T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

ERKEN DEMİR ÇAĞINDA DOĞU TRAKYA'NIN KÜLTÜREL DİNAMİKLERİ VE ANADOLU-BALKAN İLİŞKİLERİ

Murat Umut DOĞAN

Danışman
Doç. Dr. Ali Kazım ÖZ

2. Danışman
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ

İZMİR - 2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum "*Erken Demir Çağında Doğu Trakya'nın Kültürel Dinamikleri ve Anadolu-Balkan İlişkileri*" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/03/2023

Umut M. DOĞAN

ÖZET

Doktora Tezi

Erken Demir Çağında Doğu Trakya'nın Kültürel Dinamikleri ve Anadolu-Balkan İlişkileri

Umut M. DOĞAN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Arkeoloji Programı

Tunç Çağı'nın sonlarında Doğu Akdeniz'in büyük bir bölümünde olduğu gibi Balkanlar'da da önemli bir kültürel değişim başlamıştır. Demir Çağı'nı başlatan bu değişim Balkanların birçok bölümünde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Doğu Trakya'nın kültürel yapısını oluşturan dinamikler konusundaki akademik bilgiler ise son derece yetersiz düzeydedir.

Bulgaristan, Romanya ve Kuzey Yunanistan gibi Balkan ülkelerinde yıllardır sürdürülen Erken Demir Çağı araştırmalarından elde edilen sonuçlar, Türkiye Trakyası'nda yapılmış olan kısıtlı düzeydeki bilimsel araştırmalara ışık tutacak niteliklere sahiptir. Buna rağmen tüm bu yayınlanmış verilerin, Doğu Trakya Erken Demir Çağı kültürleriyle olan ilişkisinin daha çok veri ile sınanarak yeniden değerlendirilmesi gerekliliği bu tezin ana çalışma kaynağını oluşturmuştur.

Doğu Trakya araştırmalarında bulunan eski ya da yeni bulgular hem kendi içinde tasnif edilerek tanımlanmış hem de Trakya'nın diğer bölümlerinden elde edilen verilerle analojik karşılaştırması yapılarak bölgenin kültür dinamikleri olabildiğince geniş bir çerçevede tanımlanmıştır.

Trakya ve Balkan kültürlerinin Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda Ege ve Akdeniz uygarlıkları üzerinde çeşitli şekillerde etki yaptığı konusundaki çalışmalar geçen yüzyılı aşkındır bilim dünyasının gündemindedir. Bu etkinin

Anadolu kültürleri üzerindeki izi konusundaki çalışmalar ise birbirinden bağımsız az sayıdaki yayınlar ile gündeme gelmiştir.

Bu tez kültür dinamikleri tanımlanmış olan Doğu Trakya başta olmak üzere Balkanlar genelindeki farklı uygarlıkların Erken demir Çağı sürecinde Anadolu'da bıraktığı izleri bütüncül bir bakış açısıyla yorumlama gayretine de sahiptir.

Anadolu'daki bazı müze, kazı ve araştırmalarda elde edilen arkeolojik materyalin Balkan kültürleri ile ilişkisi incelenirken ağırlıklı olarak Erken Demir Çağı'na ait bulgular ele alınmış olsa da "kültürün sürekliliği" ilkesi gereği Demir Çağı'nın geç evrelerine ait bazı ortak kültür değerlerine de dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trakya, Balkanlar, Erken Demir Çağı, Kültür, Kültürel Etki

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

Cultural Dynamics of Eastern Thrace and Anatolian-Balkan Relations in the Early Iron Age

Murat Umut DOĞAN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Archaeology
Archeology Program

An important cultural change has started in the Balkans as well as in much of the eastern Mediterranean in the late Bronze Age. This change, which started the Iron Age, has been studied in detail in many parts of the Balkans. Academic information on the dynamics that make up the cultural structure of Eastern Thrace is extremely insufficient.

The results obtained from the Early Iron Age researches carried out for years in Balkan countries such as Bulgaria, Romania and Northern Greece have the qualities to shed light on the limited scientific research conducted in Turkish Thrace. Despite this, the necessity of re-evaluating the relationship of all these published data with the Eastern Thrace Early Iron Age cultures by testing with more data constituted the main study source of this thesis.

The old or new findings found in the Eastern Thrace researches were both classified and defined. Thus, the cultural dynamics of the region were defined as broadly as possible by making an analogical comparison with the data obtained from other parts of Thrace.

Studies on the effects of Thrace and Balkan cultures on Aegean and Mediterranean civilizations in various ways in the Late Bronze and Early Iron Ages have been on the agenda of the scientific world for more than the last century. Studies on the trace of this effect on Anatolian cultures have come to the fore with a few independent publications.

This thesis also has an effort to interpret the traces left by different civilizations in the Balkans, especially in Eastern Thrace, whose cultural dynamics have been defined, in Anatolia during the Early Iron Age, with a holistic perspective.

While examining the relationship of the archaeological material obtained in some museums, excavations and surveys in Anatolia with the Balkan cultures, the findings belonging to the Early Iron Age were mainly discussed, but due to the principle of "continuity of culture", some common cultural values belonging to the late stages of the Iron Age were also noted.

Keywords: Thrace, Balkans, Early Iron Age, Culture, Culturel Effect

ERKEN DEMİR ÇAĞINDA DOĞU TRAKYA'NIN KÜLTÜREL DİNAMİKLERİ VE ANADOLU-BALKAN İLİŞKİLERİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI
YEMİN METNİ iii
TÜRKÇE ÖZET iv
İNGİLİZCE ÖZET vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xv
EKLER LİSTESİ xvii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
TANIMLAMALAR

1.1. COĞRAFİ TANIMLAMA 16
1.1.1) Doğu Trakya Bölgesinin Jeomorfolojik Ve Coğrafi Yapısı 16
1.1.2) Doğu Trakya Bölgesinin Jeolojik Yapısı 17
1.1.3) Doğu Trakya Bölgesinin Depremselliği 19
1.1.4) Doğu Trakya Bölgesinin Fiziki Coğrafya Özellikleri 20
1.1.5) Doğu Trakya Bölgesinde İklim Özellikleri 24

1.2. SOSYAL VE ANTROPOLOJİK TANIMLAMA 25
1.2.1) Kültürün Tanımına Dair 25
1.2.2) Göçebe Kültür-Yerleşik Kültür 34
1.2.3) Kültürler Arası Etkileşim 39
1.3. ARKEOLOJİK TANIMLAMA 43
1.3.1. Prehistorik Dönemlerde Doğu Trakya'da Tarih ve Kültürel Birikim 43

1.3.2. Doğu Trakya'da MÖ. 2. Binyıl Problemi 66
1.3.3. Erken Demir Çağı'nda Trakya Bölgesi'nin Arkeolojik Potansiyeli 89
1.3.3.1. Kronoloji Problemleri 90
1.3.3.2. Yerleşim Modeli 99
1.3.3.3. Mimari Uygulamalar 104
1.3.3.4. Mezar Tipleri Ve Gömü Geleneği 106
1.3.3.5. Kutsal Alanlar 117
1.3.3.6. Çanak Çömlek Geleneği 129
1.3.3.7. Diğer buluntular 140
1.3.3.7.1. Madeni Kaplar 142
1.3.3.7.2. Takılar 142
1.3.3.7.3. Metal Tören ve Savaş Aletleri 143
1.3.3.7.4. Pişmiş Toprak Figürinler 145
1.3.3.7.5. Fibulalar 146
1.3.3.7.6. Cam Eserler 152
1.3.3.7.7. Madeni Balta, Çekiç ve Kalıpları 154
1.3.4. TRAKYA BÖLGESİ'NDE EGE PROTOGEOMETRİK VE GEOMETRİK KÜLTÜR İZLERİ 154
1.3.5. ANTİK EGE KÜLTÜRÜNDE TRAKYA/ BALKAN ETKİLERİ 159
1.3.5.1 Balkan/Trakya Keramiğinin Doğu Akdeniz ve Ege Yayılımı 169
1.3.5.2. Antik Ege Mitolojiside Balkan/Trakya Kültüründen İzler 184
1.3.5.2.1. Sabazios Kültünde Trakya/ Balkan İzleri 189
1.3.5.2.2. Dionysos Kültünde Trakya/ Balkan İzleri 192
1.3.5.2.3. Orpheus Kültünde Trakya/ Balkan İzleri 197
1.3.5.2.4. Diomedes'in Atları Mitosunda Trakya/Balkan İzleri 201
1.3.5.2.5. Ares Kültünde Trakya/Balkan İzleri 202
1.3.5.2.6. Amazon Mitosunda Trakya/ Balkan İzleri 203

İKİNCİ BÖLÜM.
DOĞU TRAKYA'DAN YENİ BULGULAR VE ESKİ VERİLERİN YENİDEN DEĞERLENDİRİRLMESİ

2.1-YERLEŞİM UYGULAMALARI VE TOPOGRAFİK DAĞILIM 209

2.1.1. Eski Araştırmalar Işığında Doğu Trakya'nın Yerleşim Dağılımı 209

2.1.2. Yüzey araştırmalarında (2021-2023) incelenen buluntu merkezlerinin yerleşim topografyası açısından tanımlanması 214

2.1.2.1. Meriç Vadisi Buluntu Merkezleri 215

2.1.2.1.1. Bahçelik Mezarlık Alanı 215

2.1.2.1.2. Kazanova Höyüğü 217

2.1.2.2. Tunca Vadisi Buluntu Merkezleri 218

2.1.2.2.1. Göl Sırtı Yerleşimi 218

2.1.2.2.2. Ala Tepe Yerleşimi 219

2.1.2.2.3. Ada Tepe Yerleşimi 219

2.1.2.2.4. Yorulmaz Çiftliği / Eski Bağlık yerleşimi 220

2.1.2.2.5. Çardakaltı Höyüğü 220

2.1.2.2.6. Köprübaşı Yerleşimi 221

2.1.2.2.7. Suakacağı (Karatoprak) Yerleşimi 222

2.1.2.2.8. Kokarca Mezarlık Alanı 223

2.1.2.3. Süloğlu Vadisi Buluntu Merkezleri 224

2.1.2.3.1. Bekçitepe Yerleşimi 224

2.1.2.3.2. Kocatepe Yerleşimi 225

2.1.2.3.3. Yukarı Ova Yerleşimi 226

2.1.2.3.4. Ahmedi Kalfa Mezarlık Alanı 226

2.1.2.3.5. Bağlık Arkası Höyüğü 227

2.1.2.4. Hasköy Ovası Buluntu Merkezi 228

2.1.2.4.1. Cevizlik Yerleşimi 229

2.1.2.5. Saroz Körfezi'nin Kuzey Kesiminde Buluntu Merkezleri 229

2.1.2.5.1. Ainos Antik Kenti 231
2.1.2.5.2. Hoca Çeşme Höyüğü 232
2.1.2.5.3. Değirmentepe/Umurbey Yerleşimi 233
2.1.2.5.4. Hasköy Yerleşimi 234
2.1.2.5.5. Göztepe Yerleşimi 235
2.1.2.6. Tozaklı Vadisi ve Çevresinin Buluntu Merkezleri 236
2.1.2.6.1. Beşiktepe Yerleşimi 237
2.1.2.6.2. Ova Yolu Yerleşimi 238
2.1.2.6.3. Batak Değirmen Höyüğü 238
2.1.3. Yerleşim Uygulamaları Hakkında Yeni Veri ve Gözlemler 239
2.2. MİMARİ 247
2.2.1. Eski Araştırmalar Işığında Doğu Trakya'da Erken Demir Çağı Mimarisi 247
2.2.2. Doğu Trakya Erken Demir Çağı Mimarisine Dair Yeni Bulgu ve Gözlemler 250
2.3. MEZAR YAPILARI VE MEZARLIKLAR 254
2.3.1. Eski Araştırmalar Işığında Doğu Trakya'nın Mezar Yapıları ve Mezarlıkları 254
2.3.2. Doğu Trakya Erken Demir Çağı Mezar Yapıları/Mezarlıklarına Dair Yeni Bulgu ve Gözlemler 260
2.4. KÜLT ALANLARI 264
2.4.1. Eski Araştırmalar Işığında Doğu Trakya'da Kült Alanları 264
2.4.2. Doğu Trakya Erken Demir Çağı Kült Alanlarına Dair Yeni Bulgu ve Gözlemler 268
2.5. KÜÇÜK BULUNTULAR 272
2.5.1. Çanak Çömlek 272
2.5.1.1) Bulguların Malzeme İçeriği Açısından Değerlendirmesi 273
2.5.1.2. Form Tasnifi 274
2.5.1.2.1. Doğu Trakya'daki Sürahi/Maşrapa Formunun Başlıca Tipleri 276

2.5.1.2.2. Doğu Trakya'daki Tek Kulplu İçki Kabı Formunun Başlıca Tipleri 280
2.5.1.2.3. Doğu Trakya'daki Çift Kulplu İçki Kabı Formunun Başlıca Tipleri 287
2.5.1.2.4. Doğu Trakya'daki Yemek Kabı Formunun Başlıca Tipleri 289
2.5.1.2.5. Doğu Trakya'daki Depolama Kabı Formunun Başlıca Tipleri 293
2.5.1.2.6. Doğu Trakya Tespit Edilen Diğer Kap Formları 297
2.5.1.2.6.1. Kült Kapları 297
2.5.1.2.6.2. Çömlek Altlığı 298
2.5.1.2.6.3. Minyatür Kaplar 298
2.5.1.2.6.4. Ünik Formlar 299
2.5.1.3. Çanak Çömlek Bezemesi 299
2.5.1.3.1. Kabartma Tekniği 299
2.5.1.3.2. Kazıma Tekniği 303
2.5.1.3.3. Baskı Tekniği 308
2.5.1.3.4. Astar Boya Tekniği 314
2.6. DOĞU TRAKYA BULUNTULARININ ANALOJİK KRİTERİ VE VERİ MERKEZLERİ İÇİN TARİHLENDİRME ÖNERİLERİ 315
2.6.1. Taşlıcabayır Tümülüsü Buluntuları 315
2.6.2. Hacılar Dolmeni Buluntuları 341
2.6.3. Arpalık Dolmeni Buluntuları 347
2.6.4. Aşağıpınar Höyüğü Buluntuları 356
2.6.5. Menekşe Çatağı Höyüğü Buluntuları 365
2.6.6. Maydos Kilisetepe Höyüğü Buluntuları 374
2.6.7. İstanbul Çevresi Kazı ve Araştırmalarından Elde Edilen Buluntular 378
2.6.8. Tunca ve Meriç Vadilerinin Buluntuları 379
2.6.9. Süloğlu ve Hasköy Vadilerinin Buluntuları 395
2.6.10. Saroz Körfezi'nin Kuzey Kıyılarının Buluntuları 403

2.6.11. Tozaklı Vadisi ve Yakın Çevresinin Buluntuları 408

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANADOLU'DA BALKAN/TRAKYA KÖKENLİ KÜLTÜR ÖRNEKLERİ

3.1. ANADOLU'DA TRAK SOYLU HALKLAR 410
3.1.1. Troas Bölgesinin Balkan/Trakya Soylu Halkları 411
3.1.1.1. Antik Kaynaklar ve Teorik Tartışmalar 411
3.1.1.2. Arkeolojik Kanıtlar 414
3.1.2. Mysialılar 433
3.1.2.1. Antik Kaynaklar ve Teorik Tartışmalar 433
3.1.2.2. Arkeolojik Kanıtlar 435
3.1.3. Bythinialılar 440
3.1.3.1. Antik Kaynaklar ve Teorik Tartışmalar 440
3.1.3.2. Arkeolojik Kanıtlar 442
3.1.4. Frigyalılar 448
3.1.4.1. Antik Kaynaklar ve Teorik Tartışmalar 448
3.1.4.2. Arkeolojik Kanıtlar 455
3.2. ORTA VE GÜNEY BATI ANADOLU'DA BAZI BULGULARIN TRAKYA ERKEN DEMİR ÇAĞI KÜLTÜRÜYLE İLİŞKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER 467
3.2.1. Tisna Buluntuları 468
3.2.2. Panaztepe Buluntuları 477
3.2.3. Urla Yarımadası Buluntuları 479
3.2.4. Bademgediği Tepesi Buluntuları 484
3.2.5. Efes Artemisionu Adak Eşyaları 486
3.2.6. Efes Artemisionu ve Klaros'ta Bulunan Fildişi Fibulalar 494
3.2.7. Bozburun/ Hydas Buluntuları 497
3.3. BALKANLAR'DAN ANADOLU'YA GÖÇ GÜZERGAHI 499

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN DEMİR ÇAĞI SONRASINDA ANADOLU'DA BALKAN/ TRAKYA KÜLTÜRÜ

4.1. KÜLTÜR ETKİLEŞİMİNDE MİMARİ BİR UNSUR OLARAK ÇAPRAZ BİNDİRME TEKNİĞİ 509

4.1.1. Çapraz Bindirme Tekniğinde Üst Yapılı Trakya Tümülüsleri 513

4.1.2. Çapraz Bindirme Tekniğinde Üst Yapılı Anadolu Örnekleri 515

4.1.2.1. Bithynia Bölgesi Örnekleri 516

4.1.2.2. Mysia Bölgesi Örnekleri 520

4.1.2.3. Paphlagonia Bölgesi Örnekleri 522

4.1.2.4. Phrygia/ Galatia Bölgesi Örnekleri 524

4.1.2.5. Batı Anadolu Örnekleri 527

4.1.3. Çapraz Bindirme Tekniğinde Üst Yapılı Tümülüslere Yeni Bir Örneği: Aphrodisias Yıldıztepe Tümülüsü 528

4.1.4. Çapraz Bindirme Tekniğine Sahip Tümülüslerin Kökeni ve Gelişimine Dair Öneriler 531

BEŞİNCİ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

5.1. ELDE EDİLEN TEORİ VE VARSAYIMLAR 539

SONUÇ 579

KAYNAKÇA 583

TARİHİ KAYNAKLAR 584

MODERN KAYNAKLAR 586

KİRİL ALFABESİ İLE YAZILMIŞ KAYNAKLAR 736

EK-A: KÜÇÜK BULUNTU GÖRSEL VE BİLGİLERİ Ek s.1

EK- B: ŞEKİLLER Ek s.107

EK- C: LEVHALAR Ek s.272

KISALTMALAR

Abb.	Abbildung
AJA	American Journal of Archaeology
Bkz.	Bakınız
CIESM	The Mediterranean Sience commission
cm.	Santimetre
Çev.	Çeviren
ÇKK.	Çift Kulplu İçki Kabı
DK.	Depolama kabı
Ed.	Editör(ler)
EDÇ.	Erken Demir Çağı
Eds.	Editors
Env.	Envanter
Fig.	Figür
GH.	Geç Hellas
GM.	Geç Minos
GTÇ.	Geç Tunç Çağı
HBW.	Handmade Burnished Ware
H.V.	Herausgegeben von
K.	Kupa
KVKBKM	Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
KVMGM	Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
m.	Metre
MÖ.	Millattan Önce
MS.	Milattan Sonra
Nr.	Numara
OTÇ.	Orta Tunç Çağı
Pl.	Plate(s)
s	Sayfa
S/M	Sürahi/Maşrapa
ss	Sayfadan Sayfaya

Taf.	Tafel
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
TÜBA-KED	Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi
vd.	ve devamı
vdd.	ve devamının devamı
vdğ.	ve diğerleri
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan (lar)
YK.	Yemek Kabı

EKLER LİSTESİ

EK-A. KÜÇÜK BULUNTU GÖRSEL VE BİLGİLERİ

Ek. 1- Ek. 110 Ek s. 1-106

EK-B. ŞEKİLLER

Şekil 1: Hocaçeşme IV. Evre Yuvarlak Planlı Mekanlar Ek s. 107
Şekil 2: Aşapınar 7. Tabaka Hendeği Ek s. 107
Şekil 3: Yarımburgaz 5. Tabaka'dan İmpresso Bezekli Keramik Örnekleri Ek s. 107
Şekil 4: Farklı Balkan yerleşimlerinden kırmızı astar üzerine beyaz boyalı Keramik Örnekleri Ek s. 108
Şekil 5: Aşağıpınar, 6. tabakadan kırmızı astarlı açkılı çanak çömlek örnekleri Ek s. 108
Şekil 6: Hocaçeşme II. Evre'den Kazı ve Çizi Bezemeli Keramik Örnekleri Ek s. 109
Şekil 7: Yarımburgaz 4. Tabaka Keramiği Ek s. 109
Şekil 8: Yarımburgaz 3. Tabaka Keramiği Örnekleri Ek s. 109
Şekil 9: Aşağıpınar 4. Tabaka (Geç Neo. Çağ/ Erken Kalk. Çağ) Konutu Ek s. 110
Şekil 10: Toptepe Buluntusu Antropomorfik Kap Ek s. 110
Şekil 11: Kanlıgeçit II. Tabaka Yerleşim Planı Ek s. 110
Şekil 12: Kanlıgeçit I Tabaka yerleşimi ve kule yapısı Ek s. 111
Şekil 13: Kanlıgeçit Megaron yapılarının görünüm modellemesi Ek s. 111
Şekil 14: Güneybatı Bulgaristan, Sandanski GTÇ Mezarlığı 2 Nolu Mezar Ek s. 112
Şekil 15:Faia Petra Mezarlığı'nda Kazısı Yapılan Taştepe Mezarlardan Biri Ek s. 112
Şekil 16: Ada Tepenin Geç Tunç Çağı Sur Temelleri Ek s. 113
Şekil 17: Maydos Kilisetepe: OTÇ Yapı Kalıntıları ve üzerine açılan GTÇ Çukurları Ek s. 113

Şekil 18: Maydos Kilisetepe: Vb evresine ait konut planının çizimi ve hava fotoğraf Ek s. 114
Şekil 19: Maydos Kilisetepe'nin OTÇ ve GTÇ Mimarisinin Plan Dağılımı Ek s. 114
Şekil 20: Maydos Kilisetepe Kabartmalı Kaplama Unsurlarının Buluntu Durumu Ek s. 115
Şekil 21: Maydos Kilisetepe Geç Tunç Çağı, Oluk bezemeli, Kil Hamurlu Mimari Dekorasyon Öğelerinden Örnekler Ek s. 115
Şekil 22: Assiros Höyük'te Bulunan GH IIIA2/B İthal Myken Keramiği Ek s. 116
Şekil 23: Ege Tipi Geç Tunç Çağı Baltalarının Kuzeyde Yayılım Alanı Ek s. 116
Şekil 24: Kuzeyde Myken Kültür Malzemesi Tespit Edilen yerler Ek s. 117
Şekil 25: Vratitsa'dan Anadolu Kökenli Çark Yapımı Kase Ek s. 117
Şekil 26: Olynthos'tan Mat Boyalı Keramik Örnekleri Ek s. 117
Şekil 27: Trakya Bölgesi'nde Saptanan Kaba Görünümlü Keramik Grubundan Örnekler Ek s. 118
Şekil 28: Trakya Bölgesi GTÇ Kazıma Bezek Örnekleri Ek s. 118
Şekil 29: Strymon Vadisi'nden Kazıma Bezemeli İki Kap Örneği Ek s. 119
Şekil 30: GTÇ Furhenstich Bezeme Tekniği Örnekleri Ek s. 119
Şekil 31: Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı Kantharos Formları Ek s. 120
Şekil 32: Trakya GTÇ Kase Formları Ek s. 120
Şekil 33: Bulgaristan Kazılarından Bulunan Kyliks Örnekleri Ek s. 121
Şekil 34: Trakya Bölgesi GTÇ Amphora Örnekleri Ek s. 121
Şekil 35: Sürahi Formları Ek s. 122
Şekil 36: Bardak Formları Ek s. 122
Şekil 37: Maydos Kilisetepe V. Tabaka, Parmak Baskı Bezemeli Keramikler Ek s. 123
Şekil 38: Trakya ve Çevre Kültürlerin Erken Demir Çağı Kronoloji Önerileri Ek s. 123
Şekil 39: Trakya Bölgesi'nden Erken Demir Çağı Arkeometrik Analiz Sonuçları Ek s. 124
Şekil 40: Ada Tepe ve Gluhite Kamani'nin EDÇ Tabakalanması Ek s. 124

Şekil 41: 813 m Rakımlı Bir GTÇ/EDÇ yerleşimi: Dragoyna Tepesi, Bulgaristan Ek s. 125
Şekil 42: Güneybatı Karpatlar'dan 6x9 m ölçülerinde bir EDÇ Konutu Ek s. 125
Şekil 43: Macaristan Ovası'nda Erken Demir Çağı Konutları ve Modelleme Önerileri Ek s. 126
Şekil 44: Saz-Çamur (Wattle and daub) Tekniği ile Yapılan Demir Çağı Evinin Modellemesi Ek s. 126
Şekil. 45: Kuzeybatı Balkanlar'dan GTÇ/EDÇ Taş Tepeli Tümülüs Örneği Ek s. 127
Şekil 46: Edirne, Lalapaşa Dolmeni, Kazı Sonrası Hava Fotoğrafı Ek s. 127
Şekil 47: Aul Kaya Kutsal Alanı Topografik Haritası Ek s. 128
Şekil 48: Babyak Tepe'nin Genel Görünümü Ek s. 128
Şekil 49: Dolni Glavanak Cromlecki Ek s. 129
Şekil 50: Gluhite Kamani Kutsal Alanındaki Kaya Nişleri Ek s. 129
Şekil 51: Menekşe Çatağı'ndan Köpek Adağı, Tekirdağ Müzesi Ek s. 130
Şekil 52: Plovdiv Kurtarma Kazılarında Bulunan Köpek Kurbanı Sunu Çukuru Ek s. 130
Şekil 53: Gledachevo Kutsal Alanı'nda Kült çukurunda Bulunan İnsan İskeleti Ek s. 131
Şekil 54: Trakya'nın Birçok Bölümünde Görülen ve Güneş Simgesi Olarak Tanımlanan Dairesel Biçimli Kaya Betimi Ek s. 131
Şekil 55: Magura Mağarası'nın Duvar Resimleri Ek s. 132
Şekil 56: Gluhite Kamani Kutsal Alanında Kayaya Çizilmiş Güneş (?) Sembolü Ek s. 132
Şekil 57: Konevo Köyü'nden MÖ. 2. Bin yıla tarihlenen kült töreni sahneli grup Ek s. 132
Şekil 58: Baylovo Mağarası'ndaki Güneş Betimi Ek s. 133
Şekil 59: Malko Tırnova Yakınlarında Bir Kutsal Alan: Güneş Diski Sembolü Ek s. 133
Şekil 60: Erken Demir Çağı Kaba Görünümlü Keramiğinde Renk Farklılaşması Ek s. 134
Şekil 61: Parmak Baskı Bezemeli EDÇ Kaba Keramik, Edirne Müzesi Ek s. 134

Şekil 62: Gluhite Kamani Minyatür Adak Kapları Ek s. 135
Şekil 63: Erken Demir Çağı Kupa Formları Ek s. 135
Şekil 64: Erken Demir Çağı Kantharos Formları Ek s. 135
Şekil 65: Erken Demir Kase Formları Ek s. 136
Şekil 66: Erken Demir Amphora Formları Ek s. 136
Şekil 67: Çiftli Kase Örnekleri Ek s. 137
Şekil 68: Sofya'dan Erken Demir Çağı'a Ait Yiv Bezemeli Altın Kase Ek s. 137
Şekil 69: Güney Trakya'dan yiv ve boynuz bezemeli EDÇ pt. kap Ek s. 138
Şekil 70: Nova Zagora Höyüğü'nden Boyun Bölümünde iki İnsan Bezemeli Kap Ek s. 138
Şekil 71: Kozman Deresi Buluntuları Ek s. 139
Şekil 72: Troas (A) ve Kozman Deresi (B) Buluntuları Ek s. 139
Şekil 73: Gluhite Kamani Figürinleri Ek s. 140
Şekil 74: Tip 1 Gözlük Fibulalar Ek s. 140
Şekil 75: Tip 2 Gözlük Fibulalar Ek s. 141
Şekil 76:Tip 3 Gözlük Fibulalar Ek s. 141
Şekil 77:Tip 4 Gözlük Fibulalar Ek s. 142
Şekil 78: İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden Caner Tip Ia Violin Fibula Ek s. 142
Şekil 79: Avrupa Kıtasında Üretilen Bronz Çağı Camları Ek s. 143
Şekil 80: Assiros Höyük'te Bulunan LH IIIA2/B İthal Myken Keramiği Ek s. 143
Şekil 81: Ege Tipi Geç Tunç Çağı Baltalarının Kuzeyde Yayılım Alanı Ek s. 144
Şekil 82: Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz Coğrafyasında Yıkım Tabakası tespit edilen Yerleşimler Ek s. 144
Şekil 83: Grönland Buz Levhası Projesi (GISP2) Sonuçlarına göre son 5000 Yıllık Sıcaklık (üst satır) Güneş Işığının ortalaması Ek s. 145
Şekil 84: Sparta, Tryns, Korakou'dan el yapımı, perdahlı keramik Çizimleri Ek s. 144
Şekil 85: El Yapımı Perdahlı Keramiğin Doğu Akdeniz'deki Yayılım Alanı Ek s. 146
Şekil 86: Medinet Habu Tapınağı'ndan bir Esir Sahnesinin Çizimi: Soldaki figür esir alınmış Tjeker Şefi Ek s. 146

Şekil 87: Medinet Habu Tapınağı'ndan Kuş Başlı Gemi ve Savaşçılar Tasviri Ek s. 147
Şekil 88: Woudhouzen'e Göre Urne Kültürünün Yayılımı Ek s. 147
Şekil 89: Deniz Kavimlerinin Adının Geçtiği Mısır Kaynakları Ek s. 148
Şekil 90: Hermes Büstlü Sabazios Eli, Louvre Müzesi Ek s. 148
Şekil 91: Herakles'in Olymposa Kabulü Sahnesi olan Lekythos Ek s. 149
Şekil 92: Tanrı Sabazios ve simgelerini gösteren Kabartma Ek s. 149
Şekil 93: Sabazios ve Simgelerinin Yer aldığı Bronz Levhanın çizimi Ek s. 150
Şekil 94: Magura Mağarası Duvar Resimlerinden Bir Kesit Ek s. 150
Şekil 95: Razlog/Razlıg Steli, genel ve detay görünüm Ek s. 151
Şekil 96: Bahçelik Kurtarma Kazısı Ek s. 151
Şekil 97:Kazanova Höyüğü'nün Genel Konumu Ek s. 152
Şekil 98: Kazanova Höyüğü'nün Konumu Ek s. 152
Şekil 99: Kazanova Höyüğü. Güney Yönden Görünüm Ek s. 153
Şekil 100: Gölsırtı Yerleşiminin Konumu Ek s. 153
Şekil 101: Gölsırtı Yerleşiminin Genel Görünümü Ek s. 154
Şekil 102: Alatepe Yerleşiminin Konumu Ek s. 154
Şekil 103: Alatepe Yerleşiminin Batıdan Genel Görünümü Ek s. 154
Şekil 104: Yedigöz Kemeri Yerleşimi Uydu Görüntüsü Ek s. 155
Şekil 105: Adatepe Yerleşimi Uydu Görüntüsü Ek s. 155
Şekil 106: Çardakaltı Höyüğü'nün Konumu Ek s. 156
Şekil 107: Çardakaltı Höyüğü'nün Yaklaşık Konumunun Güneyden Görünümü Ek s. 156
Şekil 108: Köprübaşı Yerleşimi Sit Paftası Ek s. 157
Şekil 109: Köprübaşı Yerleşiminin Konumu Ek s. 157
Şekil 110: Köprübaşı Yerleşimi, Batı Yönden Görünümü Ek s. 158
Şekil 111: Suakacağı Kale Yerleşiminin Konumu Ek s. 158
Şekil 112: Suakacağı Kale Yerleşiminin Kuzey Yönden Görünümü Ek s. 159
Şekil 113: Suakacağı Kale Yerleşiminin Doğu Yönden Görünümü Ek s. 159
Şekil 113a: Suakacağı Kale Yerleşiminin Tescil Fişi Ek s. 160
Şekil 114: Kokarca Mezarlık Alanının Konumu Ek s. 160

Şekil 115: Kokarca Mezarlık Alanının Tahrip Edilmesi Sonucunda Oluşturulan Gölet Alanı Ek s. 161
Şekil 116: Kokarca Veri Sahasının Tahribatıyla Yapılan Sulama Göleti Ek s. 161
Şekil 117: Bekçitepe Yerleşimi'nin Konumu Ek s. 162
Şekil 118:Yerleşimin Güney Yönden Görünümü Ek s. 162
Şekil 119: Kocatepe Yerleşiminin Konumunu Gösteren Uydu Görüntüsü Ek s. 163
Şekil 120: Kocatepe Höyüğü'nün Yaklaşık Sınırlarını Gösteren Uydu Görünümü Ek s. 163
Şekil 121: Yukarı Ova Yerleşimin Konumu Ek s. 164
Şekil 122: Yukarı Ova Yerleşimi, Güney Yönden Görünümü Ek s. 164
Şekil 123: Ahmedi Kalfa Mezarlık Alanının Konumu Ek s. 165
Şekil 124: Ahmedi Kalfa Mezarlık Alanının Uydu Görünümü Ek s. 165
Şekil 125: Bağlık Arkası Höyüğünün Uydu Görünümü Ek s. 166
Şekil 126: Bağlık Arkası Höyüğünün Batı Yönden Görünümü Ek s. 166
Şekil 127: Cevizlik Yerleşiminin Uydu Görünümü Ek s. 167
Şekil 128: Cevizlik Yerleşiminin Güney Yönden Görünümü Ek s. 167
Şekil 129: Enez İlçesi ve Ainos Antik Kentinin Lokalizasyomu Ek s. 168
Şekil 130: Hoca Çeşme Höyüğü'nün Konumu Ek s. 168
Şekil 131: Hoca Çeşme Höyüğü'nde EDÇ Verilerinin Buluntu Alanı Ek s. 169
Şekil 132: EDÇ Buluntu Alanından Hoca Çeşme Höyüğü'ne Bakış Ek s. 169
Şekil 133: Değirmentepe Yerleşimin Konumu Ek s. 170
Şekil 134: Değirmentepe Yerleşimi. Güney Kesitteki Mimari Kalıntılar Ek s. 170
Şekil 135: Hasköy Yamaç Yerleşimin Konumu Ek s. 171
Şekil 136: Yerleşimin güneybatı yönden görünümü Ek s. 171
Şekil 137: Göztepe Yerleşimi. Doğu Yönden Görünümü Ek s. 172
Şekil 138: Göztepe Yerleşimi. Kuzeybatı Yönden Görünümü Ek s. 172
Şekil 139: Beşiktepe Yerleşimin Konumu Ek s. 173
Şekil 140: Beşiktepe Yerleşiminin Uydu Görüntüsü Ek s. 173
Şekil 141: Beşiktepe. Kuzeybatı Yönden Görünümü Ek s. 174
Şekil 142: Ova Yolu Yerleşimin Konumu Ek s. 174
Şekil 143: Ova Yolu Yerleşi. Doğu Yönden Görünümü Ek s. 175
Şekil 144: Batak Değirmen Höyüğü'nün Konumu Ek s. 175

Şekil 145: Batak Değirmen Höyüğü'nün Kuzeybatı Yönden Görünümü Ek s. 176
Şekil 146: Musabeyli Vadisi'nin Yamaçlarında Tekil Bulgu EDÇ Keramikleri Ek s. 176
Şekil 147: Menekşe Çatağı, İnsan Kurban Çukuru Ek s. 177
Şekil 148: Troia VIIb2 tabakasından Orthostatlı Yapı Temelleri Ek s. 177
Şekil 149: Ovayolu Yerleşimi Kerpiç Parçası Buluntusu Ek s. 178
Şekil 150: Bahçelik Yerleşimi Kerpiç Parçası Buluntusu Ek s. 178
Şekil 151: Beşiktepe ve Değirmen Tepe'de Tahkimat İzleri Ek s. 179
Şekil 152: Güney Almanya'daki Buchleite Yerleşiminin Orta Tunç Çağı Tahkimat Rekonstrüksiyonu Ek s. 180
Şekil 153: Ahşap-Kamış-Kerpiç Malzemeli Erken Demir Çağı Tahkimat Sistemi Önerisi Ek s. 180
Şekil 154: Hisarlı Kalesi Tahkimat Duvarlarından Detay Görüntüler Ek s. 181
Şekil 155: Hisarlı Kalesi Yüzey Keramiği Ek s. 182
Şekil 156: Lalapaşa A3/30 Numaralı Tümülüs. Kazı Öncesi Görünüm Ek s. 182
Şekil 156a: Lalapaşa A3/30 Numaralı Tümülüs. Kazı Sonrası Görünüm Ek s. 183
Şekil 157: 2426 Envanter Numaralı Osthotek. Edirne Müzesi Ek s. 183
Şekil 158: Tuğlalık Taştepe Tümülüsü Ek s. 184
Şekil 159: Tuğlalık Taştepe Tümülüsü, Güney Yönden Görünümü Ek s. 184
Şekil 160: Somuncu Pınarı Tümülüsü, Kuzeybatı Yönden Görünümü Ek s. 185
Şekil 161: Domurcalı A Dolmeni, Doğu Yönden Görünümü Ek s. 185
Şekil 161a: Domurcalı B Dolmeni, Güney Yönden Görünümü Ek s. 186
Şekil 162: Hasköy Eski Mezarlık Tümülüsü Ek s. 186
Şekil 163: Sarıgöl A,B,C ve D Tümülüslerinin Genel Görünümü Ek s. 187
Şekil 164: Kaynarca Fırınkaya (?) Anıtı Ek s. 187
Şekil 165: Bağlık Fırınkaya Kompleksinin Güney Cephesinden Görünüm Ek s. 188
Şekil 166: Bağlık Fırınkaya Kompleksi: *Fırınkaya A* Üstten Görünümü Ek s. 188
Şekil 167: Bağlık Fırınkaya Kompleksinin Kroki Çizimleri Ek s. 189
Şekil 168: Bağlık Fırınkaya Kompleksi: *Fırınkaya A* Oda Tabanı Ek s. 190
Şekil 169: Yazır Köyü, Sarpdere Fırınkayası. Batı Yönden Görünümü Ek s. 190

Şekil 170: Sarpdere Fırınkayası'nın doğusunda yer alan yarım işlenmiş Güneş Diski Kabartması ve Tahrip Edilmiş Kayalıklar Ek s. 191
Şekil 171: Yarım İşlenmiş Güneş Diski Kabartmasındaki Basit Keski İzleri Ek s. 191
Şekil 172: Araştırma Bulgularından Örnekler: Hamur ve Astar İçeriğini Gösteren Detaylar Ek s. 192
Şekil 173: Taşlıcabayır Kazısı'nda Bulunan Kaplardan Farklı Hamur ve Astar Rengi Sunan Örnekler Ek s. 192
Şekil 174: Kocatepe Yerleşiminden Hasır İzli Kap Tabanı Ek s. 193
Şekil 175: Yukarı Ova Yerleşiminden Hasır İzli Kap Tabanı Ek s. 193
Şekil 176: Bir Demir Çağı Mekanının İç Düzenleme Denemesi Ek s. 193
Şekil 177- 221: Keramik Form Tiplerinin Çizimi Ek s. 194-209
Şekil 222: Kulp Üzerinde Yiv-Oluk Bezeme Türleri Ek s. 210
Şekil 223: Çömlek Süsleme Baskı Kalıpları ve Aletleri Ek s. 210
Şekil 224: 1796 Envanter Numaralı Kült Kabı Ek s. 211
Şekil 225: Taşlıcabayır Buluntu Durumu Çizimi Ek s. 211
Şekil 226: Troia'dan S/M. 2 tipi (?) Maşrapa Ek s. 212
Şekil 227: Oresthes Kupası Ek s. 212
Şekil 228 Dren-Deylan Nekropolü, 39 Nolu Mezar Buluntusu Ek s. 213
Şekil 229: ÇKK. 1 Tipine Yakın, Dirsekli Kulplu Bir İçki Kabı Ek s. 213
Şekil 230: 538 Envanter Numaralı Kap Ek s. 214
Şekil 231: Gradci Mezarlığı'ndan EDÇ Tören Kabı Ek s. 214
Şekil 232: Taşlıcabayır Tümülüsü Kazı Planı ve Buluntu Konumları Ek s. 215
Şekil 233: Erken Demir Çağı Bileziği. Sofya Müzesi Ek s. 215
Şekil 234: Gluhite Kamani'den Boynuz Biçimli Süslemeli Kap Ek s. 216
Şekil 235: K.4 tipi Kupa Örnekleri .Haskovo Müzesi Ek s. 216
Şekil 236: 537 ve 539 Envanter Numaralı Pateli Kupaları Ek s. 217
Şekil 237: 2335 envanter Numaralı Fibulanın İğne ve Plakası İçin Öneri Model Ek s. 217
Şekil 238: Efes Artemision Buluntusu Cam Boncuk Ek s. 217
Şekil 239: Plovdiv Müzesi'nde K. 15 Tipine Yakın Formda Bir Kupa Ek s. 218

Şekil 240: Pateli Nekropolü Buluntusu, K. 16 tipine Yakın Formda Örnekler Ek s. 218
Şekil 241: Troia'dan 14192 Envanter Numaralı Kupa Ek s. 219
Şekil 242: Dren Dalyan EDÇ Mezarlığı Buluntusu Ek s. 219
Şekil 243: Plovdiv Müzesi'nden S/M. 7 formuna yakın GTÇ Kabı Ek s. 220
Şekil 244: Dren-Delyan Nekropolünde Bulunan S/M.7 Form Tipine Yakın Kaplar Ek s. 220
Şekil 245: Sofya Müzesi'nde sergilenen S/M. 5 tipi Sürahi Ek s. 220
Şekil 246: C. Blegen Kataloğunda K.14 Tipi Kupa Ek s. 221
Şekil 247: Daskyleion'dan K.14. Tipine Yakın Formda Maşrapa Ek s. 221
Şekil 248: Gluhite Kamani II. Tabakadan ÇKK.3 Tipine Yakın Formlu Kap Ek s. 221
Şekil 249: Erken Demir Çağı Pişmiş Toprak Figürinler. Haskovo Müzesi Ek s. 222
Şekil 250: GTÇ Kabı. Ek s. 222
Şekil 251: Eski Kadın/Bahçelik Kurtarma Kazısında Bulunan İskelet Ek s. 223
Şekil 252: BAH. 1 Numaralı Keramik için form önerisi Ek s. 223
Şekil 253: Çardaklı Höyüğü. Sit Paftası Ek s. 224
Şekil 254: Çardaklı Höyüğü. Höyüğün kuzeybatı yönden görünümü Ek s. 224
Şekil 255: Bağlıkarkası GTÇ_EDÇ Buluntuları Ek s. 225
Şekil 256: Ainos Akropolü IV. Tabaka Buluntusu Dikey Kulp Örnekleri Ek s. 225
Şekil 257: Ainos'tan GTÇ/EDÇ Çanak Çömlek Örnekleri Ek s. 226
Şekil 258: Troia VIIb1 Keramiği Ek s. 227
Şekil 259: Troia Gobletleri Ek s. 227
Şekil 260: Troia'dan Boynuz Kabartma Süslemeli Tören Kabı Ek s. 228
Şekil 261: 14192 Env. Nolu Bardak Ek s. 228
Şekil 262: Troia kazılarından kanal süslemeli, yumrucuklu bardak/kaseler Ek s. 229
Şekil 263: Morgantina'dan (Sicilya) Balık Sırtı Bezemeli EDÇ Keramik Ek s. 229
Şekil 264: Kebren Yerleşiminde Karamenderes Ovasına Bakış Ek s. 230
Şekil 265: Kebren'de, zirvede yer alan Kaya Döşemi ve Kaya Çukurunun Genel Görünümü Ek s. 230
Şekil 266: Kebren'deki Kaya Döieminde yer alan Adak Çukuru Ek s. 231

Şekil 267: Kebren Zirvesi'ndeki Kült Döşeminin Gün Batımında Genel Görümü Ek s. 231
Şekil 268: Dedetepe Dolmen Alanı Sit Sınırları ve Tespit Edilen Dolmenler Ek s. 232
Şekil 269: 4 Nolu Dolmen cephe Görünümü Ek s. 232
Şekil 270: 6 Nolu Dolmen Cephe Görünümü Ek s. 233
Şekil 271: 6 Nolu Dolmen Arka (?) Cephe Ek s. 233
Şekil 271: Yuvarlak Planlı Taş Yığmasının Hava Fotoğrafı Görüntüsü Ek s. 234
Şekil 272: Dedetepe, Sanduka Mezar Tipi Yapı Kalıntısı Ek s. 234
Şekil 273: Bektaş Köyü Dolmeni, Ana (güneybatı) Cepheden Görünüm Ek s. 235
Şekil 274: Bektaş Köyü Dolmeni, Yan (Kuzey) Cepheden Görünüm Ek s. 235
Şekil 275: Bektaş Köyü Dolmeni ve dolmen kalınntısının genel görünümü Ek s. 236
Şekil 276: Ürdün Bölgesi Dolmenlerinden Örnekler Ek s. 236
Şekil 277: Troas Bölgesi, Dedetepe Dolmen Sahası Yüzey Keramiği Örnekler Ek s. 237
Şekil 278: Hisarköy Basamaklı Kaya Altarı Ek s. 237
Şekil 279: Horoz Tepe Kaya Kutsal Nişi Ek s. 238
Şekil 280: Mandıra Tepe EDÇ Trakya Keramiği Ek s. 238
Şekil 281: BRG. 1 Numaralı Keramik Ek s. 239
Şekil 282: BRG. 2 Numaralı Keramik Ek s. 239
Şekil 283: Savaştepe, Sarıbeyler, Düğme Tepe Kaya Sunağı Ek s. 239
Şekil 284: Bulgaristan Burgaz Müzesi'nden GTÇ/EDÇ Kapları Ek s. 240
Şekil 285: İlimkaya Kült Kompleksi Genel Görünüm Ek s. 240
Şekil 286: İlimkaya Kült Kompleksi Yüzeyindeki Güneş Diski (?) Sembolü Ek s. 241
Şekil 287: Tırnovacık, Kamukut Kutsal Alanı Güneş Diski Ek s. 241
Şekil 288: Paleikastro Kutsal Alanındaki Güneş Diski Ek s. 242
Şekil 289: Dilovası Kaya Döşemi Ek s. 242
Şekil 290: İnönü Mağarası II. Tabaka El Yapımı Kaba Keramik Örneklerinden Çizimler Ek s. 243
Şekil 291: İnönü Mağarası EDÇ Ağırşak Örnekleri Ek s. 243

Şekil 292: Maydos Kilisetepe Buluntusu Kapakçık Ek s. 244
Şekil 293: Gordion/Yassıhöyük Kronolojisi Ek s. 244
Şekil 294: Gordion/Yassıhöyük YHSS 7. Keramik Formlarından Örnekler Ek s. 245
Ek s. 245
Şekil 295: Yukarı Kızılırmak Platosunun El Yapımı, Kazı ve Yumru Bezemeli Erken Demir Çağı Keramiği Ek s. 246
Şekil 296: TIS 18.178 Numaralı Keramik Ek s. 246
Şekil 297: TIS 18.219 Numaralı Keramik Ek s. 247
Şekil 298: TIS 19.264 Numaralı Keramik Ek s. 247
Şekil 299: TIS 19.167 Numaralı Keramik Ek s. 247
Şekil 300: TIS 19.166 Numaralı Keramik Ek s. 248
Şekil 301: Tisna, Kocakale Tepe basamaklı Kaya Anıtı Ek s. 248
Şekil 302: Kocakale Tepe Labrys betimleri Ek s. 249
Şekil 303: Limantepe Kazılarında Bulunan El Yapımı Perdahlı Çömlekler Ek s. 249
Şekil 304: 8594 Envanter Numaralı, Troia VIIb2 buluntusu El Yapımı Çömlek Ek s. 249
Şekil 305: Hacıgebeş Tepe Mezarlık Alanında Bulunan Sanduka Tipi Mezarlardan Biri Ek s. 250
Şekil 306: Hacıgebeş Tepesi Buluntusu olan Erken Demir Çağı Çömleği Ek s. 250
Şekil 307: Hacıgebeş Buluntusu, 2133 Etüt Nolu Kap Ek s. 250
Şekil 308: Hacıgebeş Tepesi Buluntusu Tunç Kama Ek s. 251
Şekil 309: Bademgediği Tepesi'nin Doğu Yönden Görünümü ve Yerleşim Planı Ek s. 251
Şekil 310: Bademgediği'nde bulunan el yapımı perdahlı Trakya tipi keramiklerden biri Ek s. 251
Şekil 311: Efes Artemision'da Bulunan Adak Eşyası*:* 3.1.99 envanter numaralı gözlük fibula Ek s. 252
Şekil 312*:* Efes Artemision'da Bulunan Adak Eşyası: 6/1/99 Envanter Numaralı Yay Biçimli Fibula Ek s. 252

Şekil 313: Efes Artemision'da Bulunan Adak Eşyası: 30/42/93 Envanter Numaralı Tunç Kolye Ucu Ek s. 253
Şekil 314: 1/12/99 Envanter Numaralı Tunç Balta Ek s. 253
Şekil 315: 87/61/87 Envanter Numaralı Gözlü Fibulanın Ön ve Arka Yüzü Ek s. 254
Şekil 316: 114/61/90 Envanter Numaralı Fildişi Fibulanın ön ve arka yüz görüntüleri Ek s. 255
Şekil 317: 204/61/87 Envanter Numaralı Fildişi Fibula Ek s. 255
Şekil 318: 46/51/91 Envanter Numaralı Fildişi Fibula Ek s. 256
Şekil 319: 22/42/94 Envanter Numaralı Fildişi Fibulanın ön ve arka yüz görüntüleri Ek s. 256
Şekil 320: Doğu Trakya'dan Anadolu'ya Geçiş İçin Yol Önerileri Ek s. 257
Şekil 321: EDÇ'de Gelibolu-Troas Arası Deniz Ulaşım Rotası İçin Öneri Ek s. 257
Şekil 322: Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemi Yazıtlarında Trak İsmi Tespit Edilen yerler Ek s. 258
Şekil 323: Adapazarı Tarsos Antik Kenti'nde Bulunan Trak Aileye Ait Stel Ek s. 258
Şekil 324: Balık kılçığı ve diyagonal çizgi motifli Keramik örnekleri Ek s. 259
Şekil 325: Kurtkale Tümülüsü Mezar Odası kesit ve Planı Ek s. 259
Şekil 326: Maltepe Tümülüs Mezar Anıtı plan ve kesit görünümü Ek s. 259
Şekil 327: Zhaba Mogila Tümülüsü Mezar Odası ana cephesi Ek s. 260
Şekil 328: Filibe Tümülüsü Mezar Anıtı plan ve kesit görünümü Ek s. 260
Şekil 329: Mudanya Tümülüsü Mezar Anıtı Planı Ek s. 261
Şekil 330: Mudanya Tümülüsü Mezar Anıtı Kesiti Ek s. 261
Şekil 331: Mudanya Tümülüsü Mezar Odası Kesit Görünümü Ek s. 261
Şekil 332: Gemlik Tümülüsü Mezar Odası Ana Cephe Görünümü Ek s. 262
Şekil 333: Gemlik Tümülüsü Mezar Odası Tavan Örgüsünün İçten Görünümü Ek s. 263
Şekil 334: Gemlik Tümülüsü Mezar Anıtı oda ve çatı planları Ek s. 263
Şekil 335: Görükle Mezar Odası Tavan Görünümü Ek s. 264
Şekil 336: Kösemtuğ Tümülüsü Ana Cephe Görünümü Ek s. 264
Şekil 337: Kösemtuğ Tümülüsü Çatı Sistemini Gösteren Çizim Ek s. 265

Şekil 338: Musahocaköy Tümülüsü Mezar Anıtı Plan Krokisi Ek s. 265
Şekil 339: Gerdek Boğazı Kaya Mezarı Ek s. 266
Şekil 340: Gerdek Boğazı Kaya Mezarı Cephe ve Plan Çizimi Ek s. 266
Şekil 341:Iğdır Tümülüsü Mezar Anıtı Plan Krokisi Ek s. 267
Şekil 342: Iğdır Tümülüsü Mezar Odası İç Görünümü Ek s. 267
Şekil 343: Yalacık Tümülüsü Plan ve Kesiti Ek s. 267
Şekil 344: Yıldıztepe Tümülüsü Batı Cephesinde Açılan Kaçak Kazı Alanı Ek s. 268
Şekil 345: Yıldıztepe Tümülüsü Mezar Anıtı Plan Krokisi Ek s. 269
Şekil 346: Aphrodisias Yıldız Tepe Tümülüsü Dromosun Batı Yönden Görünümü Ek s. 270
Şekil 347: Yıldıztepe Tümülüsü, Dromostan Ön Odaya Bakış Ek s. 270
Şekil 348: Yıldıztepe Tümülüsü Ana Mezar Odası Tavan Örgüsü Ek s. 271

EK-C. LEVHALAR

Levha 1: Yıldıztepe Tümülüsü Mezar Yapısı Planı Ek s. 272
Levha 2: Yıldıztepe Tümülüsü D_B Yönlü Kesit Görünümü Ek s. 272
Levha 3: Yıldıztepe Tümülüsü Mezar Yapısı D-B Yönlü Kesit Görünümü Ek s. 273
Levha 4: Yıldıztepe Tümülüsü 3D Animasyon Genel Görünümü Ek s. 273
Levha 5: İncelenen keramiklerin hamur renklerinin oransal dağılımı Ek s. 274
Levha 6: İncelenen keramiklerin dış yüzey renklerinin oransal dağılımı Ek s. 274
Levha 7: İncelenen keramiklerin hamur rengi sayısal dağılım grafiği Ek s. 275
Levha 8: İncelenen keramiklerin dış yüzey rengi sayısal dağılım Ek s. 276
Levha 9: Doğu Trakya Keramiklerin Hamur İçeriğinde yer alan Elementlerin Oransal Dağılımı Ek s. 277
Levha 10: Doğu Trakya Keramiklerin Hamur İçeriğinde yer alan Elementlerin Oranları Ek s. 277
Levha 11-15: Doğu Trakya Keramiklerindeki Bezeme Dağılım Haritası Ek s. 280
Levha 16: Suakacağı Yerleşimi Kabartı Haritası Ek s. 280
Levha 17: Suakacağı Yerleşimi Ortofoto Haritası Ek s. 281

Levha 18: Suakacağı Yerleşimi Farklı Yönlerden 3D Model Görünümü Ek s. 281
Levha 19: Suakacağı Yerleşimi Sayısal Yükseklik Modeli Ek s. 282
Levha 20: Beşiktepe ve Ovayolu YerleşimlerKabartı Haritası Ek s. 282
Levha 21: Beşiktepe ve Ovayolu Yerleşimler Ortofoto Haritası Ek s. 283
Levha 22: Beşiktepe ve Ovayolu Yerleşimler 3D Model Görünümü Ek s. 283
Levha 23 Beşiktepe ve Ovayolu Yerleşimler Sayısal Yükseklik Modeli Ek s. 284
Levha 24: Doğu Trakya'da Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları Ek s. 285
Levha 25: Edirne Merkez İlçede Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları Ek s. 286
Levha 26: Edirne/Lalapaşa İlçesinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları Ek s. 286
Levha 27: Edirne/Süloğlu İlçesinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları Ek s. 287
Levha 28: Edirne/Havsa İlçesinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları Ek s. 287
Levha 29: Edirne/Keşan ve Enez İlçelerinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları Ek s. 288
Levha 30: Kırklareli/Merkez İlçesinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları Ek s. 288
Levha 31: Kırklareli/Kofçaz İlçesinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları Ek s. 289
Levha 32: Kırklareli/Demirköy, Vize, Pınarhisar İlçelerinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları Ek s. 289
Levha 33: İstanbul Trakyası'nda İncelenen EDÇ Veri Sahası Ek s. 290
Levha 34: Tekirdağ'da İncelenen EDÇ Veri Sahası Ek s. 290
Levha 35: Gelibolu Yarımadası'nda İncelenen EDÇ Veri Sahası Ek s. 291

GİRİŞ

MÖ. 1. Bin yılın ortalarından itibaren Antik kaynaklarda göçebe, savaşçı, saldırgan kimlekleriyle tanımlanan Trak ulusu Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı kültürleriyle ne kadar örtüşüyordu? Troia VIIb tabakası başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde izleri ortaya çıkan Trakya kökenli Erken Demir Çağı budunları bu tanımlamaların neresinde yer alıyordu?

Trakya ve Balkan arkeolojisinin Türkiye'de en az çalışıldığı dönemlerden biri olan Erken Demir Çağı hem bölge hem de tüm Doğu Akdeniz kültürlerinin MÖ.1. binyılda kazandığı kimliğin belirlenmesi konusunda son derece önemli bir evredir. Güçlü bir göçebe/çoban kültürünün hakim olduğu geçmişten, güçlü yazılı ticaret uygarlıklarına geçişte bir ara dönem olan Erken Demir Çağı Doğu Trakya'da çevresel etkileşime açık olmakla birlikte özgün sayılabilecek nitelikler gösteren bir kültürel dinamik yaratmıştır.

Uzun yıllar, Tunç Çağları'nın step kökenli göçebe kültürünün bir devamı olarak ele alınmak istenen Trakya Erken Demir Çağı kültürlerinin birçok yönüyle bu pastoral kimliğini aşan, sanıldığından daha karmaşık bir sosyal örgüye sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Bu çalışma birçok yönüyle bilinmez olan ya da yanlış bilinen alışılmış doğrularla yıllardır belirli şablonlar içinde tanımlanan Trakya Erken Demir Çağı kültürüne Doğu Trakya üzerinden yeni bir bakış sunmayı hedeflemektedir.

Ege'nin, deniz aşırı ticarete dayalı yazılı yüksek kültüründe dinsel örgü içinde izini Antik Çağ içlerine kadar taşıyan Erken Demir Çağı Trakya kültürü, sosyo-ekonomik açıdan daha düşük düzeyde olan bir kültürün daha gelişkin bir başka kültür içine sızıp onda belirgin düzeyde etki bırakabildiğinin tarihteki önemli göstergelerinden biridir. Bu sosyo-antropolojik yaklaşım Trakya Erken Demir Çağı kültürünün bugüne kadar olandan çok daha detaylı incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Eldeki olanaklar ölçüsünde, 'laboratuvar' malzemesini Doğu Trakya'dan elde edilen verilerden oluşturulacak olan bu çalışmada, geniş tutulan ve genel tanımlamaya dayalı bir giriş bölümü ile özgün malzemenin daha anlaşılır olmasına yarayacak bir alt zemin hazırlanmış olacaktır. Sahadan elde edilen yeni veriler ve daha önceden çeşitli ölçülerde ortaya konulmuş arkeolojik metaryal ile Doğu Trakya

dışındaki geniş Balkan coğrafyasından elde edilen bulguların korelasyonu yapılacaktır. Analoji ve buna dayalı yorumlamaya dayalı karşılaştırmalardan yola çıkılarak da Doğu Trakya Erken Demir Çağı kültürünün dinamikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Doğu Trakya'nın kültür dinamikleri yeterince tanımlanmadan, Anadolu'da aynı dönemde ortaya çıkan ve Trakya kökenli olarak kabul edilen kültür metaryalinin yorumlanması eksik kalacaktır. Bu nedenle bu çalışma ile hem Anadolu bulguları üzerine yorumlamalar ve teoriler oluşturulmaya çalışılacak hem de ileride elde edilecek verilerin tanımlanmasında yeni bir yol açılmış olacaktır.

Araştırmanın Amaç ve Hedefleri şu şekilde tanımlanabilir;

Trakya'nın Türkiye sınırları içinde kalan ve coğrafi olarak da "Doğu Trakya" bölümünü oluşturan sahada Erken Demir Çağı araştırmaları 1980'li yıllardan sonra başlayan kısıtlı düzeydeki çalışmalardan ibarettir. Bu çalışmalar Doğu Trakya Erken Demir Çağı'nın tüm dinamiklerini ortaya koyacak metaryal incelemesinden yoksundur. Bunlardan kimi araştırmalar kültürün mezar yapıları hakkında yoğunlaşırken, kimi kült alanlarını incelemiş, kimi ise daha çok çanak çömlek buluntuları üzerinde durmuştur. Öte yandan bu çalışmalarda yer yer Trakya'nın diğer bölümleri ve bu kültürle yakın ilişki içinde olan çevredeki Erken Demir Çağı kültürlerine atıflar yapılıp analojik karşılaştırmalar yapılsa da Doğu Trakya dışındaki çağdaş çevresel kültürlerin yeterince incelenmediği görülmektedir.

Trakya ve diğer Balkan kültürlerinin Geç Tunç Çağı sonu/Erken Demir Çağı'nda Kıta Yunanistan'la kurduğu kültürel bağ geçen yüzyıldan beri detaylı araştırmalara konu olmuştur. Oysa aynı kültürlerin Anadolu ile olan bağı yakın zamana kadar sadece Troia ve Phrygler üzerinden incelenmiştir. Son yıllarda Anadolu'da artan araştırmalar Trakya ve Balkan etkili kültürlerin Erken Demir Çağı'nda Anadolu'da bilinenden daha çok alanda iz bıraktığına dair arkeolojik veriler sunmaya başlamıştır. Bu durum, Anadolu'da Balkan/Trakya etkisinin üzerinde daha çok durulması gerektiğini ortaya koymak yanında, önerilen tüm bağlantıların yeterince süzgeçten geçip geçmediği, Balkan/Trakya kökenli denilen tüm malzemenin hakikaten bu kültürlerle bağlantılı olup olmadığı sorularını da gündeme getirmiştir. Kuşkusuz verilerin çok yeni olması, Doğu Trakya Erken Demir Çağı araştırmalarının oldukça yetersiz olması ve dahası Türk akademisinde ne yazık

ki Trakya ve Balkan arkeolojisine dair ilginin son derece zayıf olması gibi sebepler ortaya konulan yeni bulguların sağlıklı bir şekilde yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Yapılan olası hatalar, zaman içinde artacak yeni bulgularla düzeldilerek bilimin bu yöndeki gelişim süreci devam edecektir.

İşte tam bu noktada çalışmamızın amacı netlik kazanmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Doğu Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı kültürü, tüm kültürel öğeleri ile birlikte, bir bütün olarak ele alınmış ve bu sayede kültürün tüm dinamikleri olabildiğince ortaya konulmak istenmiştir. Elde edilen çalışma olanakları çerçevesinde ortaya konulan bu kültür dinamiklerinin hem yazar hem okuyucu için daha net anlaşılabilmesi düşüncesiyle de öncelikle Trakya Bölgesi'nin diğer bölümlerini kapsayan geniş bir Erken Demir Çağı litaratürü taranarak bölgenin genel bir 'fotoğrafı çekilmiştir'.

Kuşkusuz tüm bu genel çerçeveli ve (ancak) Doğu Trakya odaklı incelemelerle, özellikle Türkiye Trakyasının Erken Demir Çağı kültürleri için önerilen başlıca teorilerin de (göçebelik-yerleşiklik, göç teorileri ve yolları vb.) yeniden gözden geçirilerek sınanması, başka bir deyişle yeniden laboratuvar süzgecinden geçirilmesi amaçlanmıştır.

Trakya/Balkan kültürlerinin Anadolu'daki izlerinin artması, tüm verilerin topluca yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmış, bu zorunluluk da çalışmamızın ana hedeflerinden birini oluşturmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada Anadolu'daki Trakya/Balkan ilişkili olduğu bilinen ya da ilişkili olabileceği tarafımızdan saptanan bazı dağınık bulguları bir araya getirerek genel bir çerçeve çizilmeye gayret edilmiştir. Bu çaba doğrultusunda şekillendirilen tüm verilerimizin kesin ve nihai sonuçlar olduğunu söylememmiz elbette bu aşamada mümkün değildir. Ancak bu çalışmada elde edilen verilerin, önümüzdeki yıllarda artacak yeni veriler peşine düşecek nice araştırmacıya bir altlık olması da en önemli hedeflerimizden biri olmuştur.

Özetle söylemek gerekirse;

- Trakya Bölgesi Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kültürlerinin detaylıca tanıtılması,

- Doğu Trakya Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kültür dinamiklerinin hem eski araştırmalar hem de yeni bulgular ışığında, tüm metaryal kültür öğeleri ile birlikte bir bütün olarak ortaya konulması,
- Elde edilen veriler ölçeğinde Doğu Trakya kültürü hakkında yeni teorilerin tanımlanması,
- Anadolu'daki Trakya/Balkan kültürü izlerinin topluca değerlendirilerek tanımlanması ve bu yolla eski teorilerin tartışılarak yeni teoriler oluşturulması

Bu çalışmanın amaçlarını oluşturmaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda, bilimsel yöntemlerle elde edilen ya da derlenen arkeolojik verilerin değerlendirilmesi sonucunda bugüne kadar Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı toplumları hakkında öne sürülen başlıca teorileri gözden geçirmek ve yeni hipotezler, ya da çıkarımlar yapmak hedeftir.

Trakya Erken Demir Çağı sosyal yapısının göçebe ya da yerleşik kültür kodlarıyla tanımlanıp tanımlamayacağı;

Trakya Erken Demir Çağı halklarının Ege Göçleri ve Deniz Kavimleri göçleri ile bağının olup olmadığı;

Trakya Erken Demir Çağı kültürünün kökeni;

Trakya Erken Demir Çağı kültürünün Anadolu'ya olan etkilerinin Troia ve Phrygia ile mi sınırlı kaldığı yoksa daha geniş bölgelerde izinin sürülüp sürülemeyeceği yönündeki sorular karşısında hipotez ya da en azından varsayımlar öne sürmek bu tezin bilimsel amaç ve hedefleri arasındadır.

Araştırmanın Çerçevesi şu şekilde belirlenmiştir:

Çalışmanın özünü iki ana çerçeve belirlemektedir. Bunlardan biri çalışma sahasının coğrafi çerçevesi diğeri ise zamandizinsel çerçevesidir. Coğrafi çerçeve ise kendi içinde "kültürel dinamiklerin tanımlanmasındaki çerçeve" ve "kültürel etki alanındaki çerçeve" olarak iki kategoride tanımlanabilir.

Kültürel dinamiklerin tanımlanmasına dönük araştırmalarımızın ana çerçevesini Doğu Trakya kültürü oluşturur. Buna rağmen, bu coğrafi sınır içindeki verilerin doğru değerlendirilebilmesi için çalışmanın giriş bölümü olabildiğince geniş bir bakış açısı ile oluşturulmuş, Trakya Bölgesi'nin genelinde aynı dönem kültürünün

şekillenişine dair bugüne kadar yapılmış çalışmalardan yararlanılarak geniş bir 'Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı Kültürleri" tanımlaması yapılmıştır.

Kültürel etki irdelemelerinde ana çerçeveyi ise başta Batı Anadolu olmak üzere, Anadolu'nun geneli oluşturmaktadır. Bu bağlamda Trakya/Balkan Erken Demir Çağı kültürlerinin Anadolu üzerine kurduğu ilişki, elde edilen tüm veriler ortaya konulmak suretiyle incelenmeye çalışılmış ancak buna rağmen malzeme incelemeleri daha çok Batı Anadolu'dan elde edilen veriler üzerinde yoğunlaştırılmıştır.

Tez çalışmasının kronolojik çerçevesini ise Erken Demir Çağı, yani kabaca MÖ. 1200 ile MÖ. 7. Yüzyıl tarihleri arasındaki süreç oluşturmaktadır. Ancak literatür araştırmaları Trakya Bölgesi'nde Demir Çağı kültürlerinin büyük ölçüde Geç Tunç Çağı'nda bölge ve çevresinde oluşan kültürlerin izinde devam ettiğini göstermiş, bu nedenle de zamandizini çerçevesi içinde Geç Tunç Çağı da olabildiğince geniş bir yer bulmuştur.

Öte yandan Trakya Bölgesi'nde Prehistorik dönemlerden yakın çağlara kadar süregelen güçlü bir "yerel", "kapalı" kültür olduğu gözlemlenmiştir. Bazı metaryal kültür öğelerinin binyıllarca değişmeyen özelliklerle kuşaktan kuşağa aktarıldığı böylesi bir yapıda, Ana çerçeveyi oluşturan Geç Tunç/Erken Demir Çağı'nı anlamak için bölgenin prehistorik geçmişinin de olabildiği ölçüde geniş bir bakışaçısıyla tanıtılması gerektiği anlaşılarak, tezin giriş bölümündeki tarihsel -kültürel tanımlamada yer yer detaylar ortaya konulmuştur.

MÖ. 7. Yüzyıldan sonra başta Egeli tüccar ve diğer halk gruplarının Trakya Bölgesi'nde oluşturdukları emporion tipi yerleşim modelleri ve gerekse bu süreçle birlikte yagınlaşmaya başlayan yoğun Ege kültür izleri bölgede yeni bir kültürel evreye geçildiğine işaret eder. Bu evre başlıbaşına bir çalışma sahasıdır ve birçok özelliği ile Erken Demir Çağı kültürel yapılanmasından ayrılır. Buna rağmen bölgede Erken Demir Çağı kültürünün MÖ. 7. Yüzyılda bir anda bıçak gibi kesilmediği, bazı unsurları ile dönemden sonra da yer yer izini sürdürdüğü görülerek bölgenin Erken Demir Çağı sonrasına da yer yer değinilme gereği duyulmuştur.

Erken Demir Çağı'nda izi sürülen Anadolu'ya etkilerin bu dönem sonrasında da çeşitli motiflerle devam ettiği hem arkeolojik hem de epigrafik kaynaklardan bilindiği için çalışmamızda bu evreye dair de bir bölüm oluşturulmuştur. Özellikle

MÖ. 1. Binyılın ikinci yarısında Anadolu ve Trakya arasında adeta bir "kültürel bütünlük" sağlayan özel bir mezar tavan sistemi (çapraz bindirme), Erken Demir Çağı'ndaki kültürel etkileşimin ne denli güçlenerek bir sonraki kronolojik evreye geçtiğini göstermesi bakımından önemli addedilmiş ve her iki coğrafyadaki çapraz bindirmeli tavana sahip mezarların gelişimi, bağlantısı ve kronolojik dizilimi bu çalışmada özel olarak masaya yatırılmıştır.

Çalışma Yöntemi olarak aşağıda açıklanan yol izlenmiştir:

Türk akademisinde Trakya ve Balkan arkeolojisi çalışmalarının çok yaygın olmaması nedeniyle bu bölgeler çok tanınmamaktadır. Bu nedenle çalışma yönteminin ilk ayağını yoğun bir Trakya ve Balkan arkeoloji literatürünü taramak oluşturmuştur. Bu tarama Macaristan, Karadağ, Makedonya, Ukrayna, Romanya gibi geniş bir Balkan coğrafyasında yapılan çalışmaları kapsamakla birlikte yoğunluk, tezin ana konusunu oluşturan Doğu Trakya kültürlerine yakın coğrafyadaki verileri inceleyen literatüre verilmiştir.

Literatürde yer alan veriler ortaya konulduktan sonra çalışmanın çerçevesi içinde eksik kaldığı düşünülen verilerin derlenmesi için bir yandan alan araştırmaları yapılmış bir yandan da ilgili müze ve kazılardaki arkeolojik bulgular incelenmiştir.

Alan araştırmalarında, alınan izinler, çalışma için ayrılabilen kısıtlı ölçüdeki zaman ve en önemlisi de maddi imkanlar çerçevesinde Edirne ve Kırklareli illerine öncelik verilmiştir. Bu iki ilden bugüne kadar elde edilen Erken Demir Çağı verilerinin yoğunluğu da, çalışmamızın kısıtlı olanaklarını buralara yoğunlaştırılmasına sebep olmuştur.

Edirne'de Meriç Nehri'nin yakın çevresinin askeri bölge sınırları içinde kalması çalışmaları kısıtlandırsa da Genelkurmay Başkanlığı'ndan alınan izinler çerçevesinde bu kısıtlama azaltılmıştır. Buna rağmen Tunca, Süloğlu, Havsa gibi önemli vadiler yeniden taranarak hem eski veri sahaları kontrol edilmiş hem de yeni bulgular elde edilebilmiştir.

Edirne'nin güney kesimindeki Saroz Körfezi kıyılarındaki araştırma ise yine olanaklar çerçevesinde sadece birkaç gün sürdürülebilmiştir.

Kırklareli ilinde ise konaklama imkanı olan Tozaklı Vadisi ve Pınarhisar çevresinde belirli periyodlarla alan incelemeleri yapılabilmiştir.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan izinlerle yapılan yüzey araştırmalarında yönerge gereği ekip oluşturulamaması, yüzeyden malzeme toplanamaması gibi kısıtlayıcı unsurlar nedeniyle belgeleme çalışmaları ne yazık ki arzulanan ölçüde yoğunluklu olamamıştır. Buna rağmen olabildiğince titiz ve dikkatle yürütülen saha çalışmalarında birçok yeni veri yerinde belgelenerek kayda geçirilmiştir.

Türkiye Trakyası'nda yer alan üç ilin müzelerinde yer alan Erken Demir Çağı Malzemesi incelenmiştir. Mümkün olan ölçüde bazı malzemelerin ölçekli çizimi yapılmışsa da bu tezde "malzeme kataloğu" ya da "arkeolojik malzemenin stilistik gelişim biçimi" temelli bir çalışma değil analojik karşılaştırma ve kültürlerarası iletişim hedefli bir araştırma yapılması hedeflendiği için her malzemenin çizimine gerek duyulmamış, detaylı fotoğrafik belgelemeler yapılmıştır.

Öte yandan Bulgaristan ve Yunanistan'da, Erken Demir Çağı buluntularından oluşan teşhire sahip bazı müzelerde malzeme incelemesi yapılmış, kültürel bağlantıyı tanımlayabilmek için ise Anadolu'daki Troia, İzmir, Efes ve Milas Müzelerinde hem teşhir incelemesi hem depo çalışmaları yapılmıştır.

Trakya Bölgesi'nde Aşağıpınar Höyüğü, Bathoneia, Maydos Kilisetepe ve Bulgaristan'daki Gluhite Kamani kazılarındaki Erken Demir Çağı keramikleri incelenerek gerekli görülenler üzerinde etüt ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

Geç Demir Çağı'nda Trakya ve Anadolu arasında bir kültürel bütünlüğe işaret eden Çapraz Bindirme Tekniğinde yapılmış tavana sahip mezar binalarının incelenmesini içeren bölümün hazırlığında ise bu tip mimarinin son örneği olarak ilk defa tarafımızdan daha önceki yıllarda keşfedilerek tescil çalışması yapılmış olan Aphrodisias yakınlarındaki Yıldıztepe Tümülüsü yeniden yerinde incelenmiş, ölçüm ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

Tüm bu çalışmalar çerçevesinde tezin birinci bölümünde, Türkiye'deki arkeoloji eğitiminin Trakya ve Balkan kültürlerine olan mesafesi gereği geniş bir tanımlama yapılması gereği duyulmuştur. "Coğrafi Tanımlama"da her ne kadar çalışma sahasındaki kültürün oturduğu coğrafi, jeolojik, topografik ve iklimsel koşullar kısaca tanıtılmış olsa da "Arkeolojik Tanımlama" başlığı altında geniş bir kültürel altyapı çerçevesi çizilmiştir. Bölgenin birçok kültür geleneğinin neredeyse hiç değişmeden Demir Çağı'na geldiği gerçeği ile bu dönemi daha iyi anlayabilmek

için Trakya'nın Prehistorik verilerinin, yayınlar üzerinde detaylıca ortaya konulma gereği duyulmuştur. Yine bu başlık altında Trakya Bölgesi'nde bugüne kadar yapılmış Erken Demir Çağı araştırmalarından elde edilen birçok veri, birçok farklı metaryalin tanımlanması yoluyla okuyucuya tanıtılmıştır. Bu sayede Türk araştırmacıları acısından az bilindiği düşünülen Erken Demir Çağı Trakya'sının kapsamlı bir tanımlanması yapılmıştır.

Tezin kültürel etkileşimi tanımlamaya dönük ana hedefine bir teorik alt yapı oluşturması maksadıyla "Arkeolojik Tanımlama" başlığı altında ayrıca Trakya/Balkan kültürlerinin Geç Tunç ve Erken Demir Çağları'nda Ege ve Doğu Akdeniz coğrafyasına bıraktığı izler yine yayınlar üzerinden ortaya konulmuş, yer yer de konu hakkında güncel değerlendirmelerde bulunulmuştur.

"Kültürel Tanımlama" bölümü, tez içeriğinde sıklıkla kullanılan *kültür, kültürel iletişim, kültürel etki, çoban kültürü, yerleşik tarım kültürü* gibi tanımlamaları hem yazarın hem okuyucunun zihninde doğu yere oturtabilmek amacıyla yazılmış bir teorik altyapı niteliğindedir. Bugüne kadar arkeoloji disiplininde çoğu kez, sosyolojik ya da antropolojik teorilere başvurulmadan oluşturulan göç teorileri, kültürel etkileşim önerileri vb öne sürülmüştür. Oysa bilimin geldiği modern interdisipliner yorumlama niteliği ve artan yeni bulgular, bu tür teorilerin sadece arkeolojik bulgunun yorumlanmasıyla yapılamayacağını, yapılsa bile eksik kalacağını ortaya koymuştur. Bu nedenle Trakya Bölgesi'ndeki Erken Demir Çağı'nın kültürel ninamikleri, kökeni, gelişim süreci ya da bu kültürün Anadolu'ya etki biçimlerinin irdeleneceği bu çalışmanın "Kültürel Tanımlama" başlığı altında incelenen sosyolojik/antropolojik teorileri bilmeden yazılması mümkün olmayacaktı. Bu böümdeki teoriler, elde edilen yeni buluglarımızın ya da önceden önerilen teorilerin yorumlanmasında çok önemli katkılar sağlamıştır.

İkinci bölüm Doğu Trakya odaklıdır. Bu bölümde eldeki veriler ile tez çerçevesinde yapılan etüt çalışmaları sonucunda elde edilen veriler bir bütünlük içinde ancak ayrı ara başlıklar altında okuyucuya sunulmuştur. Bu bölümde tek bir malzeme üzerinde odaklanmak yerine erişilebilen tüm arkeolojik metaryaller konu edinilerek bütüncül bir kültür dinamiği ele alınmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz bu bölümde irdelenebilecek malzeme çeşitliliğive sayısı bu tezde değerlendirilenden çok daha fazladır. Ancak Doğu Trakya Kültür dinamiğini tanımlamak için yeterli görülen

örnekler seçilmeye gayret edilmiş, bu bağlamda da daha önce yayımlanmış malzemelerden ziyade yeni ortaya konulmuş bulgulara öncelik verilmeye gayret edilmiştir.

Örneğin üzerine tez yazılmış, megalitik anıtlar, yayınlar yapılmış kültistik kayalar vb metaryaller yeniden kısaca değerlendirmeye tabi tutulsa da bölümün ana malzeme irdelemesinde yer bulmamıştır. Ancak daha önce araştırmaya konu edilmiş örnekler içinde de daha önce yeterince incelenmediği anlaşılan bazı tekil örnekler üzerinde durulmuştur.

Daha önce incelenen bazı veri sahaları, modern uygulamalar yöntemiyle yerinin saptanması amacıyla yeniden incelenmiş ancak bunun yanında ilk defa keşfedilen veri merkezlerine de rastlanılmıştır.

Çanak çömlek değerlendirmesinde, I. Czyborra'nın, M. Özdoğan araştırma verileri üzerinden yaptığı kapsamlı keramik tezi, bu çalışmada önemli bir kaynak olmuşsa da, daha önce yayımlanmamış yüzey ve müze buluntularına çalışmamızda yer verilerek önceki çalışmalarda görülmeyen yeni kap form tasnifleri yapılabilmiştir.

3. bölüm kültürün Anadolu'ya etkileri üzerine bir veri tasnifi ve yorumlamayı kapsamaktadır. Burada sadece Doğu Trakya'nın değil daha geniş kapsamıyla tüm Balkan ve Trakya kültürlerinin Anadolu'da bıraktığı izlerin peşine düşülmüştür. Bu kapsamda hem yazılı kaynaklar ile literatüre girmiş veriler derlenerek araştırmaya bir altlık oluşturulmuş hem de bu altlık üzerindeki yeni buluntular yorumlanmaya çalışılmıştır.

4. bölüm, kültürün sürekliliği ilkesi çerçevesinde, Erken Demir Çağı sonrasında devam eden "Anadolu'ya etkiler dalgası"nın iznini sürmek amacıyla hazırlanmıştır. Her ne kadar tez Erken Demir Çağı'na odaklansa da kültürel etkinin, bu dönemin hemen ardından gösterdiği sürekliliğin, bağlamı tamamlayıcı özelliği olduğu inancıyla bu bölüm hazırlanmıştır. Çapraz Bindirme tavanlı mezar yapılarının Anadolu ve Trakya'daki örneklerinin bir bütün halinde, karşılaştırmalı olarak değerlendirmesi, bu bölümde yeni teoriler oluşturulması ve bilimsel tartışma zemini yaratılmasına da katkı sağlamıştır.

Tezin son bölümü, önceki bölümlerde yer yer öne sürülen teorik önerileri yeniden ve detaylıca ortaya konulduğu bölümdür. Tüm elde edilen veriler ile taranan

literatürün sağladığı bakış açısı arkeoloji bilimi disiplininin çerçevesi içinde yorumlanarak Trakya Bölgesi Erken Demir Çağının kültürel dinamikleri, Anadolu'ya etkiler ve dolayısıyla Trakya-Troia ilişkisi konusunda özgün görüşler ortaya konulmaktadır.

Tez çerçevesinde incelenen veri alanları ile bir bölümünde inceleme yapılmış olan ve konum bilgileri Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü ve Prof. Dr. Engin Beksaç'ın kişisel arşivinden alınmış olan Doğu Trakya dolmenlerinin yayılım alanını gösteren haritalar hazırlanmıştır. Bu haritalandırma çalışmaları verilerin elde edilmesi, verilerin işlenmesi ve uygulama işlemleri olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

Yapılan haritalama çalışmasında verilerin elde edilmesine ilişkin arazide WGS84 koordinat sisteminde enlem ve boylam olarak elde edilen nokta koordinatları Türkiye ulusal koordinat sistemine (ITRF96 – International Terrain Reference System 1996) Netcad yazılımında dönüştürülmüştür. ITRF koordinatları x ve y değerleri olup toplam 125 adet noktanın koordinatları tablo olarak verilmiştir.

Çalışmada raster harita altlığı olarak USGS uydu görüntüleri, vektör veri olarak ise Türkiye il ve ilçeleri idari sınırları kullanılmıştır. Kullanılan tüm bu veriler açık kaynak kodlu veriler olup internet üzerinden kolaylıkla indirilebilmektedir.

Analiz işlemleri netcad yazılımının (Lisans Nr. 21518) tabakalandırma yapısı ile yapılmış olup, görselleştirme Power Point yazılımında yapılmıştır.

Ayrıca İnsansız hava aracı ile haritalama işlemi Suakacağı köyü sınırları içinde bulunan *Suakacağı* ve Tozaklı köyü sınırları dahilinde bulunan *Beşiktepe* kale tipi yerleşmeleri için yapılmıştır.

Ortofotolar hava fotogrametrisinde üretilen çıktı verilerdir. Bunu yanı sıra (x, y, z) koordinatlarıyla üç boyutlu olarak tanımlanan coğrafi yüzeylerin bilgisayar ortamında oluşturulması ve bu yüzeylerde yapılan konum analizleri sayısal yükseklik modelleri (SYM) ya da sayısal arazi modelleri (Digital Terrain Modelling - DTM) olarak bilinmektedir[1].

SYM, yüzey modelleme için orijinal bir biçimde geliştirilmelerine rağmen iki boyutlu (2D) bir yüzey üzerindeki herhangi bir z özniteliğinin sürekli değişiminin

[1] Konu Hakkında bkz. Yomralıoğlu, T. (2005). *Coğrafi Bilgi Sistemlerinde Temel Kavramlar ve Uygulamalar*, 3. Baskı, Trabzon. Akademi Kitapevi

modelini oluşturma için de kullanılır. Yüzey modelleri her ne kadar 3D şeklinde üç boyutlu olarak gösterilse de, gerçekte bu gösterim 2.5D şeklindedir. 2.5D yeryüzü parçasının belli kısmının izometrik model biçiminde xy konum noktasının z değerine bağlı olarak yüzeyi tanımlarken, arazi yüzeyi üzerindeki şev, bina gibi suni yapılar bu gösterimde yer almaz. Ancak 3D gösterimde tüm doğal ve yapay objeler dikkate alınarak, yüzeyler kafes ağ veya katı gösterim şeklinde tanımlanır. SYM'nin gerçekleşmesi için izlenmesi gereken işlem süreci üç adımdan oluşur. Bunlar;

- Verilerin elde edilmesi,
- Verilerin işlenmesi,
- Uygulama işlemleridir.

Verilerin elde edilmesi aşamasında, topoğrafik yüzeyin yeterli hassasiyette temsil edilebilmesi için yeterli sayıda koordinatları bilinen noktalara ihtiyaç vardır. Bu noktalara örnekleme veya dayanak noktası adı verilir. Bu noktaların koordinat bilgileri herhangi bir şekilde elde edilerek kayıt ortamında saklanır. İkinci aşamada; toplanan bilgilere değişik testler uygulanarak verilerin kontrolü, gerekirse uygunsuz olanların ayıklanması, istenilen sayıda yüksekliği bilinen yeni noktaların üretilmesi ve uygun bir fonksiyonla enterpolasyon işleminin uygulanarak modelin elde edilmesi işlemi yer alır. Son aşamada; oluşturulan modelin kullanıcı isteğine bağlı olarak ürün halinde sunulması gerçekleştirilir.

Bu işlemler çerçevesinde Suakacağı köyü için haritası yapılan alanın büyüklüğü 0.265 km2 dir. Verilerin elde edilmesi aşamasında;

- Arazinin etüdü ve kontrol noktalarının tesisi ile GNSS alıcısı kullanılarak cm hassasiyetinde koordinat ölçümü,
- Mavic 2 Pro İnsansız Hava Aracı ile arazinin hava fotoğraflarının çekilmesi,
- Fotogrametrik yazılımlarda fotoğrafların hizalanması
- Fotogrametrik yazılımlarda seyrek nokta bulutunun oluşturulması,
- Fotogrametrik yazılımlarda yoğun nokta bulutunun oluşturulması,
- Ortofoto üretimi,
- Sayısal Arazi Modeli üretimi
- Kabartma harita üretimi

iş akışı gerçekleştirilmiştir.

Mavic 2 Pro İnsansız Hava Aracı ile arazinin hava fotoğraflarının çekilmesi işleminde, çalışmada toplam 411 hava fotoğrafı değerlendirmeye alınmıştır. Uçuş Yüksekliği 80 metre olarak seçilmiş, sabit irtifa uçuşu yapılmış, yersel çözünürlük 1.85 cm/pix değerine ulaşılmıştır. Uygulamada kullanılan hava kamerasının odak uzunluğu 10.26 mm. dir. Tozaklı köyünde ise topla 556 adet hava fotoğrafı kullanılmıştır.

Daha sonra 411 adet hava fotoğrafı birleştirilmiş ve bu bütünleşik resimden piksel değerlerine bağlı seyrek nokta bulutu oluşturulmuştur. Ardından arazide GPS tekniği ile ölçülen kontrol noktaları ile bu noktaların doğruluğu arttırılıp yoğun nokta bulutu elde edilmiştir.

Arazinin etüdü ve kontrol noktalarının tesisi ile GNSS alıcısı kullanılarak cm hassasiyetinde koordinat ölçümü işleminde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir. Burada YKN kodları UAV ile haritalamada kullanılan bir terimdir ve Yer Kontrol Noktası anlamındadır.

YKN.100 - 465225.526 - 4634756.246 47.244

YKN.102 - 465190.558 - 4634806.506 49.135

YKN.104 - 465214.099 - 4634840.611 60.964

YKN.106 - 465241.889 - 4634861.041 71.798

YKN.107 - 465261.783 - 4634879.419 74.115

Beş adet kontrol noktası ile yapılan yer kontrol noktası (YKN) dönüşüm işlemlerinde X, Y ve Z yönünde elde edilen hassasiyetler aşağıda verilmiştir.

Sayı	X Yönü Hatası (cm)	Y Yönü Hatası (cm)	Z Yönü Hatası (cm)	XY Lineer Hata	Toplam Hata (cm)
5	3.65485	1.65232	1.52879	4.01099	4.29247

Kontrol noktalarına ait hata değerleri aşağıdaki gibi elde edilmiştir;

N	Yönü Hatası (cm)	Y Yönü Hatası (cm)	Z Yönü Hatası (cm)	Toplam Hata (cm)	İmage (pix)
100	4.51229	2.60138	1.41681	5.39771	1.676 (23)
102	-4.36276	1.30322	-1.23276	4.71718	1.818 (18)
104	-3.68016	-1.08771	4.16101	4.16101	0.992 (16)
106	-0.187898	-1.2669	2.27745	2.61287	0.844 (17)
107	3.71702	-0.996423	-1.33758	4.07409	0.867 (14)
Total	3.65485	1.65232	1.52879	4.29247	1.359

Yapılan seyrek nokta bulutu çalışmasında yaklaşık 244.530 adet Tie Point olarak isimlendirilen detay noktası elde edilmiştir. Yoğun nokta bulutu çalışmasında ise Uygulama sonucunda 1.415.427 adet üç boyutlu detay noktası elde edilmiştir.[2]

Doğu Trakya araştırmaları çerçevesinde incelenen birkaç farklı veri alanında tespit edilen on iki adet keramikten alınan mikro örnekleri üzerine Portable X-ray Fluorescence Spectrometry (P-XRF) elementel kimyasal analiz yapılmıştır. Bu çalışma malzemeler veri sahasından çıkarılmadan yerinde yapılmıştır[3].

Tez araştırmaları sırasında kimi zorluklar yanında birçok destekle de karşılaşılmıştır.

Bu çalışma, Türk bilim dünyasında hak ettiği ilgiyi yeterince bulamamış olan bir konuyu bilim dünyasının gündemine taşıma amacıyla hazırlanmıştır. Konu hakkında çok daha geniş çaplı bir araştırma yapmak mümkündür ve umut ediyorum ki tez bu yolun başlangıcına döşenmiş küçük bir taş olacaktır.

Ancak günümüzde gelinen noktada bir bilimsel araştırmanın karşılaşacağı olanaklar, kısıtlamalar ve eksiklikler ölçüsünde elden gelen en üst gayretle hazırlanan bu çalışmalar sırasında;

1980'li yıllarda bir Alman araştırmacının benzer konuda yaptığı bir tez için elde edebildiği maddi ve bürokratik olanaklara 2020'li yıllarda bir Türk araştırmacı olarak ulaşamamış olmam;

---

[2] Haritalandırma çalışmalarını yaparak çalışmaya destek olan Trakya Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO Öğretim Görevlisi Sayın Doğan Savran'a ve Harita Mühendisi Sayın Serdar Karakuş'a teşekkür ederiz

[3] Analizler Dokuz Eylül Üniversitesi'nde görevli Jeoloji Yüksek Mühendisi Dr. Ramazan Hacımustafaoğlu tarafından yapılmıştır.Kendisine teşekkür ederiz

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın personeli olarak yürüttüğüm bu çalışmada kimi müze müdürlüklerinin zimmetindeki eserlerle ilgili çalışma yapma talebimi reddetmiş olması; kimi kazı başkanlarının deposundaki eserleri göstermekten imtina etmesi; kimi müzeci meslektaşlarımın eserler üzerinde çalışma yapmama değil de sadece envanter kayıtlarına bakmama izin vermesi;

Çalışmak istediğim konuya akademik destek bulabilmek için doktoram süresince üç farklı üniversitede çaba harcamak zorunda kalmış olmak;

Çeşitli araştırma bursu başvurularımın anlamlandırılması zor gerekçelerle ya da gerekçe gösterilmeksizin reddedilmiş olması gibi birçok olumsuz koşula rağmen bu çalışma sabırla ve özveriyle tamamlanmıştır.

Tüm bunlara rağmen araştırmalarım süresince hem katkı sunarak hem de yapıcı eleştirilerle beni yönlendirerek destek veren tez danışmanlarım Sayın Prof. Dr. Engin Beksaç ve Doç. Dr. Ali Kazım Öz ile tez izleme jürisi üyelerim Doç. Dr. Aygün Ekin Meriç ve Doç. Dr. Barış Gür'e;

Tezimin konusundan önce uzun yıllar boyunca Afrodisyas Müzesi'nde yaptığım kamu görevi ve bilimsel çalışmaları dikkate alarak tez araştırmalarıma koşulsuz bir şekilde maddi destek veren GEYRE VAKFI Yönetim Kurulu ile yöneticileri Sayın Sennur Hamamcıoğlu, Sayın Ömer Koç ve Sayın Mesut Ilgım'a;

Biliminsanı nezaketiyle beni kazısına davet edip tezimle ilgili verilerini çalışmama olanak sağlayan Prof. Dr. Mehmet Özdoğan, Prof. Dr. Göksel Sazcı, Prof. Dr. Şengül Aydıngün, Prof. Dr. Nurettin Aslan, Prof. Dr. Sait Başaran, Dr. Gülnur Kurap, Dr. H. Murat Özgen ve Dr. Georgy Nekhrizov ile kazı ekip üyelerine;

Müze araştırmalarımda yardımlarını esirgemeyen meslektaşlarım ile bağlı bulundukları Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Troia, Selçuk ve Milas Müze müdürlükleri ile Edirne ve Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge müdürlüklerine;

Saha araştırması izinlerini veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne;

Tezimin bir bölümünde, uzmanlığı gereği okuma yapıp yapıcı eleştirileri ile bana yön veren dostum ve meslektaşım Doç. Dr. Mete Aksan'a;

Keramik analizlerimi yapan dostum Dr. Ramazan Hacımustafaoğlu'na;

Teknik destekleri için Aleksandria Troas Kazı Başkanı Sayın Prof. Dr. Erhan Öztepe ve ekibine;

Ve

Kiminin adını tez metni içindeki dipnotlarda anmış olsam da birçoğunun adını anımsayamadığım ama hem yurtiçi hem yurt dışındaki tüm çalışmalarım sırasında desteğini gördüğüm nice iyi insana;

Ve

Tüm zorluklarda yanımda durup çalışma azmime güç katan sevgili aileme

Sonsuz teşekkür ediyorum…

BİRİNCİ BÖLÜM
TANIMLAMALAR

1.1. COĞRAFİ TANIMLAMA

1.1.1. Doğu Trakya Bölgesinin Jeomorfolojik ve Coğrafi Yapısı

Trakya Havzası jeomorfolojik olarak güneydoğu Bulgaristan, kuzeydoğu Yunanistan ve kuzeybatı Türkiye sınırları boyunca uzanan bir alanı temsil eder. Bu hat batıda Rodop, kuzeyde Istranca (Yıldız) masifi ile doğuda Karadeniz, güneyde ise Sakarya masifi ve Ege Denizi ile sınırlanmaktadır. Bu havza genel olarak "Merkezi- Doğu Trakya" ve "Batı Trakya" olarak alt bölümlere ayrılır. Birinci bölüm Türkiye sınırları içinde kalan ve bu nedenle *Türkiye Trakyası* olarak da anılan bölümdür. İkinci bölüm ise güneydoğu Bulgaristan ile kuzeydoğu Yunanistan topraklarını kapsamaktadır. Batı Trakya'nın Bulgaristan kesimi *Kuzeybatı Trakya*, Yunanistan kesimi ise *Güneybatı Trakya* olarak anılır **(**Caracciolo vd. 2013: 24)[4].

Türkiye coğrafyası açısından Marmara Bölgesi'nin bir bölümünü (Trakya Bölümü) oluşturan Doğu Trakya/ Türkiye Trakyası kuzeyde 70 km uzunluğundaki bir dağ silsilesi ile sınırlandırılır. Güneydoğu-kuzeybatı yönlü bu silsile Bulgaristan'ın güneydoğusu ile Türkiye'nin Avrupa kesimi arasında uzanmakta ve Bulgaristan'da "Strandja", Türkiye'de ise "Istranca" veya "Yıldız" Dağları olarak anılmaktadır. Istranca Dağları'nın Türkiye tarafında kalan kısmı Karadeniz kıyı bölgesini içine alacak şekilde 197.000 ha.'lık bir alanı kaplamaktadır. En yüksek tepesi 1031 metre ile Kırklareli sınırları içinde kalan Mahya Dağı'dır **(**Bedi vdğ. 2013; Lapeva Gjonova - Kıran 2012: 72,82; Ünal vdğ. 2012: 2**)**. Türkiye Trakyası'nın batı sınırını ise Meriç Nehri oluşturmaktadır.

[4] Detalı bir tanımlama için bkz: Nenova 2018: 59 vdd, Fig: 1:1, 3:1

1.1.2. Doğu Trakya Bölgesinin Jeolojik Yapısı

Avrupa kıtasının güneydoğu köşesini oluşturan Trakya Bölgesi, Asya kıtasının bir parçası olan Anadolu'nun kuzeybatı ucundan Marmara Denizi ile ayrılır. Türkiye'nin başlıca tektonik birlikleri arasında sayılan İstanbul Zonu ve Trakya Yarımadası ile Sakarya Kıtası'nı birbirinden ayıran İntra-Pontid Süturu üzerinde bulunan Marmara Denizi milyonlarca yıllık jeolojik olaylar sonucunda oluşmuş bir iç denizdir. Araştırmalar Erken ve Orta Miyosen'de Trakya bölgesinde karasal bir rejimin olduğu; Geç Miyosen'den yani yaklaşık 11 milyon yıl öncesinde itibaren denizel çökellerin bölgede oluşmaya başladığını göstermektedir. Geç Miyosen başlarında, Saroz Körfezi'nden İstanbul'a kadar ince bir koridor şeklinde uzananan girinti Marmara denizini oluşturuyordu. Günümüzden yaklaşık 5 milyon yıl önce, Pliosen dönem ile birlikte Marmara Bölgesi yeniden yükseldi ve tekrar karasal bir hal aldı. Zamanla yeniden oluşan Marmara Denizi'nin bugünkünden çok büyük olduğu, bugünkü haline ise Kuvaterner dönemde geldiği bilinmektedir (Dinçer 2007: 21; Erturaç 2002: 8, 17-18). Pleistosen boyunca Marmara'nın Ege ile ilişkisi toplam üç kere kesilmiş olan Marmara Denizi'nde Son Buzul Çağı bitiminden sonra yaşanan küresel ısınma sayesinde sular yükselmiştir. Bu sayede Çanakkale Boğazı üzerinden Ege ile Marmara arasında bağlantı kurulduğu anlaşılmaktadır (Dinçer 2007: 27; Özdoğan 1985: 224)[5].

Yaklaşık 600 binyıl öncesinden itibaren Marmara'nın seviyesinin en az beş kere düşmüş olduğu bilinmektedir. Bunlardan son ikisi günümüzden 160 ile 132 bin yıl önce ve 24 ile 11 binyıl önce gerçekleşmiştir (Dinçer 2017: 26; Yaltırak ve Alpar 2002: 325).

Türkiye Trakyası/ Doğu Trakya bölgesi jeolojik olarak, Eosen dönemde Pontidler adı verilen jeolojik kuşak boyunca görülen dalma-batma sonucunda oluşan bir açılma alanı olarak değerlendirilir **(**Yavaş 2012: 1; Görür-Okay 1996: 664, 666). Alt-Orta Eosen ile Oligosen Zaman aralığında, Sakarya Zonunun kuzeyinde yer alan İntra-Pontid okyanusunda kırıntılı iki istif grubu oluşmuştur. İntra-Pontid okyanusunun kapanmaya başlamasıyla birlikte Üst Eosen zaman sonlarında delta çökelleri; Oligosen Zaman'da ise akarsu çökelleri meydana gelmiştir. Yine Oligosen

[5] Marmara ve Ege denizi arasındaki bağlantı değişimleri için bkz: Yaltırak vd. 2000

Zaman içinde Istranca- Rodop kıtasının güneydeki Sakarya Zonu ile çarpışması sonucunda ise Trakya Bölgesi yükselmiş ve bazı formasyonlarda aşınmalar meydana gelmiştir (Çağatay vd. 1996: 81).

Trakya Bölgesi, Orta-Eosen Pliyosen yaşlı birimlerin yer aldığı, Tersiyer yaşlı çökellerle dolu üçgen şekilli, dağ arası bir sedimenter havzadır. Istranca Dağları güney eteklerinden başlayarak mostra veren ve hemen hemen Trakya'nın tamamını kapsayan Tersiyer istifi 9000 metre kalınlığı geçmektedir. Havza oldukça hızlı çöken ve çöktükçe dolan bir evrim geçirmiştir. Kuzeyde Istranca Masifi üzerinde gelişmiş olan Trakya Havzası'nın temelini metamorfik kayaçlar oluşturur. Güneyde ise havza temelinde Keşan-Mecidiye köyü civarında Istranca Masifi 'ne benzer özellikteki metamorfik kayalar; Şarköy civarında ise ofiyolitik bloklar izlenmektedir. Güneyde yeralan bu ofiyolitik kayalar İntra-Pontid süturunun artıkları olarak değerlendirilmiştir (Perinçek vd. 2015: 21; Erturaç 2002. 10**).**

Havzanın batı sınırını Yunanistan, Bulgaristan ve Rodop Masifi; kuzey sınırını metamorfik-granitik kayaçlardan oluşan Istranca Masifi ve Bulgaristan; güney sınırını Sakarya Kıtası, Saroz Körfezi ve doğu sınırını ise İstanbul Paleozoyik yapısı oluşturmaktadır **(**Yavaş, 2012: 1**).**

Trakya Havzası'nın güneyinde yer alan Saroz Körfezi, yapısal özellikleri ile Marmara derin çukurlarının devamı niteliğinde olsa da Ganos dağı zonu ile Marmara Denizi'nden ayrılır (Anonim, 2014: 20). Saroz Körfezi bölgesinde Çanakkale Grabeni, Gelibolu Yükselimi, Saroz Grabeni, Semadirek Yükselimi ve Enez Grabeni olmak üzere 5 temel tektonik yapı mevcuttur. Bu yörenin jeolojik istifini Paleojen, Neojen ve Kuvaterner yaşlı ve çoğunlukla silisiklastik çökeller oluşturmaktadır (Anonim, 2014: 20).

75 km uzunluğu ve 35 km genişliği ile Doğu Trakya topraklarının Ege denizindeki kıyısını oluşturan Saroz Körfezi güneyde Gelibolu Yarımadası, kuzeyde Trakya kıyıları arasına yaklaşık 60 km. kadar sokulan üçgen biçimli bir girintidir. Körfez, jeomorfolojik açıdan bir grabendir. Kuzey Anadolu fay hattının uzantısı olan iki kırık arasında çökmüş bir graben alanı sayılan körfez, bazı araştırıcılara göre de gerileme ve açılma sonucu oluşmuştur (Anonim, 2014: 6).

Körfezin batı ucunda Enez Grabeni mevcuttur. Kuzeyde Hısarlıdağ, güneyde Mecidiye ve batıda ise Semadirek yükselimi ile çevrilidir. Miyosen çökellerle dolu

olan bu grabenden elde edilen verilen Enez çöküntü alanının tıpkı Saroz Körfezi'nin geneli gibi Miyosen zamanda açıldığını kanıtlar niteliktedir (Çağatay vd. 1996: 79).

Körfezin açılmasının Miyosen zamanda meydana geldiği bilinmektedir (Önal 1986: 43). Körfezin açılma sürecinde Kuzey Anadolu Fay zonunun kuzey batı Anadolu'daki kolu olan Trakya Fay Sistemi içindeki Ganos dağı fayının Geç Miyosen sonlarında aktif hale gelmesinin (Çağatay vdğ., 1996; Şengör 1979) etkili olduğu kabul edilir (Anonim, 2014: 23).

1.1.3. Doğu Trakya Bölgesinin Depremselliği

Trakya Fay Sistemi Kuzey Anadolu Fayı'nın en yaşlı kollarından biridir. Avrasya Alp-Himalaya orojenezinin bir kolu olarak Doğu'da Karlıova'dan batıda Saroz Körfezi'ne kadar 1200 km'ye varan uzunluğu ile Anadolu ve Balkanlar'ın genel tektonik çatısını oluşturan Kuzey Anadolu Fay sistemi Miyosen Zaman'da aktif hale gelmiştir. Trakya Fay sistemi de, bağlı bulunduğu Kuzey Anadolu Fay hattının genel jeo-sismik yapısı ile benzer özellikler sunmaktadır (Perinçek vd. 2015: 23; Perinçek, 1991; Şengör 1979: 269).

Kuzey Anadolu Fay sistemi Serravaliyen' de kollara ayrılmış ve bu kollar Trakya havzası içine girmiştir. Zamanlar bu fayların etkinliği azalarak kuzeyden güneye doğru gençleşmiştir. Bu gençleşme KB'dan GD'ya fay zonlarının doğrultusu boyunca da devam etmiştir. Ancak diri faylar Marmara Denizi ve Saros Körfezine göç etmişlerdir (Etiz, 2007: 9). Kuzey Anadolu Fay Sistemi sağ yanal doğrultu atılımlı bir özelliğe sahip olarak, batı uçtaki son bölümünde farklı yönelimlerle ilerler. İzmit-Tekirdağ arasında yaklaşık doğu-batı doğrultulu ilerlerken Tekirdağ'dan sonra Saroz Körfezi üzerinden Gökçeada'ya doğru kuzeydoğu-güneybatı yönünde bir doğrultu kazanan Kuzey Anadolu Fay Sistemi'nin Trakya Havzası'nı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda kestiği bilinmektedir (Arsebük vd. 2010: 7 vd., Fig: 1.7; Perinçek vd. 2015: 31; Şengör, 1979.; Erturaç 2002; 8; Yavaş, 2012: 1;).

Kuzeydoğu Ege Denizi'nde, Kuzey Anadolu Fay zonu üzerinde oluşmuş bir graben sahası olan (Çağatay vd, 1996: 73) Saroz Körfezi'nde yapılmış olan sismik araştırmalar körfez bölgesinde de aktif normal fayların kuzeydoğu-güneybatı

doğrultulu olduğunu göstermiştir. Enez Grabeni'nin kuzey sınırı olan Hisarlıdağ yükseliminden itibaren Keşan'a doğru, bugünkü karayolu boyunca uzanan fay hattı da bu yönlüdür **(**Çağatay vdğ. 1996: 79; Saner 1985: 1-10). Yunanistan ve Türkiye Trakyası sınırlarında yapılan neotektonik çalışmalar da bu tezin çalışma alanını da kapsayan Uzunköprü-Enez arasındaki bölgede KD-GB doğrultulu faylar olduğunu ortaya koymuştur (Yavaş 2012: 1)[6].

Saros körfezi ve yakın çevresinin tarihsel deprem verileri MÖ. 479 yılından günümüze kadar derlenmiştir. Araştırmalar bölgede 6 ve üstündeki şiddette 40 deprem yaşandığını ortaya koymuştur. Bunların ortalama 20 tanesi körfez içindeki faylardan kaynaklanmıştır (Altınok vdğ. 2009: 377, Fig. 1; Altınok vdğ. 2013: 42). Doğu Trakya Havzası'nın tektonik tapısı tıpkı dahil olduğu Balkan coğrafyasında olduğu gibi halen aktiftir (Griffiths vdğ, 2004: 12)

1.1.4. Doğu Trakya Bölgesinin Fiziki Coğrafya Özellikleri

Trakya Havzası'nın en büyük akarsuyu Meriç Nehri ve ona bağlanan Arda, Meriç ve Ergene nehirleridir. Kuzey-Kuzeybatı yönden, Arda ve Tunca nehirlerini de kendine katarak Doğu Trakya'da kuzey-güney hattında uzanan Meriç nehri ile aynı havzayı yaklaşık olarak ortasında doğu-batı yönünde kat eden Ergene nehri, Türkiye Trakyası'nda geniş bir tarımsal havza yaratır. Trakya Havzası'nın içinde yer alan bu alt coğrafi alan *Ergene-Meriç havzası* olarak tanımlanır.

Ergene Nehri, Tekirdağ Saray İlçesi'nin kuzeyinde Yıldız (Istıranca) Dağları'nın 312 rakımlı Taşpınar Tepesi civarında Güneşkaya Mevkii'ndeki kaynaklardan doğar. Yaklaşık 90 km'lik bir yolu katettikten sonra Çorlu Deresi'ni oluşturur ve buradan batıya doğru seyrederek Meriç Irmağı'na katılır. Toplam uzunluğu 285 km olan Ergene Nehri 10730 m^2 drenaj alanına sahiptir. Her ne kadar mevsimsel değişiklik gösterse de bu akarsunun yıllık ortalamadebisi 28 m^3/sn. olarak ölçülmüştür (Dökmeci 2017: 214; Hallı 2013: 7; Ordu ve Demir 2007: 101**;** Ordu ve Demir 2009**;** Orta 2014: 339, 340).

[6] Trakya Havzası'nın jeolojik yapısı ve fay hatları konusunda detaylı bir inceleme olarak bkz: Görür-Okay 1996.

Meriç Nehri ise Balkanlar'ın en büyük, Türkiye'nin ise 10'uncu büyük nehridir. Bulgaristan'ın güneybatısında Rila Dağları'nın kuzey yamaçlarından (Rila Tepesi) doğup bu ülke sınırlarında yaklaşık 200 km yol kat ederek, Doğu Rumeli Ovası'nı suladıktan sonra Edirne yakınlarında Karaağaç istasyonu kuzeyinde Türkiye sınırlarına girer. Türkiye sınırları içinde önce Edirne kuzeyinde Yunanistan'dan gelen Arda Nehri ile ve şehrin güneyinde ise Bulgaristan kaynaklı olan Tunca Nehri ile birleşir. Sivilingrat-Kapıkule arasında Bulgaristan-Yunanistan sınırını; Karaağaç dışında ise Kapıkule'yle Enez arasında Türkiye ile Yunanistan kara sınırını oluşturan Meriç Nehri, Uzunköprü ilçesinin yaklaşık 40 km güneybatısında, Meriç ilçesi'ne bağlı Adasarhanlı Köyü yakınlarında Ergene Nehri ile birleşir (Hallı 2013: 7; Ordu ve Demir 2007: 101). İpsala güneyinde başlıca iki kola ayrılan Meriç Irmağı'nın birinci kolu (Batı kolu) Türk sınırını terk ederek Yunanistan'a geçerek Dedeağaç'ın doğusunda denize dökülür. Diğer kol (Doğu kolu) ise Türkiye ile Yunanistan arasında kara sınırını çizer ve Enez'in yaklaşık 3,5 km batısında Ege Denizi'ne dökülür (Ceylan 2008: 409; Turoğlu- Uludağ, 2013: 77,78; Yıldız vd, 2019: 1vdd.). Ancak, Meriç Nehrinin drenaj sisteminin bölgenin diğer akarsularında olduğu gibi, tektonik kaynaklı olarak jeolojik dönemlerde farklı olduğu bilinmektedir. Nehrin en azından 1,5 milyon yıl öncesine kadar Marmara havzasına boşalldığı, ancak bu tarihten sonra Ganos Dağ sırasının yükselmesi sonucunda yönünü değiştirip bugünkü akış noktasına geldiği tespit edilmiştir (Dinçer 2017: 25; Okay ve Okay 2002: 393, 397).

Meriç Irmağı'nın genişliği 130 ile 300 m arasında, derinliği ise dönemlere göre 0,60 ile 5,20 m arasında değişmektedir. Türkiye sınırları içinde yıllık ortalama debisi 193 m^3/sn olarak ölçülmüştür. Ülkemizde sahp olduğu drenaj alanı ise 14.560 m^2'dir (Hallı 2013: 7).

Ergene ve Meriç ırmakları ile onlara bağlanan diğer küçük akarsular Doğu Trakya'nın neredeyse tüm düzlüklerini içeren geniş bir havza yaratır. Ergene-Meriç Havzası adıyla bilinen bu verimli arazinin doğu-batı uzunluğu 160 km, kuzey-güney 140 km, Havza toplam alanı 12 438 km2 ' dir. Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli havza içinde yer alan illerdir (Dökmeci 2017: 214; Ordu ve Demir, 2009; Orta 2014: 339, 340).

Ergene Nehri'nin, Meriç Nehri'yle birleşmesinden itibaren güneye doğru geniş bir havza oluşur. İpsala ile güneyde Saroz Körfezi arasındaki bu sahanın bir bölümü Ergene Havzası dahilinde olsa da genel olarak Meriç Nehri ile anılır ve "Aşağı Meriç Havzası" diye tanımlanır (Turoğlu- Uludağ 2013; Yıldız vdğ. 2019). Havzanın batı kesiminde, nehir etki alanında oluşan geniş ovalık alan, güneydeki Hıdırlıdağ'ın paralelinde doğuya doğru bir oluk şeklinde sokulur.

Aşağı Meriç Havzası'nın Saroz Körfezi kıyıları coğrafi yapısı nedeniyle farklı morfolojik özellikleri bir arada barındırmaktadır. Kıyı ovaları bakımından oldukça zengin olan bu yörenin, Saroz Körfezi'nin kuzeyindeki geniş kıyı bölgesi boyunca birçok ufak koylar dışında, alçak platolar yer alır. Aşağı Meriç Havzası'nın güneybatı kesiminde yer alan Enez ilçesi ile onun hemen doğusunda kalan bölge genel olarak düz ve hafif dalgalı morfolojik bir yapı gösterir. Bu yöre yapısal ve litolojik özellikler bakımından sedimanter ve volkanik formasyonlarla kaplıdır. Buranın en eski jeolojik formasyonları Oligosen fliş fasiyesinde olup bu katmanları miyosen zamana ait tabakalar örtmektedir (Ceylan, 2008: 405).

Modern Enez yerleşimi, Meriç Nehri'nin taşıdığı alüvyonal birikinti nedeniyle günümüzde denizden 3,5 km içerdedir **(**Başaran 1996: 106; Özyıldırım 2002: 86; Özge 2018: 141). Enez, Edirne ilinin en güneydeki ilçesi olup toplamda 473 km^2 yüzölçümüne ve 30 km uzunluğunda bir sahil hattına sahiptir (Akova, 2008: 2). Alüvyonal birikinti ilçe etrafında tarıma uygun geniş delta sahalarının da oluşmasına olanak sağlamıştır. Bu alüvyon dolgu, ilçenin hem güneyinde hem de doğusunda uzanan büyük bir delta gölü ve ayrıca başka irili ufaklı göller oluşturmuştur. Enez çevresinde yer alan göller Gala Gölü, Küçük Gala Gölü, Ayna Gölleri, Pamuklu Gölü, Bücürmene Gölü, Dalyan Gölü ve Taşaltı Gölü, Karagöl ve Tuzla Gölü'dür. Bu göl ekosistemlerinden Gala Gölü, Küçük Gala Gölü, Ayna Gölleri, Pamuklu Gölü tatlı su ihtiva ederken diğerlerinin suyu tuzludur. Delta alanındaki bu göl oluşumları Meriç Nehri'nin getirdiği alüvyonlarla oluşan dolgu faaliyetinin devam ettiğini göstermektedir (Ardel,1960:118; Ceylan, 2008: 406, 409).

Meriç Nehri'nin zaman içindeki yatak değişimleri ve taşıdığı alüvyonal dolgu sebebiyle oluşan en önemli göllerden biri de Enez'in kuzeyinde yer alan Gala Gölü'dür. Gala Gölü ile onun hemen kuzey yanında yer alan daha küçük yüzölçümüne sahip Pamuklu Göl günümüzde özel koruma alanı içinde kalmaktadır.

Her iki gölü de içine alan 2369 hektarlık saha 1991 yılında Koruma Alanı, 1992 yılında Doğal Sit Alanı ve 2005 yılında ise Milli Park olmuştur. 28.02.2005 tarih ve 8547 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Milli Park statüsü kazandırılması sırasında korunacak alanın yüzölçümü revize edilerek 6090 hektara çıkarılmıştır. Dolayısıyla bugün Gala Gölü Milli Parkı endemik fauna ve florası, özgün ekosistemi ile koruma altında olup sadece bilim ve eğitim amaçlı çalışmalara tabidir (Akova, 2008: 5; Ceylan, 2008: 409, 410).

Alüvyonal delta alanlarından sonra Enez çevresinde farklı kotlarda görülen doğal taraça düzlükleri ile geçilen platolar vardır. Doğuda küçük ve çoğu mevsimlik olan akarsular ile derin bir şekilde parçalanmış, 200-300 m yükseltisindeki tepeler dikkati çeker. Bu tepelikler yaklaşık Arnavutköy, Hasköy, Karaincirli hattına kadar devam eder. Platoları aşarak Saroz Körfezi'ne doğru uzanan, kuzeydoğu-güneybatı yönlü küçük akarsuların ağız kısmında da tıpkı Meriç Nehri'nde olduğu gibi lagünler, kıyı kumulları, kıyı okları gibi oluşumlar yer almaktadır. Bu oluşumlar, kıyı hattı boyunca özel koyların, dik falezlerin oluşmasına ya da kıyı okları sayesinde denizle bağlantının kesilmesi sonucunda önce tuzlu bataklıklar sonra da alüvyonal dolgular meydana gelmesine olanak sağlamıştır (Akova 2008: 5; Ceylan 2008: 405, 406; Göçmen 1976: 59-60).

Saroz Körfezi kuzey kıyı bandının doğu yarısında yer alan Karaincirli Deresi ağzındaki Küçük Tuzla Gölü ve batı yarısındaki Vakıf köyü deresinin ağız kısmında yer alan Büyük Tuzla Gölü birer lagündür. Körfeze yakın bir yerde bulunan bu göller kış mevsiminde deniz suyu basması ile tuzlu bir yapı kazanır. Yazın ise denizin tekrar çekilmesi sonucunda deniz ile irtibatı kesilen bu lagünlerin içindeki tuzlu sular buharlaşır (Ceylan 2008: 406).

Aşağı Meriç Havzası'nın güney ucundaki Saroz Körfezi kuzey kıyıları bir grup dağ dizisi ile sınırlandırılır. Bu kıyı bandı doğuda Koru Dağı ile kuzeyde ise Hisarlıdağ ile çerçevelenir.

Koru Dağı, 725 m'yi bulan Kızılpınar Tepesi ile yörenin en yüksek jeomorfolojik yapılarından biridir (Yavaş 2012: 4,5)[7]. Enez'in hemen kuzeydoğusunda, geniş düzlükler arasında birden yükselen Hisarlıdağ ise Aşağı Meriç ovasının bir kolu olarak doğu-batı yönünde ova oluğunun güney yanında, ona

[7] Korudağ'ın rakımı Çağatay, 1996, 73'de 675 m; Anonim, 2004: 6'da 385 m olarak verilir

paralel bir şekilde uzanır. 423 m rakımı ile kıyı bandının batı kesiminde önemli bir jeolojik etken olan dağ doğu-batı yönünde yaklaşık 15 km uzanır. Hisarlıdağ'ın kuzey-güney yönünde işgal ettiği alan ise 10 kilometreyi bulur. Hisarlıdağ'ın doğu ucunda güneye doğru dönüş yapan yükselti ise 361 m rakımlı Çandır Dağı'dır (Akova 2008: 5.)[8].

Saroz Körfezi'nin kuzey kıyılarında Oligosen – Orta Miyosen yaşlı tüf ve lav yüzeyler mevcuttur. Bu volkanik oluşumlar Enez-Keşan arasında irili ufaklı şekilde gözlemlenebilmektedir. Antik Çağ'da Ainos kentinin territoriumunda kalan Hisarlıdağ, yöredeki en büyük volkanit kütledir. Bölgedeki bu volkanizmalar Alt Miyosen zamanda etkinliğini yitirmiştir (Ceylan 2008: 405; Çağatay vd, 1996: 78; Göçmen 1976:30-31; Şengüler 2013: 112).

Egene Havzası'nın genelinde olduğu gibi Enez yöresinde de volkanik formasyonun üzerinde sırasıyla kiltaşı, kumtaşı ve silttaşı litolojisine sahip Çanakkale formasyonu ve çamurtaşı, kumtaşı, marn ve kireçtaşı litolojisine sahip Çekmece formasyonu ile kumtaşı, kiltaşı ve silttaş litolojisine sahip Ergene formasyonu yer alır (Şengüler 2013: 112).

1.1.5. Doğu Trakya Bölgesinde İklim Özellikleri

Doğu Trakya Havzası genel olarak kuru bir karasal iklim özelliği gösterir. Bu iklimin oluşmasında kuzey yönde bölgeyi sınırlandıran Istıranca (Yıldız) Dağları'nın etkisi büyüktür. Bu yükselti, Karadeniz ve Balkanlar'dan gelen nemli havayı keserek Doğu Trakya genelinde nemli havanın oluşmasını engeller. Buna rağmen kuzeydoğuda Vize'nin kıyı kesimleri ve Demirköy ile güneyde, Enez'i de içine alacak şekilde Saros Körfezi'nin kuzey hattı bu kuru iklim yapısına sahip değildir. Bu sebeple de Doğu Trakya genelinde bitki örtüsünü bozkır olmakla birlikte sahil bantlarında yer yer görülen ormanlık alanlar dikkati çeker. Saroz Körfezi kuzey kıyı bandının batı kesiminde karasal ekosistemlerinin yaygın bitki örtüsü olan meşe ormanları dikkat çeker. Kıyı bandında doğuya doğru gidildikçe kızılçam da görülür. Ancak hem kızılçam hem de meşe ormanlarının tahrip edildiği bölümlerde yaygın şekilde makilikler görülür. Özellikle dere yataklarında seyrek olarak gürgen,

[8] Ceylan 2008: 405'te Hisarlı Dağı'nın rakımının 423 m olduğunu belirtilir

dişbudak ve karaağaç türleri izlenir. Enez yöresinde ayrıca yaygın bir biçimde görülen Palamut meşesi (Quercus Aegilops) Trakya'nın başka kesimlerinde görülmez (Ceylan, 2008: 407).

Tüm Ege Denizi'nde olduğu gibi, Akdeniz iklim tipinin hissedildiği Saroz Körfezi'nde de kuzeyli rüzgârlar hakimdir. Kış dönemi boyunca kuzeyli rüzgârlar Ege Denizi üzerinde soğuk ve kuru baskın bir rejim oluşturmaktadır. Yaz dönemi boyunca, kuru kuzeyli rüzgârlar ve bazen sert esen kuvvetli rüzgârlar hâkim olmaktadır. Bu rüzgârlar mayıs ayından hazirana kadar güçlenirler ve temmuz ile eylül ayı arasında sıkça gözlenirler. Kuzey kesimden esen bu rüzgârlar, Saroz Körfezi'nin Gelibolu Yarımadası kıyılarına hemen hemen paralel olacak şekilde eser (Anonim, 2004: 6).

Saroz Körfezi'nin kuzey sahili boyunca yer yer ekilebilir nitelikte düzlükler yer almakla birlikte tüm Doğu Trakya genelinde en verimli tarım arazileri Meriç-Ergene Havzası'dır. Vertisol topraklı bir ova yapısına sahip olan bu havza, bölgedeki ekili, dikili alanların en fazla olduğu bölümlerden biridir (Anonim 2004:H 6).

1.2. SOSYAL VE ANTROPOLOJİK TANIMLAMA

1.2.1. Kültürün Tanımına Dair

Bugün neredeyse tüm batı dillerinde birbirine çok yakın seslerle ifade edilen *kültür* kelimesinin kökeni Latince'deki *Culture* sözcüğüne dayanmaktadır. *İşlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek iyileştirmek, eğitmek* gibi birbirinden çok farklı anlamları kapsayan *colere* kelimesiyle aynı kökten türediği düşünülen Culture sözcüğü Klasik Latincede "bakmak" veya "yetiştirmek" fiilini karşılar (Aktan-Tutar 2007: 1; Koç 2011: 103,104; Mejuyev 1987: 30; Oğuz 2011: 126). Latincedeki kök anlamı kültür kelimesine daha çok *tarımsal ekin, tarımsal sürgü ve üretim* anlamları katsa da MÖ. 2. Yüzyıl sonu ve MÖ. 1. Yüzyılda yaşamış olan ünlü Romalı hatip Cicero ile neredeyse onun çağdaşı olan şair Quintus Horatius culture kelimesini bireysel gelişim çerçevesinde tanımlamıştır. Örneğin Cicero'nun söyleminde kültür insanın iç duygularını temizleyip terbiye etmesi, ilkeli olması ve bu ilkelere dayanan bir hayat sürmesini tanımlayan bir

sözcük olarak yer alır (Bakıner Çekin-Çalışkan 2020: 165; Özlem 2000: 153). Bozkurt Güvenç ise kültürü, "toplumun üyesi olarak insanın, yaşayarak, yaparak öğrendiği ve öğrettiği maddi manevi her şeyden oluşan karmaşık bütündür" şeklinde tanımlar ve kültürün bir toplumda yer alan tüm bireyleri, bu bireyleri bir arada tutan dil ve haberleşme süreçlerini, ürettikleri sanatı, inançlarını, geleneklerini, hukuk ve yönetim kurumlarını hatta üretim ve tüketim alışkanlıklarını kapsadığına vurgu yapar (Güvenç 2002: 11).

Kültür teriminin modern dillerde ilk kullanımı ise 18. yy'da karşımıza çıkar. 20 yy'ın birçok alanda ürün veren önemli bilim insanlarından biri olan Abraham Moles kültür kavramının modern batı dillerinde ilk kez ilk olarak 1793 tarihinde basılan Almanca sözlüğünde kullanıldığını söyler (Kroeber ve Kluckhohn 1952: 9). Oysa Güvenç'e göre kültür kelimesini modern dillerde ilk kez kullanan kişi, 1778 yılında hayata gözlerini kapatan Fransız yazar ve filozof Voltaire'dir (Güvenç 2002: 96; Oğuz 2011: 126). 1718 yılında yayınlanmış olan *Dictionnaire de l'Academie français*e adlı sözlük çalışmasında kültür kavramının yayın hayatında yer bulmuş olması (Oğuz 2011: 126) Moles'in önerisini ve kelimenin Almanca'dan diğer batı dillerine yayıldığı yönündeki genel kanaati zayıflatır. Aydınlanma çağı literatüründe soyut bir anlam çerçevesinde kullanıldığı görülen kelime "sanat kültürü", "yazın kültürü", "bilim kültürü" gibi çok yönlü bir kimlikle karşımıza çıkar (Oğuz 2011: 126).

1718 tarihli Fransızca sözlükte yer alırken Almanca sözlüğünün 1771'deki ilk baskısında değil de 1793 tarihli ikinci kelimesinde kendine yer bulabilmiş olan kültür kelimesi ile Voltaire'in Fransız dilinde yazdığı eserlerde yine bu kelimeyi kullanmış olması Kültür kelimesinin Latince'den modern dillere geçişine Almanca'nın önayak olduğu düşüncesini tartışmaya açmış olsa da Kroeber ve Kluckhohn bu kelimenin ilk Almanca sözlük basımından neredeyse yüz yıl önce Kant ve çağdaşı filozofların literatüründe yer aldığını ve Alman dilinde zenginleşerek diğer dillere yayıldığını vurgulamaktadır (Kroeber ve Kluckhohn 1952: 9, 10, 23,24)

Batı dillerinde *culture* (ingilizce, Fransızca), *das kultur* (Almanca), *cultura* (İspanyolca, İtalyanca, Portekizce), *kultura* (Lehçe) şeklinde birbirine yakın seslerle ifade edilen, yine dilimizde de aynı şekilde kültür adıyla tanımlanan bu kavramın klasik Latince'deki kök anlamının 18. yy'dan sonra yaşadığı literatür seyri ona

birbirinden farklı birçok anlam yüklemiştir. Aydınlanma devriyle birlikte tarımsal üretimi kapsayan klasik anlamının dışına çıkarak edebiyat, sanat ve düşün dünyasının birçok alanında kendine yeni anlam ve tanımlar bulmuştur. Öte yandan endüstri Devrimi ile hız kazanan sosyal bilimler alanında da kendine tanımsal ifade yeri bulan kültür kelimesi özellikle bu sahada çok zengin anlamlar kazanmıştır.

Kültür kelimesinin yaklaşık yüz elli yıllık son dönem serüveninde kazandığı farklı anlamlar bu kelime üzerine inceleme yapan hemen hemen herkesin kanaatidir. Alfred Kroeber ve Clyde Kluckhohn'un 1952 yılında yayımladığı ve kültür- uygarlık kelimelerinin batı dillerindeki gelişimini anlamlarıyla birlikte irdeledikleri kapsamlı çalışmasında kültürün yüzden fazla tanımını ortaya konulmaktadır (Kroeber-Kluckhohn 1952). Williams, kültür kelimesinin klasik anlamındaki bu köklü değişikliğin en belirgin şekilde 19. yy'da yaşandığını (Williams 1960: xııı, xıv.) dile getirirken Rus Marksist sosyal bilimci Mejuyev "*Toplumsal bilimin hiçbir konusu, kuşkusuz, kültür kavramında olduğu kadar çok sayıda yargılama ve tanımlama üret-memiştir.*" diyerek anlam yoğunluğuna vurgu yaptığı kültür kavramının çeşitliliğini kapsadığı olgunun çok yönlü olmasına bağlar. Ona göre bu kavramın sadece bilimsel değil aynı zamanda toplumsal ve tarihsel derinliğe sahip oluşu ona terminolojik bir çeşitlilik kazandırmıştır (Mejuyev 1987: 13, 14)**.** Çeçen'e göre ise kültür konusuna her bilim disiplinin kendi bakış açısıyla yorumsal bir tanımlama yapması bu kavramı tek bir tanım içine sığamayacak kadar geniş boyutlara taşımıştır (Çeçen 1984: 10; Oğuz 2011: 132). Kültür sahasındaki en yetkin Türk bilim insanlarından biri olan Bozkurt Güvenç, kültürü tanımlama konusunda ortaya konulan çabaların çokluğuna rağmen bunların birçoğunun tam anlamı ile bu kelimeyi açıklamaktan uzak olduğuna dikkat çekmektedir (Güvenç 2002: 10 vdd; Oğuz 2011: 132). Kültürün tanımı içine, İnsanın kullandığı aletlerden, tüketim mallarına, anayasal belgelerden inanç ve törelere çok geniş bir sosyal yapıyı kapsayıcı öğeleri katan Mallinowski (Mallinowski 1990: 79; Aksoy 2008: 70), bu tanımı ile esasında kültürü insana dair hemen her şeyin bir bütünü olarak görmektedir.

Kültürün tanımı konusunda literatüre giren bunca tanım farklılığına rağmen tarih bilimi çerçevesinde bu kavram çok daha spesifik bir çerçevede anlam bulmuştur. Bu çerçevede bakıldığında kültürün en yalın tanımlarında birini Mejuyev yapmıştır (Mejuyev 1987: 20)**.** Ona göre kültür "*tarihe konu olmak açısından insanın*

değişim süreci yansıtan" olay ve olguların tümüdür. UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültür Politikaları Konferansı Sonuç Bildirgesi'nde ise kültür şu cümleler ile tanımlanır: "*Bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgudur"* (UNESCO, 1982).

Bir Marksist sosyal bilimci olan Mejuyev'in, tanımında yer alan "insan" kelimesiyle "insanlığı" tanımladığı gerçeği kabul edilecek olursa, UNESCO'nun yaptığı kültür tanımı ile Mejuyev'in tanımı arasında özünde bir birlik olduğu görülür. Çünkü tarihsel süreçte insanoğlunun yaşadığı değişimler hem maddi hem de manevi/düşünsel boyutta yaşanmıştır. Dolayısıyla bu zorunlu değişimin izlerinin toplumlar çerçevesinde karşımıza çıkan tablosu tarih biçimi açısından kültürü tanımlar.

İngiliz Antropolog E. Taylor'ın 19. yüzyılda yayımlanan araştırmasında kültür konusunda yaptığı tanım hem modern sosyal bilimciler tarafından güncelliğini korumakta hem de yukarıda örneklendirdiğimiz iki tanımla da bir bütünlük göstermektedir. Taylor'a tanımına göre kültür; "*toplumun üyesi olarak, insan türünün öğrendiği, edindiği, bilgi, sanat, gelenek, görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün*dür" (Tylor 1871, 1; Marshall 2005: 442; Oğuz 2011: 132: Aktan-Tutar, 2007: 2). Tylor'un bu yaklaşımı sosyolojide genel bir kabul görür ve bu bilim dalı çerçevesinde kültür "*her toplumun kendisini diğerlerinden farklılaştıran düşünce ile eylem modellerinin ve kendi özgül anlam çerçevesi içinde yaratıp kullandığı araç ve gereçlerin soyut bir bütünü"* şeklinde tanımlanır. Bu tanıma göre kültür denilen olgu bir yanıyla bireylerin toplumsal yollarla edindikleri iken diğer taraftan da toplumsal yollarla iletilen değer, yargı, inanç, simge ve davranış ölçütleri düzeni ile ortaya çıkan geleneksel davranış kalıplarının simgesel ve maddi ürünlerinden oluşur (Şatıroğlu 2021)

Hem Taylor'un tanımında hem de UNESCO bildirisinde kültürün toplumsal yapı ile olan ilişkisine vurgu yapılır. Bu da tarihsel perspektiften bakıldığında kültürlerin, tarihte yaşamış olan farklı toplum ve topluluklar için birbirinden bağımsız unsurları kapsadığı gerçeği ile paralellik gösterir. Kültürü "*toplumsal*

hayatı oluşturan din, ahlak, hukuk, akıl, estetik, lisan, iktisat ve fen gibi unsurların bütünü" olarak tanımlayan Ziya Gökalp' de de (Aktan-Tutar 2007: 2; Gökalp 2019: 26 vd.) aynı şekilde kültür-toplum/topluluk/millet ilişkisine belirgin bir şekilde vurgu yapıldığı görülür.

Bir toplumsal çerçeve içinde milli kimlikle birlikte tanımlanan kültür kavramının bu çerçeve içine alınmasına karşı çıkan Lebnon, kültürün millete özgü olmadığını iddia eder (Lebrón 2013: 130**).** Aynı şekilde M. Özbek de kültürün, dinamik yapısından kaynaklanan özellikleri nedeniyle yerel ve bölgesel özelliklerini aşıp evrensel nitelik kazanabilen bir unsur olduğuna vurgu yapar (Aktan-Tutar, 2007: 5; Özbek,2000).

Kültürler dinamik unsurlardır. Değişime, dönüşüme ve etkileşime açıktır. Örneğin bir kültürün başka bir kültüre aktarılması ya da başka bir kültürle karşılaşarak birbirine etki etmesi mümkündür. Tarihte de bugün de bir sosyal topluluk ya da millet belirli bir kültürü, proto haliyle alarak başka bir kültüre aktarabilir. Bu aktarım sürecinde bile kültür değişime açıktır. Taşıyıcı aldığı anda onun kültürü ile yoğrularak yeniden şekillenen kültür başka bir kültüre aktarıldığında da bambaşka bir görünüm kazanır. Bu değişime rağmen aktarılan kültürün eski halinden birçok unsur "kültür değerleri" olarak yaşamağa devam eder (Bu konuda detaylı değerlendirme için bkz: Kafesoğlu 1997: 22-23)

Kültür terimiyle çok yakın anlamsal ilişki içinde olan bir başka kavram ise uygarlıktır. Uygarlık kelimesi İngilizce, Fransızca'de, *civilisation*, Almanca'da *Zivilisation*, İtalyanca'da *civilta*, İspanyolca'da *civilización* gibi kaynağını Latince'den alan birbirine yakın seslerle ifade edilir. Latince'de *Yurtta*ş anlamına gelen *civis* ile *yurttaşlık* anlamına gelen *civitas, civilitas* kelimeleri Orta Çağ'da *civilitabis* (yurttaşlık hakkı) terimiyle yaşam bularak modern batı dillerine aktarılmıştır (Kroeber ve Kluckhohn 1952: 11)

Türkçe'de bu tanımı ifade eden bir başka kelime ise *medeniyet*tir. Arapça *Medine (Şehir)* kelimesinden türetilen medeniyet kelimesi dilimize ilk defa 1838'de Sadık Rıfat Paşa tarafından sokulmuştur (Karaçavuş 2015: 89). Medeniyet kelimesi, bir Medine'de yani kentte oturanların hayat düzeylerini ve yaşama biçimlerini anlatan bir sözcüktür. Göçebe yaşam tarzını ifade eden ve Arapça göçer anlamına gelen Bedevi kelimesinden türeyen 'bedeviyet' ve kırsal tarım kültürünü ifade eden

'hazariyet' tanımınına karşılık medeniyet, kent kültürünü ifade eder. Buna rağmen Ziya Gökalp, medeniyet kelimesinin kentle ilişkisine vurgu yapmakla beraber "*Etnografya taharrîleri, bedevîlerde, hattâ vahşîlerde, kendilerine mahsus bir medeniyet olduğunu meydana koydu*" diyerek kelimenin anlamını genişleten bir yorum ortaya koymuştur (Gökalp 2018: 19; Koç 2011: 106).

19. ve erken 20. yüzyıl Türk aydınında medeniyet kelimesi genellikle kentleşme, burjuva kültürü ve özellikle Avrupa yaşam biçimi ile ilişkili bir anlamda kullanılmaktadır. Tanzimat ile başlayan fikir akımlarının başında gelen "medeniyetçilik" kavramı da bu anlamda kullanılmıştır (Tanpınar 1976: 152, 432.).

Tarihsel ve arkeolojik perspektifi incelerken uygarlık terimini kullanan G. Childe, ön tarihteki toplulukların buluşlarla uygarlığı geliştirdiklerini kaleme alırken esasında uygarlığı insanoğlunun tüm yaratıları, gelişime hizmet eden keşifler bütünü olarak tanımlamış olur (Childe 2006)

Dilimize medeniyet kadar yerleşmemiş olsa da Arapça kaynaklı bir kelime olan *Temeddün* kelimesi de uygarlık/uygarlaşma anlamına gelmektedir[9].

Cemil Meriç, uygarlık kelimesinin iki yüz yılı aşkın bir süredir batı kültüründe tek bir tanımla açıklanamadığı gerçeğine vurgu yaparak bu kelimeyi *"Muhtevası, çağdan çağa, ülkeden ülkeye, yazardan yazara değişen kaypak ve karanlık kelime*" olarak tanımlar (Meriç 2009: 81.). Hakikaten tıpkı kültür kelimesi gibi, hatta ondan daha grift bir şekilde uygarlık kelimesine birçok anlam yüklenmiştir. Bu kelime kimi araştırmacı tarafından kültürle aynı anlamda kim araştırmacılar için de ondan tamamen farklı anlamda kullanılmıştır. Örneğin 20. Yüzyılın başlarına kadar batı dünyası açısından uygarlık (civilisation) kelimesi, kültür kelimesinin yerine kullanılmıştır (Güvenç 1979, 95-100; Koç 2011: 104). Buna rağmen Kültürün, toplumların birbirinden ayrılan unsurları üzerinden tanımlayıp buna rağmen Uygarlığı farklı kültüre sahip toplumları ortak yönleri şeklinde tanımlayan görüşler de mevcuttur (Aktan-Tutar, 2007: 4)

Türkolog İ. Kafesoğlu medeniyet terimini "*milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtaları bütüne"* tanımı içinde değerlendirerek kültür kavramından ayrı değerlendirir hatta onun üstünde daha genel bir anlam katmış olur (Kafesoğlu 1997: 16). Dolayısıyla bu tanım çerçevesinde

[9] Konu hakkında bkz. Devellioğlu, 2002: "temeddün" maddesi; https://sozluk.gov.tr/.; https://www.luggat.com/index.php#ceviri

bakıldığında kültürün milli bir kimlik arz ederken uygarlık kavramının milletler üstü ya da birkaç farklı kültüre sahip milleti içine alan bir çatı tanım olduğu ortaya çıkar.

Aynı şekilde C. Meriç de uygarlık kavramını, kültürler bütününü belirtmek için kullanılan bir terim olarak tanımlarken İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan kültürlerinden oluşan bütüne Batı Uygarlığı denilmesini açıklayıcı bir örnek olarak gösterir (Meriç, 1986: 43).

Buna rağmen kültür ve medeniyet/uygarlık terimlerinin bir bütünü ifade ettiğini, ayrılmaz bir bütün olduklarını iddia eden teoriler de geliştirilmiştir. Kültürü milli bir çerçeve içinde açıklayan görüşe karşıt olarak Şerafettin Turan uygarlığı kültürden ayırmanın hem zor hem de gereksiz olduğunu vurgular (Oğuz 2011: 127). Bu görüşü E.B. Tylor da paylaşır (Tylor 1871, 1;Güvenç 2002: 54).Kültürün, var olduğu insan grupları ve hatta bireylerin hareketliliği ilişkili dinamik bir yapısı vardır. Dolayısıyla coğrafi sınırlar içinde hapsedilmesi olanak dışıdır. Kültürün maddi ve manevi unsurları sürekli coğrafyalar ve toplumlar arasında yayılım göstermesi mümkündür. Bunun tersi ancak, bağlı bulunduğu coğrafya itibariyle sıkı bir şekilde çevresel izolasyona sahip olan toplum/topluluklarda mümkündür. Kültürlerin yayılım gücü her zaman kabul edilmesi ile orantılı olmaz. Bir kültür insan eliyle ulaştığı yeni bir coğrafyada kabul gördüğü taktirde tutunup varlığını sürdürür. Kimi zaman baskın öğelerini korurken kimi zaman da birçok özelliğini yitirerek yaşamaya devam eder. İki farklı kültürün karşılaşarak kaynaşmasına *kültürleşme/ kültürel etkileşim, kültürel kaynaşma* ya da *Akkültürasyon* (acculturation) denir. Kültürel antropoloji Akkültürasyonu, farklı kültürel grupların teması yoluyla oluşan yeni bir süreç olarak değerlendirir. Bu süreçte karşılaşan iki kültür birbirinin tüm ya da bir kısım öğesini benimser ve böylece her iki sosyal grup için de yeni kültürel kalıplar elde edinilmiş olur(Jarry ve Julia 1991: 3). Bir başka deyişle kültürleşme, toplumun kendi içinde gerçekleşen kültürlenme sürecinin dış dünyaya, yabancı dil ve kültürlere açılmasıdır (Güvenç 2002:101).

Siyasal yapı açısından da güçlü bir desteğe sahip olan toplumların baskın kültürünün daha zayıf siyasal yapıdaki bir toplumun kültürünü zaman içinde kendi potası içerisinde yok ederek kendi unsurlarını dayatmasına *asimilasyon* denir.

Asimilasyon, sistematik olarak yapılan bir zorunlu değişim/dönüşüme işaret ederken acculturation'da egemen kültürün bir dayatması değil, zaman içine yayılmış

ve sosyolojinin doğası gereği oluşan karşılıklı bir öğe alışverişi mevcuttur. Asimilasyonun sonucu zayıf siyasal yapının kültürü tamamıyla kültürel başkalaşım yaşarken kültürleşme sürecinde karşılıklı olarak kültürlerde bir zenginlik yaşanır (Aktan-Tutar, 2007: 7; Güvenç 2002:101).

Günümüzde ya da tarihte görülen tüm güçlü kültürler akkültürasyonlar ile gelişmiştir. Bu süreç bireylerin, grupların ya da toplumların göç hareketlerinin bir sonucu olabileceği gibi doğrudan etkileşim yaşanmadan da gerçekleşebilir. Tarihsel çerçevede düşünüldüğünde ticari bağlantılar, sosyal ilişkiler ile modern dünyayı ele aldığımızda ise basın, radyo- Televizyon yayınları, sinema, moda akımlarının gibi birçok etken de akkültürasyonda etkin rol oynayabilmektedir (Güvenç 2002: 101)

Kültürün yayılım biçimi konusunda çok sayıda teori geliştirilmiştir. Bunların başında 1950'li yıllardan itibaren ortaya atılan *Yakınsama Teorisi*'dir. Bu teori tüm toplumlar, daha büyük olan uluslardan etkilendiği, dolayısıyla da kültürleşmede güçlü siyasal yapıların daha etkin olarak kültürünü baskın kıldığına dayanır. Oysa tarihteki birçok örnek yerel kültürlerin de kimi zaman etkin bir güce sahip olduğunu göstermiştir (Lebrón 2013: 129, 130).

Sosyal Antropoloji biliminin kurucusu sayılan B. Malinowski'ye göre bir toplumda kültür, kurumlar halinde örgütlenir ve bu kurumlardan biri de siyasettir (Malinowski 1992, 22). Marshall ise ekonomik yapı, siyasal sistem, toplumsal oluşumlar ve ideolojik sistemler ile kültür arasındaki karşılıklı bağlar olduğuna dikkat çeker (Marshall 2005: 334)

Kültürü yaratan ana unsurun, toplum ya da topluluk içindeki birey olduğu gerçeği göz önüne alındığında, kültürün siyasal yapı ile ilişkisi anlaşılır bir hal alır. Şöyle ki birey mutlaka bir siyasal yapının içinde yaşar. Dolayısıyla onun yarattığı kültür de kaçınılmaz olarak siyasi çerçeve içinde şekillenmek durumunda kalır. Öte yandan kültürün oluşumunu ya da kültürel değişimi etkileyen en önemli unsurlardan biri olan toplumsal koşulların bir yönüyle mutlaka politik yapının etkisi altında gerçekleşir. Bu durum İngiliz kültür tarihçisi P. Burke'nin kültürü, siyasal iktidarların tüm zihinsel ve sosyal etkinlikleri yönetme aracı olarak tanımladığı (Demiray 2019) teorisiyle daha anlaşılır bir hal alır.

Sosyolojinin klasik tezlerinden biri olan, Batı Avrupa'da kapitalizmin gelişmesi ile protestan ahlakı arasında doğrudan bağ olduğu teorisi (Marshall 2005:

334, politik yapının ve ona bağlı olarak toplumsal değişimlerin kültür üzerindeki etkisini örneklemesi açısından kıymetlidir.

Tarihin her evresinde birey, belirli bir siyasal yapının (genel anlamda toplumsal biçimleniş) baskısı/etkisi altında yer alır. Paleolitik Dönem avcı toplayıcı bireyin bu baskısını, içinde bulunduğu klanın ya da grubun belirlediği kurallar oluştururken yerleşik düzenden itibaren oluşan sınıfsal tabakalanmanın da etkisiyle birey üzerindeki bu baskı çok daha güçlü bir hal almıştır. Dolayısıyla bireyin, etkisinde bulunduğu siyasal/toplumsal çerçeve kuşkusuz bir şekilde bireyin yarattığı kültürü de etkilemiştir.

Sosyoloji bireyin belirli bir toplumsal kontrol mekanizması altında olduğu gerçeğini ortaya koyar. Bu anlamda toplumsal kontrol, bireyin içinde yer aldığı sosyal grup ya da toplumun bireyin davranışlarını sınırlaması anlamına gelir. Bu sınırlama bireyi doğuştan itibaren, bulunduğu toplum/grubun ortak değerleri yani kültürünü kabul etme, öğrenme sürecini de sağlar (Şatıroğlu 2021)

Kültür- dil ve milliyet/etnisite kavramları her ne kadar sosyal bilimlerin birçok dalında birbiri ile yakın ilişki içinde gösterilse de tarihsel incelemelerde her zaman aynı bütünlük ekseninde ele alınamaz ya da daha doğru bir deyişle ele alınmamalı. Bu yakın kavramlar tarihsel analizlerde iyi irdelendikten sonra aynı bağlam içinde değerlendirilebileceği gibi birbirinden bağımsız bir görünüm de kazanır. Melchert, dil ve kültürün her zaman etnik kimlik ve milliyete tekabül etmediğini (Melchert 2011a, 20) söylerken bu gerçeğe dikkat çekmektedir. Durnford ise Anadolu'nun İlkçağ halkları konusu incelerken benzer bir önerme yaparak dilin, farklı etnik gruplar arasında kültürel bağı kuran vasfına dikkat çeker (Durnford 2016: 47).

Tarihten dil ve etnisite/milliyet ilişkisinin her zaman birbiri ile örtüşmediğini kanıtlayan birçok örnek vermek mümkündür. Kuşkusuz bunlardan biri de Anadolu Selçuklu Devleti'dir. Tarihsel kaynaklarda Türk Oğuz boyu tarafından kurulduğu belirtilen (Hassan 1987: 352, 186; Arıkan-Yavuzcan 2017: 29; Kartal 2008: 95,96) bu devletin resmi dilinin Türkçe yerine Farsça ve kısmen Arapçadan oluşması (Arıkan-Yavuzcan 2017: 29; Kartal 2008: 99; Manz 2003: 80), ya da 13. Yüzyıldan itibaren Altaylar'dan batıya doğru egemenlik sağlayan Moğolların Türkçeyi egemen

dil olarak kullanmaya başlaması (Manz 2003: 83) gibi örnekler son derece açıklayıcı bir örnektir.

Kültür kavramı, birçok bağlayıcı alt kavramdan oluşur. Değer yargıları, örf ve adetler, toplumu yönlendiren bir norm olarak moda akımları, hukuksal düzenlemeler, dil, ritüeller ve din algısı bunlar arasında sayılabilir. Tüm bu kavramlar izlenerek kültürü tanımlamak mümkündür. Kuşkusuz çoğu içerik itibariyle soyut olan bu alt kavramların bilimsel olarak incelenmesinin en önemli yöntemlerinden biri bunları açıklayan simge ve sembolleri bulmakla mümkündür. Özellikle tarihsel sosyoloji incelemelerinde simgeler ve semboller son derece belirleyici unsurlardır. Semboller kültürün bileşenleri arasında yer alan ortak değerlerin insanlar arasındaki aktarımını sağlayan bir tür iletişim araçlarıdır.nesnel olmayan, elle tutulup, gözle görünmeyen doğa üstü düzen inancını görülebilir kılmanın yoludur semboller (Mardin 1992a: 54,55). Bu bağlamda sembol ve **s**imgeleri, kendi varlığından başka bir şeyi ifade eden bir eylem, nesne ya da olay şeklinde tanımlamak doğru olacaktır (Şatıroğlu 2021)[10]

1.2.2. Göçebe Kültür-Yerleşik Kültür

Tarih, imparatorluklar ve güçlü kent devletlerinin perspektifinden yazılmıştır. Buna rağmen tarihin her döneminde göçebelerin gücü birçok şeyi belirlemiştir. Her ne kadar Kavimler göçüne, dönemin emperyal gücü olan Roma İmparatorluğu'nun bölünmesi çerçevesinden bakılsada, madalyonun öbür yüzünde tarihe yön veren göçebe kavimlere ilişkin büyük bir başka resim vardır. Bu resmi en iyi şekilde A. Saydam'ın Türmen göçebeler karşısında, Büyük Bizans sultanlığının düştüğü acziyeti tanımlayan şu cümlelerle anlatır:

> *"Türkistan'da ortaya çıkan sosyal ve siyasî şartların etkisiyle Anadolu'ya gelen göçebe Türkmenler, Bizanslılar devrinde yerleşik halkın pek fazla rağbet etmediği mer'a ve yaylalarda kendileri ve hayvanları için verimli yaşama alanları temin ettiler. Göçebe Türklerin Anadolu'ya yaptıkları akınları Bizanslılar engelleyemediler. Bizans orduları yazın sefere çıktığında, göçebeler sert engebeli yaylalarda oluyorlardı. Hafif donanımları ve çevik atları yüzünden onları yakalamak zordu. Hatta yüksek yaylalara kaçan Türkmenler, tabiatın sağladığı*

[10] Kültür ve simge/semboller konusunda ayrıca bkz: Mardin 1992: 90 vd

> *muhafaza kolaylığı yüzünden, Bizanslıları tuzağa düşürmekte güçlük çekmiyorlardı. Kışın Bizans askerleri sefere çıkmadığından, onlar vadilere dönmekteydiler. Daha verimli otlaklar bulmak için gerektiğinde sınırı aşan göçebeleri Selçuklu sultanlarının istese de kontrol edemeyeceğini Bizanslılar anlayamıyorlardı"* (Saydam 2009: 9).

Tam bu noktada "göçebe" kelimesinin ardında yatan anlamın çözülmesi zorunluluğu ortaya çıkar. Nedir göçebelik? Göçebe kime denir?

Antropoloji disiplini, göçebe kavramının sınırlarını kesin olarak çizebilmiş değildir. Olasılıkla alandaki verilerin eksik incelemesine bağlı olarak göçebe tanımı, avcı-toplayıcılık, ilkellik, barbarlık, ya da çoban kültürü ile eşitlenerek tanımlanmaktadır. G. Marshall'ın hazırladığı Sosyoloji sözlüğünde göçebelik "*Bütün yıl belirli bir yerde yaşamadan, durmadan hareket halinde olan gruplar*" olarak tanımlanır (Marshall 2005: 277). Bu genel geçer tanım çerçevesinden bakıldığında avcı-toplayıcılık da, ilkellik de, barbarlık da, çobanlık da göçebelik olarak kabul edilebilir. Oysa bazı ortak paydalarda bulıuşsalar da bu kavramların hiç birisi göçebelik kavramı ile bire bir örtüşmez.

Sosyal Antropoloji göçebe kültürünü açıdan iki ana alt başlıkta incelenir. Birinci grup, en belirgin örneğini Paleolitik Çağ insanlarında görülen avcı-yiyecek toplayıcılığa dayanan göçebeliktir. İkinci grup göçebeliği ise çobanlığa dayanan bir topluluk yapısı temsil eder (Marshall 2005: 277). Brada tanımlanan "avcı-toplayıcı göçebelik" ve "çoban göçebeliği" alt başlıklıkları detaylı bir şekilde incelendiğinde birbirinden son derece farklı bir anlam içerdikleri ortaya çıkar. Şöyle ki avcı-toplayıcı göçebe kültürün ana karakteri, üretime dayalı bir ekonomik yapıyı reddeder. Oysa çoban göçebeliğinde üretim tamamıyla reddedilmez. Avcı-toplayıcı göçerler, yaşam kaynağı ihtiyaçları olan avlara ulaşmak amnacıyla sürekli olarak göç ederler. Oysa çoban göçerler, ana geçim kaynağını oluşturan hayvancılık için mevsimsel olarak otlak arayışına bağlı göç ederler. Yani onların göç formunu öncelikle sahip oldukları hayvanların ihtiyaçları belirler. Dolayısıyla çoban göçerler kültüründe göçün şeklini ve güzergâhını her zaman otlaklar ve hayvanlar belirlemiştir (Spooner 1972: 122-124; Saydam 2009: 28.)

Marshall'ın "çobanıllık (pastoralists, pastoralism)" olarak da tanımladığı çoban göçebeler (Marshall 2005: 118), çin kaynaklarında "*otun ve suyun peşindekiler"* diye anlatılan gruplardır (Chaliand 2001: 25). Bu grupların ana

ekonomik kaynağı sahip oldukları hayvan sürüleridir. Göçebe ya da yarı-göçebe bir yaşam sürerler ve bu bağlamda da hayvanlarının ihtiyacı gereği düzenli olarak mevsimlik otlaklar ararlar. Çoban göçebeler farklı nitelikteki şartların gereği belirli bir coğrafi alan dahilinde hayvanları ve diğer günlük araçları ile birlikte yer değiştiren, geçici barınak ya da çadırında yaşamını sürdüren topluluklardır. Antropolojik tasnifin ikinci grubunu oluşturan bu pastoral göçebeler, tarih çağlarında çok daha yaygındır (Marshall 2005: 118; Chaliand 2001: 25).

Göçerlerin belirli bölgelerde yer değiştirerek yaşam sürdürmesindeki ana amaç yaşamlarını idame ettirecek kaynaklara yakın olmak ve bu yolla da soylarını sürdürebilmektir (Büyükcan Sayılır 2012: 566; Öngör 1964: 145; Yozcu- Demirkol 2019: 63-64). Bu anlamıyla bakıldığında göçebelik, bir iktisadi yaşam tarzı olarak karşımıza çıkar (Aksoy 2001: 93)

Çoban göçebeliğinin modern dönem etnografyasını çalışan antropologlar, bu grubu da kendi içinde çeşitlendirmişlerdir. W.D. Hütteroth'a göre üç tür göçebe vardır: Birinci grubu, uzak mesafeler arasında göç eden yani yatay düzlemde otlak arayışına giren grupların oluşturuduğu *"Sahra Göçebeliği -Horizantal Göçebelik"* oluşturur. İkinci gruptaki göçebeler ise düzlük alanlar ile kendi bölgelerindeki yüksek topografyalarda otlak arayışına girerler. Bunların göçebelik tarzına da "*Dağ Göçebeliği - Vertikal Göçebelik*" adı verilir. Bir de bu iki grup arasında bir ara göçebe formundan söz edilir. Bunlar göçebelikle yerleşik hayat arasında bir yaşam türüne sahiptir.Bu gruplar yarı göçebelik ve yaylacılık yaparlar. Yerleşik yaşam alanlarını belirli mevsimlerde terk edip daha elverişli dağlık bölgelere, yaylalara göç ederken sahip oldukları sürülerine çoğu zaman ücretli çobanlar eşlik eder. Buna da *transhumans (Yaylacılık)* ya da *göçebe hayvancılık* denir (Denker 1960: 136, 137.).

Modern dünyada, Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika çöllerinde yaşanan uzak mesafeli yer değiştirme hareketleri (Öngör 1964) yatay göçebelik için örnek oluştururken Orta Asya'daki Türk aşiretleri arasında, İran'daki Kaşgaylar ve Türkmenler'de ve Anadolu'daki Yörüklerin büyük bir çoğunluğunda görülen türdeki göç hareketliliği ise dikey göçlere örnektir. Dikey göç grupları kışın köylerindeki ahşap, taş, tuğla, saz gibi basit mimari standartlara sahip evlerde yaşamlarını sürdürür yaz başlangıcında ise hayvanları ile birlikte daha yükseklerde yer alan yaylalara taşınırlar. Buradaki yaşam alanını ise daha çok çadırlar oluşturur. Dikey

göçerlerin, kışın sürdükleri köy yaşamında hayvancılıkla bir arada yürüyebilen hububat ziraatı yapılır (Eröz 1991: 72.).

Tam bu noktada "Göçebe" ile "Konar-göçer" kavramlarının farklı anlamları ifade ettiği yönündeki teorik görüş devreye girer. Göçebelik kelimesinin *devamlı yer değiştiren, ziraati ve yerleşik hayatı bilmeyen, sosyal organizasyonları gelişmemiş sürüler halinde yaşayan* grupları tanımladığı, oysa konar-göçer denildiğinde ise ekonomisi hayvancılığa dayanan, hayat tarzı olarak yaylak ve kışlıklar arasında mevsimlik hareketliliği olsa da tıpkı yerleşik yaşam süren gruplar gibi idari, mali ve hukuki organizasyonda pay sahibi olan, sosyal, kültürel sembollerle materyal kültür öğeleri (tapınaklar, anıtlar, işaretler vb) oluşturan budunlar anlaşılması gerektiği iddia edilir (Büyükcan Sayılır 2012: 568).

İlk kez Hellence kaynaklarda, kendi soylarından olmayanların tanımını yapmak üzere kullanılan barbar kelimesi zamanla "uygar/ medeni olmayan" ve "göçebe" anlamlarını içeren bir hal almıştır (Özçamca 2007: 180; Sinor 2003: 23 vd.). Bu ve bunun gibi yerleşik kültürlerin kaleminden okunan kaynakları referans alan birçok modern bilimci için göçebe toplumlar ya da daha dar çerçevede söylemek gerekirse konar-göçerler "medeniyet" kavramının dışında tahayyül edilirler. Yazılı kültüre dayanmayan hareketli göçebe toplumlarının medeniyet yaratamayacağı ancak medeniyet transfer edebileceği savunulur. Onlara göre yerleşik yaşam kültürü ve bununla beraber gelen okur yazarlık (kitabilik) olgusu medeniyetin merkezi kaynağıdır.

S. Özçamca haklı olarak, bu düşüncenin oluşmasında, göçebe toplumlara dair hemen her bilgiye yerleşik (kitabi) olanın kaleminden ulaşılması son derece etkili olmuştur diyerek bu tezzlere karşı çıkar (Özçamca 2007: 179).

Oysa göçebe toplumlara atfedilen saldırganlık olgusu bu toplumların ve tarihsel gerçekliğin sosyo-ekonomik doğasının bir gereğidir. Çünkü göçebeler ya da onların deyimi ile barbar halklar, onların ürettikleri artı değeri her an ellerinden alabilecek güce sahiptir. Güçlü ekonomik yapıları yağmalamak ve onlar üzerinden bir kazanç sağlayarak kendi toplumlarını idame ettirmek göçebelerin yaşam tarzıdır (Öngör 1964: 155).

Arkeolojinin ana veri kaynağı her türlü somut insan yaratısı veridir. Göçebe toplumların yapısını anlatan, onlara referans veren detaylar saklayan her türlü somut

veri, özellikle etnografik ve antropolojik değerlerle bir arada incelendiğinde son derece önemli bilgiler sunar. Araştırmalar bu veriler ışığında, dünyanın dört bir yanında zengin bir kültürel miras sunan göçebe toplumlar olduğunu kanıtlamıştır.

Dolayısıyla Göçebeliği medeniyet kavramının dışında tutmak doğru bir bakış açısı olmayacaktır. Uygarlık sürecinin yerleşik tarım kültürü ile açıklanabileceği savı son derece tartışmalıdır (Kafesoğlu 1997: 33 vd; Özçamca 2007: 178; Büyükcan Sayılır 2012: 565).

Medeniyet/uygarlık tanımında göçebeliğin reddi sosyoloji disiplini çerçevesinde de çok kabul görmez. Bu çerçeveden bakıldığında Türk göçebeliğinin kaynağı olan İç Asya coğrafyasının tarih boyu yarattığı uygarlık kalıtları son derece önemlidir. Dinler tarihinin en güçlü kanadını oluşturan üç dinin, Mazdeizm, Budizm, Zerdüştlük'ün doğduğu topraklar Asya'dır (Ocak 2002: 74 vdd.; Roux 1998). Göçebe coğrafyası olarak bilinen bu topraklarda tarihin büyük göçebe devletleri, bozkır imparatorlukları kuruldu (Chaliand 2001; Özçamca 2007:180,181). Öte yandan Asya göçebeleri öznelinde bakıldığında bile bu göçebe toplukların, sahip oldukları yaşam tarzlarıyla iletişime geçtikleri yerleşik kültürleri derinden etkileyebilecek kadar kültürel birikime sahip oldukları tarihsel bir vakadır (Özçamca 2007: 181).

Owen Lattimore'un Orta Asya'nın bozkır göçebeleri için söylediği şu sözler, genel olarak tarihte ki diğer bölge göçebelerinin kültürel yapısı ve medeniyet gücü için de az çok bir fikir vermektedir:

> *"Bütünüyle kendi kendine yeterli olma gücünde bir ekonomi üstüne kuruludur. Yiyecek, konut, giyim, hatta yakıt (sığır dışkısından tezek) gereksinimlerini kendi kaynakları sağlar. Arkeolojik kanıtlardan bilindiği gibi, küçük çapta madencilik ve metal işçiliğine de engel olmaz. Bozkır göçebesi, gerek duyarsa, bozkıra çekilip öteki toplumlarla bütünüyle ilişkisiz kalabilir."* (Sinor 2003: 19).

Alaaddin Şenel, M.Ö. 3. Bin yıl sonlarında Nil, Dicle-Fırat ve İndüs vadilerinde hızla gelişen uygarlık kuşağının hemen kuzeyde Hint-Avrupa kökenli, güneyde ise Sami kökenli göçebe toplulukları tarafından kuşatılmış olduklarına vurgu yaparak bu süreçten itibaren bin yıllar boyunca yerleşik tarımcı toplumlarla göçebe çoban topluluklar arasında gelişen ilişkilerin, insanlığın yazgısını belirleyen en önemli etmenlerden birini olduğuna değinir (Şenel 1995:48). Bu perspektif, uygarlık tarihinin yazımında her iki toplum tipinin de bir birinden ayrılamayacığına vurgu yapar.

1.2.3. Kültürler Arası Etkileşim

Kültürel aktarım ya da kültürleşme süreci sadece eşit ya da benzer sosyal statüdeki toplumlar arasında mı olur? Güçlü ekonomik yapıdaki bir topluluğa, daha zayıf bir topluluğun kültür taşıması mümkün müdür? Örneğin kabile düzeyinde örgütlenmiş bir grubun kültürel kodlarından bazı izleri çağdaşı olan bir gelişkin sosyal yapılı toplumuna kabul ettirmesi mümkün müdür?

Kuşkusuz bu sorulara modern sosyoloji araştırmalarının vereceği cevaplar ile tarihsel sosyoloji ya da antropoloji araştırmacılarının vereceği yanıt her zaman uyumlu olmayacaktır. Sanayi Devrimi toplumlarda sosyo-ekonomik yapıların kültürel geçişkenliği ile öncesinin aynı düzeyde olamayacağı aşikardır.

Buna rağmen her dönemin toplumsal yapı örgüsü içinde "kentli-kırsal" ayırımı yapılmıştır. Kentliler daha karmaşık ve karışık bir sosyal dünyaya sahip olarak görülürken kırsalda yaşam daha tekdüzedir. Hatta bu ayrım denize kıyısı olan ve olmayan ket yaşamında bile yapılır. Kıyı kentleri daha özgür bir insan modeli yaratırken iç kesimlerde ya da kırsal bölgede kurulan kentin yurttaşlarının güçlü bir iç denetime tabi olduğu kabul edilir. Daha otoriter, daha otokratik ve hiyerarşik bir örgütlenmeye sahiptirler. Dindarlık hakimdir, gelenek ve töreler güçlü, savaşçı kimlik daha baskındır (Güvenç 1995: 81). Bu genel değerlendirmenin her zaman, her toplum ve coğrafyada belirtilen kalıplara uymadığı, birçok örnekle bilinmektedir. En basit gözlemle günümüzde, denize kıyısı olan bir Karadeniz kentlisi ile kırsalda yer alan bir Ege ya da Trakya Bölgesi köylüsünün değer yargıları ve toplumsal normlara bağlılığı konusunda, yukarıda belirtilen genellemeleri uygulamak mümkün değildir.

Genel anlamda bakıldığında tarihte de bugün de güçlü sosyal yapıların daha zayıf toplumlara kültür aktarımı yapması çok daha kolaydır. Dolayısıyla bunun örnekleri daha sık görülür. Yükselme devri Osmanlı kültürünün Balkan ya da doğu coğrafyasına etki ederken aynı kültürün 18. Yüzyıldan itibaren belirgin bir Batı/Avrupa kültürü etkisinde kalması bunun için açıklayıcı bir örnektir. Ya da ortalama 13. Yüzyıla kadar birçok etkenle Batı dünyasına kültür taşıyan İslam toplumlarının Coğrafi keşiflerle değişen ticaret rotalarının da etkisiyle batı kültürünün etkisi altına girmeye başlaması da sosyo-ekonomi ile kültürel etkileşimin yönü konusunda etkileyici bir örnek olarak sunulabilir.

H.C. Melchert'e göre az sayıda konuşmacının diğer gruplara nüfus etmesi ile dilin yeni bölgede yaygınlaşması mümkündür (Melchert 2011b, 25). Melchert'in dil konusunda sunduğu bu önerme kuşkusuz ki, dili de bir unsur olarak içine alan kültür için doğrudur. Dolayısıyla Melchert'in önermesini şu cümle ile yeniden söylemek mümkündür: "Az sayıdaki (zayıf) bir toplumsal grubunun diğer (daha güçlü) gruplara nüfus etmesi yoluyla zayıf kültürün yeni toplumda yer etmesi mümkündür."

10. yüzyılda Türkistan bozkırlarında hızla ve güvenle ilerleyen güçlü İslam kültürü burada göçebe bir unsurla, Türklerle karşılaşır. İslam ordularına basit birer asker olarak katılan Türk bireylerinin azımsanamaz etkisiyle bu göçebe ve şamanik kültür İslam kültürünün hakimiyeti altına girer. Buna rağmen İslam'ın bu dönemdeki güçlü kültürü karşısında oldukça zayıf bir kültürel güce sahip olan Türkler dahil oldukları İslam kültürüne yepyeni bir yorum, biçem ve anlayış getirirler. Göçebe zamandan kalan birçok kültür kodu, İslam kültürü içine girmiş ve yaşamayı sürdürmüştür. Modern halkbilimi çalışmaları Orta Asya bozkırlarında kurgulanan göçebe kültüre dair pek çok inanç ve inanış unsurlarının Anadolu kültür coğrafyasında hala İslam kültürü içinde yaşamaya devam ettiğini ortaya koymuştur (Uğurlu-Koca 2010: 2). Bugün "Anadolu İslamı" diye özgün bir kültürden söz ediliyor olması (Aktaş 2014) ve bu kültür içinde çok sayıda Şamanik öğe yer alması pastoral kültürün kent kültürüne ya da başka bir deyişle "zayıf" kültürün, "yüksek" kültüre aktarımına en güzel örneklerden biridir.

Yine bölge kültür tarihinden verilebilecek bir başka örnek olan Anadolu'da Moğol istilası, göçebe kültürün yerleşik kültür karşısındaki gücünü anlatması açısından dikkat çekicidir. Orta Asya steplerinden gelen göçebe Mogollar 1243 yılında Kösedağ Savaşı ile Anadolu Selçuklu Devleti hakimiyeti altına almıştır. Bu tarih itibariyle Anadolu Selçuklu Devleti 150 yılı aşkın, yerleşik, kentli ve güçlü bir İslam kültürüne sahipken saldırıyı yapan Moğol ordusu göçebe kültür değerlerinin egemen olduğu bir değerler sistemini temsil ediyordu. Buna rağmen 13-15. Yüzyıllar arasında Moğollar Anadolu'da hem devlet teşkilatı üzerinde hem de kültür alanlarında ciddi bazı etkiler oluşturmuşlardır. Devlet teşkilatında, orduda, hukukta ve maliyede görülen Moğol etkileri kuşkusuz ki güneyde İlhanlılar gibi yerleşik bir emperyal sisteme sahip olan Moğol devletinden kaynak bulsa da yeme-içme,

mitoloji, inançlar, takvim, sanat-mimari gibi kültür alanlarında Orta Asya'dan taşınan göçebe kültüründen birçok izi de Anadolu'da işlediler (Erkoç 2015)[11].

Karpat Havzası'nda yaşayan göçebe kabilelerinin Avrupa kültürünün oluşum sürecindeki azımsanamaz etkisini birçok Orta Çağ yazarı kaleme almıştır. Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluklarının tarihi kayıtlarında bu göçebeler hakkında çok şey yazılıdır. Bunlar, yerleşik toplumlara saldırılar düzenleyen, onları acımasızca yağmalayan ve bunları yaparken de sürüleriyle birlikte çadırlarda yaşayan savaşçı halklardı (Zimonyi 2018: 157).

Balkanlar ve çevresinde hakimiyet kurmaya çalışan Roma İmparatorluğu'nu önce ikiye bölen sonra da Bizans İmparatorluğu üzerine baskılar kuran Orta Asya kökenli göçebe Türk budunlarının coğrafyada sadece siyasi tarih açısından değil kültür tarihi açısından da çok sayıda iz taşıdığı bilinmektedir. M. Stachowski'nin (Stachowski 2014: 158) Balkan kelimesinin eski Türkçe'deki *Balyk* sözcüğünden türediği yönündeki savı göçebe kültürün gücünü göstermesi açısından gözden kaçırılmaması gereken bir örnektir.

Herodotos'un (Herodotos 1991: 5. 2), göçebeliğini özellikle vurguladığı İskitlerin, dönemin en güçlü siyasal ve kültürel otoritesi olan Med İmparatorluğu'na karşı giriştiği saldırı tarih sayfalarında uzun uzadıya anlatılır. Yine bu kayıtlardan, yirmi sekiz yıl gibi kısa bir zaman aralığını kapsadığını öğrendiğimiz bu istila hareketi güçlü bir akkültürasyon oluşturmuştur. I. Dareios'un hazırladığı Nakşi Rüstem yazıtları, İran'ın farklı bölgelerinde yer alan üç İskit kabilesinden söz eder: *Saka Haumavarga, Saka Tigraxauda* ve *Saka tayaiy paradraya*. Herodotos'un (Herodotos 1991: 5. 2-4) anlatımına göre I. Dareios tarafından püskürtülen göçebe İskitliler'in güçlü Pers Kültürü üzerinde izler bıraktığını bugün arkeolojik kayıtlardan anlıyoruz[12].

İskitler'in baskısıyla Karadeniz'in kuzeyindeki steplerden güneye doğru hareketlenen bir diğer tarihsel göçebe topluluğu da Kimmerler'dir. Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya giren bu göçebe halk, dönemin en önemli iki gücü olan Urartu Devleti'nin ve Lydia Krallığı'nıngüvenliğini tehdit etmiş hatta Anadolu'nun bir

[11] Anadolu saldırıları öncesinde Orta Asya'da ve Doğu Akdeniz'de güçlü devlet teşkilatları kuran Mogolların göçebe kültür yapısı hakkında değerlendirmeler için bkz: Smith 2000: Smith 2000a

[12] Karşılıklı etkileşim açısından iyi bir örnek için bkz: Safaee 2020

başka yüksek kültürlü uygarlığı olan Phrygler'in yıkımına sebebiyet vermişlerdir (Baz 2016: 50,51; Durmuş 1997; San 2000: 5). Bu siyasal akımlar, Anadolu'nun birçok bölgesinde yapılan kazılarda ortaya çıkan Kimmer kültür objelerini de beraberinde getirmiştir. Anzaf Kaleleri, Yoncatepe, Ayanis, Çavuştepe gibi Urartu merkezleri (Belli 1994: 422; Belli 2005; Çilingiroğlu 2005; Erdem- Batmaz 2008: 73, Fig. 6; Erzen 1972: 104) ile, Gordion (Marsadolov 2000) ve Sardes (Hanfınann-Waldbaum 1970: Res. 11; Waldbaum 1983: 8, pl.6/85) gibi önemli yerleşimlerde ele geçen çok sayıda İskit kültür materyalinin savaş aletleri ve atçılıkla ilişkili olması kuşkusuz ki tesadüf değildir.

Göçebe- yerleşik çatışmasının tarihteki en çarpıcı diğer örneklerine Çin bölgesinde rastlanır. Kuzey Çin bölgesi tarihte birçok kez göçebe akınlarının hedefinde kalmıştır. Çin hanedanlığına saldıran birçok göçebe topluluk bölgede kendi beyliklerini kurmuştur. Bu siyasi perspektif içinde kültür tarihi açısından dikkat çeken en önemli husus istilacı göçer grupların Kuzey Çin'de yerleşerek zaman içinde Çin kültürünü kabul etme ve Çinlileşmesidir (Chaliand 2001: 51, 52).

Tarih sayfalarını çevirdikçe örneklerini artırabileceğimiz göçebe kültür yayılımı, belirli sosyal dayanaklardan kaynaklanır. Göçebe toplulukların savaş taktiği, kültürün yayılmasında da etkin bir güç olmuştur. Özellikle at yetiştiriciliğine dayalı süvari güçleri, tarihte birçoğu göçebelerle ilişkilendirilen atlı okçular şeklinde karşımıza çıkar. Zor iklim koşullarına dayanabilen atları kullanan hareketli bir göçebe ordusu yerleşik yaşayan halklar için hep bir tehdit olmuştur. Göçebe savaşçılığı, topluluğun ekonomik var olma dürtüyle açıklanır. Bu toplumlardaki zayıf üretim ilişkileri ve ticari yapı, ana ekonomik girdileri savaş ve saldırılardan elde edilen ganimetlere dayandırır. M. Bozdemir, göçebe kültürden doğan Türk ordusuna ilişkin analizleri içeren çalışmasında bu durumu şöyle açıklar:

"*göçebe saldırganlığını anlaşılmaz bir barbarlık güdüsüyle, ilkel bir öldürme eğilimiyle açıklamak yerine somut ve anlaşılabilir koşulların güdümlediği ekonomik bir toplum davranışı olarak yorumlamak daha makul görünmektedir"* (Bozdemir 1982: 13).

Ekonomi temelinde analiz edilen bu göçebe saldırganlığı sadece siyasal tarih çerçevesinden okunmadığında, karşımıza bir de güçlü bir kültürleşme hareketi çıkar. Arkeologlar, dünyanın farklı noktalarında göçerlerin taşıdığı dinsel öğelerin,

sembollerin, ulaştıkları yerde yaptıkları mezar yapılarının bu mezarların içinde ya da çatışma sahalarında bıraktıkları savaş aletlerinin ve daha nice kültür öğesinin izini sürebilmektedir.

1.3. ARKEOLOJİK TANIMLAMA

1.3.1. Prehistorik Dönemlerde Doğu Trakya'da Tarih ve Kültürel Birikim

İnsanoğlunun, Alt Pleistosen'de Afrika savanlarından dünyanın diğer bölgelerine yayılmasında izlediği yollardardan birinin Trakya Bölgesi olduğu kabul edilir. Anadolu'nun kuzeybatı ucuna ulaşım olanağı sunan bu bölge Avrupa kıtasına geçiş için tarihin her döneminde olduğu gibi en erken çağlarda da oldukça elverişliydi (Bar Yosef ve Belfercohen 2001: Fig. 2; Dennell- Roebroeks 1996: 539, 540; Darlas 1995; Dinçer ve Slimak 2007:1; Sirakov vd. 2010: Fig: 1; Spassov 2016)[13]. Bu geçişe olanak sağlayan en önemli güzergahlardan biri olan İstanbul Boğazı'nın Paleolitik Çağ insanı için aşılmaz olmadığı kabul edilir (Dinçer- Slimak 2007: 3; Dinçer, 2001).

Üst Pleistosen'in sonlarında, doğudan gelerek Orinyasiyen ve Şatelperoniyen kültürleri Avrupa'ya taşıyan Homo Sapiens için de ana rotalardan birinin Trakya Bölgesi olduğu düşünülür (Leakey 1988: 172).

İstanbul sınırları içinde kalan *Yarımburgaz Mağarası*, Bulgaristan'daki Skomlia ırmağı vadisinde yer alan *Kozarnika Mağarası*, Selanik şehrinin yaklaşık 35 km güneyinde yer alan *Petralona Mağarası*, Bulgaristan'ın kuzeybatısında, Sırbistan sınırında yer alan *Magura Mağarası*, Arnavutluk'un Adriyatik kıyısına yakın bölgesinde yer alan İşkodra'nın doğusundaki *Gajtan Mağarası* ve Hırvatistan sınırları içinde, Adriyatik Denizi'ne uzanan bir burun üzerinde yer alan Pula'nın 4 km kuzeydoğusundaki *Sandalja Mağarası* tüm Balkan ve Trakya coğrafyasında en iyi bilinen birkaç Paleolitik Çağ buluntu merkezidir (Darlas 1995; Dinçer- Slimak 2007: 8; Dinçer, 2017: 34 vd; Ivanova vdğ. 2016).

13 Dinçer, 2017: 33'de bu görüşü tartışır ancak Balkanlar'ın Avrupa'ya geçişte "en olası rota" olmasını doğrulayacak yeterince veri olmadığı konusuna vurgu yapar

Paleolitik buluntu merkezlerinin dağılım haritasında Doğu Trakya ve ona kültür bölgesi açısından yakın coğrafi alanlar da yer alır. Bulgaristan'da doğu -batı doğrultulu uzanan, kronolojinin birçok evresinde olduğu gibi bu dönemde de kültürel açıdan zengin olan Rodop Dağları çakmaktaşı kaynakları açısından oldukça zengin bir jeomorfolojik yapıya sahiptir. Bu dağ silsilesi üzerinde gerçekleştirilen araştırmalarda Paleolitik Dönem'in tüm evrelerini yansıtan bulguların elde edildiği merkezler tespit edilmiştir (Ivanova 2008: 185, 186; Dinçer 2007: 36-37).

Kuzey Bulgaristan'daki Kozarnica Mağarası'nda yapılan kazılardan elde edilen veriler 1,6-1,4 milyon yıl öncesine aittir. Mağaradaki en eski tabakalar Alt Paleolitik döneme aittir. Mağaradaki tespit edilen arkeolojik buluntular Oldowan ve Acheul geleneğine uymayan, çekirdek aletlerden çok yongaların baskın olduğu bir envanter oluşturmaktadır (Dinçer, 2017: 34 vd; Sirakov vd. 2010: 94-106; Spassov 2016; 285; Tillier vdğ, 2017).

Doğu Trakya coğrafyasının Avrupa geçisindeki önemine dair teorik önerilere rağmen çok yakın bir geçmişe kadar bölgenin genelinde dikkat çekici oranda buluntuya rastlanmamış olması uzun süre bilim dünyasında soru işaretleri yaratmıştır. Bölgenin doğu ucunda, İstanbul Boğazı çevresinden başlayıp Terkos-Selimpaşa hattı arasında ve özellikle de Terkos-Kilyos arasındaki bölgede bulunan Paleolitik aletler dışında Doğu Trakya arkeolojik veri konusunda uzun bir süre sessiz kalmıştır. Kırklareli ve Edirne çevresinden bulunan birkaç alet ise "kuşkulu" kabul edilmiştir (Özdoğan 1985: 221; Özdoğan 1996: 341; Runnels-Özdoğan 2001: 71).

Paleolitik Çağ bulguları açısından Trakya bölgesinin genelindeki karşılaşılan bu suskunluk bölgenin dönem jeolojisi ile açıklanmak istenmiş; Selimpaşa-Terkos çizgisinin jeolojik bir bariyer oluşturmuş olabileceği düşünülmüştür (Dinçer- Slimak 2007:1; Dinçer, 2017: 14).

Son araştırmalar, Doğu Trakya Paleolitiği için yeni bulgular sunmak yanında, bölgenin batı kesimlerindeki veri eksikliğinin araştırma eksiğinden kaynaklandığı görüşünü de öne çıkarmıştır. Bugüne kadar, bölgede Pleistosen arkeolojisine yönelik araştırması yapılmış alanlar oldukça kısıtlıdır ve araştırma bekleyen geniş bir coğrafya bulunmaktadır (Dinçer- Slimak, 2007:1; Özdoğan 1996: 330; Runnels-Özdoğan 2001).

Zaman içinde artan araştırmalarla daha çok veri ile tanımlanacağı kabul edilen Doğu Trakya'da bilinen en eski prehistorik veriler Alt Plaeolitik Dönem'e tarihlenir. İstanbul Boğazı çevresinde tespit edilen *Eskice Sırtı* buluntuları arasındaki clacton türü iri yongalar ile satır ya da kıyıcı- satır türü aletler, yine boğaz çevresinde tespit edilen *Gümüşdere, Karababa* ve *Davutpaşa* adlı buluntu yerlerindeki çekirdek aletler bölgenin bilinen en eski kültür öğelerini oluşturmaktadır (Aydıngün 2013; Dinçer- Slimak, 2007: 3; Özdoğan 1985: 223).

Doğu Trakya'nın, boğazdan biraz daha içeride bulunan bir başka önemli Paleolitik buluntu merkezi ise Yarımburgaz Mağarası'dır. İstanbul Boğazı'nın yaklaşık 22 km batısında yer alan mağara, Başakşehir İlçesi sınırları içindedir. Küçükçekmece Gölü'nün 1,5 km kuzeyinde yer alan bu merkez doğudan gelip Avrupa kıtasına uzanan coğrafi rotanın üzerindedir (Özdoğan-Koyunlu 1986: 13: Özdoğan 1988a: 325).

Yarımburgaz'da tespit edilen en erken kültür tabakası Alt Paleolitik Çağ'a tarihlenmiştir (Arsebük 1996: 36 vd; Arsebük 1998; Dinçer- Slimak 2007: 3; Arsebük vd 2010; Dinçer 2017: 58 vd; Özdoğan-Koyunlu 1986). Kazılarda, insan üretimi aletlerle beraber bulunan küçük memeli faunasını inceleyen araştırmacılar mağaranın en erken kullanımının Orta Pleistosen zamanın ortalarında soğuk bir dönem olduğunu kanıtlamıştır (Arsebük, 1996: 36; Darlas 1995: 51; Dinçer- Slimak 2007: 8; Dinçer 2017: iii; Kuhn vd. 1996: 34; Runnels-Özdoğan 2001: 73; Santel-Keonigswald 1998: 167).

Yarımburgaz Mağarası'nın Alt Paleolitik alet teknolojisinin Yakındoğu-Anadolu'dan ziyade Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki Orta Pleistosen kültürleriyle benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir (Arsebük 1998: 14)

Terkos-Selimbaşa hattının batısında, iç Doğu Trakya'da ise tanımlanabilen ilk Paleolitik bulgular 2000'li yıllarda tesadüfen bulunmuştur. B. Dinçer'in, Tekirdağ iline bağlı Karansıllı Köyü'ndeki *Yatak mevki*inde tespit ettiği buluntu merkezi bölgedeki araştırmaları hızlandırmış; 2004 yılında ise aynı köyün kuzeybatısındaki *Kuştepe mevki*inde bir başka Paleolitik buluntu merkezi saptanmıştır. Kısa bir süre sonra ise biraz daha güneydoğuda, Saros Körfezi'ne yakın bir noktada yer alan Malkara ilçesi yakınlarındaki *Balıtepe* buluntu merkezi de yine tesadüfen keşfedilmiştir. Bu merkezler Ganos Dağları'nın kuzey eteklerinde, Tekirdağ-Keşan

arasında uzanan 75 km uzunluğundaki yüksek platoda yer almaktadır (Dinçer-Slimak, 2007: 3,4**)**.

Dinçer tarafından tesadüfen bulunan ve sonrasında doktora tezi kapsamında detaylı incelenen *Yatak, Kuştepe, Balıtepe* buluntuları tipolojik özellikleri itibariyle Alt Paleolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir (Dinçer- Slimak, 2007: 10). Bu veriler Anadolu'dan pek bilinmeyen Olduwan türü Alt Paleolitik buluntuların Doğu Trakya'daki varlığını kanıtlamıştır **(**Dinçer, 2018: 10**)**.

Tekirdağ'daki üç bölgede tespit edilen bu Alt Paleolitik dönem bulguları Doğu Trakya Bölgesi'nin erken dönem prehistoryası açısından son derece önemli olsa da bölgede halen Orta ve Geç Paleolitik Çağ'ı temsil edebilecek bulgulara rastlanmamış olması dikkat çekici bir sorundur. İstanbul Boğazı çevresindeki merkezlerde tanımlanabilmiş olan bu dönemlerin, yapılacak yeni araştırmalar sonucunda Doğu Trakya'nın iç ve batı kesimlerinde de saptanabileceği düşüncesini güçlü kılmaktadır.

Jeolojik olarak Pleitosen ile Holosenin dönemler arasındaki geçiş evresini, kültür tarihi açısından ise Paleolitik dönemin sonunda itibaren Neolitik Çağ'ın ilk çiftçi kültürü oluşuncaya kadar geçen ara dönemi tanımlayan Mezolitik Çağ'da Doğu Trakya'da neler olduğu konusundaki bilgimiz diğer dönemlere oranla çok daha sınırlıdır**(14)**.

Trakya'nın batı ve kuzeyinde yer alan Tuna Vadisi içinde, Kuzeydoğu Adriyatik kıyılarında, Yukarı Sava Havzası'nda, Tuna Deltası ve Karadeniz'in batı kıyılarında kümelenen bir dizi Mezolitik Dönem veri merkezi dağılımı tespit edilse de **(**Gurova-Bonsall, 2014) güneye doğru indikçe Balkan coğrafyasında verilerin azaldığı görülür. Buna rağmen Güneydoğu Balkanlar'da Varna bölgesi bu boşluğu kısmen doldurur **(**Erzen, 1994: 39**)**. Bulgaristan'ın Varna şehrinin batısında yer alan *Pobitite Kamuni* isimli fenomenik doğal taşlara sahip çöl havzasında saptanan Mezolitik veri merkezi, MÖ. 9-8. Binyıla tarihlenen çok sayıda mikrolit buluntusu ile Güneydoğu Avrupa prehistoryası açısından son derece önemlidir (Theodorova, 1995; Peev 2009: 88.).

P.I. Peev, Holosen dönem başlangıcında Doğu Balkan Yarımadası'nın neredeyse tümüyle insan yaşamından uzak olduğunu iddia eder **(**Peev 2009: 88**)**.

14 Epi- Plaeolitik Dönem de denilen bu kültürel evrenin çalışma alanımızı oluşturan bölge söz konusu olduğunda Mezolitik adının kullanılmasının doğru olduğu konusunda bkz: Özdoğan, 2018.

Buna rağmen ülkemiz sınırları içinde yapılan araştırmalar, Marmara Bölgesi'nde Geç Pleistosen-Erken Holosen dönem avcı-toplayıcı yaşamın varlığını göstermiştir. Marmara Bölgesi'nin küçük dilgiler, sırtlı dilgiler, silindirik veya prizmatik çekirdekler, mikrokazıyıcılar ve az sayıdaki geometrik mikrolitten oluşan buluntularıyla bu dönem *Ağaçlı Kültürü* olarak tanımlanır. Bu kültür adını, Karadeniz kıyı şeridi üzerindeki bu kültürün ilk tanımlandığı yer olan Ağaçlı Kumluğu'ndan almıştır (Özdoğan, 2018: 17; Gatsov - Özdoğan 1994; Özdoğan - Gatsov 1998; Özdoğan 2013).

Pleistosen dönem sonlarında bir göl durumunda olan bugünkü Marmara Denizi'nin etrafı, Mezolitik geleneğe göre yaşayan balıkçı topluluklar için oldukça uygun bir coğrafi olanak sağlıyor olmalıydı. Özellikle Marmara Denizi'nin doğu kesimi olmak üzere güneyde Bandırma Ovası, batıda Gelibolu Yarımadası ve Avşa Adası çevresinde tespit edilen 80'in üzerinde Mezolitik dönem buluntu alanları bunu destekler niteliktedir (Özdoğan, 2018: 17**).**

Holosenle birlikte dünya çapında meydana gelen iklimsel iyileşme ve buzulların erimesi ile denizlerdeki kıyı çizgisi yükselmiş, bu kapsamda MÖ 10-9. Binyıldan itibaren Ege Denizi'nin ılık ve tuzlu suları Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara Denizi'nin olduğu yerdeki tatlı su gölünü doldurmaya başlamıştır. Kuzey ve Orta Avrupa'daki buzulların erimesiyle beraber zaman içinde Karadeniz'in su düzlemi de hızla artmıştır. Ancak İstanbul Boğazı'nın kuzey ucundaki sığ kayalık nedeniyle Karadeniz ile Marmara'nın su birleşiminin Çanakkale Boğazı'ndan çok sonra MÖ 5500 yıllarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Özdoğan, 2018: 15, fig.4.**).**

Özellikle güney yönden Çanakkale Boğazı yoluyla gelen su girişiyle birlikte Marmara Gölü'nün ortamı ve deniz canlıları değişmeye başlamış ve Marmara tatlı, acı ve tuzlu sunun bir arada olduğu bir iç denize dönüşmüştür. Bu durum Holosen başlarında Mezolitik gelenekli Ağaçlı kültürünün, Yakındoğu ve Anadolu üzerinden gelen ilk çiftçi topluluklarla bir süre birlikte Marmara Denizi çevresinde yaşam kurmalarına olanak tanımıştır **(**Özdoğan, 2018: 9**)**

1990'lı yılların başında sadece birkaç dönem kazısı yapılmış olan Hocaçeşme Höyüğü, kesin olarak tanımlanamamış olmakla birlikte Doğu Trakya merkez bölgesinde yer alan tek Mezolitik veri alanı olarak tanımlanmıştır. Höyüğün, tanımlanan en alt tabakasının oturduğu ana kaya yüzeyinde saptanan çukur ve

düzeltiler, bu alanda bulunan çakmaktaşı aletlerden yola çıkarak Mezolitik Dönem'e tarihlenmiştir (Erzen, 1994: 62).

Neolitik Çağ'ın başlangıcını ifade eden ilk yerleşik-çiftçi kültürü Trakya Bölgesi'nde M.Ö. 7. bin yılın sonlarına başlamıştır (Ammerman vdğ. 2017: 141, 148; Nenova 2020: 79; Özdoğan, 2018: 9***;*** Özdoğan 2009: 3; M. Özdoğan 2008; Perlés 2001; Perlés 2005: 281; Schoop, 2005)[15]**.**

Trakya Bölgesi Neolitik Çağ kültürleri Avrupa ve Asya bölgelerinde gelişen kültürlerin etkileşim alanındadır. Bu özelliği ile kimi kültürel özellikler Balkan iç bölgeleri ve Orta Avrupa Neolitiği ile benzerken kimi özellikleri iç ve kıyı Batı Anadolu ve Göller Bölgesi'nden elde edilen verilerle ciddi paralellikler gösterir.Son yapılan araştırmalarda -en azından Erken Neolitik Dönem için- "Balkan-Anadolu Kültürü" olarak tanımlanabilecek olan, Toroslar'dan, Bulgaristan'a, Yunanistan'dan Romanya ve Macaristan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyayı içerebilecek bir ortak

[15] Balkan Prehistoryasının tartışmalı konularından biri ilk çiftçi kültürünün yani Neolitik Dönem'in bölgede ne zaman ve nasıl başladığı hususudur. Güneydoğu Avrupa'da ve dolayısıyla onun bir parçası olan Trakya'da çiftçiliğe dayalı yerleşik yaşam kültürünün ne zaman, nerede ve nasıl başladığı konusunda iki ana görüş üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi difüsyonist görüş olarak tanımlanan yayılmacı modele dayalı teoriler; ikincisi ise anti-difüsyonist görüş olan bağımsız gelişim modeli teorisidir. Bağımsız gelişim modelini savunan "göç karşıtı (Anti Difüzyonist)" görüşün başını G. Childe ve C. Renfrew çeker. Bu kurama göre Avrupa'nın çeşitli noktalarında birbirinden bağımsız ya da en azından birbiriyle kısmi etkileşim içinde olan topluluklar ilk çiftçi-yerleşik yaşam tarzını kendiliğinden geliştirmiştir. Bu sebeple Avrupa uygarlığı Yakın Doğu'dan göç ile gelmeyip Balkanlar'da gelişmiştir. Bu konuda bkz: Özdoğan, 2018: 10; Özdoğan, 2011: 416; Erzen 1994: 40'da Balkanlar'da Neolitik kültürün kaynağı konusundaki en eski teorinin, Orta Avrupa kökenine işaret ettiği belirtilir.Yayılmacı modele göre ise Avrupa Kıtası'na Neolitik kültür başka bir bölgeden –ki ağırlıklı görüş Yakındoğu ve Anadolu eksenlidir- zaman içinde ve ilk oluşum bölgesinden daha geç bir süreçte yayılmıştı. Bu görüşe göre tüm Güneydoğu Avrupa'da olduğu gibi Trakya Bölgesi'nde de en erken Neolitik kültürlerin Yakındoğu'da gelişimini tamamladıktan sonra Orta Anadolu, Ege ve Marmara Bölgeleri üzerinden yayıldığı yönündedir. Bu yayılım süreci sonucunda M.Ö. 7. bin yılın sonlarına doğru Trakya Bölgesi ilk çiftçi tarım toplumlarıyla tanışmış ve bölgede Neolitik Çağ başlamıştır (Bkz: Özdoğan, 1998: 68; Perlés 2005***;*** Hofmanová vdğ., 2016: 6887; Krauß vdğ. 2014: 51; Özdoğan, 2005; Erdoğu 2001: 39; Özdoğan, 2011b'de Güneydoğu Avrupa Neolitiğinde Yakındoğu ve Anadolu etkisi konusunda detaylı bir veri analizi sunulur**.**

kültürel yapı geliştiği önerisi ortaya konulmuştur (Özdoğan 1997: 29; M. Özdoğan 2008: 3,4; E. Özdoğan 2009: 3, 23, 24)

Söz konusu kültürel bütünlük Hocaçeşme Höyüğü'nün Erken Neolitik Döneme tarihlenen IV. evresinde tanımlanmıştır. Bu evreye ait tüm veriler bu insanların Balkanlar'dan daha çok bulguların Batı ve Orta/Güney Anadolu kültürüne yakın olduğunu gösterir (Ammerman vdğ. 2017: 140). Örneğin, Hocaçeşme IV. Evrenin tipik çanak çömleği olan kırmızı ya da siyah açkılı keramikler ile hayvan formundaki kaplar en yakın benzerleriyle Anadolu'daki Göller Bölgesi yerleşimlerinin Geç Neolitik tabakalarında (Ammerman vdg.2017: 140; Erzen 1994: 60, 62; Karul-Bertram 2005: 127; Özdoğan 1998: 69) ve Batı Anadolu'da Ulucak, Yeşilova, Gürpınar gibi kazı alanlarında karşımıza çıkar (Özdoğan- Özdoğan, 2007: 18, 21; Özdoğan 2011: 426). Yine bu evreye ait tabakalarda bulunan hayvan biçimli kabartma keramik süslemelerinin en yakın paralellerine Tepecik Çiftlik ve Köşk Höyük gibi Orta Anadolu yerleşimlerinde rastlanır (Karul 2017: 16).

Balkan coğrafyasının ilk çiftçi topluluklarına ait kültürü yansıtan Karanovo I kültüründen daha eski olduğu C^{14} testleriyle de kanıtlanmış olan Hocaçeşme IV. Evreden ele geçen bulguları bu kültürün Anadolu bağını ortaya koysa da M. Özdoğan, buradaki verilerin aynı zamanda Batı ve Kuzey Balkan kültürleriyle olan sıkı ilikisine de ışık tuttuğunu ortaya koyar (Özdoğan 2009: 434).

Doğu Trakya'nın güney ucunda yer alan Hocaçeşme Höyüğü'nün tersine, Merkezi Doğu Trakya'da yer alan Aşağıpınar Höyüğü'nün Erken Neolitik dönemi tanımlayan ilk tabakalarında kültür Bulgaristan yöresinin çağdaş kültüreleri ile çok daha yakın paralellik göstermektedir (Özdoğan 2009: 498).

Aynı şekilde Hocaçeşme III. evre, geometrik boya bezekli keramikleri ile Teselya Pro-Sesklo kültürü ile yakınlık sergilerken Hocaçeşme II. Evre buluntuları ise Slatina, Golabnik, Elesnica, Azmak ve Karanovo gibi Balkanların önemli Neolitik Çağ yerleşimlerinde bulunan benzerleriyle Bulgaristan-Karanovo I ve Makedonya-Starçevo kültürü ile paralellik sergiler (Ammerman vdğ. 2017: 140; Erzen 1994:62; Özdoğan, 1998: 69, 70).

Hocaçeşme'nin son evresindeki buluntular ise Karanovo II, II ve III/IV geçiş süreçleri ile çağdaştır. Bu kültürün Batı Balkanlar'daki Vinča ve Larissa ile Doğu Trakya'daki Toptepe kültürlerinin etkisinde olduğu kabul edilir(Özdoğan 1996: 337)

Trakya bölgesinde saptanan yerleşimler akarsuların beslediği ovalar, vadi tabanları ya da vadilerle dağlar arasındaki eşiklerde kuruludur. Bunlardan bazıları Trakya'nın iç kesimlerinde; Makri Evro, Hocaçeşme, Toptepe, Yarımburgaz Mağarası ise denize yakın bölümlerde konumlanmıştır. Ege Denizi'ne yakın bir kıyı yerleşimi olan Makri Evrou ile Marmara Denizi kıyısında yer alan Toptepe, denize yakın olmaları yanında, birer yüksek kayalık üzerinde yer almaları sebebiyle farklılık gösterir (Özdoğan 2009: 489).

Bölge yerleşimleri höyük ya da düz yerleşme şeklindedir. Trakya'daki hemen hemen tüm höyük ya da düz yerleşimde Neolitik Çağ süreci kesintisiz bir şekilde izlenir. Bölgede kullanılan mimari öğelerin kolay yok olabilecek malzemeler olması sebebiyle höyükler çok yüksek değildir. Tüm dolgusu 10 m'nin üstünde olan höyükler Karanovo, Toptepe ve Kapitia Dimitrievo'dur. Bunlarda da dolgunun çoğunu, höyüğün Kalkolitik ve Tunç Çağı tabakaları oluşturur. Oysa Aşağıpınar ve Hocaçeşme'de olduğu gibi Tunç Çağı tabakaları olmayan höyüklerde yüzey dolgu yüksekliği oldukça düşüktür. (Özdoğan 2009: 489).

Trakya Bölgesi'nin Neolitik Dönem mimarisinin ana malzemesini, neredeyse günümüze kadar kullanımı izlenebilen ahşap, saz ve çamur oluşturur. Yapılar ahşap kolonların direkt olarak zemine yerleştirilmesi ile örülen ana iskelete sahiptir. Dal örgüler bu ahşap iskeletler arasını doldurur ve yüzey çamurla sıvanır. Çatı da aynı şekilde kamış ve sazlar ile oluşturulur. Yakın bir geçmişe kadar Trakya'nın özellikle dağ köylerinde kullanılan dal örgülü yapı işçiliği Neolitik Dönemin başından beri kullanılır. Dal örgülü yapı geleneğinin ilk örnekleri MÖ. 7. Binyıl sonlarında kullanılmaya başlar. Bu evrede, bölgenin ilk çiftçi topluluklarının en çok tercih ettikleri karakteristik yapı tipi, üst bölümleri çamur sıvalı dal örgü ile yapılmış, çukur tabanlı, yuvarlak planlı mekânlarıdır (Özdoğan 2009). Yerleşimlerin bir tahkimat sistemine sahip olduğu Hocaçeşme'de IV ve III. Evrede (Karul- Bertram 2005: 118; Karul, 2010: 24, Fig. 3; Özdoğan, 1998: 70-71, Çiz. 2; Özdoğan, 2000d, 53), Aşağıpınar'da 7. Tabakada çıkarılmıştır (Karul 2010: 24; Özdoğan, vdğ. 2008: 43), Bulgaristan'daki Yabalkovo'nun Erken Neolitik Dönem'e tarihlenen tabakalarında (Özdoğan 2009: 397) tespit edilmiştir.

Hocaçeşme'de MÖ. 6. Bin yıl sonu ile Erken MÖ. 5. Bin yıla tarihlenen ilk yerleşimde (IV. evre) iki metre arayla yan yana dizilmiş yuvarlak planlı kulübe türü

yapılar tespit edilmiştir. Ahşap strüktüre sahip olduğu anlaşılan bu mekanlar ana kaya üzerinde yapılan düzelti ve çukurlar sayesinde oluşturulmuştur. Kulübelerin etrafında, derinliği yer yer 30 cm'ye varan ahşap dikmeler için açılmış çukurlar vardır. Ortaya çıkarılan kulübelerden iki tanesini ortasında 1 m derinliğinde ve 1,5 m çapında bir depo çukur olduğu ve bu çukurlardan birinin taban seviyesine kadar çakıl taşlarla doldurulduğu saptanmıştır (Karul- Bertram 2005: 118; Özdoğan, 1998: Çiz. 2).(Şekil 1)

En erken tabakada görülen dairesel planlı yapı geleneği bir sonraki kültür evresinde de (Hocaçeşme III) devam eder (Karul- Bertram 2005: 118; Özdoğan, 2009: 426, 427; Yumaklı 2016: 76, 77Res.). Dönemin, dal örgü ve sıva tekniği ile örülü duvarlara sahip olduğu anlaşılan bu çukur tabanlı, yuvarlak planlı mimarisi zaman içinde yerini dörtgen planlı yapılara bırakmıştır. Balkanlar genelinde dörtgen planlı yapı geleneği Neolitik Dönem'in daha geç evrelerinde yaygınlık kazanırken Doğu Makedonya'da bu yapı uygulamasının Erken Neolitik Çağ başlarından itibaren kullanıldığını gösteren örnekler vardır (Özdoğan 2009: 154 vdd)

Dörtgen planlı yapı geleneği Neolitik Çağ boyunca sürdürülmüştür. İki ya da nadiren üç odalı olan evler dörtgen ya da hafif yamuk planlıdır. Kuzey Trakya Neolitik Dönem evlerinin tek katlı tasarlandığı yönündeki genel düşünceye rağmen Karanovo ve Kaptan Dimitrievo'daki kazılarda elde edilen bazı yeni bulgular bu dönemde iki katlı yapılaşmanın da mümkün olabileceğini düşündürmektedir (Nikolov, 2003: 25)[16].

Aşağıpınar'da mimarisi tanımlanan en erken tabakada (Aşağıpınar 7. Tabaka) yerleşimi güneyden çevreleyen bir hendek yapıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 2). Aşağıpınar 6. Tabakada ise bitiştik düzende inşa edilmiş ve birbirine eklenerek uzanan mekânlar görülür. Doğu-batı yönünde sıralanmış olan bu yapılar üç ya da dört odalıdır. Mekân inşasında, Balkan yarımadası ve özellikle Kuzey Trakya kültüründen de bildiğimiz dal örgü malzeme kullanılmıştır. Ana iskelet dal örgü ile oluşturulduktan sonra kalın bir kerpiç çamuru ile yapının duvar yüzeylerinin

[16] Bulgaristan, Struma Vadisi'ndeki *Promachon- Topolnica* Kazı Projesi çalışmaları sırasında bulunan bir kil modelden yola çıkılarak tasarlanan iki katlı ev rekonstrüksiyonu için bkz: Kaukauli vdğ. 2007: 60, Fig. 27

sıvandığı anlaşılır (Özdoğan vdg. 2008: 39, 40; Schwarzberg ve Özdoğan, 2012: 56, 57; Özdoğan- Özdoğan 2007: 24; Özdoğan vdğ. 2008: 39)[17].

Erken Neolitik Dönem'in dal örgülü yapı sistemi ile inşa edilen dörtgen mekânları, bölgede Yabalkovo, Makri Evrou, Stara Zagora gibi Trakya'daki önemli merkezlerde de saptanmıştır. Farklı boyutlarda, bir ya da birkaç odalı olan bu mekân tasarımında odaların bir kenarına yerleştirilmiş kubbeli fırınlar, silolar, kimi zaman işlik olarak kullanıldığı anlaşılan platformlar neredeyse tüm merkezlerde ortak bir yapı kültürüne işaret eder. Ayrıca Trakya ve batısında, Azmak, Okrăzhna Bolnitza, Čavdar, Rakotovo, Kaptan Dimitrievo, Kazanlık, Hlebozavoda, Muldava yerleşimlerinde de Neolitik Dönem'in farklı evrelerine tarihlenen konut mimarisi örnekleri açığa çıkarılmıştır (Nikolov, 2003: 25-27)

Çukur taban geleneği bu evrede de az örnekle de olsa temsil edilir. Yabalkovo'da, dörtgen planlı tasarlanmış bir mekânın çukur tabanlı olduğu görülür (Özdoğan 2009 396). Mekânların tabanları genellikle kil sıvalıdır. Boyalı taban örnekleri ve taban üzerine serili hasır örnekleri de tespit edilmiştir (Özdoğan 2009: 395, 396). Hocaçeşme'de de III. evre mekanlarında taban boyası kullanıldığı tespit edilmiştir (Özdoğan 2011: 422).

Balkan Neolitiğinde anıtsal ve organize olmuş bir kült ya da kamu yapısı örneğine fazla rastlanmaz. Kuzeyde Vardar Ovası üzerinde yer alan Madzari yerleşiminde bulunan 9x9 m ölçülerindeki iki odalı mekân ile yine yakın bölgede yer alan *Vrbjanska Cuka* yerleşimindeki bir başka yapı buluntuları itibariyle; Doğu Makedonya'daki *Nea Nikomedia* yerleşiminde açığa çıkarılan yapı, diğerlerine oranla daha büyük olan ölçüleri gereği birer tapınak ya da kamu yapısı olarak tanımlanmıştır. Özellikle Vrbjanska Cuka'daki yapı içinde bulunan sabit altarlar bu yapının bir tapınak olmasa bile kült alanı olarak değerlendirilebileceğini akla getirmiştir (Özdoğan 2009: 87, 121, 138 Pyke, 1996: 44). Romanya'daki Parta kazılarında bulunan ince uzun dikdörtgen planlı bir yapı ise içindeki boğa başı şeklindeki kabartmaları ile Orta Anadolu'daki Neolitik Dönem tapınaklarını hatırlatır (Falkenstein 2007: 133, Abb. 11).

Neolitik Dönem'de Trakya Bölgesi'nde en yaygın şekilde kullanılan keramikler MÖ. 7. Bin yıl sonlarından itibaren kullanılan Monokrom mallardır. Bu

[17] Kuzey Trakya ile karşılaştırmak için bkz: Nikolov 2003: 25

keramik nedeniyle bölge neolitiğinin ilk evresi bu isimle; *Monokrom Evre* olarak adlandırılır. Trakya'nın batı kesiminde, Bulgaristan'daki bazı yerleşimlerle, Makedonya ve Kuzey Yunanistan'da görülen bu evre, Trakya'nın doğu yarısındaki bazı yerleşimlerde de son yıllarda tespit edilmitir. (Weninger vdğ. 2007: 11; Bagdonovic 2007: 201-204, Fig. 1-3, 6,9; Krauß 2011: 115-117)

Monokrom Evre'de tipik kap formları küresel gövdeli kaplar ve 'S' biçimli profile sahip çanak çömleklerdir. Daha sonraki yüzyıllarda da uzun süre kullanılacak olan baskı, çizi, kazıma, impresso bezekler ile yumrucuk şeklinde kabartmalı aplik süslemelerin kökeni Monokrom evreye kadar iner. Bunun dışında yine Balkan Neolitiğinin yaygın buluntu grupları içinde yer alan *insan yüzlü kaplar*, *askoslar*, kilden yapılmış *steatopik figürinler*, '*M' biçimli taş figürinler* ile mermerden yapılmış bilezikler bu dönemde görülmeye başlar (Özdoğan, 2009:118 vdd; Krauß 2011).

Monokrom Evre Aşağıpınar Höyüğü'nde mimari ile temsil edilmese de keramik buluntuları ile tanımlanmıştır. Höyüğün güney kesiminde saptanan 9-8. Tabaka *Monokrom Evre* olarak tanımlanmıştır. İlk defa 2007 yılında Ağaşıpınar Höyüğün güney bölümündeki oldukça geniş bir alanda saptanan bu evreye ait mal grubu koyu kahverenginin tonlarında ve açkılı monokrom keramiklerden oluşur. Aşağıpınar monokromları, MÖ. 7. Binyılın sonlarına tarihlenen yeni bir tabakayı ortaya koymak dışında Neolitik kültürlerin yayılım biçiminin anlaşılması bakımından önemli sonuçlar yaratmıştır (Özdoğan- Özdoğan 2007: 23,24; Özdoğan 2009: 438, 446).

Hocaçeşme Neolitik dönem çanak çömlek geleneği en erken tabakasından (IV. Evre) en geç tabakanın (II. Evre) sonuna kadar belirli bir üslubu koruyarak gelişim gösterir (Özdoğan, 1998: 70). Yerleşimin en erken iki evresi olan IV ve III. evrelerde *Monokrom Evre* keramiği görülür. IV. Evrede keramik yüksek ateşte pişirilmiş, ince kum ve mika katkılı, siyah ya da kırmızı parlak açkılı ince ağız kenarlı çanak çömleklerden oluşur. En sık karşılaşılan kap formları ise coğrafyanın diğer bölümlerinden de bilinen düz ya da kavisli ağıza sahip geniş açık kaplar, fincan benzeri kaseler, 'S' profilli büyük kaplar ile az da olsa hayvan formlu kaplarlardır(Karul- Bertram 2005: 122; Weninger vdğ. 2007: 15). Bu evrenin keramiğinde çok nadir de olsa sığ çizgiler, üçgen baskılar, kabartma ile yapılmış

sarmallar ve bantlar bezeme olarak işlenmiştir. Kimi kaplarda insan ya da hayvan şeklindeki eklentiler ile tüp biçimli dikey tutamaklar görülür. Bu evrenin özellikleri büyük ölçüde III. evrede de devam eder (Karul- Bertram 2005: 121; Özdoğan, 1998: 69,resim 3, 4; Erzen 1994: 59).

Yarımburgaz Mağarası'nda en erken keramikli evre 5. Tabakadır. Bu evrede malzeme *Monokrom Evre* özellikleri gösterir. Az sayıda bulgu ile temsil edilen bu evredeki çanak çömleğin tümü donuk kırmızımsı yüzeyli, ağırlıklı olarak koyu renklerin hakim olduğu açkılı mallar bulunmaktadır. Bunlar Fikirtepe ve Balkanlar'daki Ön Sesklo grubu ile benzerlik sergiler. Bulgular içinde yer alan Tırnak baskılı bezemeli keramik örnekleri ise Ege ve Akdeniz yerleşimlerinden paralelleri bilinen impresso bezekli malları hatırlatır niteliktedir (Özdoğan 2009: 483; Özdoğan, 2013: 177; Yumaklı 2016: 66). (Şekil 3)

MÖ. 6. binyılın başında, keramik geleneğinde köklü bir değişim yaşanır. Monokrom keramiğin dışında bu dönemde yepyeni bir keramik üslubu doğar. Bu yeni üslupta çanak çömlekler, ilk evrede görülen kazıma ve bant süslemeler dışında ilk defa boya bezeme ile süslenmeye başlar (Şekil 4). Bu yeni kültür Trakya Bölgesi'nde Erken Neolitik Dönem'in ikinci evresini oluşturur. Bu evre, "Boyalı Evre" olarak anılır. Bu dönemin tipik malzemesi açkılı kırmızı astar üzerine beyaz boyalı çanak çömleklerdir. Bu keramik üslubu en gelişkin örnekleri Orta Anadolu'daki Göller yöresi yerleşimlerden ele geçer. Batı Anadolu'dan Tuna Havzasının kuzeyine kadar uzanan geniş bir coğrafyada aynı keramik üslubu takip edilir (Özdoğan- Özdoğan, 2007: 18; M. Özdoğan, 2008: 2,3). M. Özdoğan bu keramiğin, Balkan Yarımadası'nın batı kesimindeki kültürlerden geliştiği görüşündedir (Özdoğan, 2011a, 88-89; Özdoğan, 2005: 23).

Aşağıpınar'da *Boyalı Evre'yi* temsil eden 7. Tabakanın özgün keramiğini kırmızı ve kahverenginin açık tonlarında astarlı çok renkli boyalılar oluşturur. Oldukça ince ve özenli yapılmış olan bu keramiklerde yüzey siyah ya da kırmızı renkli boya süslemeler ya da beyaz renkle doldurulmuş noktalarla bezenmiştir. Neolitik Çağ'ın bir sonraki evresini temsil eden Aşağıpınar 6. Tabakanın keramik geleneğini ise kırmızı ya da açık kahverengi tonlarında, 'S' profilli gövdeye sahip olan ve bazen de beyaz boya bezemeli mal grubu oluşturur (Özdoğan- Özdoğan, 2007: 23,24) (Şekil 5).

Hocaçeşme II. evrenin çanak çömlek endüstrisinde, bikonik ve 'S' profilli kaplar azalırken dışa kıvrılmış ağız kenarlı geniş kaseler ortaya çıkar. Bu evrede, önceki evrelerden bilinmeyen kırmızı üstüne beyaz boya bezemeli çanak çömlek örnekleri görülmesi ayırd edici bir özellik olarak kendini gösterir. Az sayıda örnekle temsil edilen bu boyalı malzemelerde çömlek yüzeyine çizilen zigzaglar, spiraller ve basit çizgiler bilinen dekorasyon unsurlarıdır. Ayrıca keramiğin iç yüzeyinde de kırmızı boya izleri dikkat çeker. Bu evrenin erken tabakasında (tabaka 4) görülen dama tahtası bezemesi, Trakya-Marmara Bölgesi yerleşimlerinden bilinmeyen bir örnek olarak karşımıza çıkar(Karul- Bertram, 2005: 122, 125; Özdoğan, 1998: 69). Bu evrede ayrıca Siyah renkli mal gruplarında dikkat çeken bir artış görülür(Karul-Bertram, 2005: 125).

Bölge Neolitiği için en dikkat çeken kap türlerinden biri de kuşkusuz ki Erken Neolitik dönemden beri kullanılan antropomorfik kaplardır (Nikolov, 2003: 29 vd). Bunun dışında, kil ya da taş figürinler, kilden yapılmış hayvan biçimli kaplar, kült masaları, altarlar ve küçük ev modelleri de bölgenin en erken evrelerinden beri yaygın bir şekilde kullanılır (Bkz: Falkenstein, 2007: 128 vdd; Terzijska Ignatova, 2007).

Aşağıpınar'ın Erken Neolitik Dönem tabakalarında bulunan ve en yakın benzerleri Macaristan, Hırvatistan, Roman ve Bulgaristan yerleşimlerinde saptanan ayaklı kült masaları (Schwarzberg, 2006: 97-124) ile Karanovo kültürü dışında daha kuzeyde Karpatlar'daki Köröş kültürü ile Sırbistan'daki Starčevo kültüründe paralelleri bulunan levha biçimli gövde ve dolgun kalça yapısına sahip kil figürinler (Hansen vdg. 2016: 156) de kuzey Balkan ile Doğu Trakya arasındaki kültürel ilişkiyi gösterir.

Trakya Bölgesi'nde Neolitik dönem gömü geleneği hakkında bilinenler, çok az sayıdaki yerleşimde bulunan mezarlardan gelmektedir. Bu dönemde yerleşim dışı gömü geleneğinin var olduğu düşünülse de höyük kazılarında, yerleşme içindeki bazı boş alanlara ya da evlerin tabanına gömü yapıldığını gösteren örneklere de rastlanılmıştır (Nikolov, 2003: 27). Bu tip gömü örneklerine Batı Makedonya'da, Sofya Ovası'nda, Struma Vadisi'nde, Kuzey Bulgaristan'da yer alan birçok yerleşimde rastlanmıştır.

Bulgaristan Trakyası'nın doğu yarısı ile Türkiye Trakyası'ndaki Neolitik dönem yerleşimlerinin hiçbirinde, MÖ. 6. Binyıldan önceye tarihlenen en erken evrede bir gömü tespit edilmemiştir. Karanovo, Kazanlık, Azmak, Rakitivo'nun MÖ. 6. Binyılın ilk yarısına tarihlenen tabakalarında tespit edilen gömülerin, evlerin tabanının altına açılan çukurlara konulduğu; aynı süreçte, Hocaçeşme'de ise evlerin etrafındaki boş alanların mezar olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Özdoğan 2009: 497).

Neolitiğin sonraki evrelerinde bölgede gömü geleneğinin benzer uygulamalarla sürdüğünü; gömülerin tümünde olmasa da bir bölümünde mezar hediyesi konulduğu gözlemlenmiştir (Özdoğan 2009: 498)

Erken Neolitik dönemin sonunda yani yaklaşık olarak M.Ö 5600-5500'lerde Balkanlar'daki birçok yerleşim yerinin yangınla sona erdiğini ya da terk edildiğini gösteren arkeolojik veriler bulunmuştur. Yaşanan yangınlar sonrasında, MÖ 6. binyılın ortalarında Batı Anadolu'dan Balkanlar'a kadar uzanan geniş bir kuşak içinde önemli bir kültürel değişim kendini gösterir. Bu kültürel değişimin yaşandığı süreç genel olarak "Geçiş Evresi/Dönemi" olarak adlandırılır. Trakya Bölgesi'nde Karanovo'da II/III tabakası ile Aşağıpınar'da ise 5/6 tabakası ile temsil edilir. Bu tabaka yaklaşık olarak MÖ 5500 ile MÖ. 5350 tarihleri arasına tarihlenir (Özdoğan vd., 2009: 238; Yumaklı, 2016: 140 vd).

Ancak Aşağıpınar ve Karanovo yerleşmelerindeki geçiş evresine ait tabakalarda yapılan kazılar, bu dönemde bir yerleşim kesintisi olmadığını, yerleşimde kültürel bir süreklilik olduğunu işaret etmektedir (M. Özdoğan 2008; Yumaklı, 2016: 32). Bu süreçte önemli ölçüde tahrip olduğu anlaşılan Aşağıpınar'da geçici kullanım amaçlı yapıldığı izlenimi veren yuvarlak planlı, hafif çukurlaştırılmış tabanlı, basit kulübeler ile bu evredeki yerleşimi çevreleyen, 40-50 cm genişliğinde, 3-4 m aralıklarla yapılmış dişlere sahip olduğu anlaşılan bir çevre duvarının temeline ait hendek tespit edilebilmiştir (Eres vd, 2015: 140; Özdoğan-Özdoğan, 2007: 24; Özdoğan vd., 2008: 238,239; Yumaklı, 2016: 143,144, Fig. 98). Karanovo yerleşiminde ise geçiş dönemini tanımlayan II/III tabakasında mimari sadece kazık delikleri ve ocak buluntusu ile temsil edilir (Özdoğan, 2009: 341)

Trakya'da Erken Neolitik dönemin karakteristik mal grubunu oluşturan kırmızı renkli yüzeyli ve beyaz boya bezemeli çanak çömleği Geçiş döneminde

yerini herhangi bir boya bezemeye yer vermeyen, koyu renk yüzeyli bir keramik kültürüne bırakır. Boya bezeme uygulaması terk edilmesi yanında her ne kadar kap biçimleri ve mal gruplarında da önemli değişimlerin yaşandığı gözlemlenir (Özdoğan vd., 2009: 238) Buna rağmen Erken Neolitik dönemin bazı kap biçimleri ile kazıma, kanal, nokta ve kabartma süslemelerinin Geçiş Döneminde de sürdüğü gözlemlenir (Nikolov, 2003: 23; Eres vd., 2015: 140).

Aşağıpınar geçiş evresi tabakasının keramik geleneğinde kendini gösteren en özgün uygulama kabın tüm dış yüzeyine yapılan tırnak baskı bezemedir (Yumaklı, 2016: 145, Fig. 100).

Hocaçeşme'de MÖ. 6. Bin yılın ortalarına tarihlenen II. Evrede bir önceki evrenin kırmızı ve siyah astarlı malları genel olarak devam etse de kalitede düşüş olduğu gözlemlenmitir. Tıpkı Karanovo I. Evrede olduğu gibi burada da Balkan coğrafyasında Erken Neolitik dönemin tanımlayıcı mal grubu içinde yer alan kırmızı astar üzerine beyaz boya bezemeli çanak çömlek geleneğinin devam ettiği görülür (Yumaklı 2016: 81). Uzun boyunlu, küçük kulplu ve lale biçimli çömleklerin yaygın bir şekilde görüldüğü bu evrede ayrıca hafif omurgalı, dışa dönük ağızlı ve düz yükselen konik biçimli kaseler ile hafif kalınlaştırılmış dudaklı çömlekler de dikkat çeker. Hocaçeşme II. Evre'nin kaplarında görülen en belirgin süsleme öğesi ise önceki evreden beri süregelen çizi ve nokta bezeme uygulamalarıdır (Karul- Bertram 2005: 123; Yumaklı 2016: 80) (Şekil 6)

Yarımburgaz'da aynı dönemi temsil eden 4. tabakada çanak çömlek kahverengi ve siyah renk hamurlu olup açkılı olan yüzeyi kızılkahverengi, kurşuni siyah ya da turuncu renklidir (Şekil 7). Önceki tabakadan tamamıyla farklı bir kimlik sergileyen Yarımburgaz 4. Tabaka mallarında yüzey açkısı hiçbir zaman bir önceki evrenin parlaklığını yakalayamamıştır. Öte yandan bu evrede, Geç Neolitik dönemin tipik malzemesi olan kırmızı astarlı malların da devam ettiği anlaşılmaktadır (Özdoğan, 2013: 177;Yumaklı 2016: 64). Hafif omurgalı, küresel ya da yarı küresel formlu çömlekler ile kısa boyunlu çömlekler bu tabaka için tipik olup kap yüzeyleri genellikle derin kazımalarla çizilen iç içe dörtgenler, merdivenler, zigzaglar ve dalgalı çizi bezemelerle süslenir (Özdoğan, 2013: 177). Tabakanın bu çanak çömlek grubu uzun bir süre ünik sanılmış ancak sonradan yapılan çalışmalar sayesinde İznik yakınındaki Ilıpınar Höyüğü'nün VIII. Tabakasında da benzer bulgulara

rastlanmıştır. Bu sayede Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Yarımburgaz Kültürü adıyla yayılan özgün bir kültür tanımlanmıştır (Özdoğan-E. Özdoğan 2017: 16).

MÖ. 6. Binyılın ikinci yarısından itibaren Tuna Havzası'ndan Kuzeybatı Anadolu'ya kadar geniş bir sahada hakim olan yeni bir kültür kendini gösterir: Vinça Kültürü.

Vinça kültürü adını Belgrad yakınlarında bulunan Belo Brdo- Vinca Höyüğü'nden alır. Ana yayılım alanı Makedonya, Kosova, Sırbistan, Hırvatistan ve Macaristan çevresidir (Ünsal 2010: 2).Keramikten mimariye tüm kültür sahasında yeni bir dönem olarak karşımıza çıkan bu evre 'Vinčalaşma/Vinçalaşma' olarak da adlandırılır (Efe, 1990; Özdoğan, 1993; Yumaklı 2016: 32).

Vinçalaşma süreci Balkan coğrafyasının görece bağımsız bir kültürel yapı oluşturacak şekilde kendi iç dinamikleri ile geliştiği bir dönem olarak kabul edilir[18]. Çanak Çömlek üslubunda Tuna Havzası'ndan Batı Anadolu'ya kadar uzanan Vinça kültür etkisi MÖ. 6. Binyılın ikinci yarısından itibaren MÖ. 5. Binyıl başlarına kadar devam eder. Vinça kültürü en iyi şekliyle keramik stilindeki farklılığı ile kendini gösterir. Neolitik dönemin kırmızı renkli keramiklerini üreten yüksek ısılı fırınlama tekniği yerini indirgenmiş ortamda fırınlama yapılmış yeni bir çanak çömlek uygulamasına bırakır. Bu yeni fırınlama tekniği sayesinde çanak çömlek hamurları siyah ve tonlarında bir renk kazanmıştır. Siyah açkılı yüzeylere sahip, omurgalı kaplar bu dönemin en tipik mal grubu olarak tanımlanmıştır.

Kabaca MÖ. 5400-5250 tarihleri arasına tarihlenebilen bu dönem için Doğu Trakya'da Aşağıpınar ve Karanovo höyüklerinden elde edilen veriler anahtar tanımlayıcıdır. Aşağıpınar'da bu dönem 5- 2. Tabakalarla tanımlanırken bölge prehistoryasının bir başka önemli veri merkezi olan Karanovo'da ise III. IV. Tabakalar ile temsil edilir (Özdoğan, 2013; Özdoğan- E. Özdoğan 2017: 22, 24; Yumaklı 2016: 19).

Balkanlar'da Orta Neolitik/ Erken Kalkolitik dönemi temsil eden Vinça kültürünün izlendiği Karanova III. Tabakada bezemesiz veya derin olmayan eğik çizgi bezemelerle süslenen kalınlaştırılmış geniş ağız kenarlı tabaklar ortaya çıkar. Bu evreyi temsil eden bir başka form ise pedestal tabanlı, uzun boyunlu, şerit veya

[18] Vinça kültürünün Balkanlar'dan mı Anadolu'ya yayıldığı yoksa kültür etkisinin tam tersi yönde mi yaşandığı sorunu halen tartışma konusudur. Bu konudaki değerlendirmelerini benimle şifahen paylaşan Sayın Prof. Dr. M. Özdoğan'a teşekkür ederim.

bant biçimli mahmuzlu kulpa sahip silindirik kupalardır. Bu yeni keramikler kaliteli perdah ve astara sahip siyahımsı gri renkli koyu bir yüzeye sahiptir. Silindirik biçimli dört uzun ayak üzerinde yükselen tabaklar; ağız kenarı kalınlaştırılmış derin kaseler, mantar biçimli kabartma düğme bezemeli dikey kulplara sahip armut formlu ayaklı sürahiler; mahmuzlu kulplu sürahiler, bikonik formlu çanaklar bu grubun en sık görülen formları arasındadır. Kalınlaştırılmış ağız kenarlarına yapılan kazıma ve çizgi süslemeler, plastik süslemeler sevilerek kullanılmıştır (Nikolov, 2003: 24).

Aynı evreyi temsil eden Yarımburgaz 3. Tabakada keramik tipi önceki tabakalardan tamamıyla farklılaşır. Siyah, gri, kızıl-kahverengi tonlarında yüzey rengine ve kaliteli bir astara sahip olan bu tabaka keramiği hem ince kenarlı hamur yapısı hem de parlak açkısı ile genellikle kaliteli bir görünüm sunar. Kap repertuvarının en tipik formu dikey kulplu, açık ağızlı, küresel gövdeli, hafif omurgalı kaselerdir. Kabın bazen tüm yüzeyine bazen de üst yarısına uygulanan kazıma ya da baskı bezeme yaygındır. Motifler arasında derin kazı ve çentikler, nokta baskılar, düz ya da sarmal çizgiler görülür (Özdoğan, 2013: 177; Yumaklı 2016: 62,63) (Şekil. 8)

Aşağıpınar 5. Tabaka'da ise çanak çömlek repertuvarını genel olarak kahverengi, siyah, grimsi siyah renlerde, iyi açkılı ya da yüzeyi kabalaştırılmış mallar oluşturur. Bu grupta daha çok omurgalı çömlek ve kaseler ile yine omurgalı boyunlu kaplar görülür. Bezemelerde önceki tabakalardan bilinen boya ve impresso bezemenin ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. En sık görülen süsleme öğeleri ise oluk, kazıma, çizi, baskı ve aplike bant bezemelerdir. Az oranda da olsa önceki dönemden bilinen oluk bezeme bu dönemde daha nitelikli, derin ve kabın tüm yüzeyini kaplayacak şekilde uygulanır (Özdoğan, 2013: 198; Yumaklı 2016: 20).

Geniş bir coğrafyada izi sürülen Balkan kökenli Vinça kültürü Trakya Bölgesi'nde Geç Neolitik/Orta Kalkolitik dönem içlerine kadar kendini hissettirmiştir. MÖ. 5. Binyılın ortalarına doğru etkinliğini yitiren Vinça kültürü bölgede yerini Toptepe kültürüne devreder.

Orta Kalkolitik dönemde hem Anadolu'da hem de Balkanlar'da yeni bir kültürel oluşum başlamıştır. Ancak bulgular Neolitik dönemde yoğun bir şekilde görülen Anadolu ile Balkanlar arasındaki kültürel bağın bu dönemde tamamıyla kopmuş olduğuna işaret eder (Özdoğan 1998: 76).

Önceki dönemlerde alüvyonlu ovalarda kurulan yerleşmelerin çoğu terk edilmiş; vadi yamaçları, yüksek sırtlar ve yaylalar yeni yerleşim sahaları olarak tercih edilmiştir (Yumaklı 2016:32).

Mimaride bölgenin erken dönemlerinden beri süregelen dal örgü malzemeli mekân tasarımlarının devam ettiği görülür. Toptepe'de MÖ. 5. Bin ortalarına tarihlenen tabakada da tespit edilen bu Balkan tipi mimari sistem Aşağıpınar'ın Geç Neolitik/ Orta Kalkolitik evresinde de kendini gösterir (Şekil 9). Bu mimari yapım tekniğinde yontulmamış ahşap direkler ile yapının ana iskeleti oluşturulur. Kamış ya da saz türü malzemelerle bu dikmelerin arası örülür. En sonunda da örgü ile yapılan mekan duvarları kerpiçle doldurularak sıvanarak mekan tamamlanmış olur. düzenli sıralar halinde yerleştirilmiş, dörtgen planlı yapılar tespit edilmiştir. Bu mekanlar bir ya da iki odalıdır. Bu konutlarda silo, ambar gibi birimler, platformlar üzerinde yükselen ocaklar da yapıldığı anlaşılmaktadır (E. Özdoğan 2003: 200; Özdoğan – E. Özdoğan 2017: 18, 24; Yumuklu 2016: 163).

Geç Neolitik/Orta Kalkolitik dönem başlarında çanak çömlek geleneğinde bölgesel farklılaşmalar olduğunu tespit eden B. Erdoğu dönem sonunda da Yukarı Ergene Havzası'ndan elde edilen keramiklerin kuzey bölgedeki Çardakaltı ve Kalojanovec ile benzerlikler sergilediğine dikkat çeker (Erdoğu 2001: 39).

Dönemin tipik keramiği koyu kurşini renkli, mika katkılı hamura sahip, uzun boyunlu omurgalı kaplardır. Bu kaplarda uygulanan çizi bezeme oldukça kendine has bir stil gösterir. Kuzey Balkan kökenli kökenli bu keramik üslubu Toptepe Höyüğü'nün en erken evresinde ve Aşağıpınar'ın 2. ve 3. Tabakalarından bilinmektedir (Özdoğan- E. Özdoğan 2017: 18).

Yarımburgaz Mağarası kazılarında da Geç Neolitik/Orta Kalkolitik dönemi oluşturan 2. tabakada tıpkı Aşağınar'daki gibi Tuna Havzası kültürlerinden süregelen koyu gri ve siyah renklerde açkılanmış bir çanak çömlek grubu görülür (Özdoğan- E. Özdoğan 2017: 16). Bunun yanında el yapımı olmasına rağmen oldukça özenli işçilik sergileyen, arıtılmış kilden seyrek kum ve mika katkılı hamura sahip çanak çömlekler de dikkat çeker. Bu keramik grubunda en sık görülen yüzey renkleri siyah ve kahverengidir. Bunun yanında az da olsa kızılkahverengi ve devetüyü renkli kaplar da görülür bu evrede (Özdoğan 2013: 178).

Toptepe'nin Geç Neolitik/Orta Kalkolitik tabakalarında tespit edilen yapı kalıntısı içinde bulunan insan biçimli, pişmiş toprak kap oldukça ilginçtir (Şekil 10). Üzeri boya bezemeli olan kap yaklaşık bir metre yüksekliğindedir. Tekirdağ Müzesi'nde sergilenen kabın bilinen en yakın örnekleri Macaristan'daki Orta Tuna Havzası'nda yer alan Tizsa kültüründen bilinmektedir (Özdoğan- E. Özdoğan 2017:18).

Geç Kalkolitik dönemde (MÖ. 5. Bin yılın ikinci yarısı ile MÖ. 4. Bin yıl) Anadolu'da görülen hızlı kentleşme, örgütlü ticari aktivitelere, yoğun maden işletmeciliğine ev sahipliği eden karmaşık kent modelleri Trakya Bölgesi'nde yakalanamamıştır. Bölgede Karanova VI- Kocadermen- Gumelnitsa kültürü ile tanımlanan yeni kültürel yapıda Doğu Trakya'nın gelişim modelinin hem Anadolu hem de Balkan coğrafyasındakinden çok farklı, kendine has bir yapı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki Romanya'nın hemen kuzeyinde bu dönemde gelişen Cucuteni kültürünün gelişkin yerleşim modeli, zengin bezemeli, kaliteli keramik üretim uygulamaları ile madencilik faaliyetlerinin güneydeki Doğu Trakya'da çok etkin bir şekilde izlenemediği önerilmektedir. Özdoğan, yaptığı yüzey araştırma verilerine dayanarak Türkiye Trakyası'nda bu döneme dair herhangi bir Anadolu kaynaklı veri olmadığını, kuzeydeki Gulmenitsa kültürüne ait izlerin ise -Bulgaristan Trakyası'nın tersine- son derece kısıtlı olduğunu önermektedir (Özdoğan 1998: 76,77).

Buna rağmen MÖ. 5. Bin yılda deniz yükseltisinin bugünkü seviyesine ulaşmış olmasıyla (Kayan 1996: 57) bağlantılı olarak MÖ. 4. Bin yıldan itibaren Doğu Trakya yerleşim sayısında nispi bir artış olduğu da yine M. Özdoğan tarafından tespit edilmiştir(Özdoğan 1994: 74) . Öte yandan yapılan kazı ve araştırmaları, yerleşim ölçeği ve buluntuları itibariyle zayıf olsa da bölgede Geç Kalkolitik Dönem'i tanımlayabilecek bulgular olduğunu gösterir (Erdoğu 1997: 281; Özdoğan 1998: 77). Yüzey buluntuları arasında Romanya, Moldovya çevresin kaynaklı Pre-Cucutani kültürünün öğelerine rastlanırken Toptepe I. Evre ile Kanlıgeçit'teki çukur alanlarda Gumelnitsa-Karanovo VI. Dönemi malzemesi tespit edilmiştir (Özdoğan 1998: 76,77). Bu veri azlığı Geç Kalkolitik Çağ'ın yaşandığı MÖ. 4. Binyılda Doğu Trakya'da yüksek kültür unsurları barındırmayan küçük kabileler halinde bir göçebe yaşam biçiminin hakim olduğu düşüncesini akla getirmektedir (Özdoğan 1998: 77).

Doğu Trakya, Geç Kalkolitik dönem Balkan kültürlerinin Anadolu içlerine ve güney Karadeniz sahillerine ulaşmasındaki ana yollardan biri olmalıdır. Orta Anadolu'da yer alan Dündartepe'de, Alişar'da bulunan Karanovo VI/Gumelnitsa tipi malzemeler, İkiztepe'de görülen Bulgaristan Vesselinova ile paralellikler gibi unsurlar (Thissen 1993) Geç Kalkolitik Dönem'de Anadolu'nun çeşitli bölümlerinde artan Balkan etkisine işaret eder. Anadolu'da Toroslar'ın hemen kuzey yanında yer alan Gelveri'den Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne getirilen bir grup eser bu konuda son derece dikkat çekici özellikler sunar. El yapımı, Mika, kum ve taşçık katkılı, kahverengi ya da bozumsu kahverengi tonlarda açkılı yüzeyli bu çanak çömlekler üzerinde uygulanan derin kazma, çizgi, nokta bezemeleri ile Balkanlar'ın Orta/Geç Kalkolitik dönemde kullandığı Karanovı IV-V tabakalarındaki *Meriç Kültürü* ve Romanya'daki *Pre Cucuteni/ Son Boian kültürleri* ile yakın paralellik gösterir (Özdoğan 1994: 76, 77).

Trakya Bölgesi'nde Tunç Çağı'nın başlangıcı olarak MÖ. 3500 ile MÖ. 2500 yılları arasında farklı dönemler önerilmiştir. Ancak 1990'lı yıllarda Ezero'da yapılan C14 analizlerinde yerleşimin ETÇ tabakaları MÖ. 3160/ 3120 ile 2870/2810 tarihleri arasına, Yunatsite Höyüğü'nde ise bu tabakalar MÖ. 2830/2730 ile 2570/2530 tarihleri arasına yerleştirilmiştir (Boyadziev 1995: 174). Bu veriler bölgede Tunç Çağı'nın başlangıcını Anadolu ile yaklaşık olarak aynı tarihe yani MÖ. 4. Binyılın son çeyreği ile MÖ. 3. bin yıl başlarına tarihler.

Anadolu'da kentleşme/devletleşme evresi olarak tanımlanan, etrafı anıtsal giriş kapılarıyla desteklenmiş görkemli surlarla çevrili şehirlerin doğmaya başladığı, *megaron* planlı anıtsal yapılarla gelişkin bir kentleşme modeli ile beraber, güçlü bir sosyal organizasyonun da örgütlendiği (Tsirtsoni 2012: 275; M. Özdoğan- E. Özdoğan 2007: 22) Erken Tunç Çağı'nda Balkan coğrafyası aynı güçle karşımıza çıkmaz.

Geç Kalkolitik Dönem'de Doğu Trakya'da yaşanan düşük kültürlü gelişim modeli bu sefer Balkanlar'daki geniş bir bölgede görülmeye başlar. Balkanlar'daki bütün yerleşmeler Kalkolitik Dönem'in sonunda büyük yangınlara maruz kalmış ve birçoğu uzun bir süre yeni yerleşime sahne olamamıştır. Bölgenin güçlü kültürleri tümüyle yok olmuştur. Ezero, Yunatsite, Sveti Krilovo, Mihaliç, Diyabovo, Galabovo gibi başlıca birkaç yerleşimde izi sürülen zayıf kültürel veriler ise bu

birkaç merkezin bölgedeki ticaretin ayağını oluşturan birer ticari istasyon olarak varlığını sürdürüdüğünü düşündürmüştür. Balkan arkeoloji literatürü kültürel kesintinin yaşandığı birkaç yüzyıllık bu karanlık süreci *Çernavoda evresi* olarak tanımlamaktadır (Özdoğan 1998: 78, dn. 30).

Yaşanan süreç nedeniyle MÖ. 4 binyıl sonu ile erken 3. Bin yılda Trakya Bölgesi'nde kuzeydeki step kültürünü yansıtan göçebe yaşam biçimi hakimdir. Volga ile Ural nehirlerinin arasındaki bölge ile Moldova, Doğu Romanya, Yugoslavya, Kuzey Bulgaristan, Macaristan'ın doğu kesimleri ile en güneyde Stara Zagora'da görülen Çukur Mezar Kültürü ile daha güneydeki kurgan türü mezar tepeleri ve megalitik gelenekli anıtlar Karadeniz'in kuzeyindeki step kültürünün Trakya'ya doğru yönelen etkisini açık bir şekilde göstermektedir (Özdoğan- E. Özdoğan 2007: 22; Leshtakov-Tsirtsoni 2016: 480, 481; İvgin 2010: 19).

Balkanlarda Erken Tunç Çağı kültüründe sıçrama MÖ. 3. Binyıl içlerine doğru ancak kendini gösterir. Bu dönemde artan ticaret ağına koşut olarak dere kenarları, akarsu kaynakları ve kıyı bantları gibi elverişli coğrafyalarda hızla artan ara istasyonlar ile bunları kontrol eden ana yerleşimlere dayalı bir kentleşme dikkat çeker (Özdoğan 1996: 349; Divarcı 2012: 83). Güçlenen ticaret ağında kuşkusuz ki yüksek debisi ve geniş yatak alanıyla Meriç Nehri'nin önemli bir yeri olmalıydı. Batı ve Kuzey Trakya bölümlerindeki birçok kültür öğesinin Doğu Trakya, Marmara ve Ege kıyılarına taşınmasında Meriç Nehri'nin önemli bir araç olduğu düşünülmektedir (Divarcı 2012: 87)[19].

Doğu Balkanlar'da *Gumelnitsa-Cucuteni* veya *Cucuteni-Tripoli Kültürü,* Güney Balkanlar'da ise *Ezero, Mihalich, Sveti Kirilova, Yunatsite* adıyla tanımlanan Erken Tunç Çağı kültürleri gelişmeye başlar. Trakya Bölgesi'nin güney kesimlerinin bu dönemde Ege-Anadolu; kuzey ve batı kesimlerinin ise Bulgaristan bölgesi kültürlerinin etkisi altında olduğu önerilir (Nenova 2018: 79,80, 238; M. Özdoğan 2003: 138).

Erken Tunç Çağı'nda Doğu Trakya Bölgesi kendi içinde coğrafi açıdan kültürel farklılaşma gösterir. Kimi araştırmacılara göre Gelibolu Yarımadası ve Marmara Denizi'nin kuzey kıyıları "Kıyı Doğu Trakya" adıyla temsil ederken,

[19] Nehrin pre/protohistorik dönemlerdeki ticari fonksiyonu için bkz: Leshtakov 2007; Yaneva vdğ. 2017)

Edirne ve Kırklareli illerini içine alan Ergene/Aşağı Meriç Havzası iç bölgeleri karakterize etmektedir (Divarcı 2012: 82; İvgin 2010:7; Özdoğan 1996: 349 vd.).

Doğu Trakya genelinde yerleşim profili incelendiğinde Erken Tunç Çağı'nın başlarında hem küçülme hem de bir önceki döneme göre bir azalma olduğu dikkati çekse de (Özdoğan 2000: 311) bu durum MÖ. 3. Bin yıl içlerine doğru değişir. Özellikle kıyı bandında yerleşimlerde hızlı bir artış dikkati çeker (Özbek 2010: 244, 245; Özdoğan 1984: 65; Özdoğan 1986a, 54, 55; Aydıngün 2009: 414; Aydıngün vdğ. 2010: 277). Gelibolu yarımadası boyunca ve Saroz Körfezi'nin kuzey kıyılarında vadi teraslarında, yükseltilerde ve dere kıyılarındaki kayalık tepelerde görülen çok sayıda Erken Tunç Çağı yerleşimi tespit edilmiştir (Divarcı 2012: 85-88; Özdoğan 1984, 63 vd; Özdoğan 1986a; Özbek 2008).

Gelibolu Yarımadası'nda ve Saroz Körfezi kıyılarında belirgin bir şekilde görülen Troia I kültürü iç ve kuzey bölümlere doğru belirgin bir şekilde azalır ve yerini daha çok Bulgaristan'ın Karanovo VI ve Ezero II kültürlerine bırakır (Özdoğan 1986b, 34; Özdoğan 1988: 166; Nenova 2018: 122; M. Özdoğan 2003: 108, 111; Özdoğan 1998a, 166). Buna rağmen K. Leshtakov'a göre Troia I etkisi Yukarı Trakya'ya kadar izlenebilmektedir (Leshtakov 2009: 59; Leshtakov 2014a, 332). Kuzey Trakya'da Erken Tunç Çağı III ile Orta Tunç Çağı'na geçiş sürecini kapsayan Galabovo yerleşiminin I-IV tabakalarından gelen kültür malzemesinin Anadolu'daki Troia, Tarsus, Karum Kaniş gibi yerleşimler ile Samothrake ve Girit'teki yerleşimlerden gelen bulgularla yakın paralellik göstermesi dikkat çekicidir (Leshtakov 2002: 181 vdd).

Yaklaşık olarak MÖ 2500 yıllarından itibaren Trakya Bölgesi'nde Anadolu'daki örneklere benzeyen tahkimatlı kentlerin artmaya başladığı, göçebe step kültürünün yer yer kent kültürüne dönüştüğü görülür (M. Özdoğan- E. Özdoğan 2007: 22).

Kanlıgeçit'te de höyüğün Troia I ile çağdaş olan 4. ve 3. Tabakalarında (MÖ. 3200'ler), ahşap konutların yer aldığı küçük bir Balkan-Trakya köy yerleşimi görülürken, MÖ. 2400'lere tarihlenen 2. Tabakada Anadolu kültürü kendini göstermeye başlar (Şekil 11-13). Kent yeni baştan organize edilir. Taş temelli, kerpiç duvarlı bir surla çevrelenen yerleşimin merkezine Anadolu Erken Tunç Çağı'nın en tipik yapı birimi olan megaron biçimli mekanlar yerleştirilir. Nihayet höyüğün I.

Tabakasında (MÖ.2200'ler) sur sistemi ve megaronlarda yapılan yenilemelerle yerleşimin kent kimliği güçlendirilip daha görkemli bir yapılaşma meydana getirilir. Kent girişinin önüne yapılan taş temelli büyük kule yapısı da bu evrede inşa edilmiştir (Özdoğan 2016; 197-207; Özdoğan 2016a, 22 vd; M. Özdoğan 1998: 78; Arı vdğ.2010.).

Trakya Bölgesi'nde Erken Tunç Çağı içlerinde kültürün Anadolu etkisine girdiği yönündeki iddialara karşı çıkan görüşler de literatüre girmiştir. Yaşanan kültürel etkinin, sanıldığının tersine Balkanlar'dan Anadolu'ya daha güçlü bir şekilde tesir ettiği önerilmiştir (Yiğitpaşa-Öztürk 2016: 243-268). Dönemin Balkan kültürlerinden bilinen içi beyaz dolgulu çizi bezemeli çanak çömlek uygulamaları, yumru desenli ve hayvan biçimli kap biçimlerinin Alacahöyük, İkiztepe, Büyük Güllücek, Yazı Höyük gibi Orta Anadolu yerleşimlerinde tespit edilmesi, paralellerine Yugoslavya'da rastlanan kolları iki yanda uzanan p.t. insan figürinlerinin İkiztepe'nin Erken Tunç Çağı tabakalarında da bulunması gibi örnekler Anadolu içlerine kadar ulaşan Balkan kültür izlerinin kanıtı olarak sunulur (Alkım 1979, 155).

MÖ. 3. Binyılın bitiminde yani Erken Tunç Çağı'nın sonlarına doğru Doğu Akdeniz'de köklü bir kültürel dönüşüm yaşandığı kabul edilir. Büyük yangınların sonucunda izlenen bu değişim Trakya Bölgesi'nde çok keskin izlerle takip edilebilir. Bin yılın sonunda, Trakya'nın güney kıyılarına kadar hakim olan Balkan kökenli, el yapımı keramik üreten bir kültür ortaya çıkar (Leshtakov 2009: 59; Leshtakov 2014a, 333; Özdoğan 1986b)[20].

Doğu Trakya'da Marmara kıyısında yer alan Menekşe Çatağı höyüğünün batı kesiminde (Batı Çatak) Erken Tunç Çağı tabakalarının kıyı hareketlerinin etkisi ile kalın bir kum tabakasının altında kaldığı görülmüştür. Menekşe Çatağı'nın kazılarını yürüten A. Erim Özdoğan, Erken Tunç Çağı'nın sonunda tüm kıyı hattı yerleşimlerinin terk edildiğini belirtir. Ona göre buranın yerleşimcileri kuzeye, Trakya'nın iç kesimlerine doğru çekildiler[21].

[20] Galabova I-V tabakalarından elde edilen malzemenin Anadolu içlerine kadar ulaşan kültür bağına dikkat çeken K. Leshtakov Yukarı Trakya Bölgesi'nin GTÇ-OTÇ geçiş sürecindeki (2. Bine geçiş) bu kültürel bunalımdan fazla etkilenmemiş olduğunu belirtir (Leshtakov 2002; Leshtakov 2014a, 333)
[21] Aktaran: Divarcı 2012: 83,84)

1.3.2. Doğu Trakya'da MÖ. 2. Binyıl Problemi

Mezopotamya ve Anadolu'daki birçok yerleşimde olduğu gibi Erken Tunç Çağı Trakya Bölgesi'de de büyük bir yıkımla sona ermiştir. Bu süreç MÖ.3. binyıl sonuna denk gelir.

Yunatsite, Ezero, Dyadovo, Drama, Kazanlık, Madrets, Sokol gibi Trakya'nın önemli Tunç Çağı yerleşimlerinin ETÇ III sonuna ait tabakalarda çok güçlü bir yangının kenti yok ettiğini gösteren arkeolojik verler saptanmıştır (Leshtakov, 2009: 61; Leshtakov 2014a, 333). Aynı yangın tabakası, MÖ. 3. Binyılın sonlarında Doğu Trakya'da Kanlıgeçit'te de görülür (Eres vdğ. 2015: 144; Özdoğan 2002: 74; Özdoğan- Özdoğan 2007:21; Özdoğan 2016: 206)[22].

Erken Tunç Çağı'nın sonundaki bu yıkım süreci, ardından gelen Orta Tunç Çağı'nda Trakya'da kültürel yaşamın kesintiye uğradığı algısı yaratmıştır. Doğu Trakya'da yapılan az sayıdaki Tunç Çağı kazıları arasında yer alan Kanlıgeçit Höyüğü'nde de (Özdoğan 2002; Özdoğan- Özdoğan 2007; Özdoğan 2016), Menekşe Çatağı Höyüğü'nde de (Erim Özdoğan-Işın 1999; Özdoğan vdğ. 2004) ETÇ III sonundan Erken Demir Çağı'na kadar geçen süreye dair tabaka olmaması Trakya'da MÖ.2 binyılın büyük bir bölümünde yerleşimlerin olmadığı algısını güçlendirmiştir.

M. Özdoğan da Marmara Denizi çevresinde yaptığı yüzey araştırmalarına dayanarak MÖ. 2. Binyılın başından son evrelerine kadar geçen sürede Doğu Trakya Bölgesi'nin genelinde ne siyasi ne de kültürel bir yapılanma görüldüğünü savlar (Özdoğan 2002: Fig: 4; Özdoğan 1986b, 35)[23].

Hatta Özdoğan'ın bu fikri daha da genişletilerek Kuzey Yunanistan/Teselya ile Troia arasındaki hattın kuzeyinde kalan Trakya Bölgesi genelinde bu dönemde kültürel gelişimi takip edecek veri bulmanın neredeyse imkansız olduğu iddia edilir (Leshtakov 2009:61).

D. Nenova da yakın bir geçmişte tamamlanan doktora tezinde, Gelibolu Yarımadası'nı dışarıda bırakmak suretiyle Doğu Trakya'nın iç bölgeleri ile birlikte

[22] Bu tarih C14 analizlerine dayanılarak MÖ. 2200-2100 olarak verilir: Özdoğan vdğ. 1999: 147

[23] Trakya'da İTÇ-OTÇ geçiş süreci hakkında detaylı bilgi için bkz: Leshtakov 2014a

tüm Marmara kıyı bandında MÖ. 2. Bin yılda yaşam izini gösteren verilerin eksik olduğundan söz eder (Nenova 2018: 122).

Trakya'nın hemen güneyinde, Kıta Yunanistan'da Orta Hellas II - III ve Geç Hellas kronolojisi içinde güçlü kültürel yapılanmanın olduğu; bölgenin güneydoğusunda ise Troia VI'da çok yönlü bir sosyo-kültürel ağa sahip, güçlü tahkimatlı yerleşiminin yer aldığı bir evre olmasına rağmen bu dönemde Trakya'da yaşdığı düşünülen bu boşluk yaklaşık yarım asır süren bir kültürel bilinmezlik demektir[24].

Ancak artan kazı ve araştırmalar MÖ. 2. Bin yılda Trakya Bölgesi'nin sanıldığı kadar kültürel eksiklik içinde olmadığını kanıtlayan bulgular sunmuştur. Bulgaristan'daki Rodop Dağları'nın doğu kesimlerinde, Yukarı Trakya Ovası'nda, Batı Karadeniz kıyısında ve güney Trakya'da Orta Tunç Çağı'na tarihlenen verilere rastlanmıştır (Nenova 2018: 320, 335; Lesthakov 2015; Krauß 2018)[25].

Yukarı Trakya Bölgesi'nde kazısı yapılan *Galabovo Höyük*'ün Ia-II. Tabakalarından elde edilen Anadolu etkili keramikler MÖ. 2. Binyıl başlarına tarihlenir. Benzer malzeme Karadeniz'in batı kıyısındaki Burgaz Körfezi'ne yakın *Vratista* yerleşiminden de gelmiştir (Leshtakov 2009:61, 62; Hristova 2011). Yukarı Trakya Havzası'ndaki *Cherna Gora I* ile Doğu Rodoplarda yer alan *Tatul* Kutsal Alanı'nda bulunan bazı kült malzemeleri de aynı şekilde MÖ. 2. Binyılın başlarına tarihlendirilmektedir (Leshtakov 2009:62; Leshtakov 2014: 232, Fig: 5.3)[26]. Kesin sınırları çizilmemiş olsa da MÖ. 2000/1990 ile MÖ. 1600/1500 tarihleri arasında tanımlanan Bölgenin Orta Tunç Çağı'nda hakim olan kültürün *Nova Zagora kültürü* olduğu önerilir. Buna rağmen Yunatsite Höyük'ten elde edilen bulguların tanımlayıcı karakterine atfen bu bölgede bir *Yunatsite kültürü*nden söz edilmesi gerektiği de önerilmiştir (Boyadziev 1995: 175).

İstanbul Boğazı'nın Trakya tarafında yer alan Çarşıkapı'daki, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Türbesi'ndeki Müze kazılarında bulunan ve N. Fratlı'nın 1958

[24] Bazı araştırmacılar, Ege Kronolojisine göre ETÇ III olarak kabul edilen MÖ. 3. Binyıl sonlarında Trakya Balkanlar'ın Orta Tunç Çağı'nın başladığını kabul eder. Trakya ve Balkanlar'da Orta Tunç Çağı'nın başlangıcı sorunu için bkz: Leshtakov 2009: 57vd; Bölgedeki Tunç Çağı kronolojisi ile ilgili tartışmalar ve OTÇ'de yaşanan kültürel boşluk için bkz: Leshtakov- Tsirtsoni 2016

[25] Trakya'dan yayımlanmış olan Orta Tunç Çağı verilerinin yeterince güvenilir olmadığına ve erken evreye ait bulgu boşluğu olduğuna dair görüşler için bkz: Dzhanfezova 2018: 308.

[26] Ayrıca Lesthakov-Tsirtsoni 2016: 482'de Doğu Rodop ve Tatul'un Orta Tunç Çağı bulguları konusunda şüpheler dile getirilir.

yılında ilk kez yayımladığı boya bezekli bir kap Orta Tunç Çağı'nın geç evrelerine tarihlenmiştir (Dönmez 2004: Lev. 1/1a-b; Dönmez 2006: Fig. 1a; Dönmez 2011: 24; Dönmez 2017: Fig.21). Buluntu, devetüyü hamur ve astarlı, hamurunda küçük ve orta boy mineral ve bitkisel katkı olan, el yapımı ve boya bezemeli, iki dikey kulplu bir sürahidir. Her ne kadar tekil buluntu olsa da arkeolojik veri potansiyeli modern yerleşim ile büyük ölçüde yok edilmiş olan İstanbul gibi bir kentte bulunan bu tek parça kap bile son derece dikkat çekici kabul edilmelidir. Yerel üretim olduğu düşünülen kap, form ve bezeme özellikleri ile Orta-Geç Kıbrıs Dönemi buluntuları ile paralellik gösterir ve bu yönünle dönemin kültürel/ticari bağlarını göstermesi açıdından önemlidir.

Diğer taraftan Trakya'nın yine batı ucuna yakın bir bölgede yer alan Büyük Çekmece Gölü havzası çevresinde Ş. Aydıngün başkanlığında yürütülen kazı ve araştırmalarda ele geçen Hitit ve Kıbrıs kökenli MÖ. 2. Binyılın ilk yarısına tarihlenen keramikleri de bölgenin bu dönem envanterini doldurmaktadır (Aydıngün 2017: 8,9)[27]

Gelibolu Yarımadası'nın MÖ. 2. Bin yıl kültürel birikimi konusunda en açık bilgileri sunan merkez şimdilik kuşkusuz ki Maydos Kilisetepe'dir. Trakya'nın güney ucunda yer alan Maydos Kilisetepe'de de Orta Tunç Çağı, Erken Tunç Çağı tabakalarında görülen kültürel zenginliği yansıtmasa da hem mimarisi hem küçük buluntuları ile mevcuttur (Sazcı 2005: 63-64; Başaran Mutlu 2019: 2).

Troai ile komşu olan ve onunla birlikte Çanakkale Boğazı'nı güney uçta kontrol eden stratejik konumdaki Maydos Kilisetepe'de Orta Tunç Çağı, VII ve VI. tabakalarla temsil edilir. Kilisetepe VII. Tabaka Orta Tunç Çağı'nın erken evresini tanımlarken VI. Tabaka aynı dönemin geç evresine temsil etmektedir. Bu tabakalar da hem malzeme odaklı tarihlemeye hem de yapılan C14 analizlerine göre Erken evre yaklaşık olarak M. Ö. 2060 – M.Ö. 1900/1770; geç evre MÖ. 1850/1770 – M. Ö. 1745/1620 tarihleri arasına verilir. Orta Tunç Çağı erken evre kendi içinde geçten erkene doğru VIId-VIIc-VIIb-VIIa olarak dört yapı katına ayrılırken Orta Tunç Çağı geç evresi VIb ve VIa olarak ayrılır (Başaran Mutlu 2018: 73-74, Tablo 3.1; Başaran Mutlu 2019: 3; Sazcı 2016: 59, Res. 3; Sazcı ve Başaran – Mutlu, 2018: 141; Uzun 2019: 12, Tab. 1:1).

[27] 2021 yılı Ekim ayında Bathoneia Kazısına yaptığım inceleme ziyareti sırasında, detaylı makale çalışması yaptıkları bu malzemeleri tarafıma göstererek bilgi veren Sayın Aydıngün'e teşekkür ederim

Önceki yıllarda Erken Tunç Çağı evresi olarak kabul edilirken son veriler ışığında, geç evresi Ege Kronolojisine göre Orta Tunç Çağı'nı yansıttığı anlaşılan Troia V (Fidan vdğ. 2015: 83 Fig: 15; Uzun 2019: 11) ile çağdaş olan Maydos Kilisetepe VII. Tabakada yerleşim bir önceki dönem ile yaklaşık aynı büyüklüktedir. Yerleşim düzeni VII. tabakadan itibaren radyal planlı bir şekilde gelişir. Bu evrede, höyüğün merkezine doğru yönelik olarak yanyana dizilmiş olan taş temelli, kerpiç duvarlı ve birkaç odadan oluşan dörtgen veya trapez planlı mekanlar görülür. VIIa2 evresine ait bir mekânın içinde kubbeli fırın ve ocağa ait kalıntılar ve in-situ durumda birçok buluntuya rastlanmıştır. Bu tabakadaki mekânların arka duvarlarının oluşturduğu sur suvarının Geç Antik Çağ faaliyetleri sonucunda yok olduğu anlaşılmıştır (Başaran Mutlu 2018: 75; Başaran Mutlu 2019: 3; Sazcı 2016: 60-61).

Orta Tunç Çağı'nın erken evresinde, Maydos Kilisetepe höyüğün hakim keramik grubunu çağdaşı Troia V'nın tipik malzemesi olan çark yapımı kırmızı astarlı, bej rengi mallar oluşturur. Balkan etkili bir mal grubu ise bu tabakanın son yapı katından itibaren (VIIa) görülmeye başlar (Sazcı 20016, 61; Uzun 2019: 8).

Orta Tunç Çağı erken evreyi yansıtan Maydos Kilisetepe VII. Tabakanın son evresine ait, kazısı yapılmış iki mekânda yanmış kerpiç ve karbonlaşmış odun parçaları tespit edilmiştir. Öte yandan D3/4 açmasının kesitlerinde de yangın izleri oldukça belirgindir. Bu izler yerleşimde bu evrenin bir yangınla son bulduğuna işaret eder (Başaran Mutlu 2018: 76).

Orta Tunç Çağı geç evreyi temsil eden Maydos Kilisete VI. Tabakada yerleşim geleneği bir önceki dönem ile benzerlik sergiler. Girintiler yaparak uzanan kalın sur duvarları, tıpkı önceki evrede olduğu gibi sur içi mekanların arka duvarını da oluşturmaktadır. Mekanlar taş temel üzerine kerpiç ve taş duvarlı ve dörtgen planlıdır. Önceki tabakaya göre bu tabakada duvar örgü tekniğinin geliştiği ve farklı olarak yapı duvarlarının inşasında taş malzemenin kullanıldığı görülür. Bu dönemde ayrıca mekân içi döşem çeşitliliğinde bir artış ve ritüel ile ilişkilendirilebilecek öğeler ön plana çıkmıştır (Başaran Mutlu 2018: 87).

Maydos Kilisetepe VI. tabakada ortaya çıkarılan bir yapı hem boyutlarındaki farklılık hem de buluntuları ile diğer mekanlardan ayrı bir alanda değerlendirilmiştir. Ön oda, ana oda ve arka odadan oluşan, dikdörtgen planlı bu yapı Orta Tunç Çağı yerleşimlerinde görülen radyal kent planlamasının dışında bir özellik sergileyerek

yerleşimin surlarına paralel bir şekilde yerleştirilmiştir. Yapının, Maydos halkının bir araya gelip adak ve bağışlar yaptığı özel bir kamu yapısı olduğu düşünülmektedir (Başaran Mutlu 2019: 4-5)

Keramik geleneği, çağdaşı olduğu Troia VI tabakası ile yakın benzerlik sergiler. Troia VI'nın tipik malzemesi olarak görülen ve yaygın bir kullanımı olduğu bilinen Gri Minyas / Anadolu Grisi ile Sarımsı kahverengi keramik grubu (Tan Ware) Maydos Kilisetepe VI. Tabakada da görülmektedir. Öte taraftan bu tabakada bulunan seramiklerinde Balkan etkileri de net olarak karşımıza çıkar. Ayrıca ilginç bir şekilde hem Troia'da Geç Tunç Çağı malzemesi olarak VIIb tabakasında hem de Trakya genelinde aynı dönemde ortaya çıkan Balkan kökenli el yapımı kaba keramiklerin bu yerleşimde yaklaşık 500 yıl daha önce, Maydos Kilisetepe VI. Tabakada rastlanmış olması son derece ilginçtir (Sazcı 2016: 62, Res. 12 e-h; Uzun 2019: 19, 26; Res. 3.2).

Maydos Kilisetepe VI. tabakanın geç evresine ait bir seviyede bulunan ve Ege kronolojisine göre Orta Tunç Çağı ile Geç Tunç Çağı geçiş sürecine tarihlenen (MÖ. 17. yy) bir taş kapak, bölgenin çevresel kültür etkileşimi tanımlamak açısından önemlidir. Koyu renkli serpantinden yapılmış olan kapak 7,2 cm çapındadır. D3.4 açmasında, işlik alanı içinde bulunan bu kapak, Minos kültürü ile bağlantılıdır (Sazcı 2016: 65, Res. 17 a-c; Sazcı, 2014: 321). Troia'dan ve Balkanlar'ın belli bölgelerinden bilinen Minos etkileşiminin, Orta Tunç Çağı'ndan Geç Tunç Çağı'na geçiş aşamasında Maydos Kilisetepe'de var olduğu bu veri sayesinde anlaşılmıştır.

Maydos Kilisetepe VIb yapı katının sonunda görülen yangına rağmen VIa'da yaşamın bir süre daha sürdürüldüğü ancak oldukça zayıf bir görünüm serilediği anlaşılmaktadır (Başaran Mutlu 2018: 88).

MÖ. 2. Binyılın ikinci yarısına doğru yani Geç Tunç Çağı'na geçildiğinde Trakya Bölgesi'nde yerleşim geleneğinin geliştiği, kültürel yapının güçlendiği görülür. Bölgenin Bulgaristan bölümünde yürütülen çalışmalar çok sayıda Geç Tunç Çağı yerleşim alanının varlığını ortaya koymuştur (Nenova 2019; Leshtakov 2009: 62–63.).

Ama buna rağmen bölgenin yerleşim sistemini tam anlamıyla çözecek verilerden ne yazık ki hala uzağız. Halen düşük düzeyde kalan kazılar, yaşanan

birçok beşerî tahribat Geç Tunç Çağı yerleşimlerinin en azından iç dinamiğini ve toplumsal yapıyı yansıyan unsurlarını yeterince görmemizi engellemektedir.

Bugüne kadar yapılan çalışmalar bir arada değerlendirildiğinde Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı yerleşimlerinin ya prehistorik devirlerden beri süregelen bir yerleşim geleneğinin devamı olarak höyüklerde kurulduğu ya da bu uzun süreli gelenekten kopuk olarak yeni bir alanda kurulup kısa süreli -birkaç yüzyıllık- düz yerleşmeler şeklinde var olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar dışında bölgede bir de taş mimarinin hakim olduğu, tahkimatlı bir üçüncü yerleşim tipi olduğu tespit edilmiştir (Nenova 2019: 36, 37).

Yerleşimler için daha çok, bağlantı yollarının da yer aldığı vadi boylarının, akarsu yakınlarının tercih edildiği anlaşılmaktadır. Batı Bulgaristan'da, Ege ile Orta Avrupa'yı bağlayan Struma Vadisi üzerinde kurulu olan *Kamenska Cuka* (Stefanovich and Bankoff 1998), *Krsto Pokrovnik* **(**Stefanovich ve Kulov 2007), Ege Denizi'ni Struma Vadisi'ne açan Langadas Vadisi üzerindeki *Assiros Höyük* (WardleveWardle 2007) gibi kazısı yapılmış Geç Tunç Çağı yerleşimleri buna örnek gösterilebilir.

Özellikle Struma Vadisi'nde yoğunlaştırılan prehistorik araştırmalar, Geç Tunç Çağı'nda vadideki yerleşim oranında belirgin bir artış olduğuna dikkat çeker. Yine bu araştırmalar Struma Vadisi'ndeki yerleşim alanlarının, nehrin iki yanında ancak nehir yatağından uzak yamaç ve teraslar üzerinde yoğunlaştığını, özellikle nehrin kaynağındaki yüksek topografyada belirgin bir yoğunlaşma izlendiğini ortaya koymaktadır (Grębska-Kulowa ve Kulow 2007: 293, 294, Fig. 9 -12).

Dağlık bölgelerinin etekleri ile verimli ova düzlemlerinin de bu dönem yerleşimleri için tercih edildiği anlaşılmaktadır. Güney ve Orta Bulgaristan'da Rodop Dağları, Türkiye'de Istranca (Yıldız) Dağlarının güneye bakan etekleri, Kuzey Trakya Ovası ile Rodop Dağları'ndan Ege Denizi'ne kadar uzanan alandaki geniş ovaların da MÖ. 2. Binyıl sonunda yoğun bir yerleşim kümesine ev sahipliği yaptığı belgelenmiştir (Erdoğu 1997; Nenova 2019: Fig.5/2; Nenova 2018: 124, 131-135).

Güneybatı Bulgaristan'da Prin Dağı'nın doğu eteklerinde teras üzerine kurulu olan Koprivlen yerleşimi, Rodop Dağları'nda hem bir maden kaynağı hem de önemli bir kült yerleşimi olan Bulgaristan Ada Tepe (Popov 2018; Popov 2017; Popov vdğ.

2011) dağ zirveleri ya da eteklerindeki teraslarda kurulan önemli Geç Tunç Çağı yerleşimleri arasında sayılabilir.

Bölgenin diğer önemli akarsuları olan Arda, Meriç ve Tunca nehirleri boyunca da Geç Tunç Çağı yerleşimleri yoğun olarak takip edilebilmektedir. Türkiye Trakyası'nda tespiti yapılan birçok Geç Tunç Çağı höyük ve düz yerleşimin Tunca Vadisi'nin iki yakasında, Istranca Dağları'ndan başlayarak güneybatıda Meriç Irmağı'na bağlanan Süloğlu Deresi ve Ergene Nehri etrafında yer aldığı kaydedilmiştir (Beksaç 2015: 255; Beksaç 2018: 124, 126; Erdoğu 1997; Erdoğu 1999;).

Bölgenin iç bölümlerindeki kırsal ağırlıklı yerleşimler yanında deniz kıyılarında da birçok yerleşim kurulduğu bilinmektedir. Trakya'nın Karadeniz kıyısında yer alan Burgaz Körfezi yakınlarındaki *Vratitsa* (Hristova 2011b; Hristova 2011), güneyde Saroz Körfezi'ne hakim teraslar üzerinde yer alan *Üvecik Tepe, Pandır Bahçe ve Değirmen Tepe, Göztepe* gibi yerleşimler (Beksaç 2014: 80, 90; Beksaç 2015: 263-264; Karaca 2016: 116-118), Marmara Denizi'nin hemen kıyısındaki yüksek bir teras üzerine kurulu olan Menekşe Çatağı (Erim-Özdogan ve Işın 2002; Erim ÖzdoğanveIşın 2003; Erim-Özdoğan vdğ. 2004), Marmara Denizi'nin sahil bandından biraz içerde vadi yakasında kurulu olan *Kozmanderesi* ve *Değirmenaltı/Makasura* yerleşimleri (Harmankaya 1995; Koçel Erdem 2012; Keskinel vd. 2014; Şahin 2008), Gelibolu Yarımadası üzerinde denize hakim konumlarda yer alan MÖ. 2. Bin yıl sonu yerleşimleri (Özdoğan 1986a, 54, 56; Körpe 2017 45, 51vd. Harita 3; Özdoğan 1990a, Res. 12) gibi birçok örnek, Trakya Bölgesi'nde deniz ticaretinde etkin olan, dolayısıyla iç bölgelerdeki kırsal kültürden farklı bazı sosyolojik özellikler sergileyen "kentsel" kimlikli yerleşimlerin varlığına işaret eder.

Geç Tunç Çağı'nda bölgede kullanılan üç tip mezarlık türünün olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar Düz mezarlık alanlar, yığma tepe mezarları ve taş mimarisine dayanan anıtsal görünümlü megalitik mezarlardır (Nenova 2019: 37; Georgieva 1995: 61).

Düz mezarlıkların en tipik örneklerine Aşağı Tuna Vadisi'nde rastlanmıştır. Irmağa yakın teraslar üzerinde, bazen düz satıhlarda bazen de yamaçlarda kurulan mezarlıklarda yapılan kazılarda ana toprağa açılan çukurlara konulan pişmiş toprak

kaplarla kremasyon gömü yapıldığı anlaşılmıştır. Kremasyon kabı olarak ise daha çok amphora ve kantharosların tercih edildiği, çeşitli tipteki kaselerin ise kremasyon kaplarının ağızlarının kapatılması amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır (Dzhanfezova 2010).

Mezar tepeleri ise Yukarı Trakya ve Rodop Dağları çevresinde yoğunlaşır (Nenova 2018: 125, 126; Yıldırım 2008: 36). Buna rağmen, kimi zaman tek bir mezar şeklinde kim bölgelerde ise bir mezarlık oluşturacak şekilde birçok örnekle temsil edilen mezar tepelerine bölgenin diğer bölümlerinde de rastlanmıştır. Örneğin Struma Vadisi'nin aşağı kesiminde yer alan Sandanski Kasabası'ndaki bir Erken Hristiyanlık dönemi bazilikasının altında ortaya çıkarılan mezarlık alanı, genel özellikleri ile bir düz mezarlık olarak tanımlanmış olsa da mezar tipolojisindeki detaylar bu alanda yığma tepelerle oluşturulan bir mezar tepesi nekropolü ile karşı karşıya olunduğunu göstermektedir. *Sandanski mezarlığı*nda yapılan kazılarda genel olarak, eller yana gelecek şekilde ana toprakta, güney-kuzey yönünde açılan çukura yatırılan inhumasyon iskeletler saptanmıştır (Şekil 14). Tespit edilen sekiz mezardan sadece 2 nolu mezarın üzerinin farklı boyutlarda taşlarla kapatıldığı, diğerlerinin etrafında dağınık duran taşlara rağmen üzerinin kapatılıp kapatılmadığı net olarak anlaşılamamıştır. Mezarlarda bulunan hediyeler dışında, mezarlıktaki dağınık taş kümesi içine özellikle kırılarak atıldığı anlaşılan çanak çömlek parçaları ile bir bronz balta da tespit edilmiştir **(**Alexandrov vdğ. 2007)**.**

Yine Struma Vadisi'nde kazısı yapılan bir diğer Geç Tunç Çağı yığma mezar nekropolü ise Doğu Makedonya'da, denizden 300 m yukarıda yer alan *Faia petra mezarlığıdır* (Şekil 15). Burada da çoğu inhumasyon olarak ana toprak zeminine yatırılmış ölülerin etrafı ortalama 6 x 9 m ölçülerinde bir oda şeklinde taşlarla çevrilmekte ve üzeri taş ve toprak karışımı bir yığma ile örtülmektedir. Yakın paralelleri Thasos'ta tespit edilmiş bu mezarlarda yığma yüksekliği 0,70 m'yi geçmez (Valla 2007).

Trakya Bölgesi'nde ilk defa Geç Tunç Çağı'nda görülmeye başlandığı kabul edilen (Nenova 2019: 37) Dolmenler'in Bulgaristan'da Sakar Dağı ve Rodop Dağları boyunca Doğu Trakya'da ise Istranca (Yıldız) Dağları üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir (Nekhrizov 2015: 126, 127; Özdoğan-Akman 1992: 408-410).

Balkanlar'da Orta Bronz Çağ'da başlayan (Ruppenstein 2013: 190; Yıldırım 2008: 37; Hammond 1974: 140,141) kremasyon gömü uygulaması Trakya'da Geç Tunç Çağı'nda en sık karşılaşılan ölü gömme biçimidir. Buna rağmen extramural inhumasyon gömü de sıklıkla uygulanan bir gelenekti (Valla vdğ. 2013: 233). Vardar Ovası'nda incelenen çok sayıda örneğin de gösterdiği gibi (Alexandrov vdğ. 2007: 383) Geç Tunç Çağı'ndaki inhumasyon uygulamasının daha çok düz mezarlıklarda tercih edildiğini kanıtlamıştır. Mezar tepelerinde gömü genellikle ya ana toprağa açılan çukurlar içine ya da ana toprak üzerine yerleştirilmiş pişmiş topraktan urne kaplarına kremasyon şeklinde konuluyordu. Bu kapların yine benzer kase biçimli kapaklarla örtüldüğü örnekler tespit edilmiştir (Nenova 2018: 124-126). Drama Bölgesi'nde, Rodop Dağları'nda ve Thasos Adası'nda içinde kremasyon gömü olan çok sayıda yığma mezar tespit edilmiştir (Alexandrov vdğ. 2007: 383)[28].

Stara Zagora yakınlarındaki Maritsa-İztok Enerji Santrali alanında yapılan uzun süreli kurtarma kazılarında, Malka Detelina, Golyama Detelina, Ovcharitsa 2, Polski Gradets gibi Geç Tunç Çağı malzemesi veren mezarlıklar tespit edilmiştir. Bu mezarlıklardan bazıları düz mezarlık sınıfı içinde değerlendirilirken bazılarında mezar tepeleri yer almaktadır. Düz mezarlık olan Ovcharitsa 2 ve Polski Gradets'de, yakın paralellerine Doğu Rodop Dağları'nda ile Kuzey Yunanistan'daki Razkopanitsa VII ve Assenovet kültürlerinde rastlanılan kazıma çizgi bezemeli mezar kapları içinde kremasyon gömü yapıldığı tespit edilmiştir. Mezarların genelinde ve özellikle Ovcharitsa 2 ve Polski Gradets'de elde edilen bulgular Orta Tuna Bölgesi'nden bölgeye inen göçlere işaret eder niteliktedir (Georgieva 2001: 83).

Geç Tunç Çağı'nda Trakya Bölgesi'nin birçok yöresinde yerel mimaride hakim olan ana yapı unsuru ahşap, saz dallar ve kabaca hazırlanmış killi çamurdur. Bu yapılarda taş malzemesi kaba yonu işlenmek suretiyle, genellikle destek malzemesi olarak kullanılırdı. Bu kırsal mimari Güneybatı Bulgaristan'daki Aşağı Nestos Vadisi'nde yer alan *Koprivlen*'de yapılan kazılarda tanımlanmıştır. Buradaki kazılarda Geç Tunç Çağı'nın erken evresine ait tabakalarda açığa çıkarılan çok sayıdaki evin duvarlarının üzeri çamur sıvalı sazlarla örülü olduğu anlaşılmıştır

[28] Balkan coğrafyasında mezar tepesi yapma geleneğinin Erken Tunç Çağlarından itibaren kullanıldığı ve bu erken evrede çukur mezar (pit grave) uygulamasının yaygın olduğu bilinmektedir: Yıldırım 2008: 35, 36.; Tonkov 2008: 325

(Alexandrov 2002: 69; Alexandrov 2018; Vassileva 2021: 32). Aynı örgü tekniğiyle inşa edilmiş mekanlara, Doğu Rodoplarda yer alan Bulgaristan Ada Tepe'de de rastlanmış ve bu mekanlar MÖ. 15. Yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmiştir (Vassileva 2021: 36; Popov 2018).

Karadeniz kıyı şeridinde yer alan bir başka Trakya Bölgesi yerleşimi Vratetsa'da yürütülen kazılarda Geç Tunç Çağı mimarisini açıklayacak bir veriye ulaşılamadığı rapor edilir (Vassileva 2021: 32). Bu durumun, Burgaz Ovası'nda yer alan yerleşimin coğrafi yapısı ile açıklanması mümkündür. Olasılıkla Geç Tunç Çağı'nda da orman yoğunluklu bir bitki örtüsüne sahip olan kıyı hattındaki Vratitsa'da dönemin mimarisinin ahşap ağırlıklı olması bugüne fazla iz kalmamasının açıklayıcı olabilir.

Yaygın bir şekilde görülen bu geleneksel mimari yanında bölgedeki bazı yerleşimlerde taş mimarinin de örnekleri elde edilmiştir. Taş mimari örneklerinin genellikle yüksek topografyalardaki yerleşim alanlarında ve daha çok tahkimat amaçlı yapıldığı anlaşılmaktadır (Bozhinova 2012: 56; Chapman vdğ. 2009; 173). Bunlardan biri Koprivlen'dir. Yerleşimde Geç Tunç Çağı'nın geç evrelerinde kuru taş tekniği ile inşa edilmiş teras duvar tespit edilmiştir. Bu evrede dar sokaklarla bölünen, taş temelli, kerpiç duvarlı mekanlar inşa edildiği de anlaşılmıştır. Bunlar arasında, çift sıra taş örgü ile inşa edilmiş olan apsidal planlı yapı son derece dikkat çekicidir. Mekanlar içlerinde tespit edilen kil sıvalı ocaklar yapıların bazılarının işlik olarak kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir (Alexandrov 2012: 65-69, Fig. 5-6).

Doğu Rodoplar'da, yüksek bir zirvede kurulu olan *Malka Dragoyna* Geç Tunç Çağı'na tarihlenen taş mimarisi açısından zengin bir sittir (Şekil 41). Yerleşimin doğusundaki yamaç üzerinde yer alan ana kayalar arasında kuru örgü tekniği ve kabaca yontulmuş farklı boyutlarda taşlarla örülen teras duvarları ve tepede taş temelli yapı kalıntısı yer almaktadır (Bozhinova 2007).

Güneybatı Bulgaristan'daki *Bresto*'da da MÖ. 12. Yüzyılda yamaca inşa edilmiş taş işçiliğe sahip konutlar tespit edilmiştir. Konutların bulunduğu alanı destekleyen teras duvarı, kuru taş örgülü işçiliği ile etkileyici bir görünüm sunar (Vassileva 2021: 33).

Önemli bir maden yatağı ve üretim merkezi olduğu bilinen Bulgaristan'daki Ada Tepe'de yapılan kazılar Geç Tunç Çağı yerleşiminin bir tahkimatla çevrili olduğuna işaret eder. Surun temel mimarisi farklı boyuttaki işlenmemiş taşların toprak harcı ile sıkıştırılması suretiyle inşa edilmiştir. Suru oluşturan taş dolgunun bir cephesinde daha düzgün derzli taşların kullanıldığı dikkat çeker (Şekil 16).

Trakya genelinde Geç Tunç Çağı'na dair verilerin görece az ve çoğu zaman dağınık bulgular şeklinde ele geçmiş olması dönem kültürünü bir bütün olarak tanımlamayı son derece sorunlu hale getirmektedir. Buna rağmen Tunç Çağı ile birlikte Trakya Bölgesi genelinde kültürel yapının bir parçası olarak yerleşim dağılımında da bir artış olduğu gözden kaçmaz. Başta Sakar Vadisi, Istrancalar, Rodoplar olmak üzere Trakya Bölgesi'nin genelinde Geç Tunç Çağı'nda başlayıp Demir Çağı'nda devam eden birçok yerleşim tespit edilmiştir (Bozhinova 2012: 51). D. Nenova, daha çok Bulgaristan Trakyası odaklı hazırladığı Geç Tunç Çağı çalışmasında bölgenin bu dönem yerleşim tipolojisini üç ana başlık altından toplamayı uygun görmüştür. 1) Yerleşim tepeleri, 2) Açık Yerleşimler, 3) Taş Mimarili Yerleşimler (Nenova 2018: 124).

Tüm bu veriler Tunç Çağı sonlarında, Trakya Bölgesi'nin birçok bölgesinde kültürel bir canlanma yaşadığını ortaya koyar. Doğu Trakya'da Trakya'nın diğer bölümleri ve çevre kültürlerle karşılaştırılabilecek Geç Tunç Çağı bulgusu veren tek veri sahası Maydos Kilisetepe Höyüğü'dür. Höyükte bu dönemin tüm evreleri hem mimari hem de küçük buluntular ile tanımlanmıştır (Başaran Mutlu, 2019: 5-7).

Maydos Kilisetepe höyüğünün V. Tabakası Geç Tunç Çağı'na tarihlenir. Üç yapı katının tespit edildiği bu tabaka, yapılan C14 analizleri ile de desteklenen tarihlendirme çalışmalarına göre M.Ö. 1745 ile M.Ö. 1305 tarihleri arasında yaşanmış bir süreci ifade etmektedir. TroiaVI. Tabakasının orta ve geç evresi ve VIIa tabakası ile çağdaş olan Maydos Kilisetepe V. Tabakada yerleşim, dışarıdan geldiği anlaşılan bir göçmen grubu tarafından yeni baştan düzenlenmiştir (Başaran Mutlu 2018: 10 vdd.; Başaran Mutlu 2019: 5; Sazcı 2016: 59, 62 Res. 3). Maydos Kilisetepe V. Tabaka kenti, büyük bir yangın felaketi ile son bulduğu anlaşılan bir önceki tabakaya ait yerleşim alanının tamamıyla tesviye edilmesi sonucunda kurulmuştur (Başaran Mutlu, 2019: 5; Sazcı 2016: 59, 62 Res. 3).

Maydos Kilisetepe V. Tabakada üç yapı katıtanımlanmıştır. Bunlardan ilki Vc evresidir. Orta Tunç Çağı katmanındaki konutların bulunduğu alanda açılan çukurlarla temsil edilen Vc evresi kayıtlara "çukurlar evresi" adıyla geçmiştir. İkinci evre olan Vb'de çok güçlü veriler sunan bir iskanın izleri saptanmıştır. Va evresinde ise Orta Tunç Çağı'nda konutlar için tercih edilen höyüğün kuzey bölümünde çok sayıda yuvarlak çukur tespit edilmiştir. Yiyecek malzemesi veya çöp biriktirmek amacıyla oluşturulduğu düşünülen bu çukurlarla birlikte höyüğün kuzeyinde bir işlik mahallesi kurulduğu anlaşılmaktadır (Başaran Mutlu, 2019: 5; Sazcı 2016: 62) (Şekil 17).

Höyüğün Vb evresinde tespit edilen uzun dikdörtgen planlı yapılar kalınlaştırılarak güvenliği artırılmış bir dizi mekandan oluşur (Şekil 18-19). Yan yana sıralanan bu yapıların yönelimi höyüğün merkez noktasına doğrudur. Bu yapı sistemi Orta Tunç Çağı tabakalarından bilinen geleneksel mimari kimliğin önemli ölçüde bu dönemde de sürdürdüğünü göstermektedir. Bu dönemde de ince ve uzun bir dikdörtgen planda inşa edilen konutlarda temel malzemesi taş iken duvarlarda kerpiç kullanıldığı anlaşılmıştır. Konutların arka duvarları kalınlaştırılmış ve bir bütün olarak kentin tahkimatını sağlamıştır. Savunma duvarına yaslanan ve ön cepheleri höyüğün merkezine doğru bakan bu mekânlarda taban bazen taş döşeli bazı yapılarda ise kil sıvalıdır. Bazı yapıların içinde bulunan düzgün taş döşemler, mekân içinde üst yapıyı destekleyen ahşap dikmeler olduğunu kanıtlamıştır. Odaların içinde kilden yapılmış, platform şeklinde ocaklar ile dörtgen planlı silolar dikkat çeker (Başaran Mutlu 2018: 105 vd; Sazcı 2016: 59, 62 Res. 7, 9).

Bazı mekanların içinde tespit edilen fırın ve onun yanına iliştirilmiş olan, olasılıkla yemek hazırlamak amacıyla kullanılan bir set ile işlik uygulaması bir önceki tabakadan beri kullanılan bir uygulama olarak çıkar karşımıza (Başaran 2018: 98)

Maydos Kilisetepe Vb evresine ait konutlarda yapılan kazılarda bulunan, pişmiş toprakla yapılmış bir grup kabartma süsleme hem ender olma özelliği hem de Geç Tunç Çağı mimarisinde kullanılan dekoratif unsurlar konusunda yeni fikir vermesi açısından son derece önemlidir. Yoğun bitki, orta yoğunlukta mineral ve mika ile yer yer taşçık katkılı kil hamurundan yapılan bu kaplama elamanları, ön yüzlerinde farklı tiplerde gamalı haç motifleri, kancalı spiral dalga meanderi,

konsantrik daire motifleri gibi süsleme öğelerine sahiptir. Dekarotif unsurlarda panel ve motifler oluk bezeme tekniği ile yapılmıştır. Desen çizildikten sonra levhanın üstünün krem rengi astar ile kaplandığı ve bezemeyi oluşturan olukların iç kısmında kuruyan astar üzerine kırmızı ya da beyaz boya sürülerek canlılık kazandırıldığı anlaşılmaktadır (Başaran Mutlu 2018: 186 vd.; Sazcı 2012; 7 vd., Res. 7-10).

Toplam 169 adet parçadan oluşan bu buluntu kümesi, çağdaşı Anadolu ve Ege kültürleri için yabancıdır. Özellikle Makedonya'dan Orta Avrupa'ya doğru akarsu ve kara yolu geçitleri boylarınca uzanan Balkan yerleşmelerinde benzerlerine rastlanan bu dekoratif öğelerin en güneydeki örnekleri Maydos ve Kuzey Yunanistan'daki Apsalos yerleşiminde bulunmuştur (Başaran Mutlu 2018: 186, 188; Sazcı 2016: 64). Ege Orta ve Geç Tunç Çağı mimarisinde boya bezemeli mimari dekoratif unsurlarının varlığı bilinse de Maydos Kilisetepe'deki gibi kazıma yada oluk biçimli bezemeli örneklerine ne Ege'nin batı yakasında ne de Anadolu'da rastlamak mümkündür.

Kuzey Trakya'da bulunan bazı Erken Demir Çağı ve Orta/Geç Tunç Çağı keramiklerinde uygulanan bezemelerin hem motif hem de teknik özellikleri ile Maydos Kilisetepe'nin mimari dekoratif unsurları ile paralellik arz ettiği görülür (Başaran Mutlu 2018: 194; Leshtakov, 2002: 190, fig. 14, 1-3).

Doğu Makedonya sınırları içinde kalan Dikilitaş (Dikili-Tash) yerleşiminde yapılan kazılarda tespit edilen bir sunak dikkat çekicidir. Geç Tunç Çağı'na tarihlenen bir yapının içinde tespit edilen sunağın zemininde yer alan kilden yapılmış kaplama levhaları Maydos'daki duvar kaplamalarını hatırlatır (Başaran Mutlu 2018: 194-195; Séfériadès, 1983: 669 vd, fig. 70).

Maydos Kilisetepe Vb1 evresine ait katmanda yer alan 503 numaralı alan, 161 adet örnekle pişmiş toprak mimari dekorasyon buluntularının en yoğun ele geçtiği sektör olmuştur. Diğer bezemeli kaplama unsurlarının bulunduğu D3/4 numaralı açmada ise ilginç bir şekilde herhangi bir yapı kalıntısı bulunmamıştır. 503 numaralı alanın kuzeyinde 502 numaralı mekan uzanır. Kuzeydoğu-güneybatı yönde uzanan, dikdörtgen planlı 502 numaralı mekanı 503 numaralı alandan ayıran dış duvar, kazı kayıtlarında "12 nolu duvar" olarak tanımlanmıştır. 12 numaralı duvarın, mekan dışına yani 503 numaralı alana yıkılan temel üstü duvar kalıntılarının kaldırılması sırasında sözü edilen çok sayıda kerpiç kaplama elemanı tespit

edilmiştir. Kazı ekibi, kaplama elemanlarının buluntu durumlarını göz önüne alarak bu bezemeli elamanların 12 numaralı duvarın mekan içine bakan doğu cephesini süslediği kanaatine varmıştır. Alanda bulunan bir diğer grubun ise 505 numaralı mekana ait olduğu ve bu grubun ise 505 numaralı mekanın dışa bakan cephesini süslediği düşünülmüştür (Başaran Mutlu 2018: 186).

Dağılmış halde, onlarca parça halinde bulunan kaplama levhaları üzerinde yapılan teknik incelemeler sonucunda bu parçaların, dikdörtgene yakın biçimde levhaların dağılması sonucunda oluştukları anlaşılmıştır. Dörtgen biçimli kabartmalı kil levhaların arka yüzüne sürülen tutturucu niteliğindeki bir harç ile mekanın duvarlarına monte edildikleri anlaşılmıştır. Levhaların profil özellikleri, iki ana grup halinde kullanıldıklarını düşündürmüştür. Birinci grup duvar ile tavanın birleştiği köşe çizgisini kapatırken diğer grubun duvarın ana yüzeyinde friz yapacak şekilde sıralandığı anlaşılmıştır. Bu kabartmaların kimi zaman ise pencere ya da kapı pervazı süslemesi şeklinde kullanıldığı düşünülmektedir (Başaran Mutlu 2018: 188; Sazcı 2016: 64). (Şekil 20).

Buluntuların tasnifi, kaplama levhalarının bezeme unsurlarında da, olasılıkla atölye farkıyla açıklanabilecek model farkı olduğunu göstermiştir. Örneğin 500 numaralı mekana ait olduğu anlaşılan kaplamalarla 502 numaralı mekanı süsleyen öğeler tipolojik açıdan benzer bir üslup sergiler. Oysa 505 numaralı mekana ait olan kaplamalar her iki ucu da kenar veren, bağımsız levhalar olup farklı bir stil sergiler (Başaran Mutlu 2018: 188). (Şekil 21)

Trakya Bölgesi'nde, Geç Tunç Çağı'nda çok kültürlü bir etkileşim ağına işaret eden geniş yelpazeli bir çanak çömlek geleneği hakimdir. Keramiklerin form ve bezeme özelliklerinden yola çıkılarak bu dönemde bölgede birbiriyle etkileşim halinde de olsa dört farklı kültür bölgesi olduğu anlaşılmıştır. Buna göre Güney ve Güneydoğu Bulgaristan bölümünde *Zimnicae -Plovdiv- Çerkovna* ve *Razkopatnisa VII-Asenovets* kültür grupları etkinken, Kuzeydoğu Bulgaristan'da *Koslogeni-Noa-Sabatinovka* kültür grubu, Kuzeybatı Bulgaristan'da ise *Bailey-Orsoya* kültürü hakimdir. Öte yandan bölgenin kuzey bölümlerinde, Romanya/Karpatlar bölgesinde hakim olan *Tei* ve *Verbiciora* kültürlerinin de etkisinin hissedildiği anlaşılmaktadır (Boyadziev 1995: 174; Dzhanfezova 2018: 317). E. Bozhinova Zimnicae -Plovdiv-Çerkovna kültürünün Trakya'nın neredeyse tümünde etkili olduğuna vurgu yaparak

bu kültürün bölgenin batısında Koprivlen kültürü ile kuzeyinde Coslogeni kültürü ile kuzeybatıda ise Orta Avrupa kaynaklı Unfield ve Aşağı Tuna kazıma çizgili keramik kültürü ile etkileşim halinde olduğunu belirtir (Bozhinova 2012: 52).

E. Bozhinova'nın, Tuna yöresinden Trakya'nın Ege sahil bandına kadar etkin olduğunu vurguladığı Zimnicae -Plovdiv- Çerkovna kültürü, kazıma tekniğinde geometrik bezeklerin yapıldığı el yapımı bir keramik üslubu ile temsil edilir (Bozhinova 2012: 52)

Geç Tunç Çağı'nda Trakya Bölgesi ve çevresinin Kıta Yunanistan hatta daha güneyde Kıbrıs Adası'nı kapsayan geniş bir coğrafya ile kültürel aktivite içinde olduğu bilinmektedir. Özellikle Batı Anadolu ve Ege dünyasını kapsayan bir ticari ve kültürel bağın Geç Tunç Çağı'nda oldukça etkin olduğu kabul edilir (Vassileva 2021; Dzhanfezova 2018: 313). Ege tipi çeşitli madeni silahların MÖ. 2. Binyılda Karadeniz'in kuzeyindeki bölgelere kadar yayıldığını gösteren arkeolojik kayıtlar da (Klochko 1993: 101) bu güçlü iletişim ağına ışık tutmaktadır

M. Kontonicolas, Myken keramiğinin Kuzey Khalkidike yöresi ile Makedonya'nın batı ve orta bölümlerinde yoğun bir şekilde kendini hissettirdiğine vurgu yapar (Kontonicolas 2018: 220). Vardar (Axios) Nehri'nin suladığı zengin vadi ile Selanik yakınlarındaki Thermiakos Körfezi'nde Geç Hellas III A ve B keramiği, yine aynı yörelerde yer alan Levunova, Perivolaki, Kastanas gibi önemli yerleşimlerde ise Geç Hellas III C keramiğinin bulunması, Agios Kostantinos'taki Geç Tunç Çağı mezarlarında görülen Myken tipi sunu kapları, Selanik Höyük'ün IV. Tabakası ile Nestos Vadisi'nin orta bölümünde yer alan Koprivlen'de tespit edilen en erken örnekleri LHIIIA2/IIIB evresine tarihlenen boyalı Myken malzemesi ve Orta Makedonya'daki Struma Vadisi'nin en önemli yerleşimlerinden biri olan Assiros Höyük'te 14. Yüzyıl tabakalarına kadar inen Myken keramik bulguları gibi birçok örnek Makedonya ve Batı Trakya çevresindeki Myken etkinliklerinin gücünü göstermesi açısından önemlidir (Alexandrov 2005; Andreou ve Psaraki 2007: 432, 438, Pl. 7-9; Aslaksen 2015: 23; Jung 2003; Kontonicolas 2018: 131,132, fif. 3.40; Menoledakis 2016: 57; Valla 2007: 382, 383, fig. 18; Wardle ve Wardle 2007; Wardle 1993). (Şekil 22)

A. Barailis Trakya Bölgesi'nin iç bölümlerinde Myken kültürün etkinliğine işaret eden bulgunun az olduğunu önerse de (Baralis 2007: 14). T.Dzhanfezova'nın

daha yakın bir geçmişte kaleme aldığı çalışmasında Trakya Bölgesi'nin geniş bir bölümünde Myken keramiğine rastlandığı ortaya konulmuştur (Dzhanfezova 2018). Bölgenin iç kesimlerinde Myken keramiğine MÖ. 15. Yüzyıldan itibaren rastlanır (Vassileva 2021: 35).

Kuzeydoğu Bulgaristan'da, Karadeniz kıyısında yer alan Durankulak yerleşiminde "Ege ektili" diye tanımlanmış olan keramikler dışında daha çok Bulgaristan'ın güney kesimlerinde yoğunlaşan Koprivlen, Zaimova Chuka, Dragoyna, Drama gibi önemli Geç Tunç Çağı yerleşimlerinde Geç Hellas I evresine kadar inen, ihraç malı ya da yerel üretim Myken tipi keramikler bulunduğu kaydedilmiştir (Bouzek 2013: 89 vd, Fig. 11.1, 11.2, 11.3; Dzhanfezova 2018: 313, 314; Vassileva 2021: 31, 32 ,35). Hatta Transilvanya'daki kazılarda (Berciu 1967: 81, 95), Priştina yakınlarındaki Gllereva yerleşiminde (Berisha 2012: 71) çok sayıda Myken tipi silah ile Bulgaristan ve daha kuzeydeki Ukrayna'da Myken tipi çift yüzlü balta örnekleri envantere girmiştir (Harding 1984: 127; Mellaart 1968:193, 194). (Şekil. 23, 24).

Son yıllarda Trakya'nın doğu ucunda, İstanbul'daki Büyük Çekmece kenarında sürdürülen Bathonea kazılarında bulunan açık renk zemin üzerine turuncu renk paralel bant bezemeli Myken keramiği (Aydıngün 2017: 9) GH IIB ya da IIIC tipi bir kabın parçası olarak bölge envanterinde yerini almıştır[29].

Kuzey Batı Anadolu, Ege ve Trakya coğrafyasını Geç Tunç Çağı'nda kültürel açıdan birbirine bağlayan en önemli kültür materyallerinden biri de tüm bu coğrafyada izi sürülen gri keramiktir (Vassileva 2021: 41; Dzhanfezova 2018: 313). Orta Tunç Çağı ve Geç Tunç Çağı sürecinde Yunanistan, Kyklad Adaları, Girit, Kuzeydoğu Ege Adaları, Kuzeybatı Anadolu, İç batı Anadolu gibi oldukça geniş bir coğrafyada var olduğu anlaşılan (Ayaz 2021: 29, 30) bu keramik geleneğinin Balkan coğrafyasında da takip edildiği bilinmektedir (Lesthakov 2009: 75, Fig. 5; Pavúk 2007; Heurtley ve Radford 1927/1928: 130 vdd). Gri keramik yayılımının Bulgaristan'da Meriç Vadisi boyunca oluşmuş olan yerleşimlerde ve hatta Rodoplar'ın kuzey kesiminde de tespit edildiği kaydedilmiştir (Pavúk 2007; Pavúk 2017: 108)

29) Geç Tunç Çağı'nda Ege ve kuzey ilişkileri konusunda detaylı bir analiz için bkz: Harding 1984.

MÖ Geç 3. Binyıl- Erken 2. Binyılda iç Batı Anadolu ile Kıta Yunanistan'da görülmeye başlayan (Ayaz 2021: 9; Pavúk 2007) gri keramik Orta Tunç Çağı'nın sonlarına doğru Batı Anadolu ve adalardaki Khios-Emporio ve Lesbos gibi bazı yerleşimlerde de kendini gösterir (Ayaz 2021: 9; Pavúk 2007).

Gri keramik üretim geleneğinin Tunç Çağı'nın içlerine doğru Trakya ve Balkan coğrafyasına yayılmasının, Anadolu'dan ve Troas Bölgesi yoluyla olduğu iddia edilmektedir[30]. Güneydoğu Bulgaristan'da, Geç Tunç Çağı'nda Troia ve Kuzeybatı Anadolu'nun diğer birçok yerleşiminden yaygın bir şekilde bilinen Anadolu Gri keramiği örnekleri tespit edilmiştir (Dzhanfezova 2018: 312; Leshtakov 2009: 62, Fig. 5; Nenova 2019: 73, Pl. 11 e-g; Nenova 2018: 163).

Geç Tunç Çağı'nda Trakya Bölgesi yerleşimlerinin Anadolu, özellikle de Kuzeybatı bölümü ile bağlantısının sadece gri keramikle sınırlı olmadığı bilinmektedir. Rodop Dağları'nda yer alan Ovčarci'den ve Karadeniz sahil bandına yakın bir bölgede yer alan Vratitsa'dan gelen Geç Tunç Çağı keramiklerinin Anadolu ile belirgin paralellikler sergilediği görülür (Pavúk 2017: 108, Abb. 3-4) (Şekil 25)

Kuşkusuz ki Trakya Bölgesi sahip olduğu coğrafi konumun, farklı kültürler arasındaki iletişime sağladığı olanak nedeniyle gerek Anadolu, gerek Kuzey Balkanlar ve gerekse Yunanistan'daki kültürlerden de keramik örneklerinin yer yer tespit edildiği bir coğrafyadır. Buna rağmen Geç Tunç Çağı'nda Trakya Bölgesi'nin lokal farklılıklar barındırsa da kendine özgü bir keramik geleneği yakaladığı da bilinmektedir.

Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı yerel keramiği el yapımı olarak üretilir (Hristova 2018: 86). Boya bezeme neredeyse yok denilecek kadar bölge kültürüne yabancıdır. Bölgenin güneybatı kesimini de kısmen içine alan Kuzey Yunanistan ve Makedonya'da her ne kadar Ege kültürünün etkisi ile çark yapımı boya bezemeli malzemeler üretilse de literatürde adına "Mat Boyalı Keramikler" adı verilen (Nenova 2019: 63) bu mal grubunun Trakya kültürünün değil, batı komşu Makedonya kültürünün bir parçası olduğunu vurgulamakta fayda vardır[31] (Şekil 26).

Bölgenin yerel Geç Tunç Çağı keramiğinde taş, organik madde, şamot ve kuvars katkılı hamur tipik dönem özelliği olarak görülür. Çanak çömleklerin üretim

[30] N.Bayne'den aktaran: Ayaz 2021: 19

[31] Mat Boyalı keramikler hakkında detaylı bilgi için bkz: Horejs 2007a, 51, 218, 247; Horejs 2007; HeurtleyveRadford 1927/1928: 142 vd.

biçimi ve bunun malzemeye yansıyan kalitesi dikkate alınarak Geç Tunç Çağı bölge keramiği kaba görünümlü mallar ve perdahlı, kaliteli mallar olmak üzere iki ana gruba ayrılır.

Kaliteli keramikler, bezemesiz olabildiği gibi bazen kazıma çizgi süslemelere de sahip olabilmektedir. Kazıma çizgilerin için çoğu zaman beyaz, sarı ya da pembemsi macun ile doldurularak süsleme tamamlanıyordu. Bu tip kaliteli keramikler Bulgaristan'da "Geç Tunç Çağı" keramiği adıyla anılsa da Aşağı Tuna Vadisi'nde "Enkrüste Bezekli Keramik", Kuzey Yunanistan'da ise "Kazıma Bezemeli Mallar" adıyla tanımlanır (Nenova 2019: 63, 65; Nenova 2018:144 vdd).

Kaba görünümlü keramik grubunun form çeşitlemesi sınırlıdır. Bunlar çoğu zaman dışa açılan ağızlı pişirme kapları, testiler ve bardaklardan oluşan günlük kullanım malzemesidir (Nenova 2018: 141-143).(Şekil 27).

Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı keramiğinde iki ana renkten söz edilir. Bunlar siyah ve kırmızıdır. Kırmızı renk kataloğu dahilindeki kaplar kırmızı, kahverengi ya da kırmızımsı kahverengi tonlarında çıkar karşımıza. Siyah grubu içindeki mallarda ise renk ağırlığı siyah rengin yanında, gri ve grimsi siyah tonlardır (Nenova 2018: 149-150; Nenova 2019: 67).

Bu dönemde bölgenin çanak çömlek dekorasyonu için üç temel benzeme tekniğinden söz edilebilir: Kazıma tekniği, noktalama tekniği ve kabartma bezemedir.

Kazıma tekniğinde desenler, "U" görünümlü kesit oluşturan derin ve geniş çizgilerle yapılır. Bu stile "çizgisel (ing: Incised) süsleme" adı verilir. Kazıma tekniğinin bir türü olarak da kabul edilen noktalama tekniğinde kabın yüzeyine yapılacak motif düzenli aralıklarla yapılan iğneleme ya da dikiş noktası şeklindeki delgiler sayesinde oluşturulur. Bu bezeme stili ise adını Almanca bir kelimeden alan "'furchenstich" bezeme olarak tanımlanır. Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı keramiğindeki üçüncü bezeme tekniği olan kabartma bezemede, halat ya da parmak baskılı halat şeklinde motifler yapılır. Genellikle kaba günlük kullanım mallarında görülen bu teknik bazen dönemin kaliteli üretim mallarında da karşımıza çıkar (Alexandrov 2002: 74; Nenova 2019: 67, 68) (Şekil 28, 29, 30).

Geç Tunç Çağı çanak çömleklerinde süsleme öğeleri açısından geniş bir çeşitlilikten söz edilebilir. Bu çeşitlilik arasında en yoğun görülen bezeme stili

geometrik desenler ile çeşitli çizgisel süslemelerdir. İçleri taranmış yada çapraz çizgilerle doldurulmuş üçgenler, farklı tiplerle zenginleştirilmiş daire betimleri gibi çok çeşitli geometrik unsurlar yanında zoomorfik ve antropomorfik süslemeler de bu dönem keramiğinin asli süsleme öğeleri arasında dikkat çeker (Nenova 2019: 67; Nenova 2018: 150-152; Valla 2007).

Dönemin başlıca kap formlarını kantharos ya da kantharos biçimli olarak tanımlanan kaplar, kyliksler, amphora biçimli kaplar, çok gözlü tabaklar, kaseler, bardaklar ve sürahiler oluşturmaktadır (Alexandrov 2002:70 vdd; Bozkova 2015: 229-230; Hristova 2018: 86; Hristova 2011b, 104-137; Nenova 2019: 69; Nenova 2018: 155 vdd).

Antik Ege kültüründeki kaplara benzeyen form özelliklerinden dolayı bu isimle anılan kantharoslardan kimi yayınlarda da "Kantharos biçimli kaplar" adıyla da söz edilir (Şekil 31). Bölgeden bilinen örnekleri, bu kabın Trakya'da Geç Tunç Çağı'na özgü bir biçime sahip olduğunu göstermektedir (Hristova 2018: 90). Kantharos biçimli kaplar gövde, boyun ve kulplarındaki farklılıklarla kendi içinde çeşitlilik gösteren altı alt forma sahiptir. Küresel ya da hafif bikonik bir gövdeye sahip olan bu kaplar, karşılıklı iki kulplu testi veya derin kaselerdir. Sadece bir alt türde kabın gövdesi, kaideye yakın bir bölümde keskin bir karine yapar. Gövdenin içe doğru daralması ile oluşan kısa boyna sahip olan örnekler yanında nispeten kalın ve uzun boyunlu olanlar da mevcuttur. Kimi örneklerde ise gövde direkt ağız kısmına bağlanır ve bu sayede ağız kenarı boyunla bir bütünlük sergiler. Grubun alt türleri arasında geniş ağız çapıyla bir açık kap görünümü veren Kantharos tipleri de dikkati çeker. Kaplarda ağız kenarları ya dikey kesitli ya dışa dönük profillidir. Tüm alt türlerinde ortak özellik olarak dudak kenarını aşan karşılıklı çift kulp üçgen, yuvarlak, elips, eşkenar dörtgen ya da dikdörtgen kesitli olabilmektedir. Kapların oturma zemini düz olabildiği gibi bazen de hafif iç bükeydir. Sadece bir alt grupta kantharosun yüksek bir halka kaide üzerinde yükseldiği görülür (Alexandrov 2002:72, Fig. 14/ 5-8; Athanassov vdğ. 2012: 123, Abb.13/1; Hristova 2018: 90, 91, Fig. 5; Horejs 2007a, 116-118, Abb. 61;Nenova 2019: 69, 70, Pl. 1-6).

Orta büyüklükte mineral katkılı hamurla yapılan Geç Tunç Çağı Trakya Bölgesi kaseleri daha çok kaliteli mal grubu içinde örneklendirilir (Şekil. 32). Bazı biçimleriyle bölgede Orta Tunç Çağı'ndan beri yaygın kullanıma sahip olan kaseler

daha çok günlük servis kapları olarak kullanılıyordu. Genellikle kırmızımsı kahverengi tonlarında yüzey rengine sahip bu kaplarda yüzey perdahlıdır. Hatta bazı örneklerde belirgin bir parlaklık da kendini gösterir. Kase formu kendi içinde altı farklı form çeşitliliği sergiler. Bazı alt formaların da kendi içinde farklı tipleri olduğu anlaşılmaktadır (Hristova 2018: 88-90, Fig. 4; Nenova 2019: 72).

Genellikle yay profilli içe dönük ağız kenarlı örnekler ile yayvan biçimli ters 'S' kesitli dışa dönük ağız kenarlı örneklerden oluşan zengin bir çeşitliliğe sahip olan kaseler konik ya da yarı küresel bir gövdeye sahiptir. Bu kaplarda belirgin bir boyun bölümü yoktur. Kulp ya da tutamak konusunda oldukça zengin bir çeşitlilik gözlemlenir. Kimi örneklerde gövdenin iki yanına yerleştirilmiş tutamak çıkıntıları görülebilirken bazı örneklerde ise ağzın iki yanında yer alan çıkıntılar tutamak şeklinde kullanılır. Kulplarda ise gövdenin iki yanına eklenmiş yatay ya da dikey küçük kulplara ya da dudak kenarından başlayarak ağız kenarını aşan yatay kulplara sahip olan kese formları mevcuttur. Bu kulplar bu dönem için tipik olan lades kemiği biçimli olabildiği gibi dairesel kesitli, at nalı biçimli de olabilmektedir. Bazı kase formlarında ağız kenarına yatay olarak iliştirilmiş küçük birer üçgen biçimli çıkıntılar da lades kemiği biçimli tutamaklar grubu içinde tanımlanır. Kaselerde oturma düzlemi ise genelde düz ya da hafif içbükey kesitlidir. Bazı örneklerde ise kaide ya hafif içbükey ya da yüksek olmayan pedestal formlu olabilmektedir (Hristova 2018: Fig. 4; Horejs 2007a:109vd. Abb.55; Nenova 2019: 72, 73, Pl. 7-11; Nenova 2018: 160 vdd; Wardle 1993: 123, Fig. 2/3).

Yüksek ayaklı, tutamaksız ya da bazen çift bazen dört tutamaklı olan içki kapları bölge literatüründe, Ege klasik kültüründeki benzerlerinden dolayı "Kyliks" ya da "Skyphos" olarak girmiştir (Res. 33). Bunlar esasında kantharos olarak tanımlanan kap formlarına benzemekle beraber, yüksek ayakları ile onlardan ayrılır. Geç Tunç Çağı kylikslerinde tipik olan ayakların yüksekliği tüm kabın yüksekliğinin 2/3'ü kadardır. Ayaklar aşağı doğru genişleyen dairesel formludur ve altları içe doğru çöküktür. Ortalama 15-30 cm çapında olan ağız kenarlarında bazen at nalı biçimli, yuvarlak kesitli ve ağzı aşan kulplar yer alır. Bu kulplar bazen de dudak kenarının dışından başlayıp yükseldikten sonra tekrar ağız kenarına birleşen dikey kesitli bir biçimde, ya da gövde üzerine karşılıklı yatak olarak yerleştirilen at nalı biçimli olarak görülebilir. Kimi örnekleri kulpsuz olan kylikslerde bazı örnekler ise

gövdenin iki yanına karşılıklı yerleştirilmiş iki küçük tutamak çıkıntısına sahiptir. Dışa açılan dudak profilli olan kylikslerde gövde, dudaktan itibaren yayvan biçimli bir "ters S" kesiti verir (; Lesthakon 2009: 63, Fig. 8; Nenova 2018: 165 vdd; Nenova 2019: 75-77, Pl. 15-18; Valla 2007: 383, Fig. 13, 15). Bulgaristan örneklerini kendi içinde sekiz alt tip halinde tasnif eden D. Nenova, bu kaplarda sıklıkla kaidenin zemine tam oturmadığına da vurgu yapar (Nenova 2019: 75-77).

Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı çanak çömlek repertuvarında yer alan bir başka kap formu ise *amphora* ya da *amphora biçimli* olarak isimlendirilen kaplardır (Şekil 34). Balkan coğrafyasında yaygın bir şekilde temsil edilen bu kaplar genellikle 8 ile 18 cm arasında değişen küçük ağız kenarlı, dar, silindirik boyunlu, küresel gövdeli ve iki kulplu olan bu kapların, Doğu Akdeniz'de kullanılan amphoralar gibi yük taşıma ve depolama amacıyla üretildiği düşünülmektedir. Bölgede tespit edilen örneklerin ortalama 20-40 litre arası bir hacme sahip olduğu ölçülmüştür. Ayrıca mezarlarda bulunan örnekler nedeniyle bu kapların birer urne görevi de gördüğü tahmin edilmektedir. Orta- ince nitelikli bazen organik ya da inorganik katkı maddesi de içeren hamurdan üretilen amphoralarda gövde cidarı 0,7 ile 1,2 cm arasında değişen bir kalınlık sergiler. Yer yer perdahlı hatta parlatılmış dış yüzeyler görülebildiği gibi kabın yüzeyinin sade ve mat olduğu örnekler de vardır (Alexandrov 2002: 72, Fig. 17/1; Horejs 2007a, 153-159; Nenova 2019: 77 vd; Nenova 2018: 169 vdd; Valla 2007: 383, Fig. 12; Wardle 1993: 123, Fig. 2/1).

Amphoralarda ağız kenarları genellikle dışa dönüktür. Kimi örneklerde ağız kenarının dışa dönen profili genişçe bir ağız tablası oluşturur. Gövde, ağızla birlikte uzun bir "ters S" kesiti oluşturur. Kimi örnekler şişkin gövdeli ve kısa boylu iken bazılarıunda gövde fazla şişkin değil, zarif görünümlü ve uzundur. Kap genellikle düz bir tabana oturmaktadır. Ancak kylikslerden bilinen türden yüksek ayakla

Trakya Bölgesi Geç tunç Çağı keramikleri içinde en sık karşılaşılan formlardan biri de sürahilerdir (Şekil 35). Ortalama 4 ile 7 cm arasında ağız çapına sahip olan bu kaplar küresel ya da bikonik formlu bir gövdeye sahiptir. Bazı örneklerde gövde, orta bölümde belirgin bir şekilde dışa doğru genişleyerek küresel formunu kaybeder. Ağız kenarı sıklıkla kesik gaga ağızlı bir formla çıkar karşımıza. Buna rağmen dudak kenarı hafif dışa dönük düz ağız kenarlı örnekler de vardır. Kabın oturma zemini genellikle düz taban şeklindedir. Az da olsa kyliks ve bazı

amphora tiplerinde görülen türde yüksek kaideye sahip olan bardaklar da vardır. Bu kaplarda kulp yuvarlak ya da üçgen kesitlidir ve boyun ile ağzı kenarı arasında dikey uzanır (Nenova 2019: 81-83, pl 24-26; Nenova 2018: 176 vdd ;Wardle 1993: 123, Fig. 2/2).

Genel form özellikleri ile sürahilere benzemekle birlikte onlardan daha küçük olan tek kulplu *bardaklar* da bu dönemin en sık kullanılan kap formları arasında yer alır (Şekil 36). Şişkin küresel gövdeli, genellikle düz tabanlı ve daha çok dışa dönük ağız kenarlı olan bardakların bazı formlarında kısa ya da uzunca bir boyun da görülebilmektedir. Ağız açıklıkları genellikle 6 ile 12 cm arasında çapa sahiptir. Farklı renklerde hamurdan yapılan örnekleri de olmakla beraber sıklıkla siyah ya da siyahımsı gri tonlarına sahip hamur rengine sahip olduğu gözlemlenen bardaklar içinde kaliteli üretim kategorisine giren örnekler kaba örneklere göre daha fazladır (Alexandrov 2002: 71, 72, Fig. 15; Lesthakov 2009: 63, Fig. 18; Nenova 2019: 83-85, Pl. 26-28).

Trakya'nın güney ucunda yer alan Maydos Kilisetepe'de de Geç Tunç Çağı'nı temsil eden V. Tabakada keramik geleneği, o döneme kadar önemli ölçüde etkisi altında kaldığı Troia'dan farklı bir kimlik sergiler. Bu evrede Maydos'un keramikleri Balkan/Trakya geleneğini takip eder. Koyu yüzlü, kahverengi astarlı, açkılı, ince cidarlı el yapımı mallar, çift kulplu veya at nalı tutamaklı çömlekler, lades kemiği kulplu el yapımı küresel çanaklar höyüğün bu tabakasındaki baskın mal gruplarını temsil eder. Geç Tunç Çağı'nda Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde el yapımı kaplar daha yaygın olmakla beraber çark yapımı malların da kullanımda olduğu anlaşılmaktadır. Trakya Bölgesinden bilinen enkruste bezeme, tırnak veya parmak baskı bezeme unsurları, el yapımı çanak çömlekler üzerinde sıklıkla kullanılır (Başaran 2019: 172).

Maydos V. Tabakanın erken evresinde bulunan keramikler üzerinde benzerlerine kuzeyde Karpatlar Vadisi'ndeki Tei ve Wietenberg kültürlerinde (Bălan 2016; Boroffka 1994; Boroffka 1995; Nestor, 1933: 101-104, Taf. 13,14), güneyde ise Batı Trakya'daki Kastanas'ta rastlanan enkrüste tekniğiyle süslenmiş bezeme unsurları tespit edilmiştir. Bazı parçalarda kabın dudak çevresi boyunca, bazılarında ise karın bölgesinde oyularak yapılan ters ve düz üçgen motiflerinin beyaz dolgu maddesiyle doldurulduğu görülür. Ayrıca bir gövde parçası üzerinde birbirine paralel

iki bant arasında işlenmiş baklava dizilerinin de aynı şekilde doldurulduğu anlaşılmaktadır. Küresel karınlı bir çömleğe ait parçalar üzerinde ise kabartma olarak yapılmış bir bant kuşağı üzerine eğri oluklar kazınmış, bandın üzerindeki bordürde da dalga motifi (koşan köpek) frizi, kazılarak bezenmiştir. Kazıma bezeklerin bu parçalarda da enkrüste tekniğine uygun olarak beyaz boya ile doldurulduğu görülür. Kabın korunan parçalarında en üstte ise merkezinde gamalı haç motifi olan kazıma çerçeve dizisi işlenmiş durumdadır (Başaran 2019: 177,178, Şek. 4.6).

Maydos V. Tabakada çok sayıda örnekle temsil edilen bir başka keramik grubunu parmak baskı bezemeli keramikler oluşturmaktadır (Şekil 37). Tamamı el yapımı ve orta dereceli ateşte pişirilmiş olan bu keramiklerin hamurunda yoğun taşçık katkı bulunur. Hamuru renginde astarlı olan bu mallar genellikle açkısızdır. Maydos V. Tabakanın parmak baskı bezemeli keramiklerinin geniş ağızlı çömleklere ait parçalar olduğu tanımlanmıştır. Buna rağmen tabakanın çömlek formunun kendi içinde bir form gelişimine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tabakanın en erken evresinde dışa çekik ağız kenarlı ve dışta kalınlaştırılmış dudaklı olan çömlekler, sonradan içe kapanan ağızlı ve basit dudaklı bir form kazanırken dönem sonuna doğru ise dışa açılan ağızlı ve dışta kalınlaştırılmış dudaklı form elde eder. Tüm bu form çeşitlemelerinde ortak olan ise parmak baskı bezemenin, ağzın hemen altına eklenen kil bant üzerine yapılmasıdır. Siyah, gri, kırmızımsı kahverengi, devetüyü renginin tonlarında yüzey renklerine sahip olan bu parçalar üzerinde pişirilme sırasında oluşan çoğu griden siyaha doğru renk değişimleri de gözlenebilmektedir (Başaran 2019: 179).

Maydos Kilisetepe'nin Geç Tunç Çağı tabakalarında bulunan bir başka kap formu ise parlak açkılı, ince cidarlı, tek kulplu bardaklardır. Kahverengi tonlarında hamur rengine sahip olan bardakların yüzeyinde pişirilme sırasında oluşan siyahlıklar bazen yer yer bazen de tüm kap yüzeyinde görülür. Maydos V. tabakanın b evresinde görülen bu bardaklar da el yapımıdır. Uzun boyunlu, küresel gövdeli veya düşük karınlı bir forma sahip olan kaplar kesik gaga ağızlıdır (Başaran 2019: 181-182).

Doğu Trakya kazı ve araştırmalarında bulunan bir grup keramik "Geç Tunç/Erken Demir Çağı" adı ile genel bir tanımlamaya tabi tutulmuştur. Edirne-Sinanköy-Süloğlu-Lalapaşa hattında, Ergene Havzası'ndaki Meriç, İpsala çevresinde (Beksaç 2010; Beksaç, 2014; Beksaç 2015; Erdoğu 1995; Erdoğu 1997; Erdoğu

1999; Erdoğu 2001; Karaca 2016: 162, 163; Özdoğan 1982a; Şahin 2008), Saroz Körfezi'nin kuzey cephesinde (Beksaç 2014; Beksaç 2015; Beksaç 2018; Karaca 2016) Kuzey Marmara kıyı şeridinde (Erim-Özdogan ve Işın 2002; Erim Özdoğan ve Işın 2003; Erim-Özdoğan vdğ. 2004; Harmankaya 1995; Koçel Erdem 2012; Keskinel vd. 2014; Şahin 2008), Gelibolu Yarımadası'nda (Körpe 2017; Özdoğan 1986a; Özdoğan 1990a; Körpe 2016; Özbek 2008; PavúkveSchubert 2014) ve Kırklareli'nde (Beksaç 2009) yapılan araştırmaların sonuç raporlarında genellikle bu isimlendirme ile bir grup keramik tasnif edilmiştir.

Geç Tunç-Erken Demir Çağı başlığı ile tanımlanan keramikler içinde, Trakya'nın diğer bölümlerinden bilinen türde kaliteli kazıma çizgi ya da furhenstich süslemeli örnekler yer almak. Daha çok Trakya Bölgesi Demir Çağı kronoloji içinde "Geçiş Evresi" olarak tanımlanabilecek nitelikte örnekler "Geç Tunç Çağı" başlığına dahil edilirler. Bu durum Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı kültürlerinin önemli ölçüde Geç Tunç Çağı geleneklerinden beslenen kimliğiyle ilişkilidir. Her iki dönemdeki ayırım, geçiş sürecinde henüz belirgin bir kimlik kazanmamıştır. Öte yandan tüm bu veriler Doğu Trakya Bölgesi'nde Orta ve Geç Tunç Çağı kültürünün halen önemli bir sorun, tanımlanmayı bekleyen bir kültürel fenomen olduğunu göstermektedir.

1.3.3 Erken Demir Çağı'nda Trakya Bölgesi'nin Arkeolojik Potansiyeli

Geç Tunç Çağı'nın ardından Troia'da VIIb tabakası ile Kıta Yunanistan ve Ege Adaları'nda ise GH IIIC evresinde yaygın bir şekilde tanınırlık kazanan "Balkan etkili" yeni kültür Anadolu'da Demir Çağı'nın başlangıcını temsil eder. Trakya Bölgesi'nde ise Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı geçişi konusunda bugüne kadar birçok farklı öneri geliştirildiği anlaşılmaktadır.

Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı geçişi konusundaki karmaşa Türkiye Trakyası ölçeğinde çok daha belirgindir. Türkiye Trakyası'nda yapılan Geç Tunç Çağı- Erken Demir Çağı araştırmalarının az oluşu her iki dönemin materyal kültür özelliklerinin ayrılmasında ve dolayısıyla kronolojik netliğin sağlanmasında önemli sorunlar yaratmaktadır.

Troia'da VIIb tabakası ile Bulgaristan'da en yaygın şekilde Pseniçevo kültürü ile tanımlanan Erken Demir Çağı keramiğinin Türkiye Trakyası'ndaki bazı araştırma sahalarında halen "Geç Tunç/Erken Demir Çağı Malzemesi" olarak anılması her iki dönem arasında var olan kültürel farklılaşmanın bölgemizde çok net şekilde ayrılmadığını gösterir.

Diğer yandan araştırmaların yaygın olduğu Bulgaristan'da ise birçok kazı alanında Geç Tunç Çağı'nın mimaride, yerleşim tipolojisinde, kült geleneğinde gösterdiği kimliğin bir sonraki evrede önemli benzerliklerle devam ettiği anlaşılmaktadır. Her iki dönem arasında belirleyici farklılıklar varsa bile ne yazık ki Geç Tunç Çağı tabakalarının kısıtlı alanlarda tanımlanmış olmasından dolayı dönemler arasındaki olası niteliksel farklar birçok konuda açıklanamamaktadır.

1.3.3.1. Kronoloji Problemleri

Trakya prehistoryasında sıklıkla karşılaşılan kronolojik karmaşa protohistorik evrelerde de kendini gösterir. Son yıllarda gelişen bilimsel yöntemler sayesinde tarihlendirmelerin sadece analojik dayanaklarla değil çeşitli arkeometrik analizlere dayanan mutlak verilerle yapılıyor olması kuşkusuz ki kronoloji saptamalarında da daha kesin konuşulabilmesine olanak sağlamaktadır.

Bölgenin Geç Tunç Çağı kronolojisinin ana hatları genel olarak tanımlanmış olsa da dönemin başlangıcı ve sonu konusunda halen belirsizlikler vardır (Dzhanfezova 2018: 308) (Şekil 38).

Birçok yörede Orta Tunç Çağı'nın tam olarak hangi tarihte sonlandığı konusunda kesin yorum yapılamadığı için Geç Tunç Çağı'nın başlangıcı da sorunlu bir görünüm vermektedir (Dzhanfezova 2018: 308; Leshtakov 2009: 61, 62). Çünkü Geç Tunç Çağı'nın erken evresini tanımlayabilecek veriler dağınık ve yetersizdir (Dzhanfezova 2018: 309). Bulguların neredeyse hepsi MÖ. 2. Bin yılın ikinci yarısına tarihlenir. Bu kültürel veri eksikliği Orta Tunç Çağı'ndan Geç Tunç Çağı'na geçiş sürecinin net bir şekilde takip edilememesine neden olur (Leshtakov ve Tsirtsoni 2016: 478).

Buna rağmen son yıllarda artan kesin tarihlendirme yöntemleri konunun çözümünde az da olsa katkı sağlamıştır. Orta Balkanlar'da yapılan araştırmalar Geç

Tunç Çağı'na ait olan materyal bulguların ortaya çıkışı ve dolayısıyla da Geç Tunç Çağı'nın başlangıcı için MÖ. 14. yy sonu ile MÖ.13. yy başlarını vermektedir (Bulatović ve Filipović 2017: 149).

Kuzeybatı Bulgaristan'daki *Bailey* Köyü yakınlarındaki yerleşim ile Durankulak yakınlarındaki *Golemiya-Ostrov* höyüğünün Geç Tunç Çağı'na tarihlenen en erken tabakasından alınan veriler üzerinde yapılan C14 analiz sonuçları ise yaklaşık olarak MÖ. 1620 ile MÖ. 1400/1390 tarihleri arasından bir kalibrasyon sunmuştur (Boyadzhiev 1995: 177; Dzhanfezova 2018: 310).

Uzun süreli tabakalanmaya sahip höyük yerleşimleri ile Trakya'nın kronolojik sürecini tanımlamada oldukça etkin veriler sunan Yukarı Trakya Ovası'ndaki kazılardan elde edilen bulguların analizleri ve keramik analojisi de Bailey ile yakın sonuçlar vermekte ve dönemin başlangıcı için MÖ. 16/15. yy'ı işaret etmektedir (Hristova 2018: 85). Benzer sonuçlar Yunanistan Trakyası ile Bulgaristan Trakyası genelinde de elde edilmiş durumdadır [32]

Oysa bölgenin güneyinde veriler çok daha erken bir tarihe işaret etmektedir. Sistematik kazıları ile bölge arkeolojisi açısından birçok soruya cevap olacak veriler sunan Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde Ege Kronolojisine göre Geç Tunç Çağı'nı tanımlayan V. Tabaka, C14 analizleri sonuçlarına dayanılarak M.Ö. 1745-1620 tarihleri arasındaki bir süreçte başlatılır (Başaran Mutlu 2019: 5). Troia'da ise Geç Tunç Çağı MÖ. 1700'de başlatılır (Becks 2002a; 84)[33].

Trakya Bölgesi'nde Tunç Çağı'nın başlangıcında görülen bu tartışmalı alan bu dönemin kendi içindeki aşamalarının saptanmasında ve dahası Geç Tunç Çağı'nın tam olarak ne zaman bittiğinin belirlenmesi konusunda da kendini gösterir. Bu belirsizliğin ana sebeplerinden biri Trakya'nın bazı bölümlerindeki araştırma ve veri eksikliği; ikincisi ise Trakya Bölgesi'nin Geç Tunç Çağı açısından azımsanmayacak ölçüde iyi çalışılmış iki farklı kültür coğrafyası olan Anadolu ve Güney / Orta Avrupa arasında kalmasıdır. Dolayısıyla bazı durumlarda Trakya'nın hangi bölümünün çalışıldığına göre kronolojide sapmalar görülebilmektedir.

[32] Leshtakov 2009: 63'de 15. yy olarak önerilen bu dönem, sonradan yapılan C14 analizleri ile yenilenmiştir: Leshtakov-Tsirtsoni 2016: 487.
[33] Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı'nın başlangıç evresine ilişkin tartışmalar için bkz: Dzhanfezova 2018: 308 vd; Leshtakov 2009

Geç Tunç Çağı'nın kendi içindeki periyodik gelişim süreci Trakya Bölgesi'nin tümünde aynı şekilde takip edilememektedir. Örneğin Bulgaristan'da Rodop Dağlarını da içine alan kuzey bölümün Geç Tunç Çağı kültürleri incelenirken Balkan/Orta Avrupa'nın üç alt fazlı (Erken- Orta-Geç) kronolojik ayırımı dikkate alınır (Hristova 2018: 85). Nitekim Son yıllarda yapılan arkeometrik incelemeler de bölgede Geç Tunç Çağı'nın üç evre ile tanımlanmasını doğrular nitelikte sonuçlar vermiştir (Dzhanfezova 2018: 315). Ancak araştırma sahası Bulgaristan'ın güney kesimleri, Kuzey Ege kıyıları ve Doğu Trakya'da olduğunda evre ayrımında Ege kronolojisinin periyodik bölümlenmesi tercih edilir (Hristova 2018: 85).

I. Panayotov, 1980'li yılların sonunda ortaya attığı Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı kronolojik bölünme teorisine göre dönemin erken evresi "Razkopanitsa VII - Asenovets" kültürü ile temsil edilirken, son evre "Plovdiv-Zimnicea" (ya da bir başka isimlendirme ile Plovdiv- Zimnicea-Cherkovna= PZC) kültürü ile tanımlanır (Hristova 2018: 85). *Razkopanitsa VII -Asenovets kültürü,* Tei IV, Kastanas IV, Geç Troia VI ve VIIa tabakaları ile çağdaştır. Bu evrenin keramik stilini, kazı bezekli mallar oluşturur. Geç evreyi temsil eden PZC kültürü ise Kastanas Geç IV/ V. ve Troia VIIb1 kültürü ile çağdaştır ve kaba görünümlü mallar (Coarse Ware) ile yer yer plastik süsleme yapılan keramikler oluşturur (Dzhanfezova 2018: 315).

Trakya Bölgesi'nde Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçişin tarihsel sınırları da ne yazık ki henüz net olarak saptanamamıştır. Dönemin başlangıcı, kuzeyden bölgeye geldiği önerilen göçlerle ilişkilendirilir. Bu göçleri tanımlayıcısı ortaya çıkan yeni bir keramik tipidir. Önerilen bu göç sürecinin, demir madeninin bölgede yaygınlaşmasından daha önceki bir tarihte meydana geldiği iddia edilir. Bu iddiaya göre bölgede Demir Çağı'nın başlangıcı, demir teknolojisinin yaygınlaşmasından ziyade yerel kültürdeki önemli değişikliklerin belirgin hale gelmesiyle tanımlanır (Bozhinova 2012:51).

Geç Tunç Çağı'nın son evresinde Trakya Bölgesi'nin genelinde hâkim olan *Plovdiv-Zimnicae-Cherkovna (PZC) kültürünün* hemen ardından ortaya çıkan yiv ve yumru bezemeli keramik grubu Demir Çağı'nın en karakteristik malzemesi olarak kabul edilir (Bozhinova vdğ.2013)[34].

[34] PZC kültürü hakkında ayrıca bkz: Hänsel, B. (1976). Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der Älteren Hallstattzeit an der Unteren Donau. *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes*. 16–17. Bonn.

Trakya Bölgesinin Demir Çağı kronoloji konusundaki en temel çalışmalardan biri olan M. Čičikova'nın 1968 ve 1971 yıllarında yayımlanan makalelerinde[35] yazar özellikle kuzeybatı Bulgaristan'daki sitelerden elde edilen keramikler üzerinde yaptığı gözlemlere dayanarak Trakya Bölgesi'nde Demir Çağı'nın başlangıç tarihini 12. yy olarak önerir (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018:17).

M. Čičikova'nın özellikle kuzeybatı Bulgaristan kaynaklı verilere dayandırdığı başlangıç tarihi başka bölgelerde yapılan değerlendirmeler sonucunda da teyit edilerek benzer tarih önerileri sunulmuştur. H. Todorova[36], Ivan Panayotov[37] ve Rumen Katincharov[38] gibi önemli isimler MÖ. 12. yy'ı Trakya Bölgesi'nde Geç Tunç Çağı'nın bitip Erken Demir Çağının başladığı tarih olarak kabul eder (Dimitrova 2011:73; Hristova 2018: 99).

Öte yandan Son yıllarda bölge hakkında yayın yapan araştırmacılardan E. Bozhinova ve T. Dzhanfezova da Trakya Bölgesi'nde Demir Çağı'nı 12. yy'a kadar indirmek taraftarıdır (Bozhinova 2012: 51, 61; Dzhanfezova 2018: 315). Bozhinova'ya göre Trakya Erken Demir Çağı, Ege'deki Geç Hellas IIIC kronolojik evresi ile beraber başlar. Bu da yaklaşık olarak 1200/1170'e verilir (Guzowska 2002: 235; Aslan ve Hnila 2015: 188; Deger Jalkotzy ve Zavadil, 2003: 7; Mountjoy 2007).

O.C. Aslaksen, Geç Tunç Çağı'nın dinamik insan ve kültür dolaşımını incelediği makalesinde Trakya'nın batı komşusunu ele alırken bu bölgede Geç Tunç Çağı'nın MÖ. 1700 ile 1100 tarihleri arasında tanımlar (Aslaksen 2015: 12). Dolayısıyla Aslaksen'de -detaylandırmamakla birlikte- bölgenin Demir Çağı başlangıcını diğerleri gibi MÖ. 12. yy sonuna vermiş olur.

[35] Bkz: Čičikova, M. (1968). Keramika ot Starata Zhelyazna Epoha v Trakia/ Early Iron Age Pottery from Thrace. *Arheologiya* 10 (4): 15–27; Čičikova, M. (1971). Sur la Chronologie du Hallstatt en Thrace. *Studia Balcanica 5*: 79–92

[36] Bkz:Тодорова, Х. 1973: Тридесет години праисторически проучвания в България. *Векове* 4/5, 84–94.

[37] Bkz: Panayotov, I. (1989). Zur Chronologie und Periodisierung der Bronzezeit in den heutigen bulgarischen Gebieten. *Thracia 9,* 74–103; Panayotov, I. (1995). *The Bronze Age in Bulgaria: Studies and Problems*. Prehistoric Bulgaria. (ss. 243–252). Eds: D.W. Bailey, I. Panayotov ve S. Alexandrov, Madison.

[38] Bkz: Катинчаров, Р. (1982). Произход, периодизация и хронология на бронзовата епоха в България. *Thracia Praehistorica*: 132–149. (Katinçarov, P. (1982). Bulgaristan'da Tunç Çağı'nın kökeni, tarihlendirme ve kronolojisi. *Thracia Praehistorica*: 132–149).

Aşağı Tuna Vadisi kültür malzemelerini, Trakya'yı da kapsayacak şekilde içine alan B. Hänsel[39] 1976 tarihli çalışmasında Trakya'da Erken Demir Çağı'nın MÖ. 12. yy sonu 11. yy başında "Çatalka Kültürü" ile başladığını önerir (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018:17, 18, Tab.1). Hänsel'in bu tezi daha sonraki yıllarda Orta Strymon Vadisi'nde sistemli kazısı yapılmış olan Sandanski mezarlığından elde edilen verilerle de desteklenmiştir (Alexandrov 2002: 81).

Kuzeydoğu Bulgaristan bölgesindeki araştırmalarına dayandırdığı kronolojik tanımlamada G. Toncheva[40] ise bölgenin Demir Çağı için başlangıç tarihini MÖ. 11. yüzyılın ortalarına vermektedir (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 18). V. Mikov[41] ve Y. Boyadziev) gibi araştırmacıların başını çektiği geleneksel kabul de Demir Çağı'nın MÖ. 11. Yüzyılda başladığı yönündedir (Boyadziev 1995; Dimitrova 2011:73; Hristova 2018: 99).

K. Leshtakov'un, Yukarı Trakya ve Doğu Rodoplar'da Geç Tunç Çağı için tipik olan keramiğin ortadan kalktığı tarih olarak M.Ö. 11. Yüzyılın ortalarını önermemesi (Leshtakov 2009: 62,63), bu tarihi Demir Çağı'nın başlangıcı olarak kabul ettiğini gösterir.

Esasında yukarıda belirtildiği gibi Trakya Erken Demir Çağı kronolojik saptamaların büyük bir bölümü analojik kıstaslara dayanan nispi tarihlendirme önerileridir. Buna rağmen son yıllarda bölgede çeşitli radyokarbon analizleri ve başka arkeometrik incelemeler de yapılarak yeni tarihleme önerileri de geliştirilmeye başlamıştır (Şekil 39).

Kuzeydoğu Bulgaristan'da yer alan *Durankulak-Golemiya Ostrov* yerleşiminde yapılan kazılardan elde edilen verilerin arkeometrik tarihleme analizlerine göre ise bölgede Geç Tunç Çağı'nın bitiş tarihi ortalama olarak MÖ. 1100 ile 1000 tarihleri arasında gerçekleşmiştir (Dzhanfezova 2018: 310; Leshtakov 2009: 58; Boyadzhiev 1995: 177). Hatta bu tarihin 10. yy'a kadar çekildiği analizler de mevcuttur (Hristova 2018: 99).

[39] Bkz. Hänsel, B. (1976).Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der Älteren Hallstattzeit an der Unteren Donau. *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes: 16–17,* Bonn.

[40] Bkz. Tončeva, G. 1980.

[41] Bkz. Mikov, V. (1971). La Bulgarie l' âge du bronze. *Studia Balcanica 5*: 51–61

Doğu Rodop Dağlarındaki bazı önemli veri merkezlerinden alınan materyaller üzerinde yapılan karbon analizleri sonucunda bölgede Geç Tunç Çağı'nın MÖ.12. yy'da bittiği, Demir Çağı'nın I. evresinin ise MÖ.11. yy sonu/ Erken 10. yy'da başladığı; arada kalan zamanın ise bir "geçiş dönemi" olduğu önerilmiştir (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018:36).

Troia'nın Geç Tunç Çağı'nı simgeleyen VI ve VIIa tabakaları MÖ. 1700-1190/80 arasına tarihlenir. Görkemli bir kent görünümü sunan Troia VI kalesi MÖ. 1300 tarihi civarında şiddetli bir depremle sonlanır. Ardından kurulan Troia VIIa aynı kültürün devam ettiği, halkın deprem sonrası yaralarını sardığı bir evredir. Yüz yıldan az bir süre yaşamını sürdüren bu kentin de MÖ. 1190/80'lerde tüm yerleşimde izleri saptanan bir "askeri harekat" sonucu yıkıldığı kabul edilir (Mountjoy 1999: 296-297; Gür 2012: 57; AslanveHnila 2015: 186; Becks, 2003: 42; Becks 2002a; Becks ve Thumm 2001: 419.)

Troia VIIa tabakasının yıkımından sonra kentte ortaya çıkan yeni kültür öğeleri, Tunç Çağı'nın geleneksel sosyal yapısından son derece farklı özellikler ortaya koyar. Yüzyıllardır kentte süren çark yapımı seramik üretiminden hem teknolojik hem de form ve bezeme özellikleri ile ayrılan yeni bir keramik tipi ortaya çıkar. Kökleri Balkan/Trakya coğrafyasına dayanan bu yeni el yapımı keramikler Troia'da Demir Çağı'na geçildiğinin simgesi olarak kabul edilmiştir. Troia'da bu Balkan/Trakya keramiği kullanan yerleşim VIIb tabakası olarak tanımlanmıştır. Troia VIIb tabakası, tüm evreleri ile kentin Erken Demir Çağı'nı simgeler ve bir önceki yerleşimin yıkıldığı MÖ. 1190/80 tarihinde başlar.

Maydos Kilisetepe'de ise Demir Çağı'nın kesin başlangıç tarihi henüz belirlenememiştir. Höyüğün IV. Tabakası, Troia VIIb. Tabaka ile çağdaş kabul edilir ve Erken Demir Çağı kültürü olarak tanımlanır. Bu tabakanın başlangıç tarihine ışık tutacak, analize dayalı bir veri henüz yoksa da bir önceki tabakanın son evresine ilişkin radyokarbon analiz sonuçları dikkate alınarak bu tabakanın MÖ. 1300 ile 1200 yılları arasında başladığı varsayılmaktadır (Başaran Mutlu 2019: 5).

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı araştırmalarında bu süreç kendi içinde evrelere ayrılır: Erken Demir Çağı I ve II. Bu genel kabul yanında kimi araştırmacılara göre bölgede Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçiş kültürel anlamda kesin çizgilerle ayırt edilememektedir ve bu sebeple her iki çağ

arasında ortak kültürel izlerin bir arada izlenebildiği bir "geçiş evresi" vardır. Buna görüşe göre bölgede Geç Tunç Çağı'nın son aşamasını temsil eden Plovdiv-Zimnicae-Cherkovna (PZC) kültürünün birçok öğesi, Erken Demir Çağı'na geçiş sürecinde varlığını sürdürmeye ve yeni kültür öğeleri ile birlikte var olmaya devam etmiştir. Öte yandan birçok nekropolde Geç Tunç Çağı'nda başlayan kullanım Demir Çağı içlerine kadar devam etmiştir. Bu kompozit yapı dolayısıyla Trakya'nın birçok bölümünde Erken Demir Çağı I evresinin başlangıcından önce yaşanan bir "geçiş evresi"nden söz edilmelidir (Bozhinova 2012: 52; Hänsel, 1976: 200-206; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 18; Tončeva 1980: 27 vdd., 119- 136, 129 vd).

"Geçiş Evresi" Doğu Rodoplar üzerinde yer alan iki önemli yerleşimde; Bulgaristan'daki *Ada Tepe* ve *Gluhite Kamani*'de verileriyle kesin olarak tanımlanmıştır. Hem Ada Tepe II. Tabakada hem de Gluhite Kamani II. Tabakada Geç Tunç Çağı'ndan süregelen kap formları ve bazı süsleme öğeleri ile Erken Demir Çağı'na özgü bazı unsurların bir arada var olduğu tespit edilmiştir. Bu gözlemlere dayanılarak her iki yerleşimde de Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçişin bir anda olmadığı, her iki yerleşimin II. Tabakaları süresince bir "geçiş evresi" yaşandığı saptanmıştır (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 20,22). (Şekil 40).

Bulgaristan Trakyası'nda, bulgularıyla dikkat çeken özel bir sit olan *Perperekon*'dan elde edilen veriler de bazı araştırmacıların Trakya Bölgesi'nde Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçişte bir "geçiş evresi" olduğunu teorisine yöneltmiştir. Perperikon Kutsal Alanı'nda saptanan 'C' tabakasından elde edilen keramiklerde hem Geç Tunç Çağı geleneklerini sürdüren hem de Demir Çağı için tanımlanan bazı detayları barındıran öğeler tespit edilmiştir. Buradan yola çıkılarak MÖ. 1100-1050 tarihleri arasında verilen bu tabaka "geçiş evresi" olarak tanımlanmıştır (Dzhanfezova 2018: 308; Leshtakov 2009: 63).

Ancak "geçiş evresi" teorisinin sunduğu verilerin zayıf ve göreceli olduğunu savunanlar da vardır. Bu teoriye karşı çıkanlara göre evrenin tanımlayıcı verisi keramik tipolojisi olduğu için kesin kriterlere dayanmaz ve bu yüzden de detaylı bir inceleme konusu olarak halen ortada durmaktadır. Örneğin, bölgede Kuzey Balkanlar kaynaklı olarak ortaya çıktığı önerilen ve Demir Çağı'nın başlangıcı ile ilişkilendirilen "yiv süslemeli kaplar", Trakya Bölgesi'nin bazı bölümlerinde Perperikon-C grubundan daha erken ortaya çıkar (Dzhanfezova 2018: 309).

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı'nın I ve II. Evrelerinin kronolojik ayrımı konusunda da farklı görüşler vardır.

B. Hänsel[42], Trakya Erken Demir Çağı'nı aşamalara ayırırken kültür gruplarıyla bu evreleri tanımlamıştır. Ona göre güney ve doğu Bulgaristan'da Erken Demir Çağı I. Evre, *Çatalka Kültürü* adıyla tanımlanırken bu evreyi kuzey Trakya'da *Babadağ I Kültürü*, Orta Avrupa'da ise *Hallstatt A1 ve A2* (Ha A1, A2) kültürü ile temsil edilmektedir. Erken Demir Çağı II. evre ise güney ve doğu Bulgaristan'da *Pseniçevo Kültürü* adıyla; Kuzey Trakya'da *Babadağ II. Kültürü* ile Orta Avrupa'da *Hallstatt B* (Ha B) Kültürü ile senkronizedir. Çatalka Kültürü için MÖ. 11. yüzyılı veren B. Hänsel, Erken Demir Çağı II. Evrenin yani Pseniçevo Kültürü'nün MÖ. 10. Yüzyılın başından MÖ.7. Yüzyılın sonuna kadar sürdüğüne vurgu yapar (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 17).

G. Toncheva[43] tarafından yapılan dönemsel ayrıma göre Erken Demir Çağı I. evre MÖ. 1050-800 tarihleri arasında, Erken Demir Çağı II. evre ise MÖ. 800-550 tarihleri arasında yaşanmıştır (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 18).

Güney Trakya bölümünden elde edilen fibula ve diğer bazı takı malzemesini tasnif eden D. Gergova[44], Erken Demir Çağı I. evre için MÖ. 11 ile 9. Yüzyıllar arasını, Erken Demir Çağı II. evre için ise MÖ. 8 ile 6. Yüzyıllar arasını önerir. Gergova'nın tasnifinde Erken Demir Çağı II. Evrede kendi içinde iki alt evreye ayrılır. Birinci alt evre (EDÇ IIa) MÖ. 8. Yüzyıl ile 7. Yüzyılın ortasına kadar olan zamanı içerirken ikinci alt evre (EDÇ IIb) MÖ. 7. Yüzyılın ortasından 6. Yüzyılın ortasına kadar uzanır (Bozhinova 2012: 52, 58; Dimitrova 2011: 73; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 18).

E. Bozhinova Trakya Erken Demir Çağı'nın iki aşamalı bir kronolojiye sahip olduğunu kabul eder ve her aşamayı kendi içinde evrelere ayırır. Keramikte kullanılan bezeme unsurlarındaki değişimlere göre yapılan bu ayrımda Erken Demir Çağı I. evresinin "Yivli Keramik Kültürü (Fluted Ware Horizon) 1 ve 2. aşamaları",

---

[42] Bkz. Hänsel, B. (1976). *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der Älteren Hallstattzeit an der Unteren Donau*. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes 16–17. Bonn.

[43] Bkz. Tončeva 1980.

[44] Bkz. Гергова, Д. 1986. Постижения и проблеми в проучването на ранножелязната епоха в Тракия. *Археология* 27(3): 11-26. (Gergova, D. Trakya'da Erken Demir Çağı araştırmalarında gelişmeler ve sorunlar. *Arkeoloji* 27(3): 11-26)

Erken Demir Çağı II. evresinin ise "Pshenichevo/Pseniçevo Kültürü 1, 2. ve 3. Aşamaları" olarak tanımlanır (Bozhinova 2012: 61).

Bulgaristan Ada Tepe ve Gluhite Kamani'den elde edilen radio-karbon analiz sonuçları ile onları destekler nitelikte olan *Stambolovo mezarlığı* ile *Dolno Çerkovişte* ve *Kazanlık*'tan alınan analizler ise en azından Güney/Güneydoğu Bulgaristan'da Geç Tunç Çağı – Erken Demir Çağı arasındaki "Geçiş Evresi"nin MÖ. 12. Yüzyıla; Erken Demir Çağı I. evresinin MÖ. 11-10. Yüzyıllara; Erken Demir Çağı II. evresinin ise MÖ. 9 ile 7/6. Yüzyıllara verilebileceğini ortaya koymuştur (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018:36).

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kronolojisinde II. evre keskin bir şekilde sonlanır. Çark yapımı gri keramiğin, Trakya'nın Erken Demir Çağı gelenekli el yapımı perdahlı keramiği ile kısa bir süre de olsa bazı merkezlerde bir arada görülmesi kısa bir dönemi kapsayan Erken Demir Çağı III'üncü aşama olduğu ve bu evrenin bir tür "Geç Demir Çağı'na geçiş evresi" olarak da kabul edilmesi gerektiği önerisine yol açmıştır. Her ne kadar bu III. Evre Kuzeydoğu Trakya'da kabul edilmiş olsa da özellikle Güney/Güneydoğu Trakya için bu aşama kabul edilmez (Bozhinova 2012: 52, 59)

Güney/Güneydoğu Trakya'nın bazı bölümlerinde, çark yapımı keramiğin kendini göstermeye başladığı MÖ. 7. Yüzyıldan itibaren Erken Demir Çağı'nın sonuna geldiği (Hristova 2018: 112) kabul edilir. Oysa bölgenin diğer bölümlerinde bu sürein M.Ö. 600'e kadar indirilebileceği önerilir (Bozhinova 2012: 51; Dimitrova 2011: 73).

Troia'da ise VIIb tabakası ile ifade edilen Erken Demir Çağı kendi içinde üç yapım evresine ayrılır: Troia VIIb1, Troia VIIb2 ve Troia VIIb3[45].

Troai'nın Erken Demir Çağı tabakası, mimarisi ve keramik stilleri itibariyle kuzeyden; Balkanlar, Stepler ve Trakya Bölgesi'nden gelen kültürlerinin izini taşıyan yeni bir sosyal yapının varlığını göstermektedir (Becks 2003: 42; Becks ve Thumm 2001). Troia VIIb1yerleşiminin MÖ.1190/80'de kurulduğu ve yaklaşık yetmiş yıl yaşadığı anlaşılmıştır. MÖ. 1130'larda Troia VIIb2 kentinin kurulduğu ve bu evrenin de MÖ. 1050/30 tarihleri arasında sona erdiği kabul edilir. Troia'da Erken Demir

[45] Troia Erken Demir Çağı tabakalarının tanımlanmasında Dörpfeld'den Korfmann'a kadar süre içindeki değişimlerin özeti için bkz: Becks 2003. Ayrıca Troia'da VIIb1 tabakasının gerçekte var olup olmadığı, varsa da niteliği konusunda bir değerlendirme için bkz: Aslan ve Hnila 2015: 186 vd

Çağı'nı temsil eden son evre ise Protogeometrik Ege Kültür öğelerinin de Balkan kültürüne eşlik ettiği Troia VIIIb3 tabakasıdır. Bu tabaka ise MÖ. 1050/30 ile MÖ. 950 tarihleri arasına verilir (Aslan vdğ. 2014: 276; Aslan ve Hnila 2015 185-210; Becks 2003: 42, 47-48; Becks vdğ: 2006: 46-48; Hnila 2012: 214-216; Jablonka ve Rose 2004)[46].

Troia'da Erken Demir Çağı'nın başlangıcını temsil eden VIIb1 tabakası Ege'de Myken saraylarının yıkılmasının hemen ertesi ve Doğu Akdeniz dünyasını kasıp kavuran "Deniz Kavimleri saldırıları" ile aynı dönemi simgeler. Kıta Yunanistan kronolojisine göre de LHIIIC evresinin başlangıcı ile çağdaştır (Becks ve Thumm: 2001: 419; Guzowska:2002: 235; Becks: 2003: 42; Gür: 2012: 57).

Bu tabloya göre Troia VIIb1 evresi Trakya Bölgesi'ndeki "Geçiş Evresi" ile çağdaştır. Troia VIIb2 ve VIIb3 yerleşimleri ise Trakya'daki Erken Demir Çağı I. evresini kapsamaktadır. Trakya Bölgesi'nde Erken Demir Çağı II. Evre kültürlerinin yaşandığı dönemde ise Troia'da yerleşim kesintiye uğrar. Kent, Balkan kökenli el yapımı keramiğin çark yapımı ve boya bezekli Erken Protogeometrik keramik ile bir arada yer aldığı VIIb3 evresinin bir yangınla sonlanmasının ardından yaklaşık iki yüz yıl boyunca büyük bir kültürel sessizliğe bürünür (Becks ve Thumm 2001: 424; Becks 2003: 42).

1.3.3.2. Yerleşim Modeli

Yapılan araştırmalar, Erken Demir Çağı ile birlikte Trakya'da yerleşim sayısında belirgin bir artış olduğunu ortaya koymuştur (Georgieva 2001: 83). Başta Sakar Vadisi, Istrancalar, Rodoplar olmak üzere Trakya Bölgesi'nin genelinde birçok Geç Tunç ve Demir Çağı yerleşimi tespit edilmiştir (Bozhinova 2012: 51). Sadece Rodop Dağları'nın doğu kesiminde bile üç yüzden fazla yerleşim ve kült alanı tespit edildi. Benzer bir yoğunluk bölgenin kesimlerinde de kendini göstermektedir (Zdravkova Dimitrova 2008: 495).

Geç Tunç Çağı, yerleşim kültürü açısından özelliklerini MÖ. 1. Bin yılda da uzun bir süre devam ettirmiştir. E. Bozhinova, Trakya Demir Çağı kültürünün temelinde Geç Tunç Çağı kültürel yapılanmasının olduğunu söylerken bu duruma

[46] Troia'da EDÇ'nin başlangıç tarihi konusunda farklı öneriler için bkz: Guzowska, 2002: fig. 1

dikkat çeker (Bozhınova 2012: 54). K. Lesthakov da bölgedeki birçok Trak yerleşiminin prehistorik geleneği sürdürdüğüne vurgu yapmaktadır (Lesthakov 2004). Gerçekten de prehistorik gelenekten gelen birçok yerleşimini Demir Çağı'nda da aynı höyükleşme sürecinin bir parçası olarak sürdüğü görülür. Özellikle de Geç Tunç Çağı'nda kurulan neredeyse tüm yerleşimlerin Demir Çağı boyunca aynı alanda devam ettiği gözlemlenir (Chapman vdğ. 2009: 165, Fig. 7)

Prehistorik dönemden itibaren var olan höyükleşme geleneğini sürdüren Demir Çağı yerleşimleri olmakla beraber D. Agre, Erken Demir Çağı'nda bölge genelinde genellikle birkaç kuşak sürdürülen ve birkaç parsele yayılan küçük ölçekli yerleşimlerin de kurulduğuna dikkat çeker[47].

Yerleşimlerin genellikle hayvancılık ve tarıma dayalı küçük kabilene sistemine dayalı bir organizasyon yarattığı düşünülmektedir. Herodotos'un, Traklar'ın bir araya gelemeyen kabileler halinde yaşadığı yönündeki bilgiden yola çıkılarak ozanın yaşadığı dönemden hemen önceki süreci temsil eden Erken Demir Çağı için de bölgede genel olarak dağınık bir düzende örgütlenen, bölgesel kimliklerin güçlendiği yerleşim modeli tablosu çizilir (Bozhinova 2012: 56). Yine Trak etnisitesi üzerinden bölgenin MÖ. Erken I. binyıl kültürünün özellikle kıyıya uzak iç ve dağlık kesimlerde köy ve mezra tipi yerleşimlerde şekillendiği önerilmiştir (Sayar, 2006: 163; Yıldırım 2008: 23). Bu öneriler bağlamında antik kaynakların, yakın kültür bölgesinde yer alan Kuzey Ege'deki yerleşimler için yaptığı tanımlama Trakya Bölgesi için de anlam kazanmaktadır. Herodotos (Herodotos 1991: 5. 98), Arsitotales (Poetica 1448a.36) ve Thykidides (1. 10; 3.94), Kuzey Ege'de klan temeline dayalı olarak örgütlenen, tahkimatsız köy yerleşimlerinden (Komai=Κώμαί) söz eder (Papadopoulos 2016; Wardle 1997a: 526 vd; Kontonicolas 2018: 221).

Rodop Dağları'nın orta kesiminden elde edilen polenlerin analiz sonuçlarının Demir Çağı süresince bölgede tarımsal bir sosyal yapıya işaret etmesi (Lazarova ve Filipovitch 2004: 166) bölgedeki kırsal habitasyon süreci konusundaki önerileri desteklemiştir.

Buna rağmen Trakya Bölgesi'ndeki tüm Geç Tunç ve Erken Demir Çağı yerleşimlerini kırsal kültür sosyolojisi içinde tanımlamak mümkün değildir. Bölgedeki maden kaynakları etrafında şekillenen Trak kentlerinde, bu yataklardan

[47] Agre'den aktaran Hawthorne 2009: 22

faydalanma ve zanaat üretim gereği uzun süreli yerleşimin yapılabildiği (Bozhınova 2012: 56), kırsal alanlarda yoğunlaşan çok sayıda yarı göçebe çoban ya da tarımcı kavimlerine ait köy tipi küçük yerleşimler yanında ticarete açık kıyı coğrafyalarında veya stratejik bölgelerde daha iyi organize olmuş Demir Çağı habitatları olduğu da anlaşılmaktadır.

Bölgenin Neolitik Çağ'dan yakın dönemlere kadar kullanılan geleneksel mimarisinin dal örgü ve ahşaba dayanan konstrüksiyonu, özellikle kırsal kültürün egemen olduğu Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı yerleşimlerin tespitini çoğu zaman zorlaştırmaktadır. Yüzey araştırmalarında, keramik bulgulara dayanılarak tespit edilen yerleşimlerin boyutları, niteliği ve genel özellikleri ancak sistematik kazılar sonrasında tanımlanabilmektedir. Diğer taraftan geç dönem beşerî etkinliklerinin yarattığı tahribatların da büyük ölçüde yok ettiği Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı yerleşimleri genellikle küçük buluntu temelli tanımlamalarla anlaşılmaya çalışılmaktadır (Chapman vdğ. 2009: 173). Buna rağmen son yıllarda artan çalışmalar sayesinde bu yönde önemli başarılar elde edilmiş ve ana hatlarıyla da olsa bir yerleşim dağılımı tipolojisi ve topografya seçimi konusunda tasnifler yapılabilmiştir.

Yerleşimlerin yer seçiminde genellikle tepelik alanlar, yamaçlar ile su kaynaklarının yakınları tercih edilmiştir. Özellikle Demir Çağı'nın erken evrelerinde mağara ya da kaya sığınaklarının da yerleşim için kullanıldığı düşünülmektedir (Ailincāi 2016: 201-202; Chapman vdğ. 2009: 173; Stamberova 2020: 141; Zdravkova Dimitrova 2008: 496;).

D. Nenova, daha çok Bulgaristan Trakyası odaklı hazırladığı Geç Tunç Çağı kültürüne ilişkin çalışmasında bölgenin bu dönem yerleşim tipolojisini üç ana başlık altından toplamayı uygun görmüştür. Ona göre, genel hatlarıyla tanımlansa da detayları konusunda ne yazık ki halen yeterince bilgi sahibi olunamamış çok sayıda yerleşim vardır ve bu Geç Tunç Çağı yerleşimleri şu şekilde tasnif edilebilir: 1) Yerleşim tepeleri 2) Açık (Düz) Yerleşimler, 3) Taş Mimarili Yerleşimler (Nenova 2018: 124). Bu tasnifin genel olarak Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı yerleşimleri için de tanımlanabilir olduğu anlaşılmaktadır. R. Georgieva Trakya Erken Demir Çağı yerleşimlerinin genel özelliklerinden söz ederken genellikle tahkimatsız olduğunu vurgular. Mimarisi basit tekniklere dayanan küçük konutların

yer aldığı bu yerleşimlerin oluşturduğu kültürel tabakalanmanın da genellikle ince bir katmandan oluştuğuna dikkat çeker (Georgieva 2001: 83). Kuşkusuz burada sözü edilen yerleşim tipleri höyük ve düz yerleşim tipleridir. Zira ova düzleminde kurulan tahkimatsız yerleşimler yanında bölgede, höyükler, Malkoto Kale gibi tahkimata gerek duymayan doğal özellikleri ile savunma gücüne sahip yerleşimler, Plovdiv'deki Nebet Tepe yerleşimi gibi taş malzemenin de kullanıldığı surlarla çevrili kaleler olduğu da bilinmektedir (R. Erdoğu 2005: 18).

Yerleşim tepeleriyle kastedilen habitat sahaları, höyüklerdir. Açık yerleşim tanımlaması altında ise kısa süreli oba türü yerleşimler ile bir ya da en fazla birkaç kuşağın yaşayıp terk ettiği yerler tanımlanır. Bu dönemde bir de genellikle dağlık bölgeler de ve yine çoğunlukla zirvelerde tespit edilen, taş mimarili kale tipi yerleşimler dikkati çeker. Diğer iki gruba göre daha az da olsa, farklı bir kültürel yapının yansıması olan bu kaleler, Nenova'nın tasnifindeki taş mimarili yerleşim tipinin örnekleridir.

Bulgaristan'da Yukarı Trakya Ovası'nın doğu kesimi ile Doğu Rodoplar ve Yukarı Struma Vadisi açık yerleşim alanlarının en sık izinin sürülebildiği bölgelerdir (Nenova 2018: 124, 131-135).

D. Nenova, Bulgaristan Trakyası'ndaki açık yerleşimlerde neredeyse hiç kazı yapılmadığına vurgu yaparak bu tip yerleşimler olarak kayda giren bazı örneklerin bir nekropol alanı da olabildiğine dikkat çeker (Nenova 2018: 124).

Doğu Trakya'da ise höyük tipi yerleşimlerin de düz yerleşim sahaları ile benzer bir coğrafi yayılım izlediği anlaşılmaktadır. Edirne ilinin kuzey hattında ve Kırklareli ilinde, Istranca Dağları'nın sınırlandırğı topografyanın güneyi ile Meriç ve Tunca nehirleriyle ona bağlanan küçük akarsu hatları höyüklerin kümelendiği bölgeler olarak öne çıkar.

Araştırmacılar tarafından hem Geç Tunç Çağı'na hem de Demir Çağı'na tarihlenen yerleşim tiplerinden biri de taş mimarili kalelerdir. Trakya'nın dağlık topografyasında yoğunlaşan yüksek kale tipi yerleşimler arasında küçük hillfort tipi savunma amaçlı yerleşimler yanında geniş bir araziye yayılan örnekler de vardır. Bunlardan büyük ölçekli olanlarının tek başına bir yerleşim modeli olmaktan ziyade birer bölgesel merkez olduğu önerilir. Bu merkezlerin, kendi yörelerinin -başta

maden yatakları olmak üzere- tüm doğal kaynaklarını kullanarak refah sağladıkları anlaşılmaktadır (Bozhinova 2012: 56).

Herodotos (Herodotos 1991: 7, 111) savaşçı Satrai Trakları'nın, Rodop Dağları'nda ormanlarla kaplı zirvede yaşadıklarından, bir başka savaşçı Trak budunu olan Bessoslar'ın ise aynı dağın başka zirvelerinde yerleştiklerinden söz eder. Bu tanımlama, bölgedeki kale tipi yerleşim uygulamalarını akla getirmektedir.

Trakya'nın batı bölümünde yer alan Orta Struma Vadisi ve Mesta Vadisi (Nenova 2018: 124, 131-135) ile Sırbistan'daki Morova Vadisi'nin kale tipi yerleşimler açısından oldukça zengin olduğu tespit edilmiştir (Bulatovic ve Filipovic 2017: 150, 158). Benzer kaleler Karadeniz'in kuzeybatı kıyısındaki Dobruca çevresinde de mevcuttur (Ailincāi 2016: 202). Bu kaleler, Batı Balkan coğrafyasında Geç Tunç Çağı'nda görülen hareketliliğin bir sonucu olmalıdır. Araştırmalar bu dönemde Balkanlar'ın batı bölümlerinde, Adriatik Denizi kıyılarına kadar uzanan geniş sahada stratejik tepelerde kurulan kale tipi yerleşimlere dikkat çeker (lacono 2001).

Oldukça detaylı araştırılmış olan Morova Vadisi'ndeki kaleler, Erken Demir Çağı sürecinde bu kalelerin sadece birer savunma merkezi ve askeri garnizon niteliğine sahip olmadığı aynı zamanda birer yerleşim alanı olarak da kullanıldığını gösteren veriler sunmuşlardır (Bulatovic-Filipovic 2017: 154.).

Rodop Dağları'nın kuzey cephesindeki yüksek tepeyi, sur sistemiyle işgal eden *Dragoyna* ise Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı verisi sunan taş mimarili kale tipi yerleşimlerin en tipik örneklerinden biridir (Vassileva 2021:32). (Şekil 41)

Bu tip yerleşimlerin oluşumunda, Geç Tunç Çağı'nda bölgede yaşanan askeri ve sosyal hareketliliğin yarattığı tehdidin belirleyici olduğu düşünülür. M. Vassileva bu bağlamda Geç Tunç Çağı'nı kapsayan MÖ.2. bin yılın geç evresinde höyük türü yerleşimlerin yaşadığı yıkım süreci ile yüksek alanlardaki yerleşim tipinin gelişimi arasında bağ kurar (Vassileva 2021: 30). Buna rağmen bu tip kale tipi yerleşimlerin Erken Demir Çağı ikinci evresinden sonra ortaya çıktığı da iddia edilmiştir (Chapman vdğ. 2009: 172)[48].

[48] Chapman vdğ. 2009'nin aktardığı teoriler ve bu konudaki tartışmalar için bkz: Sandars, N. (1974). Thracians, Phrygians and Iron. *Thracia* III: 195–205.; Sandars, N. (1983). North and South at the end of the Mycenaean Age: Aspects of an old problem. *Oxford Journal of Archaeology* 2(1): 43–65; Popov, H. (2005). Review of the catalogue of the exhibition Die Thraker. *Arheologia* 46(1–4): 209–19.

J. Chapman, E. Magyarı ve B. Gaydarska, Demir Çağı içlerine doğru yaşanan iklim değişimine bağlı olarak yeraltı sularında artışlar olduğu için Trakya'daki birçok höyüğün kalıcı yerleşim için tercih edilmediğini, ormanlık alanların zaman içindeki yapısal değişiminin de insanların bir arada bulunma alışkanlıklarını tetiklediği (Chapman vdğ. 2009: 174) ve dolayısıyla da birçok bölgede yerleşim tipolojisini değiştirdiğini iddia etmiştir.

Makedonya'daki Doirani Gölü'nden alınan polenler analizi Makedonya ve tüm Balkan coğrafyasında Tunç Çağı'nın sonlarından itibaren hızlı bir ormansızlaşma süreci yaşandığı sonucunu ortaya koymuştur (Aslaksen 2015: 18). Bu sürecin Demir Çağı içlerine doğru Trakya Bölgesi genelinde yerleşim geleneğinde önemli değişiklikleri beraberinde getirmiş olacağı akla yakındır. Bu coğrafi değişimin etkisiyle yaşanan ekonomik krizin yüksek bölgelerde, çoban kültürüne dayanan, tahkimatlı bir yerleşim sistemine yol açması gayet dikkate alınabilir bir gerekçedir.

Yüksek topografyalarda kurulan kale tipi yerleşimlerin MÖ. 8. Yüzyıla kadar, bölgedeki tahkimatsız ova ve yamaç yerleşimleri için bir tür sığınma merkezi gibi kullanıldığı da öneriler arsındadır[49].

1.3.3.3. Mimari Uygulamalar

Trakya Bölgesi'nde genel olarak Erken Demir Çağı'nda uygulanan mimari teknikler de büyük ölçüde Geç Tunç Çağı veri alanlarında tespit edilen öncüllerini takip eder. Bu gelenekte uygulanan yapı tekniğinin kökleri esasında Neolitik Dönem'e kadar iner. Coğrafi yapının belirlediği bu geleneksel yapılaşma nerdeyse Neolitik Dönem'deki özellikleriyle Trakya Bölgesi kırsalında yakın bir geçmişe kadar gelmiştir.

Erken Demir Çağı'nda konut mimarisi için tercih edilen organik nitelikte, kısa zamanda doğaya karışarak yok olan yerel kaynakların kullanımı, araştırmacıların dönemin yapılaşması hakkında yeterince bilgi edinebilmesinin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Çünkü yerel mimaride ana yapı unsuru ahşap, saz dallar ve kabaca hazırlanmış killi çamurdur. Bu yapılarda taş malzemesi

[49] T.Spiridov ve D. Agre'den aktaran: Hawthorne 2009: 23

çok az örnekte karşımıza çıkar. Çoğunda da kaba yonu işlenmek suretiyle, destek malzemesi olarak kullanılırdı (Bozhinova 2008: 46; Bozhinova 2012: 56; Chapman vdğ, 2009; Kramberger vdğ. 2019: 173; ,89, 128, fig. 8; Mangum 2016: 21, 46, 127dn. 108)[50]. Trakya'nın kuzeyinde, Doğu Macaristan Ovası'nda ve güneybatı Karpatlar'da kazısı yapılan Erken Demir Çağı konutları Trakya ve çevresinde gelişen sivil mimarinin hem planı hem de ahşap-saz ve kerpice dayalı konstüksiyonu hakkında fikir verir niteliktedir (Scholtz 2010: 82, fig. 4; Uhnér vdğ. 2019: 184, 185, Fig.9) (Şekil 42, 43)

Doğu Rodoplar'ın kuzey cephesinde yer alan Gluhite Kamani kült kayalığında yapılan kazılarda Erken Demir Çağı'nın farklı tabakalarında ortaya çıkarılan taş kümeleri, yanmış kil parçaları, kömürleşmiş meşe krişi parçaları ve gibi çeşitli yapı kalıntıları buradaki mekânsal düzenlemede kullanılan malzemeyi anlatır niteliktedir (Nekhrizov vdğ. 2012: 223, 224)

Pseniçevo kazılarında belgelendiği üzere Erken Demir Çağı Trakya konut mimarisi ortalama 50-60 metrekare ölçülerinde, basit dörtgen planlı mekanlardan oluşuyordu. Mekân tabanlarının belirli aralıklarla sıvanarak yeniden kullanıldığı anlaşılmaktadır. Konutların içinde ocak ve dışarıda ise genellikle bir fırın yer alıyordu (Archibald 1998: 42; Hawthorne2009: 23). (Şekil 44)

Trakya Bölgesi'nde Erken Demir Çağı mimarisinde dikkat çeken bir diğer uygulama ise kale tipi yerleşimlerde görülen taş işçiliğine dayalı tahkimat yapılarıdır. Bölgenin dağlık bölümlerinde izi sürülebilen (Bozhinova 2012: 56; Chapman vdğ. 2009; 173) bu mimariye dair veriler genellikle Kuş Kaya, Dragoyna, Aul Kaya, *Ada Tepe* gibi kültle de bağlı olan yüksek tepelerdeki yerleşimlerde takip edilebilir (Bozhinova 2012: 56; Dimitrova 2007: 505). Kuru duvar örgü tekniğiyle yapılmış bu tahkimatlara ayrıca Rodop Dağların'daki Tashan Tepe, Drabka-Tepedjar Tepe, Rezbatrisa, Ovchevo, Ada Tepe, Dragoyna, Baybak, Alada Tepe, Stomantsi, Kamenka, Smokikta, Dolno Cherkovishte, Maluk Devisil gibi tepe yerleşimlerinde rastlamak mümkündür (Nekhrizov, 2005: 153,154; Dimitrova 2011- 93).

Balkan Yarımadası'nın merkez bölümünde yer alan Morava Vadisi'ndeki kale tipi yerleşimlerin çoğunda da benzer bir tahkimat sistemine rastlanmıştır. Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'na tarihlenen Hisar Kale'deki ahşap destekli olduğu

[50] Saz-Çamur (Wattle and daub) Tekniği ile yapılanantik yapıların modern modelleme uygulamaları için bkz: Gheorghiu 2009: Nicic 2009

anlaşılan taş sur ve hendek yapısı ile Grdelica Tepesi, Gratiste (Prigoj) Kalesi tahkimatları dönemin taş mimarisi konusundaki örnekler arasında sayılabilir (Bulatovic-Filipovic, 2017: 151-154, Fig. 3, 4).

1.3.3.4. Mezar Tipleri ve Gömü Geleneği

Yerleşim geleneğinde olduğu gibi mezarlık uygulamalarında da Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı arasında dönemsel ayrımı kesin hatlarla yapılamamış olan bir gelenek hakimdir Trakya Bölgesi'nde. Her ne kadar yaşanan yoğun tahribatlar bilgi edinme sürecini zora soksa da bugüne kadar elde edilen veriler genel bir tasnif yapılmasına izin vermektedir.

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı mezarlıkları tipolojik özelliklerine göre; *tekli tepe mezarlar, çoklu tepe mezarlardan oluşan mezarlık sahaları* ve d*üz mezarlıklar* olarak ayrılabilir. Bu mezarlık alanlarda yapılan gömü türüne göre ise *İnhumasyon gömüler* ve *Kremasyon gömüler* şeklinde bir ayrım söz konusudur

Trakya genelinde en yaygın şekilde tespiti yapılabilen mezar tipi, tekli ya da grup şeklinde oluşturulmuş mezar tepeleridir. Bu tip mezarlar kendi içinde birkaç alt grup halinde incelenebilir: T*oprak yığmalı mezar tepeleri (Toprak Tepe Tümülüsler), taş yığmalı mezar tepeleri (Taş Tepe Tümülüsler)* ve *dolmenler*. Bu grup genel olarak "Megalitik Mezarlar" adıyla da tanımlanır ve "Kurgan" geleneğinin parçası olarak da kabul görürler.

Toprak Tepe Tümülüsler Trakya ve Anadolu'da Demir Çağı başlarından Roma Dönemi içlerine kadar kullanılmıştır. Bu tip tümülüslerin Trakya Bölgesi'nde ortaya çıkışı Erken Demir Çağı II. Evrede, yani MÖ. 9. yy'dan sonradır. Bu evreden itibaren toprak yığmalı tepelerin başta Tunca Vadisi olmak üzere bölgenin birçok kesiminde hızla yaygınlaştığı görülmektedir (Bozhinova 2012: 58).

Taş Tepe Tümülüsler, diğer örneklerdeki toprak yığma uygulamasına karşın işlenmemiş, yöresel taşlarla ya da taş ile karışık toprak bir yığmaya sahiptir. Ayrıca taş tepelerde yığma yüksekliği de Toprak Tepe Tümülüslere oranla oldukça düşüktür. Yığmanın çapları 3 ile 10 m arasında değişirken yığma yükseklikleri 0,45 m ile 1,50 m arasında değişim gösterir (Nenova 2018: 125, 126).(Şekil. 45)

Taş yığma mezar tepelerinin bireysel mezar olmayıp aile mezarı olarak oluşturulduğu ve birkaç kuşak boyu kullanıldığı düşünülmektedir. Bu mezarlarda taş yığma, ana toprak içine açılmış çukur içine ya da ana toprak zemine konulmuş basit bir taş podyum yüzeyine yerleştirilen gömüleri kapatıyordu. Cesedin yakılarak kül ve kemiklerinin bir pt. Urne içinde çukura konulması da sık görülen bir uygulamadır (Nenova 2018: 124, 131-135).

Trakya'da megalitik mezarlar genellikle benzer coğrafya ve topografyalarda izlenir. Buralar dağlık bölgeler, alçak dağ basamakları, doğal teraslar ya da tepe düzlükleri ile akarsu vadilerine paralel uzanan sırtların üzeridir. Anıtların belirli gruplar oluşturacak şekilde ya da bağımsız olarak dağıldığı tespit edilmiştir (Nenova 2018: 125; Yıldırım 2008: 36-38; Özdoğan-Akman 1992: 410; Archibald 1998: 64; Nekhrizov 2015: 127). Bulgaristan'ın kuzeyindeki dağlık bölgeler ile Doğu Trakya'da Yıldız/Istranca dağlarının batı kesimi bu tip mezarların yoğunlaştığı yerlerdir (Özdoğan 1982a; Özdoğan 1983; Özdoğan 1985; Özdoğan 1986b; Nekhrizov 2015: 126, 127).

1970'lerin sonundan itibaren Balkan coğrafyasında mezar tepelerine dönük bilimsel kazı ve araştırmalar artmıştır (Yıldırım 2008: 41; Archibald 1998: 53). Bu kapsamda Romanya, Bulgaristan ve Türkiye Trakyası'nda GTÇ-EDÇ'ye tarihlenen Taş Tepe Tümülüslerde kazılar yapıldı. Kuzey Trakya'daki Sboryanovo'da tespit edilen elli civarında Taş Tepe Tümülüste (Stoyanov 1997; Yıldırım 2008: 41), Romanya'nın Susani Köyü'nde tespit edilen Erken Demir Çağı'na ait mezar tepesinde (Yıldırım 2008: 43, Lev. XXII.a-b), Orta Karpatlar'daki Lapuş tümülüs nekropolündeki birçok mezarda (Kacsó vdğ. 2011; Kacsó vdğ. 2012) Arnavutluk'taki Lofkend'deki yüz adete yakın mezar tepesinde (Papadopoulos vdğ. 2014; Papadopoulos vdğ. 2008: 687 vd.; Yıldırım 2008: 42, Lev. XX.a-c) arkeolojik kazılar yapıldı. Bulgular Trakya ve yakın çevresinin Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı mezar geleneği hakkında son derece önemli bilgiler sağladı.

Kuzeydoğu Bulgaristan'da yer alan Razgrad şehrine yakın bir bölgede keşfedilen Sboryanovo mezarlığı, Trakya Erken Demir Çağı ölü gömme gelenekleri hakkında çok önemli bilgilerin elde edildiği bir nekropol sahsıdır. Burada kazısı yapılan 1 nolu mezar tepesi, iki sıralı bir çevre duvarı ile sınırlandırılır. Yığmanın orta bölümüne inhumasyon gömü olarak kuzeybatı-güneydoğu yönünde sırt üstü

yatırılan bireyin etrafı tek sıra taş dizisi ile çevrilidir. Cenazenin ayak dibinde, bir başka dairesel taş dizisi ile çevrilen küçük alan içinde, büyükçe bir kâse içinde yerleştirilmiş çift kulplu bir içki kabı bulunmuştur. Bunun dışında ise çok sayıda tören kabının tümülüs çevre duvarının içindeki bir alanda istif edildiği anlaşılmıştır. Tümülüsü kazan ekibin dikkatini çeken bir başka unsur ise mezar içinde yer alan sunu kapları sağlamken, tümülüs çevre duvarı dışına bırakılmış kapların özellikle kırılmış olduğudur (Metzner-Nebelsick 2012: 71).

Trakya megalitik mezar anıtları arasında yer alan bir başka grubu da *dolmen* adı verilen oda mezarlar oluşturur. Bu megalitik mezarlar Balkanlar'da sadece, Trakya Bölgesi sınırları içindeki Sakar Dağı, Rodoplar ve Istrancalar'da tespit edilmiştir (Нехризов 2010: 85). (Lev. 24-35)

İki- üç metre boyundaki iri yassı blokların dik ya da trapezoidal görünüm kazanması için belirli bir açıyla toprağa dikilmesi ve yine benzer taş levhalarla üzerinin örtülmesi usulü ile oluşturulan dolmenlerin inşasında hiçbir bağlayıcı eleman kullanılmaz. Bazı örneklerde etrafı taş çerçeve ile çevrilen dolmenlerin toprak ya da taş dolgu ile kapatıldığı önerilmektedir. Buna rağmen tüm dolmenlerde bu uygulamanın yapılıp yapılmadığı konusunda şüpheler de vardır (Pozzi 2009: 8). (Şekil 46)Dolmenlerin, bölgede güç sahibi olan kabilelerin yönetici bireylerine ait gömüler olduğu düşünülmekle beraber, bu anıtların, yüzyıllarca boyunca belirli ritüellerin yapıldığı birer kült merkezi olduğu ya da bir kahraman ata içi yapılmış özel mezar anıtları olduğu gibi faklı işlevlere sahip özel yapılar olduğunu düşünen araştırmacılar da vardır (Aƨpe 2005: 104). A. Pozzi ise bu yapıların sadece mezar gibi görülemeyeceği, dolmenlerin aynı zamanda birer törensel kült mekanları olduğunu önerir. En uzun gün dönümlerinde ay ışığının dolmen içine girmesi ile yeniden doğuşun ruhsal bir şekilde yaşanacağına inanıldığı belirtir (Pozzi 2009: 8, 101). Özellikle Trakya Bölgesi dolmenleri üzerinde yaptığı çalışmalardan yola çıkan E. Beksaç'a göre ise dolmenler mezar değil Ana Tanrıça kültünün parçası olan birer tapınaktı. Dolmenlerde bulunan iskeletler veya kremasyon izleri ya törensel kurbanlar ya da ikincil kullanım sürecindeki gömülerden kalmış olmalıdır. Ana Tanrıça'nın rahmini temsil eden dolmenler, ekinoks gün dönümlerinde güneşin

tanrısal ışıkları ile döllenerek yaşamın yenilenmesine aracı olan birer astro-arkeolojik kimlikli kült yapısıdır (Beksaç 2007: 185)[51].

Trakya dolmenlerinde giriş genellikle güney, güneydoğu ya da güneybatı yönüne bakar. Buna rağmen az sayıda örnekte giriş cephesinin doğu ya da batıya yöneldiği tespit edilmiştir (Nekhrivoz 2015: 218).

Dünyanın çeşitli yerlerinde birbirinden bağımsız olarak farklı kronolojik aralıklarda kullanılan dolmenlerde birden çok plan tipi görmek mümkündür (Pozzi 2009). Bu plan çeşitliliği Trakya Bölgesi dolmenleri için de geçerlidir. Trakya genelinde çok sayıda birbirinden farklı dolmen planı tanımlanmıştır. Trakya'nın batı kesimlerinde tek odalı örnekleriyle karşımıza çıksa da (Yıldırım 2008: 39, Lev. XVIa), bölgenin diğer bölümlerindeki dolmenler ya iki odalı ve sundurmalı planlı ya da tek odalı ve sundurmalı plan tipindedir. İki odalı örneklerde ana oda her zaman ön odadan büyüktür. Sundurmalar oda taşlarının yanlardan çıkıntı yaparak ante oluşturmaları yoluyla elde edilir. Giriş koridoru şeklinde düzenlenen sundurma bölümleri, bazı örneklerde üst örtüye sahip değildir (Nekhrizov 2015: 128, Fig. 10.1/2). Üst örtüyü oluşturan kapak taşlarının aynı seviyede dizildiği örnekler olduğu gibi önden geriye doğru tedrici bir şekilde bir basamak görünümünde yükselerek yerleştirildiği örnekler de vardır. Bazen bu mezar kapaklarının üstünde, özellikle de ana odayı kapatan levhalarda yüzeye açılmış yuvarlak sunu çukurları görülür. Ana gömü odası ile dolmen girişini kapatan iri levhalarda açılan deliklerin ölü ruhunun mezar dışına çıkmasını sağlamak amacıyla yapıldığı savlanır (Özdoğan-Akman 1992: 410; Akman 2010: 168-169, Res. 6,8,10). Oysa E. Beksaç bu deliklerin ruhun dolaşımıyla açıklanamayacağını, Ana Tanrıça ve Atalar Kültü ile ilişkili sembolik bir anlama ifade ettiğini, "yaşam-ölüm–dönüşüm" olgusu ile açıklanabilecek bir Ana Tanrıça vajinasını temsil ettiğini söyler (Beksaç 2007: 185).

Trakya'da dolmenlerin yapımında bölge jeomorfolojisinde yoğun olan granit ya da gneis taşlar kullanılmıştır. Bunlar yanında çok nadiren de olsa mermer veya şist taşının da kullanıldığı örnekler vardır (Nekhrizov 2015: 126, 127; Tsonev-Kolev 2012: 18).

Dolmenlerin yapıldığı taşlardan sadece öndeki plakaların hem iç hem dış yüzlerinde işleme yapıldığı görülür. Duvarlar arasında bağlayıcı malzeme

[51] Doğu Trakya dolmenleri konusundaki kitap çalışmaları devam eden danışman hocam Prof. Dr. Engin Beksaç'a bu konuda verdiği sözlü bilgiler için de teşekkür ederim.

kullanılmadığı için yapının uzun dikey konumlu taşlarının yatay bölme duvarlarına yaslanması ile genelde statik denge sağlanır. Blokların dengede kalması için ayrıca oturdukları zemin düzleştirilir ve bloklar hafifçe kazılarak toprağa oturtulur. Bazı örneklerde ise yan duvar bloklarının yukarı doğru hafif bir eğimle içe yatırıldıkları da görülür. Bulgaristan'daki Sakar Dağı'nda incelenen Hlyabova ve Vaskova dolmenlerinde enine uzanan blokların altlarına üçgen levhalar eklenmek suretiyle dengenin güçlendirildiği görülmüştür (Nekhrizov 2015: 127).

Trakya'da bilinen en büyük dolmen odası 2,80 x 2,40 m'dir. Bulgaristan Pelevun ve Vaskova dolmenlerinde görüldüğü üzere nadiren de olsa dolmen tabanlarında levha kaplamalar yapıldığı da bilinmektedir (Nekhrizov 2015: 128).

Bir alanda tek olarak inşa edilmiş dolmenler olduğu gibi yan yana, bitişik olarak iki adet olarak inşa edilmiş olan "çift dolmen" uygulaması da görülür. "çift dolmen" uygulamasında birbirine bitişik olan yan yana iki dolmen genellikle ortak duvar bloğu ile birbirinden ayrılır. Ancak Bulgaristan'daki dolmen sahalarında yapılan araştırmalar çift dolmen uygulamasının bölge de çok yaygın olmadığını göstermiştir (Нехризов 2010: 86).

Bunlar yanında Trakya Bölgesi'nde dolmenlerle aynı coğrafyayı paylaşan, aynı tip malzeme ile inşa edilen sanduka (cist) tipi mezarlar da yer alır. Kimi araştırmacılar tarafından dolmenlerin bir türü olarak tanımlanan bu mezar tiplerinin, dolmenlerden farklı olarak bir girişi yoktur ve dolmenlere göre daha küçüktür (Nekhrizov 2015: 128; Нехризов 2010: 86)[52]. Her ne kadar dolmen sahalarında sanduka mezarlar tespit edilse de bu tip mezarların MÖ. 1. Bin yılda dolmen sahaları dışında da yaygın olduğu kaydedilmiştir (Нехризов 2010: 86).

Yapılan kazılar, dolmenlerin birçoğunun kendi çağında yığma ile örtülü olduğunu göstermiştir. Nadiren de olsa yığmanın iki ayrı dolmeni örttüğü örneklere rastlanmıştır. Genellikle bir taş dizisi çemberi ile sınırlanan bu yığmalarda toprakla karışık küçük taşlar yığma malzemesi olarak tercih edilmiştir. Ayrıca bazı örneklerde yığmanın etrafının da dikey yerleştirilmiş irice taşlarla örülü bir krepis/çember ile çevrili olduğu tespit edilmiştir (Özdoğan-Akman 1992: 410, 411; Nekhrivoz 2015:

[52] Sanduka mezarlar dışında bir ya da daha fazla duvarı için ana kayanın kullanıldığı örnekler ile dolmen tipinde biçimlendirilmiş kaya mezarlar olduğu da tanımlanmıştır. G. Nekhrizov bu uygulamaların EDÇ'de dağlık bölgelerde yaygınlaşan ortak gömü geleneğinin bir gereği olarak tanımlar (Nekhrizov 2015: 132).

218; Yıldırım 2008: 39; Nenova 2018: 124, 131-135). Bu yönüyle Dolmen tepeleri de esasında aynı dönemde yaygın olan bir diğer mezar tipinin, Taş Tepe Tümülüslerin benzeridir. Ancak Rodop Dağlarında yapılan araştırmalar, tüm dolmenlerde değil belirli örneklerin etrafının yığma ile kapatıldığını göstermiştir (Nekhrivoz 2015: 218).

Dolmenlerin, çevredeki kaya kült alanları ve kutsal dağlarla kozmolojik ve ezoterik bir sembolizmin parçası olduğunu savlayan E. Beksaç dolmenleri çevreleyen yığmalar için şu yorumu dile getirir: "*Dolmenlerin üzerini örttüğü bilinen toprak dolgusuyla aldığı tepe sembolü de tamamen Hieron Oros (kutsal dağ) kavramıyla bütünleşerek yaşamın akışını ve kaosa karşı düzeni temsil eden bir evren sembolü oluşturmaktadır*" (Beksaç 2007: 185; Beksaç 2010: 197, 198))

Her ne kadar zamanlara yığmalar yok olsa da yüzeyde kalan taş çember çerçeveler sayesinde Trakya dolmen yığmalarının 5 ile 25 m arasında çaplarda olduğu anlaşılmıştır (Yıldırım 2008: 39)[53]. Dolmenlerin genelde tümüyle yığmanın altında kaldığı düşünülse de bazen hem ikinci gömü yapımına olanak tanımak hem de üzerinde törensel sunu yapabilmek amacıyla kapak seviyesine kadar yığma ile örtülüp üstünün açık kaldığı sanılmaktadır (Özdoğan-Akman 1992: 411).

Hem bugüne kadar az sayıda dolmen kazısı yapılmış olması hem de yoğun kaçak kazı ve beşerî tahribat nedeniyle dolmenlerde uygulanan gömü geleneği hakkında veriler sınırlıdır. Buna rağmen elde edilen bulgular bu mezarlarda inhumasyon gömü yapıldığını ortaya koymuştur. Sakar ve Istrancalar'da kazısı yapılmış örnekler, dolmenlerin bireysel mezar olmayıp aile ve kabile fertlerinin ortak ve uzun süreli kullanımı amacıyla tasarlandığını kanıtlamıştır (Nekhrizov 2015: 130; Akman 2010)[54].

Semadirek Adası, Kuzey Yunanistan ve Batı Trakya bölgeleri ile Bulgaristan Trakyası'nda Sakar Dağı ve Rodop Dağları boyunca çok sayıda tespit edilen dolmenler kuzeyde Karadeniz kıyı şeridine kadar izlenebilmektedir. Ama yoğunluk

[53] Özdoğan-Akman ise Doğu Trakya örneklerinden yola çıkarak dolmen yığmalarının çapını 8-16 m arasında, yüksekliğinin ise ortalama 2-4 m arasında bir ölçüye sahip olabileceğini önerir: Özdoğan-Akman 1992: 411

[54] E. Beksaç'a göre Trakya Bölgesi dolmenlerinin asıl kullanım amacı gömü değildir. Dolmenler Ana Tanrıça ve Atalar kültü ile ilişkili birer kült alanı olup, astronomik prensiplere göre düzenlenmişlerdir. İçlerinde tespit edilen gömü izleri geç dönemlere aittir (Beksaç 2006a, 283, 284; Beksaç 2007: 185)

600 civarında dolmenin tespit edildiği Sakar Dağı'nda görülmektedir. Doğu Trakya'da ise bu kültürün yoğunlaştığı coğrafya Istranca/Yıldız Dağları'dır (Nekhrizov 2015: 127; Özdoğan-Akman 1992: 408-410).

Dolmenlerde genellikle herhangi bir süsleme öğesine rastlanmaz. Buna rağmen Yıldız/Istranca Dağları'nın batı kesimindeki Golyam Devrent yakınlarında tespit edilen çiftli dolmende süsleme öğelerine dair izler yakalanmıştır. Dolmen girişinin iki yanında yer alan silinmiş spiral bezemeleri ile girişin üst kısmına ait, düşmüş bir levha üzerine işlenmiş labris betimi hem farklı bir uygulama olarak dikkat çekmekte hem de bu özelliği ile Batı Avrupa ve Kafkasya dolmenleriyle paralellik sergilemektedir (Nekhrizov 2015: 130).

D. Nenova bu anıtların bölgede ilk defa Geç Tunç Çağı'nda ortaya çıktığını söylese de (Nenova 2019: 37) kazı bulgularının genellikle MÖ. 11 ile 6. Yüzyıllar arasına tarihlendiği anlaşılmaktadır (Nekhrizov 2015: 132).

Sakar Dağı'ndaki Hlyabovo, Mladinovo, Voskova, Doğu Rodoplar'daki Pelevun, Zhelezino, Kobilino ve Istrancalar'daki Kirovo, Belevren, Lalapaşa dolmenlerinde yapılan kazılar Erken Demir Çağı'ndan sonra da dolmenlerde gömü yapıldığını kanıtlamıştır. Bazı dolmenlerde görülen Erken Demir Çağı sonrası materyalin bu anıtlarda geç dönemlerde yapılan anmalarla ilişkili olabileceğini düşündürmektedir (Nekhrizov 2015: 132).

Erken Demir Çağı kökenli dolmenlerde Roma Dönemi içlerine kadar kullanım izleri saptansa da bilinen en geç tarihli dolmen yapımı Doğu Rodoplar'da tespit edilmiştir. İki odalı ve sundurmalı bir plan tipine sahip olan bu dolmende yapılan kazılardan elde edilen veriler MÖ. 4-3. Yüzyıla tarihlendirilmiştir (Nekhrizov 2015: 132).

Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'nda Trakya'da Dolmenlerle birlikte megalitik kültürü oluşturan bir başka unsur ise *Dikmetaş* adı da verilen *menhirler*dir. Fransızca'dan literatüre giren Menhir kelimesi, yükseklikleri 20 metreye kadar ulaşan dikili taşları tanımlar. Farklı formlardaki tüm anıtsal dikme taşlar için menhir kelimesinin kullanıldığı düşünülürse bu geleneğin hem çok geniş bir coğrafyaya hem de derin bir tarihsel geçmişe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Tıpkı dolmen mezarlar gibi dikilitaş kültürü de Asya, Avrupa ye Afrika'da, Sumatra, Japonya, Moğolistan, Güney Hindistan, Keşmir, Iran, Kafkasya, Doğu Anadolu, Lübnan,

Sudan, Cezayir, Kırım, Trakya ve Batı Akdeniz adaları gibi dünyanın birçok bölgesindeki örneklerle bilinmektedir (Özdoğan-Akman 1992: 410). Avrupa'da İspanya ile Ural Dağları arasındaki geniş alanda izlerine rastlanan dikili taş örneklerinin, kökleri MÖ. 6. Binyıla yani Neolitik Çağlara kadar inen bir geçmişi olduğu bilinir (Erdoğu 2005: 140; Guilaine 2004: 98 vd.; Serra vdğ. 2016: 197)[55].

Dünya coğrafyasında tanımlanmış menhirlerin diziliş planı açısından farklı örnekleri olduğu saptanmıştır. Birinci tipteki menhir anıtları tek bir monolitik blok halindeki dikilitaştan oluşur (Basit tip). İkinci gruptaki menhir anıtları ise birden çok dikilitaşın daire oluşturacak şekilde yerleştirilmesi ile yapılır (cromleck/dairesel tip). Üçüncü grupta dikilitaşlar düz bir hat halinde tek sıra olarak dizilir (Çizgisel tip). Dördüncü grup, cromleck tipi ile çizgisel düzende yapılan planlamanın bir arada olduğu menhir anıtı tipidir (Çizgisel-Dairesel tip). Bu tipte merkezde dairesel planda yerleştirilen dikilitaşlar vardır ve ona farklı yönlerden uzanan sıra halindeki dikilitaş kolları yer almaktadır. Menhir anıtlarındaki son planlama tipinde ise dikilitaşlar yan yana düzenli birkaç sıra oluşturacak şekilde yerleştirilirler (sıralı tip) (Tsonev vdğ. 2012: Fig. 2).

Menhirlerin işlevi ve tarihlendirmesi konusunda kesin bilgiler yoktur. Gruplar halinde belirli bir düzen içinde ya da bağımsız olarak dizilen dikili taşların kozmik olaylar ve güneş ışığının açılarını dikkate alan birer kült gereci ya da erken çağlarda gün ışığı ve mevsimsel dönüşümlerin takibini kolaylaştıran birer takvim olduğu veya da su kaynaklarına olan yakınlığından yola çıkarak su kültüne ilişkin anıtlar olabileceği (Pozzi 2013: 5) gibi çok çeşitli yorumlara sebep olan menhirlerin ölüm kültü sembolü olduğu (Serra vdğ. 2016: 197) ya da antropomorfik biçimleri ile "atalar kültü"ne yönelik dikildiği (Erdoğu 2005: 134) şeklinde öneriler de vardır.

Menhir kültürüne sahip bir halk grubu da Türkler'dir. Özellikle *Balbal* adı verilen insan biçimli dikili taş geleneğini sürdüren Göktürkler'de bir kişinin mezarının başına dikilen insan biçimli taşı, onun hayattayken öldürdüğü düşmanını simgelediği bilinir (Çoruhlu 1999; Sevin-Özfırat, 2001).

Trakya'da tespit edilen ve menhir olarak tanımlanan dikme taşlar da tıpkı dolmenler gibi bölge dağlarının ana kayaç yapısını oluşturan granit ya da gnais taşlarla yapılmıştır (Tsonev-Kolev 2012: 18). Boyları 4 m'ye kadar çıkabilen

[55] Menhirler hakında detaylı bilgi için bkz: Pozzi 2013: 4 vd.; Nekhrizove 2015

örneklere sahiptir. Kabaca biçimlenmiş olan ve farklı formlar gösteren bu taşlar düz, sivri ya da yuvarlak üst kenarlı dikdörtgen gövdelerden oluşur.

Dünya genelinde, birbirinden uzak birçok bölgede ve fraklı kronolojik aralıklarda görülen megalitik anıt yapma geleneği, Trakya megalitlerinin kökeni konusundaki görüşleri de tartışmalı hale getirmiştir. Örneğin işlenmemiş taşlarla mezar tepesi yapma geleneği dünyanın birçok bölgesinde, birbirinden bağımsız ve farklı zaman dilimlerinde görülen bir uygulamadır (Özdoğan-Akman 1992: 407; Yıldırım 2008: 29)[56]. Bu geleneğin en yaygın olduğu coğrafyalardan biri Doğu Avrasya'dır. Orta Asya'da, Altay Dağları boyunca tarım ve hayvancılığın genel yapısını da etkileyen iklimsel değişimlerle birlikte MÖ. 4. Bin yıldan itibaren görülmeye başlayan "Kurgan" isimli mezar tepelerinin MÖ. 3. Bin yılda güneyde "Kromlek Kurgan" adıyla Kafkasya ve Gürcistan çevresine batıda ise Karadeniz stepleri yoluyla Balkan coğrafyasına yayıldığı bilinmektedir (Yıldırım 2008: 30; Köroğlu 2000: 2; Karageçi-Özgül 2019: 670, 673, Fot.9-10; Bourgeois vdğ. 2007: 58-60*).* Balkan Yarımadası'nda ise ilk defa Erken Tunç Çağı'nda taşlarla yapılmış mezar tepeleri görülür (Frînculeasa vdğ. 2015; Włodarczak 2017)[57].

Trakya megalitik anıtları ve özellikle Taş Tepe Tümülüs tipi mezarlarının yakın benzerlerine Kafkasya ve Orta Asya steplerinde rastlanması[58], Trakya'ya kuzeyden gelen bu kültürün kökleri konusunda bu bölgeyi işaret edebilir. Türkiye Trakyası'nda 1960 yıllarda araştırmalar yapan Ş.A. Kansu Trakya Bölgesi'ndeki megalitik geleneğinin Tunç Çağı öncesine tarihlenemeyeceğini belirtir (Kansu 1969; Kansu 1971). Buna rağmen, genel kabul Trakya megalitik kültürünün bölgede Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı geçiş sürecinde bölgede oluşan yeni kültürel yapının bir sonucu olarak doğduğu yönündedir (Akman 1997; Gotsev 1998; Özdoğan 1998; Özdoğan- Akman, 1992; Özdoğan 1985: 527; Özdoğan 1999b;). Bu görüş, Trakya megalitik anıt yapma geleneğinin kuzeyden, steplerden Geç Tunç Çağı içinde Trakya dağlarına yayıldığını ileri sürmektedir (Ceylan vdğ 2008: 3, 4; Erdoğu 2005: 141; M. Özdoğan- E. Özdoğan 2007: 14). Buna göre Trakya megalitleri,

[56] Ayrıca bkz: Kitov, G. (1994). The Thracian Mound. *Bulletin of the Ancient Orient Museum(BAOM)* XV: 121-147.

[57] Kurgan kültürünün Avrupa'ya MÖ.5. bin yılından itibaren dalgalar halinde yayılışı ve bu kültürün, Hint-Avrupalılar ile ilişkisi yönündeki teori için bkz: Gimbutas 1993.

[58] Orta Asya'daki taş yığmalı kurgan örnekleri için bkz: Havlík vdğ., 2018;Molodin, 2008: 29, Fig. 5,7; Przinger 2008; Jacobson-Tepfer, 2008.

özellikle de Doğu Trakya Bölgesi'ndekiler Tunç Çağı'nın sonlarında bölgeye kuzeyden gelen göçlerin, henüz Troia'ya ulaşıp VIIb2 tabakasını yaratmadan önceki kuşağını temsil eder. (Özdoğan 1985: 225; Özdoğan 1987: 5; Nenova 2018: 136; Ceylan vdğ. 2008: 4).

Dolmenler öznelinde, megalitik kültürün Trakya bölgesine gelişi için Erken demir Çağı başındaki ikinci göç dalgasını öneren görüşler olsa da[59] Trakya'nın farklı bölümlerinde yapılmış olan dolmen kazılarında ele geçen bulgular bu tip mezar yapımının Geç Tunç Çağı'nda başladığı önerileri uzun yıllar öne çıkmıştır (Nenova 2018: 126; Özdoğan-Akman 1992: 411-412).

Ancak bölgenin güneybatı kesiminde, Kuzey Yunanistan'da megalitik kültür üzerine araştırmaları ile bilinen Triandaphyllos buradaki tüm megalitik bulguları ise Erken Demir Çağı içine tarihlendirir[60].

Megalitik anıtları bir bütün olarak değerlendirip Geç Tunç-Erken Demir Çağı süreçlerine tarihleyen görüşlere rağmen, bu anıtların bir parçası olan taş yığmalı mezar tepeleri için durum başka bir kronolojik seyir izler. Bu tip mezar tepelerinin, Erken Tunç Çağı'nda Orta Avrupa'da, Kuzey Balkanlar ve hatta Bulgaristan'daki Rodop dağlarında örneği bilinen "çukur mezar /pit grave" geleneğinin devamı olduğu iddia edilir (Kitov 1994: 121; Lesthakov 2002; Yıldırım 2008: 35, 36;).

Sırbistan'daki Priboj na Limu şehri yakınlarındaki Poplacnica Vadisi'ndeki mezar tepelerinde yapılan kazılar ise step, Tuna ve Dinyaster kültürleri ile direkt bağlantılı olduğu anlaşılan taş yığmalı mezar tepesi, çukur mezar geleneğinin bu bölgede Erken Tunç Çağı'ndan Demir Çağı başlarına kadar sürdürüldüğünü kanıtlamıştır (Zotoviç 1989-1990; Yıldırım 2008: 42, Lev. XXI.a-c).

Trakya'da megalitik kültür Erken Demir Çağı sonlarına kadar devam eder. Bu dönemden sonra dolmen, dikili taş ya da taş tepe tümülüs yapılmadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu anıtlarının bazılarının zaman içinde bir süre daha kullanıldığı bilinir (Ceylan vdğ. 2008: 4; Nenova 2018: 136; Özdoğan 1987: 5; Yıldırım 2008: 4; Özdoğan-Akman 1992: 408;).

Arkeolojik kazısı yapılan Sakar Dağı'ndaki Hlyabovo, Mladinovo, Glavan, Vaskovo ve Yıldız (Istranca) Dağları'ndaki Kirovo, Belevren, Lalapaşa dolmenleri ile Doğu Rodop Dağları'ndaki Pelevun, Zhelezino, Kobilino dolmenlerinde bulunan

[59] Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Nekhrizov 2015.
[60] Aktaran: Erdoğu 2005: 14

Geç Demir Çağı ve sonrasına ait mezar hediyeleri bu mezarların kullanımındaki geniş zamansal yelpazeyi göstermesi açısından önemlidir (Nekhrizov 2015: 132). Uzun süre kullanılan bu mezarların Antik Çağ Trakya ve Anadolu coğrafyasındaki tümülüs geleneğinin öncüsü olduğu önerilir (Özdoğan-Akman 1992: 209; Yıldırım 2008: 40)

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı gömü uygulamaları arasında, megalitik mezar mimarisi başlığı altında değerlendirilebilecek bir başka mezar tipi ise kaya mezarlarıdır. G. Nekhrizov, Bulgaristan'da elli civarında Demir Çağı kaya mezarı olduğundan söz eder ve bunlardan sadece bir tanesinin Sakar Dağı'nda, geri kalanların ise Doğu Rodoplar'da yer aldığını belirtir. Vodenicharsko, Potochnitsa, Ovchevo, Popovets, Podkova, Golemantsi, Bivolyane gibi yerleşimlerde tespit edilen kaya mezarlarının dolmenlerde olduğu gibi genellikle güney, güneydoğu ya da güneybatı yönüne bakan bir ana cepheye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında az sayıda kaya mezarının ana cephe yöneliminin batı veya kuzeydoğuya dönük olduğu anlaşılmıştır. 1,80 x 1,60 m ya da 2,90 x 2,60 m ortalama ölçülerde, yuvarlatılmış köşelere sahip mezar odaları ve kemerli ana girişi ile tipik bir form yakalayan bu dönem kaya mezarlarında yer yer mezar odasına yapılmış ölü yatakları, adak platformları ve nişler tespit edilmiştir (Nekhrizov 2015: 134, 135). Çevresinde tespit edilen Erken Demir Çağı yerleşim bulgularından yola çıkarak tarihlendirme önerisi yapılan (Nekhrizov 2015: 136) kaya mezarlarının kesin yapılış tarihinin belirlenmesi için daha detaylı çalışma yapılmalıdır.

Düz mezarlık alanları, topografyası ve coğrafi koşulları nedeniyle en zor tespiti yapılabilen ve en çok tahrip olan mezarlık sahalarıdır. Geç Tunç Çağı ya da Erken Demir Çağı'na ait düz mezarlık alanlarının en belirgin örnekleri Yukarı Trakya Vadisi'nde ve Güneybatı Bulgaristan'da kazılmıştır (Nenova 2018: 125). Türkiye Trakyası'nda ise bugüne kadar kayda geçen bir Geç Tunç-Erken Demir Çağı düz mezarlık alanı yoktur.

Trakya Bölgesi genelinde Geç Tunç Çağı'nda kremasyon, Erken Demir Çağı'nda ise inhumasyon gömü biçimi yaygındır. Buna rağmen bölgeler arasında farklılıklar kendini gösterir. Örneğin Yukarı Trakya'da Geç Tunç Çağı mezarlarında inhumasyon gömüler fazlayken Erken Demir Çağı ile birlikte el yapımı, yumrucuklu

kaba çömlekler içine konulmuş yanmış ceset uygulamalarının artış gösterdiği kaydedilmiştir (Nenova 2018: 127).

Doğu Rodoplar'da tespit edilen kaya mezarlarının içindeki mezar yatakları gibi döşemler, bu anıtlardaki gömü biçiminin de inhumasyon olduğunu düşündürmektedir (Nekhrizov 2015: 137)

1.3.3.5. Kutsal Alanlar

Trakya Bölgesi'nde Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı kültürü yazılı belgelere dayanmadığı için bu dönemin din anlayışı konusundaki bilgilerimiz son derece azdır ve daha çok kısıtlı ölçüdeki arkeolojik materyalin yorumuna dayanmaktadır. Buna rağmen Bölge genelinde yapılan arkeolojik araştırmalar coğrafi özelliklerin de etki ettiği farklı sosyal yapılarda çeşitlilik gösteren, buna rağmen belirli prensiplerin ortak olduğu bir inanç biçiminin hakim olduğu anlaşılmaktadır.

Erken Demir Çağı Trakya Bölgesi dinsel kimliğinde kült yapılaşmasının yer seçiminde tercih edilen alanların başında da su kaynaklarına yakın, dağlık alanların sırtlarındaki, çevreye hakim düzlükler geliyordu (Baralis ve Tonkova 2015: 336; Nekhrizov 2000: 322; MoglovaveStoev 2014: 1385). Genellikle yerleşim alanlarının dışında, kırsal bölgelerde kurulsa da yerleşimle bir arada olan kült alanı örnekleri de tespit edilmiştir (Nekhrizov, 2005: 156; Nenova 2018: 128).

Lubcha, Ostritza, Zagrajden, Boykovo, Assenovgrad örneklerinde olduğu gibi bu yalçın kayalıklarda oluşturulan kült mekanları bazen kurban objelerinin atıldığı bir ya da birkaç doğal kaya yarığı ile temsil edilirken bazen de biçimlendirilmiş sunu çukurları ile kült peyzajı oluşturulmuştur (BaralisveTonkova 2015: 336)

Bulgaristan Trakyası'nı doğu batı yönünde aşan Rodop Dağları bu dönemden itibaren uzun yıllar kaya kült alanı olma özelliğini sürdüren çok sayıda merkeze sahiptir (Beksaç 2009a; Nenova 2018: 127- 129, Fig. 5.3; Nekhrizov, 2005: 155; Zdravkova-Dimitrova 2008; Zdravkova-Dimitrova 2008: 496). *Tashan Tepe, Drabka-Tepedjar Tepe, Rezbatrisa, Ovchevo, Ada Tepe, Dragoyna, Baybak, Alada Tepe, Stomantsi, Kamenka, Smokikta, Dolno Cherkovishte, Maluk Devisil* gibi zirvelerde kurulu olan ve genelde kuru duvar örgü taş duvarla çevrili, oval planlı bir tahkimata sahip olan kutsal alanlar (Nekhrizov, 2005: 153,154; Dimitrova 2011- 93),

Aul Kaya, Tatul, Angel Voyvoda Köyü kutsal alanları gibi kült döşemine sahip kayalıklar, *Karandil, Samara, Tangarduk, Bailova, Harmankaya* gibi kült amaçlı kullanılmış mağara ve kaya sığınakları (Moglova vdğ. 91-93; Nekhrizov, 2005: 154-156; Stoev ve Maglove 2014) Bulgaristan'da ya yüzey araştırmaları ya kısa süreli kazılar ya da uzun süreli kazı projeleri ile araştırılmış kutsal alanlar arasında sayılabilir.

Bulgaristan'daki *Aul Kaya, Ada Tepe* (Dimitrova 2007: 496 vd.; Zdravkova-Dimitrova 2008: 496; Nenova 2018: 129;), *Perperek* ve *Orlovi Skali* kutsal alanları ile Sakar Dağı'ndaki *Palaikastro* (Fol 2018: Fig. 4-7; Leshtakov 2009: 63) ve Rila Dağı'ndaki *Markov Kamak* (Markov 2008; Maglova-Stoev 2014: fig: 135.5) kutsal alanlarında detaylı arkeolojik araştırmalar yapılmıştır

Bulgaristan'daki Doğu Rodop Dağları'nda yer alan *Ada Tepe*/*Ada Kale* kutsal alan olma özelliği yanında yamaçlarında altın maden ocağı da işletildiği anlaşılan bir arkeolojik sahadır. Bu farklı kimliği nedeniyle hep göz önünde olan sitte, interdisipliner niteliğe sahip bir ekip tarafından kazılar yapılmıştır (Zdravkova-Dimitrova 2008: 496). Yapılan kazılar buradaki kült kimliğinin Geç Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'nın geç evrelerine kadar sürdüğünü göstermiştir (Dimitrova 2011:73; Kenderova vdğ. 2008: 489). Bir yükseltinin zirvesinde yer alan kutsal alan 1200 metrekarelik bir alana yayılır. Tepenin üç yanının topografik sınırını Krumovitsa Nehri oluşturur. Yerleşimdeki erken dönem kült faaliyetleri için kullanılan bölüm, tepenin batı kesimdeki tepe ve yamaçlardır. Tepenin belirli noktalarında yakalanan Geç Tunç Çağı tabakaları hakkında en iyi bilginin alındığı sektörlerden biri Geç Demir Çağı'na tarihlenen oval taş yapının altından gelmiştir. Bu sektörde hem Geç Tunç Çağı hem Erken Demir Çağı tabakaları hem de Geç Demir Çağı'na ait oval yapı ortaya çıkarılmıştır. Oval yapının altında yer alan Geç Tunç Çağı tabakasında yer alan 1 metrekarelik bir ana kaya, üzerinde yapılan döşem izleri ile dönemin kült biçemleri hakkında fikir verir niteliktedir. Ana kaya üzerindeki düzelti ve ateş izleri bu alanın bir kült platformu olarak kullanıldığını ortaya koyar (Zdravkova-Dimitrova 2008: 497).

Ada Tepe yerleşim sahasının kuzey kesimlerinde yapılan kazılarda da Geç Tunç Çağı'na tarihlenen tabakalara rastlanılmıştır. Ana kayaya oturan bu evreye ait bulgular arasında yer alan bir bronz labris ile yine bronzdan imal edilmiş bir mızrak

ucu oldukça dikkat çekmiştir. Bu iki bulgu Y. Zdravkova-Dimitrova tarafından, bölgenin MÖ. 2. Binyılın ikinci yarısında Ege dünyası ile girdiği kültürel ilişkinin kanıtları olarak yorumlanır (Zdravkova-Dimitrova 2008: 497).

Meriç Vadisi ile Rodop Dağları arasında bir geçiş bölgesi olan Güney Bulgaristan yöresindeki *Dragoyna* bölgedeki bir başka Geç Tunç/ Erken Demir Çağı kutsal merkezlerinden biridir. Birbirine sırt ile bağlanan iki tepe üzerinde yayılan Dragoyna hem önemli bir kült alanı hem de Geç Tunç Çağı'ndan MÖ. 1. Bin yıl sonuna kadar günlük yaşamın sürdüğü bir yerleşim alanı olma özelliğine sahiptir (Dimitrova 2011:73).

Doğu Rodoplarda, Arda Nehri'nin çevrelediği yüksek bir kayalık üzerinde yer alan *Aul Kaya* fazla büyük olmayan bir yayılım alanına sahiptir (Şekil 47). İlk defa 1997 yılında G. Nekhrizov tarafından keşfedilen Aul Kaya, küçük bir kayalık alana yayılan arkeolojik materyalin durumu dikkate alınarak kült alanı olarak tanımlanmıştır. Aynı ismin 2007 yılında alanda yaptığı kısa süreli kazılar, Aul Kaya'da üç evreli bir tabakalanma olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. İlk iki tabaka Geç Tunç Çağı'na, üçüncü tabaka ise Erken Demir Çağı'na tarihlenir. Geç Tunç Çağı tabakalarında kayaların doğal boşluklarına, düzenlenmiş alanlar ya da taşlarla kaplanmış özel mekanlara konulmuş çok sayıda kültle ilişkili bulgular elde edilmiştir. Tıpkı Ada Tepe'de olduğu gibi kaplama plasterler, adak eşyaları gibi tespit edilmiştir. Orta bölümüne konkav bir şekilde kaplama yapılmış şekilde bulunmuş olan kült ocağı da alanın dini faaliyetlerdeki işlevini açıklayıcı niteliktedir (Zdravkova-Dimitrova 2008).

Dragoyna, Aul Kaya ve Ada Tepe'de görülen kayaların kutsallığına olan inanca dayalı kült merkezlerinin bir benzeri de Rodop Dağları'nın batı kesiminde yer alır. *Babyak* yakınlarında yer alan bu alanda 1980'lerin ortalarından beri sürdürülen arkeolojik kazılar, Dragoyna'da olduğu gibi iki ana tepe üzerinde kurulu olan, bölgenin en önemli kaya kutsal alanlarından birini ortaya çıkarmıştır (Dimitrova 2011:73). Babyak Kutsal Alanı, dağların doruklarına kurulu Erken Demir Çağı kutsal alan peysajının en güzel örneklerinden birini temsil eder. Nestos Vadisi'ne hakim tepe üzerinde yer alan kutsal alan, kuru duvar örgü tekniği ile yapılmış peribol duvarı ile çevrilidir. Çevre duvarı içinde yer alan doğal kaya çatlakları ile özellikle

oluşturulmuş niş ve çukurlarda bulunan çok sayıda adak eşyası buradaki kült pratikleri hakkında ipuçları verir (BaralisveTonkova 2015: 336). (Şekil 48)

Rodop Dağları'nın batı kesiminde olduğu gibi doğu yarısında da çok sayıda Erken Demir Çağı yerleşimi ve kült alanı mevcuttur (Nekhrizov 2000: 319). Örneğin Kasnakova'daki *Aphrodite Kutsal Alanı*'nda ve bir Trak yerleşimi olan *Karalevo*'da yapılan arkeolojik kazılarda Erken Demir Çağı kült objelerine rastlanmıştır (Nekhrizov 2005: 156).

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kült alanları arasında, planlama ve mimari düzenlemesi ile farklı bir kimlik sergileyen *cromleck tipi kült alanları*ndan söz edilebilir. (Şekil 49)

Benzerleri Batı Avrupa'dan bilinen cromleckler, kimi araştırmacılar tarafından menhirlerin bir parçası olarak tanımlanır (Tsonev vdğ. 2012; Kansu 1969; Kansu 1971). Doğu Rodop Dağları'ndaki Dolni Glavanak köyü'nde, Plovdiv yakınlarındaki Staro Zhelezare'de, Sakar Dağı'ndaki Planinovo'da, Oryahovo'da, Doğu Balkan Dağları'ndaki Byala'da (Tsonev vdğ. 2012: 184) ve Doğu Trakya'daki Yıldız/Istranca Dağları'ndaki Kırıkköy'de (Kansu 1969; Kansu 1971) cromleck olarak tanımlanan kült alanları yer almaktadır. Bunlar arasında en iyi korunmuş olanı Doğu Rodop Dağları'ndaki Dolni Glavanak yakınlarında yer alandır. Bu kült sahası Arda Nehri'nin kenarındaki alçak bir sırt üzerinde yer almaktadır. Alan, 1,20 m ile 1,50 m arasında değişen yükseklikliere sahip, kabaca şekillendirilmiş yerel volkanik kayaların 10 m çapında bir daire oluşturacak şeklide, 0,75 m ile 0,95 m aralıklarla yerleştirilmesi ile oluşturulmuş bir kült sahasıdır. Bloklar ana kaya üzerine oturtulmuştur ve bazılarında küçük taşlar kullanılarak dik durması sağlanmıştır. Kült alanında yapılan kazılar MÖ. 8-6. Yüzyılda yani Erken Demir Çağı'nın ikinci evresinde inşa edilen Dolni Glavanak Cromlecki'nin cenaze yakma törenleri için kullanılmış olabileceğini düşündüren verileri ortaya koymuştur (Nekhrizov 2015: 133; Nekhrizov 2000).

Doğu Rodoplar'ın orta kesimi ile Arda Vadisi çevresinde örneklerine rastlanan kaya nişleri bölgenin dinsel ya da ölüm ritüelleri ile açıklanır. Bu tür kaya nişlerinin yoğun olarak gözlemlendiği en önemli kült merkezlerinden biri *Gluhite Kamani*'dir (Şekil 50). Genellikle güneş ışığının vurduğu yüksek kaya cephelerine ya da mağara içlerine açılan kaya nişleri genellikle 0,60 ile 1 m arasında yüksekliğe

sahiptir. Tabanda 0,30-0,40 m genişliğe sahip olan kaya nişlerinin hemen hemen aynı ölçüde derinliği olduğu kaydedilmiştir (Nekhrizov vdğ. 2012: 228 vd; Nekhrizov 2015: 138).

Kaya nişlerinin işlevi konusundaki tartışmalar halen sürmektedir. Genellikle güneş ışıklarına dönük kayaların yüzeyine işlenmesinden yola çıkılarak güneş kültü ile ilişkilendirilebildikleri gibi, kaya mezarlarının etrafında yapılan örnekleri sebebiyle de güneş ve ölüm kültüne dönük ritüeller için ve dolayısıyla da Orfik inanç çerçevesinde kullanıldığı da önerilmiştir. Kimi örneklerin ise görüntüsü itibariyle bir kapıyı andırmasından yola çıkılarak kaya nişlerinin yer altı dünyasına açılan kutsal kapıların simgesi olduğu önerilir (Nekhrizov vdğ. 2012: 228, 129; Nekhrizov 2015: 141). Bunun dışında, kaya nişlerinin fonksiyonu için önerilen an yaygın görüşlerden biri de bunların kremasyon ritüellerinden kalan kül ve kemiklerinin konulduğu urnelerin yerleştirildiği birer adak gömü yerleri olduğu yönündedir (Nekhrizov 2015: 140)

Trakya Bölgesi'nde çeşitli amaçlarla çukur oluşturma geleneğine Neolitik Dönem'den Orta Çağ içlerine kadar rastlanır. Bunlar bazen içinde günlük kullanım eşyalarına ait artıkların yer aldığı çöp çukurları bazen de dinsel ritüellerin bir parçası, bir tür altar olarak açılmış, içinden külte dair izlenimler veren eşyaların bulunduğu çukurlar olabilmektedir (Georgieva 2015; Nekhrizov ve Tzvetkova 2012). (Şekil 51) Bazı Tümülüsler etrafında, cenaze törenleri sırasında kullanıldığı anlaşılan çok sayıda çukur kayda geçmiştir. 1930'lu yıllarda B. Filov'un Plovdiv'de kazdığı Tümülüs etrafında bulunan yüzden fazla kurban çukuru bunun iyi bir örneğidir (Filov 1937; Georgieva 2015: 154). Kutsal alanlarda bulunan çukurların ise dinsel ayinlerin parçası olduğu, doğum ve ölüm kültleriyle ilişkili olabileceği önerilir (Georgieva 2015: 152; Nekhrizov ve Tzvetkova 2012. 178). Çeşitli hayvan ve nadiren de olsa insan kurbanının yer aldığı çukurlar da bilinmektedir (Nekhrizov ve Tzvetkova 2012: 192, 193, Fig. 7, 8). (Şekil 52)

Erken Demir Çağı Trakya toplumlarında çukur oluşturma geleneğinin ilişkili olduğu bir diğer ritüel pratiği insan kurbanıdır. Arkeolojik kazılardan bulunan kurban izine sahip iskeletler ya da iskelet parçaları buna işaret eder. Bugüne kadar *Gledacevo, Malko Trunovo, Yabulkovo Durankulak, Debelt, Drama, Polski Gradets, Glavan, Svilengrad, Mirkovo* ve *Koprivlen*'deki kutsal alanlarda yapılan kazılarda ele

geçen insan kurbanı verileri çukurlardan oluşan kutsal alanlarda izine rastlanılan törenlerin tarımsal döngü ve doğum gücünü artırmak inancıyla yapıldığı düşünülmektedir (Tonkova 2010).

Menekşe Çatağı'nda ortaya çıkarılan Erken Demir Çağı mekanının sıvalı tabanına sonradan 0.85-0.90 m. çapında bir çukur açıldığı saptanmış, çukur içinde yapılan kazılarda biri genç diğeri daha yaşlı iki bireye ait defin tespit edilmiştir. Önce genç bireyin bu çukur içine defnedildiğini, yaşlı bireyin defin işlemleri sırasında önceki define ait iskeletlerin bozulduğu ve tabana yassı taşlarla platform yapıldığı anlaşılmıştır. Çukur içinde bulunan kap parçaları ile bir öğütme taşının mezar hediyesi mi yoksa defin sırasında tabanı düzleştirmek amacıyla mı konulduğu konusunda kesin bir fikir elde edilememiştir (A. Özdoğan ve Işın 2003: 379, res. 3).

Yazılı kaynakların eksikliğinden dolayı Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı toplumlarının dini inanış biçimi, ritüelleri ve dinsel söylenceleri gibi somut olmayan kültür öğeleri hakkında fazla fikir sahibi olunamamaktadır. Bu nedenle bu öğeler, bölgede elde edilen arkeolojik verilerin yorumlanması yoluyla tamamlanmaya çalışılmaktadır. Öte yandan Erken Demir Çağı Trakya toplumlarının göçebe/yarı göçebe kabile yaşamına dayalı sosyolojik karakterinden yola çıkılarak benzer toplumların din kültürü ile analojik paralellikler kurulmak suretiyle öneriler sunulmaktadır.

Bölgenin Erken Demir Çağı'na ait önemli bazı dinsel mekanın ve din ile yakın ilişkisi olan mezar yapılarının kurulduğu coğrafi alanlar ile yönelimlerindeki bazı benzerlikler Trakya halklarının bu dönemdeki inanışları konusunda bazı ipuçları vermiş ve kimi araştırmacıları bu verileri detaylıca irdelemeye yönlendirmiştir.

Yapılan araştırmalar bölgede kurulan kutsal alanların, dolmen tipi mezarların ve hatta Geç Demir Çağı'nda inşa edilen bazı tümülüs altı mezar anıtlarının başta ekinoks dönemlerinde olmak üzere yılın belirli zamanlarında güneş ışığını merkezine alacak şekilde organize edildiğini düşündürecek veriler sunmuştur. Bu da bölgenin kült mekanları üzerinde arkeo-astrofizik araştırmaların sıklıkla yapılmasına yol açmıştır[61].

[61] Arkeo-artronomi teorileri içeren birçok makale için bkz: Ruggles, C. (ed), 2014: *Archaeoastronomy in the 1990s*, Papers derived from the third 'Oxford' International Symposium on Archaeoastronomy, St. Andrews, U.K, September 1990, Ocarina Books, Loughborough

Gerek arkeo-astrofizik kaynaklı araştırmalardan elde edilen sonuçlar, gerek Avrupa ve Avrasya'da tarih boyunca yer alan benzer sosyolojik yapıdaki toplumlarında izlenen bazı inanış formları ve gerekse Neolitik Çağ'dan beri bölgede var olan bazı kült verileri bir arada değerlendirilerek Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı halklarının Güneş Tanrı ve Ana Tanrıça'yı (Büyük Ana) merkeze koyan paganist ve bir yönüyle de panteist bir pantheona sahip olduğu görüşü gelişmiştir (Bernd-Ersöz 2006: 146; Maglova ve Stoev 2014; Maglova vdğ. 2018; Stoev vdğ. 2018; Maglova ve Stoev 2020; V. Fol 2008; V. Fol 2018)[62].

Trakya Bölgesi'nde kainatın varoluşunu yeryüzü ve gökyüzü arasındaki birlikteliğe dayandıran bir teolojik yapı olduğu kabul edilir. Yeryüzündeki yaratıcı gücü Büyük Ana temsil ederken gökyüzündeki üstün güçler Güneş Tanrısı ve Ay Tanrısı'dır. Bu teolojik yapıda yer dişi, gök erildir. Yeryüzünün tanrısı olan Büyük Ana kthonik bir kimliğe de sahip olup öte dünyanın yani yer altının da anası olarak kabul edilir. Kayalarla simgelenen Büyük Ana Güneş Tanrı'nın hem anasıdır, onu doğurandır hem de yaşamın döngüsünü sağlamak için ondan döllenendir (Moglova ve Stoev 2020: 93). Esas itibariyle Avrasya'nın yaygın çoban ve göçebe kültürünün bir parçası olan bu kozmolojik teoloji bölgede erken prehistorik çağlara kadar inen bir sistematiğe dayalıdır. Bu dinsel örgünün MÖ. 4. Binyılda doğup (Moglova ve Stoev 2020: 108)[63] Eskiçağ süresince güçlü bir şekilde uygulandıktan sonra Orta Çağ ve hatta günümüz Hristiyan dini folklorunda izler bıraktığına inanılır (Kiotsekoglou ve Varvounis 2020; Maglova vdğ. 2018: 91; Moglova ve Stoev 2020: 91).

Antik Dönem'de Ege dünyasında yer alan ve neredeyse tüm antik kaynakların Trakya ile ilişkilendirdiği Sabazios kültünde, Tanrının belirgin iki simgesi olan kartal o inancın gökyüzüyle ilgili gücünün, yılan ise yer altı dünyasıyla olan ilişkisinin bir karşılığı olarak yorumlanır (Georgiev 2021: 15).

Bu inancı destekleyen arkeolojik verilerin bölgede Neolitik Çağ'dan beri var olduğu kabul edilir (Maglovo vdğ. 2018: 91). Trakya'nın Sırbistan'a yakın bir bölümünde kalan Magura Mağarası'nın iç duvarlarına Geç Kalkolitik-Erken Tunç

[62] Trakya Bölgesi kaya anıtlarının Güneş kültüyle ilişkili olduğu yönündeki görüşler ilk defa 1952 yılında Alman araştırmacı I. Welkow tarafından dile getirilmiştir: Welkow, I. 1952: Der Fels im Kultus der Thraker. - In: Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte. Bd. I. Festschrift für Rudolf Egger. Klagenfurt, 28-36. (Nekhrizov vdğ. 2012: 228)

[63] Bu konuda ayrıca bkz: Aleksandria. F. (2009) *The ancient culture of South-East Europe*. Sofia.

Çağı'nda boya ile çizilen betimler (Maglova vdğ. 2018: 92) gibi birçok örnek güneş kültü ve onunla bağlantılı ay ve Büyük Ana inancının Trakya ve çevresindeki köklü geçmişinin bir kanıtı olarak görülür.

Trakya Bölgesi'nin tarihteki din geleneğinin kökleri açısından önemli yapılardan biri Kuzeybatı Bulgaristan'daki Belogradchik yerleşimi yakınlarındaki Rabisha Köyü sınırları içinde kalan, *Magura Mağarası'*dır (Şekil 55). Mağara 250 m uzunluğundadır ve 28.600 metrekarelik bir alanı kapsar. Mağara galerisinin duvarında 240 m boyunca siyah boya ile yapılmış kompozisyonlar keşfedilmiştir. Burada işlenen figüratif tasvirler kendi içinde dört alt grup halinde gözlemlenebilir. Birinci grup antropomorfik betimlemeleri içerirken ikinci grup zoomorfik niteliktedir ve bu grubun betimleri arasında köpekler, devekuşu benzeri büyük kuşlar, şematik tasvir edilmiş keçi ve koyun familyasından cinsler, boynuzlugil türünün alt kollarına ait bazı hayvan betimleri dikkati çeker. Üçüncü grubu oluşturan betimler "T Figürler", paralel çizgiler, zigzaglar, çapraz ağlar, dama tahtası motifi, merdivenler, dalgalı bezekler gibi desenlerin oluşturduğu geometrik süsleme öğeleridir. Mağara duvarında görülen son betimleme grubunu ise sembolik ve kozmolojik bazı tasvirler oluşturur (Arca 2014: 3; Maglova vdğ. 92)[64].

Magura Mağarası resimli galerisinde dikkati çeken en önemli iki unsur, dans ya da dua eder gibi kolları başlarının üstüne kaldırılmış kadınlar ile tüm kompozisyonun en üstünde, sol başta yer alan güneş tasviridir. Bunun dışında kompozisyonda avlanan erkekler, çiftleşme hazırlığında olan kadın ve erkek betimleri de görülmektedir.

Trakya ve Balkan arkeolojisi çalışanlar arasında Magura Mağarası'ndaki duvar resimlerinde anlatılan konuyu güneş kültü ile ilişkilendirip, güneş takvimine göre yılın belirli zamanlarında yapılan doğurganlık ritüelleri ve Tanrının yeniden doğumunun sembolize edilişi şeklinde yorumlayanlar olmuştur (Maglova vdğ. 2018: 93).

Sakar Dağı'nın doğu cephesindeki vadi boyunca kaya yüzeylerine kabartma ya da kazıma tekniği ile yapılmış 16'dan fazla dairesel sembol tespit edilmiştir. 25 ile 90 cm arası çapa sahip olan bu sembollerin güneşi simgelediği kabul edilir (Radoslavova 2014: 112).

[64] Magura Mağarası'nda kültü tabakalanması Paleolitik döneme kadar inen. Mağaranın en erken tabakalanması hakkında bir değerlendirme için bkz: Ivanova vdğ. 2016

Doğu Rodoplar'da yer alan Gluhite Kamani kutsal kayalığında, yüzlerce kaya nişinin olduğu kaya kütlesi yüzeyinde tespit edilen bir kazıma betim de kesin olmamakla birlikte sembolik bir güneş tasviri olarak kabul edilir[65]. (Şekil 56)

Bulgaristan'da, Nova Zagora Bölgesindeki Konevo köyü yakınlarında bulunan ve MÖ. 2. Bin yıl sonuna tarihlenen pişmiş topraktan yapılmış kült töreni grubu Trakya kültüründe güneş kültünün en önemli kanıtlarından biri olması yanında kült törenlerindeki uygulamalar konusunda da çarpıcı bir sunum niteliği taşır. Yuvarlak bir platform üzerinde düzenli aralıklarla yan yana ayakta duran figürler, halkanın ortasında dans eden figürü seyrederken, merkezde ayrıca sunu hayvanları ve libasyon kapları görülür. Tören halkasının baş köşesinde, özel bir kaide üzerinde gösterilen daire betimi ise, tıpkı kayalıklara işaretlenen benzerleri gibi güneş diski olarak yorumlanır (A. Fol ve F. Fol, 2008: 138)[66]. (Şekil 57)

Arkeo-astrofizik çalışmalarına dayanan kimi görüşlere göre Trakya Bölgesi'nde genellikle yüksek kayalıklar üzerinde kurulan kült alanlarının bir bütün olarak ya da bazı özel döşemlerinin gün ışığı ya da gece yıldızların gökyüzündeki diziliş biçimiyle yakından ilişkisi bulunmaktadır. Araştırmalar bu mekânsal kurgulamanın, dinsel festivalleri, özel tören zamanlarını tayin etmek amacıyla halk tarafından özellikle oluşturulduğu iddiasındadır. Bu astrolojik kurgu sayesinde insanların kutsal alanları Güneş Tanrı ve Büyük Ana'ya adanmış bir gözlem evi gibi kullandığı ve bu sayede, yıl ve gün dönümlerinin merkez alındığı güneş takvimine göre yıllık kült programlarının zamanının düzenlendiği iddia edilmektedir (Maglova vdğ. 2018; Maglova ve Stoev 2014; Maglova ve Stoev 2020; Stoev vdğ. 2018; V. Fol 2008; V. Fol 2018).

Kaya kült alanlarının şekillendirilmesinde o zamanki toplumun kozmogeni kaygılarını açıklama, varoluşun doğadaki güçlü varlıklarla (gün, ay vb) ilişkisini anlama gibi dürtüler yattığına inanan araştırmacılar olmuştur. A. Fol'a göre tüm bu inanç ve kült sahalarının oluşumunda, toplumun doğa, çevre, zamansal ve doğal döngüler konusundaki düşünsel yapısı etkilidir (Maglova ve Stoev 2014: 1391; Fol

[65] Gluhiti Kamani Kutsal Alanı'nı bize gezdiriken bu sembolü de gösterip hakkında bilgi veren, sayın kazı başkanı Dr. Georgi Nekhrizov'a teşekkür ederiz

[66] Eskiçağ Trakya din kültüründe güneş inancı ve bu inancın Anadolu/Hititlerle bağlantısı konusunda yorumlar için bkz: V. Fol 2008.

1990). Bu gözlem faaliyeti yıllık dini festival takviminin belirlenmesi kadar sosyo-ekonomik yaşamın kalitesini artırmak için de son derece önemlidir.

Trakya'nın en önemli antik kentlerinden biri olan Kabyle'nin akropolünde yer alan *Zaychi Uruh Kutsal Alanı,* Sredna Gora Dağı'nda, Yambol Ovasına hakim bir konumda yer alır. Erken Tunç Çağı'nda ilk defa kutsal alan olarak düzenlenen Zaychi Uruh, bulunduğu tepe itibariyle yıl dönümlerinin (ekinoks) yaşandığı günlerde güneşin doğuş ışıkları ile ufuk çizgisinin birleştiği bir konumda yer alır. Aynı alanda 2 km boyunca kuzey-güney yönünde sıralanan tepelerin meridyen çizgisi üzerinde sıralandığı tespit edilmiştir. Tepelerde yapılan incelemelerde tespit edilen ağaç külü bulguları, geceleri yapılan yıldız gözlemlerinin kanıtı olarak yorumlanmıştır (Maglova ve Stoev 2020: 87, 88).

Kazanlık Vadisi'ne yayılan çok sayıda mezar anıtı ve kutsal merkezde yapılan incelemeler, ekinoks zamanlarında güney ışıklarının buradaki kutsal kimlikli alanları aydınlattığını teorisini destekleyen veriler sunar (Maglova ve Stoev 2014: 1386).

Rodop Dağları'nda birçok örneği bulunan kaya sığınakları ile mağaraların genellikle güneş, ay ve yıldız gözlemine dayalı dini ritüellere ev sahipliği yaptığı düşüncesi önerilmiştir. Baylovo yakınlarındaki mağaranın duvarlarına boya ile yapılan güneş, ay ve yıldız simgeleri ile Sredniya Kamak kayasına oyularak işlenmiş güneş simgesi bu düşünceyi destekler niteliktedir (Maglova vdğ. 2018: 91, Fig. 3, 4; Maglova vdğ. 2016: 405, 406). (Şekil 58)

Kozmolojik ilişki ve özellikle de güneş ışıklarının yönelimine dönük mekan tasarlama kaygısının sadece kült alanlarında değil dolmenlerde de olduğuna inanılır. Trakya Bölgesi'nde Erken Demir Çağı'nın en önemli megalitik simgeleri arasında yer alan dolmenler ile Geç Demir Çağı içlerine kadar devam eden bir süreçte inşa edilen mezar anıtlarının ana girişlerinin güney, güneybatı ve güneydoğu yönlerine çevrilmiş olmasının, güneş ışığının özel bazı günlerde yapının içine girmesini sağlamayı amaçladığı düşüncesinden yola çıkan araştırmacılar bu tasarımın da Güneş Tanrı inancı ile ilişkili olduğunu önerir (Tsonev 2019).

Bu anıtların güney ufkuna göre düzenlenmesinin bazı astronomik olaylara açıklanabileceğini öneren E. Beksaç dolmenlerin kış gündönümü ile yakın ilişkisi

olduğunu ve Trakya'da kış aylarında güneş ışıklarının yakaladığı açıların dikkate alındığını belirtir (Beksaç 2011: 118).

Pausanias ve Euripides'te Trakya kökenli iki mitolojik figür olan Orpheus ve Rhesos'tan söz ederken onların mezarlarındaki iskeletine değen güneşin dünyaya felaket getireceği yönündeki inancı anlatması da mezar-güneş ışığı ilişkisini reddeden görüş için bir argüman olarak kabul edilir (César vdğ. 2008: 172). Herodotos ve Diogenes Laertius'un, hero kültünde mezarlara yapılan kutsal sunuların öğlenden sonraları gerçekleştiğine dair anlatımlarına ve Porphyrius'un "güney Tanrılara ayrılır, öğlen perdeler kapanır, güneş eğim kazanana kadar kimse tapınağa giremez" şeklindeki anlatımına dayanan bazı araştırmacılar ise öğlenden sonraki ışıkların dolmenlerin içine girmesi hesaplanarak yön konumlarının saptandığını iddia eder (César vdğ. 2008: 173)

Buna rağmen 2005 yılında Bulgaristan'daki örnekler üzerine incelemelerde bulunarak dolmenlerin yönelimleri konusunda bir doktora tezi hazırlayan N. Dermendzhiev, dolmen yönelimlerinin genellikle güney ufkuna dönük olduğu gerçeğine vurgu yapmakla beraber, bunun güneşin doğuş ve batış ışıkları ile bağlantılı olmadığı sonucuna varmıştır [67]. D. Kolev, L. Tsonev, A.C. Garcia ve V. Koleva'dan oluşan ekibin Bulgaristan'daki üç farklı bölgeden dolmenler üzerinde yaptığı ölçümlerden elde edilen sonuçlar güney ufku yöneliminde, gün ışından ziyade topografik bazı simgesellik ve özellikle ay ışığı ile ilişkili bir kozmolojik simgeselliğe bağlı olabileceği teorisine açık kapı bırakır (Garcia vdğ. 2008; Kolev vdğ. 2008). L. Tsonev, D. Kolev ve Y. Dinchev'in Sakar Dağı'ndaki dolmenlere odaklanarak yaptıkları yönelim hesaplamalarından çıkan sonuç da dolmenlerin ay ya da güneş ışıklarına göre değil coğrafi bazı unsurlara, çevredeki bir kutsal alana ya da tepeye veya bir başka dolmene dönük yerleştirildiği yönünde olmuştur. Araştırmacılar bu yönelimler nedeniyle dolmenlerin bir kült mekânı olarak değerlendirilebileceğini de önermektedir (Цонев vdğ. 2011).

'Kutsal kayalar ve dağlar' imgesi ile güneşe atfedilen tanrı kimliği bir arada düşünülünce ortaya yer (kayalar ve dağlar) ve gök (güneş) birliğine dayalı inanç, dünyanın başka kültürlerinden de bilinen kutsal evlilik düşüncesini akla getirir. Dolayısıyla Trakya halklarının kayaları biçimlendirmesi ya da doğal görünümüyle

[67] Dermendzhiev'den aktaran: Kolev vdğ. 2008: 169

mistik bir anlam içeren kayaların güneşle olan yön ilişkisine yapılan vurgular, tanrıların kainatı yeniden var etmeye dönük "Kutsal Evlilik" ritüelinin bir parçası mıdır, diye akla gelir. Kaya ya doğal duruşuyla ya da üzerinde biçimlendirilen adak nişleri, kurban çukurları, rölyefler vb ile Güneş Tanrı'nın ışıklarıyla onu döllemesi için hazır bekler. Yılın belli dönemlerinde, özellikle yılın yeniden başladığı zamanlarda, yıl dönümlerinde güneş ışıklarının belli bir açı ile kutsal kayaya temas ederek Büyük Ana'yı döllemesi sağlanır. Bu yolla doğa yeniden doğar, hayat yenilenir, yeni ve taze bir hayatın başlangıcı sağlanır. Rodop Dağları'ndaki Tangarduk Kaya Mağarası'nın, bir vajinaya benzeyen doğal girişi ile Büyük Ana'yı simgelediği kabul edilir. Güneş Tanrı'nın ışıkları her yıl bir kez mağaradan içeri girip, içerde düzenlenmiş kaya altarını aydınlatır. Bu da kainatı var eden iki gücün, Güneş Tanrı ile Büyük Ana'nın hayatı yeniden var eden kutsal evliliğini simgeler (Maglova vdğ. 2018: 92). Benzer bir gözlem Bulgaristan'daki Asenovgrad Bölgesi'ndeki Nochevo yakınlarında yer alan Parmaklı Kaya isimli bir başka kült nitelikli doğal mağarada gözlemlenmiştir (Maglova vdğ. 2016).(Şekil 58)

Bütün bu astrolojik bakış açısı yanında bir gerçek vardır ki o da Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı halkları için dağ ve kayalara kutsal bir kimlik verildiğidir. Kayalara oyulmuş adak nişleri, adak çukurları, tören basamakları ve düzlemleri bu kült alanlarının en belirgin döşemleri olarak karşımıza çıkar. Trakya Bölgesi halklarının dinsel geleneğinde dağlar ve kayalar kâinatın merkezi olarak kabul edilir. Bu dünya ile öteki dünya arasındaki en güçlü bağın simgesidir (Maglova- Stoev 2014: 1387; Nekhrizov 2005: 156). Ana Tanrıça, güneş kültü ve atalar kültüne hitap eden birçok döşem düzenlemesiyle dağlık alanlarda yapılan tören sahaları "Hieron Oros-Kutsal Dağ" imgesinin bir karşılığı sayılır (Beksaç 2006: 36; Fol ve Fol 2018: 69). Nitekim Trakya'da kült yapılarından biri kabul edilen dolmenlerin de genellikle güney ufkunda yer alan kutsal dağ ve tepelere baktığına dikkat çekilir (Beksaç 2006a, 284; Kolev vdğ. 2008: 173). Nitekim Herodotos (Herodotos 1991: 7, 111) Trak kavmi Satrailer'den söz ederken onların bilicilik merkezinin dağların doruklarında olduğundan söz ederek dağa yüklenen dinsel anlama vurgu yapar.

Trakya Bölgesi'nde sıklıkla karşılaşılan, kayaları gün doğumuna bakan cephelerine kazılarak yapılmış daire betimleri bölgenin geleneksel güneş kültünün bir parçası olarak değerlendirilir. Farklı ölçülerde içbükey ya da kabartma şeklinde

kaya yüzeylerine işlenen bu daireler tanrının simgesi olan bir "güneş diski (sun disc/solar disc)" olarak yorumlanır (A. Fol 1983; Fol ve Fol 2008: 13, 64, 191; Maglova vdğ. 2016; Maglova vdğ. 2018; Marinova ve Nenova 2008: Fig. 6, 7). Bu dairesel sembollerin genellikle kültle ilişkili kayalık alanlarda ve gün doğumuna dönük cephelerde işlenmesi, bunların birer güneş sembolü olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir.

Tüm bu arkeolojik veriler, tasvirler ve sembollerden yola çıkılarak genelde Balkan toplumlarında özelde ise Trakya halklarında güneş ve ay ile ilişkili bir inancın güçlü olduğunu savunan görüş bu teorinin en güçlü dayanakları arasına Antik Ege'nin yazılı metinlerinde aktarılan bazı bilgileri de ekler. Buna göre Herodotos (Herodotos 1991: 8, 137)'da, İllyria tyranı ile konuşan Perdikkas'ın, sözlerinin sonunda yere vuran güneş ışıklarının etrafını özenle çizerek bir daire yapması Balkanlı yöneticinin inancına bir saygının sembolizmi olarak yorumlanır. Bir diğer yazılı kaynak ise MÖ. 2. yy bilginlerinden Pseudo-Eratosthemos, *Katastenoia* adlı çalışmasından gelir. Burada Orpheus'un her sabah güneş ışıkları doğmadan önce, tanrıların en büyüğü olan Güneş'e dualar etmek üzere Pangaeus dağında ortaya çıktığını anlatır (Radoslavova 2014: 114).

1.3.3.6. Çanak Çömlek Geleneği

Trakya Bölgesi'nde protohistorik dönem keramik tipolojisi uzun yıllar süren kapalı bir geleneğin ürünleri olarak karşımıza çıkar. El yapımı çanak çömlek üretiminin bölgede neredeyse MÖ. 1. Binyılın ortalarına kadar yaygın kullanıma sahip olması bu kapalı geleneğin en belirgin özelliklerinden biridir. Özellikle Tunç Çağları boyunca üretilen çanak çömleğin hamur, astar ve hatta form özellikleri açısından çok küçük dönemsel farklılıklarla Demir Çağı'na kadar korunduğu, Erken Demir Çağı ile yaşanan farklılaşmanın ise nispeten daha belirgin (Nenova 2019: 64) olmasına rağmen yine de birçok yönüyle geleneği sürdürdüğü görülür.

Trakya Bölgesi'nde Erken Demir Çağı çanak çömlek kültürü önemli ölçüde Geç Bronz Çağı'na dayalı olarak gelişmiştir (Hristova 2018: 86). Geç Tunç Çağı'nın son aşamasında, Aşağı Tuna Vadisi'nden Thasos Adası'na kadar neredeyse tüm bölgede hakim olan Plovdiv- Zimnicea- Cherkovna (PZC) Kültürü'nün belirgin bazı

kap formlarının Demir Çağı başında da bir süre devam ettiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen yaklaşık MÖ. 12. yy'dan itibaren bölgede kendini gösteren yeni bir çanak çömlek kültürü söz konusudur (Bozhinova 2012: 52). Bulgaristan Ada Tepe kazılarında ortaya çıkarılan keramiklerin tipolojik biçimlenişi üzerine yapılan incelemeler, Geç Tunç Çağı tabakalarından elde edilen keramikler ile Erken Demir Çağı katmanlarında bulunanlar birçok ortak form ve unsur içermesine rağmen Geç Tunç Çağı'nda kullanılan ancak Demir Çağı tabakalarında görülmeyen bazı formlar olabildiği gibi Erken Demir Çağı ile birlikte ilk defa ortaya çıkan form ve özellikler olduğunu da göstermiştir. Örneğin amphora biçimli kap formları Geç Tunç Çağı tabakalarında az sayıda örnekle temsil edilirken Erken Demir Çağı ile birlikte bu formda bir yaygınlık görüldüğü anlaşılmaktadır (Zdravkova Dimitrova 2008: 500, 501)

Hem Geç Tunç Çağı'nda hem de Erken Demir Çağı'nda keramik geleneğinin en önemli özelliklerinden biri üretimin el yapımı olmasıdır. Demir Çağı ile birlikte tamamen egemen olan bu üretim tipi, Erken Tunç Çağı III'ten itibaren Trakya'da belirli bölgelerde ve az oranda izine rastlanılan (Türkteki 2012: 80,89) çarkta biçimlendirilmiş keramik geleneğinin önüne geçmiştir. Hamurda belirgin şekilde görülen taş, organik madde, şamot ve kuvars kattı tipik dönem özelliği olarak görülür.

Erken Demir Çağı'nda da çanak çömlekler üretim biçimi ve bunun malzemeye yansıyan kalitesi dikkate alınarak iki ana gruba ayrılır: 1) Kaba Görünümlü Keramikler 2) Perdahlı, Kaliteli Keramikler.

Literatüre *Coarse Ware/ Barbarian Ware* gibi adlarla girmiş olan "Kaba Görünümlü Keramik Grubu" daha çok çömleğin yapımında kullanılan hamurun özelliklerinden ve çömleğin şekillendirilme sürecindeki teknikten dolayı kazandığı başlıca özellikler nedeniyle bu adla anılır.

Kaba görünümlü keramiklerle hamur yeterince elenmemiş kumdan yapılır. Bu nedenle hamur içinde değişik boyutlarda taşçıklar, mineraller ve organik bazı unsurlar görülür. Bu katkılar hamurun sıklaşmasını engellediği gibi pişme sırasında bazı katkı maddelerinin yanmasından dolayı hamur içinde boşluklar olmasına neden olur ki bu da pişme kalitesini düşürür. Kaba görünümlü mal grubunda, hamurun katkılı oluşu, çömleğin şekillendirilmesinde de bazı farklılıklar yaratır. İri dolguların

da etkisi ile kap yüzeyinde pütürleşmeler, kabalıklar, pürüzlenmeler meydana gelir. Bu pürüzler çoğu zaman üretici tarafından çömlek pişirilmeden önce elle kabaca düzeltilmeye çalışılır.

Tüm bu özelliklerine rağmen hem Geç Tunç Çağı hem de Erken Demir Çağı örneklerinde Trakya Bölgesi'nin kaba görünümlü mallarında kimi kapların yüzeyinin perdahlanmak suretiyle oldukça pürüzsüz bir görünüme sahip olduğu örnekler de vardır. Yüksek olmayan ısı derecesinde pişirildiği anlaşılan bu kapların yüzeylerinde yer yer pişme sırasında oluşan renk ve ton farkları dikkat çeker. (Şekil 60)

Geç Tunç Çağı örneklerinde kırmızımsı kahverengi ve kahverengine yakın siyah rengin kap yüzeyine hâkim olduğu bilinmektedir (Nenova 2019: 66, Fig. 7.4). Demir Çağı örneklerinde ise donuk siyah veya kurşuni kahverengi, Grimsi siyah renk keramikler yoğundur. Bunun yanında kırmızı hamur renginde ve aynı rengin farklı tonlarında astarlı örnekler de mevcuttur.

Özellikle kabın boyun ve omuz bölgesine yapılan parmak baskılı şerit bant süslemeleri hem Geç Tunç Çağı'nda hem de -daha yoğun bir şekilde- Erken Demir Çağı'nda tipiktir. (Şekil 61)

Erken Demir Çağı'nın kaba görünümlü seramikleri arasında daha çok, kulplu ya da kulpsuz depolama ve pişirme kapları ile açık kap formları yaygındır (Aydıngün ve Aydıngün 2013: 65-66; Sazcı 2012: 393; Hristova 2018: 108). Bu kapların işlevsel açıdan ise daha çok günlük mutfak kullanımına hizmet ettikleri kabul edilir (Horejs 2007a, 294).

Erken Demir Çağı ile birlikte Trakya dışında da hızla yayılan Kaba görünümlü keramiklerin en iyi örneklerine Türkiye'de *Troia VIIb tabakalarında,* Bulgaristan'da *Çatalka ve Pseniçevo* kültürlerinde, Romanya'da *Babadağ-Otomani* ve *Coslogeni* kültürlerinde, Ukrayna çevresinde *Sabatinovka* kültüründe, Moldovya´da ise *Noua* kültüründe rastlanır (Laszlo 1996: 7; Özdoğan 1985: 225; Özdoğan 1987: 15).

Kaba Görünümlü Keramik Grubu'nun Trakya'da Erken Tunç Çağı'ndan itibaren kullanıldığı bilinmektedir (Özdoğan 1986b, 35). Hatta bu tip keramiğin belirleyici bezeme unsuru olan parmak baskılı plastik şerit batların Kuzey Balkanlar'da çok daha erken dönemlere giden örnekleri olduğu bilinmektedir. Sırbistan MÖ. 7. Binyıl sonu ile erken 6. Binyıla tarihlenen Starçevo kültüründe,

Bulgaristan Zagora Bölgesi'nin Erken Neolitik Çağı'nı temsil eden Karanovo I'de, Romanya'da MÖ. 5-4. Binyıla tarihlenen Cucuteni-Tripolye kültürünün A ve B evresinde ve yine bu bölgelerin Erken Tunç Çağı kültürlerinde de bu tip bezemeli keramikler tespit edilmiştir (Aydıngün-Aydıngün 2013: 65-66; Bailey 2000: 87; Koppenhöfer 2002: 679-704; Nikolov 2003: 28; Price 2000: 14;).

Bu mal grubunun bu kadar uzun bir kronolojiye yaslanan kullanım geleneği, kaba görünümlü keramiklerin bölgenin günlük kullanım kabı olmasından kaynaklandığı önerilmektedir (Horejs 2007a, 294).

Güney Trakya'da MÖ. 8. Yüzyıl ortalarında itibaren sıklıkla karşılaşılan bir pithos formu özellikle üzerlerindeki, "geniş damga" adıyla bilinen bir baskı bezeme sitili ile dikkat çekerler. Baskı bezeme ile süslenen bu kaplarda genellikle "S" biçimli damgalar, büyük daireler ve balıksırtı damgalar öne çıkar. Bu kapların Demir Çağı sonuna kadar kullanımda olduğu anlaşılmaktadır (Hristova 2018: 107).

Doğu Rodop Dağları'nın kuzey cephesinde yer alan Gluhite Kamani kutsal kayalığında yapılan arkeolojik kazıda Erken Demir Çağı'na tarihlenen çok sayıda keramik parçası tanımlanmıştır. Bunlar arasında bu çağın ikinci evresine tarihlenen bir grup kaba görünümlü, perdahsız, el yapımı minyatür içki kabı dönem açısından ender görülen bir koleksiyon olarak karşımıza çıkmaktadır (Nekhrizov vdğ. 2012: 224).

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı çanak çömlek repertuvarının ikinci malzeme grubunu, yine elde şekillendirilmiş olmakla birlikte hem kullanılan hamurunun kalitesiyle hem de biçimlendirme ve fırınlama aşamasında uygulanan bazı özellikleri nedeniyle daha kaliteli ve zarif bir görünüm kazanmış olan kaplar oluşturmaktadır.

Bu keramikler, bir önceki evrede görülen kaba görünümlü mal grupları (Coarse ware) gibi el yapımı olmakla beraber daha özenli bir üretim kalitesi gösterir. 'Perdahlı keramikler', 'Kaliteli kap grubu' ya da 'ince mal grubu' gibi isimlendirmelerle anılan bu keramikler bulundukları bölgelere göre farklı isimlerle literatüre girmiştir. Kıta Yunanistan ve Doğu Akdeniz'in birçok bölümündeki bu tip Erken Demir Çağı keramik buluntuları 'Hand Burnished Ware (HBW)' adıyla tanımlanırken, sıklıkla karşılaşılan yumru ya da boynuz biçimli plastik süsleme öğeleri nedeniyle birçok yerde "Buckelkeramik/ Knobbed Ware" adlarıyla da

yayınlara konu olmuştur. Bu kaplar, genellikle yüzeylerinin yapılan özenli perdah nedeniyle genellikle parlak bir görünüm almış olmasından dolayı "Lustrous ware" adıyla da anılmaktadır. Bulgaristan'ın Demir Çağı Araştırmalarında ise perdahlı, kaliteli keramik grupları bazen bir kültür adıyla (Çatalka/ Piseniçevo) ya da yine karakteristik olarak yaygın bir şekilde gözlemlenen yiv biçimli bezemeleri nedeniyle "Fluted Ware" şeklinde anılmaktadır.

Perdahlı kapların şekillendirilmesinde kullanılan hamur, kaba görünümlü mallarda kullanıla göre daha özenle elenmiş topraktan elde edilir. Buna rağmen bu grupta da kabın hamuru içinde küçük de olsa taşçık katkı ve ancak dikkatli incelendiğinde görülebilecek düzeyde organik madde katkısı görülebilir. Kabın şekillendirilmesi aşamasında bir alet ya da el yordamıyla kabın yüzeyindeki kaba görünüm ve çıkıntılar yok edilir. Fırınlama öncesinde ise kapların özellikle dış yüzeyleri bir alet yardımıyla perdahlandığı örnekler mevcuttur. Bu, kabın yüzeyine parlak bir görünüm kazandırır. Perdah işlemiyle elde edilen yüzey parlaklığının yeterli görülmediği durumlarda deri vb özel aletler kullanılarak kap yüzeyinde parlatma işlemi yapıldığı da anlaşılmaktadır. Bu mal grubu içinde perdah işleminin tüm kaplarda kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Dış yüzde bazen, içte ise neredeyse hiç perdah yapılmaz. En sık görülen perdah rengi siyah ya da grinin tonlarıdır.

Olasılıkla kapalı fırınlama yapılan bu kapların pişirilme sürecinde hem oksidasyon hem de indirgeme aşamaları kontrollü bir şekilde uygulanır. Fırınlama sırasında verilen ateşin derecesi kaba görünümlü mallara oranla daha yüksektir ve pişirme süresi daha uzundur. Bu da kapların, nispeten ince cidarlı olmasına karşın daha sert bir çeper elde etmesine olanak sağlar (Dawson ve Kent 1999; Horejs 2007a, 50; Nenova 2019: 64, 66).

Perdahlı, kaliteli keramiklerin en iyi örnekleri kuzeyde Romanya Babadağ I kültürü ile güneyde Troia VIIb2 yerleşimi arasındaki coğrafyadan bilinir (Bozhinova 2012: 58; Sazcı 2012:394).

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı çanak çömlek formu büyük oranda bölgenin ve Orta/Kuzey Balkan coğrafyasının Geç Tunç Çağı kültürlerindeki formların devamıdır (Dimitrova 2011: 77,78; Hristova 2018: 101; Georgieva 2001: 88).

Dönemin kap formaları arasında, içki amaçlı kullanılan bardaklar, fincanlar, testiler, kyathoslar ve kantharos biçimli kaplar; yemek servisinde kullanılan kase ve tabaklar; depolama ya da taşıma amacıyla kullanılan amphora biçimli kaplarla diğer depo kapları ile ayrıca gömü amaçlı kullanılan urneler sayılabilir (Hristova 2018: 101; Ailincai 2016; Ailincai 2020). Dönemin kaplarında en tanımlanabilir öğeler arasında ağız ve gövde arasında yer alan yatay yiv-oluk dizisi (Fluted) sayılabilir. Öte yandan konik biçimli bir gövdeye sahip olan, yüksek kulplu ve gövde üzerine iliştirilmiş mahmuz benzeri çıkıntı süsleme (buckel) de bu dönemin ayırt edici kap tipolojisi içinde sayılabilir (Hristova 2018: 101).

Araştırmalar kap formlarının tüm Trakya'da aynı özelliklerle gelişmediği, bazı bölgesel farkların kendini gösterdiğini de ortaya koymuştur (Ailincăi 2020: fig. 2; Hristova 2018: fig. 19).

Erken Demir Çağı başlarının kap repertuvarı içinde tek başına **sürahi** olarak nitelenebilecek çok örnek yoktur. Fincanlardan, nispeten daha büyük formlu olan örnekler belki sürahi adı altında değerlendirilebilir. EDÇ II. evrede daha belirgin bir görünüm kazanan sürahi formları uzun boyunlu ve küresel gövdelidir (Hristova 2018: 102, 106).

Erken evrede fincanlar genellikle yarı küresel formlu bir gövdeye sahiptir. Gövde bazı örneklerde orta bölümde şişkin bir form kazanır. Dudaktan gövdeye, herhangi bir boyun geçişi olmadan verev inen duvarlı örnekler yanında dar ya da geniş bir boyun geçişinden sonra dışa doğru genişlemeye başlayan gövdeye sahip örnekler de görülmektedir. Kulplar genellikle boyu aşar. Yuvarlak kesitli örnekler olabildiği gibi üstte dirsek yaparak gövdeye doğru dönüş yapan kulp örnekleri de yaygındır. Genellikle düz ve küçük bir taban ile sonlanan fincanlarda, el yapımı üretimden kaynaklanan eksen kaymaları olduğu için bazı örneklerde taban düzlemi gövdeyi ortalamaz (Hristova 2018: 101 vd.; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 22 vd; Ailincăi 2020: fig. 2) (Şekil 63)

Kantharos ya da kantharos benzeri kaplar olarak anılan form da bölgenin Geç Tunç Çağı geleneğinin bir uzantısı olmakla birlikte Erken Demir Çağı'nda bazı yeni özellikler kazanmıştır **(**Şekil 64**)**. Genellikle düz bir ağız kenarından itibaren aşağı düz bir şekilde inen dar bir boyun ve yarı küresel bir biçimli bir gövdeye sahip olan bu kaplarda karşılıklı iki kulp ağız kenarı ile gövdenin üst kenarı arasında uzanır.

Eski örneklerine oranla kulplar Demir Çağı ile birlikte daha da uzamıştır. Gövde bazen altta bir tabana izin vermeyecek şekilde devam ederken genellikle küçük bir düz taban görülür (Hristova 2018: 102 vd; Bozhinova 2012: 53 vd; Georgieva 2001: 88; Ailincăi 2020: fig. 2).

Servis amaçlı kap formları arasında en yaygın görülen tipler, içe dönük ağız kenarlı ve eğik gövde duvarlı derin kaselerdir **(**Şekil 65**).** Bunlar da kendi içinde bazı farklılıklar gösterir. Bazen boyun ya da gövde üzerinde ama yiv-oluk bezeme görülürken daha sık olarak dudak kısmında verev yiv süsleme yapıldığı görülmektedir (Ailincăi 2020: fig. 2; Georgieva 2001: 88; Hristova 2018: 107 vd; Bozhinova 2012;Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 22 vd)

Daha çok büyük güveç türü pişirme kaplarını da andıran amphora biçimli kap formları, Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı geçiş sürecinde Tuna Bölgesi kültürünü oluşturan Halstatt A (HaA) kültürüne ait Gava A amphoralarının devamı olarak kabul edilir (Şekil 66**)**. Bu kaplar içinde metalik parlaklığı ile dikkat çeken Gava B tipi amphoralar hem perdah kalitesi hem de süsleme öğeleri ile son derece ayırt edici bir görünüm sunarlar. Bunlar bazen mahmuz biçimli yumrularla ve belirgin yivlerle süslenirken bazı örneklerde ise bezemesiz ve kulpsuz olabilmektedir (Hristova 2018: 104, Fig. 14). Bazı örneklerde dışa açık dudaklı ağız kenarından direk gövdeye geçen bazı örneklerde ise gövdeye geçişin yüksekçe bir boyunla yapıldığı bu kaplarda gövde, yarım küre biçimli üst ve aşağı doğru verev bir şekilde oluşan alt yarıya sahiptir. Birçok formda olduğu gibi (Aslan-Hnita 2015: Fig. 6; Sazcı 2012: 393) bu kaplarda da gövde "S" profilli bir görünüm kazanır. Kap gövde altında yapılan geniş bir düz taban üzerinde yükselir.

Dudak üzerinde yükselen çift kulp ve gövdeyi üstten aşarak bağlayan salıncak kulpu ile farklı bir kap formu Yukarı Trakya Ovası üzerindeki Radnevo şehri yakınlarında yer alan *Staroto Selishte* yerleşiminin Erken Demir Çağı tabakalarında bulunmuştur **(**Şekil 67**)**. Bu form, Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na aktarılan ve bu dönemde çok yaygın olmayan bir kap çeşididir. Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı envanterinde fazla temsil edilmeyen bu form Makedonya ve Kastanas'tan da bilinir (Hristova 2018: 103, Fig. 13.2).

Erken Demir Çağı'nın I. evresinde çok yaygın olmamakla birlikte kullanılan bir kap formu da çiftli kaselerdir. Esasında daha çok Geç Tunç Çağı ve Erken Demir

Çağı geçiş sürecinde görülen bu kapların, Erken Demir Çağı'nın I. evresinden sonra kullanımdan kalktığı anlaşılmaktadır (Bozhinova 2012: Fig. 5; Hristova 2018: 86; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 27).

Trakya Bölgesi'nde Demir Çağı keramik geleneğini bir önceki dönem olan Geç Tunç Çağı'ndan ayıran en belirgin detay bezeme unsurlarında gözlemlenebilir. Geç Tunç Çağı tüm unsurları sonlanmamış olsa da örneğin bölgenin "Furhenstich" adı verilen Geç Tunç Çağı çanak çömlek bezeme tekniği bu dönemde tamamıyla yok olmuştur (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 22). Erken Demir Çağı'nda kullanılan daha birçok dekoratif unsurun bölgenin Geç Tunç Çağı'ndan kök verdiği bir gerçek olmakla birlikte, Erken Demir Çağı'nı farklı kılan bir diğer özellik de Geç Tunç Çağı'nın zengin bezeme unsurlarının tersine Demir Çağı'nın erken evrelerinde keramik bezemesinde görülen yalınlıktır. Bu döneme geçişte kullanılan çanak çömleğin büyük çoğunluğunu ya tümüyle bezemesiz olan ya da sadece basit yiv ve kazıma çizgilerle süslenen keramik grupları oluşturuyordu (Nekhrizov 1995; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 22, 23.)

Rodop Dağları üzerindeki *Kuşkayası, Gluhite Kamani* ve *Ada Tepe* ile Sakar Dağı'nda yer alan *Semercheto* yerleşimlerinin Erken Demir Çağı'nın erken evrelerine ait tabakalarda da açık olarak görüldüğü üzere keramiklerde ya hiç bezeme unsuru yoktur ya da az sayıda örnekte basit kazıma çizgiler ile yiv desenler kendini göstermektedir. Ada Tepe'nin "Geçiş Evresi" olarak tanımlanan II. Tabakasından elde edilen keramiklerin %90'nının bezemesiz mallardan oluştuğu, ancak geri kalan oranda bezemeli keramik unsur görülmüş olması son derece dikkat çekicidir (Bozhinova 2012: 53; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 22, 23). Benzer durum Trakya Bölgesi'nin birçok bölümünde sürdürülen araştırmalarla da saptanmıştır (Alexandrov 2002: 81; Nekhrizov 1995).

Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçiş evresinde görülen bazı tipik kap dekorasyon unsurları bu dönem için belirleyici niteliktedir. Bu tipik bezeme biçimlerinden biri kabın farklı bölümlerine yapılan yiv-set süslemedir. Bu süslemeler kabın boyun bölümünde yatay hatlar halinde ve birkaç sıradan oluşan bir kuşak şeklinde yapılabildiği gibi kabın gövde ya da omuz kısmında dikey sıralar halinde de karşımıza çıkabilmektedir. Bazı kulplu kap örneklerinde ise kulpun üst yüzeyinde yiv

sıralarının yapıldığı görülmektedir (Hristova 2018: 101; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: Fig. 3/3,10, Fig. 4/6,7) Bozhinova 2012; Fig 5).

Geçiş Döneminden itibaren görülen yiv bezemeli çanak çömlekler, bu evreyi tanımlayan bir kültür kuşağı isimlendirmesine yol açmıştır: *Yivli keramik Kuşağı (Fluted Ware/Chanalled Ware Horizon*). Başlangıçta bu kuşağın arkeolojik izlerinin daha çok Kuzeybatı Trakya'da tanımlanabileceği iddia edilmişse de (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 24), araştırmalar Trakya'da çok daha geniş bir sahada yivli keramik uygulamasının yayıldığını ortaya koymuştur (Bozhinova 2012; Georgieva 2001: 88; Nikov 2001: 71).

E. Bozhinova özellikle merkez Trakya Bölgesi'ne yoğunlaştırdığı bakış açısında Yivli Keramik Kuşağı malzemesinin de kendi içinde gösterdiği bazı bezeme unsurlarının gelişim sürecine göre *Yivli Keramik Kuşağı 1. ve 2. Evre* olmak üzere iki alt bölüme ayrıldığını savunmuştur (Bozhinova 2012: 53). Ada Tepe II. Tabakanın ilk (IIa) evresinde az sayıda görülen yivli keramiklerin bir sonraki Ada Tepe IIb evresinde artış göstermesi, benzer bir değişimin Semercheto'nun IV. Tabaka gibi farklı Erken Demir Çağı yerleşimlerde de izleniyor olması yivli keramik kuşağının kendi içinde evrelere ayrılmasında önemli bir kriter olarak kaydedilmiştir (Wardle 1997: 444-446; Nekhrizov veTzvetkova 2018: 24; Bozhinova 2012: 54).

Troia VIIb2 keramiğini de kapsayacak şekilde geniş bir alana yayılan Yivli Keramik geleneği her ne kadar Ege kültürünün LH IIIC evresinin orta ve geç evreleri ile çağdaş olsa da köken itibariyle Orta Avrupa'nın Orta ve Geç Tunç Çağı Urnfield Kültürü'ne, Aşağı Tuna'nın Geç Tunç Çağı kültürüne dayanır (Bozhinova 2012: 54; Cicikova 1968: 16–19; Hänsel 1976:113–117; Salganova 1994)

Keramikte yiv bezemesinin kaynağının Orta Avrupa'dan ithal edilen metal kaplar olduğu düşünülür. Bulgaristan'da bulunan, Orta Avrupa stilinde yapılmış Erken Demir Çağı yivli altın kaplar (Lazarova 1993: 261-263; Bozhinova 2012: 54)[68] ya da Geç Tunç Çağı sonuna tarihlenen Valchitran Hazinesi'ne (PenkovaveMeofher 2018) ait kapların yivli dekorasyon öğeleri pişmiş toprak kaplarla paralellik kurmak açısından önemlidir. (Şekil 68).

[68] Bozhinova'nın EDÇ erken evreye ait olması gerektiğini düşündüğü bu metal buluntular Erken Demir Çağı'nın geç evrelerine verilmiştir. Bu konuda bkz: Howes Smith, P. H. G. (1986).A Study of 9th–7th Century Metal Bowls from Western Asia. *Iranica Antiqua* 21: 1–88

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı başından beri kaliteli keramik gruplarında görülen bir diğer bezeme unsuru ise Yumru/yumrucuk bezemelerdir.

Dönem açısından en tanımlayıcı çanak çömlek gruplarından biri olan *Boynuz bezemeli keramiklerin* (*Konobbed Ware/ Buckelkeramik/ Lustrous ware*) belirleyici özelliği kabın omuz ya da karın bölgesinde genellikle üç ya da dört olmak üzere ya da bazen daha fazla sayıda görülen çıkıntılardır (Şekil 69). Bu bezeme unsurları iki şekilde çıkar karşımıza. Birinci tipte kabın yüzeyindeki çıkıntı farklı çaplarda yumrular varken ikinci grupta çıkıntılar birer mahmuz gibi dışa doğru belirgin bir çıkıntı yapar. Yumru veya mahmuz çıkıntıların bazıları kabın içinden parmağın sokulmasıyla içi boş bir şekilde oluşturulurken çoğunluğunda bu çıkıntılar kabın yüzeyine eklenen hamur ile masif olarak oluşturulur.

Erken Demir Çağı'na geçiş süreci ve sonrasında yaygın olarak kullanılan kazı bezeme uygulaması, bölgenin Geç Tunç Çağı geleneğinin devamı niteliğindedir. Bu teknikte bezemeler kap yarı kuruduktan ve perdahlandıktan sonra keskin uçlu bir âletle yapılırdı.

Yine Erken Demir Çağı başlarından itibaren dönem boyunca kap bezeme de kullanılan teknikler arasında parmak, tırnak ya da başka aletle yapılan *baskı bezeme,* kabın nemli yüzeyine sivri uçlu bir aletle yapılan *çentik bezeme*, yarı kurumuş kap yüzeyinde açılan olukların içinin kap kuruduktan sonra beyaz veya kırmızı kil hamuru ile doldurulması ile yapılan *dolgu bezeme*, kil ile yapılmış plastik süslemelerin nemli kap yüzeyine yapıştırılması yoluyla yapılan *Plâstik/ kabartma bezeme*, kap yüzeyine ince uçlu kalemlerle yapılan çizgilerin oluşturduğu *çizi bezeme* sayılabilir (Hüryılmaz 1990: 161 vdd).

Geçiş süreci içinde görülen kazıma bezemeler kemik ya da sivri uçlu ahşap çubuk yardımıyla yapılan basit bazı motifler içermektedir. Özellikle kase türü kapların dudak üstüne ya da kenarına yapılan kısa dikey ya da yassı çentikler ile kabın gövde kısmına çizilen, çavuş motifi dizisi, S biçimli spiraller ve teğetlerle birbirine bağlanan ya da bağımsız duran iç içe daireler bu dönemin bezeme unsurları arasındadır (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: Fig. 3,4; Hristova 2018: Fig.13). Ayrıca Geç Tunç Çağı'nın beyaz macun dolgulu enkrüste bezeme unsurlarının da Erken Demir Çağı boyunca az da olsa devam ettiğini gösteren örnekler bulunmuştur (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 23; Hristova 2018: 112)

MÖ. 9. yy'la birlikte Trakya Bölgesi'ndeki keramik geleneğinde, bezeme unsurları açısından belirgin bir farklılaşma ortaya çıkar. Bu değişim Trakya Erken Demir Çağı'nın II. Evresine de geçişi simgeler.

Krassimir Nikov, Trakya Bölgesinde baskı bezemenin ortaya çıkışı için MÖ. 8. yy gibi geç bir tarih önermiş olsa da (Nikov 2002: 42) Kuş Kayası, Ada Tepe, Semercheto, Gluhite Kamani gibi stratigrafi veren bazı yerleşimlerden elde edilen veriler Erken Demir Çağı Geçiş evresinin sonlarına doğru kendini hissettirmeye başlayan baskı bezemeli keramik dekorasyonu Erken Demir Çağı I. evrede hızlı bir popülerlik kazanıp II. Evrede de çeşitlilik kazanarak devam eder (Ailincăi 2020: 464; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018).

Baskı bezemenin geçiş evresi sonunda ortaya çıkan bu ilk örneklerinde tercih edilen motif dairelerdir. Bunun yanında pişmiş toprak baskı kalıplarıyla yapılmış "S" bezemeler, geniş kapların yüzeyinde geniş damga motifleri ve yalancı kordonlar da görülür. Bunlar kap yüzeyinde bazen tek başına bazen de dönemin yaygın bezemesi olan kazıma çizgi süslemelerle birlikte kullanılıyordu (Ailincăi 2020: fig. 3; Bozhinova 2012: 54; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 25, 27).

Trakya Bölgesi'nde Demir Çağı'nın "olgun" evresi olarak tanımlanan Erken Demir Çağı II. evre, zengin süsleme öğeleriyle adından söz ettirir. Dönemin tanımlayıcı keramik süsleme tekniği olan baskı bezeme tekniği ile yapılmış on iki ana motif motif dahilinde iki yüzün üzerinde bezek kombinasyonu belirlenmiştir. Tüm bu çeşitlilik içinde en sık göze çarpan bezeme elamanları ise önceki evrelerde beri sevilerek kullanılan daireler, "S" motifleri ve yalancı kordonlardır (Ailincăi 2020: fig. 3; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 28).

Daire bezemeleri, iç içe konsantrik daireler, iç içe iki sıra basit daireler ya da içi nokta bezemeli tek çizgili daireler şeklinde farklı türlerle görülebilmektedir. Bu bezeme unsurları kabın boyun, gövde ya da kaide kısmında tek ya da sıra şeklinde dizili birkaç örnek halinde yer alabilmektedir. Kimi örneklerde daire dizileri teğet çizgilerle birbirine bağlanırken bazen de bağımsız olarak durmaktadır.

Kil baskılarla yapılan bezemelerde repertuvarın yoğun bir bölümünü de geometrik unsurlar oluşturmaktadır. İçi taralı baklava dilimleri, üçgenler, dama tahtası motifleri, çapraz çizgiler, açısal çizgi motifleri gibi birbirinden farklı, zengin bir uygulama alanı izlenebilmektedir.

Ayrıca rozet motifi ve insan, kuş gibi figüratif süsleme öğeleri de diğer unsurlar kadar yaygın olmamakla birlikte uygulanmaktadır[69].(Şekil 70)

Balkan coğrafyasının geneli ele alındığında baskı bezeme tekniğinin Demir Çağı'na özgü bir özellik olduğunu söylemek zordur. Trakya Bölgesi'nde ve özellikle de Güney Trakya'da bu teknik Erken Demir Çağı'na geçiş süreci sonlarından itibaren kendini gösterse de daha kuzeydeki Tuna Vadisi, Karpatlar, Sırbıstan, Hırvatistan ve Macaristan çevresinde Geç Tunç Çağı'ndan beri kullanılmaktadır. Buna rağmen Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı baskı bezeme geleneğinin kuzeydeki Tunç Çağı kültürlerinden mi yoksa onlardan bağımsız bir şekilde mi ortaya çıktığı konusu tartışmalıdır (Czyborra 2001: 19).

1.3.3.7. Diğer buluntular

Büyük ölçüde keramik tipolojisi ve bezemeleri ile tanınan Trakya Erken Demir Çağı kültürlerinin madeni eserler konusundaki envanteri de zengin sayılabilecek oran ve çeşitliliktedir. Öte yandan Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kazı alanlarından elde edilen pişmiş toprak ağırşaklar, figürünler, taştan şekillendirilmiş metalürji kalıpları gibi zengin bir koleksiyondan söz etmek mümkündür. En yoğun buluntu sektörleri kuşkusuz ki tahrip edilmemiş ya da tahribattan az oranda etkilenmiş mezarlar ile kült alanlarıdır.

Bölgede metalürji endüstrisinin bu dönemde güçlü olduğuna işaret eden bulgular mevcuttur. Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı'nda Balkanlar, İtalya ve Orta Avrupa'yı içine alan geniş bir '*matalurjik koine*'nin varlığından söz eden araştırmacılar vardır (RomanoveTrefný 2015: 211). Trakya'nın kuzeyindeki Karpatlar Vadisi'nde, güney ve batısındaki Makedonya, Khalkidike bölgeleri ile Axios (Vardar) Vadisi'nde prehistorik devirlerden beri kullanıldığı bilinen maden yataklarının, Trakya Bölgesi'nde de izlerine rastlanmıştır. Rodop Dağları ile bölgenin doğusundaki Istranca (Yıldız) Dağları bu açıdan zengindir (Aslaksen 2015: 20; Magnum 2016: 29; Divarcı 2012: 82; Georgova 2010: 81, 82, fig. 15; Valeva 2006: 19). Rodop Dağları üzerindeki Ada Tepe'deki altın ve gümüş rezervlerinin

[69] Özellikle Güney Trakya keramiklerinde tespit edilen bezeme unsurlarının detaylı bir katalog çalışması için bkz: Czyborra 2001: 20 vdd

Geç Tunç ve Erken Demir çağlarında kullanıldığı arkeolojik kazılarla belgelenmiştir (Nenova 2018: 221; Popov vdğ. 2011; Popov ve Jockenhövel 2017; Zdravkova-Dimitrova 2008: 496)[70]. Yine aynı bölgede yer alan Sedefçe de önemli bir maden yatağıdır (Nenova 2018: 222). Güçlü bir metal endüstrisine sahip olduğu bilinen Bessoi Trakları'nın yaşadığı Batı Rodop Dağları da güçlü metal yataklarına sahip bir coğrafyadır (Bozhinova 2012: 59). Herodotos'un (Herodotos 1991: 6, 46; 6, 112), Makedonya'daki Pangaion Dağı'nın madenlerini işleyen Pieria, Odomant ve Satrai kabilelerinden ve Thasos Adası'ndaki altın madenlerinden söz etmesi de Trakya çevresindeki zengin maden kaynaklarının varlığını göstermesi açısından önemlidir. Homeros'un İlyada'da (Homeros 2019; XXIV 235) Trakyalılar'dan hediye olarak aldığı servetten söz etmesi de bölge halklarının bu madenleri işleyerek bir üretim endüstrisi yarattığının epik anlatımı olarak okunabilir.

Homerik kaynaklarda sözü edilen zenginliğe rağmen Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı koleksiyonları arasında altın madeniyle yapılmış eser oldukça nadirdir. Buna rağmen bölgede bu dönem kuyumculuğunda bronz, demir, gümüş ve amberin daha yaygın olarak kullanımda olduğu anlaşılmaktadır (Tonkova 2015: 212). Dobruca'da keşfedilen bronz atölyesi, Tibrinu hazinesi, Păduren hazinesi gibi MÖ. 10 yy'a kadar inen bronz eserler bu zenginliği anlatır niteliktedir (Ailincăi 2016: 208).

Kuzeybatı Trakya'da bulunan altın ve gümüşten yapılmış, Erken Demir Çağı diademler ise bu grubun nadir örnekleri arasında tanımlanır (Tonkova 2015: 213). Buna rağmen bugün Sofya Ulusal Müzesi'nde sergilenen Geç Tunç Çağı'na ait Vulchitrum hazinesi (Valena 2006: 19) ve Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Barzitsa'da bulunan gümüş kemer ile altın küpelerden oluşan Erken Demir Çağı hazinesi (Tonkova 2015: 212) gibi örnekler, homerik anlatımlardaki zenginliğe dair verilerin az olmasının araştırma eksikliğinden ya da değerli madenlerden yapılan eserlerin zaman içinde yok olmasından kaynaklanmış olabileceği fikrini akla getirmektedir. Aynı şekilde çevre bölgelerde Geç Tunç Çağı'na tarihlenen madeni kaplar tespit edilmiş olmasına rağmen Trakya bölgesinde bugüne kadar rastlanmamış olması

[70] Ada Tepe'deki maden yataklarının sedimental ve minerolojik incelemesi konusunda bkz: Marchev vdğ. 2004

(Leshtakov 2018: 12), zaman içinde bu bölgede de benzer nitelikte madeni eserlerin bulunmasının şaşırtıcı olmayacağı fikrini güçlendirmektedir.

1.3.3.7.1. Madeni Kaplar

Destanlarındaki anlatımlarının kaynağı Geç Tunç Çağı'nda görülen Homeros'un sözünü ettiği Trakyalılar'ın bu döneme ilişkin 'göz kamaştırıcı' sanat eserlerini arkeolojik verilerle desteklemek ne yazık ki çok da kolay değildir. Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı koleksiyonları arasında altın madeniyle yapılmış eser oldukça nadirdir (Tonkova 2015: 212). J. Valea Tuna Vadisi'ndeki Belene ve Sofya yakınlarındaki Kaziçene (Kazichene)'de bulunan altın kapları Homeros'un anlatımlarının kanıtı olarak sunsa da yüksek ağız kenarlı, dar omuzlu ve badem biçimli kabartma süslemeye sahip küresel gövdeli Belene kasesi ile ışınsal kanal süslemeli gövdeye sahip Kaziçene buluntusu kase, Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'ndan bilinen bazı detay özelliklerine rağmen MÖ. 7. Yüzyıl gibi Homeros'a atfedilen zamandan oldukça geç bir döneme tarihlenir (Valeva 2006: 19, 20).

Kuzeybatı Bulgaristan'da Vratsa Bölgesi'nde yer alan Sofronievo kentinde bulunan bronz phiale Korint Perachora'daki Hera Kutsal Alanı'nda ele geçen paralel örnekler yardımıyla MÖ. 7 yüzyıl sonu -6. Yüzyıl başına tarihlenir (Valeva 2006: 200, Fig. 2).

Kuzey Trakya kenti olan Daskal-Atanasovo'da bulunan altın madeninden yapılmış phiale ise MÖ. 6. Yüzyıla tarihlenen bir Pers ithal eseri olarak tanımlanmıştır (Valeva 2006: 200, Fig. 3).

1.3.3.7.2. Takılar

Bulgaristan'ın güneyindeki Stara Zagora bölgesindeki "Mariztsa İztok" enerji santrali sahasında yürütülen uzun süreli kurtarma kazılar bölgenin Erken Demir Çağı kültür envanterine çok sayıda eser katmıştır. Yörede tespit edilen Ovchartsi, Glavan, Mednikarovo tümülüslerinde yapılan kazılarda bronz ve demir malzeme ile yapılmış spiral biçimli kolyeler, bilezikler, aslan başı biçiminde uçlara sahip bileklikler, takı malzemeleri gibi dönemin sosyal ve sınıfsal tabakalanmasına dair de ip uçları

verebilecek statü eşyaları tespit edilmiştir. Bir Erken Tunç Çağı mezarı olan ve Erken Demir Çağı'nda tesviye edilerek kremasyon tören alanına dönüştürülen Ovchartsi Tümülüsü bu yönde bulguların tespit edildiği en önemli kazı alanlarından biridir (Georgieva 2001: 87, 88).

Mariztsa İztok sahasında bulunanlara benzer spiral biçimli bilezikler Kuzeybatı Trakya Bölgesi'ndeki kazılarda da tespit edildi. Bölgedeki kazılarda bunun yanında bronz kemerler, dairesel formda pendantlar, uç kısımlarında geometrik süslemeler yapılan bronz bilezikler, amber boncuklu kolyeler gibi çok sayıda madeni eser kaydedilmiştir (Tonkova 2015: 2013).

1.3.3.7.3. Metal Tören ve Savaş Aletleri

Geç Tunç Çağı'nda Orta Avrupa'da hızla yayılan bir madeni alet endüstrisi oluşmuştur. Trakya Bölgesi'nde bugüne kadar bulunan savaş aletlerinin çoğu bronz malzemeden yapılmıştır.

Kuzey Marmara kıyılarında yer alan bir başka alanda, Şarköy'e bağlı Kozman Deresi Mevkii bulunan bir metal buluntu grubu, bölgenin MÖ. 2. Binyıl kültüründeki boşluğu dolduran veriler arasında sayılır (Özdoğan 2002: 74). Tekirdağ ili, Şarköy ilçesi sınırları içinde yer alan İğdebağları/Araplı Köyü'nün yaklaşık 500 m doğu-kuzeydoğusundaki Kozman Deresi Mevkii'ndeki bir yerleşim alanının güney kesiminde köylüler tarafından bulunan bu grup içinde tunç ve bakırdan silahlar/aletler, süs nesneleri, kaplar ve külçeler yer alır. Bölgede yüzey araştırması yapan, İstanbul Üniversitesi, Prehistorya kürsüsünden S. Harmankaya tarafından İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilen buluntular, M. Özdoğan tarafından bu kıyı şeridinde dolaşan gezgin bir denizcinin bölgeye getirdiği malzemeler olarak yorumlanmış ve bölgede kültürel etkinliğin arttığı MÖ. 12 ile 9. Yüzyıllar arasına tarihlenmesi gerektiği önerilmiştir (Özdoğan 2002: 74; Erdem 2012: 79; TAY, "Kozman Deresi"). Kozman Deresi buluntuları için S. Harmankaya, MÖ. 12/11. yy'ı (Dietrich 2016: 100), önerirken S. Hansen ise bulguları MÖ. 14. Yüzyıl sonu/ Erken MÖ. 13. yy'a tarihler (Hansen 2005: 90-93).(Şekil 71).

Rodoplar'ın kuzeyinde yaygın olarak karşımıza çıkan soketli Baltalardan bir örnek Tekirdağ'daki Kozman Deresi buluntuları arasında yer alır. Orta Avrupa

kronolojisine göre Ha A kültürüyle ilişkili olan Varyant 2b tipindeki bu baltaların bir benzeri de Troas Bölgesi'nde, kesin buluntu yeri belli olmayan bir şekilde ele geçmiştir. Öte yandan bu tipe ait bir adet, taş döküm kalıbı ise Troia'da bulunmuştur (Dietrich 2016).

Troas'taki örneklerle beraber Kozman Deresi grubu içinde yer alan soketli balta da O. Dietrich'e göre tartışmalı da olsa VIIb tabakası ile çağdaş bir tarihe verilmelidir (Dietrich 2016: 100). (Şekil 72)

Esasında Trakya Bölgesi Geç Tunç/ Erken Demir Çağı mızrak ve ok buluntuları açısından çok zengin olmasa da Bulgaristan'da birçok farklı tip için tanımlayıcı olabilecek çeşitlilikte örnekleri tespit edilmiştir. Bunlar içinde malzeme yoğunluğunu tunç oluşturmakla beraber. Demirden yapılmış örnekler de vardı (Leshtakov 2011)

Kuzey Balkanlar'da ergitilmiş demir madeninin (luppo) kullanıma Geç Tunç Çağı'nda başlandığı bilinmektedir (Özdemir, 2007: 506; Pleiner 2006: 3). Her ne kadar F. Özdemir, M. Sauno'ya dayandırarak ergitilmiş demirin MÖ. 15. Yüzyılda Kuzey Balkanlar'da olduğuna dikkat çekse de (Özdemir 2007: 506), Avrupa Kıtası'nda bilinen en erken demir aletlerin Ukrayna'daki bazı Geç Tunç/Erken Demir Çağı (MÖ. 12-9. yy'lar) yerleşimlerinden geldiği bilinmektedir (Zavyalov ve Terekhova 2018: 329, Fig. 1). Buna rağmen Geç Tunç Çağı'nda demir alet kullanımı bölgede çok sınırlıdır ve buluntu alanları itibariyle birbirinden uzak bölgelerden bilinir (Photos 1987: 40; Bozhinova 2008: 47). Balkanlar ve Orta Avrupa'da demir madeninin teknoloji üretiminde yaygın kullanımı özellikle Hallstatt C ve D evresi ve La Tène A evresinde, yani Güneydoğu Balkan kronolojisine göre Erken Demir Çağı'nın geç evreleri ve Geç Demir Çağı'na geçiş sürecinde (MÖ. 7-5. yy) görülmeye başlar (Pleiner 2006: 14; Rehren ve Cech 2014: 8). E. Bozhinova ise demir madeninin Trakya bölgesinde görülmeye başlamasındaki artış için daha erken bir tarihi, MÖ. 10-9. Yüzyılları işaret eder (Bozhinova 2008: 47).

Vergina'da bulunan, MÖ. 10. yüzyıla ait demir aletler, Trakya Bölgesi'nin en erken demir işçiliği olarak kabul edilir (Photos 1987: 40, 41). Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Sborjanovo mezarlığında kazısı yapılan 1 numaralı mezar tepesinde inhumasyon olarak gömülmüş bir savaşçının hemen yanı başında demir mızrak ve bıçak bulunmuştur (Metzner-Nebelsick 2012: 71).

Geç Tunç Çağı'nın en belirgin bölgesel tunç silahlarından biri olan Naue II tipi kılıçların, Bulgaristan'daki birçok yerleşimde yer alan yerel atölyelerde demirden yapılan örnekleri olduğu tespit edilmiştir (Bozhinova 2008: 47, 48, dn. 34).

Valchitrum Hazinesi içinde yer alan örnekler ile Bulgaristan'da bulunan bronzdan soketli çekiçler ile bunların yapımında kullanılan taş kalıplar, Doğu Balkan coğrafyasında benzer teknik özelliklere sahip, aynı form tipinde gelişen bir endüstri olduğunu düşündürecek niteliktedir (Leshtakov 2018: 1,2, Fig. 1). Erken Demir Çağı ile birlikte üretimde kullanımı artan demir madeninden yapılan baltalar da görülmeye başlanır. Obrochishte, Markovo, Pet mogili gibi kuzeybatı Bulgaristan yerleşimleri ile Doğu Rodoplar'daki Aida'da çift yüzlü baltaların (Labrys); Obrochishte, Markovo, Omarchevo, Adatepe, Scmercheto, Svilengrad ve Krivodol gibi Bulgaristan'daki birçok veri alanında ise mil çıkıntılı baltaların (Trunnion axe) demirden yapılmış örnekleri bulunmuştur (Bozhinova 2008: 48, dn. 35, 36).

1.3.3.7.4. Pişmiş Toprak Figürinler

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kazılarında, özellikle kült alanları ile mezarlarda karşılaşılan bir diğer kültür objesi de antropomorfik ve zoomorfik biçimli pişmiş toprak figürinlerdir. Bulguların genel değerlendirmesi dikkate alındığında, olasılıkla büyü ve din törenlerinde kullanıldığı düşünülen pişmiş toprak figürler arasında antropomorfik formda olanların daha az olduğu, zooomorfik figürinler içinde ise memeli hayvan betimlerinin daha sık tercih edildiği anlaşılmıştır (Ailincăi 2016: 221)

Bulgaristan'daki Dolni Glavanak Kutsal Alanı'nda yapılan kazılarda Erken Demir Çağı'nın ikinci evresine tarihlenen çok sayıda keramik örneği yanında yine bu döneme ait pişmiş toprak antropomorfik figürünler, metal silahlar, fibulalar ve pişmiş topraktan ağırşaklar ile çakmaktaşı objeler ele geçmiştir (Nekhrizov 2000: 322, Fig 24.3; 1-3).

Doğu Rodoplar'daki Gluhite Kamani kaya kutsal alanındaki arkeolojik kazılarda Erken Demir Çağı için tipik olan pişmiş toprak antropomorfik figürünler bulunmuştur (Nekhrizov vdğ. 2012: 224).

Stara Zagora Bölgesi'ndeki Maritza-İztok enerji santrali bölgesinde yapılan kazılarda da çok sayıda, benzerlerine Pseniçevo ve Çatalka kültür bölgelerinden bilinen figürinler tespit edilmiştir. Kısa kolları iki yana açık bir yıldızı anımsatan insan figürinleri yanında, Santral alanı içinde kalan Radnevo Pits'teki kazılarda pişmiş topraktan bir hayvan patisi figürini de ele geçmiştir (Georgieva 2001: 88).

1.3.3.7.5. Fibulalar

Fibula kullanımının ilk defa MÖ. 2 bin yılın son çeyreğine doğru Avrupa'da ortaya çıktığı görüşü genel olarak kabul edilir (Alexander 1965; Muscarella 1964: 34; Muscarella 2007: 113; Romano ve Trefný 2015:198)[71]. Kuzey Avrupa'da IIB, Kuzey İtalya'da Geç Terramare ve Kıta Yunanistan'da Geç Hellas IIIB diye tanımlanan Geç Tunç Çağı evrelerinde neredeyse aynı zaman diliminde görülmeye başlayan (Muscarella 1964: 34) fibulaların kesin olarak hangi kültür içerisinde keşfedilip ilk defa kullanılmaya başlandığı konusu henüz net olarak sonuca bağlanmamıştır.

Geç Tunç Çağı'nda kadının toplum içinde kazandığı sosyal statünün bir karşılığı olarak doğduğuna inanılan fibulalar, kazandığı tiplerle hem klanların birer simgesi hem zenginliği gösteren politik bir mesaj aracı hem de dinsel ve cosmolojik simge aracı olarak kısa sürede geniş bir coğrafyada görülmeye başladı (RomanoveTrefný 2015: 201). Zaman içinde fibulaların, bölgeler ve kültürler arasında çeşitlenen çok sayıda örneği, her örneğin de kendi içinde alt grupları ortaya çıkmıştır.

Fibulalar farklı bölgelerden elde edilen örnekler üzerinden birçok farklı şekilde tasnif edilir. Fibulaların gelişim süreci ve tasnifi konusunda yapılan en erken çalışmalardan biri C. Blinkenberg'in 20 yüzyıl başlarında yayımlanan kapsamlı kitabıdır (Blinkenberg 1926). Bugün halen tipolojik karşılaştırma ve tasnif çalışmalarında ana kaynaklardan biri olan Blinkenberg fibulaların gruplandırmasını daha çok Ege kültürleri üzerinden tanımlasa da Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı fibulalarının karşılaştırılmasında da kaynak olacak veriler taşımaktadır.

[71] E. Erdan fibulanın kökeni ve gelişim süreci konusunda henüz kesin bilgilere sahip olunmadığını dile getirir. (Erdan 2017: 52, 53)

Anadolu kökenli bulgular üzerinde çalışan E. Caner Fibulaları, "Violin Fibula", "Yay Fibula", "Gövdesi Küre/Boncuk Süslemeli Fibula", Kalınlaştırılmış Gövdeli Fibula" ve "Anadolu/Phryg Tipi Fibula" adlandırmaları ile tasnif etmiştir (Caner 1983: 27 vdd)

Trakya Bölgesi'nde tespit edilen fibulalar konusunda yapılan en kapsamlı çalışmalardan biri 1987 yılında D. Gergova'nın yayımladığı kitaptır[72]. Buna rağmen ondan daha erken bir tarihte J. Alexander tarafından hazırlanan makalede Balkanlar'da Demir Çağı boyunca yaygın bir şekilde bulunan *gözlük biçimli fibulalar* detaylı bir şekilde tasnif edilmiştir (Alexander 1965).

Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı kültürlerinde görülen fibula türleri gövde özelliklerine göre üç ana form ile tanımlanabilir. Bunlardan biri *gözlük biçimli fibulalar (Spectacle Fibulae),* diğeri *violin biçimli Fibulalar* ve üçüncüsü ise y*ayvan kemerli (yay) fibulalar*dır. Bu üç ana tür gerek iğne bölümüne geçiş bölümünün özelliklerine gerek gövdedeki biçim farklılığına ve gerekse iğne tutamağının biçimine göre alt dallara ayrılarak tasnif edilir.

J. Alexander, Güneydoğu Avrupa'da bulunan Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı gözlük biçimli fibula tiplerini kendi içinde gruplara ayırmış ve bunların dağılım haritalarını oluşturmuştur.

J. Alexander'e göre köken itibariyle Balkan coğrafyasına ait olan ama MÖ. 1. Bin yılın ilk yarısında Baltık Denizi'nden Akdeniz'e kadar çok geniş bir coğrafyada görülebilen gözlük biçimli fibulalar beş ana gruba ve yirmi alt tipe ayrılır. Aleksander'in tasnifi şu şekildedir:

Tip 1: Fibulanın gövde kısmı tek parça tel ile yapılan iki adet spiral ve bunlar arasındaki geçiş yayından oluşur. Gövdeyi oluşturan tel yuvarlak ya da eşkenar dörtgen kesitli olabilmektedir. Sekiz farklı alt tipe sahip olan bu gruptaki fibulalar, spiraller arasındaki bağlantı yayının formu ya da spirallerin ortasının tamamen dolu olup olmamasına göre tasnif edilmiştir. Bu grubun MÖ. 11-6. Yüzyıllar arasında Orta Avrupa genelinde yaygın olduğu tespit edilmiştir (Alexander 1965: 8-11). (Şekil 74)

[72] Bkz. Georga, D. (1987), *Früh- und alterzeitliche Fibeln in Bulgarien*. Prähistorische Bronzefunde XIV, 7. München.

Tip 2: Fibulanın gövde kısmı tek parça tel ile yapılan iki adet spiralden oluşur. Spiraller arasında arasındaki geçiş yayı süslemesi yoktur. Spiraller bazen tam dolu olacak şekilde iç içe sarılı bazen de ortası boş kalacak şekilde Bu grupta da gövdeyi oluşturan tel yuvarlak veya dörtgen kesitli olabilmektedir. Kendi içinde üç alt gruba ayrılan bu tipte genellikle spiraller arasında demir bir kanca uzanır. Tip 2 fibulaların yayılım sahası da tip 1 ile yakındır. Genellikle MÖ. 9 ile MÖ. 7. Yüzyıllar arasında kullanılan formdur (Alexander 1965: 11). (Şekil 75)

Tip 3: Bu gruptaki fibulalarda spiraller, arkadan bir destek plakası ile birbirine bağlanır. Bu destek plakalarının olması özelliği ile bu gruptakiler Tip 2c fibulalarına benzerler. Tip 3 fibulalarında spiraller arası geçiş sekiz (8) formunda ya da karşılıklı ters çengel süsleme biçimli yay süsleme ile sağlanmaktadır. Bu grubun alt tipleri, spirallerin arkasında yer alan destek plakalarının biçimine göre değişiklik gösterir. Tip fibulaların MÖ. 8. yüzyılda Teselya (Thessalia)'da geliştiği kabul edilir (Alexander 1965: 11). (Şekil 76)

Trakya'nın kuzey kesimlerinde daha çok takip edilebilen (Bonev vdğ. 2015: 117) gözlük biçimli/spiral fibulaların gövdesini oluşturan spiraller genellikle yuvarlak olmakla birlikte bunların dörtgen çimli olanı da vardır. Konu hakkında detaylı bir çalışmaya imza atan C. Blinkenberg de köken itibariyle Güneydoğu ve Orta Avrupa'nın Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı kültürü olan Hallstatt'la ilişkilendirdiği bu tip fibulaları on iki alt türde tasnif eder (Blinkenberg 1926: 253 vdd).

S.Romano ve M. Trefný gözlük fibulaların MÖ. 13/12. Yüzyıldan itibaren Karpatlar'dan yayıldığını iddia ederler. Ortasında "8" şeklinde yay süsleme olan küçük örnekler MÖ. 11/10. Yüzyıllarda Makedonya, Yunanistan, Arnavutluk, Trakya ve Rodos'a kadar yayılır (RomanoveTrefný 2015: 200, 201).

Trakya Bölgesi kültürlerinde kullanılan en erken fibula tiplerinden biri olan Violin biçimli fibulaların kökeni ve çıkış yeri tartışmalıdır. Çalışmasını Anadolu ve Ege bulguları üzerinden yapan E. Caner violin fibulanın en erken örnekler hem İtalya'da hem de Myken kentlerinin GH IIIB tabakalarında görülse de Myken etki alanındaki en doğuda görüldüğü yerin Girit olduğunu söyler (Caner 1983: 27). Buna rağmen Violin tipi fibulaların MÖ. 13. Yüzyılda Karpatlar'da doğup kısa sürede

güneye inerek Myken dünyasında görüldüğü de iddia edilir (RomanoveTrefný 2015: 200).

E.Caner, violin fibulaları iki ana tip (Tip Ia, Ib) olarak tasnif eder. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde 72.17 numarası ile saklanan ve buluntu yeri belli olmayan bir örnekle tanımladığı birinci tipin yuvarlak kesitli, iki ucunda bombeli ve zengin bir kazıma süslemeye sahip gövdesi vardır. Bu tipin en yakın benzerlerinin İtalya ve Sicilya'daki yerleşimlerden geldiğini belirten Caner, birinci tipteki violin fibulaların MÖ. 12. Yüzyıl tabakalarından geldiğini belirtir (Caner 1983: 27). (Şekil. 78)

Violin fibulaları kendi araştırmaları çerçevesinde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunan bir başka örnek ile tasnif eden E. Caner'in (Caner 1983: 28) ikinci tip violin fibulasında gövde dikdörtgen kesitlidir. Gövdenin üst yüzeyi baklava dilimi biçimli ve kazıma bezemeli olup iğneye geçiş tek uçtaki spiral ile sağlanır. İğne gövdenin ucundaki küçük bir tutma kıvrımına oturur.

Balkanlar'da Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı'nda sıklıkla karşılaşılan bir diğer fibula formu ise "Yayvan Kemerli Fibulalar"dır. "Yay Biçimli Fibula" olarak da tanımlanan bu fibulalarda gövde kalıba döküm tekniği ile üretilir (Erdan 2020: 61). Yayvan Kemerli Fibulalar gövde biçimi, boyutları ve bezeme özelliklerine göre kendi içinde tasnif edilirler (Bonev vdğ. 2015; Erdan 2020: 61; Caner 1983: 29-31; Blinkenberg 1926: 45. vdd). Gövdeden iğne ve tutma plakasına geçişteki spiral (döngü) sayısına göre iki alt türden söz edilir: "Çift Spiralli Fibulalar" ve "Tek Spiralli Fibulalar". Her iki tipte de gövde kısmı haricinde demir ya da bronzdan yapılmış bir iğne ile iğnenin tutturulmasına yarayan, ucu içe kıvrık bir plaka yer alır. Tutma plakaları bazen üçgen formlu bazen de kum saati biçimli olarak tasarlanır (Cărăbişi vdğ. 2020: 414, 415)

Genellikle kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatı Bulgaristan'daki kazılarda rastlanılan Çift Spiralli Fibulalar'da gövde iki ucunda birer adet spiral döngü yaparak fibulanın diğer bölümlerine bağlanır. Gövde üzerinde yapılan süslemeler ile iğne tutma plakasına göre farklı alt gruplara da ayrılan Çift Spiralli Fibulalar MÖ. 10 yüzyıldan itibaren MÖ. 7. Yüzyıla kadar kullanılır (Bonev vdğ. 2015: 117).

Bulgaristan Ulusal Tarih Müzesi'ne Bulgaristan'ın kuzey bölümlerinden getirilerek bağışlanan fibulalar ve Köstendil Köyü yakınlarındaki bir Demir Çağı mezarlık alanında yapılan kazılarda bulunan arasında çift spiralli yay fibualar da

bulunmaktadır (Христов 2004: 51, Обр. 14, 15). Üçgen tutma plakalı bu örnekler içinde yuvarlak kesitli ince gövdeli olanlar yanında gövde kısmının orta bölümde kalınlaştığı formlar da dikkat çeker.

Bulgaristan'da Stara Zagora bölgesinde yer alan Sborjanovo mezarlığında, 2 numaralı mezarda inhumasyon gömü yapılan kadın cesedinin üstünde başka takı malzemeleri yanında iki adet de çift döngülü bronz yay fibula bulunmuştur. Gövdesi üstünde üç adet boncuk biçimli süsleme yer alan fibulanın oldukça büyük olan tutma plakası kum saati olarak belirlenen tipe yakındır. Mezar buluntuları nedeniyle bu fibulalar MÖ. 10- 9. Yüzyıla tarihlenmiştir (Metzner-Nebelsick 2012: 71). Benzer gövde formu ve yaprak biçimli büyük plakası ile yakın benzeri kuzey Bulgaristan'daki Radyuvene Köyü yakınlarındaki mezar kazılarında bulunan (Христов 2004: Kat. Nr: 80) bu tipin, farklı alt türlere sahip başka örneklerine Tuna Bölgesi (Cărăbiși vdğ. 2020: 414 vd.), Karpatlar, Makedonya, Yunanistan (Sana ve Bejinariu 2012: 231 vdd) gibi Balkan coğrafyasının geniş bir bölümünde rastlanmıştır.

Arnavutluk'ta kazısı yapılan Geç Tunç / Erken Demir Çağı Tümülüslerinden, LV ve LXV mezarlarında in-situ olarak bulunan çift spirale sahip yayvan kemerli demir fibulalar, yuvarlak kesitli gövde kısmının bilinen örneklere göre daha büyük olması ve geniş tutma plakası ile dikkat çeker. Benzerlerine Arnavutluk'taki başka kazılardan ve Balkan coğrafyasının diğer bölümlerinde rastlanılan bu fibulalar MÖ. 10-9. Yüzyıla tarihlenir (Papadopoulos 2010: 239, 241, 242, Fig. 4).

Yayvan Kemerli Fibulalar grubunda yer alan ve kemer bölümü burgu süslemeli olan, üçgen tutma levhalı fibulalar ise bu grubun kronolojik olarak son evrelerinde ortaya çıkar. Çıkış noktası itibariyle İllyria Bölgesi'ndeki Glasinac kültürü ile bağlantılandırılan bu alt tip fibula türlerinin MÖ. 7. Yüzyılda ortaya çıkıp MÖ. 5. Yüzyılın ilk yarısına kadar Romanya, Bulgaristan, Makedonya, Yunanistan, Sırbistan ve Hallstatt kültür alanı gibi geniş bir alanda kullanım gördüğü tespit edilmiştir (Sana ve Bejinariu 2012: 231-233).

Gövdeden iğneye geçişte spiral döngü yer alan "Tek Spiralli Fibulalar" da Bulgaristan'ın daha çok kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı bölümlerinde

izlenmiştir. Bu tip, Yayvan Kemerli Fibulaların daha geç evresini temsil eder ve MÖ. 8-7. Yüzyıllara tarihlenirler (Bonev vdğ. 2015: 117)[73].

Romanya'daki Basarabi Tümülüslerinde yapılan kazılarda (Bāsceanu 2018), Vardar Vadisi'nde (Heilmann 2018: 45), Bulgaristan'daki Rodop Dağları'nda yer alan kazı alanlarında (Tankova 2015: 212), MÖ. 8-6. Yüzyıllarda tarihlenen çok sayıda çift ya da tek spiralli yay fibula bulunmuştur. Özellikle tek spiralli yay fibulaların erken örnekleri Trakya coğrafyasında oldukça yaygındır (Heilmann 2018 46, 47).

Türkiye Trakyası'nda Menekşe Çatağı Höyüğü'nün Erken Demir Çağı tabakasında bulunan yuvarlak kesitli gövdeye sahip tek spiralli yayvan demir fibula, kazı heyetinin yayımladığı raporda yarı işlenmiş olarak tanımlanmıştır (Erim ÖzdoğanveAksaçveIşın 2004). Bu bilgi Doğu Trakya'da hatta belki de Menekşe Çatağı yakınlarında bir demir fibula üretim atölyesi olabileceği ihtimalini az da olsa akla getirmektedir.

Küçük bir kullanım eşyası olarak fibulalar kısa zamanda farklı kültürlerde kullanılan bir moda ürünü kimliği kazanmış ve seri üretimle geniş coğrafi alanlara yayılmıştır. Yayıldığı farklı coğrafyalarda üretilen örnekler ile fibula çeşitliliği Demir Çağı içlerine doğru belirgin bir şekilde artmıştır.

Fibulaların yoğun tecimsel sirkülasyonu sayesinde Demir Çağı içlerinden itibaren Trakya/ Balkan kökenli fibulaların çok sayıda yerel benzerleri, form stili açısından zenginleştirilerek üretilmiş ve yayınlarda adına "Grek Tipi", "Adalar Tipi", "İtalyan Tipi" gibi isimler verilen formlar bu sefer geriye, yani Balkan coğrafyasına doğru bir yayılım göstermişlerdir. Dolayısıyla Erken Demir Çağı'nın geç evrelerinden itibaren Trakya Bölgesi'nde Ege üretimi olduğu düşünülen farklı tipteki fibulalar da kullanılmaya başlamıştır[74].

Örneğin yayvan gövdeli ya da yay biçimli olarak adlandırılan fibula grubundan geliştiği düşünülen Boncuklu Yay Fibulaların (Boncuk Süslemeli Gövdeye Sahip Fibulalar) Protogeometrik Dönem'de Ege Adaları'nda doğduğu önerilir (Caner 1983: 35; Blinkenberg 1926: 87-106). Bu fibulaların kısa sürede Aigina, Khios, Paros, Rodos ve Samos gibi adalarda kısa sürede popüler bir kimlik

[73] Tek Spiralli Fibulaların MÖ. 6. Yüzyıla kadar kullanıldığı görüşü için bkz: Vassileva 2014: 43

[74] Ege örnekleri için bkz: Blinkenberg 1926: 41 vdd; Richter 1915: 307 vdd

kazandığı (Baş 2019: 34; Gürler 2004: 98) ve zamanla Batı Anadolu (Caner, 1983: 35-39, Taf. 3-5; Erdan 2020: 61,62; Gürler 2004: 35, 98-101, Kat. Nr: 5-6) ile Kıta Yunanistan'da da görüldüğü bilinmektedir (Blinkenberg, Christian ve Kinch 1931: 87, Nr. 107a). Yuvarlak kesitli gövdeye sahip olan bu grup fibulalarda, gövde üzerinde bir ya da birkaç adet boncuk biçimli kabartma süslemeler görülür. Boncuk sayısına göre alt türlere ayrılan bu grupta bazen gövde üzerindeki kabartma süslemelerin, disk, yüzük, damla formları kazandığı bazen de bikonik bir boncuğu andırdığı görülür (Caner 2018: 36-39; Erdan 2020: 61, 62)

MÖ. 5-4. Yüzyılda üretilen yay gövdeli ve gövdeden ileri doğru uzanan ayaklı özgün bir tip fibula grubu literatüre "Trakya Tipi Fibula" adıyla girmiştir. Bu fibulalarda gövdede ileri doğru yatay şekilde uzanan ayak çoğu örnekte görüldüğü üzere yukarı doğru kıvrılarak sivri ve/veya süslemeli bir uçla sonlanır. Batı Trakya'da üretilen 'V' kesitli tutma plakasına sahip gümüş "Teselya Tipi Fibulalar"dan geliştiği önerilen (Tankova 2015: 213) Trakya Tipi Fibulaların doğduğu bölge kesin olarak henüz bilinmemektedir. MÖ. 4. Yüzyılda artık geniş bir coğrafyada yerel atölyelerde üretildiği anlaşılan bu tipe Trakya Bölgesi dışında Khalkidike, Olynthos gibi daha güneyde de rastlanmıştır (Vassileva 2014: 50, 51). Karadeniz kıyısındaki önemli bir Trakya Bölgesi yerleşimi olan Apollonia Pontika'da bulunan Trakya Tipi Fibulalarda yapılan analiz ve incelemeler, bunların çoğunun iç Trakya Bölgesi'nden ithal edildiğini göstermiştir (Vassileva 2014: 35, 50).

1.3.3.7.6. Cam Eserler

Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'deki Mısır, Myken gibi önemli deniz uygarlıklarının kontrolünde ticari aktivitesi gerçekleşen cam sanatı dönemin sonunda bölgede yaşanan büyük toplumsal kargaşalara paralel olarak birkaç yüzyıl süresince popüleritesini yitirmiş, MÖ. 9. Yüzyılla birlikte yeniden ticaret payındaki güçlü yerini alabilmiştir. Bu dönem'de Doğu Akdeniz'de Fenikeliler cam üretim ve ticaretinde öncülük yaparken aynı yüzyıllarda Balkanlar ve Orta Avrupa coğrafyasında da benzer stilde cam üretimleri yapıldığı bilinmektedir (Conte vdğ.

2018: 503–521.)[75]. Orta Avrupa kronolojisine göre MÖ. 12-11. Yüzyıllara denk gelen Ha A Evresinde hem Yukarı Tuna kültürlerinde hem de Orta Avrupa'daki Knovíz kültüründe renkli cam boncuk üretiminin yoğun bir şekilde sürdürüldüğü bilinmektedir (Venclová vdğ. 2011: 559). Hatta Erken Demir Çağı ile birlikte Avrupa'da cam endüstrisinde hızlı bir sıçrama olduğu sonucu araştırma kayıtlarına girmiştir (Dizdar 2004: 68).

Renkli cam üretimi Kuzey Balkanlar'da Geç Tunç Çağı ile birlikte artış gösterir. Kuzeybatı Balkan/Orta Avrupa'daki Erken Geç Tunç/ Erken Demir Çağı Lausatian kültür bölgesinde, Sırbistan'daki Novo Mesto'da renkli cam boncuklar üretildiği bilinmektedir (Giumlia-Mair 2009: 159, Fig. 11. ; Henderson 1988: 436; Purowskı 2010: 54, Rys 17).

Romanya'da, Karpatlar Havzası'nda 1953 yılında tesadüfen keşfedilen *Cioclovina cu apā Mağarası'*nda yapılan kazılarda Geç Tunç Çağı'na tarihlenen çok sayıda arkeolojik materyal tespit edilmiştir. Buluntular arasında yer alan 1500 parça cam kolye boncuğu E. Comşa tarafından "güney kökenli" olarak tanımlanırken (Comşa 1966: 172) ona atıf yaptığı makalesinde J. Henderson bu camların buluntu bölgesinde üretilmesini sağlayacak tüm materyalin Balkanlar'da var olduğunu belirtmiştir (Henderson 1988: 436). Yakın bir zamanda *Cioclovina cu apā Mağarası* buluntularını interdisipliner bir bakış açısı ile yeniden ele alan M. Rotea ve arkadaşları yakın dönemde yapılan yeni kazılarda bulunan bazı cam örnekleri üzerine yaptıkları kimyasal nalizlere de dayanarak mağaradaki Geç Tunç Çağı'na ait cam boncukların Mezopotamya kaynaklı olduğunu ve bölgeye Myken dünyası aracılığı ile yayıldığını önermişlerdir (Rotea vdğ.2020: 127, 128, fig. 10/1).

Dört yanında, göz şeklinde bezenmiş yumrulara sahip renkli cam boncukların Macaristan kökenli olup Avrupa'nın Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı Urnfiel kültürünü tesmil ettiği önerilmektedir (Henderson 1988: 436). Balkanlar ve Orta Avrupa'da birçok kazı alanında Erken Demir Çağı'na tarihlenen çok sayıda "göz motifi süslemeli" renkli cam boncuklar bulunmuştur. Erken La Tène kültürünün geç evrelerine ait Kelt mezarlarında, Hırvatistan'daki Zvonimirovo-Veliko Polje nekropolünde, Apollonia Pontika kentindeki Kalafata Nekropolü kazılarında kobalt

[75] Orta Avrupa'da cam endüstrisinin başlangıcı için önerilen tarih Erken Tunç Çağı'dır (Henderson 1988)

mavisi, yeşilimsi mavi renlerinde camdan yapılmış, oval formlu, üzerinde beyaz ya da sarı renk cam ipiyle yapılmış göz süslemeleleri yer alan cam boncuklar bulunmuştur (Dizdar 2004: 65-67, fig. 3; Vassileva 2014: 45).

Orta Avrupa'da Ha A-B evresinde yani MÖ. 1300- MÖ. 900 tarihleri arasında yoğun olarak görülen fıçı formunda, spiral ip süslemeli cam boncuklar kısa sürede güneye doğru İtalya, Balkanlar ve Yunanistan'da da yayılmıştır. J. Henderson bu cam boncuk tipinin Orta Avrupa Urnfield kültür bölgesinde doğarak çevreye yayıldığı düşüncesindedir (Henderson 1988: 436). (Şekil 79)

1.3.3.7.7. Madeni Balta, Çekiç ve Kalıpları

Geç Tunç Çağı'nda Orta Avrupa'da hızla yayılan bir madeni alet endüstrisi oluşmuştur. Valchitrum Hazinesi içinde yer alan örnekler ile Bulgaristan'da bulunan bronzdan soketli çekiçler ile bunların yapımında kullanılan taş kalıplar, Doğu Balkan coğrafyasında benzer teknik özelliklere sahip, aynı form tipinde gelişen bir endüstri olduğunu düşündürecek niteliktedir (Leshtakov 2018: 1,2, Fig. 1).

1.3.4. TRAKYA BÖLGESİ'NDE EGE PROTOGEOMETRİK VE GEOMETRİK KÜLTÜR İZLERİ

Ege coğrafyasında MÖ. I. Bin yılda şekillenen ve MÖ 8. Yüzyıldan itibaren ancak yeniden yazılı kültür düzeyine erişen yeni kültürel yapılanmanın en iyi tanımlanabildiği alanı çanak çömlek endüstrisi oluşturmaktadır. Genel kabul olarak Kıta Yunanistan kökenli olduğu düşünülen geometrik boya dekorasyonlu keramikler ile onların yerel üretim versiyonları, Ege göçleri sonucunda Ege'nin iki yakasında oluşan yeni sosyo-kültürel kimliğin tanımlayıcı unsurlarından biri olarak kabul görür (Cook 1970: 18, 23. ; Mansel 1995: 90,91). Bu yeni kültürel evre Ege coğrafyasında "Protogeometrik Dönem" adıyla bilinir.

Protogeometrik Dönem'in tanımlayıcı, boya bezemeli, basit geometrik süslemeli kapları kısa sürede Ege coğrafyasının dışına yayılır. Bu yayılım sürecinde Euboialılar'ın açık deniz ticaretindeki güçlerinin son derece etkili olduğuna inanılır

(Aslan vdğ 2014: 281; Lemos 1998: 49). Kuzey Ege ve Trakya Bölgesi' de bu yayılım alanı içindedir (Aslan 2002; Beksaç 2015: 263; Karaca 2016: 118).

Troia, sunduğu veriler ile Protogeometrik Dönem boyalı keramiğinin kısa zaman içinde kuzeydoğu Ege'yi de içine alan bir ortak kültür bölgesi yarattığını kanıtlamıştır (Aslan vdğ. 2014: 284). Troia'da son yıllarda yapılan çalışmalar MÖ. 2. Bin yıl sonu ile Erken 1. Bin yıl geçişinde, C. Blegen'in önerdiği gibi bir karanlık dönem yaşanmadığını, aksine yerleşimdeki canlılığın sürdüğüne işaret etmektedir. B. Weninger ve R. Jung'un önerisine göre bulgular, MÖ. 1070/1040 tarihinden itibaren başlayarak MÖ. 900 tarihine kadar Troia'da Ege kronolojik sistemine uygun olarak Protogeometrik Dönem'in yaşandığını ortaya koymuştur. Bu dönem, yerleşimde son dönemde eklenen VIIIb3 tabakası ile temsil edilir (Aslan ve Günata 2014: 84.; Weninger ve Jung 2009: 385-388, 416, fig. 14).

Troia'da Protogeometrik keramiklerin görülmeye başladığı VIIb3 tabakasında yerleşimin Erken Demir Çağı'nı simgeleyen el yapımı Balkan keramiğinin kullanımı da devam etmektedir. Öyle ki veriler, boyalı Protogeometrik keramiğin tüm bulgular içinde sadece %3'lük küçük bir grubu temsil ettiğini ortaya koymuştur. Bunların da Geç Tunç Çağı'nın Myken malzemelerinin taşındığı rotalarla uyumlu bir şekilde Euboia, Phokis, Makedonya ve Teselya kaynaklı oldukları anlaşılmıştır (Rose 2008: 412).

Troia'da Protogeometrik Dönem verilerinin ele geçtiği buluntu sahaları da oldukça sınırlıdır. Bugüne kadar yerleşimde Protogeometrik Dönem buluntusu veren kazı sektörü sadece iki alandır. Bunlardan biri sitadelin güney duvarı önünde yapılan D9 açması diğeri ise Batı Kutsal Alanı ve Teras Evi çevresidir. Buralardan elde edilen bulgular arasında dönemi mimari anlamda temsil edecek bulgu yok denecek kadar azdır (Aslan vdğ. 2014: 277). Kimi araştırmacılara göre mimari bulgunun eksikliği Hellenistik Dönem'de kentte yapılan büyük yapılaşma çalışmaları ile oluşan yıkımlar ve Schiliemann kazılarının tahribatıdır (Aslan ve diğerleri 2014: 277; Mangum 2016: 81).

Troia'da Protogeometrik depozitleri içerinde amphoralar, ayaklı kraterler, bardaklar, çanaklar, kaseler yanında çok kaliteli bir işçilik sergilemeyen pişirme kapları ile tek gövdeden ayrılan çatallı pişmiş toprak nesneler dikkat çeker (Aslan vdğ. 2014: 277, 288).

Depozitler arasında en yoğun grubu oluşturan amphoralar, omuzdan kulplu ve düz tabanlıdır. Gövde yüzeyine yapılan boya bezeme ile yapılan yatay şeritler, eş merkezli daire dizileri ve omuzda yer alan bu daireler arasına yapılan dikey biçimli dalga çizgiler bu amphoralar için tanımlayıcıdır (Aslan vdğ 2014: 28).

Ege kronolojisinde Protogeometrik Dönem olarak tanımlanan zaman aralığı Trakya'da Erken Demir Çağı I. evrenin ikinci evresi ile bütünlük sergiler (Bozhinova 2012: 58). Bu evrede genel olarak süsleme öğelerinde çeşitliliğin artması ve seramikte bölgesel özellikler dikkati çeker. Bir yandan bölgenin Tunç Çağı sonlarından beri süregelen yerel keramik geleneği bir bölümüyle gücünü koruyarak devam ederken diğer taraftan da dönemin kendi tarzına uygun kazıma ya da baskı bezeme ile yapılmış geometrik bezemeler kendini gösterir (Bozhinova 2012: 58, 60.)

Trakya Bölgesi'nde Ege Protogeometrik Dönemi'nin boya bezekli keramiklerinin görülmeye başladığı tarih, son yıllarda elde edilen verilerle çok daha sağlam dayanaklara oturtulmuştur. 1950'lerden beri gerek W.R. Desborough gerekse P. Mountjoy tarafından önerilen MÖ. 1050, MÖ.1025 ve MÖ.1020/1000 [76] tarihleri yakın bir zaman önce yapılan bazı dendrokronolojik incelemeler neticesinde değiştirilmiştir. Batı Trakya'da Selanik'in kuzeyinde yer alan Langadhás Vadisi'ndeki Assiros höyüğünden alınan dendrokronoloji verilerine dayanılarak bu dönemin başlangıcı MÖ. 1120 tarihi olarak belirlenmiştir (Newton vdğ. 2005: 185).

Coğrafi konumu açısında Yunan anakarasına açık bir alan olan Selanik Bölgesi'nde, tıpkı benzer özellikleri taşıyan Makedonya'da olduğu gibi Protogeometrik Dönem kültür öğelerinin oldukça erken bir evrede ortaya çıkmış olması kuşkusuz ki şaşırtıcı değildir. Ancak İç Trakya gibi hem coğrafi hem de dönemin sosyolojik yapısı açısından oldukça kapalı olan bir bölgede Egeli kültür öğelerinin direkt bağlantı kurmakta aynı hızı yakalayabildiğini düşünmek zordur. Zaten eldeki veriler Trakya'nın iç kesimlerinin güneyden gelen kültür etkilerine açık olduğunu düşündürecek içerikte değildir (Nikov 2007: 411).

[76] Aktaran: Weninger ve Jung 2009: 374; Nispi kronoloji önerileri için bkz: Desborough, V. R. D'A. (1952), *Protogeometric Pottery*, (Oxford Monographs on Classical Archaeology). Oxford; Desborough, V. R. D'A. (1964), *The Last Mycenaeans and Their Successors. An Archaeological Survey c. 1200 – c. 1000 B.C.* Oxford; Mountjoy, P. A. (1988). LH IIIC Late Versus Submycenaean. The Kerameikos Pompeion Cemetery Reviewed. *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 103: 1–33.

Trakya'nın iç bölümlerinde bugüne kadar tespit Ege kökenli malzemeler arasında Protogeometrik Dönem'e kadar indiği kesin olarak tanımlanabilmiş keramik bulunmamaktadır. Bölgedeki bir dizi yerleşimden gelen ithal Ege mallarının çoğu ya tanımlanması güç durumda ele geçmiş ya da MÖ.8. yy sonrasına ait malzemelerden oluşmaktadır. Batı Rodop Dağları'ndaki Levunovo'da bulunan bir parça üzerinde dikkatle durulmuş ancak bu parçanın da kesin tarihlendirmesi yapılamadığı gibi, Protogeometrik Dönemden mi yoksa Geometrik Dönemden mi olduğu konusu kesin olarak saptanamamıştır (Gergova 1995: 46; Nikov 2007: 411, dn.16).

A. Baralis Kuzey Ege yerleşimlerini incelediği çalışmasında, Ege'nin güney kesimiyle bağlantıların Khalkidike'de Protogeometrik Dönem'de başlarken Thasos gibi önemli bir Kuzey Ege yerleşim alanında daha geç bir evrede bu bağlantının ortaya çıktığını vurgulayarak (Baralis 2008: 110) esasında bir anlamda kuzey Ege ve Trakya'daki Ege kültür etkisinin nispeten geç sayılabilecek bir dönemde gerçekleştiğine de vurgu yapmış olur.

Diğer taraftan J. Bouzek'in, MÖ. 9-8. yy'da Samos'a kadar inen Kuzey Karadeniz ve Kafkas kültür etkisinin varlığına rağmen bölgede Ege kökenli çanak çömleğin olmayışına yönelik söylemi de (Bouzek 2013: 94) Protogeometrik hatta Erken Geometrik Dönem'de henüz Ege kültür etkisinin Trakya'nın iç ve kuzey bölümlerine doğru etki edemediği bilgisini destekler.

MÖ. 9. yy'dan sonra Trakya Bölgesi'nde Ege kültür izleri çok daha belirgin bir hal almaya başlamıştır. Nikov, Güney Trakya'nın Doğu Akdeniz genelinde oluşan "Geometrik Kültür Alanı"nın bir parçası olduğunu vurgular (Hristova 2018: 111; Nikov 2000). MÖ. 9 -8. yy'daki bu güçlü değişim özellikle Kuzey Ege ve Güney Trakya hattı üzerindeki yerleşimlerde belirgin bir şekilde izlenir (Mangum 2016: 159, 261).

Özellikle MÖ. 8. Yüzyıla gelindiğinde Ege'deki keramik süsleme unsurları ile Trakya Bölgesi desenlerinin büyük ölçüde paralellik sergilediği dikkat çeker. Bu benzerlik, üslup ve üretim tekniği arasındaki farklılığa rağmen dikkat çekicidir. Trakya Bölgesi'nde baskı ve kazıma tekniği ile yapılan belli başlı geometrik süsleme öğeleri Ege Geometrik Dönem keramiklerinde boya ile yapılır. Nikov, bu benzerlikte kaynak olan kültürün Doğu Ege yani Batı Anadolu olduğuna vurgu yapar (Nikov 2007: 411, 412).

Bu ortak kültür alanının varlığını simgeleyen en önemli bezemelerden biri kuş betimleridir. MÖ. 8. yy'da hemen hemen aynı zamanda hem Yunanistan'da hem Phrygia'da hem de Aşağı Tuna Vadisi'nde üretilen keramiklerin en dikkat çeken bezeme elamanlarından biri olan kuş figürlerinin Trakya'da daha ziyade, doğal kuş gözlem olanağı sunan Meriç ve Tunca ırmaklarının yakın çevresindeki yerleşimlerde üretilmesi bu kültürün tesadüfen değil, doğa gözleminin bir sonucu olarak keramik süslemede tercih edildiğini düşündürmüştür. (Hristova 2018: 111; Nikov 2000: 308; Nikov 2002: 215)

Ege Geometrik Kültürü'nün Trakya'nın güney kıyı hattındaki izleri takip edilebilmekte ancak iç bölgelerde bu etkinin ne denli kendini gösterdiği bugün için net olarak tanımlanamamaktadır. Buna rağmen eldeki verilerin az olmasına rağmen bu etkinin Erken Demir Çağı sonlarına doğru bölgenin iç ve kuzey kesimlerine kadar ulaşmış olabileceğini önerilmektedir (Nikov 2007: 411, 412)[77]

Trakya Bölgesi'nde Erken Demir Çağı'nın da bitişini simgeleyen çark yapımı gri keramiğin bölgedeki yayılımı da MÖ. 7. yy'da gerçekleşmiştir. Bu malzemenin de Ege kültürleri ile yakalanan ortak gelişim sürecini simgeleyen önemli bir unsur olduğu ve bölgedeki varlığının kaynağında Kuzeybatı Anadolu olduğu önerilmektedir (Hristova 2018: 112; Nikov 2007:413)

MÖ. 9. Yüzyılda şekillenmeye başlayan ve bir yüz yıl sonra güçlenerek MÖ. 8./7. Yüzyıllarda bölgede kendisini belirgin bir şekilde hissettiren Ege Geometrik üsluplu sanatın bu gücü kazanması bu dönemde yaşanan sosyo-kültürel değişimin bir karşılığıdır. MÖ. 8. Yüzyıldan itibaren, Ege/Deniz Kavimleri Göçlerinin yarattığı sosyolojik depresyonu aşmaya başlayan Ege kültürleri, yazılı yüksek kültüre geçmenin yanında birçok başka alanda da önemli dönüşümlere imza atmıştır. Bu yeni kentleşme sürecinin en önemli çevresel çıktılarından biri de Ege coğrafyasından başlayıp deniz aşırı coğrafyalara kadar uzanan coğrafi yayılımlardır. Uzak diyarlarda yeni yerleşimler, ticaret alanları ve kültürel etkileşim sahaları kurma girişimi Eskiçağ ve Arkeoloji bilim literatürüne "Kolonizasyon Devri" adıyla girmiştir. Hatta MÖ. I. Binyılın ilk yarısında, Ege kronolojisine göre Arkaik Dönem'de yaşanan bu dönem,

[77] MÖ. 8. yy sonunda Trakya'daki boyalı Ege keramiğinin varlığı için bkz: Tsiafaki 2012.

tarihsel süreç içinde daha belirgin kılınmak üzere "Hellen Kolonizasyonu/ Büyük Kolonizasyon Devri" gibi isimlerle de anılmaktadır (Gür 2015: 16)[78]

3.5. ANTİK EGE KÜLTÜRÜNDE TRAKYA/BALKAN ETKİLERİ

Geç Tunç Çağı'nda Trakya Bölgesi ve çevresinin Kıta Yunanistan hatta daha güneyde Kıbrıs Adası'nı kapsayan geniş bir coğrafya ile kültürel aktivite içinde olduğu bilinmektedir.

Ege tipi çeşitli madeni silahların MÖ. 2. Binyılda Karadeniz'in kuzeyindeki bölgelere kadar yayıldığını gösteren arkeolojik kayıtlar mevcuttur (Klochko 1993: 101)

M. Kontonicolas, Myken keramiğinin Kuzey Khalkidike yöresi ile Makedonya'nın batı ve orta bölümlerinde yoğun bir şekilde kendini gösterdiğine vurgu yapar (Kontonicolas 2018: 220). Vardar (Axios) Nehri'nin suladığı zengin vadi ile Selanik bölgesindeki Thermiakos Körfezi'nda Geç Hellas III A ve B keramiği, yine aynı yörelerde yer alan Perivolaki, Kastanas gibi önemli yerleşimlerde ise Geç Hellas III C keramiğinin bulunması, Agios Kostantinos'taki Geç Tunç Çağı mezarlarında görülen Myken tipi sunu kapları, Selanik Höyük'ün IV. Tabakasında, en erken örnekleri LHIIIA2/IIIB evresine tarihlenen boyalı Myken malzemesi ve Orta Makedonya'daki Struma Vadisi'nin en önemli yerleşimlerinden biri olan Assiros Höyük'te 14. Yüzyıl tabakalarına kadar inen Myken keramik bulguları gibi birçok örnek Makedonya ve Batı Trakya çevressindeki Myken etkinliklerinin gücünü göstermesi açısından önemlidir (Andreou ve Psaraki 2007: 432, 438, Pl. 7-9; Aslaksen 2015: 23; Jung 2003; Kontonicolas 2018: 131,132, fif. 3.40; Menoledakis 2016: 57; Wardle ve Wardle 2007). (Şekil 80). Bu kültürel yapının izlerini Trakya'dan çok daha kuzeye, Kuzeybatı Balkanlar ve Adriyatik kıyılarına kadar taşıdığını gösteren arkeolojik veriler tespit edilmiştir (Romano ve Trefený 2015: 211)

[78] Kolonizasyon konusundaki terminolojik tartışmalar konusunda bkz: Stein 2005; Kolonizasyon ve etnisite, Hellenizasyon ve Kolonizasyon konularındaki teorik görüşler için bkz:Sanford 2012: 56 vd; Shepherd 2009: 15 vdd; Koloni ve colonyalizmin sosyolojik ve tarihsel tanımı konusunda bkz: Stein 2005.

A. Barailis Trakya Bölgesi'nin iç bölümlerinde Myken kültürün etkinliğine işaret eden bulgunun az olduğunu önerse de (Baralis 2007: 14). T.Dzhanfezova'nın daha yakın bir geçmişte kaleme aldığı çalışmasında Trakya Bölgesi'nin geniş bir bölümünde Myken keramiğine rastlandığı ortaya konulmuştur. Kuzeydoğu Bulgargaristan'da, Karadeniz kıyısında yer alan Durankulak yerleşiminde "Ege ektili" diye tanımlanmış olan keramikler dışında daha çok Bulgarisytan'ın güney kesimlerinde yoğunlaşan Koprivlen, Zaimova Chuka, Dragoyna, Drama gibi önemli Geç Tunç Çağı yerleşimlerinde Geç Hellas I evresine kadar inen Myken tipi keramikler bulunduğu kaydedilmiştir (Dzhanfezova 2018: 313, 314). Hatta Transilvanya'daki kazılarda (Berciu 1967: 81, 95), Priştina yakınlarındaki Gllereva yerleşiminde (Berisha 2012: 71) çok sayıda Myken tipi silahlar ile Bulgaristan ve daha kuzeydeki Ukrayna'da Myken tipi çift yüzlü balta örnekleri envantere girmiştir (Hardinh 1984: 127). (Şekil 81)

MÖ. 2. Binyılda kuzey komşuları olan Makedonya ve Trakya ile ilişki halinde olan Ege dünyası Tunç Çağı'nın sonundan itibaren aynı komşu kültürler ile bambaşka bir ilişki süreci yaşamaya başlamıştır. Ege'nin, Tunç Çağı'nda zengin kültür öğelerini kuzey coğrafyalarına taşıyan uygarlığı, Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda yıkıcı bir kültürel etkiye maruz kalmıştır[79].

MÖ. 13. yüzyılın sonundan itibaren Kıta Yunanistan ve Adalar'da dönemin görkemli saraylarını yıkacak denli güçlü bir tahribat süreci başladı. 12. Yüzyıl başlarını da kapsayan bu süreçte neredeyse tüm Myken kent devletlerinde saraylar yıkılmaya başladı. Bu yıkım sadece mimari bir tahribata değil, güçlü Myken ekonomisinin, Linear B yazısı ile temsil edilen yüksek kültürün ve karmaşık bir sosyal yapının da yok oluşuna işaret eder[80].

Bu yıkım sürecini arkeologlar için ilginç kılan en önemli detaylardan biri yıkımın izlerine sadece Ege'nin batı yakasında rastlanmamış olmasıdır. Hemen hemen aynı zaman aralığı içinde, yani MÖ. 13. Yüzyılın sonları ile MÖ. 12. Yüzyılın başları arasında Anadolu'da, Adalar'da, Kıbrıs'ta ve hatta Akdeniz'in doğu

[79] Geç Tunç Çağı'nda Ege ve kuzey ilişkileri konusunda detaylı bir analiz için bkz: Harding 1984.
[80] Myken Saraylar Çağı'nın sosyo-ekonomisi, yaşanan yıkım süreci ve sonrası için genel bir değerlendirme için bkz: Dickonson 1996, 24. Vdd; Yıkım tabakalarının ardından yaşanan külrtürel değişiminin kapsamlı bir tanımı için bzk: Bintliff 2012: 211 vdd.

kıyılarındaki neredeyse tüm kentlerde benzer yıkım tabakalarının izleri ortaya çıkarılmıştır (Şekil 82).

Yıkımların başladığı zaman dilimi, yani MÖ. 13. Yüzyılın sonu son derece dikkat çekici bir dönemi ifade eder. Çünkü bu zaman dilimi, Tunç Çağı'nda Anadolu ve yakın çevresinde tartışmasız bir hakimiyet alanı kuran Hitit İmparatorluğu'nun Mısır ve Ugarit Krallıkları'na mektuplar yazarak zor durumda kaldığını, yiyecek maddesine ihtiyacı olduğunu duyurduğu yıllara denk gelir. Bu mektuplar, MÖ. 13. Yüzyılda yaşanan bölgesel bir kuraklık ve kıtlığın en çarpıcı kanıtı olarak önümüzde durmaktadır. Diğer taraftan arkeologların yine bu büyük imparatorluğun başkentinde saptadığı bir korkunç gerçek, Doğu Akdeniz'in çoğu bölümünü etkisi altına alan iklimsel krizin yarattığı sonuçları çok net bir şekilde anlatıyordu: Yüzyıllarca başkent Hattuşa'da özel bir konuma sahip olan Tapınak Mahallesi, MÖ. 13. Yüzyıl sonlarına doğru günlük ihtiyaçlara dönük hububatın saklandığı basit depolama alanına dönüştürülmüştü (Miller 2020: 240, dn.4; Özkan 1998: 71-72; Ünal 1977: 437).

Tarih incelemeleri yapanlar için Boğazköy'de görülen bu felaket izleri çok da şaşırtıcı değildir. Zira araştırmalar İklimsel etkilerin insalık tarihinin birçok evresinde kültürel yaşam üzerinde etkili olduğu ortaya koymuştur [81].

Nitekim Boğazköy'de ve genel olarak Hitit İmparatorluğunun hakimiyet alanında gözlemlenen yukarıdaki kuraklık sorununun bu dönemde, uygarlıkların yıkıldığı MÖ. 13. Yüzyılda sadece Anadolu'yu değil çok daha geniş bir coğrafyaları etkisi altına aldığı bilinmektedir.

Kıbrıs'da Hala Sultan Tekke ve Larnaka Tuz Gölü'nden elde edilen polenlerin analiz çalışmalarını yürüten D. Kaniewski ve arkadaşları Tunç Çağı sonunda yaşanan kriz yıllarında Kıbrıs'ta belirgin bir kuraklık yaşandığına işaret eder (Cline, 2018: 175 vdv; Kaniewski 2013: 6; Langgut 2013). Benzer kötü iklim koşulları geniş bir çevrede de etkisini göstermiş olmalı. Doğu Akdeniz'deki Tell Tweini, Tell Breda ve Ras El-Ain ile Ölü Deniz bölgesinde belirlenen yağış miktarlarındaki keskin düşüş (Cline 2018: 175 vdv; Litt vdğ. 2012: 95-105; Langgut 2013), Nil, Dicle ve Fırat gibi güçlü debiye sahip Doğu Akdeniz ırmaklarındaki su miktarı düşüşleri (Kaniewski 2013: 6; Knapp ve Manning 2016: 102 vd.; Neumann ve Parpola 1987: 161-182) gibi etkiler MÖ. 13. Yüzyıl sonlarına doğru yaşanan

[81] Carpenter 1966'dan aktaran Knapp ve Manning 2016: 107; Ayrıca bkz: Torben ve Sandweiss 2020; Sandweiss ve Kelley 2012.

iklimsel olumsuzlukların en büyük kanıtıdır. Araştırmalar, MÖ. 13. Yüzyıldan MÖ. 9. Yüzyıla kadar geçen sürede, Geç Tunç Çağı'nın verimli ekin alanlarını yaratan iklim kuşağına hiç benzemeyen yoğun bir kuraklıktan söz eder.

Bu kötü iklim kuşağının Mezopotamya'dan Avrupa Kıtası'na kadar geniş bir alanı etki altına aldığı anlaşılmaktadır (Neumann ve Parpola 1987: 162, 163). Yine aynı şekilde Akdeniz'in geniş bir coğrafi yelpazesinden elde edilen orijen izotop analizleri sayesinde MÖ. 1350 ile 1124 tarihleri arasında kuzey yarımkürede deniz suyu sıcaklığında 2 derecelik bir düşüş yaşandığı ortaya konulmuştur (Drake 2012: 4). Kuzey İsrail'deki Soreq Mağarası'nın Mineral tortularından alınan oksijen izotoplarında, Batı Yunanistan'daki Voulkaria Gölü'ndeki polen karotlarından alınan karbon izotoplarında ve Akdeniz tabanından alınan sediment karotlarında kendini göstermiştir(Cline 2018: 175 vdv; Langgut 2013) (Şekil 83).

Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'deki büyük yıkım ve kültürel düşüş sürecinde de yaşanan bu iklimsel değişimlerin etkili olabileceğini, MÖ. 13. yy'da yaşanan büyük iklim değişimi ve bunun sonucunda yaşanan kıtlığın toplumları büyük bir endişe içinde harekete geçirdiği önerilmektedir (Nur 2008; Gür, 2019; Dönmez 2017: 105). R. Carpenter'in[82] 1960'lı yıllarda Anadolu ve Yunanistan ana karasındaki Geç Tunç Çağı yıkımlarına ilişkin olarak dile getirdiği, D.L. Donley'in[83] ise 1971 yılında ilk defa Myken uygarlığının yıkılışındaki iklimsel etkilere dair analizler sunduğu doktora tezi ile önemli bir çıkış olarak dikkat çeken bu düşünce, özellikle son yıllarda artan arkeo-klimatolojik ve arkeo-botanik araştırmalarının sonuçlarıyla desteklenir.

Arkeo-sismoloji araştırmaları MÖ. 13. Yüzyılda yaşanan yıkımların hemen öncesinde ve bazen de onlarla hemzaman olarak şiddetli depremler yaşandığına işaret etmektedir. Belli ki doğa, sadece olumsuz iklim koşulları ile değil art arda yaşanan korkunç depremlerle de uygarlıkların yıkılmasının yolunu açmıştı. Yaşanan depremlerin lokal özellikte olmayıp neredeyse tüm Doğu Akdeniz'i etkisi altına alan "deprem fırtnası" şeklinde meydana geldiği anlaşılmıştır.

Deprem teorisi esasında 20. Yüzyılın oratlarından beri bilimin gündemine girmişti. Geç Tunç Çağı'nda yaşanan kültürel çözülmede, geniş coğrafi alanlarda art arda yaşanan depremlerin etkili olduğu tezi ilk defa 1940'ların sonunda C.Schaeffer

[82] Bkz: Carpenter, R. (1966) *Discontinuity in Greek civilization*. Cambridge (University Press).
[83] Donley'den aktaran: Knapp ve Manning 2016: 108

tarafından ortaya atılmıştı (Vanschoonwınkel 2002: 124)[84]. Sonrasında A. Nur çalışmasında Schaeffer'in teorisini destekleyen öneriler sunup, Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz toplumlarını sarsan büyük yıkımlarda yıllarca süren depremlerin etkili olmuş olabileceğini savunarak bu uzun süreli deprem oluşumlarının "deprem fırtınası" adıyla tanımladı (Nur 1998; Nur 2009). MÖ. 1225 ile 1175 tarihleri arasında yaşanan yıkımın bu zaman dilimine yayılan depremlerin büyük etkisiyle gerçeklşetiğine dair düşünceye E.H. Cline'de dahil oldu. Cline, A. Nur ile birlikte kaleme aldıkları çalışmalarında yıkımların yaşandığı tüm bu coğrafi alanları sismik yapısını ortaya koyup bölgede tarih boyunca yaşanan deprem örnekleri ile yerleşim alanlarının depremle ilişkilendirilebilecek arkeolojik bulgularını tanımladıktan sonra yaklaşık MÖ. 1225 ile 1175 tarihleri arasında arasında elli yıl kadar süren depremlerin kültürel çöküş üzerindeki etkili olduğu tezini yinelemiştir (Nur ve Cline 2000).

Doğu Akdeniz'deki birçok yerleşimde yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen veriler yanında son yıllarda yapılan arkeosismolojik araştırmalar, yaklaşık olarak MÖ.1225–1175 yılları arasındaki elli yıl boyunca gerçekleşen birçok deprem yıkımını kanıtlamıştır (Cline 2018: 158, 160, 172 vd; Knapp-Manning 2016: 112, 113; Maran 2009: 242; Nur 1998: 140, 144, 145, Fig: 1; Nur 2009; Nur-Cline 2000: 61; Vanschoonwınkel, 2002: 124 vd).

Balkanlardan, Kıta Yunanistan'a, Anadolu'dan Kenan coğrafyası'na kadar çok geniş bir coğrafyada, hemen hemen aynı tarihlerde yaşanmış güçlü depremler olduğu düşünülmektedir (Nur-Cline 2000: 61).

Mykenai'da Geç Tunç Çağı'nda kaydedilen büyük depremler olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri GH III1- B2 evresine geçiş evresinde (Yaklaşık MÖ. 1240), diğeri ise GH IIIB2 evresinde (MÖ.yaklaşık 1200-1180) gerçekleşmiştir. Güçlü depremlere işaret eden bulgular olduğu görüşü 1960'lı yıllardan beri dile getirilmekte birlikte bu görüş son dönem kazılarında daha da belirgin veriler elde edilerek desteklenmiştir (Nur ve Cline 2000: 49; Vanschoonwinkel 2002: 125, 126)[85]. Hem kale içinde hem surların dışındaki birçok yapıda bu deprem yıkımlarının

[84] Bkz: Schaeffer, C. F. A. (1948). *Stratigraphie Compare´e et Chronologie de l'Asie Occidentale*. London: Oxford University Press.; Schaeffer, C. F. A. (1968). *Commentaires sur les lettres et documents trouve´s dans les bibliothe`ques prive´es d'Ugarit*. Ugaritica V (Mission de Ras Shamra 16). Paris: Geuthner, 607–768.

[85] Ayrıca bkz: http//mycenae-excavations.org/citadel.html_citadel excavations (Erş. Tar: 07.07.2021)

arkeolojik izlerine ulaşılmıştır (Nur ve Cline 2000: 49-51; Vanschoonwınkel 2002: 126,127).

Kentte yapılan kazılarda, deprem etkisiyle yıkılan mekan duvarları altında kalmış olan iskeletler bulundu (Kázmér ve Kolaiti 2014: 248). Örneğin kalenin dışında, Atreus Hazine Binası'nın kuzeydoğusunda yer alan Panagia Konutları'ndan biri olan "I nolu Ev"in kurulduğu GH IIIB evresinin sonunda şiddetli bir depremle yıkıldığı; derin kül tabakaları da içeren yıkıntı konisi altında, kafatası düşen kapı bloğu ile ezilmiş orta yaşlı bir kadına ait iskelet bulunduğu kayıtlara geçmiştir (Vanschoonwınkel 2002: 126). Aynı şekilde yakın dönem çalışmalarında Mykenai sitadelinde yer alan "K Binası"nın kazısında tespit edilen yıkılmış duvarlar, yanmış yapı unsurların yarattığı kalın küllü tabaka GH IIIB2'nin sonuna tarihlenmiştir. Veriler bu önemli mekanın tıpkı I. Nolu Ev gibi, yaşanan yıkımın ardından kapatılarak bir daha kullanıma sokulmadığını ortaya koymuştur[86]. Aynı tarihte, kentin 'Aslanlı Kapısı'nın da yaşanan depremden zarar gördüğü iddia edilmektedir (Kázmér ve Kolaiti 2014).

Benzer bir yıkım sürecinin izlerine Tryns'te de rastlanır. Yerleşimin son kazı başkanı Kilian, GH IIIB2 evresinde kentin tıpkı Mykenai ve diğer Argolis kentleri gibi, depremsel bir yıkım süreci yaşadığını 1980'li yılların başından bu yana dile getirmiştir. Son araştırmaların da desteklediği deprem tahribatı hem aşağı kentte hem de yukarı kentteki yapılarda tespit edilmiştir (Vanschoonwinkel 2002: 127; Zangger 1994: 207, 208)[87]. Örneğin bu güçlü deprem aşağı kentte yaklaşık 5 m derinliğinde dolgu yaratan bir yıkıma yol açmıştır (Nur ve Cline 2000: 52). Kentin 1976 ile 1985 yılları arasında kazılarını yürüten K. Klian, bu dolguların kazısı sırasında çıkan, depremin şiddeti ile eğilmiş duvarlardan, yıkılan mekanlar altında kalan insanların iskeletlerinden söz eder[88]. Aynı şekilde yukarı şehirde yer alan "Geç Hellan IIIB Evi'nde, 'X Yapısı'nda ve surlarda yapılan kazılarda da aynı depremle yıkılan mimari unsurlar altında kalmış insanlara ait iskeletlere rastlanmıştır. Tüm bu korkunç tabloyu en çarpıcı şekilde anlatan veri ise deprem sırasında korkuyla kaçarken "X

[86] http//mycenae-excavations.org/citadel.html_citadel excavations (07.07.2021)

[87] Bir jeolog olarak Tryns depreminin varlığı ya da niteliği konusundaki çekinceleri konusundaki açıklamalar için ayrıca bkz: Zangger 1994: 210.

[88] Klian'dan aktaran: Nur ve Cline 2000: 52; Bkz: Kilian, K. (1996). "Earthquakes and archaeological context at 13th century BC Tiryns." İçinde: S. Stiros ve R. E. Jones, Ed. Archaeoseismology. Athens: Fitch Laboratory Occasional Paper No. 7, 63–68.

Yapısı'nın yıkıntıları altında kalmış olan bir kadın ve çocuğuna ait iskeletler olmuştur (Nur ve Cline 2000: 52; Hinojosa-Prieto 2020; Vanschoonwinkel 2002: 128).

MÖ. 1190'lı yıllarda, yani tıpkı Kıta Yunanistan'daki diğer Myken kentleri gibi Tryns yakınlarındaki Midea'da da LH IIIB2 evresinde güçlü bir deprem yıkıntısının yaşandığına işaret eden arkeolojik bulgular saptandı. Sürecin izleri bu kentte de diğerleri gibiydi. Yıkılan anıtsal mekanlar, duvarlar altında kalmış insanlara ait iskeletler… Akropol'deki bazı yapıların deprem yıkıntılarının yangın tabakası da içerdiği anlaşılmıştır (Arström ve Demakopoulou 1996: 37,39; Demakopoulou vdğ. 2008: 18; Hinojosa-Prieto 2020; Nur ve Cline 2000: 53, 54; Vanschoonwinkel 2002: 128,129)

Locania Bölgesi'ndeki Meneleion'da, "3 Nolu Konak" olarak isimlendirilen yapıda, Prophitis İlias tepesindeki Myken konutlarında, Aetos Tepesi'nin güney eteklerinde yer alan GH IIIB dönemi teras duvarında izlerine rastlanılan GH IIIB2 evresi depremi, içinde iskelet kalıntıları ve yangın artığı kül de barındıran yıkım tabakaları oluşturmuştur (Catling 1980–81, 19; Nur ve Cline 2000: 55; Vanschoonwinkel 2002: 129).

Kıta Yunanistan'da Kynos, Pylos, Lefkandi, Korakou, Profitis Elias, Gla, Nichoria, Krisa ve Kastanas gibi önemli kentlerde LH IIIB2 evresine, yani MÖ. 13. Yüzyıl sonu ile MÖ. 12. Yüzyıl başlarına denk gelen bir zaman aralığına tarihlenen deprem yıkıntıları hemen hemen aynı şiddet ölçeğinde tespit edilmiştir (Nur ve Cline 2000: 55, 56).

Yaşanan bu deprem silsilesinin sadece Kıta Yunanistan ile sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Hemen hemen aynı tarihte, kabaca MÖ. 13. yy sonu ile 12. yy başlarında Kıbrıs'ta Enkomi, Mezopotamya'da ise Ugarit, Ashdod, Alalah, Megiddo, Akko, Tell Deir Alla gibi son derece önemli Geç Tunç Çağı kentinin benzer şekilde korkunç deprem yıkımları yaşadığını ifade eden arkeolojik ve arkeosismolojik veriler elde edilmiştir (Feldman 2009: 190; Knapp-Manning 2016: 112; Nur ve Cline 2000: 56 vd; Ussishkin 1995; Yon 2006: 36).

MÖ. 13. Yüzyıl sonunda güçlü bir depremle sarsıldığı uzun süredir bilinen bir kent ise Troia'dır (Becks-Thum, 2001: 419; Becks vdğ. 2006: 48; Becks 2002; Becks 2002a: 84; Mountjoy, 1999: 256.). Tooia'nun göremli VI. Kentini yıkan depremle

aynı dönemde, Trakya'nın güneydoğu ucunda bulunan Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün VI. Tabakası'nın da deprem sonucunda yıkıldığı kanıtlanmıştır (Sazcı 2006: 62).

Çok yakın bir zaman önce yayımlanan bir çalışma, Geç Tunç Çağı'nda benzer deprem etkisinin, Balkan coğrafyasında da var olduğunu ortaya koymuştur. Makedonya'daki Ohrid Gölü'nde yürütülen araştırmalar, Doğu Akdeniz'deki kentlerle hemzaman olarak, MÖ. 1214'den hemen sonraki süreçte o çevreyi etkileyen depremler olduğu belirlenmiştir (Hošek 2012). Buna rağmen bu coğrafyadaki kültürel yapının az gelişmiş sosyo- kültürel yapısından dolayı Tunç Çağı sonundaki deprem fırtınalarının bu bölgedeki uygarlıklar üzerinde çok büyük etki yaratmadığı düşünülmektedir (Nur-Cline 2000: 61).

Tüm bu örnekler, Tunç Çağı'nın sonunda, E. Cline'nin (Cline 2018) önerdiği tarih aralığı kabul edilirse yaklaşık olarak MÖ. 1225-1175 tarihleri arasında Doğu Akdeniz'in hemen hemen her yöresinde güçlü kent devletlerini, krallıkları, thalassokratik sosyal yapıları çöküntüye uğratan bir yıkım sürecinde doğal olayların etkin rol üstlendiğine arkeolojik verilerin de şahitlik ettiğini göstermektedir. Bir başka deyişle arkeolojinin fen bilimlerinin farklı dalları ile bir arada yürütttüğü interdisipliner saha araştırmaları Tunç Çağı'nın sonundaki yıkım sürecinde doğal etkenlerin varlığını kanıtlarıyla ortaya koymayı başarmıştır.

Doğu Akdeniz'deki yıkımlarda beşeri unsurların etkisi var mıydı? Varsa bu etkinin gücü ve niteliği neydi?

Ege'de de Geç Tunç Çağı sonundaki yıkım tabakalarının sebepleri arasında doğal bazı etkenlerin gücü yadsınmamakla birlikte bu doğal faktörlerin açtığı yolu da kullanan kimi beşeri unsurların da sözü edilen yıkımlarda belirgin bir şekilde etkin olduğu kabul edilir (Bintliff 2012: 209).

Örneğin hem yazıtbilimi kaynaklarının hem de arkeolojik kazıların bize sunduğu bir başka gerçek vardır ki o da yukarıda sözü edilen doğal felaketlerin yarattığı boşluğu kullanan saldıgan bazı kavimlerin ülkeleri istila ettiğidir. Kıta Yunanistan'da, yıkım sonrasına ait GHIIIC tabakalarında yabancı maddi unsurlara rastlanılan yerleşimlerin genellikle güçlü Myken yerleşimleri olması, yıkımın diğer bölgelerde aynı derecede dramatik bir seyir sunmaması (Molloy 2016: 345) dışarıdan

gelen ve güçlü hükümdarlıkları direkt hedef alan saldırılar konusundaki düşünceyi güçlendirmektedir

Antik Ege kaynakları (Herodotos 1991: 1. 56; Homeros 2019a: XIX. 174) tarihin bir döneminde Ege ve Anadolu'nun kuzeyinden bu bölgelere göçler olduğundan söz eder. Bugüne kadar yapılan arkeolojik araştırmalar sözü edilen bu göçleri doğrulamak yanında bu göçlerin MÖ. 12. Yüzyıl ve sonrasında gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Bu tarih, Ege'nin batı yakasında Myken saraylarının yıkıldığı, doğu yakadaki Anadolu'da ise büyük Hitit İmparatorluğu ile diğer siyasi güçlerin tarihin derinliklerine gömüldüğü bir zamanı ifade etmektedir. Tarih bilimi Ege ve Anadolu'da yeni bir döneme yol açan bu toplumsal hareketliliğe "Ege Göçleri" adını vermiştir.

Tarihi ve arkeolojik verileri yorumlayan kimi bilim insanları kuzeyde, Avrupa ve Balkanlar yönünden gelen bu yıkıcı göçlerin itici gücünü Yunan etnisitesinin bir parçası olan Dorlar ile ilişkilendiriken (Robertson 1980; Dierckx 1986; Müller 2010: 35, 36), bazı başka araştırmacılar ise Kuzey-batı Balkan halkı olan İllyrialılar'ı (Killebrew 2005: 34), bazıları da Traklar'ı göçü başlatan halklar olarak tanımlar.

Dorlar'ın Kıta Yunanistan içlerine kuzeyden bir göç ile geldiği ve bu göçün ikinci dalgasında ilerleyen bu etnik grubun Girit ve Karia Bölgesi'ne yerleştiği görüşü antik kaynaklarda dile getirilmiştir (Diodoros V. 53). Öte yandan yine bazı antik kaynaklarda (Herodotos 1991: 1. 56; Thucydides 1998: I. 12) sözü edilen "Heraklesoğulları'nın Dönüşü" efsanesinin de esasında Dorlar'ın göçünü simgelediği düşüncesi 19. Yüzyıldan beri araştırmacılar tarafından önerilmiştir (Keightly 1851, 39).

Kuzey'den, Avrupa kaynaklı İllyr baskısı ve bunun sonucunda güneye doğru göç ederek Tunç Çağı'nı sonlandıran Dor ve Phryg göçleri teorisi, bu konuda Antik kaynaklardan aktarılan az sayıdaki bilgi ile Myken Uygarlığı coğrafyasından elde edilen Geç Tunç Çağı'nın sonuna ait yıkım tabakası verileri dikkate alınarak ilk defa Gaston Maspero tarafından 19. yy sonunda kurgulanmıştır (Maspero 1895; Maspero 1916; Killebrew 2005: 34; Kotsonas 2016: 242, 243).

Bilim literatüründe yüzyıldan fazladır "Dor Göçü" ya da "Dor İşgali" başlığı ile yer bulan bu anlatım açıklayıcı bir tanımlama ile Thukydides (Thucydides 1998:

I, 12) tarafından yapılmıştır. Bu kaynakta Truva Savaşı'ndan sonraki yüzyıllarda Yunanistan'ın değişen nüfus yapısı içerisinde Dorlar'dan da söz edilerek onların savaştan altmış yıl sonra Peloponnesos'a gelip oraya yerleştiklerinden söz eder. Yazar aynı bölümde, Boeotialılar'ın da Troia Savaşı'nın akabinde Thesalialılar'ın baskısı ile ana yurtlarını terk edip şimdiki Boetia'yı yurt edindikleri anlatılır. Aynı şekilde Erken Roma İmparatorluk çağı tarihçisi Velleius Paterculus da Dorlar'ın Troia Savaşı'nın sona ermesinden seksen yıl sonra Peloponnesos'a göç ettiğinden söz eder[89]

Kuşkusuz antik yazarların Dor göçlerine ilişkin bu anlatımları, özellikle Thukydides'in göçlere dair Troia Savaşı sonrasından itibaren zaman vererek yaptığı tanımlama kendi içinde belirgin sorunları içermektedir. Bunların başında da Truva Savaşı'nın tarihsel gerçekliğine dair kuşkuların halen geçerliliğini koruyor olması gelir. Nitekim modern zaman tarihçilerinin bu kaynaklara dayalı Dor göçü/işgali teorileri, neredeyse ortaya çıktığı zamandan itibaren itirazlarla karşılaşmıştır (Dierckx 1986).

Buna rağmen antik kaynaklara yansıyan, Ege'nin Antik Dönem mitoslarıyla ilişkilendirilen bu "Dor göçü" söyleminin, etnolojik bağlamı dışında, bölgenin arkeolojik materyallerince ortaya konulan gerçekliği içinde değerlendirilmesi gerektiği kesindir. Bir başka deyişle, Dor etnisitesinin varlığı, Hellenlerle linguistik bağı, köken sorunu, bu çalışmanın konusu olmadığı için bir kenara bırakılacak olursa, antik kaynaklardaki Dor göçü anlatımları, Myken Saray sistemini yıkarak bölgede Demir Çağı'nı başlatan kuzeyli budunların karmaşık göç ve saldırı bağıntısının edebileştirilmiş, basitşetirilmi ve belki de Antik Dönem'in politik yapısına uygun bir yoruma indirgenmiş bir karşılığı olabilir. Çünkü günümüz araştırmaları "Dor göçü/işgali" teorisini tartışsa da, Kıta Yunanistan'da Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'nda paralellerine kuzey coğrafyasında Tesalya, Balkanlar ve Trakya'da rastlanan materyal kültür büyük ölçüde tartışmasız bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. Bu arkeolojik malzemenin "Hellen soylu Dorların göçü" gibi, kanıtlanması neredeyse imkansız olan ve politize edilmeye de yatkın olan bir teori çerçevesinde yorumlanmasından uzak durulursa ancak kültür coğrafyası açısından analojisi yapılabilir.

[89] Aktaran: Ayaz 2021: 124

Kıta Yunanistan'daki Geç Tunç Çağı tabakalarından elde edilen bazı veriler, bu dönemde bölgede önemli ölçüde bir popülasyon hareketliliği olduğu ve hatta belirli oranda da olsa kültür aktarımı yapıldığını düşündürecek boyuttadır.

1.3.5.1. Balkan/Trakya Keramiğinin Doğu Akdeniz ve Ege Yayılımı

Yunanistan'da, Girit'te, LH IIIB2 tabakalarında yaşanan yıkımların ardından sosyal yaşamın devam etme olanağı bulduğu yerleşmelerde mimariden gömü geleneğine, kullanılan ölü hediyesi materyallerden keramik tiplerine kadar görülen farklılaşma yıkım sürecine dışarıdan gelen beşeri unsurların katkıda bulunduğu yönündeki kuşkuları ortadan kaldıracak niteliktedir. Dışardan Kıta Yunanistan'a yönelen göçlere kanıt oluşturabileceği önerilen en güçlü arkeolojik materyaller arasında, bölgeye yabancı olan ve yıkım tabakalarının hemen ardından ortaya çıkan özgün bir keramik türü gösterilir. Bunlar, Literatüre "Barbar Keramiği", "Burnished Handmade Ware/HBW" isimlendirmeleriyle giren el yapımı kaba hamurlu ve perdahlı mallardır (Akurgal 2007: 136-137; Nenova 2018: 493; Rahmstorf 2011: 315; Rose 2008: 410)[90].

Ege'de 13. yy'ın ilk yarısından itibaren[91] görülen el yapımı perdahlı keramik grubu GH IIIC evresinde, aralarında Mykenai, Atina, Sparta, Tryns, Pellana, Phokis, Akhae, Delphoi, Menelaion, Korakou'nun olduğu otuzu aşkın Myken yerleşimi ile güneyde Girit Adası'ndaki Kommos ve Chania yerleşimlerinde yaygın bir görünüm sergiler (David 1990: 3, 5; Harding 1984: 217; Small 1990: 5)[92]. Buna rağmen bugüne kadar elde edilen istatistik bilgileri, Yıkım tabakası ardından yaygınlaşan el

[90] Bu malzeme grubu, ilk keşfedildiği yıllarda "Kuzeybatı Yunanistan Keramiği", "İtalyan İmpasto Keramiği", "Dor Keramiği" gibi isimlerle de anılmıştır (Romanos 2011: 6)

[91] Kıta Yunanistan'da Tryns'in GH IIIB1 tabakasında ve Girit'teki Chania'nın GMIIIB1 tabakalarında görülen el yapımı perdahlı keramikler şimdiye kadar Ege coğrafyasında bilinen en erken el yapımı perdahlı keramiklerdir. Tryns'te, Mykenai'de, Girit'teki Aghia Pelagia'da MÖ. 13. Yüzyılın sonlarına tarihlenen GH IIIB2/ GM IIIB2 tabakalarında benzer malzeme tespit edilmiştir (Rahmstorf 2011: 330, Fig. 6). Herne kadar S. Strack, eski kaynaklara dayanarak Girit'teki Kommos'ta el yapımı Sardinya keramiği'nin ilk ortaya çıkışını, GM IIIA1 tabakasına vermiş olsa da (Strack 2007: 48), son araştırmalar yerleşimdeki en erken Sardinia kökenli el yapımı perdahli malların GM IIIB'den önceye inemeyeceğini göstermiştir (Romanos 2011: 46). Deger-Jalkotzy, Romanos gibi başka araştırmacılar da Ege'de "Barbar keramiği"nin ortaya çıkış tarihi olarak GH IIIB'nin sonunu vermektetir (Deger-Jalkotzy 1998: 117; Romanos 2011). Diğer taraftan Harding, Tryns'in GH IIIB2 tabakalarının Mykenai'deki GH IIIB2 tabakasından daha geç bir evreye işaret ettiğini vurgulamaktadır(Harding 1984: 219).

[92] Yunanistan'daki el yapımı, perdahlı keramiğin buluntu merkezleri hakkında detaylı bilgi için bzk: Strack 2007; Romanos 2011.

yapımı perdahlı keramiklerin tüm keramik bulgular içinde az bir oranla temsil edildiğini ortaya koymuştur (D'Agata vdğ. 2012; Lis 2018: 140)

Ege'deki kriz yıllarına ait bu keramik grubunda formların hemen hepsini günlük kullanım ve mutfak kapları oluşturur. El yapımı olan bu kapların hamurunda belirgin biçimde taşçık ve kuvarz katkı ile bazen de organik maddeler dikkati çeker. Basit fırınlarda, düzensiz pişirme uygulamasına tabi tutulduğu anlaşılan kapların çoğu perdahlıdır. Kaseler, kantharos tipi içki kapları, fincanlar, geniş ağızlı kaplar ve Korakou'dan güzel bir örneği ele geçen delik ağızlı çömlek bu mal gruplarının sevilen formları arasındadır (Harding 1984: 217; Small 1990: 5). Kabaca yapılmış parmak baskılar, küçük yumrular ya da daha büyük boynuz biçimli çıkıntılar, çiziler ile baskı ile yapılan daire ve spiral süslemeler kapların gövde ya da kulplarında görülebilir. Kaplar yer yer değişen hamur renklerine sahip olmakla beraber genelde koyu gri hamurludur (Romanos 2011: 5; Strack 2007: 26). (Şekil 84)

Yıkım tabakalarının ardından GH IIIC evresinde çok daha belirgin hale gelen "Barbar Keramiği"nin Güney Yunanistan'daki yayılımını inceleyen B. J. Rutter bölgedeki el yapımı perdahlı keramiği iki ana grup halinde tasnif etmiştir. Birinci grubu oluşturan keramikler kahverengi ve açık kahverengi hamurlu, plastik bant süslemeli, kendine özgü at nalı biçiminde ya da çanaklarda görülen büyük çıkıntı biçimli kulplara sahip açık kaplardan oluşur (Rutter 1975: 23). İkinci grubu oluşturan "Barbar keramiği" ise yine el yapımı olan ve Troia VIIb2 tabakasının "yumrucuklu keramik/Knobbed Ware/ Buccekkeramik" olarak tanımlanan tipik malzemesi ile paralellik gösteren perdahlı mallardan oluşur (Rutter 1975: 27).

Birçok farklı yerleşimden alınan örnekler üzerinde yapılan analizler Yunanistan'daki el yapımı, perdahlı "Barbar Keramiği"nin yerel üretim olduğu saptanmıştır (Harding 1984: 219; Strack 2007: 27). Buna rağmen Menelaion bulguları üzrerinde yapılan petrografik analizler, buradaki Hand Made Burnished ware denilen keramiklerin Balkan coğrafyasından geldiğini kanıtlamıştır (Menoledakis 2016: 57).

Kıta Yunanistan ile Girit'te bulunan el yapımı perdahlı keramiğin, genel özellikleri dışında bazı farklılıklar sergilediği, hatta bu farklılığın Girit'in kuzeyi ve güneyi arasında bile kendini gösterdiği, bu farklılıkların da söz konusu keramiğin bölgeye geldiği rota ile ilişkili olabileceği önerilmiştir (Strack 2007: 98). Bölgesel

farklılıklara rağmen Yunanistan'daki el yapımı perdahlı keramiğin bölgedeki diğer el yapımı Sardinya keramiği ve bölgesel Erken Demir Çağı keramiklerinden farklı olduğuna dikkat çekmiştir (Romanos 2011: 12). Yapılan analizlerin bu durumu doğruladığı konusu S. Strack tarafından da doğrulanmaktadır (Strack 2007: 48, 100, 105, dn. 82, 83)

Geç Tunç Çağı sonunda Ege'de yaşanan yıkımların ardından ortaya çıkan el yapımı perdahlı keramiklerin kaynağı ve nasıl açıklanması gerektiği konusundaki niteliksel sorular genel geçer birçok kabule rağmen halen herkesin üzerinde hemfikir olduğu cevaplara sahip değildir. Kıta Yunanistan'da ve Adalar'da Myken saray sisteminin çöküşünü izleyen tabakalarda bir anda yaygınlaşan ve GH IIIC öncesi tabakalara ait az sayıda örnek dışında öncüllerine bölge geleneğinde rastlanmayan el yapımı perdahlı kaba keramiğin kaynağı hangi coğrafya, hangi kültür grubuydu? Bu soru üzerine çok uzun süre tartışmalar yaşandı. Bu malzemenin, Kıta Yunanistan'ın kendi yerel kaynaklarından doğduğunu iddia edenler de oldu, bölgeye dışarıdan geldiğini önerenler de (Small 1990: 7).

K. Klian 1978'de kendi imzasıyla çıkan yayınında Kıta Yunanistan'ın güney bölümündeki eski Myken yerleşimlerinde görülen el yapımı perdahlı keramiklerin kaynağının Kuzey Yunanistan olduğunu önermiş, bu görüşünü 1981 yılında C. Podzuweit ile birlikte hazırladıkları yeni bir yayında da tekrarlamıştır (Kilian 1978; Kilian ve Podzuweit 1981; Small 1990: 7). Tryns'in el yapımı perdahlı keramiklerini detaylı bir şekilde incelediği yayınında ise K. Kilian, bazı malzemelerin İtalya bağlantılı olduğunu önermiştir (Kilian 2007: 40, 54, 55, 58, 75).

J. Rutter, başta Korrakou olmak üzere Güney Yunanistan yerleşimlerde yaptığı incelemeler sonucunda, el yapımı perdahlı keramiğin birinci grubunu oluşturan, Troia VIb1 tabakasındakilerle paralel kaba malların (Coarse Ware) öncülünün Romanya'nın Geç Tunç Çağı Coslogeni kültürü olduğuna (Rutter 1975: 26, 30), ikinci grubu oluşturan ve Troia VIIb tabakasından bilinen yumrucuklu keramiğin (Knobbed Ware/ Buccekkeramik) kökeninin Trakya ve Güney Romanya'daki Babadağ kültüründe aranması gerektiğine dikkat çeker (Rutter 1975: 27, 30). Bazı yerleşimlerden elde edilen keramik bulgularını Sırbıstan'daki Morova Vadisi kültürleriyle ve Orta Avrupa'nın Geç Tunç Çağı'nı temsil eden Urne kültürü

ile ilişkilendiren öneriler de sunulmuştur (Bankofi ve Winter 1984; Deger Jakoltzy 1977; Small 1990: 7).

Kıta Yunanistan'da Demir Çağı'nı yaratan, yıkım sonrası tabakalardaki el yapımı perdahlı keramiğin kökeninin Balkanlar ve Trakya'da aranması gerektiği yönündeki bu görüş 1970'li yıllardan itibaren uzun bir dönem bilim dünyasında geniş bir kabul görmüştür (Akurgal 2007: 136-137; Nenova 2018: 493; Sandars 1983)[93].

B. Lis, Khania, Tiryns ve Midea'da GM/GH IIIB tabakalarında ilk defa görülen ve bir sonraki tabakalarda nispi bir artış gösterse el yapımı perdahlı keramiğin Orta Akdeniz'den bölgeye gelenler tarafından taşındığı görüşündedir. Bu malzemenin en yaygın olduğu yıkım sonrası GM/GH IIIC tabakalarında da sanıldığı kadar yaygın olmadığına vurgu yapan B. Lis, Tiryns ve Dimini gibi bazı yerleşimlerde bu keramik grubunun daha yoğun izlendiğini belirtir (Lis 2018: 140)

D'Agata ve arkadaşları tarafından hazırlanan çalışmada, yerel üretim olduklarına dikkat çekilen el yapımı perdahlı mal grubunun bu nedenle, uzun yıllardan beri savunulduğu gibi kuzeyden gelip Myken saraylarını yıkan gruplara ait olamayacığı savunulur. Sanılanın tersine bu mal grubu içinde Balkan kaynaklı keramiklerin oldukça az sayıda olduğu, ana kaynağın güneydoğu İtalya ve Sardinya'da aranması gerektiği önerilmiştir (D'Agata vdğ 2012: 296, 298, 299 vdd, 309).

Yunanistan ve Girit'in el yapımı perdahlı keramiğinin kökeni yanında, bölgede var oluşunun sosyolojik gerekçeleri konusunda da bugüne kadar birçok farklı görüş öne sürülmüştür. Örneğin K. Kilian Kıta Yunanistan'daki yıkım tabakalarının ardından görülen el yapımı perdahlı keramiğin varlığının, bölgeye yıkımların ardından farklı bölgelerden gelen misafir işçilerle açıklanabileceğini önerir (D'agata 2012: 298). Benzer bir öneriyi dile getiren B. P. Hallager de Kıta Yunanistan ve Girit'te yer alan çok sayıda İtalya kaynaklı arkeolojik malzemeye dikkat çekerek İtalya'dan Ege'ye göç eden üretici gruplar olabileceğini söyler **(**Hallager 1985; Small 1990: 9).

Kıta Yunanistan'ın yüzyıllardır süren el yapımı, kaliteli keramik geleneğinin GH IIIB/ GH IIIC evresi ile birlikte bir anda tanıştığı el yapımı kaba keramik üretiminin, bölgedeki sosyo-ekonomik yapının değişiminin bir sonucu olarak

[93] Bankoff, Meyer ve Stefanovich'den Aktaran: Matić ve Franković 2020

kendiliğinden doğduğunu öneren görüşler de olmuştur. Buna göre keramik geleneğinde görülen bu düşüş Myken saraylarının çökmesi ile birlikte yıkılan sistemin yerine kurulan yeni ekonomik yapının bir sonucudur. Büyük ölçekli keramik üretim endüstrileri yok olmuş, evlerde ya da külçük atölyelerde devam eden bir çanak çömlek işçiliği yaygın şekilde onun yerini almıştır (Snodgrass 1983: 78, 79, 80; Sandars 1978; Small 1990: 9; Walberg 1976). Kalapodi, Mitrou, Aigeira, Tirns, Pylos gibi bazı merkezlerde incelenen el yapımı keramiklerden bazılarının dış etkilerle bölgeye gelen benzerlerinden ayrı olarak yerel keramik olduğu yönündeki çalışmalar bu açıdan önemlidir (Lis 2018)

Taylor ise göç ya da yerel olanaklar çerçevesinde oluşan yeni gelişmeler düşüncesinin arasında, daha farklı bir öneri getirerek yıkım tabakası sonrasındaki yeniliklerin çevreden gelen fikir aktarımlarının bir sonucu olduğunu, insan hareketliliğinden söz edilse bile bunun çok az düzeyde gerçekleştiği iddia etmiştir (Chapman vdğ. 2009: 157; Taylor 1989; Taylor 1994).

Bu noktada, göç teorilerine karşı çıkanların önüne konulan en güçlü argümanlardan biri Erken Demir Çağı'nda Ege'de görülen yeni gömü geleneği örnekleridir. Kimi zaman bölgeye yabancı gömü tipleri ile dikkat çekerken kimi zaman da bölgede eskiden beri var olan oda mezar gibi geleneksel tiplerde dikkati çeken kullanım farklılıklarına vurgu yapılır. Mezarlardaki bu değişim, Dickinson'a göre "bir toplum değişiminin" kanıtı olmalıdır (Dickinson 2006: 73)

Geç Tunç Çağı yıkım tabakalarından sonra ortaya çıkan tek yeni materyal geleneği kuşkusuz ki sadece keramik bulgulardan ibaret değildi. MÖ. 13. Yüzyılın 2. Yarısından itibaren hem Yunanistan'da hem Girit'te birçok önemli yerleşim merkezi, Orta Avrupa kökenli bronz savaş ve yaşam aletleriyle tanıştı. Mykenai'de, Atina Akropolisi'nde, Kallithea'da, Petras nekropolündeki mezarlarda kabzalı kılıçlar, hançerler, mızrak uçları, baltalar, keman tipi fibulalar (Gimbutas 1965: 32) Orta Avrupa'dan Balkanlara yayılan Geç Tunç Çağı kültürünün Ege'de ağırlık kazandığını kanıtlıyordu.

Dahası bu yeni kültür, izlerini Erken Demir Çağı boyunca kazı tabakalarında kendini gösterdi. O. Dickinson, bu geniş düzlemli değişime vurgu yaparak yeni gömme geleneklerinden, giyim kuşak tarzlarındaki farklılıklara ve sanat eserlerinin

biçimlerine kadar geniş bir alanda değişim olmasının olağan olduğu söyler (Dickinson 2006: 72).

Örneğin 1949 yılında Atina agorasında kazı yapan H. A. Thompson bir savaşçıya ait kremasyon gömü buldu. XXVII numaralı bu mezarın ölü hediyeleri arasında çok sayıda demir silah dikkati çekiyordu. Mezar ve ilginç buluntuları üzerine yapılan derin incelemeler, Protogeometrik Dönem'e geçiş sürecine tarihlenen bu mezarın buluntularının Orta Avrupa'daki Hallstat kültürü ile olan yakın bağını ortaya koymuştur (Foltiny 1961: 283).

Keramaikos mezarlığında bulunan benzer tarihli bir başka mezardaki demir baltalar da Yunanistan coğrafyasında o güne kadar görülen kültürel yapıya oldukça yabancıydı. En yakın benzerlerine Karpatlar, Ukrayna, Macaristan gibi Kuzey Balkan coğrafyasında rastlanan bu demir baltaların da üretim bölgesi olarak Orta Avrupa'ya ait olduğu önerilmiştir (Foltiny 1961: 287).

Samos'taki Heraion Tapınağı'nda yapılarında bulunan bir kısım bronz eser, Erken Demir Çağı'nın sonlarında, MÖ. 8. yy'da Ege'deki kültürün kuzeyde Kafkas steplerine kadar açık olduğunu kanıtlaması açısından ilginç bir veri grubu olmuştur (Bouzek 2013: 96).

Ege'de, Demir Çağı başındaki birkaç yüzyıla yayılan bu değişimin daha kuzeyde, Balkan coğrafyasında görülen Geç Tunç Çağı kültür hareketliliği ile bir bağlantısı olmalıdır. Orta Avrupa Bölgesi'nden Makedonya'ya Tunç Çağı'nın sonunda gelen kültürel etki MÖ. 13. Yüzyıl sonu itibariyle daha güneye, Akdeniz'e kadar inmiş olarak kabul edilir. Kültürdeki tüm bu coğrafi geçişler, tıpkı Troia VIIa'daki yıkımda olduğu gibi Güney Makedonya'daki Kastanas'ın 13. Tabakasında da kendini net bir şekilde gösterir (Aslaksen 2015: 23, 24). Bu veriler de Ege ve Akdeniz'de görülen Balkan ve Orta Avrupa tipi kültür materyallerini açıklar.

Son yıllarda ortaya atılan bir diğer iddia ise Güneydoğu Adriatik Bölgesi'nden Doğu Akdeniz'e kadar uzanan bir metal ticaret ağının Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'nda da etkili olduğu yönündedir (Iacono 2009). Iacono'nun bu savına dikkat çeken D'Agata ve arkadaşları Girit'te bulunan yay biçimli fibulaların GD. İtalya ve Sardinya kaynaklı olduğunu önerir (D'agata 2012: 299). Orta Avrupa ve Kuzey İtalya kökenli bronz objelerin MÖ. 13. Yüzyıldan itibaren hem Yunanistan

coğrafyasında hemde Doğu Akdeniz genelinde hızla arttığı da bilinmektedir (Desborough 1964: 69 vd.; Bouzek 1985: 241, 242; Romano ve Trefený 2015: 211)

Saraylar Çağı sonrası Kıta Yunanistan ve Ege Adaları'nda dikkat çeken bir kültürel yenilik de, Demir Çağı ile birlikte bölgede görülen ve özellikle Protogeometrik dönemde yaygınlaşan kremasyon tipi gömülerdir (Kontanicolas 2018: 2; Lemos 2014: 180; Lemos 2002: 186). Doğu Attika, Argolis, Peloponnesos Yarımadası, Girit ve On iki Adalar gibi eski Myken coğrafyasının geniş bir bölümünde mezar odalarında, tümülüslerde, tholos mezarlarda ve bazen de inhumasyon gömülerle bir arada görülen kremasyon uygulamaları GM/GH IIIC evresi ile birlikte görülmeye başlamış, Submyken dönemde kısmen azalsa da Protogeometrik dönemde yeniden yaygınlaşarak birçok yerleşimde kullanılmaya devam etmiştir (Ruppenstein 2013: 192). Oniki Adalara'daki kremasyon örneklerinin genellikle yaşlı birey cenazelerinde tercih edilirken Kos'taki örneklerin sadece çocuklarda kullanıldığı Kykladlar'da ise yetişkin cenazelerinde görüldüğü kaydedilmiştir (Lemos 2002: 186, 187)

J. Bintliff Erken Demir Çağı Yunanistan'ındaki kremasyon gömü uygulamasının bir 'elit modası' olduğunu önerir ve bunun için de Homer'deki gömü anlatımlarını dayanak olarak gösterir (Bintliff 2012: 227). Orta Ege bölgesi ve Girit'te daha yaygın olmakla birlikte, de tespit edilmiş olan (Dickinson 2006: 73) kremasyon mezarların Geç Tunç Çağı yıkımları sonrasında bölgede hangi unsurlarla ortaya çıktığı konusu tartışmalıdır.

Batı Anadolu'daki Müsgebi mezarları gibi, on iki ada ve Girit'te Myken devrine ait mezarlarda kremasyon gömünün varlığının bilinmesi, Myken saraylarının yıkımından sonra bölgede görülen bu geleneğin kaynağının Batı Anadolu ve Adalar olduğu düşüncesini beslemiştir (Kontanocolas 2018: 7; Lemos 2002: 186; Snodgrass 1971: 157,158, 326, 327). Buna rağmen aynı geleneğin, Orta Tunç Çağı boyunca İtalya'nın çeşitli bölgelerde yaygın bir şekilde var olduğuna dikkat çeken kimi araştırmacılar Yunanistan'da Erken Demir Çağı'nda görülen kremasyon tipi gömü geleneğinin kaynağını İtalya'da aramak gerektiğini önermektedir (Dickinson 2006: 73). F. Ruppenstein ise Yunanistan'da kriz yılları ile birlikte ortaya çıkan bu yeni geleneğin bir kültürel devamlılıkla mı yoksa değişimle mi açıklanmasını gerektiğini irdelediği makalesinde kremasyon tipi ölü gömme uygulamalarının Yunanistan

bölgesi'ne hem İtalya hem de Balkanlar'daki kültürlerden geldiğini savlamıştır (Ruppenstein 2013: 185 vdd.). Yunanistan'ı komşu Balkan coğrafyasına bağlayan kuzey bölgedeki Kozani, Khalkidike, Thasos yöreleri ile Satrymon Irmağı'nın doğusunda, Doğu Makedonya'da ve hatta daha kuzeydeki Drama bölgesinde kremasyon gömü geleneği Geç Tunç Çağı'ndan itibaren uygulanmaktadır (Kontanicolas 2018: 142 vd).

Kuzey Bosna- Herzogovia Bölgesi'nin Barice-Gradoni kültüründe ve MÖ. 13. Yüzyılda Kosova ve Güney Sırbistan'da gelişen Paraçin ve Donja Brnjica mezarlık kültüründe görülen kremasyon gömülü tümülüs uygulaması, MÖ. 12.-11. Yüzyılda Kıta Yunanistan'da, özellikle de Argos ve Mykenai'de ortaya çıkar (Ruppenstein 2013: 190).

Tüm bunlar Yunanistan'ın güney kesimlerindeki Myken coğrafyasında Erken Demir Çağı ile birlikte görülen kremasyon mezar uygulamalarının köken sorununda Balkan/Trakya coğrafyasının rolü olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Diğer taraftan, R. Jung'un belirttiği üzere İtalya'daki kremasyon uygulamasının da Güneydoğu Avrupa'dan bir yüzyıl sonra, MÖ. 12. Yüzyılda ortaya çıkmış olması[94], Kıta Yunanistan'a İtalya'dan kaynaklı materyal örnekleri ile birlikte gelen kremasyon uygulamalarının da esas kökeni itibariyle Balkan coğrafyası ile bağlantılı olduğunu düşünmemizi sağlar.

Rodos'taki Ialyasos yerleşiminin mezarlığındaki 5 nolu mezarda bulunan halka uçlu, kabzalı bıçak en yakın paralelleri ile hem İtalya'dan hem de Doğu Avrupa ve Kuzey Balkanlar'dan bilinir. Aynı şekilde Argos'un kremasyonlu gömülerde bulunan fibulalar ile spiral gözlü bronz yüzük örneği ve el yapımı keramikler araştırmacıları hem İtalya, Sicilya bölgesine hem de Kuzeybatı Balkan kültürlerine taşımıştır (Ruppenstein 2013: 188, 189). Bu veri, İtalya üzerinden geldiği önerilen bazı kültürel malzemenin Doğu Avrupa ve Balkan kökenli de olabileceğini, İtalya üzerinden Ege'ye geçişler yaşanabileceği konusunda ipucu olabilir

Kıta Yunanistan'da tümülüs geleneği bölgenin kuzey kesiminde Erken Hellas evresine kadar inen bir geçmişe sahiptir. Buna rağmen Myken kültür alanında bu gelenek çok da yaygınlaşmadı (Georganas 2002: 294; Kontonicolas 2018: 96;

[94] Aktaran: Ruppenstein 2013: 188

Papakonstantinou 2011: 391). Orta ve güney Yunanistan'da az sayıda örnekle temsil edilen tümülüs uygulamasını A. Snodgrass Bosna'daki Glanisac Platosu ve Vergina'daki tümülüs gruplarının paraleli, 'Avrupa Barbar Kültürü'nün devamı olarak görmüştür (Snodgrass 1971: 162; Lemos 2014: 183).

Demir Çağı ile birlikte Kıta Yunanistan'daki ölü gömme geleneklerinde dikkati çeken bir başka değişim ise tekli gömülerin yapıldığı cist/sanduka tipi mezar uygulamalarıdır (Lemos 2014: 180; Kontanicolas 2018: 78-79). Demir Çağı ile birlikte Argolis, Orta Yonanistan, Euboea ve Kykladlar gibi önemli Myken merkezlerinde geleneksel, çoklu gömüye sahip oda mezar uygulamaları yerini tekli gömülerin yapıldığı kist ve çukur mezarlara bırakmıştır (Lemos 2014: 180).

A. Snodgrass cist mezar ve tekli gömü uygulamasına geçişin, göç ve etnik değişim teorisiyle açıklanmasına karşı çıkarak bu farklılaşmanın yaşanan ekonomik değişimin kültüre yansıması olarak açıklanmasının daha doğru olacağını iddia etmiştir. Ona göre cist tipi mezar uygulaması sanıldığının tersine Myken dünyasına da tamamen yabancı değildir (Snodgrass 1971: 177-184, 314-316). Oysa V.R. Desborough'un[95] bu tip mezarların kaynağını Teselya ve Epirus'a verdiğini aktaran I.S. Lemos bu uygulamanın kuzeyden gelen göçerlerin kanıtı olduğu yönündeki bu teoriyi güçlendirdiğini belirtir ve Sub-Myken döneminde tekli gömülerin diğerlerinden farklı nekropollerde yapılmasını buna kanıt olarak gösterir. Öte yandan çok gömülü miken oda mezar geleneginden bir anda, aynı jenerasyon döneminde tek gömülü cist/sandık mezarlara geçişin izlenmesi etnolojik değişim faktörlerin gücünün işareti olarak anılmaktadır (Lemos 2002: 185; Lemos 2010: 88)

Ege'nin batı yakasında hızla ortaya çıkan bu el yapımı keramiklerin yakın benzeri bir sonraki yüzyılda da artarak daha geniş coğrafyalarda varlığını sürdürmüştür. 13. Yüzyılda kuzeyden gelen bu malzeme adeta bir yayılım rotası oluşturarak güneyde Girit'e (D'agatha vdğ. 2012: 295-330, Fig. 1), Kıbrıs'a (Jung 2009: 80; Rahmstorf 2011: 315, 330, fig: 6) ve Hatta Levant Bölgesi'ne (Akurgal 1955: 113; Knapp-Manning 2016: 127; Rahmstorf 201, 315, 319) kadar yayılım göstermiştir. Bu keramikler tıpkı Ege'de olduğu gibi Kıbrıs ve Doğu Akdeniz kıyı hattı yerleşimlerinde de birer yıkım tabakasının hemen ardından ve GH IIIC evresine ait boya bezemeli Ege keramikleri ile birlikte tespit edilmiştir. Bu da hemen hemen

[95] Bkz. Desborough, V. R. D'a. (1972). *The Greek Dark Ages*. London. 106-111

aynı yüzyıl içerisinde Ege'de olduğu gibi Kıbrıs ve Kenan Ülkesi'nde de yabancı etkili saldırılar olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.

Kıbrıs ve Akdeniz'in doğu kıyısındaki önemli bazı yerleşimlerde yapılan arkeolojik kazılar bu saldırıları doğrular niteliktedir

Örneğin Kenan coğrafayasının kuzeyindeki Ras Al-bassit'te izine rastlanan saldırıların kısa bir süre sonra güneydeki görkemli Ugarit kentini etkisi altına aldığı anlaşılmaktadır. Akdeniz'in doğu ucunda doğu ve batının ticaret kavşağı olma kimliğine sahip olan Ugarit'te tespit edilen yıkım tabakası, kentin korkunç sonunu çok acı bir şekilde ortaya koyar. Tüm kentte izlenen ve yer yer 2 m varan kalınlıktaki yıkım tabakaları bir yangın olduğunu da göstermektedir. Son ana kadar müreffeh yaşayan Ugarit, yaşanan yıkımdan sonra bir daha ayağa kalkamaz ve yaklaşık 650 yıl tarih sahnesinden çekilmiştir. Kentin kazılarını yürüten eski kazı başkanı C.F.A. Shaeffer[96], her ne kadar Ugarit'in sonunu hazırlayan ana faktörün yaşanan depremler olduğunu önermiş olsa da (Jusseret ve Sintubin 2013; Nur ve Cline 2000: 43, 58) son kazı başkanı M. Yon, yıkım tabakası içinde bulunan oklar ve kent halkının ani kaçışına işaret eden bulgulara dayanarak Ugarit'in acımasız bir saldırı ile yıkıldığını kanıtlamıştır (Cline 2018: Bölüm 4; Yon, 2006: 21, 22).

Suriye'de, Lazkiye yakınlarında yer alan Tell Tweini'deki kazılarda, yıkım tabakası 7A içinde çok sayıda ok ucu bulunmuş olması dikkat çekicidir. Tabakadan alınan örnekler üzerine yapılan karbon analizleri III. Ramses Dönemi Deniz kavimleri saldırıları için öngörülen tarihle uyumlu olarak MÖ 13. Yüzyıl sonu ile 12. Yüzyılın ilk yarısına işaret etmektedir. Araştırmacılar bu ticaret kentinde, yıkım tabakasının ardından oluşan Demir Çağı Katmanlarındaki Ege tipi mimari, çanak çömlek ve diğer buluntuları dikkate alarak bu yıkımın dışarıdan gelenler tarafından yapıldığını önerirler (Kaniewski 2011: 2,3)

Kudüs'ün güneyindeki Lakiş yerleşiminin kazılarından elde edilen bulgular yıkım süreci konusunda çarpıcı sonuçlar verir. Arkeolojik araştırmalar kentte iki farklı dönemde güçlü birer yıkım yaşandığını gözler önüne koyuyor. Birinci yıkım kentin VII. tabakasını ortadan kaldırmıştır. VII. tabakanın yıkım tarihi MÖ. 1200 civarına verilir. Araştırmacılar bu yıkımın, Mısır kayıtlarında sözü edilen Deniz Kavimleri saldırılarının ilk aşamasında gerçekleşmiş olabileceği konusunda

[96] Schaeffer, C. F. A. (1948). *Stratigraphie Comparée et Chronologie de l'Asie Occidentale (IIIe et IIe Millénaires)*. London. Oxford University Press..

neredeyse hemfikirdir. Ancak bu yıkımın hemen ardında toparlanan kenti temsil eden Tabaka VI' da korkunç bir son ile karşı karşıya kaldı. MÖ. 1130 civarında yaşandığı tahmin edilen bu yıkım, VI. Tabaka boyunca kendini gösteren kentteki Mısır egemenliğini sonlandırdı. Öyle ki şehrin belirli noktalarında şiddetli yıkım ve yangınlar yaşanmıştı. "S" bölgesindeki sütunlu yapının yıkımı içinde cesetler ve bir adet de ok ucu bulundu. Ayrıca "P" bölgesindeki Kenan Tapınağı'nın önce yağmalandığı, ardından yakılarak kül edildiği anlaşıldı (Cline 2018; Weissbein vdğ. 2021: 1, 2, 21).

Lakiş gibi Güney Levant Bölgesi'nde yer alan Aphek yerleşimlerde aynı dönemlerde dışardan gelen saldırılar ile yaratılmış yıkım tabakalarına rastlanmıştır (Knapp-Manning 2016: 112)

Kenan Bölgesi'nde görülen yabancı etkili keramiklerin, bölgeye dışarıdan yapılan saldırıların sonucunda oraya yerleşen halkların malzemesi olduğu yönünde geliştirilen teorilerde kuşkusuz ki aynı dönemlerde Mısır'da kayda geçen bir grup yazıtta sözü edilen 'kuzeyden gelen halklar'dan söz edilmesi belirleyici olmuştur (Schachermeyr 1982; Small 1990: 9).

Geçtiğimiz yüzyılda Mısır'da yapılan arkeolojik keşifler "*Yıkım tabakalarında insan etkisi var mıydı?*" sorusuna ışık oldu. Doğu Akdeniz'de uygarlığın çöküşünü hazırlayan etmenler arasında insan faktörünün varlığını düşündürecek en önemli verilerden biri Mısır kaynaklarında sözü edilen "Deniz Kavimleri" saldırılarıydı.

Kimdi bu Deniz Kavimleri? Konunun çok uzun yıllardır bilim dünyasında olmasına ve bazı teorilerde genel kabuller olmasına rağmen uzmanları tarafından halen tartışma gündeminde durduğunu da hatırlatmak gerekir (Rahmstorf 2011).

Onlardan ilk kez 14. Yüzyılda kaleme alınmış Mısır kaynakları söz ediyordu. Kaynaklarda Mısır Krallığı ile bir şekilde iletişim kuran bazı yabancı halklardan söz ediliyordu. Metinlerde bu halklar için "deniz halkları", "denizin ortasından gelenler", "denizin ortasında yaşayanlar", "kuzeyden gelen halklar", "gemilerde yaşayanlar" gibi sıfatlar kullanılmıştı. Bunlar bazen barış içinde ticaret yapılan, kimi zaman korsan olarak tanımlanan bazen de Mısır'a acımasızca saldırdığı anlaşılan halklardı. Mısır kaynaklarında bu budunlar için yapılan sıfat tanımlamalarından dolayı, onlara

modern bilim literatürüne *Deniz Kavimleri* adı verilmiştir. (Gür 2012a, 43; Killebrew ve Lehmann 2013: 1, dn. 1; Woudhuizen 2006: 35).

Bu halklar bazı Mısır ve Levant Bölgesi metinlerinde kimi zaman tek başına, kimi zaman gruplar halinde Akdeniz bölgesinde ticaret yapan denizci tüccarlar, bazen paralı askerler ve bazen de korsan olarak anılır (MatićveFranković 2020: 158)[97].

Örneğin bu konudaki en erken kayıt olan Mısır Kral III. Amenhotep (Amenofis) (MÖ. 1390-1352) dönemine ait metinlerde ülkeye karşı yapılan saldırılardan söz edilir. Aynı yüzyılın daha geç dönemlerine tarihlenen, Kenan Ülkesi'nin krallarına ait *Amarna Mektupları'*nda Kıbrıs'a saldıran Lukka halkından, Byblos'a hücum eden Şardana isimli halktan söz edilir. MÖ. 1290'lara tarihlenen bir başka Mısır kaydında ise Şardana halkının deniz kuvvetleri ile Mısır'a saldırdığıve II. Ramses'in ordusu tarafından yenildiğe uğratıldığı anlatılır (Van de Moortel 2020: 314). Bunun dışında II. Rhamses'in iktidar yılına (Yak. MÖ 1279-1213) ait olan Kadeş metinlerinde, Kral Merenptah'ın iktidarının beşinci yılında (M.Ö. 1207) Karnak Tapınağı'nın duvarlarına yazdırdığı hiyeroflifl erde, III. Ramses'in hükümdarlığında Thebes kentindeki Medinet Habu Tapınağı'nın duvarlarına yazdırdığı metinler ile tasvirlerde, Harris Papirüsü'nde**,** Deir El Medina Steli'nde Deniz Kavimleri'nden farklı şekillerde söz edilir. Amarna Mektupları'nda adı geçen Lukka**,** Shardana ve Danuna dışında, diğer metinlerde sözü edilen "deniz kavimleri" arasında Karkisa, Pidesa, Masa, Arzawa, Dardani, Kizzuwatna, Karkemiş, Şardana, Weşeş, Eqweş, Şekeleş gibi birçok isim sayılabilir (Adams ve Cohen 2013; Davis ve Hamilton, 2006: 232-234; Killebrew ve Lehmann 2013: 1; Van de Moortel 2020: 314, 315)[98].

Bu halkların kökenine dair öneri tartışmaları uzun yıllardır yapılmaktadır. Balkanlar ve onunla bağlantılı olarak kuzeybatı Anadolu da önerilen anayurtlar arasındadır. Örneğin Mısır'daki Luksor Tapınağı'nı süsleyen kabartmalarda Şardana halkını temsil eden askerlerin kullandığı dairesel formlu kalkanların çok yakın benzerlerinin Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Borisovska Kasabası yakınlarındaki Sabatinovka mezar kazılarında bulunmuş olmasına dikkat çekilir (Klochko 1993:

[97] Mercer 1939'dan aktaran: Lee 2017: 10.

[98] Mısır kanynaklarında "Deniz Kavimleri" başlığı altında değerlendirilen halklarının daha sınırlı sayıda gösterilmesi konusunda bkz: Matić ve Franković 2020: 158.

102, 103, Fig. 40, 1). Birçok araştırmacı Mısır kaynaklarında adı geçen Şardanalar'ın, Güney İtalya'daki Sardinya Adası'nın halkı olduğunu önerse de (Van de Moortel 2020: 315) Rus etnolog N.A.Kraskovskaya, Mısır'a yapılan Deniz Kavimleri saldırıları sırasında Anadolulu Hattiler ile birlikte savaşan Şardan halkının Anadolu'dan bu seferlere katıldığını, Demir Çağı'nın başında yayılarak bugünkü Sardinya Adası'na yerleştiklerini iddia etmektedir[99]

Aynı şekilde yine erken evre Mısır kaynaklarında sözü edilen Tereş isimli kavminin de, etimolojik olarak Hitit Metinlerinde söz edilen ve Troia adıyla eşleştirilen *Taruişa* adına yakınlığını dikkate alan bazı araştırmacılar Tereşler'in Troialılar olduğunu iddia etmektedir (Shephard, 2008: 14; Van de Moortel 2020: 315)[100]

Deniz Kavimlerinin Mısır'a yönelik en korkunç saldırısı, kuşkusuz ki III. Ramses'in iktidarının beşinci (MÖ. 1179) ve sekizinci (MÖ. 1176) yılında gerçekleşen son saldırılardır. III. Rhamses için Thebes'te mezar tapınağı olarak inşa edilmiş olan Medinet Habu Tapınağı'nın duvarlarında Mısır Hiyeroglifi yazılarla ve kabartma resimlerle anlatılan bu saldırılarda Peleset, Tjeker, Şekeleş, Denyen ve Weşeş halklarının Mısır'a doğru tüm güçleriyle saldırdığından ve Ramses'in ordusu tarafından yenilgiye uğratıldığından söz edilir. Aynı isimler, yine bu döneme tarihlenen Harris Papirüsü'nde, Deir El Medina Steli'nde de yer almaktadır (Woudhouzin 2006: 33, 51, 52 Fig. 3, 5-7; Robbins 2001: 298).

Medinet Habu Tapınağı'nın çevre duvarlarındaki hiyeroglif yazılı metinler ile tasvirlerde, kuzeyden gelen bir grup halkın bir yandan karadan bir yandan ise denizden her yeri kasıp kavurarak Mısır'a doğru ilerlediğinden bahseder. Metinde firavunun, gelenler için "*bir ateş topu gibi ilerliyorlardı*" tabirini kullanması, saldıranların yıkım gücünü anlatması açısından son derece önemidir[101]. Harris Papirüsü'nde Ramses'in, bu saldırganların yüzbinlecesini tutsak ettiğinden söz etmesi (Cline 2018: 8) saldırıların basit birer çapulcu isyanından çok ötede büyük bir kitlesel kalkışma olduğuna işaret eder.

---

[99] Aktaran Klochko 1993: 102

[100] Ayrıca bkz: Sandars, N.K. (1985). *The Sea Peoples: Warriors of the Ancient Mediterranean, 1250–1150 BC*, London, 111–112, 163, 170

[101] Deniz Kavimleri ve saldırıları hakkında detaylı bilgi için bakılabailecek bazı kaynaklar şunlardır: Woudhuizen 2006; Kaniewski vdğ. 2011; Gür 2019; Gilboa 2006–2007; Sherratt 1998; Cline 2018; Adams ve Cohen 2013)

Bu son saldırıları yapanlar arasında adı geçen dört halk Mısır kaynaklarında ilk defa yer alıyordu. Bunlar Peleset**,** Tjekker/Sikila, Denyen ve Weşeş halklarıydı **(**Adams ve Cohen 2013). Belli ki bunlar Deniz Kavimleri'ne dahil son halklardı. MÖ. 14. Yüzyıldan beri Mısır'ı bir şekilde etkileyen kuzeyli kavimler, MÖ. 12. Yüzyılda kendilerine katılan bu yeni savaşçılarla Mısır Krallığı'na doğru büyük bir saldırı gerçekleştirmiştir. Bu üç halkın, tüm Doğu Akdeniz'i kasıp kavuran yıkımlarla eşzamanlı bir saldırıda ortaya çıkmış olması bu halkları daha da dikkat çekici bir noktaya taşımaktadır.

Yahudi ve Hristiyan dini kaynaklarında sözü edilen Filistinliler'in, Mısır kaynaklarında anlatılan Pelesetler ile aynı halk olduğu düşüncesi ilk defa 19. Yüzyılın ilk yarısında François Champollion tarafından dile getirildi (Woudhouzin 2006: 35). Tarihi kaynaklar Filistinliler'in anavatanının Ege'de olduğunu, halkın Geç Tunç Çağı'nda Deniz Kavimleri saldırılarıyla Kenan Ülkesi'ne göç ettiklerini söyler. Hatta İbranice dini kroniklere bakılırsa bu halkın öz yurdu Girit'tir (Tomezzoli ve Stein 2016: 45, 46; Gatgounis 1997; Niesioáowski-Spanò 2014: 90). Medinet Habu Tapınağı'ndaki kabartmalarda Pelesetleri tasvir eden kuş tüyü biçimli başlıklı, örtülü ve yuvarlak kalkanlı savaşçı tipini hatırlatan motiflere Minos Dönemi'ne ait Phaistos diskinde de rastlanması (Gatgounis 1997: 375), Plaeset halkının öz yurdu konusundaki Girit önerisini güçlendirmektedir. Medinet Habu Tapınağı'ndaki kabartmalarda Peleset savaşçılarının giydiği elbiselerin bir benzerine de Kıbrıs'taki Enkomi'de bulunan fildişi oyma desenli oyun kutusunda rastlanır. Kutu üzerinde betimlenmiş olan savaşçıların giyim kuşamı Peleset savaşçılarınki ile büyük benzerlik gösterir. Bu benzerlik, Pelesetler'in Kenan ülkesine doğru yaptığı göçün güzergahında Kıbrıs'ın da yer aldığını düşündürmektedir.[102]

Fransız bilim ekolünden F. Chabas, 19. Yüzyılın ikinci yarısında, Deniz Kavimleri arasında sözü edilen Pelesetler'in Ege'nin kadim halkı Pelasglar ile aynı halk olduğunu savunur (Chabas 1873, 250, 289–291). Daha yakın dönemlerde konu hakkında detaylı çalışmalar yapmış olan araştırmacılar da aynı görüşü tekrar eder (Woudhouzin 2019: 28)[103]

Tjekker halkının kökeni konusundaki öneriler Mısır kaynaklarında bu kelimeye karşılık gelen hiyeroglif işaretlerin okunuşuna dair tartışmalara paralel

[102] Wainwright'den aktaran Lee 2017:16,17.
[103] Yasur-Landau 2010: 180'den aktaran: Van de Moortel 2020: 315, 316.

olarak artmaktadır. Üç işaretten oluşan bu kelimenin özellikle birinci ve üçüncü işaretinin karşılık geldiği ses için farklı öneriler sunulmaktadır. Buna rağmen tüm bu vokabüler tartışmalar arasında, bu halk için modern araştırmacıların önerdiği iki isim genel olarak kabul edilmektedir: *Tjekker* ve *Sikil*. (Robbins 2001: 307-309)

Sikil adı üzerinden anavatan lokalizasyonu yapanlar bu ismin, bugünkü Sicilya bölgesinin ismi ile olan etimolojik benzerliği ve Roma Dönemi kaynaklarında söz edilen bazı göç anlatımlarından yola çıkarak Deniz Kavimlerinden biri olan Sikil halkının anayurdunun İtalya olduğunu iddia ederler (Robbins 2001: 310).

Hiyeroglif işaretlerinin okunuşunu Tjekker olarak yapan görüş çok daha yaygın bir şekilde kabul edilmiştir (Şekil 86). Bu araştırmacılara göre Tjekker ismi, Antik Ege kaynaklarında sözü edilen Teukroslar adıyla ilişkildir. Efsaneye göre bu isim, Troa Savaşı sonrası Kıbrıs'a göç etmiş bir Anadolu halkıdır (Robbins 2001: 309). Ege mitolojisindeki anlatımlarla da güçlendirilen Tjekker = Teukroslar eşleşmesine dayanarak Mısır'a son saldıran Deviz Kavimlerinden biri olan Tjekker halkının ana vatanının Kuzeybatı Anadolu olduğu öne sürülmüştür (Matić ve Franković 2020: 163; Woudhouzen 2019: 28, 67; Woudhouzen 2006: 39). Orta ve Geç Tunç Çağı'nda başta Kuzeybatı Anadolu olmak üzere geniş bir sahada yayılmış olan Anadolu grisi keramiklerin Kıbrıs ve Levant'ta da ortaya çıkmasının Tjeker halkının Troias'tan Kıbrıs'a ve oradan da Kenan Bölgesi'ne yaptığı göçlerle açıklanabileceği önerilmiştir (Woudhouzen 2006: 118; Lee 2017: 14,15)

Medinet Habu Tapınağı yazıtlarından sekizinci hükümdarlık yılına ait olan metinde ve Haris Papirüsü'nde adından söz edilen saldırgan Deniz kavimlerinden biri de Weşeş halkıdır. Hiyeroglif yazımının transkripsiyonunu *Ouashasha* olarak yapan F. Chabas bu kelimeyi de *Oskes* şeklinde seslendirmeyi uygun görerek bu halkın, İtalya kökenli Osci/Oscan halkıyla bağlantılı olduğunu iddia etmiştir (Chabas 1872, 292 vd). G. Maspero ise Deniz Kavimlerini oluşturan halkların kökenini Anadolu ve Yunanistan'da görsteren çalışmasın da Weşeş halkının Karia Bölgesi'ndeki antik Wassos kentiyle eşitlenmesi gerektiğini önermiş ama sonradan yaptığı başka bir yayında ise bu halkın Girit'teki Waksioi ile isim benzerliğine dikkat çekmiştir (Matić ve Franković 2020: 163; Woudhouzen 2006: 118 35, 37). A. Fick de Maspero ile benzer bir görüş dile gerirerek Weşeş halkının Karia Bölgesi ya da Girirt kökenli bir halk olabileceğini önermiştir (Fick 1915: 172).

Buna rağmen bazı modern araştırmacılar, Weşeş halkının Avrupa'nın Geç Tunç Çağı'ndaki Urne Kültürü'nünin bir parçası olan Proto-Villanova kültürünü İtalya'ya ve oradan da Ege'ye taşıyan halklar olduğunu dile getirmiştir (Woudhouzen 2006: 83). Medinet Habu Tapınağı'nın kabartmalarında görülen kuş başlı gemilerin paralellerine Avrupa Kıtası'ndaki Urne Kültürü'nde çeşitli adak eşyası ve objelerde rastlanıyor olması Weşeşler'in Avrupa kaynaklı İtalya halkı olduğu iddiasında kanıt olarak sunulmaktadır (Wachsmann 2000; Woudhouzen 2006:115, 116). (Şekil 87, 88)

Mısır'a yapılan saldırıların bir kolunu oluşturan kara cephesinin Akdeniz'in doğu sahili boyunca ilerlediği anlaşılmaktadır (Cline 2018: 15 vd). Kenan Bölgesi'nde yıkım tabakası tespit edilen yerleşimlerin coğrafi dağılımı ile Deniz Kavimleri'nin bu saldırı güzergahı son derece uyumludur.

1.3.5.2. Antik Ege Mitolojisinde Balkan/Trakya Kültüründen İzler

Kültür ve uygarlık konusunda üzerinde tam anlamıyla uzlaşılamayan birden çok görüşe rağmen tarihsel incelemelerde, özellikle de İlkçağ toplumlarında bu kavramları belirli bir etnisite üzerinden tanımlamanın bilgiye ulaşmada yanlış yönelimlere ya da bazı ön yargılara yol açabileceği düşüncesindeyiz. Herhangi bir konu gibi kültürün de "milli" ya da "etnik" bir çerçevede tanımlanmasının ciddi sakıncaları vardır. Tarihsel kültürleri belirli bir etnisite adıyla tanımlamak tarih yazımı açısından bazı kolaylıklar sağlasa da birçok detay bilginin bu bütünselci tanımlama içinde kaybolmasına sebep olabilmektedir. Bu bağlamda tez kapsamında incelenen karşılıklı kültürel etkileşim mümkün olduğunca bugünkü etnolojik tanımlamalardan uzak, daha çok bölgesel isimlendirmelerle yapılmaya çalışılacaktır. Örneğin, Hellenistik Çağ'dan itibaren baskın kültür öğesi olarak yaygınlaşan Hellence/Yunanca dil etkisine rağmen, Ege coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşayan yerel etnik unsurları bilimsel çerçeve içinde gözden kaçırmamak için kültür ve uygarlık "Hellen/Yunan" olarak tanımlanmamıştır. Özellikle bu çalışma çerçevesinde incelenen kronolojik zaman diliminde çalışma alanını kapsayan bölgelerdeki birden çok etnolojik yapı dikkate alınacak olursa buradaki kültürleri tek bir etnisite ile tanımlama kolaylığına gitmenin ne denli bilim dışı olacağı aşikardır.

Bu nedenle tezin coğrafi kapsamında yer alan Trakya/Balkan coğrafyasının ilkçağdaki halkları hakkında en çok bilgiyi bugüne sunan kaynaklar Hellen yazımından gelir. Bu literatürde bu bölge halkları, etnolojik detayları kimi zaman dikkate almaksızın tümüne birden Trak/İskit gibi isimlendirmeler yapar. Aynı şekilde Ege coğrafyasındaki tüm halklar da özellikle MÖ. 5. Yüzyıl Atina politik organizasyonunun etkisiyle Hellen adıyla anılmıştır. Bizim tezimizde ise kültür "milli" bir çerçeve içinde değil, birden çok etnisiteyi içine alabilen materyal bütünlüğü çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Materyal birlik kimi zaman lokla ölçekte kimi zaman da bölgesel ölçekte kendini gösterebildiği için tanımlamalarda ya arkeolojik malzemenin buluntu yeriyle ilişkili bir isimlendirme (Örneğin Karanovo Kültürü, Pendik Kültürü vb.) ya da bölgesel adlandırma (Ege Kültürü, İonia Kültürü, Trakya Kültürü vb) tercih edilmiştir. Bu adlandırma, bilimsel kaygılar yanında, günümüzde yaşanan ve kökleri yakın bir geçmişle sınırlı olan politik bazı ayrımlamalara da ortak olmamayı hedeflemiştir.

Diğer taraftan bu çalışmanın, özellikle kültürel etkileşim, etno-arkeolojik kültür analojileri gibi sosyolojik/ antropolojik temelli araştırmalara dayanan bölümlerinde P. Rabinow ve W. Sullivan'ın kültürün niteliğine dair yaptığı analiz ışık olmuştur (Aksoy 2008: 71; Rabinow ve Sullivan 1990: 4, 5). Buna göre insan bilimlerinde asla doğa bilimlerindeki ile benzer nitelikte sonuçlara ulaşmak mümkün değildir. Asla yansız ve tek bir sesle var olamayacak olan kültün tanımlanmasında hiçbir zaman mutlak hükme ve kesin yargılara yer olmadığını söyleyen Rabinow ve Sullivan'a göre kültürel dünyayı anlamaya çalışmak esasında başlı başına yorumlar ve yorumların yorumlarıyla uğraşmaktır. Sosyal bilimlerin hemen her alanında olduğu gibi kültürel antropoloji ya da Eski Çağ kültürleri konusunda yapılabilecek her öneri büyük ölçüde yoruma hatta Rabinow ve Sullivan'ın vurguladığı gibi yorumun da yorumuna muhtaçtır. Buna rağmen Feuerbach bir medeniyetin kültür ürünlerini anlamak için onları somut yaşam özelliklerine bağlamak ve bunun ışığında da fikirleri incelemek gerektiğini söyler (Mardin 1992: 29). "İ*nsanı bütün önyargılardan kurtaracak tek şey nesnelerin ve deneylerin nesnel edimsellik içinde algılanması*" olduğunu belirten bu görüş kuşkusuz ki tarihsel kültür analizi yapan bilimsel çalışmaların ana çerçevesini oluşturacaktır. Elde edilen -az sayıda da olsa -

veriyi iyi gözlemlenmeli, analitik değerlendirmeye tabi tutulmalı ve ancak ondan sonra kaçınılmaz olan yorumlama yoluna gidilmelidir.

Kültür teorileri arasında özellikle vurgu yapılan kurumlardan biri de dindir. Öyle ki konuya kültür felsefesi çizgisinden bakan L. Kolakowski (Aksoy 2008: 72; Kolakowski 1991: 69) kültürün kutsal anlamını yitirdiğinde, tüm anlamını yitireceğini söyleyecek kadar bu iki kurumun iç içe geçmişliğine vurgu yapar. Esasında Kolakowski'nin bu teorisi, Aydınlanması usa karşı geliştirilen postmodern bir din felsefesidir (Barışan 2012: 49-50). Buna rağmen Ege kültüründe balkan izleri konusundaki analizlerimizde yazarın sadece din-kültür bileşimi konusundaki önermesinin tarihsel çerçeve içinde yorumlanabileceği düşüncesindeyiz. Zira bu konuda Kolakowski yalnız değildir. Ş. Mardin' de kültürün sembolle ilişkisine vurgu yaparken, dinin de bu sistemin ana unsurlarından biri olduğunu belirtir (Aksoy 2008: 72; Mardin 1992a, 51,56). Ona göre din, toplumsal kuramlar içinde yer alabilen sosyal bir değerdir (Mardin 1992: 64)

Aynı şekilde kültürün ana kodları arasında yer alan bir başka önemli öğe de mitlerdir. Ş Mardin'e göre mitos denilen olgu bir sosyal hadisenin kutsallaştırılmasıyla ilgilidir ve tarihte olduğu gibi modern zamanlarda da kurgulanmıştır. Ayrıca mitoslar bir topluluğun ortaklaşa paylaştıkları değerleri hatırlatır (Mardin 1992: 112, 118). Sosyoloji biliminin Türkiye'deki en önemli kuramcılarından bir olan Ş. Mardin (Mardin 1992a, 58) kültürü tanımlamanın en doğru yönteminin o kültürü yansıtan semboller sistemini ele almaktan geçtiğini belirtir. Balkan kültürlerinin Ege dünyasına yaptığı kültürel katkı da bu yüzden sadece arkeolojik verilerin tanımlanması ile açıklanırsa yetersiz kalır. İşte bu noktada etkileşimin sosyoloji ve sosyal antropolojik çerçevesi öne çıkar. Kültürün sembolik kodlarını çözmek, arkeolojik materyaldeki kültürel sembol kodlarını yorumlayarak konuya yaklaşmak, Balkan-Ege kültürleşme sürecinin anlaşılmasında çok daha açıklayıcı bir yol oluşturacaktır.

Tüm Doğu Akdeniz'le birlikte Ege'yi de etkileyen Geç Tunç Çağı kriz yılları sadece eski, güçlü uygarlıkların maddi kültür öğelerini değiştirmedi, somut olmayan kültür mirasını ve bunun en önemli parçası olan din kültürünü de baştan aşağı yeni bir forma büründürdü. Maddi kültür unsurlarının yorumlanmasından yola çıkılarak tanımlanan Ege'nin Tunç Çağı pantheonu, Demir Çağı'nın başlamasıyla birlikte

köklü sayılabilecek bir değişim yaşadı. Kuşkusuz bu tesadüf değildi. Din kültüründe yaşanan bu değişim ancak iki çağ arasındaki geçiş sürecinde yaşanan köklü bir sosyal, ekonomik dönüşümün sonucuydu. Yaşanan yıkımlar, karşılaşılan kuraklık ve kıtlıklar, isyanlar, göçler ve tüm bunların toplumsal dimağda yarattığı travmalar, insanların yaşamı açıklama yöntemi olan dinsel düşünüşü de etkiledi. Tüm bu zor koşulların sonucunda yaşanan ekonomik ve toplumsal sıçrama Ege'de yeniden şekillenen yazılı kültüre sahip, kentsoylu ticaret toplumlarını on iki tanrılı Olympos pantheonunu yaratılmasına sevketti. Yeni din, yeni gelişen sosyo-ekonomik yapının en büyük mayası, onu destekleyen o sosyal, ekonomik ve hatta siyasal koşullarla biçimlenen bir olguydu aslında. Yeni dinin inanç kurgusu, MÖ. 8. Yüzyılda yaşamış olan Smyrnalı ozan Homeros'un dilinden kaleme alındı. Kurgunun fonunda, Troia'yı ele geçiren Akhalılar'ın zaferi yatıyordu. Homeros'un destanında yer bulan Troia'nın Batı Anadolu'nun tüm halklarını ve kültürünü simgelediği şüphesizdir. Anadolu'nun yerli halkları ve Trak kavimleri gibi nice "Barbar" kavmin desteğine rağmen Troia'yı yani yüzyıllardır hakim olunmaya çalışılan Batı Anadolu'yu ele geçiren Akhaların mücadelesini özetleyen İlyada ve Odysseia destanları, anlatımıyla yeni "Hellen dininin" yani Olympos pantheonunun Ege'nin iki yakasındaki egemenliğinin simgesel anlatımıdır aslında. Homeros destanlarının bugüne gelen yazılı nüshalarının, MÖ. 6. Yüzyılda Atina'da Tiran Peisistratos zamanında yazıya geçirildiği bilinmektedir (Davison 1955)[104]. Bu yüzyılın sonu ile MÖ. 5. Yüzyıl Hellen "milli" kimliğinin oluşturulması çabasındaki siyasi ve kültürel faaliyetlerin zirve yaptığı bir dönem olduğu düşünülecek olursa, Homerik metinlerindeki "Hellen Dini"nin gücüne vurgu yapan anlatım tarzı çok daha iyi anlaşılacaktır

Demir Çağı'ndaki Ege pantheonunun kaynağı neydi? Tunç Çağı'ndan farklı kimliklere sahip birçok yeni Tanrı, anlatılan onlarca mitos ve yeni ritüel biçimleri ile onlara uygun kült merkezlerinin şekillenmesi sadece bölgenin yerel dinamikleri ile mi gerçekleşti?

J. Bouzek bu soruya yanıt verir ve Ege'nin Geometrik dinin üç ana kaynak üzerinde şekillendiğini söyler: Myken, Doğu ve Avrupa kültürleri/dinleri (Bouzek 1993: 117-118). Kuşkusuz J. Bouzek'in burada sözünü ettiği Avrupa, önemli ölçüde

[104] Ayrıca bkz: Homeros 2019: 7

Balkan/Trakya kültürlerini de kapsar. Bu bağlantının ipuçları önemli ölçüde Ege mitolojisinde yer alan öykülerde ve antik kaynaklarda sözü edilen örgülerde izlenebilir.

C. Rulk, Avrupa'daki druik birçok mitosun bölgeyle iletişim halinde olan Mykenler'i etkilediği ve bu söylenceleri her iki kültürün de paylaştığını savunur. Balkan coğrafyasında da yaygın olan meşe ağaçlarına ve koruluklarına yüklenen dinsel imgenin Myken dünyası ve hatta Demir Çağı Ege pantheonunda da var olduğunu belirtir. Bulgaristan'daki Dodona yerleşiminde Meşe koruluğu içinde yer alan Zeus kült alanı bu konuya dikkat çeken bir örnektir (Ruck 2015: 2).

Romanyalı bilim insanı W. Sowa da MÖ. 2. Bin sonundaki göç hareketlerinde rol alan Trakyalılar'ın Ege'de oluşan yeni sosyal hayata, mitoloji ve dine önemli ölçüde katkı yaptığını savunur (Sowa 2020: 788, 789)

Homeros'tan itibaren Trakya ve Balkan halklarıyla bağlantılı birçok öğe Hellence yazımında, söylencelerinde ve sanatında yoğun bir şekilde yer bulmuştur. Thamyris, Acamas ve Peiroos, Euphemus, Lykourgus, Boreas ile Zephyrus, Rhesus, Hippocoon, Iphidamas, Coon, Mentes ve Rhigmus isimleri Homeros'un epiklerinde sözü edilen Trakyalı kahraman ve krallardır. Bunlardan Thamyris, Rhesus, Boreas ve Lykourgus isimlerinin Homeros'tan sonraki antik kaynaklarda da hikayeleriyle yer bulduğu görülür (Tsiafaki 2016: 262).

Bu isimler dışında da birçok Trakya kökenli öğenin Ege söylencelerinde anlatıldığını biliyoruz. Örneğin efsaneye göre Eumolpos ve oğlu Ismaros'un egemenliğinde olan Trak kabilesi, Atina kralı Erekhteus'un tarafından Atina'dan sürgün edilirler. Buradan Boeotia Bölgesi'ne göçen Traklar Tegyra'da hüküm süren Trak soylu Tegyrios'un sarayına sığınırlar (Pauly-Wissowa Realancyclopadie, "Eumolpos"; Woudhouzin 2006: 60).

Trak ve Phryg tanımlması ile dile getirdiği Balkan halklarının Ege'de MÖ. 2. Bin yılından beri var olduğu iddiasındaki tezin sahibi olan Hollandalı Eski Çağ tarihçisi F. Woudhuizen, antik kaynaklar ve mitoslardaki bazı isimler hakkında dilbilimsel çözümlemeler yapar. Ona göre İlyada'da (2. 828-834) Adrateia, Pithyeia ve Tereia'dan gelen Troia birliklerinin liderinin babasının adı olan Merops ile Pelops, Mopsos ve Phainops gibi Trak ya da Phryg diliyle açıklanan isimlerin benzerliği dikkat çekicidir. Öte yandan Homeros'un sözünü ettiği Troia birliklerinin

geldiği Adrasteia yer ismi Phryg dilindeki *Adrāstos* ile, Pithyeia Trak dilindeki *Pituē* kelimesi ile ve Tereia'da Trak ismi *Tērēs* ile etimolojik benzerlik göstermektedir. Woudhuizen, Orta ve Güney Yunanistan'ın Greklerden önceki dönemlerinden süregelen Eleusis, Eumolpos, Tereus gibi isimleri ile Pelops, Mopsos gibi mitolojik kurucu önder isimlerinin Trak ve Phryg kaynaklı olduğuna dikkat çeker (Woudhuizen 2012: 266, 267).

Herodotos'un (5.7) yaşadığı yüzyılda yoğun ilişkiler şeklinde Ege kültüründe iz sahibi olan Traklar'dan söz ederken, Ares, Dionysos ve Artemis'in onların üç ana tanrısı olduğunu söylemesi dikkate değer bir yorumdur. Herodotos'tan öğrendiğimiz bu bilgi, kuşkusuz ki ozanın kendi yorumudur. Araştırmacılar bu yorumun, sözü edilen üç Olymposlu tanrının Trak geleneksel inanç sistemindeki köklerinden beslenen kült özelliklerine işaret ettiğine vurgu yaparlar. Ozan'ın Mısır ve İran dinlerinden de söz dederken Ege pantheonundan tanrıların adıyla tanıtmasını örnek gösteren R. Pettazzoni, burada sözü edilen tanrıların Traklar'ın inancındaki benzerlerinin karşılığı olduğuna dikkat çeker (Pettazzoni 1967: 81)

C.O. Pache'ye göre Savaş Tanrısı Ares, Traklar'ın tarih öncesi çağlardan beri gelen vahşi savaşlarını yöneten tanrısının mirasçısıydı. Dionysos, Güney Trakya bağlarının tanrısı Sabazios'tan Ege panteonuna geçmiş, Artemis ise Traklar'da doğanın vahşi yaşamını simgeleyen tanrıçası Bendis'in karşılığıdır (Pache 2001: 5). Benzer bir vurguyu yapan T. Marinou da Ege'nin Dionysiak kültlerinin Trak dininde var olduğunu söyler (Marinou 2015: 103).

1.3.5.2.1. Sabazios Kültünde Trakya/Balkan İzleri

Antik kaynaklarda ve yazıtlarda Sabazios sıklıkla Dionysos ve Zeus ile eşleştirilir. Kültün Dionysos'la bağı daha çok erken Hellen kaynaklarında karşımıza çıkarken Zeus bağlantısı geç dönem Lydia ve Phrygia kültlerinde görülür (Gicheva Meimari 1997: 1069). Öte yandan Antik Çağ panteounuyla ilgili yapılan araştırmalar bu tanrının bazı özellikleri ile Kybele, Apollon ve Hermes ile de bağı olduğunu da ortaya koymaktadır (Berndt Ersöz 2018: 151; Popova 2007: 492).

MÖ. 1. yy'da yaşamış olan Diodoros Siculus (4.4.1), Hellenler'in Dionysos'undan daha önce bir başka Dionysos olduğunu ve adına Sabazios denilen

bu tanrının doğuşunu kutlamak için geceleri gizli ayinler yapıldığından söz eder. Sabazios kültünün en erken uygulama alanlarından biri olarak bilinen Lydia'da bulunan yazıtlar tanrının bağcılığın koruyucu gücü olduğunu anlatır (Malay 1994: 49). Bu detay da Sabazios ile şarap tanrısı Dionysos arasındaki bağı tanımlaması açısından önemlidir.

Sabazios kültünün Phrygler tarafından Balkanlar'dan Anadolu'ya taşındığı kabul edilir[105]. Sakallı ve asa tutar şekilde gösterilen Tanrı Sabazios betimlerinin çoğunda kıyafet Phryg özellikleri gösterir (Popova 2007: 493). Aristophanes'in *Kuşlar* isimli oyununda Phryg tanrısı olarak tanımlanır (Harrison 1922:, 419; Popova 2007: 492). Bir Balkan kavmi olan İllyria'da *Sabaia* adının bir içki türünü tanımlaması ve Sabazios adının bu nidadan türediği iddiası (Harrison 1922:, 419; Gicheva Meimari 1997: 1069), Tanrı Sabazios'un kült kökenin Balkanlar'da aranması gerektiği tezi az da olsa destekler bir linguistik veridir.

Baş parmak ile son iki parmağın avuç içinde birleştirilip işaret ve orta parmağın yukarı doğru dik tutulduğu *Benedictio Latina* tipinde duruş sergileyen el betimlenmesi Antik Ege sanatında Sabazios kültünün bir simgesi olarak karşımıza çıkar. Antik sanatta çeşitli şekillerde karşımıza çıkan bu el pozisyonu Roma Dönemi'nde, insan eli boyutunda ya da daha küçük ölçekte yapılmış bağımsız Bronz el heykelleri şeklinde sıkça görülür. Bu betimlerde el üzerinde yılan, kertenkele, kurbağa, ağaç ya da çam kozalağı gibi sembolik kabartmalar yer alır. Yukarı doğru kalkışı ile hakimiyetin timsali olarak kabul edilen bu el betimleri, ibadetlerin kutsandığı simgeler, yapılan el heykelleri de birer kült objesi olarak kabul edilir (Tassignos 1998: 197 ,198; Berndt Ersöz 2018: 152, 153)

MS. 3. Yüzyıla tarihlenen *Benedictio Latina* duruşlu bir bronz el heykeli Sabazios kültünün Hermes ile olan bağına kanıt olarak sunulur. Louvre Müzesi'nde yer alan bu el figüründe parmaklar arasında Hermes büstü betimlenmiştir (Şekil 90).

Daha erken bir Antik Dönem örneği olarak, MÖ. 6. Yüzyıl sonuna tarihlenen, Atina Agorası buluntusu bir siyah figür lekythos üzerinde de Hermes betimi, *Benedictio Latina* tipinde el işareti yaparken tasvir edilir. Sahnede Herakles'in

[105] Kültürün Trak ve Phryg kökenli olduğu yönündeki tez için bkz: Oppermann 1984: 243; sadece Trak kökenine vurgu yapan öneri için bkz: Tacheva Hitova 1983: 178; Sadece Phryg kökenlidir diye görüşler için bkz: Cook 1964: 392; Pl. XXVII; Gicheva Meimari 1997: 1069. Tüm bu iddialın tersine kültün Anadolu kökenli olduğunu eden araştırmacılar da olmuştur.

Olympos'a kabulü anlatılır. Onu Olympos'a taşıyan tanrılar kortejinin en önünde yol gösterici olarak ilerleyen Hermes'in Sabazios ile ilişkilendirilen bu el hareketiyle betimlenmiş olması, Sabazios-Hermes kültür bağının bir simgesi olmalıdır.

Hermes'in, *Benedictio Latina* tipinde gösterilmesi onun mitolojideki *Psykhopompos (Ruhlara yol gösteren)* özelliği ile açıklanır (Berndt Ersöz 2018: 158). (Şekil 91)**.** Spurlock Müzesi'nde 82.6.1. envanter numarası ile korunan, MÖ. 4. Yüzyıl tarihli volütlü krater üzerinde betimlenen İon tapınağı içindeki Persephone'yi dönük Hades figürünün de *Benedictio Latina* tipinde el işareti yapması (Berndt Ersöz 2018: 157), bu el hareketinin sadece Hermes'te değil Hades'te de aynı anlama geldiğini düşündürmektedir**.**

Levant bölgesinde önemli bir kült olan Jüpiter Heliopolitanus kültünde de Sabazios ellerinde görülen *Benedictio Latina* duruşu simgedir

Tanrının koruyucu gücü ve hakimiyetinin sembolü (Masoud 2015: 43) ya da büyüsel bir simge olarak da yorumlanan (L'orange 1953: 185) *Benedictio Latina* tipinde el figürlerinin Roma Dönemi'nde askerler arasında da yaygın bir inanca karşılık geldiği kabul edilmektedir (Berndt Ersöz 2018: 154; Masoud 2015: 43).

Antik Ege'de Sabazios kültünün MÖ.5. yüzyıldan MS. 3. yy içlerine kadar yer bulduğu anlaşılmaktadır. Yer yer Doğu'nun mysterian kültleriyle de birleştiği anlaşılan (Masous 2015: 42, 43; Trckova Flameee 2010) Sabazios inancının Ege sanatında hem *Psykhopompos* özelliği olan Tanrı Hermes ile hem de ölüler ülkesinin kralı olan Hades ile ilişkili bir şekilde betimlenmesi onun kthonik kültlerle olan bağının bir kanıtı olarak değerlendirilmelidir (Şekil 92, 93).

Philippopolis'te bulunan Sabazios kabartmasında tanrı, kthonik kimliğine vurgu yapılan bir şema dahilinde, ölümden sonraki yeni hayata doğru yükselirken gösterilir (Popova 2007: 494)

Sabazios betimlerinde görülen boynuzlu yılan, kertenkele gibi unsurlar da bu kültün yeniden doğuş ve ölüm inancına dayanan yüzünü simgelese de yine bu kültde karşımıza çıkan ay ve güneş gibi semboller kültün gökyüzüyle olan bağının gücüne işaret eder.

MS. 5. Yüzyılda Ambrosius Theodosius Macrobius (Macrobius 2021) tarafından kaleme alınmış olan *Saturnalia* isimli eserin 1.18.11 numaralı bölümünde Sabazios'a inanan Trakya halkının kült töreninden söz eder. Burada güneşi kutsayan

Trakyalıların muhteşem Sabazios kutlamalarından söz edilir. Zilmissus Dağı'ndaki açık hava tapınağında güneşin ışıklarıyla yapılan arınma töreni anlatılır (Iliev 2013: 68). Her ne kadar Geç Antik Çağ'a ait bir metin de *olsa Saturnalia'*da Sabazios inancının Trakya'da güneş kültüyle olan bağına vurgu yapması son derece dikkat çekicidir.

Tüm bu betim ve tanımlamalar, Antik Çağ boyunca Tanrı Sabazios'un hem yer altı dünyası ile hem de gökyüzündeki zodiak ağı ile bağı olan bir inanç örgüsünü temsil ettiğine işaret eder. O, yeniden varoluşun, ölümden sonra yeniden başlayan ve güneşin ışıkları ile arınarak süren yeni bir hayatın simgesidir. Tüm bu özellikler ise Trakya ve Balkan kavimleri arasında yaygın olan bir inanç sistematiğinin izleridir. Güneş ve ay simgeleriyle temsil edilen yeniden doğuş ve yaşamın sürekliliği inancının Erken Demir Çağı Trakya/Balkan coğrafyasında oldukça yaygın olduğu düşüncesi dikkate alınacak olursa Ege'deki Sabazios inancının antik kaynaklar tarafından Phrygler ya da Balkan kültürüne bağlanıyor olması anlam kazanmaktadır. Ancak bu dinle ilgili elimizdeki verilerin sadece MÖ. 5. yy ve sonrasına ait Ege kültür materyalinden olması, kültün Balkan/Phryg bağı konusundaki savın gücünü zayıflatmaktadır. Buna rağmen Balkan kültlerinden bilenen kimi detaylarla gösterdiği benzerlik Sabazios inancının kökleri konusundaki antik ve modern kaynakların dikkate alınmasını da zorunlu kılmaktadır. Arkeolojik ve epigrafik verilerin dağılımı Sabazios inancının, köken itibariyle Trakya/Balkan coğrafyasından doğan bir inanç biçimi olsa da MÖ. Birinci bin yılda ve özellikle Roma Dönemi'nde birçok başka tanrının özelliği ile birleşerek doğudan batıya ve kuzeye doğru yani Avrupa'ya yeniden yayıldığını düşündürecek niteliktedir.

1.3.5.2.2. Dionysos Kültünde Trakya/Balkan İzleri

Başta Herodotos olmak üzere daha birçok antik kaynakta Trakya ile bağlantılı gösterilen bir başka mitolojik figür ise Dionysos'tur. Herodotos (Herodotos 1991: 2, 49, 52; 143,146; 5. 7), Euripides (Bacchae 230 vd, 350 vd), Apollodorus (Apollodoros 1921, 2.191), Diodorus Siculus (Diodorus Siculus 2020: 4.81.1), Hesychii Alexandrini Lexicon, Codex Venetus Graec. (851), Marcianus Graec (622)

gibi birçok antik kaynakta Dionysos'un Trakya kökenli bir figür olduğu yazılıdır (Shephard 2008: 2).

Homeros epiklerinde (Homeros 2019: 6. 130-135) ve daha geç tarihli başka antik kaynaklarda Dionysos ile Trak Kralı Lykorgos arasında geçen bir efsaneye yer verilir. Efsaneye göre Dionysos Trakya'ya gittiğinde Lykorgos onu ve takipçisi olan Maenadlar'ı ülkesinden kovar. Bunun üzerine tanrı, Lykorgos'u cezalandırmak için çıldırtır ve kralın öz oğlunu katletmesine sebep olur. Ozan'ın dizeleri şöyledir:

> *Çünkü Dyras'ın oğlu güçlü Lykurgos bile uzun yaşamadı*
> *Gökyüzündeki tanrılarla kavgaya girişince.*
> *Bir zamanlar o,*
> *tanrısal coşkuyla dolu Dionysos'un dadılarını kovaladı*
> *kutsal Nysa dağında.*
> *Onların tümü birden kutsal değneklerini yere attılar,*
> *Adan öldüren Lykurgos'un üvendiresiyle dayak yiyince.*
> *Dionysos bile korkuya kapılıp*
> *Denizin dalgasına atladı.*
> *Thetis de sinesine aldı onu.*
> *Çünkü onun bağırtısıyla büyük bir ürpertiye kapılmıştı.*
> *Bunun üzerine, rahat yaşayan tanrılar öfkelendiler ona.*
> *Kronos'un oğlu kör etti onu. Bu yüzden çok yaşamadı,*
> *tüm ölümsüz tanrıların nefretini çekmişti.*

Bu sahne Klasik dönem Attika vazo sanatında sevilen konulardan biri olmuştur (Shapiro 1983: 109; Topper 2015). Bu anlatıda Dionysos'un Trakya'dan kovulmasına ve Trakyalı bir kralın bu inanca karşı çıkışına ilişkin bir anlatı dikkat çeker. Bu konu Dionysos inancının Trakya/Balkan kökeni konusundaki önerileri tartışmalı kılsa da efsanede geçen bir detay son derece dikkat çekicidir. Şöyle ki; Homeros, Dionysos'a kafa tutan Trakya kralı Lykurgos'un hikayesini anlatırken, kralın Menadlar'ı Nysa Dağı'ndan kovduğunu söyler. Bu anlatım, Dionysos'un doğumundan sonra bırakılıp büyüdüğü Nysa Dağı'nın Trakya'da olduğu inancını güçleendirmektedir.

Dionysos'un Arkaik Dönem'de hem Ege dünyasında hem de Balkanlar'da önemli bir kült öğesi olduğu aşikardır (Shephard 2008: 2). MÖ. 1. Bin yılın ortalarından itibaren de Ege kültüründe Dionysos'u Traklarla bir yönüyle bağlantılandıran çok sayıda eser, tasvir ve anlatım vardır. Örneğin Herodotos (Herodotos 1991: 7.111), Trak kabilesi Satrailer'in Dionysos'un başında olduğu bir bilici kültüne sahip olduğundan söz eder. Batı Rodop Dağları'nın halkı olan Satrailer'in dağın doruklarında Dionysos'a tapılan bir kült alanı olduğu bilinmektedir (Bozhinova 2012: 59). Euripdes'in MÖ. 5. Yüzyılda kaleme aldığı *Alkestis ve*

Hekuba adlı tragedyalarında (Alkestis, 968; Hekuba, 1267) Dionysos'un Trakya topraklarında bilicilik merkezi bulunduğundan ve buralarda Orpehus'un tabletlere yazılı metinleri olduğundan söz eder. Bu kaynaklarda kült merkezlerinin Heamus ve Pangaion dağlarında olduğu belirtilmektedir. Pengaion Dağı'nın Bulgaristan'da bugünkü Aşağı Struma Vadisi'ndeki Symbolon Dağı olduğu bilinmekle birlikte Haemus'un lokalizasyonu tartışmalıdır (Iliev 2013: 62, 63, dn. 5).

Daha geç bir kaynak olan Pausanias'ta (Pausanias 1918: 9.30.9) ise yerini açıklamasa da Trakya'da Dionysos'un bilicilik merkezi olduğu anlatılır (Iliev 2013: 62).

Newyork Metropolitan Müzesi'nde sergilenen, Ressam Lydos'a ait MÖ. 560 tarihli volütlü kraterde ilk defa tasvir edilen Menad figürünün, Amazonlar ile aynı başlığı takıyor olması son derece dikkat çekicidir. H.A. Shapiro, bu tasvirden yola çıkarak MÖ. 6. Yüzyılda Atina'da Amazonlar gibi Menadlar'ın da Trakya kaynaklı figür olarak görüldüğünü iddia eder (Shapiro 1983: 108, 109). Kimi araştırmacılar tarafından da Menadların esasında Trakya'daki Orphik gizemlerinin bir parçası olduğu, MÖ. 5. Yüzyılda Peisistratos'un Trakya Bölgesi'ne yaptığı sefer ile birlikte bu figürün Ege'deki Dionysos kültüne bağlandığı iddia edilmiştir (Shapiro 1983: 108).

Menad ve nymphelerin Dionysos bayramlarındaki esrik dansları ve ereksiyon halindeki cinsel organları ile çoğu zaman onları bazen de Dionysos'u takip eden Satyr betimleri Arkaik ve Klasik Çağ Ege vazo süsleme sanatının en sevilen konuları arasındadır. Bu betimlemeler, Dionysos şenliklerinin cinsellik de içeren aşkın ritüelleri hakkında önemli birer ipucu niteliğindedir. Bu esrik törenlerin, Trakya coğrafyasına çok da yabancı olmadığı düşünülebilir. Bu coğrafyanın birçok bölümünde, prehistorik çağlardan beri süre gelen göçebe ve kırsal yaşam kültürü bu olasılığı güçlendiren bir öğedir. Ancak Trakya'nın Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kültürlerinin görsel kültür açısından çok güçlü veriler sunabilen bir yapıya sahip olmaması ve dahası yazılı kültüre sahip olmayışı gibi nedenlerle bölgenin Dionysias ayinlerle benzer bir ritüel şemasını hangi ölçüde taşıdığını ispatlamak zordur. Buna rağmen bölgenin prehistorik tarihinden süregelen bir kaya resmi bu konuda ciddi bir ipucunu açığa vurmaktadır. Bulgaristan'ın kuzeybatı bölümünde yer alan Magura Mağarası'ndaki Kalkolitik Dönem kaya resimleri törensel bir uygulamaya, bir şölene

şüphe bırakmayacak zengin bir figüratif betimlemeye sahiptir. Bu kompozisyon içinde kolları iki yanda havaya kalmış olarak cepheden tasvir edilen kadınlar ve kimi yerde onların hemen yanı başında duran, profilden, cinsel organı erekte olmuş erkekler dikkat çeker. Bu kompoziyon Ege vazo betim sanatından aşina olduğumuz Dionysos, Menad, Nymphe ve Satyr figürlü Dionysiak erotik şenlikleri hatırlatır (Şekil 94).

Ege'nin esrik Dionysos bayramlarını anlatan tasvirlerin Magura Mağarası'ndaki kompoziyondan köklendiğini savlamak kuşkusuz ki son derece iddialı bir teori olur. Ancak Ege'nin antik sanatının zengin görselliğinde sıklıkla karşımıza çıkan bir kompozisyonun, görsel kültür açısından nispeten daha zayıf olan Trakya Bölgesi'nin tarihi kesitinin bir bölümünde karşımıza çıkması da tesadüf olarak açıklanmamalıdır. Bir kırsal kültür dini olduğuna kuşku duymayacağımız Dionysos inancına esin kaynağı unsurların Trakya'nın prehistorik toplumlarını da beslediği kesindir. Bu da aradaki zaman diliminin genişliğine rağmen Magurdak Mağarası kaya resimleri ile Ege'nin Dionysos dini arasında kültürel bir bağ kurmak gerektiğini açıkça ortaya koyar

Magura Mağarası'ndakine benzer erekte olmuş bir başkan erkek figürü de Bulgaristan'ın güneybatısındaki Razlog/Razlig kentinde bulunmuş olan taş stel üzerinde işlenmiştir (Bouzek 2013: 92). (Şekil 95)

Orta Avrupa sanat özellikleri de taşıyan bu stel Geç Tunç Çağı'na aittir. Stelin alt kenarında işlenen kompozisyon Dionysos ayinlerini hatırlatan bir şölen betimlemesi değildir. Burada çift başı, ağzı açık bir kuş şeklinde olan bir gemi ve yanında ayakta duran, profilden işlenmiş, giyimli ve sakallı bir erkek betimi vardır. Cinsel organı abartılı ölçüde belirtilmiş olan erkek figürü gemi pruvasını oluşturan kuşun ağzına doğru uzanmaktadır. Erkek betimindeki ereksiyon olmuş cinsel uzuv kırmızı figür vazolardaki Satyrleri akla getirir. Razlog stelindeki betimin Dionysos'un yoldaşı olan Satyrlerle bir ilişkisi olup olmadığını söylemek zor olsa da taşa özenle kazılmış bu betimde anlatılan kutsal bir imgelem olduğunu düşünmek sanırız yanlış olmaz. Bir sefere çıkmaya hazırlanan ya da çıktığı zorlu bir seferden başarıyla dönmüş olan denizcilerin tanrı tarafından kutsandığı betimler antik Ege mitolojisinden de bilinir. Burada da benzer bir şekilde gemiye doğru elini uzatan erkek figürünün bir tanrı olduğu anlaşılabilmektedir. Gemi ile aynı boyda tasvir

edilecek kadar yüceltilmiş bir komposizyon da bunun kanıtıdır. Erkete olmuş cinsel organı ile bereketi sembolize ettiğini düşünebileceğimiz bu tanrının Ege'de Dionysos adıyla karşımıza çıkan tanrının Trakya'daki bir benzeri olması ise hiç de şaşırtıcı değildir.

Ege mitolojisinde Dionysos'un atribülerinden biri olan kutsal asası Thyrsos'un, Aşağı Dinyester Nehri'nin antik ismi olan *Tyras* kelimesi ile olan ses benzerliği dikkat çekicidir. Trakya'nın kuzeyinde yaşayan İskit boyu *Agathyrsiler'*in adı da benzer bir etimoloji ile çıkar karşımıza. Bu halka adını veren Agathyrs Heraklese ile mağarada yaşayan yılan bacaklı bir kadının birleşmesinden doğmuştur. Herodotos'un (4.104) bazı özellikleri ile Traklar'a benzediğini söylediği *Agathyrsi* halkını, Dionysiak ayinlerini hatırlatan aşkın bir erotik kültüre sahip olması önemli bir detaydır (Shephard 2008)

Bölgenin Neolitik Çağ'dan itibaren yoğun bir kültürel çerçeveye sahip olduğunu belirten H. Shephard, Proto-Trak etnik yapısının da şekillendiğini iddia ettiği bu bölgede üzüm üretimi ve bunun kültle bağlantısını gösteren erken dönem verileri olduğunu belirtir. Bu verileri de değerlendirerek Dionysos kültünün kaynağının Doğu Balkan coğrafyasında aranması gerektiğini önerir (Shephard, 2008). Ona göre bölgenin Akdeniz dünyası ile kültürel bağları Kalkolitik ve Erken Tunç Çağlarına kadar inmesi bu kültün güneye yayılmasında etkili olmuştur (Shephard 2008: 13).

C.A.P Ruck Dionysos'un Trakya kaynaklı bir inancın tanrısı olduğunu iddia ederken ona Ege kültüründe verilen Baccus ve Dionysos isimlerinin Semitik bir isim olan *Bakuy* ise onun Sanskritçe'deki eşdeğer anlanmılı kelime olan *Diounsis* kelimelerinden doğduğunu iddia eder. Diounsis kenlimesi Sanskritçe'de "Ağıt" anlamına gelen *Div* sıfatından türer. Buradan yola çıkan Ruck, Dionysos inancının eşi Attis'e ağıt yakan Ana Tanrıça imgesinin dinsel bir paradigması olduğunu düşünür (Ruck 2015: 1-3).

Myken kültüründe izi sürülemeyen Dionysos ve Apollon inançlarının, doğadan kaynaklanan kült özelliklerine dikkat çeken J. Bouzek de bu tanrıların Ege'ye kuzeyden geldiğini savunurken (Bouzek 1993: 111, 112), C.O. Pache'de Dionysos kültünün ana vatanını Güney Trakya olarak gösterir (Pache 2001: 5).

Dionysos gibi kaynağını doğanın esrik duyguları kamçılayan gücünden alan bir dinsel imgenin anayurdunu belirlemek zordur. Benzer doğa olayları ve tabiat koşulları benzer bir dinsel inanış örgüsünü yaratabilir. Bu nedenle üzümün, zamanla kazandığı alkol etkisinin insanda yarattığı ruhsal savrulmaları keşfeden hemen her toplumda bu olgu ya dinsel bir gücün simgesi ya da bugün İslam toplumlarında görüldüğü üzere dinsel bir karşı duruş olarak algılanabilir. Dolayısıyla H. Shephard'ın iddia ettiği üzere Trakya topraklarında erken prehistorik çağlara kadar inen bir üzüm üreticili ve buna dönük kültsel bağlantılar olduğu kabul edilecek olsa bile Ege dünyasındaki Dionysos inancının tek kaynağını bu bölgede aramak sınırlandırıcı bir yorum olarak kalacaktır. Buna rağmen Trakya ve genel olarak Balkan coğrafyasının, Tunç Çağı ve sonrasında yaşadığı pastoral yaşam biçimi nedeniyle doğayla çok daha iç içe girdiği öngörülen dinsel yapısında şarap içimine dayanan törensel ritüele sahip bir inancın olması son derece doğldır ve bu inanç bir yönüyle, Tunç Çağı sonrasında güneye doğru etki eden Balkan halkları yoluyla Ege kültürüne taşınmış olabilir. Ama bugün arkeolojik verilerin bize en net şekilde anlattığı gerçek şudur ki Arkaik Dönem kolonizasyonları ile birlikte Dionysos inancı Ege'nin hem iki yakasında hem de Trakya coğrafyasında ortak ve güçlü bir kült coğrafyası yakalamıştır.

1.3.5.2.3. Orpheus Kültünde Trakya/Balkan İzleri

Ege pantheonunda Trakya/Balkan kültürlerine bağlanan bir başka figür de Orpheus'tur. Ege mitolojisinde Orpheus efsanevi bir müzisyen, şair ve aynı zamanda tanrılar ile insanlar arasında bağ kurmakla görevli bir figür olarak tanımlanır. Çaldığı lir ile kırsal hayatın tüm hayvanlarını etrafında toplar. Orpheus Dionysiak ayinlerle birlikte anılırken kimi zaman da Argonautlar'ın seyahatine eşlik eden bir figür olarak karşımıza çıkar.

Orpheus'un en bilinen mitolojik öyküsü, karısı Eurydike ile birlikte anlatılandır. Orpheus'un esin perisi Eurydike ile evlidir. Bir gün Eurydike ormanda gezerken zehirli bir yılan tarafından ısırılır ve ölür. Orpheus sevdiğinin acısı ile günlerce mezarı başında yas tutar. Nihayet Orpheus, sevgilisinin peşinden ölüler diyarı Hades'e gitmeye karar verir. Bu zor yolculuk boyunca Orpheus lirinden çıkan

harika ezgiler sayesinde yer altı dünyasına giden kapıları bir bir aşmayı başarır. Bu ezgiler nihayet yer altı dünyasının kralı olan Hades ile eşi Persephoe'nin de kulağına gider. Müzikten mest olan Hades, Orpheus'u çağırıp derdini dinler. Müziği kadar eşine olan aşkından da etkilenen Hades, Eurydike'nin kocası ile birlikte yeniden yeryüzüne dönmesine onay verir. Ancak bir şartı vardır; Orpheus karısının önünden yürüyecek ve yeryüzüne çıkıncaya kadar asla dönüp karısına bakmayacak… Orpheus, kralın bu şartını hemen kabul eder. Karısını yer altının korkunç dünyasından alır ve birlikte yeryüzüne doğru yol almaya başlarlar. Hades'in şartıdır, Orpheus karısından birkaç adım önde gidecek ve asla dönüp Eurydike'ye bakmayacak… Ancak yol boyunca şairin yüreğine bir şüphe oturur; 'ya Hades beni kandırdı ve eşimi ardımdan göndermediyse' diye düşünmeye başlar. Arkasına dönüp sevdiğinin yüzünü görmek ister, hem şüphesini kırmak hem de sevdasının alevini bir az olsun azaltmak için. Ama söz vermiştir bir kere, yapamaz. Yol boyunca içi içini yer, sabrı yüreğinden taşacak olur ama dönüp bakmaz ardına. Taa ki, yeryüzü ışığını gördüğü ana kadar. Işığın heyecanı ve neşesi ile verdiği sözü bir an unutup, sevdiğine doğru çevirir başını. Karısı Eurydikhe ile bir an göz göze gelir ama… İşte tam o anda kadın gözden kaybolur, yeniden Hades'in derin dünyasına göçüverir. Kahrolur şair, üzülür, acı ile dolar yüreği ama ne yazık ki yapacağı hiçbir şey kalmamıştır artık. Yeryüzüne dönüp kırlarda lirini çalarak sevdiğine duyduğu acı bir özlemle yaşamaya devam eder Orpheus[106].

MÖ. 6. yy'dan itibaren tragedia metinlerinde sevilerek işlenmeye başlayan Orpheus ve Eurydike söylencesi (Heath, 1994: 163-196; Ruck, 2015: 6; Sansone, 1985: 53-64), Antik Çağ boyunca sanatın birçok dalında varlığını sürdümüştür. Orpheus'un bu öyküde anlatılan yer altı dünyası deneyimi, onun adına kurulan Orpheizm dininin kthonik karakteri ile ilişkilidir. Hatta Orpheik inancın Hristiyanlığın belli kollarına etki ettiği (Salomon ve Simmonds, 1909: v, vi,vii) ve zamanla bir felsefe başlığı olarak varolduğu da bilinmektedir.

[106] Orpheus - Eurydike mitosu ve versiyonları hakkında bkz: Sansone 1985: 53-64; Erhat 1997: 229-231; Orpheus ve Eurydike mitolojisi ve onun mysterik kültle ilişkisi konusunda bkz: Daniel 2008; Orpheus ve Eurydike hikayesinin Antik Çağ'dan modern zamana kadar batı edebiyatında işlenişi hakkında bkz: Lee 1960.

Orpheus figürü kimi antik kaynaklara göre Trakyalı kral Oiagros'un, kimi kaynaklara göre ise Apollon'un oğludur[107]. Annesi ise sanatın esin kaynakları olan yedi Mousa'dan biri olan Calliope'dir. Kaynaklardaki bu karışıklığa rağmen böylesine önemli bir mitolojik figürün Hellen edebiyatında "barbar" olarak tanımlanan bir halkla, Traklarla ilişkilendirilmiş olması Orpheus'un Ege'nin Olymposlu pagan dinine Balkan kültüründen girdiğine işaret eder. Bu efsanevi müzisyenin Balkan-Trakya dağlarında MÖ. 2. Bin yıldan beri kutsanan bir şamanik figürken MÖ. I. Binyılda Ege Mitolojisine girdiği kabul edilir (Ruck 2015: 6; Dürüşken 2010: 50.).

Trakyalı bu şamanik figürün, bölgede köklü bir geleneği olduğu bilinen Ana Tanrıça inancıyla alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu güçlü Ana Tanrıça inancının Tunç Çağı sonlarında Trakya'dan Orta Anadolu'ya doğru yaşanan Phryg göçüyle taşındığı ve Phrygler'deki Matar/Kubebe/ Kybele inancına etki ettiği kabul edilir **(**Bøgh, 2007: 309, 310.). Traklar'ın Ana Tanrıçası olan Bendis'in Phrygia'ya Kubebe/ Kybele adıyla taşındığı kabul edilir. *"Phrygler Trakya'dan gelirken ayin ve inanışlarını da beraberlerinde getirdiler"* diyen Strabon (Strabon 2023: X. III. 16)[108] bir anlamda Phrygia'daki Ana Tanrıça inancının köklerine dair ipucu vermektedir. Antik yazar Ephesoslu Hipponax'ın "Zeus'un kızına Kybebe ya da Trakyalı Bendis diye seslendiği" yönündeki aktarımı da bu görüşü destekler (Janouchová 2013: 96; Roller 2004: 132).

Araştırmalar, Trakya bölgesindeki Ana Tanrıça inancının köklü bir geleneğe sahip olduğuna işaret eder (Theodossiev 2002; Bøgh 2012*;* Bøgh, 2007; Polat 2013.). Tapınma alanları dağlarda ve kırsal yörelerde olan Ana Tanrıça'nın kutsal dağlarındaki (Çevik 2007: 179; Roller 2004: 22; Theodossiev, 2002)[109] en önemli yardımcısı ise Ege kültürü'ne Orpheus adıyla geçen müzisyendir.

Roller'in, Phrygler'de bazen Ana Tanrıça'ya ayinler sırasında erkek hizmetkârlar ve müzisyenlerin eşlik ettiği yönündeki tespiti oldukça dikkat çekicidir (Roller 2004: 121). Bu durum, Ege mitolojisinde Orpheus olarak bilinen Trakyalı şamanik figürün, Phryglerdeki Kybele inancında da yer bulmuş olduğu anlamına

[107] Oiagros bazı kaynaklarda Irmak Tanrısı olarak da anılır**:** Casadiegos, 2012: 39
[108] Aktaran Beksaç vdğ. 2016: 114,115.

[109] Rodoplarda Ana Tanrıça, Güneş tanrısı ve Orpheus için kaya tapınakları için bkz: **:** Stoev ve Maglova 2015: 8-19.

gelir. Antik kaynakların Trak kökenini yadsımadığı Orpheus'un, Trakya'dan Phryg kültürüne ve oradan da MÖ. 6. yy'dan itibaren Ege pantheonuna girdiği anlaşılmaktadır.

Ege'de Orpheus figürü bazı betimlerde Apollon ile ilişkilendirilir. Orpheus'un Müzisyen kimliği, Lir çalan, sanatın tanrısı Apollon imgesine yaklaşmakta ona kolaylık sağlar. Kimi antik yazarların Orpheus'u, Apollon'un oğlu olarak tanımlaması bu ilşkiyi güçlendiren bir bakıştır. Öte yandan antik sanatın birçok dalında Orpheus figürü, Apollon'nun atribüsü olan lir ya da kithara ile tasvir edilir genelde. Bu çalıgıların Orpheus'a Apollon tarafından verilen bir ödül olarak gösterildiği öykülemeler ile her iki figür arasındaki bağ güçlendirilir. Hellenistik Çağ'da yaşamış olan Kolophonlu Nikandros *Theiraka* eserinde *(I, 459-462)* Hebros Nehri'nin (Meriç) yakınlarında yer alan Rheskynthion Dağı'nda Rheskynthos Anası'na tapıldığından ve onun yardımcısı olan Zerynthios'un ise Hellen literatüründe Apollon ile özdeşleştirildiğinden söz eder (Theodossiev 2002: 325).

Antik Çağ Ege inancında Balkan/Trakya kimliği hemen hemen tüm antik ve modern zaman yazarları tarafından kabul edilen bir figürdür Orpheus. Göçebe kültürde müzik ve şiirin gücü tarihin birçok evresinde örnekleriyle bilinen bir gerçektir. Bu yönüyle bakıldığında etnoarkeolojik bir veri olarak da Orpheus gibi kırsal yaşam ile iç içe geçmiş, müzisyen bir mitolojik figürün Trakya'nın çoban kültüründe yer bulması şaşırtıcı değildir. Öte yandan yine bu coğrafyanın tarihsel geçmişe sahip olduğu anlaşılan khtrhonik inanç sistemini Orpheus, eşi Eurydikhe'yi arayışı için Hades'e inmesiyle de temsil eder aslında. Belli ki Orpheus'u ölümlüler dünyasına indiren Eurydikhe mitosu, Ege dünyasında, Orpheus'un kthonik köklerini temsilen doğmuş bir inançtır.

Yüzyıllar boyunca inanılan ve iddia edildiği üzere Hıristiyan itikadında bile derin izler bırakacak kadar güçlü kodlarla Ege'ye gelen Orpheus inancının burada yereldeki bir ya da birkaç tanrıyla eşleştirilmemesi olanak dışıdır. Dolayısıyla Apollon ile bir tutulduğu betimlemeler, MÖ. 5. Yüzyıldan itibaren bilinen Atina'nın "Hellenleştirme" politikasının bir yansıması olabildiği gibi kültürleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak da karşımıza çıkmaktadır.

1.3.5.2.4. Diomedes'in Atları Mitosunda Trakya/Balkan İzleri

Trakya-Ege ilişkilerinde tarihi çözümlemelere ışık tutacak bir başka mitolojik örgü de Herakles'in Diomedes'in atlarına karşı verdiği mücadelenin öyküsünde saklıdır. Efsaneye göre Trakya'da bir kabilenin lideri olan Diomedes'in, kontrol edilemeyen dört canavar atı vardır. Atlar, Trakya'ya gelen misafirleri yemesiyle korku salmışlardır. Atina Kralı Eurysthenes'in Herakles'e verdiği on iki görevden biri de bu atların yok edilmesi görevidir. Arkadaşı Abderus ile Diomedes'in atlarını etkisiz hale getirmek üzere yola çıkan Herakles atları zaptetmeyi başarsa da Diodemedes'in saldırısına uğrar. O Diomedes ile savaşmaya başladığında insan yiyen canavar atlar Abderus'u parçalarlar. Diomedes'i alt etmeyi başaran Herakles onu vahşi atlarının önüne yem olarak atar ve ölen yoldaşı Abderus için bir anıt mezar hazırlatır. Hazırlanan bu mezar anıtının olduğu yere arkadaşının adıyla bir kent kurar: Abdera[110].

Herakles'in Atina'ya götürdükten sonra öldürdüğü bu vahşi Trakya atları öyküsü tüm mitoslar gibi belli bir tarihsel gerçekleğe dayanıyor olmalıdır.

Homeros'ta Trakyalılar'ın hızlı koşan atlara sahip olduğunun vurgulanması bu öyküye bir anlam katmaktadır.

Antik kaynaklar, MÖ. 8. Yüzyıl sonundan itibaren başta Atina olmak üzere birçok Ege kentlisinin Trakya sahillerinde koloniler kurma sürecinde Trakya'daki birçok yerel savaşçı kabilelerin baskı ve saldırılarına maruz kaldığını anlatır. Veriler, koloni kurma sürecinden öncesine dayanan kimi keşif amaçlı turlar ile birçok Egeli tüccarın kuzeye doğru seferler düzenlediğini göstermektedir (Petropoulos 2005: 216, 217). Bu keşif gezilerinde de Egeli tücccarların Trakya ve Karadeniz kıyılarında birçok yerel savaşçı budunla karşılaştığı ve yüzyıllar boyunca onlarla çatıştığını düşünmek mümkündür. MÖ. 7. Yüzyıl ortasında Byzantion'da koloni kuran Megarılar'ın, yerel Trak savaşçılara karşı kentin sur sistemini güçlendirme yoluna gitmesi (Yavuz 2019: 326) bunun en çarpıcı örneğidir.

İyi kullandıkları atları ile Egeli kolonistlere saldıran, onların mallarını yağmalayan ve hatta bu uğurda birçok cana kasteden Trakyalı savaşçıların "Trakya

[110] Mitolojik öykünün detaylı anlatımı ve antik kaynaklardaki betimleri için bkz: Gibbons 1975: 319 vdd

Beyi Diomedes'in insan yiyen atları" efsanesinin esin kaynağı olması çok muhtemeldir. Ancak böylesine bir mitosun, bölgede yerel güçlerle karşılaşan Pers orduları yoluyla İran'a değil de Ege kültürlerine sirayet etmesi, yaşanan tarihsel travmanın yüzyıllara yayılan bir sürece sahip olmasıyla açıklanabilir. Myken saraylarının yıkımının ardından, Erken Demir Çağı ile birlikte atlarıyla güneye doğru inen savaşçı budunlarla başlayan bu tarihsel süreç kolonizasyon devrindeki çatışmalarla da güçlenmiş ve Diomedes'in insan yiyen atlarına dair mitolojik örgü bu geçmişten beslenerek toplum hafızasına kazınmış olmalıdır.

Efsanenin, Herakles'le sınırlı kalmaması ve Hellenistik Dönem'den sonra Büyük İskender'e atfedilen *Bukefelos* adlı atın da Diomedes'in atlarının soyundan geldiğine inanılması Ege'yi işgal eden kuzeyli halkların geçmişteki izlerinin toplumda yarattığı derin izi göstermesi açısından önemlidir.

1.3.5.2.5. Ares Kültünde Trakya/Balkan İzleri

Diomedes'in atları esfanesindeki bir detay da bizi yine Ege pantheonundaki Trakya/Balkan izlerine taşır. Efsaneye göre Trakyalı bir bey olan Diomedes, Ege Pantheonunda Savaş Tanrısı olan Ares'in oğludur. Bu mitolojik örgü Ares kültünün Savaşçı budunların yaşadığı Trakya bölgesi ile ilşkili olabileceği kuşkusunu önümüze koymaktadır.

Ares'in Trakya bağı sadece bu efsanedeki küçük örgüyle ilgili değildir. Homeros (Homeros 2019a: 8.361) anlatısının bir bölümünde Aphrodit'i öz yurdu Kıbrıs'a gönderirken, zincirlerinden kurtulan Ares'in de Trakya'ya gittiğini söylemesi bu tanrının Trakya Bölgesi'yle bağının bir kanıtı olmalıdır. Öte yandan Herodotos da (Herodotos 1991: 4. 59; 5. 7) hem Trakyalılar'ın hem de daha kuzeydoğudaki İskitler'in inanç dizgesi içinde Ares'in önemli bir yeri olduğundan sözeder.

Buna rağmen H.W. Stoll, 19. Yüzyıl sonunda kaleme aldığı ansiklopedik tanıtım yazısında Ares'in Kthonik katakterli bir inancın temsilcisi olarak prehistorik çağlarda Boiotia'da doğduğunu, savaş tanrısı kimliğini Demir Çağı başlarında Trakya'dan gelen göçmeler yoluyla kazandığını iddia etmiştir.[111]

[111]Stoll 1886, 482-487'den aktaran: Millington 2013: 238.

E. Simon, Homeros'tan itibaren birçok antik kaynakta Ares'in Trakyalı kimliğine vurgu yapılsa da bu eşleştirmede Homeros'un Ege Pantheonuna yerleştirdiği savaş tanrısı, savaşçı ve saldırgan kimlikleriyle bilinen Traklara yakıştırmasının payı olduğunu düşünür (Simon 1969: 257-259).

Pamphylia'daki Ares kültü konusundaki çalışmalarında B. Özdemir ile M. Taşkıran Hesiodos'un Theogonia adlı eserinde Ares'in sadece bir defa anılmasını, bu tanrının Ege pantheonundaki yerinin zayıf olmasına bağlar. Onlara göre, Homeros'un, Anadolu halklarına yakın bir izlenimle anlattığı Ares'in kült kökenini Anadolu'da aramak da mümkündür (Özdemir ve Taşkıran 2021: 111).

Knossos buluntusu Linear B tabletlerde okunan "A-RE" ve " A-NU-WA-Rİ" kelimelerinin Ares'le ilgili olduğunu öneren düşünce, Ares kültünün Ege'de MÖ. 13. Yüzyıla kadar inen bir inanç olduğunu ve Erken Demir Çağı ile bölgeye gelen Balkan/Trakya kültürleriyle bağlantılı olamayacağını iddia etmektedir (Millington 2013: 238, Simon 1969: 257)[112].

Bütün farklı önerilere rağmen, antik kaynaklara da dayanarak Ares kültünü Trakya'da köklendiren çok sayıda araştırmacı olmuştur. C.O. Pache, tanrının tarihöncesi çağlarda Trakya'da kült sahibi olduğuna vurgu yapar (Pache 2001: 5). Hatta tanrının Trakya'daki pantheonun en üst noktasında yer alan, güneş kültünün simgesi bir figür olduğu önerilmiştir (Gardner 1880: 50).

1.3.5.2.6. Amazon Mitosunda Trakya/Balkan İzleri

Homerik çağdan itibaren Ege edebiyat ve sanatında sıklıkla yer bulan Amazonlar kadınlardan oluşan savaşçı bir budun olarak tasvir edilmek yanında hemen hemen tüm betimlerde Hellen ideasının atası kabul ettiği kahramanların karşısında yer alır. Sadece bu betimleme alışkanlığı bile Amazonlar imgesinin Hellen düşüncesinin gözünde bir "barbar" olduğunu, kendisine yabancı kabul edildiğini açıkça gösterir.

Argoslu Hellen kahraman Bellerephontes'in Lykia'yı "fethetme" öyküsünün bir bölümünde onun gücü karşısında ezilenlerden birdir Amazonlar (İlyada VI, 186).

[112] R. Parker benzer düşünceyi Dionysos için önerir: Parker 2000: 68, 69

Herakles'in zorlu on iki işinden birinde karşısındaki kişi Amazon kraliçesi Hippolyte'dir. Troia'yı Akhilleus'a karşı koruyan kişi bir başka Amazon Kraliçesi Penthesileia'dır ve Atinalı Theseus Amazzon Antiope'yi kaçırır. MÖ. 5 ve 6. Yüzyıl vazo sanatında da yer bulan bu betimlemeler (Shapiro 1983: 105,106) Amazonlar'ın Ege inancında durduğu konumunu belirtmes açısından dikkat çekicidir.

Homeroslar'dan ilk söz eden kaynak Homeros'tur. İlyada'da (Homeros 2019: VI, 186) Amazonlar, Bellerophontes'in öldürdüğü "erkek gibi savaşanlar" olarak anlatılır. Ancak İlyada'nın bir başka pasajındaki şu anlatım oldukça dikkate değer bir detay içerir:

> *"Ey mutlu Atreusoğlu, kaderi doğuştan şanslı, kutsanmış. Şu anda birçok Akhai genci sana boyun eğiyor. Yakın zamanda bağlık Phrygia'ya gitmiştim, orada hızlı at süren birçok Phrygialı adam gördüm, Otreus ve tanrıya denk Mygdon halkını, o sırada Sangarios kıyılarında kamp kurmuş olan. Ve ben müttefik olarak gitmiştim erkek gibi Amazonların geldiği gün."*(Homeros 2019: III, 182-189).

Priamos'un Akha komutanı Agamemnon'a seslendiği bu pasaj hem Balkan soylu Phtryg halkının Troia Savaşı öncesinde Anadolu'daki obasını belirtmesi açısından hem de Amazonlar'ın bu halkla birlikte hareket ettiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Eğer bu destansal anlatımdan tarihsel bir pay çıkarılacak olursa, Ege kültürünün Amazon diye adlandırdıkları kadın savaşçıların Tunç Çağı'nın sonunda Anadolu'da olduğu bilgisi karşımıza çıkmış olur. Bu durum Amazonlar'ın, ya da daha tarihsel perspektiften söylemek gerekirse Amazon imgesini yaratan halk ya da halkların kimliği ve öz yurtları konusunda önemli bir soruyu önümüze koymaktadır.

Bu konuda bilgi veren en erken yazılı kaynak ise Herodotos'tur. Ozan (Herodotos 1991: 4, 110) Amazonlar hakkında şu bilgi aktarılır:

> "*Amazonlara savaş açan Hellenler Themedon Savaşı'nı kazandıktan sonra canlı olarak yakaladıkları Amazonları üç gemiye bindirdiler ve denize açıldılar. Amazonlar açık denizlerde erkeklerin üzerine atılıp onları döve döve öldürmüşler. Ama bir gemi nasıl yönetilir bilmiyorlardı. (...) Erkekleri öldürdükten sonra rüzgârın ve dalganın önüne katılmışlardı. 'Dik Bayır' denilen Palus-Maiotis'e varmışlar. Burası Özgür İskitler'in toprakları içinde kalır Amazonlar burada karaya çıkarlar ve ülke insanlarının yaşadığı bölgeye giderler. Burada otlayan atlara rastlayınca onlara atlayıp İskit topraklarını yağmalamaya başlarlar.*"

Herodotos'un tarihi bir anekdot olarak anlattığı bu olay doğru olarak kabul edilecek olursa Amazonlar'ın bilinen ilk yurdunun Thermedon Ovası, yani bugünkü

Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Terme Ovası ya da oraya yakın bir bölge olduğu sonucu çıkar.

Herodotos'un bu anlatımının devamında farklı dil konuşan Amazon kadınların İskit erkekleriyle evlenip yurt kurdukları anlatılır ve Pers ordusuna karşı bir araya gelen İskit budunlarından biri olan Sauromatlar'ın kadınlarının bu Amazonlar'ın soyundan geldiği belirtilir. Herodotos (Herodotos 1991 4, 116) kendi çağında, Tanais'in (Don Nehri) doğusunda yani Karadeniz'in kuzey steplerinde yaşayan Sauromatlar'da (Sarmatlar) kadınların tıpkı Amazonlar gibi eşleri ile birlikte ata binip, savaşa ve ava gittiklerinden söz eder.

Amazonlar'a atfedilen (Diodoros Scillus, II, 45-46) "bebekken sağ göğsün dağlanması" efsanesinin Sarmatlar'da tarihsel bir gerçek olduğu antik kaynaklarda anlatılır (Bağdatlı Çam 2015: 73).

Tiflis yakınlarındaki Zemo Avchala'da 1928 yılında bir kadın savaşçı mezarı keşfedildi. Çömelmiş bir vaziyette gömülmüş olan kadın silahları ile birlikte gömülmüştü. Kimi araştırmacılar bu mezarın bir Sarmat Amazon kadınına ait olduğunu önermiştir (Rise 1957: 49; Durmuş 2007: 106). Benzer şekilde silahlarıyla gömülmüş birçok savaşçı kadın mezarı Ukrayna'nın güney bölümlerinden Asya içlerine kadar geniş bir sahada bulunmuştur (Durmuş 2007: 117; Rolle 1989; Mayor 2015).

Eskiçağ 'da birçok farklı kültürde erkeklerle birlikte ya da tek başına erkeklere karşı savaşan kadın kahramanlara, gruplara dair anlatımlar vardır. Bu figürün Hellen dilindeki adı Amazonlar olarak çıkar karşımıza (Durmuş 2007: 117). Tüm bu veriler antik kaynakların epik ya da yarı epik betimlemelerinden soyutlanarak determinist bir tarih çözümlemesi gözüyle incelendiğinde şu sonuç karşımıza çıkar:

Amazonlara dair elimizdeki en erken kaynak Homeros'un İlyada isimli destanıdır. Burada Amazonlar'ın Troia Savaşı sürecinde Anadolu'da oldukları ve bir Balkan kavmi oldukları bilinen Phrygler ile Sangarios kenarında müttefik olarak buluştukları anlatılır. Bu metnin yazım tarihi konusundaki tartışmalar ve anlattığı olay örgüsünün- Troia Savaşı- tarihsel gerçeklikle bağı halen tartışmalı olduğu göz önünde bulundurulacak olursa bu metinden yola çıkarak Amazonlar'ın tarihsel gerçekliğine dair yorumda bulunmak zordur. Ayrıca destanda bu müttefik halkın

Sangarios kıyılarına nereden geldiği konusu da açıklanmaz. Öte yandan İ. Durmuş'un da dikkati çektiği üzere tarihin farklı zamanlarında ve farklı kültürlerinde kadın savaşçı imgesi bir kahramanlık figürü olarak görülebilen, dolayısıyla kurguya açık bir öğedir. Bu özelliği itibariyle Homeros'un destanında da Amazonlar'ın kurgusal bir öğe olarak yer almış olma olasılığı çok yüksektir.

Tam bu noktada MÖ. 5. Yüzyılda gezi gözlemlerini aktaran Herodotos'un Amazonlar hakkında söylediği sözler dikkati çeker. Tarihçi, Amazonlar'ın Thermodon Ovası'nda Grekler'e yenildikten sonra tesadüf eseri Karadeniz'in kuzeyindeki Sauromatlar ülkesine göç etmek zorunda kaldıkları ve burada soylarını sürdüklerini anlatır. Herodotos'un bu tasviri ne kadar tarihi gerçeklerle örtüşür? Bu sorunun yanıtını kesin bir dille verebileceğimiz arkeolojik verilerden yoksunuz. Herodotos'un anlattıkları Ege'den MÖ. 7. Yüzyıldan itibaren yola çıkıp Karadeniz'in güney sahilleri boyunca koloniler, emporio yerleşimleri kuran tüccarların bölgede yaşadığı direncin destansal bir anlatımı mıdır yoksa hakikaten bölgeye gelen kolonistleri göçebe kültüre özgü bir grup savaşçı kadın mı karşıladı bunu bilmek zor.

Herodotos'un Amazonlara dair verdiği bilgi bir an için tarihsel bir gerçeklik olarak kabul edilecek olursa, Karadeniz'in güney sahillerinde, Thermodon ovası çevresinde de tıpkı kuzeydeki Avrasya steplerinde olduğu gibi kadın savaşçı mezarları bulmak gerekmektedir. Bölgedeki İkiztepe Höyüğü kazılarında bulunan Erken Tunç Çağı'na ait silahlı kadın mezarlarına (Tulunay 1998: 123)[113] rağmen bu geleneğin Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'nda da devam ettiğini gösteren verilere henüz sahip değiliz. Bu eksikliğin varlığına karşı tek itiraz Amazonlar'ın güney Karadeniz bölgesindeki yaşamları döneminde kremasyon gibi zamana dayanması zor bir tür gömü geleneğine sahipken kuzeye göçleri ile birlikte yeni bir gömü geleneği olarak inhumasyon tipi gömülerin yapıldığı mezarları tercih etmeye başladıkları şeklinde olabilir.

Ama her halükârda MÖ. 5-4. Yüzyılda başta Attika olmak üzere genel olarak ise Ege sanatında yoğunlaşan Amazon tasvirlerinde yer yer bu figürlerin giyim kuşam ve silah çeşitlikleri ile İskitya ve Trakya Bölgesi halklarına benzetilmesi

[113] E. Tulunay'ın başka bir ikincil kayanaktan aktardığı bu bilgi İkiztepe ile ilgili kaynaklarda teyit edilememiştir.

(Shapiro 1983: 107, 108, 111) birbirine komşu olan bu iki göçebe coğrafyanın kadın savaşçılar geleneğinin Egeli sanatçıların ruh dünyasına yansıması olduğu kesindir.

Amazonların tarihsel bir gerçeklik mi yoksa tarihsel olayların yarattığı toplumlara arası bir kurgumu olduğunu uzun bir şekilde tartışan F. Bağdatlı Çam'ın şu tanımlaması oldukça açıklayıcıdır:

> "*…Amazonların köken problemi üzerine yapılan değerlendirmelerde aslında Geç Tunç çağında Rusya steplerinden Anadolu'nun kuzeyine ve Trakya'ya kadar uzanan coğrafyada varlıkları kabul edilen Atlı-göçebe kültürlerin varlığıyla bağlantı kurulması söz konusudur."* (Bağdatlı Çam 2015: 83).

Tam bu noktada Ege kültüründe Amazonlar'ın kimi zaman İskit/Sarmat tipiyle kimi zaman ise ay biçimli tipik kalkanı ile bir Trakyalı olarak gösterilmesinin sebebi üzerinde durmak gereklidir. Bazı antik kaynaklardan izi sürülen ipuçları bu konunun açıklanmasında faydalı olacaktır.

Herodotos'un (4, 99) İskit ülkesini tanımlarken "Trakya'nın uzantısı" ifadesini kullanması anlamlıdır. Buradaki uzantının sadece coğrafi bir uzantı olmayıp Trakya ile İskitya kültürlerinin birçok açıdan bezer özellikler taşıyan birer step kültürü olduğu kabul edilmelidir. Bu konuda Diodoros Scillus'un (II, 44-61) İskitler hakkında söyledikleri son derece açıklayıcıdır. MÖ. 1. Yüzyılda yaşamış olan yazar bu savaşçı halkın Kafkasya ve Maeotis Gölü (Azak Denizi) civarından Trakya'ya hatta Mısır'a kadar yayıldıklarını bildirir. Bu bilgi yazarın kendi dönemine ait bir veri midir yoksa tarihsel bir verinin aktarı mıdır bilinmez ancak coğrafi açıdan yakın olan Trakya'ya Tunç Çağı sonlarından itibaren Kuzey Karadeniz steplerinden göçler ve kültür aktarımları olduğu bilinmektedir. Bu anlatım ve bilgiler, benzer sosyolojik ve etnografik yapıya sahip olan İskitya ve Trakya bölgesindeki halkların, bölgeyi belirli ölçüde tanıyan Egeli sanatçılar için bir bütünlük içinde algılanması doğaldır.

Amazonlar Ege sanatında erken dönemlerden beri güçlü bir öğe şeklinde karşımıza çıksa da onların Olympos Pantheonu yoluyla Hellenleştirilmesinde MÖ. 2. Yüzyılda yaşamış olan Rodoslu Apollonius'un rolü büyüktür. O Amazonlar'ın Ares ile Harmonia'nın kızları olduğunu söyleyerek (Argonautika, II, 963-1000), Amazonlar'ın Thermodon'da bir Ares Tapınağı olduğunu ve bu tapınaktan önce onların burada yer alan siyah bir taş etrafında dua ettiklerini anlatır (Argonautika, II, 963-1000, 1169-1176.).

Apollonius'un Herodotos'tan beri gelen "Thermodon Ovasında yaşayan Amazonlar" kurgusunu/bilgisini aktardığı kesindir. Burada dikkat çekici olan ise Amazonlar'ın etrafında dua ettiği söylenilen siyah taştır. Bu betimleme ilk etapta, Thermodon Ovası'ndan bilinmese de yakın bir coğrafyada yer alan Hattuşa'da örneği olan bir kült objesidir. Hititlerin başkenti ve aynı zamanda kutsal merkezi olan Hattuşa'daki Büyük Tapınak 'ta duran nefrit türü bir kayacın işlenmesiyle elde edilmiş yeşil taş, Hitit metinlerinde sözü edilen kutsal taş inancının bir yansıması olarak kabul edilir. Bu da MÖ. 2. Binyıl Anadolu'sundaki taş/kaya kültünün bir yansımasıdır. Bu külte dair bilgilerin yüzyıllar boyunca değişik yollarla aktarılarak Rodoslu Apollonius'a kadar geldiği anlaşılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞU TRAKYA'DAN YENİ BULGULAR VE ESKİ VERİLERİN YENİDEN DEĞERLENDİRİRLMESİ

2.1. YERLEŞİM UYGULAMALARI VE TOPOGRAFİK DAĞILIM

2.1.1. Eski Araştırmalar Işığında Doğu Trakya'nın Yerleşim Dağılımı

Bugüne dek yapılan saha araştırmaları Doğu Trakya'nın iç kesimlerini oluşturan Kuzey Edirne-Sinanköy-Süloğlu-Lalapaşa hattında ve Meriç, Tunca ve ona bağlanan küçük akarsular boyunca kümelenmiş bir dizi yerleşim arasında Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nı ya da az daha sonraki evreleri kapsayan kısa süreli *düz yerleşim (Açık Yerleşim*) alanları olduğunu ortaya koymuştur. *Çukurçayır, Namazgah, Alatepe, Adatepe, Yorulmaz Çiftliği/ Eski Bağlık, Kocatepe, Kaynaklar/ Arpaç, Yumurta Tepe, Cevizlik, Dişliktepe, Ortakçı / Kemer Köprü, Ortadeğirmen, Tepeyanı, Kumocağı / Bağlıkarkası, Hisarlık* (Beksaç 2018: 124, 126; Erdoğu 1997) kayda giren düz yerleşimlerdir.

Tunca Nehri'nin suladığı verimli hat boyunca yer alan *Çardakaltı / Eski Değirmen Yolu*, *Düştübakyaması*, *Kaldırım*, *Köprübaşı*, yerleşimleri 75 m ile 150 m çapına varan ölçüleri ve 1 m ile 4 m'ye varan kültür dolgusu ile Tunca Nehri'nin batı yakası üzerinde sıralanan höyük tipi Geç Tunç Çağı/ Erken Demir Çağı yerleşimleridir (Erdoğu 1997: 274 vd). Edirne il merkezinin batı yakasında yer alan Yeni Kadın Köyü'ne bağlı Şosealtı Mevkii'nde tespit edilen *Kazanova Höyüğü* ise ne yazık ki DSİ çalışmaları sonucunda yok edilmiş önemli bir veri merkeziydi (Beksaç 2015: 255).

Edirne ili, Lalapaşa ilçesi sınırları içinde kalan *Ortakçı / Kemer Köprü* yerleşimi, 120 m'yi bulan ova yüzeyi çapı ve 6 m yüksekliğindeki dolgusu ile bölgede dikkat çeken veri alanlarından biri olarak saptanmıştır. Istrancalar'ın güney eteklerinden ovaya doğru inen Süloğlu Deresi'nin izlediği hat da Geç Tunç Çağı yerleşim topografyası açısından dikkat çeken bir coğrafyadır (Erdoğu 1995: 278 vd). Kocatepe Höyük, Ortadeğirmen, Tepeyanı Höyüğü, Kumocağı / Bağlıkarkası

yerleşimi, Hisarlık yerleşimi, Cevizlik yerleşimi derenin her iki yanı boyunca izi sürülen höyük arasında kaydedilmiştir.

Istancalar'ın hemen güney dibinde yer alan ve Yağcılı Deresi'nin beslediği bu alan yerleşim için son derece uygun bir topografyadır. Süloğlu ilçesine bağlı Yağcılı Köyü kırsalında yer alan höyüklerden en büyüğünün yığma toprağı ve çevresinde saptanan veriler de bu alanda bir Geç Tunç Çağı yerleşimi olduğunu düşündürmektedir (Beksaç 2010: 119). Aynı kültür coğrafyasının parçası olarak Süloğlu sınırları içinde yer alan Kocatepe ve Ortadeğirmen höyükleri de (Erdoğu 1997: 278; Erdodu 2001: 74; Özdoğan, 1982a, 46; Karaca 2016: 162, 163; Şahin 2008), Geç Tunç Çağı'ndan Erken demir Çağı içlerine devam eden bir yerleşim uygulamasının izlerini taşır.

Istrancalar'dan güneye doğru akan su kaynaklarının suladığı Havsa ovası'ndaki Kaynaklar/Arpas yerleşimi de (Erdoğu 1997: 279; Karaca 2016: 163; Şahin 2008) bölgenin Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı yerleşim envanterine eklenebilir.

Daha doğuda, Kırklareli ili, Pınarhisar ilçesi sınırları içinde yer alan *Batak Değirmen/Hamamsuyu*, Istrancalar'a bakan ve iki küçük derenin birleşme noktasında yer alan konumu ile son derece dikkat çeken bir ova yerleşimidir. Höyük tipi yerleşimde kuzey Balkanlar kökenli Geç Tunç Çağı yerleşimi olduğu önerilmiştir (Beksaç 2009: 184, 185).

Türkiye Trakyası'nın güney/Güneybatı bölümlerinde de Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı malzemesine sahip yerleşimler saptanmıştır. Ergene Nehri'nin Meriç Irmağı ile birleştiği bölge, verimli tarım arazileri gereği yoğun bir şekilde yerleşime sahne olmuştur. Edirne ilinin güney bölünde yer alan Meriç ve İpsala ilçeleri bu coğrafi noktada yer alır.

Meriç İlçesine bağlı Büyük Altıağaç Köyü'nün yaklaşık 1km. güneyinde yer alan *Maya Baba* yerleşimi Dişbudak Deresi'nin batısında yükselen doğal bir tepe üzerindedir. Aynı ilçe sınırları içinde, Meriç Nehri'nin doğu yanında kurulu olan Kadıdondurma Köyü'nde yer alan *Acıçeşme Höyüğü*, günümüzde büyük ölçüde bugünkü köy yerleşimi tarafından tahrip edilmiş olsa da yüzeyde Geç Tunç Çağı keramiği görülmüştür (Erdoğu 1999: 346-348).

Doğu Trakya'nın Marmara ve Ege kıyılarına inildikçe yüksek kayalıklarda yer alan kale yerleşimlerinin azaldığı, denize hakim, kıyı hattını kontrol edebilecek topografyalara kurulan burunların yerleşim alanı olarak tercih edildiği dikkat çeker.

Saroz Körfezi sahil bandındaki *Üvecik Tepe, Pandır Bahçe* ve *Değirmen Tepe* höyükleriyle, körfezin kuzeyindeki Karaincirli Sahilinde yer alan *Göztepe* yerleşimi yüksek olmayan sırt ve yamaçlar üzerinde yer alan yerleşimlerdir (Beksaç 2014: 80, 90; Beksaç 2015: 263-264; Karaca 2016: 116-118).

Bir kıyı yerleşimi olan Göztepe Höyüğü, yaklaşık 30 m yüksekliğindeki kayalık yükselti üzerinde yer alır. Denize hakim, stratejik bir noktada bulunmaktadır. E. Karaca, yerleşimin hemen batı yanından denize dökülen Suvat Deresi ile onun doğusunda yer alan Tuzla Gölü arasındaki bugünkü karasal yapının, zaman içinde dere alüvyonları ile dolmuş olabileceğini, İlk Çağ'da bu alanın, Tuzla Gölü ile birlikte denizin bir parçası olabileceğini önermektedir (Karaca 2016: 117). Bir jeo-arkeolojik araştırmaya muhtaç olan bu önerinin doğruluğu kabul edilecek olursa, Göztepe yerleşimin hemen batı yanında liman için uygun bir körfez yer aldığını düşünmek gerekir.

Değirmen Tepe de bir höyük tipi yerleşim olup Saroz Körfezi'nin kuzey kıyılarında ancak daha iç kesimlerinde yer alır. Yerleşim, Körfez sahil bandını kuzeyden kesen Hisar Dağı'nın güney eteklerinde, tepeciklerin birinin üstünde yer almaktadır. Konumu itibariyle çevreye hakim bir yerleşim tipi özelliği sergiler.

Ainos antik kentinin akropolü olarak kabul edilen Ortaçağ kalesi içinde kazısı yapılan kaya oygu mekanların zemin dolgusu içinde bulunan koyu gri renkli, astarlı bazı keramikler Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı verisi olarak yorumlanmıştır (Erzen 1973/1974: 221; Erzen 1984: 299; Erzen 1985: 214; Karaca 2016: 106)[114].

Saros Körfezi'nin kuzey kıyılarına yakın bir noktada, Meriç Nehri'nin Ege Denizi'ne ulaştığı delta ağzında yer alan Hocaçeşme Höyük'ün, tarımsal faaliyetlerle yok edilmiş olan en geç tabakasının Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na

[114] Erzen'in kazının ilk yıllarındaki tanımlar, bu tanımlarda kullanılan "çark yapımı ve el yapımı" ifadeleri ilk anda Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı malzemelerinin bulunduğunu akla getirse de daha sonraki yıllarda devam eden benzer bulgular için yapılan tanımlamalardan, sözü edilen mekanların tabanından çıkan malzemenin el yapımı Erken Demir Çağı keramiği ile çark yapımı Orta Demir Çağı gri malları olduğu kannati güçlenmektedir. Değerlendirme için bkz: Erzen ve Başaran 1989: 90; Erzen ve Başaran 1990: 109; Erzen ve Başaran 1991: 156; Başaran vdğ. 2010: 119

geçişi simgeleyen bir evreye ait olduğu, yüzeyde tespit edilen malzemelere dayanarak önerilmiştir (Beksaç, 2014: 77).

Marmara Denizi kuzey kıyısında yer alan Menekşe Çatağı'nda da, Geç Tunç Çağı yerleşimi olduğu belirtilmektedir. Denizden yüksek bir kumtaşı kayalık üzerinde yer alan yayvan tepe biçimli bu höyük yerleşiminde Geç Tunç Çağı bulgularının yerleşimi bölen derenin her iki yakasında da yayıldığı belirtilir. Ancak yerleşimin niteliği çok net olarak tanımlanammıştır (Erim-Özdogan ve Işın 2002: 314; Erim Özdoğan ve Işın 2003: 377; Erim-Özdoğan vdğ. 2004).

Tekirdağ ili, merkez Süleymanpaşa ilçesinin sınırları içindeki *Karaevlialtı yerleşimi,* Menekşe Çatağı'nın sadece birkaç kilometre doğusunda yer alır. Kazı heyeti tarafından, antik kaynaklarda adı geçen Heraion Teikhos kentiyle eşleştirilen bu yerleşim Marmara Denizi'ne uzanan uzun ve geniş bir sırt üzerinde yayılır. 2000 yılından itibaren sistemli olarak bilimsel kazısı yapılan yerleşimde "*Büyük ihtimalle ilk Trak göçlerinden beri*" yerleşim olduğu düşünülse de (Atik-Işın, 2006: 50) bu dönemini yani Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kültürlerini temsil edecek buluntu yayımlanmamıştır.

Marmara Denizi kıyısındaki Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı malzemesi veren yerleşimler arasında Şarköy sınırları içinde kalan ve yüksek bir sırtın eteklerinde kurulu olan *Kozmanderesi* ve *Değirmenaltı/Makasura* yerleşimleri de sayılabilir (Harmankaya 1995: 215-254; Koçel Erdem 2012; Keskinel vd. 2014: 277; Şahin 2008).

Her ne kadar M. Özdoğan 1986 yılında Gelibolu Yarımadası araştırmaları hakkında yazdığı raporda bu bölgede MÖ. 2. Bin yıl kültürlerinin "oldukça belirsiz" olduğundan söz etse de (Özdoğan 1986a, 62) başta kendisinin çalışmasında olmak üzere yakın zamanda yapılan başka çalışmalarda da Trakya'nın güney ucunu oluşturan Gelibolu Yarımadası üzerinde Geç Tunç Çağı yerleşimleri olduğu bildirilmiştir (Körpe 2017 45, 51vd. Harita 3; Özdoğan 1986a, 54, 56; Özdoğan 1990a, Res. 12).

Bunlardan en önemlisi kuşkusuz ki önemli verileri ile bölge tarihine ışık tutan Maydos Kilisetepe'dir. Denizin hemen kıyısında yükselen bu yerleşme Trakya'daki höyük tipi yerleşmelerin en görkemlilerinden biridir (Sazcı 2013:45-46; Başaran Mutlu, 2019: 5-7).

Yarımadanın en uç noktasına yakın bir bölgede yer alan Karaağaçtepe 100 m çapındaki alana yayılan 8m dolgusu ile oldukça önemli bir höyük tipi yerleşimdir. Teraslarla çevrili bir tepe üzerindeki yerleşim bugün kıyı şeridinden 1 km kadar içerdedir (Pavúk ve Schubert 2014: 871; Özdoğan 1986a, 54).

Yarımadanın kuzey yarısında, yaklaşık kuzey-güney doğrultuda uzanan Ilgardere'nin hemen kıyısında yer alan *Asartepe* yerleşimi, denize yakın ve hakim noktada yer alan küçük bir höyük yerleşimidir. Yerleşimdeki yoğun kültür dolgusu içinde Özdoğan tarafından tespit edilmiş Troia VI keramiği da yer almaktadır (Özdoğan 1986a, 56; Özbek 2008: 10, 11).

Gelibolu Yarımadası'nda Geç Tunç Çağı yerleşimine dair veri sağlayan bir başka alan ise Sestos'tur (Körpe 2016: 326). Eceabat'tan Tekirdağ yönüne giden ana karayolunun kıyısında yer alan Sestos hem bir Geç antik çağ kalesi hem de antik yerleşimdir. Akbaş Kalesi isimli bölgede yer alan yerleşim Çanakkale Boğazının en dar yerine hakim bir konumdadır. Yerleşim yaklaşık 90 m. rakımlı bir tepe üzerinde yer almaktadır (Körpe 2015: 135)

Doğu Trakya'da ise Kırklareli'nin kuzey ve kuzeydoğusunda, Istranca Dağları boyunca sıralanan kale tipi Erken Demir Çağı yerleşimleri tespit edilmiştir. *Hasar Kale, Burunucu Kalesi, Düzorman Kalesi, Gözyaka Kalesi, Hamidiye Kalesi, Karakoçan Tepe Kalesi, Koruköy Kalesi, Koyva Kalesi, Üsküp Hisarcık Kalesi* (Kurtuluş, 1997: 32, 34- 37; Ertuğrul, 1997: 1,3,4; Kurtuluş 2006: 114-118; Beksaç 2013: 43) ile Kırklareli sınırları içinde yer alan Evciler Köyü'ndeki Maya Tepe, Çukurpınar Köyü'ndeki *Kale Tepe*, Düzorman Köyü'ndeki *Düzorman Kalesi,* Armağan Köyü sınırları içinde kalan *Armağan kalesi* (Karaca 2016: 153, 155, 157; Kurtuluş 1997: 35, 37; Kurtuluş 2014: 107-110, 129-135) gibi hilfort tipi yerleşimler Yıldız (Istranca) Dağları'nın zirveleri boyunca tepe ve sırt üzerine kurulu birer Trak garnizon yerleşimi olarak anılabilir.

Istranca Dağları boyunca yoğunlukla izlenebilen kalelere Doğu Trakya'nın diğer bölümlerinde de rastlanır. Güneyde Keşan'a bağlı Beğendik Köyü sınırları içinde yer alan Beğendik Kalesi (Beksaç 2012: 33-34), Saros Körfezi kıyı kesiminde, Antik kaynaklarda sözü edilen Trak kavimlerinden Apsintler'in kurduğu Apshintis oppidası olarak lokalize edilen Hasköy Kalesi ve Trak Kralı Poltys'ün adına kurulan Poltybria kenti ile ilişkilendirilen Karaincirli sahilindeki Göztepe

Kalesi ile ayı bölgeye yer alan Çandırkale de (Beksaç 2014: 82, 90; Beksaç 2019: 502) Trakya'nın Erken Demir Çağı kültürel sürecine tarihlenen birer kale yerleşimi olarak anılır.

Doğu Trakya'da saptanan kale tipi Trak yerleşimlerinden, Kırklareli Pınarhisar çevresinde yer alan Kurudere Köyü Çayırköy Kalesi ile Evciler köyü Maya Dağı Kalesi, herhangi bir bağlayıcı unsur kullanmaksızın işlenmemiş yöresel taşlar kullanılarak kuru örgü taş duvar tekniği ile yapılan tahkimatlara sahiptir. Bulunduğu tepeyi yaklaşık oval bir planla çevreleyen bu duvarlar ortalama 2 m kalınlıktadır (http://www.kirklarelienvanteri.gov.tr).

Marmara Denizi'nin kuzey kesimindeki kıyı yerleşimleri haricinde, bu yörede de az da olsa kale tipi yerleşimler kurulduğu bilinmektedir. Bunlar kıyı hattından uzakta, bölgenin iç kesimlerine doğru, Tekirdağ sınırları içinde kalan dağlık alanlarda kendini gösterir. Işıklar (Ganos) Dağı'nın üst kesimleri ile yamaçlarında yer alırlar. Dağın kuzey cephesindeki bir tepe üzerinde kurulan *Odunhattı* (Karaca 2016 175,176; Koçel Erdem 2011: 389, 390), Zirvede yer alan *Hieron Oros* (Karaca 2016 172,173; Koçel Erdem 2010; Koçel Erdem 2009) gibi kıyıdan nispeten daha içerde yer alan ama topografyaları gereği Propontis kıyı şeridi ile bağlantısı kesilmemiş yerleşimler, kıyı şeridindeki ticari merkezlerin güvenliğini sağlayan askeri kimlikli yerleşimler olmak yanında kırsal ekonomiye dayanan birer merkez ya da kutsal alan olarak değerlendirilmiş olmalıdır.

2.1.2. Yüzey araştırmalarında (2021-2023) incelenen buluntu merkezlerinin yerleşim topografyası açısından tanımlanması

2021 - 2023 yıllarını kapsayan yüzey araştırmaları kısa süre zarfında ekip desteği olmaksızın dar bir alanda yapılmış olsa da önceki yıllarda hem Doğu Trakya'da hem de Trakya'nın diğer bölümlerinde yapılan araştırmaların sonuçlarıyla paralellik gösteren veriler sağlamıştır. Ortaya çıkan benzerliklerden biri de dönemin yerleşim ve coğrafi alan kullanımına dönük uygulamalarda karşımıza çıkar.

Edirne'de Istranca Dağlarının güney eteklerinde, Saroz Körfezi'nin kuzey karasalında ve Kırklareli'nin belirli kesimlerinde yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar hem ova düzleminde hem de yüksek topografyalarda yer alan Erken Demir

Çağı yerleşimlerinin genellikle su kaynaklarına yakın ama o kaynağın olumsuz etkilerinden korunacak ölçüde de mesafe bırakılmış noktalarda kurulduğunu göstermiştir. Öte yandan yine elde edilen veriler genellikle yerleşimlerle coğrafi bağı bulunan alanlarda mezarlık alanları ya da dolmen gibi tekil gömü alanları oluşturulduğuna, yerleşimlerle direkt organik bağlı olmasa da yakın coğrafi alanlar içinde kült ile ilişkilendirilebilecek bazı veri sahaları oluşturulduğunu göstermiştir (Lev. 24-35).

2.1.2.1. Meriç Vadisi Buluntu Merkezleri

Meriç Nehri'nin oluşturduğu vadinin yerleşim açısından zengin olduğu şüphe götürmez. Ancak, Yunanistan-Türkiye sınırını oluşturmasından dolayı vadinin Türkiye sınırları içinde kalan bölümünde detaylı arkeolojik çalışmalar yapılması son derece zordur. Öte yandan günümüzde Meriç Deltası'nda halen devam eden taşkınlar, yatak değişiklikleri tarihin birçok evresinde oluğu gibi Erken Demir Çağı'nda da nehir hattının yakın çevresinde yerleşim kurulmasını engellemiştir. Özellikle Meriç Nehri'nin Tunca ile birleştiği bölümden güneye doğru devam eden hat üzerinde, Edirne Merkez ilçe sınırları dahilinde tarafımızdan herhangi bir yerleşim izine rastlanmamıştır. Nehrin iki yanında ortalama 1 km çapındaki alanda herhangi bir yerleşim izine rastlanmaması nehir yatağındaki taşkın riski ile açıklanabileceği gibi zamanla oluşan kalın alüvyal dolgunun yerleşim izlerini kapatmış olma olasılığı da vardır.

2.1.2.1.1. Bahçelik Mezarlık Alanı [115]

[115] Müze arşiv kayıtlarından ve 2010'lu yılların başında bu bölgede araştırma yapan E. Beksaç'ın verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla "Bahçelik" adıyla anılan veri alanı ile arşiv belgeleri ve yayınlarda sözü edilen "Eski Kadın" ve "Kazanova" veri alanları aynı yerdir. Alan, müze kayıtlarına göre Edirne ili, Merkez ilçeye bağlı Eski Kadın Köyü'nün *Bahçelik mevkisi* sınırları içinde yer almaktayken günümüz tapu kayıtlarında *Kazanova/Köşklüada* mahallesine bağlı 1191 ada 15, 17, 18, 19, 21, 22 parsel ile 1108 ada 1 parsel numaralı taşınmazları işgal etmektedir. Buna rağmen 2021 yılında söz konusu tapu bilgilerinin bulunduğu taşınmazlarda inceleme yapıldığında herhangi bir yerleşim izine rastlanılmamıştır. E. Beksaç, araştırma yaptığı ve Kazanova adıyla literatüre duyurduğu bu alanın, söz konusu parsellerin yaklaşık 1000 m güneyde, günümüzde askeri kontrol alanı içinde kalan, Meriç yatağına yakın bir bölgede olduğu bilgisini vermiştir.

Meriç Nehri'nin yarattığı olumsuz coğrafi koşullara rağmen, vadinin, henüz Tunca Nehri ile kavuşmadığı batı kesiminde 1990 yılında önemli bir Geç Tunç-Erken Demir Çağı veri sahası tesadüfen tespit edilmiştir. Kayıtlara "*Eski Kadın"* ya da "*Bahçelik"* adıyla giren alan Meriç Nehri'nin kuzeyinde, bugünkü nehir yatağına yakın bir noktada yer almaktadır.

Edirne il merkezinin 7 km batısında, Kapıkule sınır kapısına ulaşan karayolu ile güneyindeki Meriç Nehri arasında kalan tarla vasıflı taşınmazlar üzerinde 13.03.1990 yılında Devlet Su İşleri Edirne XI. Bölge Müdürlüğü tarafından yapılan Meriç Havzası taşkınlarını önlemeye dönük kavak ekimi sırasında iş makinesi, alandaki kanaletin altında yer alan bir mekanın kısmen çökmesine neden olmuş ve bunun üzerine Edirne Müzesi olay yerinde incelemeler yapmıştır[116].

Yapılan tetkiklerde, iş makinesinin kısmen tahrip ettiği alanda, üzerleri horasan harçlı iki adet küçük oda tespit edilmiş, odalar içinde herhangi bir kültür varlığına rastlanılmamıştır[117].

Aynı çalışma kapsamında yakın çevrede yapılan incelemelerde ise yüzeye yayılmış çok sayıda Geç Tunç ve Erken Demir Çağı keramiği ile birlikte kerpiç parçaları ile kemik örnekleri tespit edilmiştir. Tespit edilenler arasında tüme yakın bir insan iskeleti ile tahrip edilmiş bir çocuk iskeletinden de söz edilmektedir (Şekil 96).

DSİ Bölge Müdürlüğü'nce Meriç Nehri'ndeki taşkınları önlemek maksadıyla yapılmış olan *Kazanova Birinci Kış Seddesi'*nin kuzeyde başladığı noktanın batı yanında yer alana buluntu sahasında Edirne Müze Müdürlüğü 1990 yılında kısa süreli bir yüzey araştırması 1991 yılında ise bir kurtarma kazısı yapmıştır[118].

Hem Müze uzmanlarınca hazırlanan ön raporda hem de Ülkü Çakan ve Ethem Türkdoğan tarafından düzenlenen tescil fişinde keramik ve kemik buluntuları tespit edilen bu alan için "MÖ. 2. Bin yıllara tarihlenen (Bronz Çağ sonları, Demir Çağı Başları) bir höyük" tanımı kullanılmıştır. Ancak alanda tespit edilen buluntular

[116] Bilgiler Edirne Müze Müdürlüğü arşiv kayıtlarından alınmıştır.

[117] Edirne Müze Müdürlüğü arşiv kayıtlarında tespit edilen, Arkeolog Ülkü Çakan imzalı, tarihsiz rapordan söz konusu mekanlardan birinin 1,80 x 2,50 m ölçülerinde, küçük bir geçitle girilen ikincisinin ise 1 x 1 m ölçülerinde olduğu, bademli taşından yapıldığı bilgisi dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

[118] Alanda Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazısı yapılmasına ilişkin Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün "Edirne, Eski Kadın, Bahçelik Mevkii" konulu, " Kazı Şb.692. (22) 04.04.1991 2416" sayılı izin yazısı ile ekinde yer alan "kazı ruhsatnamesi" tespit edilmiş ancak kazı sonucuna ilişkin herhangi bir rapor metnine ulaşılamamıştır.

arasında kemik parçaları hatta tüme yakın insan iskeletinin yer alması Bahçelik, Kazanova ya da Eski Kadın adıyla tanımlanmış olan sitin bir Erken Demir Çağı mezarlığı olduğuna neredeyse şüphe bırakmayacak niteliktedir. Buluntuların günlük kullanım kaplarında fazla rastlanmayan bezeme ve hamur kalitesi de bu kapların birer sunu kabı ya da kremasyon kabı olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

2.1.2.1.2. Kazanova Höyüğü

Bahçelik mezarlık sahasının yaklaşık 600 m kuzeydoğusunda 170 x 260 m ölçülerinde ve ortalama 1 m yüksekliğindeki Kazanova Höyüğü ilk defa tarafımızdan tespit edilmiştir. Höyük Edirne ilçe merkezinin kuş uçumu 7,50 km batısındadır. Kazanova/Köşklüada Köyü sınırları içinde yer alır. Eski Kadın köy merkezinin 2.80 km güneydoğusunda, Edirne- Kapıkule sınır kapısına giden uluslararası karayolunun 550 m güneyinde yer almaktadır. Meriç Nehri, ova düzlemine oturan höyüğün 1.30 km güneyinden geçmektedir. Nehir yatağından itibaren kuzeye doğru artan düşük eğimli topografik eşyükselti eğrilerin orta bölümünde yer alan Kazanova Höyüğü, yerleşimi nehir yatağının oluşturabileceği tehditten korur niteliktedir. (Şekil 97, 98)

Yerleşim höyük tipolojisi sunmakla birlikte 19.12.2021 tarihli araştırmalarımız sırasında yüzeyde Geç Tunç Çağı olabileceği düşünülen birkaç parça, daha yoğun düzeyde Erken Demir Çağı keramiği ve yine az oranda Geç Demir Çağı malzemesi tespit edilmiştir. Geç Demir Çağı malzemesi ve bunlar arasında yer alan taban tuğlası örnekleri daha çok höyüğün batı/ güneybatı kesiminde yoğunlaşmaktadır

Kazanova Höyüğü ile Bahçelik Mezarlık alanı hem coğrafi hem de kültürel açıdan bütünlük sergiler. Arda ve Meriç nehirlerinin birleştiği noktada yer alması nedeniyle son derece stratejik öneme sahip olan Kazanova Höyüğü'nün nekropol sahası Bahçelik Mezarlık alanı olmalıdır (Şekil 99).

2.1.2.2. Tunca Vadisi Buluntu Merkezleri

Tunca Nehri, suladığı uzun ve geniş arazileri ile tarih boyunca birçok yerleşime ev sahipliği yapmıştır. Türkiye sınırlarına girdiği Istranca Dağları'nın güney eteklerinden itibaren Meriç Nehri ile birleştiği Edirne il merkezine kadar olan bölümde her iki yanında yerleşimleri barındıran nehir etrafındaki birçok Erken Demir Çağı veri sahası için yaşam kaynağı olmuştur.

Tunca nehrinin, Türkiye sınırları içinde kuzeyden güneye doğru akarken oluşturduğu keskin burgaçlar, yerleşimler için ideal olan yüksekçe sekiler oluşturmuştur. Bu sekiler, nehirden fazla uzaklaşma gereği duymayan Erken Demir Çağı yerleşimlerine olanak oluşturmuştur.

2.1.2.2.1. Göl Sırtı Yerleşimi

Göl Sırtı yerleşimi ilk defa tez araştırmaları sırasında tarafımızdan tespit edilmiştir. Tunca Nehri'nin Bulgaristan sınırından Türkiye'ye giriş yaptığı kuzey ucuna yakın bir yerde, Edirne'ye başlı Yolüstü ve Hatipköy köyleri arasındaki bir alanda kalan yerleşim nehrin batı yakasındadır. Nehrin bugünkü yatağından yaklaşık 1 km uzakta yer alan yerleşim alanı, ova düzleminden ortalama 60-70 m yüksekte yer alan geniş bir sırt üzerinde konumlanır. Yerleşimin oturduğu sırt kuzey-güney yönünde, nehir yatağına dönük bir hilal oluşturacak şekilde yaklaşık 1250 m devam eder. Bu topografik oluşum, sırt ile nehir arasında eskiden göl olduğunu düşündürecek bir görünüm arz eder. Nitekim mevkiinin halk arasındaki adının kaynağı da bunu göstermektedir (Şekil 100, 101).

Dolayısıyla Göl Sırtı yerleşimi, doğu yanında yaklaşık 1000 x 1000 m ölçülerinde bir göle bakan, yüksek bir topografyaya kurulu olmalıydı. Bu verimli arazi nedeniyle sırt düzleminin güney yarısındaki geniş bir alanda, Yolüstü Köyü'nün tapu sınırları içindeki 106 ada 26-28 parseller ile 106 ada 44 ve 106 ada 35 parsel numaralı taşınmazların yüzeyinde yoğun bir şekilde Erken Demir Çağı bulguları tespit edilmiştir.

2.1.2.2.2. Ala Tepe Yerleşimi

Edirne il merkezinin kuzeydoğusunda, Değirmenyeni Köyü sınırları içinde yer alan Ala Tepe yerleşimi adını, yakınındaki doğal tepecikten alır. Köy merkezinin yaklaşık 1400 m batısında yer alan yerleşim Tunca Nehri'nin doğu-batı yönünde akan bir kıvrımının güney yakasında yer alır. Yerleşimin yer aldığı 124 ada 26-28 parsel numaralı taşınmaz nehir yatağının 150 m uzağında yüksek bir terastan oluşur (Şekil 103, 103).

Yerleşim topografyası kuzey ve batı yanda ova düzleminden belirgin bir şekilde yükselirken güneyde geniş düzlüklere açılmaktadır.

Yerleşim, topografik görünümü itibariyle tam bir kale tipi (Hillfot) yerleşim sayılamayacağı gibi, Doğu Trakya genelinde sıklıkla gördüğümüz, dere kenarında bir ova yerleşimi niteliği de göstermez.

Yerleşimin yaklaşık 100 m doğusunda yer alan ve yerleşime isim veren Ala Tepe isimli doğal yamaç görünümü itibariyle bir höyük ya da bir kale izlenimi verse de yüzeyinde herhangi bir yerleşim izine rastlanmamıştır. Önemli bir savunma merkezi olabilecek olan bu tepenin yerleşim için tercih edilmemiş olması, güney yöndeki hafif eğimidir. Bu da Erken Demir Çağı yerleşim yeri seçimlerinde, düz alanların daha çok tercih sebebi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Ala Tepe yerleşiminin kültürel coğrafya peysajını tamamlayan en önemli unsurlardan biri de yerleşimin yaklaşık 1 km batısında, yerleşimden görünmesi mümkün olan hafif bir tepelik üzerinde yer alan iki tümülüstür. Tümülüslerin bu Erken Demir Çağı yerleşimiyle bağlantılı olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

2.1.2.2.3. Ada Tepe Yerleşimi

Burçin Erdoğu, araştırmalarında Geç Tunç ve Erken Demir Çağı buluntuları veren bir yerleşim olarak tespit ettiği Ada Tepe (Şekil 105), nehrin keskin bir burgaç yaptığı bir kısmın doğu yakasındaki sırt eteklerinde tanımlamaktadır. Değirmenyeni Köyü ile kuzeyindeki Yolüstü Köyü arasında yer alan yerleşim, Yolüstü Köyü'nün yaklaşık 2 km güneyinde, Tunca nehrinin kıvrım yaptığı ova düzlemindedir. Nehrin

doğu yakasında, ova düzleminden yükselen doğal bir tepenin güney eteklerinde yerleşimin izleri takip edilebilmektedir (Erdoğu1997: 276)[119].

2.1.2.2.4. Yorulmaz Çiftliği / Eski Bağlık Yerleşimi

Tunca Nehri'nin batı yakasında yer alan Yorulmaz Çiftliği / Eski Bağlık yerleşimi ise Edirne ilçe merkezinin yaklaşık 8 km kuzeyinde yer alır. Yerleşimi ilk olarak tespit eden B. Erdoğu Yorulmaz Çiftliği arazisi içinde yer alan yerleşim yüzeyinden elde ettiği verilere dayanarak burasının Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı başlarına ait bir düz yerleşim olduğunu vurgular (Erdoğu 1997: 275)[120]. (EK. 295)

2.1.2.2.5. Çardakaltı Höyüğü

Edirne il merkezinin yaklaşık 5 km kuzeybatısında yer alan yerleşim günümüzde ne yazık ki tümüyle belediye eski çöplük alanının altında kalmıştır. 19. Yüzyılda yapılmış Eski Askeri hastane Binasına ait bir cephe duvarı ile aynı binanın müştemilatı olan hamam yapısının batı yanında yer alan yerleşim Tunca Nehri'nde yaklaşık 120 m yüksekte, nehrin oluşturduğu vadiye hakim bir konumdadır.

[119] Yerleşim ilk defa B. Erdoğu'nun 1995 yılı yüzey araştırmalarında keşfedilmiştir. Bu araştırma sırasında yüzeyden toplanan Erken Demir Çağı keramikleri Edirne Müzesi'nde tarafımızdan incelenmiştir.

[120] Yerleşim ilk defa B. Erdoğu'nun 1995 yılı yüzey araştırmalarında keşfedilmiştir. 2021 yılında tarafımızdan yapılan araştırmalarda, B. Erdoğu'nun yayınlarındaki tarifler dikkate alınarak yerleşim yeniden aranmış ancak ne yazık ki tespit edilememiştir. Yüzlerce hektarlık bir alana yayılan Yorulmaz Çiftliği Mevkii'nde geniş tarım arazileri olan bir çiftçinin rehberliğine rağmen F. Tipi cezaevinin kuzey cephesinden başlayan bu mevkide herhangi bir yerleşim izine rastlanılamamıştır. Yerleşimin cezaevi sınırları içinde kalmış olabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim aynı çiftlik sınırları içinde kalan ve 'Eski Bağlık' adıyla tanımlandığı öğrenilen alanın olduğu bölgede Cezaevi sınırı başlamaktadır.

Öte taraftan Yorulmaz Çiftliği (Eski Bağlık) Yerleşimi'nde Erken Demir Çağı bulgusunun varlığı kuşkuludur. Zira Edirne Müzesi deposunda tespit edilen Erken Demir Çağı keramikleri arasında bir grup "Yağcılık Kaynaklar/Yorulmaz Çiftliği" etiket adıyla tasnif edilmiş şekilde bulunmuştur. Yorulmaz Çiftliği ile Yağcılı kaynaklar yerleşimleri Edirne'de birbirinden farklı lokasyonlarda yer alır.

Yerleşimin vadiye bakan cephesi kuzey doğu yöndedir. Diğer cepheleri ise geniş düzlükler şeklinde uzanır[121].

2.1.2.2.6. Köprübaşı Yerleşimi

Tunca Nehri'nin doğu yakasında, Edirne il merkezinin yaklaşık 5 km kuzeyinde, bugünkü Açık cezaevinin de 2 km kuzeyinde bulunmaktadır. İl merkezinden Değirmenyeni ve Büyükdöllük köylerine giden karayolunun batı cephesinde, yola bitişik parselde yer alana yerleşim, doğu yönden gelerek Tunca Nehri'ne bağlanan Hasanağa Deresi'nin üstünde yer alan beton köprünün yaklaşık 400 m kuzeyindedir.

Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 21.07.2011 tarih ve 3618 numaralı kararı ile sit alanı olarak tescil edilmiş olan Köprübaşı Höyüğü, Edirne Merkez ilçeye bağlı Büyükdöllük Köyü, 2606 ve 2607 parsel numaralı tarla vasıflı taşınmazların doğu yarısı ile onların doğu yanındaki birkaç küçük parseli içine alan bir tescil sınırına sahiptir (Şekil 108).

1995 yılı Edirne yüzey araştırmaları sırasında B. Erdoğu'nun yaklaşık 75 m çapında ve 1 m yüksekliğinde bir yerleşim alanı olarak tanımladığı (Erdoğu 1997: 276) Köprübaşı'nın topografik özellikleri zaman içinde değişiklikler göstermiştir. 2021 yılı sonunda yerleşimin yeniden tespitine dönük yaptığımız araştırmada dolgu yüksekliğinin tarımsal faaliyetler nedeniyle neredeyse tümüyle yok olduğu gözlemlenmiştir.

Yerleşim, küçük boyutlu bir köy izlenimi vermektedir. Buna rağmen batı cephesinde Tunca Nehri'ne doğu ve güney cephesinde ise Tunca'ya bağlanan Hasanağa Deresine hakim bir noktada olması tarım ekonomisi açısında yerleşimin coğrafi yapısını güçlendirmektedir. Öte yandan yerleşim alanında itibaren doğuya

[121] İlk defa 1959 yılında Şevket Aziz Kansu'nun Edirne araştırmaları sırasında bulunarak bilim dünyasına duyurulan Çardakaltı yerleşiminde 1960 yılında ise küçük çaplı arkeolojik kazılar yapılmış ve Geç Kalkolitik-Erken Tunç dönemlerine tarihlenen önemli bulgular elde edilmiştir (Kansu 1963: 664-666). Ş. A. Kansu'nun ilk keşif gözlemlerinde de kuzey cephesinden kum alınması nedeniyle büyük ölçüde tahribata uğradığı belirtilen höyükten geriye çok fazla veri kalmadığı anlaşılmaktadır. 1995 yılı yüzey araştırmaları kapsamında Çardakaltı Höyüğünü yeniden tespit etmeye çalışan B. Erdoğu, çöplük altında kalan yerleşime dair herhangi bir bulguya rastlamadığından söz eder (Erdoğu 1997: 274, 275). Höyüğün, Edirne Merkez ilçeye bağlı Başböyük Mevkii, 1220 ada, 5-9, 12-14 parsel numaralı taşınmazlar ile etrafında yayılmış olan eski çöplük alanının altında kaldığı anlaşılmaktadır

doğru hafif bir eğimle yükselen çevre topografyasının yaklaşık 700 m sonra bir anda yükselen ve güneydoğu yönünde kavisli bir yönelimle uzanan küçük ölçekli bir dağ sırası Köprübaşı Yerleşimi'nin doğal çevre yapısını güçlendiren bir görünüm sunar (Şekil 109, 110).

B. Erdoğu'nun 1995 yılı araştırmalarında (Erdoğu 1997), Köprübaşı Yerleşimi ile birlikte yakın çevrede var olduğunu bahsettiği *Namazgah Yerleşimi* ve *Çukurçayır Yerleşimi*'ne ne yazık ki tarafımızdan ulaşılamamıştır. Köprübaşı Yerleşimi'nin güneyinde yer alan bu iki yerleşimde Erdoğu'nun tespit ettiği yüzey keramikleri Geç Tunç ve Erken Demir çağları ile antik dönemlere tarihlenmiştir. "Edirne Açık Cezaevi'nin 500 m kuzeyinde" olduğu belirtilen Namazgah Yerleşimi, söz konusu bölgede 2000'li yıllarda yapılan tesis ve binalar nedeniyle günümüze ulaşmamıştır. "Edirne'nin 4,5 km kuzeyinde, kumocağı tarafından tahrip edildiği" belirtilen Çukurçayır Yerleşimi ise bölgedeki yoğun tarım faaliyetleri, modern atıklar gibi sebeplerle tarafımızdan tespit edilememiştir.

2.1.2.2.7. Suakacağı (Karatoprak) Yerleşimi[122]

Yerleşim Edirne'nin Bulgaristan sınırındaki köylerinden biri olan Suakacağı Köyü sınırları içinde yer alır. Köy, il merkezinin kuş uçumu yaklaşık 17 km kuzeyinde yer alır. Tunca Nehri'nin kıyısında kurulu olan Suakacağı köyünün yaklaşık 200 m kuzeybatısındaki Karatoprak Mevkii'nde yer alan yerleşim, Istranca (Yıldız) Dağları'nın güney yamaçlarından biri olarak Tunca Nehri'ne hâkim bir şekilde uzanan geniş bir seki üzerinde yer alır. (Şekil 111; Lev. 16-19)

Tunca Nehri'nin akıntı yatağından yaklaşık 100 m yüksekte yer alan yerleşim kotu, vadiye hâkim, kuzeybatı-güneydoğu yönünde, nehre paralel uzanan bir kaya seti üzerinde yer almaktadır. Yerleşim topografyası bu yönüyle güney yönden doğal bir koruma alanına sahiptir.

Her ne kadar yerleşim yüzeyinde mimari bir unsur görülmese de uydu görüntüsü, 63 x 43 m ölçülerinde bir alanın, düzensiz dairesel formda bir duvarla çevrili olduğuna işaret eder (Şekil 112, 113).

[122] Yerleşimde iki kez alan incelemesi yapılmıştır. Birincisinde Prof. Dr. E. Beksaç, ikincisinde Dr. E. Karaca araştırmaya katkı sunmuşlardır. Her ikisine de katkılarından dolayı teşekkür ederim

Yerleşime ait düzlüğün kuzey ucunda yakın bir geçmişte kum alımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu alandaki ilk bilimsel tespitler, 2000'li yılların ortalarında yapılan bu kum alım çalışmaları sırasında bazı keramiklerin bulunması neticesinde Edirne Müze Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Söz konusu alan incelemesi sırasında tespit çalışmalarında bulunan Prof. Dr. Engin Beksaç'ın verdiği bilgiler ile doktora tezi araştırmaları sırasında alanı yeniden inceleyen Dr. Ergün Karaca'nın tespit ettiği bazı keramikler bu alanda güçlü bir Erken Demir Çağı yerleşiminin varlığını kanıtlar niteliktedir (Karaca 2016: 134, 135, Kat. Nr: 122).

Suakacağı yerleşimi, yüzeyinde saptanabilen az sayıdaki keramik buluntu ve genel topografik özellikleri dikkate alınacak olursa Geç Tunç Çağı'ndan itibaren Antik Dönem sonuna kadar kullanılmış, tahkimatlı ve stratejik öneme sahip bir kale özelliği göstermektedir. Bu açıdan Erken Demir Çağı'nda Suakacağı Yerleşimi'nin Türkiye Trakyası'nda Tunca Vadisi'nin üst kesimlerini kontrolü altında tutan önemli bir kale yerleşimi olduğunu önermek yanlış olmayacaktır.

2.1.2.2.8. Kokarca Mezarlık Alanı

Istranca Dağlarının güney eteklerinin üst kotundan başlayarak Tunca Nehri'ne bağlanan küçük derelerden biri olan Tuğlalık Deresi'nin kaynağına yakın bir bölgede tespit edilen keramik bulgular, alanda son derece önemli bir Geç Tunç ve Erken Demir Çağı veri sahası olduğunu göstermiştir. Edirne ili, Lalapaşa ilçesine bağlı Tuğlalık Köyü'nün 1.5 km kuzeydoğusunda yer alan veri sahası Tuğlalık ile Hamzabeyli köyleri arasındaki karayolunun batı yanındadır (Şekil 114-116).

Yakın bir geçmişte bölgede yapılan 70 x 50 m ölçülerindeki tarımsal amaçlı sulama göleti neredeyse tüm arkeolojik sahayı tahrip etmiştir. Gölet alanında su olmadığı zamanlarda yüzey ve kesitlerde tespit edilen keramik bulguların hamur ve bezeme kalitesi bu alanın günlük yaşam alanından ziyade bir mezarlık ya da törensel amaçlı kullanılan bir saha olabileceğini düşündürmektedir.

2.1.2.3. Süloğlu Vadisi Buluntu Merkezleri

Kuzeyde Istranca Dağları'ndan doğup, Süloğlu ilçe merkezini aşarak güneye doğru devam eden, Hasköy'de yeni bir isim alarak Meriç Ovası'na doğru akan Süloğlu Deresi, debisi yüksek olmamakla birlikte çevresinde yarattığı bereketli topraklara sahip vadisi ile prehistorik dönemlerden beri yerleşim için tercih edilen bir alan olmuştur.

Süloğlu ilçe merkezi ile birlikte Istrancaların ovalık düzlemine inen topografyada yerleşimlerin Süloğlu Deresi boyunca sık sayılabilecek aralıklarla kurulduğu anlaşılmaktadır.

M. Özdoğan ve B. Erdoğu'nun bölgede yaptığı araştırmalar, Süloğlu ilçesi ile güneydeki Hasköy Köyü arasında uzanan derenin özellikle batı yakasında vadi boyunca kurulu pre ve protohistorik yerleşim olduğuna işaret eder. *Kocatepe, Ortadeğirmen, Tepe Yanı, Arpaç/Kaynaklar* bu yerleşimler arasında sayılırken, Süloğlu Deresi'nin batı yakasında ise biri kuzey uçta (*Karabaş*), diğeri güney uçta (*Bağlıkarkası/Kumocağı*) iki yerleşimden söz etmek mümkündür.

2.1.2.3.1. Bekçitepe Yerleşimi

Süloğlu Vadisi'nin kuzey ucunda ilk defa tarafımızdan tespit edilen Bekçitepe yerleşimi Edirne ili, Süloğlu ilçe merkezinin 2,400 m güneyinde yer almaktadır. Hasköy deresinin batı yanında hafifçe yükselen bir yamaç sekisi üzerinde yer almaktadır.

Her ne kadar 2021 yılı yüzey araştırmalarımız sırasında mevsim koşullarının zorluğu nedeniyle sadece taşınmazın kuzey yarısında yoğun malzeme tespit edilmiş olsa da, yerleşimin, doğuya doğru uzanan yükseltide de devam eden bir höyük olduğu anlaşılmaktadır. İncelemeler sırasında arkeolojik malzeme yoğunluğu gösteren alan yaklaşık 30 x 60 m ölçülerindedir.

Süloğlu (Hasköy) Deresi'nin bugünkü yatağının ortalama 30 m batısında yer alan yerleşim dere yatağından 1,5 m kadar yüksek kotta yer alan bir set üzerindedir. Batı yönde ortalama 15 derecelik bir eğimle yükselerek vadiye dönük yamaç oluşturan bu set üzerinde yerleşim izi tespit edilebilmiştir. Setin üst ve alt

yanlarındaki setlerde ise keramik dağılımı izlenememiştirYerleşim yüzeyinde tespit edilen keramikler çok belirgin özellikler sunmayıp, Trakya Bölgesi'nin Erken prehistorik dönemlerinden beri bilinen hamur ve bezek özelliklerine sahip parçalardır. Buna rağmen yüzey genelinden toplanan siyah, siyahımsı gri renkli hamur ve astara sahip perdahlı el yapımı kap parçaları genel olarak Erken Demir Çağı özellikleri sergilemektedir.

2.1.2.3.2. Kocatepe Yerleşimi[123]

Edirne ili, Süloğlu ilçesi, Tahta Köprü Mevkii sınırları içinde yer alan yerleşim, Süloğlu ilçe merkezinin yaklaşık 3.200 km güneyinde, Küküler köyü merkezinin ise 2 km kuzeyinde yer alır. Küküler- Süloğlu karayolunun batı yanında, yoldan iki parsel içerdedir. Süloğlu Deresi'nin doğu yanındadır. Dere yatağından yaklaşık 150 m içerde yer alan, ortalama 2 m yüksekliğindeki bir teras üzerinde yayılan yerleşim alanının bugünkü topografik görünümü bir düz yerleşim görünümü sunmaktadır. Teras doğu yönde geniş bir düzlük oluşturduktan sonra bugünkü karayolundan sonra yani yerleşimden 200 m sonra yavaş yavaş doğu yönünde yükselen eğimle devam eden bir topografyanın parçasıdır (Şekil 119, 120).

B. Erdoğu, Erken Prehistorik devirlerden Antik Dönem içlerine kadar kullanım görmüş bir höyük olduğuna vurgu yaptığı Kocatepe'deki yerleşimin dere boyunca bir kilometrelik bir hat boyunca veri sunduğunu söylese de (Erdoğu 1997: 278), günümüzde bölgede yer alan yapılaşma ve topografya değişimleri nedeniyle 2021 yılı araştırmalarımız 300 * 300 m'lik bir alanda yoğunlaştırılmıştır.

Yerleşim, alana ismini veren iki adet tümülüsün iki yanında dağılım gösterir. Tümülüslerden kuzey yandaki 70 m çapı ve 5 m'ye yakın yüksekliği ile diğerinden daha büyüktür. Güney yanda kalan küçük Tümülüs ise 40 m çapında ve yaklaşık 4 m yüksekliğindedir.

Erken Demir Çağı buluntuları küçük tümülüsün güney yanında ve büyük tümülüsün batı ve kuzey yanında dağılım göstermektedir. Küçük tümülüsün güney yanındaki taşınmaz üzerinde yüzey keramiği yaklaşık 40 x 40 m'lik bir alanda

[123] M. Özdoğan 1989 yılı araştırmalarında tespit ettiği "Kocatepe Höyüğü"nün ETÇ bulguları konusunda bkz: M. Özdoğan 2014.

izlenebilmekteyken büyük tümülüsün batı ve kuzey yanındaki bölümde keramik yayılımı yaklaşık 100 x100 m'lik bir alanı kapsar.

Yüzey keramiğinin yayılım oranı açısından ise büyük tümülüsün kuzey ve batı yanındaki taşınmazlar ile küçük tümülüsün güney yanındaki sahada farklılaşma dikkat çekidir. Erken Demir Çağı keramiğinin daha çok ve nitelikli bir şekilde küçük tümülüsün güney yanındaki taşınmazda tespit edilmiştir. Bu durum, kültür dolgusu zaman içinde aşınmış olan Kocatepe Höyüğü'nde Erken Demir Çağı yerleşim yoğunluğunun güney kıyıda olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.2.3.3. Yukarı Ova Yerleşimi

Süloğlu Deresi'nin doğu yakasında yer alan Yukarı Ova Yerleşim alanı, Edirne ili, Havsa ilçesine bağlı Arpaç Köyü sınırları içinde olup, Küküler Köyü mezarlığının güney yanında, Arpaç- Süloğlu karayolunun batı yanındaki bitişik parselde yer almaktadır. Süloğlu Deresi, yerleşimin 500 m batısından akar (Şekil 121, 122).

İlk defa tarafımızdan yürütülen 2021 yılı saha araştırmaları sırasında tespit edilen yerleşimde yaklaşık 150 x 150 m'lik bir alanda keramik dağılımı tespit edilmiştir. Alanın bugünkü topografyası, Yukarı Ova yerleşiminin bir düz yerleşim olduğunu gösterir

Yukarı Ova yerleşim alanındaki arkeolojik veri sahasını oluşturan tarla vasıflı taşınmazın hemen güney yanında yer alan Küküler köyü mezarlığı, bugünkü görünümü ile bir höyük izlenimi verse de 2021 yılında sahada yaptığımız alanda yüzeyde herhangi bir arkeolojik veriye rastlanmamıştır.

2.1.2.3.4. Ahmedi Kalfa Mezarlık Alanı[124]

Süloğlu Vadisi'nde, Yukarı Ova Yerleşimi'nin 350 m güneyinde yer alan Ahmedi Kalfa veri sahası ismini, tapu kayıtlarındaki mevki adından alır. Alan Havza

[124] Veri sahası I. Czyborra'nın yayınında (Czyborra 2001: 177) "Bağlıktepe" olarak tanımlanan alan olmalıdır. Ancak biz yerleşimin modern tapu kayıtlarındaki adıyla "Ahmedi Kalfa" olarak tanımlayacağız

ilçesi, Arpaç (Arpaz) Köyü sınırları içindedir. Arpaç Köyü- Süloğlu arasındaki karayolunun doğu yanındaki bitişik parselde yer alan mezarlık alanı tapuda 502 ve 503 parsel numaralarına kayıtlı tarla vasıflı taşınmazları kapsamaktadır (Koordinatları: N: 41^0 $42^{\prime}$ $6^{\prime\prime}$ / E: 26^0 $53^{\prime}$ $16^{\prime\prime}$). Süloğlu Vadisini oluşturan akarsu alanın 650 m batısından geçmektedir. Süloğlu Deresi'nden itibaren hafif bir eğimle gelen topografik yapı, veri alanının yer aldığı bölümde düz bir ova düzlemi oluşturduktan sonra yeniden doğuya doğru belirli bir eğimle yükselerek devam ederek yaklaşık 2,5 km sonra yüksek olmayan bir yamaç oluşturmaktadır (Şekil 12 124).

Erken Demir Çağı keramiklerinin tespit edildiği Ahmedi Kalfa hem kuzey yanındaki Yukarı Ova yerleşimi olan yakınlığı hem de küçük bir alana yayılan yüzey malzemesi bu sahanın hemen kuzey batı yakınında yer alan "Yukarı Ova Yerleşiminin" nekropol sahası olabileceğini düşündürmektedir.

2.1.2.3.5. Bağlık Arkası Höyüğü

Edirne ili, Havsa İlçesine bağlı Hasköy ile Musulca köyü arasında yer alan yerleşim halk arasında İğrek ya da Kum Ocağı Mevkii olarak bilinir. 1990'lı yılların ortasında B. Erdoğu tarafından incelenmiş olan höyüğün bir kısmının kum alımı sırasında tahrip edildiği, kalan kısımda Erken Tunç Çağı, Erken Demir Çağı ve Arkaik Dönem malzemesi tespit edildiği belirtilmiştir

Höyük Süloğlu Vadisi'nin güney ucunda bilinen son yerleşim alanıdır. Vadinin batı yakasında yer alan höyüğün lokalizasyonu için 2001 yılında yaptığımız çalışmalarda günümüzde artık kullanılmayan kum ocağının oluşturduğu topografik değişimler nedeniyle B. Erdoğu'nun sözünü ettiği yerleşim alanı kesin olarak saptanamamışsa da aynı bölgede yer alan Musulca Köyü, 1112 ve 1113 parsel numaralı taşınmazlar üzerinde Erken Demir Çağı keramiklerinin yayılım gösterdiği saptanmıştır (Koordinat: $41^{o}39^{\prime}35^{\prime\prime}$ N/ $26^{o}51^{\prime}50^{\prime\prime}$ E). Dere yatağına 250 m uzakta, vadiye hâkim hafif bir sırt üzerinde yer alan yerleşim yayvan bir höyük görünümü arz eder. Alanda Erken Demir Çağı malzemelerinin yayılım gösterdiği saha yaklaşık 6500 metrekaredir. Tespit edilen alan olasılıkla B. Erdoğu'nun sözünü ettiği yerleşimin uzantısıdır(Şekil 125, 126).

Yerleşimde önceki yıllarda yapılan araştırmalarda saptanan Erken Tunç Çağı ve Arkaik Dönem bulguları höyükteki uzun süreli kullanımı göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca, bölgede Erken Demir Çağı yerleşimlerinin birçoğunda olduğu gibi burada da yerleşimin aynı alanda Demir Çağı içlerine kadar sürmüş olması da önemli bir detaydır.

2.1.2.4. Hasköy Ovası Buluntu Merkezi

Türkiye Trakyası'nın kuzeyden sınırlayan Istranca Dağlarından doğarak güneye doğru akan Süloğlu Deresi, Hasköy Köyü'nde güneybatıya doğru kesin bir dönüş yaparak yoluna devam eder. Dere Hasköy Köyü'ndeki bu yönelimden sonra Hasköy Deresi adıyla anılır.

Yüksek olmayan sırtların arasında alüvyal düzlükler, sekiler yaratarak ilerleyen Süloğlu Deresi, Hasköy Deresi'ne dönüştükten sonra da batı yönde benzer arazi şekilleri yaratarak devam edip geniş Havsa Ovası'nı oluşturur ve nihayetinde Meriç Nehri'ne bağlanır.

Hasköy Köyü, akarsuya kazandırdığı bu yeni yönelim ve isim dışında da çok önemli bir coğrafi belirleyiciliğe sahiptir. Köy, Istancalar'dan, Kırklareli'nden, Edirne'den ve Havsa yönünden gelen yolların kesişme noktasıdır. Bu özelliği ve verimli geniş arazileri ile önemli bir kültür merkezi niteliğindedir.

Nitekim yüzey araştırma verileri Hasköy Köyü ve çevresinin Kalkolitik Dönem'den itibaren yerleşime açık olduğuna işaret eder. Köy merkezinin hemen doğu yanındaki hakim sırt üzerinde kurulu olan *Yumurtatepe Tümülüsü*'den adını alan *Yumurtatepe Yerleşimi* bölgenin en erken yerleşimlerinden biridir (Erdoğu 1997: 280).

B. Erdoğu'nun araştırmalarında Yumurtatepe Yerleşimi'nde Erken Demir Çağı tabakasına işaret eden herhangi bir bulgudan söz edilmez. Buna rağmen, R. O. Arık Yumurtatepe Tümülüsü'nün dolgusunda keramikler tespit edildiğine değinir (Arık 1940: 243). Arık'ın sözünü ettiği keramikleri İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde inceleyen M. Özdoğan, tümülüs dolgusunda bulunan malzemenin yoğun olarak Demir Çağı keramiği olduğunu belirtmiştir (Özdoğan 1982: 28). Bu bilgi, tümülüs yakınında yer alan Yumurtatepe Höyüğü'nün en üst tabakasında ya da belirli bir

bölümünde yer alan bir Demir Çağı yerleşiminin aynı isimli tümülüsün yapımı sırasında tahrip edildiğini akla getirmektedir.

2.1.2.4.1. Cevizlik Yerleşimi

Edirne ili, Havsa ilçesine bağlı Hasköy Köyü'nden Havsa ilçe merkezine giden karayolunun yaklaşık 2. km'sinde, yolun 100 m doğusunda yer alan yerleşim Hasköy Deresi'nin batı yanında yer alır. Tapu kayıtlarında, yerleşim alanının yer aldığı bölge *Ova Mevkii* olarak yer almaktadır. Havsa-Hasköy karayolu ile dere arasında setler oluşturarak yer alan tarlalardan birinci terası oluşturan 1880 Parsel numaralı teras ile onun doğu eteklerinde yer alan 3380 ve 3381 parsel numaralı hafif eğimli yamaç tarlalar üzerinde keramik dağılımı izlenmiştir (Koordinat: $41^{o}37^{'}\ 26^{''}$ / $26^{o}\ 51^{'}\ 16^{''}$) (Şekil 127).

Terasın yola yakın üst düzlüğü ile doğu eteklerinde yoğunluklu olmak üzere geniş bir alanda Erken Demir Çağı, Orta Demir Çağı ve Antik Dönem keramiği tespit edilmiştir. Erken Demir Çağı malzemesinin yayılım alanı yaklaşık 3,70 hektarlık bir yerleşime işaret eder niteliktedir.

Cevizlik yerleşimi hem 1980'li yılların başında M. Özdoğan hem de 1990'larda B. Erdoğu tarafından ziyaret edilmiştir. M. Özdoğan araştırmalarından elde edilen yüzey buluntuları I. Czyborra tarafından yayımlanmıştır (Czyborra 2001: 178, Taf. 5; 6,1-6; 30,3.12) (Şekil 128).

Hem 2021 yılı yüzey araştırmamız sırasında yerleşimde tespit edilen keramik bulgular hem de Edirne Müzesinde saklanan keramikler Cevizlik'in Trakya Bölgesi için tipik Geç Tunç ve Erken Demir Çağı yerleşimlerden biri olduğunu kanıtlayacak niteliktedir.

2.1.2.5. Saroz Körfezi'nin Kuzey Kesiminde Buluntu Merkezleri

Edirne'nin en güneydeki iki ilçesi olan Enez ve Keşan'ın idari sınırları içinde kalan Saroz Körfezi'nin kuzey kıyı hattı hem Meriç Nehri ile bağlantılı akarsuların hem de geniş sahil bandının beslediği verimli ve stratejik bir coğrafi alandır. Alan hem doğuya doğru açılan doğal koridorları hem de Gelibolu yarımadası ve kuzey

Ege adalarına ulaşım sağlayan kısa mesafeli deniz trafik hattı ile Trakya'nın Anadolu'ya açılan hatlarından biridir. Kıyı şeridine doğu-batı yönünde paralel uzanan Hisarlı Dağı yörenin coğrafi peyzajını tamamlar niteliktedir. Dağı güneyinde yer alan irili ufaklı tepecikler arasında geniş oval düzlükleri yer alır. Yörenin prehistorik devirlerden beri sahip olduğu bilinen su kaynakları da tüm bu coğrafi olgularla birlikte yerleşim geleneğini beslemiştir.

1990 yılında bölgede yüzey araştırmaları yapan S. Başaran antik dönem bulguları yanında birkaç prehistorik yerleşimi ilk defa tespit etmiştir (Başaran 1999). E. Beksaç'ın Saroz Körfezi'nin kuzey kıyı hattında yürüttüğü yüzey araştırmalarında kimi Erken Demir Çağı verisi sunan *Üvecik Tepe*, *Pandır Bahçe* höyükleri ile *Değirmentepe* ve *Göztepe* yerleşimleri tanıtılmıştır (Beksaç 2014: 80, 90; Beksaç 2015: 263-264; Karaca 2016: 116-118). Ayrıca E. Karaca da doktora tezi kapsamında bölge yerleşimlerini araştırmıştır (Karaca 2016).

Tarafımızdan yörede yapılan yüzey araştırmalarında, önceki yıllarda incelenmiş olan yerleşimler yeniden taranmış bunun yanında daha önce incelenmediği anlaşılan bazı alanlarda da Erken Demir Çağı malzemesi aranmıştır.

Ainos, Hoca Çeşme, Değirmentepe, Göztepe, Hasköy, Pandır Bahçe gibi daha önce incelenmiş yerleşimler dışında Hoca Çeşme Höyüğü'nün 300 m güneyinde tarafımızdan ilk defa tespit edilerek "Küçük Ova Höyüğü" adı verilen yerleşimde, Ainos antik kentinin doğu yanındaki *Büyük Sancaktepe Tümülüsü*'nün kuzey güney yanındaki yaklaşık 1 km genişliğindeki sahada, Enez ilçesine bağlı Yazır Köyü'nün doğusundaki *Fırınkayalar Mevkii*'nde Erken Demir Çağı kültürel veri taraması yapılmıştır.

Küçük Ova Höyüğü, Enez ilçesi, Yenice Köyü, 2048 parsel numaralı tarım arazisi ve çevresinde yer almaktadır. Burada yapılan incelemelerde, yüzeyinde yoğun şekilde Neolitik, Kalkolitik ve Roma dönemi keramiği olduğu gözlemlenen, batı ucundaki kayalık yüzeyinde ise işlenmiş döşemler ve sunu çanağı özelliği gösteren kaya çukurları olduğu görülen *Küçük Ova Höyüğü*'nde Erken Demir Çağı keramiğine rastlanmamıştır.

Bir iç limana bakan *Büyük Sancaktepe Tümülüsü*'nün bulunduğu alan çevresinde Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı yerleşim geleneği için son derece ideal topografik ve coğrafi özellikler gösteren alanlar mevcuttur. Bu topografik

özellikler dikkate alınarak tümülüs çevresinde yaptığımız araştırmalarda herhangi bir Erken Demir Çağı bulgusu elde edilememiştir.

Yazı köyünün doğu yakasındaki kırsal alanda yapılan incelemelerde ise birbirinden farklı iki bölgede yöre halkının "Fırınkaya/Furunkaya" olarak tanımladığı kaya anıtları tespit edilerek belgeleme çalışması yapılmıştır.

Önceki yıllarda incelenmiş ve Erken Tunç Çağı höyüğü olarak tescil edilmiş olan *Pandır Bahçe Höyüğü* yerleşimi tarafımızdan yeniden incelenmiştir. Kayıtlara *Pandül Höyük* adıyla da geçmiş olan höyük son derece önemli bir noktada yer alan ve kalın bir kültür dolgusuna sahip olduğu anlaşılan önemli bir prehistorik yerleşimdir. Höyük yüzeyinden topladığımız siyah yüzeyli, perdahlı el yapımı birkaç parça keramik, alandaki Erken Demir Çağı yerleşimi için şüphe uyandırmakla kesin kanaat oluşturmamız için yeterli olmamıştır

Trakya'nın kuzey Ege sahiline hakim bir tepe olan Hisarlı Dağı'nın zirvesindeki geniş düzlüğe kurulu olan kale yerleşimi (*Hisarlıdağ Kalesi*) tarafımızdan da ziyaret edilmiştir. Yoğun ormanlık içinde yer yer izleri sürülebilen tahkimat duvarı temelleri, işlenmemiş taşlar kullanılarak kuru örgü tarzında inşa edilen, sandık duvar formunda bir yapıya sahiptir. Sahada tahkimat kalıntıları dışında yüzeyde görülen herhangi bir mimari kalıntısı yoktur. Görülebilen az sayıdaki keramikler ise kırmızı renk tonlarında hamurlu, astarsız el yapımı parçalar olup ayrıca aynı hamur rengine sahip daha fazla oranda pithos parçaları tespit edilmiştir. Araştırmalarımız sırasında kale yüzeyinde Trakya Bölgesi'nin tipik siyah hamurlu, el yapımı perdahlı mal gruplarına ait herhangi bir keramiğe rastlanmamıştır.

2.1.2.5.1. Ainos Antik Kenti

Antik dönemin Kuzey Ege sahilindeki en önemli yerleşimlerinden biri olan Ainos, Meriç Irmağı'nın Ege Denizi'ne döküldüğü yerde kuruludur. Antik yerleşim, Meriç Nehri'nin son bölümlerinde yarattığı geniş deltanın ortasında denize doğru uzanan kalker zeminli yüksek bir kayalık burun üzerinde gelişmiştir (Erzen 1972a: 235; Dan vdğ. 2019). Konumu gereği Ainos hem geniş ve verimli tarım arazilerine hem de iki doğal limana sahiptir. Öte yandan kentin birkaç kilometre kuzeydoğu

gerisinde başlayan dağ yükseltileri tarih boyunca hayvancılık ve çoban kültürünün gelişmesine de olanak sağlayan bir etmen olmuştur (Şekil 129)[125].

2.1.2.5.2. Hoca Çeşme Höyüğü

Enez ili Edirne ili, Enez ilçesinin sınırları içinde yer alan höyük ilçe merkezinin 4 km güneydoğusundadır. Enez'den Keşan'a giden karayolunun kuzey kıyı cephesinde yer alan höyük ismini, güney karşısındaki eski bir çeşmeden alır. Coğrafi olarak Saroz Körfezi'nin kuzey kıyısında yer alan höyük denizden 6 km içerde Meriç Nehri'nin oluşturduğu deltaya bakan dalgalı sırtlardan birinin uç kısmı üzerinde konumlanmıştır (Şekil 130).

Yerleşim, tabanında geniş bir alana yayılan ana kaya tabanı üzerine kuruludur. Jeolojik veriler anakayanın güney cephesinde açığa çıkan bir taban suyuna sahip olduğunu göstermektedir. 1990'lı yıllara kadar höyüğün güneyindeki çeşme ile kontrol altına alınan bu taban suyu günümüzde kurumuş durumda olsa da bu alandaki yerleşim geleneğinin yaşam kaynağı olmuştur.

Hoca Çeşme Höyüğü 1990-1993 yılları arasında Ainos Kazı başkanlığının davetiyle M. Özdoğan tarafından kazılmıştır. Yapılan kazılarda höyükte dört kültür evresi olduğu ve bu evrelerin de kendi içinde yedi yapı katına/tabakaya sahip olduğu tespit edilmiştir (Karul 1994: 22 vd). Bulgaristan'daki bilinen en erken Neolitik yerleşme olan Karanovo I'den daha eski bulgular sunan Hoca Çeşme Höyüğü'nün MÖ. 5300'lere tarihlenen, Balkanlar'daki en erken Neolitik yerleşim olduğu önerilmiştir (Başaran 1999; Özdoğan 1996: 336, 337; Karul 1994: 123; Özdoğan 2013: 179 vd; Karul ve Bertram 2005).

Hoca Çeşme kazılarına dair raporlarda ve sonrasında yapılan yayınlarda, höyüğün Erken Demir Çağı'nda da kullanıldığına dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Buna rağmen E. Beksaç, tarımsal faaliyetlerle yok edilmiş olan en geç tabakasının Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçişi simgeleyen bir evreye ait olduğu önermiştir (Beksaç, 2014: 77). Nitekim tarafımızdan tespit edilen

[125] Kentin Erken Demir Çağı yerleşiminin yeri kesin olarak saptanamamıştır. Buna rağmen kentin akropolü niteliğindeki Enez Kalesi'nde yapılan kazıların en alt tabakasında yer alan ana kaya düzeltme mekanlarında bulunan bazı keramikler Erken Demir Çağı'nda denize hakim konumda bir yükselti olan akropolün kullanıldığını kanıtlamıştır.

az sayıdaki keramik höyüğün son kültür katını (5. Evre) Erken Demir Çağı'nın oluşturduğunu ortaya koymaktadır[126].

Hoca Çeşme Höyüğü ve Erken Demir Çağı Yerleşim Alanı 2022 yılı yaz aylarında Hoca Çeşme Höyüğü'nde yaptığımız incelemeler sırasında, höyüğün kuzey/kuzeydoğu yanında, höyüğe ait ana dolgu ile yaklaşık 150 m kuzeyinde yer alan sırt arasında kalan düzlük yüzeyinde Erken Demir Çağı'na tarihlenebilecek az sayıda da olsa keramik bulguya rastlanılmıştır (Şekil 131, 132). Yüzeyden az sayıda keramik tespit edilmesi, yeni hasat edilmiş buğday tarlası vasfındaki arazinin incele sırasında sürülmemiş olması ile açıklanabilir.

2.1.2.5.3. Değirmentepe/Umurbey Yerleşimi

Edirne ilinin, Enez ilçesine bağlı olarak ilçe merkezinin 16 km doğusunda yer alan Umurbey köyü sınırları içinde yer alan yerleşim alanı yörenin en büyük yükseltisi olan Hisarlı Dağı'nın güneydoğu eteklerindedir. Doğal bir terasının üst yüzeyi ile onun güneydoğu eteklerindeki eğimli araziyi işgal eden yerleşme Umurbey köy merkezinin kuzey doğusunda, su deposunun yer aldığı noktadadır (Şekil 133).

Yerleşimin ana bölümünü oluşturan doğal teras 85 x 80 m'lik bir yerleşim alanı oluşmasına olanak sağlamıştır. Yerleşim yüzeyinde yoğun şekilde Erken Tunç Çağı gri keramikleri izlenmekle beraber Antik Dönem ve Roma Dönemi malzemeleri de teras üzerinde az oranda, terasın güneybatısındaki eteklerde ise daha yoğunluklu olarak izlenebilmektedir.

Teras alanının güney cephesindeki kesitte işlenmemiş yöresel taşlarla yapılmış bir tahkimatın kalıntıları kısmen izlenebilmektedir. Yerleşim bu görünümüyle teras alanındaki *tepe yerleşim* ve yamaçlara yayılan *aşağı kent* görünümünde bir kent topografyası sunmaktadır. Kesitte izi görülen tahkimatın dönemi net olarak anlaşılmazsa da mimari özelliği açısından Anadolu Tunç Çağları

[126] Saros Körfezi'nin kuzeyindeki bölgede de arkeolojik araştırmalar yapmış olan Prof. Engin Beksaç, kendisi ile yaptığımız görüşmede Hoca Çeşme Höyüğü'nün yüzeyinde Erken Demir Çağı keramiği gördüğünü belirtmiştir. Bunun üzerine höyüğün hafiri olan Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'la konu hakkında yaptığımız görüşmede höyüğün kuzey yanındaki sırta bağlanan ve kazı yapılmamış olan düzlükte Erken Demir Çağı bulgularına rastladıklarından söz etmiştir. Her iki bilim insanına verdikleri bilgiler için teşekkür ederiz.

yerleşimlerinden bilinen hafif meyilli taş temele sahip, kerpiç duvarlı surlarını hatırlatmaktadır (Şekil 134, 135).

2.1.2.5.4. Hasköy Yerleşimi

Enez ilçesine bağlı Hasköy Köyü sınırları içinde yer alan yerleşim, köy merkezinin yaklaşık 1 km batısında, tarım arazilerinin bitip ormanlığın başladığı bölgede yer alır. Enez'den Keşan'a giden karayolunun 200 m kuzeyinde yer alan yerleşim, doğu, güney ve kuzey kenarlarından kıvrılarak akan küçük derelerle çevrilidir. Batı kenardaki dere yatağından itibaren batı yönde yavaşça yükselen bir doğal tepe üzerine kuruludur.

Hasköy Köyü'ne bağlı Bostanlık Mevkii'nde yer alan yerleşim yaklaşık 9500 metrekarelik geniş bir alanı kapsayan 153 ada, 2 parsel numaralı tarla vasıflı taşınmaz üzerinde yayılım gösterir. Taşınmazın batı yarısı yaklaşık 35 derece eğimli bir topografyaya sahipken doğu kenarda, bir anda yükselerek tepe oluşturur. Bu yükselti bağımsız bir tepe olmayıp, kuzeydoğu yönde uzanan bir sırtın uç kısmıdır.

1990 yılında bölgede yaptığı yüzey araştırmasında bu yerleşimi ilk defa tespit ederek "Hasköy Höyüğü" adıyla kayda geçiren S. Başaran, yüzeyde Anadolu ve Balkan tipi Erken Tunç Çağı keramikleri tespit ettiğini belirtir (Başaran 1999: 172, 173). Başaran, yerleşimin doğu kenarındaki tepenin üst yüzeyinde yer alan 65 x 30 m ölçülerindeki düzlüğü höyük olarak tanımlamış, tepenin batı yamaçlarında ise antik dönem malzemesi olduğunu belirtmiştir.

2022 yılı içinde ziyaret etme olanağı bulduğumuz Hasköy yerleşiminin, tıpkı aynı bölgede yer alan Umurbey/Değirmentepe yerleşimi gibi akropol ve yamaç yerleşimi geleneğini sürdüren bir yerleşim tipine sahip olduğu ve bu yerleşimin akropolünü oluşturan doğal tepenin ise prehistorik devirlerden beri kullanıldığı kanaatindeyiz. Bu haliyle Hasköy yamaç yerleşiminin yaklaşık 65 x 30 m akropolü yanında 85 x 80 m'lik bir aşağı kente sahip olduğu söylenebilir.

Yerleşimin ziyaret edildiği dönemdeki bitki örtüsünün yapısı nedeniyle, uzun süredir tarımsal amaçlı sürülmediği anlaşılan tepe ve eteklerindeki ot yoğunluğu arazide yeterinde kültür varlığı takip edebilmemizin önünde engel olmuştur. Buna rağmen yerleşimin batı ucunda yer alan dereye yakın eteklerde tespit edilen birkaç

parça keramik, Hasköy yerleşimindeki kültür tabakalanmasında Erken Demir Çağı ve gri keramikle temsil edilen Geç Demir Çağı/Arkaik Dönem'in de var olduğunu ortaya koymuştur.

Hasköy yamaç yerleşimi, coğrafi konumu itibariyle, doğu-batı yönlü dar vadi yatağı içine oturmuş, vadiyi aşan yol hattı yanında özellikle batı cephesinde yoğunlaşan tarım arazilerini kontrol altında tutan, günümüzde sık ormanlık alanlarla kaplı olan dağlık topografyaya ardını alması ile de çoban kültürünü destekleyen olanaklara sahip bir yerleşim görünümü sunmaktadır.

2.1.2.5.5. Göztepe Yerleşimi

Enez ilçesine bağlı Karaincirli Köyü'nün sahilinde yer alan Göztepe yerleşimi, köy merkezinin yaklaşık 3,5 km güneydedir. Bir kıyı yerleşimi olan Göztepe, yaklaşık 30 m yüksekliğindeki kayalık yükselti üzerinde yer alır. Denize hakim, stratejik bir noktada bulunmaktadır. Kuzeyden itibaren güneyde denize doğru hafifçe yükselerek uzanan doğal bir sırt üzerinde yer alan yerleşim, yüzey buluntularının yayılım alanının sunduğu topografik görünüm itibariyle bir yamaç yerleşimidir. Yerleşimin akropol olabilecek en yüksek noktası, deniz kıyısındaki tepe iken aşağı kent bu tepenin kuzey eteklerinde yayılır (Şekil 137, 138).

Denizi kontrol eden konumu yanında etrafındaki genişçe tarıma elverişli alanlarla Göztepe yerleşimi oldukça elverişli bir konuma sahiptir. Yerleşim tarihi boyunca Trakya'dan göçlerin Ege ve Anadolu'ya açılan deniz trafiğinin kontrol edildiği yerlerden birinin de Göztepe yerleşimi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

E. Karaca, yerleşimin hemen batı yanından denize dökülen Suvat Deresi ile onun doğusunda yer alan Tuzla Gölü arasındaki bugünkü karasal yapının, zaman içinde dere alüvyonları ile dolmuş olabileceğini, İlk Çağ'da bu alanın, Tuzla Gölü ile birlikte denizin bir parçası olabileceğini önermektedir (Karaca 2016: 117). Bir jeo-arkeolojik araştırmaya muhtaç olan bu önerinin doğruluğu kabul edilecek olursa, Göztepe yerleşimin hemen batı yanında liman için uygun bir körfez yer aldığını düşünmek gerekir.

2013 yılı yüzey araştırmalarında yerleşimi inceleyen E. Beksaç Göztepe'de Geç Tunç, Erken Demir Çağı ve Protogeometrik devir keramiği bulduğunu belirtir. Karaincirli'nin kuzeyinde dağlık bölümde yer alan Yazır ve Çeribaşı köylerinin çevresinin antik kaynaklarda sözü edilen Absinthi isimli Trak kabilesinin bölgesi olabilecek arkeolojik potansiyele sahip olduğunu söyleyen Beksaç'a göre Göztepe Yerleşimi de mitolojik Trak şefi Polytis'in idari merkezi olan *Politymbria* olarak lokalize edilebilecek önemde bir yerleşimdir (Beksaç 2015: 263, 264).

2022 yılı yaz ayları içinde tarafımızdan incelenen Göztepe yerleşiminin yamaç ve tepe topografyası, yüzeyi kaplayan ot örtüsü nedeniyle yüzey keramiği bulmamızı engellese de yerleşimin doğu eteklerini oluşturan tarım arazilerinde Erken Demir Çağı'nın tipik çanak çömlek hamur ve perdah özelliklerine sahip bazı parçalar tespit edilebilmiştir (EK. 296).

2.1.2.6. Tozaklı Vadisi ve Çevresinin Buluntu Merkezleri

Kırklareli ili, Pınarhisar ilçesinin güneydoğusunda yer alan Tozaklı Vadisi, Istrancalar'dan doğarak güneybatı yönünde akan dereden adını alır. Poyralı, Tozaklı, Ertuğrul (Kazanköy) ve Karaağaç köylerini aşarak Turgutbey Köyü'nde Kaynarca Deresi ile birleşen akarsu, bölgenin genel coğrafi karakterine uygun, yüksek olmayan sırtların sınırlandırdığı bir vadi oluşturur. Yaklaşık 30 km uzunluğa ve ortalama 750 m genişliğe sahip olan vadi, ana kaynağa bağlanan küçük derelerin de etkisiyle hem ova düzleminde hem de her iki sırtın etek ve tepelerinde verimli tarım arazileri yaratmıştır.

Vadi boyunca farklı dönemlere ait irili ufaklı yerleşim tiplerine sahip olabilecek nitelikte bir coğrafi yapıya sahip olan bu alandaki çalışmalarımız oldukça kısa zamanlı olabilmiştir. Bu nedenle Tozaklı Vadisi'nin batı yakasında yoğunlaştırdığımız araştırmalarımızda biri sırt üzerinde biri ova düzleminde olmak üzere iki yerleşimde Erken Demir Çağı keramiği saptanabilmiştir.

Istranca Dağları'nın ovaya kavuştuğu etekte kurulu olan Pınarhisar ilçesinin batısında akan Kaynarca Deresi güney yönünde geniş bir ova yaratarak devam eder. Derenin dağ eteklerini terk ettiği noktada kurulu olan Kaynarca kasabası antik

dönemden beri kullanıldığı bilinen yer altı su kaynaklarına sahip olmasından dolayı bu adı alır.

Kaynarca Beldesi çevresinde geniş sayılabilecek bir ova oluşturan Kaynarca Deresi güneye doğru ilerledikçe Ataköy-Ceylanköy ve Hamzabey Köyü boyunca iki yanda yükseltilerle sınırlanan dar bir vadi yaratarak devam eder. Bu vadinin doğu kanadı, Eski Taşlı Köyü civarında yerini geniş düzlüklere bırakarak Lüleburgaz'a kadar devam eden geniş araziler yaratır.

Yan akarsu kollarının da beslediği Kaynarca Vadisi özellikle kuzey yarısında dikkat çeken yoğun bitki örtüsüne sahiptir.

Detaylı arkeolojik araştırmaların yapılmadığı bu vadide tarafımızdan sürdürülen kısa süreli yüzey araştırmasında, önceki yıllarda tespiti yapılarak (Beksaç 2009: 184) birinci derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmiş Batak Değirmen Höyüğü'nde yeniden incelemeler de bulunulmuştur.

2.1.2.6.1. Beşiktepe Yerleşimi

Tozaklı Köyü sınırları içinde yer alan Beşiktepe, köy merkezinin 1.7 km güneybatısında yer almaktadır. 125 ada 773 ve 774 parsel numaralara kayıtlı tarla vasıflı taşınmazlar üzerinde yer alan Beşiktepe yerleşimi vadinin doğu/güney yamacında yer almaktadır (Şekil 139- 141; Lev. 20-23).

Vadi tabanından sert bir şekilde yükselen kayalık bir sırtın üzerinde yer alan yerleşim, yaklaşık 100 m yanından akan dereye ve yakın çevreye hakim bir noktadadır. Ortalama 40 m genişliğinde ve 110 m uzunluğunda bir sırt düzlüğüne kurulu olan yerleşimin tahkimat duvarlarıyla çepeçevre sarılı olduğu topografik izlerden anlaşılmaktadır. İzler, yerleşim etrafında olasılıkla taş temelli, eğimli dış cepheye sahip bir sur sistemi olduğuna işaret eder. Bir kale tipi yerleşim olduğu anlaşılan Beşiktepe'de ana yerleşim alanına girme olanağı sağlayan tek alan yerleşimin kuzeydoğu köşesidir. Buradan, Tozaklı Vadisi'nin doğu kanadını oluşturan sırtın üstündeki düzlüklere geçiş imkanı varken kalenin diğer kenarları, batı cephesinde yaklaşık 70-80 dereceye varan eğimli yamaçlardan oluşur.

2.1.2.6.2. Ova Yolu Yerleşimi

Kırklareli ili, Pınarhisar ilçesi, Tozaklı Köyü sınırları içinde kalan yerleşim, Beşiktepe'nin kuzeybatısında, ova düzleminde yer almaktadır. Tozaklı Deresi'ni batı yakasında yer alan yerleşim dere yatağından yaklaşık 100 m içerde başlayan alçak bir seki üzerinde yayılır (Şekil 142, 143).

Yüzeydeki arkeolojik malzeme doğu-batı yönde yaklaşık olarak 300 m, kuzey-güney yönde ise 150 m'lik bir alanda tespit edilmiştir. Arkeolojik malzemenin yayılım gösterdiği sahanın batı yarısında dikkati çeken topografik yükselti, alanı kültür dolgusu kalın olmayan bir höyük yerleşimi olabileceğini düşündürmektedir.

Ova Yolu Höyüğü'nde Erken Demir Çağı özellikleri gösteren keramikler doğu ve kuzey eteklerden toplanmıştır. Beşiktepe ve Ova Yolu yerleşimleri, Erken Demir Çağı'nda Balkanlar'ın yerleşim geleneğinde örnekleri bilinen çiftli yerleşim uygulamasının en güzel örneklerinden biridir. Aynı vadide birbirine yakın mesafede kurulan kale tipi yerleşme ve düz yerleşme şeklindeki bu yerleşim kompleksinin çok yakın bir benzerine Batı Karpat Vadisi'nde (Przybyła ve Jędrysik 2017) ve Güneybatı Macaristan'da (Fischl vdğ. 2015: fig. 12) rastlanır.

2.1.2.6.3. Batak Değirmen Höyüğü

Kırklareli ili, Pınarhisar ilçesi, Kaynarca Beldesi sınırları içinde kalmaktadır. Pınarhisar ilçe merkezinin yaklaşık 4 km batısında, Kaynarca Belde merkezinin ise 3,5 km güneyinde yer almaktadır. Höyüğün ana yerleşim alanı Pınarhisar - Lüleburgaz karayolu ile Kaynarca yönüne doğru yeni yapılan karayolunun kesiştiği noktanın 250 m kuzeybatısında kalmaktadır.

Höyüğün ana yükseltisi 90 x 80 m'lik bir alanı kapsar ve ova zemininden yüksekliği yaklaşık 1 m'dir. Höyükteki veri alanı ana yükseltiden çok daha geniş bir bölgeye yayılır. Höyük ana yükseltisinin güney batı yanında yer alan ve dereye kadar uzanan tarla yüzeyinde ve höyüğün kuzeydoğu yanında karayoluna kadar uzanan tarlaların yüzeyinde yer yer keramik bulguya rastlanır (Şekil 144, 145).

Batak Değirmen Höyüğünün merkezini oluşturan tepe ile güneybatı yanındaki bitişik taşınmaz, tapuda Kaynarca/Akarlar Mahallesi 247 ada 13 parsel

numarası ile kayıtlıdır. Arkeolojik malzeme bu alanda yoğun olmakla birlikte, kuzey/ kuzeydoğu yönde yer alan 247 ada, 12, 11, 10, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31 parsel numaralı taşınmazlarda ve yeni karayolunun doğusunda kalan 248 ada 2 ve 3 parsel ile 249 ada 2 ve 3 parsel numaralı taşınmazda da takip edilebilmektedir.

Yerleşim alanı batıda Kaynarca Deresi, doğuda ise Pınarhisar Deresi ile sınırlandırılır. Her iki dere yerleşimin güney ucunda birleşir. Söz konusu akarsu kaynakları höyük çevresinde geniş, verimli bir arazi yaratmıştır.

Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 25.06.2009 tarih ve 2582 numaralı kararı ile kabul edilen tescil fişinde, tarafımızdan tespit edilen alandan daha dar bir bölge sit alanı olarak tanımlanmış, höyüğün arkeolojik katmanları Erken Tunç Çağı, Hellenistik ve Roma Dönemi olarak tanımlanmıştır. E. Beksaç ise 2007 yılında yaptığı tespitte Batak Değirmen höyüğünde Kuzey Balkanlar bağlantılı Geç Tunç ve Erken Demir Çağı tabakalarının da var olduğundan söz eder (Beksaç 2009: 183, 184).

Tarafımızdan yapılan yüzey araştırmasında, höyük tepesinin doğusunda yer alan karayolunun hemen kenarında yer alan 247 ada 29, 30 ve 31 parsel numaralı taşınmazlarda yoğun bir şekilde Erken Demir Çağı yüzey keramiği tespit edilmiştir. Olasılıkla yol yapımı sırasında kısmen tahrip olan bu Erken Demir Çağı buluntu alanı yaklaşık 90 x 120 m'lik bir sahadır.

Batak Değirmen Höyüğü'nün Erken Tunç Çağı tabakasında güçlü bir yerleşimi işaret ettiği anlaşılmıştır. Yerleşimin lokasyonunun uygunluğu uzun süre kullanım görmesine olanak sağlamış olsa da prehistorik devirdeki gücünü Erken Demir Çağı'nda da koruduğunu söylemek şu anki veriler itibariyle zordur.

2.1.3. Yerleşim Uygulamaları Hakkında Yeni Veri ve Gözlemler

Doğu Trakya Bölgesi'nde bugüne kadar yapılmış Erken Demir Çağı kültürlerini de içeren yüzey araştırmaları ve 2021-2023 yıllarında tarafımızdan yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlar bölgede bu dönemde dikkati çeken bir yerleşim standardizasyonu olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Belirli coğrafi alanların, aynı tipte topografik yükseltilerin Erken Demir Çağı'nda yer seçimi için tercih edildiği anlaşılmaktadır. Vadi boyları en önemli yerleşim sahası olarak dikkat

çeker. Buna rağmen söz konusu vadi hattının geniş bir yatak düzlemine sahip olması yani geniş olması özellikle tercih edilmiştir. Dar ve derin vadilerin heyelan riski, eğimli yüzeylerden gelen sel yarıkları tabandaki yerleşimi etkileyeceği için tercih edilmemiş. Bu bağlamda Edirne'nin doğusundaki Süloğlu Vadisi yoğun yerleşim sahaları ile en önemli alanlardan biri iken Edirne'nin doğusundaki Musabeyli Köyü'nden Meriç Nehri'ne doğru güney yönde ilerleyen dar ve burgaçlı vadide; il merkezindeki I. Murat Devlet Hastanesi'nin batısında ve Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesinin doğu yanında yer alan dar ve yamaç eğimleri fazla olan vadilerde yaptığımız araştırmalarda herhangi bir yerleşim izine rastlanmamıştır.

Edirne ili, Merkez ilçedeki 1. Murat Devlet Hastanesi'nin batısında uzanan, yaklaşık kuzey güney yönlü vadinin her iki eteğinde yerleşim için uygun sekiler bulunmaktadır. Buna rağmen vadi boyunca izlenen bu sekilerin hiçbirinde yerleşim izine rastlanmamıştır. Vadinin batı cephesi günümüzde yoğun bir şekilde yerleşime açılmış durumdadır. Kuşkusuz ki bu durum eskiçağ yerleşimlerinin takibini zorlaştıran bir unsurdur. Ancak vadinin Eskiçağlardaki coğrafi özellikleri, topografik biçimlenişi ve bugün de yoğun şekilde hissedilen rüzgar akımına açık oluşu bu bölgede Erken Demir Çağı'na ait bir yerleşim bulunamayışının sebepleri olabilir.

Musabeyli'nin güneyinde uzanan vadinin Meriç Nehri'ne yaklaşan bölümlerinde, yamaç üstlerinde tespit edilen az sayıda, el yapımı, Erken Demir Çağı keramiği bu alanların, döneminde tarım arazisi gibi geçici süreli kullanıma açıldığını gösteren bulgular olarak yorumlanmalıdır (Şekil 146).

Bunun yanında bölgenin her yerinde, benzer topografik ve coğrafi özellikler gösteren her noktanın da yerleşim için tercih edilmediği; yerleşim organizasyonu açısından son derece elverişli olan birçok yerde Erken Demir Çağı yerleşimi olmadığı gözlemlenmiştir.

Tespit ettiğimiz veri alanları genel olarak değerlendirildiğinde Doğu Trakya'daki Erken Demir Çağı yerleşimleri topografik özellikleri açısından iki alt grupta incelenebilir: 1) Vadi içi ve ova yerleşimleri 2) Tepe Üstü yerleşimleri. Bu öneri, önceki yıllarda belgelenen verilerle de uyumludur.

Birinci tipi oluşturan "Vadi içi ve ova yerleşimleri" kimi zaman prehistorik kökenli *höyükler* şeklinde kimi zaman da Geç Tunç Çağı ya da Erken Demir Çağı ile

başlayan ve yüksek kültür tabakası içermeyen *düz yerleşimler* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Topografik dağılım açısından bakıldığında ilk alt grubu oluşturan vadi içi ya da ova düzlemi üzerinde kurulu yerleşimlerin genellikle akarsu kaynaklarının hemen yanını tercih ettiği görülecektir.

Doğu Trakya'da başta Tunca, Meriç, Egene nehirleri olmak üzere bu büyük akarsulara bağlanan Hasanağa, Süloğlu, Sazlıdere, Tozaklı Deresi, Kaynarca Deresi, Anadere, Tekederesi, Dolapdere gibi küçük akarsu kaynaklarının kenarlarındaki sırt üstü ya da yayvan teraslar Erken Demir Çağı yerleşimleri için ideal birer lokasyon alanıdır. Nitekim hem B. Erdoğu'nun araştırmaları (Erdoğu 1997) hem de bizim Istranca Dağları'nın güney etekleri ile Saroz Körfezi'nin kuzey kıyılarında yoğunlaştırdığımız araştırmalardan elde edilen veriler yerleşim yayılımındaki bu topografik seçimi doğrular niteliktedir.

Hem kendi araştırmalarımızda hem de önceki yıllarda belirlenen araştırmaların belirttiği bölgelerde eğimli topografyaya, yamaca ya da yamaç eteğine kurulu bir Erken Demir Çağı yerleşimine rastlanmamıştır. Aynı şekilde su kaynaklarına 1 km'den daha uzak alanlarda kurulan yerleşim de bugüne kadar saptanmamıştır. Yerleşim tiplerinden biri olan *tepe üstü yerleşimler,* hem su kaynaklarından uzak alanları tercih etmez hem de yerleşim, tepenin üstünde yer alan düz alanlara kurulur.

Vadi tabanı ve ova düzleminde yer alan düz yerleşim ya da höyükler genellikle akarsu kaynaklarının ortalama 30 ile 800 m uzağında, akarsu taşkınından etkilenmeyecek bir set, teras ya da yüksek olmayan bir burun üzerinde kurulmuşlardır.

Erken Demir Çağı'nda Anadolu'da olduğu gibi Trakya Bölgesi'nde de yaşanan sosyo- ekonomik çöküş, akarsulara yakın, yamaç kullanımından imtina eden küçük ölçekli yerleşim tipolojisinin tercih edilmesini açıklayabileceğimiz ana unsurdur. Düşük refah seviyesi ile birlikte teknolojide de yaşanan gerileme bölgenin Erken Demir Çağı toplumlarını, az teknolojik kullanımla günlük hayatın en yüksek düzeyde kullanılabilmesi çabasına itmiştir. Suyun, yüksek bir teknolojik çaba harcanmadan yerleşimin ana merkezine taşınması kaygısı, Erken Demir Çağı yerleşimlerini bu denli su kaynağına yaklaştırmıştır. Su yollarının açılması, kanal

sisteminin kurulması gibi zor, maliyetli ve yüksek teknoloji gerektiren uygulamalara muhtaç duymaksızın, basit birkaç önlemle su kaynağından faydalanmak isteyen dönem insanı hem günlük yaşamında hem tarımsal faaliyetlerde hatta hayvancılıkta suya kolayca ulaşabilecek kadar yakın alanlarda köyünü, kasabasını ve şehrini kurma ihtiyacı duymuştur. Aynı kaygı ve eksiklikle, doğal olarak biçimlendirilmesi daha zor olan ya da olası bir afet ya da başka doğal hareketliliğe gebe olan eğimli sahalarda, eğimli sahaların hemen dibinde yer alan düzlüklerde yerleşim kurulmasının önünde engel olmuş olmalıdır. Toplumsal refah düzeyi ve buna bağlı olarak elde bulunan teknolojik olanaklar en azından yerleşim alanlarının seçiminde teras yapımı, set örme, payanda oluşturma gibi birçok basit ama teknik olanak isteyen işlemleri gündeme getirmemiş gibi görünmektedir.

Tüm bu önerilere rağmen Erken Demir Çağı Trakya toplumlarının tümüyle teknolojik güçten yoksun olduğunu düşünmemek gerekmektedir. Bulgaristan'da arkeolojik kazılarla da tarihlemesi yapılmış Gluhite Kamani, Maul Kaya, Ada Tepe gibi yerlerde görülen taş işçiliğindeki yüksek teknoloji gözden kaçırılmamalıdır. Buna rağmen sözü edilen kutsal merkezlerde kullanılan bu teknolojik gücün günlük yaşama yeterince yansıtılamadığı rahatlıkla söylenebilir.

Ova düzleminde yer alan Erken Demir Çağı yerleşimlerinde, yerleşimin sınırlarını tespit etmek neredeyse olanaksızdır. Bu durum, yerleşimi çevreleyen bir taş mimarili tahkimatın bu tür yerleşimlerde tercih edilmemiş olmasıyla açıklanabilir. Nitekim ahşap ve dal örgü malzemeye dayalı mimarinin bölgedeki yaygın kullanımı yerleşim düzeni ve boyutlarının belirlenmesini güçleştiren ana unsurdur. Öte yandan bu tip yerleşimlerin, herhangi bir savunma hattına ihtiyaç duymayan basit birer tarım yerleşimi olma olasılığı da vardır. Kuşkusuz bu ikilem ancak yapılacak arkeolojik kazılarla çözümlenebilir.

Buna rağmen yerleşim alanlarındaki dönemsel keramik malzeme dağılımı dikkate alınarak ana yerleşim sınırları yaklaşık olarak önerilebilmektedir. Buna göre Erken Demir Çağı'nda Doğu Trakya'da yüzey keramiği dağılımına göre en büyük yerleşimler yaklaşık 30 bin metrekarelik alana sahipken en küçük yerleşim 2500 metrekare olarak tespit edilmiştir.

Doğu Trakya yerleşimlerinin su kaynakları ile olan yakın ilişkisi ilk bakışta bu yerleşimlerin sosyal organizasyon açısından birer tarımsal ekonomiye

yaslandıklarını düşündürmektedir. Buna rağmen, Edirne'de Süloğlu Vadisi, Lalapaşa Çevresi, Tunca Vadisi, Saroz Körfezi'nin kuzeyinde Hisarlı Dağı çevresi, Kırklareli'nin Istranca Dağları'na yakın bölümlerinde tespit edilen bu tip yerleşimlerin tarımsal üretim yanında hayvancılıkta da aktif olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

Doğu Trakya'nın bu sıklıkla karşılaşılan tarım ve hayvancılığa dayalı yerleşim kültürü hemen hemen tüm özellikleri ile kuzeyde, Romanya'nın Babadağ kültürünün yerleşim geleneğine benzer (Ailincăi 2016: 201).

Doğu Trakya'daki tepe üstü yerleşim olgusu, tarafımızdan yapılan yüzey araştırmalarında genel detaylarıyla bilimsel dikkate sunulmuştur. Edirne'de Suakacağı, Çardakaltı, Umurbey (Değirmentepe) ve özellikle de Kırklareli'ndeki Beşiktepe yerleşimleri, bulundukları vadiye hakim tepeler üzerindeki konumları ile bu tip yerleşimlerin birer örneği olarak kabul edilebilir. Araştırmalarımızla Erken Demir Çağı yerleşimi kanıtlanan bu yerleşimlerle Doğu Trakya'nın *Tepe Üstü Yerleşim (Hillfort)* olgusu tanımlanmışken, Istranca Dağları boyunca tespit edilen çok sayıda kaleye bir de bu gözle yeniden bakmak gerektiği ortaya çıkar. Nitekim Istrancalar sahip olduğu topografik özellikleri nedeniyle kale yerleşimi için önemli ölçüde potansiyele sahiptir.

Kırklareli'nin kuzey ve kuzeydoğusunda sıralanan *Hasar Kale, Burunucu Kalesi, Düzorman Kalesi, Gözyaka Kalesi, Hamidiye Kalesi, Karakoçan Tepe Kalesi, Koruköy Kalesi, Koyva Kalesi, Üsküp Hisarcık Kalesi ile* Kırklareli sınırları içinde yer alan Evciler Köyü'ndeki Maya Tepe, Çukurpınar Köyü'ndeki Kale Tepe, Düzorman Köyü'ndeki Düzorman, Armağan Köyü sınırları içinde kalan Armağan ve Soğucak Köyü'ndeki Soğucak (Koru) kaleleri bu kapsamda yerleşmeler olarak değerlendirilebilir. Ama Istranca Dağları'nın Kırklareli ili sınırları içindeki bölümünde tespit edilen bu kalelerden sadece bir tanesinin Geç Tunç Çağı'na kadar inen bir geçmişe sahip olduğu; diğerlerinin Geç Demir Çağı'nda kurulduğu önerilmiştir (Kurtuluş 2020: 640).

Doğu Trakya'nın yüksek kayalıklara sahip topografik yapısı olan bir diğer bölümü de güneyde Saroz Körfezi'ne hakim kıyı şeridi dir. Burada yer alan Hisarlı Dağı ile Dumanlı Dağı, kale tipi yerleşimler için oldukça elverişlidir. Zirveyi işgal eden Hisarlıdağ Kalesi, Yazır (Çandır) Kalesi gibi örnekler tıpkı Kırklareli'nin dağlık

kesimlerinde yer alan örnekler gibi kuru taş örgülü bir tahkimata sahiptir. Buna rağmen İ. H. Kurtuluş bu alanlarda yaptığı araştırmalarda da Erken Demir Çağı malzemesine rastlamadığından söz eder. Kırklareli örneklerinde söz konusu olan, Erken Demir Çağı'na dönük araştırma eksikliğinin bu alanlarda da mevcut olduğu unutulmamalıdır. Nitekim, bölgede araştırmaları bilinen bir başka isim, E. Beksaç'a göre Yazır Kalesi kültür alanı içinde yer alan çeşitli formlardaki kaya düzeltmeleri Erken Demir Çağı kült alanlarının birer parçasıdır (Beksaç 2014: 85 vd).

İ.H. Kurtuluş'un kendi bilimsel formasyonu ışığında incelediği bu kalelerde Erken Demir Çağı kullanımı olup olmadığı da uzun süreli ve başlı başına bir çalışmanın konusudur. Unutulmamalıdır ki son derece stratejik noktalarda yer alan bu kalelerin, aynı tahkimat tekniğine sahip olmasa da Erken Demir Çağı'nda da yerleşim görmüş olma olanağı güçlüdür. Ancak bu konuda ne yazık ki henüz yeterince detaylı bir inceleme yapılmamıştır[127]

Tam bu noktada şu konu son derece önemlidir: Suakacağı, Çardakaltı ve Beşiktepe gibi Erken Demir Çağı keramiği veren tepe yerleşimleri ile Bölgenin dağlık coğrafyasına yayılan taş mimarili tahkimata sahip kale yerleşimleri aynı kategori içinde değerlendirilemez.

Suakacağı, Çardakaltı ve Beşiktepe yerleşimler, bulundukları çevrede yer alan ova yerleşimlerinin ya da diğer bir değişler aynı vadi üzerinde yayılan bir kabilenin merkezi yerleşimi yani idari merkezi olarak düşünülmelidir. Bu merkezleri askeri kimliğe sahip birer savunma merkezi olduğu da akla yakındır. Benzer gelenek Trakya ve kuzeyinde Tunç Çağı'nın içlerinden beri süregelmektedir (Kiss 2012: 211 vd; Váczi 2007; Krause 2019; Ailincăi 2016: 202, fig. 2; Bejinariu 2017).

Oysa taş mimarili diğer kale tipi örnekler hem yüzeyde gözlemlenen mimari düzeni hem işgal ettiği yüksek tepelerdeki konumu hem de elde edilen yüzey keramiğinin özellikleri nedeniyle başka bir kategoride ele alınmalıdır.

Doğu Trakya'da tespiti yapılmış olan birçok taş tahkimatlı Demir Çağı kalesi arasında, bazı özellikleri ile dikkat çeken Hisarlı Kalesi, 2021-2022 yılı yüzey araştırmalarımız sırasında özellikle inceleme alanı olarak seçilmiştir. Saroz

[127] Doğu Trakya'daki tahkimatlı yerleşimlerin Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'nda yerleşime açık olup olmadığı konusunda yapılacak bir çalışma içerik açısından bu tezin kapsamı dahilinde olsa da zamansal ve teknik olanakların eksikliği bu çalışmayı yapmamızı engellemiştir. Esasında bu çalışma başlı başına bir araştırma konusudur

Körfezi'nin kuzey kesimindeki Hisarlı Dağı kale yerleşimi, bölgenin taş malzemeli kaleleri hakkında -detaylı değilse de- genel bir değerlendirme yapmamıza olanak sağlamıştır.

Ovada düzlemi ve Saroz Körfezi deniz seviyesinden oldukça yüksek bir noktada, çevredeki yerleşimlerden yalıtılmış bir şekilde yer alan Hisarlı Kale'de, aynı isimli dağın en yüksek bölümünde yer alan geniş düzlükler üzerinde kuruludur. Kalenin bulunduğu alanın yoğun şekilde ağaçlık olması arazi yüzeyinde kaleye dair mimari izleri takip etmeyi kısmen zorlaştırmaktadır. Tepe üzerinde, alanı daha çok kuzey cepheye doğru kapattığı anlaşılan, birkaç sıra şeklinde izleri sürülen tahkimat duvarı takip edilebilmektedir. Yaklaşık doğu batı yönünde uzanan duvarlardan en güney yanda olan sıranın, tepenin güney yarısında kalan ana yerleşim alanını ("akropol") koruma altına aldığı anlaşmaktadır. Doğu -batı aksında uzanan duvarın doğu ucunun belli bir noktada keskin bir dönüş yaparak önce güneye, sonra batıya doğru bir süre daha devam ettiği izlenebilmektedir. Duvarın dönüş yaptığı bölümün hemen öncesinde yer alan taş dizisi kesintisi burada "akropole" girişi sağlayan bir kapı olduğu izlenimi vermektedir.

Hisarlı Kalesi'nin yüzeyde takip edilebilen tahkimat duvarlarının tüm alanı çepeçevre saran bir düzenden ziyade başta kuzey cephe olmak üzere, kısmen de yan satıhlara doğru bir alan kapatma amaçlandığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar ilk etapta, tamamlanmamış bir tahkimat düzeni izlenimi verse de detaylı ve metrik bir alan araştırması yapılmadan bu sonuca varmak imkansızdır.

Kalenin güney yarısında, "akropol" olarak adlandırılabilecek bölümde bazı taş kümeleri bu alanda mekanlar olduğu izlenimi vermektedir. Alanda ayrıca ana toprak içine taş örgü ile yapılmış bir sarnıç olduğu da tespit edilmiştir

Doğu Trakya'nın diğer bölümlerinde yer alan, yerelden elde edilen, kabaca işlenmiş ya da hiçbir düzeltme işlemi yapılmadan kullanılan farklı boyuttaki taşların kuru örgü tekniği ile örülmesi neticesinde elde edilen tahkimat duvarlarına sahip kale tipi tepe yerleşmeleri MÖ. 1. Binyıl içerisinde Kuzey Balkanlar'dan güneybatı Anadolu'ya kadar hızla yayılan bir mimari teknik ve yerleşim modelinin parçası olmalıdır. Yerleşim için seçilen topografik konumu, yerleşim planlaması ve mimaride uygulanan teknikleriyle neredeyse aynı özelliklere sahip bu yerleşimlere

Batı Anadolu'daki İç Karia'da[128], İonia'da (Aybek vdğ. 2017), Troas'ta (Calvert 1861; Calvert 1864; Calvert 1865; Cook 1973; Cook 1988; Körpe 2010: 151 vd; Polat 2010; Polat Becks 2014), Trakya'nın diğer dağlık bölümlerinde (Efstratiou 1993; Bozhinova 2012: 56; Dimova 2015: 94), Kuzey Balkanlar'da (Chapman vdğ. 2009: 172;) rastlamak mümkündür.

Hem Kuzey Balkanlar'daki hem de Batı Anadolu'daki örnekler çeşitli verilerle desteklenerek MÖ. 7/6. Yüzyıl ve sonrasına tarihlenmiştir. Saroz Körfezi kuzey kesiminde yer alan Hisarlı Kalesi de genel olarak ilk bakıldığında diğer taş örgülü tahkimata sahip kaleler gibi çevre kültürlerdeki örneklerde karşılaştırılarak kale Erken Demir Çağı'nın sonu ile Geç Demir Çağı'nın başlarına yani MÖ. 7/6. Yüzyıla tarihlendirilebilir. Troas Bölgesi'ndeki Skamandreia/ Çamköy Asar Tepesi, Kebrene, Lamponia (Polat 2010) gibi benzer dağ yerleşimlerinde kullanılan tahkimatın mimari detaylarındaki benzerlikler de Hisarlı Kalesi için yapılan bu tarihlendirme önerisini güçlendirmektedir.

Ancak Rodop Dağlar'ının güney kesiminde yer alan ve arkeolojik kazılarla açığa çıkarılmış olan *Tsouca Kalesi* (Efstratiou 1993: 146-148, fig.7, 8) hem, tüm alanı çevrelemeyen tahkimat duvarları hem de bu duvarlarda kullanılan poligonal örgü ile Hisarlı Kalesi'ne yakınlık gösterir. Tsouco'da yerleşimin tarihlendirmesi, elde edilen keramiklerle de desteklenerek Erken Demir Çağı'na verilmiştir. Her ne kadar alanı inceleyen N. Efstratiou, Tsouca'nın Rodop Dağları ve çevresindeki çağdaş yerleşim modellerinin dışında olduğuna vurgu yapsa da (Efstratiou 1993: 170) önerilen tarihleme hem Hisarlı Kalesi'nin, eldeki az veri nedeniyle oldukça zor olan tarihleme çabalarına ışık tutması hem de bu tip yerleşimlerin Geç Demir Çağı'ndaki artışın öncüsünün, tetikleyici kültürün bulunması konusunda fikir vermektedir. Ancak Tsouca'da tarihlendirmenin, stratigrafisinin zor yapıldığı bir alandan gelen keramikler dışında destekleyici herhangi bir veri olmaksızın yapılmasından dolayı kesin vermek için yeterli bir kaynak olarak kabul edilmemelidir

[128] 2013 yılında Kuyucak Belediyesi'nin destekleriyle tarafımızdan hazırlanan ancak henüz basım işlemi gerçekleşmemiş olan "Kuyucak'ın Tarihi ve Doğal Değerleri" konulu kitap çalışması için Orta Menderes Vadisi'nde yapılan incelemelerde, vadiye batı yandan bakan 901 m rakımlı tepe düzlüğünde tespit edilen "Çataloluk Yerleşimi", iç kale ve dörtgene yakın planlı dış kale surlarında kullanılan kuru örgü duvar tekniği ile Doğu Trakya örnekleri ile benzerlikler taşımaktadır

Doğu Trakya'nın taş malzemeli kalelerinin tümünün tek bir kategori içinde genellenmesi sorunlu bir yaklaşım olabilir. Bu kalelerde, Demir Çağı arkeoloji disiplini çerçevesinde yapılacak araştırmalar, bunların da kendi içinde hem fonksiyonel hem kronolojik hem de yerleşim modeli açısından farklılıklar arz ettiğini ortaya koyabilir.

Ancak Trakya çevresinde MÖ. 1. Binyılın ortalarına doğru hızla artan taş tahkimatlı kaleler bu dönemde Güneybatı Avrupa ile birlikte Batı Anadolu'da yaşanan siyasi bir değişimin sonucudur. Öte yandan bu yeni yerleşim modelleri, ortaya çıkmaya başladıkları dönemin hemen ardından antik kaynaklarda Traklar için yapılan "savaşçı halk" betimlemesini açıklayan bir detaydır. Stratejik açıdan kritik noktaları işgal etmeleri, ulaşım ve dolayısıyla da savunma açısından son derece güçlü bir topografik potansiyele dayanmaları bu yerleşimlerin, dönemin bölgesel savunma merkezleri olabileceği olasılığını güçlendirmektedir.

2.2. MİMARİ

2.2.1. Eski Araştırmalar Işığında Doğu Trakya'da Erken Demir Çağı Mimarisi

Arkeolojik kazıların az olmasından ve Trakya'nın diğer bölümlerinden bilinen ahşap, kerpiç ve dal örgü malzemenin bu bölgede de hakim yapı unsuru olma olasılığından dolayı Doğu Trakya'da Erken Demir Çağı sivil mimari unsurları hakkında fazla bilgi yoktur. Eldeki veriler az sayıdaki kazı alanından gelmektedir.

Menekşe Çatağı höyüğünün son evresini oluşturan Erken Demir Çağı tabakaları ne yazık ki büyük ölçüde tahrip olmuş durumda tespit edildiği için mimari bulgu açısından elde edilen veriler oldukça zayıftır. Buna rağmen höyüğün doğu bölümünde yürütülen kazılarda bölge mimarisinden bilinen dörtgen planlı yapılar ortaya çıkarılmıştır. Bu mekanlar ana kaya üzerine inşa edilmiş olup kerpiç duvarları ortalama 10 ile 12 cm yüksekliğinde korunmuş durumda tespit edilmiştir. Kuzey-güney ve doğu-batı yönünde uzanarak birbirini kesen bu duvarlar 40-50 cm kalınlığındadır. Üst evredeki çukurlar tarafından yer yer kesilmiş olan bu duvar

izlerinin net bir tanımlaması yapılamamıştır (A. Özdoğan ve Işın 2003: 380, Resim: 6-7).

Menekşe Çatağı'nda ayrıca Erken Demir Çağı tabakalarında fırın ve ocak kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Mekan içinde değil, açık alanda tespit edilen fırınların inşa tekniği dikkat çekicidir. Sert bir ana toprak üzerine yayılan çanak çömleklerin üzeri sıvanarak oluşturulan alt taban üzerinde yükseltilen bu fırınlar farklı ölçülere sahiptir. Bunlardan sadece 40L/34 No.lu fırın tam ölçüleri ile korunmuş durumda saptanmış olup 3 m boyunda ve 2 m eninde dikdörtgen bir plana oturduğu anlaşılmıştır (A. Özdoğan ve Işın 2003: 379, Res. 5).

Menekşe Çatağı Doğu Çatak'ta ortalama 0.55-0.75 m arası derinlikte bazı çukurlar açığa çıkarılmıştır. Çukurlar çağı ağız çeperinde ortalama 2.20- 2.50 m. çapında iken tabana doğru genişleyerek 2.50- 2.75 m'ye ulaşmaktadır. Derinlikleri yer yer 2,5 m kadar inmektedir. Bunlardan iki çukurun tabanında yarım daire şeklinde birer alçak seki olduğu anlaşılmıştır. Tespit edilen çukurlardan biri 3.00 x 2.00 m. boyutlarında söbe planlıdır. Bu çukurun hemen yanında yer alan kerpiç duvar içinde tespit edilen ahşap yuvaları, çukurların ahşap destekli bir örtü ile kapatıldığını düşündürdüğü için bunlar birer konut olarak tanımlanmış ve literatüre "çukur barınaklar" adıyla girmiştir (A. Özdoğan ve Işın 2003: 379, 380, Res. 6-8; A. Özdoğan vdğ. 2004: 422). Höyükte saptanan bir başka çukur ise Erken Demir Çağı'na ait bir mekanının sıvalı tabanına sonradan açılmıştır. 0.85-0.90 m. çapındaki çukurda yapılan kazılarda biri genç diğeri daha yaşlı iki bireye ait defin tespit edilmiştir (A. Özdoğan ve Işın 2003: 379, Res. 3). (Şekil 147**)**

Gelibolu Yarımadası üzerindeki Maydos Kilisetepe Höyüğü Kuzeybatı Anadolu'ya da açık olan kültürel kimliği ile her ne kadar Trakya ve Balkan kültürünün dönem özelliklerini tam anlamıyla taşımasa da birçok yönüyle bölgenin en önemli Erken Demir Çağı veri merkezlerinden biridir. Höyükte kısıtlı alanlarda yakalanan Erken Demir Çağı tabakalarında mimariyi yansıtan bulgulara da rastlanmıştır.

Maydos Kilisetepe V. Tabaka yaklaşık olarak MÖ. 13. yy içlerinde yangın ile sonlanmıştır. Bu tabaka ile birlikte höyüğün Geç Tunç Çağı da sona ermiştir. Ardından gelen Maydos Kilisetepe IV. Tabaka Erken Demir Çağı'nı temsil eder (Başaran Mutlu, 2019: 7, 8; Sazcı 2016: 67). Höyükte Erken Demir Çağı'nı temsil

eden IV. Tabaka, yoğun tahribat nedeniyle sorunları tam olarak belirlenememiş bir evreyi temsil eder. Tanımlanması daha çok tabakadan gelen Balkan etkili, Troia VIIb paraleli keramik bulgular sayesinde yapılmıştır. Buna rağmen ortaya çıkarılan farklı tipte mimari unsurlarım birbiri ile olan ilişkilerinin kesin olarak tanımlanmasını sağlayacak kazılar henüz tamamlanmamıştır. Öte yandan hem bir sonraki tabakanın hem de Bizans Dönemi yapılaşmasının bu tabakada yarattığı ağır tahribat ne yazık ki Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün IV. Tabakasının mimarisinin net çizgilerle okunmasını zorlaştırmaktadır (Başaran 2018: 15)

Buna rağmen nispeten zayıf bir alanda da olsa yakalanabilen IV. Tabaka mimari kalıntılarda iki farklı uygulamanın bir arada kullanıldığı gözlemlenebilmiştir. Bu farklı mimari uygulama Maydos IV. tabakadaki iskân sürecinin iki alt evresi olduğu ve kentte iki farklı sosyal/etnik grubun en azından bir süre birlikte yaşadıklarını fikrini öne çıkarmıştır. Maydos'ta, Geç Tunç Çağı'nda uygulanan, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda höyüğün merkezine doğru uzanan mekan sıralaması IV. Tabaka'nın erken alt evresinde de sürdürülmüştür. Diğer alt evrede ise planı ve mimari işçiliği ile önceki dönemlerden ve diğer alt evreden son derece farklı olan mekânlar kullanıldığı gözlemlenir. Kazı heyeti, bulgulara da dayanarak, IV. Tabaka'da çukurlar oluşturan ve höyüğün Tunç Çağı'ndan süregelen mimari sisteminden farklı bir plan ve işçilik uygulayan sakinlerinin M.Ö. 2. bin sonunda Balkanlar ve Trakya'nın kuzey kesimlerinden buraya ve Troia yönüne göç eden halklar olduğunu önermektedir (Başaran 2018: 66).

D4.1 plankaresinde yapılan kazılarda, Erken Demir Çağı tabakasında açığa çıkarılan duvarlarda, benzerine Troia VIIb tabakasında rastlanılan ve Balkan kavimlerinin bir özelliği olarak tanımlanan orthostat tipi taş dizilişleri saptanmıştır (Sazcı 2013: 47). Evlere ait taş temellerinin en alt sırasında kullanılan bu orthostat düzenlemesi dikey olarak yerleştirilen yassı taş levhalar ve onların arasına sıkıştırılan küçük taş ve topraklardan oluşur (Şekil 148**)**.

Troia VIIb tabakası ile birlikte Maydos'ta da görülen orthostat temelli mimari uygulama Bulgaristan Durankulak'ta ve step bölgesindeki Sabatinovka kültüründe Geç Tunç Çağı mimari uygulaması olarak karşımıza çıkar (Becks vdğ. 2006a, 184, 185).

2.2.2. Doğu Trakya Erken Demir Çağı Mimarisine Dair Yeni Bulgu ve Gözlemler

2021 ve 2023 yıllarında Doğu Trakya'da tarafımızdan yapılan yüzey araştırmaları sırasında Kırklareli ili, Pınarhisar ilçesi sınırları içinde kalan Tozaklı Vadisi'ndeki Ovayolu yerleşiminde bir adet kerpiç parçası tespit edilmiştir. Üzerinde, maruz kaldığı yüksek dereceli yanmanın is izi halen mevcut olan parça yüzeyinde, bugüne kadar yok olmuş olan kamış ya da ince dalların bıraktığı, ortalama 1- 1,5 cm yarıçapında derin oluklar görülmektedir. Erken Demir Çağı'ndan olduğu elbet kesin olarak iddia edilemese de saz-ahşap üzerine kaba harçlı kerpiç sıva örneğinin bölgedeki kullanımını göstermesi açısından bu veri önemlidir (Şekil 149, 150).

Benzer şekilde yüzeyinde ince dal ya da kamış/saz izi yer alan kerpiç parçalarına Meriç Vadisi'ndeki Bahçelik/Eski Kadın mezarlık alanında yapılan kurtarma kazısında da rastlanmıştır. Buluntuları açısından Erken Demir Çağı'nda kullanıldığı anlaşılan bu alanda bulunan kerpiç parçaları, Trakya Bölgesinin diğer bölümlerinden bilinen ve Doğu Trakya'da da Erken Demir Çağı'nda kullanıldığı bilinen dal örgü-kerpiç tekniğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Doğu Trakya'da mimari konusunda yorum yapılabilecek en belirgin alanlar bölgedeki kale tipi yerleşimlerin tahkimat sistemleridir. Ancak bazı yerleşimlerin çoklu kültür tabakalanmalara sahip olmasından dolayı yüzeyde görülen tahkimatın hangi evreye ait olduğunun kesin olarak belirlenmesi güçlenebilmektedir. Öte yandan bölgede yaygın olarak görülen taş duvar tahkimatlı kalelerde sistematik araştırma ve kazı yapılmamış olmasından dolayı tarihlendirme kriterleri tartışmalı olmaktadır.

Buna rağmen Tozaklı Vadisi'nde yer alan Beşiktepe yerleşiminin etrafını, topografyaya uyarak saran bir tahkimat sistemi olduğu yüzeyden topografik hatlarıyla izlenebilmektedir (Şekil 151). Her ne kadar yüzeyde net olarak görülmese de yer yer oluşan toprak aşınmaları buradaki tahkimatın taş temelli olabileceğini düşündürmektedir. Taş malzemenin kullanılıp kullanılmadığı kesin olmamakla birlikte Beşiktepe'nin tahkimatı için kesin olarak söylenebilecek şey kalenin dışa bakan cephesinde yaklaşık 30 derecelik bir açı oluşturan eğime sahip olduğudur.

Kalenin, giriş niteliğine sahip güneydoğu köşesi haricinde tüm etrafından bu eğim izlenebilmektedir.

Beşiktepe'dekine benzer bir tahkimat sistemi Saroz Körfezi'nin kuzey kesimindeki Hisarlı Dağı eteklerinde yer alan Değirmen Tepe yerleşiminde karşımıza çıkar. Yerleşimin Antik Dönem yerleşimi geniş yamaçlara yayılsa da Erken Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı verilerinin yer aldığı yerleşim, yamaçların en üstünde yer alan, etrafı tahkimatlı düzlüktedir. Düzlüğü çevreleyen tahkimatın inşasında taş malzeme kullanıldığı, tepenin güney eteklerindeki kesitte çok net olarak görülebilmektedir. Yüzeyden görülen kalıntılar burada da tıpkı Beşiktepe'de olduğu gibi dışa bakan cephesi ortalama 30-40 derece eğimli bir tahkimat sisteminden söz edilebileceğini ortaya koyar.

Beşiktepe'de bulunan antik dönem yüzey keramiği, Değirmen Tepe'de tespit edilen hem Erken Tunç Çağı hem de Antik Dönem keramikleri bu iki yerleşimdeki tahkimatı kesin bir dille Erken Demir Çağı bulgularıyla ilişkilendirmemizi güçleştirmektedir.

Buna rağmen dış cephesi eğimli tahkimat sistemi Tunç çağlarından beri çevre kültürlerden bilinmektedir. Orta Avrupa'nın güney kesiminde, Orta Tunç Çağı Urnfield kültürü yerleşimlerinde (Hansen vdğ. 2020; fig. 6, 9; Schußmann 2017: 65, fig. 12) tespit edilmiş olan taş temel ile desteklenen ahşap ve kamış örgülü tahkimat düzeni Beşiktepe'nin topografik biçimlenişine oldukça uygundur. Trakya'nın batısında, Morova Vadisi'ndeki Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kale tipi yerleşimlerinde benzer tipte savunma mimarisi kullanılmıştır (Kapuran 2009; Fig. 3, 27). Gerisine yerleştirilen kalın ahşap dikmelerle desteklenen, benzer planlı, taş temelli tahkimat sisteminin örneklerine kuzeyde Tuna Bölgesi'nde Geç Demir Çağı sonlarında bile rastlanır (Rustoiu ve Ferencz 2019: 11, fig. 7/3). (Şekil: 152).Taş mimarili kent tahkimatının Batı Karpatlar'da da Orta Tunç Çağı'ndan Demir Çağı içlerine kadar kullanıldığı örnekler bilinmektedir (Przybyła ve Jędrysik 2017: 100; Jędrysik ve Przybyła 2018: fig. 7). Öte yandan Anadolu'da da Geç Tunç/ Erken Demir Çağı geçiş sürecinde Balkan etkili keramiğin tespit edildiği Bademgediği Kalesi'nde de dönemin tahkimat sisteminin, dış cephesi eğimli bir taş temelli konstrüksiyona sahip olduğu bilinmektedir (Meriç 2003; Meriç ve Mountjoy 2002; Meriç ve Öz 2014).

Tunca Vadisi üzerinde yer alan ve dere yatağına yakın bir doğal tepe üzerinde yer alan Suakacağı ve Çardakaltı yerleşimlerinde taş malzeme kullanılmış bir tahkimat olduğunu gösteren yüzey verisine rastlanmamıştır. Her ne kadar arkeolojik kazı ile kontrolü yapılmadan kesin bir öneri de bulunmak zor olsa da kale tipi bir yerleşim oldukları anlaşılan bu alanlarda ahşap, saz ve kerpiç ağırlıklı bir savunma duvarı olduğu öngörülebilir. Nitekim Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinde bu tip yerleşimlerde yapılan arkeolojik araştırmalarla benzer tahkimat düzenekleri önerilmiştir (Bulatović ve Filipović 2017: 153; Marta 2017: 180; Schußmann 2017;)[129]

Savunma duvarı mimarisine ilişkin en belirgin veriler, Doğu Trakya'nın başta Istranca (Yıldız) Dağları olmak üzere tüm yüksek tepelerinde yer yer izine rastlanan kale tipi yerleşimlerden gelmektedir.

Saroz Körfezi'nin kuzey cephesinde denize paralel uzanan Hisarlı Dağı'nın en yüksek noktasındaki geniş düzlükler üzerine kurulmuş büyük bir kale mevcuttur(Şekil 154). Kalenin, yüzeyde geniş bir sahada izlenebilene duvarları yer yer 50-60 cm yüksekliğe kadar korunmuştur. Yüzeyde izlenebilen duvarların, yörenin doğal yapısını olan volkanik nitelikli taşlar kullanılarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yapının inşasında toprak harcı dışında bağlayıcı malzemenin kullanılmadığı kale duvarlarının *sandık duvar* tekniğinde örüldüğü net olarak izlenebilmiştir. Duvarların iç ve dışa bakan yüzlerinde irice ve düzensizce kesilmiş taşlar, bunların arasındaki bölümde ise yine aynı cins taşların daha küçük boyutlu olanları kullanılmıştır. Duvarların içten ya da dıştan desteklendiğini gösteren herhangi bir ek yapı unsuru tespit edilememiştir. Kabaca biçimlendirilmiş bir polygonal duvar örgüsü görüntüsü veren çerçeve taşlarının ya dış yüzeylerinin kabaca yontulduğu ya da daha düzgün yüzeyli parçalardan seçildiği ilk bakışta anlaşılmaktadır. Duvarların ortalama 2 m'ye varan kalınlıkta inşa edildikleri gözlemlenmiştir.

Yerleşime ait tahkimat duvarlarının çevrelediği oldukça geniş alanda yaptığımız yüzey araştırmalarında ne yazık ki tanımlanabilir ve tarihlendirme konusunda fikir verebilecek herhangi bir keramiğe rastlanılmamıştır. Elde edilebilen keramiklerin tümü, el yapımı, sarımsı kahverengi, kırmızı ya da kahverengi

[129] Ahşap-saz ve kerpiç (Wattle and daub) mimarinin tekniği konusunda bkz: Graham 2004

tonlarında renge sahip, bol oranda taşçık, kum ve organik parça katkılı, astarsız, kaba perdahlı, düşük dereceli ateşte pişirilmiş mutfak ya da depolama kabı parçasıdır (Şekil 155

Hisarlı Kalesindeki sandık duvar tekniği, tarihlendirme için ne yazık ki yeterince bilgi veren bir mimari unsur değildir. Doğu Trakya'da, kuru örgü duvar tekniğiyle inşa edilmiş olan (Kurtuluş 2014: 107 vdd; Kurtuluş 2021) çok sayıdaki savunma duvarından bir kısmının inşasında sandık duvar tekniğinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak hiçbirinde Hisarlı Kale duvarları kadar teknik açık bir şekilde izlenememektedir. Bu durum Hisarlı kalesinde duvarın mimarisinde taş temelin fazla yüksek tutulmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Oysaki bölgenin diğer birçok kuru örgü duvarlı kalelerinde taş duvar örgüsünün yıkılarak tahkimat planını kapattığı anlaşılmaktadır.

Her ne kadar sandık duvar tekniği Tuna Vadisi'ndeki Geç Demir Çağı Divici Kalesi'nde olduğu gibi farklı dönemlerde karşımıza çıksa da (Rustoiu ve Ferencz 2019: 191, fig. 9) Hisarlı Kalesi'nde görülen duvar tekniği, yakın benzerini Troas Bölgesi'nde, Orta Kara Menderes Ovası'nda yer alan Skamandreia/ Çamköy Asar Tepesi yerleşiminin akropol ve aşağı şehir surlarında bulur (Polat 2010: 287 vd. Lev. 114/2, 115). Yüzey keramiği ile de desteklenen tarihlendirme önerisine göre MÖ. 6. Yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Skamandreia akropol surları, daha özenli taş işçiliği ile Hisarlı Dağı örneğinden ayrılır. Benzer teknik, çok daha özenli traşlanmış çerçeve duvarları ile bu sefer aynı bölgedeki Kebrene akropolünde kendini gösterir ve bu duvarlar MÖ. 5. Yüzyıla tarihlenmiştir (Polat 2010: 334 vd., Lev. 143). Troas'ın güney ucunda yer alan Lamponia'nın MÖ. 6. Yüzyıla tarihlenen (Polat 2010: 451 vd., Lev. 237, 237) kent duvarlarında uygulanan teknik ve işçilik ise Hisarlı Kalesi'ne daha yakındır. Ancak Doğu Trakya'daki birçok başka kale gibi Lamponia'da da duvarın temel ve alt seviyeyi oluşturan taş malzeme daha yoğun kullanılmış olduğu gözlemlenebilmektedir.

Dolayısıyla eldeki az sayıdaki keramik ve mimari analoji nedeniyle Hisarlı Dağı'nı kesin bir önerme ile tarihlendirmek mümkün olmasa bile bu kalenin Erken Demir Çağı'nın sonlarından itibaren hızla artan ve Orta ve kuzey Avrupa'da Roma Dönemi içlerine kadar süren bir kale (hillfort) yerleşimi geleneğinin bölgedeki en erken örneklerinden biri olarak görmek gerektiği kanaatindeyiz. Hisarlı Dağı'ndaki

bu her yere hakim ve son derece stratejik bir konuma sahip yerleşim tipi, savunma duvarlarında izlenen duvar tekniği ve taş işçiliği ile birlikte değerlendirildiğinde, Troas Bölgesi'ndeki paralellerinin ya çağdaşı ya da az daha erken bir örneği olarak MÖ. 7. Yüzyıl sonu ile MÖ. 6. Yüzyıl arasında bir sürece tarihlendirilebilir.

Doğu Trakya'nın dağlık bölümlerinde sıklıkla karşılaşılan ve İ.H. Kurtuluş'un genel olarak "Trak Kaleleri" adıyla tanımladığı (Kurtuluş 2014: 107 vdd; Kurtuluş 2021) kuru örgü tekniğiyle yapılmış taş temelli tahkimat yapılarının da aynı şekilde Troas Bölgesi'nde çalışılmış olan ve Arkaik/Klasik Dönemlere tarihlenen birçok kale tipi yerleşimin tahkimatına benzemesi Erken Demir Çağı'nın sonundan itibaren Batı Anadolu ile Trakya Bölgesi arasında, kale tipi yerleşimlerde bir mimari kültür birliğinin olduğuna işaret eder[130].

2.3. MEZAR YAPILARI VE MEZARLIKLAR

2.3.1. Eski Araştırmalar Işığında Doğu Trakya'nın Mezar Yapıları ve Mezarlıkları

Doğu Trakya'da ise yakın bir zaman öncesine kadar bilimsel olarak kazısı yapılan tek taş yığmalı mezar tepesi, Kırklareli il merkezinin hemen güneyinde yer alan Asilbeyli Köyü yakınlarındaki Taşlıcabayır mezarıdır. 1980'li yıllarda M.Özdoğan'ın yaptığı Trakya Yüzey Araştırmaları sırasında tespit edilen Taşlıcabayır Mezar Tepesi'nde 1982 yılında küçük ölçekli bir kurtarma kazısı yapılmıştır (M.Özdoğan 1987).

Kazı öncesinde önemli ölçüde tahrip edildiği anlaşılan yığmanın yüksekliği yaklaşık 2 m'ydi. Büyük ölçüde dağılmış olan yığmanın çapının ise 7 ile 10 m arasında olabileceği düşünülmektedir (M. Özdoğan 1987: 7).

[130] Doğu Trakya Bölgesi'nin kuru örgü tekniği ile inşa edilmiş tahkimat sistemine sahip kaleleri Demir Çağı arkeolojisi disiplini mantığı ile yeniden ele alınmalıdır. Bu yapıların kuzeyde Orta Avrupa içlerine doğru uzanan, güneyde ise Batı Anadolu birçok yerinde karşımıza çıkan MÖ. 1. Binyıl kale tipi yerleşimleriyle bağlantısı araştırma beklemektedir. Başlı başına bir araştırma konusu olan bu çalışmanın bölgede saptanan ve birçok özelliği ile benzer olan kalelerde mimari detayda ve fonksiyon açısından çeşitlilikler gösterme olasılığı oldukça kuvvetlidir

İş makinesi ile tahrip edildiği anlaşılan Taşlıcabayır Tümülüsü'nde yapılan kazı ile alanın doğu kenarında düzensiz bir şekilde kümelenmiş, işlenmemiş yöresel taşlardan oluşan bir küme ve bu kümenin batı yanında karşılıklı, paralel bir hat halinde uzanan, aynı tip malzemeden iki sıra açığa çıkarılmıştır. Ritüelin bir parçası olduğu anlaşılan pişmiş toprak kapların büyük bir bölümü, doğu kenardaki taş kümesi üzerinde, düzensiz bir şekilde atılarak kırılmış ve dağıtılmış bir şekilde tespit edilmiştir. Bir başka kap grubu ise yine düzensiz bir şekilde bırakılmış ya da atılmış olarak kuzey yandaki taş sırasının batı ucunda kümelenmiş olarak açığa çıkarılmıştır. Bunun dışında ayrıca güneydeki taş dizisinin içe bakan kenarında, sistemli ve düzenli bir şekilde konulduğu anlaşılan iki kap (1335 ve 1796 Müze Envanter Numaralı) tespit edilmiştir (EK 1). Kazıda ayrıca, kuzey yandaki taş kümesindeki taşlar arasında bir kafatası parçası bulunduğu kayda geçmiştir. Kafatası parçasının bulunduğu bu taş dizisinin kuzey yanında ise içinde bir adet tunç fibulanın bulunduğu, yangın tabakası içeren dairesel bir alan tespit edilmiştir (M. Özdoğan 1987).

Tören kaplarının ritüel sonrası kırılması Trakya Erken Demir Çağı gömü geleneklerinden bilinen bir uygulamadır (Stoyanov 1997: 31). Bu bilgi Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunan bir grup çanak çömleğin özellikle kırıldığı yönündeki hafir yorumunu desteklemektedir.

Taşlıcabayır'da ana toprak tabanı yüzeyinde tespit edilen ve M. Özdoğan'ın "geç evreden bir iz olabilir" diye tanımladığı (M. Özdoğan 1987: 8) küllü yanık tabaka, alanda kremasyon işlemi yapılmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Nitekim bölgenin Geç Tunç ve Erken Demir Çağı gömü geleneğinde taş tepe tümülüsler içinde ana toprağa açılmış çukur içine ya da ana toprak zemine konulmuş basit bir taş podyum yüzeyine yerleştirilen inhumasyon gömüleri yanında cesedin yakılarak kül ve kemiklerinin bir pt. urne içinde konulduğu örnekler de yaygın olarak bilinir (Nenova 2018: 124, 131-135).

Son yıllarda İstanbul'un Avrupa yakasındaki iki farklı alanda, Trakya Bölgesi megalitik mezar geleneğini zenginleştiren kurganlar bulundu. 2016 yılında Silivri'nin Çanta Köyü'nde ve 2017 yılında ise Beşiktaş'ta bulunan yuvarlak planlı, taş örgülü mezar anıtları bilim dünyasının gündemine düştü.

Silivri Çanta Tepe az sayıdaki mezar buluntusu dikkate alınarak M. Özdoğan'ın da önerisi ile Erken Tunç Çağı mezarı olarak tanımlanmıştır[131].

Kabataş-Mahmutbey yeraltı treni hattının yapımı kapsamında, Beşiktaş Meydanı'ndaki Yıldıztepe Mevkii'nde İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından gerçekleştirilen kazılarla, belirli bir alanda birden fazla kurgan mezara rastlandı. Bugünkü yüzeyin yaklaşık 7 m altında ortaya çıkarılan kurganların içinde, taşlarla çevrili bir kutu içinde kremasyon kalıntıları ile birlikte mezar hediyesi olarak konulmuş pt. kaplar tespit edildi. Mezar hediyesi kaplar Ş. Dönmez tarafından, Trakya ve Balkanlar'dan çok iyi bilinen el yapımı Erken Demir Çağı malzemelerinin paraleli olarak tanımlanmıştır (Dönmez, 2017: 109,110; Dönmez, 2017a; Dönmez 2017b)[132].

1950 ve 1960'lı yıllarda Doğu Trakya megalitik anıtları konusunda çalışma yapan Ş.A. Kansu, Türkiye Trakya'sındaki megalitik yapıların Kafkasya bölgesi ve hatta Bulgaristan'daki örneklerden farklı olduğunu söylese de (Ceylan vdğ. 2008: 3; Kansu, 1971: 126;), G. Nekhrizov dolmenlerin bölgesel farklılıklarına rağmen tüm Balkanlar'da ortak bir form sergilediğine vurgu yapar (Nekhrizov 2015: 127). E. Beksaç'da özellikle Lalapaşa çevresi dolmenleri üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda bölgesel farklılıklar olduğunu tespit etmiştir (Beksaç 2006a, 283)

Türkiye Trakyası'nda halk arasında "kapaklıkaya" adıyla bilinen dolmenler Edirne ve Kırklareli illerinin sınırlandırdığı bir lokasyonda yoğunlaşır. Özellikle Lalapaşa deresinin oluşturduğu vadinin doğu yamacı boyunca öbekler halinde dizilmiş dolmenler dikkati çeker. Lalapaşa gibi Edirne'ye bağlı Süloğlu ilçesi de Yıldız Dağlarının ova ve platolarla buluşmaya başladığı alanlarda yoğunlaşan birçok dolmen envanterine sahiptir (Erdoğu, 2005; Nenova 2018: 135; Özdoğan-Akman 1992; Özdoğan 1998b). Yıldız Dağları'nın güney eteklerinde yer alan Lalapaşa, Süloğlu, Kofçaz hattı boyunca izi sürülebilen dolmenler, Kırklareli iline bağlı Demirköy ilçesi ile Üsküp, Yenice beldeleri ve Merkez Geçitağzı Köyü'ndeki örnekleri ile temsil edilse de Kırklareli çevresinde belirgin bir sayısal bir azalma

[131] Çanta Tepe ile ilgili herhangi bir yayın henüz yapılmamıştır. Yayın hazılığının sürdüğünü bildiren İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden alınan ön rapor metnine dayanılarak bu bilgi elde edilmiştir. Ön raporu ileten İstanbul Arkeoloji Müzeleri uzmanı Mehmet Ali Polat'a teşekkür ederim

[132] Bu çalışmanın yapıldığı süreçte Beşiktaş kazıları halen devam etmektedir. Mezarlar ve buluntularıyla ilgili herhangi bir bilimsel yayın, rapor vb yayınlanmadığı gibi 2021 yılı Ekim ayı içerisinde ulusal basında yayımlanan bazı haberlerde Beşiktaş'ta bulunan verilerin C14 analizleri, bu kurganların MÖ. 3. Binyılın sonuna ait olduğunu kanıtladığı iddia edilmiştir

gösterir. Bölgede uzun yıllar araştırma ve kazı yapmış olan M. Özdoğan, Türkiye Trakyası'nda dolmen kültürünün izinin sürülebildiği son nokta olarak Kırklareli il merkezinin kuzeydoğusundaki Armağan Köyü'nü gösterse de (Özdoğan-Akman 1992: 410) Trakya'nın Karadeniz kıyısındaki Demirköy'ün Orhaniye Mahallesi'nde tespit edilen *Tahir Ağa'nın Çiftliği Dolmeni* bu geleneğin doğuya doğru bir süre daha gittiğini göstermektedir (http://www.kirklarelienvanteri.gov.tr ; Beksaç-Nurengin Beksaç 2018: 120).

Yani coğrafi olarak batıda, Kuzey Yunanistan ve Sakar Dağı ile başlayan dolmen geleneği, dağ dizilerini izleyen dolmen kültürü doğuda Demirköy'de sona erer. Lalapaşa ile Vize arasında uzatılacak bir çizgi, Doğu Trakya dolmen kültürünün güney sınırını belirler.

1980 yılında Prof. Dr. Mehmet Özdoğan başkanlığında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı tarafından oluşturulan bir proje çerçevesinde Doğu Trakya'da arkeolojik araştırmalar yapılmış, 1989 yılına kadar süren bu araştırmalar kapsamında bölgede 118 adet dolmen tespit edilmiştir (Özdoğan 1982a; Özdoğan 1983; Özdoğan 1985; Özdoğan 1986b). Yine bu proje çerçevesinde 1994 yılında Edirne ili, Lalapaşa ilçesi, Arpalık Mevkii'nde tespit edilen A3-22 koduyla tanımlanan dolmende bilimsel kazı ve restorasyon çalışmaları yapılmıştır (Akman, 1997; Akman 2010: 169).

Lalapaşa Arpalık Dolmeni bir sırt üzerinde kuzey- güney yönünde yerleştirilmiştir. En arkada yer alan mezar odası, ondan daha küçük boyutlarda bir ön oda ve dromoslu bir girişten oluşur. Toplam uzunluğu7,50 m, dış genişliği 2,55 m'dir. Odalar arasını kapatan levhalarda oval ya da dörtgen delikler mevcuttur. Mezarın etrafını çevreleyen ve olasılıkla döneminde tüm mezarı kapatan taş yığma, tam bir daire planı vermez. Dolmen, doğu- batı yönünde 20 - 24 m; kuzey - güney yönünde ise 15 m uzunlukta taş dolgulu bir tepe ile çevrilmiştir (Akman 2010: 169; Beksaç 2007: 185).

Oda içinde yapılan kazılar, Lalapaşa Arpalık Dolmeni'nde iskeletleri büyük oranda tahrip olmuş 3 ya da dört farklı bireyin gömülü olduğunu göstermiştir. Odanın delikli girişine yakın kısımlarda bulunan çene kemikleri, cesetlerin baş kısmının giriş yönünde yani deliklerin hemen önünde olacak şekilde yerleştirildiğini kanıtlamıştır (Akman 2010: 170).

Özellikle Orta Asya ve Kafkaslar'daki menhirlerde belirgin şekilde insan biçimli olanlara rastlansa da bu bölgede tümüyle antropomorfik görünüm sunan dikilitaş belirlenmemiştir. Ancak Doğu Trakya menhirleri içinde stilize edilmiş insan biçimli izlenimi veren örnekler mevcuttur (Erdoğu 2005: 92, 94, 132, Fig. 6. 39; 8. 7). Doğu Trakya'daki dikilitaşlar için beş farklı form önerilmiştir (Erdoğu 2005: 31, Fig: 5:3, 5:4)

Türkiye Trakyası'nda ise menhir olarak tanımlanan dikilitaşlar, dolmenlerin izinin sürülebildiği coğrafi kuşak içinde yer alır. Bunlar, kimi zaman düzenlenmiş gruplar halinde, kimi yerde ise dolmen, tümülüs ya da yığma taşlı mezar tepelerinin etrafında dizilidir (Ceylan vdğ 2008: 4; Erdoğu 2005; Özdoğan 1988; Özdoğan-Akman 1992: 406, 410; Özdoğan 1982a, 47).

Doğu Trakya'da bölgenin kuzeyinde, Yıldız/Istranca Dağları'nın üzeri ve eteklerindeki düzlüklerde yoğunlukla takip edilebilen menhirlerin yoğunlaştığı bölge Edirne iline bağlı Lalapaşa ve Süloğlu ilçeleridir. Bu bölgede yer alan Muhittin Baba Dağı, Tekke Tepesi ile Hacıdanişment, Sarıdanişment, Domurcalı, Hacılar, Küçünlü, Doğanköy, Demirköy, Çömlekakpınar gibi köylerde, her biri farklı sayıdaki dikili taş örnekleriyle temsil edilen çok sayıda menhir kompleksi tespit edilmiştir (Erdoğu 2005; Kansu 1963: 667). Edirne Bölgesindeki kadar kalabalık gruplar olmasa da Kırklareli çevresinde de menhirler, kültür envanterine girmiştir. İl merkezinin güneyinde yer alan Değirmencik Köyü'nün eski mezarlığı içinde, beş metre ara ile dizilmiş, yaklaşık 3,5 m yüksekliğinde iki adet, Kofçaz'ın Yıldız Dağları'nın eteklerinde yer alan Malkoçlar Köyü'nde de 2 m yüksekliğinde olan ve 4 m ara ile yerleştirilmiş iki menhir tespit edilmiştir. Benzer şekilde tekil örnekler olarak tespit edilmiş birkaç menhir olabileceği düşünülen büyük boyutlu granit taş da Pınarhisar İslambeyli Köyü ve Kırklareli merkeze bağlı Erikler Köyü'nde bulunmaktadır.

Doğu Trakya'daki menhir gruplarında dikkat çeken bazı ortak özellikler vardır. Menhir gruplarının yer aldığı bazı bölgelerin yakın çevresinde GTÇ-EDÇ'ye tarihlenebilecek yüzey keramiği örneklerine rastlanmıştır (Erdoğu 2005: 104, 117, Fig. 7. 3, 7. 28). Tüm menhir grupları olmasa da birçok dikilitaşın, bir dolmen ya da mezar tepesi ile aynı coğrafi peysajı paylaşması dikkat çekicidir. Örneğin Lalapaşa ile Hacıdanişment Köyü arasındaki karayolunun böldüğü Lalapaşa Menhir Kompleksi, hemen batısındaki Arpalık Dolmeni ile bir bütünlük sergiler (Erdoğu

2005: 35). Öte taraftan Hacılar Köyü'nde saptanan dolmenler ile Sarıdanişment mezarlığındaki tümülüsün etrafını çevreleyen menhirler (Erdoğu 2005: 37,38), Avrasya steplerindeki Tagar kültürüne ait bir kurganı hatırlatır (Parzinger 2008: Fig. 6).

Doğu Trakya menhirlerinde saptanan bir başka ortak özellik ise hemen hemen tüm dikilitaşların kuzeydoğu-güneybatı yönüne dönük olmasıdır. Menhir dizilişleri genellikle çift sıra halindedir. Tek taşlar da genel olarak 220, 230 ve 240 derecelik açılarda birbirine paralel olarak uzanır (B. Erdoğu 2005: 141, 142)[133].

Her ne kadar Türkiye Trakyası'nda 1960 yıllarda araştırmalar yapan Ş.A. Kansu Trakya Bölgesi'ndeki megalitik geleneğinin Tunç Çağı öncesine tarihlenemeyeceğini belirtip, incelediği Edirne'de, Lalapaşa ilçesine bağlı Çömlekakpınar köyü yakınlarındaki *Kırıkköy Menhirleri*'nin dairesel planlamasını, İngiltere'deki *Cromlech* geleneğini hatırlattığını vurgulasa da (Kansu 1969; Kansu 1971), genel kabul Trakya megalitik kültürünün bölgede Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı geçiş sürecinde bölgede oluşan yeni kültürel yapının bir sonucu olarak doğduğu yönündedir (Akman 1997; Ceylan vdğ. 4; Gotsev 1997; Özdoğan, 1998; Özdoğan- Akman 1992; Özdoğan 1985: 527; Özdoğan 1999b;).

Trakya Bölgesi'nde "Menhir" olarak tanımlanan dikilitaşların gerçek menhirler olmadığı yönünde iddialar da vardır. M. Özdoğan ve Akman Doğu Trakya araştırmalarının verilerine dayanarak dikilitaşların yoğunlaştığı sahaların İslam kültürüne sahip bölgelerde Orta ve Yakın Çağ'da mezarlık olarak kullanıldığını ve bu taşların birer şehit ya da evliya mezarının taşı diye yorumlandığını iddia ederler (Özdoğan- Akman, 1992: 409). Buna rağmen, Dikilitaşlar ile erken dönem İslam mezarlıklarının bir arada oluşunu tam tersinden yorumlayan görüş, bu taşların yazısız dönem Erken evre İslami mezarlarının, özellikle de Bektaşi gelenekli itikatlara ait dervişlere ait mezarların taşı olduğu, Eskiçağ kültürlerindeki Menhir geleneğiyle bağlantısının olmadığı düşüncesindedir[134]

[133] Kansu 1963: 667'de Lalapaşa'da saptadığı dikilitaşın yönünü KD olarak verir

[134] Hazırladığı yüksek lisans tezi kapsamında J. Chapman ile görüşen R. Erdoğu, Chapman'ın bu yöndeki görüşlerini tezinde aktarmaktadır: R. Erdoğu 2005: 2. Bu konudaki benzer görüşleri benimle paylaşan Sayın E. Beksaç'a da teşekkür ederim

2.3.2. Doğu Trakya Erken Demir Çağı Mezar Yapıları/Mezarlıklarına Dair Yeni Bulgu ve Gözlemler

En tipik örneğini Kırklareli, Asilbeyli Köyü'nde bulunarak kazısı yapılan Taşlıcabayır Tümülüsü'nde gördüğümüz taş ve toprak yığmalı kurgan tipi mezarların Doğu Trakya'da başka örnekleri de vardır. Genellikle yayvan yığma örtüsünden dolayı topografyadan ayırt edilemediği için kayda geçmemiş ya da Geç Demir Çağı-Roma Dönemi toprak yığma tümülüslerle bir arada değerlendirilip "tümülüs" başlığı ile kayda girmiş olduğu için yeterinde üzerinde durulmadığı anlaşılan kurgan tipi mezar uygulamasının bir örneği de Edirne ili, Lalapaşa işçesi sınırları içinte tespit edilmiştir.

1995 yılında, lalapaşa ilçesi Yumratepe Mevkii'nde yer alan yassı dolgulu kurgan tipi iki adet mezarın defineciler tarafından tahrip edildiği bilgisi Edirne Müzesi kayıtlarına girmiş ve bunun üzerine kurtarma kazısı izni alınarak söz konusu mezarda kısa süreli bir kazı yapılmıştır[135].

Halk arasında *Büyük Dere* olarak tanımlanan akarsu yatağının batısındaki teras üzerinde yer alan ve Hamdi İne isimli vatandaşa ait olan tarlada, birbirinden yaklaşık 40 uzaklıkta duran iki tümülüs A3/29 ve A3/30 numaraları ile tanımlanmıştır. Her iki mezar da ortalama 8-9 m çapında ve 1,5 m yüksekliğinde, taş yoğunluklu bir dolguya sahiptir.

Bunlardan A3/30 numaralalı mezarda dolgunun tepe noktasından itibaren kazılmış kaçak kazı çukurunun etrafına savrulmuş şekilde kireçtaşından bir küçük osthotek ile çanak çömlek parçalar tespit edilmiştir. Kaçak kazı tahribatına maruz kalmamış olan kuzey yarıdaki dolgu taşlarının henüz üst sıraları kaldırıldığında kaldırıldığında ise daha büyük parçalar halinde keramikler tespit edilmiştir (Şekil 156, 157).

A3/29 numaralı diğer tümülüsün ise farklı zamanlarda birden çok kez kazılarak tahrip edildiği kazı sonuç raporuna not edilmiştir. Buna rağmen mezarın batı sınırını oluşturan taşların arasında, ters olarak duran bir çömleğin parçaları bulunmuştur.

---

[135] Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 19.09.1995 tarih ve 7259 sayılı ruhsatnamesi ile kazısı yapılan Yumratepe Tümülüsüne dair sonuç raporu Müzenin 23.10.1995 tarih ve 50 sayılı yazısı ile Genel Müdürlüğe iletilmiştir.

Bulunan parçaların tasnifi sırasında aynı alandaki bazı küçük parçaların başka bir kaba ait olduğu da anlaşılmıştır.

A3/30 numaralı mezarda bulunan kireç taşı malzemeden yapılmış olan tekne kazı raporunda lahit olarak tanımlanmıştır. Dış yüzü kabaca yontulmuş olan teknenin iç yüzünde ise traşlama işleminin daha özenli olduğu görülür. 76 cm uzunluğunda, 50 cm genişliğinde ve 41 cm derinliğinde olan teknenin iç derinliği ise 23,5 cm yüksekliğindedir. iskelet kemiklerinin ya da küllerinin muhafazasında kullanılan bir osthotek olduğu anlaşılmaktadır. Teknenin kapağının kırılmış olduğuğu rapor edilmiştir. Osthotekin tekne kısmı bugün Edirne Müzesi'nde 2426 envanter numarası ile serglenmektedir.

Yumratepe Kurganı kazısının Edirne Müzesi arşivinde yer alan sonuç raporunda alanda bulunmuş herhangi bir iskelet kalıntısından da söz edilmemektedir. Bu durumda osthotekin kremasyon küllerinin muhafazası için kullanılmış olabileceği olasılığı akla gelmektedir.

A3/29 ve A3/30 Numaralı taş tepe tümülüsler, kurtarma kazısından sonra dolguları yeniden doldurularak kapatılmıştır.

Tümülüslerin kazısı sırasında bulunan keramik perçaları hakkında, raporlarda herhangi bir detay bilgi ya da fotoğraf yer almakmaktadır. Ancak Arkeolog Murat Akman ve Edirne Müzesi Uzmanı Arkeolog Ülkü Çakan hazırlanan buluntu yeri fişinde, kazıda ve yüzeyde bulunan çanak çömlekler "*Geç Tunç-Demir Çağı Geçiş sürecine ve daha yakın dönemlere ait*" diye tanımlanmıştır.

Benzer taş dolgulu, kurgan tipi mezar örneklerinin Tunç Çağı sonlarından Demir Çağı'na geçiş sürecinde Trakya ve kuzey/kuzeydoğu komşu kültürlerinde karşımıza çıktığı bilinir. Karadeniz'in kuzeybatısındaki Dinyester ve Siret Irmakları arasında uzanan bozkır kültürlerinde benzer kurganların birkaç taş lavha ile yapılan sandukaları örttüğü örneklerin MÖ. 8. Yüzyılın ilk yarısına kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır (Каиуба 2000). Kuzeybatı Bulgaristan'daki Saboryanovo'da dolguyu oluşturan taşlarla yapılan bir sanduka uygulaması ise kazıda bulunan yivli keramik örnekleri ve fibulalar yardımı ile MÖ. 10-9. Yüzyıla tarihlenmiştir (Metzner-Nebelsick 2012; Stoyanov 1997)[136].

[136] Benzer sanduka mezarlı taş tepe tümülüs örneklerinin geniş bir coğrafyada MÖ. 3. Binyıl içlerine kadar indiği bilinmektedir. Yunanistan'daki EH II sürecine kadar inen benzer örnekler için bkz: Celka

Lalapaşa Yumratepe Tümülüsü'nün en yakın benzeri, taş tepeli yığmanın tam orta kesimine yerleştirilmiş, kabaca işlenmiş kireç taşı bir osthotek mezarı ile Batı Balkanlar'dan, Montenegro'daki Planinica Tepesi'nden gelmektedir. Tepe üzerindeki birden fazla benzer taştepe tümülüsden biri olan bu (3 numaralı) tümülüs ne yazık ki tarihlendirilememiştir (Bugaj vdğ. 2013: 432, fig. 12-14).

Edirne'nin kuzeyinde, Istranca/Yıldız Dağları'nın etkelerinde yer alan Tuğlalık Köyü'nün 157 ada ve 33 parsel numaralı geniş bir mera sahası içinde tarafımızdan tespit edilen küçük ve yayvan bir tümülüs de (Tuğlalık Taştepe Tümülüsü) Yumrutepe ve Taşlıcabayır ile temsil edilen Geç Tunç/Erken Demir Çağı kurgan geleneğinin bir parçası olmalıdır. Önemli bir Erken Demir Çağı veri merkezi olarak tanımladığımız Kokarca mezarlık alanının yaklaşık 1.1 km batısında, Tuğlalık ile Hamzabeyli köylerini birleştiren karayolunun hemen kuzey yanında bir sırt üzerinde yer alan tümülüsü yaklaşık 2,5 m çapında ve 80 cm yüksekliğinde, taş yoğunluklu bir dolguya sahiptir[137]. (Şekil 158**,** 159)

Benzer bir diğer taş yayvan yığma tepeli tümülüs örneği Edirne ili Süloğlu ilçesine bağlı Domurcalı Köyü sınırları içinde tespit edilmiştir. *Somuncu Pınarı Tümülüsü* adıyla tanımladığımız mezar köyün yaklaşık 850 m güneybatısında, Domurcalı- Taşlımüsellim karayolunun güney yanında yer almaktadır. 205 ada 1 parsel numarasına kayıtlı geniş mera sahasının kuzey ucuna yakın bir noktadadır[138]. Bir kireçtaşı kayalık üzerinde oturan tümülüs yaklaşık 20 m çapında ve 2 m yüksekliğindedir. Herne kadar yüzeyinde taş dolgu olduğuna dair emare bulunmasa da yayvan ve alçak dolgusu bu tümülüsün de Geç Tunç/Erken Demir Çağı kurgan tipi tümülüs geleneğinin bir parçası olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim tümülüsün 500 m kuzeydoğusunda tanımlanan iki adet dolmen bu alandaki Geç Tunç/erken Demir Çağı sürecinin kültür peysajını tanımlayacak niteliktedir (Şekil 160).

Somuncu Pınarı Tümülüsü ile aynı coğrafi alanda yer alan *Domurcalı A* ve *Domurcalı B Dolmenleri*, Taşlımüsellim Köyü ile Domurcalı Köyünü birbirine bağlayan asfalt yolun kuzey yanında kalmaktadır. Domurcalı Köy merkezini

---

2011; Papakonstantinou 2011; Taş tepe tümülüs geleneğinin Karadeniz'in batı yakasında MÖ. I. binyılın ikinci yarısına kadar devam ettiğine dair bkz: Sîrbu ve Ştefan 2019

[137] Tuğlalık Tümülüsünün koordinatları: K. 41° 56' 42" / D. 26° 37' 55"

[138] Somuncu Pınarı Tümülüsünün koordinatları: K. 41° 48' 46" / D. 26° 48' 27"

yukarıdan gören geniş bir seki üzerinde duran dolmenler 222 ada 5 parsel numaralı tarla vasıflı taşınmaz üzerinde yer almaktadır. Birbirine yaklaşık 10 m arayla duran iki dolmenden kuzeyde yer alan Domurcalı A dolmeni hem büyük ölçüde yıkılmış durumda olan ana mezar binası hem de dolgu çapı ile diğerinden daha küçüktür. Güney yanda yer alan Domurcalı B dolmeni ise geniş bir sahayı kaplayan bir dolguya sahiptir. İlk tespit çalışmalarımıza sırasında da önemli ölçüde tahrip edilmiş olmasına rağmen Domurcalı B dolmeninin çiftli mezar odasına sahip bir planda olduğu izlenimi oluşmuştur. Alandaki her iki dolmenin de Güneydoğu- kuzeybatı yönünde durdukları ve büyük olasılıkla da girişlerinin güneydoğu cepheye baktığı anlaşılmıştır[139]. (Şekil 161, 161a)

Geç Tunç/Erken Demir Çağı'na ait olabileceğini değerlendirdiğimiz bir diğer yayvan yığmaya sahip küçük tümülüsü örneğine Edirne ili, Havsa ilçesi'ne bağlı Hasköy Köyü'nün Eski Mezarlık Mevkii'nde rastlanmıştır[140].

Köy merkezinin 550 m batısındaki sırt üzerinde yer alan tümülüs yaklaşık 10 m çapındadır. Korunan dolgu yüksekliği ise yaklaşık 75 cm'dir. Tümülüsün yüzeyde görülen dolgusu topraktır. Tümülüsün kuzey yanında dağınık şekilde duran şist taşı bloklar, tümülüs çevresinde Erken İslami Dönem'de "karataşlı" mezarlık oluşturulduğuna işaret eder.

Edirne ilinin en kuzeydaki dağ eteği köylerinden biri olan, Lalapaşa ilçesine bağlı Ömeroba Köyü kırsalı hem dolmen hem de yayvan dolgulu tümülüs yoğunluğu ile dikkat çeken bir yöredir. Doğu Trakya'nın Geç Tunç/Erken Demir Çağı mezar geleneği için yapılabilecek arkeolojik araştırmalar için bu yöre plot çalışma sahalarından biri niteliğindedir.

Ömeroba Köyünün kuzey ve doğu/güneydoğu kesiminde, hemen hemen aynı coğrafi alanda yer alan Abanozgölü Dolmeni, Aktaş Dolmeni ile Sarıgöl A, Sarıgöl B, Sarıgöl C, Sarıgöl D, Fincanlık A, Fincanlık B, Raimpınarlar A, Raimpınarlar B, Raimpınarlar C, Kocahöyük ve Kocahöyük A, Dörtağaç A, Dörtağaç B, Dörtağaç C ve Dörtağaça D tümülüsleri Istranca/Yıldız Dağları'nın güney yamaçlarındaki meşelikler içinde yayılan ilginç bir mezarlık sahası peysajı oluştururlar (Şekil 163).

[139] Domurcalı Dolmenlerinin koordinatları: K. 41° 49' 01" / D. 26° 48' 40" ve K. 41° 49' 01" / D. 26° 48' 1". Domurcalı Dolmenlerinin tescil çalışmaları tarafımızdan 2022 yılı içinde başlatılmıştır.
[140] Hasköy Eski Mezarlık Tümülüsünün koordinatları: K. 41° 38' 23" / D. 26° 51' 02"

Tümülüs ve dolmenlerin dönemin kabile tipi toplumsal yapısını hatırlatacak şekilde belirli parselasyon adalarında kümelendikleri dikkat çeker. Örneğin köy merkezinin ortalama 1500 m kuzeyindeki vadi teraslarındaki 126 ada, 41 parsel üzerinde dağılım gösteren Sarıgöl A, Sarıgöl B, Sarıgöl C ve Sarıgöl D tümülüsleri; köyün yaklaşık 2 km kuzeydoğusundaki 126 ada, 115, 116, 126, 129, 130, 152 parseller üzerinde dağılım gösteren Dörtağaç A, Dörtağaç B, Dörtağaç C ve Dörtağaça D tümülüsleri ile bunlara yakın bir noktada yer alan 126 ada 129 parsel numarasındaki Aktaş Dolmeni ve Dörtağaç Dolmeni; Köyün 2 km kadar güneydoğusunda kalan 126 ada 59 ve 63 parsel numaralı taşınmazlar üzerinde yer alan Kocahöyük ve Kocahöyük A tümülüsleri ile aynı adanın 57 ve 58 parsel numaralı taşınmazında yer alan Fincanlık A, Fincanlık B tümülüsleri; Köyün 2,6 km güneydoğusundaki 134 ada, 66 ve 67 numaralı parsellerde yer alan Raimpınarlar A, Raimpınarlar B, Raimpınarlar C tümülüsleri kendi içlerinde bişrlik oluşturacak bir çevresel kimliğe sahiptirler. Kuşkusuz her bir grubun aynı yörede yer alan, onlarla çağdaş yerleşimlerle bağlantılı olduğu düşünülmeklidir.

2.4-KÜLT ALANLARI

2.4.1. Eski Araştırmalar Işığında Doğu Trakya'da Kült Alanları

Doğu Trakya'da dinsel ve kültistik mekan seçiminde tercih edilen bölgelerin genellikle dağ etekleri, kayalık mecralar ve yüksek tepelikler olduğu anlaşılmaktadır. E. Beksaç'ın bölgede yürüttüğü bu yöndeki araştırmaları sözü edilen coğrafi mekan seçimini teyit eder nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur (Beksaç 2006; 2006a; 2007; 2008; 2009; 2010: 2011; 2012; 2013; 2014; 2015; 2016; 2019; Beksaç ve Nurengin Beksaç 2017). Bu durum Trakya'nın diğer bölümlerindeki uygulamalarla bir bütünlük sergiler (Baralis ve Tonkova 2015: 336; Moglova ve Stoev 2014: 1385; Nekhrizov 2000: 322;). Rodop Dağları'nın farklı noktalarında tespit edilen yüzlerce Erken Demir Çağı kült alanı bu açıdan son derece dikkat çekicidir (Nenova 2018: 127- 129, Fig. 5.3; Nekhrizov, 2005: 155; Zdravkova Dimitrova 2008: 495, 496;).

Bu bölgede yüzey araştırmaları ile saptanan birçok kült alanı ve kaya sunağı olmasına rağmen ne yazık ki bilimsel kazısı yapılmış bir örnek yoktur. Bölgede kaya

sunağı ve kutsal alanına ilişkin verilerin en yoğun tespit edildiği yer Yıldız Dağlarını takip eden Lalapaşa, Kırklareli, Pınarhisar ve Vize hattıdır. Vize çevresindeki Gemikaya, Asmakayalar Vadisi, Karakocak Tepe, Pınarhisar ilçesi sınırları içindeki Tavşanhisarı Tepe ve çevresi (Beksaç 2006; Beksaç 2009: 184), İndere Mağarası, Pekmezdere Mağarası, Ambarkaya (Beksaç 2009: 182, 183), Kıyıköy sahilindeki kaya sunağı (Beksaç 2009: 181), Lalapaşa'daki İğrek Kayalığı (Beksaç 2015: 257), Süloğlu, Keramettin Köyü'ndeki Sofrakaya (Beksaç 2018: 127) Fincan Kayası (TAY Demir Çağı Klasörü) birkaç örnek olarak sayılabilir.

Kırklareli, Pınarhisar ilçesi yakınlarındaki kayalık bölgede yer alan *Pekmeztepe Mağarası'*nın içinde ve doğuya bakan giriş yamacında saptanan keramiklerden yola çıkılarak mağaranın Geç Tunç Çağı'ndan itibaren kullanıldığı ve bu kullanımın da kültistik nitelik taşıdığı önerisini ortaya koymuştur (Beksaç 2008: 82).

Doğu Trakya'da kült amaçlı sahaların araştırmalarını yürüten E. Beksaç'ın bölgede Geç Tunç Çağı'na tarihlendiği bir başka kült alanı ise Edirne iline bağlı Süloğlu ilçesinin Yağcılı Köyü'ndeki Kaynaklar Mevkisi'dir. Alanda tespit edilen Geç Tunç Çağı keramiğinin günlük kullanım kaplarından ziyade kült malzemesi özelliği gösterecek nitelikte olduğuna vurgu yapan E. Beksaç, Kaynaklar Mevkisi'nde Geç Tunç Çağı'ndan itibaren kullanım gören törensel bir alan olduğunu iddia eder. Beksaç, alandaki su kaynaklarının yoğunluğundan ötürü buradaki inancın "kaynak kültü" ile ilgili olabileceğini önermektedir (Beksaç 2008: 72).

Doğu Trakya'nın Ege Denizi'ne hakim bölgesi olan Saros Körfezi'nin kuzey kıyıları (Beksaç 2019: 501-502; Beksaç 2014: 80-90; Beksaç 2015: 257-274) ile Gelibolu Yarımadası'nın Saros Körfezi'ne hakim tepelerinde de (Koçel Erdem 2016: 451-452) kanallar, nişler, adak çukurları gibi önemli kültistik döşemlere sahip kutsal alanlar tespit edilmiştir.

Son yıllarda Doğu Trakya'nın İstanbul'a yakın bölümlerinde yapılan sistematik bilimsel araştırmalar, Yıldız Dağları'nın bu yöndeki devamı ile Avcılar Firuzköy Mevkii, Küçükçekmece Gölü Havzası, Çatalca çevresinde de Geç Tunç Çağı- Erken Demir Çağı geçiş sürecine ait veriler olduğunu ortaya koymuştur. Yıldız Dağları'nın doğu kesiminde yer alan Çatalca Dağyenice Köyü'nde tespit edilen kült alanı, kayalara oyulmuş nişleri, niş kapısı, odaları ve basamakları ile bu dönem kaya

kültünün Avrupa'nın en doğusundaki örnektir. Yine Çatalca'da yer alan İnceğiz Mağarası, ana kayaya oyulmuş kült kuyusu ve yakın çevresinde yer alan Çakıl Köyü'ndeki megalitik anıtları (Aydıngün ve Aydıngün 2013: 73.) ile Silivri'nin Yıldız Dağları'na yakın bölgesinde yer alan Danamandıra Köyü'ndeki pramidal basamaklı kaya sunağı (Aydıngün 2009: 415) Balkanlar'daki benzer kült alanları ile karşılaştırılabilir.

Saroz Körfezi'nde Enez'e bağlı Hasköy'deki dağlık alanın zirvesinde yer alan ve antik kaynaklarda sözü edilen Trak kavmi Absinthiler'in kurduğu Apsinthis kalesinin lokalize edildiği (Beksaç 2014: 90) tahkimatlı yerleşim, hemen yanındaki kaya kutsal alanı ile bir bütünlük sergiler.

Kırklareli il merkezinde yer alan Aşağıpınar ve hemen yakınındaki Kanlıgeçit yerleşimlerinde tespit edilen Demir Çağı'na ait kült çukurları bu dönem dinsel tören alanlarının planlanmasında tercih edilen tek seçim yerinin kayalık bölgeler olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Aşağıpınar Höyüğü'nün güney/güneybatı kesiminde Demir Çağı'nın ilk evresinin sonlarına ve hatta orta bölümüne (MÖ. 8- 6.yy) tarihlenen adak çukurları, geniş bir alanda takip edilmiştir. Alanın özel düzenlenmiş bir kült merkezi olduğu etrafını çepe çevre saran hendek ile de anlaşılabilmektedir. Çapı 120 m, genişliği 7-8 m ve derinliği de 3.5 m olan, düzgün daire biçimli bir hendek bu alanın mülkiyetini belirleyen önemli bir unsurdur. İçlerinde herhangi bir döşem rastlanmasa da bu çukurlar, tipik birer Trak kutsal alanı adak çukuru olarak yorumlanmıştır (Ceylan vdğ. 2008: 4,5; Özdoğan vdğ. 1997: 5; Özdoğan vdğ. 1997b, 59; Özdoğan-Parzinger 1995: 21, res. 4b; Özdoğan- Özdoğan, 2007: 22; Özdoğan vdğ. 2008: 40, 49; Özdoğan vdğ. 2009: 233; Özdoğan 2016a, 2).

Aşağıpınar adak çukurları kazısında bulunan arkeolojik malzemeler bu kutsal alanın yoğunluklu olarak Orta Demir Çağı'nda kullanıldığını ancak ele geçen az sayıdaki ip baskı bezemeli keramik örneğinden yola çıkarak bu evrenin başlangıcının Erken Demir Çağı'na tarihlenmesi gerektiği anlaşılmıştır. MÖ. 6. yy'da adak çukurlarının bulunduğu alana yapılmış olan ve ne yazık ki geç devirlerde dağıtıldığı anlaşılan tümülüs (Özdoğan-Parzinger 1995: 52; Özdoğan vdğ. 1997: 5, 6) Aşağıpınar kutsal alanındaki "Atalar Kültü" geleneğinin bir yansıması olmalıdır.

Tıpkı Aşağıpınar'da olduğu gibi yer seçiminde ovalık alanı tercih eden bir başka kült merkezi de Tekirdağ'daki Menekşe Çatağı yerleşiminde tespit edilmiştir. Höyüğünün Geç Tunç ve Erken Demir Çağı tabakalarının genel anlamıyla bir kült alanı özelliği gösterdiği anlaşılmıştır. Höyüğün *Doğu Çatak* olarak adlandırılan kesiminde tespit edilen Erken Demir Çağı tabakalarının en geç evresini, sert bir toprağın üzerine kurulu olan ve çanak parçalarından oluşturulan sıvalı bir alt tabana sahip ocak ve fırınlar temsil eder (Erim Özdoğan-Işın 2003: 379; Özdoğan- Aksaç-Işın, 2004: 422). Tabakanın bir sonraki evresinde ortalama 3.00 x 2.00 m. boyutlarında söbe planlı, derinlikleri 0.55-0.75 m. arasında değişen çukurlar tespit edilmiştir. İkisinin içinde yarım daire şeklinde alçak seki vardır. Barınakların kenarındaki ince kumlu kerpiç duvar ve içindeki ağaç yuvaları üst yapı hakkında fikir verir niteliktedir (Erim Özdoğan-Işın 2003: 379, 380). Çukurlar içinde bulunan malzemeler bunların kült niteliğini akla getirmektedir.

Menekşe Çatağı'nın, diğer birçok kült merkezinde olduğu gibi su kaynaklarıyla ilişkisi dikkat çeker. Zaten denizin hemen kıyısında yer alan höyükte, Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kutsal alanı yerleşimini doğu ve kuzey yönden çevreleyen iki derenin o dönemde aktif olduğu belgelenmiştir (Sarıaltun 2018: 614).

Hem Aşağıpınar'da hem de Menekşe Çatağı'nda tespit edilen kült amaçlı adak çukurları GTÇ-EDÇ Doğu Trakya kültüründeki dinsel peysajda görülen bir farklılığı temsil eder. Kayalara ya da dağlık alanlara değil, Menekşe Çatağı örneğinde temsil edildiği gibi yerleşimle iç içe bir alanda, ova toprağı yüzeyine açılmış kült mekanları Doğu Trakya GTÇ-EDÇ kültürlerindeki iki farklı dinsel inanışın bir yansıması mı yoksa kutsal alan planlamasında coğrafi durumun zorunlu belirleyiciliğini mi yansıtmaktadır? Kuşkusuz ki bölgede yerleşim kazıları arttıkça bu tür kent içi dinsel alan ve oda düzlemi kült alanı planlaması örnekleri ile karşılaşılacaktır. Her ne kadar Doğu Trakya'nın iç bölümlerinde yaşayan bu dönem halklarının bir taşra kültürüne sahip olduğu, buna rağmen kıyıya yaklaştıkça kültürün daha "kentli" bir görünüm kazanmış olabileceği akla gelse de Saros Körfezi kıyı bandındaki dağlık alanlarda tespit edilen kaya kültü sahaları, kutsal alan yer seçiminde bölgenin iç kesimleri ile kıyı şeridi arasında –en azından din kültürü açısından- bir kültürel farklılık olmadığını akla getirmektedir.

Trakya Bölgesi halklarının Erken Demir Çağı kült alanlarındaki törenlerine ilişkin veriler sınırlıdır. Eldeki veriler kült alanlarında yer alan doğal kaya yarıkları ya da elle şekillendirilmiş kuyular ile nişlere çeşitli tören adakları konulduğunu düşündürmektedir. Menekşe Çatağı'nda pithoslar içine gömülmüş köpek ve domuzlar hayvan defnine dönük bir törene işaret ederken kuzeybatı Bulgaristan'daki Staliyska Mahala kazılarında bulunan başı kesilmiş köpek iskeleti bir hayvan kurbanı ve kurbanın gömülmesi uygulamasının varlığını gösterir (BaralisveTonkova 2015: 336).

Menekşe Çatağı'nda ortaya çıkarılan Erken Demir Çağı mekanının sıvalı tabanına sonradan 0.85-0.90 m. çapında bir çukur açıldığı saptanmış, çukur içinde yapılan kazılarda biri genç diğeri daha yaşlı iki bireye ait defin tespit edilmiştir. Önce genç bireyin bu çukur içine defnedildiğini, yaşlı bireyin defin işlemleri sırasında önceki define ait iskeletlerin bozulduğu ve tabana yassı taşlarla platform yapıldığı anlaşılmıştır. Çukur içinde bulunan kap parçaları ile bir öğütme taşının mezar hediyesi mi yoksa defin sırasında tabanı düzleştirmek amacıyla mı konulduğu konusunda kesin bir fikir elde edilememiştir (A. Özdoğan ve Işın 2003: 379, res. 3).

Aşağıpınar ve Menekşe Çatağı Erken Demir Çağı kültür katını oluşturan çukurların benzerleri İstanbul'un Trakya bölümünde yapılan yüzey araştırmaları sırasında da (Aydıngün-Aydıngün 2013) tespit edilmiştir. İstanbul çevresinde tespit edilen çukurların da bu döneme ait kült çukurları olarak tanımlanması önerileri dikkate alınacak olursa, dönemin kült peyzajının yeknesak olmadığı, çeşitlilik gösterdiği ortaya çıkar.

2.4.2. Doğu Trakya Erken Demir Çağı Kült Alanlarına Dair Yeni Bulgu ve Gözlemler

E. Beksaç'ın Doğu Traya araştırmalarında ilk defa dikkat çektiği, yerelde Fırınkayalar/Furunkayalar adıyla anılan kaya döşemleri bölge arkeolojisi açısından dikkat çekicidir. Saros Körfezi'nin kuzey cephesindeki kayalık arazide birkaç farklı yerdeki örnekler ve Kırklareli iline bağlı Pınarhisar ilçesinin kuzeyindeki kireçtaşı kaya masifinde yer alan tek örnekle tanınan Fırınkaya oluşumunun bir yeni örneği olabilecek bir kaya oyma yapı kalıntısı da, Pınarhisar'a bağlı Kaynarca Beldesi'nin

doğusundaki kayalık bölgede tarafımızdan yapılan yüzey araştırmaları ile tespit edilmiştir (Şekil 164).

Fırınkayalar, ana kaya içine açılmış tek mekanlı odalardır. Bu yapılar genellikle düzenli bir cephe görünümüne sahiptir. Pınarhisar örneğinde olduğı gibi kimi örneklerde ana cephe ana kayaya işlenmiş birkaç sıra basamakla daha belirgin kılınmıştır. Genellikle tek kapılı olmakla beraber, bazı örneklerde odanın her iki yüzünde birer kapı açıklığı olan örneklere de rastlanılmıştır. Tamamıyla kayaynın oyulması suretiyle elde edilmiş odanın yan duvarları tavana doğru daralarak kubbemsi bir görünüm kazanır. Tavanın en üst bölümünde ortalama oda tabanının yarısı kadar bir çapa sahip yuvarlak bir açıklık vardır. Hem cephedeki kapıda hem de tavandaki açıklığın etrafında yer alan izler bu alanların gerektiğinde kapatıldığına işaret eder.

Saros Körfezinin kuzey kıyılarında yer alan Fırınkayalar içinde en dikkat çekenlerden biri Enez ilçesi, Yazır köyü kırsalında yer alan komplekstir. Köyün kuzey batısındaki vadi eteklerinde yer alan fırınkaya kompleksi geniş bir kireçtaşı kayalık yüzeyinde oluşturulmuştur. Kayalığın güneye bakan cephesinde birbirine yaklaşık 1.40 m ara ile iki adet ve güneydoğuya bakan cephesinde ise bir adet fırınkaya oluşturulduğu tespit edilmiştir. Oldukça geniş bir sahayı kaplayan kayalığın diğer yüzelerinde deolduğu tahmin edilen benzer fırınkayalar, bu alanlardaki yoğun çalılık ve tahribat nedeniyle ne yazık ki belgelenememiştir. Kaayalığın üst yüzeyinde ise çeşitli döşemler olduğu izlerden anlaşılmakla birlikte bunlardan sadece ana kayaya oyulmuş bir sanduka formlu kaya çukuru kısmen de olsa yüzeyde gözlemlenebilmiştir (Şekil 165- 169).

Kayalığın güney cephesinde yer alan iki fırınkayadan, girişi güneybatı yönüne dönük olan *Fırınkaya A* odası, diğer iki örnekten de daha büyük ölçülere sahiptir. Bu odanın tabanının ortasına yakın bir yerde yaklaşık5 cm çapında ve 10 cm derinliğinde düzensiz açılmış bir çukur ile onun yaklaşık 40 cm ötesinden başlayarak kapı dışına kadar açılmış olan, ortalama 5 cm yarıçapında ve 5-6 cm derinliğinde bir kanal dikkat çeker. Öte yandan komplekste yapısal bütünlüğü en iyi korunan örnek de yine *Fırınkaya A* odasıdır.

Fırınkaya adıyla tanınan kaya anıtının Doğu Trakya'daki örnekler dışında Sakar ve Rodop Dağları'nın belirli bölümlerinde tespit edimiştir. Bu anıtların

kullanım amacı konusunda farklı teoriler mevcuttur. V. Fol bu anıtların birer gizem ayinlerinin yapıldığı mekanlar olduğunu söylerken (V. Fol 1998: 25-26), M. Vassileva, G. Nekhrizov gibi araştırmacılar bu anıtları bir kaya mezarı olarak tanımlar (Nekhrizov 2015: 135; Vassileva 2012: 246). Saroz Körfezi'nin kuzey kesiminde yer alan Çeribaşı Köyü kırsalındaki Tavşantepe Fırınkayası'nın hemen arkasında labris kabartmalı bir kaya sunağının yer alması, Fırınkaya olarak adlandırılan bu anıtların kült bağlantısının en büyük kanıtı olarak kabul edilmiştir. (Beksaç ve Nurengin Beksaç 2017: 611). E. Beksaç'a göre Fırınkaya anıtları, Trak kültüründe yaygın olan kremasyon tipi gömüler için kullanılan birer cenaze yakma odasıydı[141]

Fırınkayalar'ın tarihlendirmesinde kullanılabilecek nitelikte yeterince arkeolojik veriye sahip değiliz. Sakar ve Doğu Rodop Dağlarındaki kaya mezarları arasında Doğu Trakya'da Fırınkaya olarak tanımlanan örneklerin benzerlerini de inceleyen G. Nekhrizov, kaya mezarlarının Erken Demir Çağı Trak kültürüyle olan ilişkisinin genellikle dolaylı verilerle açıklandığını belirtse de az sayıdaki örnekten elde edilen arkeolojik metaryalin bu tarihlemeyi desteklediğini de vurgular (Nekhrizov 2015: 135 vd).

Fırınkayalar'ın basit birer kaya mezarı mı, törensel bir arınma odası mı yoksa kremasyon gömüler için kullanılan birer ceset yakma mekanımı olduğu tartışmaları kendi içlerinde bazı tutarlı argümanlarla desteklenebilecek öneriler olsa da tartışmaya açık özellikler de arz etmektedir.

Özellikle bu anıtların birer kaya mezarı olarak tasavvur edilmesi, üstlerinde genişçe bir açıklık oluşturulmasına açıklık getirmeyi zorlaştırır. Ana girişi cesedin yerleştirilmesi açısından zaten yeterince geniş olan bu anıtlara bir de üstten açıklık yapılması gereksizdir. Fazladan bir iş maliyeti oluşturan bu tepe açıklığının kaya mezarı mantığı çerçevesinde açıklamasını yapmak zordur.

Saroz Körfezi'nin kuzey kesiminde, Yazır Köyü'nün yine doğusundaki vadide, Bağlık Fırınkayalar Kompleksi ile aynı kültür coğrafyası içinde yer alan *Sarpdere Fırınkayası* tek odadan oluşmakla beraber, odanın yapıldığı kayanın hem doğu hem de batı cephesine açılmış iki adet girişi vardır. Bu çiftli kapı açıklığı da,

[141] Tez çalışması sırasında yaptığımız görüşmelerde bu görüşünü bana açıklayan Sayın Engin Beksaç'a teşekkür ederim.

Fırınkayaların birer kaya mezarı olarak tanımlanmayacağı gerçeğini destekler niteliktedir (Şekil 169).

Bu alanların birer ceset yakma alanı olarak tanımlanması ise fırınkayaların yapıldığı kireçtaşı yoğunluklu masifin ateşe dayanıklılığı ile ilgili bir tartışmayı içinde barındırmaktadır. Bir insan bedeninin yanarak uzuvlarının küle dönüşmasi için gereken en düşük ısının ortalama 600-750 ^{o}C olduğu ve bu işlemin ortalama 2,5-3 saat boyunca sürmesi gerektiği (Cengiz 2014: 77; Coşkun ve Büken 2020: 131; Lepan 2019: 48, 49;) gerçeği dikkate alınacak olursa fırınkaya odalarının bu işleme birkaç defa dayanmasının mümkün olmadığı gerçeği ortaya çıkar.

Trakya Bölgesi'nin kuzeyinde Batı Karpat bölgesinin Erken Demir Çağı gömü gelenekleri çerçevesinde tespit edilen bir uygulama, Fırınkayalar denilen kaya anıtlarının yeni bir gözle yeniden değerlendirilebileceğini akla getirmektedir.

Babadağ kültür bölgesi ve çevresinde kazısı yapılan bazı mezarlarda cesetlerin tüm şekilde değil de parçalar halinde mezarda yer aldığı görülmüş ve bu durumun gerekçesi araştırılmıştır. Cesetler üzerinde yapılan analizler bu tüm gömülerde cesedin özel koruma alanlarında bir süre çürümeye bırakıldığı, zayıflayan uzuvlar nedeniyle kolayca parçalara ayrılan parçaların bir bölümünün mezara konulup bir bölümünün ise yakılarak evde ya da başka bir alanda saklandığını ortaya koymuştur. Cesedin çürümeye terk edildiği alanların, doğal tahribatlar ve haycan saldırılarından uzak alanlar olması gerektiği de açıklanmıştır (Ailincăi 2016:206).

Batı Karpatlar bölgesinde uygulanan bu gömü geleneğinin Erken Demir Çağı içlerinde Trakya Bölgesinin çeşitli bölümlerine dağıldığı ve bu bölgede gelişen kaya mezarı yapma uygulaması ile eş zamanlı olarak krematoryum amacıyla Fırınkayaların yapıldığı düşünülebilir. Ana kapıdan kay içine yerleştirilen ceset, ana kapak ile tavan deliği kapağının belirli zamanlarda kontrollü bir şekilde açılması sayesinde hava sirkülasyonuna maruz bırakılıyor ve bu sadece cesedin çürüme süreci hızlandırılmış olmalıydı. Cenazenin çürütülmeye bırakılması yani öte dünyaya hazırlanması işleminin fırınkayalar gibi özel olarak ana kaya içinde Trakya Demirç Çağı kültürlerinin kayalara verdiği kutsal kimlikle doğrudan bağlantısı olduğu açıktır.

E. Beksaç'ın bu anıtların kutsal kimliğine yaptığı vurgu bu öneri için de son derece uygundur. Tavşantepe Fırınkayası yakınında görülen labrisli kaya altarı,

Yazır Bağlık fırınkalar kompleksinin üst yüzeyinde görülen kaya döşemleri, Yazır Sarpdere Fırınkayası'nın karşısında yer alan, biri yarım işlenmiş (?), diğeri ise günümüzde ne yazık ki büyük ölçüde tahrip edilmiş durumda olan daire formlu kaya diskleri (güneş diski), alanda yapılan cenaze ritüellerinin birer detayı olmalıdır (Şekil 170, 171).İnceleme fırsatı bulduğumuz Yazır Köyü fırınkayalarının iç ve dış yüzeylerinde gördüğüm keski izleri, kayaların şekillendirilmesinde güçlü ve keskin murçlardan ziyade daha basit aletler kullanıldığı ve bu yüzden de kaya işçiliğinin yeterince pürüzsüz bir görüntü vermediğini göstermiştir. Bu gözlem- en azından Yazır Bölgesindeki- fırınkayaların Demir Çağı içlerinde tarihlenebileceğini akla getirmektedir.

Erken Demir Çağı'nın erken evrelerinde su kaynaklarının uzak bölgelere aktarımını sağlayacak yeterli teknolojik güce sahip olmadığı için bölgede kurulan birçok yerleşimin genellikle kaynak yakınlarına kurulduğu gerçeği göz önüne alındığında, kayayının biçimlendirilmesine dayalı bir teknolojik birikim gerektiren Fırınkayaları bu evreye tarihlenemeyeceği aşikardır. Buna rağmen Erken Demir Çasğı'nın geç evrelerinden, kabaca MÖ. 1. Binyılın başlarından itibaren demirin kullanımının yayılmasıyla birlikte Trakya Bölgesi kültürlerinin başarılı kaya oyma anıtlar yarattığı birçok örnekle bilinmektedir. Bu bağlamda Fırınkayalar'ın Erken Demir Çağı'nın geç evreleri ya da hemen sonrasındaki bir dönemde yaratıldığı düşünülebilir. Ancak bu öneri için çok daha kesin arkeolojik bulguya ihtiyacımız olduğu kesindir.

2.5. KÜÇÜK BULUNTULAR

2.5.1. Çanak Çömlek

Doğu Trakya'da 1980'li yıllardan itibaren hız kazanan Geç Tunç/ Erken Demir Çağı dönemi araştırmaları bölgenin bu dönem kültürel yapısının anlaşılması konusunda önemli kazanımlar sağladı. Yapılan birçok araştırma ve farklı ölçekteki kazı çalışmalarına rağmen Doğu Trakya Geç Tunç/ Erken Demir Çağı araştırmalarının Balkanlar'ın diğer bölümlerine oranla çok düşük olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan bölgede yapılan bazı çalışmalardan elde edilen birçok

buluntu gibi çanak çömleklerin de yeterince detaylı çalışılmamış olduğu anlaşılmaktadır. Doğu Trakya Bölgesi'ndeki müzelerde yer alanlar ile 2021-2022 yılı yüzey araştırmasında tespit edilen yüzey keramikleri bölgenin kültür dinamiğinin tanımlanmasında önemli ölçüde katkı sağlayacak niteliktedir.

2.5.1.1. Bulguların Malzeme İçeriği Açısından Değerlendirmesi

İncelenen tüm Erken Demir Çağı malzemesi el yapımı olup hamur özelliği açısından iyi elenmemiş, farklı büyüklükte taşçık, kum ve bazen de organik malzeme katkılı topraktan oluşur. Öte yandan keramiklerin çoğunda dikkat çeken bir özellik de hamur içinde, ışığa tutunca beyaz bir parlaklık sağlayan "mika" katkının mevcut olmasıdır. Ortalama 400-600 ^{o}C ateşte pişirildiği anlaşılan keramiklerin hamur renginde ısı düşüklüğünden kaynaklanan farklılaşmalar izlenebilmektedir[142]. Hamur kesitinde bazen iki bazen üç renk, farklı kalınlıktaki dikey şeriler halinde izlenebilmektedir (Şekil 172).İncelenen çanak çömleklerde hamur yapısı genellikle Siyah, gri, siyahımsı gri tonlarında olmakla beraber yer yer bazı kapların kiremit rengi, sarımsı kırmızı, açık kahverengi, kırmızımsı kahverengi tonlarında renklere sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Doğu Trakya'daki birkaç veri sahasından elde edilen on iki farklı keramik parçası üzerinde yzpılan Portable X-ray Fluorescence Spectrometry (P-XRF) elementel kimyasal analiz sonuçları, bölge keramiğinde yüksek oranda silisyum, aleminyum ve demir elementlerinin varolduğu anlaşılmıştır (Lev. 9, 10).

Kaplar bazen hamurun inceltilmesi ile yapılan hamur renginin tonlarında astarlanırken bazen de hamur renginin dışında gri, siyahımsı gri, kırmızı ve kahverengi tonlarda renklerde astar sürülerek bezenmiştir (Şekil 173).

Kapların dış yüzeyinde perdahlama yapılarak parlak bir görünüm verilmiş örnekler olabildiği gibi kaba perdahla mat bir görünümde bırakılmış hatta perdah ve

[142] Metin içinde kabın pişirilme dereceleri tahmini olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerde, günümüzde Türkiye'nin önemli seramik üretim kenti olan Aydın/Karacasu'daki seramik ustaları ile yapılan görüşmelerden elde edilen gözlem ve bilgiler etkili olmuştur. Metin içinde geçen düşük dereceli ateşte pişirme ile ortalama 250-400 derecedeki ısı, orta dereceli ateşte pişirme ile ortalama 400-800 derecedeki ısı, yüksek dereceli ateşte pişirme ile ortalama 800 derecenin üstündeki ısı kastedilmektedir.

astar yapılmayan, bu nedenle de yüzeyi kaba görünümlü, hamur içerikleri yüzeyde görülen örnekler de yer almaktadır.

Kabın pişirilme ortamı, oksidasyon ve redüksiyon imkanları nedeniyle oluşmuş yüzey renk değişimleri birçok kapta sıklıkla karşımıza çıkar. Özellikle kabın dış yüzeyinde görülen siyah tonlarındaki alacalanmaların önemli bir bölümü üretim sebepliyken bazı pişirme kaplarında bu is lekelenmelerin kullanım sırasında oluştuğu anlaşılmaktadır (Lev. 5-8).

Edirne, Süloğlu Vadisi'ndeki Kocatepe yerleşimi ile Kırklareli, Pınarhisar, Tozaklı Vadisi'nde yer alan Yukarıova yerleşiminde bulunan iki dip parçası, sahip oldukları bir özellikleri nedeniyle Erken Demir Çağı'nda Doğu Trakya'da elde kap şekillendirme yöntemi hakkında bize ipucu vermektedir. Her iki kabın tabanında yer alan hasır izleri, çanak çömlek üretiminde kabın bezen hasırdan bir altlık üzerine oturtulmak suretiyle kurumaya bıraktığı anlaşılmaktadır (Şekil 174-176).

2.5.1.2. Form Tasnifi

Doğu Trakya Erken Demir Çağı kültürlerinin sıkı ilişki içinde olduğu güney Romanya/Karpatlar coğrafyasındaki çağdaş kültürü temsil eden Babadağ kültüründeki çanak çömlek kap formlarını tasnif eden S. Ailincăi, on ana grup tespit etmiştir. Bu gruplardan bazılarının formdaki detay çeşitliliğine göre alt türlerini de belirleyen Ailincăi'in belirlediği ana formlar şunlardır (Ailincăi 2016: 215 vd)[143]:

A. Amphora
B. Sürahi
C. Kupa
D. Pyksis
E. Kase
F. Mutfak Kabı
G. Süzgeç
H. Huni
I Kandil
İ. Kapak

Türkiye ve Güneydoğu Bulgaristan'ın Erken Demir Çağı konusunda hazırladığı tez çalışmasında I. Czyborra ise kap formlarını dokuz ana gruba ayırmıştır (Czyborra 2021: 58 vd):[144]

[143] Bu form grupları tez içinde "Babadağ grubu" olarak tanımlanacaktır
[144] Bu form grupları tez içinde "Doğu Trakya grubu" olarak tanımlanacaktır

A. Amphora
B. Sürahi
C. Bardak
D. Fincan Biçimli Bardak
E. Kantharos,
F. Derin kaplar
G. Büyük kaplar
H. Özel Formlar

Kase Bu çalışma kapsamında incelenen çanak çömlekler Taşlıcabayır Tümülüsü, Hacılar Dolmeni, Arpalık Dolmeni, Aşağıpınar Kazıları, Menekşe Çatağı Kazılarında bulunarak Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli Müzeleri'nde korunan malzemelerden, 1980'li, 1990'lı ve 2000'li yıllarda Doğu Trakya'da M. Özdoğan, B. Erdoğu ve E. Beksaç[145] tarafından yapılan yüzey araştırmaları sırasında yüzeyden toplanarak Edirne Müzesi'ne teslim edilen keramiklerden, Silivri- Büyük Çekmece-Çatalca bölgelerinde Ş. Aydıngün tarafından yapılan yüzey araştırmalarından, Bathonea kazılarından[146], Maydos Kilisetepe[147] Kazılarından ve tarafımızdan 2021-2022 yıllarında yapılan Edirne-Kırklareli illeri yüzey araştırmalarından elde edilen keramikler bulgularından oluşmaktadır.

Doğu Trakya'da farklı formlarda çanak çömleklerin tanımlanmasında, form tiplerinin belirlenmesinde Taşlıcabayır Tümülüsü, Aşağıpınar Höyüğü ve Menekşe Çatağı Höyüğü kazılarından gelen tüm ya da tüme yakın kaplardan yararlanılmıştır. Bu kapların detaylı tasnifi sayesinde formlar ve bu formların ana tipleri tespit edilebilmiş, yüzey araştırmalarında bulunan keramik parçaları da öncelikle bu tasniften yararlanarak form açısından gruplandırılabilmiştir. Öte yandan bu tüm ya da tüme yakın kaplar birincil derecede kaynak alınarak yüzey araştırmaları ve kazılarda bulunan keramik parçalarının da form açısından tanımlanması yapılmaya çalışılmıştır. Tüm ya da tüme yakın kaplardan referans alamayacak biçimdeki keramik parçaları için ise Trakya ve yakın çevresindeki Erken Tunç Çağı buluntularına ilişkin literatüre girmiş örnekler dikkate alınmıştır.

[145] Araştırma malzemelerini incelemem, tezimde kullanmam konusundaki izin ve destekleri için Sayın Prof. Dr. Mehmet Özdoğan'a, Prof. Dr. Burçin Erdoğu'ya ve Prof. Dr. Engin Beksaç'a teşekkür ederim.
[146] Bathoneia kazı evi deposunda saklanan, çevre araştırmalar ve kazı alanında bulunmuş Geç Tunç ve Erken Demir Çağı malzemelerini incelemem konusunda destek ve izinlerinden dolayı Sayın Prof. Dr. Şengül Aydıngün'e teşekkür ederim
[147] Maydos Kilisetepe'nin Geç Tunç ve Erken Demir Çağı malzemelerini incelemem konusunda destek ve izinlerinden dolayı Sayın Prof. Dr. Göksel Sazcı'ya teşekkür ederim

2.5.1.2.1. Doğu Trakya'daki Sürahi/Maşrapa Formlarının Başlıca Tipleri [148]

Doğu Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kazı ve araştırmalarında en sık rastlanan formlardan biri sürahi ve maşrapa türü kaplardır. I. Czyborra bu kap türünün bölgedeki dağılımı ve alt tipleri ile ilgili hazırladığı şemada sadece tek maşrapa/sürahi formunun Doğu Trakya sınırları içinde kaldığını önermektedir (Czyborra 2001: 61, Karte 122). Oysa tarafımızdan yapılan incelemeler Erken Demir Çağı'nın tüm evreleri süresince Doğu Trakya'da kullanıma girmiş olan sürahi ve maşrapa formunun kendi içinde 8 ayrı tip (S/M.1-8) içerdiğini ortaya koymuştur.

Sürahi ya da maşrapa olarak tanımlanabilecek çok sayıda bulgu Taşlıcabayır Tümülüsü kazılarıyla ortaya çıkarılmıştır. Kırklareli il merkezinin hemen güneyindeki Asilbeyli Köyü'nde 1982 yılında kazısı yapılan Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunan 56 parça tüm ya da tüme yakın çanak çömlek grubunun en yoğun grubunu sürahi/ maşrapa formlu kaplar oluşturmaktadır.

Edirne Müzesi'nin 1342, 1343, 1344, 1345, 1346, 1347, 1354, 1798, 1799, 1801, 1802 envanter numarasına kayıtlı olan kaplar, Taşlıcabayır Tümülüsü kazılarında bulunmuş maşrapa formlarından oluşmaktadır (EK 7-10, 40, 16, 32, 33, 35, 36) Bu örnekler genel form ve stil özellikleri ile I. Czyborra'nın Tip 4a olarak tasnif ettiği ve yayılım alanı olarak da Doğu-Kuzeydoğu Trakya bölgelerini işaret ettiği gruba girmektedir (Czyborra 2001: 61, Karte 122).

Doğu Trakya sürahi/maşrapa formunun ilk üç tipini (S/M. 1, S/M. 2 ve S/M. 3) Taşlıcabayır buluntusu olan maşrapalar oluşturmaktadır. Bunlar dışında hem Ağağıpınar Höyüğü kazılarından hem de Menekşe Çatağı Höyüğü kazılarından sürahi formu içinde tasnif edilebilecek tüm ya da tüme yakın kaplar bulunmuştur

[148] Sıvı maddelerin servisi ve saklanmasında kullanılan kaplar, Erken Demir Çağı literatüründe sürahi ya da maşrapa adıyla tanımlanmaktadır. Esasında modern kullanımları açısından bakıldığında her iki form arasında bazı nüans farkları bulunmaktadır. Sürahi formunun daha uzun, ince gövdeli ve genellikle kapaklı olması beklenir. Buna rağmen maşrapa formunun daha basık ve geniş gövdeli kaplar olduğu anlaşılmaktadır. Buna rağmen birçok kaynakta bu her iki form tek başlık altında kullanılmaktadır. Doğu Trakya araştırmalarında bulunan bu tip formlar arasında yoğunluğu basık ve geniş gövdeli, açık ağızlı kaplardan oluşan maşrapa formu oluşturmaktadır. Buna rağmen bulgular arasında kuşkusuz bir şekilde sürahi adıyla tanımlanabilecek formda örneklerde yer almaktadır. Her ne kadar metin içerisinde bu iki form ismi ayırt edici bir şekilde tanımlanacak olsa da form tiplerinin kodlanmasında sürahi ve maşrapa adına referans veren 'S/M' harfi tercih edilmiştir.

S/M. 1 Tipi Sürahiler tipindeki örneklerde asimetrik bir taban üzerinde yükselen kabın ağız kenarı arkadan öne doğru hafifçe yükselerek kesik gaga ağız formu kazanır. Ağız çapına yakın kalınlıktaki boynunda yatay yiv dizileri görülür. Boyun bitiminden itibaren bir anda şişkinleşen gövde, karın kısmını oluşturan kavisten itibaren dibe doğru daralarak devam eder. Bazı örneklerde gövde basık ve karın bölgesi tabana yakınken kimi örneklerde gövde daha dar ve zarif biçimlendirilmiştir. Kaplar, karın bölgesinden başlayarak ağız kenarını biraz aşan ve ağız tablasına birleşen yuvarlak kesitli tek kulpa sahiptir. Bu tip, kabın boyun kısmının yüksekliğine göre S/M. 1a ve S/M. 1b olarak iki grup halinde değerlendirilebilir

S/M. 1a Tipi (Şekil 177) olarak tanımladığımız ilk grubu oluşturan 1344, 1345, 1346, 1798, 1799 ve 1802envanter numaralı kaplarda (EK 8-10, 32, 33, 36) yiv bezemeli olan boyun yüksek iken *S/M 1b* tipi olarak adlandırdığımız 1801, 1342 envanter numarasına kayıtlı örneklerde (EK 35, 7) boyun hattı daha alçak tutulmuştur (Şekil 178). Bu nedenle S/M. 1a tipindeki örneklerde boyun dört paralel yiv bezemeye sahipken, S/M. 1b tipinde iki ya da üç yiv bezeme yapılabildiği görülür.

S/M. 1a ve 1b tiplerini oluşturan sürahilerde, olasılıkla usta ya da atölye farkından kaynaklanan bazı detay farklılıklar dikkati çeker. Örneğin hemen hemen tüm örneklerde kabın karın bölgesindeki şişkinlik elips biçimli bir yay profil sunarken 1801 envanter numaralı örnekte daha keskin açılı bir dönüş dikkati çeker.

Süloğlu Vadisi'ndeki önemli höyük yerleşimlerinden biri olan Kocatepe'de bulunan KT. 2 numaralı yüzey malzemesi (EK 140), ağız kenarı ve boyun profili özelliklerine göre S/M. 1b tipine dahil edilebilir.

Taşlıcabayır keramik buluntuları arasında boyun, şişkin karınlı gövde, asimetrik düzlemde yer alan düz taban ve ağız kenarını biraz aşan yuvarlak kesitli kulpları ile S/M. 1 grubuna benzemekle beraber, ağız tablası düzleminin öne doğru yükselen, yarım gaga ağız biçiminde değil de düz olması ile bu S/M. 1 tipi kaplardan ayrılan örnekler de vardır. *S/M 2 Tipi Sürahiler* adıyla tanımladığımız bu tipin örnekleri arasında Edirne Müzesi envanterine 1343, 1354 envanter numaraları ile girmiş olan Taşlıcabayır kazısı buluntusu sürahiler sayılabilir (Şekil 179; EK 39, 16).

Bu tip I. Czyborra'nın sürahi formu tasnifinde Tip 4b grubuna girer (Czyborra 2001: 272, Karte 122).

Taşlıcabayır buluntuları içerisinde, gövde çeperi önceki gruplara göre daha dik çizgilerle verilen bir maşrapa formu dikkati çeker. Edirne Müzesi kayıtlarına 1347 envanter numarası ile girmiş olan bu kap *S/M. 3 Tipi Sürahiler* olarak tanımlanmıştır (Şekil 180; EK 40). S/M. 3 koduyla tanımladığımız bu tip I. Czyborra tarafından bardak formları içinde verilmiş ve Tip. 5d alt başlığı ile tasnif edilmiştir

Süloğlu Vadisi'ndeki Kocatepe yerleşiminin yüzey buluntuları arasında yer alan ve KT. 10 numarası ile tanımladığımız keskin omurgalı gövde parçası (EK. 148) Saros Körfezi kuzey kıyı bandının iç kesiminde yer alan Değirmentepe yerleşiminde bulunan DT. 1 kodlu ağız kenarı parçası da profil detayları gereği S/M. 3 tipi kaplar grubuna dahil edilmelidir (EK 199).

Arpalık Dolmeni kazılarında bulunan ve Edirne Müzesi'nin 2669 numaralı envanter kaydında yer alan (EK 45) tek kulplu, yuvarlak ağızlı ve şişkin karınlı yüksek bir kap tam anlamı ile bir sürahi formudur. *S/M. 4 tipi* olarak tasnif ettiğimiz bu tip, Taşlıcabayır buluntusu maşrapa formlarından oldukça farklıdır. Düz ağız düzlemine sahip olan kabın kalın ve kısa bir boynu, ağız genişliğini çok aşmayan şişkinlikte, armudi bir gövdesi vardır. Kap, diğer tiplerde rastlanmayan, yüksekçe bir kaideye sahiptir. Önceki maşrapa tiplerinde kulp ağız kenarını aşarken S/M. 4 tipinde kulp yüksekliği ağız kenarı seviyesinde sonlanır (Şekil 181).Tekirdağ Müzesi'nde 2683 envanter numarasına kayıtlı (EK. 288) ve Menekşe Çatağı kazılarında bulunmuş olan bir sürahi formu *S/M. 5 tipi* olarak tasnif edilmiştir[149]. Düz kenarlı ağız kenarından kalın ve kısa bir boyunla hafif şişkin gövdeye geçen kap profili yayvan bir 'S' yapar. Dip kısmı gövde ile bütündür ve dip küçük bir düzeltme ile belirtilmiştir. Kabın, ağzın alt kenarı ile omuz arasında uzanan kısa bir kulpu vardır (Şekil 182).

Aşağıpınar kazısında bulunarak Kırklareli Müzesi'ne 524 envanter numarası ile girmiş olan tek kulplu küçük maşrapa (EK. 279) Doğu Trakya sürahi/maşrapa formunun *S/M. 6 tipi*ni temsil etmektedir (Şekil 183, EK. 279). Oldukça özensiz bir işçilik gösteren bu el yapımı kap, ağız kenarından yastıklı düz dibe doğru düz bir

[149] Müze envanterinde 2683 envanter numaralı kabın Erken Demir Çağı ya da Erken Tunç Çağı olabileceği yazılıdır

hatla inen gövdeye sahiptir. Ağız kenarı düz, dudak kısmı hafif yuvarlatılmıştır. Ağız kenarı ile gövde arasında uzanan dikey, yüksek, ilmik kulp bulunmaktadır.

Aşağıpınar kazılarında bulunarak, Kırklareli Müzesi'nde 2009-74 envanter numarası ile teşhir edilen kap, müze kayıtlarına boyunlu çömlek adıyla girmiş olsa da biz bu çalışma kapsamında söz konusu kabı Doğu Trakya'nın sürahi formları arasında değerlendirerek *S/M. 7. Tipi*nde sürahi olarak tanımlanmıştır(Şekil 184, EK. 280).

Yoğun bir taşçık ve mika katkılı hamurdan şekillendirilmiş olan sürahi, kaba perdahlı ve iyi fırınlanmıştır. Düz ağız kenarlı, hafif yuvarlatılmış dudak profilli, huni biçimli silindirik yüksek boyunlu kap dışbükey bir omuzdan gövdeye bağlanır. Gövde karın bölgesinde hafif bir omurga yaparak içe döner ve geniş, düz bir tabana bağlanır.

Menekşe Çatağı Höyüğü buluntusu olan, Tekirdağ Müzesi 2902 (EK. 281) ve 2903 (EK. 282) envanter numaralarında kayıtlı olan kaplar genel özellikleri ile aynı formu yansıtan ancak detayda bazı farklılıklar içeren örnekler olarak

S/M. 8 tipi sürahiler başlığı altında değerlendirilmiştir. Boyutları itibariyle sürahi ya da maşrapa olabilecekleri gibi pişirme amaçlı birer çömlek olarak da kullanılmış olabileceği değerlendirilen bu kaplar genel olarak dibe doğru hafif bir kavisle daralan yarım küre gövdeli, dar ve fazla belirtilmemiş tabanlı, kısa ve kalın boyunlu, düz tablalı, geniş ve açık ağızlı, küçük ilmek kulplu örneklerdir.

Menekşe Çatağı buluntusu olan 2903 envanter numaralı örnek ile Aşağı Pınar bulgusu olan örnek formun aynı alt tipini (S/M. 8a) temsil eden farklı atölye üretimleridir. Taşlıcabayır örneğinde kulpun ağzı düzlemini aşması ve gövdenin karın bölümünde daha geniş olması bu atölye farkının birer unsurudur (Şekil 185, 186, EK. 2903)

Maydos Kilisetepe Höyüğü IV. Tabaka buluntusu olan, kaliteli, parlak perdahlı ve dönemi açısından sık örneği görülemeyecek derecede ince duvarlı bir mal olan MY. 2 numaralı kap parçası (EK. 223) kulptan sonra yukarı doğru devam eden profilin sığ bir eğime sahip olması ile S/M. 8a tipine yakın bir forma işaret etmektedir. Parçanın kaliteli işçiliği MY. 2 keramiğinin bir sürahi formundan ziyade bu forma uygun üretilmiş bir kupa olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Maydos Kilisetepe Höyüğü IV. Tabaka buluntusu olan, kaliteli, parlak perdahlı ve dönemi açısından sık örneği görülemeyecek derecede ince duvarlı bir mal olan MY. 2 numaralı kap parçası kulptan sonra yukarı doğru devam eden profilin sığ bir eğime sahip olması ile S/M. 8a tipine yakın bir forma işaret etmektedir. Parçanın kaliteli işçiliği MY. 2 keramiğinin bir sürahi formundan ziyade bu forma uygun üretilmiş bir kupa olabileceği ihtimalini akla getirmektedir

Menekşe Çatağı buluntusu olan 2902 envanter numaralı örnek (EK. 281) ise arkadan öne doğru yükselen ağız düzlemi, dışa dönük dudak profili ve daha yüksek olan boyun yapısı ile S/M. 8b tipini temsil eder niteliktedir

2.5.1.2.2. Doğu Trakya'daki Tek Kulplu İçki Kabı Formlarının Başlıca Tipleri

Bölgenin tüm ya da tüme yakın korunmuş Erken Demir Çağı çanak çömlek repertuvarı içinde en yoğun bir başka grubu tek kulplu içki kapları oluşturmaktadır. Bu kap grubunu kupa, bardak ve fincan formları oluşturmaktadır. Bu form, buluntu yoğunluğunun yanında çeşitliliği açısından da oldukça zengindir. Başta Taşlıcabayır Tümülüsü kazısından elde edilen örnekler olmak üzere Doğu Trakya kazılarında bulunmuş bu form örnekleri kendi içinde 15 farklı tip (K. 1-15)[150] sergilemektedir.

Kupa formunun K.1, K.2, K.3, K.4 ve K.5 tipi Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı'nın en tipik kapları arasında yer alır; gövde ve kulp biçimleri açısından neredeyse birbirinin aynısıdır. Tüm bu tiplerde kulp kabın omuz kısmından çıkıp ağız kenarını biraz aşarak genişleyen bir kesit ile dudağa birleşir. Boynun altından itibaren dışa doğru genişleyen gövde dışa taşan şişkin bir karın yaparak içe dönüş yapar ve tabana bağlanır. Hem kulp detaylarında hem gövdenin şekillenişinde küçük detay farkları dikkat çeker. Bazı örneklerde kulpun önden görünümü şerit biçimliyken, kimi örneklerde tümüyle yuvarlak kesit gösterir. Kulpların neredeyse tümünde dudağa bağlanan uç kısmı genişleyip yiv desenle süslenmiştir. Buna rağmen Taşlıcabayır buluntusu olan 1357 envanter numaralı örnekte bu uç kısma geçiş, kulpun en üst noktasındaki hafif bir dirsekle başlatılmıştır. Örneklerin birçoğunda kabın gövde kısmının orta bölümü dışa taşkın, yarım daire kesitli bir profil verirken

[150] Tek Kulplu İçki Kapları, grubun en yaygın tipi olan kupalardan dolayı, alt tiplerin isimlendirilmesinde bu ismin baş harfiyle başlayan kodlama yapılmıştır

bazı örneklerde karın bölgesindeki dönüş omurgası daha keskin bir açıyla sağlanmıştır.

K.1, K.2, K.3, K.4 ve K.5 tipi kupaları birbirinden ayıran iki ana unsur vardır. Birincisi kulpların yüksekliği ve kazandığı dirsek formu, ikincisi ise ağız kenarlarının biçimidir.

K.1 tipi kupalar ağız kenarını fazla aşmayan dikey kulpları ve arkadan öne doğru yükselen, kesik gaga ağzını andıran ağız kenarı ile diğerlerinden ayrılır. Bu tipin tüm kaplarında ağız kenarı hafif dışa dönük profillidir.

Taşlıcabayır Tümülüsü kazılarında bulunarak Edirne Müzesi'nde sergilenen 1337, 1338, 1341, 1348, 1349, 1353, 1355, 1356, 1357, 1358, 1360 envanter numaralı eserler (EK 3, 4, 6, 11, 12, 15, 17, 18, 19, 20, 38) ile Menekşe Çatağı kazısında bulunarak Tekirdağ Müzesi'nde 2793 envanter numarasıyla (EK. 286) teşhir edilen kupalar *K. 1 tipi*ni temsil ederler (Şekil 187). Bu örneklerden boyun bölümü yüksek tutularak dört ya da beş sıra yiv süsleme yapılmış olan kupalar *K.1a* alt tipini oluştururken, iki ya da üç sıra yiv deseni yapılabilen dar boyunlu kupalar *K.1b* alt tipini oluşturmaktadır. Edirne Müzesi'nde 1338, 1348, 1356, 1360 envanter numarasına kayıtlı kupalar (EK 4, 11, 18, 38) ile Tekirdağ Müzesi'nde 2793 envanter numarasına kayıtlı örnek K.1a tipi kupaları temsil etmektedir. Edirne Müzesi'nde saklanan, Taşlıcabayır Tümülüsü buluntuları olan 1337, 1341, 1349, 1353, 1355, 1357, 1358 envanter numaralı örnekler (EK 3, 6, 12, 15, 17, 19, 20) ise K.1b tipinin temsilcileridir.

Hacılar Dolmeni kazılarında bulunan, son derece kaliteli, ince duvarlı HAC. 7 ve HAC. 8 numaralı keramikler (EK 56, 57) profil özellikleri ile K. 1 tipinin bir üyesi olarak değerlendirilebilir. Buna rağmen dar omuzdan gövdenin alt kısmına geçişi keskin bir omurgayla sağlanmış olması bu iki keramiği diğer örneklerden ayırmaktadır. Aynı şekilde Hacılar Dolmeni buluntuları arasında yer alan, HAC. 10 numara (EK 59) ile tanımlanan oluk bezemeli boyun ve ağız kenarı parçası ile Göl Sırtı yerleşiminde bulunan GS. 12 numaralı kap parçası da (EK 130) yine bu grup içine sokulabilir.

K.2. Tipi Kupalar Alçak Kulplu, Düz Ağız Kenarlı, Dışa Çekik Ağız Kenarı Profilli, Dışa Taşkın karınlı bir forma sahiptir. Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunan ve Edirne Müzesi'nin 1359, 1361, 1363 envanter numarasına kayıtlı (EK 21, 22, 24)

bulunan üç örneğin temsil ettiği K.2 tipi kupaları K.1 tipinden ayıran tek özellik ağız kenarının kesik gaga ağzı formunda değil düz bir hat şeklinde biçimlendirilmesidir (Şekil 188).

Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün IV. tabaka buluntuları arasında bulunan, MY. 3, MY.4, MY. 5 ve MY. 6 numaralı keramik parçaları (EK. 224-227) da güçlü bir olasılıkla yüksek olmayan kupa formlarından bir tipi temsil etmekteydi.

Arpalık Dolmeni kazılarında aynı kontekste bulunan bir grup keramikten biri olan, Edirne Müzesi envanterine 2667 numarası ile girmiş olan kupa (EK 43), kırık ve eksik olan kulpuna rağmen konteksteki diğer örnekler gibi uzun ve dirsekli kulplu kupalar grubuna girdiği değerlendirilmiştir.

2667 envanter numaralı örnek (EK 43) ile temsil edilen *K.3 tipi* kupa ilk iki tipten ayıran ana karakteristik özelliklerinden biri kulpun yüksek ve en yüksek yerinde dirsek yaparak dönüş sağlaması ikincisi ise dışa dönük bir profile sahip olan ağız kenarının kesik gaga ağız formunu hatırlatan bir üst düzleme sahip olmasıdır.

K.3 tipinde görülen kesik gaga ağız tipi önceki örneklere oranla çok daha belirsizdir (Şekil 189).

K.4 tipi kupalar yüksek ve dirsekli kulplu, dışa dönük ağız profilli, düz ağız kenarlı, dışa çekik dudak ve dışa taşkın karın profillidir.Ağız kenarı üst yüzeyinin düz olması ile bir önceki formdan ayrılan K.4 tipi, Arpalık Dolmeni buluntusu olup Edirne Müzesi envanterine 2354 numarası ile kayıtlı kupa ile temsil edilmektedir (Şekil 190; EK 42).

Gölsırtı yerleşiminin yüzey malzemesi arasında yer alan GS. 3 numaralı ağız ve boyun parçası (EK 121) hem profili hem de boyundaki yiv bezemeler ile K.3 ya da K. 4 tipi kupalardan birinin parçası olarak değerlendirilebilir.

Kesik ağız kenarından verev bir hatla içe doğru uzanan kısa bir boyundan sonra hafif dışbükey bir hatla önce dışa, sonra içe doğru dönen gövde profiline sahip olan *K.5 tipi* kupaların en karakteristik iki özelliği gövdenin karın ortasındaki dönüşünün keskin bir açı ile yapılması ve ağız profilinin önceki örnekler gibi dışa çekik olmamasıdır. Bu tip yine Arpalık Dolmeni buluntusu olarak Edirne Müzesi kayıtlarına 2353 envanter numarası ile girmiş olan örnekle temsil edilir (Şekil 191, EK 41).

Yine Arpalık Dolmeni kazılarında bulunan ve Edirne Müzesi envanter kayıtlarında 2668 numarası ile yer alan (EK 44) bir örnekle temsil edilen *K.6 tipi* kupalar önceki tiplerde olduğu gibi şişkin karınlı ve aşağı doğru daralan dipli gövde biçimi, asimetrik ve küçük taban düzlemi, yüksek ve dirsek yapan kulpu ile Arpalık Dolmeni'nde bulunmuş olan diğer kupa tipleri ile benzer olsa da, öne doğru yükselmeyen, düz ağız kenarı ve dik inerek boyunla birleşen dudak profili ile onlardan ayrılır (Şekil 192).

K.7 tipi kupalar alçak ve dirsekli kulplu, kesik gaga ağız kenarlı, dışa çekik ağız kenarlı, alçak boyunlu, keskin açı yapan gövde profillidir. En üst noktada küçük bir mahmuzlu dirseği olan kısa kulpu, arkadan öne doğru ağız kenarı yükselen, dudağı hafif dışa çekik olan bu tip kupalar dar bir boyna sahiptir. Düz bir profil çizgisi ile üstte dışa alt yarıda ise içe doğru uzanan gövde, karın bölgesinde keskin bir omurga yapar (Şekil 193).

Doğu Trakya sürahi formlarından S/M. 1a'ya benzer form özellikleri gösteren K. 7 tipi kupa için Doğu Trakya kazılarından verilebilecek örnek, Taşlıcabayır Tümülüsü buluntusu olan 1362 envanter numaralı kaptır (EK 23).

Tunca Vadisi'ne hakim bir kale tipi yerleşim olan Suakacağı'nın yüzey buluntuları arasında yer alan SA. 1 koduyla tanımladığımız ağız ve boyun parçası keramik (EK. 105) ile Hacılar Dolmeni buluntusu olan HAC. 5 (EK 54), K. 7 tipi kupanın parçası olmalıdır.

HAC. 6 numaralı keramik (EK 55), gövde kısmının üst yarısının daha dar olması dışında K. 7 tipi kupalar sınıfının bir üyesi olarak değerlendirilmektedir.

Esas itibariyle K. 7 formunun bir versiyonu olan *K.8 tipi kupalar*da farklı olarak kulp dirsekli değildir, ağız kenarı dışa çekik olmakla birlikte daha kalın bir profil sunar ve ağız kenarından itibaren gövde başlar (Şekil 194). Öte yandan K.8 tipinde taban daha belirgindir. Edirne Müzesi 1365, 1366, 1367 envanter numarasına kayıtlı olan (EK 26 - 28), Taşlıcabayır Tümülüsü buluntusu örnekler bu tipin bölgedeki temsilcisidir.

K.7 ve 8'in bir türevi olan *K.9 tipi* sürahilerin en önemli ayırıcı yanı ağız kenarının kesik gaga biçimli değil düz bir hatta sahip olmasıdır (Şekil 195). Arpalık Dolmeni buluntusu olan ve Edirne Müzesi envanterine 2671 numarası ile girmiş olan

tek örnekle temsil edilir (EK 47). Tipi temsil eden bu tek örneğin kulpu kırık ve eksiktir. Bu nedenle K.9 tipi kupaların kulp biçimi hakkında fikir sahibi değiliz.

K.9 tipine oldukça yakın olmakla birlikte ağzı kenarının arkadan öne doğru hafifçe yükselerek kesik gaga ağzı görünümü alması ve dudak kenarının dik bir profille direkt gövdeye bağlanması ile ondan ayrılan *K.10 tipi* kupalarda gövdenin üst yarısı, ağızdan itibaren dike yakın hafif bir eğimle dışa doğru genişlerken, kabın ortasına yakın bir bölümde keskin bir omurga ile içe doğru yönelerek tabana bağlanır. Gövdenin üst

yarısı, alt yarısına göre daha yüksektir (Şekil 196). Kabın düz olan tabanı ise neredeyse ağız çapına yakın olacak kadar geniş bir düzleme sahiptir. Ne yazık ki bu tipi temsil eden Edirne Müzesi 2670 envanter numaralı, Arpalık Dolmeni buluntusu örnekte de kulp kırık ve eksik olduğu için bu tipin kulp biçimini tanımlayamıyoruz (EK 46).

K.11 tipi kupalar yarım daire biçimli küçük kulplu, düz ağız kenarlı, dik dudaklı, boyunsuz, keskin açı yapan gövde profillidir (Şekil 197). Dik profil sunan dudak kenarı, düz bir hata sahip ağız kenarı ve ağız kenarından başlayan üst yarısı dik açılı profil yapan gövde profili ile K.11 tipi önceki yakın formlarından ayrılır. Form tipi Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunarak Edirne Müzesi'nde 1352 envanter numarası ile teşhir edilen tek kupa ile temsil edilir (EK 14).

K.12 tipi kupalar küçük, dirsekli kulplu, kesik gaga ağız kenarlı, dışa açık dik dudaklı, kısa boyunlu, hafif dışa taşkın gövde profilli bir form sergiler(Şekil 198). .Hafifçe belli edilmiş dirseğe ve yüksek olmayan kulpa sahip bu tip kupalarda ağızın arkadan öne doğru yükselişi de son derece az bir eğimle verilmiştir. Ağız kenarının bu biçimlenişi ve kısa boyun yapısı ile hafif bir dirsekle tepede dönüş yapan kulpu ile K.7 tipi kupalarla son derece yakın benzerlikler gösteren bu tipte kupanın gövde kısmı keskin açılı bir omurgaya değil, dışa dönük karın bölgesinde daha yumuşak bir dönüş yapmasıyla dikkat çeker. K.12 tipinin dikkat çeken bir özelliği de gövde profilinin alt yarıda daha uzun ve içe doğru dik bir çizgi halinde uzuyor olmasıdır.

K. 12 ve K. 13 tipleri arasında bir form tipi oluşturan Kırklareli Müzesi'nde 273 envanter numaralı kupa Aşağı Pınar Höyüğü buluntusudur (EK. 275). Düz ağız düzlemi, bel altında belirgin omurga ile tabana dönen gövdesi ile K. 12 tipine, ağzı ile karın arasındaki küçük ilmek kulpu ile de K.13 tipine yakındır. Her iki tip

arasında bir geçiş formu özelliği gösteren bu kap *K. 12a tipi* olarak tanımlanmıştır (Şekil 199).

K.13 tipi küçük oval kulplu, kesik gaga ağız kenarlı, hafif dışa çekik dudaklı yarım küre gövdeli kupalardan oluşur Hamur özellikleri açısından K.12 tipi kupalar ile aynı yörede hatta belki aynı atölyede üretildiği anlaşılan K.13 tipi kupanın kulp ve gövde biçimlendirilişi dikkate alındığında başka bir ustanın ellerinden çıktığı görülebilir. Oval biçimli küçük kulpu ve yarım küreye yakın gövde alt yarısı ile kendine has bir tip oluşturan Taşlıcabayır Tümülüsü buluntusu olan ve Edirne Müzesi, 1800 envanter numarasında kayıtlı bulunan kupa K.13 tipini temsil eder (Şekil 200; EK 34).

Tunca Vadisi'nin Edirne il merkezine yakın noktasında, biri nehrin batı diğeri doğu yakasında yer alan Çardakaltı ve Köprübaşı höyüklerinden tespit edilen malzemelerden ÇR. 2 ve KB. 3 kodlarıyla tanımladığımız iki ağız kenarı parçası (EK 92, 104) genel profil özellikleri ile K. 13 tipi kupaları andırmaktadır

K.14 tipi kupalar düz ağız kenarlı, dik ve yuvarlatılmış çekik dudaklı, armudi gövdeli bir formdur (Şekil 201). Tekirdağ Müzesi envanterine kayıtlı olan bir eser her ne kadar müze kayıtlarına "çömlek" adıyla girmiş olsa da form özellikleri ve boyutu itibariyle bir kupa değerlendirilmelidir. 2681 envanter numaralı bu eser(EK. 285), kuzey Marmara Kıyı bandında yer alan Menekşe Çatağı Höyüğü'nün Erken Demir Çağı tabakalarında bulunmuştur. Bu kupa Doğu Trakya çanak çömlek form repertuvarında K. 14 tipi kupaları temsil etmektedir.

Yuvalak biçimli, düz kenarlı ağza, yuvarlatılmış dik dudak kenarına ve aşağı doğru dike yakın hafif içe dönük uzanan kısa bir boyna sahip olan kupa karında şişkinleşip dibe doğru daralan armudi bir gövdeye sahiptir. Ağız ve gövde düzlemine göre asimetrik bir şekilde duran taban düz ve küçük bir halka şeklindedir. Kabın tek kulpu günümüze ulaşmamıştır.

BAH. 23 numaralı ağız ve gövde parçası da K. 14 tipi kupaların temsilcisi olabilecek bir form sunmaktadır (EK. 178)

Yine Aşağı Pınar Höyüğü'nde bulunmuş olan ve Kırklareli Müzesi envanterine 1119 numarası ile girmiş olan benzer bir kupa (EK. 278) kayıtlarda "Tunç Çağı ya da Erken Demir Çağı" şerhiyle yer alsa da K. 14 tipinin bir çeşitlemesi olarak Erken Demir Çağı'na tarihlenmesi gerekir. Neredeyse tüm form

özellikleri ile K.14 tipini temsil eden bu örnek tipin diğer örneklerinden farklı olarak yükseltilmiş bir taban düzlemine sahiptir. *K.14a tipi* olarak tanımladığımız 1119 envanter numaralı kap, yükseltilmiş taban özelliği ile bir sonraki kupa tipine geçişin ara formu olarak değerlendirilebilir (Şekil 202).

Maydos Kilisetepe Höyüğü IV. tabaka buluntuları arasında yer alan MY. 9 (EK. 230), MY. 10 (EK. 230) ve MY. 18 (EK. 238)numaralı ağız ve gövde parçası keramikler, K. 14 tipinin versiyonlarına oldukça yakın profiller sunmaktadır.

Çatalca çevresinde tespit edilen kült kuyularında bulunmuş olan BAT. 2 numaralı keramik de (EK. 256) profil özellikleri açısından K. 14a tipi bir kupanın parçası olmalıdır.

Kırklareli Müzesi'nde 270 envanter numarasına kayıtlı olan, Aşağıpınar Höyüğü buluntusu bir kupa (EK.274) ile temsil edilen *K.15 tipi* bir önceki tipin formuna yakın olmakla birlikte ağzı düzleminin öne doğru yükselen eğimi, dışa çekik dudak kenarı profili ve yükseltilmiş tabanı ile ondan ayrı bir tip oluşturmaktadır (Şekil 203).

Aşağı Pınar Höyüğü'nde bulunarak Kırklareli Müzesi envanterine 396 envanter numarası ile girmiş olan bir kupa (EK. 276) *K.16 tipi* kupaları temsil eder (Şekil 204). Hafif dışa dönük ağız kenarlı, geniş iç bükey kavisle ortada daralan yüksek ve geniş boyunlu, boyundan belirgin bir omurga ile gövdeye geçiş yapan, küresel gövdeli kupa, ağzı ile gövde arasında uzanan, alçı tümleme ile yapılmış küçük bir ilmek kulpa sahiptir.

Bu form bölgede Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yaygın bir kullanıma sahiptir. Demir Çağı içlerine kadar yaklaşık aynı biçim özellikleriyle varlığını sürdürmesi bu kap formlarının tarihlendirmesini zorlaştırmaktadır. Aşağı Pınar Höyüğü'nde bulunan 396 envanter numaralı parçasının (EK. 276) tabaka buluntusu olmaması benzer bir tarihlendirme zorluğunu ortaya çıkarmış nihayet müze envanter kaydına dönemi "Tunç Çağı- Demir Çağı" şerhiyle girilmiştir.

BD. 2 numaralı ağız kenarı parçası (EK. 205) birçok kupa formuna hatta çift kulplu içki kabı formuna uygun bir profil sunmaktadır. Bunlar içinde en yakın benzerliği gösterdiği K. 16 tipinin bir üyesi olarak değerlendirilebilir.

*K. 17 tipi*ni temsil eden Aşağı Pınar Kazı buluntusu olan, Kırklareli Müzesi 1111 envanter numarasına kayıtlı kap (EK. 277) yarım küre biçimli gövde yapısı ile

yine aynı veri alanında bulunmuş olan K. 14 ve K. 15 tiplerine yakın özellikler sergilese de onlardan farklı olarak, daha basık ve geniş gövde yapısıyla bir bardak ya da kupadan ziyade fincan formunu temsil etmektedir. Asimetrik tabanı nedeniyle ağız düzlemi önden arkaya doğru eğik olan kap iç bükey kavisli profil veren kısa boyna ve bel atında daralan yarım küre biçimli gövdeye sahiptir. Tabanı küçüktür. Ağız ile omuz arasında uzanana, kabın boyunu bir miktar aşan yuvarlak kesitli bir kulpa sahiptir (Şekil 205).

Öte yandan Menekşe Çatağı Höyüğü'nün Erken Demir Çağı tabakalarında parçalar halinde bulunarak tümlenen ve Tekirdağ Müzesi'nde 2900 numarası ile envantere alınan bir fincan da (EK. 287) aynı tipin temsilcisi olarak kabul edilebilir. Her ne kadar yapılan tümlemede Menekşe Çatağı örneğinin ağız kenarı düz ve dudak profili dik kesitli olarak tümlenmişse de esasında kabın tüm form ve profil özellikleriyle Aşağı Pınar örneği olan 1111 envanter numaralı fincana (EK. 277) benzediği anlaşılmaktadır.

Firuzköy yüzey araştırma buluntularından biri olan, BAT. 9 numaralı (EK. 263) dışa dönük biçimli, ince cidarlı ağız kenarı parçası da K. 17 tipi kupalardan birinin parçası olarak değerlendirilebilir.

BAH. 17 numaralı, ince cidarlı gövde parçası (EK. 172) ile MY. 3 (EK. 224) ve MY. 8 numaralı (EK. 229) keramikler her ne kadar kap formu vermese de genel profil özellikleri açısından, şikin gövdeli kupa formlarından birinin parçası olabileceğini düşündürecek niteliktedir.

2.5.1.2.3. Doğu Trakya'daki Çift Kulplu İçki Kabı Formlarının Başlıca Tipleri

Çift kulplu içki kapları, Antik Ege kap repertuvarındaki kantharos formuna benzediği için literatüre "Kantharois Vessel/ Kantharos Benzeri Kap" adıyla da girmiş olan bir formu temsil eder. Genellikle ağız hizasından yüksek karşılıklı iki yüksek kulplu, şişkin karınlı gövdeye sahip içki kapları olarak karşımıza çıkarlar. Bu form esasında Tunç Çağlarının başından itibaren hem Balkanlar'da hem de Ege ve Yakındoğu'da oldukça yaygın bir kullanımı olan törensel içki kaplarını temsil eder.

Taşlıcabayır Tümülüsü kazılarında bulunan, Edirne Müzesi'ndeki 1340 envanter numaralı kap (EK 5), Hacılar Domeni'nde bulunup Edirne Müzesi'nde etütlük eser olarak kayıtlı olan kap parçası ile Menekşe Çatağı Höyüğü'nde bulunarak Tekirdağ Müzesi kayıtlarına 2682 envanter numarası ile girmiş olan tümlenmiş kap (EK. 283) Doğu Trakya Bölgesi'nin tüm ya da tüme yakın bulunmuş çift kulplu kaplarını oluşturmaktadır. Söz konusu örneklerin her birisi form özellikleri açısından farklı bir tipi oluşturmaktadır.

Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunan 1340 envanter numaralı kap, oval biçimli, yüksek iki kulpu, düz ağız kenarı, dik ve yuvarlatılmış dudak kenarı, ağız çapı genişliğinde kısa boynu, karında şişkinleşen ve dibe doğru belirgin şekilde daralan gövdesi, küçük ve yuvarlak tabanı ile *ÇKK. 1 tipi*ni oluşturmaktadır (Şekil 206).

Meriç Nehri'nin Türkiye tarafında yer alan en önemli Geç Tunç ve Erken Demir Çağı buluntu merkezlerinden biri olan Bahçelik/Eski Kadın'te Edirne Müze Müdürlüğü'nün kazılarıyla tespit edilen keramikler arasında yer alan ve BAH. 1, BAH. 3, BAH. 4 kodlarıyla tanımladığımız üç parça (EK. 156, 158, 159) ile HAV. 2 numaralı keramik (EK. 96) ÇKK. 1 tipi kapların birer parçası olarak değerlendirilmiştir.

Hacılar Dolmeni buluntuları arasında yer alan HAC. 1 numaralı kap çift kulplu içki kabı (EK 50) olarak değerlendirilmiş ve *ÇKK. 2 tipi*nin temsilcisi bir form olduğu anlaşılmıştır. Kabın yarısına yakın bir bölümü günümüze ulaşmış olsa da bu haliyle formu tanımlanabilmektedir (Şekil 207).

Yüksek ve dirsekli kulpa sahip olan kabın düz yükselen ve yuvarlatılmış dudak kenarı ile sonlanan bir kısa boyun kısmı, boyundan itibaren içe doğru keskin bir dönüş yaparak devam eden sığ ve yayvan bir gövdesi mevcuttur. Kap altta, geniş sayılabilecek bir tabanla sonlanır.

Menekşe Çatağı Höyük'ün Geç Tunç- Erken Demir Çağlarına ait tabakalarında bulunarak Tekirdağ Müzesi'ne 2682 Envanter numarası ile kaydı yapılan çift kulplu içi kabı Doğu Trakya'da *ÇKK. 3 tipi*ni temsil eden örnektir[151]

[151] Tekirdağ Müzesi'nde saklanan 2682 envanter numaralı kabın neredeyse 2/3'lük bölümü alçı tümlemedir. Kabın sadece tek kulpu günümüze ulaşmıştır. Bu nedenle söz konusu kabın tek kulplu bir kupa mı yoksa tümlemesi yapıldığı gibi çift kulplu Kantharos benzeri bir formamı sahip olduğu konusu net değildir. Nitekim Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda Trakya Bölgesi ve çevresinde tek kulplu kupaları için de benzer form özelliklerine sahip örnekler vardır. Ancak Menekşe Çatağı

(Şekil 208, EK. 283).Yuvarlak kesitli, oval formlu yüksek olmayan iki kulplu, düz ağız kenarlı, yuvarlatılmış dik dudak kenarlı, ağız çapında genişliği olan kısa boyunlu, yarı küresel formda gövdeli, küçük düz tabanlı olması bu form tipinin en karakteristik özellikleridir.

2.5.1.2.4. Doğu Trakya'daki Yemek Kabı Formunun Başlıca Tipleri

Yemek kapları başlığı altında, derince, kulpsuz kap anlamına gelen kaseler, bunların küçük ve yayvan tipleri olan çanaklar, derin ve büyük hacimli çanaklar ile yemek pişirme amaçlı kullanılan kulplu, büyük ve yayvan kaplar tanımlanmaktadır Doğu Trakya'da bulunmuş olan, Erken Demir Çağı'na ait tüm ya da tüme yakın yemek kaplarının hemen hepsi büyük boyutlu, derin gövde hazneli örneklerdir. Bahçelik/Eski Kadın Kurtarma Kazısı, Aşağıpınar Kazıları ve Menekşe Çatağı Höyüğü kazılarında bu formun örnekleri tüm ya da tüme yakın olarak bulunmuştur. Edirne Müze Müdürlüğü tarafından yapılan Bahçelik/Eski Kadın Kurtarma kazısında bulunarak 2474 envanter numarası ile kaydedilen (BAH. 2) tüm kap (EK. 157) Doğu Trakya'nın yemek kapları repertuvarını oluşturan derin kase örneğidir.

Türkiye Trakyası sınırları içerisinde bugüne kadar çeşitli şekillerde ele geçmiş olan tüm, tümlenmiş ya da tüme yakın biçimdeki yemek kapları, sahip oldukları biçimsel özelliklerindeki farklılıklara göre üç tipe (YK. 1-3) ayrılmışlardır. Bu tipler "Yemek Kapları" ismini tanımlayan "YK". Koduyla sıralanmıştır

Edirne Müze Müdürlüğü tarafından 1991 yılında, Edirne il merkezinin batısında yer alan Bahçelik ya da Eski Kadın Mevkii'nde yaptığı kurtarma kazılarında bulunan tüm kap ile Taşlıcabayır Tümülsü'nde bulunarak 1803 envanter numarasına kaydedilmiş olan tüm kap *YK. 1 tipi* yemek kaplarını temsil eder (Şekil 209, EK 37).

Süloğlu Vadisi'ndeki Kocatepe yerleşiminden elde edilen keramikler arasında yer alan KT. 9 numaralı parça (EK 147) YK. 1 tipi kapların formuna yakın bir profil sunmaktadır.

Kazısını yapan heyetin, tümleme ile verdiği çift kulplu içki kabı formu doğru kabul edilerek eser Doğu Trakya kültüründe Erken Demir Çağı çift kulplu içki kaplarının ÇKK. 3 tipi olarak tanımlanmış ve bu form ekseninde analojik karşılaştırmaya gidilmiştir.

Maydos Kilisetepe Höyüğü IV. tabaka kazılarında tüme yakın oranda birkaç parça halinde bulunan MY. 19 kodlu kase (EK. 239) YK. 1 tipinin birçok form ve profil özelliğini bünyesinde barındırmakla birlikte boyun kısmının Bahçelik ve Taşlıcabayır örneklerinden daha yüksek olması ile farklılık gösteren bir biçime sahiptir. Bu nedenle MY. 19 kabı, YK. 1tipi derin kase tipinin bir çeşidi olarak *YK.1a Tipi*ni temsil etmektedir...

Her ne kadar küçük ağız kenarı parçası olsa da ALA. 9 numaralı parça (EK 114a) ile HAC. 13 numaralı keramik de (EK 62) profil özelliği itibariyle YK. 1 tipi kaselerin küçük bir örneği olarak değerlendirilmiştir

Edirne Müzesi'nde, Hacılar Dolmeni buluntusu olarak 1783 evnavter numarası (EK 49) ile Taşlıcabayır Tümülüsü kazısında bulunarak 1336 envanter numarası (EK 2) ile sergilenen derin ve hacimli çanak *YK. 2 Tipi* yemek kapları formunu temsil etmektedir (Şekil 210). Birer derin kâse görünümü verse de hacimleri itibariyle daha çok bir yemek servis kabı özelliğine sahip olan bu kaplar geniş ağızlı, ağızdan itibaren alta doğru düzenli bir şekilde daralan yarım konik gövdeli, düz ve geniş tabanlı bir forma sahiptir. Ters yay biçiminde karşılıklı iki tutamağa sahip olan Hacılar buluntusu olan 1783 envanter numaralı kabın (EK 49) ağız kenarı hafif içe dönük ve ince dudaklı bir yapıya sahipken, kabaca eklenmiş karşılıklı iki basit tutamağı olan Taşlıcabayır buluntusu olan 1336 envanter numaralı kabın (EK. 2) ağız kenarı dik ve dudak kısmı üstü düzleştirilmiş biçimiyle ondan ayrılır. Bu özellikleri itibariyle Hacılar kabı YK. 2a, Taşlıcabayır kabı ise YK. 2b koduyla iki alt başlıkta tanımlanabilir.

Bahçelik'te bulunan BAH. 5 kodlu ağız kenarı parçası (EK 160), Tunca Vadisi'nin Bulgaristan sınırına yakın üst kotlarında yer alan Ada Tepe yerleşiminde bulunan AT. 1 numaralı kenarı parçası (EK 87) ile Süloğlu Vadisi'ndeki Yukarı Ova yerleşiminde bulunan YO. 1 ağız kenarı parçası (EK 153) profil özellikleri açısından YK. 2a ve YK. 2b tipinin birer temsilcisi olarak görünmektedirler.

Hacılar Dolmeni buluntusu olan HAC. 11 numaralı (EK 60), ağız kenarı keskin bir şekilde içe dönük olan, ağız kenarının dış yüzünde oldukça silik hatlar halinde verev yiv dizisi ile bezenmiş kap hem form özelliği hem de geniş hacmi ile Edirne Müzesi'ndeki 1783 envanter numaralı kaba benzer (EK 49) ve YK. 2a tipinin

üyesi olarak tanımlanabilir. Benzer profile sahip BD. 3 numaralı (EK. 206) ağız kenarı parçası da bu tip içine dahil edilmelidir.

Tunca Vadisi'nin Doğu Trakya bölümünün yukarı bölümünde kalan önemli Erken Demir Çağı yerleşimlerinden biri olan Göl Sırtı yerleşiminde bulunan GS. 1 numaralı (EK 119) ağız kenarı parçası her ne kadar bazı profil detayları ve bezemesi ile ALA. 11 numaralı (EK 116) kaba benzese de gövdenin hafif bir yay çizerek içe doğru daralması ile ondan ayrılır ve bu özellikleri ile YK. 2b tipine dahil edilebilecek bir kase örneği sunar.

Edirne Müzesi'nde 1335 envanter numaralı kap (EK 1) bir kâseden ziyade çift kulplu yemek servis kabı olarak tanımlanabilir. *YK. 3 tipi*ni temsil eden bu kap Taşlıcabayır Tümülüsü kazısında bulunmuştur (Şekil 211).

Düz ağız tablalı, ağızdan düz bir profille aşağı doğru inen, ağız genişliğinde, kısa boyunlu, boyundan itibaren daralan konik gövdeli, küçük yuvarlak tabanlı kap karşılıklı iki kulpa sahiptir. Kulplardan biri, kabın yarısıyla birlikte alçı tümlemedir.

MY. 7 numaralı (EK. 228) keramiğin profili Geç Tunç Çağı'nda çift kulplu bir içki kabının formuyla benzerlik gösterir (Andreou ve Psaraki 2007: fig. 7/ KA. 1714). Buna rağmen parçanın kaba hamurlu olmasından dolayı çanak ya da kase biçimli bir yemek kabı olabileceği ihtimali üzerinde daha çok durulmuştur. Nitekim benzer profil özellikleri sunan kase ve çanak tarzı kaplar Erken Demir Çağı kap formları arasında karşımıza çıkar (Ailincăi 2020: fig. 2/52: Hnila 2012: pl. 201/1201).

MY. 7 (EK. 228) numaralı keramik ile ona yakın profil sunan KT. 3 numaralı parça (EK 141), ağız kenarı profili ile *YK. 4 tipi* kaselerin bir parçası olmalıdır (Şekil 212).

İçe dönük ağızlı, aşağı doğru daralan kavisli gövde profiline sahip kap tipidir. Kimi örneklerde gövde hacmi derinken bazı örneklerde bu kase tipleri daha sığ olabilmektedir.

MY. 11 (EK.231a), MY. 17 (EK. 237), MY. 28 (EK. 245) ve MY. 29 (EK. 246) koduyla tanımladığımız Maydos Kilisetepe Höyüğü buluntusu kap parçaları ile Hacılar Dolmeni buluntusu HAC. 4 numaralı (EK 53) ve Bahçelik kazısı buluntusu BAH. 25 numaralı (EK. 180) keramikler ile ve Firuzköy çevresinde yapılan arkeolojik yüzey araştırmalarında bulunan BAT. 11 numaralı keramik (EK. 265), içe

dönük, yuvarlatılmış dudaklı ağız kenarı ve ağızdan itibaren kavis yaparak içe doğru yay biçimli daralan gövde profili ile tipik bir derin kâse formunu temsil edilmektedir. Bu örnekler sunduğu profil özellikleri ile Doğu Trakya yemek kapları formunun yeni bir tipini temsil eder. Bu parçaların temsil ettiği *YK. 5 tipi* derin kaseler Troia (Hnila 2012: pl. 201/452), Cozia (Ailincăi 2020: fig. 2/93), Pseniçevo kültür sahası (Bozhinova 2012: fig.5; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 7/7) gibi çeşitli Erken Demir Çağı kültürlerinden bilinmektedir (Şekil 213).

Süloğlu Vadisi'ndeki Ahmedi Kalfa Yerleşiminin yüzey malzemesi arasında yer alan omurgalı ağız kenarı parçası (AHK. 7) (EK. 138) her ne kadar az profil vereden küçük bir örnek olsa da genel hatlarıyla YK. 5 tipi kaselerin daha sığ bir örneğini oluşturmaktadır ve bu nedenle *YK. 5a tipi* olarak tanımlanabilir (Şekil 214).

Kırklareli, Pınarhisar ilçesinde yer alan Batak Değirmen Höyüğü'nün Erken Demir Çağı yüzey malzemesi arasında yer alan BD. 1 ve BD. 4 numaralı keramikler ile (EK. 204, 207), BAH. 15 numaralı (EK. 170) ağız kenarı parçası da birer derin kase parçasıdır. İçe dönük, kalınlaştırılmış ağız kenarı ve aşağı doğru hafif bir kavisle daralan gövde profili ile bu parça örneklerini Trakya Bölgesi ve yakın çevresinin Erken Demir Çağı kap repertuvarından bilinen bir kase formu olarak *YK. 5b tipi*ne dahil edilebilir (Şekil 215).

Geniş ağız tablası ve yayvan gövdesi ile bölgenin Erken Demir Çağı kültüründen çok az örnekle bilinen *YK. 6 Tipi* içinde değerlendirilebilecek az sayıda örnek bu çalışma kapsamında tespit edilmiştir. Bunlardan biri Süloğlu Vadisi'nin ve aynı zamanda Doğu Trakya'nın en önemli pre ve protohistorik yerleşimlerinden biri olan Kocatepe'de bulunmuş bir yüzey malzemesidir.

Yatay düzlemde uzanan, yuvarlatılmış dudak kenarlı ağız kenarı, kısa bir gövde ve yuvarlak bir alçak kaideden oluşan KT. 17 numaralı bu parça (EK 151) küçük bir yayvan tabak formudur. Literatürde "balık tabağı" adıyla da bilinen bu tabak biçimi sadece Trakya'da değil Balkanlar genelinde de Erken Demir Çağı çanak çömlek repertuvarında eşine fazla rastlanılan bir form değildir.

Benzer bir form sunan bir başka keramik parçası ise Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün IV. Tabaka buluntuları arasında karşımıza çıkan, MY. 1 (EK. 222) ve MY. 15 (EK. 235) numarası ile tanımladığımız örneklerdir. Üst yüzeyi kazı bezeme desenli geniş ağız kenarı ile yayvan gövdesinin bir bölümü korunmuş olan bu

parçalar, KT. 14 numaralı örneğe (EK 152) göre "balık tabağı" formunun çok daha özenli bir örneği olarak durmaktadır.

Kalın kesitli dikey kulpa sahip bir yemek kabının parçası olan BAH. 10 ve HAV. 5 numaralı keramiğin (EK. 165, 99) benzerlerine Babadağ kültürü'nde (Ailincăi 2011: fig. 9/ III.3.a), Assara'da (Leshtakov 2004: fig. 28) ve Kıta Yunanistan'da bulunan perdahlı mallar arasında (Plides 1991: fig. 34) rastlanır.

BAH. 26 numarası ile tanımlanan yemek kabı, Geç Tunç Çağı'ndan bilinen ve Erken Demir Çağı'nda çok yaygın olmayan bir mutfak kabı formunu temsil eder (Andreou ve Psaraki 2007: Fig. 4/ KA:726, Fig. 7/ KA: 1735; Horejs 2007a: 117, Typ IIb)

2.5.1.2.5. Doğu Trakya'daki Depolama Kabı Formunun Başlıca Tipleri

Tarım ve çoban kültürünün hakim yaşam tarzı olduğu kültürler için en çok kullanılan çanak çömlek türlerinden biri de hububat ve sıvıların saklandığı, büyük boyutlu, geniş ağızlı depolama kaplarıdır. Bu tür kapların kimi zamanda urne kullanımlı mezar buluntusu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Hacimleriyle ve günlük yaşamın her anında göz önünde olmamalarıyla alakalı olarak genellikle kaba görünümlü, özensiz bir işçiliğe sahip olan bu kaplar bazen plastik süsleme öğeleriyle bezenmiş olarak karşımıza çıkar.

Edirne Müzesi tarafından yapılan Hacılar Dolmeni kazısında bulunmuş olan, Edirne Müzesi 1782 envanter numaralı kap (EK 48), Taşlıcabayır Tümülüsü buluntusu olarak Edirne Müzesi'nde 1535 envanter numarasına kaydedilmiş olan kap (EK 29), Aşağı Pınar Kazısında bulunarak Kırklareli Müzesi'nde korunan 29 (EK. 270), 268 (EK. 272), 269, 508 (EK. 271) ve 1117 (EK. 273) envanter numaralı kaplar ile Menekşe Çatağı kazılarından Tekirdağ Müzesi'ne gelen 2792 envanter numaralı örnek (EK. 284) Doğu Trakya Bölgesi'nin tüm, tüme yakın ya da tümlenmiş depolama kapları arasında yer alır.

Söz konusu depolama kapları kendi içinde form özellikleri açısından incelendiğinde Doğu Trakya Erken Demir Çağı kültüründe beş farklı tip içinde değerlendirilebilecek bir gruplandırma ortaya çıkar. Bu gruplandırması "Depolama Kabı" adının baş harfleri ile DK. 1 ile DK.5 arasında kodlandırılmıştır.

Hacılar Dolmeni kazısında parçalar halinde bulunarak restore edilen ve tüme yakın bir şekilde formu yakalanmış olarak Edirne Müzesi'nde sergilenen 1782 envanter numaralı kap (EK 48) Balkan Erken Demir Çağı kültürleri arsında yaygın bir şekilde görülen "Amphora Tipi" kapları andırsa da kulpsuz oluşu ile daha çok yerelde kullanılan bir depolama kabı özelliği göstermektedir.Bu kap *DK. 1 Tipi*ni temsil eder (Şekil 216).

Karın bölgesine doğru dışa doğru kavisli bir profil ile genişleyen bir parmak baskılı plastik halat süsleme ile belirtilen karın bölgesinden itibaren ise dibe doğru benzer profille daralan gövdeye sahip olan kap gövde ile simetrik uyumsuzluk göstere yuvarlak, düz ve hafifçe yükseltilmiş bir tabanla sonlanır. Kabın boyun kısmının küçük bir bölümü korunmuş olsa da ağız yapısına dair elimizde veri yoktur. Kabın karın bölgesinde, parmak baskı halat şeklindeki plastik bezemeyi kesintiye uğratacak şekilde karşılıklı yerleştirilmiş iki yatay tutamak gözlemlenmektedir.

Kocatepe Höyüğü'nde bulunan KT. 3 numaralı, dışa dönük ağız kenarlı ve uzun boyunlu keramik parçası, profil ve hamur özellikleriyle tipik bir depolama kabı formunu temsil etmektedir (EK. 141). Bu parçanın DK. 1 tipinin aynı formunun olmasa da ona yakın bir kap formunun parçası olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır

Aşağı Pınar Höyüğü'nde bulunarak Erken Demir Çağı'na tarihlenen ve Kırklareli Müzesi'nde 269 (EK. 272a) ve 508 (EK. 271) envanter numaralarına kaydedilmiş olan iki kap ile müze envanter kaydında "Kırklareli Buluntusu" olarak tanımlanmış olan 29 envanter numaralı bir diğer benzer kap (EK. 270) Doğu Trakya Bölgesi depolama kabı formlarının ikinci tipini (DK. 2) oluşturmaktadır. Bu kaplardan 29 ve 508 envanter numaralarına kaydedilen iki kap ile HAC. 16 numaralı keramik (EK 65) kendi içinde bir form bütünlüğü oluşturduğu için DK.2a tipini (Şekil 217) gövde ile ağzın birleşme bölümündeki fark nedeniyle onlardan ayrılan 269 envanter numaralı kap (EK. 272a) ise DK. 2b tipini temsil etmektedir (Şekil 218).

Yarım konik gövdeli, düz ve geniş ağızlı, ağız çapına yakın yuvarlak gövdeli birer kap olan DK. 2a tipinde gövdenin üst kenarı içe dönük bir profille ağız kenarına bağlanır. DK. 2b tipi kap ise yarım küre formunda gövdeli, yükseltilmiş tabanlı ve gövdenin ağız kenarına dike yakın bir profille bağlandığı form özelliklerine sahiptir.

16 cm'e varan ağız yapısı ve kaba hamuru yanında sunduğu profil ile GS. 2 numaralı ağız kenarı parçası (EK 120) ile HAV. 3 numaralı ağız kenarı parçası (EK 97) DK. 2a tipi içinde değerlendirilebilecek bir depo kabı olmalıdır

Gövde çapına eşit genişlikte düz ağız kenarlı, dik profile sahip dudaklı, konik gövdeli, kısmen yükseltilmiş yuvarlak tabanlı bir kap görünümü sunan *DK. 3 tipi* depolama kapları Taşlıcabayır Tümülüsü kazılarında bulunarak Edirne Müzesi'nde sergilenen 1535 envanter numaralı örnek (EK 29) ve Menekşe Çatağı Höyüğü'nde bulunarak Tekirdağ Müzesi'nde korunan 2792 envanter numaralı kap ile temsil edilir (Şekil 219, EK. 284).

Istranca Dağları'nın Edirne bölümünde, güney eteklerde ilginç bir Geç Tunç ve Erken Demir Çağı veri sahası olarak dikkati çeken Kokarca'dan elde edilen yüzey malzemelerinden biri olan KOK. 3 numaralı ağız kenarı parçası (EK.193) DK. 3 tipine yakın bir kap formunun temsilcidir.

Aşağıpınar Höyüğü buluntusu olarak Kırklareli Müzesi'ne getirilen 1117 müze envanter numaralı kap (EK. 273), düz bir hat oluşturmayan geniş ağızlı, ağızdan dibe doğru dike yakın bir kavisle daralan konik gövdeli, hafif dışa taşırılarak belirli hale getirilmiş tabanı ile Doğu Trakya'nın *DK. 4 tipi* depolama kabına örnek oluşturmaktadır (Şekil 220).

Alatepe yerleşimi yüzey buluntuları arasında yer alan ALA. 11 numaralı, zengin süslemeli ağız kenarı parçası (EK 116) profil özellikleri ile DK. 4 tipi bir depolama kabına ait olduğuna kuşku bırakmayacak özellikler sunmaktadır.

Doğu Trakya kupa formları arasında K.9 ve K.10 tipinin daha büyük ölçekli örneği olan *DK. 5 tipi* depolama kabı Kırklareli Müzesi'nin envanterine 268 numarası ile kayıtlı olan (EK. 272) Aşağıpınar buluntusu bir kap ile temsil edilir. Kabın neredeyse yarısı tümleme olduğu için kulplu olup olmadığı bilinmemektedir.

Geniş ve üst düzlemi düz bir ağız yapısına, içe doğru yuvarlatılmış dudak profiline, ağızdan itibaren bel altına kadar hafif bir dış bükey yay yaparak inen, bel altındaki keskin bir omurgadan itibaren ise tabana kadar içe dönük kısa bir çizgi şeklindeki devam eden gövde profilli kap, ağızdan oldukça küçük düz bir taban ile sonlanır. Bu formda kabın üst kısmı yarım küreye yakın formluyken gövdenin alt kısmı konik biçimlidir.

Maydos Kilisetepe Höyüğü IV. tabaka malzemeleri arasında yer alan MY. 12 (EK. 232), MY. 13 (EK. 233), MY. 14 (EK. 234) ve MY. 16 (EK. 236) kodlu keramik parçaları birer depolama kabı parçası olarak değerlendirilmiştir. Doğu Trakya yakın çevresindeki Babadağ (Ailincăi 2020: fig. 2/9, 10, 13), Troia (Hnila 2012: pl. 208/1099, pl. 210/1316), Bulgaristan Ada Tepe (Nekhrizon ve Tzvetkova 2018: fig. 3/22) yerleşimlerinde tespit edilen amphora tipi depolama kap formları arasında Maydos örneklerinin keramiğin sunduğu profili gösteren örnekler dikkat çekmektedir.

Bu depolama kap tipi, boyun kısmında çeşitli biçimde tutamak yer alan düz ağız tablalı, hafif dışa dönük ağız kenarından itibaren önce tatlı bir kavisle dışa doğru, ortada yaptığı şişkin karından sonra içe dönüş yapıp tabana doğru daralan gövdeye sahip, amphora benzeri bir depolama kabı formuna sahiptir. Domurcalı Dolmeni çevresinde bulunan benzer kap formuna DOM. 2 numaralı ait tutamaklı parça (EK. 189, 190) bu kap formunun cenaze ve kült törenlerinde de kullanıldığına işaret etmesi bakımından önemlidir.

Çatalca çevresinde yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında bulunan ve kült kuyusu olarak tanımlanan sektörlerde bulunan parçalardan biri olarak bu çalışmada BAT. 1 koduyla tanımlanan ağız kenarı ve boyun parçası (EK. 255), Hacılar Dolmeni kazısında bulunan HAC. 2 ve HAC. 3 numaralı benzer iki parça (EK 51, 52) dışa açılan ağız kenarı ve derin bir kavisle boyundan itibaren dışa dönüş yapan omuz kesimi ile Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda Babadağ (Ailincăi 2020: fig. 2/5), Insula Banuliu (Ailincăi 2020: fig. 2/43, 50), Saharna (Ailincăi 2020: fig. 2/43, 96), Troia (Aslan 2011: fig. Bulgaristan Ada Tepe (Dmitrova 2011: fig. 2/1), Agios Mamas Höyüğü (Horejs 2007a: abb. 99/BII) gibi birçok önemli yerleşimde örneği bilinen amphora benzeri depolama kaplarının sunduğu kap profiline yakındır. Bu nedenle BAT. 1 (EK. 255) ve HAC. 2 ile HAC. 3 numaralı keramikler (EK 51, 52) Doğu Trakya depolama kap formlarının *DK. 6 tipi*ni temsil eder.

Tunca Vadisi'nin önemli Erken Demir Çağı yerleşimlerinden biri olduğu anlaşılan Alatepe'de bulunan yüzey keramiklerinden biri olana ALA. 10 numaralı parça (EK 115), her ne kadar ağız kenarı profilinin farklı şekillenişine rağmen geniş ağzın dışa açılan profili ile DK. 8 tipi bir depolama kabının versiyonu olarak *DK.6a* tipi olarak değerlendirilmelidir.

GS.6 numarasıyla tanımlanan (EK. 124), Göl Sırtı yerleşimi yüzey buluntusu ağız kenarı da profili açısından ALA. 10'a yakın olmakla birlikte detayda ondan ayrılır ve bu haliyle *DK. 6b tipi* depolama kaplarını temsil eder.

Dışa dönük, yüksük dudak kenarlı ağız kenar kenarı ile farklı bir depolama kabı tipini temsil ettiği anlaşılan HAC. 14 numaralı kap parçası (EK 63), üst kısmı dışa doğru açılan alt kısımda ise daralarak düz tabana bağlanan bir kap formunun parçasıdır. Bu tip hem Romanya'da (Berciu 1967: Nr. 67) hem Pseniçevo Bölgesi'nde (Ailincăi 2020: fig. 2/146; Bozhinova 2012: Fig. 5; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 5/16) örnekleri bilinen bir kap türüdür.

BAH. 9 ve BAH. 18 numaralı ağız kenarı parçaları (EK. 164, 173), sunduğu profil özellikleri açısından bölgede yaygın olmamakla birlikte yakın benzerini Pseniçevo buluntuları arasındaki bir amphora tipine yakın bir form grubu içinde değerlendirilebilir (Ailincăi 2020: fig. 2/129). Kalın ağız kenarı profili sunan BAH. 13 numaralı keramik (EK. 168) ise, benzerlerine Batı Trakya'nın Geç Tunç Çağı malzeme grubu arasında rastlanan amphora benzeri kapların formunu hatırlatan bir profile sahiptir (Horejs 2017: Taf. 81/ 9177, 9444, Taf. 78, 9142).

Dışa çekik kalın dudak kenarlı profili ve kaba hamurlu yapısı ile Bahçeklik/Eski Kadın kazılarında bulunan BAH. 27 numaralı keramik (EK. 182) bölgenin Erken Demir Çağı kap repertuvarında yer alan kap formları arasında benzer bulamasa da Geç Tunç Çağı amphora tipi depolama kaplarında paralellerine rastlanan bir formu temsil eder (Horejs 2007a: abb.134). Ancak BAH. 27 numaralı kabın geniş ağız açıklığı, bu kabın amphora tipi değil geniş ağızlı bir depolama kabını temsil ettiğini ortaya koyar. Tüm bu özellikleri ile BAH. 27 numaları kabın *Doğu Trakya üretimi, lokal bir form* olduğu anlaşılmaktadır

2.5.1.2.6. Doğu Trakya Tespit Edilen Diğer Kap Formları

2.5.1.2.6.1. Kült Kapları

Günlük yaşamda ya da ticari nakliye işlemlerinde değil de dinsel etkinlikler gibi özel alanlarda kullanıldığı düşünülen bu sebeple de form özellikleri açısından farklı olan kapların örneğine Doğu Trakya Bölgesi kazılarında da rastlanmıştır.

Taşlıcabayır Tümülüsü kazısında bulunan ve Edirne Müzesi envanterine 1796 numarası ile kaydedilmiş olan törensel içki kabı (EK 30) form özelliklerinin özgün kimliği yanında bir kült töreninde kullanıldığına şüphe duyulmayacak tipte bir kap olarak karşımıza çıkar.

Dışa dönük dudaklı, küçük bir ağzı olan kap iç bükey yay çizen profile sahip, yiv desenli kısa ve dar bir boyna sahiptir. Boyundan itibaren dışa doğru geniş bir kavis ile orta bölüme kadar genişleyen gövde alt yarısında daralarak devam eder ve ağız çapına yakın düz bir taban düzlemi ile sonlanır. Karın kısmında karşılıklı iki delikli tutamağı bulunan kabı özgün kılan ise omuzu üzerinde karşılıklı olarak dikey formda yükselen dört adet emziktir.

Kokarca'da bulunan ve zengin kazıma bezeme unsurlarıyla da dikkat çeken KOK. 1 numaralı keramik (EK.191) ile Koca Tepe yerleşiminde bulunan KT. 1 kodlu ağız kenarı parçası (EK 139) Taşlıcabayır tören kabının benzeri ya da ona yakın form özellikleri sergileyen, günlük kullanımdan ziyade özel alanlarda işlevlendirildiği düşünülebilecek birer kap türünün parçası olmalıdır.

2.5.1.2.6.1. Çömlek Altlığı

Menekşe Çatağı Höyüğü'nün Geç Tunç-Erken Demir Çağı buluntuları arasında yer alan ve Tekirdağ Müzesi'nde 2907 envanter numarası ile sergilenen bir kap, kazı heyeti ve müze kayıtlarına "çömlek altlığı" adıyla girmiştir (EK. 289).

Üst ve alt yanı açık silindirik formlu, hem üst hem de altta dudak kenarları dışa çekik profilli olan kap elde biçimlendirilmiştir.

2.5.1.2.6.3. Minyatür Kaplar

Oldukça kaba bir şekilde şekillendirilmiş olan, farklı form ve biçimlerde küçük çanaklardan oluşan minyatür kap örneklerine Menekşe Çatağı Höyüğü kazılarında rastlanmıştır. Tekirdağ Müzesinde korunan iki örnek 2605 ve 2770 envanter numaraları ile kayda girmiştir (EK. 290, 291). Ayrıca Havsa çevresinde bulunan ve HAV. 4 koduyla tanımladığımız örnek de bu grup içinde tanımlanabilir (EK: 98).

2.5.1.2.6.4. Ünik Formlar

Kokarca veri alanında yüzey malzemesi olarak bulunan KOK. 2 numaralı keramik, dik kesitli, üzeri düzleştirilmiş dudak yapısı ve dudaktan dik olarak inen gövde profili ile "U" formlu bir kupa ya da çift kulplu içki kabı formu olmalıdır (EK.192).

Su Terazisi yerleşiminde, DSİ'nin 2000'li yılların başında kum ocağı olarak kullandığı kesimde, kesitte tespit ettiğimiz SA. 2 numaralı ayaklı kase (EK106) analojik örneğine pek rastlamadığımız bir kap formu olarak Doğu Trakya Geç Tunç/ Erken Demir Çağı kap repertuvarında yerini almıştır. Kenarları yükseltilmiş, yuvarlak üst tablasına sahip olan kap yüksekçe ayaklı pedestal bir kaideye sahiptir. Tablanın orta bölümde yer alan ve kısmen korunmuş olan yükselti dikkat çekmektedir. SA. 2 kasenin bir tütsü kabı ya da ayaklı bir kandil/mumluk olabileceği aklagelmektedir.

2.5.1.3. Çanak Çömlek Bezemesi

Doğu Trakya'da, kazılar ve yüzey araştırmalarında bulunan keramikler üzerinde tespit edilen bezemeler üç ana teknikle oluşturulmuştur. Kabartma Tekniği, Kazıma Tekniği, Baskı Tekniği, Astar Boya Tekniği (Lev. 11-15)

2.5.1.3.1. Kabartma Tekniği

Kap pişirilmeden önce yüzeye eklenen boynuz biçimli (Buckel), yumru biçimli (Knobbed), düğme biçimli ve yiv-oluk biçimli süslemeler bu teknikle oluşturulmaktadır.

Boynuz Biçimli Süsleme**;** Almanca'da "sırt, kabarıklık, tümsek" anlamlarına gelen "Buckel" kelimesiyle tanımlanan bu tip süslemelerin yer aldığı kaplar Troia'da *Buckelkeramik* adıyla kaydedilmiştir. Boynuz biçimli yarı plastik süslemeler Balkan'da Erken Demir Çağı için tipik bir süsleme formu olmakla birlikte Türkiye Trakyası'nda bugüne kadar az sayıda örnekle temsil edilir.

Doğu Trakya'da bu çalışmaya konu olan keramikler arasında sadece iki örnekle temsil edilen boynuz biçimli süsleme örneklerinden biri SD. 1 koduyla tanımlanan ve buluntu yeri tespit edilememiş bir örnekken (EK. 221) ikincisi Hacılar Dolmeni kazılarında bulunmuş olan HAC. 36 numaralı parçadır (EK 85). Her iki örnek de bir kap ya da kap parçası üzerindeki boynuz kabartma şeklinde değil bizzat kabartmanın kendisinden oluşmaktadır[152].

Her iki örnek de üzerindeki zengin kazı ve baskı bezeme özellikleri ile dikkat çekmektedir. Bulgular boynuz biçimli kabartma süslemenin daha çok amphora biçimli depolama kaplarında ve kabın omuz bölümü ile karın bölgesinde birkaç adet yapıldığına işaret etmektedir.

Yumru Biçimli Süsleme**;** Literatür de bu tür kapların da "Buckel Keramik" ya da İngilizce 'de "topuz, yumru" gibi anlamlara gelen "knob" kelimesiyle tanımlanarak "Knobbed ware" adıyla anıldığı bilinmektedir.

Arpalık Dolmeni buluntuları arasında bulunan Edirne Müzesi 2667 ve 2668 numaralı kaplar (EK 43, 44) ile Taşlıcabayır Tümülüsü buluntuları arasında yer alan 1338, 1349, 1357, 1358, 1802 envanter numaralı kupa ya da sürahi formlarının (EK 4, 12, 19, 20, 36) karın bölgesinde yumru süsleme, çok az belirgin bir şekilde ve "badem" formu ile karşımıza çıkar.

Tunca Nehrinin son kesiminde önemli bir tepe yerleşimi olarak konumlanan Çardakaltı yerleşiminde bulunan parçalar arasındaki Çr. 1 numaralı keramik yüzeyinde (EK 91) yer alan yumrucuk bezeme, oldukça belirsiz görünümü ile Arpalı Dolmeni ve Taşlıcabayır Tümülüsü'ndeki örneklere yakındır.

Eski Kadın/Bahçelik buluntusu olan BAH. 2 numaralı tüm kasenin (EK 157) gövde omurgası üzerinde yer alan, yatay biçimli "badem" tipi yumrucuklar da bu tip süsleme grubu içinde ele alınabilir.

Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün IV. tabaka Erken Demir Çağı mal grupları arasında yer alan MY. 11 numaralı, içe dönük ağız kenarı parçasında (EK. 231a), dudağın hemen altında, yine aynı höyüğün buluntusu olan MY. 30 numaralı parçada (EK. 247), Bathonea kazı buluntusu olarak etiketlenmiş olan BAT. 13 numaralı örnek (EK. 267) ise parmak baskı halat süslemenin üstünde yapılmış olan belirgin bir

[152] SD. 1 numaralı keramik, Edirne Müzesi deposunda bulunan ve "Sefer Duran" etiketinin bulunduğu bir grup Erken Demir Çağı keramiği arasından tespit edilmiştir. Grubun geliş yeri, şekli ve tarihi konusunda ne yazık ki herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

yumrucuk süsleme dönemin bilinen tipik örneklerini oldukça iyi yansıtan parçalardır. Tekirdağ Müzesi'nde 2793 envanter numaralı kupanın karın bölgesinde verev yiv desenini bölen yumrucuk süslemeler de oldukça belirgindir (EK. 286).

Saros Körfezi'nin kuzey kıyısında, körfeze hâkim bir konumda yer alan Göztepe yerleşiminin Erken Demir Çağı'na tarihlenen yüzey bulguları arasında yumrucuk bezemeli bir gövde parçası yer alır (EK. 296).

Taşlıcabayır buluntuları arasında yer alan 1366 envanter numaralı kupanın (EK 27) ön yüzünde, karın bölgesi ve dudak kenarında yer alan kabartılar da bir tür yumru bezeme olarak değerlendirilse de diğer örneklerden farklı ve oldukça özensiz bir işçilik sergiler. Aşağıpınar buluntusu olan Kırklareli Müzesi 268 envanter numaralı çömlek de (EK. 272) gövdesinin üst yarısındaki özensiz kabartma süslemelerle Taşlıcabayır 1366 envanter numaralı kaba benzer.

Bir başka Aşağıpınar Höyüğü buluntusu olan Kırklareli Müzesi 508 envanter numaralı depolama kabının (EK. 270) omuz kısmında da belirli aralıklarla yapılmış birkaç adet yumrucuk görülür. Kabın genelinde olduğu gibi bu bezeme unsurları da özensiz ancak belirgindir. Bu örneğin en yakın benzeri ise Küçük Çekmece Kazı Alanı buluntusu olan, kaba biçimlendirilmiş BAT. 6 numaralı keramik (EK. 260) üzerindeki yumrucuk bezemede ve Çatalca Kült Kuyusu buluntusu olarak kayda geçmiş olan BAT. 12 numaralı keramikte karşımıza çıkar (EK. 266).

Erken Demir Çağı'nın son evrelerine hatta biraz daha geç bir evreye tarihlenmesi gereken açık gri "Aeolik" gri mal grupları arasında bile yumrucuk bezemenin bir müddet sevilerek kullanıldığını gösteren örnekler dikkati çeker. Kocatepe yerleşiminde bulunan yüzey malzemeleri ve Ainos kazı buluntuları arasında bunun örnekleri görülmektedir

Düğme Biçimli Süsleme**;** Aşağıpınar kazılarında bulunarak Kırklareli Müzesi'nde saklanan 1117 envanter numaralı depolama kabının (EK. 273) gövde kısmının üst yarısında yer alan, kabın iki cephesindeki yuvarlak kabartmalar bu grup içinde değerlendirilebilir. Yaklaşık 2 cm çapındaki kabartmanın ortası hafif bir şekilde içe çöküktür.

İstanbul Trakyası'nda yapılan arkeolojik araştırmalarda saptanan Çatalca Kültü Kuyusu buluntuları arasında iki keramik, düğme süsleme sınıfı içine dahil edilebilecek kabartma bezek örneği sunar. BAT. 3 ve BAT. 10 numaraları ile

tanımlanan (EK. 257, 264) bu iki örnekten ikincisinde bezeme oldukça aşınmış ve küçük bir parçası korunmuş olmakla beraber, detayı incelendiğinde Aşağıpınar 1117 envanter numaralı kapta (EK. 273) görülene benzer bir kabartmanın burada daha küçük ölçekte yapıldığı anlaşılır.

Buna rağmen BAT. 3 numaralı keramik yüzeyindeki düğme biçimli kabartma süsleme Doğu Trakya'nın diğer ucunda, Tunca Nehri'nin üst kesimlerindeki Kokarca veri alanından gelmektedir. Tıpkı BAT. 3 numaralı kapta olduğu gibi Kokarca'da bulunan KOK. 4 numaralı (EK.194) örnekte de kabın gövde kısmında oldukça yüksek ve belirgin bir şekilde yapılmış, ortalama 2 cm çapında, yüzeyi düzlenmiş, yuvarlak bir kabartma süsleme görülür.

Yiv-Oluk Süsleme**;** Balkan ve Trakya Erken Demir Çağı'nın tipik süsleme öğelerinden biri olan yiv-oluk süsleme kabın boyun bölümünde yatay ya da gövde omurgası üzerinde dikey/dikey-verev biçimde kullanılır. Bazen bu süslemenin kabın kulpları üzerinde de uygulandığı örneklerle de karşılaşılmaktadır.

Trakya'nın diğer bölümlerinde sıklıkla rastlanılan verev yiv süsleme örnekleri Doğu Trakya buluntuları içinde çok yaygın bir şekilde tespit edilememiştir. Bu tür bir süslemenin bir örneği Hacılar Dolmeni kazılarında bulunan HAC. 11 numaralı kabın içe dönük dudak kısmının dış yüzünde oldukça hafif bir iz şeklinde kendini göstermektedir (EK 60). Diğer örnek ise Menekşe Çatağı Höyüğü buluntusu olarak Tekirdağ Müzesi'nde korunan 2793 envanter numaralı kupadır. Kupanın karın bölgesinde, aralarda yumrucuklarla kesilen verev yiv dizisi dikkat çeker (EK. 286).

Arpalık Dolmeni kazılarında bulunan 2354, 2667envanter numaralı kaplar ile (EK 42, 43) Taşlıcabayır kazılarında bulunan 1338, 1342, 1346, 1347, 1354, 1360, 1364, 1799, 1801, 1802, envanter numaralı sürahi ve kupa formlarının (EK 4, 7, 10, 11, 16, 38, 25, 33, 35, 36), boyun bölümünde HAC. 6 (EK 55), HAC. 2 (EK 51), GS. 13 (EK 131), AHK. 2 (EK 133), BAH. 3 (EK. 158), BAH. 6 (EK 161) ve BAH. 12 numaralı (EK. 167) keramiklerin yüzeyinde yatay düzlemde yapılmış yiv-oluk sırası oldukça belirgin bir şekilde oluşturulmuşken Arpalık buluntusu olan 2353 ve 2668 envanter numaralı (EK 41, 44), Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunan 1337, 1343, 1344, 1345, 1353, 1355, 1357, 1362, 1798 numaralı sürahi ve kupa formlarının boyun kısmı (EK 3, 39, 8, 9, 15, 17, 23, 32) ile KT. 2 ve HAC. 10 numaralı

keramiklerde (EK 140, 59) bu yatay yiv-oluk dizilerinin daha basit ve belirsiz hatlarla şekillendirildiği izlenebilmektedir.

Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunan 1796 envanter numaralı kült kabının boyun kısmında belirgin hatlar halinde, gövdeye eklenmiş emzikler üzerinde ise belli belirsiz çizgiler halinde yatay yiv-oluk bezemesi yapıldığı görülmektedir (EK 30).

Çanak çömlek kulpları üzerinde yiv-oluk bezemesi üç tip halinde görülür. Kulpun ön yüzünde enine verev diziler şeklinde karşımıza çıkan birinci tipi Hacılar Dolmeni buluntusu olan HAC. 29 numaralı keramik (EK 78) ile Alatepe yerleşimi bulgusu olan ALA. 13 numaralı parça temsil eder (EK 118).

Kulp üzerinde yiv-oluk dizisinin görüldüğü ikinci tipte süsleme kulpun ön yüzeyinde "V" (şevron/ çavuş) dizisi oluşturacak şekilde biçimlendirilir. Bu süsleme tipi KOK. 5 numaralı kulpta izlenebilmektedir (EK.195).

Kulp yüzeyinde yapılan üçüncü tip yiv-oluk süslemesi Çatalca Kült Kuyusu'nda bulunan BAT. 7 numaralı parçada (EK. 261) ve Ova Yolu yerleşiminde bulunan OY. 1 numaralı kulp parçasında izlenir (EK. 216). Bu tipte yiv ve oluk deseni sarmal bir şekilde tüm kulp etrafında dolanmaktadır (Şekil 222).

2.5.1.3.2. Kazıma Tekniği

Bir alet yardımıyla henüz ıslak olan kap yüzeyine kazınarak yapılan bezemeleri kapsar. Bu kazımalar uzun çizgisel desenleri kapsamak dışında küçük çentikler halinde de karşımıza çıkabilmektedir. Söz konusu çentiklerden derin izler bırakanların sivri uçlu bir aletle yapıldığı anlaşılırken derin olmayan küçük çentiklerin ise tırnak yardımıyla oluşturulduğu düşünülmektedir.

Zigzag Dizisi**;** Genellikle kabın karın bölgesine ya da dışa çekik ağız kenarlı kaplarda ağız tablası düzlemine yapılan bu motif tek sıra ya da çoklu çizgilerle oluşturulur. İki, üç ya da dört sıra halindeki çoklu kazıma çizgilerle yapılan örnekler daha sıklıkla karşılaşılır. Bu dizi kimi zaman alt ve üst yandan birer çizgi ile friz içine alınırken (HAC. 33, GS. 4, GS. 10) (EK 82, 122, 128), Taşlıcabayır buluntusu olan 1349, 1796 envanter numaralı kaplarda kimi örneklerde ise frizin çerçevesini nokta dizileri oluşturmaktadır (EK 12, 30).

ALA. 2 numaralı keramik parçasında da (EK 108) her ne kadar tüm detayları görünmese de zigzag motifi HAC. 33, GS. 4 numaralı parçalarda olduğu gibi çizgi çerçeve içinde betimlendiği anlaşılmaktadır (EK 82, 122).

Taşlıcabayır 1338 envanter numaralı kapta (EK 4) iç içe zigzag dizisi sadece üstte bir sıra nokta çerçeve ile sınırlandırılmışken HAC. 24 numaralı keramik yüzeyinde aynı bezeğin alt ve üstte herhangi bir çerçeve içine alınmadığı görülür (EK 73).

Taşlıcabayır buluntusu olan 1796 envanter numaralı kült kabında, karın hizasına yapılmış olan zigzag dizisinde diziyi oluşturan ikili çizgilerin tırnak baskı tekniği ile oluşturularak daha zengin bir görünüm verildiği görülür (EK 30). Aynı zengin bezeme tarzı GS. 7 numaralı keramikte izlenir (EK 125).

Taşlıcabayır kült kabı ve Göl Sırtı yüzey buluntusu olan GS. 7 numaralı çömlek parçalarının yüzeyinde görülen tırnak halat çimli çizgilerle yapılmış zigzag motifi bir başka üslup denemesiyle Ahmedi Kalfa veri sahasında tespit edilmiştir. AHK. 1 numaralı parçada benzer zengin çizgi üslubu ile yapılmış olan zigzagın diğer örneklere göre daha yüksek olduğu ve ayrıca tek sıra çizgi ile yapıldığı dikkat çeker (EK 132).

Ağız tablası üzerine yapılmış zigzag motifi iki veri sahasından bilinmektedir. Bunlardan birincisi Saroz Körfezi'ne bakan Hisarlı Dağı'nın kuzey eteklerindeki Kocatarlalar Yerleşimi diğeri ise Maydos Kilisetepe Höyüğü'dür. E. Karaca'nın Kocatarlalar yerleşiminde bulduğu (Karaca 2019: lev. 10/c) iki keramiğin ağzı tablası üzerinde kazıma zigzag bezemesi görülür. Benzer biçimde üç sıra çizgilerle yapılan zigzag motifi görülen ağız tablası örneği Maydos Kilisetepe IV. Tabaka buluntusu olan MY. 1 (EK. 222) ve MY. 15 numaralı (EK. 235) parçalardır.

Saros Körfezi'nin kuzey hattında yer alan Hocaçeşme Höyüğü'nün Erken Demir Çağı yüzey keramiği arasında yer alan HÇ. 2 numaralı keramiğin (EK 202) yüzeyinde yer alan zigzag motifi diğer örneklere oranla çok daha basit ve özensiz bir işçilik gösterir. Üç sıra halindeki çizgiler düzensiz aralıklar ve farklı boyutlarda alelade yapılmıştır.

<u>İç İçe Ters 'V' Motifi</u>**;** Taşlıcabayır'da bulunan 1364 numaralı kabın dışbükey karın bölgesi üzerinde ve 1347 numaralı kupada ise gövdenin üst yarısında birbirinden bağımsız noktalara yapılmış iç içe kazınmış çizgilerden oluşan ters 'V'

motifi yer almaktadır. 1347 numaralı kapta bu motifler, tırnak kazıma dizisiyle oluşturulan iki çizgi içinde kalır (EK 25, 40). Aynı motif BAH. 9 numaralı kabın gövde kısmında görülür. Burada motif altta, 'S' dizisi ile sınırlandırılmıştır (EK. 164). ALA. 6 numaralı parçada ise kalın çizgiler ile yapılmıştır bu desen (EK. 112)

İçi Taralı Üçgen Motifi**;** İçi taralı üçgen motifi Doğu Trakya araştırmalarında tek örnekte karşımıza çıkmıştır. Bir kabın gövde kısmına ait parça olan HAC. 31 numaralı keramikte, içi verev çizgilerle doldurulmuş ters üçgen dizisi görülmektedir. Dizi üstte verev dizili çentik sırası ile sınırlandırılmıştır (EK 80). BAH. 22 numaralı keramikte de bu grup içinde değerlendirilebilecek bir süsleme dizisi görülür (EK. 177)

Verev Tarama Frizleri**;** Çizgilerle sınırlandırılmış friz kuşağı içinde verev kazınmış çoklu çizgilerin kümeler halinde dizilmesi şeklindeki bu bezeme en belirgin örneği ile ALA. 2 ve GS. 9 numaralı keramiklerde gözlemlenir (EK 108, 127). Üstünde iç içe üçgen bezemesi yer alan friz kuşağı iki kademeden oluşur.

Verev tarama çizgi doldurulmuş friz kuşağının işlendiği bir diğer parça olan SD. 1 numaralı keramik boynuz biçimli bir kabartma bezemedir (EK. 221). Kabın yüzeyinde yükselen bu kabartma süsleme üzerine, altalta friz kuşakları çizilmiş, bunların içinede her kademede farklı yöne eğimli çizgi kümeleri kazınmıştır.

İçi Taralı Friz; HAC. 19 envanter numaralı (EK 68) keramiğin boyun bölümünde, BAH. 10 numaralı yemek kabının (EK. 165) kulp hizasında ve ALA. 7 numaralı parçanın (EK. 113) gövde kısmında görülen bu desen, içi kafes tarama çizgilerle doldurulmuş olan dikey frizden oluşmaktadır. Parçalardan frizin kap boyunca belirli aralıklarla sıralandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca dikey friz kuşağını da sınırlayan üstte kabın dudak altında kazıma dalga, altta ise karın bölümünde kazıma çentik dizisinin yine kap boyunca dolandığı anlaşılmaktadır.

Çentik Kazıma Dizisi; Oldukça yaygın bir şekilde kullanılan bu motifte kabın yüzeyine verev hatlar halinde kısa kazımalar (çentik) yapılarak desen oluşturulur. Bu motifin genellikle kabı çepeçevre sardığı anlaşılmaktadır. HAC. 12, HAC. 14, HAC. 15, HAC. 25 gibi depolama ya da yemek kaplarında (EK 61, 63, 64, 74) genellikle karın bölgesinde görülür. HAC. 25, MY. 32 (EK. 249) ve DOM. 1 (EK.188) numaralı örneklerde çok net görüldüğü üzere, çentiğin yapılması için kullanılan

aletin kap yüzeyine dokunma yönüne göre bazen bu çentikler birer yağmur damlası görünümü kazanabilmektedir.

AHK. 5 (EK 136), BAT. 8 (EK. 262), GS. 6 (124) gibi ince hamurlu ve perdahlı kap parçalarında da kazıma çentik dizisinin işlendiği görülür. AHK. 5 numaralı keramikte bu bezeme hem yatay hem dikey düzlemde bir dizi oluşturacak şekilde işlenmiştir.

BAT. 4 numaralı depolama kabı parçasında gövde üzerindeki kabartma yivin üzerine zigzag oluşturacak şekilde derin kazıma çentikler yapılmak suretiyle süslemeye şematik bir halat görünümü kazandırılmıştır (EK. 258).

Tırnak Kazıma Dizisi; Bir başka çentik süsleme tipi olan bu bezemede çentikler oldukça küçük ve sığdır. Bazı örneklerde tırnağın batırılması yöntemiyle yapıldığı düşünüldüğü için bu küçük çentik dizileri "tırnak kazıma" adıyla tanımlanmıştır. Yatay, dikey ya da verev hatlar halinde yapılan bu bezeme daha çok kabın karın ve boyun bölümlerinde, tüm kabı çepeçevre saran diziler oluşturacak şekilde yapılır.

Taşlıcabayır Tümülüsü buluntuları arasında yer alan 1338 envanter numaralı kabın boyun ile gövdenin birleştiği bölümde tırnak kazıma dizisi, kabın omuzundaki zigzag motifini de sınırlandıran bir çerçeve çizgisi görünümündedir (EK 4).

Edirne Müzesi 1347 envanter numaralı kupada da kabın boyun kısmının alt sınırında ve karın bölgesindeki omurga dönüşünde tüm kabı çevreleyen verev tırnak kazıma çentik dizisi tek sıra halinde yapılmıştır (EK 40). Bu kapta da tırnak çentik dizileri kabın gövdesinin üst yarısına yapılmış iç içe kazıma ters 'V' süsleme öğelerine çerçeve oluşturmaktadır.

Yine Taşlıcabayır'da bulunan ve Edirne Müzesi'nde 1803 envanter numarasıyla kaydedilen kâsede ise tırnak kazıma bezemesi iki farklı şekilde ve kabın iki farklı bölümünde karşımıza çıkar (EK 37). Kabın karın kısmında tüm kabı yatayda çepeçevre saran üç sıra tırnak kazıma deseni vardır. Ayrıca kabın dört cephesinde, her biri yatay süsleme dizisinden tabana kadar beşerli dizi halinde uzanan dikey tırnak kazıma bezemeleri de görülür.

Kabın yüzeyinde oluşturulan hafif kabartma çizgi üzerine tırnak kazıma ile yapılan verev desenler sayesinde süsleme öğesi ince örgülü bir halat görünümü

kazandırılır. Ağız kenarlarında sıklıkla görülmekle birlikte gövde üzerlerinde de benzer süslemelerin tercih edildiği anlaşılmaktadır

Örneğin HAC. 12 ve HAC. 15 numaralı çömleklerde gövde yüzeyinde derin çentik kazıma dizisi görülürken dudağın dışa bakan yüzünde ise onunla simetrik bir görünüm sunan tırnak kazıma desenli halat görünümlü bir bezeme karşımıza çıkar (EK 61, 62).

Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunan 1340 numaralı çift kulplu içki kabı hem dudak kenarında hem boyunda hem de gövde karinesinde yapılan hafif kabartmalı ince hat üzerindeki tırnak kazımalarla zengin bir halat süsleme kazanmıştır (EK 5). Edirne Müzesi 1366 numaralı kap (EK 27) ile HAC. 16 (EK 65) numaralı keramik parçasında da sadece ağız kenarında bu bezemenin kullanıldığı görülür.

Kelebek motifi;Yatay düzlemde, uzunca kollarla yapılan ve iki kenarı kapalı 'X' motifi ile oluşturulan bu süslemede şeklin kollarının içi genellikle tarama çizgilerle doldurulur.

Hacılar Dolmeni buluntusu olan keramikler arasında bu motif sevilerek kullanılmıştır. Örneğin HAC. 26 numaralı keramikte (EK 75) bu süsleme öğesi bir dikdörtgen metop içinde yer alır. Her ne kadar bu parçada motif tek görülse de kabın eksik bölümünde de yukarı doğru dizi oluşturduğu düşünülebilir. Nitekim HAC. 27 numaralı keramikte de sağ ve sol kanatları taralı olan kelebek motifi yine dikey bir metop içinde bu sefer iki tane görülmektedir (EK 76).

Kelebek motifinin en iyi ve zengin örneği ise HAC. 35 numaralı keramik yüzeyinde görmek mümkündür (EK 84). Burada motifin iki kanadı tırnak çentiklerle doldurularak zengin bir görünüm elde edilmiştir.

BAH. 11 numaralı keramiğin gövdesinde içi taralı kelebek motifleri, içi taralı baklava dilimi motifi ile birlikte görülür ve motif üstte dalga motifi ile sınırlandırılmıştır (EK. 166)

Baklava Dilimi; Çapraz yerleştirilmiş eşkenar dörtgen biçimli bu kazıma desende genellikle motifin içi kazıma çizgilerle doldurulmaktadır.

HAC. 26 numaralı keramik yüzeyindeki yan yana üç dikey metobun birinde birbirine yaslanan içi taralı baklava dilimi motifleri dikey yönde sıralanırlar (EK 75). HAC. 30 numaralı keramikte ise aynı bezeme bir metop içinde değil bu sefer serbest bir şekilde dizi oluşturmaktadır (EK 79). HAC. 32 numaralı keramikte ise üst üste

eklemlenerek devam eden içi taralı baklava dilimi motiflerine iki yanında baskı konsantrik daireler

eşlik eder (EK 81). BAH. 19 numaralı parçada, içi taralı baklava dilimi motifinin üst köşesinde iç içe konsantrik daire deseni görülür (EK. 174)

Kazıma Dalga; Kesintisiz 'S' dizilerinden oluşan dalga motifi Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı çanak çömlek bezeme tipleri arasında en yaygın olanlardan biridir. Motifin, kalıp baskılarla yapılan örnekleri yanında aletle kazıma yöntemiyle yapılanları da oldukça yaygındır. Birçok kap bezeme kompozisyonda tamamlayıcı motif olarak kazıma dalga dizisi tercih edilmiştir.

HAC. 17 numaralı kap parçasının farklı bölümlerinde yatay ve dikey hatlar halinde oldukça başarılı bir şekilde kazıma dalga bezemesi görülür (EK 66). Aynı şekilde son derece kaliteli bir bezeme programı sunan HAC. 1 numaralı kabın hem boyun kısmında hem de ağzı tablası üzerinde baskı bezeme motifleri, son derece başarılı çalışılmış kazıma dalga dizileri ile sınırlandırılmıştır (EK 50).

Aynı şekilde Hacılar Dolmeni buluntusu olan HAC. 30 ve 32 numaralı kap gövde parçaları üzerinde (EK 79,81), HAC. 28 numaralı boynuz kabartma parçası üzerinde (EK 77) ve HAC. 37 numaralı bir kabın taban bileziğinde kazıma dalga motifi yapıldığı gözlemlenmiştir (EK 86).

Kırklareli'nde Tozaklı Vadisi'ne hâkim bir kale yerleşimi olan Beşiktepe yüzeyinden elde edilen bir gövde parçası (BŞT. 4) üzerinde de aynı bezeme unsuru görülmektedir (EK. 214).

Kazıma dalga motiflerinde 'S' dizisi ile yapılan dalga motifi yaygın olmakla birlikte HAC. 18 numaralı örnekte artarda sıralanmış kısa dalga betimlerinden oluşan bir bezeme de görülmektedir (EK 67)

2.5.1.3.3. Baskı Tekniği

Kabın yüzeyine, kurutulmadan önce önceden hazırlanmış kabartma (pozitif) ya da oyma (negatif) kalıplarla, çeşitli aletler yardımıyla ya da parmak basmak yoluyla yapılan süsleme tiplerini içeren bu teknikle de birçok farklı bezemeler yapılabilmektedir (Şekil 223).

Konsantrik Daire; İç içe daire süslemeleri Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı çanak çömlek repertuvarının tipik süslemelerinden biridir. Süsleme, özel hazırlanmış pozitif kalıplar kullanılarak yapılmaktadır.

Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunan 1796 envanter numaralı kült kabının gövde bölümünün üst yarısını dolduran yoğun bezeme içinde dikey ya da yatay düzlemde konsantrik daire motif dizileri görülmektedir (Şekil 224: EK 30).

Aynı bezeme BAH. 8 numaralı keramik (EK. 163) yüzeyinde de görülmektedir. HAC. 30 numaralı keramikte ise konsantrik daire motifi, kazıma çizgi ile yapılan kelebek desenin kenar süslemesi olarak karşımıza çıkar (EK 79).

Konsantrik Daire Dalgası; İç içe konsantrik daire baskılarıyla oluşturulan dizilerin verev çizgilerle birbirine bağlandığı bu tip süslemelere kabın gövde, boyun ya da dudak tablası bölümlerinde rastlamak mümkündür.

HAV. 1 numaralı (EK 95) keramiğin ağzı tablası düzleminde görülen bu süsleme ayrıca HÇ. 1 numaralı kabın boyun kısmında da karşımıza çıkmaktadır (EK 201). HAV. 1 numaralı parçada konsantrik daire dalga motifine alt ve üstünde, kazıma dalga motifleri eşlik etmektedir.

İç içe Sarmal Daire motifi; BAH. 7 numaralı kabın gövdesinde dikey sıra halinde karşımıza çıkar (EK. 162). ALA 5 numaralı parçada da kazıma tekniği ile yapılmış sarmal spiraller ona bağlı çizgi süslemeler görülür (EK. 111)

Çift Yönlü Spiral Dizisi; Birbirinden bağımsız yatay 'S' motiflerinin uçlarının içe doğru kıvrılması suretiyle oluşturulan iki yönlü spirallerin dizimi bu bezeme kompozisyonunu yaratır. Bu bezemenin tek örneği SA. 2 numaralı ayaklı kâsenin dudak kenarı ve kaide yüzeyinde tespit edilmiştir (EK 106).

HAC. 34 numaralı keramiğin de alt kenarında benzer bir bezeme küçük boyutla işlenmiştir(EK 83) .

Çengel biçimli "S" dizisi; Birbirine çengel şeklinde eklemlenen 'S' motifi dizisi HAC. 18 ve HAC. 34 numaralı keramikte karşımıza çıkmaktadır(EK 67, 83). Baskı kalıbı kullanılarak, çift sıra çizgi ile yapılan 'S' motifleri, uç kısımları birbirine geçecek şekilde dikey hat halinde sıralanmıştır.

Verev Dizili 'S' dizileri; Baskı kalıpları kullanılarak kap yüzeyine verev diziler halinde yapılan yayvan formlu 'S' işaretlerinden oluşan bu bezeme Tunca Vadisi'ndeki Alatepe yerleşiminde bulunan ALA. 3 numaralı yüzey keramiği

üzerinde görülür (EK 109). ‘S’ dizilerinin en sevilerek kullanıldığı yerlerden biri de BAH. 7, BAH. 8 ve BAH. 14 numaralı keramiklerde olduğu gibi ağız tablasının üst ya da yan yüzeyleridir. (EK. 162, 163, 169)

Nokta Dizisi; Kabın yüzeyine, hamur henüz kurumamışken sivri bir aletle bastırılası ile oluşan küçük ve derin noktacıklarla yapılan bezeme dizisidir. Genellikle tüm kabı çepeçevre saran tek diziler şeklinde görülmekle birlikte bazı kaplarda, boyun ve gövde üzerindeki yatay nokta dizilerini birbirine bağlayarak kap yüzeyinde metoplar oluşturan dikey diziler de yapıldığı görülür. Esas itibariyle oldukça basit bir bezeme tekniği gerektiren bu süsleme tipi kap yüzeyine zengin olmayan bir desen görünümü verir.

Taşlıcabayır Tümülüsü buluntuları arasında yer alan 1346 envanter numaralı (EK 10) kabın boyun kısmında oluk-yiv süsleme ile birlikte yatay nokta dizisi varken boyundan gövdeye geçiş silmesi ve karın üzerinde de aynı şekilde tüm kabı çevreleyen yatay nokta dizileri görülür. Boyundan gövdeye geçişteki ile karın bölgesindeki nokta dizileri, kabın üç bölümünde uygulanan dikey nokta dizileri ile birbirine bağlanır ve bu sayede kabın gövdesinin üst yarısında metoplar oluşturulmuştur.

1366 envanter numaralı (EK 27), Taşlıcabayır buluntusu kupada ise dudağın hemen alt kenarında ve gövde karinesi üzerinde, kabı çevreleyen birer sıra nokta dizisi hem kulpun altında hem de kabın ön yüzünde dikey hat halinde yapılmış üçer sıra nokta dizisi ile birbirine bağlanmıştır. Bu sayede kap gövdesinin üst yarısında oluşan geniş metoplara basit kazıma bezemeler yapılarak kupanın bezeme kompozisyonunu oluşturmuştur.

Aynı konteksten gelen 1365 envanter numaralı (EK 26) kupada ise dudak altı boyunca yapılmış tek sıra nokta dizisi ve kabın hem arka kısmında, kulpun iki yanında, hem de ön yüzünde o diziden aşağı doğru uzanan üçer sıra nokta dizisi dikkat çeker. 1366 envanter numaralı örnekten farklı olarak bu kabın karın bölgesinde ikinci bir yatay dizi olmadığı için herhangi bir metop alanı oluşmamıştır. 1365 numaralı kabın genelinde olduğu gibi bezeme uygulamasında da son derece başarısız bir el işçiliği, noktaların dizilişindeki düzensizlikle kendini gösterir.

1799 envanter numaralı (EK 33) kapta da boyundan gövdeye geçiş hattı üzerinde, yatay düzlemde tüm kabı çevrelediği anlaşılan nokta dizisi bezemesi

görülürken HAC. 23 numaralı (EK 72) depolama kabı parçasında tutamağın altında dikey olarak uzanan nokta dizisi görülür.

HAC. 20 (EK. 69) ve 22 (EK. 71) numaralı keramiklerde görüldüğü üzere nokta dizileri bazen de kazıma çizgi ile sınırlandırılmış ince birer friz kuşağı içinde kullanılır.

MY. 33 numaralı parçada (EK. 250) ise sivri uçlu aletle yapılan noktalara kabın gövdesini doldurmaktadır

Çukur Nokta Dizisi; Yuvarlatılmış uca sahip bir alet yardımıyla henüz kurutulmamış kabın yüzeyinde büyük nokta çukurları oluşturmaya dayanan bu süsleme üslubunda noktalar yardımıyla diziler, eğimli çizgiler ve düzensiz gruplar yapıldığı tespit edilmiştir.

AHK. 3 numaralı (EK 134) depolama kabı parçasında, bir yanında kazıma çizgiyle sınırlandırılmış olan çukur nokta dizileri kemer yapacak şekilde sıralanmıştır. Kemer dizinin içinde bir parçası korunan daha küçük bir kemer dizisinin ise çizgiyle sınırlandırılmamış bir şekilde uygulandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kemer dizisinin hemen yanında ise dikey şekilde düz hat halinde dizili çukur noktalar yer alır.

MY. 36 numaralı parçada ağız kenarında bir sıra halinde bağımsız baskı nokta deseni gözlemlenir (EK. 253).

Hem Edirne'deki Osmanlı Yolu yerleşiminde (OSYO. 1) (EK 100) hem de Kırklareli'ndeki Ova Yolu yerleşiminde (OY. 3) (EK. 218) bulunan keramiklerde ise baskı nokta bezemeler kabın gövde kısmında düzensiz bir grup halinde yayılmış olarak karşımıza çıkar. BAH. 25 numaralı parça yüzeyinde ise bir yay ve ondan çıkan sıraları hatırlatan bir düzende baskı nokta çukurları yer alır (EK. 180)

BŞT. 6 Numaralı keramik (EK. 215a) yüzeyinde ise küçük bir plastik kabartma yüzeyine, ucu yuvarlatılmış bir alet yardımıyla yapılmış nokta baskı motifi görülür. Bir yönüyle parmak baskılı halat bezemeyi hatırlatsa da kabartma yüzeyindeki baskının düzgün bir kontura sahip daire biçiminde olması bu baskının parmakla değil alet yardımıyla yapıldığını göstermektedir. Bu uygulamanın bir benzeri de MY. 38 numaralı parça yüzeyinde karşımıza çıkar (EK.252).

OSYO. 2 numaralı keramikte ise benzer bir uygulama, kap yüzeyine eklenen plastik unsur üzerine değil direkt kap yüzeyine yapılan içbükey nokta motifidir (EK 101).

BŞT. 6 ve OSYO. 2 numaralı keramiklerde tek örneği görülen yuvarlak kabartma baskı motifinin dezenformasyona uğramış örneklerine CVZ. 4, HAC. 34 ve AİN. 3 keramiklerinde rastlanır (EK. 187, 83, 197). HAC. 34 numaralı keramikte motifin olduğu yer aşınmış olsa da dizinin en başındaki motifte BŞT. 6'da görülen yuvarlak baskı motifinin benzeri dikkatlerden kaçmaz. AİN. 3 keramiği (EK 197) ise bu motifin geliştirilmiş bir hali olarak direkt kap yüzeyine ve biraz daha Ege antik kültüründen bildiğimiz kymation silmelerinin yumurtalarını andıran bir biçimde karşımıza çıkar. CVZ. 4 numaralı keramikte görülen desen ise AİN. 3'tekine yakındır.

Çukur Baskılı Dama Tahtası**;** Dörtgen biçimli uca sahip bir alet yardımıyla aralıklı çukurlar oluşturulan bu süsleme yöntemi ile kabın yüzeyinde dama tahtası motifi oluşturulur.

KOK. 2 numaralı kabın yüzeyinde görülen bu süslemede motifin çukur bölümlerinin beyaz macun ile doldurulmuş olduğu anlaşılmaktadır (EK.192). AHK.4 numaralı keramikte de kabın ağız kenarının altında başlayan çukur baskılı dama tahtası motifi görülür (EK. 135).

Çukur Üçgen Dizileri; Bir negatif kalıp yardımıyla henüz ıslak olan kabın yüzeyine birbirine yaslanacak şekilde üçgen çukurlardan oluşan diziler oluşturmaya dayanan bu üslupta, HAV. 1 numaralı kap parçasında olduğu gibi üçgen dizileri alt alta birkaç sıra oluşturacak şekilde düzenlenebilmektedir (EK 95).

Diken Benzeri Motif; Çok yaygın olmamakla birlikte HAC. 36 numarası ile tanımlanan boynuz kabartma üzerinde bir sıra halinde örneği görülen bu bezeme, alt kısmı düz üst kısmı ise bir dikene benzeyen çıkıntılara sahip küçük betimlerden oluşur (EK 85).

Şematik Kuş motifi; Alt kısmı spiral, üst ucu ise bir kuş gagasını andıracak şekilde kıvrımlı 'S' kıvrımından oluşan motif Erken Demir Çağı'nda bölgede yaygınlaşan şematize kuş motifi biçimlerinden biri olarak kabul edilir.

Zengin bezemelere sahip olan HAC. 18 numaralı keramikte bu motif örneklenir (EK 67).

İp Baskılı İnce Halat; İngilizce literatürde "false cord" adıyla da bilinen bu süsleme öğesi ince bir ipin yaş kap yüzeyine bastırılması ile elde edilen hem pozitif hem negatif görünüm veren süsleme tipidir. Kap yüzeyinde oluşan içbükey ve dış bükey hatlar sayesinde zengin bir dekorasyon görünümü katar.

Bu teknik düz çizgiler ve zigzaglar oluşturmak yanında konsantrik daire motifi oluşturmakta da kullanılır. KOK. 1 numaralı parçada bu teknikle yapılmış uzun çapraz çizgiler ve bu çizginin sonlandığı noktada yer alan bir konsantrik daire görülür (EK.191). Konsantrik dairenin dıştaki iki çizgisi ip baskı ile oluşturulmuştur.

GS. 8 numaralı parçada ip baskılı çizgiler, iç içe baskı daireler ile birleşerek, GS. 11'de ise çapraz çizgiler halinde zengin bir görünüm sunar (EK. 126). İp baskılı ince halat tipi süslemenin en zengin görünümlü örneklerinden birini sunan AHK. 1 numaralı keramik yüzeyinde (EK 132). İp baskı, negatif yüzeyli değil, kabartma olarak ve daha belirgin görülür.

İp baskı tekniğinin konsantrik daire motifi olarak kullanıldığı bir diğer parça ise yine Tunca Vadisi buluntusu olan KB. 1 numaralı kulp parçasıdır (EK 102).

BAH. 20 numaralı keramik yüzeyinde bu teknik ile yay ve çizgi desenleri yapıldığı görülür (EK. 175). BAH. 21 numaralı parçada ise bu teknikle hem frizler yapılmış hem de kısa çizgiler yapılarak friz içleri süslenmiştir (EK. 176).

Şevron (Çavuş)**;** KOK. 1 numaralı keramik yüzeyinde (EK.191), kabın boyun geçişinde örneklenen bu motif iki yana açılmış arı kanadına benzer. Bu örnekte olduğu gibi motif, genellikle artarda bir kuşak oluşacak şekilde kap yüzeyine baskı kalıbıyla işlenmektedir. BAH. 12 numaralı kabın gövdesinde yer alan ve örneğine rastlanmamyan bezeme de bu grup içinde değerlendirilebilir (EK. 167)

Parmak Baskı Tekniği; Parmakla yapılan baskı bezemeler genellikle kabın yüzeyine eklenen kabartma bantlar üzerine yapılırken bazı örneklerde ise direkt kap yüzeyine yapıldığı görülür. Bu bezeme, özellikle kabartma şeritler üzerine yapıldığında bir halat motifi görüntüsü yaratır. Bu sebeple bu tip süslemeler parmak baskılı halat deseni olarak da tanımlanır.

Bir kabartma şerit üzerine parmak baskı yapılarak oluşturulan halat bezemesi, Aşağıpınar Höyüğü buluntusu olan 269 ve 508 envanter numaralı kaplarda ağız kenarının hemen altında yer alırken (EK. 272a, 271), Hacılar Dolmeni buluntusu olan 1782 envanter numaralı kabın (EK 48) hem boyun kısmında hem karın kısmına

yakın bir bölümde parmak baskılı halat deseni kullanılırken bu iki halat arasında ise dikey olarak uzanan tırnak baskılı halat görülür.

HAC. 21(EK 70), BAT. 5 (EK. 259), BAT. 13 (EK. 267), BAT. 14 (EK. 268), KT. 6 (EK. 144), KT. 7 (EK. 145), YO. 2 (EK 154), BŞT. 5 numaralı (EK 215) parçalarında da parmak baskılı halat motifi çeşitli tiplerle karşımıza çıkar.

Kırklareli Müzesi'nde 29 envanter numarası ile korunan depolama kabının yüzeyinde yer alan parmak baskılı halat deseni diğerlerinden farklı bir tarz sergiler (EK. 270). Bu eserde kabın yüzeyinde, birbirinden bağımsız, verev düzende, kısa halatlar yapılarak kap yüzeyinin zenginleştirildiği görülür.

BAT. 15 Numaralı keramikte ise yatay ve onun altında verev düzlemde yapılan iki parça parmak baskılı halat bezemesi görülür (EK. 269).

BAH. 24, GS. 5 ve AT. 3 numaralı depolama kabı parçalarında yapılan kabartma halat motifinde verev çentikler/tırnak baskılar kullanılmıştır (EK. 179, 123, 89). Bu tip süsleme en yakın benzeri ile Babadağ Kültürleri'nde (Ailincăi 2011: fig. 11/II) ve Troia VIIb1 tabakasında (Hnila 2012: Kat. Nr: 103, 104) karşımıza çıkar. Öte yandan çok yaygın olmayan bu tip halat süslemelere Anadolu'daki Karadeniz Bölgesi'nde yer alan İnönü Mağarası'nın Erken Demir Çağı tabakalarında da rastlanmış olması dikkat çekicidir (Ekmen vdğ. 2020: fig. 13).

2.5.1.3.3.15. Astar Boya Tekniği

Çömleğin yüzeyine sürülen astarın sulandırılarak inceltilmesi sayesinde elde edilen sıvı kullanılarak yapılan bezeme türüdür.

Aşağıpınar buluntusu olarak Kırklareli Müzesi'nde korunan 2009/ 74 envanter numaralı tüm vazoda (EK.280) gövdenin üst yarısında astar boyası ile yapılan spiral dizisi motifi yer alırken Ainos'tan çark yapımı olan, AİN. 4 numaralı bir başka vazo parçasında ise astar boya ile kabın boynundan gövdeye doğru inen çizgi dalgaları görülür (EK 198).

2.6. DOĞU TRAKYA BULUNTULARININ ANALOJİK KRİTERİ VE VERİ MERKEZLERİ İÇİN TARİHLENDİRME ÖNERİLERİ

2.6.1. Taşlıcabayır Tümülüsü Buluntuları

Kırklareli ili merkez ilçeye bağlı Asilbeyli Köyü sınırları içinde yer alan Taşlıcabayır Tümülüsü, 1980'li yıllarda M. Özdoğan'ın yaptığı Trakya yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiş, mezarda 1982 yılında ise küçük ölçekli bir kurtarma kazısı yapılmıştır (M. Özdoğan 1987). Tümülüs yığmasının tespit edilebilen yüksekliğinin yaklaşık 2 m. çapının ise 7 ile 10 m arasında olabileceği düşünülmektedir (M. Özdoğan 1985: 225; M. Özdoğan 1987: 7; Özdoğan 1996: 334-335; Özdoğan- Özdoğan, 2007: 14; Yıldırım 2008: 71, Lev. XLIV: a-c).

Taşlıcabayır buluntularından oluşan S/M. 1a ve S/M. 1b tiplerindeki sürahi formlarının en yakın paralelleri Bulgaristan'daki Pseniçevo kültüründen gelir (Ailincăi 2020: Fig. 2/ 125, 126). Doğu Rodop Dağları'ndaki Gluhite Kamani buluntuları arasında (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 4/2,3; 5/10) ve aynı yörenin arkeolojik malzemelerinin sergilendiği Haskovo Müzesi'nde formun benzerleri mevcuttur.

Orta Avrupa (Neugebauer vdğ.1994:165, abb. 92) ve Transilvanya'da (Bălan vdğ. 2016:pl. III/87, 88; Berciu 1967: 59, Fig. 17/1) bu sürahi tipinin yakın form benzerlerinin Orta Tunç Çağı'ndan itibaren yer alması formun kültürel ve kronolojik kökeni konusunda önemli bir ipucudur. Öte yandan güneydoğu Bulgaristan'daki Gălăbovo yerleşiminin Orta Tunç Çağı tabakalarından (Leshtakov 2015: 65, Abb. 22/9), Bulgaristan'ın orta ve kuzeydoğu bölümlerindeki bazı yerleşimlerin Geç Tunç Çağı tabakalarından gelen sürahi formları da (Hristova 2018: Fig. 2/4,5; Hristova 2011: fig. 4/1,2; Leshtakov 2009: fig. 9; Nenova 2019: fig. 25) S/M. 1 tipinin, Orta Avrupa- Transilvanya ve Güneydoğu Avrupa hattında MÖ. 2. Binyılda kurulan kültürel – tecimsel bağın bir sonucu olarak Erken Demir Çağı'na aktarıldığına işaret eder. MÖ. 2. Binyıl öncüllerinde görülen özenli biçimlendirme ve zengin bezeme unsurları dönemin sosyal ve ekonomik gücünün işareti olarak yorumlanmalıdır.

S/M. 2 tipte de bazı örneklerde boyun kısmı yiv bezemeli iken bazı örneklerde bezeme yoktur. Bu formdaki sürahi/maşrapalar Babadağ, Cozia gibi

merkezleri Karpat Dağları'nın güneyinde yer alan önemli Erken Demir Çağı kültürlerinde ve Bulgaristan Trakyası'nda yaygın bir şekilde karşımıza çıkar (Ailincăi 2020: fig. 2/29, 3, 74; Ailincăi 2016: fig. 15/ 34, 35; Hristova 2018: fig. 11/2, 18/2; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 6/13).

Taşlıcabayır Tümülüsü kazısında bulunarak Edirne Müzesi envanterine 1343, 1354 envanter numaraları ile girmiş olan kaplarla temsil edilen S/M.2 tipi sürahilerin de tıpkı önceki tip gibi Erken Wietenberg kültüründen beri Transilvanya Bölgesi Orta Tunç Çağı öcüleri olduğu anlaşılmaktadır (Bălan vdğ. 2016:pl. 3/12, 13, 23, 24; Berciu 1967: 59, Fig. 17/1). Trakya'nın batısındaki Morova Vadisi'nde benzer tipte sürahi ve kupa formları Geç Tunç Çağı'nda da kullanımdayken (Bulatović ve Filipović 2017: fig. 5) Bulgaristan Trakyası'nda bu dönemde S/M. 2 tipi kaplar yaygın değildi. Nitekim E. Bozhinova'nın Rodop Dağları ve çevresinin Geç Tunç Çağı kültürü olan Plovdiv- Zimnicae- Çerkovna (PZC) kültürü ile onun Erken Erken Demir Çağı uzantısı olan Pseniçevo kültürüne ait kap formlarını tanımladığı tablosunda S/M. 2 tipine dahil edilebilecek sürahi/kupa formunun Erken Demir Çağa geçiş sürecinde bölgede görüldüğü anlaşılmaktadır (Bozhinova 2012: fig. 5).

Erken Demir Çağı'nda tüm Trakya'da yaygınlaştığı anlaşılan S/M. 2 tipi sürahilerin Troia'ya kadar yayıldığı anlaşılmaktadır (Leshtakov 2009: Fig. 12) (Şekil 226). Hatta Kıta Yunanistan'daki bazı merkezlerde bulunmuş olan el yapımı, perdahlı keramikler, profil özellikleri itibariyle S/M. 2 tipi sürahilerin formunu hatırlatmaktadır (Plides 1991: fig. 3, 4/M10, 7/9,10).

S/M. 3 tipi sürahileri temsil eden ve Edirne Müzesi kayıtlarına 1347 envanter numarası ile girmiş olan, Taşlıcabayır buluntusu kapta görülen keskin hatlara sahip profil özelliklerinin izlendiği benzer kap formları Geç Tunç Çağı'nda bölgede mevcuttur (Horejs 2007a: taf. 125-127; Hristova 2018: fig: 5/5). Öte yandan Trakya Erken Demir Çağı kronolojisinin I. evresinde üretilmiş bazı kupa formlarında da benzer profil ve formlar görülür (Hristova 2018: fig: 11/2-4). Ancak bunların hiçbiri S/M. 3 tipi sürahi formuna dahil edilebilecek özellikler taşımaz. Örneğin S. Ailincăi'nin yayımladığı (Ailincăi 2016; Ailincăi 2020) Romanya bölgesi Erken Demir Çağı kültürleri ve Pseniçevo kültürü sürahileri arasında Taşlıcabayır örneğine yakın bazı sürahi formları dikkati çekse de S/M.3 tipi ile birebir eşleştirilebilecek bir form görülmemektedir.

Taşlıcabayır buluntusu olan 1347 envanter numaralı örnekle birebir paralellik gösteren tek maşrapa formu, Doğu Trakya kültür bölgesine yakın bir noktada yer alan Gluhite Kamani kutsal alanının III. Tabakasından ele geçmiştir (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 6/10). Bunun yanında yine Taşlıcabayır Tümülüsü ile hemen hemen aynı kültür coğrafyası yer alan Bulgaristan'ın Batı Karadeniz kıyısındaki Ravadinovo'da bulunmuş olan bir maşrapa formunun genel özellikleri açısından S/M. 3 tipine yakın olmakla birlikte (Hristova 2018: fig: 17/3), gövdenin üst yarısındaki çeper duvarının kısa olması ve yüksek kulpu ile Taşlıcabayır buluntusundan ayrılır.

S/M. 3 tipi sürahi formunun Doğu Trakya ve yakın çevresinde analojik benzer bulması, bu formun bölgeye özgü olduğunu gösterir. Bu nedenle, S/M. 3 tipi sürahiler literatüre "*Taşlıcabayır tipi maşrapa*" adlandırması ile kaydedilmelidir.

Öte yandan formun çok yakın bir benzerinin Troia VIIb tabakasında bulunmuş olması (Hnila 2012: pl. 199/715), Taşlıcabayır kültürünün Anadolu bağlantısını göstermesi açısından da önemli bir veridir.

Taşlıcabayır Tümülüsü kazı buluntuları arasında yer alan bir örneğin de içinde yer aldığı S/M.8 tipindeki örnekler Trakya Bölgesi'nin Geç Tunç ve Erken Demir Çağı çanak çömlek kültüründen bilinen bir formdur. Babadağ ve Pseniçevo kapları arasında tiplerin yakın benzeri sürahi formu dikkat çeker (Ailincăi 2016: fig. 15/23; Ailincăi 2020: fig. 2/135). Erken Demir Çağı'nda bu yörede bu tip kapların olması şaşırtıcı değildir zira Yukarı Trakya'daki Radnavo şehrinden gelen örnek aynı formun bölge de Geç Tunç Çağı'nda da kullanımda olduğunu ortaya koyar (Hristova 2018: fig. 1/ 2).

Bu tip kaplar hemen hemen aynı form özellikleri ile Troia'nın Erken Demir Çağı'nda da kullanımını sürdürmüştür (Hnila 2012: pl. 206, 20/ B44, kat nr: 1102)

Taşlıcabayır Tümülüsü kazılarında bulunarak Edirne Müzesi'nde sergilenen 1337, 1338, 1341, 1348, 1349, 1353, 1355, 1356, 1357, 1358, 1360 envanter numaralı eserlerin temsil ettiği K1 tipi kupalar Tunç Çağı içlerinden itibaren Trakya Bölgesi ve geniş bir çevre alanda karşımıza değişik alt tiplerle çıkan bir kap türüdür. Orta Avrupa'da Orta Tunç Çağı'nda (Neugebauer vd. 1994: abb. 92), Karpatlar çevresindeki Orta Tunç Çağı kültürlerinden biri olan Monteouru kültüründen bir örnekte (Puskás 2015: pl. 16/1) Romanya'nın Geç Tunç ve Erken Demir Çağı

kültürlerinde (Miclea ve Florecu 1980; Bălan vd. 2016: pl.III) gibi geniş bir sahada benzer formda kupalara rastlamak mümkündür.

Tunç Çağlarının geniş bir coğrafi yayılım gösteren kesik gaga ağızlı kupaları hatırlatmakla birlikte Trakya ve Balkanlar'da bu kupa tipi gerek form ve gerekse dekoratif özellikleri ile özgün bir kimlik kazanmıştır. Bu formun boyun ve bazen de gövde bölümünde görülen yatay ya da dikey kanal süsleme öğelerinin MÖ. 11-10. Yüzyıllarda bölgede ortaya çıktığı kabul edilir (Hristova 2018: 99; Bozhinova 2012: 56)[153].

K.1 tipi kupa formları genel olarak Bulgaristan ve Doğu Trakya'da yaygın bir form olarak karşımıza çıkar. Romanya çevresi, Karpatlar ve Balkanlar'ın diğer bölümlerinde bu form tipinin Erken Demir Çağı'nda Trakya'nın doğu yarısı kadar yaygın olmadığı gözlemlenebilmektedir. Formun en yakın paralelleri Babadağ kültür bölgesinden az sayıdaki örnekle bilinse de (Ailincăi 2016: Fig. 15/ 32) Pseniçevo kültür bölgesinde kalan yerleşimlerden çok yoğun bir şekilde gelmektedir (Ailincăi 2020: Fig. 2/ 125, 126; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 4/2, 3; 5/10).

P. Hnila'nın yayınladığı Troia VIIb kupa formları arasında yer alan bir örnek (Hnila 2012: pl. 199/715), formu açısından Doğu Trakya kupalarının K.1 tipi ile benzerlik sergilemekle birlikte Troia örneğinde görülen kabın karın bölgesindeki dikey yiv bezeme uygulaması kupa formlarında bugüne kadar Doğu Trakya'dan tanıdığımız bir özellik değildir.

Edirne Müzesi'nin 1359, 1361, 1363 envanter numarasına kayıtlı bulunan üç örneğin temsil ettiği K.2 tipi kupaları anımsatan örneklere Batı Sırbistan'da Orta ve Geç Tunç Çağı'na tanımlanan Vatin Kültürü mezar buluntuları arasında (Ljuština ve Dmitrović 2015; 41, fig. 13), Karpatlar Bölgesi Orta Tunç Çağı Monteouru, Wietenberg kültürlerine ait çanak çömlek repertuvarında (Puskás 2015: fig. 4, pl. 2/3, pl. 9/5; Bălan vdğ. 2016:pl. III/83) rastlamak mümkündür.

Ama Erken Demir Çağı ile birlikte yeni detaylarla karakteristik bir görünüm kazanan K.2. tipi kupalar Orta Dinyester Vadisi'nde Erken Demir Çağı Halstatt

[153] Orta Karpatlar Bölgesinde yivli keramik geleneğinin MÖ. 2. Binyılın daha erken evrelerinde görüldüğüne dair bkz: Sava 2019; T. Stoyanov ise yivli keramik geleneğinin MÖ. 2. Binyıldan 1 binyıla geçiş evresinden itibaren Doğu Balkan kültürlerinde görüldüğünden söz eder (Stoyanov 1997: 165). Ayrıca Gava tipi yivli keramik gruplarının MÖ. 12. Yüzyılda ortaya çıkmasının Güneydoğu Avrupa için Erken Demir Çağı'nın başlangıcı olduğu da savunulur (Ailincai 2020: 457). Kuzey Romanya'da yapılan bir dizi C14 analizi ile yivli keramik geleneğinin bu bölgede MÖ. 14/13. yy'da başladığı tespit edilmiştir (Kacsó vdğ.2011)

kültüründe yaygın bir form olarak karşımıza çıkar (Niculiță vd. 2016: 315, fig. 20/4-6).

Doğu Trakya Bölgesi'nin yakın kültür komşuları açısından bakıldığında K.1 tipinin Bulgaristan'daki Pseniçevo'da güçlü bir şekilde temsil edilirken K.2 tipi kupaları kuzeydeki Romanya çevresi Erken Demir Çağı kültürlerinde yer aldığı görülmektedir (Ailincăi 2020: fif. 2) . Buna rağmen bu tipin Pseniçevo kültür bölgesini oluşturan Güneybatı Bulgaristan'a tamamıyla yabancı olduğunu da söylemek zordur. Nitekim bu yörenin önemli Erken Demir Çağı yerleşimleri arasında yer alan Galabovo, Ada Tepe, Babyak, Dragoyna'da K.2 tipi kupalar tanımlanmıştır (Dimitrova 2011: fig. 4; Georgieva 2001: 88, fig. 2/a).

Troia VIIb2 tabakasında benzerleri bulunan (Hnila 2012: pl. 199/ 1133) K.2 tipi kupalar, Karpatlar Bölgesi'nden Bulgaristan ve/veya Doğu Trakya üzerinden Troia'ya açılan kültür koridorunun kanıtları arasında yer alır. K. 7 tipi kupalar Taşlıcabayır Tümülüsü buluntusu olan 1362 envanter numaralı kapla temsil edilir. Trakya Bölgesi'nin, MÖ. 2. Bin yılın erken evrelerinde köklendiği anlaşılan Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kap formlarından biri olduğu anlaşılan K.7 tipi kupalar bölgenin kendi geleneklerinin bir devamıdır. Güneydoğu Bulgaristan'daki Golobovo yerleşiminde bulunan Orta Tunç Çağı kap (Leshtakov 2015: 61, 65, abb. 22/9) repertuvarı arasında benzer form özelliği ile K. 7 formuna oldukça yakın bir örnek olarak karşımıza çıkarken formun bir başka yakın paraleli de Kuzeybatı Bulgaristan'da Tuna Vadisi'ndeki Oresthets yerleşiminin MÖ. 2. Binyıl tabakalarından gelmektedir. Günümüzde Sofya Ulusal Müzesi'nde sergilenen Oresthets kupası, gövde profili açısından K.7 formu kadar keskin hatlar vermez (Şekil 227).

Trakya Bölgesi Orta ve Geç Tunç Çağ geleneğinin devamı olarak Erken Demir Çağı'na aktarılan bu formun yakın benzerlerine Kuzey Trakya'da (Leshtakov 2009: fig. 12) ve daha keskin dirsekli kulpa sahip örnekler ile Pseniçevo kültüründe (Bozhinova 2012: fig. 5) rastlamak mümkündür.

Bu dağılım, MÖ. 2. Binyılda Tuna-Meriç hattında izine rastlanan bu kap tipinin Erken Demir Çağı'nın erken evrelerinde daha çok Kuzeydoğu Trakya- Doğu Rodoplar ve Istrancalar arasındaki sahada yayıldığına işaret eder.

Genel olarak K.7 formu ile benzer bir coğrafi gelişim sergilediği düşünülebilecek olan K8 tipi kupaların Trakya Bölgesi çevresinde birebir karşılaşacağı analojik örnek bulmak zordur. Ama kuzeyde Babadağ kültüründe hem kupa hem sürahi formları arasında yakın paraleller yer alır (Ailincăi 20: fig.15/22, 32). Ancak bu örneklerdeki kupa formu, gövdenin alt kısmının yarım küreye yakın biçimi ile K.8 tipinden ayrılır.

K.7 ve 8'in bir türevi olduğu anlaşılan ve Arpalık Dolmeni buluntusu olan 2671 envanter numaralı kap (EK 47) ile temsil edilen K.9 tipi kupalar Macaristan Trans-Tuna Bölgesi'nin Geç Tunç Çağı Urnfield Kültürü'nde benzer bir formla karşımıza çıkar (Vaczi 2020: 82, fig. 2/20). Yakın bir başka Geç Tunç Çağı-Erken Demir Çağı formu Kuzeybatı Karadeniz kenar bandında yer alan Stoicani nekropolünden gelmektedir (Berciu 1967: 124, 125, fig: 58/4). K.9 tipi kupalara Erken Demir Çağı içlerinde en yakın paralele örnek olarak gösterilebilecek kaplar arasında İnsula Banului ve Pseniçevo'dan kulpsuz kaplar (Ailincăi 2020: fig. 2/ 56, 143) ile Troia'da *Tan Ware* grubundan bir kupa örnek verilebilir (Hnila 2012: pl. 15/ A80).

Tıpkı K.9 formunu temsil eden Arpalık Dolmeni kupası gibi el yapımı ve perdahlı mal grubu (HBW) içinde yer alan ve form özellikleri açısından K.9 tipine oldukça yakın olan bir örnek Girit Adası'ndan gelmektedir. Adada, Hanya (Khania) yerleşiminde bulunan bu kap, hafiri tarafından MÖ. 13-12. yy'a tarihlenir ve İtalya bağlantılı olduğu önerilir (Pilides 1991: 22, 75 vd, fig.30).

K.11 tipi kupalar da önceki iki form gibi özellikle Trakya'nın kuzeyindeki coğrafyaların Orta ve Geç Tunç Çağlarında üretilen benzer kapların bir uzantısı gibi durmaktadır. Ancak bu tipin en yakın paraleli Güneybatı Bulgaristan'daki Dren-Delyan Nekropolünden gelir (Mihaylov 2020) (Şekil 228). Nekropolün, tıpkı Taşlıcabayır Tümülüsü'nde olduğu gibi taş yığma biçimli gömülerinde bulunan, MÖ.11-9. Yüzyıllar arasına yani Erken Demir Çağı 1. evreye tarihlenen verileri arasında K.11 tipi kupa formunun paraleli örnek yer almaktadır. Pernik Müzesi'nde sergilenen bu örnek hem form hem hamur-astar özellikleri ile Taşlıcabayır kupası ile birlik oluşturur.

Taşlıcabayır kaplarından biri olan 1350 envanter numaralı kupanın temsil ettiği K. 12 tipini hatırlatan örnekler Bulgaristan Trakyası Geç Tunç Çağı'nda form

grupları arasında karşımıza çıkar. Özellikle Nova Zagora'da bulunan örneklerin (Hristova 2018: fig. 2/6,9) K.12 tipine öncülük yaptığını söylemek olasıdır.

Babadağ'da Erken Demir Çağı kap formları arasında gövdenin alt yarısının yarım küreye yakın biçimi nedeniyle Taşlıcabayır kupasından ayrılan ancak benzer form özellikleri sunan bir kap vardır (Ailincăi 2020: fig. 2/7). Ama bu tipin çok daha yakın formuna Doğu Trakya'ya yakın bir coğrafyada yer alan Bulgaristan'daki Simeonovgrad (Seymen) şehrindeki Assara Trak kenti kazılarının Erken Demir Çağı tabakalarında rastlanır (Leshtakov 2004: Fig. 27/7).

Sık biçimlendirilebilen basit bir form olmasına rağmen K.12 tipi bardak formu, Trakya Bölgesi'nde çok yoğun şekilde karşımıza çıkmaz. Bölgenin Erken Demir Çağı kupa üretim geleneğinin bir parçası olarak görülebilir mi, bu konuda kesin bir öneride bulunmak zordur. Kosova Bölgesi'nde MÖ. 9-7. Yüzyıla tarihlenen benzer formda bir kupanın, daha belirgin bir gaga ağızla karşımıza çıkması (Gashi vdğ. 2013: Kat. Nr.: 180) bu bağlamda dikkat çekicidir. Formun Erken Demir Çağı'nın geç evrelerinde Doğu Trakya'dan Batı Balkan coğrafyasına aktarıldığı ve bu dönemde Makedonya'da yaygın olarak görülen gaga ağız biçimiyle yeniden yaratıldığını düşünmek mümkündür.

İtalya'nın batısındaki Lipari Adası'nda bulunmuş olan el yapımı, perdahlı mal grubuna dahil benzer kupa formu (Pilides 1991: Fig. 31) ise Trakya, Balkan bağlantılı mıdır yoksa bağımsız bir şekilde mi üretilmiştir, bu konularda kesin fikir beyanı son derece zordur.

Taşlıcabayır Tümülüsü buluntusu olan ve Edirne Müzesi, 1800 envanter numarasında kayıtlı bulunan kupa K.13 tipini temsil eder. Veriler K. 13 tipi kupaların MÖ. 2. Binyılda kuzeyde Geç Wietenberg (Bălan vdğ. 2016: pl. III/77) ve Aşağı Tuna Bölgesi kültürleri (Krauß 2018: fig. 2/3) ile Bulgaristan Trakyası'nda (Hristova 2018: fig. 1/ 2,6,7: Nenova 2019: fig. 10.2, pl. 28) üretilen yakın form özelliklerine sahip kupaların devamı olduğunu düşündürür. Özellikle Bulgaristan'ın güneydoğusunda yer alan Tatul Kayalıkları Kutsal Alanı kazılarında bulunan Geç Tunç Çağı kupa örneği form açısında K.13 tipine geçişin iyi bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Leshtakov 2009: fig. 8)

Babadağ'da Erken Demir Çağı maşrapa/sürahi formları arasında benzer form özellikleri sunan bir kap dikkati çeker (Ailincăi 2016: fig. 15/23; Ailincăi 2020: fig.

2/7). Ancak K.13 tipinde görülen eğimli (kesik gaga biçimli) ağız kenarı Doğu Trakya Erken Demir Çağı ustalarının sıklıkla kullandığı bir özellik olarak öne çıkar.

Trakya Bölgesi'nin ve özellikle de Pseniçevo ve Doğu Trakya kültür bölgelerinin Erken Demir Çağı kupa formlarında tipik özellik olarak kullandığı hafif belirtilmiş kesik gaga ağız form ile birlikte K. 13 tipi kupaların bu kültür bölgelerinde yeniden tasarlanan bir form olduğu anlaşılmaktadır.

K.13 tipi kupaların Troai'da varlığı konusunda bir şeyler söylemek için elimizde yeteri kadar veri yoktur. Ancak K. Leshtakov'un (Leshtakov 2009: 64, fig.12) Rodop Dağları ve Kuzey Trakya ile Troia VIIb tabakası arasındaki kültürel ilişkiye vurgu yaparken verdiği kap formu örnekleri arasında K.13 tipinin yakın benzerleri olması dikkat çekicidir. Bu farklılıkları formun yerel üretimde yakaladığı çeşitlilik olarak tanımlamak gayet mümkündür.

Tıpkı K.12 tipi kupalar gibi bu tipin de İtalya'nın batısındaki Lipari Adası'nda bulunmuş olan el yapımı, perdahlı mal grubuna dahil benzerleri bilinmektedir (Pilides 1991: Fig. 31) her iki tipin de Doğu Trakya ve Sicilya arasında bir kültürel bağa kanıt olup olamayacağı konusunu, ilişkilerin başka verilerle de kanıtlandığı Troia kadar rahat dile getirmek ne yazık ki zordur. Söz konusu formların bağımsız olarak da yaratılabilecek standartlara yakın olması hususu, İtalya- Doğu Trakya arasındaki coğrafi uzaklık ve veri eksikliği dikkate alınarak bu aşamada bir kültürel olup olmayacağı konusuna soru işareti ile yaklaşmak daha doğru olacaktır.

Buna rağmen aynı formun Delphi'deki el yapımı, perdahlı "Barbar Malları" içinde yer alması (Pilides 1991: fig. 30/11) ise Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda Doğu Trakya ile güney coğrafyaların kültürel ilişkileri konusunda düşünce geliştirmek için aydınlatıcı bir ışık tutmaktadır.

Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunan 1340 envanter numaralı çift kulplu içki kabı ÇKK. 1 tipini oluşturmaktadır (EK 5). ÇKK. 1 tipi kantharoslar Trakya Bölgesi Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nın tipik kap formlarından birini temsil eder. Tipin en yakın benzeri bölgenin en dikkat çekici arkeolojik buluntu kontekstlerinden biri olan Valchitran hazine grubundan gelmektedir. Avrupa kültürünün en zengin altın eser buluntularından oluşan Valchitran hazinesi Geç Tunç Çağı'na tarihlenir (Penkova ve Meofher 2018; Venedikov ve Gerassimov 1975: 7, 17, 27 vd; Nenova 2018: 107) ve aynı dönemde Trakya'da üretilen (Hristova 2018: fig. 5) yüksek

gövdeli pişmiş toprak örneklerinden ayrılan bir form sergiler. Buluntu yeri açısından da kuzey Trakya'da yer alan Valchitran, Taşlıcabayır Tümülüsü ile yakın bir kültür coğrafyasını paylaşmaktadır. Benzer bir form yine Geç Tunç Çağı'ndan ama bu sefer pişmiş toprak bir kap örneği ile kuzeybatı Balkanlar'dan gelmektedir (Gashi vdğ. 2013: 121, Kat. Nr.: 156).

Erken Demir Çağı'nda ÇKK. 1 formu kapların Trakya'nın özellikle doğu yarısında yaygınlaştığı, bölgenin farklı kültür alanlarında yorumlanarak üretildiği anlaşılmaktadır. Örneğin Babadağ'daki benzer çift kulplu içki kap formlarından biri, ÇKK. 1 tipindeki belirgin hatlara sahip bir kaideye sahip olmamasından dolayı farklılık gösterse de yakın bir form benzeri olarak dikkate alınabilir (Ailincăi 2020: fig. 2/ 18). Pseniçevo kültüründe de bu kapların çeşitli varyasyonları üretilmiştir. Bunlar arasında Taşlıcabayır örneğine yakın olan formlar da dikkat çeker (Ailincăi 2020: fig. 2/ 134; Bozhinova 2012: fig. 5). Nitekim aynı kültür bölgesi içinde yer alan Haskovo (Hasköy) çevresinden toplanmış bir keramik parçası da ÇKK. 1 tipi kaplara yakın bir form vermektedir (Czyborra 2001:164, Taf. 23/7), Ada Tepe Kutsal Alanı'nın Erken Demir Çağı tabakalarının kap repertuvarı içerinde yakın tiplerden söz etmek mümkündür (Dmitrova 2011: fig. 4/10: Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 3/2, 7). (Şekil 229)

ÇKK. 1 tipi içki kaplarının Troia'nın Erken Demir Çağı tabakalarında da geliştirilerek taklit edildiği anlaşılmaktadır (Hnila 2012: pl. 15/ A 94).

Analojik karşılaştırmalar, ÇKK. 1 tipi içki kabı formunun Geç Tunç Çağı'nda Kuzeybatı Balkanlar üzerinden maden üretimi ile Valchitran Hazinesi'nde ve oradan da Erken Demir Çağı'na geçiş sürecinde Doğu Trakya ve Pseniçevo kültür bölgelerine aktarılan bir örnek olduğunu düşündürecek niteliktedir.

Taşlıcabayır Tümülsü'nde bulunarak 1803 envanter numarasına kaydedilmiş olan tüm kap YK. 1 tipi yemek kaplarını temsil eder. YK. 1 tipinin Orta Tunç Çağı'nın geç evresinde kuzeyde Wietenberg kültüründe doğup Erken Demir Çağı'nda hem kuzeye hem güneye doğru küçük tip değişiklikleriyle yayıldığı anlaşılmaktadır. Klasik ve Geç Wietenberg kültüründe zengin bezekli örnekler ile yakın benzerini gördüğümüz **(**Bălan vdğ. 2016:pl. II/47, Pl. III/37) YK. 1 tipi kaselerin benzerleri Doğu Rodoplar ile Kuzey Trakya'nın Geç Tunç Çağı kapları arasında ağzı ve gövde profili ile karşımıza çıkmaktadır (Nenova 2018: 203, 164, pl.

14/a). Öte yandan yine benzer ağız kenarı profiline sahip kaseler Romanya'daki Şagu Geç Tunç Çağı yerleşiminden de bilinir (Sava 2019: pl. 4/9).

MÖ. 2 binyılın bu form tipi, kuzeybatıya doğru gelişimini Trans-Tuna Bölgesi'nde kazısı yapılan Erken Demir Çağı nekropolünde daha derin gövde ve geniş tabanlı bir kâse formu ile yaparken (Groma 2015: 147, abb. 5/16), güneydoğuya doğru Cozia'nın Erken Demir Çağı keramikleri olarak sürdürür (Ailincăi 2020: fig. 2/86).

Troia'nın Erken Demir Çağı kapları konusunda C. Blegen'in hazırladığı şemada, YK. 1 tipi kase ile aynı ağız ve gövde form özelliklerine sahip ancak geniş taban düzlemi ile ondan ayrılan bir form dikkati çeker (Hnila 2012: pl. 15/ A 77).

YK. 2 tipini temsil eden geniş ağızlı kaplar kullanışlı olması yanında çömlek ustalığı açısından da biçimlendirilmesi kolay olan bir türdür. Bu tip kaplar Doğu Avrupa Balkanlar'da Tunç çağlarında kulplu ya da tutamaklı örnekleriyle yaygın olarak bilinen bir formdur (Ilon 2015: Taf. 14/3; Kacsó 2012: Pl. 1/1; Leshtakov 2015: 72, Abb. 28/1; Neugebauer vdğ. 1994: Abb. 25/14; Prendi 1995; Taf. 2/2, 5/9; Sava 2019: 111, pl. 11/19;). Örneğin Karpatlar çevresinde bu kap tipinin Erken Halstatt döneminde oldukça yaygın ve tipik örnekler olduğu bilinir (Zanoci vdğ. 2016:310)

Geç Tunç Çağı sonlarında ve Demir Çağı'na geçiş süreciyle beraber bu kap tiplerinde en dikkat çeken unsurlardan biri ağız kenarına yapılan urgan biçimli verev yiv bezemedir. Bu bezemeye sahip örnekler dönem için tipik olmakla birlikte dönemin bu tipe sahip tüm kaplarında yiv bezeme olmadığı, tutamaklı olanların yaygınlığına rağmen tutamaksız örnekler de olduğu görülür. Tüm bu çeşitlemeleriyle YK. 2 tipi geniş kaplar Erken Demir Çağı'nda da yaygın bir şekilde kullanıma girmiştir

Transilvanya'daki Vlaha-pad yerleşiminin (Nagy ve Gogâltan 2012: Taf. 17/11; Gogâltan ve Nagy 2012: 107, pl. 5/3, 7/6-8), Karpatlar Bölgesi ve çevresindeki yerleşimlerin (Ailincăi 2020: fig. 2/25, 64, 89, 93, 94), Trakya Bölgesi'ne komşu coğrafyada yer alan Saharna'nın (Zanoci vdğ. 2016:310, fig. 15/4) Kuzeydoğu Trakya Bölgesi'nde ise bu formun hem YK. 2a hem de Taşlıcabayır buluntusunun temsil ettiği YK. 2b tipini karşılayacak örnekler Ovcharitsa II yerleşiminin Erken Demir Çağı I. evre tabakalarından bilinmektedir (Hristova 2018:

100 vd. fig. 13). YK. 2b tipini oluşturan formun Doğu Trakya dışında onun hemen kuzeyindeki bölgede örneklendirilmesi dikkat çekicidir.

Edirne Müzesi'nde 538 envanter numarası ile korunan, Doğu Makedonya-Batı Trakya Bölgesi'ndeki Pateli nekropolünde bulunmuş olan bir geniş kase formu kısmen YK. 2b tipine benzer (Şekil 230).

YK. 2 tipi kapların benzerlerine, Balkan coğrafyası dışında, Kıta Yunanistan'dan Kıbrıs'a uzanan el yapımı perdahlı "Barbar Keramikleri" arasında rastlamak mümkündür.

Tryns, Mykenai gibi önemli Myken kentlerinin GH IIIB tabakalarında ve Dimini'de LH IIIC tabakasında ele geçen el yapımı perdahlı kaba hamurlu kap grupları (HBW) arasında YK. 2b tipinin paralelleri yer almaktadır (Romanos 2011: 18, 20). Kuzey Yunanistan'da yer alan Kastanas'taki aynı tip kap formları (Plides 1991: fig. 37), Doğu Trakya'dan Kıta Yunanistan'a uzanan bir kültür göçünün ara halkası olarak değerlendirilebilir. Kap formunun kolay üretilebilen, spesifik olmayan yapısı form benzerliği üzerinden kültürel iletişim bağı kurmayı zorlaştırsa da Balkan kökenli keramik unsurların yayılım gösterdiği güneydeki Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı yerleşimlerinde YK. 2 tipinin örneklerinin ortaya çıkması dikkatleri bir miktar da olsa üzerine çekmektedir. Nitekim yine YK. 2b tipini temsil eden, Taşlıcabayır çanağının yakın formuna aynı dönemlerde Kıbrıs'ta da rastlanması (Plides 1991: fig. 50) bu bağlamda dikkate değer bir husustur.

Edirne Müzesi'nde 1335 envanter numaralı kap Taşlıcabayır Tümülüsü kazısında bulunmuş bir örnek olarak YK. 3 tipini temsil eder. Özel bir kap formu olan bu tip MÖ. 2. Binyılda hem Orta Avrupa'da hem Balkanlar'da hem Kuzeybatı Anadolu'da benzer örneklerle karşımıza çıkar.

Orta Avrupa'da Vatya kültürüne ait Geç Tunç Çağı mezarlığında aynı form özellikleri ile karşımıza çıkan YK. 3 tipi kabın, bir urnenin kapağı olarak kullanılması, Taşlıcabayır örneğinin işlevi konusunda da fikir vermektedir (Berecki 2016: 64, fig. 23). Arnavutluk'un güneydoğu sınırındaki Maliq yerleşiminde yapılan kazılarda bulunmuş olan Orta Tunç Çağı kapları arasında (*Prendi* 1995:247, Taf. 6/9) Kosova Bölgesi'ndeki Geç Tunç Çağı Vlashnje kültüründe (Gashi vdğ. 2013: Kat. Nr.. 156), Kuzey Yunanistan'da Agios Mamas Höyüğü'nde Geç Tunç Çağı'nın Minyas keramik grubu içinde (Horejs 2007a: pl. 120) YK. 3 tipi çömlekle yakın

benzerlikler sunan örnekler vardır. Ancak bu örneklerden Maliq kabı dışa açılan ağız kenarı ve keskin açılı olmayan gövde profili ile farklılık sergilerken Kosova Bölgesi'ndeki örnek üst kısmı düğme süslemeli kulpları ve boyundan tabana inen gövde profilinin hafif kavisli oluşu ile YK.3 tipinden ayrılır. Agios Mamas Höyüğü kabı ise yiv bezemeli boynu ve daha geniş taban düzlemi ile YK. 3 tipinden ayrılır.

Agios Mamas örneğindeki gibi yiv bezekli boyna sahip örnekler Troa'da VI. Tabakadan da bilinmektedir (Pavuk 2002: 63, fig. 7). Troia VIIa tabakasına ait çark yapımı gri kap form detayları ile Taşlıcabayır örneğinin kaliteli bir benzeri iken kabın ağız kenarı altına yatay olarak eklenmiş kulpları ile Taşlıcabayır örneğinden farklıdır (Pavuk 2018: fig. 9). Ancak Troia VIa'daki bu kabı, bir önceki tabakadaki benzerlerinin (Pavuk 2002: 47, fig. 8) form geleneğini devam ettirdiği açıktır. Öte yandan Troia'da C. Blegen'in A63 formunun YK. 3 tipi ile büyük ölçüde benzerlik sergilemesi dikkat çekicidir (Hnila 2012: pl. 14)

Erken Demir Çağı'nda YK. 3 tipinin yakın benzerlerine Taşlıcabayır ile yakın coğrafi alanda yer alan Pseniçevo'da rastlanır (Ailincăi 2020: fig. 2/134). Ayrıca Bulgaristan'daki Ravadinovo'da Erken Demir Çağı'nın II. evresine tarihlenen kulpsuz benzer form, bezeme zenginliği ile de öne çıkar (Hristova 2018: 107, fig. 17/4).

Oldukça spesifik bir kap olmasına rağmen yakın benzerleri MÖ. 2 bin yıl ve erken 1. Bin yılda geniş bir coğrafyada yayılım gösteren YK. 3 tipi yemek kaplarının bu dağılımında bir kültürel etkileşim var mıdır, varsa hangi yönde bir etki söz konusudur. Bu konuda net bir şeyler söylemek zordur. MÖ. 3. Binyıl ve 2. Binyılın ilk üç çeyreğinde kuzeybatı Anadolu'dan Balkanlar'a doğru bir kültür etkisi olduğu savı (Pavuk 2002; Pavuk 2018) dikkate alınacak olursa Balkan coğrafyasında bu dönemde dağılım gösteren kabın Anadolu etkili yerel üretimler olabileceği kuşkusu meydana gelir. Taşlıcabayır buluntusu olan örneğin, kontekstin diğer kaplarından ayrı bir hamur-astar morfolojisi sergileyen açık gri renkli yapısı benzer bir Kuzeybatı Anadolu etkisinden bu kapta da bahsedilebilir mi sorusunu akla getirir.

Tüm bu tartışmalara rağmen Taşlıcabayır örneği ile birçok açıdan birebir analojik benzerlik sağlayan Orta Avrupa Vatya kültürü örneği hem kabın hem de kabın kullanım biçimine dair gömü kültürünün Doğu Trakya'ya Orta Avrupa ve kuzeybatı Balkanlardan gelmiş olabileceği düşüncesini çok daha güçlü kılmaktadır.

Taşlıcabayır Tümülüsü kazılarında bulunarak Edirne Müzesi'nde sergilenen 1535 envanter numaralı depolama kabı DK.3 tipini temsil eder.

Transilvanya'daki bir fabrika bahçesindeki kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan Geç Tunç Çağı yerleşimi ve mezarlığında yapılan kazılarda benzer formda bir örneği bulunmuş olan (Berecki 2016: pl. 21/4) DK.3 tipi, çok daha iyi bir şekilde temsil edecek benzer kap formları ile Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı geçişinde Karpatlar'da karşımıza çıkar (Златовскæая ve Мелюкова 1969: 7 vd. Puc. 7/1). Kuzey Yunanistan/Batı Trakya bölümünde Geç Tunç Çağı kap repertuvarı içerisinde yer alan bazı depolama kabı ağız kenarlarının profil hatları DK. 3 tipine yakın bir form sunmaktadır (Horejs 2007a: 135 vd., abb. 82/ F2, F4).

Bunun yanında kabın Erken Demir Çağı'na tarihlenen benzerlerine hem Kuzeybatı Balkanlar'da hem de Doğu Trakya çevresinde rastlamak mümkündür. Babadağ'da özellikle tipin her iki örneğinin çok yakın benzerleri yine depolama kabı olarak üretilmiştir (Ailincăi 2020: fig. 2/34; Ailincăi 2016: fig. 15/57, 58). Formun, tutamak eklenmiş örneklerinin Erken Demir Çağı'nın hem birinci hem de ikinci evresinde Bozhinova Pseniçevo kültüründe de sevilerek kullanılan bir kap biçimi olduğu anlaşılmaktadır (Bozhinova 2012: fig. 5).

Taşlıcabayır Tümülüsü kazısında bulunan ve Edirne Müzesi envanterine 1796 numarası ile kaydedilmiş olan törensel içki kabı için M. Özdoğan, M. Mellink'in tespitlerine başvurduğu makalesinde bu kabın Tunç Çağı'nda Mezopotamya'dan Anadolu, Ege ve Balkanlara kadar uzanan geniş bir coğrafyada kullanılan bir törensel içki kabının bir türevi olduğuna dikkat çeker (M. Özdoğan 1987: 10, 11).

Antik Ege kültüründeki Kernos kaplarına benzetilerek literatürde yer yer bu isimle anılan emzikli tören kaplarının Balkan coğrafyasında ve özellikle de Moldova, Ukrayna bölgesi kültürlerinde MÖ. 4/3. Bin yıla inen bir geleneği temsil ettiği anlaşılmaktadır (Boghian 2012).

Benzer kap formunun Geç Tunç ve Erken Demir Çağı sürecinde de Orta ve Doğu Avrupa bölgesinde kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle kuzey Romanya'daki Bistrita kentinde yapılan kazılarda bir grup Hallstatt Dönemi keramikleri ile birlikte bulunan benzer tören kabı Taşlıcabayır buluntusu olan kap için analojik benzer olarak önerilmiştir (M. Özdoğan 1987: 11).

Zagrep Üniversitesi'nden H.Potrebika, Hırvatistan'ın Kapto kentindeki Gradci mezarlığı kazılarında bulunan benzer bir dört emzikli tören kabı üzerinden yorum yaparken bu tür kapların özellikle savaşçı mezarlarındaki ortak bir dinsel tören biçimine ışık tuttuğuna dikkat çeker (Potrebika 2012: 19, fig. 6). (Şekil 231)

Karadeniz'in kuzeyinde Ukrayna'nın Cherson kentinde kazısı yapılan ve MÖ.8. yüzyıla tarihlenen Kimmer mezarında bulunan dörtlü emziğe sahip tören kabı genel olarak Balkanlar'ın diğer ucundan gelen Gradci Mezarlığı kabına önemli ölçüde benzer olması ile dikkat çeker (Gleirscher 2007: fig. 12, cat. 45). Taşlıcabayır çok emzikli tören kabının, farklı tiplerdeki analojik benzerleri ayrıca Ukrayna'daki Velikaya Aleksandrovka yerleşiminden, Kuzey Makedonya'daki Bistrica'dan, Orta Makedonya'daki Vergina'dan, Güney İtalya'daki San Marzano'dan da bilinmektedir (Stoyanov 1997: 149, draw. II).

Erken prehistorik dönemden itibaren birbirine çok yakın form benzerliği ile Ortadoğu'dan, Uzakdoğu'ya, Doğu Avrasya'dan Anadolu ve Ege'ye kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada kullanılan dikey emzikli, "kernos tipi" tören kaplarının Balkan kültürlerinde de hem Geç Tunç hem de Erken Demir Çağı'nda yaygın bir kullanım coğrafyasına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Taşlıcabayır örneğinin, diğer birçok form gibi kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı Balkan kültürlerinden etkilenen bir üretim sürecinin parçası olduğunu düşünmek mümkündür. Hem Ukrayna'da hem Hırvatistan'da bulunan ve genel hatlarıyla Taşlıcabayır örneğine benzese de ondan farklı bir formu temsil ettiği açık olan örneklerin Taşlıcabayır örneğinden daha geç bir evreye ait olduğu bellidir.

1796 envanter numaralı kült kabı, bölgede kendi kalitesindeki bir analojik örneğe sahip değildir. Bu da 1796 numaralı tören kabının, yerel/bölgesel bir atölyenin ürünü olabileceği düşüncesini aklımıza getirmektedir.

Tüm bu dağılım, Taşlıcabayır Tümülüsü'nün çanak çömlek repertuvarının form açısından gelişim süreci ve Erken Demir Çağı'ndaki analojik dağılımı konusunda önümüze bir coğrafi tablo koymaktadır. S/M. 1 ve S/M. 2 tipi sürahilerin, K.1, K.9, K. 13 tipi kupaların, YK. 1 ve YK. 3 tipi yemek kaplarının, DK. 3 tipi depolama kaplarının Orta ve Geç Tunç Çağı'nda Orta Avrupa, Transilvanya ve Karpatlar bölgesinde şekillenip zaman içinde Doğu Trakya ve çevresine yayıldığı anlaşılmaktadır.

Bunlardan SM. 2 tipi sürahi formunun Erken Wietenberg kültürlerinden Geç Tunç Çağı içlerinde güneyde Morova Vadisi'ne yayılan örneklerinin; doğu yönde ise Geç Tunç Çağı'nda Bulgaristan Trakyası'na etki etmeksizin Romanya üzerinden Erken Demir Çağı'nda Taşlıcabayır'a kültürünü taşıdığı anlaşılmaktadır.

K.1, K.9 tiplerinin gelişim rotası da S/M. 2 tipi sürahilere benzer ve Orta Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na doğru geçen süreç içinde Orta Avrupa kültürlerinden Romanya yolu ile Doğu Trakya'ya taşındığı anlaşılmaktadır.

Buna rağmen S/M.1 ve K. 13 tipi kaplar ise Geç Tunç Çağı'nda Orta Avrupa'dan Bulgaristan Trakyası'na yayılır ve ardından Doğu Trakya'da ortaya çıkar.

Öte yandan K. 11 tipi kapların Trakya'nın kuzey komşusu olan Romanya/Karpatlar çevresinde Orta ve Geç Tunç Çağı'ndaki öncüllerden geliştiği çok net anlaşılmaktadır. Taşlıcabayır'ın en dikkat çeken bulgularından biri olan 1796 numaralı tören kabı da en erken örnekleriyle Kuzey Karadeniz steplerinde karşımıza çıksa da MÖ. 2. Binyıldan itibaren hem batı hem doğu yönde ilerleyen bir geleneği temsil ettiği açıktır. Nihayet Taşlıcabayır örneğinin en yakın benzeri yine kuzeyde, Romanya kültürlerinde karşımıza çıkar.

S/M. 8, K.7, K. 12, ÇKK.1 gibi formların ise Trakya Bölgesinin çeşitli bölümlerinde Orta ya da Geç Tunç Çağı'nda var olan formların geleneğini devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

S/M.3 tipi sürahi formu ve K.8 tipi kupalar, şimdilik analojik benzeri yakın çevre kültürlerde tespit edilememiş olan formlar olarak "Taşlıcabayır tipi" kap formu başlığı altında tanımlanabilir.

Benzer bir özgün kimlik K.10 tipi için önerilebilir. K.10 tipi kupalar, bazı özelliklerinin paraleli Babadağ ve Pseniçevo kültürlerinde dikkati çekse de her yönüyle benzerine yakın çevrede rastlanamayan özgün bir tiptir. Belli ki K.9 tipi gibi kuzey Balkan/Orta Avrupa geç Tunç Çağı'ndan süren bir kap formu, Erken Demir Çağı'na gelindiğinde Doğu Trakya'da yeniden yorumlanmış; bu dönemde bölgenin üretim geleneğine uygun olarak ağız düzlemine hafif bir eğim verilmiştir. Bu da K. 10 tipi kupalarının Doğu Trakya üretimi olarak literatüre girmesi gerektiğini ortaya koyar.

Bütün bu tablo Taşlıcabayır çanak çömlek repertuvarı için üç kültürel gelişim öyküsünü önümüze koyar: Kuzey Balkan kökeni, Bulgaristan Trakyası kökeni ve yerel dinamik

Orta Avrupa ve Kuzey Balkan coğrafyasında Orta ve Geç Tunç Çağı'nda izi sürülen çanak çömlek geleneğinin MÖ. 2. Bin yılın sonu itibariyle ya Romanya ya da Bulgaristan üzerinden Doğu Trakya'ya direkt ya da dolaylı bir şekilde etki ettiği birçok kap türü için açıktır. Bu kültürel etkinin en açık kanıtını ise oldukça spesifik bir form olan YK. 3 tipi kap oluşturmaktadır. Bu formun bilinen en erken örneklerinin Troia'da tanımlanması, MÖ. 2. Binyılın ilk yarısında Kuzeybatı Anadolu'dan Balkanlar'ın iç bölümlerine uzanan bir kültür etkisi olduğu yönündeki teoriler dikkate alınırsa bu kap tipinin Orta ve Geç Tunç Çağı'nda Orta Avrupa'da karşımıza çıkması anlaşılır bir hal elde eder. Öte yandan bu kap formunun hem Orta Avrupa kültüründe hem de Doğu Trakya'da benzer bir konteksten, taş yığmalı bir tümülüsten gelmesi her iki bölge arasındaki kültürel bağın gücünü artıran bir özelliktir.

Taşlıcabayır kaplarında hissedilen belirgin kuzey/kuzeybatı etkisine rağmen birçok kapta yerel üretim dinamiğinin varlığını kanıtlayabilecek unsurlar dikkat çeker. Bu kapların bir bölümü, bulunduğu coğrafyada yer edinmiş bir üretim stilinin izlerini taşır. Bu yerel dinamiğin gücünü anlatan detaylar da yine buluntularda saklıdır. Trakya Bölgesi'nin neredeyse iki farklı ucundan, Taşlıcabayır ve Dren-Deyran'dan aynı tipte kapların bulunmuş olması, hatta buluntu kontekstinin yakın benzerliği kültürün bölge içindeki yayılım genişliğini göstermesi açısından önemlidir.

Dren-Deylan Nekropolü'nün erken kullanım evresi tarihlenir. Dolayısıyla bu kazılarda bulunan K.11 tipi kupanın Taşlıcabayır kupası ile olan yakın analojik ve tipolojik benzerliği, Taşlıcabayır Tümülüsü'nün ve bu tümülüsten çıkan kap formlarının tarihlemesinde de önemli bir kriter niteliği taşımaktadır.

Orta/Doğu Avrupa Urnfield kültüründen doğu ve güneydoğu yönünde geliştiği anlaşılan K.9 tipi kupa formu, belli ki Erken Demir Çağı'nda Doğu Trakya'da yeniden şekillenmiş ve olasılıkla buradan Troia'ya aktarılmıştır. Kabın benzer hamur ve form özellikleri ile Girit Adası'nda karşımıza çıkması ise analojik

değerlendirmesinin mutlaka yapılması gerektiğinin bir kanıtı olarak önümüzde durmaktadır.

Taşlıcabayır kap formlarından bazılarının güneyde Kıta Yunanistan ve Adalar'da, güneybatıda İtalya'da karşımıza çıkması son derece dikkat çekicidir. Ancak coğrafi bağın kopukluğu bu benzerliklerin, Troia'da görülen benzerlikler kadar kolay bir şekilde kültürel ilişkiye bağlanması mümkün olmayabilir.

Taşlıcabayır kaplarında en sık karşımıza çıkan dekorasyon unsurlarından biri yumru bezemelerdir. Bu bezemenin Kuzey Karadeniz'in Geç Tunç Çağı Noua-Sabatinovka kültüründen güneye, güneydoğu Romanya'daki Coslogeni kültürüne geçtiği ve bu yolla güneye doğru devam ettiği kabul edilir (Guzowska vdğ. 2002: 237; Sazcı 2012: 393). Oysa N. Bolohan, bu etkileşime dikkat çekmekle birlikte güneyde Coslogeni kültürünün kendi kimliğini yarattığı, bu kültürdeki tartışmalı Noua-Sabatinovka kültür etkisinin ise daha çok Moldovya kökenli arkeologlar tarafından öne çıkarıldığını iddia eder (Bolohan 2011: dn, 1, 129).

Öte yandan Troia'da "coarse ware" başlığı ile tanımlanan kaba görünümlü keramiklerde olduğu gibi yumrucuk süslemeli malların da Geç Tunç Çağı'nda Tuna Vadisi'nde de kendini gösterdiği bilinir (Bolohon 2005: 165).

Taşlıcabayır örneklerinde gördüğümüz, çok yüksek olmayan badem formlu yumrucuk süslemeler ise bölgenin hemen güneyindeki Geç Tunç Çağı Tei kültüründen ve Doğu Romanya'nın Erken Tunç Çağı'na ait Babadağ kültüründen bilinen bir dekoratif unsurdur (Miclea ve Radu 1980: Nr. 312, 485). Bu süsleme, Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunan K1 tipi kupa formlarında daha çok karşımıza çıkar. Bu formun Orta Avrupa'dan Doğu Romanya/kuzeybatı Karadeniz bölgesine kadar uzanan form yayılımı olsa da bezeme tipinin daha çok Romanya'nın doğusu ile kuzeybatı Karadeniz yörelerinin Geç Tunç Çağı kültürlerinde karşımıza çıkması önemlidir. Öte yandan formun Erken Demir Çağı'nda ise yayılım yoğunluğunu Trakya Bölgesi'ne taşımış olması önemlidir. Form ve bezeme bütünlüğü dikkate alınarak düşünüldüğünde Teia ve Babadağ kültürlerinin köken etkileri dikkatlerden kaçmamakla beraber Taşlıcabayır buluntusu K.1 Tipi kupaların Trakya Erken Demir Çağı kültürlerinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

Troia'nın Erken Demir Çağı tabakalarında görülen 'badem formlu' yumrucuk süslemelerin (Hnila 2012: pl. 199/659, 715) tıpkı K.1 tipi kupalar gibi Trakya'dan

buraya aktarıldığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Hem K.1 tipi kupa formunda hem badem biçimli yumrucuk süslemenin yapıldığı kaplarda görülen verev yiv süsleme nedeniyle bu aktarımın Doğu Trakya'dan değil de Bulgaristan Trakyası'nın doğu kesimlerinden gerçekleşmiş olabileceği düşünülmelidir.

Yumrulu keramiklerin de içinde bulunduğu, kabaca "Barbar Keramiği" adıyla tanımlanan malzemenin Troia'da ve Ege'de ortaya çıktığı dönem Myken sarayların yıkıldığı yaklaşık MÖ. 1200'ler olarak kabul edilir ve Erken Demir Çağı içlerine kadar devam edip MÖ. 1025-950 yılları arasına tarihlenen Protogeometrik Dönem keramiği ile birlikte varlığını sürdürür (Guzowska vdğ. 2002: 235).

1349, 1796 envanter numaralı kaplarda görülen çoklu zigzag dizisi Babadağ kültüründen bilinen bir desendir (Ailincăi 2016: 326, fig. 17/ IIB). D. Berciu'nun, Geç Tunç Çağı'ndan itibaren Kuzeybatı Karadeniz'den Avrupa içlerine doğru akan kültürel hareketliliğin bir izleri arasında saydığı bu motif Moldavya bölgesindeki Geç Tunç Çağı Noua kültüründen Erken Demir Çağı'nın Hallstatt Ia evresine geçişi simgeleyen yivli kaplarında da karşımıza çıkar (Berciu 1967: 104, 105). Karadeniz'in batı kıyısındaki Harmanite yerleşiminin Erken Demir Çağı mal grupları arasında yer alan bir kupanın gövde bölümünde aynı motif dikkati çeker (Dimova 2015: fig. 3.5).

Öte yandan bu bezeme Trakya Bölgesi'nin Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kültürleri için de yabancı değildir. Benzer çoklu zigzag kazıma motifi Bulgaristan'ın çeşitli bölümlerinde vardır (Dmitrova 2011: fig. 2/1; Hristova 2018: fig. 19/1, 2, fig. 4/4; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 5/ 16).

Çoklu Zigzag kazıma süslemenin görüldüğü bir başka alan ise Güneybatı Karadeniz kıyısında, Trakya/Balkan etkili kültür izlerinin bulunduğu Karadeniz Ereğlisi'ndeki İnönü Mağarası'dır. Mağaranın Erken Demir Çağı'nı temsil eden II. Tabakasından bazı Balkan/Trakya etkili keramiklerde kazıma tekniği ile yapılmış çoklu zigzag motifinin tercih edildiği dikkati çeker. Özellikle 1349 envanter numaralı kupada görülen zigzag motifinin nokta dizisi ile birlikte işlenişi neredeyse aynı tip uygulama ile İnönü Mağarası'nda karşımıza çıkar (Ekmen vdğ. 2021: fig. 10).

Troia'da bu süslemenin VIIb2 tabakasında bulunan kaplar dışında Protogeometrik Dönem kapları arasında da görülmesi dikkat çekicidir (Hnila 2012: pl. 200/1228, 201/1201, 203/727).

Kuşkusuz zigzag motifi oldukça basit ve uygulanabilir bir motif olması nedeniyle kültürel bağlantı için kriter kabul edilmeyecek bir unsurdur. Buna rağmen Taşlıcabayır örneklerinde kazıma zigzagların üst ve altta nokta dizileriyle sınırlandırması yakın çevrenin Erken Demir Çağı kültürlerinde çok sık örneğine rastlanan bir üslup değildir. Batı Trakya/Kuzey Yunanistan'da Geç Tunç Çağı kaplarında görülen benzer uygulama tam bir benzerlik göstermese de Taşlıcabayır uygulamasını anımsatmaktadır (Horejs 2007a: Taf. 16/8745). Bunun yanında Taşlıcabayır'a çok daha yakın bir alanda, Bulgaristan'ın Geç Tunç Çağı kap süslemelerinde de kazıma nokta dizisinin sınırlandırdığı benzer bezeme örnekleri yaygın olmamakla birlikte karşımıza çıkar (Nenova 2019: Fig. 7.39).

Taşlıcabayır'da K. 1b tipi bir kupa ve kült kabı üzerinde yer alan, kazıma nokta dizilerinin sınırlandırdığı çoklu zigzag motifinin tıpkı bu formlar gibi yakın bölgelerin erken kültüründen izler taşısa da özünde Trakya Bölgesi'nin Geç Tunç Çağı geleneklerini sürdürerek dönem içinde özgün Doğu Trakya atölyelerine has özgün bir kimlik kazandığı anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Taşlıcabayır buluntusu olan 1796 envanter numaralı kült kabında, karın hizasına yapılmış olan zigzag dizisinde diziyi oluşturan ikili çizgilerin tırnak baskı tekniği ile zenginleştirildiği uygulama, kabın genel süsleme kompozisyonunda olduğu gibi Romanya, Kuzey Trakya ve Batı Karadeniz Erken Demir Çağı kültürleriyle bağlantılı görünmektedir (Dimova 2015: fig. 3.5; Leshtakov 2004; fig. 28/8).

Taşlıcabayır'da bulunan 1364 numaralı kabın dışbükey karın bölgesi üzerinde ve 1347 numaralı kupada ise gövdenin üst yarısında birbirinden bağımsız noktalara yapılmış iç içe kazınmış çizgilerden oluşan ters 'V' motifi Romanya'da (Berciu 1967: fig. 45; Ailincăi 2011: fig. 128/VI.A.2), Güneydoğu Bulgaristan'da ve Troia'da (Plides 1991: fig. 14/B43) farklı kap tiplerinde görülen basit bir süsleme öğesidir.

En tipik örneğini Taşlıcabayır Tümülüsü buluntusu 1803 envanter numaralı kabın gövdesinde izlediğimiz yatay ve dikey kazıma nokta dizisi motifi Pseniçevo kültüründe Erken Demir Çağı Birinci evre süsleme tipleri arasında karşımıza çıkar (Bozhinova 2012: fig. 5; Pinteres 2005: 198, DIA. 4). Süslemenin Anadolu'da Troia

(Hnila 2012: pl.210/1270) ve İnönü Mağarası'nda (Ekmen vdg. 2020: fig. 12, 13) görülmesi kültürel bağlantının yönü konusunda açıklayıcıdır.

Hem dudak kenarında hem boyunda hem de gövde karinesinde yapılan hafif kabartmalı ince hat üzerindeki tırnak kazımalarla zenginleştirilen halat süslemeler Karpat Havzası'ndan, Morova Vadisi'ne, Doğu Rodop Dağları'na ve Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na kadar geniş bir Balkan coğrafyasında, geniş bir zaman aralığında tercih edilmiştir (Bulatović 2007: pl. II/11; Sava 2019:pl. 5/5; Dmitrova 2011: fig. 3/1; Georgieva 2001: fig. 2/c.). Hatta motifin, Anadolu'da İnönü Mağarası'nın Balkan etkili olarak tanımlanan Erken Demir Çağı mal grupları arasında (Ekmen vdğ. 2020: Fig. 12/1, 13/5), Güney Yunanistan'daki Menelaion'da ele geçen el yapımı, perdahlı bir kabın dudak kısmında ve Kıbrıs Adası'ndaki Korakou yerleşiminde bulunan aynı gruba ait bir kabın boyun bölümünde uygulanmış olması dikkat çekicidir (Romanos 2011: fig. 2.3a, 2.3c).

Taşlıcabayır Tümülüsü'nde bulunan 1796 envanter numaralı kült kabında kaliteli bir şekilde işlenmiş örnekleri görülen dikey ya da yatay düzlemde baskı tekniği ile yapılmış, konsantrik daire motif dizileri Babadağ ve Pseniçevo kültürleri için tipik bir Erken Demir Çağı kap dekorasyonudur. Bu süsleme öğesinin Erken Demir Çağı içinde geniş bir coğrafyaya yayıldığı, hem EDÇ I. hem de EDÇ. II. evre tabakalarından gelen çanak çömlekler üzerinde uygulandığı görülür. Örneğin kuzeybatı Balkanlar'daki Morova Vadisi'nde (Bulatović 2007: pl. III/23, 24), Batı Karadeniz'de (Dimova 2015: fig. 3.5), Kuzey Trakya'da (Leshtakov 2004: fig. 30) motifin sevilerek kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Hem kap formları hem de bezeme unsurları bir arada değerlendirildiğinde Taşlıcabayır Tümülüsü için iki temel çanak çömlek buluntu grubundan söz etmek mümkündür.

Birinci grubu basit nokta ve kazı süslemelerin yapıldığı kimi mat kimi ise parlak perdah uygulaması sunan kaplar oluşturmaktadır ki bu grup tümülüs buluntusunun çok büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Söz konusu ikinci grubu temsil eden keramik bulgular ise hem hamur, astar hem form hem de bezeme üslubu ile diğerlerinden ayrılan 1335 envanter numaralı çift kulplu derin kâse (EK 1) ile 1796 envanter numaralı, dört emzikli törensel içki kabıdır.

Taşlıcabayır'da birinci grubu oluşturduğunu düşündüğümüz kapların hemen hepsi form özellikleri itibariyle bölgenin ya da kuzey Balkanlar'ın Orta ve Geç Tunç Çağı geleneğinden izler taşır. Keza yine bu kaplarda görülen basit tarzda nokta süslemeler, kazıma çizgi ile yapılan çeşitli motifler yine bölgenin Geç Tunç Çağı geleneğinin biraz yozlaşmış bir devamı niteliğindedir.

Taşlıcabayır Tümülüsü'ne oldukça yakın bir coğrafyada yer alan iki önemli veri merkezi olan Bulgaristan Ada Tepe ve Gluhite Kamani'de Erken Demir Çağı'nın I. evresine ait tabakalarda bulunan çanak çömleklerin en belirgin özelliklerinden biri parlak bir yüzeye sahip olmalarıdır. Bu özellik Geç Tunç Çağı Tunç Çağı katmanından bilinen mat yüzeyli mallardan ayıran bir özelliktir (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 25).

Taşlıcabayır bulguları arasındaki birinci grubu oluşturan kaplar içinde parlak yüzeyli örnekler dışında mat yüzeyli malların da olması bu malzemelerin Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçiş evresine ait olabileceğini gösterir.

Öte yandan Taşlıcabayır kupalarında gördüğümüz belirsiz nitelikteki yumrucuk süsleme de yine bu geçiş döneminin stilistik bir unsuru olarak tanımlanır (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 22). Bulgaristan Ada Tepe ve Gluhite Kamaninın geçiş dönemini temsil eden II. Tabakası ile Doğu Rodoplar'daki diğer birçok veri alanında olduğu gibi (Alexandrov 2002: 81; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 22; Nekhrizov 1995) Taşlıcabayır'da da ilk gruba ait birçok kabın bezemesiz olması önemli bir detaydır.

Dolayısıyla Taşlıcabayır çanak çömlek buluntularının çoğunu oluşturan birinci gruptaki eserleri form, bezeme ve perdah özellikleri gereği MÖ. 12. yüzyıla tarihlemek mümkündür.

Taşlıcabayır çanak çömlek buluntuları arasında ikinci grubu oluşturan 1796 ve 1335 (EK 1) envanter numaralı kaplar hamur, astar, form ve bezeme unsurlarıyla diğer gruptan farklıdır. Emzikli törensel içki kabı olan 1796 envanter numaralı kap ilk bakışta, hem formda yakaladığı yetkin ve özgün biçim hem de bezeme üslubunda öne çıkan baskı tekniği unsurları ile bölge toplumlarının daha yekin bir üretim biçimi elde ettiği Erken Demir Çağı'nın daha geç bir evresine işaret eder niteliktedir. Nitekim bu kap yüzeyinde, kazıma çizgi tekniği ile yapılmış süsleme öğeleri yanında baskı tekniğinin de dekorasyon amacıyla kullanılmış olması dikkat çeker. Baskı

tekniğinde çanak çömlek süsleme uygulaması Trakya Bölgesi ve çevresinde Erken Demir Çağı'nın I ve II. Evrelerinde yani MÖ. 11. yüzyıldan itibaren zenginlik kazanır (Ailincai 2020: 463).

Ancak tam bu noktada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir detay vardır. 1796 envanter numaralı bir örneğini gördüğümüz baskı tekniğiyle çanak çömlek süsleme uygulaması Güneybatı Bulgaristan kültürlerinde MÖ. 12. Yüzyılın son onluğundan itibaren görülmeye başlar (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 22, 25; Ailincăi 2020: 463). Gluhite Kamani ve Bulgaristan Ada Tepe kazılarında yapılan stratigrafik ve C14 analizleri baskı tekniği ile çanak çömlek süsleme uygulamasının II. Tabakasının sonlarından itibaren başladığını ortaya koymuştur (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 25). Nitekim konsantrik daire motifi, kazıma çizgi uygulamasıyla yapılmış örnekleriyle Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı'ndan bilinen bir desendir (Hristova 2018: fig. 10/8,9).

Her ne kadar I. Czyborra, baskı bezeme süslemesinden yola çıkarak bu kabı Erken MÖ. 10/9. yy'lara tarihlemeyi önerse de (Czyborra 2001: 108) Demir Çağı I. evrenin sonlarında bezeme envanterine giren "S" biçimli süsleme öğelerinin henüz Taşlıcabayır tören kabında yer almayışı onu daha erken bir döneme tarihlememiz gerektiğine işaret eder. Nitekim Gluhite Kamani'da yapılmış olan C14 analizleri "S" biçimli bezemelerin ortaya çıkışını MÖ. 9. yy başına tarihlemiştir (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 26, 34). Bu durumda 1796 envanter numaralı tören kabı için MÖ. 9 yüzyıl *Terminus Ante Quem* olarak kabul edilebilir. İlk baskı bezeme unsurlarının göründüğü MÖ. 12. Yüzyılın son on yılı ise bu kap için *Terminus Post Quem*'dir.

Taşlıcabayır çanak çömlek buluntuları arasında ikinci grubu oluşturan bir diğer kap olan 1335 envanter numaralı yemek kabı (EK 1) ise form biçimi açısından oldukça ilginç bir coğrafi ve kronolojik çeşitlilik gösterir. Kabın form açısından kökeni bir yanda Troia VI ve VIIa tabakasına, bir yanda ise Kuzeybatı Balkan coğrafyasında Orta ve Geç Tunç Çağlarına uzanır. Buna rağmen formun Erken Demir Çağı'nda da Taşlıcabayır kültür coğrafyasının çevresinde çeşitli biçimlerde yeniden yorumlandığı görülmektedir. Her ne kadar yüzeyinde herhangi bir bezeme unsur görülmese de hamur özellikleri bu kabın da tıpkı törensel içki kabı gibi, ikinci grup içinde değerlendirilip Geçiş evresi sonu/Erken Demir Çağı I. evresine tarihlenmesi -kuşkuyla da olsa- önerilebilir.

M. Özdoğan (1987: 8,9), birinci grubu oluşturan kapların iki ayrı konteksten (A ve B) geldiğini belirterek bu kapların dağınık, düzensiz ve özellikle kırıldığı izlenimi veren bir şekilde bulunduğunu anlatır. Buna rağmen sonradan 1335 (EK 1) ve 1796 envanter numarası verilen iki kabı tanımlarken bunların daha düzgün ve tüm bir şekilde durduğuna, parçalanmalarının kazı öncesinde alanda sürdürülen iş makinesi faaliyeti ile gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Özdoğan her iki gruptaki kapların buluntu durumundaki farklılığı, tören uygulamasındaki kullanıma bağlamaktadır.

Tören kaplarının ritüel sonrası kırılması Trakya Erken Demir Çağı gömü geleneklerinden biridir (Stoyanov 1997: 31). Taşlıcabayır'daki gibi aynı mezarda hem kırılarak konulmuş hem de özenli bir şekilde yerleştirilmiş olan iki tip tören kabı uygulaması da bölgeye yabancı değildir. Kuzeydoğu Bulgaristan'da yer alan Razgrad şehrine yakın bir bölgede keşfedilen Sboryanovo mezarlığı, Trakya Erken Demir Çağı ölü gömme gelenekleri hakkında çok önemli bilgilerin elde edildiği bir nekropol sahsıdır. Burada kazısı yapılan 1 nolu mezar tepesi, iki sıralı bir çevre duvarı ile sınırlandırılır. Yığmanın orta bölümüne inhumasyon gömü olarak kuzeybatı-güneydoğu yönünde sırt üstü yatırılan bireyin etrafı tek sıra taş dizisi ile çevrilidir. Cenazenin ayak dibinde, bir başka dairesel taş dizisi ile çevrilen küçük alan içinde, büyükçe bir kâse içinde yerleştirilmiş çift kulplu bir içki kabı bulunmuştur. Bunun dışında ise çok sayıda tören kabının tümülüs çevre duvarının içindeki bir alanda istif edildiği anlaşılmıştır. Tümülüsü kazan ekibin dikkatini çeken bir başka unsur ise mezar içinde yer alan sunu kapları sağlamken, tümülüs çevre duvarı dışına bırakılmış kapların özellikle kırılmış olduğudur (Metzner-Nebelsick 2012: 71).

Taşlıcabayır'da Kapların konumu, buluntu durumu ve bezeme/form tipleri açısından iki gruba ayrıldığı gerçeği bize ne anlatmalıdır? Bu, M. Özdoğan'ın savladığı gibi aynı anda yapılan bir törendeki uygulama farklılığından mı kaynaklanıyor yoksa farklı tipe sahip kapların alana yerleştirilme sürecindeki kronolojik farktan mı?

Tam bu noktada M. Özdoğan'ın, çanak çömlek kontekstlerinden birinin (A grubu) hemen yanında tespit edilen ve içinde bronz bileziğin bulunduğu (EK. 302) küllü yanık tabakayı "geç evreden bir iz olabilir" diye tanımlaması önemlidir (M.

Özdoğan 1987: 8). Trakya Bölgesi'ndeki benzer Geç Tunç/Erken Demir Çağı tümülüslerinde, dönem içinde farklı evrelere tarihlenebilen buluntuların çıktığı örnekler bilinmektedir (Stoyanov 1997). Yani Taşlıcabayır'da Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı geçiş evresine ilişkin yoğun buluntu grubu yanında bu evrenin sonu ile Erken Demir Çağı'nın I. evresine tarihlenen başka verilerin yer alması uygulaması bölge kültürüne yabancı değildir.

Kaplardaki form, bezeme ve konumlanma farklarının sebebini iki ayrı zamanda yapılmış iki ayrı törene bağlamak gerekirse karşımıza şu senaryo çıkar:

Bir kabilenin üyeleri aynı kuşağı kapsayan bir zaman aralığı içinde Taşlıcabayır'da önce dinsel bir ritüel yapıp birinci grup kapları tören sonrasında alana düzensizce atarak alanı terk etti. Kabilenin üyeleri bir süre sonra, kutsal kimliği belirlenmiş olan bu alanda kremasyon gömü yapıp alanı yığmayla kapattı ve böylece bu tümülüs oluştu.

Taş yığma mezar tepelerinin bireysel mezar olmayıp aile mezarı olarak oluşturulduğu ve birkaç kuşak boyu kullanıldığı düşünülmektedir (Nenova 2018: 124, 131-135). Trakya Bölgesi'ndeki benzer Geç Tunç/Erken Demir Çağı tümülüslerinde, dönem içinde farklı evrelere tarihlenebilen buluntuların çıktığı örnekler bilinmektedir (Stoyanov 1997). Ancak farklı dönemlerde yapılan iki ayrı gömü ve törene ilişkin bu senaryo birçok zayıf halkayı barındırmaktadır. Her ne kadar bazı kutsal coğrafi noktaların sonradan mezarlık alanı olarak tercih edilmesi örneklenebilecek bir durum olsa da bir tören alanının, çanak çömlek geleneğinde değişiklik gözlenecek bir süre boyunca açıkta kalması ve bu sürede alandaki çanak çömleklerin varlığını sürdürmüş olması ihtimali çok az olan bir durumdur.

Taşlıcabayır'da ki ayrı zamanda yapılmış iki ayrı tören yapıldığı yönündeki düşünce için öne sürülebilecek bir diğer senaryo ise şudur:

Önce MÖ. 12. Yüzyılda yapılan törenle geçiş dönemine tarihlenen ilk grup çanak çömlek bu alana bırakıldı ve tümülüs oluşturularak alan terkedildi. Ardından uzun bir süre sonra Erken Demir Çağı I. evresinde yeniden tümülüs açılarak ikinci gömü işlemi kremasyon ile yapılıp yığma yeniden örtüldü.

Bu senaryoyu güçlü kılan unsur, erken evreye ait kapların oturduğu taş dolgunun orta bölümde eksik olması ve düzensiz planı olabilir. Ana bu senaryonun zayıf halkası da kazı raporunda erken evreye ait kaplar arasında kömür kalıntılarının

saptanmış olmasıdır. Zira kremasyon töreni için cesedin yatırıldığı orta bölüm kazıldığında kenarlardaki eski evre kapları toprak altında kalmış olmalıdır. Bu da kremasyon ateşinden kaynaklanan bir kömürleşmenin kaplar arasına girmesine engeldir.

Sözünü ettiğimiz her iki senaryoda da alanda bulunan yanık tabaka, 1335 (EK 1) ve 1796 envanter numaralı kaplarla birlikte geçiş dönemi sonları ya da Erken Demir Çağı I. evrede yapılmış ikinci törenden bir parça olarak kabul edilir.

Oysa zayıf halkaları çok daha az olan bir üçüncü senaryo önerilebilir:

Taşlıcabayır'da tek bir tören yapıldı. Bu tören geçiş evresine tarihlenen ilk grup mallar ile bu evrenin sonlarında yeni yeni ortaya çıkan bir üretim geleneğinin ürünü olan diğer malların bir arada kullanımda olduğu bir dönemde; geçiş döneminin sonu, Erken Demir Çağı I. evrenin başında gerçekleştirilmiştir. Yani, MÖ. 12 yüzyılın sonu ile MÖ. 11. Yüzyılın başlarında.

Belli ki MÖ. 12 yüzyılın sonu ile MÖ. 11. Yüzyılın başlarında alanda bir tören yapıldı. Sahada tespit edilen yanık alan bir kremasyon gömüden kalan iz miydi yoksa basit bir tören ziyafeti pişirme işleminden mi kalmıştı, bunu anlamak zor. Ama yanık tabaka ile erken evre kaplar arasındaki kömür izleri her ikisinin de hem zaman olduğunun kanıtıdır.

Yanık tabakasını olası bir kremasyon töreniyle ilişkilendirmek mümkünse de M. Özdoğan kazıda bulunan tek insan uzvu olan kafatası parçasında herhangi yanık izi olmayışı sebebiyle bu olasılığı elemiş gözüküyor. Oysa kazı raporunda düzensiz taş dolgusundan oluşan bir seki üzerinde bulunduğu belirtilen, yanık izi olmayan kafatası iskeleti bölgenin Erken Demir Çağı'nın kremasyon tipi gömü geleneği açısından şaşırtıcı değildir. Babadağ kültür bölgesinde yapılan kazılarda Erken Demir Çağı kabilelerinde tam bireyin inhumasyon gömüsü yanında cesedin bazı kısımlarının yakıldığı, bazı bölümlerinin ise yanmaya maruz kalmaksızın mezara konulduğu örneklere rastlanmıştır. Analizler bu tüm gömülerde cesedin bir süre özel koruma alanlarında bir süre çürümeye bırakıldığı, zayıflayan uzuvlar nedeniyle kolayca parçalara ayrılan parçaların bir bölümünün mezara konulup bir bölümünün ise yakılarak evde ya da başka bir alanda saklandığını ortaya koymuştur (Ailincăi 2016:206)

Tüm bu veriler en azından bu anıtın MÖ. 12. Yüzyıl içine tarihlenmesi gerektiğini ortaya koyacak niteliktedir. Bu tarihlendirme de GHIIIC evresinde Kıta Yunanistan'da ve Troia VIIb evresinde Anadolu'da görülen Trakya kökenli kültür varlıklarının kronolojik tablosu ile uyumludur.

Taşlıcabayır Tümülüsü buluntuları arasında bulunan ve Edirne Müzesi'nde 1368 envanter numarası ile sergilenen, iki açık ucu kalınlaştırılmış, uç kısımlarının dışa bakan yüzünde basit birkaç sıra halinde kazıma çizgi deseni yer alan tunç bilezik (EK. 302) Orta Avrupa ve Balkan coğrafyasında Tunç Çağlarından itibaren çeşitli varyantlar ile üretime sokulmuş bir tipin temsilcisidir (Falkenstein 2016: abb. 11/55). Geç Tunç Çağı sonlarından MÖ. 6. Yüzyıl içerine zengin bir repertuvarla karşımıza çıkar (Konova 2018: 362, fig. 2). Nitekim yakın benzeri, Sofya Müzesi'nde "MÖ. 1. Binyılın ilk yarısı" etiketiyle sergilenmektedir (Şekil 233). Buna rağmen, Doğu Trakya Geç Tunç-Erken Demir çağı kültür coğrafyasına en yakın bölgelerden biri olan Güneybatı Romanya'da Taşlıcabayır bileziğinin yakın paralelleri Geç Tunç Çağı'na tarihlenir (Lazar 2011: 102, Planşa nt. 92/2-11)

Taşlıcabayır buluntu kontekstinin bir parçası olarak yanık tabakada bulunmuş olan 1368 envanter numaralı bileziğin, Balkanlar Geç Tunç Çağı geleneğinin izlerini taşıyan bir örnek olarak ikinci gruptaki baskı bezemeli tören kabıyla aynı döneme yani MÖ. 12. yy sonu ile erken 11. yy'da bir yere tarihlemek gerektiği açıktır.

Hem kap formları hem de bu kaplarda uygulanan başlıca süsleme öğeleri dikkate alındığında, Taşlıcabayır Tümülüsü'nün Orta Avrupa ve Kuzeybatı Karadeniz'in Orta ve Geç Tunç Çağı kültürlerinden izler taşıdığını ancak daha çok Erken Demir Çağı Romanya ve Güneydoğu Bulgaristan Trakyası ile kültürel bir bütünlük sergilediğini söylemek mümkündür. Hem kazıma hem baskı bezeme türlerinin kullanıldığı Taşlıcabayır Tümülüsü'nün çanak çömlek repertuvarı her şeyiyle Geç Tunç-Erken Demir Çağı geçiş sürecine tarihlenebilecek özellikler ortaya koyar. Bu repertuvarın tanımladığı kültürün bazı özellikleri ile Anadolu'da hem Troia'da hem de İnönü Mağarası'nda kendini gösterdiği, dolayısıyla buralarda ortaya çıkan Erken Demir Çağı Balkan kültüründe Taşlıcabayır'ın kaynak ya da en azından geçiş hattı üzerinde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

2.6.2. Hacılar Dolmeni Buluntuları

1983 yılında, Edirne ili, Lalapaşa ilçesi Hacılar Köyü'nde tahrip edildiği tespit edilen dolmenin, Edirne Müzesi bahçesine taşınmasına karar verilmiş ve taşınma sonrasında dolmende küçük bir kazı çalışması yapılmıştır. Burada yapılan kazıda bulunan keramik örneklerinin, kazıyı yürüten ekip tarafından Troia VIIb tabakasından ve Bulgaristan Psenoçevo-Çatalka kültüründen bilinen Erken Demir Çağı malzemeleri ile paralellik gösterdiği önerilmiştir (Akman 1997: Abb. 10, Taf. 15; Özdoğan-Akman 1992: 408, 412).

Hacılar Dolmeni kazısında bulunmuş çift kulplu içki kabı parçası ile temsil edilen ÇKK. 2 tipi kaplar Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı birinci evre keramik tipleri içerisinde yer alır (Bozhinova 2012: fig. 5). Aynı form karın bölgesindeki verev kanal dizisi süslemesi formla birlikte Troia'ya geçerken (Hnila 2010: pl. 199/ 659, 1066) Hacılar örneği sade, bezemesiz oluşu ile dikkat çeker.

YK. 2 tipi derin çanaklar oldukça kullanışlı bir kap olan ve çömlek ustalığı açısından da biçimlendirilmesi kolay olan bu tip kaplar Doğu Avrupa Balkanlar'da Tunç çağlarında kulplu ya da tutamaklı örnekleriyle yaygın olarak bilinen bir formdur (Ilon 2015: Taf. 14/3; Kacsó 2012: Pl. 1/1; Leshtakov 2015: 72, Abb. 28/1; Neugebauer vdğ. 1994: Abb. 25/14; Prendi 1995; Taf. 2/2, 5/9; Sava 2019: 111, pl. 11/19). Örneğin Karpatlar çevresinde bu kap tipinin Erken Halstatt döneminde oldukça yaygın ve tipik örnekler olduğu bilinir (Zanoci vdğ. 2016:310).

Geç Tunç Çağı sonlarında ve Demir Çağı'na geçiş süreciyle beraber bu kap tiplerinde en dikkat çeken unsurlardan biri ağız kenarına yapılan urgan biçimli verev yiv bezemedir. Bu bezemeye sahip örnekler dönem için tipik olmakla birlikte dönemin bu tipe sahip tüm kaplarında yiv bezeme olmadığı, tutamaklı olanların yaygınlığına rağmen tutamaksız örnekler de olduğu görülür. Tüm bu çeşitlemeleriyle YK. 2 tipi geniş kaplar Erken Demi Çağı'nda da yaygın bir şekilde kullanıma girmiştir

Edirne Müzesi'nde 1783 envanter numarası (EK 49) ile sergilenen derin ve hacimli çanak YK. 2a tipini temsil eder.

Transilvanya'daki Vlaha-pad yerleşiminin (Nagy ve Gogâltan 2012: Taf. 17/11; Gogâltan ve Nagy 2012: 107, pl. 5/3, 7/6-8), Karpatlar Bölgesi ve

çevresindeki yerleşimlerin (Ailincăi 2020: fig. 2/25, 64, 89, 93, 94), Trakya Bölgesi'ne komşu coğrafyada yer alan Saharna'nın (Zanoci vdğ. 2016:310, fig. 15/4) Bulgaristan Trakyası'ndaki Pseniçevo (Ailincăi 2020: fig. 2/140, 144), Ada Tepe, Babyak (Dmitrova 2011: fig. 5) gibi önemli merkezlerinin Erken Demir Çağı tabakalarında özellikle YK. 2a tipinin paralel örnekleri yer almaktadır. Kuzeydoğu Trakya Bölgesi'nde ise bu formun hem YK. 2a hem de YK. 2b tipini karşılayacak örnekler Ovcharitsa II yerleşiminin Erken Demir Çağı I. evre tabakalarından bilinmektedir (Hristova 2018: 100 vd. fig. 13).

Edirne Müzesi'nde sergilenen 1782 envanter numaralı kap (EK 48) DK. 1 tipi depolama kabı örneğidir. Özgün form kimliği ile dikkat çeken bu kap, belirli ortak form özellikleri ile Orta Tunç Çağı'ndan itibaren Balkanlar'da karşımıza çıkan bir kap türüdür. Bölgede hem amphora tipi kaplar sınıfında hem de depolama mutfak kapları arasında DK. 1 tipine yakın formlar karşımıza çıkar. Örneğin Güney Slovakya'dan Orta Tunç Çağı'na tarihlenen bir kap gövde formu ve karın bölgesini çepeçevre saran halat bezeme ile Hacılar kabına benzer. Kabın, Hacılar örneğinden farklı olarak korunmuş olan dışa dönük boyun ve ağız yapısı vardır (Furmánek, Václav ve Kujovský, Rudolf 2005: Kat. Nr: 73).

Kosova Bölgesi'nin Orta ve Geç Tunç Çağı kültürlerinde benzer form bezemesiz, karın bölgesine karşılıklı yerleştirilen çift dikey kulp ve kısa boyun yapısıyla karşımıza çıkar (Gashi vd. 2013: Kat. Nr: 136, 161).

Trakya Bölgesi'nin kuzeyinde, Erken Wietenberg kültüründe ise benzer formlar çok daha kaliteli ve zengin süslemeler ile kullanılmıştır (Bălan vdğ. 2016:pl. I/ 10,11, 21, 22).

Kuzey Balkanlar'daki Mureş Vadisi'nin aşağı kolunda yer alan Şagu'daki Geç Tunç Çağı yerleşimindeki kazılardan gelen kap repertuvarında DK. 1 tipinin tutamaksız benzeri olan Geniş Bikonik Kap" formu karşımıza çıkar (Sava 2019: fig. 7; Sava ve Ursuţiu 2021: Fig. 1).

Geç Tunç Çağı'nda Doğu Rodoplar ve Yukarı Trakya'da yakın formun gövdede kulplu örnekleri vardır (Nenova 2019: fig. 10.3/II, 10.4/II).

Demir Çağı'na geçişle beraber ise yakın form örneklerine Trakya'nın doğu yarısında ve Romanya çevresin kültürlerinde DK. 1 kabının çeşitli varyasyonlarla üretim geleneğini sürdürdüğü görülmektedir.

Güney Romanya'da Tuna Nehri kıyısında kurulu olan ve Erken Demir Çağı kültürü açısından kuvvetli veriler sunan Zimnicea'dan bir kap özellikle gövde ve taban profilleri açısından DK. 1 tipine oldukça yakındır. Daha geniş bir ağız yapısına sahip olduğu anlaşılan Zimnicea kabı boynunu çevreleyen yatay ve gövdeye doğru sarkan dikey bant süslemeleri açısından da Hacılar kabına benzer (Miclea ve Florecu 1980: Kat. Nr: 205).

Babadağ ve Pseniçevo'dan DK. 1 formunun aynısı değil ama yakın özellikler sunan amphoralar. Omuzdan tutamaklı (Ailincăi 2016: fig. 20; Ailincăi 2020: fig. 2/1, 13, 147). Ancak Hacılar kabı, Babadağ kültüründen bilinen amphoralar ile depolama kaplarının birleşiminden oluşan bir forma sahiptir (Ailincăi 2016: fig. 15/1, 58).

Meriç Nehri'nin hemen batısında, Batı Trakya'da yer alan Roussa'dan bir amphora DK. 1 tipinin, kazı bezemesi ile zenginleştirilmiş bir örneği olarak MÖ. 8. Yüzyıla tarihlendirilmiştir (Triantaphyllos 1995: 44).

Doğu Trakya çevresindeki Erken Demir Çağı verileri yanında, tutamaklarının boyun kısmında yer alması ve geniş ağız yapısı ile DK. 1 tipinin bir alt türü olarak yorumlanabilecek olan örnek ise Kuzeybatı Macaristan'daki bir Erken Demir Çağı mezarlığından gelir (Groma 2015: 141, 142, abb. 3/17, 5/7).

Tıpkı Balkan coğrafyasında olduğu gibi Troia'da da DK. 1 tipine benzer form özellikleri göstermekle beraber gövde üzerindeki iki kulpu ya da kulpsuz amphora örnekleri dikkat çeker (Hnila 2012: pl. 20/ C84; Pavuk 2018: fig. 10).

Hacılar buluntusu olan 1782 envanter numaralı kabın (EK 48) form ve bezeme unsurları açısından en yakın benzerinin Gluhite Kamani'nin III. Tabakasında bulunmuş olması (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 6/21), Balkanlar'ın farklı bölümlerinde ve Troia'da benzerleri olsa da 1782 envanter numaralı kabın (EK 48) önemli bazı detay farklarına sahip olması bu tipin Batı Istrancalar-Doğu Rodoplar bölgesinin yerel üretimi bir kap formu olduğuna işaret eder.

Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda Trakya Bölgesi'nde süren bir geleneğin parçası olduğu anlaşılan K.7 tipi kupaların Hacılar Dolmeni'nde parçalar halinde (HAC. 5 ve HAC. 6) bulunduğu bilinmektedir (EK 54, 55).

HAC. 4 numaralı keramik (EK 53) sunduğu profil özellikleri ile Doğu Trakya yemek kapları formunun yeni bir tipini temsil eder. Bu parçaların temsil ettiği YK. 5

tipi derin kaseler Troia (Hnila 2012: pl. 201/452), Cozia (Ailincăi 2020: fig. 2/93), Pseniçevo kültür sahası (Bozhinova 2012: fig.5; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 7/7) gibi çeşitli Erken Demir Çağı kültürlerinden bilinmektedir.

DK. 7 tipi depolama kaplarının bir parçası olan HAC. 2 ve HAC. 3 numaralı parçalar (EK 51, 52) dışa açılan ağzı kenarı ve derin bir kavisle boyundan itibaren dışa dönüş yapan omuz kesimi ile Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda Babadağ (Ailincăi 2020: fig. 2/5), Insula Banuliu (Ailincăi 2020: fig. 2/43, 50), Saharna (Ailincăi 2020: fig. 2/43, 96), Troia (Aslan 2011: fig. Bulgaristan Ada Tepe (Dmitrova 2011: fig. 2/1), Agios Mamas Höyüğü (Horejs 2007a: abb. 99/BII) gibi birçok önemli yerleşimde örneği bilinen amphora benzeri depolama kaplarının sunduğu kap profiline yakındır.

HAC. 12 ve HAC. 15 numaralı keramikler (EK 61, 64) DK. 8 tipi depolama kaplarında görülen, keskin bir şekilde dışa dönen ağız kenarına sahiptir. Bu tipe uygun depolama kapları Romanya'nın Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kap repertuvarı içinde (Ailincăi 2020: fig. 2/39; Berciu 1967: Nr. 53), Kuzeybatı Macaristan'daki Trans- Tuna Bölgesi'nin Erken Demir Çağı kültürlerinde (Groma 2015: abb. 5/12) yer alır.

Kap formlarında olduğu gibi çanak çömlek üzerine uygulanmış olan bezemeleri açısından da bazı unsurlarını bölgenin Geç Tunç Çağı geleneklerinden aktardığı anlaşılan Hacılar Dolmeni'nde bulunmuş olan HAC. 26, HAC. 30, HAC. 32 numaralı keramiklerin (EK 75, 79, 81) yüzeyinde görülen kazıma çizgilerle yapılmış baklava dilimi motifi Geç Tunç Çağı'ndan beri bölgede kullanılan bir kap süsleme öğesidir (Andreou ve Psaraki 2007: fig. 6/KA. 1352; Nenova 2019: pl. 26/d). Ancak motifin Erken Demir Çağı'nda Trakya'nın çeşitli bölümlerinde yayıldığı anlaşılmaktadır (Dimova 2015: fig. 3.5; Georgieva 2001: fig. 3/a; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 6/20; Filipović ve Bulatović 2010: 79, fig. 6/1). Özellikle baskı tekniği ile yapılmış konsantrik daire motifleri ile süslenen kazıma çizgi baklava motifleri özellikle Pseniçevo kültür bölgesi ve çevresi için tipik bir kap bezeme üslubunu temsil eder (Georgieva 2001: fig. 2/d; Hristova 2018: fig: 16/7).

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı çanak çömlek dekorasyon unsurları arasında en yaygın olanlardan biri kuşkusuz ki bu dönemin tipik öğesi olan "S" biçimli öğelerdir. "S' biçimli motifin, birbirinin ardına takılacak şekilde zincir

oluşturduğu motifler de yine bu dönemde hem Trakya'da hem Babadağ kültürü ve çevresinde görülmektedir. Çengel biçimli "S" dizisi motifi ile süslenmiş olan HAC. 18, HAC. 30 ve HAC. 34 numaralı keramikler (EK 67, 79, 83) bezeme üslubu açısından en yakın benzerlerini yine Trakya'da bulmaktadır. Batı Trakya/Doğu Makedonya bölgesinde mat boyalı keramiklerde boya bezeme ile Geç Tunç Çağı'ndan itibaren kullanıldığı anlaşılan (Horejs 2007a: 228) çengel biçimli "S" dizisi yine aynı dönemde fakat bu sefer kazıma baskı tekniği kullanılmış olarak Güney Bulgaristan'daki Zagorski'den gelir (Hristova 2018: fig: 2/11). Motifin kazıma baskı tekniği ile yapılan örneklerine Erken Demir Çağı'nda ise daha çok Trakya'nın doğu yarısında rastlamak mümkündür (Czyborra 2001: Taf.23/4).

Basit uygulama yöntemi nedeniyle kökeni MÖ. 1. Bin yıl öncesine inen bir başka motif ise içi taralı üçgenlerdir. HAC. 31 numaralı keramik (EK 80) yüzeyinde izlenen bu kazıma motifi bölgenin Geç Tunç Çağı (Hristova 2018: fig. 1/1; Nenova 2019: pl. 5/c) geleneğinden beslenen bir Erken Demir Çağı süslemesi olarak karşımıza çıkar (Czyborra 2001: Taf. 22/12, 25/1; Pinter 2005: 198, Nr: DIA. 5). Nştekim HAC: 31 numaralı keramikte üçgen motifinin tırnak baskı bezeme ile sınırlandırılması Erken Demir Çağı için sık karşılaşılan bir süsleme birliğidir

HAC. 18 numaralı keramik (EK 67) yüzeyinde görülen şematik kuş baskı bezemesi Trakya Bölgesi'nin özgün Erken Demir Çağı yaratısı bir süsleme öğesidir. Yukarı Trakya'da (Czyborra 2001: Taf. 28/3; Leshtakov 2004: fig. 29/5), Doğu Rodoplar'da (Nekhrizov 2000: fig. 24/3), Güneydoğu Bulgaristan'daki Kovil'de (Czyborra 2001: Taf. 21/7), kuzeybatı Bulgaristan'da yer alan Malkoto Kale'de (Czyborra 2001: Taf. 25/11) benzer süsleme öğelerinin görülmesi şematik kuş motifinin genellikle Trakya'nın doğu yarısında hakim olduğuna işaret eder. Nitekim K. Nikov bu motifin kaynak ve dağılım alanı olarak Orta/Aşağı Meriç Vadisi'ne işaret eder (Nikov 2000: 303, fig. 22.2.1, 22.3)

HAC. 20 ve HAC. 22 numaralı keramiklerde (EK 69, 71) görülen içi nokta dizili yatay ve verev friz motifi çok yaygın olmamakla birlikte kuzeybatı Balkanlar'daki Morova Vadisi'nin Erken Demir Çağı'na geçiş evresinde karşımıza çıkar (Bulatovic 2007: pl. VII/77). Romanya Erken Demir Çağı keramiğinde bezemenin yakın benzeri vardır (Berciu 1967: pl. 50; Lazar 2011: 390, Planşa

Nr.67/11). Öte yandan bu üslubun Geç Tunç Çağı Transilvanya çanak çömleğinde de sevilen bir bezeme biçimi olduğu anlaşılmaktadır (Berecki 2016)

Bir depolama kabının parçası olduğu anlaşılan HAC. 23 numaralı parça (EK 72) yüzeyinde görülen dikey nokta dalgaları da Güney Marova Vadisi'nde Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçiş sürecinde (Bulatovic 2007: pl. IV/37) görülürken aynı süreçte güneyde Pseniçevo kültür sahasında da sevilen bir motif olarak görülür (Bozhinova 2012: fig. 5).

Erken Demir Çağı'nın tipik bezeme motiflerinden biri olan iç içe konsantrik daire motifi diğer başka motiflerle beraber HAC. 30 numaralı çömlek parçasında görülür (EK 79). Bu bezeme, çeşitli tipleri ile hem Pseniçevo hem Babadağ kültürlerinde yaygın bir şekilde görülür (Czyborra 2001: Taf. 21, 22; Ailincăi 2011: fig. 117)

HAC. 26, HAC. 27, HAC. 35 numaralı keramiklerin (EK 75, 76, 84) yüzeyinde yer alan kazıma tekniği ile yapılmış kelebek ya da kum saati bezemesi ile BAH. 10 (EK. 165) ve HAC. 19 numaralı keramikte (EK 68) görülen içi taralı friz bezemesi[154] de aynı şekilde Trakya'nın doğu yarısındaki Erken Demir Çağı veri sahalarından elde edilen çanak çömlek repertuvarında görülen bir motiftir (Hristova 2018: fig: 17/4).

Hacılar Dolmeni bulguları arasında çok sayıda örnekle temsil edilen Yiv/oluk süsleme gibi HAC. 36 numaralı parça (EK 85) ile temsil edilen boynuz biçimli tutamak da hem Geç Tunç Çağı'nda hem de Erken Demir Çağı'nda Balkanlar'ın oldukça geniş bir bölümünde yayılım göstermiş olan öğelerdir (Dietrich 2016: 170; M. Özdoğan 1987: 14). Boynuz biçimli süsleme öğesi Balkanlar'ın birçok noktasında (Berciu 167; fig. 44; Bozhinova 2012: fig. 5; Georgieva 2001: fig. 3/d; Pinter 2005: 199;) ve Troia'da (Hnila 2012: pl. 20/A104) görülmekle birlikte bu tür süslemeye sahip en yakın örnek, Türkiye Trakyası ile hemen hemen aynı kültür bölgesi içinde yer alan Gluhite Kamani Kutsal Alanı kazılarında bulunmuştur (Şekil 234). Nitekim HAC. 36 numaralı parça (EK 85) üzerindeki kazıma süsleme öğeleri ile alt yüzeyindeki baskı konsantrik daire süslemesi bu parçanın Erken Demir Çağı'nda Trakya Bölgesi'nde yaygın olan örneklerden biri olduğunu net olarak ortaya koyar.

[154] İçi taralı kazıma friz bezemesinin örnekleri Gluhite Kamani kazısının etütlük eser deposunda yaptığım etüt çalışma sırasında görülmüştür

Hacılar Dolmeni kazılarında bulunan tüm, tüme yakın ya da parça halindeki çanak çömlek örneklerinin form ve bezeme üslupları genel olarak Erken Demir Çağı özellikleri sunmaktadır. DK. 1 gibi günlük kullanım malzemesi olarak çok yaygın bir şekilde üretilmiş bazı formlar Kuzeybatı Balkan kültürlerinin Orta ve Geç Tunç Çağı geleneklerinden izler taşış da detay uygulamalar açısında daha çok Doğu Rodoplar-Istrancalar ve Babadağ üçgeni arasındaki Erken Demir Çağı kültürün özelliklerini üzerinde barındırmaktadır.

Çanak çömlek örneklerinden bazılarının Erken Demir Çağı'nın Birinci evresine dair bazı özellikler taşıdığı göçten kaçmaz. Buna rağmen başta şematik kuş figürü olmak üzere birçok baskı desenli süsleme öğesinin varlığı Hacılar Dolmeni'nde Erken Demir Çağı ikinci evrede kullanımın yoğun olduğunu kanıtlar. Her ne kadar K. Nikov, Trakya'da kuş motifinin doğuşunu MÖ. 8. yy'a verse de (Nikov 2000:308) son yapılan araştırmalar bu motifin bölgedeki kullanımının Erken Demir Çağı I. evrenin son dönemlerine yani MÖ. 10. Yüzyılın ilk yarısına kadar indiğine işaret eder[155].

Dolayısıyla çanak çömlek bulguları Hacılar Dolmeni'nin Erken Demir Çağı'nın ilk evresinin sonuyla ikinci evreye geçiş sürecindeki bir aralıkta yani kabaca MÖ. 10-9. yy'da kullanılmış olduğuna işaret eder.

Edirne Müzesi'nde "Hacılar Dolmeni" etiketine sahip kasalar içinde saklanan keramikler arasında yer alan HAC. 9 numaralı kulp ve gövde parçası (EK 58), form açısından Erken Demir Çağı kupa formlarına yakın olmakla beraber çark yapımıdır. Bu parça hem dolmenin Erken Demir Çağı sonunda da kullanıldığını hem de bazı form geleneğinin Arkaik Dönem içlerine kadar devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

2.6.3. Arpalık Dolmeni Buluntuları

Istranca Dağları'nın Edirne Lalapaşa'da kalan bölümünde tespit edilen Arpalık Dolmeni'nde ele geçen çanak çömlek grubu form, hamur ve astar özellikleri ile büyük ölçüde Taşlıcabayır Tümülsü buluntularıyla paralellik sergiler.

[155] Yürüttüğü Gluhite Kamani kazısındaki veriler ışığında bu bilgiyi benimle paylaşmış olan Dr. Georgy Nekhrizon'a teşekkür ederim

Dolmende bulunan ve S/M.4 tipi sürahi olarak tanımladığımız 2669 envanter numaralı kap (EK 45) genel form özellikleri açısında bölgenin Erken Demir Çağı keramik repertuvarının dışında bir örnektir. Buna rağmen Plovdiv buluntusu olarak kayda geçmiş bir Geç Tunç Çağı sürahisi (Nenova 2018: pl. 25/b, c), gaga ağızlı yapısı ve yüksek kulpu ile farklı bir görüntü sunsa da diğer form özellikleri ile S/M. 4 tipine yakındır. Benzer şekilde Batı Makedonya'da yine birebir özellikleri ile uymasa da yakın form özellikleri ile Arpalık Dolmeni buluntusuna analojik paralellik için örnek gösterilebilecek Erken Demir Çağı sürahileri dikkat çekmektedir (Romioupoulou 1971: 357, 358, fig. 4/24). Bulgaristan Trakyası'nda Erken Demir Çağı'nın ikinci evresine tarihlenen yakın bir form örneği görülmekle birlikte (Hristova 2010: fig. 17/1), bu örnek S/M. 4 tipinde görülen dibe yakın bölümdeki dönüş profiline sahip olmayışı ile tam paralellik kurmaktan uzaklaşır.

Tüm bu değerlendirmeler S/M.4 tipi sürahilerin çeşitli biçim farklılıkları ile Balkanlar'ın Geç Tunç ve Erken Demir çağlarında, yaygın olmamakla birlikte kullanıma girdiğine işaret etmektedir.

Buna rağmen Arpalık Dolmeni örneğine yakın bir form özelliklerine sahip el yapımı ve perdahlı Balkan mal gruplarının Trakya Bölgesi'nin güneyindeki Agios Mamas Höyüğü'nde (Horejs 2007a: 154, abb. 104), Enkomi'de (Plides 1991: 52/2) ve Troia'da (Hnila 2012: pl. 204/33; Plides 1991: fig. 14/B45) karşımıza çıkması dikkat çekicidir.

Bu dağılım kültürel ilişki ağı kurgusunun tanımlanması açısından son derece önemlidir. Zira çok spesifik bir üretim işçiliği istemeyen, standart özelliklere sahip olsa da bu sürahi formunun Kuzey Yunanistan'daki Olynthos'ta yer alan Agios Mamas'ın Geç Tunç Çağı tabakalarında, Enkomi'deki Balkan etkili Geç Tunç Çağı-Erken Demir Çağı sürecini tanımlayan malzeme grubu içinde ve dahası Troia'daki en eken Balkan/Trakya etkili yerleşim evresi olarak tanımlanan VIIa tabakasında görülmesi "Ege Göçleri" sürecinin ilk aşamalarında Arpalık Dolmeni ile Kıta Yunanistan ve Kuzeybatı Anadolu arasındaki kültürel bağlantının kurulmuş olmasını kanıtlamak açısından dikkat çekicidir.

Arpalık Dolmeni buluntuları arasında yer alan 2667 envanter numaralı örnek (EK 43) ile temsil edilen K.3 tipi kupa S. Ailincăi'nin Babadağ Kültürü ve yakın çevresindeki Erken Demir Çağı çanak çömlek repertuvarındaki başlıca formları

tanımladığı tabloda güneybatı Bulgaristan'daki Pseniçevo'da Erken Demir Çağı formu olarak görülür (Ailincăi 2020: fig. 2/132). Bunun yanında E. Bozhinova'nın Bulgaristan Trakyası'nın Geç Tunç ve Erken Demir Çağı keramik tipolojisine dair kullandığı tabloda K. 3 tipi kupa formunun Erken Demir Çağı'nın II. Evresi içine konulduğu görülmektedir (Bozhinova 2012: fig. 5). Nitekim Ravadinovo ve Kabyle yerleşimleri (Hristova 2018: fig. 11/5, 17/3) ile Rodop Dağları üzerinde yer alan Ada Tepe Erken Demir Çağı kutsal alanının kap repertuvarında da K.3 tipi kupa[156] formunun yer alması (Dmitrova 2011: fig. 3/9) bu tipin güneydoğu Bulgaristan'da kullanımda olduğunu gerçeğini güçlendirmektedir.

Daha belirgin kesik gaga ağızlı, yüksek, dirsekli kulpu ve gövde üzerindeki yumru bezemesi ile Troia'dan bir kupa örneği form özellikleri açısından K.3 tipine uygun ancak Arpalık buluntusundan çok daha kaliteli bir işçiliğe sahiptir (Hnila 2012: pl. 20/A. 106; Metzner-Nebelsick 2012: Fig. 5;). Troia, ağız kenarının form özelliği ile Arpalık Dolmeni örneğine benzeyen, ancak yüksek kulpundaki mahmuzu ile ondan ayrılan örnek de vardır (Hnila 2012: pl. 20/A. 106).

K.4 tipi kupalar, Arpalık Dolmeni buluntusu olup Edirne Müzesi envanterine 2354 numarası ile kayıtlı olan örnekle temsil edilmektedir (EK 42). K.4 tipi kupaların da Bulgaristan merkez, doğu bölgelerindeki yerleşimlerle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır (Bozhinova 2012: fig.5). Gluhite Kamani[157], Ada Tepe gibi Erken Demir Çağı kutsal alanlarının kap repertuvarında ve Haskova Müzesi Erken Demir Çağı çanak çömlek envanterinde bu tipin örnekleri mevcuttur (Şekil 235)

Troia'da K.4 formuna yakın örnekler mevcuttur. Gövdenin alt kenarının yuvarlatılması ve yüksek kulpta küçük bir mahmuzla Arpalık kupasından bağlansa da genel özellikleri ile K.4 formunun yerel bir taklidi olduğu anlaşılmaktadır.

Veriler bu kupaların Doğu Bulgaristan ve Türkiye Trakyası'nın karakteristik Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kap formları arasında olduğunu ortaya koyar. Bu formun küçük değişiklerle Troia'da üretilmiş olması bölge ile Anadolu arasındaki kültürel iletişimin kanıtlarından biri olarak kaydedilmelidir.

[156] Yayında söz konusu örnek sürahi formu içinde değerlendirilmiştir. Ancak boyutları açısından Arpalık Dolmeni bulgusu K.3 tipi kupaya yakın olduğu için kupa formları arasında değerlendirilmiştir.

[157] Eylül 2022 tarihinde Gluhite Kamani yerleşimi ve kazı evinde buluntular ile katalog notları tarafımdan incelenmiştir. Desteklerinden dolayı Dr. Georgy Nekhrizov ve kazı ekibine teşekkür ederim.

Edirne Müzesi kayıtlarına 2353 envanter numarası ile kayıtlı olan kap (EK 41) ile temsil edilen K.5 tipi kupa formu, Trakya ve yakın çevresindeki kültürlerde analojik paraleli çok yaygın olarak görülebilen bir kap formu değildir. Kabın en yakın benzerleri arasında kuzeyde Wietenberg kültüründen (Bălan vdğ. 2016:pl. III) ve güneyde ise Khalkidike Bölgesi'nden (Horejs 2007a: 189, 190, abb. 121) Geç Tunç Çağı'na ait örnekler olduğu görülür. Wietenberg Kültürüne ait kupa, gövde ve kulp özellikleri ile Arpalık Dolmeni kupasına benzerken ağız kenarının kesik gaga ağız formunda olması ile ondan ayrılır. Kuzey Yunanistan'daki Minyas keramik formlarından biri olan karineli kupa formu ise yüksek olmayan kulpu ile Arpalık Kupası'ndan ayrılır.

Babadağ kültüründe (Ailincăi 2020: fig. 2/28) var olan yakın form ise kabın bir boyun bölümüne sahip olmaksızın direkt ağzı kenarından gövdeye geçiş özelliği ile K. 5 tipine uymaz. Buna rağmen Bulgaristan Trakyası'nda EDÇ I. evreye tarihlenen ve yakın benzerlik gösteren örnekler bilinmektedir (Hristova 2018: fig. 11).

K.5 formu Geç Tunç Çağı'nda Balkanlar'ın neredeyse iki uç bölümünde, Wietenberg kültür bölgesi ile el yapımı Minyas keramiğin yaygın olarak tanımlandığı Kuzey Yunanistan'da ortaya çıkan kupa formlarının tüm özelliklerini bünyesinde barındıran yeni ve özgün bir yorum olarak karşımıza çıkar. Şimdilik Doğu Trakya formu olarak tanımlanması gerektiğini düşündüğümüz K.5 formu, analojik benzerlerinin tarihlendirmesinden yola çıkılarak da Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı arasında bir döneme tarihlendirilebilir.

Yine Arpalık Dolmeni kazılarında bulunan ve Edirne Müzesi envanter kayıtlarında 2668 numarası ile yer alan bir örnekle (EK 44) temsil edilen K.6 tipi kupalar yüksek dirsekli, düz ağız kenarı ve dudağa sahip, şişkin karınlı gövdeli formlarıyla Trakya Bölgesi'nin kuzeybatısında Orta Tunç Çağı'ndan itibaren bilinir. Kosova Müzesi'nde yer alan bu dönem kaplarından birinde kupa gövdesinin alt yarısının yuvarlak kesitli olması, İçe doğru daralan, ters pramidal kesitli Arpalık Dolmeni'nden farklı bir özellik olarak dikkat çeker (Gashi vd. 2013: 112, Kat. Nr.: 138).

Orta Avrupa Urnfield Kültürü'nden (Bouzek 2006a, fig. 1/1) ve Geç Wietenberg Kültüründen (Bălan vdğ. 2016:pl. III/83) formlar, tümüyle K.6 tipiyle

paralellik göstermese de genel özellikleri ile bu tipin öncülleri arasında sayılabilir. Hemen hemen aynı kültür bölgesinde yer alan Güney Karpatlar'daki Cozia yerleşiminden gelen ve Erken Demir Çağı'na ait bir örnek ağız kenarı, dudak profili ve gövde özellikleri ile K.6 tip kupaları andırsa da kısa kulp yapısıyla bu tipe dahil edilememektedir (Ailincăi 2020: fig. 2/74). Tıpkı Cozia kupasında olduğu gibi küçük kulp özelliği ile K.6 tipine dahil edilmese de genel form özellikleri açısından benzerlik sergileyen örnekler kuzeybatı Balkanlar'daki Morava Vadisi'nin Geç Tunç Çağı tabakalarından bilinmektedir (Bulatović ve Filipović 2017: fig. 5).

Bulgaristan Ada Tepe Kutsal Alanı'nın, Erken Demir Çağı'nın I. evresine tarihlenen AT. III tabakasında bulunan çanak çömlekler K. 6 tipine benzer kupa formu mevcuttur (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 25-27, fig. 5/5)

Troia'da VIIb2 tabakasının el yapımı parlak mal grubu içinde bu formun örnekleri bulunmuştur (Hnila 2012: 169, pl. 199/1133). Ancak bu örnekte karın bölgesinde dikey kanal süslemesi varken Arpalık örneğinde gövdede üç adet badem biçimli hafif yumru süslemeler dikkat çekmektedir.

J. Bouzek, oldukça iddialı bir şekilde MÖ. 2. Binyıl sonlarında Slovakya, Macaristan ve Transilvanya bölgelerinden doğuya doğru kültür göçü olduğuna vurgu yapar (Bouzek 2006a: 24). K.6 tipi kupaların Erken Demir Çağı öncesinde Trakya'nın kuzeyinde yaygın bir şekilde karşımıza çıkması bu iddiayı desteklemektedir. Orta ve Geç Tunç Çağı'nda Romanya, Sırbistan ve Kosova gibi kuzey, batı Balkan coğrafyasında var olan bir kap türünün devamı olduğu anlaşılan K. 6 tipi kupaların Erken Demir Çağı'nın erken evresinde Doğu Rodoplar ve Istranca Dağları'nın güney kesimindeki sınırlı bir hat üzerinde ve anlaşılan o ki sınırlı sayıda kullanıma girmiş bir formu temsil etmektedir. Formun Troia'ya geçişinde de yine bu hattın kaynaklık ettiği önerilebilir.

Nitekim, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan Doğu Makedonya'daki Pateli nekropolünde yapılan kazılarda bulunarak önce İstanbul Arkeoloji Müzelerine sonrasında ise bir bölümü oradan Edirne Müzesi'ne aktarılan buluntular arasında K.6 tipi kupalarla analojik benzerlik gösteren örnekler de vardır. Edirne Müzesi'nde 537 ve 539 envanter numarasına kayıtlı olan Pateli kupaları (Şekil 236) genel olarak K. 6 tipine benzemekle birlikte küresel biçimli, daha düzgün şekillendirilmiş gövdesi ile Doğu Trakya örneğinden ayrılırlar.

MÖ. 2. Binyılda orta ve kuzey Balkanlar'da şekillenen bir kupa formunun güneybatıya doğru gelişip Erken Demir Çağı'nda Makedonya'da hem devetüyü rengindeki hamur ve astarı hem de küresel gövde yapısı ile farklı bir kimlik yakalayan Pateli kupalarını yarattığı, doğu ve güneydoğu yönüne ilerleyerek de Doğu Trakya'daki K. 6 tipine kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır.

Arpalık buluntusu çanak çömlekler hem form gelişimleri ve analojik karşılaştırmaları hem de boyundaki yiv-oluk bezemeli örnekleri, genel olarak kaplarda görülen sadelik ile Tıpkı Taşlıcabayır buluntularının genelinde olduğu gibi Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı'na geçiş dönemini temsil etmektedir. Her ne kadar buluntular arasında yer alan K.3 formunun Trakya Erken Demir Çağı içlerine inen form benzerleri görülse de diğer özellikleri ile bir arada düşünüldüğünde bu kabın da söz konusu tarihlendirme önerisinin dışında tutulamayacağı, formun bir süre daha bölgede kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Arpalık Dolmeni buluntuları arasında yer alan, Edirne Müzesi 2335 envanter numaralı tunç fibula gövdesi Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı metalurjisi açısından tipiktir. Ortada şişkin, uçlara doğru hafif incelenerek devam eden, yuvarlak kesitli bir yay formunda gövdeye sahip olan bu fibulanın bugüne ulaşabilen iki ucu spiral yaparak sonlanır. Fibulanın iğne ve tutma plakası günümüze ulaşmamıştır (EK. 303).

Arpalık fibulası, Balkanlar'da Geç Tunç ve Demir Çağı'nda sıklıkla karşılaşılan form olan "Yayvan Kemerli Fibulalar" grubunun üyesidir. "Yay Biçimli Fibula" olarak da tanımlanan bu fibulalar gövde biçimi, boyutları ve bezeme özelliklerine göre kendi içinde tasnif edilirler (Bonev vdğ. 2015; Erdan 2020: 61; Caner 1983: 29-31; Blinkenberg 1926: 45. vdd). Gövdeden iğne ve tutma plakasına geçişteki spiral (döngü) sayısına göre "Çift Spiralli Fibulalar" ve "Tek Spiralli Fibulalar" olarak ikiye ayrılırlar. Her iki tipte de gövde kısmı haricinde demir ya da bronzdan yapılmış bir iğne ile iğnenin tutturulmasına yarayan, ucu içe kıvrık bir plaka yer alır. Tutma plakaları bazen üçgen formlu bazen de kum saati biçimli olarak tasarlanır (Cărăbișı vdğ. 2020: 414, 415). Üçgen tutma plakalı bu örnekler içinde yuvarlak kesitli ince gövdeli olanlar yanında Arpalık buluntusunda görüldüğü gibi gövde kısmının orta bölümde kalınlaştığı formlar da dikkat çeker (Şekil 237).

Arpalık Dolmeni örneği "Çift Spiralli Fibulalar" alt grubunun örneğidir. Gövde üzerinde yapılan süslemeler ile iğne tutma plakasına göre farklı alt gruplara

da ayrılan Çift Spiralli Fibulalar MÖ. 10 yüzyıldan itibaren MÖ. 7. Yüzyıla kadar kullanılır (Bonev vdğ. 2015: 117).

Arnavutluk'ta kazısı yapılan Geç Tunç / Erken Demir Çağı tümülüslerinden, LV ve LXV mezarlarında in-situ olarak bulunan çift spirale sahip yayvan kemerli demir fibulalar, gövde formu açısından Arpalık örneğine oldukça yakındır. Arnavutluk buluntularında tutma plakası ise geniş ve kanca uçludur. Benzerlerine Arnavutluk Bölgesi'ndeki başka kazılardan ve Balkan coğrafyasının diğer bölümlerinde rastlanılan bu fibulalar MÖ. 10-9. yüzyıla tarihlenir (Papadopoulos 2010: 239, 241, 242, Fig. 4).

Doğu Trakya'nın kuzeyinde, Romanya sınırları içinde önemli bir Erken Demir Çağı veri alanı olan Balta Verde nekropolünde yapılan kazılarda ele geçen farklı tiplerdeki yay fibulalar MÖ. 8-7. yy'lara tarihlenmiştir (Cărăbişi vdğ. 2020). Bulgaristan'da yer alan Orta Osam Vadisi'ndeki arkeolojik kazılardan gelen ve ortada kalınlaşması dışında gövde formu açısından Arpalık fibulasına yakın olan çift spiral döngülü örnek de MÖ. 7/6. yy'a tarihlendirilirken (Stamberova 2020: fig. 2/2) Makedonya'da bulunan bir başka yuvarlak kesitli gövde ve çift spirale sahip fibula örneği ise MÖ. 6. yy'a verilir (Blinkenberg 1926: 80, 81, fig. 74).

Arpalık Dolmeni'ne ev sahipliği yapan batı Istrancalar'ın coğrafi komşu bölgelerinde ortaya çıkmış olan yay biçimli fibula tiplerinin kronolojik tablosu kuzeyde Arnavutluk'tan güneyde Makedonya Ovası'na doğru MÖ. 10/9. yy'dan MÖ. 7. yy'a doğru inen bir zaman dizimi karşımıza çıkar. Her ne kadar form özellikleri açısından Arpalık örneğine oldukça yakın örnekler genellikle MÖ. 7/6. Yüzyıllara verilmiş olsa da esasında Balkan coğrafyasında bu tarihlerde formun çok daha kaliteli, burgulu gövde süslemeli örnekleri görülür (Sana ve Bejinariu 2012). Dolayısıyla çok daha basit bir işçilik sergileyen, oldukça sade formlu Arpalık fibulasının MÖ. 7/6. Yüzyıl gibi geç bir tarihe verilmesi tartışmaya açık bir durum olacaktır. Ancak elimizdeki veriler Arpalık örneği fibulanın MÖ. 7. Yüzyılın öncesine tarihlenmesi için de yeterince güçlü değildir. Dolayısıyla Arpalık Dolmeni buluntusu olan 2335 envanter numaralı yay fibulanın (EK. 303) MÖ. 7. Yüzyılın erken dönemleri içine yerleştirilebileceği düşünülmektedir.

Arpalık Dolmeni buluntuları arasında dikkat çeken bir diğer buluntu da Edirne Müzesi kayıtlarına 2475 envanter numarası ile kayıtlı olan renkli cam

boncuktur (EK. 304). Küresel formlu boncuk lacivert renk hamurludur. Merkezdeki deliğin üst ve alt kenarları çepeçevre sarı renkli cam ipi ile çevrilmiştir. Hafif kabartma şeklindeki bu iki simetrik cam ipinin arasında ise gövdeyi çevreleyen sarımsı gri tonda boya ile yapılmış dalga motifi yer alır.

Arpalık boncuğu genel süsleme özellikleri açısından Fenike kökenli boncukları hatırlatan özelliklere sahiptir. Zira dünya tarihindeki en önemli cam üretim merkezlerinden biri olan Doğu Akdeniz'de Fenikeliler tarafından en çok üretilen cam objeler, varlığını Orta/Geç Tunç Çağı'ndan beri bilinen renkli boncuklardır (Ingram 2005: 5).

Buna rağmen Akdeniz coğrafyasında Fenikeliler'in öncülük ettiği cam teknolojisi onlarla hemen hemen aynı dönemde Avrupa ve Balkanlar'da da güçlü bir sanayiye sahiptir. Nitekim bu coğrafyada da cam teknolojisi Tunç Çağı'nın sonlarından itibaren güçlenmeye başlar. Ha A Evresinde yani Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı geçiş sürecinde hem Yukarı Tuna kültürlerinde hem de Orta Avrupa'daki Knovíz kültüründe (Venclová vdğ. 2011: 559) Lausatian kültür bölgesinde, Sırbistan'daki Novo Mesto'da (Henderson 1988: 436; Purowskı 2010: 54, Rys 17; Giumlia-Mair 2009: 159, Fig. 11.) renkli cam boncuk üretimi yapıldığı bilinmektedir. MÖ. I. binyıl itibariyle Avrupa ve Balkan coğrafyasındaki cam endüstrisi dikkat çene bir sıçrama yapmış ve önemli merkezler oluşmuştur (Conte Vdğ. 2018: 503–521; Dizdar 2004: 68).

Tam bu noktada Arpalık Dolmeni'nde bulunan renkli boncuğun üretim bölgesi ve tarihlendirmesine dair tartışmalı bir durum ortaya çıkar. 2475 envanter numara bu boncuk (EK. 304) genel olarak hem Orta Avrupa/Balkanlar'daki benzerleri ile hem de Akdeniz coğrafyasında yer yer görülen Fenike kökenli benzerlerine yakındır. Ancak özellikle hamur renginin tonları açısından Arpalık boncuğu analojik eşiti tarafımızdan tespit edilememiş bir örnektir.

2475 numaralı Arpalık boncuğu ile karşılaştırılabilecek en yakın örnek Batı Anadolu'daki Ephesos Artemis Tapınağı kazılarından (Pulsinger 2008: 264, Kat. Nr: 202; Wilfried 2008: Kat. Nr: 202) ve Lindos Athena Kutsal Alanı'ndan (Pulsinger 2008: 264) gelir. Efes Müzesi'nde tarafımızdan da bizzat inceleme olanağı bulunan 39/32/85 envanter numarasına kayıtlı, Ephesos Artemision buluntusu boncuk Arpalık örneğinde olduğu gibi yuvarlak gövdeli, tek ip delikli ve yüzeyi dalga ip motifi

süslemeli bir görünüme sahiptir. Ancak Ephesos örneği, bazı detay özellikleri ile Arpalık boncuğundan ayrılır. Arpalık örneğinden farklı olarak, alt ucunun daha sivri bir şekilde sonlanan Ephesos boncuğun üzerindeki dalga motifi de onu üst ve alttan sınırlandıran dairesel çerçeveler de plastik olarak işlenmiştir. Oysa Arpalık boncuğunda alt ve üst çerçeve çizgileri plastik olarak cam ipliği ile yapılmışken aradaki dalga motifi daha çok gövde ile bütünleşmiş ve boya görünümü kazanmıştır. Diğer taraftan Arpalık boncuğundaki dalga çizgi motifindeki sarı renk griye çalan mat bir görünüm sunarken Ephesos buluntusunda bu motif daha canlı bir sarı renk ile verilmiştir.

Arpalık Dolmeni boncuğu ile Ephesos boncuğu arasındaki detay farkları, "aynı stili tekrar eden, farklı atölye" üretiminden kaynaklanıyor olmalıdır. Buna rağmen üretim kaynağı konusunda çok kesin konuşmak zordur. Her ne kadar Ephesos örneği gibi Arpalık boncuğu da genel stil özellikleriyle Fenike tipi boncuk geleneğini andırsa da Balkanlar'daki benzer tip boncuk üretimi örneklerinin özellikle Arpalık örneğinin üretim kaynağı konusundaki kuşkuları artırmaktadır.

Bütün bu kuşkular arasında şu da son derece açık bir gerçektir ki Doğu Akdeniz kökenli kültür öğelerinin Erken Demir Çağı'nda Kuzey Avrupa içlerine kadar ulaştığı arkeolojik kayıtlardan bilinmektedir. Örneğin Rodop dağlarında yer alan Lyubcha köyünde kazılan bir mezarda, MÖ. Geç 8/ erken 7.yüzyıla tarihlenen Mısır kaynaklı skarebe kolye pendant bulunmuş olması önemli bir kanıttır (Damyanov 2003: 581- 595). Bu yayılım Fenike tipi cam boncuklar için de gayet mümkündür.

Elde veriler değerlendirildiğinde Arpalık Dolmeni buluntusu olan renkli boncuk, tabaka buluntusu olarak MÖ. 7. yüzyıla tarihlenen (Pulsinger 2008: 264) Ephesos Artemision benzeri ile çağdaş olmalıdır (Şekil 238). Bu tarih hem Trakya ve yakın çevresinde benzer boncuk tiplerinin yaygınlaştığı hem de Akdeniz ticaretinin Balkanlar'da güç kazandığı bir dönem olması açısından da tarihlendirme açısından uygundur.

Arpalık Dolmeni kazılarında bulunan çanak çömlek örnekleri ve diğer küçük buluntular Istrancalar'ın güney cephesinde yer alan bu megalitik anıtın en az iki farklı dönemde kullanıma açıldığına işaret eder. Çanak çömlek buluntularının ışığında, ilk defa MÖ. 12. yüzyılda inşa edildiği anlaşılan dolmenin MÖ. 8. Yüzyıl

sonu-7. Yüzyıl başlarında yeniden gömü için tercih edildiği anlaşılmaktadır. Dolmenin ilk kullanım evresinde bir mezardan ziyade Ana Tanrıça inancıyla ilişkili bir tören mekânı olduğu düşüncesi doğru kabul edilecek olursa[158], dolmen kazılarında rastlanılan ve aynı aileye ait olduğu savlanan birden fazla sayıdaki iskelet kalıntıların (Akman 2010: 170) Dolmenin ikinci evresine yani Erken Demir Çağı'nın sonlarına (MÖ. 8/7. yy) ait olduğu, fibula ve boncuklarınsa bu definin bir parçası olarak dolmende yer aldığı söylenebilir.

2.6.4. Aşağıpınar Höyüğü Buluntuları[159]

Aşağıpınar Höyüğü'nde bulunarak Kırklareli Müzesi'ne 524 envanter numarası (EK. 279) ile girmiş olan ve S/M. 6 tipi sürahi formunu temsil eden kap Balkanlar'da Erken ve Orta Tunç Çağı'nda yaygın bir şekilde bilinen bir geleneğin devamıdır (Prendi 2008a, fig. 38; Chvojka 2015: Taf. 1/5). F. Prendi, Orta Tunç Çağı'nda Kosova Bölgesi'nde görülen benzer form tipinin Ege dünyası ile bağlantılı olduğuna dikkat çekerek bu kap formunun Girit'te Orta Minos III ve Kıta Yunanistan'da Geç Hellas I evresinde üretilerek bölgeye ithal edildiğini önermektedir (Prendi 2008a, 38, fig. 40).

Aynı formun, küçük detay farklılıklarıyla Geç Tunç Çağı'nda da devam ettiği görülür. Doğu Avusturya Geç Tunç Çağı'nda S/M. 6 tipi ile benzer ama daha kaliteli örnekler bilinmektedir (Neugebauer 1994: abb. 108). Öte yandan Kuzey Yunanistan'da (Horejs 2007a: abb. 61), Morova Vadisi'nde (Bulatović ve Filipović

[158] Sayın Prof. Dr. Engin Beksaç dolmenlerin esas itibariyle birer Ana Tanrıça kült mekânı olarak öte dünya ve reenkarnasyon inancının bir yansıması olduğunu savunur. Arpalık'ta olduğu gibi dolmenlerde bulunan ağırşakların ise günlük kullanım niteliklerinden farklı, yaşam döngüsünü simgeleyen birer kült objesi olduğunu dile getirir. Dolmen kazılarında bulunan iskeletlerin ya bu tapınaktaki bir insan kurbanı töreninin parçası ya da daha geç evreli ikincil kullanım gömülerin parçası olabileceğini savunan Beksaç'a, yayın hazırlığında olan "Doğu Trakya Dolmenleri" konulu kitap çalışmasında literatüre sokacağı bu bilgilerini önceden benimle paylaştığı için teşekkürü bir borç bilirim.

[159] Aşağıpınar Höyüğü'nde tespit edilen Demir Çağı çukurlarında Balkan keramiği sadece ip baskı bezemeli birkaç parça ile temsil edildiği bilgisi literatüre girmiştir (Özdoğan-Parzinger 1995, 52). Bu tez kapsamında Aşağıpınar Höyüğü'nün Geç Tunç-Erken Demir Çağı tabakalarından gelen malzemelerden sadece Kırklareli Müzesi'nde yer alan sayılı parça üzerinde çalışma yapılmıştır. Analoji ve tarihlendirme önerileri bu malzemeler ölçeğinde yapılmış olup höyüğün tüm Geç Tunç ve Erken Demir Çağı tabakalarını kapsamaz.

2017: fig. 5) Aşağıpınar örneğinden daha sığ Geç Tunç Çağı örneklerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

N. Bodinaku'nun, Arnavutluk Ege kültür etkili Geç Tunç Çağı kültür materyallerini tanımlarken verdiği örneklerden biri olan kap, formu itibariyle S/M. 6 tipine çok büyük bir yakınlık sergiler (Bodinaku 1995: 259, fig. 1/1)

Formun Erken Demir Çağı'nda çok yaygın kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Doğu Trakya'nın kuzeyinde yer alan Saharna kültür bölgesindeki Dealul Manastırı kazılarında bulunmuş olan bir dip parçası (Zanoci vdğ. 2020: 100, nr: 32/397) ile C. Blegen'in Troia kap formları tablosunda görülen kupa formu (Hnila 2012: pl. 15/ A-88) S/M. 6 tipinin bu dönemdeki temsilcisi sayılabilir.

Geç Tunç Çağı'nda Ege ile Balkanlar arasındaki kültür ilişkisine kanıt olarak gösterilen benzer kap formları Aşağıpınar buluntusunun da bu ilişkilere dahil edilip edilemeyeceğini sorusunu akla getirmektedir. Ancak Aşağıpınar buluntusu maşrapanın Erken Demir Çağı'nda birebir analojik paralelinin olmaması bu S/M. 6 tipi maşrapanın Doğu Trakya Erken Demir Çağı kültürünün bir yaratısı olabileceği olasılığını güçlendirmektedir. Ancak aynı durum kabın kesin tarihlendirmesinin yapılmasını da zorlaştıran bir unsurdur.

Kırklareli Müzesi 1119 envanter numaralı (EK. 278) K. 14a tipi kupa Yukarı Trakya'nın Karadeniz kıyısına yakın bir bölgede Geç Tunç Çağı'ndan bilinen bir geleneği sürdürmektedir (Hristova 2018: fig. 2/11). Her ne kadar Demir Çağı'nda Babadağ kültür coğrafyasında kültürel izleri devam etse de daha güneyde, Pseniçevo kültür bölgesinden bilinen bazı tipler yüksek tabanı ile K. 14a örneğine daha yakındır (Dmitrova 2011: fig. 4/1; Ailincăi 2020: fig. 2/125, 135).

Ege'de Protogeometrik Dönem gri keramik grubu içerisinde dikkati çeken (Polat 2002: Lev. 123) benzer, yüksek tabanlı kupa formu da aynı geleneğin devamı olmalıdır.

Kırklareli Müzesi'nde 270 envanter numarasına kayıtlı (EK.274) olan K. 15 tipi kupa formunun Geç Tunç Çağı'nda Trakya'da yer alan (Nikov 2001: fig. 4/d; Nenova 2019: fig. 7.62; 7.66, pl. 25/b; Hristova 2018; fig. 2) bir maşrapa tipinin geleneğini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Gluhite Kamani'nin II. Tabakasında bulunan benzerleri (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: Fig. 4/3) ve Plovdiv Müzesi'nde Geç Tunç – Erken Demir Çağı'na tarihlenen benzer örnekle (Şekil 239)

karşılaştırılabilecek olan K. 15 tipi'nin Doğu Trakya ve Pseniçevo kültüründe yaygın olan bir formun çeşitlemesi olduğu anlaşılmaktadır.

396 envanter numaralı (EK. 276) K. 16 tipi kupa Erken Tunç Çağı'ndan itibaren yaygın kullanıma sahip olan bir forma sahiptir. Dolayısıyla Demir Çağı içlerine kadar yaklaşık aynı biçim özellikleriyle varlığını sürdürmesi bu kap formlarının tarihlendirmesini zorlaştırmaktadır.

Geç Tunç ve Erken Demir Çağı repertuvarı içinde değerlendirildiğinde kabın yakın formlarının Romanya çevresinden batıda Makedonya'ya, doğuda kuzey Trakya'ya ve güneyde ise Troia'ya dek izlenebilen bir yayılım alanı dikkat çeker. Buna rağmen Geç

Tunç Çağı'nda Plovdiv- Zimnicae- Çerkovna (PZC) kültürü ile Erken Demir Çağı'nda ise Pseniçevo kültürü ile temsil edilen Merkez ve güneydoğu Bulgaristan coğrafyasında bu kap türü yaygın değildir.

Babadağ'da ve diğer Kuzey Trakya/Romanya Erken Demir Çağı kültürlerinde maşrapa formları arasında benzer form dikkati çeker (Ailincăi 2016: fig. 15; Ailincăi 2020: fig. 2; Hristova 2011: fig.4/67). Geç Wietenberg kültüründeki benzer ama daha kaliteli örnekler (Bălan vdğ. 2016:pl. III/77), bu tipin Erken Demir Çağı'nda Romanya ve Kuzey Trakya Bölgesi'ndeki örneklerinin öncülü niteliğindedir.

Makedonya/Batı Trakya sınır bölgesinde yer alan Pateli nekropolündeki Osmanlı Dönemi kazılarından Edirne Müzesi'ne gelmiş olan, 537 ve 540 envanter numaralı Erken Demir Çağı örnekler K. 16 tipine yakın ancak daha yüksek seyreden kulpu ve daha düz hatlarla inen boyun profili ile bu tiple uyumsuzluk sergileyen örnekler olduğu görülür (Şekil 240).

Troia VIIb'de maşrapa formları arasında kısmen bu tipe yakın olan formlar (Hnila 2012: pl. 204/1045). K.Leshtakov, bu tip kapların Geç Tunç Çağı'ndan beri gelişim gösterdiği Kuzey Trakya ile Troai VIIb katı arasındaki kültür bağına vurgu yaparken örnek verdiği kap formları arasında K. 16 tipi kupaların çeşitli varyasyonları da yer alır (Leshtakov 2009: fig. 12). Özellikle Troia Müzesi deposunda 14192 envanter numarası ile kayıtlı olan yumrucuk bezemeli gövdeye sahip kupa örneği K. 16. tipinin yeniden ve başarı ile yorumlanmış bir örneği olarak yorumlanmalıdır (Şekil 241).

Kırklareli Müzesi 1111 envanter numaralı (EK. 277), K. 17 tipi fincan Geç Tunç Çağı'nda Trakya'nın batısında karşımıza çıkarken Erken Demir Çağı'nda ise Batı Makedonya'da devam ettiği bilinmektedir (Rhomioupoulou 1971:pl. 61/27, 29, 30). Özellikle belirtmek gerekir ki Batı Makedonya kupası, kısa boyun, şişkin karın ve yarım küresel gövde alt kısmı ile K.17 tipine çok daha yakındır.

Doğu Trakya'nın kuzey komşusu olan Romanya'daki Babadağ ve Cozia'da (Ailincăi 2020: fig. 2/ 19, 20, 80) ve Pseniçevo'da (Ailincăi 2020: fig. 2/ 127) bulunmuş olan kupa tipleri T. 17 tipine yakın olmakla birlikte aynı form özellikleri göstermezler.

Troia VIIb'de bulunan (Hnila 2012: pl. 200/523) Balkan/Trakya kökenli mal grupları arasındaki kupa formu tam olarak T. 17 tipini yansıtmasa da Romanya bölgesi örneklerine oldukça yakındır ve büyük olasılıkla kültürel kökü açısından kuzey/kuzeydoğu Trakya ile ilişkilidir.

K. 17 tipine yakın formda kupa örnekleri Balkanlar'ın dışında, "Deniz Kavimleri göç yolları" üzerinde de izlenir. İtalya'nın batısındaki Lipari Adası'nda (Pilides 1991: fig.31),

Kıbrıs Adası'nda (Pilides 1991: fig. 21) ve İsrail'deki Tell Qasille höyüğünde (Pilides 1991: fig.31) bulunmuş olan el yapımı, perdahlı "Barbar Keramikleri" grubu içinde benzer tipte kupa örnekleri olması son derece dikkat çekicidir.

Veriler, K. 17 tipi kupaların Batı Balkanlar'da MÖ. 2. Binyıldan köklenen bir form olarak Erken Demir Çağı'nda da bu bölgeden hem güneye hem de doğuya doğru dağıldığını düşündürecek niteliktedir.

DK. 4 tipi depolama kabına örnek olan 1117 müze envanter numaralı kap (EK. 273) Kuzeybatı Balkanlar'dan Karpatlar'ın doğusuna ve güney Balkan coğrafyasına hatta Troia'ya kadar yayılan bir form dağılım alanına sahiptir.

Ancak DK. 4 tipi kabın, küçük bazı detay farklarına rağmen en yakın paraleli Bulgaristan'daki Erken Demir Çağı nekropolü olan Dren Delyan Mezarlığı'nda bulunan ve Pernik Müzesi'nde sergilenen örnektir (Şekil 242).

Doğu Romanya'da Karadeniz kıyı bandında yer alan Tariverde'de bulunan ve MÖ. 8. Yüzyıla tarihlenen kap form yakınlığı dışında gövde üzerindeki daire biçimli plastik bezemesi ile de Aşağıpınar kabına benzer (Berciu 1967: fig. 59/3)

Kıta Yunanistan'da profili açısından, Kıbrıs'taki Enkomi yerleşiminde ise direkt formu ile DK. 4 tipinin çok yakın benzerleri el yapımı, perdahlı kaba mallar (HBW) arasında yer alır (Plides 1991: fig. 19/27, 37/2).

Kolay bir üretim tekniğinin ürünü olduğu anlaşılan bu basit formun Balkanlar'da Neolitik Dönem'e kadar inen örnekleri bulunmaktadır (Berciu 1967: Fig. 23). Dolayısıyla bu tip kaplar hakkında, tabaka buluntusu olmaksızın tarihlendirme ve kültürel bağ kurma konularında fikir ileri sürmek oldukça zordur.

Buna rağmen 1117 numaralı kabın (EK. 273) gövdesindeki düğme biçimli kabartma süsleme öğesi tarihlendirme arayışına önemli bir ışık tutmaktadır. Nitekim bu tür nokta süslemeler Geç Tunç Çağı'nda Trakya Bölgesi'nde (Hristova 2018: fig: 3/1; Hristova 2011: fig: 3/6; Nenova 2019: ol. 13/e), Bulgaristan Ada Tepe'nin geçiz dönemi tabakalarında (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 3/12) ve yine Erken Demir Çağı'na geçiş döneminde Romanya'da (Berciu 1967: fig. 58/3, 59) karşımıza çıkar. Dolayısıyla da 1117 envanter numaralı kabın (EK. 273), hamur ve astar özellikleri açısından da uygun olan Tunç Çağı'nın son evreleri ile Demir Çağı'na geçiş dönemi içinde bir tarihe verilmesi gerektiği önerilebilir. Nitekim Pernik Müzesi'nde sergilenen benzer kabın, Aşağıpınar örneğine göre daha ince duvarlı ve zarif işliğe sahip olması MÖ. 11/10. Yüyıla tarihlenen bu örneğin Aşağıpınar kabının erken form ve biçim geleneğini geliştirerek sürdürdüğünü ortaya koyar.

DK. 5 tipi depolama kabını temsil eden, Kırklareli Müzesi 268 numaralı depolama kabı (EK. 272) Tunç Çağı içlerinden itibaren bölgede izi sürülen bir forma sahiptir. Erken Wietenberg kültüründen de yakın benzerleri bilinen (Bălan vdğ. 2016:pl. II/18) bu kap formunun bir diğer yakın benzeri Erken Demir Çağı I. evrede (Bozhinova 2012: fig. 5) Trakya Bölgesi kültürlerinde iz sürer. Ancak çok açık bir şekilde Aşağıpınar Höyüğü'nde bulunan örnek tüm bu benzerlerinden önemli ölçüde farklılıklar içerir.

Dikkat çeken bir husus 268 numaralı kabın (EK. 272) gövde biçimi açısından, Arpalık Domeni ve Taşlıcabayır'da bulunan iki örneğin temsil ettiği K.9 ve K.10 tipi kupalarla önemli oranda benzerlik göstermesidir. Bu durum aynı bölgenin ürünü olabileceğine işaret eder. Nitekim K. 9 ve K. 10 tipi kupaların Doğu Trakya atölyelerinde üretildiğine dair görüşümüz dikkate alınacak olursa DK. 5 tipini temsil eden 268 numaralı Aşağıpınar kabının da bu bölgenin üretim zincirine dahil edilmesi

gerektiği; dolayısıyla hamur rengindeki farklılığa rağmen Taşlıcabayır buluntuları ile yaklaşık aynı döneme tarihlenmesi gerektiği ortaya çıkar.

Kırklareli Müzesi kayıtlarında "Kırklareli Buluntusu" olarak yer alan 29 envanter numaralı depolama kabı (EK. 270) ile Aşağı Pınar Höyüğü'nde bulunan 269 (EK. 272a) ve 508 (EK. 271) envanter numaralı diğer iki kap DK. 2 tipini temsil ederler. Bu kaplardan ikisi, 29 ve 508 envanter numaralı olan iki kap bazı detayları ile diğerinden ayrıldığı için DK. 2a tipi olarak kodlanmıştır.

DK. 2a tipi kaplar, genel olarak bölgede Tunç Çağları içlerine kadar inen bir tipin temsilcisi olarak karşımıza çıkarlar. Erken Wietenberg kültüründe DK. 2a tipi kaplar benzer form ve dekorasyon ile dikkat çekerken (Bălan vdğ. 2016:pl. I/ 23, 24), Geç Tunç Çağı'nda Trans-Tuna Bölgesi kültürlerinde (Vaczi 2020: fig. 2/7) Erken Demir Çağı'ne geçiş evresinde de ise Kuzey Romanya'daki Lapuş'ta kazısı yapılan bir mezarda karşımıza çıkar (Kacsó vdğ. 2012: 459, abb. 2).

Tunç Çağlar'ında kuzey/kuzeybatı Balkan coğrafyasına uzanan DK. 2a tipi Erken Demir Çağı'nda Doğu Trakya'nın yakın çevresinde karşımıza çıkar. Yukarı Trakya'daki Zimnicea'da özellikle DK. 2a tipinin bir örneği olan 508 envanter numaralı örneği (EK. 271) ile aynı formun daha büyük boyutlarda bir örneği vardır (Miclea ve Florecu 1980: Kat. Nr: 205). Bunun yanında Doğu Trakya'nın hemen kuzeyindeki komşu kültürleri temsil eden Saharna kültürü çerçevesindeki Dealul Manastırı kazılarında, sadece tutamaklı oluşu ile ayrılan benzer form (Zanoci vdğ. 2020: fig. 3/2) görmek mümkünken Babadağ'da DK. 2a tipinin birebir paraleli olabilecek form özellikleri sergileyen kaplar görülür (Ailincăi 2016: fig. 15/57, 65; Ailincăi 2020: fig. 2/36). Dren Delyan nekropolündeki kazılarda bulunan ve Pernik Müzesi'nde sergilenen bir Erken Demir Çağı kabı ise DK. 2a ve b tipi arasında bir yakın formu temsil eder.

Hem DK.2 a hem DK.2b kap formu Balkanlar'ın güneyindeki bölgelerde, Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçiş sürecinde yaşanan kültür göçlerinin temsil edildiği tabakalarda da karşımıza çıkar. Örneğin Peloponnesos Yarımadası'ndaki Menelaion'da bulunan Geç Tunç- Erken Demir Çağı kaba hamurlu el yapımı perdahlı mal grubu (HBW) arasında DK. 2a tipinin temsilcisi olan 29 envanter numaralı kaba (EK. 270) yakın profillere sahip örnekler (Pilides 1991: fig. 10/6) karşımıza çıkarken DK. 2 tipinin bir başka form benzeri dah güneyden, Kıbrıs

Adası'ndaki Korakou'dan bilinmektedir. Bu örnek hem form ve hem de ağız kenarındaki parmak baskılı halat bezemesi ile Doğu Trakya örneklerini birebir yansıtır (Romanos 2011: 65, fig. 12.6: Pilides 1991: fig. 39).

Selanik'in kuzeyinde, Batı Trakya sınırları içinde kalan Kastanas'tan bilinen yakın form (Pilides 1991: fig. 40), Doğu Trakya'dan Yunanistan'a ve Kıbrıs'a uzanan biçim benzerliğinin yol hattını tamamlaması açısından önemli bir veridir.

Doğu Trakya DK. 2 tipinin, Balkan coğrafyasının güneyinde görüldüğü bir başka alan ise Troia'dır. Troia VI surlarının batı yanında, surların hemen dışında yer alan "Batı Kutsal Alanı" kazı sektöründe yer alan MÖ 9. Yüzyıl yapısı dikdörtgen planlı ve koridorlu kült yapısının kuzeydoğu yanında tespit edilen dairesel planlı, moloz taş dolgulu yapıların (Carolyn Chabot-Aslan 2011: 412 vd, fig. 22, 23) etrafında ele geçen Erken Demir Çağı malzemeleri içinde DK. 2 tipini yansıtan form dikkati çekmektedir (Ayaz 2021: dn.531, Kat. Tro 69).

Batı Karadeniz'de son yıllarda keşfedilmiş olan İnönü Mağarası'nda yapılan arkeolojik kazılar, alanda Erken Demir Çağı'nda da bir kullanım olduğunu kanıtlayacak veriler sunmuştur. Mağarada belirlenen kültür katları arasında II. Tabaka olarak tanımlanan Erken Demir Çağı evresinde ele geçen çok sayıda el yapımı, kaba hamurlu, Balkan/Trakya kökenli kap parçaları arasında DK. 2a tipine yakın form veren, parmak baskı halat süslemeli depolama kapları dikkat çekmektedir (Ekmen vdğ. 2020: fig. 12, 14).

Form benzerliği olmasına rağmen Kırklareli Müzesi'nde saklanan 29 (EK. 270) ve 508 (EK. 271) envanter numaralı (EK. 271) DK. 2a tipi kaplar ile DK. 2b tipini temsil eden 269 envanter numaralı kap (EK. 272a) arasında hamur ve astar farkı olduğu dikkat çeker. Bu sebeple 269 envanter numaralı kap her ne kadar Geç Tunç Çağı'ndan itibaren devam eden bir formu sürdürse de aslında Erken Demir Çağı'nın sonlarına tarihlenebilecek bir kaptır. Nitekim aynı müzede yer alan, Aşağıpınar Höyük buluntusu olan çark yapımı bazı kaplar 269 numaralı depolama kabıyla hemen hemen aynı hamur ve astar özellikleri sergilemektedir.

Bir başka Aşağıpınar Höyüğü buluntusu olan ve Kırklareli Müzesi'nde 2009-74 envanter numarası (EK. 280) ile teşhir edilen S/M. 7. Tipinin temsilcisi kap Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı'nın sürahi formlarının oldukça dışındadır. Kabın form açısından benzerlikler taşıyan örneklerine Wietenberg kültüründe daha kısa bir

boyunla (Puskás 2015: 100, 101, fig. 2/TA2a). Macaristan'ın Geç Tunç Çağı kültürlerinde ise gövdesinde eklenmiş tek küçük kulp ile rastlamak mümkündür (Vaczi 2013a, Tab. 7/5). Benzer özelliklere sahip olan, kısa boyun yapılı ve gövdeye iliştirilmiş karşılıklı iki küçük kulplu yakın formda depolama kaplarına Bulgaristan'ında da rastlamak mümkündür (Hristova 2018: Fig. 7/2; Nenova 2019: fig. 7.49).

Plovdiv Müzesi'nde sergilenen, kabartma sarmal motifli bir Geç Tunç Çağı çömleği S/M. 7 formuna yakındır (Şekil 243).

Trakya ve yakın çevresinde Erken Demir Çağı'na tarihlenen benzer formlar arasında en yakın örnek kuzeyde Babadağ kültüründen gelir. Ağız kenarı eksik olan bu örnek, formun genel hatlarıyla S/M. 7 tipine yakındır (Ailincăi 2016: fig. 20). Bulgaristan'daki Dren-Delyan nekropolünde bulunan ve Pernik Müzesi'nde sergilenen (Şekil 244) MÖ. 11-10. yy sürahisi, hafifçe dışa açılan ağız kenarı profili ile S/M. 7 tipinden ayrılsa da genel hatları ile bu forma yakındır. Troia'da ise benzer form, tek kulplu bir kapta karşımıza çıkmaktadır (Hnila 2012: fig. 16/ B28).

Kırklareli Müzesi kayıtlarına da Erken Demir Çağı tarihlendirmesi kesin olarak belirtilememiş olan 2009-74 envanter numaralı kabın (EK. 280), Aşağıpınar kazısında bulunsa da tabaka dışı buluntu olduğu anlaşılmaktadır. Form özellikleri açısından sahip olduğu analojik özgünlük de dikkate alınarak kabın kesin bir dille Erken Demir Çağı'na tarihlenmesi konusu sorunludur. Özellikle kabın yüzeyine uygulanan astar boya bezeme, Erken Demir Çağı'nın geç evrelerinde hatta sonrasında kullanılan bir üsluptur. Nitekim benzer bir teknikle yapılan süsleme Ainos'tan bir örnekte, çark yapımı olan AİN. 4 numaralı vazo parçasında karşımıza çıkar (EK. 198). Bu analojiden yola çıkarak Kırklareli Müzesi 2009-74 envanter numaralı kabın Erken Demir Çağı sonunda, çark yapımı çömlek geleneğinin yeniden başladığı dönemin hemen öncesine yani yaklaşık 8/7. Yüzyıla tarihlenebileceği akla gelmektedir.

Aşağıpınar Höyüğü'nde bulunup Kırklareli Müzesi'nde 338 envanter numarası ile sergide olan ve boncuklu yay fibula (EK. 305), E. Caner'in Tip IIIb (Caner 1983: 36 vd, Taf: 4/49-55), C.H.R. Blinkenberg'in Tip III olarak tanımladığı (Blinkenberg 1926: 17, Lev. 2-3) grubun üyesi olarak değerlendirilebilir.

Sadece gövde kısmı korunmuş olan tunç fibula, bir ucu daha ince olan yarım daire formunda bir gövdeye sahiptir. Gövde üzerinde üçü ortada biri kalın olan uçta olmak üzere üç adet küre/top/boncuk biçimli süsleme kabartması vardır. Kabartmalardan en ortada yer alan, Caner'in Tip IIIa ve IIIb formuna uygun olarak daha büyüktür. Hem bu büyük kürenin hem de onun iki yanındakinin üzerinde kabartma kuş motifi dikkat çeker.

Bu tipin MÖ. 1. Binyıla geçişten Geometrik Dönem sonuna kadar kullanıldığı önerisi (Blinkenberg 1926: 17, 78) yanında Geometrik Dönem ile Arkaik Dönem arasındaki süreçlere tarihlenmesi gerektiği de savlanmıştır (Caner 1983: 36, 37). Pınarhisar buluntusu olarak Edirne Müzesi'ne satın alma yoluyla gelen benzer tipte bir örneğin de yer aldığı bu fibulalar Trakya Bölgesi dışında Anadolu, Yunanistan ve Adalar'da yaygındır ve genel olarak MÖ. 9 ile 6. Yüzyıllar arasına tarihlendirilir (Baş 2009: 35, 35).

Aşağıpınar örneğinde görülen boncuklar üzerindeki kuş kabartmaları ilginç bir özellik olarak esere zenginlik katar. MÖ. 8. Yüzyıl, sanatın birçok alanında kuş tasvirinin hızla artıp Trakya ile birlikte Ege ve Anadolu'da da bir kültür birliği oluşturduğu bir evredir. Bu yüzyılda hemen hemen aynı zamanda hem Yunanistan'da hem Phrygia'da hem de Aşağı Tuna Vadisi'nde üretilen keramiklerin, fibulaların (Muscarella 1964: 34) en dikkat çeken bezeme elamanlarından biri olan kuş figürlerinin Trakya'da ise özellikle kuş habitatı açısından zengin olan Meriç Vadisi'nde karşımıza çıktığı görülür (Hristova 2018: 111; Nikov 2002: 215)[160]

Aşağıpınar buluntusu olan 338 envanter numaralı fibula da bu gelenekten ayrı tutulamaz. Trakya etkisi olduğu açık olan kuş bezekli bu fibula kompleks ve kaliteli işçiliği de göz önüne alınarak bölgede sanat kalitesinin yükseldiği bir dönem olan MÖ. 7/6. Yüzyıla tarihlenmelidir.

Kırklareli Müzesi'nde sergilenen yılan başlı, üç adet tunç takı parçası yer alır (EK. 306). Bunlardan 877 ve 513 numaralı envantere sahip olan iki tanesinin kayıtları incelenmiş ve Aşağıpınar Höyüğü buluntusu olan bu eserler envanter kaydında "Geç Tunç/Erken Demir Çağı" ve "Erken Demir Çağı" tarihlemesi ile tanımlanmıştır. Birer pazubent ya da bileklik olarak tanımlanan bu eserler ince birer sap ve baklava tipinde, üst yüzünde kazıma çizgi ve baskılarla süsleme yapılmış

[160] Kuş kabartma süslemeli fibulaların MÖ. 8. Yüzyıldan itibaren Anadolu ve Ege'de yayılımı konusunda bkz: Erdan 2019b.

başlık kısmından oluşur. Eserlerin sap kısımları kırık ve eksiktir. Başlık yüzeyindeki süsleme ise iki farklı tipte görülür. İki eserde, yüzün üst, alt ve iki yan kenarında birer baskı daire süsleme, bu süslemeler arasında ise kazıma ile yapılmış dikey ve çapraz çizgiler görülür. Eserin baş kısmının formu ile burada yer alan bu süslemeler başlığa bir şematik yılan başı görünümü vermektedir.

Yılan motifi, birçok kültürde olduğu gibi özellikle Klasik Trak dininde tanrısal bir figür bazen de ölen kişinin ruhunun simgesi olarak karşımıza çıkar (Georgiev 2022: 2). Erken Demir Çağının sonlarından itibaren sanatın birçok dalında olduğu gibi takı tasarımında da modellerden biri olan yılan deseni önemli bir sembolik süsleme olarak karşımıza çıkar (Tonkova 2015).

Aşağıpınar buluntusu olan şematik yılan başlıklı bilekliklerin stilistik açıdan en yakın benzerleri Sırbıstan'daki Čurug'da bulunan eser grubu içinde yer alan broşlardır. Detaydaki bazı farklar dışında hem kazıma hem baskı tekniği ile her iki grup örnekleri birbirine oldukça yakındır. MÖ. 4. yy'a tarihlenen (Rustoiu 2013: 3,4, fig. 2/3) Sırbistan örneklerine göre işçiliği biraz daha zayıf olan Aşağıpınar örnekleri, bu özelliğinden dolayı biraz daha erken bir evreye, MÖ. 6/5. Yüzyıllara tarihlendirilebilir.

Çanak çömlek ve metal buluntuları, Aşağıpınar Demir Çağı tabakalarının önce Geç Tunç Çağı-Erken Demir Çağı geçiş dönemi ile hemen ardından bir süre sonra kullanıldığını, ardından ise Erken Demir Çağı'nın son evreleri ile Geç Demir Çağı sürecinde yani MÖ. 7-4. Yüzyıllar arasında yeniden işlev kazandığını düşündürecek niteliktedir.

2.6.5. Menekşe Çatağı Höyüğü Buluntuları[161]

Menekşe Çatağı kazılarında bulunan Erken Demir Çağı malzemesi içinde bölgeden bilinen bol mineral katkılı, parlak yüzeyli siyah ve gri tonlarında keramikler yer alsa da ağırlığı, aynı dönem Balkan kültürlerinde çok görülmeyen kızıl, koyu kahverengi ve devetüyü renklerinin tonlarında bir malzeme grubu öne

[161] Menekşe Çatağı Höyüğü'nün Geç Tunç-Erken Demir Çağı tabakalarından gelen malzemelerden sadece Tekirdağ Müzesi'nde yer alan sayılı parça üzerinde çalışma yapılmıştır. Analoji ve tarihlendirme önerileri bu malzemeler ölçeğinde yapılmış olup höyüğün tüm Geç Tunç ve Erken Demir Çağı tabakalarını kapsamaz.

çıkar. Erken Demir Çağı'nın en iyi bilinen kapları arasında yer alan yumrulu keramik (Buckelkeramik) höyükte çok az sayıda tespit edilmiştir (Özdoğan-Aksaç-Işın 2004: 427).

Menekşe Çatağı kazılarında olasılıkla tabaka dışı buluntu olduğu için Tekirdağ Müzesi'nin kayıtlarına "İlk Demir Çağı veya İlk Tunç Çağı" şerhiyle giren 2683 envanter numaralı (EK. 288), S/M. 5 tipini temsil eden pt. Sürahi, formu itibariyle Trakya Erken Demir Çağı'nda çok yaygın olmasa da hem öncülleri hem de Erken Demir Çağı kültürü açısından yakın çevrede analojisi yapılabilen bir örnektir.

Kuzeyde, Macaristan çevresindeki Geç Tunç Çağı kültürlerinde benzer form, çok daha zengin bezeme unsurlarıyla karşımıza çıkar (Vaczi 2013: tab. 7). Aynı şekilde kuzeydoğu Bulgaristan'da Geç Tunç Çağı'nda görülen benzer bir sürahi ya da kupa formu dikkati çekse de ağız kenarına birleşen, küçük mahmuzlu kulp özelliği ile S/M. 5 form tipinden ayrılır (Hristova 2018: fig. 2/18).

Hem Macaristan hem kuzey batı Bulgaristan'da görülen Geç Tunç Çağı örneklerin genel form özellikleri ile Menekşe Çatağı buluntusu olan sürahiye yakın olması, S/M. 5 formunun Geç Tunç Çağı'nda kuzeyden güneydoğuya doğru gelişen bir üretim geleneğinin basit form özellikleri kazanmış bir örneği olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim çanak çömlek ustalığında bir formun bölgeler arasında ve zaman içerinde bazı detay farkları ile üretiminin sürdürülmesi mümkündür.

Karpat Dağları'nın güneyindeki Babadağ kültüründe görülen yakın form (Ailincăi 2020: fig. 2/5), Macaristan'ta Geç Tunç Çağı'nda başlayıp zaman içerisinde Marmara kıyılarına kadar inen bir üretim geleneğinin ara formu olarak değerlendirilebilir.

S/M. 5 form tipinde sürahi biçimin yakın bir paraleli Sofya Müzesi'nde karşımıza çıkar (Şekil 245). Ancak bu örnek yüksek kaidesi ile, Menekşe Çatağı örneğinden ayrılır. Plovdiv Müzesi'nde sergilenen benzer forma sahip ama yarım gaga ağızlı sürahinin benzeri Troia'da da karşımıza çıkmaktadır (Plides 1991: fig. 14/ B46).

Tekirdağ Müzesi 2902 (EK. 281) ve 2903 (EK. 282) envanter numaralı sürahiler Trakya Bölgesi'nin Geç Tunç ve Erken Demir Çağı çanak çömlek kültüründen bilinen bir formdur. Babadağ ve Pseniçevo kapları arasında tiplerin yakın benzeri sürahi formu dikkat çeker (Ailincăi 2016: fig. 15/23; Ailincăi 2020:

fig. 2/135). Erken Demir Çağı'nda bu yörede bu tip kapların olması şaşırtıcı değildir zira Yukarı Trakya'daki Radnavo şehrinden gelen örnek aynı formun bölge de Geç Tunç Çağı'nda da kullanımda olduğunu ortaya koyar (Hristova 2018: fig. 1/ 2).

Bu tip kaplar hemen hemen aynı form özellikleri ile Troia'nın Erken Demir Çağı'nda da kullanımını sürdürmüştür (Hnila 2012: pl. 206, 20/ B44, Kat nr: 1102).

Menekşe Çatağı kazısında bulunarak Tekirdağ Müzesi'nde 2973 envanter numarasıyla teşhir edilen K. 1 tipi kupa Orta Avrupa (Neugebauer vd. 1994: abb. 92) ve Karpatlar çevresinde (Puskás 2015: pl. 16/1) Orta Tunç Çağı kültürlerinde, Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda ise Romanya'da (Miclea ve Florecu 1980; Bălan vd. 2016: pl.III) karşımıza çıkan bir form geleneğini sürdürür.

Bu kabın, az sayıdaki örnekle Babadağ'da (Ailincăi 2016: Fig. 15/ 32) yakalanan yakın paralelleri Pseniçevo kültür bölgesinde çok daha yoğun bir şekilde karşımıza çıkar (Ailincăi 2020: Fig. 2/ 125, 126; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 4/2, 3; 5/10). Bu durum formun ana yayılım alanının Trakya'nın doğu yarısı olduğuna işaret eder.

K1 tipi kupaların Taşlıcabayır Tümülüsü'nden gelen bir örnekle de temsil edildiği düşünüldüğünde, Menekşe Çatağı buluntusu olan 2793 envanter numaralı kupanın (EK. 286) karın bölgesindeki yiv süsleme yanında belirgin bir şekilde görülen yumrucuk bezemesi bu örneği Taşlıcabayır Tümülüsü buluntularından çok daha özenli ve başarılı bir üretime işaret eder. Bu kupa hem formunun genel özellikleri hem de karın bölgesine işlenmiş verev yiv deseni ve belirgin yumrucuk biçimli süsleme öğeleriyle MÖ. 2. Bin yılda Karpatlar Vadisi'nden başlayıp, Erken Demir Çağı'nda Babadağ kültürü yoluyla Troia'ya uzanan bir kültürel dönüşüm ve etkileşimin ara formunu temsil eder. Doğu Karpat Havzası'nda MÖ. 2. Bin yılda üretilen uzun boyunlu, tek kulplu, yarım kesik gaga ağzı biçimli ve torba dipli kaplar (Kovács 1995: abb. 3/2,3,4; 6/1) Babadağ kültüründe kısalan boyun yapısı ve aşağı doğru sarkan tabanı ile karşımıza çıkarken aynı kap türü Menekşe Çatağı ve Troia'da (Hnila 2012: Pl. 199/715; Pinter 2005: fig. 2) Babadağ'dan aldığı özelliklere yeniden yarım gaga ağız tipini ekleyerek kronolojik sıralamayı tamamlar. Çok yakın form tipleriyle gelişimini izlediğimiz kabın tüm bu yolculuğunda değişmeyen en belirgin unsur ise şişkin gövdesi üzerine işlenmiş dikey yiv dizisi ve yumrucuk süslemelerdir.

Bütün bu değerlendirmeler Menekşe Çatağı kupasının Taşlıcabayır'dan sonraki ve Troia VIIb2 tabakası ile ise çağdaş bir sürece verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu durumda K1 tipi kupaları temsil eden Menekşe Çatağı 2973 envanter numaralı kupa Erken Demir Çağı I. evreye tarihlenebilir.

K. 14 tipini temsil eden 2681 envanter numaralı kupa (EK. 285) form itibariyle Trakya Bölgesi'nde Erken Tunç Çağı'ndan beri bilinen bir kap tipini temsil eder (Leshtakov 2004: fig. 6/6). Yukarı Trakya'da, Karadeniz kıyısına yakın bir bölgeden gelen küçük dirsekli Geç Tunç Çağı kupa örneği K.14 tipine oldukça yakındır (Hristova 2018: fig. 2/11). D. Nenova'nın Geç Tunç Çağı Trakya Bölgesi kap formları tasnifine göre Tip. C5 grubu kupalar içinde yer alan Chokoba buluntusu örnek yine Menekşe Çatağı kupasına yakın form benzerliği göstermektedir (Nenova 2019: pl. 28/a).

Erken Demir Çağı'na geçildiğinde ise aynı formun yakın benzerleri yine aynı kültür coğrafyasında yer alan Babadağ'da (Ailincăi 2020: fig. 2/30; Ailincăi 2015: fig. 15/38), Saharna'da (Ailincăi 2016: fig. 20/107) karşımıza çıkmaktadır.

Kuzey Trakya-Romanya bağlantılı bir kültürün uzantısı olarak Menekşe Çatağı'nda ortaya çıkan K.14 tipi kupalar neredeyse aynı tip özellikleriyle Anadolu kıtasına da geçmiştir. C. Blegen'in hazırladığı Troia kap formları içinde, Troia VIIb tabakasından bir kupa formu K.14 tipindedir. (Hnila 2012: pl. 20/ B 48). (Şekil 246)

Formun Anadolu'daki diğer yakın temsilcisi ise Demir Çağı'nda Trakya kültür bağlantısına açık olduğu bilinen bir başka yerleşimde, Daskyleion'da görülür. MÖ. 7-6. Yüzyıla tarihlenen çark yapımı maşrapa örneklerinin Larissa'daki örnek dışında Aeolis Bölgesi'ne yabancı olduğuna dikkat çeken Y. Polat, Daskyleion repertuvarında yer alan bu formun öncüllerinin Gordion'daki Erken Demir Çağı el yapımı benzerleri olduğunu önererek bu bağlantının Phrygler'in göçü süreciyle ilişkili olabileceği iddiasında bulunur (Polat 2002: 127, 128, Lev. 61). (Şekil 247)

Tunç Çağından Ege Arkaik Dönemi'ne kadar geniş bir zaman aralığında Trakya ve çevresinde izi sürülebilen bir formu temsil eden K. 14 tipi Menekşe Çatağı kupasını, hem en yakın benzeri olan analojik örnekleri hem de ortak olduğu kontekst buluntuları dikkate alınarak MÖ. 12. Yüzyıl sonu ile MÖ. 11. Yüzyıla tarihlemek gerektiği düşüncesindeyiz.

Öte yandan Batı Makedonya'da Erken Demir Çağı envanterinde K.14 tipi kupa formuna yakın örnekler görülmesi (Rhomiopoulou 1971: fig. 4/24) Daskyleion üzerinden Phrygia bağlantısı kurulması konusundaki düşünceye kolaylık sağlayacak bir veridir. Ancak bu bağlantı teorisi değerlendirilirken Erken Tunç Çağı'ndan itibaren bu kap formunun el yapımı olarak üretildiği Romanya-Kuzey Trakya bölgelerinin de gözden uzak tutulmaması gerektiği açıktır.

Menekşe Çatağı Höyüğü'nün Erken Demir Çağı tabakalarında parçalar halinde bulunarak tümlenen ve Tekirdağ Müzesi'nde 2900 numarası ile envantere alınan bir fincan (EK. 287) K. 17 tipi kupalara örnektir. Bu tipi hem Geç Tunç Çağı'nda hem de Erken Demir Çağı sürecinde çeşitli tiplemeleriyle oldukça geniş bir coğrafyada karşımıza çıkmaktadır.

K. 17 tipi kupaların çok yakın bir paraleli Batı Makedonya Erken Demir Çağı'nda görülürken (Rhomioupoulou 1971:pl. 61/27, 29, 30) Babadağ, Cozia'da (Ailincăi 2020: fig. 2/ 19, 20, 80) ve Pseniçevo'da (Ailincăi 2020: fig. 2/ 127) bulunmuş olan kupa tipleri bazı detaylarla bu tipten önemli ölçüde ayrılırlar.

K. 17 tipine yakın formda kupa örnekleri Balkanlar'ın dışında, "Deniz Kavimleri göç yolları" üzerinde de izlenir. İtalya'nın batısındaki Lipari Adası'nda (Pilides 1991: fig.31),

Kıbrıs Adası'nda (Pilides 1991: fig. 21) ve İsrail'deki Tell Qasille höyüğünde (Pilides 1991: fig.31) bulunmuş olan el yapımı, perdahlı "Barbar Keramikleri" grubu içinde benzer tipte kupa örnekleri olması son derece dikkat çekicidir.

Veriler, K. 17 tipi kupaların Batı Balkanlar'da MÖ. 2. Binyıldan köklenen bir form olarak Erken Demir Çağı'nda da bu bölgeden hem güneye hem de doğuda Menekşe Çatağı'na dağıldığını düşündürecek niteliktedir.

Tekirdağ Müzesi'ne 2682 Envanter numarası ile kaydı yapılan ve ÇKK. 3 tipini temsil eden çift kulplu içki kabı (EK. 283) Geç Tunç Çağı'nda Trakya Bölgesi ve yakın çevresinde yaygın bir şekilde karşımıza çıkan küresel gövdeli kantharos tipi kapları anımsatmaktadır. Özellikle kuzey/kuzeybatı Trakya Bölgesi'nin Geç Tunç Çağı kap formları arasında ÇKK. 3 tipine çok yakın form özellikleri gösteren tipik kap tipleri dikkat çeker (Miclea ve Florecu 1980: kat. Nr: 421). Nitekim Kuzey Yunanistan/Batı Trakya Bölgesi'nde ÇKK. 3 tipine çok yakın bir form sergileyen "Küre biçimli kantharos/Kugelkantharoi" örnekleri (Horejs 2007a: 118, abb. 61) B.

Horejs tarafından Rodoplar ile Tuna Bölgesi arasının tipik malzemesi olarak tanımlanır (Horejs 2007a: 123). Kamenitsa (Plovdiv) buluntuları arasında da Geç Tunç Çağı'na tarihlenen bir çift kulplu kap form özellikleri açısında Menekşe Çatağı örneğine oldukça yakındır (Bozhinova 2018:445, 548, Cat. 574). Ama Menekşe Çatağı kabının form özellikleri ile neredeyse birebir paralellik kurulabilecek örnek Romanya'dan, Zimnicae'den gelen bir geçiş evresi örneğidir (Bouzek 1985: fig. 97/1)

D. Nenova'nın bölgesel form tasnifine göre de Trakya Bölgesi'ndeki Geç Tunç Çağı örnekleri içerisinde ÇKK. 3 tipine yakın form özellikleri gösteren örnekler Batı Rodoplar'daki veri sahalarından gelir (Nenova 2019: fig. 10.3/1a, 7/14). Öte yandan Geç Tunç Çağı'nın bir başka yakın form örneği ise Drama'dan gelmektedir (Hristova 2018: Fig. 5/1).

Geç Tunç Çağı'nda Trakya'nın kuzey coğrafyasında hakim olan Coslogeni kültüründe doğduğu anlaşılan bu tipin Erken Demir Çağı'nda biraz daha güneye inerek merkez ve Doğu Trakya'da da mutfak kültürüne dahil olduğu anlaşılmaktadır. Gluhite Kamani'nin Geç Tunç Çağı-Erken Demir Çağı geçiş dönemini temsil eden II. Tabakada bulunan, karın kısmı yiv bezemeli örnek form özellikleri açısından ÇKK. 3 tipi ile benzerdir (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 20 vd, fig.4/6). (Şekil 248).

Doğu Trakya'da ÇKK.3 tipi ile temsil edilen çift kulplu içki kaplarının yakın benzerlerinin ise olasılıkla Geç Tunç Çağı'ndan Batı Balkan coğrafyasından süregelen bir etki ile bağımsız olarak Makedonya'da geliştiği anlaşılmaktadır (Rhomoupoulou 1971: fig. 3/8, pl. 58/8). Ancak bu örneklerin daha uzun bir boyun yapısı ve şerit biçimli kulpları ile ÇKK. 3 tipinden farklılaştığı dikkati çeker.

Menekşe Çatağı bulgusu olan ÇKK.3 tipi kabın form özellikleri ile Gluhite Kamani ve örneği gibi Erken Demir Çağı'nın ilk evrelerine tarihlenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Gluhite Kamani örneğinde dikey yiv süsleme ile bezenmiş olan kap Menekşe Çatağı örneğinde bölgenin Geç Tunç Çağı geleneklerini sürdürerek kazıma tekniğinde nokta, çizgi ve şevron motifleri kullanılmıştır.

Tekirdağ Müzesi'nde korunan 2792 envanter numaralı (EK. 284), DK. 3 tipi kap Geç Tunç Çağı'nda Transilvanya'da (Berecki 2016: pl. 21/4), Kuzey Yunanistan/Batı Trakya bölümünde (Horejs 2007a: 135 vd., abb. 82/ F2, F4), Geç

Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı geçişinde Karpatlar'da karşımıza çıkar (Златовскæая ve Мелюкова 1969: 7 vd. Puc. 7/1).

Bunun yanında kabın Erken Demir Çağı'na tarihlenen benzerlerine hem Kuzeybatı Balkanlar'da hem de Doğu Trakya çevresinde rastlamak mümkündür. Trans-Tuna Bölgesi'nin batı kesimindeki Ménfőcsanak isimli Erken Demir Çağı veri alanında (Ilon 2015: Taf. 3/1) ve Transilvanya'daki Alba Iulia'nın Erken Demir Çağı birinci evreye ait tabakasında (Lascu 2012: 148, pl. VII/1) 2792 envanter numaralı kaba yakın form özelliği gösteren örnekler yer alır. Ancak Alba Iulia'daki bu ağız kenarı parçası, ağız kenarındaki çift tutamağı ve yumru benzemesi ile Menekşe Çatağı örneğinden farklıdır.

Babadağ'da özellikle tipin her iki örneğinin çok yakın benzerleri yine depolama kabı olarak üretilmiştir (Ailincăi 2020: fig. 2/34; Ailincăi 2016: fig. 15/57, 58). Formun, tutamak eklenmiş örneklerinin Erken Demir Çağı'nın hem birinci hem de ikinci evresinde Bozhinova Pseniçevo kültüründe de sevilerek kullanılan bir kap biçimi olduğu anlaşılmaktadır (Bozhinova 2012: fig. 5).

Konikal gövdeli depolama kapları Kıta Yunanistan'da Thebes'te ve Dimini'de Kıbrıs'ta ise Maa- Paleikastro yerleşiminde el yapımı perdahlı kaba keramik grupları içinde görülür (Rominos 2011: 21,22, 60, Tip. 5A) ve bu örnekler form açısından özellikle Menekşe Çatağı buluntusu olan kaba oldukça yakındır.

Troia VIIb2 evresinin kap parçalarından biri olarak P. Hnila'nın çalışmasında 1136 katalog numarası ile tanımlanan parça sunduğu profil özellikleri açısından özellikle Menekşe Çatağı bulgusunun temsil ettiği DK. 3 tipini karşılayacak bir form izlenimi vermektedir (Hnila 2012)

Esasında DK. 2 tipinin yakın bir formu olan DK. 3 kapları da tıpkı onlar gibi aynı kültürel yayılımı göstermektedir. DK. 2 tipinin kültürel bağlantı ve bölgeler arası kültürel iletişimdeki yeri konusundaki düşüncelerin DK. 3 tipi için de dile getirilmeleri mümkündür.

Menekşe Çatağı Höyüğü'nün Erken Demir Çağı'na tarihlendirilen pişmiş toprak minyatür kaplar dikkati çeker. Bunlardan "33L. 46.1" açmasından bulunarak Tekirdağ Müzesi'nde 2605 envanter numarasıyla saklanan örnek (EK. 290) mineral ve organik katkılı, kahverengi ve siyah renk hamura, siyah renkli dış yüzey rengine sahiptir. Toplam 2,1 cm yüksekliğe sahip olan kap çok yüksek olmayan ancak

neredeyse ağız çapı genişliğinde bir kaide üzerinde yükseldiği görülür. Kaidenin oturduğu yuvarlak taban hafifçe içbükeydir. Sığ gövdesi 2,9 cm çapındaki dışa açık ağzı yuvarlaktır. Ağız kenarıyla bütünlük sergileyen, ip delikli kalınca bir tutamağı vardır.

2880 envanter numaralı diğer pişmiş toprak minyatür kap ise 2,8 cm yüksekliğe, 3 cm ağız çapına sahiptir. El yapımı olan kabın kahverengi tonda renge sahip hamuru yoğun taş ve kum katkılı olup oldukça kaba bir şekilde biçimlendirilmiştir. Düşük seviyeli ateşte pişirildiği anlaşılan kap yarı küresel gövdeli, düz dipli ve dik yükselen ağız kenarı profillidir.

2770 envanter numaralı bir diğer minyatür kap ise sığ gövdeli, geniş ağızlı bir çanaktır. El yapımıdır ve özensiz bir işçilikle birleştirilmiştir. 6,7 cm çapındaki kap kahverengi hamur ve yüzey rengine sahiptir. Orta dereceli bir ateşte pişirildiği anlaşılan kabın hamurunda taşçık katkı dikkat çeker (EK. 291).

Menekşe Çatağı Höyüğünün söz konusu minyatür kapları Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı veri sahalarından bilinen buluntulardır. Özellikle kültle ilişkili alanlarda karşılaşılan bu kapları en yakın benzerlerine güneydoğu Rodoplar'daki Erken Demir Çağı kült alanı olan Gluhite Kamani'de rastlanmıştır (Нехризов 2019: 45).

Menekşe Çatağı Höyüğü'nde bulunan Geç Tunç/ Erken Demir Çağı Balkan keramik repertuvarında en sık görülen bezeme unsurlarının Pseniçevo, Babadağ-Otomani ve Troia VIIb kültürlerinden bilinen çizgi bezemeler, birleşen baskı bezekler ve ip baskı bezemeler olduğu; Ayrıca yine dönemin Balkan kültürlerinden yaygın olarak bilinen kazıma üçgenler, şevronlar nokta bezemelerden oluşan keramik dekorasyonlarının da sevilerek kullanıldığı kazı heyetinin raporlarına yansımıştır (Özdoğan-Aksaç-Işın 2004: 426,427).

Tekirdağ Müzesi'nde Menekşe Çatağı Höyüğü Erken Demir Çağı vitrininde sergilenen iki adet pişmiş toprak figürün vardır (EK. 310). 2687 envanter numarasına kayıtlı olan figürin yoğun şekilde ince mineral, az oranda ise taşçık ve bitkisel katkı içeren hamurla biçimlendirilmiştir. Orta dereceli ateşte fırınlandığı anlaşılan figürinin yüzeyi siyah ve açık kahverengi tonlarında alacalı renklidir. Üst kısmı hafif içe bastırılmış, iki yana genişleyen küt biçimli kafası hafif öne eğiktir. Yüz organları oldukça belirsiz bir şekilde işlenmiştir. Kalın ve kısa bir boyundan sonra iki yana

açılan kısa iki kolu olan figürin boyundan biraz daha uzun ancak onunla aynı kalınlıkta bir gövdeye sahiptir. Gövde iki yana açılan, kıllardan daha kısa iki ayakla sonlanır. Eller ve ayakların ucu sivriltilmiştir. Gövde yüzeyinde, içi boş bir objenin bastırılması ile yapılmış nokta bezemeler görülür. Bunlardan, göğüs kısmına yapılan bir kolye görünümü verir. Eser 5 cm yüksekliğindedir.

2765 envanter numaralı ikinci figürin ise detayda farklı bir stile sahiptir. 5,6 cm yüksekliğindeki figürin kum katkılı, pembemsi renkte hamurdan biçimlendirilmiştir. Orta dereceli ısıda pişirildiği anlaşılan eserin yüzeyinde kaba bir perdah uygulaması fark edilir. Figür birbirine bitişik olan dizlerinin üzerinde oturan, kısa, kalın ve uçlara doğru incelen kılları iki yana açılmış, uzunca boyunlu, boyundan çok az daha geniş tutulmuş bir baştan oluşur. Başın ön yüzünde hamurun elle sıkıştırılması suretiyle figürün burnu, onun iki yanında ve altında açılan deliklerle de gözler ile ağzı oluşturulmuştur. Başın iki yanındaki kulak çıkıntılarının üstündeki basit çizgiler saç ya da bat olarak yorumlanmıştır. Boyundaki üç sıra yiv ise bir kolye betimi olmalıdır.

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı için tipik olan bu figürinlerden özellikle 2687 envanter numaralı örneğin temsil ettiği tip Pseniçevo ve Babadağ kültürelerinde yaygındır (Nekhrizov vdğ. 2012: 224, fig. 5; Ailincai 2020: 454, fig. 8). Gluhite Kamani'nin Erken Demir Çağı II. Evre tabakalarındaki örneklerde (Нехризов 2019: 45) belirgin kılınmış olan cinsel uzuv bu tip figürinlerin erkek betisi olduğunu düşündürmektedir**.** Çatalka, Stara Zagora, Assenovet gibi önemli Demir Çağı veri merkezlerinden de bilinen (Georgieva 2001: 89, fig. 3/f) bu tip figürinlerin örnekleri ayrıca Haskovo Müzesi'nde sergilenir[162]**.** (Şekil 249)

Transilvanya'daki Rotbav kentinde yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen Geç Tunç Çağı, Tei Kültür bağlantılı pişmiş toprak figürin, Menekşe Çatağı'nda bulunan 2687 envanter numaralı örneğin kültürel köken bağlantısını açıklayacak kadar benzer tipoloji sunmaktadır (O. Dietrich 2011: 89. Abb. 1/1, taf. 1)

Tekirdağ Müzesi 2695 envanter numarasına kayıtlı demir fibula parçası (EK. 307) E. Caner'in Tip IIb tipi yay fibula grubu içinde değerlendirilir. Menekşe Çatağı

[162] Menekşe Çatağı, batı kesiminde kazısı yapılan Demir Çağı çukurlarının birinde bulunmuş olan 2687 envanter numaralı heykelcik kazı ekibi tarafından Bulgaristan'daki İzvora kazısında bulunan bir Erken Demir Çağı örneği ile karşılaştırmıştır (Özdoğan, Aksaç ve Işın 2004: 422,423).

Erken Demir Çağı buluntuları içinde yer alan fibula dövme tekniği ile imal edilmiştir. Yarım daire yay biçimli gövde kısmı ortada daha kalın, uçlara doğru incelen yuvarlak bir kesite sahiptir. Uçlardan biri kıvrılarak spiral halka oluşturulmuşken diğer uçta iğne tutma plakasının uç kısmı görülmektedir. Eserin gövde kısmındaki dövme tekniğinden kalan izler ile tutma plakasının durumundan dolayı eserin "yarım işlenmiş/tamamlanmamış" bir fibula olduğu düşünülmüştür.

2695 envanter numaralı demir fibula, benzerlerine güneybatı Anadolu'daki Asarlık'ta mezar kazılarında bulunarak Erken Geometrik Dönem'e tarihlenen örneklerle karşılaştırılabilir (Caner 1983: 29, Taf. II/24; Blinkenberg ve Kinch 1931: 77, pl. 2.3/47). Form bölgeye de yabancı değildir. Bulgaristan'da Drama ve Dolni Glavanak yakınlarındaki Erken Demir Çağı mezarlarında ve diğer bölgelerde benzer formda tek spiralli yay fibulalar ele geçmiştir. Bu bulgular da MÖ. 9/8. yy'lara tarihlenir (Czyborra 2001: 93, 94, abb.38)

Menekşe Çatağı Höyüğü'nün Erken Demir Çağı tabakalarında tespit edilen diğer buluntular arasında bikonik biçimli pt. ağırşaklar, kemik aletler, taş yassı balta örnekleri ve çeşitli bronz aletler de Tekirdağ Müzesi envanterine girmiştir (EK. 308, 309).

2.6.6. Maydos Kilisetepe Höyüğü Buluntuları

Doğu Trakya'da stratigrafi ile belirlenmiş buluntu merkezlerden bir olan, Maydos Kilisete Höyüğü'nde V. Tabaka, Troia VI ile çağdaş Geç Tunç Çağı yerleşimlerini temsil ederken IV. tabaka Troia VIIb tabakası ile paralel Derken Demir Çağı evresidir.

Höyüğün Geç Tunç Çağı'na tarihlenen V. Tabakasında sadece birkaç keramik formu Troia VI ile benzerlik gösterdiği, genel olarak Troia'dan tamamen farklı ve özellikle de Balkan/Trakya kökenli bir kap repertuarı olduğu anlaşılmıştır (Başaran Mutlu, 2019: 5). Örneğin bu tabakada bulunan bazı kap formlarının direkt olarak Batı Karadeniz kıyı kesiminde bulunan örneklerle yakın benzerlik gösterdiği anlaşılmıştır (Sazcı 2016: 64-66, Res. 16-17).

M. Özdoğan, yüzey araştırma sonuçlarına dayanarak Gelibolu Yarımadası genelinde Erken Demir Çağı bulgusu olmadığı sonucuna varsa da (Ceylan vdğ. 2008:

3; Özdoğan 1984: 64; Özdoğan 1985: 226; Özdoğan 1987: 16) yarımadanın güney ucunda yer alan Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde bu döneme ait güçlü bir repertuvar ile tespit edilmiştir. Maydos Kilisetepe'de Erken Demir Çağı'nı temsil eden IV. tabakada ise önceki evrelerden bilinen keramiklerin devam etmesi yanında daha etkin bir şekilde Balkan keramiği görülür (Başaran Mutlu, 2019: 7; Sazcı 2016: 68, Res. 19; Sazcı 2012: 393-394; Sazcı 2013: 45,47; Sazcı ve Başaran-Mutlu 2018; Uzun 2019: 8).

Maydos Kilisetepe Höyüğü'nda IV. tabakakadan gelen bulgular içinde inceleme fırsatı bulduğumuz keramik buluntuları deniz seviyesinden ortalama (+) 28.50 m ile (+) 32.50 m kotları arasında bulunmuş örneklerdir.

Taşlıcabayır ve Menekşe Çatağı höyüklerinde bulunan tüm ya da tüme yakın örneklerle birlikte MY. 2 numaralı kap parçasının da (EK. 223) temsil ettiği S/M. 8a tipi sürahiler Trakya Bölgesinin çeşitli bölümlerinde Orta ya da Geç Tunç Çağı'nda var olan formların geleneğini sürdürür. Babadağ ve Pseniçevo kapları arasında tiplerin yakın benzeri sürahi formu dikkat çeker (Ailincăi 2016: fig. 15/23; Ailincăi 2020: fig. 2/135).

Bu form hemen hemen aynı özelliklerle Troia'nın erken Demir Çağı'nda da karşımıza çıkar (Hnila 2012: pl. 206, 20/ B44, cat Nr. 1102).

K.2 tipi kupaların birer parçası olarak tanımlanan MY. 3 (EK. 224), MY. 4 (EK. 225), MY. 5 (EK. 226) ve MY. 6 (EK. 227) numaralı keramik parçaları Orta ve Geç Tunç Çağları'nda kuzey ve kuzeybatı Balkan kültürlerinde bilinen bir formun devamı olan (Bălan vdğ. 2016:pl. III/83; Ljuština ve Dmitrović 2015; 41, fig. 13; Puskás 2015: fig. 4, pl. 2/3, pl. 9/5), Erken Demir Çağı ile birlikte kazandığı yeni özelliklerle Orta Dinyester Vadisi'nde (Niculiță vd. 2016: 315, fig. 20/4-6) ve Kuzeybatı Karadeniz'de ortaya çıkar (Ailincăi 2020: fig. 2) . Pseniçevo kültür bölgesinde daha seyrek görülen bu formun bölgeye çok da yabancı olmadığı Galabovo, Ada Tepe, Babyak, Dragoyna gibi merkezlerde ele geçen örneklerden bilinmektedir (Dimitrova 2011: fig. 4; Georgieva 2001: 88, fig. 2/a).

Troia VIIb2 tabakasında benzerleri bulunan (Hnila 2012: pl. 199/ 1133) K.2 tipi kupaların kuzeyden güneye, Anadolu'ya geçişinde Maydos'un önemli bir durak olduğu anlaşılmaktadır.

MY. 9 (EK. 230), MY. 10 (EK. 231) ve MY. 18 numaralı (EK. 238) ağız ve gövde parçası keramiklerin dahil olduğu K. 14 tipi Trakya Bölgesi'nde Geç Tunç Çağı'ndan itibaren bilinen bir formdur (Hristova 2018: fig. 2/11; Nenova 2019: pl. 28/a). Bu form Erken Demir Çağı'nda da bölge ve kuzey komşu kültürlerde devam etmiştir (Ailincăi 2020: fig. 2/30; Ailincăi 2015: fig. 15/38; Ailincăi 2016: fig. 20/107).

Formun Troia VIIb'de (Hnila 2012: pl. 20/ B 48) el yapımı, MÖ. 7-6. Yüzyıllarda ise Daskyleion'da çark yapımı olarak varlığını sürdürmesi geleneğin sürekliliği dışında kültürel etkileşimde yol haritası hazırlanırken Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün de dikkate alınması gerektiği ortaya koyar. Nitekim aynı forma ait bu üç parçanın höyüğün tepe noktasında ya da tepeye yakın üç açmasında, farklı kotlarda bulunması bu tipin Maydos Kilisetepe'de Erken Demir Çağı'nın farklı evreleri boyunca kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir. Benzerleri Batı Makedonya'nın Erken Demir Çağı envanterinde de yer alan (Rhomiopoulou 1971: fig. 4/24) bu kupa formunun Erken Demir Çağı'nın hemen ardında Maydos'a yakın bir coğrafyada yer alan Daskyleion'da görülmesi bağlantının sağlanması açısından dikkat çekicidir.

MY. 1 (EK. 222) ve MY. 15 (EK. 235) numaralı kapların ağız tablası üzerinde, MY. 34 (EK. 251) numaralı gövde üzerinde görülen zigzag motifi, Erken Demir Çağı'nda Trakya Bölgesi ve Troia'dan örnekleri bilinen bir kap süsleme uygulamasıdır (Bulatovic 2007: pl. III/21; Dmitrova 2011: Fig. 2/1; Hnila 2012: pl.201/1201, pl. 203).

D4/2 açmasında bulunan MY. 31 numaralı parça (EK. 248) yüzeyinde görülen kazıma tekniği ile yapılmış dikey iki çizgi ve onun üstündeki konsantrik daire bezemesi kuzeyde, Bulgaristan'ın Geç Tunç Çağı'na ait Zimnicae -Plovdiv-Çerkovna kültüründen bilinen bir motifin (tamamlanmamış?) bir yansımasıdır. Motif, çok daha kaliteli bir işçilikle Plovdiv Müzesi'nde sergilenen Geç Tunç Çağı örneklerinde izlenebilir (Şekil 250).

Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde incelenen Lades biçimli kulplar çanak formundaki kaplarda kabın ağız kenarına yatay olarak yerleştirilen, genellikle tepe kısmı geniş tutulan üçgen biçimli kulp formudur. Her ne kadar Maydos Kilisetepe'de bu kulplar VIIa2 tabakasından V. tabaka sonuna kadar olan tabakalara verilse de

(Başaran 2019: 174), incelediğimiz IV. tabaka malzemesi içinde de bu formun az oranda da olsa devam ettiği anlaşılmıştır. MY. 24- 27 numaralı keramikler bu kulp formunun birer örneğidir. Bu kulplar Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı kültürlerine yabancıdır. Buna rağmen Orta Tunç Çağı'nın erken evrelerinde Makedonya ve Teselya'da ortaya çıktığı düşünülen (Horejs 2007a: 296) bu kulp tipinin MÖ. 2. Binyıl süresince Teselya, Makedonya, Kuzey Ege Adaları, Türkiye Trakyası ve Bulgaristan gibi geniş sayılabilecek bir alanda yayıldığı görülür (Başaran 2019: 175; Horejs 2007a: 104 vd. Taf. 83, 84, 150; Heurtley ve Radford 1927/1928: 140, Fig. 20/ Nr. 3; Hristova 2018: Fig. 12).

Maydos Kilisetepe IV. tabaka buluntuları arasında yer alan bu kulplar, höyüğün Orta Tunç Çağı tabakalarından beri bilinen yereldeki geleneğin Erken Demir Çağı'na geçişte bir süre daha devam ettiğine işaret eder (EK. 244).

MY. 23 numaralı keramiğin (EK. 243) ön yüzünde bir parça halinde korunmuş içi yiv ve üçgen bezemeli daire motifi ise Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı keramik süsleme öğesi olarak sıkça kullanılan ve "güneş diski" olarak tanımlanan dairesel bezemeleri hatırlatmaktadır (Hristova 2018: fig. 9; Leshtakov 2009: fig. 9; Nikov 2001: fig. 5).

Aynı şekilde MY. 22 numaralı kap (EK. 242) yüzünde görülen ucu eğik asa görümlü kabartma süsleme öğesi de bir Tunç Çağı süsleme öğesi olarak uzun süre kullanılan bir tipin temsilcisidir. Bu süslemenin Trakya Bölgesi'nde görülen paraleli ise kuzeydoğu Bulgaristan'daki Vratitsa'nın Geç Tunç Çağı çanak çömlekleri arasından bilinmektedir (Hristova 2018: fig. 9). Ancak Maydos'daki örneğin hamur kalitesi, Troia'dan da bilinen yerel geleneğin sürdürüldüğünü gösterir.

Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün IV. tabakasına dair tarafımızdan incelenen ve MY.1-MY.44 olarak tanımladığımız keramikler form ve bezeme özellikleri açısından hem Batı Balkan hem de Trakya-Romanya çevresinin kültürlerinden izler taşır. Bunun yanında erken dönemlerinden beri sürdürdüğü Kuzeybatı Anadolu etkilerinin de bu dönemde yerelleşmiş unsurlarıyla kısmen devam ettiği gözlemlenmektedir. İncelenen malzemeler arasında MÖ. 12. Yüzyıl sonundan itibaren Pseniçevo-Babadağ kültürlerinde ortaya çıkan ve hızla bölgede yayılan baskı bezeme ağırlıklı kap süsleme üslubunun temsilcisi yoktur. Bu durum Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün IV. tabakasına dair izlenen malzemelerin genel olarak MÖ. 12. Yüzyıla

tarihlenebileceği dolayısıyla da Troia VIIb1 tabakası ile çağdaş olabileceğini düşündürmektedir.

Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün IV. tabaka buluntuları arasında incelediğimiz MY. 20 ve MY. 21 kodlu keramikler (EK. 240, 241) olasılıkla bir çift kulplu içki kabı parçasıdır. Kabın formu Trakya Bölgesi'nin Geç Tunç – Erken Demir Çağı geçiş sürecinde bilinmektedir (Bozhinova 2012: fig. 5). Yivli keramik geleneğinin bir temsilcisi gibi görülen bu parça, bu geleneğin bölgede yaygınlaştığı MÖ. 11. Yüzyıldan sonraya ait olabileceği akla gelmektedir. Buna rağmen hamur ve astar özellikleri ile C5/4 açmasında bulunan diğer IV. tabaka buluntularına göre oldukça üst kotta yer alması dikkate alınarak bu kabın Erken Demir Çağı'na tarihlenmesinde kuşkulu davranılmalıdır. Aynı çift kulplu kap (kantharos) formunun Erken Demir Çağı sonrasında da davam ediyor olması bu kabın Erken Demir Çağı'nın son evreleri ya da sonrasına da ait olabileceği kuşkusu yaratmaktadır.

2.6.7. İstanbul Çevresi Kazı ve Araştırmalarından Elde Edilen Buluntular

1978 yılında N. Fıratlı tarafından yayımlanan, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin ek bina inşaatı için yapılan temel kazılarına ait buluntular içinde yer alan koyu gri hamur ve astarlı, ince ve orta boy mineral ve bitkisel malzeme katkılı, orta dereceli ateşte pişirilmiş el yapımı keramikler, İstanbul'da tarihi yarımadanın Geç Tunç Çağı -Erken Demir Çağı sürecinde boş olmadığını kanıtlamaktadır (Fıratlı 1978: 570, pl. 163/ Fig. 4; Dönmez 2017: 105, Res. 22). Bulunan parçalardan bazılarında görülen kabartma halat süslemeleri de buluntuların Erken Demir Çağı sürecinin tipik Balkan malzemesi olan kaba görünümlü (Coarse ware) keramikler olduğuna kuşku bırakmaz.

Yenikapı kazılarında (Dönmez 2014: 49, Fig.2; Dönmez 2017: 105, Res. 23, 24), Beşiktaş Yıldıztepe Kurgan kazılarında (Dönmez 2017: 109; Dönmez 2017a; Dönmez 2017b) ve Büyük Çekmece Gölü Havzası, Çatalca İnceğiz Mağarası yakın çevresi, Avcılar Firuzköy Mevkii'nde (Aydıngün-Aydıngün 2013: 71; Ceylan vdğ. 2008: 3,5; Dönmez 2017: 105 vd., Fig: 23,24; Güldoğan vdğ. 2011) yürütülen yüzey araştırmalarında Balkan keramiği örneklerine de rastlanmış ve Trakya'nın bu

bölümlerinin GTÇ/EDÇ sürecinde yoğun bir kültürel yelpaze oluşturduğu anlaşılmıştır.

Bathonea Kazı ekibinin kazı alanı çevresinde yani yoğunluklu olarak Çatalca, Büyük Çekmece, Küçük Çekmece, Firuzköy ve Silivri çevresinde yoğunlaştırdıkları yüzey araştırlamalarında buldukları keramikler, yörede Geç Tunç-Erken Demir Çağı geçiş sürecinde belirgin bir kültürel birikim olduğuna işaret eder niteliktedir. Genellikle yoğun katkılı, kaba hamurlu depolama ve yemek kaplarından oluşan bulgular ele geçirilmiştir (EK 255-269). Bu veriler içinde Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı I. ve II. Evresinden bilinen tipik, baskı ve kazıma bezekli mal gruplarına rastlanmaması son derece dikkat çekicidir.

2.6.8. Tunca ve Meriç Vadilerinin Buluntuları

Meriç Vadisi'nin Türkiye kısmında bilinen en önemli Erken Demir Çağı veri sahalarından biri **Bahçelik** ya da **Eski Kadın** isimleriyle kayıtlara girmiş olan Erken Demir Çağı mezarlığıdır.

Erken Demir Çağı keramikleri ile kerpiç ve iskelet parçalarının tespit edildiği alan, eski Müze kayıtlarına göre Edirne ili, Merkez ilçeye bağlı Eski kadın Köyü'nün *Bahçelik mevkisi* sınırları içinde yer almaktayken günümüz tapu kayıtlarında *Kazanova/Köşklüada* mahallesine bağlı 1191 ada 15, 17, 18, 19, 21, 22 parsel ile 1108 ada 1 parsel numaralı taşınmazları işgal etmektedir. DSİ Bölge Müdürlüğü'nce Meriç Nehri'ndeki taşkınları önlemek maksadıyla yapılmış olan Kazanova birinci kış seddesinin kuzeyde başladığı noktanın batı yanında yer alana buluntu sahasında Edirne Müze Müdürlüğü 1990 yılında kısa süreli bir yüzey araştırması 1991 yılında ise bir kurtarma kazısı yapmıştır[163] (Şekil 251).

Yapılan araştırma ve kazılardan elde edilen keramikler ile birkaç küçük kerpiç parçası Edirne Müzesi'nde günümüze kadar korunagelmiştir[164]. Keramikler, hem hamur ve astar özellikleri ile hem de

[163] Alanda Edirne Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazısı yapılmasına ilişkin Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün "Edirne Eski Kadın, Bahçelik Mevkii" konulu, " Kazı Şb.692. (22) 04.04.1991 2416" sayılı izin yazısı ile ekinde yer alan "kazı ruhsatnamesi" tespit edilmiş ancak kazı sonucuna ilişkin herhangi bir rapor metnine ulaşılamamıştır.

[164] I. Czyborra, hazırladığı tez çalışmasının katalog bölümünde "Eski Kadın" ve "Bahçelik" başlıkları altında birkaç keramik parçası tanımlanmıştır. Bunun dışında detaylı bir bilgiye yer verilmemiştir. Öte

bezeme üslubu ile tüm Trakya'dan bilinen tipik Erken Demir Çağı malzemeleridir. Malzeme, tüm özellikleri ile günlük kullanımdan ziyade törensel kullanıma dönük işlevselliği yansıtacak kalitededir. Keramikteki süsleme öğelerinden biri olan içi taralı paralel dikey zigzaglar arasında işlenmiş içi taralı baklava dilimi deseni, Romanya bölgesinde Geç Tunç Çağı'na ait Tei kültüründen bir örnekle (Berciu 1967: fig. 40); dikey taralı çizgiler arasındaki taralı dilim motifi ise kuzeydoğu Trakya'daki Vratitsa'nın Geç Tunç Çağı bulgusu örneklerle karşılaştırılabilir (Hristova 2011: fig.22/3). Astar özellikleri açısından da bölgenin Geç Tunç Çağı keramik geleneğine uygun olan BAH. 1 numaralı keramik (EK. 156) bu döneme ait bir parça olabilir. Ancak Doğu Trakya ile Kuzeydoğu Trakya ve Romanya Bölgesi Geç Tunç Çağı keramiği ile Erken Demir Çağı keramiğinin birçok açıdan kültürel süreklilik gösterdiği gerçeği (Hristova 2018: 86) akıldan çıkarılmamalı ve tabakadan elde edilmeyen bu malzeme için de tarihleme konusunda ihtiyatlı davranılmalı; boyun kısmındaki yatay yiv süsleme dikkate alındığında kabın Erken Demir Çağı'nın "yivli keramik" malzeme geleneği ile bu döneme işaret ettiği düşünülmeli ve Geç Tunç Çağı geleneğinden izler taşıyan bir Erken Demir Çağı malzemesi de olabileceği akılda tutulmalıdır.

BAH. 1 Numaralı keramiğin (EK. 156) uzun boyun bölümü ve gövde şişkinliğinin hemen altından daralarak tabanı oluşturan formu bu parçanın yakın paralellerine kuzeydoğu Trakya'daki Manchova Mogila Tümülüsü ile Ovcharitsa II yerleşiminde (Hristova 2018: fig. 5/ 5, 7) rastlanan türde bir kantharos benzeri kabın parçası olabileceğini düşündürmektedir (Şekil 252).

Bahçelik'te bulunan zengin kazıma süsleme öğelerine sahip bir başka kantharos tipi malzeme ise BAH. 3 numarası ile kodlanan keramiktir (EK. 158). Kabın boyun ile omuz bölümünde yer alan zengin süsleme Doğu Trakya'da bugüne kadar eşine ender rastlanılan türde dekoratif zenginlik sunar. Tümüyle kazıma tekniğinin kullanıldığı kap süslemesinde, içi dalga çizgi sıralı dikey frizler arasında yer alan dairesel bezek, üstte bu sefer yatay seyreden dalga sırası ile ayrılmış içi taralı üçgen grubu, altta ise uçları iç içe konsantrik dairelerle donatılı çizgiler ile sınırlandırılmıştır. Kabın yüzeyine zengin bir görüntü veren bu dekorasyon Babadağ

yandan, Edirne Müze Müdürlüğü kayıtlarından aynı lokasyonlara verilen iki isim olan Eski Kadın ve Bahçelik adları Czyborra tarafından iki farklı yerleşim olarak tanımlanmıştır (Czyborra 2001: 177, 180, Taf. 16/6-8, Taf. 19/10-15, Taf. 20/1-3)

(Ailincăi 2011; Ailincăi 2016a) ve Pseniçevo (Georgieva 2001: 84, fig. 2/d, Fig. 3/c) kültürlerindeki keramik süslemelerinin bir versiyonu olarak karşımıza çıkar. Genel itibariyle ise Trakya ve kuzey Balkanlar'ın Geç Tunç Çağ kültürlerinden aktarılan öğeler içerir[165]. Motif içeriği açısından olmasa da kullanılan süsleme üslubu ve bazı desen detayları açısından BAH. 3 (EK. 158) ile yakın benzerlik sergileyen kap örneklerine Babadağ- Pseniçevo kültür geçişinde yer alan Astara'daki Erken Demir Çağı yerleşiminde de karşımıza çıkar (Leshtakov 2004: fig.30). Kabın merkezinde yer alan, içinde üst köşelerinden sırt sırta yerleştirilmiş dört taralı üçgen motifli daire sembolü, K. Nikov'un "Yukarı Trakya Vadisi'nin için spesifik" olarak nitelendirdiği (Nikov 2001: 72, fig. 6/f), Pseniçevo kültüne özgü bir süsleme olarak karşımıza çıkar (Ailiancai 2020: fig. 3). I. Czyborra ise "Malta haçı motifi" olarak tanımladığı bu süsleme öğesinin dağılım güzergahını Karpat Dağları'nın kuzey ve güneyinden batıya, Balkanlar'ın içine doğru izleyen bir hat üzerinde gösterir (Czyborra 2001: 269, Karte 12). Bu dağılım, Batı Balkanlar'dan güneydoğuya doğru gelişen bir kültürel etkinin Bahçelik'te iz sürdüğünü göstermesi açısından önemlidir.

BAH. 3 numaralı kapta (EK. 158) görülen zengin süslemelerin, Yukarı Trakya'daki buluntu merkezlerinde bulunan benzerlerine oranla daha basit işçilik unsurları içermesi gözden kaçmamaktadır. Bu özellik, Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı geçiş sürecinde Romanya üzerinde Trakya Bölgesi'ne giren bu kapların zaman içinde yerel ya da bölgesel taklitleri yapıldığını, Bahçelik Mezarlık alanında bulunan bu örneğin de bunlardan biri olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim I. Czyborra'nın hazırladığı katalog, benzer süsleme teknik ve öğelerinin Doğu Trakya'da yaygın olarak kullanıldığına işaret eder niteliktedir (Czyborra 2001: Taf. 18/ 12,14).

Boyun ve gövde parçasından oluşan BAH. 3 numaralı kap (EK. 158) hem boyundaki yatav yiv sırası hem uzun boyun kısmı ve hem de gövde ile boyunda yayılan süsleme öğeleri bir arada düşünüldüğünde I. Czyborra'da *Balta Verde tipi* ya da *Ferigile tipi* olarak tanımlanan, Kuzey/ Kuzeydoğu Trakya kökenli kantharoslara benzer bir forma sahip olmalıdır (Czyborra 2001: Abb 12).

Kastanas'ta kazılarından elde edilen kantharos formunda kapların tabakalara göre tasnifi, Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı sonlarına kadar bu formun bazı

[165] bkz: Hristova 2018: Fig. 9, 10

değişimler göstererek sürdüğüne işaret eder niteliktedir. Formun MÖ. 10- 9. Yüzyıllara tarihlenen Kastanas 10. tabakada kazandığı uzun boyun özelliği BAH. 3 numaralı kap (EK. 158) ile paralellik gösterir[166]. Aynı şekilde E. Bozhinova'nın (Bozhinova 2012) Erken Demir Çağı I. evresi olarak tanımladığı kanallı boyun süslemesine sahip kantharos formu ile II. evrede görülen yoğun çizgi bezemeli gövdeye sahip örnekler arasında bir geçiş tipi olarak tanımlanması gerektiğini düşündüğümüz BAH. 3 kantharosu (EK. 158), bu form gelişimi dikkate alınarak MÖ. 10-9. Yüzyıllara tarihlenebileceğini söylemek gerekir.

BAH. 4 numaralı gövde parçası da olasılıkla kantharosa ya da amphora türü kaba ait gövde parçasıdır (EK 159). Ancak BAH. 4'de görülen bezeme hem stil hem işçilik açısından BAH. 3'ten (EK. 158) oldukça farklıdır ve büyük olasılık farklı ustaların ellerinden çıkmıştır. BAH. 4'de gövdenin üst yarısında kazıma çizgi tekniği ile yapılmış düzensiz zigzag sıraları ile onun altında, basit bir kazıma çizgi ile ayrılmış ters "U"/ "yarım dil" motifi dizisi son derece basit bir işçilik özelliği sergiler. Kabın genel özellikleri gereği bu kabın da Erken Demir Çağı'nın II. evresine tarihlenebileceği kanaatindeyiz.

Olasılıkla kurtarma kazısı sırasında bulunmuş olan BAH. 2 numaralı kase (EK. 157), dışa dönük ağız tablası, "S" profilli gövdesi ve kısa, yuvarlak kaidesi ile dönem için tipik bir form olup, gövde üzerindeki yumrucuk süslemesi ile "Buckelkeramik/Knobbed ware" malzeme grubu içinde değerlendirilir (Krş. Bulatović ve Filipović 2017: fig. 5; Dimitrova 201, fig. 4/ 6,7; Hnila 2012: pl. 200/1235, pl. 201/531; Horejs 2007a, 92, Typ VA). El yapımı üretimindeki hata nedeniyle kaidesi gövde merkez aksından kaymış olan kase, form ve hamur özellikleri ile Erken Demir Çağı'nın ilk evresinin başından itibaren II. evre içlerine kadar görülen bir kap olarak tanımlanabilir.

Kase formuna örnek bir diğer buluntu ise BAH. 5 numaralı keramik parçasıdır (EK 160). İçe kapalı bir derin kasenin parçası olan keramik hamur rengiyle değilse de hamur içeriği ve astar özellikleri ile BAH. 2'ye benzer.

Tüm bu veriler Bahçelik mezarlık alanının Erken Demir Çağı'nın I. evresinin sonu ile II. Evresinin başlarından bir tarihi aralığına yani yaklaşık olarak MÖ. 10/9. yy'lara tarihlenebileceğine işaret etmektedir.

[166] Kastanas'taki kantharos formları için bkz: Czyborra 2001: 67, abb. 9)

Tunca Vadisi'nin Türkiye sınırları içinde kalan bölümünde bildiğimiz Erken Demir Çağı yerleşim alanları Meriç Vadisi'ne oranla çok daha fazladır. Vadis boyunca nehrin her iki yanında ve nehirden fazla uzaklaşmayan sahalarda tespit edilen bu veri alanlarının güneyde, Edirne il merkezine en yakın olanı **Çardakaltı Höyüğü**'dür.

Günümüze ulaşmamış olan Çardakaltı Höyüğü'nü en sağlam şekilde görme şansına sahip olmuş kişi olarak Ş.A. Kansu höyüğü Kalkolitik ve Erken Tunç dönemlerine ait bir yerleşim olarak tanımlar ve yerleşimde tespit ettiği keramikleri şu cümlelerle tanımlar:

> "*Çardakaltı keramikleri elle yapılmış, kaba hamurlu, deve tüyü içi ve dışı gri, siyahımtrak, içi ve dışı kırmızı, içi ve dışı siyah renktedirler. Keramik bezekleri noktalı, oluklu, kırık, paralel veya meyilli çizgilerden, çember, helezonvari (?) çizgilerden, tırnak izlerinden ibaret olduğu gibi, bezeksiz düz renkte (monochrome) keramikler de çoktur. Birkaçında oygu çizgili bezekler dış ve iç yüzlerde de mevcuttur ki, bunların arasında dışı meyilli çizgili, içi çember biçim paralel çizgi bezekli bir kâse parçası çok ilgi çekicidir*" (Kansu 1963: 665).

Ş.A.Kansu'nun bu betimleri, Neolitik Çağ sonlarından itibaren birçok özelliğini Demir Çağı içlerine kadar koruyan Balkan/Trakya keramiğinin tanımlanması açısından netlik ifade etmez. Buna rağmen, günümüzde Edirne Müzesi teşhirinde sergilenen Çardakaltı buluntuları, höyüğün Kalkolitik ve Erken Tunç dönemlerine şahitlik eder niteliktedir. Buna rağmen hem Edirne Müzesi depolarında saklanan az sayıdaki keramik parçası hem de bu çalışmamız kapsamında yaptığımız yüzey araştırmaları sırasında Çardakaltı Höyüğü'nün bulunduğu sahada bulduğumuz birkaç parça keramik, höyüğün Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda da kullanılmış olduğu izlenimi vermiştir.

Tarafımızdan yapılan yüzey araştırmaları sırasında da höyüğün yüzeyinin tamamıyla çöplük alanı olarak kaplandığı gözlemlenmiştir. Buna rağmen bir süredir, alınan resmi karar ile alana çöplük atılmadığı için bölgede tarafımızdan kısmen de olsa yüzey incelemeleri yapılabilmiş ve az sayıda veri içinde Erken Demir Çağı'na tarihlenebilecek keramikler tespit edilmiştir. Ayrıca Edirne Müzesi deposunda saklanan "Çardakaltı" etiketli keramik grubu içinde de Erken Demir Çağı özellikleri sunan birkaç parça tanımlanmıştır. Ayrıca I. Czyborra' da höyüğün GTÇ-EDÇ bulgularından söz eder (Czyborra 2001: 178)

Müze deposunda bulunan on bir parça keramik içinde birkaç tanesi hamur, astar ve bezeme özellikleri ile bölgenin Erken Demir Çağı malzemeleri içinde değerlendirilebilir.

Çr. 1 numaralı keramik yüzeyinde yer alan yumrucuk bezeme, oldukça belirsiz görünümü ile Arpalı Dolmeni ve Taşlıcabayır Tümülüsü'ndeki örneklere yakındır (EK 91).

Erken Demir Çağı'nda Trakya Bölgesi'nden yaygın olarak bilinen taşçık ve mika katkılı, siyah hamura sahip, dışı parlak siyah iç yüzeyi ise mat siyah ya da gri renk astarlı keramiklerden bir adet ağız kenarı parçası (Çr. 2) ve iki gövde parçası Ş.A. Kansu tarafından alandan toplanan ve Edirne Müzesi deposunda tarafımızdan tespit edilerek incelenen malzemeler arasında yer almaktadır (EK:92)

Çardakaltı buluntuları arasında parlak devetüyü/açık kahverengi astarlı (10 YR- 5/3, 6/3) keramikler dikkati çeker. Bu özelliği ile Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı keramiklerini hatırlatan bir parçanın (Çr. 3) (EK 93) dış yüzeyinde yer alan kazıma daire süsleme, Agios Mamas Höyüğü'nün (Horejs 2007a, 158, Taf. 116/ 4100), Perperikon Kutsal Alanı'nın (Leshtakov 2009: Fig. 10) Geç Tunç Çağı tabakalarından ve kuzeyde Macaristan çevresinde Geç Tunç Çağı'nı temsil eden Wietenberg Kültürü'nden (Berecki ve Németh 2014: 131, pl. 11/Nr.13) bilinen benzer daire süsleme dizisini ve Pseniçevo'dan Erken Demir Çağı'nın ilk evresine ait bir örneği hatırlatmaktadır (Hristova 2018: Fig. 16/6). Çardakaltı buluntusunda görülen izler süsleme öğesinin bir dizi oluşturduğunu göstermektedir.

Çardakaltı yüzey buluntuları arasında yer alan siyah renkli, yoğun taşçık ve mika katkılı hamurlu, dış yüzde mat kahverengi (7,5 YR-5/3) yüzeyli içte ise siyah renge sahip olan Çr. 4 Numaralı bir gövde parçası üzerinde Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı geç evre keramiklerinden örnekleri bilinen (Leshtakov 2009: Fig. 10; Hristova 2018: Fig. 16/7) kazıma çizgi stilinde yapılmış, içi taralı çaprazlama dikey uzanan panel ve onun üstünde ise dalga çizgi dizisi süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. (EK 94)

Ancak hem Çr. 3 hem de Çr. 4 numaralı keramiklerin hamur, astar ve bezeme unsurlarının önceki dönemlerden de biliniyor olması bu Geç Tunç / Erken Demir Çağı'na kesin olarak tarihlenmesini kuşkulu kılmaktadır (EK 93, 94).

Çardakaltı Höyüğü, modern kentin çöp yığınları altında kalan bugünkü konumundan kaynaklanan araştırma sorunları nedeniyle detaylı ve kesin verilerle araştırmaya uygun olmasa da eldeki az sayıdaki veriden yola çıkarak Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda da kullanım gördüğü önerilebilecek bir yerleşimdir. Höyüğün yer aldığı coğrafi konum ve topografik durum, Tunca Vadisi boyunca nehrin kıyı teraslarında yer alan küçük ölçekli yerleşimlerinden farklı olarak akarsu kaynağı ile direkt bağlantısı olmayan, yüksek kotlu bir sırt üzerinde bulunmaktadır. Bu da bölgedeki benzer topografik özelliklere sahip kale tipi (hillfort) yerleşimleri hatırlatmaktadır. Ama ne yazık ki Çardakaltı yerleşiminin, bu tip yerleşimlere özgü bir tahkimata sahip olup olmadığını söylemek bugün itibariyle olanaklı değildir.

Çardakaltı Höyüğü'nün yaklaşık 100 m kuzeybatısında, Tunca Nehrine batı yanda hafif bir eğimle inen yamaçlar üzerinde yer alan **Çardaklı Höyüğü,** B. Erdoğu'nun 1990'lı yıllarda tespit ettiği bir yerleşimdir. Edirne İli, Merkez ilçe, Başböyük Mevkii, 1224 ada, 1-3 parsel numaralı taşınmazları işgal eden bu höyük, Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kayıtlarına yanlışlıkla R. O. Arık'ın kazı çalışmaları yürüttüğü "Çardakaltı Höyük" olarak kaydedilmiştir[167]. (Şekil 253, 254)

Çardaklı Höyüğü'nde yaptığımız incelemeler burada çok yoğun olmamakla birlikte Erken Demir Çağı'nda da bir kullanım olduğunu düşündürecek, el yapımı, taşçık, kum ve mika katkılı, gri, siyah ve siyahımsı gri renk hamurlu, siyah renk parlak ve mat astarlı çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir (EK. 293).

Çardaklı gibi, zayıf da olsa Erken Demir Çağı kullanımı da olduğu anlaşılan bir diğer höyük yerleşimi ise Çardaklı Höyüğü'nün yaklaşık 500 m kuzeyinde tespit ettiğimiz **Hapishane Höyüğü**'dür. Edirne F. Tipi cezaevinin güney ve doğu cephesindeki geniş tarım arazilerini kapsayan 1254 ada, 23 parselin güney ucunda yer alan höyük Edirne ili, Merkez ilçeye bağlı Yahşifakih Çiftliği Mevkii'nde yer almaktadır. Höyük, Tunca Nerine oldukça yakın, nehir yatağının batı cephesindeki bir noktada konumlanır

[167] Çardaklı Höyük olması gereken lokasyonun yanlışlıkla Çardakaltı Höyük adıyla kaydedildiği ve değiştirilmesi gerektiği; Çardakaltı Höyüğü'nün Edirne Merkez ilçeye bağlı Başböyük Mevkii, 1220 ada, 5-9, 12-14 parsel numaralı taşınmazlar ile etrafında yayılmış olan eski çöplük alanının altında kaldığı için tescilinin bu alana kaydırılması gerektiği yönündeki raporumuz ilgili koruma kuruluna iletilmek üzere KVMGM'ne iletilmiştir.

Hapishane Höyüğü'nün yüzey incelemeleri yoğun biçimde antik dönem malzemesi de veren alanda Geç Tunç-Erken Demir Çağı'na geçiş evresi ile Erken Demir Çağı'na tarihlenebilecek az sayıda keramik bulgu olduğunu da göstermiştir (EK. 294).

Bu az sayıda örnekten siyahımsı gri hamur ve siyah astarlı el yapımı örnekler Bölge'nin Erken Demir Çağı çanak çömlek repertuvarı için tipik olmakla beraber, kırmızı tonlarında hamura sahip tutamaklı depolama kabı parçası da benzerini MY. 37 (EK. 254) ve Hacılar Dolmeni 1782 envanter numaralı kaptan (EK 48) bildiğimiz geçiş dönemi mallarından biridir.

Tunca Vadisi'nin aşağı bölümündeki önemli yerleşimlerinden biri olan **Köprübaşı Yerleşimi** yatağın doğu cephesinde yer alır. Yerleşimde tespit edilen yüzey malzemeleri arasında az sayıda da olsa bölge için tipik olan Erken Demir Çağı çanak çömlek parçaları mevcuttur.

Siyah, taşçık ve mika katkılı hamurlu, kahverengi yüzey rengine sahip bir yayvan kulp (KB.1) (EK 102), dış yüzeyinde yer alan yoğun kazıma çizgi motifleri ile Trakya Bölgesi'nden bilinen ünik bir keramik geleneğini temsil eder. Kuzey batı Bulgaristan'da, Edirne'nin kuş uçumu 60 km kuzeybatısında yer alan Glavan Köyü'ndeki tahkimatsız, küçük bir Erken Demir Çağı yerleşiminde (Georgieva 2001: fig. 2d) bezeme stili ile benzeri bulunan KB. 1 numaralı keramik (EK 102) hem bezeme hem de hamur/astar özellikleri ile Kuzey Trakya ve daha kuzeyde Macaristan Bölgesi ile bağlantılı bir çanak çömlek geleneğini temsil eder. Geç Tunç Çağı'nda Wietenberg Kültürü'nden bilinen kahverengi tonlarında astarlı, kazıma çizgi süslemeli mallar (Berecki 2009: 93, Pl 2/1), Erken Demir Çağı'nda Kuzeydoğu Trakya'da yaygınlaşarak (Hristova 2011: Fig. 6), Doğu Trakya'da baskı bezeme tekniği ile birlikte Erken Demir Çağı'nda geleneğini sürdürmüştür. Bu tipin Doğu Trakya'daki en tipik örneklerinden biri, Edirne'nin Bulgaristan sınırındaki Hamzabeyli ve Tuğlalık köyleri arasındaki Kokarca nekropol alanında bulunmuş olan KOK. 1 numaralı parçada görülür (EK.191).

Köprübaşı yüzey buluntuları arasında yer alan siyah hamur ve astarlı, kenetlenmiş spiral baskı ve nokta sıra bandı bezemeli parça (KB. 2) Trakya kültürünün Erken Demir Çağı erken evresi için tipik bir keramiktir (EK.103). Bulgaristan'daki Pseniçevo kültürünün zengin baskı bezeme teknikleri arasında yer

alan (Ailincăi 2020: Fig. 3/Nr. 173) kenetlenmiş spiral bant bezemesi ile nokta sıra bant bezemeye Olynthos'un Geç Tunç/ Erken Demir Çağı keramik süslemesinde de görmek mümkündür (Horejs 2007: 226, Ornamentkatalog Teil 1/ 33, 37).

Köprübaşı yerleşimi yüzey buluntuları arasında yer alan KB.3 numaralı, bir bardak ya da çömleğe ait ağız kenarı ve boyun parçası hem form hem hamur ve astar özellikleri ile bölgenin Erken Demir Çağı keramikleri arasında bilinen bir tipi yansıtır(EK. 104).

Tunca Nehri'nin aktığı yatak düzlüğüne yukarıdan bakan, çevreye hakim bir sırt üzerindeki **Suakacağı Yerleşimi**'ni oluşturan düzlüğün kuzey ucunda yakın bir geçmişte kum alımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu alandaki ilk bilimsel tespitler, 2000'li yılların ortalarında yapılan bu kum alım çalışmaları sırasında bazı keramiklerin bulunması neticesinde Edirne Müze Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Söz konusu alan incelemesi sırasında tespit çalışmalarında bulunan Prof. Dr. Engin Beksaç'ın verdiği bilgiler ile doktora tezi araştırmaları sırasında alanı yeniden inceleyen Dr. Ergün Karaca'nın tespit ettiği bazı keramikler bu alanda güçlü bir Erken Demir Çağı yerleşiminin varlığını kanıtlar niteliktedir (Karaca 2016: 134, 135, Kat. Nr: 122). (EK. 105) [168]

Suakacağı yerleşiminde 2021 yılında tarafımızdan yapılan yüzey araştırması sırasında sürülü toprağa sahip olmadığı için yüzeyde çok az sayıda keramik bulgusu olduğu gözlemlenmiş ancak yerleşim alanının kuzey kenarındaki eski kum ocağının kesit toprağı içinde tüme yakın bir pişmiş topraktan, Yuvarlak ayaklı kase tespit edilmiştir. SA.2 numarası ile tanımladığımız kase el yapımı olup kiremit kırmızısı hamur ve astar rengine sahiptir. Kabın ağız ve kaide kenarları boyunca spiral sırası motifi kazıma tekniği ile yapılmıştır (EK. 106).

SA. 2 numaralı kase (EK 106) Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı çanak çömlek repertuvarında yaygın değildir. Buna rağmen kaide bölümü, Olynthos'un Geç Tunç Çağı tabakalarında bulunan halka şeklinde, kemerli kaide olarak tanımlanan IV/B tipi kaidelerle form benzerliği gösterir (Horejs 2007: 171, 172, Abb. 115). Ayrıca Troai VI- VII. Tabakalara tarihlenen yuvarlak kaideli kaseler de genel form özellikleri ile Suakacağı'nda bulunun örneğe yakındır (Hühns 1981: 78, Abb. 36; Hnila 2012: Kat. Nr.: 34)

[168] Fotoğraf, çizim ve bilgiler şu kaynaktan alınarak yeniden düzenlenmiştir: Karaca 2016

SA. 2 numaralı kasenin dudak kenarı ve kaidesinde yer alan çift taraflı spiral bezemesi Güneybatı Romanya'daki İnsula Banului Erken Demir Çağı çanak çömlek süsleme öğeleri arasında sevilerek kullanılan bir bezeme öğesidir (Lazar 2011: 388, Planşa Nr.65/15).

Tunca Vadisi'nin Türkiye'deki sınırları içinde kalan bölümünün ortası kesiminde yer alan **Adatepe Yerleşimi**'nde (Şekil 105) B. Erdoğu'nun yaptığı araştırmalar sonucunda Edirne Müzesi'ne teslim edilen yüzey malzemesi içinde, Trakya Bölgesi Geç Tunç ve Erken Demir Çağı için tipik olan örnekler tespit edilmiştir.

Söz konusu bu parçaların hamur renkleri gri tonlarında (koyu gri, pembemsi gri) olup bazen pişme kalitesinin düşüklüğü nedeniyle hamurun orta bölümü gri tonlarında, dış ve iç çeperi ise astar rengine yakın (kahverengi tonları) olabilmektedir. Taşçık katkısı bazı parçalarda az oranda olmakla birlikte tümünde vardır. Yine tüm parçalarda belirli oranda mika katkısı izlenir. Genellikle orta dereceli bir ısıda pişirildiği anlaşılan parçalara içinde nadiren de olsa yüksek dereceli pişmeye tabi olmuş sert kabuklu örnekler görülür.

Bazı parçalarda kabın iç ve dış astar rengi kahverengi, kırmızımsı kahverengi ya da siyahımsı gridir. Bazı örneklerde gri hamurlu kabın dış yüzünde siyahımsı gri tonlarında boya kullanılırken iç yüzey astarı daha açık tonlarda gri renge sahiptir.

Parçalardan sadece birinden kabın formunu tanımlamak mümkün olup, bu parça (AT.1) derin bir kaseye ait Ağız parçasıdır. AT. 2 numaralı keramik olasılıkla bir çanağa ait gövde parçası olup kabın dış yüzeyinde yer alan parmak baskı plastik bant bezeme aşınmış durumdadır (EK. 87, 88).

B. Erdoğu, yerleşimde yaptığı yüzey araştırmasında tespit ettiği keramiklerin büyük bölümünün klasik döneme ait olduğunu belirtmiştir (Erdoğu 1997: 276). Söz konusu araştırmanın sonuçlarının yayımlandığı raporda araştırmacının "Klasik Dönem" ile tüm Antik ve Geç Antik Çağları kastettiği anlaşılmaktadır. Ancak Edirne Müzesi'nde yer alan Adatepe yüzey araştırması buluntuları arasında yer alan birkaç parça gri hamur ve astarlı, çark yapımı keramik parçası form ve hamur özellikleri ile Arkaik Dönem malzemesidir. Bu malzeme Adatepe'de Erken Demir Çağı yerleşiminin MÖ. 7-5. Yüzyıllarda da devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Orta Tunca Vadisi'nin önemli Erken Demir Çağı yerleşimlerinden biri olan **Ala Tepe Yerleşimi**'nde tarafımızdan yapılan araştırmalarda oldukça kaliteli yüzey malzemesi tespit edilmiştir.

Ala Tepe yüzey bulguları arasında yer alan ALA. 9 numaralı keramiğin (EK 114a) dahil olduğu YK. 1 tipi kaseler köken itibariyle Orta Tunç Çağı'nın geç evresinde kuzeyde Wietenberg kültüründe karşımıza çıksa da zaman içerisinde genel form özelliklerini koruyarak Erken Demir Çağı'nda hem kuzeye hem güneye doğru küçük tip değişiklikleriyle yayıldığı bilinen bir kap türüdür. Buna rağmen formun ana gelişim rotasında Doğu Rodoplar ile Kuzey Trakya'nın Geç Tunç Çağı kültürlerinin izi vardır (Nenova 2018: 203, 164, pl. 14/a; Sava 2019: pl. 4/9).

Trans-Tuna Bölgesi (Groma 2015: 147, abb. 5/16) ve Romanya'da Cozia'nın (Ailincăi 2020: fig. 2/86) Erken Demir Çağı keramikleri arasında yakın benzerleri yer alan YK. 1 formu genişleyen taban düzlemi ile Troia'da da görülür (Hnila 2012: pl. 15/ A 77).

ALA. 8 numaralı keramik (EK 114) yüzeyinde görülen ters ve düz epsiolon harfini hatırlatan dikey dalga çizgi motifi, Kuzeybatı Romanya'da Insula Banuli'nin Erken Demir Çağı malzemeleri arasında görülür (Lazar 2011: 386, 387, Planşa Nr.63, 64).

Oldukça zengin bir süsleme kompozisyonuna sahip olan ALA. 11 numaralı ağız kenarı parçası (EK 116) profil özellikleri açısından DK. 4 tipi bir depolama kabına ait olmalıdır. Kolay bir üretim tipini temsil eden DK. 4 tipi depolama kapları erken prehistorik devirlerden beri kullanılsa da bu formun Geç Tunç ve Erken Demir Çağlarında Kuzeybatı Balkanlar'dan Karpatlar'ın doğusuna ve güney Balkan coğrafyasına hatta, Doğu Akdeniz ve Troia'ya kadar geniş bir coğrafyada görüldüğü de bilinmektedir (Berciu 1967: fig. 59/3; Plides 1991: fig. 19/27, 37/2)

Formun bu geniş dağılım alanına rağmen ALA. 11 numaralı keramiğin (EK 116) ağzı tablası üzerinde yer alan kazıma dalga motifi hem Geç Tunç hem Erken Demir Çağı'nda Trakya Bölgesi ve yakın çevre kültürlerinde yaygın bezemeyken, ağız kenarının iç yüzünde baskı tekniği ile yapılmış bağımsız, verev 'S' dizileri Erken Demir Çağı'nın I ve II. Evresi'nden bilinen süsleme öğesidir (Pinter 2005: 198, Nr. CH.2; Czyborra 2001: Taf. 15/3). S.

ALA. 10 numaralı (EK 115) parçanın bir alt öğe olarak dahil olduğu versiyonu olarak DK.8 tipi kaplar Romanya çevresinin Erken Demir Çağı depolama kapları arasında örneklenir (Ailincăi 2020: fig. 2/10). Yakın ağız profili veren depolama kabı Balkanlar'ın diğer bölümlerinde de hem Geç Tunç Çağı'nda hem de Erken Demir Çağı'nda tanımlanmıştır (Andreou ve Psaraki 2207; fig. 7/KA 1659; Bălan vdğ. 2016: pl. I/52, 60)

ALA. 11 (EK 116), ALA. 3 (EK 109) ve BAH. 14 (EK. 169) numaralı keramiklerde izlenen baskı tekniği ile yapılmış verev dizli bağımsız 'S' motifi Trakya Bölgesi'nin kuzeybatısındaki İnsula Banuliu kültüründe ve Trakya'nın doğu yarısında görülür (Alincai 2016; 2020: fig. 3; Czyborra 2001: Taf. 15/3). Çanak çömlek bezemede baskı tekniğinin kullanımının Pseniçevo kültür bölgesinde MÖ. 12. Yüzyılın sonlarında başlayıp, MÖ. 9. Yüzyıl içlerine kadar devam ettiği düşünülecek olursa (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: 22; Ailincăi 2020: 463), Ala Tepe keramiklerinde görülen, oldukça kaliteli yapılmış verev dizili 'S' dizisi dekorasyonunun bu geleneğin en güçlü olduğu dönemlere yani MÖ. 10-9. Yüzyıllara tarihlenebileceği ortaya çıkar.

ALA. 2 numaralı kap parçası, kazıma tekniğinin en nitelikli bezeme örneklerinden birine sahiptir (EK 108). Yatay frizler içine verev hatlar halinde yerleştirilen çizgi kümeler Güneydoğu/Doğu Trakya Bölgesi kültürlerinde hem Geç Tunç hem de Erken Demir Çağı sürecinde sevilerek kullanılmış bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Erken Demir Çağı'nda Kuzeybatı Bulgaristan'da (Georgieva 2001: fig. 3/e; Hristova 2018: fig: 16/7), Güneydoğu Bulgaristan'da (Czyborra 2001: Taf.27/10; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 8/6) ve Batı Kareniz sahilindeki Trakya yerleşimi olan Malkoto Kale'den (Czyborra 2001: Taf.23/5,7) bilinen örnekler ALA. 2 keramiğinin bezeme özelliği ile yakın paralellikler göstermektedir. Kuzeybatı Bulgaristan'da Diadovo'da bulunan örnek EDÇ II. Evreye tarihlenir (Hristova 2018: fig: 16/7). Aynı şekilde ALA. 2 keramiğinin (EK 108) dekorasyonu çok yakın bir stilde gösteren, Sofya Müzesi'nden bir Haskovo Bölgesi buluntusu da MÖ. 8-6. Yüzyıllar arasına yani Erken Demir Çağı II. Evreye tarihlenir.

Kazıma tekniği ile yapılmış baklava dilimi motiflerinden oluşan bir sıra bezemesi ile ALA. 1 numaralı keramiğin de (EK 107) hem hamur, astar hem de

bezeme unsurları ile ALA. 2 numaralı (EK 108) örnekten çok uzak olmadığı anlaşılmaktadır (Czyborra 2001: taf. 16/14).

ALA. 4 numaralı çömlek parçasında (EK 110) görülen baskı konsantrik daire ve ondan aşağı doğru dik inen ip baskı halat deseni, Taşlıcabayır tören kabından bildiğimiz bir kombinasyonu hatırlatmaktadır. Bu keramik yüzeyinde görülen süsleme tipinin Babadağ'ın EDÇ. I. ve II. evreye tarihlenen kaplarında olmayışı (Ailincăi 2020), dekorasyonun bölgesel, daha doğru bir deyişle Pseniçevo kültürünün ürünü olabileceğini akla getir. Motifin Doğu Trakya'ya yabancı olmadığı anlaşılmaktadır (Czyborra 2001: Taf. 20/7).

Form ve bezeme özellikleri ile Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kültürleri için tipik özellikler sunan Alatepe yüzey buluntusu keramikler, yerleşimin Erken Demir Çağı'nın I ve II. Evrelerinde güçlü olduğuna işaret eder.

Yüzeyde görülen keramikler arasında yer yer Bölgenin Arkaik Dönemi'nden bilinen açık-mat gri hamurlu örnekler de dikkat çeker. Özellikle Erken Demir Çağı baskı bezekli bir örneği açık koyu grı ile açık gri arasında bir hamur rengi tonu vermesi hem yerleşimin Erken Demir Çağı'ndan Arkaik Döneme geçiş evresinde kullanıldığını göstermesi hem de Arkaik gri malların bölgede esas itibariyle Erken Demir Çağı'nın siyahımsı, koyu gri mallarından evrildiğini düşündürmesi açısından son derece önemlidir.

Tunca Vadisi'nin üst kesimlerinde yer alan bir diğer önemli Erken Demir Çağı yerleşimi ise Göl Sırtı'dır. Yerleşim yüzeyinde tespit ettiğimiz çanak çömlek parçaları arasında Doğu Trakya kupa formlarının parçası olan örnekler tespit edilebilir. Örneğin K.1 tipi kupaların bir parçası olduğu anlaşılan GS. 12 numaralı örnek (EK 130) ile K.3 ya da K. 4 tipinin parçası olduğu düşünülen GS. 3 numaralı keramik (EK 121) bölgeye yabancı olmayan kap biçimlerini temsil eder. Pseniçevo kültür bölgesinin tipik kap formlarından biri olan bu tip, daha seyrek olmak üzere kuzeyde Babadağ kültüründe de rastlanır (Ailincăi 2016: Fig. 2/ 125, 126, 15/ 32; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 4/2, 3; 5/10K). GS. 3 numaralı parçanın ait olduğu form Güneydoğu Trakya'da Erken Demir Çağı'nın II. Evresine tarihlenir (Bozhinova 2012: fig. 5; Dmitrova 2011: fig. 3/9; Hristova 2018: fig. 11/5, 17/3).

Birer yemek kabı parçası olan GS. 1 ve GS. 2 numaralı keramikler Doğu Trakya'nın kuzeyinde yer alan Ovcharitsa II yerleşiminin Erken Demir Çağı I. evre tabakalarından bilinen bir formu temsil eder (Hristova 2018: 100 vd. fig. 13).

GS. 6 numaralı parçanın (EK 124) temsil ettiği depolama kapları ise form biçimi açısından Trans- Tuna Bölgesi ve güneybatı Karpatlar'ın Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kültürlerinden tanınır (Groma 2015: abb. 5/12; Ailincăi 2020: fig. 2/39; Berciu 1967: Nr. 53). Ağız kenarının hemen altında yer alan, alet yardımıyla, kazıma tekniğinde yapılmış olan verev derin çentik sırası motifi de form tarihlemesi ile uyumludur. Hem Gluhite Kamani'de hem de Morova Vadisi'nde (Bulatovic 2007: pl. III/19) örnekleri görülen bu bezeme unsuru Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı geçiş evresine tarihlenir.

GS. 13 numaralı boyun parçasında (EK 131) görülen yiv- oluk süsleme de Trakya Bölgesi'nde özellikle Taşlıcabayır Tümülüs kaplarından da bildiğimiz tipik bir süsleme öğesidir. Yiv bezemenin Erken Demir Çağı içlerine doğru da devam eden bir unsur olduğu bilinir. Ancak bu parça, Taşlıcabayır örneklerine olan yakın benzerliği nedeniyle kesin olmamakla birlikte Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı geçiş dönemine verilebilir.

GS. 4 numaralı parça (EK 122) üzerindeki kazıma çizgi ile yapılmış çok sıralı zigzag dizisi motifi hem Geç Tunç- Erken Demir Çağı geçiş evresinden (Bulatovic 2007: pl. III/21) hem de Trakya ve Troia'nın Erken Demir Çağı evrelerinden bilinen bir bezeme örneğidir (Dmitrova 2011: Fig. 2/1; Hnila 2012: pl.201/1201, pl. 203). Parça üzerindeki kazıma çizginin uygulama biçimi açısından ALA. 2 numaralı keramikle (EK 108) olan benzerliği bu iki parçanın aynı atölyede aynı dönemde yani Erken Demir Çağı II. Evrede üretildiğine kuşku bırakmayacak düzeydedir.

GS. 7 numaralı parçada (EK 125) görülen zigzag bezeme ise ip baskı tekniği ile yapılmıştır. Bölgenin Erken Demir Çağı için tipik olan bu bezeme yaygın olarak EDÇ. I ve II. Evreden bilinir.

Yüzeyden elde edilen kısıtlı sayıdaki bulgu Göl Sırtı yerleşiminin Tunç Çağı'nın sonlarından itibaren kullanılan, Erken Demir Çağı sürecinde de önem kazandığı anlaşılan bir alan olduğu anlaşılmaktadır. Yüzey bulguları yerleşimin Erken Demir Çağı'ndan sonra da devam ettiğini gösterir.

Tıpkı Ala Tepe'de olduğu gibi Göl Sırtı yerleşiminde de Erken Demir Çağı'nın koyu gri, siyahımsı gri mallarının dönem sonuna doğru yavaş yavaş Arkaik gri keramiğe dönüştüğünü düşündürecek ara formlar yüzeyde tespit edilmiştir.

Türkiye Trakya'sında Tunca Vadisi'nin en kuzeydeki veri merkezlerinden biri olan **Kokarca Erken Demir Çağı Mezarlık alanı**nda tespit edilen yüzey keramikleri son derece önemli ve tanımlanabilir özellikler sergiler.

Yüzeyde tespit edilen en tipik ve dikkat çeken keramiklerden biri olan KOK. 1 numaralı parça (EK 191) krater niteliğinde bir tören kabının parçası olmalıdır. Parça yüzeyinde görülen ip baskı ile yapılmış çapraz çizgiler, konsantrik daireler, yine kalıp ile yapılmış dikey çengel biçimli 'S' dizileri ile şevron (çavuş) motifleri Erken Demir Çağı I. evreden itibarenİnsula Banuliu, Babadağ, Güneydoğu Trakya ve Kuzey Trakya kültürlerinde gördüğümüz bezeme unsurlarıdır. Bu süsleme öğeleri Babadağ, Pseniçevo, İnsula Banuliu, Saharna gibi Doğu Trakya Erken Demir Çağı kültürlerinin yoğun bir şekilde etkileşim halinde olduğu Erken Demir Çağı kültür gruplarında ortak bir alan olarak yaygınlık kazanır (Ailincăi 2016: 335; Lazar 2011: Lazar 2011: 386, 387, Planşa Nr. 64, 67/8). Her ne kadar, ip baskı ile yapılmış ince halat motifi kuzeybatı Balkan coğrafyasında Orta Tunç Çağı'na kadar inse de (Bălan vdğ. 2016: 153, pl. 16), KOK. 1 numaralı parçada görülen tüm süsleme örgeleri bir arada değerlendirildiğinde buradaki bezemenin yaklaşık olarak MÖ. 11- 8. Yüzyıllar arasında bir döneme tarihlenebileceğini ortaya koyar.

Kuzeydoğu Trakya'da yer alan Vratitsa yakınlarındaki bir yerleşimden gelen (Hristova, 2011b: Fig. 6/1; Hristova 2011: fig. 6/ 49) Geç Tunç Çağı keramiklerinde görülen hamur rengi, astar ve bezeme görünümü özü itibariyle KOK. 1 numaralı keramikle çok yakın bir benzerlik gösterse de biçimdeki bu benzerlik biçemde kendini belirgin bir şekilde ayırır. Geç Tunç Çağı'nın kazıma çizgili süsleme öğeleri yerini KOK. 1 numaralı parçada, özenli hazırlanmış baskı bezemeye bırakır ki bu da bölgenin MÖ. 12. Yüzyıl sonlarından itibaren yakaladığı bir teknik aşamadır. Ama görünürdeki bu özdeki benzerlik Doğu Trakya kültürünün, çevredeki Geç Tunç Çağı bezeme geleneğini sürdürdüğünün açık bir kanıtıdır.

KOK. 1 numaralı kap parçasının bezeme özellikleri açısından en yakın paralellerinden biri Kuzeydoğu Trakya'dan bilinen bir Erken Demir Çağı keramiğidir (Georgieva 2001: fig. 2/d)

Transilvanya'da Geç Tunç Çağı'nda görülmeye başlayan (Berecki 2016: pl. 21/4) DK. 3 tipi kapların bir örneği olarak tanımladığımız KOK. 3 numaralı ağız kenarı parçası (EK.193) benzer profil ile Erken Demir Çağı'nda Karpatlar'da da karşımıza çıkar (Златовскæая ve Мелюкова 1969: 7 vd. Puc. 7/1). Bu kap formları hem Babadağ'da hem de güneydeki Pseniçevo kültüründe Erken Demir Çağı'nın I ve II evrelerinde de üretilmeye devam edilmiştir (Ailincăi 2020: fig. 2/34; Ailincăi 2016: fig. 15/57, 58; Bozhinova 2012: fig. 5).

Tipolojik açıdan Trakya ve çevresinde örneğine çok sık rastlanmayan bir keramik olarak araştırma envanterimize girmiş olan KOK. 2 numaralı parça (EK.192) kuzeyde Orta ve Geç Wietenberg kültüründe (Berecki 2016: 90, pl. 30/1; Bălan 2014: 31, pl. 13/4), Erken Demir Çağı Babadağ kültüründe (Ailincăi 2020: fig. 2/24; Ailincăi 2016: fig. 5/43) ve Troia'da kupa, çift kulplu içki kabı ya da pyksis benzeri bir hediye kabı formuyla karşımıza çıkar.

KOK. 2 numaralı keramik yüzeyinde varolan ve AHK. 4 numaralı parçada da (EK 135) bir benzeri görülen pozitif ve negatif baskılı dama tahtası deseni son derece ilginç ve bölge kültürleri için de nadir görülen bir motif uygulamasıdır. KOK. 2 numaralı parçasının hem form ve hem de bezeme açısından en yakın benzeri Transilvanya'daki Wietenberg kültürü yerleşimi olan Luduş'ta bulunmuş ve MÖ. 2. Binyılın ortalarına tarihlenmiştir (Berecki 2016: 90, pl.30/1). Öte yandan Trakya'nın kuzeydoğusundaki Kozia-Sharna Erken Demir Çağı kültüründe bezemenin, negatif oyma ile değil ama kazıma çizgi dolgulu örneğinin bir derin kâse üzerinde uygulandığı görülür (Кашуба 2000: Рис. XXXVI).

KOK. 4 numaralı keramik (EK.194) gövdesindeki belirgin düğme biçimli yumru süsleme en yakın paralelinin Kuzey Bulgaristan'da bulur. Kabın formu açısından da benzerlik sergileyen Çokoba (Chokoba) buluntusu bu örnek Geç Tunç Çağı'na tarihlenir (Hristova 2018: fig: 3/1). Aynı şekilde Kuzeybatı Bulgarista'daki Vratitsa'dan bilinen Geç Tunç Çağı kabında da aynı bezeme unsuru dikkat çeker (Hristova 2011: fig: 3/6; Nenova 2019: 13/e). Aynı tip olmasa da KOK. 4'deki yumru tipine yakın bir diğer örnek ise Kuzey Yunanistan'da bir Geç Tunç Çağı yerleşiminde görülür (Heurtley ve Radford 1927/1928: 134, Fig. 13) Bulgaristan Ada Tepe'nin Geç Tunç-Erken Demir Çağı geçiş evresini tanımlayan II. Tabakasından bir

çömleğin gövde kısmında görülen (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 3/12) aynı bezeme tipi geleneğin Doğu Rodoplar'daki devamı niteliğindedir.

Batı Istrancalar'ın güney eteklerinde, Tunca Nehrinin üst kesimine bir kol halinde bağlanan Tuğlalık Deresi'nin yanında yer alan Kokarca veri sahası günümüzde ne yazık ki büyük ölçüde tahrip edilmiş durumdadır. Bir sulama göletine çevrilmiş olan alanın bozulan topografyası bu alandaki verilerin mekânsal niteliğinin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Günlük kullanım kap parçalarından ziyade alanda oldukça kaliteli ve zengin bezemeye sahip parçalar bulunmuş olması bir kült alanı ya da mezarlık alanı ile karşı karşıya olduğumuz düşündürmüştür. Alandan toplanan yüzey malzemesinin Karpatlar, Transilvanya ve Trakya Bölgesi'nin MÖ. 2 binyılın ikinci yarısında görülen çanak çömlek geleneğiyle kurulan paralellikleri, bu evreden alınan etkileri ile Erken Demir Çağı Trakya kültürüne dahil edilebilen parçaları Kokarca'nın Geç Tunç Çağı'ndan itibaren Erken Demir Çağı süresince kullanıldığı kanıtlar niteliktedir.

M. Özdoğan, Edirne'nin Tunca ve Meriç Nehri'nin çevresi yaptığı yüzey araştırmalarında kaba görünümlü keramik ve yumrucuklu keramik gruplarına rastladığını belirtir (Özdoğan 1987: 15; Özdoğan 1985: 224). Edirne il merkezi ile kuzeyinde, Tunca nehri kenarında yer alan Yolüstü (İğnesi) çevresinde tespit edilen iki yerleşimde (Özdoğan 1988: 159) ve Edirne'nin kuzey batısındaki sınır köylerinden biri olan Vaysal'da tahrip edildiği anlaşılan bir dolmende bulunan grimsi kahverengi ya da siyah renkli, perdahlanmış, çizgi ve oluk bezemeli kapların Troia VIIb2 ve Babadağ I kültürü buluntuları ile aynı döneme ait olduğu vurgulanmıştır (Özdoğan 1982a: 47).

2.6.9. Süloğlu ve Hasköy Vadilerinin Buluntuları

Batı Istrancaları Hasköy üzerinden Havsa Ovası'na açan ve bu yolla kültürün güneyde Anadolu'ya kadar uzanmasına olanak sağlayan verimli yerleşim alanlarından biri de Süloğlu Vadisi'dir.

Vadisinin yukarı kesimlerinde ilk defa tarafımızdan belirlenen **Bekçitepe Yerleşimi,** buluntuların elde edildiği topografik düzlemin dar bir alan olmasına rağmen buluntu çeşitliliği açısından bir höyük izlenimi vermektedir. Alanda bulunan

az sayıdaki yüzey keramiği içinde bölgenin Erken Demir Çağı kültürleriyle ilişkili olabileceği değerlendirilen siyah, siyahımsı gri astarlı ve perdahlı, siyah yüzeye sahip parçalar tespit edilmiştir (EK. 219).

BT. 1 numaralı (EK. 220) dikey, mahmuzlu kulp ise Erken prehistorik dönemlerden itibaren Balkanlar'da yaygın bir şekilde kullanımda olan bir formu temsil eder. Ancak bu örnekte görülen, dike yakın inen sırt profilli, yatayda düz uzanan bir bağlantı bölümüyle kabın gövdesine bağlanan, yüksek olmayan oval başlı mahmuza sahip kulplar Geç Tunç Çağı'nda az örnekle de olsa temsil edilir (Horejs 2007a: abb. 111; Leshtakov 2009: fig. 7). Ainos kazılarında da yakın formu bulunan bu kulpun, Bekçitepe Yerleşiminin Geç Tunç Çağı'na ait olduğunu -kesin olmamakla birlikte- önerebiliriz.

Süloğlu Vadisinin en önemli yerleşimlerinden biri olan **Kocatepe Höyüğü**, günümüzde düz bir yüzeye sahip olmakla birlikte geniş bir alana yayılan farklı dönemlere ait yüzey malzemesi ile dikkat çeker. Alanın Erken Demir Çağı keramikleri arasında yer alan ve YK. 1 tipi yemek kaplarının bir parçası olduğu düşünülen KT. 9 numaralı parça (EK. 147) Orta Tunç Çağı'nın geç evresinde kuzeyde Wietenberg kültüründe doğup Erken Demir Çağı'nda hem kuzeye hem güneye doğru küçük tip değişiklikleriyle yayıldığı anlaşılan bir form geleneğinin örneğidir. Geç Tunç Çağı'nda Doğu Rodoplar ile Kuzey Trakya'dan (Nenova 2018: 203, 164, pl. 14/a) ve Romanya'dan (Sava 2019: pl. 4/9) bilinen form Erken Demir Çağı'na gelindiğinde hem batı yönde hem de doğuya doğru gelişimini sürdürür. Trans-Tuna Bölgesi'nde kazısı yapılan Erken Demir Çağı nekropolünde bu form daha derin gövde ve geniş tabanlı bir kâse formu olarak karşımıza çıkarken (Groma 2015: 147, abb. 5/16), Güneydoğu Romanya'da Cozia'nın Erken Demir Çağı keramikleri arasında kendini gösterir (Ailincăi 2020: fig. 2/86).

KT. 2 numaralı (EK 140) yüzey malzemesi ise dahil olduğu S/M. 1b tipi maşrapa formu ile Orta ve Geç Tunç Çağı Orta Avrupa, Transilvanya, Bulgaristan (Bălan vdğ. 2016:pl. III/87, 88; Berciu 1967: 59, Fig. 17/1; Hristova 2018: Fig. 2/4,5; Hristova 2011: fig. 4/1,2; Leshtakov 2009: fig. 9; Leshtakov 2015: 65, Abb. 22/9; Neugebauer vdğ.1994:165, abb. 92; Nenova 2019: fig. 25) gibi bir coğrafi hat üzerinde, kaliteli ve zengin bezeme unsurları ile karşımıza çıkar. Aynı form Erken Demir Çağı'nda da devam eder. Formun en yakın paralelleri Bulgaristan'daki

Pseniçevo (Ailincăi 2020: Fig. 2/ 125, 126) ve Gluhite Kamani (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 4/2,3; 5/10) gibi önemli merkezlerde görülmektedir.

KT. 10 numaralı keramiğin (EK. 148), parçası olduğunu düşündüğümüz SM. 3 tipi kap, Taşlıcabayır'da bulunan tüm örnekten yola çıkılarak yerel bir form olarak tarafımızdan değerlendirilmiş ve "*Taşlıcabayır tipi maşrapa*" adıyla anılması önerilmiştir.

Kocatepe'de KT. 3 numarasıyla tanımladığımız bir parçası bulunan DK. 1 tipi depolama kabı yine MÖ. 2. Bin yıl içlerinden itibaren özellikle kuzey/kuzeybatı Balkan coğrafyasında karşımıza çıkan bir geleneğin devamıdır (Bălan vdğ. 2016:pl. I/ 10,11, 21, 22; Furmánek, Václav ve Kujovský 2005: Kat Nr. 73; Gashi vd. 2013: Kat. Nr.: 136, 161; Sava 2019: fig. 7; Sava ve Ursuţiu 2021: Fig. 1)

Aynı formun küçük bazı detay değişiklikleri ile Geç Tunç Çağı'nda Doğu Rodoplar ve Yukarı Trakya'da üretildiği görülür (Nenova 2019: fig. 10.3/II, 10.4/II). Erken Demir Çağı'nda ise bu formun Trakya'nın doğu yarısı ile Güneydoğu Romanya'da yaygın bir kullanım kazandığını söyleyebilecek bulgular artar (Ailincăi 2016: fig. 15/1, 20, 58; Ailincăi 2020: fig. 2/1, 13, 147; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 6/21; Miclea ve Florecu 1980: Kat. Nr.: 205).

Batı Trakya'daki Roussa'dan bir amphora DK. 1 tipinin, Erken Demir Çağı II. Evresinde çok daha kaliteli, ve zengin dekorasyon unsurları ile piyasaya sürüldüğüne işaret eder (Triantaphyllos 1995: 44).

Kap formlarının gelişimi açısından değerlendirildiğinde daha çok Mö. 2. Binyıl bağlantılı bir kültürel ilişki bağı sunan Kocatepe yerleşiminde bu durum kuşkusuz şaşırtıcı değildir. Höyüğün erken perehistorik dönemlerden beri süregelen yerleşim geleneğinin varlığı düşünüldüğünde bu Demir Çağı öncesi kültür bağı anlaşılabilir.

Alanda çok sayıda kazı ve baskı tekniğiyle yapılmış çok sayıda bezmeli çanak çömlek parçası da bulunmuştur. Bu örnekler Kocatepe'nin kullanım evrelerini çeşitlendirecek tarihlendirme ipuçları sunar.

Örneğin, bir tören kabının parçası olarak değerlendirdiğimiz KT. 1 numaralı keramik (EK 139), ağız kenarındaki bağımsız 'S' dizisi ve yanında dikey olarak yapılmış içi düzensizce kazıma çizgi ile doldurulmuş friz ile dikkat çeker. 'S' dizisi motifinin daha başarısız bir denemesi ise KT. 4 numaralı parçada görülür (EK. 142).

BAH. 16 numaralı parça yüzeyinde ise içi taralı üçgenler yatay hat halinde uzanırken onun altında dikey bir sıra ile dizilmiş olan bağımsız 'S' dizisi görülür (EK. 171).

Erken Demir Çağı'nın hem I hem de II. Evresinde sıklıkla kullanılan baskı tekniği ile yapılmış bağımsız 'S' dizisi Trakya'nın doğu yarısında ve Babadağ'da yaygın bir uygulamadır (Ailincăi 2011: fig. 117/ 2A.2-3; Czyborra 2001: Taf.29/10; Georgieva 2001: fig. 3/A; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 7/13).

Romanya bölgesinde görülmeyen ancak Trakya'da çeşitli şekillerle uygulandığı anlaşılan baskı tekniği ile dalga motifi, başarılı bir örneği ile KT. 5 numaralı keramikte görülür (EK. 143). Bu örnekteki kadar düzenli ve simetrik olmamakla beraber benzer dalga motiflerine Trakya Erken Demir Çağı keramiklerinde rastlamak mümkündür (Dimitrova 2011: fig. 3/1). Gluhite Kamani'nin IV. tabakasında yakın bir paraleli bulunan (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 8/4) bu bezemenin Doğu Trakya ve yakın çevresinde Erken Demir Çağı'nın ikinci evresinde ortaya çıkan ancak çok da yayılmayan bir süsleme unsuru olduğu anlaşılmaktadır.

KT. 8 numaralı (EK 146) parçayı süsleyen, kazıma tekniğinde hazırlanmış friz kuşağı içindeki baklava dilimi motifi Hacılar Dolmeni buluntuları arasında da dikkatimizi çeker. Bölgede bu motif Geç Tunç Çağı kökenlidir (Andreou ve Psaraki 2007: fig. 6/KA. 1352; Nenova 2019: pl. 26/d). Ancak motifin Erken Demir Çağı'nda Trakya'nın çeşitli bölümlerinde yayıldığı anlaşılmaktadır (Dimova 2015: fig. 3.5; Georgieva 2001: fig. 3/a; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 6/20). Bu kazıma teknikli motifin Pseniçevo kültür bölgesi ve çevresinde baskı tekniği ile yapılmış konsantrik daire motifleri ile birlikte aynı kabı süslemesi (Georgieva 2001: fig. 2/d; Hristova 2018: fig: 16/7) onun Erken Demir Çağı I. ya da II. Evre içinde bir yere tarihlenebileceğini düşündürür.

KT. 11 numaralı keramikte görülen bezeme, örneğine rastlamadığımız bir tiptedir (EK. 149). Bir alev dalgasına benzeyen, içi taralı üçgen formlu bu betim baskı tekniği ile kabın yüzeyine negatif olarak işlenmiştir. Bu tür negatif üçgen baskı bezeme örneklerine bölge çevresinde hem Geç Tunç Çağı'nda (Başaran 2019: Lev. 11/13, 14) hem de Arkaik Dönem'in erken evrelerinde (Aslan 2011: 413, 414, fig. 25; Ayaz 2021: Lev. 33/Tro 56) rastlamak mümkünse de bunların Kocatepe örneğini sitil ve biçimde yakalayamadığı açıktır. Trakya ve çevre kültürlerde paraleli

bulunamayan, içi çizgi doldurmalı çukur üçgen motifli baskı kalıbının Eken Demir Çağı'nda Doğu Trakya'da üretilen ve kullanılan bir unsur olduğunu söylemek bu aşamada yanlış olmayacaktır.

KT. 12 numaralı parçada görülen derin kazıma çizgi motifleri (EK 150) Geç Tunç Çağı Trakya malzemesinden bilinen bir form ve üslubu hatırlatır (Nenova 2019: fig. 7/22; Nikov 2001: fig. 3/e). Ancak bezemenin kolay uygulanabilir, basit bir tekniği temsil etmesi ve Erken Demir Çağı ile sonrasında da benzer kazıma çizgi üslubunda süsleme öğelerinin görülmesi bu parçayı bezemeye dayalı bir tarihlemeye tabi tutmayı engeller. Buna rağmen K. 16 numaralı keramiğin hamur-astar özellikleri onun Geç Tunç-Erken Demir Çağı Trakya Bölgesi malzemesi olduğuna şüphe bırakmayacak niteliktedir.

KT. 14 numaralı tutamaklı kap parçası (EK. 152) hamur özellikleri ile olduğu kadar kulpun yanında ve altında izlenen nokta dişileri ile de Trakya Bölgesi Geç Tunç-Erken Demir Çağı geçiş evresi için tipik bir malzemedir (Bozhinova 2012: fig. 5). Ancak aynı tip kap ve bezemenin Trakya Erken Demir Çağı II. Evre ile denk bir zaman dilimine denk gelen Protogeometrik Dönem Troia malzemeleri arasında da devam ettiği görülür (Hnila 2012: pl. 210/1270).

Kocatepe verileri Geç Tunç Çağı'ndan Erken Derken Demir Çağı sonuna kadar kesintisiz bir kullanıma işaret edecek veriler sunar. Öte yandan alanda tespit edilen Arkaik gri mallar yerleşim sürecinin Erken Demir Çağı sonrasında da devam ettiğini gösterir. Erken Demir Çağı grileri ile Arkaik Dönem gri keramiği arasında geçişi gösteren ara form ve keramik renk tonları bu alanda da gri keramik geleneğinin Erken Demir Çağı'ndan Arkaik Dönem'e aktarıldığını kanıtlayacak niteliktedir.

Süloğlu Vadisi'nde genişçe bir yayılım alanına ve çok katmanlı bir yerleşime işaret edecek yüzey bulgusuna sahip olan **Yukarıova Yerleşimi'**nde Erken Demir Çağı için belirleyici nitelikte olan spesifik bulgulara rastlanmamış olsa da elde edilen veriler arasında hem hamur-astar hem de bezeme açısından Geç Tunç-Erken Demir Çağı süresince bölgede kullanılan türde çanak çömlekleri hatırlatacak örnekler tespit edilmiştir.

Yukarıova ile coğrafi bir bütünlük içinde yer alan **Ahmedi Kalfa** veri alanı, bir tümülüsün etrafında yer alır. Bu durum Ahmedi Kalfa olarak tanımlanan veri

sahasının hemen kuzeyindeki Yukarıova Yerleşimi'nin mezarlık alanı olabileceğini akla getirmektedir.

Yerleşim yüzeyinde bulunan Geç Tunç ve Erken Demir Çağı malzemeleri hem malzeme özellikleri hem de bezemeleri itibariyle tipiktir. YK. 5 tipi kap formlarının bir parçası olarak değerlendirilen AHK. 7 numaralı omurgalı kase ağız kenarı parçası Trakya Bölgesi (Bozhinova 2012: fig.5; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 7/7), güneydoğu Romanya (Ailincăi 2020: fig. 2/93) ve Troia'da (Hnila 2012: pl. 201/452) Erken Demir Çağı kap formları arasında karşımıza çıkan derin kaselerle karşılaştırılabilecek bir örnektir.

Çok daha kaliteli işçiliğe sahip bir örneğini Kokarca Mezarlık Alanı'nda gördüğümüz çukur baskılı dama tahtası motifli kap örneklerinden biri de Ahmedi Kalfa'da yakalanmıştır. Tıpkı Kokarca'da olduğu gibi özel bir kabın, olasılıkla Pyksis türü bir değerli eşya saklama kabı ya da sunu kabının ağız kenarı olan AHK. 4 numaralı bu keramik (EK 135), süsleme modeli itibariyle kuzey/kuzeybatı Balkanlar'ın MÖ. 2. Bin yıl kültürleriyle bağlantılıdır (Berecki 2016: 90, pl.30/1).

Aynı şekilde yine kuzey Balkan coğrafyasının, Wietenberg ve Urnfield kültür alanlarının Geç Tunç ve Erken Demir Çağı çanak çömlekleri arasında sıklıkla karşılaşılan (Tecar ve Tecar 2011), özel bir aletle biçimlendirilmiş derin nokta dizisi motifli bir keramik Ahmedi Kalfa Yerleşimi'nde bulunmuş ve AHK. 3 numarası ile tanımlanmıştır (EK 134).

Son derece başarılı bir örneğini AHK. 1 numaralı keramik (EK 132) yüzeyinde gördüğümüz ip baskı bezemenin Balkanlar'da Geç Tunç-Erken Demir Çağı geçiş evresinin son dönemlerinden itibaren görülmeye başladığı bilinir (Bulatović 2007: 61, 62). Nitekim Güney Marova Vadisi'ndeki Hisar yerleşimindeki sondaj kazılarında, geçiş evresine tarihlenen örnekler tespit edilmiştir (Bulatović 2007: 61, 62). Kuzeydoğu Trakya'daki Assara'da (Leshtakov 2004: fig. 30), Harmanite'de (Dimova 2015: fig. 3.5) bulunan parçaların da gösterdiği gibi bu süsleme tekniği, AHK. 1'dekine (EK 132) benzer bir motifle Erken Demir Çağı'nda da devam eder. Güneydoğu Sırbistan'dan yayımlanmış bir grup Erken Demir Çağı çanak çömleği hamur özellikleri dışında yer yer uygulanan ip baskı bezemesi ile de AHK. 1 keramiği ile yakınlık sergiler (Bulatović ve Aleksić 2008).

AHK. 5 numaralı (EK 136) keramiğin üzerinde yer alan, özel bir alet yardımıyla yapılmış derin çentik (baskı diş) dizileri, farklı tipleriyle geniş bir zaman aralığında kap süsleme öğesi olarak tercih edilmiş bir motiftir. Dolayısıyla salt bu öğeden yola çıkılarak keramiği tarihlendirmek neredeyse imkansızdır. Ancak söz konusu parçanın kaliteli işçiliği ve son derece düzenli bir şekilde işlenmiş dekoratif unsurları ilk bakışta Kuzeybatı Anadolu'nun Geometrik-Arkaik Dönem'e geçiş kaplarını hatırlatmaktadır (Aslan 2011: fig. 25; Ayaz 2001:173, 174 Cat Nr. Tro. 58, 59, As.140). Bezeme detayı farklı olsa da benzer bir stil ve işçilik AHK. 6 numaralı parçada da izlenir (EK 137).

Eldeki veriler Ahmedi Kalfa veri alanının Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı sonuna kadar kullanıma açık olduğunu gösterir. Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kültür öğelerini genel olarak bünyesinde barındırmakla birlikte, alan yüzeyinde belirlenen malzemeler arasında dönem için tipik olan ve Babadağ, Pseniçevo bölgeleriyle özdeşleşen tipik bezeme unsurlarının tespit edilememiş olması dikkat çekicidir. Kuşkusuz bu durum araştırmanın kısa süreli olmasıyla da açıklanabilir. Ancak buluntular Ahmedi Kalfa'nın kuzey, kuzeybatı Balkanlarla, güneyde ise Anadolu ile bağının açık olduğuna işaret eder.

Esasında Süloğlu Vadisi'nin güney yöndeki devamı olan bu coğrafya, Süloğlu Deresi'nin Hasköy Köyü'nde keskin bir dönüş yaparak yönünü batıya doğru çevirmesi nedeniyle yeni bir isimle, Hasköy Vadisi olarak anılmıştır. Buranın da tıpkı Süloğlu Vadisi gibi farklı dönemlerden çok sayıda yerleşime yataklı eden, stratejik bir coğrafi nokta olduğu söylenebilir.

Vadinin başlangıcında, hatta Süloğlu Vadisi'nin son kesiminde, dere yatağının batı yanında yer alan **Bağlıkarkası Yerleşimi** yüzey verilerinden anlaşıldığı kadarıyla çok katmanlı ve güçlü bir höyüktür. Yerleşimin, kum ocağı tarafından tahrip edildiği B. Erdoğu'nun yayınlarında konu edilir (Erdoğu 1997: 279). Erdoğu'nun tanımları rehberliğinde tarafımızdan yeniden tespit edilmeye çalışılan yerleşimin, değişen topografik yapı nedeniyle kesin yerine ulaşılamamıştır. Yerel rehber öncülüğünde yapılan araştırmada Edirne ili, Hasköy Köyü'nün kuzeyindeki Yeni Bağlıkarkası Mevkii'nde ulaşılan bir höyük yüzeyinden toplanılan malzeme içinde Trakya Bölgesi'nin Erken Demir Çağı keramik repertuvarına dahil edilebilecek hamur-astar özellikleri sunan bir grup çanak çömlek parçası tespit

edilmiştir. Nitelikli mal grubu niteliği olmasa da bu veriler Hasköy Yeni Bağlıkarkası Mevkii'nde beklendiği gibi bir Erken Demir Çağı yerleşimi olduğunu kanıtlaması açısından önemlidir (EK.292).

I.Czyborra'nın (Czyborra 2001: 177, Taf. 3, 4) yayımladığı Bağlıkarkası Erken Demir Çağı bulguları da alanın Geç Tunç-Erken Demir Çağı evresinde yoğunluklu olmak üzere Erken Demir Çağı'nda da kullanıldığına dikkat çekecek niteliktedir **(Şekil 255)**.

Hasköy Vadisi'nde yörenin en önemli Erken Demir Çağı yerleşimlerinden biri olan **Cevizlik Yerleşimi'**nde tespit edilen CVZ. 1 numaralı keramik (EK. 184) hamur özellikleri yanında bezemesiyle de bölgenin Erken Demir Çağı için tipiktir. Kazıma çizgilerle yapılmış, içi kafes taralı dikey zigzag bezemesi en yakın paralelini Doğu Rodoplar'daki Adatepe'de (Dmitrova 2011: fig. 5/3; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 6/20, 7/6), Gluhite Kamani'de (Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 6/20), Hakovo yakınlarındaki Hljabovo Dolmeni (Gotsev 1998: tab. 3/1) kazılarında bulur. Nova Zagora bölgesi için tanımlanan benzer stilde süsleme öğesi (Hristova 2018: fig. 9) bu betimin bölgenin MÖ. 2. Binyıl geleneği olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

CVZ. 1 numaralı keramiğin (EK. 184) yakın benzerinin Gluhite Kamani'de III. Tabakada, Bulgaristan Ada Tepe'de ise IV. tabakada bulunmuş olması bu bezemenin Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı sonuna kadar Trakya Bölgesi'nde kullanıldığına işaret eder.

CVZ. 3 numaralı keramik (EK. 186) yüzeyinde küçük bir parça halinde görülen ip baskı bezeme Geç Tunç-Erken Demir Çağı geçiş evresinin son dönemlerinden itibaren görülmeye başlayan (Bulatović 2007: 61, 62) ve Erken Demir Çağı'nda da Balkanlar'ın çeşitli noktalarında karşımıza çıkan (Leshtakov 2004: fig. 30; Dimova 2015: fig. 3.5; Bulatović ve Aleksić 2008) bir bezeme olarak bilinmektedir.

CVZ. 2 numaralı keramik (EK. 185) yüzeyindeki, içi kafes taralı, kazıma çizgi frizi motifi Gluhite Kamani'den ve Troia VIIb2 tabakasından (Hnila 2012: Kat. Nr.: 774) örnekleri olan bir Erken Demir Çağı kazıma motifidir.

Süloğlu Vadisi'nin de Batı Istrancalar'a yaslanan diğer bölümlerde olduğu gibi Orta ve Geç Tunç Çağı kuzey/kuzeybatı Balkanlar'daki kültürlerle kültürel

etkileşim açısından ilişkili bir Erken Demir Çağı kültürü yarattığı görülmektedir. Bu kültürün kendi yöresinden yani Trakya'nın doğu yarısında gelişmiş olan Geç Tunç Çağı kültürlerinden aldığı birçok öğenin de varlığı açıktır. Anlaşılan o ki Orta Tunç Çağı'nın özellikle son evrelerini temsil eden kuzey/kuzeybatı Balkan kültürleri, çanak çömlek geleneğinin birçok öğesini Geç Tunç Çağı sonlarına doğru güneye ve doğuya doğru taşmış bu sayede Doğu Rodoplar ile Kuzey Trakya'da şekillenen Geç Tunç Çağı üzerinden de Süloğlu Vadisi kendi Erken Demir Çağı'nı yaratmıştır. "Taşlıcabayır Tipi "olarak tanımladığımız maşrapa türünün bu vadide de bulunması, kültürün daha geçiş evresinde kendi geleneğini inşa etmeye başladığını düşündürür.

AHK. 1 numaralı keramiğin (EK 132) dikkat çeken ve örneğine çok rastlamadığımız bezemesi ile hamur özelliklerinin Sırbistan çevresinin geçiş evresi malzemesiyle olan paralelliği dikkat çekicidir. Bu paralellik, kültürel/tecimsel bağ için ciddi bir ip ucu olsa da kesin karar vermek için yeterli bir veri değildir.

Süloğlu Vadisi'nin son kısmındaki Bağlıkarkası yerleşiminin bulguları, höyüğün özellikle Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçiş evresinde aktif bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Hasköy Vadisi'nde yer alan Cevizlik yerleşiminin ise Erken Demir Çağı sürecinde güçlü bir yerleşim olarak vadide hâkim olduğu anlaşılmaktadır

Edirne'nin güney kesimlerinde, Havsa ile Pravadi deresi arasındaki bölgede Erken Demir Çağı yerleşimlerinin olduğundan M. Özdoğan'ın raporlarında da bahsedilir (Özdoğan 1984: 66). M. Özdoğan ayrıca Edirne sınırları içinde yer alan Ağaçköprü ve Yedigöz Kemeri (Şekil 104) yerleşimlerinin, bölgede önemli Erken Demir Çağı yerleşimleri arasında olduğunu vurgular (Özdoğan 1985: 225).

2.6.9. Saroz Körfezi'nin Kuzey Kıyılarının Buluntuları

Saroz Körfezi'nin Kuzeyindeki Buluntular Körfezin kuzey cephesini oluşturan ve Antik Çağ'da Sarpedon Yarımadası olarak bilinen karasalda bilinen en güçlü yerleşimlerden biri olan Ainos, MÖ. 7. Yüzyıldan itibaren hem nicelik hem nitelik açısından zengin bulgularıyla dikkat çeker. Kentin coğrafi konumu, böylesi stratejik ve kullanıma uygun bir alanda Arkaik Dönem öncesinde, bu dönem kültürüne zemin hazırlayan başka veriler olması gerektiğini düşündürmektedir. Antik

kaynaklarda Ainoslular'ın Troia Savaşı'nda birçok Trak kabilesi ile birlikte Akhalar'a karşı savaştığının anlatılması (Başaran 1996: 107; Dimitrov 1971: 66) kentin Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'na inen yerleşim tarihine dair ipucu verir.

Enez Kalesi'ndeki IV, IVa-b, Mzü, H ve D açmalarında, ana kaya yüzeyindeki dolgu içerisinde tespit edilen koyu gri, tek renkli, perdahlı çanak çömlek parçalarından söz eden S. Başaran bunların hem hamur hem form hem de bezeme özellikleri ile Trakya, Batı Anadolu ve Troas bölgesinden bilinen MÖ. 2. Binyıl keramiğine benzediğine dikkat çeker (Başaran 196: 108, Res. 3).

Hem Prof. Dr. Sait Başaran'ın bu çalışmada kullanmak üzere bana verdiği eski kazı buluntusu keramik fotoğrafları hem de Ainos kazı deposunda yaptığımız inceleme çalışmaları kentin Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'ndaki yerleşimine ışık tutacak niteliktedir.

Enez Kalesi'ndeki IV. tabakada, ana kaya üzerindeki dolguda bulunan çanak çömlek parçaları arasında tanımlanabilirlik açısından en tipik olanlar mahmuzlu dikey kulplardır (Şekil 256). Bu tip kulpların eğimli sırtı ve kaba bağlanan bölümünün verev uzanması ile Ainos örmeğinden ayrılan yakın örneklerinin MÖ. 2. Binyılında Güneybatı Romanya, Tuna Vadisi, Kuzey Yunanistan ve Bulgaristan'da yaygın olduğu bilinir (Bolohan 2005: pl. XXXVIII/4, 9; Bulatović ve Filipović 2017: fig. 5; Horejs 2007a: abb. 61/V; Lazar 2011: 102, Nenova 2019: fig. 7.16; Planşa nt. 24/4,9, 14/2;).

Ainos örneklerinde olduğu gibi sırt kısmı dike yakın bir profille inen ve kaba bağlandığı bölümü de yatay düzlemde düz bir hat izleyen, yuvarlak başlı, yüksek olmayan mahmuza sahip örnekler Geç Tunç Çağı'nda çok daha az bir yayılım ile karşımıza çıkar. Bu formun yayılım alanının Balkanlar'ın güney bölümü olması da ayrıca dikkat çeken bir özelliktir. Ainos örneklerinin temsil ettiği dikey kulp tipi Kuzey Yunanistan/Batı Trakya'daki Agios Mamas'ın Geç Tunç Çağı tabakalarında bulunan dikey kulp formları arasında tip IVC'yi temsil eder (Horejs 2007a: abb. 111). Aynı form Tatul Kaya Kutsal Alanı'nda bulunan Geç Tunç Çağı keramikleri arasında da görülür (Leshtakov 2009: fig. 7).

Süloğlu Vadisi'nde de yakın bir benzeri görülen bu tip kulpların, Geç Tunç Çağı'nda Balkanlar'da yaygın olarak görülen benzer formların Doğu Trakya-Batı

Trakya hattı üzerindeki atölyelerde yeniden yorumlanması ile üretildiğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Ainos buluntuları içinde yer alan oluklu dikey kulpa sahip el yapımı çömlek parçaları, benzerlerine Çatalca çevresi araştırmalarında da rastladığımız Geç Tunç-Erken Demir Çağı geçiş evresi malzemeler olmalıdır.

Diğer taraftan Ainos'un eski kazı buluntularında yer alan çark ve el yapımı monokrom, koyu gri mallar S. Başaran'ın da vurguladığı gibi Troia'nın VIIa ve VIIb1 tabakalarının kap repertuvarına yakın özelliklere sahiptir. Kaplarda görülen kazıma dalga gibi motif örnekleri de aynı şekilde Troia'da görülür (Hnila 2012: Cat. 1 vdd).

Bu veriler Enez Kalesi'nin Geç Tunç-Erken Demir Çağı geçiş evresinde kullanıldığını açık bir netlikle ortaya koymaktadır (Şekil 257).

Ainos kazılarında bulunan gri çanak çömlek örnekleri incelendiğinde Erken Demir Çağı'na ait olduğu anlaşılan, AİN. 2 numaralı örnek (EK. 197) gibi bazı parçalar yanında çark yapımı olmakla beraber Erken Demir Çağı keramiklerinin geleneğini sürdürdüğü anlaşılan siyahımsı gri hamur ve astarlı kap örnekleri de görmek mümkündür. AİN. 5 numaralı örnekte gri renk hamurun üzerinin perdahlı, parlak bir siyah astarla kaplanması; AİN. 6 numaralı gri keramikte Geç Tunç ve Erken Demir Çağı çanak çömleğinin tipik süsleme öğelerinden biri olan yumrucuk süslemenin yer alması, AİN. 3 numaralı parçada (EK 197) ise parmak baskılı halat deseninin, bir kymationu andıran bir formda uygulanması Arkaik Dönem sürecinde Ainos kaplarında yer yer Erken Demir Çağı geleneklerinin iz bıraktığını düşündürmektedir.

Bu düşüncemizi destekleyecek sözler, uzun yıllar Ainos kazılarını yürüten Prof. Dr. Sait Başaran'ın şu satırlarında saklıdır:

> "*Koyu gri, tek renkli olan bu keramik türü en alt tabaka ile dolgu tabakası içinde egemen olduğu halde bunu üzerinde yer alan ve boyalı çanak çömleğin bulunduğu tabakada çok seyrek olarak görülmüştür. Üst tabakalarda ise sözü edilen bu koyu gri, tek renkli, iyi açkılanmış olan keramiğin yerine, daha açık renkli ve kap biçimi bakımından geleneksel Grek dönemi formlarının egemen olduğu tipler gözlemlenmiştir*." (Başaran 1996: 109).

Ancak Ainos'ta bulunan ve tarafımızdan AİN. 1 numarada tanımlanan üç parça el yapımı siyah/siyahımsı gri mal (EK. 196) dışında Erken Demir Çağı'na tarihlenebilecek bulgu tespit edilememiştir. Bu üç parçanın da herhangi bir kap formu vermemesi ya da bezeme unsuru içermemesi tarihlendirme önerimiz üzerine

kuşku düşürmektedir. Kentte Pseniçevo, Babadağ ya da bölgede yaygın olarak görülen herhangi bir başka Erken Demir Çağı çanak çömlek geleneğinden iz görmek mümkün değildir.

Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçiş evresinde kullanıldığına dair güçlü emarelere sahip olan Enez kalesinde bu kullanımın Erken Demir Çağı'nın I ve II. Evrelerinde de devam ettiğini kesin bir dille söyleyebilecek kadar veriye ne yazık ki sahip değiliz. Buna rağmen Erken Demir Çağı'na verilebilecek nitelikteki az sayıda da olsa ele geçen keramik parçaları ile bu dönem geleneğinin hemen sonraki dönemin çanak çömleklerinde iz vermesi Enez'de Erken Demir Çağı'nda da bir yaşamın olabileceği kuşkusunu oluşturmaktadır. Daha fazla kazı ve araştırmanın bizi bu sonuca taşıması şaşırtıcı olmayacaktır.

Öte yandan Enez'in Erken Arkaik Dönem çark yapımı çanak çömleğinde görülen Erken Demir Çağı izlerinin bölgenin başka yörelerinden bu kente aktarılan bir iz olabileceği de unutulmamalıdır.

Ainos'ta kesin verilerle desteklenmeyen Erken Demir Çağı evreleri onun hemen 4 km doğusundaki Hocaçeşme Höyüğü'nde kendini gösterir. Höyüğün kuzey kesimindeki geniş düzlük üzerine yayıldığı anlaşılan Erken Demir Çağı yerleşiminde tespit edilen HÇ. 1 numaralı keramik parçası (EK 201) hamur ve astar özellikleri yanında, yüzeyine baskı kalıpları yardımıyla işlenmiş birbirine bağlı konsantrik daire dizisi ile Tipik bir Erken Demir Çağı malzemesidir. Motif Romanya'nın Babadağ kültür bölgesi (Ailincăi 2011: fig. 119) dışında Güney Sırbistan (Bulatovic 2007: pl. III/24), Doğu Rodoplar (Dimitrova 2011: fig. 3/3; Nekhrizov ve Tzvetkova 2018: fig. 4,5; Pinter 2005: 198, Nr. DIA. 2, 3, 7, 8), Yukarı Trakya Vadisi (Leshtakov 2004: fig. 28/8, 9; 29/7), Doğu Trakya (Czyborra 2001: Taf. 21, 22) ve güneyde Troia (Hnila 2012: pl. 2016/1091) gibi geniş bir çevre alanında karlımıza çıkar.

Hocaçeşme Höyüğü'nde bulunan bir diğer keramik parçası olan HÇ. 2 numaralı keramik (EK 202) Trakya Bölgesi ve Troia'dan örnekleri bilinen (Bulatovic 2007: pl. III/21; Dmitrova 2011: Fig. 2/1; Hnila 2012: pl.201/1201, pl. 203), düzensiz yapılmış kazıma zigzag motifi ile Erken Demir Çağı malzemesidir.

Hisarlı Dağı'nın güney eteklerinde, çevreye hâkim bir noktaya kurulmuş olan Değirmentepe yerleşiminin Erken Tunç Çağı'ndaki kadar güçlü olmasa da Erken Demir Çağı'nda da kullanıldığına işaret edecek az sayıda malzeme tespit edilmiştir

(EK 199, 200). Yerleşimin merkezini oluşturan tahkimatlı tepenin kuzeydoğu kesiminde yoğunlaşan bir grup el yapımı, siyah hamurlu, siyah/siyahımsı gri renkte perdahlı astara sahip birkaç keramik parçası, yerleşimin bir bölümünde ve kısa süreli bir Erken Demir Çağı yerleşimi olabileceği kuşkusu yaratmıştır. S/M. 3 tipi Erken Demir Çağı kaplarına yakın bir profil veren DT. 1 numaralı ağız kenarı parçası bu kuşkuyu güçlendirmektedir (EK 199).

Her ne kadar stratejik bir noktayı işgal etse de Hisarlı Dağı'nın eteklerindeki Değirmentepe Erken Demir Çağı yerleşim tipolojisine uzak bir konuma sahiptir. Bu dönemde genellikle su kaynaklarına yakın düz alanlara yerleşimlerin kurulduğu; kale tipi yerleşimlerde bile su kaynaklarından mümkün olduğu kadar uzaklaşılmadığı göz önüne getirildiğinde Değirmentepe'nin Erken Demir Çağı toplulukları için çok da tercih edilebilir bir alan olmadığı görülür. Bu da Değirmentepe'nin Erken Demir Çağı'nda, konumu gereği geçici bir askeri kontrol noktası olarak kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Alanda daha yoğun Erken Demir Çağı malzemesi tespit edilinceye kadar bu önerinin savunulması mümkündür.

Saroz Körfezi'nin kuzey kıyısında yürüttüğümüz kısa süreli araştırmalarda Pandırbahçe (Pandül) Höyük'te ve Göztepe Yerleşim'nde de kuşkulu olmakla beraber Erken Demir Çağı malzeme gruplarına dahil edebileceğimiz hamur-astar-perdah özelliklerine sahip amorf nitelikte keramikler saptanmıştır (EK. 297). Aynı türden çanak çömlek parçaları daha içerden, Kaşan'ın kuzeydoğusundaki Altıntaş Köyü sınırları içinde yer alan *Yılanlı Tümülüsü*'nde Edirne Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kurtarma kazıları sırasında, tümülüsün yığma dolgusu içinden gelmiştir (EK. 203). Bu veri, tümülüs yakınlarında bir Erken Demir Çağı yerleşimi olabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Dolayısıyla Saroz Körfezi'nin kuzeyinde Trakya Erken Demir Çağı I ve II evresinin çanak çömlek verisiyle kesin bir şekilde izlenebildiği tek yerleşim şimdilik Hocaçeşme Höyüğü'dür. Yeni araştırmalar ve yeni bulgular ortaya çıkana kadar bu yörede daha çok iç Trakya kültüründen bağımsız, yerel unsurların hâkim olduğu bir Erken Demir Çağı sosyal yapısı olabileceğini düşünmek gerekir. Ancak yörede yapılmış araştırmaların oldukça az ve dar kapsamlı olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

2.6.10. Tozaklı Vadisi ve Yakın Çevresinin Buluntuları

Kırklareli ili sınırları içerisinde araştırmalarımızı yoğunlaştırdığımız Pınarhisar ilçesinin güneyindeki Tozaklı Vadisi ve çevresinde Erken Demir Çağı'nda kullanılmış hem ova yerleşimi hem de kale tipi yerleşim tespit edilmiştir.

Tozaklı Deresi'nin kuzey kenarında, vadisinin orta kesiminde yayvan bir höyük olan **Ovayolu yerleşimi**nin yüzeyinde saptanan keramiklerden OY. 1 numaralı sarmal yiv bezemeli kulp parçası (EK. 216), her ne kadar Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı keramiklerine yabancı olsa da Hem Kırklareli Bölgesi araştırmalarından (Czyborra 2001: Taf. 11/16) hem de Troia VIIb tabakasından bilinmesi (Hnila 2012: kat.nr: 446, 916, 918), OY. 2 numaralı keramik yüzeyinde (EK. 217), Erken Demir Çağı Trakya keramiği için tipik özelliklerden biri olan yumru bezemenin yer alması ve OY. 3 numaralı keramik yüzeyindeki (EK. 218) aletle şekillendirilmiş çoklu, derin nokta çukurlarının Trakya'nın komşusu olan Güney Sırbistan'daki Hisar yerleşiminin Erken Demir Çağı keramiklerinde de görülmesi (Bulatovic 2007: pl. III/22) gibi izlerden yola çıkıp burada bir Erken Demir Çağı yerleşimi olduğu düşünülmüştür. Buna rağmen verilerin Erken Demir Çağı'nı tanımlamak için yeterince güçlü olmadığı açıktır. Bu nedenle Ovayolu Höyüğü'nde bir Erken Demir Çağı yerleşimi olabileceği düşüncesi şimdilik kuşku ile dillendirilmelidir.

Ovayolu Höyüğü'nün karşısında, derenin güney cephesindeki yüksek bir sırtın üzerinde yer alan **Beşiktepe Kale yerleşimi**, yüzey buluntuları itibariyle hiç tereddütsüz bir Erken Demir Çağı yerleşimidir. Siyah hamur ve astarlı yüzey malzemesi içinde yer alan BŞT. 4 numaralı parça (EK. 214) yüzeyindeki kazıma dalga motifi ile kaba hamurlu BŞT. 5 numaralı keramikteki (EK. 215) parmak baskılı halat motifi Trakya Bölgesi'nin Geç Tunç ve Erken Demir Çağı kültürleri arasında tipik öğelerdir. BŞT. 1 (EK 211), BŞT. 2 (EK 212) ve BŞT. 3 (EK 213) numaralı ağız kenarı parçaları da profilleri ile dönemin yaygın tek kulplu içki formlarına yakındır (Nekhrizov 1995: Fig. 2/8). Beşiktepe yüzey buluntuları arasında yer alan kırmızı renk hamurlu BŞT. 6 numaralı kap yüzeyindeki daire biçimli plastik kabartma süsleme hem Doğu Trakya araştırmalarından (Czyborra 2001: Taf.20/6)

hem de iç Karpat Bölgesi'nin (Metzner-Nebelsick vdğ. 2010: 223, fig. 8/3,9) MÖ. 12. Yüzyıla tarihlenen HaA1 dönemi bulgularından bilinir.

Baskı bezekli keramik örneğine rastlanmamış olması, Beşiktepe'den elde edilen bu verilerin Geç Tunç-Erken Demir Çağı Geçiş Evresine ait olabileceğini akla getirmektedir.

Tozaklı Vadisi'nin doğusunda, Pınarhisar ilçesi ile Vize'yi birbirine bağlayan karayolunun kıyısında, Erenler (Tekke) Köyü'nün doğu yanında yüksek olmayan bir kireçtaşı kaya masifi üzerinde yer alan Tavşanhisar yerleşimi'nin yoğun antik ve geç antik dönem yerleşiminin altında Erken Demir Çağı kullanımı da olduğu, I. Czyborra'nın yayımladığı tek parça yüzey keramiği ile tespit edilmiştir (Czyborra 2001: 187, Taf. 17/7).

Pınarhisar ilçe merkezinin kuzeyindeki kayalık alanda yer alan Pekmezdere Mağarası'nın giriş galerisi ve önündeki yamaç üzerinde yer alan çanak çömlek parçaları içinde hamur ve form özellikleri açısından Erken Demir Çağı'na tarihlenebilecek örnekler de saptanmıştır (EK. 210). Bunlardan PM. 2 numaralı kulp ve gövde parçası (EK. 209), Taşlıcabayır Tümülüsü, Arpalık Dolmeni gibi Edirne Bölgesi veri alanlarıyla beraber birçok başka Trakya Erken Demir Çağı kazısından tanıdığımız bir formu hatırlatır. Kabın boyunu aşarak ağız kenarına birleştiği yerde genişleyen ve bu kısımda dikey yivlerle süslenen kulplar Geç Tunç ve Erken Demir Çağı Trakya keramik geleneğinde sıkça kullanılan bir kulp tipidir (Dmitrova 2011: fig. 4/10; Georgieva 2001: fig. 2/b; Leshtakov 2004: fig. 28).

PM. 1 numaralı parçanın (EK. 207) yatay delikli tutamağı da Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı yemek ve depolama kaplarında kullanılan bir kulp tipi olarak karşımıza çıkar (Dimova 2015: fig. 3.5; Leshtakov 2004: fig. 28/8,9).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANADOLU'DA BALKAN/TRAKYA KÖKENLİ KÜLTÜR ÖRNEKLERİ

Anadolu ile Balkanlar arasındanki kültür bağının, erken prehistorik dönemlere kadar indiği arkeolojik olarak kanıtlanmış durumdadır. Geç Kalkolitik/Erken Tunç Çağı Orta ve Kuzey Anadolu yerleşimlerinden elde edilen bulguların Cernovoda III-II, Karanova IV başta olmak üzere birçok çağdaş Balkan kültürü ile yakın paralellik göstermesi bunun en güzel örneğidir (Efe 2004; Ekmen 2021; Ekmen vdğ. 2021; Glatz 2015: 153, 167, 172; Şerifoğlu vdğ. 2012: 728; Thiessen 1993;). Boğazköy kazıları, Balkan etkilerinin Orta Tunç Çağı'nda da Anadolu içlerine kadar girdiğini göstermiştir (Şerifoğlu vdğ. 2012: 728).

MÖ. 2. Binyılda Anadolu'da kurulan güçlü siyasi merkezler nedeniyle Balkanlar'la kültürel ilişkinin önemli ölçüde kesintiye uğradığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen, Tunç Çağı'nın sonundaki siyasal ve sosyal yıkımlar Balkan/Trakya halklarının yeniden Anadolu yönünde kültür etkileşimi içine girmesine hatta bu dönemle birlikte Erken Demir Çağı süresince genellikle kültür taşıyıcısı olarak etkin olduğu hem yazılı kaynaklarla hem de arkeolojik verilerle desteklenmektedir.

3.1. ANADOLU'DA TRAK SOYLU HALKLAR

> *" Bu çeşit efsanelerin doğmasına oradaki kabilelerin karışması ve Halys'ün bu tarafındaki ülkelerin, özellikle kıyılarının çok verimli olması neden olmaktadır. Bu yüzden birçok yerlerden ve deniz aşırı ülkelerden buraya devamlı saldırılar yapılmış ve komşu olan kabileler de birbirleriyle çatışmışlardır. Özellikle Troia Savaşı sırasında ve sonrasında istila ve göçler yer almıştır. Çünkü aynı zamanda hem Yunanlar hem de barbarlar başkalarının ülkelerine sahip olmak hevesine kapılmışlardır."*

Strbaon'un (Strabon 1993, XII, VIII, 4) Anadolu bölgeleri arasında yaşanan sınır belirsizliğini anlatırken kullandığı bu ifadeler Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı sürecinde Anadolu'ya yapılan birçok halk ve kültür göçünün en yalın ifadesidir. Hem Strabon da hem de ondan önceki ve sonraki birçok antik kaynakta Trakya üzerinde Anadolu'ya geçen göçler defalarca konu edilmiştir. Araştırma eksikliği nedeniyle bu göçlerin izleri bugüne kadar kısıtlı alanlarda ortaya konabilmişse de son yıllarda

ortaya çıkan yeni veriler Trakya'dan göç eden halkların varlığı konusundaki anlatımları güçlendirecek niteliktedir.

3.1.1. Troas Bölgesinin Balkan/Trakya Soylu Halkları

3.1.1.1. Antik Kaynaklar ve Teorik Tartışmalar

Günümüzde Çanakkale ili sınırları içerisinde kalan Biga Yarımadası, Antik Dönem'de Troas Bölgesi olarak adlandırılıyordu. Bu bölge adını Troia kentinden alır ve "Troia Ülkesi" anlamında kullanılır (Polat Becks 2014: 164; Tenger 1999: 106). Anadolu'nun kuzeybatı köşesini oluşturan Troas Bölgesi tarihin hemen her döneminde stratejik önemini koruyan, bu nedenle de sürekli etnolojik hareketliliğin gözlemlendiği bir coğrafyadır. Asya'dan Avrupa'ya geçişin doğal güzergahı üzerinde yer alan bölge MÖ 6. yüzyılın sonunda Atina ve Persler arasındaki politik ve askeri çekişmenin odak noktalarından biri olmuş ve bu özelliği gereği G. Bieg tarafından haklı olarak aynı zamanda tarihin en önemli tampon bölgelerinden biri olarak tanımlanmıştır[169].

Antik kaynaklardan elde edilen bilgiler, Troia olarak anılan yerleşimin tek bir kaleden ibaret olmadığını, bu ismin etrafındaki geniş bir bölgeye yayılan çok sayıda uydu yerleşimine sahip bir bütünü ifade ettiğini anlıyoruz. İlyada'da (IX, 328) Akhilleus'un dilinden dökülen şu sözler, esasında Troia'nın geniş territoriumunun ifadesidir: "*Gemilerle insanların on iki ilini yerle bir ettim ve karadan da verimli Troia topraklarından on birini sayarım"*. Öte yandan İlyada'da (II, 815 vdd) Troialılarla beraber savaşan kabileler uzun uzadıya anlatılmıştır. Bu anlatımlar arasında Dardanialılar'dan, Trakyalılar'dan, Pelasglar'dan ve daha birçok halktan söz edilirken, bunların Troas'da yaşadıkları yerlerin de tanımlanması, Savaş arifesindeki Troa'ın etno-coğrafyası ortaya konulmaktadır.

Bu durumu Strabon da (Strabon 1993, XIII.I.7) irdelerken, İlyada'da yazılanlardan yola çıkarak Troia'nın Priamos başkanlığındaki dokuz kabileden oluştuğuna dikkat çeker ve hepsinin kıyı boyuna hakim olduğunu vurgular. Buradan da anlaşılıyor ki Priamos'un Troia tahtında oturduğu dönemde, oğulları da çevredeki

[169] Aktaran: Ayaz 2021: 2

yerleşimleri idare ediyordu. Homeros'un aktardıkları da, Troia'nın uzak ve yakın çevresinde, savaşta müttefik olan çok sayıda kabile yaşıyordu

Homeros'un İlyada Destanı'nda (Homeros 2019: II, 845; III, 184) da Sangarios (Sakarya Nehri) kıyılarını yurt tutan Phrygler'den ve Hellespontis'in (Çanakkale Boğazı) çevrelediği yerde yaşayan Threikoslar'dan yani Trakyalılar'dan söz eder. Ozan ayrıca aynı destanda Troialılar'a savaşta destek veren ve hemen hepsi için Troas Bölgesi'nde bir yurt tanımlanan birçok budun ismini sayar. Bu isim kataloğunda Traklar ve Phrygler dışında Dardania'lılar, Lykia'lılar ve Leleg'ler de sayılmaktadır. Betimlemeler bu son iki halkın, Troas'un güney bölümünde yerleşik olduklarını anlatır niteliktedir. Hem Homeros (Homeros 2019: XX, 216) hem de ondan esinlenip yazan Platon (Plato 1961, 183) ve Strabon (Strabon 1993, XIII, I, 25) Dardania halkının önceleri Troia'nın doğusundaki dağlık arazide yaşarken sonradan kıyıya indiklerini anlatır. Dardanialılar'ın efsanevi lideri Dardanos'un Troia hanedanının kurucusu olduğu ve bu halkın bölgeye Balkanlar'daki İllyria'dan göç ettiği kabul edilir (Körpe 2010: 24, 25)

Strabon (Strabon 1993, XIII.I.8), Troia Savaşı'ndan sonra Troas Bölgesi'nin siyasal ve etnolojik dağılımını anlatırken Kyzikos çevresinde Phrygler'in, Abydos dolayları ise Traklar'ın yer aldığını söyler. Aynı pasajda, Phrygler ile Traklar'ın buralardaki egemenliği Bebryk ve Dryop budunlarından aldıkları anlatılır. Belli ki Marmara Denizi'nin güney kıyıları önceleri Bebryk ve Drop kavimlerinin hakimiyetindeydi (Carrington 1997: 119). Bu iki halkın da birer Trakya / Balkan göçmeni olduğu anlaşılmaktadır. Nihayet Strabon (Strabon 1993, XII, III, 3; XIV.V.23) Bebrykler'i Phrygialılar arasında yer alan bir halk olarak anmakta ve onları Trak halkı olarak tanımlamaktadır.

Strabon'un (Strabon 1993, XII, IV.4) Troas'ın kuzey kesimlerinde yaşayan bir diğer Trakya kökenli halk olarak söz ettiği Mygdonlar, adını Homeros'ta (Homeros 2019: 3, 186) bahsedilen Phryg göçü önderi Mygdos'tan almış olmalıdır. Makedonya'da antik dönemde aynı isimden türemiş olan Mygdonia adlı kent olduğunu hem farklı antik kaynaklardan öğreniyoruz. Troas'taki Mygdonlar'ın Phryglerle eş olduğu (Kopanias 2015: 213) ve bu halk ile aynı bölgede yer alan Dolionler'in Trak soylu halklar olduğu (Strabon 1993, XII, IV, 4) anlaşılmaktadır.

Dolionlar'ın kuzey Mysia'daki Aisepos Nehri (Gönen Çayı), Rhyndakos Nehri'ni (Kocaçay) içine alan ve bu nehrin döküldüğü Daskylitis (Manyas) gölüne kadar olan topraklara sahip olduğundan Strabon (Strabon 1993, XII, VIII, 10).

Strabon (Strabon 1993, XIII.I.8), Kyzikos ve Abydos'taki Trak yerleşimcilerden bahsettikten sonra "*Bundan sonra gelen ülke Trak olan Trerler*" tarafından alındı diyerek Troas sahilindeki Trakyalı göçmen nüfusun Abydos'dan güneye doğru, Troas çevresini de kapsadığını bildirmiş olur.

Strabon bu tasvirlerini büyük ölçüde Homeros ve diğer erken dönem kaynaklarından yararlanarak yapmış olmalıdır. Bu anlatımların doğruluğu kabul edilecek olursa, Trakya Bölgesi'nden göçen halkların Erken Demir Çağı'nda Troas Bölgesi'ndeki dağılımının neredeyse tüm kıyı bandını kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu da sayısal olarak oldukça yüksek bir göç nüfusunun varlığı anlamına gelir.

Balkan ve Trakya kökenli kabile ve halkların ismi Troas'ın güney kesimindeki Kazdağlar'ın eteklerinde de geçer. Stephanus Byzantium'un kendinden önceki kaynaklara dayandırdığı bilgilerden Antandros'da Trakya kökenli Edonisliler'in yaşadıklarını öğreniyoruz (Billerberg ve Neumann-Hartmann 2021: 254; Carrington 1977: 119; Körpe 2010: 29)

Troas Bölgesi'nin güneyinde yer alan, bugün Balıkesir'e bağlı Havran çevresi'ne lokalize edilen Thebe Ovası'nda ise Maionlar ile Mysialılar'ın yer aldığı bilgisini de yine Strabon'dan (Strabon 1993, XIII.I.8) öğreniyoruz.

Troialılar'ın, çevresini saran bu zengin etnolojik yapılanma içinde nasıl bir kimlik sergilendiği tartışmalıdır. Özellikle Troia VIIb katmanında bulunan Luwice yazılı mühürden yola çıkılarak bu Troialılar'ın Luwi halkı olduğu önerilmiştir. Oysa K. Kopanias, Traoialar'ın dilinin çevredeki diğer halklardan farklı olduğuna ancak Aiskhylos'da Troialı Hektor'un adının Phryg ismi olarak anıldığına dikkat çeker (Kopanias 2015: 213, dn. 9). Bu bilgi, antik yazarın bir yorumundan öte, dilbilimsel gerçekliğe sahip veri olduğu kabul edilecek olursa şayet, Troia hanedanında Phryglerle, dolayısıyla da Balkan halklarıyla bir yakınlık olduğu düşüncesi tartışmaya yatırılmış olacaktır. Bu yakınlığın etnolojik kökenli olması kuşkusuz ki şart değildir. Phryglerle ya da daha doğru bir deyişle Troia'ya gelen Balkan halkları ile sağlanan yakın ilişki sayesinde Troia hanedanlığında bu halklardan alınan bazı isimlerin doğan çocuklara verilmesi şaşırtıcı olmaz. Nitekim Homeros destanlarında

Phrygler'in Troialılar'a verdiği desteğin gücüne yapılan vurgu, bu olasılığın gözden uzak tutulamayacağını kanıtlar.

Tüm bu antik kaynak aktarımları bir araya toplandığında, Trakya kökenli halkların - mitolojik olarak- Troia Savaşı sonrası, - tarihsel olarak ise- Erken Demir Çağı başlarında Troas Bölgesi'nde önemli ölçüde belirgin bir nüfus oluşturdukları anlaşılmaktadır. Bu nüfusun da bölgenin iç ve yüksek kesimlerinden ziyade kıyı şeridini kullandığı görülür.

Antik kaynakların bu aktarımlarını tümüyle doğrulayabilecek arkeolojik veriler ne yazık ki yeterli düzeyde ele geçmemiştir. Kuzeyde Kyzikos'tan başlayıp güneyde Antandros'a kadar inen kıyı hattında Trakya kaynaklı halklarla ilişkilendirilebilecek verilerin elde edildiği merkez çok azdır. Kuşkusuz bu verilerin sağlandığı en önemli merkez ise Troia yani Hisarlık Höyük'tür.

3.1.1.2. Arkeolojik Kanıtlar

Troia'nın tarihte en güçlü olduğu evrelerinden birini temsil eden VI. Tabaka MÖ. 1300'lerde büyük bir depremle yıkıldı (Becks ve Thumm 2001: 419; Cline 2018: 154,155; Aslan vdğ. 2014: 275; Becks vdğ. 2006: 46,47)[170]. Hem aşağı kentte hem de yukarı kentte birçok görkemli yapı ile birlikte surları da önemli ölçüde tahrip eden bu şiddetli depremin ardından halk hızla toparlanmaya çalışıp kentlerini yani VIIa tabakasını yeniden inşa etmiştir. Surlar onarılmış, kentte erzak küplerinin yer aldığı konutlar inşa edilmiş, yıkılan mekanların çoğu onarılarak kullanılmıştır. Hatta zaman içinde kentte nüfusun arttığı ve hatta kentin büyüdüğü de arkeolojik kayıtlardan anlaşılmıştır.

Troia VIIa tabakasında, önceki tabakalardan bilinen devetüyü rengi astarlı çanak çömlekler (Tan Ware), kırmızı astarlı ve kırmızı monokrom keramikler ile Anadolu grisi malların etkin bir şekilde kullanımını sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Becks ve Thumm 2001: 419; Becks 2003: 42; Koppenhöfer ve Becks 1997.) Bir önceki tabakadan (Troia VI) beri süre gelen geleneksel çark yapımı derin kaseler,

[170] Yüksek Troia Kültürü olarak tanımlanan Troia VI ve Troia VIIa tabakaları hakkında detaylı bir analiz için bkz: Becks 2002a.

karineli kaplar, kantharoslar, pedastal ayaklı kulplu kaseler, gobletler, depolama kapları VIIa'da da kullanılmaya devam etmiştir (Becks vdğ. 2006: 48; Pavúk 2002).

Keramik endüstrisinde görülen bu süreklilik, mimaride izlenen uygulamalar Troia VIh tabakasının sonunu getiren depremden sonra Troia'nın yerli halkı yurtlarında kalıp depremin yaralarını sarmış ve VIIa tabakasıyla temsil edilen kenti yeniden inşa etmiştir. Kentin yeniden toparlandığı VIIa tabakası, yaklaşık olarak MÖ. 1290'lardan MÖ. 1190'lara kadar ayakta kaldı. Kent büyüdü, nüfus arttı (Becks 2003: 42). Ancak Troia VIIa kentinin M.Ö. 1190-1180´lerde büyük bir yangın tahribata maruz kaldığı anlaşılmıştır. Bu tabakayı sonlandıran tahribat tabakası, içinde güçlü bir yangın, askeri saldırı gereçleri ve aniden öldürüldüğü anlaşılan insan cesetleri barındırmaktadır (Aslan ve Hnila 2015: 186; Blegen vdğ. 1958: 11,12; Becks vdğ. 2006: 46 vd.; Becks 2003; Becks ve Thumm 2001: 419; Gür 2012: 57; Mountjoy 1999: 296-297;).

Troia VIIa tabakasını sonlandıran ağır tahribatın kentin iç dinamiklerinin bir sonucu meydana gelmediği yaygın olarak kabul edildi. Kimi araştırmacılara göre bu tahribatın sebebi Homeros'un anlattığı Troia Savaşı'ydı. Bu teorinin öncüsü, kentin en eski kazı başkanlarından biri olan C. Blegen'di (Becks ve Thumm 2001: 419; Becks vdğ. 2006: 47; Koppenhöfer 1997: 295- 353; Sazcı 2012: 394). Buna rağmen, VIIa tabakasını yıkan tahribatın sebebi olarak Trakya yoluyla Balkanlar'dan gelen budunları gören araştırmacılar da vardı. Onlara göre, Troia VIh'de yaşanan korkunç depremin yaralarını henüz yeterince saramadığı için savunmasız bir durumda olan Troia VIIa kenti göçmenlerin saldırısına uğramıştır (R. Aslan 2012: 22; Guzowska vdğ. 2002: 234).

Troia VIIa'da yaşanan tahribat ve yangın felaketinin ardından kurulan, Troia VIIb1 tabakasında ilk defa yoğun bir şekilde görülen kaba görünümlü keramikler (Coarse Ware) Balkanlar'dan gelen halklarının, kenti işgal ettiğinin kanıtı olarak kabul edilmiştir. Kısa süreli bir yerleşim olan Troia VIIb1'de ilk defa ortaya çıkan Balkan/Trakya menşeili çanak çömlek endüstrisi bu tabakanın hemen ardından kurulan VIIb2'de de çeşitlenerek devam etmiştir. Troia VIIb2 tabakasındaki kentin Balkan/Trakya kökenli sakinlerinin artık sadece kaba görünümlü (coarse ware) tipi çanak çömlek kullanmadığı, bunun yanında yumrucuklu süslemeye sahip, siyah ya da koyu gri astarlı, yer yer parlak görünüm sunan bir perdahlı yüzeye sahip kapları

da (Buckelkeramik/ Knobbed Ware/ Hand Made Burnished Ware) günlük kullanım repertuvarına kattığı anlaşılmaktadır. Kuzeybatı Anadolu'da Erken Demir Çağı'nı başlatan Troia VIIb1 ve 2 tabakalarının bu el yapımı Balkan/Trakya keramiği literatüre "Barbar keramiği" adıyla girdi (Hnila 2012: 215).

Bu yeni ve kaynağı kuzeyde tespit edilen keramik Ege'nin batı yakasında görüldüğünden kısa bir süre sonra Troia'da da ortaya çıkmış ve Troia'da hem daha fazla çeşitlilik göstermiş hem de daha uzun ömürlü olmuştur (Romanos 2011: 35-36).

Barbar keramiği olarak da adlandırılan el yapımı Balkan/Trakya çanak çömeleği iki ana tipe sahiptir. Birinci tip keramikleri "Kaba Mallar (Coarse Ware)" oluşturur. El yapımı olan kaba malların ana formu çömleklerdir. Bu kaplarda yüzey açkılanmaz ya da hafif tonda bir açkıya sahiptir. Omuz ve/veya ağız kenarında yapılan parmak baskılı plastik bant süsleme bu kemamik grubu için en tipik bezeme unsurudur (C. Aslan 2014: 288; Hnila 2012: 214, 215; Bozhinova 2012: 57). Bu yeni malzeme tipi Troia'da sadece pişirme ve bazı diğer depolama kapları ile bu evrede ilk defa görülen az sayıda yeni kase, tabak ve bardak formuyla temsil edilir (Becks vdğ: 2006a, 185). (Şekil 258)

Troia VIIb1'nin bu el yapımı malları, en yakın paralelleri Bulgaristan'da *Pseniçevo- Çatalka*, Romanya'da *Babadağ-Otomani* ve *Coslogeni,* Ukrayna çevresinde *Sabatinovka, Moldovya´*da ise *Noua* kültürlerinde görülen (Özdoğan 1985: 225; Laszlo 1996:7; Özdoğan 1987: 15; Aydıngün-Aydıngün 2013: 66) kaba görünümlü (Coarse Ware) Balkan/Trakya keramiğidir. Aynı malzeme tipi Yunanistan'da tıpkı Balkanlar'da olduğu gibi Geç 13. yy /Erken 12. yy tabakalarında görülür (Becks vdğ: 2006a: 185)[171].

Troia VIIb1 tabakasında ilk örnmekleri görülen, el yapımı, açkısız ve omuz ile ağız kenarında parmak baskı ile şekillendirilen plastik bant süslemelerle tanınan bu kaba görünümlü keramik tipi bir sonraki evrede yani Troia VIIb2'de yaygın hale gelmiştir (Pavúk 2002: 61; Aslan vdğ. 2014: 276, 277; Hnila 2012: 214-220).

Troia Erken Demir Çağı (VIIb) Balkan/Trakya kökenli bir başka mal grubu ise VIIb2 evresinde ortaya çıkan "Knobbed Ware", "Buckelkeramik" gibi isimlerle

[171] Becks ve diğerleri aynı yayında Troia'daki kaba görünümlü mallarla Yunanistan'da 13. yy sonunda ortaya çıkan örneklerin genel hatları ile benzerlik gösterse de ortak bir kökene işaret edecek kadar yeterli veri sunmadığını belirtir: Becks vdğ: 2006a, 185

giren "yumrulu keramik"lerdir. Her ne kadar literatür tanımlamasında bu keramikler için kullanılan isimlendirmelerde diğerleri kadar yer bulmamış olsa da yumrulu keramik grubunu daha genel bir ifade ile tanımlayan isim "yivli keramik (Fluted Ware)"dir. Bu kaplarda yiv bezeme, yumru süslemeden daha çok görülse de her iki süslemenin aynı keramik geleneğimnin birer parçası olduğu kabul edilir (Bozhinova 2012: 57).

Troia'nın yivli keramiklerinin en yakın benzerlerine yoğun bir şekilde Trakya Bölgesi'nde rastlanır (Bozhinova 2012: 57). Bu malzeme Güney Makedonya'daki Kastanas'ın 13. Tabakasında, Selanik yakınlarındaki Assiros'un 4. Tabakasında, Thasos'ta IIb1 evresinde ve Trakya geneli ile Troia'da görülür. Bu yayılım dikkate alınarak tüm bu coğprafyayı kapsayan bir "Yivli Keramik Kültür Bölgesi (Fluted Ware Horizon)" önerilmiştir (Bozhinova 2012: 57; Wardle ve Wardle 2007: 471-472). Bu malzemenin daha kuzeydeki Babadağ I kültürü bir bütünlük de gösterdiği anlaşılmaktadır (Bozhinova 2012: 58; Sazcı 2012:394).

Yapılan çeşitli analizler sonucunda, Troia çevresinden elde edilen toprakla şekillendirildiği yani o bölgede üretildiği anlaşılan (Rose 2008: 410; Guzowska et al. 2003; Pinter 2005; Romanos 2011: 33-34) VIIb tabakasının el yapımı "Barbar keramiği" yaklaşık üç kuşak boyunca Troia'da kullanılmış ve sonra ortadan kalkmıştır (R. Aslan 2012).

Çanakkale Müzesi'nde sergilenen ve depoda saklanan[172] Troia VIIb tabakasına ait çanak çömlekler arasında genel hamur ve bezeme özellikleri açısından Trakya genelinde görünen örneklerle paralel olanlar mevcut olmakla beraber bazı formlara Doğu Trakya'da bugüne kadar rastlanmadığına da dikkat çekmek gerekmektedir. Örneğin müzenin hem VIIb vitrininde sergilenen hem de depoda 14191 Envanter numarasına kayıtlı olarak korunan pt. gobletler (Şekil 259), Doğu Trakya'da sıklıkla karşılaşılmayan bir form olarak karşımıza çıkar. Buna rağmen Hacılar Dolmeni'nde bulunan HAC. 1 numaralı kap parçasının (EK 50), goblet olma olasılığı yüksektir (EK 50). Hacılar Dolmeni bulgusu olan gobletin korunan tek

[172] Troia VII. Tabaka buluntularının kazı deposundaki örnekleri üzerinde inceleme yapmak üzere 2020 yılı kazı sezonunda Troia Kazı Başkanlığı'na bizzat başvuruda bulunulmuş ancak kazı başkanı Sayın Rüstem Aslan tarafından depolardaki karşıklık nedeniyle bunun mümkün olamayacağı tarafıma bildirilmiştir. Bu nedenle Troia'da ele geçen Trakya kökenli malzemeler için yayımlanmış kaynaklar ile Çanakkale Müzesi'nde korunan örneklerden tarafıma gösterilenler değerlendirmeye alınabilmiştir. Belirli düzeyde de olsa desteklerini esirgemeyen Sayın Rüstem Aslan ile Troia Müzesi çalışanlarına teşekkür ederim.

kulpunda gözlemlenen keskin dönüşlü profilin Çanakkale örneklerinde bozularak daha oval bir görüntü kazanmış olması son derece dikkat çekicidir. Bu detaydaki stilistik fark, Trakya'dan Anadolu'ya geçişin belirli bir zaman aralığına sahip olmasıyla açıklanabileceği gibi, Troia'daki üretimin yerel ve ikinci kuşak ustalar tarafından yapılmış olmasının bir sonucu da olabilir.

Köken itibariyle Transilvanya Geç Tunç Çağı kültürü olan Suciu de Sus kültürüne (Miclea ve Florecu 1980: 110 vd) dayandığı anlaşılan ve günlük kullanımdan ziyade törensel kullanıma yönelik üretildiği anlaşılan boynuz biçimli gövde süslemeli kaplar Romanya, kuzeydoğu Bulgaristan yoluyla Troia'ya (Wardle vdğ. 2007: Fig. 1; Metzner Nebelsick 2012: Fig. 5-6) kadar uzanmış olmakla beraber, bugüne kadar bu tip süslemeli kaplara Meriç'in doğusunda rastlanmamıştır (Şekil 260).

Türkiye Trakyası bulgularıyla da parelelik gösteren Troia VIIb malzemesi örnekleri mevcuttur. Taşlıcabayır kazısında birçok örneği ile bulunmuş olan siyah renk hamur ve siyahımsı gri/gri astarlı, gövde üzerinde yumrucuk bezemeli el yapımı bardaklar Troia Müzesi'nde korunan 14192 envanter numaralı örneklerle yakın benzerlik gösterir (Şekil 261, 262). Bu formlar Trakya genelinde yaygın olan ve olasılıkla günlük kullanım için de üretilen kaplardır.

Buna rağmen bu formun bir varyasyonu olduğu anlaşılan, tek kulplu, yumrucuk bezekli bardaklardan, gövde üserinde, yumrucuk bezemeler arasında dikey kanal süslemeler bulunan örnekler Bulgaristan Trakyası ve Troia'da örneklendirilmekle beraber Meriç'in doğusundaki Trakya kültürlerine yabancıdır.

Troia VIIb1 ve II'de görülen Balkan/Trakya kültür etkisi sadece bu el yapımı keramiklerle sınırlı değildi. Bu tabakalarda önceki tabakalardan evlerin çoğu yenilenip yeniden kullanılırken, aynı zamanda yeni ve daha büyük evler de inşa edildi. Bu yeni imar hareketi sırasında ilk defa, Troia'nın uzun süredir kullandığı geleneksel Anadolu tipi mimari uygulamaların yerini, izlerine Balkan coğrafyasının farklı noktalarında rastlanabilen yeni mimari unsurların aldığı gözlemlenir (Pavúk 2002: 61; Aslan vdğ. 2014: 276, 277; Hnila 2012: 214-220). İlk defa bu dönemde ortaya çıkan mimari unsurların başında Troia VIIb2 tabakasında, bir önceki evrenin anıtsal surlarının dibine yapılan konutların temel taşlarında kullanılan ve literatürde "orthostat" olarak taş dizisidir. Mekanın temel taş duvarının cephesine yanyana

dizilen bu taş sırası uygulamasının benzeri aynı dönemde Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde ve kısa bir zaman öncesinde ise Bulgaristan Durankulak yerleşimi ile Karadeniz'in kuzeyindeki Sabatinovka kültüründe karşımıza çıkar (Becks vdğ. 2006a, 184, 185).

Troas Bölgesi'nin Balkan /Trakya soylu halklarına işaret eden arkeolojik veriler en kesin ve detaylı örnekleriyle Troia kazılarından gelmiş olsa da, bölgedeki diğer araştırma ve kazılardan elde edilen veriler de bu varlığın kanıtları arasında yerini almıştır.

Balkan kökenli halkların varlığı ve göç yolları konusundaki en önemli kanıtlar arasında yer alan el yapımı kaba keramiklere Troas Bölgesi'nde ayrıca Aianteion, Troas Larisası ve Bozköy-Hanaytepe'de tespit edilmiştir (Ayaz 2021: 499).

Antik Çağ'da Orta Balkan coğrafyasında anılan ve tartışmalı olmakla birlikte kimi kaynaklarda bölgenin prehistorik kökenli halkı olarak kabul edilen (Petrović 2006:7)[173] Dardaniler ile etimolojik olarak yakın benzerlik gösteren, Çanakkale il merkezinin güneyindeki Dardanos yerleşimi Troas Bölgesi'nde Geç Tunç/Erken Demir Çağı sürecinde oluşan Trakya kültür etkisi için önemli bir merkez olmalıdır. Nitekim, yerleşim topografyası açısından son derece önemli bir noktada yer alan Dardanos'ta tarafımızdan yapılan kısa süreli araştırmada bile yüzeyde, hamur ve astar özellikleri ile Balkan/Trakya Erken Demir Çağı buluntularını hatırlatan keramik parçası tespit edilmiştir. Yerleşimin kuzey yarısında yoğunlaştığı görülen Demir Çağı malzemeleri arasında bulunan Siyahımsı gri hamur ve astarlı (2,5 YR, 4/1), hamurunda mika ve taşçık katkı yer alan el yapımı keramik parçaları, yerleşimde yapılacak kazılarda Troia VIIb tabakalarından bildiğimiz Balkan/Trakya kökenli buluntulara rastlanabileceği olasılığını güçlendirmiştir.

Troas Bölgesi'nde tarafımızdan yürütülen kısa sürel araştırmalar sırasında, Çanakkale il merkezi'nin kuzeydoğusundaki Musabey Köyü yakınlarına lokalize edilen **Arisbe yerleşimi**nde de, yüzeyde izi sürülebilen Geç Tunç, Arkaik ve Klasik

[173] Erken dönem antik kaynaklarında Troia'nın kurucusu olan Dardanoslar ile Kosova çevresinde yeşayan Dardaniler arasındaki ilişki halen tartışılan bir konudur. Etkileşim olup olmadığı, varsa hangi yönde olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Dardanoslar hakkındaki Antik kaynaklar konusunda bir derleme olarak bkz: Sandalcı, Sema 2009: 275-297; Balkanlardaki Dardaniler, Troia'daki Dardanos halkı ve Mısır kaynaklarında geçen Dardaniler (Drdny) hakkında geniş bir tartışma için bkz: Matić, Uroš (2015) "Are Dardanians attested in Egyptian sources?", Cahiers Caribéens d'Egyptologie- 19-20, 215-238

Devir keramik malzemeleri yanında az sayda da olsa Troia VIIb1 ve 2'den bildiğimiz Balkan/Trakya etkili malları hatırlatan örneğe rastlanmıştır[174]. Arisbe'nin, Çanakkale Boğazı'nın karşı kıyısından geçişin yapılabileceği en uygun noktalardan biri olabilecek burun üzerinde yer alıyor olması, Trakya'dan Anadolu'ya geçişteki ilk duraklardan birinin bu yerleşim olabileceği düşündürmektedir.

Troas genelinde yüzeyden derlediği gri keramikler üzerine tez çalışması yapmış olan M. Ayaz bölgenin MÖ. 1. Binyıl gri keramikleri arasında Balkan/Trakya kökenli mallardan öykünen ya da onların Erken Demir Çağı'nda bölgeye taşıdıkları birçok form ve süsleme öğesini sürdüren örneklere rastlamıştır. Tez kataloğunda Tro A106 başlığı altında tanımlanan I., II. ve IV. Tip kadehler ile III., VII. ve XXIX Tip kaselerin erken örneklerinde Erken Demir Çağı el yapımı malların form özelliklerinin kendini gösterdiği belirtilir (Ayaz 2020: 502). Formda yakalanan bu kültürel süreklilik ve etki, Ayaz'ın şu cümlelerinde net bir dille anlatılmıştır:

> *"Troas'taki VII. ve VIII. Evre tabakalarında Tunç Çağı gri seramik repertuvarından kalan çok az sayıda tip bilinmektedir. Bu tipler arasında; Troia'nın VIIb1 tabakasında ortaya çıkan Tro A67'nin ardılı olabilecek XXIXB Tipi kase-leğen, VIIb2 tabakasında ortaya çıkan el yapımı tek kulplu pişirme kaplarından esinlenmiş olabilecek I. Tip kadeh yer almaktadır. Bu kase ve kadehler yalnızca Troas'ta değil gri seramik bulunan diğer Kuzeybatı Anadolu ve Lesbos yerleşimlerinde Geç Arkaik Dönem'e kadar en yaygın tipler arasında yer almışlardır*." (Ayaz 2020: 522).

Troas Bölgesi gri keramiğinde MÖ. 1. Binyıl içlerine kadar Balkan/Trakya etkisi salt formda değil, kap yüzeyine yapılan süsleme öğelerinde de kendini gösterir. Bölgenin büyük ölçüde ilk defa Erken Demir Çağı'nda Trakya üzerinden gelenlerle birlikte tanıdığı kazıma tekniğinde yapılmış diyagonal çizgi taralı üçgen dizileri, yatay yiv, balık kılçığı, dalga, meander, halat, kabartma perçin ve baskı tekniğinde yapılmış iç içe daire süslemelerin Erken Demir Çağı sonrasında da etkin olarak kullanılmaya devam ettiği hatta bazılarının Arkaik Dönem içlerinde üretilen gri keramiklerde bile özellikle tercih edildiği anlaşılmaktadır (Ayaz 2020: 56, 501-503).

Troas'ın güney ucunda yer alan Assos her ne kadar klasik arkeoloji ve Ege antik kültürü açısından önemli bir veri sahası olsa da kentin belirli bölümlerinde yapılan kazılarda elde edilen keramik veriler, klasik dönemlerden önce de kentin

[174] Arisbe'de Trakya etkili keramik M. Ayaz'ın tez araştırmaları sırasında da tespit edilmiştir (Ayaz 2021: 563)

yerleşime sahne olduğunu kanıtlamaktadır. Kentin kuruluşu, Hellen yazınına dayandırılarak MÖ. 8/7. Yüzyıllarda Lesboslular'ın öncülüğüne dayandırılsa da (N. Arslan 2010: 113;Körpe, 1993: 49, 50), 1881 yılında kentin akropolünde yaapılan ilk kazı çalışmalarında M.Ö. II. binyıla tarihlenen keramikler ile taş baltalar bulunmuştur (Arslan vdğ. 2009: 105). Ayrıca yine akropolde bulunen keramikler arasında bazı örnekler MÖ. 1. Yüzyılın başlarında Balkan/Trakya kültüründen izler taşıyan unsurlar dikkat çekmektedir.

Assos kazılarında, Troia VIIb1 ve 2 tabakalarından bildiğimiz siyah/gri hamur ve astarlı, el yapımı yumrucuklu Balkan/Trakya keramiğine bugüne kadar rastlanmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen akropol ve batı nekropol kazılarında Trakya Bölgesi kronolojisine göre Erken Demir Çağı'nın ikinci evresi olarak tanımlanan, Ege kronolojisinde ise Protogeometrik -Geometrik Dönemlere denk gelen MÖ. 11. Yüzyıl ortasından MÖ. 7. Yüzyıl başına kadar geçen döneme ilişkin bulgulara rastlanmıştır. Assos akropolünün bu dönem keramikleri arasında, Trakya Bölgesi'nden bilinen bazı biçim ve süsleme öğelerini yakalamak mümkündür. Bu durum Ayaz'ın şu gözlemleriyle açıklanır:

> *"Kazıma tekniğinde yapılmış diyagonal çizgi taralı üçgen dizileri, balık kılçığı, meander (Maydos'ta), halat ve baskı tekniğinde yapılmış iç içe daire süslemeleri Troia'da VIIb2 tabakasındaki Balkan etkili el yapımı seramiklerde yaygınlaşıp yerel gri seramiğe uygulanmıştır. Bu süslemelere sahip MÖ 1. binyıl gri seramikleri Tunç Çağı'nın ardından gelen genellikle karışık depozitlerde ele geçmektedirler. MÖ 1. binyıl gri seramiğindeki Balkan etkileri yalnızca Troia ve Maydos gibi Kuzey Troas yerleşimlerinde değil, güneydeki Assos ve Gargara, Lesbos'taki yerleşimler ve Aiolis'taki Aigai gibi yerleşimlere de ulaşmıştır*" (Ayaz 2021: 523).

Akropol ve Batı nekropol buluntusu gri keramiklerde görülen kazıma çizgi stilinde yapılmış taralı menderes motifi, bölgeye Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kültürlerinden aktarılmış bir unsur olmalıdır (EK: 298). Yukarı Trakya Bölgesi'nden bilinen tipik bir Erken Demir Çağı motifi olarak karşımıza çıkan tarama çizgili Menderes motifi (Nikov 2001: 72), Kuzeybatı Anadolu'da ve Maydos'un Erken Demir Çağı tabakalarında da karşımıza çıkar (Ayaz 2021: 523, Lev. 34). Hatta bu motifin Karia Bölgesi keramik geleneğinde boya bezeme olarak karşımıza çıkmasında bile Trakya kültürünün dolaylı etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim C. Özgünel'in, Karia Geometrik Dönem keramiğinde görülen bazı meander tipleri, zikzak, iç içe üçgen ve stlize ağaç gibi bazı süslemelerin Phryg etkisi ile bölgeye geldiğini savunması (Özgünel 2006: 71-74) dikkat çekicidir. Kültür

köklerinde Balkan etkisi yer alan Phrygler'in çoban kültürünün bir yansıması olan bu süsleme öğelerini Balkanlar'daki kazıma dekorasyon kültüründen boya bezemeye aktarmış olma olasılı son derece kuvvetlidir.

Kuzeybatı Anadolu keramik dekorasyon geleneğinde bilinmemekle birlikte Balkanlar'da Wietenberg Kültürü'yle Orta Tunç Çağı'ndan beri görülen (Bălan vdğ. 2016: 6, Pl. III/15, 21, 24) kazıma çizgi balık sırtı süsleme öğesi de Assos Akrropol kazılarında karşımıza çıkar. Trakya'da birçok Erken Demir Çağı yerleşiminden bilinen (Hristova 2018: 107; Stoyanov ve Nikov 1997: Fig. 35/9) bu motif Assos dışında Troia'da, Maydos'tan, Lesbos'tan da Demir Çağı sürecinde (Protogeometrik-Arkaik) karşımıza çıkmaktadır (Ayaz 2021: 116, 176.). Assos'taki örneğin hamur ve bezeme açısından yakın benzeri bir başka örnek ise Sicilya Bölgesi'nden bilinmekle beraber bölge açısından nadir görülen bir benzemedir (Buckingham ve Antonaccio 2018-2019: 16, Fig. 10). (EK:299; Şekil 263).

Akropol buluntusu olaran 2011-211 numarasıyla kaydedilen gri hamurlu, siyahımsı gri astarlı, el yapımı keramik parçası üstünde görülen içi taralı çift baklama dilimi süslemesi Trakya Bölgesi'nde yaygın olarak Geç Tunç/ Erken Demir Çağı keramiklerinden tanıdığımız bir süsleme öğesidir(EK:300) (Georgieva 2001: Fig. 3/a; Andreou ve Psaraki 2007: 408, Fig. 6).Assos buluntusu, hem bezemede hem hamur ve astar özelliklerinde Trakya etkisini belirgin bir şekilde hissetirmektedir.

Troas Bölgesi'nde yapılan Trakya kaynaklı halk göçleri için dikkat çekici bir detay da bölgenin orta kesiminde, Kara Menderes (Skamandros) Nehri'nin kaynağına yakın dağlık bölgede yer alan Kebren/Kebrene yerleşiminin adında saklıdır. Strabon Kebren'den şu şekilde bahseder:

> *"...Kebrene'nin Skepsis topraklarına kadar uzandığı tezahür edilebilir. Aralarından akan Skamandros sınırdır. Antigonos her iki halkı da şimdiki Alaksandria Troas'a vaktiyle Antigoneia olarak adlandırılan kente iskân edinceye kadar, Kebreneliler ve Skepsisliler birbirleri ile daima düşman ve savaş halinde idiler. Şimdi Aleksandria'da Kebreneliler kalmamış ve Skepsisliler ise, Lysimakhoshos'un izniyle ana yurtlarına dönmüşlerdir*." (Strabon 1993, XIII, 597).

Hellenistik dönemde syneikismos ile Aleksandreia Troas'a bağlanmasına karşı çıkarak yurtlarına döndükleri anlatılan Kebrene'nin "asi" halkı hem bu özelliği ile hem de yerleşimin bir dağ zirvesinde yer alan coğrafi konumu itibariyle göçebe çoban kültürünü temsil eder niteliktedir.

MS. 2. Yüzyılda yaşamış olan Bithynialı yazar Polyaenus'ın *Stratagems* adlı eserinin 7'inci kitap, 22'inci bölümünde Trakyalı bir kabile olarak *Kebrenoiler*'den söz etmesi dikkat çekicidir. Bu isim benzerliği, Trakya'daki göçebe/çoban kültürüne sahip budunlardan Troas'a göç edenler olduğu fikrini destekleyecek bir argüman olsa da, Kebreb(e) yerleşiminde yaptığımız kısa süreli yüzey incelemeleri sırasında Trakya Bölgesi kültürüne işaret edebilecek nitelikte yüzey keramiği tespit edilmememiştir. Buna rağmen yerleşimin zirvesinde, ana kayanın şekillendirilmesi ile oluşturulmuş kaya döşemleri ile adak çukuru burada, yönelimi itibariyle gün batımı ışıklarına dönük bir açık hava kült sahası olduğununa (?) işaret eder niteliktedir (Şekil 265-267).

Troas'ın güney sınırında yer alan Çanakkale ili Ayvacık ilçesi sınırları içindeki dağlık arazide tespit edilen bir dizi dolmen tipi yapı, coğrafi olarak en yakın örneklerine Semadirek (Samothrake) Adası ile Trakya'da rastlanan örneklerle benzerlikler sergiler. Ayvacık'ın güneyinde, Kaz Dağları'nın batı ucunu oluşturan ve Edremit Körfezine paralel uzanan dağlık arazinin birkaç bölümünde saptanan bu yapıların en yoğun şekilde tespit edilebildiği alan Büyükhusun Köyü ile Behramkale arasındaki Çeşmecikler Mevkii'nde yer alan *Dedeüstü Tepesi*'dir. [175] Büyükhusun Köyü'nün yaklaşık 1. 7 km güneybatısında, Assos'a ayrılan karayolu sapağının hemen kuzey yanında yer alan tepe günümüzde büyük ölçüde pırnal ve çalılıklarla kaplıdır. Kuzeyindeki Çeşme Deresi'nin oluşturduğu küçük vadiye hakim olan tepenin üst kesimi ve kuzeye bakan eteklerinde, birçoğu çalılıklar arasında olmak üzere on yedi adet dolmen kayıt altına alınmıştır. Tespit edilen dolmenler yaklaşık 800 x 300 m ölçülerindeki bir alana yayılmaktadır. Alandağı yoğun beşeri tahribatlar, dolmenlerin birçoğunun net ve sağlama yakın bir şekilde gözlemlenmesinin önünde engel oluşturmuştur[176]. (Şekil 268)

[175] Dolmenlerin yayılım gösterdiği alanın yaklaşık köşe koordinatları şöyledir: 1)26^{0}23'02 D/ 39°30'44 K 2) 26^{0}23'03 D/ 39°30'52 K 3) 26^{0}22' 38 D/ 39°30'55 K; 4) 26^{0}22'32 D/ 39°30'47 K

[176] Ayvacık, Büyükhusun, Çeşmecikler Mevkii, Dedeüstü Tepesi Dolmen sahası Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 16.05.2013 tarih ve 919 numaralı kararı ile Birinci Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir. Tescile dair bilgileri bizimle paylaşan koruma kurulu personeline teşekkür ederiz. Hem Dedeüstü Tepesi'nde hem de bölgedeki diğer dolmenlerin tespiti için alanda tarafımızdan birkaç kez inceleme ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında desteklerini gördüğümüz Aleksandria Troas Kazı Başkanı sayın Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE ile kazı ekibi üyeleri Arkeolog Serdar BERBER, Arkeolog Enis KEPİL, Arkeolog Damla DEMİRER ve Restoratör Gamze UYAR'a ve Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu uzmanı Sanat Tarihçisi Arif İTİK'e hem bu alanda hem de Çanakkale ilini kapsayan diğer araştırmalarında gösterdikleri gayretli meslektaş dayanışması için sonsuz teşekkürler

Dedetepe dolmenlerinde tespit edilen yoğun tahribat, hem planların tanımlanmasını hem de dolmenlerin ana cephe yönünün belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Koruma Kurulu raporunda on yedi adet olduğu belirtilen dolmenlerinden sadece altı tanesi, planı itibariyle tanımlanabilir nitelikte korunmuş durumda tarafımızdan tespit edilebilmiştir. Alandaki tüm dolmenler, yörenin kendi jeomorfolojik yapısını oluşturan andezit bloklarla inşa edilmiştir. Plan özellikleri itibariyle tanımlanabilir nitelikte olanların tümünün, dolmen tipolojisinde "basit tip" olarak tanımlanan tek odalı plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nispeten sağlam olan dolmenlerin genellikle iki uzun kenar, iki kısa kenar ve bir ya da birkaç parçadan oluşan üst örtü bloklarından oluşan, dikdörtgen biçimde tek odalı bir plana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bazı örneklerde yan duvar bloklarının iki plakadan oluştuğu, bazı örneklerde ise kapalı olan kısa cephede büyük plaka yanında daha külüç taşların da dolgu şeklinde istif edildiği görülür.

Kısmen sağlam durumda olan dolmenlerin neredeyse tümü kuzeydoğu-güneybatı yönlüdür. Birçoğunda güneybatıya bakan kısa cephelerin açık olması, girişin buradan olduğu izlenimi verir. Olasılıkla giriş cephesini oluşturan bloklarının tümünde ya eksik ya da yıkılarak çevreye savrulmuş olduğu gözlemlenmiştir. Uzun kenarı oluştıran blokların iki parçadan oluşturulduğu örnekler de tespit edilmiştir. Bunun yanında, hem çerçeve blokları arasında hem de çevre blokları ile tavan blokları arasında, kalan boşlukları kapatmak amacıyla irili ufaklı taşlardan oluşan kuru duvar tekniğinde dolgular yapıldığı da gözlemlenmiştir.

Dedetepe'de dolmenlerin yoğunluka izlendiği kuzey eteklerde aynı zamanda yuvarlak plan veren düzenli ve düzensiz taş kümeleri de dikkat çeker. Olasılıkla zamanla yok olan dolmenlerin etrafını çevreleyen taş yığmalardan kalan bu izlerden özellikle $26^{0}22^{\prime}$ 47 D/ $39^{o}30^{\prime}$ 52 K koordinatlarında yer alan, yaklaşık 5 m çapındaki düzensiz moloz taş kümesi bir taş yığmasına sahip tümülüs/kurgan görünümü vermektedir (Şekil 272).

Büyükhusun, Dedetepe'de dolmen biçimli ve yuvarlak planlı mekansa düzenlemeler yanında, yine bu her iki yapı tipi gibi Trakya Bölgesi'nden yoğun olarak tanıdığımız sanduka mezar tipi yapı örnekleri de tespit edilmiştir. Alandaki Dolmen yapılarına göre daha küçük boyutlarda ve daha alçak bir şekilde inşa edilen

sanduka mezar tipi yapılarda da dolmenler ile aynı tip taş malzeme kullanılmıştır (Şekil 272a).

Çanakkale, Ayvacık ilçesi sınırları içinde, Edremit Körfezi'nin kuzey kıyı hattı boyunca uzanan dağlık arazi üzerinde dolmen dağılımı, silsilenin batı ucuna doğru da izlenebilmektedir.

Büyükhunlu Köyü'nden Behramkale'yi (Assos) geçerek Apollon Siminteios Kutsal Alanı örenyerinin bulunduğu Gülpınar'a giden karayolu üzerinde bulunan Bektaş Köyü'nün merkezinde bugüne ulaşabilmiş, iyi durumda bir dolmen tespit edilmiştir. Karayolunun hemen güney kenarında yer alan dolmen yaklaşık 1.40 x 1.20 m ölçülerinde ve bugünkü yüzeyden yüksekliği yaklaşık 1.20 m'dir. İki yan ve bir arkada yekpare şekilde, kabayonu olarak işlenmiş andezit blokla çevrelenmiş olan yapının üstünde ise yine yekpare bir andezit blok kapak taşı mevcuttur. Kapak taşı ile yan duvar blokları arasında ise yer yer daha küçük andesit taşlar sıkıştırılmıştır. Yapının dışa açık olan kısa cephesi güneybatıya bakmaktadır. Dolmenin, ortalama 0,70 m yarı çapında, dairesel planda etrafını çevreleyen farklı boyutlarda, tek sıra işlenmemiş taş dizisi dikkat çekmektedir. İlk bakışta, orijinalde dolmeni çevreleyen taş ya da kum dolgunun çevre duvarı olabileceği izlenimi veren bu dairesel çerçeveyi kesin bir şekilde tanımlamak bugün itibariyle son derece zordur (Şekil 273-275).

Bektaş Köyü'ndeki bu dolmen yapısının yamlız olmadığını düşündürecek izler bu yapının hemen birkaç metre batı yanında yer almaktadır. Karayolunun hemen kenarında bulunan küçük bazı kalıntılar, bu alandaki benzer dolmen yapısından bugüne kalmış kalıntılardır.

Bektaş Köyü'nün 6 km batısında yer alan Bademli Köyü'nün sahile bakan etekleri antik kaynaklarda sözü edilen lamponia Antik yerleşimi olarak lokalize edilir. Lamponia'nın kültür alanı içinde yer alan *Sarnıç Tepe Mevkii*'nde yer alan bir başka dolmen yapısı da genel özellikleri ile yöredeki diğer benzerleri ile karşılaştırılabilecek niteliktedir[177]. Körfeze dik uzanan bir sırtın en üst noktasında yer alan dolmen diğerleri gibi yörede hakim olan antezit taşı kullanılarak inşa edilmiştir. Yapının her iki kısa kenarı da kısmen bozulmuş ve açık durumdadır.

[177] Koordinatları: 39° 27' 47(K)/ 26° 11' 16 (D)

Sarnıç Tepe'de dolmen dışında net olarak tanımlanması zor olan başka yapı kalıntıları da dikkat çekmektedir. Kalıntıların plan ve niteliği ancak sistemli bir kazı sayesinde anlaşılabilir.

Dolmen olarak tanımlanan melatitik yapı tipinin, dünyanın farklı yörelerinde ve birbirinden çok uzak zaman aralıklarında kullanıldığı bilinmektedir. Birçok dolmen kültür bölgesinin birbirinden bağımsız bir şekilde yerel dinamiklerle geliştiği kabul edilir. Troas Bölgesi'nde tanımlanan dolmenlerin de kendi iç dinamikleriyle gelişen bir yerel küme mi olduğu yoksa başka bölgeden gelen bir kültür aktarımının işaretimi olduğu konusu üzerinde durulmalıdır. Troas Bölgesi ve yakın çevresinde şimdilik bildiğimiz dolmenler, bölgenin güneyindeki Dedetepe, Bektaş ve Bademli Sarnıç Tepe dolmenleri ile Çanakkale il merkezine bağlı Akçalı Köyü'nde (Yılmaz 2018: 463) tespit edildiği kaydedilen örnektir. Bu örnekler geniş çaplı, bağımsız bir bölgesel dolmen kültür sahasından söz edebilmek için yeterli değildir.

Sınırlı ölçüdeki araştırmalar ve yoğun tahribat sebepli veri azlığı nedeniyle Troas Bölgesi dolmenlerinin hangi kültür bölgesiyle bir etkileşim içinde olduğunu söylemek ilk etapta zordur. Nitekim burada görülen "basit tip" dolmen planına Kafkasya, Güneydoğu Anadolu, Levant ve Sardinya Adası gibi uzak çevrelerde sıklıkla görmek mümkündür.

Öte yandan Bektaş Dolmeni örneğinde görüldüğü gibi tek sıra taş çemberle çevrelenmiş dolmen planının yakın benzerleri Levant Bölgesi'nden bilinir[178]. Ürdün'ün doğusunda, Halep ile Neçef (Negev) Çölü arasındaki geniş bir alanda karşımıza çıkan ve MÖ. 4. Binyıl sonu ile MÖ. 3. Binyıla tarihlenen Yakındoğu dolmenlerinde görülen dikdörtgen bir odadan oluşan, bazeü üzeri yığma ile örtülü olan örnekler (Pozzi 2009: 165, 166) tipolojik olarak Troas bölgesi dolmenleri ile yakın paralellikler gösterir (Şekil: 276).

Buna rağmen, çok farklı bölgelerde de Troas Bölgesi dolmenleri ile plan paralelliği kurulabilecek örneklere rastlamak mümkündür. Örneğin İrlanda'daki

---

[178] Kafkas Dolmenleri için bkz: Canhot ve Lovpaçe 2009; Levant Dolmenleri için bkz: Fraser, J. A. (2018), *Dolmens in the Levant*. London: Routledge (Palestine Exploration Fund annual 14); Sardinia Adası Dolmenleri için bkz: Cicilloni, R. ve Cabras, M. (2017). GIS-based landscape analysis of megalithic graves in the Island of Sardinia (Italy). *Journal of Lithic Studies* 4(3):119-141

Burren Yaylası'nda, işçilik açısından faklılıklar göstermekle beraber, tek odalı planı itibari ile Troas örneklerine benzeyen dolmenler bilinmektedir (Pozzi 2009: Res. 39. 40). Küçük boyutlu, tek odalı basit tipte dolmenlerin yer aldığı bir başka uzak coğrafya ise Kuzey Sardunya ve Korsika'dır (Moutsopoulos ve Dimitrokallis 1977: 258).

Troas Bölgesi dolmenleri ile yakın paralellik gösteren örneklere Ege'nin diğer yakasında da rastlamak mümkündür. Güney Ege'deki Naksos Adası'nda Dağlık bir köy olan Apeiranthos'da bulunan tek dolmen ile güney Yunanistan'daki Otranto'da tespit edilen dolmenler de Troas benzeri örnekleri gibi küçük boyutludur (Moutsopoulos ve Dimitrokallis 1977: 257, 258).

Tıpkı Troas bölgesi gibi kuzey Ege kültür bölgesi içinde yer alan Semadirek (Samothrake) Adası'nda dikkati çeken dolmen tipi de Troas Dolmenlerini hatırlatır niteliktedir. Adada dolmenler, Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'nda önemli ölçüde yerleşime sahne olduğu bilinen Varyhos tepesinin kuzey/kuzeydoğu eteklerindedir. Tanımlanan dolmenlerden dört tanesinin girişi güney aksa bakarken, birinde girişin kuzeye dönük olması dikkat çekicidir (Ilieva 2008: 10, Fig. 5).

Trakya Bölgesi'nde de tıpkı Troas'taki Dedetepe sırtı üzerinde olduğu gibi onlarca dolmenden oluşan mezarlık sahaları görmek mümkündür. Bu tür dolmen mezarlıklarına Trakya Bölgesi'ndeki Rodop ve Istıranca (Yıldız) Dağları'nda sıklıkla rastlanır. Edirne'nin kuzeyindeki Vaysal Köyü'nün kırsalındaki meşelik alanda izlenebilen dolmen kümeleri bunun en güzel paralelerinden biri sayılabilir. Öte yandan Trakya Bölgesi'nde tıpkı Bektaş ve Bademli Köyü'nde olduğu gibi tekli dolmen oluşumları da görülebilir. Buna rağmen Troas Bölgesi'nde görülen küçük boyutlu, tek odalı ve sundurmasız dolmen tipi, Trakya Bölgesi'nde nadiren karşımıza çıkar. Trakya Bölgesi dolmenleri genel olarak Troas'taki örneklerden daha büyük ölçekte ve daha kompleks mimari özellikler sergilemektedir. Her ne kadar Trakya'nın batı kesimlerinde tek odalı örnekleriyle karşımıza çıksa da (Yıldırım 2008: 39, Lev. XVIa), Trakya genelinde daha çok iki odalı ve sundurmalı ya da tek odalı ve sundurmalı örnekler görmek mümkündür (Nekhrizov 2015: 128, Fig. 10.1/2). Ayrıca Trakya Bölgesi dolmenlerinde girişi kapatan iri levhalarda açılan ve ölü ruhunun mezar dışına çıkmasını sağladığı savlanan ya da Ana Tanrıça kültüyle ilişkili vajinal bir sembol olduğu iddia edilen deliklere dair hiçbir örneğe Troas

Bölgesi dolmenlerinde rastlanmamıştır. Kuşkusuz ki bu durum, işlendiği için farklı amaçlar için değerlendirilmek üzere döneminden sonraki zamanlarda yerinden sökülmüş olma ihtimaliyle de açıklanabilir.

Troas Bölgesi dolmenlerinin dönemini belirlemeye yarayacak hiçbir direkt veriye rastlanmamıştır. Ne Dedetepe'de ne de Bektaş ve Bademli Sarnıçtepe'de Trakya Bölgesi Dolmen kültürünün en önemli tanımlayıcı arkeolojik bulguları arasında sayılabilecek siyah/gri hamur ve astarlı, el yapımı Erken Demir Çağı keramiğine rastlanmıştır. Yüzeyde tarafımızdan az sayıda da olsa tespit edilen keramikler genellikle açık kırmızı, devetüyü ve kırmızımsı kahverengi tonlarında mallardır. Keramiklerin birçoğunun astarsız olduğu görülmekle birlikte bazı örneklerde kırmızı renk tonlarında bir astar yapıldığı ve bunun da önemli ölçüde aşındığı anlaşılmıştır. Az sayıdaki yüzey malzemesi arasında tanımlamaya yarayacak şekilde profil veren ya da bezemeye sahip olan örnek yoktur. Parçaların amorf özelliği nedeniyle çark ya da el yapımı olup olmadıkları konusun da kesin bir dille söylenememektedir (Şekil: 277). Hamur özellikleri açısından benzer malzeme grubunun Assos Akropolü'nün Erken Demir Çağı tabakalarında bulunmuş olması önemlidir (EK. 301)

Troas Bölgesi dolmenlerinin tarihlendirilmesi ve kültürel bağlarının kurulmasında dikkate alınması gerekebilecek bir veriye Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşiv kayıtlarında rastlanmıştır. Ayvacık, Büyükhüsun, Dedetepe Dolmenlerinin tescil edildiği 16.05.2013 tarih ve 919 numaralı karar ekinde yer alan tescil fişinde, dolmenlerin tespit edildiği sahada çok sayıda prehistorik dönem taş alet tespit edildiği kayda geçmiştir. Bu aletlerin buluntu noktaları tam olarak belirtilmemiş, çizimleri yapılmamış ve fotoğraf çekimleri de yeterince detaylı çekilmemiştir. Buna rağmen eldeki fotoğrafardan anlaşıldığı kadarıyla bu çakmaktaşı aletler Orta Paleolitik Dönem'den MÖ. 3. bin yıla kadar geniş bir tarihsel çizgi aralığına oturtulabilecek niteliktedir[179]. Her ne kadar Troas örnekleriyle paralel özellikler gösteren Levant, Sardinia gibi uzak bölgelerde dolmen geleneğinin MÖ. 3. Bin yıllara kadar indiği bilinse de bu çakmaktaşı alet örneklerinin dolmenlerle ilişkili olduğunu söyleyebilecek yeterli kanıt yoktur.

[179] Bu alatler hakkında yorumlarını benimle paylmaşan sevgili dostum Doç Dr. Berkay Dinçer'e teşekkür ederim.

Bu tipolojik karşılaştırmada görülen dağınık coğrafi dağılım ve tarihlemeyi belirleyecek destekleyici verinin azlığı, Troas Bölgesi dolmenlerinin kültürel bağlantılarının çözümlenmesini zorlaştırmaktır. C. N. Moutsopoulos ve G. Dimitrokallis, güney Ege'deki Naksos Adası'nda tespit edilen benzer örneği, Malta ve Otronto örnekleri ile aynı sınıf içinde değerlendirerek bölgeye gelen Batı Akdenizli denizcilerin yaratısı olarak görmek ister (Moutsopoulos ve Dimitrokallis 1977: 259).

C. N. Moutsopoulos ve G. Dimitrokallis'in "Batı Akdeniz kökenli denizci kültürü" teorisi ilk bakışta, kuzey Ege kıyılarında yer alan Troas dolmenleri için de önerilebilir bir görüş olsa da, dolmen tipolojisindeki kısmi benzerlik dışında bu görüşü destekleyecek başka bulgular ortaya sunulamamaktadır. Benzer bir destekleyici argüman problemi ile karşı karşıya olan bölge ise Yakındoğu ve İrlanda gibi uzak bölgelerdir. Bu coğrafyalardaki dolmen yapılarının hem coğrafi uzaklığı hem de kronolojik farklılıkları, bunların Troas Bölgesi dolmenleri ile kültürel bir bağ içinde olduğu düşüncesini geçersiz kılmaktadır.

Özellikle Doğu Trakya Bölgesi dolmen dağılımı konusunda uzun yıllar yaptığı çalışmalarla bilinen ve halihazırda bu konuda bir kitap çalışması devam eden E. Beksaç, Güney Troas'taki bu yapıları yapıların hem yönelimleri hem de plan özellikleri açısından dolmen sınıfı içinde değerlendirilemeyeceği görüşündedir. Bu yapıların Demir Çağı'ndan daha geç dönemlere tarihlenmesi gereken birer sanduka (cist) mezar olduğu hatta belki de Ortaçağ ve Yeniçağ'da bölgede nüfuz sahibi olan Bektaşi inancıyla bağlantılı birer mezar yapısı olabileceğini önermektedir[180].

Troas Bölgesi dolmenlerinin yakın çevresinde tarihlemeye yardımcı olabilecek herhangi bir bulguya rastlanmamış olsa da bölgenin Erken Demir Çağı'nda Trakya Bölgesi ile girdiği yoğun kültürel ilişki kesinlikle dikkate alınması gereken bir gerçekliktir. Başta Troai olmak üzere tüm bölgede hem arkeolojik verilerle ve çok daha yoğun bir şekilde ise antik kaynaklarla tanımlanan Trakya kültür etkisi, dolmenlerin de bunun bir parçası olabileceği düşüncesini güçlendirmektedir.

Alandaki yoğun tahribat nedeniyle kesin olarak tanımlamak zor olmakla birlikte Troas dolmenlerinin giriş yönünün genellikle güneybatı olması Trakya

[180] Görüşlerini benimle paylaşan Değerli hocam Sayın Prof. Dr. Engin Beksaç'a teşekkür ederim.

Bölgesi dolmen kültürü açısından benzerlik sergiler. Nitekim Trakya Bölgesi'ndeki dolmenlerinde ana cephenin genellikle güney, güneydoğu ve güneybatı yönlü olduğu, ancak nadiren de olsa doğu ve batıya bakan örneklerle de karşılaşıldığı kaydedilmiştir (Beksaç 2009a, 66; Delev 1984: 21; Nekhrivoz 2015: 218).

Dolmenlerin etrafının yığma ile doldurulup doldurulmadığı konusu halen net olarak tartışması tamamlanmış bir husus değildir. Trakya Bölgesi kazı ve araştırmaları birçok dolmenin etrafında, zamanla aşınmış da olsa bir yığma ile kapatıldığı tespit edilmiştir. Genellikle bir taş dizisi çemberi ile sınırlanan bu yığmalarda toprakla karışık küçük taşlar yığma malzemesi olarak tercih edilmiştir (Özdoğan-Akman 1992: 410, 411; Nenova 2018: 124, 131-135; Nekhrivoz 2015: 218; Yıldırım 2008: 39). Buna rağmen bazı dolmenlerde yığma örtü olmadığını kaydeden araştırmalar da olmuştur (Nekhrivoz 2015: 218). Troas Bölgesi dolmenleri arasında, etrafının yığma ile çevrelendiğini düşündüren örneklere de, herhangi bir yığma ile örtülmediği anlaşılan örneklere de ratlanmaktadır. Diğer taraftan Bektaş Köyü dolmeninde olduğu gibi, etrafında krepis/çember/çevre duvarı yer alan dolmen örneklerine Trakya Bölgesi'nde de rastlanır (Özdoğan-Akman 1992: 410, 411; Yıldırım 2008: 39; Nekhrivoz 2015: 218; Nenova 2018: 124, 131-135)

Dedetepe'de dolmenler arasında, hem ölçüleri hem bugüne ulaşabilen kalıntıları itibariyle bir sanduka (cist) mezar olduğu anlaşılan örnekler de vardır. Bu duruma Trakya Bölgesi dolmen mezarlıklarında rastlanır. Nitekim P. Delev, sanduka mezarları dolmenlerle bağlantılı bir mezar tipi olarak tanımlar (Delev 1984: 25). Doğu Trakya çalışmalarımız sırasında da birçok dolmen sahasında yer yer dolmenlerle aynı tip malzeme ile inşa edilmiş sanduka mezarlar olduğu gözlemlenmiştir.

Troas'ın kuzeybatı komşusu olan Semadirek Adası, küçük boyutlu, benzer dolmen tipine ev sahipliği yapmasından dolayı, Trakya'dan Troas'a dolmen kültürünün aktarılmasında köprü vazifesi görmüş olabilir. Erken Demir Çağı ile birlikte kültürel iletişimi artan Trakya ve Troas Bölgeleri arasında bu iletişimin önemli bir parçasıda dolmenler olmuş olmalıdır. Trakya'daki tipolojik çeşitliliğe rağmen Troas'ta küçük boyutu ve tek odalı bir planla dolmenlerin inşa edilmiş olması farklı gerekçelerle açıklanabilir. Trakya Bölgesi'nin farklı bölümlerinde az da olsa görülebilen tek odalı, küçük boyutlu dolmen geleneğinin sahibi olan bir ya da

birkaç kabilenin, göçlerle beraber bu tipteki dolmen uygulamalarını Troas'a taşımış olabilir. Trakya'da farklı klanların yaptığı çok odalı, sundurmalı ve anıtsal nitelikteki dolmenlerle aynı mezarlık bölgesi içinde daha basit ölçekteki dolmenlerini yapan bu kabile ya da kabileler, Troas'a yapılan göçten sonra kendi mezarlık sahasını sadece bu tipte küçük dolmenlerle doldurmuş olabilir.

Troas Bölgesi dolmenlerinin küçük boyutlu ve basit tipte mimarisinin bir diğer açıklaması da, Troas'a gelen Trakya kökenli halk gruplarının bölgede sahip oldukları ekonomik gücün düşüklüğü olabilir. Rodoplar, Sakar Dağları ve Istrancalar gibi kilometrelerce uzunlukta bir dağ silsilesi üzerinde kurulan dolmen oluşumları için çok daha kolay hammadde kaynağına ulaşma olanağı vardı. Bu kaynak zenginliği, gösterişli ve kompleks mimarinin çok sayıda örnekle temsiline olanak sağlamışken, Troas Bölgesi'nde sadece küçük birkaç topografyada izi sürülen dolmenler için aynı bollukta hammadde kaynağı bulmak mümkün olamamıştır. Bu ekonomik gerekçe, bölgeye yerleşen Demir Çağı Trakya göçebelerinin kolay inşa edilebilen, standart tipte bir dolmen tasarımına yol açmış olabilir.

Tüm bunlar bir arada düünüldüğünde güney Troas'ta tespit edilen *Dede Tepe, Bektaş* ve *Sarnıç Tepe* dolmenlerinin Trakya kültür coğrafyası bütünü içinde değerlendirilmesi gerektiği olasılığını güçlendirir.

Trakya ve yakın çevresinde, Kuzey Yunanistan'dan başlayıp doğuda Batı Trakya bölgeleri ile Bulgaristan Trakyası'nda Sakar Dağı ve Rodop Dağları boyunca Karadeniz kıyı şeridine uzanan dağlık bölgelerde ve güneyde ise Semadirek ve Taşoz Adası'nda örneklerine rastlanan (Nekhrizov 2015: 127; Özdoğan-Akman 1992: 408-410) bu geleneğin coğrafi kataloğuna Troas Bölgesi'ni de eklemek doğru olacaktır.

Troas Bölgesi dolmenlerinin etrafında, yüzeyde Erken Demir Çağı Trakya/Balkan keramiğinin tespit edilmemiş olması dolmenlerin bu döneme ait olamayacağı için öne sürülebilecek bir gerekçe olamaz. Nitekim Doğu Trakya Bölgesi dolmenlerinde yaptığımız araştırmalarda da Dolmenler çevresinde Erken Demir Çağı malzemesine yüzeyde çok sık rastlanmadığı birçok dolmen çevresinde keramik malzeme tespitinin zor olduğu gözlemlenmiştir. Troas dolmenlerinin bulunduğu alanda saptanan keramik parçalarının dolmenlerin tanımlanmasında belirleyici olmadığı da aşikar. Alanda tespit edilen az sayıdaki amorf nitelikli, astarsız, kırmızı/kahve/devetüyü renkli keramiklerin benzerleri Troas'ın farklı

bölümlerinde yer alan ve Geometrik-Arkaik Dönemlerde kurulduğu düşünülen Kebren, Savrantepe gibi dağ yerleşimlerinde yaptığımız yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir. Az sayıda örnekle temsil edilen bu parçaların yakın geçmişte bölgede geçici konaklamar yapan konar-göçer gruplarla da ilişkili olmaları da son derece mümkündür.

Trakya Bölgesi'nde dolmen kültürünün MÖ. 6. Yüzyıla kadar sürüdürüldüğü (Kolev vdğ. 2008: 169) gerçeği de göz önüne alındığında bu dolmenlerin Demir Çağı sürecinde bölgeye Trakya'dan, olasılıkla da basit tip dolmen yapımının görüldüğü, bölgenin batı kesimlerinden gelen budunlar yapıldığını önermek şimdilik mümkündür.

Assos kazılarında bulunan Erken Demir Çağı'na ait keramiklerde gözlemlenen Trakya etkileri Troas'ta Dolmenlerin tespit edildiği yörede Geç Demir Çağı içlerine kadar uzanan bir Trakya kültür etkisi olduğu gerçeğini desteklemektedir.

Ancak Troas Bölgesi dolmenleri hakkında yapılabilecek en doğru tanımlamaları, alanda yapılacak daha detaylı incelemeler ile bilimsel arkeolojik kazıların sonuçlarına bağlı olacağı da unutulmamalıdır.

Tartışmalar bir yana bırakılarak, güney Troas Bölgesi'ndeki bu yapıların birer dolmen olduğu önerisi kabul edildiğinde, Türkiye sınırları içinde dolmen sahası olarak tanımlanan "Kars Yöresi", Güney ve Güneydoğu Anadolu Yöresi", "Trakya Yöresi" sınıflandırmasına (Yükmen Edens 2004:317) bir de "Çanakkale Yöresi dolmenleri" sınıfını eklemek gerektiği aşikardır.

Troas Bölgesi'nde Balkan/Trakya kökenli halkların varlığı konusunda ortaya konulan bir başka arkeolojik veri de Güney Troas'ta yer alan Aleksandria Troas kenti kazılarında bulunmuştur. Burada bulunan kabartmalı boynuz parçası üzerinde Hellence "[Α]ζ[κ]ληπιάδη[ς] (Asklepiades) adı yazmaktadır. Boynuz üzerindeki iki öküz başı kabartmasının bir Phryg kültü olan Zeus Ampelites'le bağlantılı olduğu düşünülerek boynuz üzerindeki Asklepiades'in Phryg kökenli bir kişi olabileceği önerilmiştir (Körpe 2020: 32; Pohl 1996: 91-97.)

3.1.2. Mysialılar

3.1.2.1. Antik Kaynaklar ve Teorik Tartışmalar

Mysialılar'ın Trakya kökenli Anadolu halklarından biri olduğu görüşü Strabon'un bazı aktarımlarına dayandırılır. Yazar Coğrafya kitabının XII, VIII, 3 bölümünde bazı insanların, Mysialılar'ı Trak olarak gördüklerinden söz eder ve bu görüşü daha önce de Lydialı Ksanthos ile Eleialı Menekrates'in savunduğunu dile getirir. Strabon'un bu konuda dile getirdiği bir diğer metin de şöyledir:

> *"Dionysos'un kentlerin kuruluşunu anlattığı kitabında, şimdi Thrakia Bosphorosu denilen Khalkedon ve Byzantion'daki boğaz, eski devirlerde Mysia Bosphorosu adını taşırdı, diye yazar. Bu da Mysialaılar'ın Trakyalı olduğunun kanıtı olarak sayılabilir."* (Strabon 1993, XII. IV. 8.).

Görüldüğü üzere ünlü coğrafyacının Mysialılar'ın Trakyalı olduğuna dair görüşü kendisine ait değil başka antik kaynakların fikridir[181]. Strabon kitabının bir başka pasajında (Strabon 1993:VII, III, 3) ise Pseidonius'un, Homeros metnine getirdiği bir yorumu akla yakın bulduğundan bahseder. Homeros'un İlyada'da (Homeros 2019: XIII, 3-5) dile getirdiği "*Zeus (...) kendisi de yine çevirdi parlak gözlerini uzağa, atları süren Trakyalıların, toprakları için göğüs göğse savaşan Mysialılar'ı* (…)" ifadesinden yola çıkan Strabon, Trakyalılar'la birlikte anılan ve Zeus'un uzaklara bakarak andığı Mysialılar'ın da Avrupalı, Trakya kökenli bir halk olabileceği yönünde düşünceler belirten Pseidonius'a hak verdiğini anlatır.

Bu düşünceler Strabon'dan çok önce, MÖ. 5. Yüzyılda yaşamış olan Herodotos'un (Herodotos 1991: 7,20) Mysialıların tarihine dair verdiği bilgileri ile ciddi anlamda çelişir. Ona göre Mysialılar, Teukrialılar ile birlikte Troia savaşından önce Bosphoros üzerinden Trakya'ya geçip bütün Traklar'ı egemenliği altına aldıktan sonra İonia Denizi'ne doğru indikleri ve güneyde Peneios Irmağı'na kadar ulaşan bir sefer yapmışlardı.

Bu anlatım, Mysialılarla Trakyalılar arasındaki tarihsel ilişkiye ışık tutsa da Mysialılar'ın Trakya kökenli olduklarına dair bir iz ifade etmez. Nitekim Herodotos (Herodotos 1991: 7,75), büyük olasılıkla kendi zamanında Anadolu'da yaşayan

[181] Strabon'un bu pasajda görüşünü bildirdiği Dionysios'un kimliği net değildir. Sözü edilen Dionysios, MÖ. 5. yy'da yaşadığı düşünülen Euboia'daki Khalkisli Dionysios/ Dionysios Chalcus mu, yoksa Strabon'un bir sonraki pasajda adını zikrettiği Bithynialı münazaracı filozof Dionysios mu olduğu bilgisine ulaşılamamıştır

Trakya kökenli halklardan aldığı bilgiye dayanarak Troialılar ile Mysialılar'ın onları ata yurtlarından kovduğunu söyleyerek iddia edilen soydaşlığın olmadığını ifade etmiş olur.

Öte yandan Strabon'da (Strabon 1993, XII, IV, 4) yer alan şu betimleme, coğrafyacının çağında Trakya kökenli halkların Mysia ve çevresinde kurduğu belirgin hakimiyeti çok net anlatır niteliktedir:

> *"Mysialılar'ın ve Phrygialılar'ın sınırları ayrıdır fakat aralarındaki sınır ayrımını yapmak zordur. Bunun nedeni, oraya giden yabancıların barbar ve asker olmaları dolayısıyla, fethedilmiş olan bir ülkeyi devamlı bir şekilde elde tutmayı başaramamaları ve genellikle göçebe oldukları için, önlerine gelen halkları kovaladıkları ve zamanı gelince diğerleri tarafından kendilerinin de ülkeden sürülmüş olmalarıdır. Bütün bu kabilelerin Trak kökenli olduğu varsayılmaktadır. Çünkü Traklar hemen yanı başlarında oturuyorlar ve her iki taraftaki halk da birbirinden farklı değildi."*

Bu anlatımlara rağmen Strabon'un (Strabon 1993, XII. III. 3) "*Kanımca bu insanlardan önce Mysia'da yerleşenler Bebrykler ve Traklardı. Mysialılar'ın bugün dahi Moislar denilen Trakların kolonicileri olduğu söylenir."* demesi, kaynağından çok sonra, MÖ. 1. Binyılın sonlarında dile getirilmiş bir etimoloji yorumu gibi durmaktadır[182]. Çünkü aynı yazar, kitabının bir başka yerinde (Strabon 1993, XII. VIII. 3) "*Yunanlılar tarafından Oksya denen gürgen ağacının ismi Lydialılar'da Mysos diye bilindiğini; Mysia isminin aslının Lydialılar'da gürgen ağacına verilen bu isimden kaynaklandığını*" söyleyerek kendi yorumuyla çelişmektedir.

Strabon'un söylemini tekrar eden Plinius da (Pilinius 2021, 5, 145) Mysialılar'ın Balkanlar'dayken Moesi'ler adını taşıdığını ve Phrygler'le beraber Anadolu'ya geçtiklerini belirtir.

K. Kopanias, MÖ. 5. Yüzyıl Hellen yazımının Mysialılar'ı, Teukrialılar'ı ve Troialılar'ı Phryglerle bağlantılı çabası içinde olduğuna; ayrıca Mysialılar'ı da özellikle Trakya kökenli göstermeye çalıştığına dikkat çeker (Kopanias 2015: 213). Benzer çabanın bir diğer örneğine Herodotos'ta (1. 171) rastlamak mümkündür. Tarihçiye göre Mysialılar, Lydialılar ve Karialılar akrabadır. Zira Mylasa'daki Karia Zeus'una ait tapınağa, Lydos ve Myros Kar'ın kardeşleri oldukları için, yalnızca kardeş uluslar olarak Mysialılar ve Lydialılar kabul edilmektedir. Bu tip karışıklıkların antik yazarlarca sıklıkla yapıldığını ise Strabon (Strabon 1993,

[182] Plinius'un Naturalis Historia kitabında (Plinius 2021: V. 145) Mysialılar'ın adlarının Avrupa'dan Moesi adıyla Anadolu'ya gelen halklardan aldığı yönündeki ifadesinin de Strabon'a dayanan bir hatalı bilgi olduğu kabul edilmelidir kanaatindeyiz.

XIV.III.3) şu sözleri ile dile getirir: "*Şairler, özellikle de tragedya şairleri Troilar, Mysialılar ve Lydialıları Phrygialılar diye adlandırarak karıştırırlar."*

Oysa birçok modern araştırmacı antik kaynakların yukarıda bahsedilen çelişkili birçok bilgi aktarımını görmezden gelerek Mysialılar'ın da bir Trakya kökenli kavim olduğunu dile getirilmiş (Akurgal 1993a; Bouzek 2013: 93, 94; Corrington 1977: 120; Diokonoff ve Neroznak 1985: xii; Erdan 2018: 27; Ful, 2008: 13, 14; Kopanias 2015); bu halkın, MÖ. 2. Bin yıl ortalarında Balkanlar'ın güneybatısından Anadolu'ya göç ettiği iddia edilmiştir (Körpe 2010: 31; Petrova 1998: 45;).

R. Oreshko ise Hellen kaynaklarında Mysialılar'ın etnolojik yapıları hakkında anlatılanların tutarlı olmadığını kabul etmekle birlikte Mysialılar'ın Trakya kökenli bir halk olduğuna dair elde birçok veri olduğunu iddia eder (Oreshko 2020: 113, 114).

Mysialılar'ın Trakya/Balkan kökenli bir halk olduğu iddialarının bir uzantısı olarak araştırma literatürüne Muşkiler= Mysialılar teorisi de girmiştir (Akurgal 1955: 111 vd; Bittel 1942: 234)[183]. Ancak Diakonof ve Neroznak bu teze karşı çıkarak, Muşkiler ya da Kargamış'taki hiyeroglif yazıtında adı okunan Muşalar ile Mysialılar'ın coğrafi olarak birbirinden çok uzak halklar olduğunu için bu eşitlemenin yapılamayacağını savunur (Diokonoff ve Neroznak 1985: xii).

Kimi araştırmacılar ise Hitit Çağı yazılı kaynaklarında adı geçen Masa Ülkesi'ni, Klasik Dönemin Mysia Bölgesi ya da en azından bir bölümü ile aynı yer olarak kabul eder (Oreshko 2020: 113).

3.1.2.2. Arkeolojik Kanıtlar

Antik Çağ'da Anadolu'da yaşayan Mysia halkının kökeni konusunda antik kaynaklarda anlatılanlar çelişkili yorumlara sebep olsa da bu bölgede Erken Demir Çağı'nda Trakya/Balkan kökenli hakların varlığına işaret edecek arkeolojik veriler az da literatüre girmiştir.

Strabon (Strabon 1993: XII. VIII. 12) Mysialılar'ın yaşadığı coğrafyayı tanımlarken şöyle der: *"Mysia iç kısımda Olympene'den Pergamane'ye ve Kaikos*

[183] Konu hakkında ayrıca bkz.: Memiş 2020: 1922:

adını taşıyan ovaya kadar uzanan bir alanı kaplar. Ve bu nedenle İda dağı ile Katakekaumene arasında uzanır". Bu tanıma göre Troas'ın güneyinde kalan Edremit Körfezi de Mysia kültür coğrafyası içinde sayılır.

Bölgenin siyasi kontrolü açısından önemli bir işleve sahip olduğu anlaşılan Mandrıtepe başta olmak üzere Edremit Körfezi'nin güney kesimini içine alan Mysia coğrafyasında tespit edilen Takya/Balkan paraleli yüzey keramiğinin ortaya koyduğu kültürel iletişim ağını tamamlayacak diğer bir veri sahası ise yine E. Beksaç'ın araştırmalarıyla tespit edilmiş olan Fugla Tepe Kutsal kayalığıdır. Körfeze hakim en yüksek tepe olan bu konik görünümlü kayalığın zirvesindeki kaya düzlem ve döşemleri ile kesme taşlarla inşa edilmiş mimari düzenlemeler bu alanın özenle tezyin edilip kullanıldığına şüphe bırakmaz. Alanın kuzey yanındaki altar benzeri düzlem Fuğla Tepe üzerindeki sahanın bir kutsal alan, açıkhava kaya tapınağı olduğunu ortaya koyar. E. Beksaç'a göre, yüzeyinde Erken Demir Çağı keramiği de bulunan bu kutsal alan Trakya Bölgesi'ndeki benzerlerinin devamı niteliğindedir (Beksaç 2000: 115, 116)

Yine Edremit Körfezi bölgesinde, Burhaniye'ye bağlı Hisarköy'deki dağlık alanın zirvesinde kayaya oyularak yapılmış olan basamaklı altarı yine bir kutsal alan oluşumu olarak dikkat çeker. Alan, tipolojik özellikleri ile Güneydoğu Avrupa'dan Anadolu içlerine kadar uzanan bir uygulama ile yakın paralellik gösterir niteliktedir (Beksaç 2000: 117;118, Resim: 6) (Şekil 278).

E. Beksaç, Burhaniye'ye bağlı Pelitköy Beldesi'nin kuzeyinde yer alan Harman Kayası'nın, güneydoğuya bakan mağarasıyla Hisarköy basamaklı sunağının kültsel işlevini tamamlayan bir yönü olduğun ve bu kült oluşumunun Trak ve Phryg dünyasıyla ilintisine vurgu yapar (Beksaç 2002: 285)

Kaya sunağı ve ona yakın bir alanda yer alan mağaradan oluşan bir başka kült kompleksini Burhaniye ile Havran sınırında Sulutaş/Ulutaş kayalığında tespit eden E. Beksaç Anadolu'da benzerlerine fazla rastlanmayan bu oluşumun Balkanlar ve Ege Adaları'ndaki paralellerine dikkat çekmektedir (Beksaç 2002: 286).

E. Beksaç'ın araştırmalarına göre, özellikle Phryg kültürüne açık bir başka kuzeybatı Anadolu yöresi ise Balıkesir'e bağlı Bayramiç ilçesinin bulunduğu alandır. Simav vadisine bağlanan doğal yapısıyla bu yöre coğrafi açıdan da Phryg kültürü ile ilgili bir alan olarak tanımlanır. Yörenin dağlık kesiminde saptanan Kesekaya,

Malkaya, Kedikaya gibi yükseltiler üzerinde Geç Tunç Çağları'ndan itibaren Orta Çağ içlerine kadar kullanılan mysterian nitelikli kült kompleksleri olduğunu saptayan Beksaç bu yapılaşmanın erken evrelerinin Trakya/Balkan kültürleriyle ilişkili olduğunu savunur (Beksaç 2003).

Phryg ve dolayısıyla da Trakya kültürüyle ilişkili görülen bir başka kaya kült düzenlemesi ise batı Mysia'nın kuzey sınırında yer alan Troas kenti Antandros yakınlarında keşfedilmiştir. Antandros merkez yerleşiminin 4.5 km. kuzeydoğusunda yer alan Avcılar Köyü'nün batısındaki Horoz Tepe'de tespit edilen kaya oygu niş yapısı, Erken Demir Çağı'nda bölgede yerleşen Trakya kökenli halkların kullandığı bir kült alanının parçası olarak değerlendirilmektedir (Saka 2016: 54, 55, 57). Buna rağmen Antandros'ta bugüne kadar yapılan kazılarda ulaşılan en erken verinin MÖ. 8. Yüzyıla tarihlenmesi ve Horoz Tepe nişi etrafında Hellenistik Dönem keramik bulgularının yoğun olarak tespit edilmiş olması (Saka 2016: 58, 59, Lev.10/1-4, Lev.11/1-2/Kat.No.7-12) bu niş biçimli kaya sunağının Homerik Çağ anlatılarıyla ilişkilendirilmesini kuşkulu hale getirmektedir (Şekil 279).

E. Beksaç'ın Edremit körfezinin güney kesiminde yoğunlaştırdığı saha araştırmalarını genel olarak değerlendiren E. Erdan, Phryg kültürünün Batı Anadolu'daki izleri hakkındaki doktora tezinde özellikle Burhaniye yöresinde yer alan kaya oyma kült merkezlerinin bölgenin Trako-Phryg kültürü ile bağlarını göstermesi açısından önemli olduğuna vurgu yapar (Erdan 2015: 161). Aynı bölgeyi içeren bir yüzey araştırmasına dayanan tezinde A. Saka da E. Beksaç ile aynı hemen hemen aynı düşünceleri paylaşır (Saka 2016). Buna rağmen 2000'li yılların başından itibaren Edremit Körfezi'nin güneyindeki bölgede araştırmaları devralan M. Özgen, kült alanı olarak tanımlanan bazı kaya komplekslerinin birer savunma alanından ibaret olduğunu savlamıştır (Özgen 2022: 27, fig. 10; Özgen 2018: 222).

Kaya kült alanları öznelinde yoğunlaştırdığı araştırmalarında yer yer yüzey keramiği tespitlerini de raporlarında belirten E. Beksaç Körfez'deki Geç Tunç Çağı kıyı yerleşim yoğunluğuna rağmen, Demir Çağı ile birlikte yaşanan göçlerin daha iç kesimlerde, yüksek alanlarda yerleşimler kurulmasını tetiklediği belirtir (Beksaç 2000: 118). Bu kültürel biçimlenişin en iyi izlenebildiği alanların başında Edremit merkezinin 4 km. kadar batısında yer alan Mandıra Tepe Höyüğü gelmektedir (Şekil 280). Aşağı ve yukarı yerleşim tipolojisi veren höyük yüzeyinde kaba siyah hamurlu

Erken Demir Çağı keramiği yanında yumrulu keramik (Buckelkeramik/Cnobbed ware) örneği saptanmış olması son derece önemlidir (Beksaç 2000: 114, 115; Saka 2016: 111-113).

Benzer nitelikte, Balkan/Trakya bağlantılı Geç Tunç/Erken Demir Çağı keramiği tespit edildiği belirtilen bir diğer alan ise Burhaniye'ye bağlı Ağacık Köyü ile Yunuslar Köyü arasında bulunan Bahçeçeşmeler/ Bağçeşmeler Mevkii'dir (Beksaç 2004: 196).

Beksaç'tan sonra Edremit Körfezi çevresindeki araştırmaları devralan M. Özgen'in araştırmalarında, Geç Tunç/Erken Demir Çağı Balkan/Trakya kökenli keramik tespit edildiğine dair herhangi bir ifade yer almaz (Özgen 2022; Özgen 2018; Özgen 2020; Aykanat ve Öztürk 2018). Buna rağmen, Adramytteion'un kültür alanı içinde kalan Bergaz Tepe Mevkii'nde yürütülen çalışmalar kapsamında, B.S.5 ve B.S.6 sektöründe yapılan sondaj kazılarda yaklaşık 3 m. derinlikte saptanmaya başlanan bazı keramik örnekleri, M. Özgen tarafından "Tunç Çağı" olarak tanımlansa da (Özgen 2014: 183, Res. 9) bu keramikler arasındaki bazı örnekler Trakya bölgesinden bildiğimiz Erken Demir Çağı malzemelerine hem hamur hem de bezeme özellikleri ile benzerlikler gösterir.

Adramytteion Bergaz Tepe'de yapılan sondajlardan elde edilen keramikler tarafımızdan incelenmiştir. İncelemede aynı döneme ait olmayacak malzemelerin bazı tabakalarda bir arada olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin B.5.12 numaralı açmada, (-) 5.28-5.17 m kotları arasındaki tabakada boyalı Geç Geometrik keramiklerle çakmaktaşı dilgiler bir arada bulunmuştur. Bu durum, Bergaz Tepe'de kontekstlerin önemli ölçüde karıştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Buna rağmen B.5.12 numaralı açmanın (-) 4.55- 4.50 m kotları arasında, Erken Geometrik Dönem gri malları ve MÖ. 8/7. Yüzyıllara tarihlenen boya bezemeli, ince cidarlı keramiklerle birlikte bulunan el yapımı keramik gövde parçası (BRG. 1), kahverengi (7,5 YR-4/3) ve siyahımsı koyu gri (GLEY 1-3/N) renkte, kum ve mika katkılı hamuru, parlak siyah renkli (GLEY 1- 2,5/ N) iç ve dış yüz astarı ile Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı'nın el yapımı perdahlı mal gruplarına oldukça yakındır (Şekil 281).

Bergaz Tepe'nin güney yamaçlarında açılan S. 21 sondaj açmasının 5.10-4.90 m kotları arasındaki katmanda bulunan ağız kenarı parçası (BRG. 2), hem hamur-

astar hem de form özelliği ile Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı'ndan bilinen kupalara benzer. Yeşilimsi gri renkli (5Y-5/3), taşçık, kum ve mika katkılı hamurlu, iç ve dış yüzde siyah renk (GLEY 1- 2,5/N) astarlı, dış yüzünde perdahlı olan keramik, dışa doğru açılan ağız kenarı ve iç bükey boyun kısmıyla Doğu Trakya'dan bilinen K9, K12, ÇKK 1, ÇKK2 tiplerinde yakın bir profil sunar (Şekil 282).

Mysia Bölgesi'nde Trakya halklarının Erken Demir Çağı'ndaki varlığına ışık tutacak önemli verilerden biri, bölgenin merkezi konumundaki Balıkesir il merkezindeki bir yerleşim alanından gelmiştir. İl merkezinin güneyindeki Küçük Bostancı Mahallesi'nin 3.7 km batısında, Üzümcü Çayı'nın doğu kenarında tespit edilen Asar Tepe yerleşiminin yüzey araştırmasında tespit edilen, el yapımı, oluk ve kazıma çizgi bezemeli çömlek parçaları, bezeme özellikleri ile Maydos Kilisetepe'nin Geç Tunç Çağı seramik ve duvar levhalarında görülen süsleme örgeleri ile genel form ve hamur özellikleri ile ise Troia VIIb2 ve Trakya'dan bilinen Erken Demir Çağı keramiği ile karşılaştırılarak, kaşifi olan D. Yalçıklı tarafından "*Elimizdeki bulgular bu kültürün sadece Trakya ile sınırlı kalmadığını, Anadolu'da Marmara Bölgesi'nin iç kesimlerine de yayıldığını gösteren kanıtları oluşturur*" diye tanımlanmıştır (Yalçıklı 2018: 352, 353).

Balıkesir'in Savaştepe ilçesinde yer alan Madal Höyük'ten gelen bir grup yüzey keramiği içinde de Erken Demir Çağı Balkan etkili örnekler tespit edildiği bildirilmektedir (Beksaç vdğ. 2017: 98).

Yine Savaştepe sınırları içinde Sarıbeyler Mahallesi kırsalında tespit edilen Düğmeli/Düğme Tepe Kaya Sunağı tipolojik özellikleri itibariyle hem Trakya Bölgesi hem de Phrygia'dan bildiğimiz Demir Çağı örnekleriyle paralellik sergilemektedir (Şekil 283).

Balıkesir çevresinin Erken Demir Çağı Trakya kültürleri açısından güçlü bir potansiyele sahip olması şaşırtıcı olmayacaktır. Zaman içinde artacak araştırmaların Troas-Phrygia geçişinde yer alan bu yörede Trakya kültür izlerinin artması güçlü olasılıktır. Nitekim D. Yalçıklı'nın yüzey araştırmalarında, Balıkesir il merkezi sınırları içindeki Pamukçu Höyük'te saptadığı (Yalçıklı 2018: Res. 7) düğme kabara süslemeli bir kap parçası, tarafımızdan Edirne ili, Lalapaşa ilçesine bağlı Tuğlalık Köyü sınırları içinde yer alan Kokarca Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı nekropol

alanında saptanan KOK 4 numaralı keramik ile yakın paralellik göstermektedir (EK:194)

Ağız kenarının hemen altında, gövde üzerinde yapılan, bir düğmeye benzer yuvarlak uçlu kabarası ile yumrulu bezeme geleneğinin bir türünü yansıtan Kokarca Nekropolü yüzey buluntusu, en yakın benzerini Bulgaristan'da, Yukarı Trakya'da kazılan Chokoba 18 A yerleşiminin Geç Tunç Çağı tabakalarında (Hristova 2018: 89, Fig. 3/1), Aşağı Tuna Vadisi'ndeki Baley nekropolünden gelen Geç Tunç / Erken Demir Çağı urne/kaplarında (Alexandrov vdğ. 2016: Fig. 7/f) bulur. Benzer süsleme örgelerine Aşağıpınar Höyük kazılarının Erken Demir Çağı tabakalarında bulunup Kırklareli Müzesi'nde 1117 envanter numarası ile kayıtlı olan kap yüzeyinde (EK. 273) ve Çatalca Erken Demir Çağı Kült Kuyusu buluntusu olan BAT 3 numaralı kap parçası yüzeyinde görmek mümkündür (EK. 257). Bulgaristan'daki Burgaz Müzesi'nde sergilenen Geç Tunç/Erken Demir Çağı kapları arasında da benzer düğme biçimli kabartma süsleme öğeleri görülmektedir (Şekil 284).

Düğme biçimli kabara süslemeli kap geleneği Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Tunç Çağı'na kadar iner. Buna rağmen hem Aşağıpınar örneği, hem Çatalca Kült Kuyusu buluntusu hem de yüzey buluntularının geneli bir arada değerlendirildiğinde Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı'nda, kısa süreli olarak kullanıldığı anlaşılan Kokarca Mezarlığında bulunan urne kabı parçası düğme biçimli kabara süsleme uygulamasının Erken Demir Çağı içlerine kadar Trakya'da varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu bağlamda D. Yalçıklı'nın Pamukçu Höyük'te yüzey malzemesi olarak saptadığı düğme biçimli kabara süsleme sahip parçanın da dikkatle incelenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır[184].

3.1.3. Bithynialılar

3.1.3.1. Antik Kaynaklar ve Teorik Tartışmalar

> *"Traklar Savaşa tilki derisi başlıklarla gidiyorlardı; zırh gömleklerinin üzerine geniş, alacalı pelerinler atmışlardı. Ayaklarında ve dizlerinde geyik derisinden pabuçlar vardı. Mızrak, küçük hafif bir kalkan ve kısa bir hançer taşıyorlardı. Asya'ya geçtikten sonra Bithynialılar adını almışlardır. Kendi*

[184] Konu hakkında değerlendirmelerini benimle paylaşan Sayın Doç. Dr. Derya Yalçıklı'ya teşekkür ederim.

dediklerine göre eskiden Strymonuialılar adını taşırlarmış. Çünkü Strymon kıyılarında otururlarmış; 'Traoilaılarla Mysialılar bizi ata yurdumuzdan kovdular' derler. Bu Asya Trakları'nın başında Artabanos oğlu Bassakes vardı." (Herodotos 1991: 7, 75).

Tarihte Bithynia halkından söz eden bilinen ilk yazılı metin budur. Burada görüldüğü üzere Herodotos bu halkın Trakya kökenli olduğunu açıklıkla dile getirir. Ozan bu halkın, Bulgaristan'ın batısında yer alan bugünkü Struma Nehri'nin kıyısındaki yurtlarından sürgün edilmesine Troialılar ile Mysialılar'ın sebep olduğunu da aynı pasajda dile getirir. Bu bilgi, Herodotos'un (Herodotos 1991: 7, 20) aktardığı Teukrialılar ve Mysialılar'ın Trakya'ya geçip bu halkı dize getirdiğine dair anlatımıyla da uyumludur.

MÖ. 5. Yüzyıla ait bir başka kaynakta, Ksenophon'un *Hellenica* (Ksenophon 2017: I, I, 3; III, I, 19) adlı çalışmasında Bithynia coğrafyası Traklarla özdeşleştirilir ve '*Bithynia Trakyası*' tabiri kullanılır. Ondan bir yüzyıl sonra kaleme alındığı düşünülen Pseudo Skyllas'ın *Periplous*'un da (M. Arsalan 2012: 250; Beksaç vdğ. 2016: 97; Güney 2014: 408), Thkydides'in *Peloponnesos Savaşı* (IV. XIV) (Storey 1998: 11) kitabında ve Appianus'un Roma Tarihi kitabında da (Güney 2014: 408) benzer tanımlamalar yer alır ve bölge *Küçük Asia Trakyası* olarak anılmaktadır.

Strabon (Strabon 1993: XII. III. 3) eskiden Bithynler'in Mysler olarak adlandırıldıklarından bahseder. Ona göre Bithynia Bölgesi'ne Traklar yerleştikten sonra bu yörenin halkı Bithynler olarak anılmaya başlamıştır. Strabon'un bu anlatımı, Bosphoros kıyısında yaşayan Mysler'in Trakya'ya sefer düzenlediğine dair Herodotos (Herodotos 1991: 7.20) anlatımını da destekler. Bu iki antik kaynağın anlatımları bir araya getirilince anlaşılıyor ki, Bosphoros üzerinden Trakya'ya geçen Mysialılar ve Teukrialılar/Troialılar'ın esir alıp yanlarında Anadolu'ya taşıdıkları Traklar zamanla Bosphoros'un doğu yakasındaki bölgeye hakim olacak düzeyde yayıldılar ve bölgeye adını bir Trak kavminden alan Bithynia adını verdiler.

Strabon (Strabon 1993: XII. IV. 4), Bithynia'nın da içinde bulunduğu çevre bölgelerin sınır karmaşasından bahsederken bu karışıklığın nedeni olarak yörede gücü ele geçirip yerel budunları topraklarından eden Trak kavimlerini göstermesi de Trakya'dan gelen kuzeybatı Anadolu halklarının bölgede ulaştığı nüfuzu açıklaması açısından son derece dikkat çekici bir durumdur.

Antik kaynaklarda anlatılan bu bilgiler birçok modern zaman araştırmacıları tarafından da tekrar edilmiş ve Bithynia'nın Erken Demir Çağı'ndan itibaren Trakya

kökenli halklar tarafından hakimiyet altına alındığı yaygın olarak kabul görmüştür (Cramer 1971: 167-169; Storey 1998: 10 vd; Erzen 1994; Corsten 2006; Doğancı 2011; Güney 2014: 407- 412; Vassileva 2012: 243)

Antik kaynaklardaki anlatımlar bir arada düşünüldüğünde, şöylesi bir tarihsel öyküleme yapmamıza olanak sağlamaktadır: Efsanevi anlatıma göre Troia Savaşı öncesinde, kronolojik ifade etmek gerekirse de Geç Tunç Çağı'nda Bosphoros'un doğu yanındaki coğrafyaya hakim olan Mysler, Troia soylusu olan Teukrialılar birlikte bir büyük sefere çıkmıştır. Bu sefer Trakya ve daha ötesini kapsayan uzun soluklu ve büyük orduların katıldığı bir akın olmalıdır. Mysler ve Teukrialılar'ın güçlü ordusuna esir düşen çok sayıda Trakya budununun göçler halinde Anadolu'ya geçirildiği anlaşılmaktadır. Kuzeybatı Anadolu'nun belirli bölgelerine yerleştirilen Trakya halkları Troia Savaşı sürecinde bölgenin en güçlü, en kabiliyetli ve at sürmeye de yeteneği olan savaşçıları olarak rol aldılar. Erken Demir Çağı ile birlikte Anadolu'da değişen sosyo politik iklimin sayesinde Trakya'dan Anadolu'ya geçişler daha da arttı. Zaman içinde artan nüfus ve nüfuzlarıyla Trakya kökenli halklar Herodotos'un onlar için "dünyanın en kalabalık halklarından biri" demesini sağlayacak bir hızda yayılıp hem Bithynia'ya hakim oldular hem de Phrygia'ya doğru akınlar halinde yayıldılar.

Bu anlatımı bir yönüyle destekleyen V. Sevin de MÖ. 1. Binyılın ilk yarısında artık Bithynia olarak bilinen coğrafyanın tümüyle Trakya kökenli halklar tarafından etkisinde olduğuna vurgu yapar (Sevin 2001: 31; Bora 2017: 130).

3.1.3.2. Arkeolojik Kanıtlar

Bithynia Bölgesi'nin Erken Demir Çağı'nda Trakya kültürü ve halklarıyla bağlantısına ışık tutacak veriler ne yazık ki bugün itibariyle oldukça az ve veri çeşitliliğindeki yelpazenin geniş olmaması nedeniyle de tartışmaya açık bir durumdadır.

İzmit'te bulunan Torpido Komutanlığı'nın sınırları içinde kalan alanda çalışma yapma fırsatı bulan E. Beksaç bu bölgede Balkan/Trakya etkili Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı keramiği tespit ettiğini bildirmektedir (Beksaç vdğ. 2017: 99).

Bunun yanında Bithynia Bölgesi'nin merkezinde yer alan Kocaeli sınırları içinde E. Beksaç tarafından tespit edilen ve bilgileri tarafımızla paylaşılan kaya platformları Trakya Demir Çağı kült komplekslerinden bilinen bazı detayları hatırlatması açısından dikkat çekicidir.

Bunlardan biri Kocaeli ili, Körfez ilçesine bağlı İlimtepe Mahallesi sınırları içinde, kırsal alanda tespit edilen ana kayaya işlenmiş bir oda ve daire biçimli bir betimden oluşan komplekstir. Yapı, zeminden fazla yüksek olmayan ana kaya içinde oluşturulan dörtgen planlı tek odanın girişi, güneye bakan dörtgen bir açıklıktan sağlanır. Girişin yer aldığı bu cephe, kabaca düzeltilmiş bir fasada sahiptir. Kapı açıklığı daha özenli işlenmiştir. Kapının üst kısmında oluşturulmak istenen üçgen alınlığa ilişkin işçilik izleri görülür.. Kayalığın üst yüzünde, doğuya bakan kısımda kayanın işlenmesiyle etrafından belirgin biçimde bağımsız hale getirilmiş olan yuvarlak biçimli sembolün ortası dışbükey biçimde bırakılmıştır. Dairesel işlemenin hemen önünde bir sıra basamak oluşturacak geniş bir kaya kesimi görülür. Ana kaya yüzeyinde ayrıca küçük bir çukurun yer aldığı da dikkat çekmektedir (Şekil 285, 286).

Odası, sembolü ve çukuru ile ana kayada oluşturulan bu döşemler bu kayalığın kült amaçlı bir işleve sahip olduğuna kuşku bırakmayacak niteliktedir. Ne yazık ki büyük ölçüde tahribata kalmış olan bu kayalıkta, odanın gömü için kullanılmış olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Buna rağmen odanın bir mezar odası olduğu düşünülecek olsa bile bu özellik kayalığın kült törenleri için kullanıldığı gerçeğini değiştirmeyecektir.

İlimtepe Kaya kompleksi, tüm bu özellikleri ile Trakya Bölgesi Demir Çağı inancından izleri akla getirmektedir. Kaya yüzeyinde işlenmiş olan dairesel betim, Trakya Bölgesi'nde sıklıkla karşılaşılan güneş diski sembollerini akla getirmektedir. Bölgede sıklıkla karşılaşılan, kayaları gün doğumuna bakan cephelerine kazılarak yapılmış daire betimleri güneş kültünün simgesi olarak kabul edilir. Trakya Demir Çağı arkeolojisi çalışması yapan birçok bilim insanı bu daireleri tanrının simgesi olan bir "güneş diski (sun disc/solar disc)" olarak yorumlar (A. Fol 1983; A. Fol ve V. Fol 2008: 13, 64, 191; Maglova vdğ. 2016; Maglova vdğ. 2018; Marinova ve Nenova 2008: Fig. 6, 7). Bu sembollere Trakya Bölgesi'nde özellikle Tunca Vadisi'nde,

Rodoplar'da, Sakar Dağı'nda ve Istrancalar'da (Yıldız Dağları) rastlamak mümkündür (Fol 2007: 18, 19).

Kaya yüzeylerine ve genellikle de kayanın gün doğumuna hakim cephesine yapılan bu sembollerin, doğanın yaratıcı eril gücü olarak inanılan Güneş Tanrı'yı simgelediğine inanılmaktadır. Öte yandan yine gün ışıklarına dönük mağara ya da kaya oygu mekanların ise doğanın bir diğer yaratıcı gücü olan Ana Tanrıça'yı özellikle de kayanın kendisi ile özdeşleştirilen Ana Tanrıça'nın vajinası olduğu kabul edilmektedir. Yılın belirli dönemlerinde, özellikle de bahar başlangıcında güneş ışığını direkt olarak içine alan bu kaya oygu mekanlarda ana tanrıçanın döllendiği ve yaşamı yeniden dirilttiği, doğurduğu kabul edilir[185].

Bu tasvir çerçevesinde İlimkaya kült kompleksinin bir Ana Tanrıça ve Güneş Tanrı düalizmini içinde barındıran, yüzeyindeki sunu çukuru ile de ritüel bütünlüğü sağlayan yapısı Trakya Bölgesi'nden bilinen benzerleriyle açık bir şekilde paralellik göstermektedir. Burada işlenen dairesel sembol, ortasının kabartma şeklinde belirtilmesi ile Bulgaristan'da Sakar Dağı eteklerinde kurulu olan Kavaklı (Topolovgrad) şehri yakınlarında yer alan Paleikastro kaya kutsal alanında ve Kuzeybatı Bulgaristan'da yer alan Tırnovacık (Malko Tırnova) yakınlarında yer alan *Kamukut Kutsal Alanı'*nda ana kaya yüzeyine işlenen güneş diski kabartmaları ile yakın paralellik göstermektedir (A. Fol ve V. Fol 2008: 13). (Şekil 287, 288)

Kaya yüzeyinde ve özellikle oda içinde görülen yüzeydeki taş kesim aleti izleri, bu kayalığın bugüne ulaşan durumunun Erken Demir Çağ'a ait olmadığını, MÖ. 1. Binyılın ikinci yarısından sonraki bir sürece tarihlenebileceğini net olarak göstermektedir. Bu yönüyle anıtın, Erken Demir Çağı Trakya göçleriyle direkt olarak bağlantısını kurmak zordur. Öte yandan Trakya Bölgesi'nde Tunç Çağlarından beri kullanıldığı anlaşılan söz konusu kültün Erken Demir Çağı göçleriyle bölgeye taşındığı çok güçlü bir olasılıktır. Bu kayalığın da Erken Demir Çağı'ndan beri kült faaliyetleri için kullanıldığı, Demir Çağı'nın geç evreleri ve/veya sonrasında hal, en yerel halkın bu kült pratiğini sürdürmek için İlimkaya'daki bu düzenlemeleri yaptığı düşünülebilir. Ancak kayalığın Erken Demir Çağı'ndan itibaren kullanılmış olabileceği savı kayalık çevresinde tespit edilebilecek kesin arkeolojik verilerle kanıtlanabilir.

[185] Trakya ve Balkan kültürlerinde Mağaralar/Ana Tanrıça ve güneş diskleri konusunda bkz: A. Fol 1983; Maglova vdğ. 2016; Maglova vdğ. 2018: 91, 92, Fig. 3, 4.

Benzer bir dairesel kaya işçiliği de Kocaeli ilinin, Dilovası ilçesinin kırsalında tespit edilmiştir. Oldukça düzenli yüzey sathı ve derince işlenmiş yan çeperleri ile kaya yüzeyinde hafif bir eğimle duran bu döşemin, Trakya'dakilere benzer bir güneş diski mi yoksa bir meyvenin ezilmesi için yapılmış bir baskı/ezgi düzlemimi olduğunu anlamak ilk bakışta zordur. Bu kaya döşeminin yakın çevresinde yapılacak detaylı incelemeler bu sorulara yanıt verecektir[186] (Şekil: 289)

Bithynia'nın doğu kesiminde yer alan ve Strabon'un (Strabon 1993: XII. III. 4), konuştukları dilin farklı oluşundan dolayı bir Trak Soylu halk olabileceğini düşündüğü Mariandynler'in yaşadığı (Herodotos: 1, 28; 3, 90; 7, 72) Karadeniz Ereğlisi'nde son yıllarda arkeolojik potansiyeli de keşfedilen İnönü Mağarası, Trakya'dan bölgeye yapılan göçler ve kültür etkileri konusunda son derece önemli bazı veriler sunmaktadır. Alacabük Köyü'nde yer alan Mağara, denizden 235 m yüksekliği ile ulaşımı güç ve vadiye hakim bir kaya yamacında yer alır. Bulunduğu konum itibariyle önemli bir doğal yol hattı üzerinde yer alan mağara, ikisi daha büyük olan üç galeriden oluşur (Ekmen vdğ. 2020: 37, 38).

İnönü Mağarası'nda yapılan arkeolojik kazılarda II. Tabaka Erken Demir Çağı'na tarihlendirilmiştir. Bu tabakada belirlenen mimari unsurlar arasında dikkati çeken duvara yaslanmış yarım ay planlı çukurun, etrafını çevreleyen taş dizisi ile Tekirdağ Menekşe Çatağı, Kırklareli Aşağı Pınar Höyüklerinin Geç Tunç /Erken Demir Çağı tabakalarındaki "Adak Çukurları" ve İstanbul'un Avrupa yakasında yapılan araştırmalar sırasında bulunarak içinden çıkan Trakya etkili Erken Demir Çağı keramikleri ile birlikte kayıt altına alınan sunu çukurları ile paralellik gösterdiği kabul edilir (Ekmen vdğ. 2020: 38, 39). Çukur içinde çeşitli adak hayvanına ait kemikler yanında, çok sayıda pişmiş toprak ağırşak, tezgah ağırlığı, bir adet ayı dişinden kolye ucu ile benzerlerini Trakya Bölgesi'nden bildiğimiz el yapımı keramik örnekleri bulunmuştur (Ekmen vdğ. 2020: 39). (Şekil 290)

İnönü Mağarası II. Tabakada bulunan el yapımı keramik buluntular hamur ve astar özelliklerine göre dört ana gruba ayrılmıştır. Birinci gruptaki keramikler koyu kahverengi hamur rengine sahiptir. Hamuru mika ve mineral katkılıdır. İyi pişirilmiş olan bu grup parçalarının yüzeyinde açkı ve perdah yoktur. İkinci grup keramikler

[186] Dilovası dairesel kaya kabartmasında inceleme yapan ve fotoğrafını bana veren Prof. Dr. Engin Beksaç bu sembolün de bir güneş diski niteliğinde kült döşemi olduğunu belirtmiştir. Bilgi ve paylaşımı için sayın Beksaç'a teşekkür ederim

genellikle kırmızı/pembemsi gri ve kırmızımsı kahverengi tonlarında hamurludur. Hamur içinde kum, mika ve taşçık katkı yanında organik katkı da olması dikkati çeker. Düşük ısıda pişirildiği anlaşılan kaplara ait bu parçalarda da açkı ve perdah yapılmamıştır. Günlük pişirme ve depolama amaçlı kapların parçaları olduğu, kaba ve zayıf hamur yapılarından anlaşılan üçüncü gruptaki keramikler de taşçık ve organik malzeme katkılı, kahverengi tonlarında hamur yapısına sahiptir. Kaplar düşük seviyeli bir ısıda pişirilmişlerdir. İnönü Mağarası II. Tabakanın dördündü grup mallarını ise gri, siyahımsı gri ve kahverengimsi gri tonlarında, iyi pişmiş örnekler oluşturmaktadır. Bu malzemenin yüzeyinin parlak bir perdaha sahip olduğu anlaşılmaktadır (Ekmen vdğ. 2020: 40).

İlk üç keramik grubu genel özellikleri ve parmak/tırnak baskı süsleme bantlarıyla ile dönemin "kaba mallar (Coarse Ware)" tasnifi içinde değerlendirilebilecek nitelikteyken, dördüncü grup, kaliteli üretim özellikleri ile onlardan ayrılır. Ekmen ve arkadaşları tarafından "buckelkeramik" sınıflandırması içinde değerlendirilen dördüncü grup keramikleri, Troia, Gordion, Menekşe Çatağı'nın Trakya/Balkan etkili özellikler gösteren keramikleriyle karşılaştırılan kazıma bezeklerle süslenmiştir (Ekmen vdğ. 2020: 40). Özellikle kahveringi tonlarında hamurlu, parmak baskılı kase parçalarının en yakın paralellerinin İnönü Mağarası ile konum olarak deniz aşırı komşu olan Burgaz Ovası'ndan gelmesi dikkat çekicidir. Ova'nın batı ucundaki Vratitsa yakınlarında bulunan Geç Tunç Çağı yerleşimlerinden elde edilen örnekler (Hristova 2011: 106, Fig. 8) hem hamur özellikleri hem de bezeme unsurları ile İnönü Mağarası bulgularıyla çağdaş ya da onların öncüsü olmalıdır.

Mağarada ele geçen çok sayıda pişmiş toprak ağırşak ve tezgâh ağırlığı buluntusu içinde yer alan yarı küresel formlu ağırşak örneği ile piramidal biçimli tezgâh ağırlıkları Troia'nın Balkan/Trakya kültürlerinin etkisine girdiği VIIb tabakasındaki benzer buluntularla eşleştirilirler (Ekmen vdğ. 2020: 39, Fig. 9,11). (Şekil 291)

Kazı buluntuları arasında yer alan minyatür kapakların (Ekmen vdğ. 2020: Fig 17) paralel örneklerine hem Macaristan'da (Szabó ve Gábor 2010; Tafel 8/2) hem Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde Erken Demir Çağı'na tarihlenen tabakalarda rastlanır.

İnönü Mağarası'nın Erken Demir Çağı Trakya etkili bulguları, Anadolu ve Doğu Akdeniz'in diğer bulgu merkezlerinden farklı olarak bir göç ya da istila dalgasının parçası olarak görülmez. Ekmen ve arkadaşları bölgede erken çağlardan beri var olan Balkan/Trakya kültür etkisinin varlığına dikkat çekerek bu bulguların Balkanlar'daki geleneği sürdüren halkların izi olarak yorumlamanın mümkün olacağına dikkat çekerler (Ekmen vdğ. 2020: 47).

Karadeniz Ereğlisi yöresinde İnönü Mağarası, Trakya kültürleriyle bağlantılı keramik bulgular sunan tek yer değildir. Aynı bölgede, İnönü Mağarası'nın kazılarını yapan ekibin sürdürdüğü yüzey araştırmalarında Dörtinler ve Sarmaşıkini mağaralarında da Trakya etkili el yapımı kaba mal grubuna ait keramikler tespit edilmiştir (Ekmen vdğ. 2020: 47).

Ayrıca Kocaeli Müzesi başkanlığında 2010 ve 2011 yıllarında Astakos antik kentinde gerçekleştirilen kazılarında Erken Demir Çağı'na tarihlenen el yapımı, siyah hamurlu bir kap parçası bulunduğu kayıtlara girmişse de keramiğin niteliği yeterince tanımlanmamıştır (Koçel Erdem 2012a, 23-25; Güney 2014: 416)

Bithynia Bölgesi'nde Trakya kaynaklı göç ve kültür izlerinin Erken Demir Çağı ile sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Trakya Bölgesi'nde yaşayan *Thyn* kabilesinden insanların da Demir Çağı içinde Anadolu'ya geçerek bölgeye isim verecek kadar güç kazandıkları anlaşılmaktadır. Bithynia adının ilk defa Herodotos'ta anılması Thynler'in Anadolu'ya geçişinin Herodotos'un yaşadığı çağa yakın bir geçmişte olabileceği kuşkusunu akla getirmektedir. Dolayısıyla MÖ. 1. Binyılın ortalarına doğru da Trakya'dan Anadolu'ya göçler olduğunu düşünmek doğru olacaktır. Hatta bazı kaynaklarda Bithynia Bölgesi halkları için Madoe-Bithynler adının kullanılması olasılıkla aynı dönemlerde ya da az daha sonra Makedonya sınırındaki Trak boyu olan Madeolar'dan da bölgeye göçler yaşanmış olabileceğini akla getirmektedir (Bora 2017:137). Bölgenin güney sınırında yer alan ve bugün Nilüfer Çayı olarak adlandırılan akarsuyun antik dönemdeki ismini, MÖ. 6. Yüzyıldan itibaren Trakya'da güderek güçlenen bir krallığın kurucusu olan Odrysler'den alması (Bora 2017:137; Yahşi 1998: 4) bu süreçteki Trakya kökenli göçlerin gücünü ve yoğunluğunu göstermesi açısından son derece dikkat çekicidir.

3.1.4. Phrygialılar

3.1.4.1. Antik Kaynaklar ve Teorik Tartışmalar

Antik Çağ'ın farklı evrelerinde Phrygler hakkkında bilgi veren birçok metin yazılmıştır (Clarke 1866 154; Fredricksmeyer 1961). Bunlardan ilki Homeros'un İlyada Destanı'dır. Destanın yedi ayrı bölümünde Phrygler'den söz edilir:

> *"Phorkys ise Phrygleri komuta ediyordu."* (Homeros 2019: II, 862)
>
> *(...) İhtiyar adama hayran kaldı ve seslendi: " Ey mutlu Atreusoğlu (...) yakın zamanda bağlı Phrygia'ya gitmiştim. Orada hızlı at süren birçok Phrygialı gördüm, Otreus ve tanrıya denk olan Mydon'un halkını, o sırada Sangarios kıyılarında kamp kurmuş olan. (...)"* (Homeros 2019: III, 184)
>
> *"Tanrıça niçin beni böyle şeylerle kandırmak istersin? Yoksa bemi şehirlerin en uzağına mı götüreceksin Phrygia'nın ya da Maionia'nın (...).* (Homeros 2019: III, 399)
>
> *(...) Tymbra tarafını Lykialılar ve cesur Mysialılar ve atlı arabalarla savaşan Phrygler ve atlı arabalarla donanımlı Maioalılar tuttular.* (Homeros 2019: X, 430)
>
> *Bunları düşündüğü sırada Phobios Apollon geldi yanına güçlü ve kuvvetli bir adam olan Asios'un görünümüne bürünerek, (...) Phrygia'da Sangarios Nehri yakınında oturan Dymas'ın oğlu olan.* (Homeros 2019: XVI, 715)
>
> *(...) Önceleri tüm insanlar priamos'un şehrinin altını ve tuncunun çok olduğunu söylerdi. Oysa şimdi evlerin güzel servetleri yok oldu. Birçok mülk Phrigia ve sevimli Maionia'ya satılarak elden çıktı yüce Zeus öfekelendiğinde.* (Homeros 2019: XVIII, 288).
>
> *(...) Phrygia ve sonsuz Hellespontos arasında ne kadar kişi varsa, zenginliğin ve oğullarınla senin onlardan üstün olduğunu söylerler* (Homeros 2019: XXIV, 549).

Homeros epiklerinde Phrygialılar'ın savaşçı karakterinden, hızlı at kullanıcıları olduğundan, atlı savaş arabalarından, onların *Phorkys*, *Otreos* ve *Mygdon* adında kralları olduğundan ve Saggariaos[187] (Sakarya Nehri) kıyılarında oturduğundan söz edilir ancak Avrupa Kıtası'ndan, Balkanlar ya da Trakya'dan Anadolu'ya göç ettiklerine dair hiçbir anlatı yer almaz. Bu bilgi Ege yazılı kaynaklarına Klasik Dönem'den itibaren girmiştir.

MÖ. 5. Yüzyılda kaleme aldığı kitabında Phrygler'den özünde bir Balkan kavmi olarak bahseden Herodotos (Herodotos 1991: 7, 73) modern çağ araştırmacılarının önünde önemli bir ışık yakmıştır. Makedonyalılar'ın söylediğine şahitlik yapan ozan Phrygialılar'ın Balkan kökenli olduğundan ve burada *Brygler*

[187] Latince yazılımı *Sangarios*'tur: Homeros 2019: dn.162)

(Brigler/Bruglar) adıyla tanındığından söz eder: *"Makedonyalılar'a göre Phrygialılar Avrupa'da oturdukları zaman Bryg adını taşıyorlardı ve onların komşularıydılar. Asya'ya geçtikten sonra yurtları ile birlikte adları da değişmiştir."*

Herodotos'un bir tarihçi gezgin kimliğine sahip olması bu sözlerini anlamlı kılmaktadır. Herodotos'un diğer bazı satlarından (6, 45; 7, 185), sözünü ettiği Bryg adının Makedonya ya da Batı Trakya'da kendi zamanında da yaşadığı anlaşılmaktadır.

Brygler'in (Brigler/Bruglar) adını, Makedon dilinde "dağ /tepe" anlamına gelen "breg" kelimesinden aldığı ve bu nedenle "Makedonya'nın Dağlıları" olarak tanımlandığı iddia edilir (Shea 2008: 46).

Herodotos'ta (8, 138) Phrygler'in Balkan kökenli bir halk olduğuna dair bir başka anlatım ise efsanevi "Midas Bahçeleri" ile ilgilidir:

> "(…) *Üç kardeş Makedonya'nın bir başka bölgesine gidip yerleştiler. Burası Gordias oğlu Midas'ın bahçeleri denilen yere yakındır. Bu bahçelerde güller kendiliğinden yetişir, taç yaprakları altmış tane olur ve kokusu başka gülllerden daha incedir. Silenos'un tuzağa bu bahçelerde yakalanmış olduğu söylenir. Bu bahçelerin üzerinde bir dağ yükselir, Bermion dağı, soğuktan kimse yaklaşamaz."*

Herodotos'un, Silenos'un yakalandığı yer olarak da andığı Midas Bahçesi'ni Makedonya'da göstermesi Phrygler'in Balkan kökleri konusundaki görüşleri güçlendirir. Lakin antik kaynaklarda hem Silenos'un yakalanması efsanesinin geçtiği yer hem de Midas'ın Bahçesi ve su pınarının konumu hakkında birbiriyle uyuşmayan bilgiler mevcuttur.

MÖ I. yüzyılda yaşamış olan Ovidius, *Metamorphoses (Dönüşümler)* adlı eserinin XI. bölümünde Silenos'un Midas tarafından yakalanması efsanesini anlatır. Efsaneye göre Dionysos, maenad ve satyrlerden oluşan kalabalık bir yoldaş grubuyla kayalık ormanlarında dolaşıyorken çok sarhoş olan Silenus grubun gerisinde kalıp ormanda kaybolmuş. Silenus'u görenler onu boynunda asılan çiçek çelenkleriyle bağayıp Kral Midas'a teslim etmişler. Silenos'un Tanrı Dionysos'un hocası olduğunu bilen Midas, sarayında onu dokuz gün boyunca en güzel şekilde ağırlamış ve ardından saygıyla onu tanrıya götürmüş. Bu güzel davranışı nedeniyle Midas'ı ödüllendirmek için Midas'a isteğini soran Dionysos, dokunduğu her şeyin altın olmasını isteyen Midas'ın dileğini yerine getirmiş. Dokunduğu herşeyin altın olması dileğinin ne denli hatalı olduğunu anlayan Midas, tekrar Dionysos'a başvurup yardım

dileyince tanrı da ona Sardes'ten akan Paktolos Deresi'nde yıkanıp arınmasını söyler (Sabziyeva 2014: 123; Erhat, 1997: 205 "Midas").

Efsane bu şekilde anlatılır ancak efsanenin geçtiği yer konusunda antik kaynaklar farklı yerlere referans vermektedir. Herodotos'un Makedonya yakınlarında, Bermion Dağı eteklerinde tasvir ettiği Midas Bahçesi ile MÖ.4. yüzyılda yaşamış olan Ksenophon'un Anabasis isimli eserinin 237'inci bölümünde (Ksenophon 2014, 2011), Silenos'un sarhoş edildiği Midas pınarı aynı yer olmalıdır. Eğer öyleyse, Ksenophon'un bu pınarı Kilikia'da tasvir etmesi dikkat çekicidir. Öte taraftan MÖ III. yüzyılda yaşamış Athenaeus ise Silenos'un sarhoş olup yakalandığı pınarın Makedonya'nın kuzeyinde yer aldığından söz etmektedir (Sabziyeva 2014: 128).

Phrygler'in Balkanlar'dan Anadolu'ya göç ettiğinden söz eden bir başka antik kaynak ise Lydialı Ksanthos'tur. Herodot'un çağdaşı olan bu tarihçinin kayıtlarını bize Strabon (Strabon 1993: XIV. V. 29) aktarır. Strabon, Phrygler'in tarihi köklerini irdelediği pasajında şöyle der: *"Lydialı Ksanthos Phrygialılar'ın Troia Savaşı'ndan sonra Avrupa'dan ve Pontos'un (Karadeniz) sol kıyısından geldiklerini ve Skamandros'un onları Berekyntes ve Askania'dan getirdiğini söyler"*

Strabon aynı pasajda Homeros'un dizelerine atıf yapar ve orada Phorkys ve Askanios adlı liderlerin Phrygialılar'ı uzaklardan, Askania'dan getirdiklerinden söz edildiğini söyler. Strabon'un çağdaşı olan tarih yazarı Halikarnassoslu Dionysos da Aeneas'ın Troia Savaşı sonrası'nda oğlu Askanios'u Phryglerin başına kral olarak bıraktığından söz eder (Corrington 1977: 121).

Askania ve Berekyntes adlı yerlerin neresi olduğu konusu sorunludur. Strabon aynı pasajda bu konuya da eğilir. Homeros'un dizelerinden bu yerlerin, Phrygler'in geldiği Avrupa kıtasında olabileceği sonucu çıksa da, Ozan'ın dizelerini irdeleyen Apollodoros'un Anadolu'daki Mysia Bölgesi'nde da Askania adını taşıyan bir yer, bir göl ve bu gölden çıkan bir ırmak olduğuna dair sözleri olduğundan söz eder. Strabon, Apollodoros'un bahsettiği bu Mysia'daki Askania'dan başka kaynaklarda da söz edildiğini de anlatır. Nihayet pasajın sonunda da Strabon kendisine şu soruyu sorar: "*Acaba Homeros'un, Ksanthos'un sözünü ettiği Askania'yı değil de bu (Mysia'daki) Askania'yı söylemesini ne önleyebilirdi?*".

Tüm bu anlatımlar antik kaynaklarda Berekyntes ve Askania denilen yerleşimlerinin lokalizasyonun tartışılan bir konu olduğunu göstermektedir. Bu problemin bugün de tam anlamıyla çözüldüğünü söylemek zordur. Her ne kadar Strabon Lydialı Ksanthos'u, Askania ve Berekyntes'in Avrupa'da diye tarif ettiğini düşünse de buna karşı çıkıp, Phrygler'in ön yurtları arasında adı geçen bu iki yerin Anadolu'da, Mysia Bölgesi'nde olduğunu savunan modern araştırmacılar da olmuştur (Corrington 1977: 120). M. Vassileva'ya göre antik keyneklarda Phryg yurdu olarak önerilen Askania, bugünkü İznik olmalıdır (Vassileva 1995: 27).

Bu yer isimlerinin lokalizasyon problemi çerçevesinde sözü edilen bazı isimler bambaşka bir kimlikle Strabon'da (Strabon 1993: XIII. I. 52, 53) karşımıza çıkar. Bu anlatımda, birer coğrafi kimlikle bildiğimiz isimlerin aynı zamanda efsanevi birer şahıs olarak ortaya çıktığı görülür: "(…) *Daha sonra burada (Palaiskepsis'te) oturanlar Aenias'ın oğlu Askanios ve Hektor'un oğlu Skamandros tarafından, altmış stadia aşağıda yer alan Skepsis'e taşındılar"*.

Bu bilgi ilginç bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Strabon'un sözünü ettiği Askanios, ile Homeros'un Phryg önderi olarak söz ettiği Askanios aynı kişi midir? Aynı şekilde Hektor'un oğlu olarak bahsedilen Skamandros ile Lydialı Ksanthos'un sözünü ettiği Phryg önderi Skamandros aynı kişiler midir?

Kuşkusuz bu soruların cevabını bugünkü bilgiler ölçüsünde net bir şekilde söylemek son derece güç olacaktır. Ama şöyle bir gerçek var ki söz etmeden geçmemek gerektiği kanaatindeyiz: Yukarıdaki sorulara evet cevabı da verilse hayır da denilse, Phrygler'in Anadolu Geç Tunç Çağı toplumları ve özellikle Troia soyu ile bağı konusunda önemli bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; Eğer Strabon'un iki Troia soylu kahramanın oğlu olarak tanıttığı Skamandros ve Askanius, Phrygler'in göçünde öncülük eden kişilerse bu durum Phrygler'in Troia soyuyla olan tarihsel bağının açık bir kanıtı olarak kabul edilebilir. Bu öneri, Strabon'un (Strabon 1993: XIV. V. 29) şaşırarak kendisine sorduğu "*Priamos, nasıl hiçbir anlaşması (bağı) olmayan Berekyntler aracılığıyla Phrygialılar'dan yardım istemiştir?*" soruyu da, Troialılar ile Phrygler'in soy ortaklığı olduğu düşüncesi ile kısmen yanıtlamış olur. Diğer taraftan Herodotos'un anlattığı bir sahne de bu görüş açısından dikkate değer niteliktedir. Herodotos (Herodotos 1991: 5, 13), Sardes'te Dareios'un karşısına çıkan

iki kardeşin, Strymon Nehri[188] yanındaki Paionia ülkesinden geldiklerinden ve Painonia halkının Troia'dan gelen koloniler soyundan geldiğinden söz ettiğini anlatır. Dolayısıyla tüm bu aktarımlar bir araya toplandığında hem Troia Savaşı öncesi hem de sonrasında Kuzeybatı Anadolu ile Trakya Bölgesi arasında belirgin bir kültür/insan göçü ve sıkı bir iletişim ağı olduğunu anlatır niteliktedir.

Öte yandan farklı kaynaklarda hem Troia soylu kahramanların oğlu hem de Phryg göç lideri olarak anılan Askanios ve Skamandria isimlerinin birbiriyle ilişkili olmadığı, tarihte birçok örneği olduğu gibi bunun sadece bir isim benzerliği olabileceği görüşünden yola çıkılacak olsa da iki farklı kaynakta Phrygler'in efsanevi önderi olarak anılan bu isimlerin Troia'nın en önemli liderleri tarafından evlatlarına ad olarak verilmesi, Troia soyunun müttefiki olarak Phrygler'e duyduğu yakınlığı ve hatta savaş sürecinde yaşanan evliliklere bağlı olarak akrabalıklar kurulduğunu anlatır. R. Barnet bu bağın gücüne vurgu yaparcasına Hellence literatürün, Priamos'un sarayının evlilikler yoluyla Phryglerle bağlantılı olduğuna dair verilerle dolu olduğunu vurgular (Barnett 1975).

Phrygler hakkında dolaylı da olsa bilgiye ulaşmamıza ışık tutan en geç antik kaynaklardan biri Stephanus Byzantium'dur. Yazar hem Makedonya halkları arasında *Brygias, Brygion* isimleri sayar hem de Trakya halkları arasında *Brykes, Brykai, Brykeis, Brykeio* isimlerini anar (Carrington 1977: 118). Stephanus Bizantium verdiği bu bilgilerle, Herodotos'un Anadolu'daki Phrygler Balkanlar'daki Brygler'den geldiği yönündeki görüşünü çok geç bir tarihte Balkanlar'da hala anılan benzer etimolojiye sahip halkların varlığına değinmek suretiyle desteklemiş olur.

Phrygler'in, Balkanlar'dan Anadolu'ya geçtiği konusu bilim dünyasında da yaygın bir görüş olarak kabul görmüştür (Akurgal 1955; Aydıngün ve Aydıngün 2013: 65, 66; Barnett 1973: 417; Devries 1987; Ceylan vdğ. 2008: 12; Dönmez 2004; Dönmez 2006; Högermann 2001: 59; Memiş 2020; Petrova 1998; Sams 1988; Voigt ve Henrickson 2000: 39.)[189].

MÖ. 1. Yüzyılda yaşamış olan coğrafyacı Pseudo Scymnus, Brigler'in İllyria, Epidamnus ve Lichnitis (Ohrid) Gölü'nü içine alan bölgede yaşadığından söz eder. Bu tanım bugünkü Adriatik Denizi'ne yakın olan Arnavutluk ve Makedonya

[188] Trakya sınırları içinde akan Struma Nehri

[189] Phryglerin kökeni konusundaki diğer antik kaynaklar için bkz: Kopanias 2015: 212

çevresini kapsamaktadır (Manoledakis 2016: 50). MS. 2. Yüzyılda yazmış olan Aelius Herodianus, *De Prosodia Catholica* adlı eserinde (3.1.61.) ve MS. 3. Yüzyılda yaşamış olan Apollonius Rhodius, (Apollonius Rhodius 2021: 302.23)'da Briglerle ilgili olarak İllyrialılar'a komşu olarak Makedonya'da yaşadıkları yönündeki bilgiyi sürdürmüşlerdir (Manoledakis 2016: 50). MS: 5. Yüzyılda Brigler'den hala söz edildiği görülür. Dönemin ünlü Platoncu felsefe adamı ve matematikçisi Proklus'un Brigler ile bugün Arnavutluk'un güneyinde kalan Hellen kabilesi Thesprotalılar'ın savaşa tutuştuğunu söylemesi (Manoledakis 2016: 50), Brigler'in yaşadığı coğrafya'nın Makedonya bölgesinde olduğu yönündeki bilgilere katkı niteliğindedir.

Antik kaynaklarda anlatılan bilgileri derleyen bazı modern dönem araştırmacıları da Phrygler'in Balkanlar'da yaşadığı coğrafya için lokalizasyon önerileri geliştirmiştir. E. Petrova, MÖ. 8. Yüzyılda yaşamış olan Kryneli Eugammon'a atfedilen *Telegonia'ya*, Herodotos'un tarihine, Strabon'a ve Pseudo Scymnos'un anlattıklarına dayanarak Phrygler'in atası olan Brygler (Brigler/Bruglar) halkının Makedonya Devleti'nin güneyindeki Pelagonia ile onun güneyinde yer alan Thesprothia bölgesinden kuzey batı yönde, Adriatik Denizi kıyısındaki Dyrrachium çevresine kadar yayılan bir bölgede yaşadığını önerir (Petrova 1997: 99). C. Brixhe, Phrygler'in Trakya ve Makedonya dolaylarında son bir kez durakladıktan sonra Pelagonia'daki Athos Dağı eteklerindeki kabileleri geride bırakıp doğuya doğru göç ettiklerinden bahseder (Brixhe 2007: 149). Herodotos'un (7, 73) Brygler'den bahsederken, onlardan Makedonyalılar'ın komşuları olarak bahsetmesi ve Makedonya'da kamp kuran Mardonios'un bir gece Trakyalı Brygler'in baskınına uğradığından söz etmesi (6, 45) gibi detayları değerlendiren E. Petrova Axios (Vardar) Irmağı'nın doğu yanındaki kalan bölgede Herodotos'un sözünü ettiği Trakyalı Brygler'in yaşadığını söylemektedir (Petrova 1997: 99). R. Barnett de Orta Anadolu'nun at yetiştiren askeri aristokratları olarak tanımladığı Phrygler'in Makedonya ve Trakya'dan geldiklerini kabul eder (Barnett 1975). Birçok antik ve moden kaynakta da Phrygler bir Trak halkı olarak tanımlanırlar (Manoledakis 2016: 53; Muscarella 1995: 95)

Phrygler'in Balkanlar ve Trakya'dan yola çıkarak Anadolu kıtasına ne zaman geçtiği sorusu da bilimin gündemindedir. Homeros'un anlatımları genel olarak

değerlendirildiğinde, Troia Savaşı öncesinde çoktan Anadolu'da yurt kurmuş olan Phryg boyları ile Troialılar'ın savaşta ittifak yaptığı anlaşılmaktadır. Oysa Lydialı Ksanthos'un Phrygler'den, Troia Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya göç eden bir halk olarak söz ettiğinini anlıyoruz.

Hitit, Assur, Hellen ve Phryg yazıtlarında geçen Mitas, Mita, Midas isimlerini ve bu isimlerle bağlantılı siyasi güçleri iredeleyen A.H. Sayce, 1931 yılında kaleme aldığı makalesinde, dönemi için son derece iddialı bir görüşe imza atarak kuzeyden Anadolu'ya gelen Phryg göçlerinin MÖ. 2000'lere kadar indiğini iddia eder (Sayce 1931). Bu görüş çok destek görmese de Phryg göçlerinin MÖ. 2. Bin yıl içerine kadar inen bir tarihi olduğu üzerinde daha sık duruldu.

Phrygler'in Anadolu'ya girişinin Troia Savaşı için öngörülen tarihten yani Geç Tunç Çağı sonlarından çok erken olduğuna dair görüşü en güçlü şekilde dile getiren modern araştırmacı Hollandalı bilim insanı F. Woudhouizen'dir. Anadolu'daki Phryg halkalarının varlığını Hitit İmparatorluk Çağı içerine kadar indiren Woudhouizen, Hititler'in savaşçı kuzeybatı komşusu olan Kaşka halkının içinde Trako-Phryg unsurları olduğuna vurgu yapar. Hitit metinlerinde geçen *Pittagatalis, Pittaparas, Pendumlis* gibi şahıs ismleri ile *Pittalaḫsa, Huḫazalma, Zagapura, Aripša* gibi yer isimlerinde görülen *-para, -paris, -zelmis; Bend-, pitta-* kelime köklerinin Trak dilinden bilinen onomastik ve toponomik unsurlarla yakından bağlantılı olduğuna vurgu yapan Woudhouizen, tıpkı Kıta Yunanistan'da olduğu gibi Anadolu'da da Trak ve Phryg unsurların MÖ. 2. Bin yıl ortalarından beri var olduğunu, Homeros'ta Trakya halklarının Troialılar'ın müttefiki olarak geçmelerinin kaynağının bu tarihsel veriler olduğunu iddia eder (Woudhouizen 2012: 265,266, Fig. 2; Woudhouizen 2006: 57-67)[190].

Phrygler'in Anadolu'daki varlığının MÖ. 2. Bin içlerine kadar girdiğine dair ortaya atılan görüşü E. Petrova da savunur (Petrova, 1998: 47). Buna rağmen Anadolu'ya yapılan bu göçün tek bir dönemle sınırlı olmadığını, üç farklı zamanda izlerinin sürüldüğünü söyleyen Petrova Bubushti, Vergina ve Pateli gibi Briglere ait olan yerleşimlerde MÖ. 800-700 civarında hayatın durma noktasına vardığını gösteren arkeolojik veriler, öte yandan aynı bölgede yer alan Vitsa'da nüfusun belirgin olarak düştüğüne işaret eden bulgular gibi ipuçlarının MÖ. 9/8. Yüzyılda

[190] Manoledakis, Woudhouzen'in bu teorisini henüz kanıtlanamayacak bir görüş olarak kabul eder (Manoledakis 2016: dn.27)

Brig halkının Anadolu'ya göçünün üçüncü dalgasına dair kanıtlar olduğunu söyler. Ona göre bu son göç dalgasında, bu dönemde bölgede kendini gösteren İllyr ve Makedon etnolojik hakimiyetinin oluşturduğu baskılar etkili olmuştur (Petrova 1998: 47-49). Oysa J. Mellaart Phrygler'i, Anadolu'da Hititler'in yıkılmasından sonra oluşan siyasal boşluğu, Balkanlar'dan gelerek dolduran bir halk olarak tanımlar (Mellaart 1955: 128).

3.1.4.2. Arkeolojik Kanıtlar

Strabon'a (Strabon 1993: XIII. I. 8) göre Troia Savaşı'ndan sonra Phrygler Marmara Denizi'nin güney kıyısında yer alan Kyzikos çevresini ele geçirmişti. Marmara Denizi'nin güney cephesinde Phrygler ile ilişkilendirilebilecek arkeolojik veriler şimdilik sadece Troia ve Daskyleion'dan bilinmektedir[191]. Hem Strabon'un aktardığı bu bilgi hem de elde edilen arkeolojik verilerden dolayı kuzey batı Anadolu "Küçük Phrygia" ya da "Hellespontos Phrygiası" olarak da adlandırılır (Akarca 1978: 2; Diakonoff ve Neroznak 1985: xii; Bakır 2003: 7; Vassileva 1995: 27).

Her ne kadar Troia'nın VIIb1 ve VIIb 2 katmanlarında ortaya çıkan Balkan kökenli keramikleri Phrygler'in Anadolu'ya göçünün kanıtları arasında görmek isteyen kimi araştırmacılar olsa da (Muscarella 2013), Troia Savaşı sırasında Troialılar'a yardın eden halklar arasında yer alan Phrygler'in savaş sonrasında bu kente yerleştiğini söyleyen bir kaynak bulunmamaktadır. Strabon'un aktardığı bilginin tarihsel gerçeklikle bağına güvenilecek olursa Kyzikos ve çevresinde yani Troia'nın doğusundaki bölgede Phryg göçünün izleri aranmalıdır.

Strabon'un Marmara Denizi kıyılarında Phrygler'in yurdu olarak tanımladığı bölgede bu halkla ilişkilendirilebilecek verilerin bugüne kadar en yoğun şekilde elde edildiği yer Daskyleion'dur. Kyzikos'un hemen güneyinde yer alan Daskyleion kazılarında 1990'lı yıllardan bu yana, bölgede Phrygler'in varlığına işaret edecek çeşitli bulgularla karşılaşılmıştır. Daskyleionun 6 km doğusundaki Göktepe Mevkii'nde yapılan kazılarda ele geçen el yapımı yumrulu keramikler MÖ. 2. Bin yıl

[191] Güney Troas'ta yer alan Aleksandria Troas kenti kazılarında bulunmuş olan bir kabartmalı boynuz parçası üzerinde Hellence "[A]ζ[κ]ληπιάδη[ς] (Asklepiades) adı yazmaktadır. Boynuz üzerindeki iki öküz başı kabartmasının bir Phryg kültü olan Zeus Ampelites'le bağlantılı olduğu düşünülerek boynuz üzerindeki Asklepiades'in Phryg kökenli bir kişi olabileceği önerilmiştir (Körpe 2020: 32; Pohl 1996, 91-97.)

sonunda bölgeye kuzeyden, Trakya üzerinden göçler olduğunu kanıtlamıştır (Bakır 2003: 11; Koppenhöfer 2002: 328; Bakır 1995: 271).

Daskyleion'da Phryglerle ilişkilendirilen diğer bugular MÖ. 8. Yüzyıldan sonrasına aittir. Göktepe bulgularından sonraki yaklaşık dörtyüzyıllık arayı dolduracak bulgu henüz yoktur.

Strabon'un kuzeybatı Anadolu'nun Traoia Savaşı sonrasındaki etnolojik yapılanması hakkında verdiği bilgileri doğrulayacak bulgulara rastlanılan Daskyleion'da, Straobon'da belirtilen sıraya uygun olarak önce Mysia ve Phrygler gibi Balkan kökenli halkların kendini gösterdiği ardından, MÖ. 7 yüzyıldan itibaren ise Aioller ile Lydialılar'ın bölgede güç kazandığı anlaşılmaktadır (Polat, 2002: 216, 222-223; Koçak Yaldır 2009: 8, 9; Ayaz 2021: 22)

Daskyleion'un merkezini oluşturan Hisartepe'de birbölümü kazılan 5 m genişliğindeki sur sisteminin burada MÖ. 8. Yüzyılda kurulan Aiol ya da Phryg yerleşimini çevrelediği düşünülmektedir. Yüzyılın sonuna tarihlenen bir evrede temel kalıntıları bulunan tapınak, hemen yanında bulunan bir adak çukurundaki bulgulardan yola çıkılarak Kybele'ye ithaf edilir (Bakır 2003: 7; Koçak Yaldır 2009: 8). Yine aynı yüzyıla tarihlenen Erken Phryg Dönemi gri keramikler, boyalı Phryg çanak çömlekleri yanında, güney Makedonya'daki Pateli kazılarında bulunan kaplarla benzerliği dikkat çeken bir örneğin bulunması önemlidir (Bakır 1995: 272; Bakır 2003: 11).

Daskyleion'da Phrygçe yazıtlar da bulunmuştur. MÖ. 6 ile MÖ. 4. Yüzyıllar arasına tarihlenen bu yazıtlar arasında taşa işlenmiş metinler yanında çanak çömlekler üzerine yazılı graffiti kelimeler de bulunmaktadır (Bakır 2003: 13; İren 2013: 1). Örneğin bir gri kase üzerinde *"Saragismak"* adı okunurken (Gusmani ve Polat 1999), Attika'dan ithal edildiği anlaşılan bir içki kabının kaidesinde "*Vanaks"* kelimesi okunur. Phryg dilinde bir yönetici sıfatı olduğu bilinen bu kelimeden yola çıkılarak, söz konusu kabın Daskyleion'daki satrabın özel içki kabı olduğu, satrabın, Phryg soyundan gelen sakisinin, kabın karışmaması için kendi dilinde bu sıfatı kabın görünmeyen bir yerine yazmış olabileceği önerilmektedir (Bakır 2003: 13).

Daskyleion'da Phryg dilinde yazılmış mermer yazıtlardan biri kabartmalı bir stel, diğeri ise olasılıkla MÖ. 7. Yüzyıla ait Kybele Tapınağı'ndan alınarak MÖ. 4.

Yüzyıla ait Kösemtuğ Tümülüsü'nde eşik taşı olarak kullanıldığı anlaşılan bloktur (Bakır 2003: 13; Vassileva 1995).

Önemli bir Erken Phryg yerleşimi olarak kabul edilen Daskyleion çevresinde bu kültürün ana öğeleri arasında sayılan kaya anıtlarının yeterince bulunmaması bölgenin jeolojik yapısının yeterince kayalık olmamasına bağlanır (Berndt Ersöz 2006: 1.)

Balıkesir iline bağlı Erdek ilçesinin Yalı Mahallesi sınırları içinde yer alan ve Kyzikos kültür alanı içinde tanımlanan Zeytinliada (Kera Panagia)'da 2007 yılında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan basamaklı kaya anıtı genel özellikleri ile Erken Dönem Phryg basamaklı kült anatları ile paralellik göstermektedir. Beş basamaklı bu anıtın ilk üç basamağı ana kayadan oyularak elde edilmiş; son iki basamağı ise tuğla örgü ile yapılmıştır. Anıt, kazısını yapan N. Öztürk ve B. Kavaz tarafından basamaklı bir açık hava sunağı olarak tanımlanmıştır (Öztürk ve Kavaz 2012: 55; Erdan 2015: 160, 161).

Arkeolojik veriler ve yazılı kaynaklar Daskyleion ve çevresindeki Phryg etnolojik yapısının Pers hakimiyeti sonrası ve hatta Hellenistik Dönem içlerine kadar takip edilebildiğine işaret eder (İren 2013: 1; Koçak Yaldır 2009: 8)

J. Mellaart, Phryglerin Balkanlar'dan Anadolu içlerine doğru yaptığı göçleri değerlendirirken oluşturduğu kurama bakılırsa bu göçler sürecinde Eskişehir'in batısındaki Bozüyük yakınlarından Orta Anadolu platosuna giren Phrygler bölgenin otokton halkalarının güneye ve batıya doğru göç etmesini zorunlu kılmıştır. Bu göçler ise Antik Çağ'ın önemli yerleşimlerinin kurulduğu Karya, Lykia ve Pamphilya bölgelerinin sahil kesimlerinde bir yoğunluk oluşmasına sebep olmuşturel (Mellaart 1955, 128).

Mellart'ın bu iddialı ve kanıt yetersiz olan iddiası bir yana, Daskyleion'da varlığına dair kanıtları sunulan Phryglerin Orta Anadolu platosuna doğru göçlerine devam ettiği genel olarak kabul edilen bir gerçektir. MÖ. 1. Bin yıl ilk yarısı içlerine tarihlenen arkeolojik verilerden ziyade, bu görç güzergahı için öngörülen ana kanıtlar daha çok MÖ. 2. Bin yıl sonuna tarihlenen, Balkan/Trakya etkili el yapımı kaba keramiklerden oluşturulmaktadır. Daskyleion yakınlarındaki Göktepe'de bulunan örneklerle temsil edilen bu keramik grubunun benzerlerine Gordion (Yassıhöyük)

kazılarında da rastlanması bu göç bağlantısının en önemli kanıtları arasında kabul edilir.

Troia, Göktepe ve Gordion (Yassıhöyük) ekseninde görülen benzer tipteki Erken Demir Çağı Balkan/Trakya keramiği bir göçün ve dolayısıyla da Orta Anadolu'da büyük bir siyasal otorite kurmayı başaran Phryg göçünün kanıtı olarak kabul edildiğinde, bu göçün güzergahı için önerilebilecek en uygun topografik arazi Mellart'ın önerdiği Bozhöyük Vadisi üzerinden Orta Anadolu'ya açılan yoldur. Ama Troia/Göktepe bölgesi ile Gordion arasındaki bu doğal yol hattı üzerinde bugüne kadar tespit edilebilmiş, söz konusu göçe işaret edebilecek herhangi bir veriye rastlanabilmiş değildir. Kuşkusuz bu durum şu an için araştırma ve kazı eksikliği ile açıklanabilecek bir problemdir.

MÖ. 1. Bin yılın ilk yarısında Orta Anadolu'da kurulan Phryg Devleti'nin başkenti Gordion'da yapılan kazılarda, yerleşimin YHSS 7B ve YHSS 7A tabakalarında Troia VIIb1 ve VIIb2 tabakalarında bulunanlara benzer el yapımı Balkan/Trakya keramiği bulundu (DeVries 1990: 371, 372*;* Erdan 2016: 43; Muscarella 1995: 93; Özkaya 1992: 5; Sams 1988: 9, 10; Sams 1994: 175; Voigt ve Henrickson 2000: 43-46, Fig. 4; Vassileva 2021:31). Koyu gri, siyah, gri, grimsi, kahverengi hamur ve astar renklerine sahip bu el yapımı keramikler ortalama 600, 700 dereceden düşük ateşte ve açık pişirme tekniği ile üretilen örneklerden oluşmaktadır. Konikal ya da karineli kaseler ile bardaklar ve geniş, dışa açılan ağızlı tencere biçimli kapların yaygın form olarak öne çıktığı YHSS 7 keramiğinde plastik bant süslemeler, kazıma çizgiler ve baskı bezemeler süsleme öğesi olarak kullanılmıştır. Analizlerin, yerel kil kullanılarak yapıldığını gösterdiği (Voigt ve Henrickson 2000: 42, 43) bu kaplarda sözü edilen tüm özellikler Trakya bölgesi Erken Demir Çağı keramiği ile sıkı bir yakınlık göstermektedir (Şekil 294).

Balkanlar, Troia ve Gordion hattı üzerinde görülen el yapımı keramikler genel özellikleri ile bir bütünlük gösterse de belirgin bazı farklılıklar sergilendiği de analiz edilmiştir. G.K. Sams Gordion ile Troia'daki el yapımı Erken Demir Çağı keramiklerindeki detay farklarının ya kronolojik farktan ya da Balkanlardaki kaynağı açısından farklı bölgelerden gelmiş olmasından kaynaklanabileceğini önerir (Sams 1994: 20, 21; Sams 1988: 9).

Keramik malzemelerdeki detay farklarına rağmen, Gordion'da Hitit egemenliğinin yıkılmasının hemen ardından kendini gösteren Balkan/Trakya etkili yeni kültürün karakteri, yerel ya da bölgesel nitelikte gerçekleşen politik/ekonomik bir değişiklikle açıklanamayacak kadar güçlü görünmektedir. Arkeolojik verilerin gücü ve yoğunluğu, birçok araştırmacıyı Geç Tunç Çağı'nın bitiminde Gordion öznelinde tüm Orta Anadolu platosunda bir nüfus değişimi olduğu yönünde ikna etmiştir (Henrickson ve Voigt 1998: 101; Mellaart 1955: 128; Voigt ve Henrickson 2000: 42 vdd.). Ş. Dönmez Gordion'nda yaşanan bu değişimin kaynağı olarak Güneydoğu Avrupa'dan ya da Karadeniz'in kuzeyinden gelip Trakya üzerinden Anadolu'ya giren Trako-Phryg göçlerine işaret eder (Dönmez 2010: 159).

Orta Anadolu platosunda, Phryg göçünün de kanıtı olarak sunulan, Erken Demir Çağı'ndaki kültürel yenilikler sadece Gordion ile de sınırlı değildir. El yapımı, kaba görünümlü, yumrucuk bezemeli keramikler, Gordion'un doğusunda yer alan Kaman Kalehöyük'ün Erken Demir Çağı tabakalarında da bulunmuştur (Kossian 1997: 259; Omura 1992: 5; Mellink 1992: 130; Voigt ve Henrickson 2000: 43).

Gordion'un Hitit egemenliğinde olduğu Geç Tunç Çağı'na ait YHSS 8. Tabakası ile Phryg göçlerinin geldiği dönem olan Erken Demir Çağı'nı tanımlayan YHSS 7. Tabaka arasında keramik endüstrisinde görülen köklü değişim aynı şekilde mimari uygulama biçimlerinde de kendini gösterir (Voigt 1994: 267, 268, Fig. 25.2.2; Voigt ve Henrickson 2000: 42; DeVries 1990: 373).

YHSS 7. Tabakanın erken evresi olan YHSS 7B'ye ait bina, teknik uygulamaları açısından Geç Tunç Çağı'nda bölgede bilinen mimariden belirgin ayrılıklar göstermesi yanında Trakya Bölgesi'nde Geç Tunç ve Erken Demir çağlarında yaygın olarak kullanılan mimari ile çok yakın paralellikler sergiler. YHSS 7B binası, Trakya bölgesinde bilinen "çukur mekan" uygulamalarını hatırlatacak şekilde ana toprağa 30-50 cm derinliğinde açılmış sığ çukurlar içine oturur. Öte yandan mekanın duvarlarının ahşap ya da kamış dalı örgüsü ile onların toprak sıva ile kaplanması yöntemine dayanması Trakya Bölgesi'nde Neolitik Dönem'den beri kullanılan ve Erken Demir Çağı'nda da tercih edilen yaygın mimari uygulamayı hatırlatmaktadır

Anadolu'da yazılı tarihin yeniden başladığı MÖ. 8. Yüzyılda Gordion ile Balkan/Trakya coğrafyaları arasındaki kültürel ilişkinin yeni bir seyir kazanarak

devam ettiği önerilmektedir. Bu öneriye göre keramikler üzerinde işlenen damga süsleme stilleri ve tümülüs yapma uygulaması Trakya'da biraz daha önce ortaya çıkmış ve bu yüzyılda Phryg dünyasına ulaşmıştır. E. Petrova'nın iddiası Orta Anadolu'da Demir Çağı içlerinde ortaya çıkan boyalı kaplar, Balkan kültürü etkisindedir ve bölgeden buraya yapılan yeni göçelerin sonucunda yaratıldığı yönündedir (Petrova 1997: 98, 99; Petrova 1998: 49). Buna göre yeni dönem boyalı keramiğinin baklava dilimi, içi taralı üçgen, dama ve kapalı yay dizisi motifleri Orta Balkan coğrafyasının çağdaş ya da biraz daha erken kültürlerinin tipik süslemesi olarak Orta Anadolu'ya göç yoluyla aktarılmıştır diye önerilir (Petrova 1998: Fig. 1)[192].

Gordion'un tümülüs odalarının taş ötü ile kaplanması uygulaması da Erken Demir Çağı Trakya toplumlarının taş tepe gömülerinin bir uzantısı olarak kabul edilir (Sams 1988: 13).

Phrygler'in hakimiyet coğrafyasında genel olarak MÖ. 8. Yüzyıldan itibaren yapıldığı anlaşılan (Bernd Ersöz 2006: 49 vdd; Vassileva 1997: 193) kaya mezarları, nişler, altarlar gibi kült amaçlı kaya anıtları hem tipolojik özellikleri ve hem de tahmin edilen olası ritüel biçimleri ile Trakya'daki örneklere yakınlık göstermektedir (Vassileva 1997: Vassileva 2002: 244). Konu hakkında en detaylı çalışmalarda imzası olan L. Rolle, Phrygler'in Anadolu'daki kült anıtları ile ilgili olarak, "*Güneydoğu Avrupa'dan gelen Phrygler önceki birçok geleneği özümsemiş, kendilerine özgü kült faaliyetlerinden oluşan bir sistem kurmuşlardır"* tespitinde bulunarak (Rolle 2007: 141) Phryg kaya sanatındaki hem Anadolu hem de Balkan coğrafyasının kültürel geçmişinden gelen unsurlara vurgu yapmıştır.

Anadolu'daki Phryg Dönemi kaya anıtlarının tipolojik ve planları açısından daha zengin olduğunu tespit eden M. Vassileva megalitik kültürün farklı dönem ve kültürler arasındaki yaygınlığına da vurgu yaptığı makalesinde Trakya ile Phrygia bölgeleri arasında ortak bir megalitik kültür kümesi olduğunu iddia eder (Vassileva 1995: 197). Bir yandan yazısız kültürlerde hakim olan Ana Tanrıça pantheonu için kayaların birer kutsal alan olarak tercih edildiğini tespit eden Vassileva diğer taraftan da Makedonya'daki Libethra'da yer alan dağın yükseğinde Orpheus'un küllerinin saklandığı urnenin yer aldığı inancı ile Troas Bölgesi'ndeki Tereia Dağı'nda yer alan

[192] Orta Anadolu Erken Demir Çağı boya bezemeli çanak çömleği hakkında bkz: Dönmez 2003; Dönmez 2010

kutsal alan ve Phrygia'daki Midas Kaya anıtının kült pratikleri ya da inançsal açıdan bir bütünlük sergilediğini savunmaktadır (Vassileva 1995: 194). Oysa M. Manoledakis, Vassileva'nın sözünü ettiği kült pratiklerinin sadece Trakya'dan örneklenemeyeceğini, Balkanlar'daki başka halklar ve bölgelerde de benzer ritüle pratikleri ile anıtlar olduğuna dikkat çekerek, iki kültür arasında varlığı önerilecek kültür kümesinin "Balkan-Anadolu" ya da "Balkan-Phrygia" başlığı ile tanımlanmasının daha doğru olacağını savunur (Manoledakis 2016: 54)

Megalitik yapılar, bazı cenaze törenleri, hayvan (at, köpek) gömüsü gibi bazı ortak özelliklerin hem Trakya'da hem Phrygia'da görüldüğünü söyleyen R. Georgieva, tüm bu uygulamaların Hint-Avrupa kültür geleneğine sahip farklı kültürlerde olduğuna dikkat çekmekle beraber benzrerliklerin Phrygia ve Trakya kültürleri arasındaki sosyo-politik ve ideolojik birlikten kaynaklandığını savunur (Georgieva 1995)

Demir Çağı'nda Balkanlar'dan Orta Anadolu'ya bir kültür koinesinin uzadığı teorisine sıcak bakan G.K. Sams, Phryg uygarlığındaki yerli, Anadolulu unsurların etkin karakterinin varlığına, Balkanlar'dan gelen göçmenlerin keramik üretiminde kendi tekniklerini kullanarak yer yer eskiden süregelen yerel stilleri yeniden ürettikleri gibi detaylara işaret ederek bu uygarlığın salt bir Balkan/Trakya medeniyeti olarak tanımlanamayacağını vurgular (Sams 1988: 10).

Balkan/Trakya kültür etkilerinin Phryg uygarlığının birçok alanında etkisini uzun bir dönem hissettirdiği gerçeğini kabul eden G.K. Sams'a göre "*belli ki Balkan koridoru açıktı".* Erken Demir Çağı'nın geç evrelerinde ve hatta daha sonraki süreçlerde Phrygia üretimi çömleklerde, Gordion'daki W Tümülüsü'nün sahibi olan bireye ait bronz kemer süslemelerinde ve daha başka öğelerde Balkan kültürlerinde öncelenen bazı süsleme öğelerinin görülmesi, "Balkan koridorunun açıklığı" düşüncesini haklı kılmaktadır. Sams'a göre bu kültürel bağların direkt bir nüfus aktarımı ve bağlantı ile mi yoksa bir etkileşim sayesinde mi Balkanlar'dan Anadolu'ya geldiği sorusu tartışmaya açıktır (Sams 1988: 13).

Phrygler'in Balkan /Trakya kökenli bir halk olduğu dair öne sürülen bir diğer kanıt grubunu da dilbilimsel veriler oluşturmaktadır. Phrygler'in Hint-Avrupa dil grubuna dahil olan bir dil konuştukları bilinmektedir. Bu dil grubu içinde *bh* sesini *ph* olarak okuyan tek dil Hellence'dir. Bu durum a Phrygler'in Anadolu'ya

geçmeden önceki adının Bryg (Brig/Brug) olduğu yönündeki antik kaynak aktarımlarını daha anlamlı kılmaktadır. Bu halkın adı *bh* sesiyle başlarken Hellen dilinde bu ilk ses ph' ye dönüştüy ve *Phryg* adı ortaya çıktıysa eğer C. Brixhe göre Phrygler'in Trakya'daki adı *Brug* şeklinde olmalıydı (Brixhe 2007: 149).

Güneybatı Balkanlar'la Anadolu arasında geniş yelpazeye sahip ornomastik bazı benzerlikler olduğunu iddia eden E. Petrova *Ama, Brygos, Bastos, Bennius, Dida, Delus, Mama Mamas, Tato , Tataia, Torkion* gibi Brygler (Brigler/Bruglar) ile ilişkili olduğu düşünülen isimleri buna örnek verir. Phryg yazıtlarında söz edilen *Kotys, Torkos* gibi isimlerin Trak dilinden dönüştürüldüğünü önerir (Petrova 1997: 99, 100). Öte yandan Anadolu'da birçok yerde yazılı örnekleri tespit edilmiş olan Phryg dilinin Balkan lehçeleri ile bağlantılı olduğu, dilbilimciler arasında genel kabul gören bir düşüncedir (Brixhe 2007; Gimbutas 1965: 338; Muscarella 1995: 92; Petrova 1997: 95; Sams 1988: 13)

Diğer taraftan Phryg diliyle Hellence'nin fonetik açıdan bir birine çok yakın olduğu, bu yakınlığın özellikle Hellence'nin, kuzey bölgelerde doğan Dor ve Aeol lehçesinin Phryg diliyle yakın ilişkisi olduğu düşünülmektedir (Brixhe 2007: 156; Bernd Ersöz 2006: xx; Woudhuizen 2008-2009; Manoledakis 2016: 63). Midas Tümülüsü'nün alınlığında yazılı olan Phrygçe yazıtta yer alan kelimelerin Myken dilinde de biliniyor olması Phryg dili ve Hellen dili arasındaki ortaklığın en önemli kanıtlarından biri olarak kabul edilir. Tümülüs alınlığında '*Midai lavagtaei Vanaktei'* yazmaktadır. Bu metindeki *Lavagtaei* kelimesi, Myken Linear B yazıtlarından bilinen *Lawagetas* sıfatı ile *Vanaktei* kelimesi ise *Wanax* ünvanı ile yakın bir ses benzerliği gösterir. Bu kelimeler her iki dilde de krali nitelikli mevki ve makam tanımlayıcı sıfat özelliği göstermektedir. Anadolu'nun yerel dillerinden de birçok öğeyi özümsemiş olan Phryg dilinin Hellence ile gösterdiği bu yakınlık her iki dilin ortak köklerden, yani Balkanlar'da doğan bir dilden geliştiğinin kanıtıdır (Brixhe 2007: 156, 157; Manoledakis 2016: 64)[193].

Phryg dilindeki Balkan/Trakya etkilerinin izi Geç Antik dönemlere kadar takip edilebilmektedir. Demir Çağı'nda Trakya kaynaklı göçlerin ulaştığı ana bölgelerden biri olanBithynia'daki Kyziko, Nikeia, Nikomedia gibi yer isimlerinin

[193] Young'un yayınında Midas Anıtı'nın fasadındaki bu yazı *MIDAI LAVALTAEI VANAKT* şeklindedir (Young 1969: 273). Phryg dili ve onun Myken/ Hellen diliyle ilişkisi konusunda bkz: Blažek 2005: 16 vd

Balkan dilleriyle olan bağı bu sürecin açık birer kanıtı olarak kabul edilir (Brixhe 2007: 154).

Tüm bu veriler ve öneriler yanında Phrygler'in Balkan/Trakya'dan göçen bir halk olduğu görüşüne itiraz eden araştırmacılar da olmuştur. H. Genz, Phryg göçünü kanıtlayabilecek arkeolojik verilerin yetersiz olduğunu savunur. R.C. Henrickson'un da benzer yöndeki düşüncelerini tekrar eden Genz, Gordion'da YHSS 7B tabakasında görülen el yapımı, kaba keramik grubunun birçok farklı yerde bulunabilecek tarzda basit el yapımı üretim modelinin bir parçası olduğunu, Balkanlarla bağlantırılan Orta Anadolu tümülüslerinin ise ilk Balkan göçü için önerilen MÖ. 2. Bin yıl sonundan çok sonra, MÖ. 8. Yüzyılda görülmeye başlamasının göç teorisini kuşkulu hale getirdiğini iddia etmektedir (Genz 2011: 360). Ayrıca Genz, Kızılırmak Kavsi içinde Balkan kültürünün etkisi olmadığı gibi Orta Anadolu'daki boyalı çanak çömleklerin de Balkan/Trakya kültüründen aldığı herhangi bir etki olmadığını, bölgenin yerel kültürünüden gelişen unsurlar olduğunu savunur (Genz 2000: 39-41). Orta Anadolu'da ve özellikle de Boğazköy'deki boyalı Demir Çağı keramiğinin Anadolu geleneği olarak önceki dönemlerden aktarıldığı görüşü başka araştırmacılar tarafından da savunulmuştur (Dönmez Dönmez 2003: 7; Dönmez 2005: 480; Dönmez ve Abazoğlu 2018: 85, 86; Seeher 2000:22).

Buna rağmen T. Ökse'nin 1990'larda Orta Anadolu'nun doğusunda yürütttüğü bir dizi yüzey araştırmasında ortaya koyduğu ve ne yazık ki sonrasında üzerinde fazla durulmadığı anlaşılan bazı bulgular, Kızılırmak'ın doğusundaki Erken Demir Çağı bulguları'na yeni bir gözle bakmak gerekebileceğini akla getirmektedir. Yukarı Kızılırmak'ın orta ve ve doğusu ile güneyindeki platolarda kurulu olan çok sayıda küçük ölçekli yerleşimde tespit edilen monokrom renkli, el yapımı, yumru (knobbed/buckel) bezemeli keramikler Gordion YHSS 7B, Hattuşa Büyükkaya ve Kaman Kale Höyük'de bulunan benzer mallar ile ilişkilendirilir (Ökse, 1999: 88, Res. 8; Harita: 3). Bölgede yapılan araştırmalarda Uyuzsuyu Kalesi, Tuloğlu Tepesi ve Boran Tepesi yerleşimlerinde yüksek yumrulu süslemeye sahip keramikler, Kalkankaya yerleşiminde ise bir çift boynuzu temsil ettiği düşünülen yay biçimli süslemeye sahip bir parça, Kül Tepesi yerleşiminde ise yatay yiv süslemeli bir kase parçası tespit edilmiştir (Ökse 2019: 163).

Kızılırmak kavsi içindeki yerleşimlerde yaptığı yüzey araştırması sonucunda saptanan gri monokrom ve boya bezemeli keramikleri değerlendiren T. Ökse buradaki malzemenin hem teknik hem de kalite yönünde Yukarı Sakarya bölümündeki paralellerinden farklı olduğuna dikkat çekerek bunun ya Phrygia bölgesinin bu iki bölümündeki farklı halkların varlığıyla ya da atölye farklılığı ile açıklanabileceğini dile getirmektedir (Ökse 2019: 178). (Şekil 295)

Bütün bu veriler ışığında Orta Anadolu'da kçkeni konusu tartışmalı olan bir halk grubu daha karşımıza çıkar: Muşkiler

Kızılırmak Nehri'nin güneyinde bulunan bir Luwi hiyeroglifinde şöyle yazar:

"Ben Kurtias, doğunun ve batının kralıyım"

Yazıtta adı *Kurtias* olarak yazılı olan kralın, Phryg kralı Gordios'tan başkası olmadığı kabul edilir (Diakonoff ve Neroznak 1985: xii). Phrygler'in, siyasal bir güç olarak tarih sahnesine çıktığı MÖ. 9/8. Yüzyıldan itibaren Anadolu ile Suriye kültürleri arasında evvelden beri var olan bağın Demir Çağı'ndaki güçlü temsilcilerinden biri olduğu gözlenebilen bir gerçektir (Koçak Yaldır 2009: 125; Sams 1988: 10; Vassileva 2008). Nitekim Phryg çağdaşı Assur kaynaklarında, Gordias'ın Yukarı Fırat boylarında vassal bir krallığı olduğu yazılıdır (Diakonoff ve Neroznak 1985: xii).

Phrygler'in Demir Çağı başlarından itibaren doğuda kazandığı gücün varlığına dair bilinenler, Assur Yazılı kaynaklarında okunan Muşku (Mushku), Muşki (Mushki) ve Mita okunan isimlerin Phrygler'le bağlantılı olup olamayacağı tartışmasını da beraberinde getirmiş, bu problemin uzun süredir bilim dünyasının gündeminde kalmasına sebep olmuştur.

Muşku, Muşki ve Mita isimlerinin Phryglerle bağlantısı üzerine yapılan tartışmaların başlangıcında Assur Kralı II. Sargon'un yıllıklarında '*Muşki halkı ve onun kralı Mita*'dan bahsediyor olması vardır. Assur kaynaklarında sözü edilen Mita'nın Hellen yazılı kaynaklarında anlatılan Phryg kralı Midas ile aynı kişi olduğu yönündeki ilk teori Hugo Winckler'e aittir (Winckler 1907: 250; Memiş 2020: 1922:). Bu görüş zaman içinde çok sayıda araştırmacı tarafından yeniden ortaya konulmuştur (Bernd Ersöz 2006: xx; Diakonoff ve Neroznag 1985: xi- xiii;

Luckenbil 1968: 21, 41, 61; Muscarella 1995: 92; Muscarella 1997: 149; Özkaya 1995: 20; Vassileva 2008: 165; Van Dongen 2013: 51)[194].

Yaklaşık olarak MÖ. 722-704 yılları arasında Assur Krallığının başında bulunan II. Sargon'dan yaklaşık iki yüz yıl önce bir başka Assur Kralı Tiglat-Pilaser (Yak. MÖ. 1115/12- 1074) devrine ait yazıtta ise Tigris (Dicle) Nehrinin batısındaki bölgeyi elli yıldır kontrolü altında tutan Muşku halkı ile onların beş kralı (şefi) anılır (Muscarella 1995: 95; Kopanias 2015: 215). MÖ. 9. Yüzyıla tarihlenen Assur kayıtlarında Tabal ve onun doğu/güneydoğu komşusu olan Muşki/Muşku kabilelerine karşı düzenlenen bir akından, Assur Kralı II. Tukulti Ninurta'nın Muşkiler'e karşı savaşından, II. Ashurnasirpal'in aldığı haraçtan bahsedilir. MÖ. 811-783 tarihleri arasında Assur Krallığı tahtında oturan III Adad-Nirari ise Muşki halkından, Urartular'la birlikte devletinin düşmanı olarak söz eder (Ökse 2019: 180). I. Tiglatplaser döneminde Muşkiler'in Assurlulara karşı 20 bin kişilik bir ordu kurduğu bildirilmektedir (Kopanias, 2015: 215). Bu da Muşkiler'in oldukça güçlü bir siyasi gücü olduğunun kanıtlar.

Kargamış'tan, MÖ. 1. Bin yıla ait bir Luwi yazıtında Musa-/Muşa- ve Muska-/Muşka- isimleri geçer. MÖ. 7. Yüzyılın ilk yarısında hüküm sürmüş olan Urartu Kralı II. Rusa'nın yıllıklarında da yukarı Fırat bölgesinde yer alan bir yer olarak *Muşkini* adı anılmaktadır (Kossian 1997: 255).

Farklı yüzyıllarda, farklı siyasal yapı ve dillerde görülen Muşku, Muşki, Muşa, Muşkini isimleri etimolojik olarak benzerlik göstermektedir. Dahası bu isimler, ad öbeği açısından Paleo-Balkan dillerindeki Mys-/ Mus- köklü çeşitli etnik isimlerle ses benzerliğine sahiptir (Diakonoff ve Neroznag 1985: xi). Kuzeybatı Anadolu'nun Trakya kökenli halkları olan Mysialılar ve bu halkın Anadolu'ya geçmeden önceki adı olarak antik kaynaklarda geçen Moesia (Hell. Μυσία) kelimesinin Muski/Muşki ismiyle aynı kökten türemesi buna örnek gösterilir (Diakonoff ve Neroznag 1985: xii; Oreshko 2020: 82).

Diakonof ve Neroznak'a göre hemen hemen aynı dönemde yazılmış olan II. Sargon yazıtındaki Muşki ile Kargamış'taki yazıtta belirtilen bu isimler aynı etnik kimliği, Balkan kökenli bir halkı tanımlıyordu. Kargamış'taki yazıtı kaleme alan Luwiler bölge halkları ile daha yakın olduğu için aynı soydan gelen Muşa ve Muşka

[194] Mita- köklü isimlerin farklı eskiçağ kaynaklarında görülmesi ve bunun kuzey göçleri ile bağlantısı konusunda bir değerlendirme için bkz: (Sayce 1931)

halkını ayırmıştı. Çünkü Muşa halkı Phrygler'di, Muşka halkı ise proto-Ermeniler'dir. Oysa bölge halklarına daha uzak olan Assur kaynaklarında, aynı etnolojik kökten gelen Phrygler ile Proto-Ermeniler tek bir isimle, Muşki adıyla tanımlanmıştı (Diokonoff ve Neroznak 1985: xii)[195]. O. W. Muscarella ise Assur kaynaklarında sözü edilen Muşkiler'in, Trakya'dan yola çıkan Brigler'in, daha doğuya giden bir kolu olduğunu düşünmektedir (Muscarella 1995: 92).

A. Kossian'a göre ise Luwi, Assur ve Urartu kaynaklarında geçen bu ortak köklü isim ve yer adlarının varlığı hakkında iki öneri geliştirilebilir: Birincisi iki farklı etnolojik grup vardı. Bunlarda biri Balkanlar ile Orta/Batı Anadolu'yu kapsayan bir Hint Avrupalı halk, diğeri ise Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan ikinci bir halktı. Bu benzerlikler çerçevesinde dile getirilebilecek ikinci iddia ise Balkanlar'dan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya kadar yayılan bir Hint Avrupalı halkın varlığıdır (Kossian 1997: 255). Kossian bu sorularına cevap aradığı makalesinde, Yukarı Fırat Havzası'nda Erken Demir Çağı başında görülmeye başlayan Transkafkasya kökenli keramiklere vurgu yaparak, yazılı kaynaklarda Doğu Anadolu ile ilişkili olarak tanımlanan Muşki halkının, Kafkasya üzerinden bölgeye göç eden Hint Avrupa kökenli Proto-Ermeniler olabileceği görüşü üzerinde de durmakta ancak kesin bir sonuç sunmamaktadır (Kossian 1997: 260 vd).

Tyana'da bulunan Phrygçe yazıtta Mita adının geçmesi (Kopanias 2015: 217), Khorsabad dönemi Assur sarayında yer alan duvar resmindeki Muşkili bir figürün Phryg fibulası takıyor olması (Muscarella 1967: Fig. 1; Muscarella 1997: 151) gibi detaylar, yazılı kayıtlarda sözü edilen Muşki halkının Phrygler'le, Mita adının da Phryg kralı Midas'la aynı halkı temsil ettiği görüşünün kanıtları arasında sunulur (Ökse 2019: 180).

Muşki- Phryg/ Mita -Midas eşitliğine kanıt olarak sunulan argümanlardan biri de güney Anadolu'daki Tabal Krallığı ile kurulan siyasi ve kültürel ilişkilerdir. Yakındoğu kaynakları Mita'nın yönetiminde bulunan Muşkiler'in, komşuları olan Tabal Ülkesi ile yakın ilişkiler içinde olduğuna işaret etmektedir (Vassileva 2008: 166). Tabal krallarından biri olan Warpalawa'nın Konya Ereğli yakınlarındaki İvriz'deki kabartmasında, kralın üzerinde görülen Phryg tipi fibulanın benzerinin Gordion'daki Midas Tümülüsü'nde bulunmuş olması kimi araştırmacılar için Phryg-

[195] Herodotos (Herodotos 1991: 7. 73) Ermeniler'in Phryglerin soyundan geldiğini söyler. Bu konuda ayrıca bkz: Kopanias 2015: 214

Muşki bağının kanıtları arasında sunulmak istenmiştir. Bu görüşe göre Midas'a atfedilen görkemli tümülüste gömü hediyeleri arasında yer bulan fibulanın benzerinin, İvriz'deki Tabal Kralı kabartmasında işlenmiş olması tesadüf olamaz. Bu fibula Midas'ın Tabal Kralı'na verdiği, müttefikliğin nişanesi bir hediye olduğu için hem kabartmada işlendi hem de tümülüse konuldu. Midas ile Warpalawa'nın bu yakınlığı, Assur kaynaklarında anlatılan Mita ile Tabal ülkesinin yaşadığı yakınlığı akla getirmektedir. Dolayısıyla da Assur kaynaklarında Mita denilen kral, Phryg kralı Midas'tan başkası olmamalıdır. Mita'nın ülkesi Muşki ise, Midas'ın ülkesi Phrygia'dır (Vassileva 2008: 166).

T. Ökse, Yukarı Kızılırmak Havzası içindeki birçok yerleşimde tespit ettiği el yapımı, kazı bezemeli ve yumrucuklu süsleme öğelerine sahip keramikleri de içeren Erken Phryg bulgularının Muşkiler'in bölgedeki hakimiyetinin kanıtı olabileceğini önermektedir. (Ökse 2019: 179).

3.2. ORTA VE GÜNEY BATI ANADOLU'DA BAZI BULGULARIN TRAKYA ERKEN DEMİR ÇAĞI KÜLTÜRÜYLE İLİŞKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Antik kaynaklarda Trakya ile ilişkilendirilen antik bölge halkları, Troaslılar, Bithynialılar, Mysialılar ve Phrygialılar dışında Anadolu'nun birçok farklı bölümünde de Trakya kökenli Erken Demir Çağı kültür örneklerinin izne rastlanılmıştır. Son yıllarda artan kazı ve araştırmalar bu bağın sanıldığından daha geniş bir coğrafi yayılıma işaret ettiğini ortaya koyar niteliktedir.

Anadolu'nun hem batı sahili hem de kuzey kıyı şeridinde ortaya konulan bulgular sayısal nitelik açısından az da olsa kültürel bağlantıların kanıtlanması açısından son derece önemli bir niteliksel kimlik taşımaktadır.

Batı Anadolu'da Troas ve Batı Mysia yerleşimlerinde ortaya çıkarılan çeşitli Trakya Erken Demir Çağı kültür materyali dışında güneye doğru Klazomenai/Limantepe, Panaztepe, Hacıgebeş Tepe/Tatarderesi, Bademgediği Kalesi, Bozburun/ Hydas yerleşimlerinde de benzer keramik malzemenin ele geçtiği, yayın dünyasına yansıyan bilgiler sayesinde uzun bir süredir bilinmektedir. Bu

buluntu alanı sıralamasında zincirin Aiolis Bölgesi'de kalan halkası da çok yakın bir zaman önce Tisna'da keşfedilen yüzey buluntuları sayesinde tamamlanmış oldu.

3.2.1. Tisna Buluntuları

Kuzey Aiolis'de yer alan ve Tisna antik yerleşimine lokalize edilen bölgede arkeolojik veriler doğu-batı uzantılı olarak yan yana duran Kocakale Tepe ve Sarıkale Tepe'de dağılım göstermektedir. Bu alanlarda 2018 ve 2019 yıllarında Emre Erdan başkanlığında yürütülen arkeolojik yüzey araştırmalarında bulunan dört keramik parçası araştırma ekibi tarafından "Balkan kökenli Erken Demir Çağı Malzemesi" olarak tanımlanmıştır.

Bulunan yüzey keramiklerinden ilk grubu yumrucuklu mallar oluşturmaktadır. İki parçadan oluşan bu grup, araştırma ekibi tarafından"Konobbed Ware/Buckelkeramik" malzeme grubu içinde değerlendirilmiştir (Gür 2020: 116).

Tisna'nın yumrucuk süslemeli yüzey keramiklerinden birincisi *TIS 18.178* Araştırma envanter numarasına kaydedilmiş bir kaba ait gövde parçasıdır. 10.6 x 15.8 cm. ölçülerindeki parça kırmızımsı kahverenginde (2.5 YR 6/4), taşçık ve mika katkılı bir hamura sahiptir ve elde şekillendirilmiş bir kabın parçasıdır (Şekil 296). İkinci keramik buluntu ise *TIS 18.219* Araştırma envanter numaralı, el yapımı, kırmızımsı kahverengi (5YR 6/4) hamurlu bir parçadır (Şekil 297). 8.4 x 5.3 cm. ölçülerindeki keramik parçasında hamurun, tıpkı bir önceki malzeme gibi taşçık ve mika katkılı olduğu görülür (Gür 2020: 116,117).

Tisna yüzey araştırmasının bu az sayıdaki malzemesini değerlendiren B. Gür, bu keramiklerin genel olarak Troia VIIb, Gordion ve Doğu Trakya buluntu merkezlerinden ele geçen paralellere sahip olduğunu belirtmekle birlikte özellikle yumru bezemeli iki parçayı hem bezeme özelliği hem de hamur rengi nedeniyle Batı Makedonya ve Yunanistan'daki Menelaion'da bulunan örneklerle karşılaştırır (Gür 2020: 117).

Kapların gövde kısmında knobbed ya da buckel olarak da tanımlanan yumru süsleme yapma geleneği hem Batı Anadolu hem de Balkanlar'da Erken Tunç Çağı'ndan itibaren izi sürülebilen bir süsleme öğesidir. Bu süslemeye sahip el yapımı kaplar, sistematik tabaka kazılarıyla en iyi takip edildiği yerleşimlerden biri olan

Troia'da Protogeometrik Dönem de oldukça azalmakta ve olasılıkla yine aynı dönem içinde üretimi sonlanmaktadır (C. Aslan 2014: 289)[196]. Buna rağmen kap yüzeylerinde yumru bezeme yapma geleneğinin Orta ve Batı Anadolu'da Arkaik Dönem içlerine kadar, çark yapımı gri keramiklerde kullanıldığı bilinmektedir (Blegen vdğ. 1958: Pl. 300/a,b; Doğan 2007: 212, Kat. KR. 63, Res. 106/11; Doğan 2007a: 86, Resim 7/11; Polat 2002: 31)

Tisna örneklerinde olduğu gibi kahverengi tonlarında hamurdan yapılmış kaplarda yumru bezeme Trakya Bölgesi'nde Erken Demir Çağı'nda son derece az örnekle temsil edilir[197]. Geç Tunç ve Erken Demir Çağı'nda yumru bezemenin kırmızı ya da kahverengi tonlarda hamurlu çanak çömleklerde yapıldığı örnekler arasında Macaristan'dan GTÇ'ye ait bir urne kabı (Fülöp ve Váczi 2016: Fig. 3), Troia'da VIIb1, VIIb2 ve Protogeometrik ve Erken Geometrik dönem tabakalarından (Hnila 2012: Kat. 226, 1111, 1233, 1338) birer parça, Kuzey Yunanistan'daki Menelaion kazılarında bulunan bir örnek (Catling ve Catling 1981: Pl. 5.7-11) ile Batı Makedonya bölgesinden (Romiopoulou 1971: 358, Pl. 59.34) bir başka örnek verilebilir.

TİS 18.178 numaralı parça hem hamur özellikleri hem de gövde üzerine yerleştirilmiş küçük boyutlu yumru süslemesi ile en yakın paralelini Kuzeydoğu Trakya'da, Burgaz Ovası'nın en batı noktasında, Vratitsa kenti yakınlarında tespit edilen bir Geç Tunç Çağı yerleşiminde bulur. Burada ele geçen, MÖ.12-11. Yüzyıllara ait keramikler arasında Tisna buluntusu ile karşılaştırılabilecek el yapımı ve çark üretimi örneklere rastlanır (Hristova 2011b, 110, Fig. 11/8, 7/1). Bir diğer benzer örnek, Troia VIIb tabakası buluntularıyla da paralellikler gösteren kuzey Trakya coğrafyasından gelir (Leshtakov 2009: 64, Fig. 12)

Tez Araştırması çerçevesinde yaptığımız Doğu Trakya yüzey araştırması kazı ve müze etütleri sonucunda bu tür kahverengi ve tonlarında olup yumru bezemeye sahip keramik örneğine sadece Küçük Çekmece Kült Kuyusu buluntuları arasında (BAT 6) rastlanılmıştır (EK:260)

TIS 18.219 numaralı diğer yumrucuklu keramik örneğinde, süsleme öğesi diğerine oranla daha büyük ve Erken Demir Çağı malları arasında daha sık görülen

[196] Batı Anadolu'da Orta Tunç Çağı yumrulu keramikler için bkz: Konakçı 2002: 29, 114, 117, Lev. 153/1, 3

[197] Trakya Bölgesi'nden GTÇ/EDÇ örnekler için bkz: Alexandrov vdğ. 2007; Luci 2007

biçimde bir yumrudur. Pişme kalitesinin düşüklüğünün bir sonucu olarak kaba görünümlü olan hamuru siyahımsı kahverengi bir görünüm kazanmıştır. Bu parça da, hamur özellikleri ile tıpkı bir önceki küçük yumru bezemeli örnek gibi Burgaz Ovası'ndaki Geç Tunç Çağı yerleşim buluntuları ile karşılaştırılabilir (Hristova 2011b, 106, Fig. 5/3-6).

Tisna araştırmalarında bulunan *TİS 18.178* ve *TIS 18.219* envanter numaralı yumrulu keramikler Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı başlarında Trakya'da kullanılan bir keramik geleneğinin devamı niteliğinde olabilir.

Bu analojik benzerliklere rağmen, günlük kullanım malzemesi olduğu anlaşılan bu parçaların hamur ve bazı bezeme özelliklerinin geniş bir zaman kesiti içinde fazla değişmeden sürdürüldüğü gerçeği unutulmamalıdır. Trakya etkili bir kültürü temsil ettiği olasılığı oldukça yüksek olan bu iki yumru bezemeli parçanın kesin cümlelerle değerlendirilmesi alandan elde edilecek benzer malzemelerdeki artışa bağlı olduğu kesindir. Aynı şekilde bu malzemenin, Tisna'daki kullanım gördüğü zaman aralığını kesin olarak saptamak da bu aşamada olanaksızdır. Yüzey bulgusu olan bu malzemelerin Geç Tunç Çağı'nda mı buraya kuzeyden geldiği yoksa Erken Demir Çağı verisi mi olduğu konusunda şu an için sadece öneri sunulabilir. Ancak şu bir gerçektir ki bu süsleme öğelerinin el yapımı kaplarda kullanımının Troia'da VIII. Tabaka içlerinde sonlandığı düşünülecek olursa, Tisna bulguları için Protogeometrik Dönem *terminus ante quem* olarak kabul edilebilir.

Tisna yüzey araştırmalarında bulunan diğer Erken Demir Çağı malzeme grubunu da gri hamurlu keramikler oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi *TIS 19.264* Araştırma envanter numarasına kaydedilen 3.2 x 3.5 cm. boyutlarında, açık gri renk (Gley 1- 7/N), taş, kum ve şamot katkılı hamurdan yapılmış bir parçadır (Şekil 298). Keramiğin dış yüzü koyu gri (Gley 1- 4/N), iç yüzeyi ise kahverengi (7.5 YR 4/2) astarlıdır (Erdan 2019a, 60, Kat. Nr.. 8.; Gür 2020: 117). Keramiğin dış yüzeyinde, yatay friz halinde iç içe girmiş iki sıra geniş dalga kabartması ile onun üstünde beş sıra halinde yatay kabartma çizgi motifi işlenmiştir.

Diğer gri keramik parçası ise *TIS 19.167* envanter numaralı, açık gri renk (5 YR 7/1) hamurlu örnektir. Yüksekliği 3.1 cm genişliği ise 6.3 cm. olan bu parçada da hamur içeriği bir önceki parça gibidir (Şekil 299). Keramik pembemsi gri renk (7.5 YR 7/2) astarlıdır (Erdan 2019a, 60, Kat. Nr.. 7.; Gür 2020: 117). Bu kap

parçasının dış yüzünde ise üstte iki sıra kazıma çizgi, onun altında yine çizgilere paralel bir şekilde kazıma yöntemi ile yapılmış yatay uzanan iki sıra dalga motifi ve en altta yine yatay paralel kazıma çizgi motifi süsleme öğesi olarak kullanılmıştır.

Tisna'da ele geçen üçüncü Erken Demir Çağı gri keramiği geniş ve derin bir kasenin ağız kenarı parçasıdır (Şekil 300). *TIS 19.166* envanter numarası ile kayıtlara giren parça 3.1 x 7.8 cm. ölçülerindedir. Taşçık katkılı olan hamurunun rengi açık gridir (GLEY 1 7/N). Açık mavimsi gri renkte (GLEY 2 8/1 /10B) astara sahip olan kabın dudak altında yatay çizgisel yiv sırası ile omuz bölümünde birkaç çizgi ile oluşturulmuş dalga motifi sırası kazıma yöntemiyle yapılmıştır (Erdan 2019a, 59, Kat. Nr.. 6; Gür 2020: 117-118).

Tekli ya da çoklu dalga motifi Anadolu ve genel olarak Ege'de gri keramikler üzerinde en sık görülen süsleme öğeleri arasında yer alır. Bu motiflerin alt ve üstte yivlerle sınırlandırılması da aynı şekilde sık karşılaşılan bir bezektir. Troia'da benzer motifli gri keramik üretiminin MÖ. 2. Bin yılından itibaren görülürken, Daskyleion'da MÖ. 7. Yüzyıldan Hellenistik Döneme kadar sevilerek kullanıldığı gözlemlenebilir (Polat 2002: 26; Blegen vdğ. 1958: Fig. 214a; Hnila 2012: Pl. 14). Nitekim Troia'da bulunan ve *TIS 19.166 ile TIS 19.167* envanter numaralı keramik parçalarına hamur, astar ve bezeme özellikleri ile oldukça yakın benzerlik gösteren krater parçaları bile kazı ekibi tarafından net olarak tanımlanamamış; Geç Tunç Çağı ya da Arkaik Dönem olabilir diye tanımlanmıştır (Aslan 2011: 398, Fig. 14/42, 43.). Trakya Bölgesinde ise bu süsleme öğesi, Aeolik gri keramik olarak tanımlanan Arkaik Dönem malzemesinde karşımıza çıkar (Nikov 2001: 74, Fig. 7a-b). Tisna buluntusu hamur rengi ile ayrılmakla birlikte hem kabın formu hem de bezeme özellikleri ile yakın bir benzerini güney İtalya'da da bulur. Bu örnek ise MÖ. 7. Yüzyıl ile erken MÖ. 6. yy'a tarihlendirilmiştir (Buckingham ve Antonaccio 2018-2019: 20, fig. 17)

Her ne kadar kazıma çizgi süslemeli keramik geleneği Balkan coğrafyasında en belirgin özelliklerden biri olarak karşımıza çıksa da Geç Tunç ve Erken Demir çağlarının Balkan/Trakya kültürlerinde keramik bezeme geleneği içinde dalga çizgi bezeği çok nadir görülen bir unsurdur. Daha çok dikey ya da verev şekilde düz bir hat şeklinde uzanan kazıma çizgi motiflerinin sevilerek kullanıldığı dikkat çeker.

Ayrıca Tisna'daki örneklerde görülen açık gri hamur rengi (Gley 1 7/N), Trakya Bölgesi'nin bu dönem malzemeleri içinde çok nadir görülen bir unsurdur.

Bu farklılıklara rağmen hem *TİS 19 264* envanter numaralı parçanın hamurundaki taşçık, kum ve şamot katkı, hem astar renginin dışta koyu gri (Gley 1 4/N), içte kahverengi (7.5 YR 4/2) olması hem de *TIS 19.167* envanter numaralı keramiğin kazıma bezemesi içinde görülen beyaz macun dolgu (Erdan 2009a, 143), Trakya Erken Demir Çağı çanak çömlek süslemelerinden de çokça bilinen asli unsurlar olarak öne çıkar.

Öte yandan kazıma çizgilerle işlenen yatay paralel yiv ve onlara paralel işlenen zikzak deseni Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı keramiklerinden aşina olduğumuz özelliklerdir. Benzer süsleme öğelerine, küçük varyasyon farkları ile Kuzey Trakya'daki Babadağ kültür bölgesinde kalan Folteşti mezarlığında (Ailincăi 2016: Fig. 6), Edirne'deki Süloğlu Vadisi'ndeki Kocatepe Erken Demir Çağı yerleşim alanında (EK 150), Troia VIIb tabakasında (Wardle vdğ. 2007: Fig. 1/ 4), Maydos Kilisetepe'de (Ayaz 2021: 125, 135, 136, Şekil 1.28. Kat. Ma 11, Şekil 1.36, Ma 33), Assos Batı Nekropolünde (Ayaz 2021: 208, 209, Lev. 56, Kat. As 277) ve Doğu Bulgaristan'daki Mednikarovo'da (Polat 2002: 96, Lev. 45/8) genellikle MÖ. 1. Bin yılın ilk yarısına tarihlenen kaplarda rastlanmaktadır. Özellikle Bulgaristan'daki Mednikarovo'da bulunan bir açık kasenin dudak altında yer alan dalga motifi süslemesi Tisna bulguları ile yakın paralelik göstermektedir.

TIS 19.167 envanter numaralı gri kap parçası, hamur rengi ve süslemede kullanılan ikişerli yatay çizgi grubu arasındaki dalga motifi ile Daskyleion'da bulunan ve MÖ. 7. Yüzyıla tarihlenen bir kaseyle benzerlik göstermektedir (Polat 2002: 94, Kat. 41, Lev. 41/B1). Buna rağmen Tisna buluntusu, yatay çizgiler arasına yerleştirilen dalga motifinin çift olması ve daha özensiz yapıldığı izlenimi vermesi ile Daskyleion örneğinden ayrılır. Dalga motifindeki sert hareketlerle ortaya çıkan düzensizlik Troia'dan (Aslan vdğ. 2014: Fig. 16) ve Lemnos'tan (Danile 2015:Fig. 4a) Protogeometrik Dönem'e tarihlenen gri kaplarla ile karşılaştırılabilir. Bu özellikleri ile Tisna buluntusunu MÖ. 9-7. Yüzyıllar arasına vermek doğru olacaktır.

Lemnos ve Troia'nın Protogeometrik Dönem gri mallarında görülen dalga motifi, stil özellikleri açısından Tisna'nın *TIS 19.166* envanter numaralı malzemesi ile yakın benzerlik gösterir. Öte yandan bu süsleme tipi Troas Bölgesi'nin MÖ. 1.

Binyılın ilk yarısına tarihlenen gri malları arasında da görülür, Özellikle Assos Akropolü buluntusu olan ve kesin olarak tarihlendirilmemekle birlikte MÖ. 11. Yüzyıl ile MÖ. 7. Yüzyıl sonu arasında bir döneme tarihlendirilmesi önerilen örnek *TIS 19.166* numaralı malzeme ile yakın paralellik arz eder (Ayaz 2021: 176, 178, Şekil 1.71, Lev. 31, Kat. As 192).

Tüm bu özellikler dikkate alınarak, Tisna'nın gri hamurlu yüzey keramiklerini hamur, astar ve bezeme unsurları ile bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu değerlendirmeye göre, Tisna grilerinin Trakya etkili keramik üretim geleneği ile Troia etkili Anadolu üslup özelliklerini bir arada içinde barındırdığını söylemek mümkündür. Trakya'nın, bol malzeme katkılı hamurunu elle şekillendirmeye dayalı çanak çömlek üretiminin, yerelin Anadolu geleneği ile süslendiği bu çömlekler her ne kadar E. Erdan tarafından, *TİS 19 264* envanter numaralı gri keramik öznelinde Geç Tunç Çağı'na verilmek istense de (Erdan 2019a, Kat. Nr: 8), bizce Erken Demir Çağı geç evresine, Geometrik/Arkaik Döneme geçiş süreci içlerine tarihlendirilmelidir.

Tisna'da bulunan el yapımı, yumrulu keramiklerin tarihlendirmesi konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Bu malzemenin hamur özellikleriyle birlikte Troia'da az örnekle bile olsa VIIb1 tabakasında temsil edilmesi önemlidir. Bu nedenle gerek hamur içeriği ve gerekse süsleme öğesi ile bu kapların Troia VIIb1 evresinde başlayan ve Trakya kaynaklı olduğu kabul edilen buckelkeramik/Knobbed ware grubuna dahil edilmesi mümkündür. Ancak yumru süsleme, Trakya Bölgesi'nde genellikle dönemin yaygın keramik türü olan siyah, siyahımsı gri renk hamur ve astarlı mallarında bir öğe olarak görülmesi Tisna örneklerinin tarihlendirilmesinde dikkatli davranılması gerektiğini düşündürür.

Keramik hamurundaki renk skalasının oluşmasında fırınlama tekniğinin önemli olduğu bilinmektedir. MÖ: 2. Bin yılın sonunda Anadolu'ya geçen Trakya kökenli halkların uyguladığı pişirme tekniği nedeniyle yeterince okside olmayan çanak çömleğin siyah, siyahımsı gri renk tonlarında hamurlu olduğu bilinmektedir. Olasılıkla MÖ. 1. Bin yıl başında Anadolu'da yerleşik duruma geçen Trakya kökenli göçmenlerin çömlek fırınlama tekniğinde kısmen de olsa elde ettiği ilerleme sayesinde fırınlamada redüksiyon-oksidasyon dengesi gözetilerek kırmızı, kırmızımsı kahverengi hamurlu kaplarda yumru süslemenin bir süre daha kullanıldığı

düşünülebilir. Kuşkusuz bu sadece bir olasılıktır. Ancak Tisna'nın el yapımı gri mallarının Troia VII. Tabaka ile açıklanan Erken Demir Çağı'nın ilk evresine verilemeyecek olması, yumrulu parçaların da onlarla çağdaş olabileceğini düşündürmektedir. Ancak yumrulu mallar, Trakya'dan yapılan göçlerin ilk evresinden, gri mallar ise ikinci, üçüncü kuşaktan kalan örnekler de olabilir. Bu nedenle Tisna'nın el yapımı keramiklerini bu aşamada MÖ. 11. Yüzyıl başı ile MÖ. 8. Yüzyıl sonundaki bir kronolojik evreye oturtmanın en sağlıklı öneri olacağı düşünülmektedir.

Nitekim hamur rengi özelliği ile B. Gür tarafından Tisna'daki örnekler ile paralellik kurulmak istenen Batı Makedonya örneği de araştırmacısı tarafından kesin olarak Erken Demir Çağı'nın ilk evresine verilememiştir (Romiopoulou 1971: 360). Ayrıca Tisna'da el yapımı keramikler yanında yine yüzeyde bulunan iç içe geçmiş konsantrik daire boya bezemeli kap parçasının Protogeometrik-Geometrik Dönem'e tarihlenmesi de (Gür 2020: 118, Fig. 9) yerleşimin Erken Demir Çağı'nın orta ve geç evrelerindeki kullanımını destekler niteliktedir.

Tüm bu özellikler bir arada değerlendirildiğinde Tisna yüzey buluntusu Erken demir Çağı keramiklerinin Trakya'dan Anadolu'ya yapılan göçlerinin ilk evresini değil ikinci ve üçüncü kuşağını temsil ettiğini düşünmek olasıdır. Erken Demir Çağı başlarında Troia'ya gelen Trakyalı budunların Anadolu'ya tedrici göç hareketleri ile dağılıp bölgenin yerli öğesi olmaya başladığı MÖ. 1. Binyılın ilk yarısında da geleneksel çanak çömlek unsurlarını çeşitli detaylarda sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Alanda bulunan keramik bulguları içinde Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı geçiş süreci ve Erken Demir Çağı'nın başlangıç evrelerinde Trakya Bölgesi'nde sıklıkla karşımıza çıkan siyah, siyahımsı gri hamur ve astarlı el yapımı mal gruplarından örneklerin olmaması da Trakya göçlerinin, Troia VIIb'de görülen ilk evresinin Tisna'ya ulaşmadığını kanıtlar niteliktedir.

B. Gür'ün de (Gür 2020) haklı olarak belirttiği üzere, basit birer günlük mutfak kabı niteliğine sahip oldukları anlaşılan Tisna Erken Demir Çağı el yapımı mallarının ithal malzeme olarak nitelendirilmesi çok da doğru olmayacaktır. Bu kaplar, yöreyi yurt edinmiş Trakya Kökenli bir jenerasyonun günlük mutfak ihtiyaçları için yerelde ya da yakın bölgede ürettikleri çanak çömleğin parçalarıdır.

Trakya ve Balkan bağlantılarının "çok kesin çizgilerle olmasa da" keramik bulgudaki kısmi analojik benzerlikler yardımıyla kurulabildiği Tisna'da tespit edilen kaya sunakları ve kült alanları da Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kültürü çerçevesinde değerlendirilebilecek niteliklere sahiptir.

Örneğin Tisna'da, Kocakale Tepe'nin güneyinde tespit edilen basamaklı anıt, ana kayaya işlenmiş basamaklar yanında üst kısımda, iki yanı kolçaklı, kavisli bir forma sahip taht biçimli işleyişe sahiptir. Taht döşeminin oturma alanı 179 x 53.5 cm'dir. Karşıdaki Dumanlı Dağı'na bakan kaya sunağı güneybatı yönlüdür (Erdan vdğ. 2020: 463).Kocakale Tepe sunağının işleniş biçimi, ana kayanın yüzeyinde izlenen kaba ve detay vermeyen işçiliği, anıtın tarihlendirilmesinde önemli bir detaydır. Demir gibi şekillendirme gücü yüksek olan bir madenin henüz yaygın olmadığı Erken Demir Çağı'nda bu alandaki ana kayanın bir kült döşemine dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

Anıtın, kentteki olası Trakya/Balkan kültür etkileri ile ilişkilendirilebilecek en dikkate değer özelliği, bakı yönü ve yönelim açısından ilişki içinde bulunduğu doğal oluşumdur. Anıtın güneydoğu yönüne dönüp olması Trakya'daki kutsal alanlarda sıklıkla görülen, gün doğumuyla ilişkili kült alanı yönelimi ile uyum içindedir. Öte yandan basamaklı sunağın bakı yönünün yöredeki en belirgin dağ yükseltisi olan Dumanlı Dağı'na bakıyor olması da yine Trakya kült alanlarında, dolmen tipi kült ve gömü mekanlarında gözlemlenen bir özelik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kocakale Tepe'nin güneyi ile Karakuzu Köyü arasında tespit edilen, ana kayaya 60x40 cm ölçülerinde ve 28 cm derinliğinde açılmış sunu çukuru içinde kazıma tekniği ile yapılmış Labrys betimleri yer almaktadır (Erdan ve Gür 2020; Erdan vdğ. 2020: 463).

Labrys'in bir kutsal simge olarak Ege'de Erken Minos döneminden beri kullanıldığı bilinmektedir (Erdan ve Gür 2020: 74; Alexiou 1991: 109; Nilson 1971: 162 vdd, 213; Kouremenos 2016: 44). Buna rağmen Balkan ve Trakya kültürlerinde de çift yüzlü balta betimi önemli bir kült simgesidir. Balkanlar'da Neolitik Dönem Vinça kültüründe en erken örnekleri bulunan (Kouremenos 2016: 45) çift yüzlü balta simgesinin, antik yazar Plutarkhos'un yazınında Amazon Kraliçesi Hyppolites ile ilişkilendirmesi de (Erdan ve Gür 2020: 77; Kouremenos 2016: 44) bu simgenin

Trakya-Balkan- Kuzey Karadeniz step kültürleriyle olan köken bağıntısı konusunda önemli ipucu niteliğindedir. Çift Yüzlü Balta betiminin bir kült simgesi olarak Erken Demir Çağı'nda Trakya'da din kültürünün asli unsurlarından biri olan dolmenlerin yüzeyinde işlenmesi (Dinchev 2016: 265, 266, Fig.4) ise Trakya ile olan bağlantısının en kesin kanıtı niteliğindedir.

Makedonya Bölgesi'nde Erken Demir Çağı kadın mezarlarının en önemli adak eşyaları arasında çift yüzlü baltaların bulunması kültle ilişkisini göstermesi açısından önemlidir (Mitrevski 2007: 445)[198]. Mezarlara konulması bu simgeyi ölüm kültüyle, kadın mezarlarına konulması ise doğurganlıkla ilişkili olmak üzere yeniden var oluş düşüncesiyle açıklanabilir. Tisna araştırma ekibinin de öngördüğü gibi bu simgenin Ana Tanrıça kültü ile çok yakın ilişkisi vardır

Makedonya'daki *Ulanci* mezarlık alanında açığa çıkarılan 54 numaralı kadın mezarında cesedin üzerine serpilmiş gibi konulan bronz labrisler (Mitrevski 2007: Fig. 4), mezardaki duruş pozisyonları itibariyle Tisna kaya çukurundaki labris çizimlerinin dağılımını hatırlatmaktadır.

Yörenin kaya kült alanlarının niteliği değerlendirilirken, Ana Tanrıça ve/veya Güneş Tanrı'ya adandığı düşünülen benzer alanların Trakya Bölgesi'nde de yoğun bir şekilde kullanıldığı gerçeği dikkate alınmalıdır. Her ne kadar kayaların düzeltilmesi ile oluşturulan kült döşemi geleneği farklı coğrafyalarda birbirinden bağımsız bir gelişim gösterse de Tisna'daki Erken Demir Çağı Trakya kültür bağlantısı gerçekliğinin de bir kenara atılmasının doğru olmayacağı kesindir.Nitekim E. Erdan ve B. Gür de (Erdan ve Gür 2020: 77, 78) N. Marinatos'un[199] Labrys'in Güneş Tanrı inancıyla bağlantısı olduğuna dair teorisine dikkat çekerek Tisna'daki labrys betimli kült sunularının kozmolojik bağlantılar içeren bir düzlemde oluşturulduğunu önerirler ki bu dinsel kültürün Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı'nda çok güçlü olduğu bilinmektedir.

Tisna'da birkaç parça halinde ele geçmiş olan el yapımı keramiğin Balkan/Trakya Bölgesi keramikleri ile gösterdiği analojik yakınlık ile Tisna kültür etki alanı içinde bulunan kaya kült oluşumlarınının belirli özellikleri ile

[198] Güneybatı Bulgaristan'daki GTÇ Sandanski Mezarlığı'nda yapılan kazılarda bulunan, tunçtan, sap delikli çift yüzlü balta için bkz: Alexandrov vdğ. 2007: 375, Tb. 2.
[199] Bkz: Marinatos, N. (2010). *Minoan Kingship and the Solar Goddess: A Near Eastern Koine. Champaign*, USA: Urbana-Chicago-Springfield, 114-115.

Balkan/Tarkya Erken Demir Çağı teolojisi ile bağlantılı olması kuşkusuz ğzerinde dikkatle durulması gereken dataylardır. Tüm bu verilerin, Tisna'da kesin bir şekilde Trakya/Balkan etkisi önerileri için yeterli olmadığı kesindir. Bu teorisinin güçlü bir dille söylenebilmesi, artacak daha çok ve/veya daha spesifik veriye bağlıdır. Buna rağmen ykarıda tanımlanan, keramik ve kaya kült döşemleri ile ilgili bu az sayıdaki veri bile "Batı Anadolu- Trakya" kültür etkileşimi teorisinin bilim gündeminde kalması gerektiğini kanıtlar.

3.2.2. Panaztepe Buluntuları

Aiolis'in güney sınırında, Antik Lydia bölgesine yakın bir noktada duran Panaztepe yerleşiminde yapılan arkeolojik çalışmalarda da Geç Tunç Çağı sonu, Erken Demir Çağı başına tarihlenen Balkan/Trakya etkili keramik buluntulara rastlanmıştır.

Troia VIIb1 ve VIIb2 evrelerinde görülen Balkan kökenli seramiklerle karşılaştırılan buluntuların yerelde üretildiği önerilir (Çınardalı-Karaaslan 2008: 63; Gür 2019a, 1955; Ayaz 2021: 499).

Ne yazık ki az sayıda buluntu ile temsil edilen ve yine sınırlı sayıdaki birkaç yayında sözü edilen Panaztepe'nin Balkan/Trakya etkili buluntuları konusunda detaylı bir analiz mevcut değildir. Malzemenin orijinaline de ulaşmak mümkün olmamıştır. Buna rağmen, veriler Balkan/Trakya Erken Demir Çağı kültür etkilerinin hatta belki de bizzat kültür aktarımının Anadolu'nun batı bölümündeki rotasını göstermesi açısından son derece kıymetli bir veri olarak değerlendirilir (Çınardalı-Karaaslan 2008: 63; Gür 2019a, 1955; Ayaz 2021: 499). Hatta, kendi tez çalışması kapsamında M. Ayaz Troias Larissası'nda tespit ettiği el yapımı Balkan/Trakya etkili malzemeden yola çıkarak, Panaztepe'deki benzer verilerin Troas üzerinden bu bölgeye kadar uzanan göç yolunun izi olduğuna dikkat çeker (Ayaz 2021: 500).

Panaztepe, konumu itibariyle önemli bir tarihi coğrafyada yer almaktadır. Yerleşimin, kıyısında yer aldığı Gediz Irmağı MÖ. 2. Bin yılda önemli bir siyasal gücün merkezinde yer alıyordu. Bu güç Seha Nehri Ülkesiydi.

Hitit Kralı II. Murşili'nin, tahta oturduktan üç yıl sonra Batı Anadolu'ya düzenlediği büyük askeri seferi bölge tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Sefer sonunda Batı Anadolu'nun büyük federatif gücü olan Arzawa Ülkesi iki ana bölüme ayrılmıştır. Mira Ülkesi ve Haballa Ülkesi. Arzawa bölgesinin merkezinde yer alan Mira Ülkesi'nin yönetimine, Hattuşa'da sürgünde olan ve II. Murşili'nin kızıyla evlenen Mashuiluwa getirilmiştir. Haballa ise Tarkasnalli'in yönetimine bırakılmıştır. Yine aynı sefer sonrasında Seha Nehri Ülkesi de Hattuşa'ya bağlanmıştır. Murşili seferi ile parçalanan büyük Arzawa Krallığı'nın egemenlik bölgesindeki ülkelere Hitit kaynaklarında "Arzawa Ülkeleri" adıyla rastlanmaya başlanmıştır (Alparslan, 2006: 60 vdd; Starke, 2001: 39,40;). Böylece Arzawa Bölgesi'nde Hitit İmparatorluğu'na bağlı vassal devletler meydana gelmiştir. Boğazköy kazılarında ele geçen bir antlaşma metnine göre, Hitit Kralı II. Muwattalli döneminde (MÖ. 1290- 1272), Antik Dönem'in İlios/Troia'sı ile eşleştirilen (Güterbock 1986: 35, 40 vdd.) ve kuzeybatı Anadolu'ya egemen olan Wilusa'ya yapılan bir askeri müdahale ve ardından Hitit Kralı II. Muwattalli ile Wilusa Kralı Aleksandu arasında yapılan antlaşma ile Wilusa Kenti de Arzawa Ükeleri arasına katılır (Starke 2001: 40,41; Güterbock 1986: 33)[200]

Arzawa Konfederasyonu'na bağlı ülkelerden biri olan Seha'nın lokalizasyonu konusunda da, birbirine yakın iki bölge arasında süren bir tartışma vardır. MÖ. II. Bin yılın ortalarına kadar bağımsız bir nehir ülkesi olan Seha'nın, MÖ. II. Binyılın ikinci yarısında Arzawa ülkesi ile beraber oluşturduğu güçlü birlik (Neumann, 2001: 47.) II. Mursili'nin seferi ile dağıtılmış ve Seha Nehri Ülkesi, Hititlerle vassallık ilişkileriyle bağlı bir siyasal yapıya erişmiştir. II. Murşili seferi ile tarih sahnesinde adından söz ettiren bu nehir ülkesinin Gediz Vadisi II. Bin yerleşimlerini de içine alan bir krallık olduğu önerilmektedir (Garstang ve Gurney, 1959.; Garstang,1929; Hawkins, 1998: 2.; Kınal, 1953).

Hitit kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla Seha Nehri Ülkesi, Antik Troia ile eşleştirilen ve güneyde Bakırçay Irmağı'nın sınırlandırdığı Wilusa ile komşudur ve Antik Lesbos (Midilli Adası) ile eşleştirilen Lazba'yı da içine alan bir bölge üzerindedir (Latacz, 2002: 478; Starke, 1997: 450-454.).

Panaztepe'nin Balkan/Trakya etkili kültüre açılması Seha Nehri Ülkesi'nin siyasi gücünü yitmesinden sonraki dönemde olmalıdır.

[200] Hellence yazılı kaynaklarında Aleksandros'un Hitit metinlerinde sözü edilen Aleksandu olduğu yönündeki görüşler için bkz: Güterbock 1986: 34,35. ; Watkins, 1986: 44–62

3.2.3. Urla Yarımadası Buluntuları

Urla Yarımadasında 1992 yılından bu yana sistematik kazıları yürütülen Liman Tepe'de II. Kültür katı Kıta Yunanistan kronolojisine göre Geç Hellas III A2, GH III B ve GH III C evreleri ile çağdaştır. Bu tabakanın birinci evresi ise (LMT II.1) Balkanlar'da Erken Demir Çağı'nın başladığı GH IIIC safhasını temsil etmektedir. Önceki yıllarda daha çok, birbiriyle fiziki bir bütünlük içinde olmayan ve yerleşimin farklı bölümlerinde açığa çıkarılan kuyu, çöp çukuru, silo, seramik fırını gibi mimari öğelerle temsil edilen (Erkanal ve Erkanal 1983: 166; Erkanal ve Günel 1995: 264; Erkanal ve Günel 1996: 307; Erkanal ve Günel 1997: 232-233; Erkanal 1998: 381; Erkanal 1999: 327; Erkanal 2001: 261; Erkanal ve Artzy 2002: 376-377; Erkanal ve diğ. 2003: 426.; Mangaloğlu Votruba 2011: 44) Geç Tunç Çağı ilk defa 2006 yılında Liman Tepe'nin kuzey sektöründe ortaya çıkarılan üç tabakalı bir yerleşim bütünüyle tanımlanmıştır (Erkanal 2008; Erkanal ve Aykurt 2008; Mangaloğlu Votruba 2011: 44).

Geç Tunç Çağı'nın son evresini temsil eden, Trakya Bölgesi kronolojisi için Erken Demir Çağı'na geçiş olarak tanımladığımız evre olan LMT II.1 tabakasında genel olarak dörtgen planlı yapılar dikkati çekerken sadece bir yapı (M- 50), apsidal planı ile diğerlerinden farklı bir kimlik sergiler. Bu tip mimari, Limantepe'de Kalkolitik Dönem'den beri ve Protogeometrik Dönem'den örneklerle bilinse de Geç Tunç Çağı için yabancıdır (Mangaloğlu Votruba 2011: 46, Çiz: 3).

Apsidal planlı M-50 yapısının doğusunda ortaya çıkarılan M-56 mekânında bulunan LH IIIC tipi boya bezemeli keramikler yanında örneklerine Troia VIIa ve b tabakalarında rastlanılan yiv bezemeli, çift kulplu bir testi de bulunmuştur (Mangaloğlu Votruba 2011: 46, Resim 3a).

M-59 numaralı mekanda yürütülen kazıda ele geçen keramikler arasında bir adet el yapımı, çift kulplu çömlek de yer almaktadır. Çömlek genel hamur özellikleri, perdahı ve formu itibariyle Ege dünyasına yabancı olup kuzey halklarıyla ilişkilendirilen Geç Tunç/Erken Demir Çağı malzemesidir (Mangaloğlu Votruba 2011: 50, Resim 4d). Bu malzeme "Buckelkeramik" olarak tanımlanmıştır (Erkanal ve Erkanal 2015: 195)

Limantepe'de 1997 yılında yapılan kazılarda, yerleşimin güney bölümünde açığa çıkarılan benzer özelliklere sahip, el yapımı, perdahlı, kaba görünümlü iki adet çömleğin çocuk gömüsü içerdiği anlaşılmıştır. Bölgeye yabancı olduğunu söylediği bu gömüler ve çömlek için H. Erkanal "*Anadolu'yu istila eden Trakya kökenli etnik grupların İzmir'e kadar indiği kesin olarak ortaya konmaktadır*." İfadesini kullanır (Erkanal 1999: 327, Res. 3-4.) (Şekil 303).

Limantepe kazılarında bulunan el yapımı, perdahlı çömleklerin yakın benzerleri, Kuzeybatı Balkanlar'da yer alan Morova Vadisi'nde (Pilides 1991: 120 vd, Fig. 29/3), Troia'da Trakya kültür etkisinin hakim olduğu Troia VIIb tabakasında (Blegen vdğ. 1958: 158-159, lev. 266, 32.16, 32.98, 37.898, 32.88, lev. 267), Kıbrıs'ta bulunan el yapımı, perdahlı "Barbar keramikleri" arasında (Pilides 1991) tespit edilmiştir. Yakın formlar Balkanların daha kuzey bölümlerinde, Macaristan ve Karpatlar'da ise Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı kontekstlerinden bilinmektedir (Vaczi 2012; András 2017: 181, Fig. 4/3; Gábor 2017: Fig. 8, 11; Váczi 2022: Fig. 2/2; Soós 2017: Fig. 32/G1). Romanya'da Geç Tunç Çağı'na ait kanallı keramik grubu içinde de aynı formun çok daha kaliteli örnekleri, boynuz (buckel) süslemeli olarak karşımıza çıkar (Metzner-Nebelsick 2012). Ayrıca yine Karpat-Tuna bölgesinde Erken Demir Çağı kültürü içinde de Limantepe'deki kalın boyunlu, yassı kulplu, karineli karınlı çömlek ile yakın form özellikleri gösteren küçük tutamaklı amphoralar yer almaktadır (Ailincăi 2016: 215, Fig. 15/A.2).

Tez kapsamında yapılan yüzey araştırmaları, kazı ve müze etütleri sırasında da Limantepe'deki el yapımı çömlekler ile paralellikler gösteren örneklere rastlanmıştır. Ağız kenarının hemen altında yer alan küçük kulakçık biçimli tutanağa sahip geniş ağızlı derin çömleklere Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün IV. Tabaka kazılarında ve Edirne yöresindeki Erken Demir Çağı yerleşimlerinin yüzeyinde rastlanmıştır (EK:72, 233, 234, 239)

Limantepe'de bulunan yatay kulplu ve tutamaklı çömleğin, Balkanlar'da Orta/ Geç Tunç Çağı'ndan beri sevilerek ve çeşitli kulp varyantları ile kullanıldığı bilinmektedir. Kosova'da Vlashnje kültürünün bir öğesi olarak müzede sergilenen küp (Gashi vdğ. 2013: 116), kulp özellikleri haricinde neredeyse tüm form özellikleriyle Erken Demir Çağı'nda Hacılar Dolmeni'nde bulunan benzer çömleği (EK: 48) Limantepe çömleğiyle karşılaştırılabilir.

Limantepe kazılarında ortaya çıkarılan çömlek içi çocuk mezarı ise ilk bakışta akla yine Kuzey Balkanlar'ın "urnfield kültürü"nü hatırlatmaktadır. Bölgede, Geç Tunç Çağı'nda ana toprak içine gömülen benzer formlarda küp/çömlek mezar uygulamaları bilinmektedir (Szabó ve Váczi 2010).

Kap formlarındaki yakın benzerlikler yanında Balkanlarda, özellikle de Karpatlar ve Macaristan bölgesi çömleklerinde rastlanmayan, omuz üzerindeki yatay kulp kullanımı olasılıkla bir yerel unsur olarak Limantepe çömleğine eklenmiştir.

Urla Yarımadası'nda kuzeyli halkların izini taşıyan kültür örnekleri sadece Limantepe kazı buluntuları ile sınırlı değildir. Yarımadada arkeolojik yüzey araştırmaları yapan Yaşar Ersoy ve Elif Koparal tarafından Liman Tepe'nin güneybatısında yer alan Tatarderesi Mevkii'nde saptanan bir Geç Tunç Çağı/ Erken Demir Çağı mezarlığı ve yerleşim alanı tespit ettikleri bazı yüzey buluntuları ile bu kültürün bölgedeki varlığına yeni bir ışık yakmıştır.

Literatüre Hacıgebeş Tepe/ Tatarderesi adıyla geçen mezarlık alanı Urla-Çeşme karayolu üzerinde yer alan Yüksek Teknoloji Enstitüsü yakınlarındadır. Hacıgebeş Tepesi ile Alibey Çiftliği arasında kalan küçük tepe üzerindeki mezarlık ve yerleşim alanı, büyük ölçüde tahrip edilmiş olsa da araştırma sırasında alanda ana kaya ve toprak içine oyularak yerleştirilmiş olan iki adet pithos mezar ile dikine yerleştirilen plaka taşlardan yapılan sanduka mezarlar tespit edilmiştir (Ersoy ve Koparal 2009: 77).(Şekil 305)

Tepe üzerinde yapılan yüzey araştırmasında 400 m. çapında bir alanda yayılan yüzey buluntuları içinde ip baskılı pithos parçaları olduğu da kaydedilmektedir. Ayrıca yine bu alanda bulunduğu belirtilen el yapımı bir pişmiş toprak çömleğin de İzmir Arkeoloji Müzesi'ne teslim edildiği belirtilmektedir. Yine aynı tepede bulunduğu iddiası ile bir yurttaş tarafından araştırmacılara teslim edilen tunçtan bir kama da bugün İzmir Müzesi'ndedir (Ersoy ve Koparal 2009: 78).

Hacıgebeş Tepesi'nde bulunarak İzmir Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilen bir adet pt. Kase ile bir adet tunç kama tarafımızdan incelenmiştir[201]. 2007 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilen ve müzede Prehistorik Eserler Deposu Etütlük Eser Defterine 2133 numarası ile kaydedilen el yapımı, yayvan kase kırmızı renkli,

[201] İzmir Arkeoloji Müzesi'nde çalışma yapmama olanak tanıyan ve desteklerini esirgemeyen meslektaşlarım Müze Müdür Yardımcısı Seval Konak'a, Müze uzmanları Tuğba Çavuşoğlu'na, Ebru Yurdseven'e, Firdevs Yamaç'a, Ulaş Göçmen'e ve Ebru Doğaner'e dost dileklerle teşekkür ederim

taşçık katkılı hamurludur. Dış yüzde kahverengi olan astar yer yer pişme sırasında oluşan siyah alacalı iken iç yüzeyin astarı krem rengindedir. 18,9 cm ağız çapına sahip olan kasenin yüksekliği 11,5 cm'dir. Yarım küre formlu derin kase yuvarlak tabanlı, ince dikey dudaklıdır (Şekil 307).

Hacıgebeş Tepesi'nde bulunan kase, bezemesiz oluşu ve Erken Demir Çağı'nda çok yaygın olarak görülebilen, tipik olmayan nitelikteki basit formu nedeniyle bölgesel bir sınıflandırma yapmaya izin vermemektedir. Bu nedenle, Balkan/Trakya etkili malzemelerin bulunduğu anlaşılan bir sitten gelmekle beraber bu kabın da aynı bölge kökenli olduğunu iddia etmek zordur.

Yine aynı yerleşim sahasında bulunduğu belirtilen ve İzmir Arkeoloji Müzesi'nde 450 etüt numarası ile kayıtlı bulunan tunç kama da genel form özellikleri ile Balkan kültürlerinden tanınan bir savaş aleti değildir. 32,5 cm korunan uzunluğa sahip olan kamanın arka kısmında 2,5 cm olan genişlik uca doğu azalarak 1,3m cm'e düşer. Yay formludur. Keskin olan alt yüzü kullanıma bağlı olarak deforme olmuştur. Sırt kısmı ise dikdörtgen kesitlidir. Sap kısmı üst ve alt kenarda "T" şeklinde kanatlı olan kamanın gövdesi boyunca her iki yüzünde ise hafif bir kabartma kanat çizgisi görülür (Şekil 308).

Günlük pişirme kabı olduğu anlaşılan yarı küresel formlu çömlek esasında spesifik özellikler göstermez. Genel hamur ve astar özellikleri ile Trakya etkili Erken Demir Çağı perdahlı kap geleneğini hatırlatan bu çömlek en yakın form ve hamur özellikleri ile Batı Trakya'daki Kastanas (Pilides 1991: Fig. 37/5) kazılarından, daha derin gövde formuyla Troia VIIb2 tabakasından (Hnila 2012: Kat. 568) gelmektedir.

At nalı biçimli çömlek tutamağı hem Trakya Bölgesi'nde hem de Yunanistan ve Anadolu'daki Trakya etkili Erken Demir Çağı keramiklerinde görülür. Ancak bu keramiklerde tutamak daha çok düzensiz bir form şeklinde görülür (Catling ve Catling 1981: Fig. 4/27; Hnila 2012: Kat. 471, 660, 662, pl. 208/471, 209/660; Hristova 2011b: Fig. 8/64, 66; Ekmen vdğ.2020: Fig. 13, 17). Bunun yanında ksmen daha düzenli bir formda yapılmış at nalı biçimli çömlek tutamağı örneğine Troia VIIb2 tabakasında rastlanır (Hnila 2012: Kat. 400).

Hacıgebeş Tepe/Tatarderesi nekropolünde bulunan çömleğin omuz kısmında yer alan at nalı formlu tutamak ise oldukça düzenli bir form göstermekle birlikte aynı zamanda ortası oluk bezemelidir. Bu tipte bir tutamak yapımı Balkan/Trakya Geç

Tunç ve Demir Çağı kültürlerinde oldukça nadir görülür. Parmak baskılı halat (ip) süsleme dizisini kesintiye uğratacak şekilde gövde yüzeyine oturtulan nal biçimli tutamak, Balkan ve Trakya kültürlerinden örneklendirilebilecek analojiye sahip değildir. Hacıgebeş Tepesi'nde bulunan çömlek parçasındaki bu uygulamanın en yakın benzeri Kuzey Yunanistan'daki Khakidikei Bölgesi'nde yer alan Olynthos'tan gelir (Horejs 2007a, 168, Taf. 64/4499). Buna rağmen Olynthos örneği el yapımı pithos parçasında da at nalı biçimli tutamak, parmak baskılı halat bezek üzerine değil gövde üzerindeki yiv biçimli kabartma süsleme üzerine oturtulmuş olması ile Hacıgebeş örneğinden ayrılır.

Parmak baskılı halat süsleme ve bu süslemenin kabın omuz bölümündeki bir tutamak ya da kulp ile kesintiye uğratıldığı çanak çömleklere Trakya Bölgesinde ve çevredeki Trakya etkili kültürlerde sıklıkla rastlanırken süslemenin at nalı biçimli bir tutamakla kesilmesi örneği Hacıgebeş Tepe'de karşımıza çıkar. Bu biçimde bir tutamak tipi Batı Anadolu keramik geleneğinde bilinen bir özelliktir. Dolayısıyla Hacıgebeş çömleğinin kuzeyden gelerek bölgeye yerleşmiş bir halk ya da topluluğun Trakya etkili çanak çömlek kültürü ile yerel kültürü harmanlamasının bir örneği olarak düşünülmelidir.

Yerleşimin güneybatı yamaçlarında ve İçmeler mevkiinde yer alan İçmetepe üzerinde yer alan tümülüsler de (Ersoy – Koparal 2009: 78, 80) yöredeki Balkan/Trakya kültür izinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Özellikle İçmetepe'de tespit edilen15-20 m. çapındaki taş tepeler Tunç Çağı'nın Avrasya step kültüründen, MÖ. 1. Bin yıl içinde Batı Anadolu'da geniş bir alana yayılan, ancak az görülen bir mezar türü olarak üzerinde durulması gereken örneklerdir.

Hacıgebeş Tepe Balkan/Trakya etkili keramik malzeme veren bir yerleşim alanı ve nekropol olma özelliği ile son derece önemli bir veri sahasıdır. Bu alandaki yerleşimin varlığı, Liman Tepe ve Klazomenai gibi yakın çevredeki kazı alanlarında bulunan az sayıdaki Balkan/Trakya malzemesinin de açıklanması açısından önemlidir. Bulgular, sayısal niteliği açısından bugün itibariyle az da olsa S. Mangaloğlu Votruba'nın da vurguladığı gibi batıdan gelip Anadolu üzerinden Akdeniz'e inen bir göçün izlerine işaret eder niteliktedir (Mangaloğlu Votruba 2011: 53)

3.2.4. Bademgediği Tepesi Buluntuları

Küçük Menderes Vadisi'nin bilinen en önemli Geç Tunç / Erken Demir Çağı yerleşimlerinden biri olan Bademgediği Tepesi, günümüzde İzmir'den Aydın'a ulaşan otoban karayolunun Torbalı kavşağına yakın bir noktada, karayolunun batı yanında yer almaktadır.

Yerleşimin yer aldığı tepe, Antik Çağ'da Ana Tanrıça kültüne de ev sahipliği yaptığı bilinen Gallesion (Alaman) Dağı'nın eteklerinde yer alır. Yerleşim hem ovanın geniş bir bölümüne hakim olan topografik yapısı hem de İzmir'den gelip Ephesos üzerinden iç batı Anadolu'ya ulaşan doğal yol hattının kıyısında olması nedeniyle son derece stratejik bir coğrafi noktayı işgal eder. Yine tarihi öneme sahip olan ve MÖ. 2. Bin yıla ait Karabel Anıtı'nı barındıran Karabel Geçidi de Bademgediği Tepesi'nin bakış alanı içinde kalmaktadır.

1999 ve 2007 yılları arasında Metropolis Kazı başkanlığı tarafından yapılan kazılar sonucunda Bademgediği'nde Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı'nı kapsayan bir yerleşim sürekliliğinin varlığı ortaya konulmuş, tüm bu süreçte yerleşimin bir dış ve bir de iç kale tahkimatına sahip olduğu anlaşılmıştır.

I-VI arasına numaralandırılan altı tabakadan oluşan yerleşimin II. Tabakası Yunanistan kronolojisine göre LH IIIC evresi ile çağdaştır (Meriç ve Öz 2014: 593; Meriç vdğ. 2005: 140, 14.; Meriç vdğ. 2006: 250; Meriç vdğ. 2007: Meriç 2022). Etrafı surla çevrili olan bu tabaka yerleşimi kendi içinde de üç evre ile temsil edilir. Tabakada çok sayıda Ege Bölgesi'nin tipik LH IIIC boyalı keramiği ve yine bölgede yaygın olan ve İç Batı Anadolu'da Beycelsultan'la, Batı Anadolu ve Akhisar Vadisi kültürleriyle bağlantılı gri mallar yanında kuzey halklarının kültürünü yansıtan el yapımı perdahlı keramik (HBW) örnekleri de ele geçmiştir. Hatta tabakanın el yapımı perdahlı mal grubunun da sayısal görecelik açısından hiç de azımsanmayacak oranda olduğu kaydedilmiştir (Meriç ve Öz. 2014: 593).

Bademgediği II. Tabaka keramiği üzerine yapılan analizler bu tabakadaki hemen hemen tüm mal grupları gibi el yapımı perdahlı malzemenin de yerel üretim olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanında tabakada saptanan iki tip el yapımı pişirme kaplarından birinci grup yerel özellik gösterirken, ikinci grubun

Yunanistan'dan ve Doğu Akdeniz dünyasından bilinen el yapımı perdahlı mallarla bağlantılı olduğu değerlendirilmiştir (Meriç ve Öz 2014: 593).

Bademgediği II. Tabaka el yapımı çanak çömleği hem hamur hem de form özellikleriyle tez çerçevesinde Doğu Trakya Erken Demir yerleşimlerinde bulunan örneklerle yakın paralellikler göstermektedir (Şekil 310). Bademgediği II. Tabakada bulunan AC 26 II 04-19 numaralı keramik, kazı heyeti tarafından bir kupa formu olarak tanımlanmışsa da dirsekli yüksek bir kulpa sahip olan bu ağız kenarı parçası Doğu Trakya çift kulplu içki kaplarından biri olan ve ÇKK. 2 tipini temsil eden HAC. 1 numaralı kap parçası ile yakın bir form sergiler *(EK 50)*.

R. Meriç ve A.K. Öz de Bademgediği'nin II. Tabakası'nda bir göçmen grubun varlığına dikkat çekmekte ve hatta bu göçmen grubu Deniz Kavimleri olarak tanımlamaktadır. Aynı tabakada bulunan bir GH IIIC tipi boya bezemeli bir kap parçası üzerinde savaş gemisi betiminin işlenmiş olması da yerleşimdeki savaşçı göçerlerin bir karşılığı olarak görülmek istenir (Meriç ve Öz 2014: 594; Mountjoy 2011: 483vd. fig.3.; Meriç vdğ. 2007: 244, Res. 3).

Bademgediği II. Tabakada bulunan el yapımı perdahlı malların, her ne kadar yerel üretim olsa da form ve üretim geleneği açısından Balkanlarla bir kültürel bağa işaret ettiği kazı ekibi tarafından da kabul edilir (Meriç vdğ. 2005: 141)

Kendi içerisinde a, b, c olmak üzere üç evreye ayrılan Bademgediği II. Tabakanın son evresinde yerleşimi çevreleyen surların tamir edilip yeniden kullanıldığı düşünülmektedir (Meriç ve Mountjoy 2002: 82). Tabakanın son evresinde yani olasılıkla Demir Çağı'na geçiş aşamasında kentin surlarının yenilenmesi bölgede beklenen bir saldırının karşılığı olmalıdır. Bu saldırıların, yerleşimde bulunan Balkan/Trakya etkili arkeolojik malzemeyle ilişkisi olmalıdır. Bu da iddia edildiği üzere Balkan/Trakya etkili arkeolojik malzemenin bölge üzerinden geçen Deniz Kavimlerinin izi olarak değerlendirilebileceğini akla getirmektedir.

3.2.5. Ephesos Artemisionu Adak Eşyaları[202]

Ephesos Artemison, kült özellikleri açısında çok geniş bir coğrafi kültür sahasına hizmet verdiği anlaşılan bir yapı kompleksidir. Alanda yapılan kazılarda farklı malzemelerden yapılmış çok sayıda adak eşyası tespit edilmiş ve bunlarından antik dünyanın farklı noktalarında üretilmiş ürünler olduğu saptanmıştır (Seipel 2008).

Artemision adak eşyaları arasında en sık rastlanan malzemeler tunçtan yapılanlardır. Tunçtan yapılmış eşyaların görece daha az maliyetli olması ve buna rağmen, parlatıldığında altın görünümü kazanması gibi özelliklerinden dolayı sıklıkla tercih edildiği anlaşılmaktadır (Klebinder-Grauss 2008: 296). Artemision kazılarında bulunan tunç eserler arasında gözlük biçimli fibulalar da yer almaktadır.

Efes Müzesi'nde 3.1.99 envanter numarasına kayıtlı olarak saklanan gözlük fibula bunlardan biridir. MÖ. 8/7. Yüzyıllara tarihlenen fibula 9,2 cm uzunluğunda ve 4,2 cm genişliğindedir. Eser yüzeyleri düzeltilmiş, daire kesitli bronz çubuğun sarılması tekniğiyle yapılmıştır. Tel çubuk karşılıklı olarak beşli şeklinde spiral olarak sarılmıştır. İki spiral arası ise sekiz şeklinde kıvrılarak gözler birleştirilmiştir (Şekil 311).

Gözlük biçimli fibula ya da spiral fibula adıyla literatüre giren bu tip fibulalar Balkanlar'da Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı boyunca yaygın bir şekilde ve farklı tiplerle karşımıza çıkar. Dönemin, kuzey ve güney kültürleri arasındaki en yaygın değişim ve ticaret metaları arasında, gözlük biçimli fibulalar sevilerek tercih edilmiştir. MÖ. 1. Bin yılın ilk yarısında Baltık Denizi'nden Akdeniz' kadar çok geniş kültür yayılımı gösteren bu fibula tipini J. Aleksander köken itibariyle Balkan coğrafyasının ürünü olarak tanımlar (Alexander 1965) ve İtalya'daki fibulaların dağolımı üzerine hazırladığı tezinde J. M. Hambleton da ona atıf yapar (Hambleton 2008: 58). S.Romano ve M. Trefný ise gözlük biçimli fibulaların kökeni sorununa daha dar bir coğrafyaya işaret ederek öneri sunar ve bu fibulaların Karpatlar'da yayıldığını iddia ederler (Romano ve Trefný 2015: 200, 201). Trakya'nın kuzey

[202] Efes Müzesi'ndeki eserler üzerinde bilimsel etüt çalışması yapmamıza izin veren Müze idaresi nezdinde Müze Müdürü Sayın Cengiz Topal'a ve çalışmalar süresince dost sıcaklığında desteğini gördüğüm Müdür Yardımcısı Lale Pancar ile meslektaşların Ramazan Çetin ve Esra Bideci Türk'e teşekkürü borç bilirim.

kesimlerine dikkat çeken diğer isimler ise V. Bonev (Bonev vdğ. 2015: 117) ile bu fibulaların doğuşunun Güneydoğu ve Orta Avrupa'nın Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı kültürü olan Hallstatt'la ilişkilendirilebileceğin savunan C. Blinkenberg'dir (Blinkenberg 1926: 253 vdd). Hazırladığı doktora tezin S. Orfanou bu gözlük tiplerini Kuzey Yunanistan ya da Balkan kökenli olarak tanımlar (Orfanou 2015: 216).

Ephesos Artemision buluntusu olan *3.1.99 envanter numaralı tunç gözlük biçimli fibula* J. Aleksander'in sınıflandırmasına göre 1. Tip gruba dahil edilebilir (Alexander 1965: 8-11). S.Romano ve M. Trefný'nin sınıflandırmasına göre ise Vergina Tipi olarak tanımlanır (RomanoveTrefný 2015: 217). Bu tipte fibulanın çift sarmalını oluşturan tel eşkenar dörtgen kesitlidir. Ortadaki sekiz biçimli geçiş bölümünde sekizin alt ve üst halkası birbirinden bağımsız bir görünüm arz eder. Spiraller arası geçiş öğesi, spirallere yakın yüksekliktedir ve bu özelliği ile yakın benzeri olan Galaxidy tipinden ayrılır.

Vergina Tipi gözlük fibulalar Erken Demir Çağı'nda özellikle Makedonya ve Güney Arnavutlukta yaygın olarak karşımıza çıkar (Romano ve Trefný 2015: 201; Dimova 2018-2019: 136, 137, Fig. 154; Alexander 1965: 7 vdd. İll. 4). Tuna Vadisi'nde (Romano ve Trefný 2015: 201), Güney Karpatlar coğrafyasındaki *Balta Verna Nekropolü'nde* (Cărăbiși vdğ. 2020: 415 vd, fig.3, 6), Geç Tunç/Erken Demir Çağı Coslogeni ve Basarabi kültürlerinde de (Miclea ve Florecu 1980: Res. 472, 509) bu tipin örneklerini görmek mümkündür. Ayrıca, Efe Artemision buluntusu fibulanın yakın benzerleri Güney Makedonya/Batı Trakya bölgesinde yer alan Pateli nekropolünde bulunmuştur. Günümüzde Edirne Müzesi'nde 487 ile 493 numaralı envanter numaralarına kayıtlı olarak korunan Pateli buluntuları MÖ. 8. Yüzyıla tarihlenmiştir.

Galaxidy Tipi gözlük fibulalar ise form açısından Vergina Tipi fibulalara benzese de detay farklar içerir. Bu tip Vergina Tipi fibulaların yayılım alanları dışında daha güneyde, Kıta Yunanistan'da da karşımıza çıkar. Hem Vergina hem Galaxidy tipi fibulaların gelişim noktasının Kuzeybatı Balkanlar'da saptanan *Kompolje tipi* fibulalar olduğu savlanır (Romano ve Trefný 2015: 208).

Kompolje, Vergina ve Galaxidy tipi gözlük fibulaların yayılım alanları dikkate alındığında Galaxidy Tipi fibulalar'ın kuzeyde doğan ve etki sahası daha

çok Balkanlar olan Vergina Tipi öncüllerden etkilenerek gelişmiş olabileceğini ve Erken Demir Çağı sonlarına doğru Kıta Yunanistan'ın kuzeyinde üretilerek yayıldığını düşündürmektedir. Bu çerçevede Vergina tipi örneklerin Balkanlar'da üretilip güneye ticari yollarla ulaştığını öne sürmek, buluntu yoğunluğu gereği daha gerçekçi olacaktır.

Dolayısıyla Ephesos'taki gözlük biçimli fibulanın Tesalya üretimi olarak gösterilmesi (Klebinder-Grauss 2008: 297) konusunun tartışmaya açık olduğu anlaşılmaktadır. Kültürel köken itibariyle Balkanlar malzemesi olduğu anlaşılan bu malzemenin zaman içinde hızla yayıldığı ve olasılıkla da yerel ya da bölgesel atölyelerde taklitlerinin üretildiği anlaşılmaktadır. Ancak yerel atölye iddiasının, teknikte ve stilde bazı detay farklarıyla desteklenmesi gerekir ki Ephesos buluntusunu direkt olarak Tesalya'ya bağlayacak bir detay farkı görülmez. Anadolu'da Artemision dışında örneği bulunmayan, Ege adalarında ise nadiren görülen (Klebinder-Grauss 2008: 297) bu fibula tipi hem stil hem teknik özellikleriyle özellikle Makedonya ve kuzeye doğru Batı Balkan coğrafyasından bilinen örneklerle belirgin bir uyum içindedir.

Artemision'da 1986 yılında yapılan arkeolojik kazılarda, kült kaidesinin kuzeyinde bulunan, tunç madeninden yapılmış yay biçimli fibula Efes Müzesi'nde 61/1/99 envanter numarası ile kayıt altına alınmıştır. Eser 5, 2 cm uzunluğunda, 7, 8 cm genişliğindedir. Yatayda yuvarlak kesitli ve yarım ay formuna yakın yay biçimli bir gövdeye sahip olan fibulanın gövde kısmı ortaya doğru kalınlaşır. Gövdenin iki ucuna yakın kısımlarda yassı çift konik boğum vardır. Bir döngülü spiralle gövdeye bağlanan iğne, üçgen formlu ve yüzeyi granül süslemeli yuvaya oturur. "Çift döngülü ve çift boğumlu, üçgen plakalı" grup içine dahil olabilecek bu yay biçimli fibula, buluntu konteksti itibariyle MÖ. 7. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiştir (Şekil 312).

Geç Tunç Çağı'ndan itibaren Balkanlar'da yaygın bir şekilde takip edilen Yay Biçimli (Yayvan Kemerli) Fibulalar çeşitli özellikleri dikkate alınarak kendi içinde tasnif edilirler (Bonev vdğ. 2015; Erdan 2020: 61; Caner 1983: 29-31; Blinkenberg 1926: 45. vdd). Ephesos Artemision buluntusu olan örnek bu sınıflandırmada "Çift Spiralli Fibulalar" grubuna dahil edilebilecek bir eserdir. İğne tutma plakasının formu açısından ise Cărăbişi ve arkadaşlarının üçgen formlu olarak sınıflandırdığı gruba dahildir (Cărăbişi vdğ. 2020: 414, 415).

J. M. Hambleton, yay biçimli/kemerli fibulaların MÖ. 9/8. Yüzyılda İtalya'da ortaya çıkıp MÖ. 7. Yüzyıldan sonra Balkanlar'da yaygınlaştığını iddia etse de (Hambleton 2008: 62, 63) bu fibula grubunun Balkanlar'da MÖ. 10 yüzyılda başlayan serüvenin hızla Avrupa ve Akdeniz dünyasında yayıldığı önerisi de ortaya atılmıştır (Bonev vdğ. 2015: 117).

Arnavutluk'taki bazı tümülüs kazılarında bulunan yuvarlak kesitli gövde ve çift spirale sahip yay biçimli demir fibulalar MÖ. 10-9. Yüzyıla tarihlenir (Papadopoulos 2010: 239, 241, 242, Fig. 4). Romanya'daki Basarabi Tümülüsleri'nde yapılan kazılarda (Bāsceanu 2018) ve Vardar Vadisi'nde (Heilmann 2018: 45) bulunan örnekler ise MÖ. 8-6. Yüzyıllarda tarihlenmiştir. Benzer form örneklerine Karpatlar, Makedonya, Yunanistan (SanaveBejinariu 2012: 231 vdd) gibi Balkan coğrafyasının geniş bir bölümünde rastlanmıştır.

Erken Demir Çağı ile birlikte Orta Avrupa ve Balkanlar'ın etkisiyle fibula kullanımının görülmeye başladığı Trakya Bölgesi'nde (Bozhinova 2012: 55) izi sürülebilen örneklerden biri de yay biçimli fibulalardır. Kuzey Bulgaristan'da ve yine Bulgaristan'ın batısındaki Köstendil Köyü yakınlarında keşfedilen bir Demir Çağı mezarlık alanında yapılan kazılarda Efes Müzesi örneği ile aynı sınıflandırma içinde değerlendirilebilecek çift spiralli yay fibulalar bulunmuştur (Христов 2004: 51, Обр. 14, 15). Bu fibula tipinin farklı alt türlere sahip başka örneklerine, Stara Zagora bölgesinde yer alan Sborjanovo mezarlığında (Metzner-Nebelsick 2012: 71), kuzey Bulgaristanda (Христов 2004: Kat. Nr: 80), Tuna Bölgesi (Cărăbişi vdğ. 2020: 414 vd.) ve Rodop Dağları'nda yer alan kazı alanlarında (Tankova 2015: 212) rastlanmıştır.

Yuvarlak kesitli ve çift spiralli gövdesi, gövdenin iki ucundaki boğumlu geçişi ile Artemision örneğine benzemekle birlikte kayık küreği biçimli iğne tutma tablası ile ondan ayrılan bir türün MÖ. 7 yüzyılda Batı Balkanlar'da, Bosna çevresinde doğup MÖ. 6. Yüzyıl içlerine kadar hızla Balkanlar ve Yunanistan'da yayıldığı bilinmektedir (Heilmann 2016).

Orta Bosna bölgesinde yapılan mezar kazılarında bu fibula tipinin, tıpkı Ephesos örneğinde olduğu gibi üçgen biçimli yakalama tablalı örnekleri de bulunmuş ve MÖ. 7/6. Yüzyıla tarihlendirilmiştir (Gavranović ve Sejfuli 2018: 38, Fig. 9).

Çift spiralli, yuvarlak kesitli gövdesi ve ve üçgen biçimli iğne plakası ile tipolojik açıdan Efes Müzesi'ndeki fibulaya en yakın örneklerden biri güney İtalya'daki Ordona'da kazılmış bir mezardan gelmektedir (Teržan 1995: abb.30). Eser üzerinde değerlendirme yapan B. Teržan, bu tip demir fibulaların İtalya'ya yabancılığına ve ana yurdunun güneydoğu Alpler ve orta Balkanlar olduğuna dikkat çeker (Teržan 1995: 97). Çift spiralli, yay biçimli fibulaların Romanya'daki Erken Demir Çağı Basarabi kültüründe yaygın olduğuna dikkat çeken M. Bâsceanu, bu grubun alt öğesi olan üçgen biçimli iğne tutma plakalı örneklerin bölgedeki yayılımını MÖ. 8. Yüzyılın ilk yarısına tarihlendirir (Bâsceanu 2015-2016: 27, 29).

Tek döngülü tip örnekleri Batı Anadolu'daki birçok kazıda ele geçen (Caner 1983: 28 vd., Taf. 2) Yay Biçimli fibulaların çıkış yerinin Balkanlar'ın batı ve orta bölümleri olduğu, en erken bulguların yayım alanı dikkate alındığında mümkün görünmektedir. Fibula gibi seri üretimi ve tecimsel yayılım hızı yüksek olan günlük kullanım objelerinin tekil ölçüde üretim yerini saptamak her zaman mümkün olmamaktadır. Bölgesel üretimler arasında işçilik, süsleme gibi bazı unsurlarda detay farklar kendini gösterse de bu unsurlar da hızla yayıldığı için çıkış noktasını belirlemek her zaman mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla Efes Müzesi'nde saklanan, Artemision buluntusu yay biçimli fibulanın da tıpkı gözlük fibulalar gibi Tesalya kökenli olarak sunulması (Klebinder-Grauss 2008: 297) tartışmaya açık bir konudur. Buna rağmen bu fibula tipinin köken itibariyle kuzey kültürlerine, Balkan coğrafyasına bağlanıyor olması bu kültürün Anadolu'ya uzanan dolaylı kültür etkisini yansıtması bakımından önemlidir.

Artemision kazılarında Tapınak C'nin doğusunda 1993 yılında bulunarak 30/42/93 envanter numarası ile Efes Müzesi kayıtlarına giren tunç malzemeden döküm tekniği ile yapılmış olan kolye ucu hem metalürjik işçiliği hem de ikonografik süsleme öğeleri ile Erken Demir Balkan/Trakya metal sanatından bilinen özellikleri yansıtır. MÖ. 8. Yüzyıl sonu ile MÖ. 7. Yüzyıl arasına tarihlenen kolye sallantısı, alt kenarda olasılıkla balta biçimli bir levha ve onun üstünde iki yana doğru uzanan kollardan oluşur. Uçları yuvarlatılmış olan kollarda askı birer deliği yer alır. Kolların üstünde ise, ikisi uçlarda biri ortada olmak üzere üç adet hayvan protomu figürü işlenmiştir. Figürler sola doğru bakarlar. Sol baştaki figür boğa, ortadaki figür koça ve en sağdaki figür ise bir yaban keçisi protomudur. Figürler

gövde ve kollarla aynı malzemenin parçası olup tüm eser tek kalıptan üretilmiştir (Wilfried 2008: Kat Nr. 238)

Balta biçimli kolye sallantıları Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı metal süsleme sanatından bilinen bir öğedir. G. Klebinder-Grauss'un da bu eseri Trakya sanatının bir örneği olarak değerlendirir ve bu tipte balta biçimli ya da hayvan protomlu pandantiflerin en bugüne kadar sadece Trakya Bölgesi'nden bilindiğine dikkat çeker (Klebinder-Grauss 2008: 300). Bu tip süsleme elamanlarının Trakya'dan çevreye yayıldığı anlaşılmaktadır. Artemision buluntusunun en yakın paralellerinden biri, Doğu Sırbistan'daki Paraćin'de bulunmuştur. Bir kült objesinin parçası olarak değerlendirilen pandantif levhasının üstünde, tıpkı Ephesos örneğinde olduğu gibi hayvan protomu üçlemesi dikkat çeker. Protomların cepheden işlendiği bu örnekte en belirgin figür, ortadaki boğa figürüdür (Vasić 1995: 352, 353, Abb.4).

Z. Boev, Trakya'nın yarı göçebe bir tolum geleneğine yaslanan kült biçimlenişini, Avrupa kültürleri içindeki en "zoomorfik" kimlikli din olarak tanımlar (Boev 2018: 5). Erken Demir Çağı'ndan itibaren bu kimliğin bölgede birçok kültsel sanat objesinde görünür kılındığına vurgu yapan Boev, Trakya dinindeki havyan imgesinde öne çıkan figürlerden biri olarak da boğayı gösterir (Boev 2018: 6). Orfik dinin en önemli kurban hayvanı boğadır (Antonios 2015: 66).

Artemision buluntusu olan pendantta yer alan hayvan protomu üçlemesinde dikkat çeken bir unsur, betimlenen her üç hayvanın da geleneksel olarak kurban törenleri için tercih edilen canlılar olarak seçilmesidir. Bu durum pendantın basit bir köle ucu olma ötesinde dinsel bir imgelemi temsil ediyor olabileceğini akla getirmektedir. Öte yandan pendantı üstündeki figürlerin sıralanışında, başların dönük olduğu yöne doğru en önde olan hayvanın bir boğa protomu olması da dikkate değer bir husustur.

Ephesos Artemis Kutsal alanına sunulan adak eşyalarının başka coğrafi bölge ve kültürlere ait objelerin buraya getiriliş biçimi hakkında bilim dünyası henüz hemfikir olduğu bir açıklamaya sahip değildir. Bölge dışında bir kültürün yaratısı olan adak eşyaları tapınağı ziyaret eden yabancılar tarafından mı bizzat getirildi yoksa bir ticari meta olarak zaten bölgede mevcuttu ve yerel halk tarafından satın alınarak mı tapınağa sunuldu bilmiyoruz (Klebinder-Grauss ve Pülz 2008: 141). Adaklar arasında yer alan son derece değerli madenden yapılmış eşyalar bunların

sıradan birer hediyelik eşya olamayacağını düşündürmektedir. Öte yandan bulunan eşyalar arasındaki günlük yaşam eşyalarından oluşan adaklar ise Ephesos ile çeşitli biçimlerde (siyasi, ticari ya da askeri) ilişki kurmak isteyen sembolik değerlerine önem atfedilen, düşük ekonomik yapıdaki kabile toplumlarına ait birer "diplomatik kabul sunumu" olabilir. G. Klebinder-Grauss ve A. Pülz, Artemision'daki Balkan kökenli adakların genel olarak İonia'ya yabancı olduğuna dikkat çekmesi (Klebinder-Grauss ve Pülz 2008: 143) bu malzemelerin bölgesel çapta dolaşıma girmiş ticari bir metadan ziyade tapınağa getirilmiş olduğu yönündeki düşüncemizi destekler niteliktedir.

Efes Müzesi'nde saklanan bir bronz balta da formu itibariyle Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı kültürlerinde dikkat çeken bir yayılıma sahiptir. Müzenin arkeolojik eserler envanterine 1/12/99 numarası ile kayıtlı olan tunç balta 14,6 cm yüksekliğindedir. Ağız genişliği 4 cm olan baltanın kalınlığı üstte 5 cm, ağız kısmında ise 0,9 cm'dir. Başlık kısmının alt ucunda, iki ayana açılan kolları nedeniyle "kenarlı/flanşlı balta (flanged axe)" sınıfı içinde değerlendirilen eserin ön yüzünde, üstte nokta bordürle ayrılmış, ikisi üstte ikisi altta olmak üzere dört adet kazıma zigzag frizi ile süsleme yapılmıştır. Bunların altında, gövdenin orta bölümünde ise nokta daire bezeme içinde aynı teknikle yapılmış artı (+) motifi vardır (Şekil 314).

Kuşadası çevresinden, satın alma yöntemi ile müzeye gelmiş olan balta Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'nda çok geniş bir coğrafyada yayılmış olan bir tipi temsil etmektedir (Blinkenberg ve Kinch 1931: 69, Kat Nr. 27). Bu tipin yayılım gösterdiği kültür coğrafyası içinde Balkanlar da önemli bir yer tutar. Tekirdağ Kozman Deresi Mevkii'nde bulunan metal eser grubu içinde yer alan bir adet balta form özellikleri ile Efes Müzesi örneği ile yakın paralellik sergiler. Efes Müzesi'ndeki örnek gibi baş kısmı üsten aşağı doğru hafifçe genişleyen, iki yana uzanan kolların alt yüzeyi verev kesitli, gövde bölümü karşılıklı içbükey kenarlı olan balta yarım ay ağız formuna sahiptir. Kozman Deresi bulguları farklı araştırmacılar tarafından MÖ. 14. yüzyıl ile MÖ. 9. yüzyıllar arasına tarihlendirilir (Dietrich 2016: 100; Erdem 2012: 79; Hansen 2005: 90-93; Harmankaya 1995; Özdoğan 2002: 74; TAY, "Kozman Deresi"). Bu öneriler, Kozman Deresi metal buluntuları içinde yer alan kenarlı baltayı Geç Tunç Çağı ile Demir Çağı'nın başlarına yerleştirmektedir.

Kosova Müzesi'nde I- 885 envanter numarası ile kayıtlı bulunan benzer demir balta, üste doğru iki yana genişleyen baş kısmı ve kısa kolları ile Efes Müzesi örneğinden ayrılırken, kolların alt yüzeyinin verev bir hat ile gövdeye bağlanması ve gövdenin iç bükey kenarlar yaparak uca doğru genişlemesi özelliği ile onunla paralellik sergiler

Romanya'dan benzer bir balta formu ise eşit genişlikte uzanan baş bölümü, alt kenarı düz hat halinde gövdeye bağlanan kısa kolları ve keskin uç kısmıyla neredeyse aynı genişlikte, düz bir hatla devam eden gövde kısmı ile Efes Müzesi ve Kozman Deresi baltalarından farklı detaylar sergiler.

Kosova Müzesi'nde sergilenen balta MÖ. 850-600 arasına tarihlendirilirken (Gashi vdğ. 2013: 153), Romanya örneği Hallstatt kültürüne verilir (Berciu 1967: 118, fig. 55). Yapılan tarihlendirme önerilerine rağmen form özellikleri dikkate alınacak olursa Kosova örneğinin Geç Tunç Çağı üretimi olan Efes Müzesi baltası ile Erken Demir Çağı Romanya örneği arasında bir geçiş formunu temsil ettiği söylenebilir.

Kosova ve Romanya örnekleri dışında Karpatlar bölgesindeki yerleşimlerden (Jevtić 2016: 9-18, pl.1, pl. 3.3), Çekoslavakya, Avusturya, Macaristan, Yugoslavya gibi kuzey, kuzey batı Balkan ülkelerindeki kazılardan (Prendi vdğ. 2008: 141, fig. 7 c) ve hatta Portekiz'den (Delfino 2016: Fig. 2) bilinen benzer örnekler bu balta tipinin Orta ve Güneydoğu Avrupa'da Demir Çağı boyunca ve demir malzeme ile yaygın bir üretime sahip olduğunu kanıtlamaktadır

Kozman Deresi buluntuların içinde yer alan baltanın Efes Müzesi'ndeki örnekle olan form benzerliği, Efes Müzesi'nde korunan baltanın Tunç Çağı'nın son yüzyıllarına (MÖ. 13-11. yy) ait olduğunu göstermektedir. Kesin olmamakla birlikte Kuşadası çevresinden bulunduğu sanılan, bu baltanın kesin üretim bölgesini saptamak zordur. Bu tip baltaların Geç Tunç Çağı'nda Batı Anadolu ve Ege'nin diğer bölümlerinde de kullanılıyor olması bu eserin yerel ya da bölgesel bir atölyenin ürünü olma olasılığını güçlendirmektedir. Eserin ön yüzünde yer alan kazıma çizgi ve nokta bordür süsleme, çağdaşı Balkan keramik bezemelerinden sıklıkla bilinen birer öğe olsa da salt bu özellikten yola çıkarak Efes Müzesi baltasının Balkan kökenli bir savaş aleti olduğunu söylemek zordur. Ama bahsedilen analojik dağılım,

özellikle Erken Demir Çağı ile birlikte Batı Anadolu- Balkan kültür iletişiminde bu baltaların önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

3.2.6. Ephesos Artemisionu ve Klaros'ta Bulunan Fildişi Fibulalar

Gözlük Biçimli Fibula'lar genellikle tunç ya da demir malzemeden üretilmiştir. Ancak Ege'de Arkaik Dönem'de bu fibulaların bir yansıması olarak kemik veya fildişi malzeme ile yapılmış çift diskli fibulalar ortaya çıkar. Fibulaların ön yüzünde, daire biçimli iki disk arasında geçiş bölümü çeşitli şekillerde süslenir. Madeni gözlük biçimli fibulalarda görülen sekiz biçimli süslemeli geçiş formunun taklidi, kazıma yöntemiyle yapılmış süslemeler yaygındır. Diskler genellikle iç içe dairelerle süslenir. Bazen bu daireler arasında içi nokta bezemeli daha küçük daire süslemeler yer alır. Tüm bu süsleme öğeleri kazıma tekniğiyle yapılır. Fibulanın iğnesi bu disklerin ortasına tutturulur.

Fildişinden yapılmış gözlük biçimli fibulalar, metal örneklerinin hemen ardından, MÖ. 7. Yüzyılda Ege coğrafyasında ortaya çıkar. Attika-Boeotia sınırında yer alan Oropos antik kenti kazılarında el yapımı bir pithos içinde, çocuk iskeleti kalıntıları arasında bulunan bir örnek MÖ. 7. yy'a tarihlenir (Ainian 1998: Fig. 24) . Bir başka benzer örnek ise Rodos Adasında, Lindos'tan ele geçmiştir (Brøns 2014: Fig. 4.32).

Fildişi malzeme ile yapılmış gözlük biçimli fibula Ephesos Artemision kazılarında da bulunmuştur. Günümüzde Selçuk Efes Müzesi'nde saklanan bu eserlerden 87/61/87 arkeolojik envanter numarasına kayıtlı olan fibula 4.8 cm uzunluğunda, 2.2 cm genişliğinde ve 0.2 cm kalınlığındadır (Şekil 315). Artemision'daki 1987 yılı kazılarında bulunan eser tek bir lavhanın işlenmesi ile şekillendirilmiş simetrik iki dairesel formu disk ile bu diskler arasında geçişi sağlayan iki ucu yarım daire kesitli bir plakadan oluşur. Disklerin ön yüzünde, kazıma ile yapılmış geniş bir dairesel çerçeve içinde dörder adet, içinde beşer adet kazıma nokta süsleme yer alan daha küçük daireler görülür. Disklerin birinde tam orta noktada, diğerinde ise orta akstan, yana kaymış delikler görülür. Delikler içinde fibulanın tunç iğnesinden kalan izler korunmuştur. Diskler arasında geçişi sağlayan bölümde de yarım daire kesitli uçlarda, oldukça aşınmış durumda günümüze ulaşmış

kazıma daire çizgiler olduğu görülür. Daire ortasında ise birer adet metal aksam deliği içinde bronz kalıntıları korunmuştur. Fibulanın içe bakan yüzünde herhangi bir süsleme yoktur. İğne ve çengele dair sadece fibula gövdesine tutturulduğu yerlerde izler korunagelmiştir. Eser, bronz eklentilerin korozyon salgısı sebebiyle yeşil bir renk almıştır.

Efes Müzesi arkeolojik eserler envanterine 53/61/87 numarası ile kaydedilmiş olan bir diğer fildişi fibula 5,1 cm uzunluğunda, 2,3 cm genişliğinde ve 3,5 cm kalınlığındadır. Gözlük biçimli fibula tipindeki eser 1987 yılında yapılan Artemision kazılarında bulunmuştur. Çift disk ve kısa kenarları yarım daire kesitli bir ara plakadan oluşan fibulada, diskler arası geçişi sağlayan bölüm 87/61/87 envanter numaralı benzer esere oranla daha geniş ve daha yüksektir. Geçiş plakasının ortasında iki adet içi noktalı kazıma daire süsleme ve onun iki yanında ise karşılıklı iki ters hilal motifi kazılarak işlenmiştir. Fibulanın disklerinin ön yüzünde ise yine kazıma tekniği ile yapılmış geniş bir daire çerçeve içinde, biri merkezde diğer beş adedi onun etrafında olmak üzere aynı teknikle işlenmiş içi noktalı küçük dairecikler vardır. Disklerin ortasında ve ortadaki geçiş plakasının iki ucunda fibulanın arkasında olması gereken metal aksamın tutturma delikleri ve metal aksamdan kalan izler görülür. Arka yüzünde bezeme bulunmayan fibulanın bronz olan çengel ve iğnesi günümüze ulaşmamıştır.

Ephesos Artemisionu kazılarında bulunan bir diğer fildişi fibula 114/61/90 envanter numarasıyla müze kaydına girmiştir (Şekil 316). Diğer örnekler gibi yeşil korozyon etkisiyle yüzeyi patina kazanmış olan gözlük biçimli fibula da çift disk ve bir ara geçiş plakasından oluşur. Geçiş plakasının olasılıkla yarım daire biçimli olan iki ucu kırık ve eksik olarak bugüne ulaşmıştır. Kenarlarından ince bir yiv kabartma ile sınırlandırılmış olan diskler, disk formuna uygun daire formunda dizilmiş, içi kazıma nokta süslemeli iç içe çift daire süslemeleriyle bezelidir. Bu eserde de Fibulanın iğne ve çengeline ait metallerin takıldığı yerler disk ve geçiş plakasının ön yüzünde görülür. Eserin bronz iğnesi, yoğun bir korozyonlu halde arkadan gövdeye yapışmış durumda bulunmuştur.

Artemision buluntusu olup Selçuk Müzesi'nde 204/61/87 ve 46/51/91 envanter numarası ile kayıtlı olan iki adet fildişi fibula örneği (Şekil 317, 318), süsleme örgesi açısından 114/61/90 envanter numaralı esere yakın olmakla birlikte,

kazıma desenler açısından daha grift bir görünüm sunar. Kazıma tekniği ile yapılmış konsantrik dairelerin çeper duvarları daha belirgin kabartmalar halindedir. Diskler üzerinde iç içe daireler ve bu daireler arasında tek sıra, içi nokta desenli küçük daire süslemeler dizilidir. Bu örnekler MÖ. 7. Yüzyıla tarihlenmiştir

Efes Müzesi'nde 114/61/90 envanter numarasıyla korunan fibula ile aynı tipte bir başka fildişi fibula Klaros Apollon Tapınağı kazılarında bulunmuştur. Yine Efes Müzesi'nde korunan bu eser 22/42/94 envanter kayıt numarasına kayıtlıdır (Şekil 319). Kazı envanter kayıtlarına "*Kl. 94a*" kazı numarasıyla girmiş olan bu eserin buluntu yeri "*Klaros. Sond. 3K, Tabaka 10 buluntusu"* olarak tanımlanmıştır. 5,2 cm uzunluğunda, 2,6 cm genişliğinde ve 0,5 cm kalınlığındaki eser MÖ. 5. Yüzyıla tarihlendirilmiştir (Şekil 319).

Hem Ephesos Artemision buluntusu olarak yayımlanan örneklerle hem de Oropos antik kenti kazısı buluntusuyla MÖ. 7. Yüzyıla tarihlenen fildişi malzemeli gözlük biçimli (diskli) fibulaların bu dönemde Ege coğrafyasında moda olduğu anlaşılmaktadır. Klaros buluntusu benzer örnek ise yaklaşık iki yüzyıl sonraya tarihlenmiştir. Artemision ve Oropos buluntusu olarak yayımlanan örneklerin Klaros örneğine oranla süsleme detaylarında daha güçlü ve karmaşık bir örgeye sahip olduğu açıkça görülmektedir. Klaros'ta tabaka buluntusu olarak kayda geçtiği için tarihlendirmesinde hata olmayacağını düşündüğümüzde bu fibula tipinin bölgede neredeyse aynı form ve bezeme unsurları ile iki yüzyıl kadar yaşadığı sonucu çıkar. Bu durumda, Klaros örneği ile neredeyse aynı atölye ürünü sayılabilecek kadar benzerlik gösteren, Artemision buluntusu 114/61/90 envanter numaralı örnek de MÖ. 5. Yüzyıla tarihlendirilebilir.

MÖ. 7. Yüzyılda güney Ege'de belirli bölgelerde moda haline geldiği anlaşılan fildişi malzemeli gözlük fibulalar, kökeni Balkanlar'da olan metal gizlik biçimli fibulalardan öykünerek yaratılmış bir üründür. Fildişi örnekler üzerinde uygulanan kazıma konsantrik geniş daireler metal örneklerdeki tel sargıların simgesel bir yansımasıdır. Aynı şekilde fildişi fibulalarda bir süsleme öğesi olarak sevilerek kullanılan içi noktalı küçük daire motifleri de Balkan coğrafyasının Erken Demir Çağı kültürlerinden sıklıkla bilinen bir desendir. Bu desen metal üzerine damga/baskı tekniği ile yapılan birkaç özel motiften biridir. Damgalama tekniği MÖ. 2. Bin yıl sonunda metaluji sanayisinin güçlenmesiyle Avrupa'nın birçok bölgesinde aynı

zamanda ortaya çıkmıştır (Nonat vdğ. 2016: 29). Teknikle beraber bu süsleme öğesi de hızla yayıldı ve Balkanlar'ın Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı sanatında da önemli ölçüde yer edindi. Karpatlar Bölgesi'nde Geç Tunç Çağı'nda üretilen madalyalar üzerinde (Mörtz 2011: 359, Fig.1) Kuzey Bulgaristan buluntusu bir kemer tokası üzerinde (Христов 2004: 57, Nr. 76), Balkanlar'da Hallstatt kültür bölgesinde bir nekropol buluntusu olarak ele geçen plakada örnekleri üzerinde görüldüğü üzere (Casson 1921: 17, Fig. 12) içi noktalı daire süslemesi Balkan/Trakya maden sanatında sevilerek kullanılan bir öğedir. Bu öğenin fildişi fibulalar üzerinde görülmesi de Balkan Demir Çağı kültür etkisinin Ege'deki etkisini yansıtan önemli bir detaydır.

Balkan/Trakya kültüründen Ege'ye Geç Demir Çağı'nda aktarılan bu kültür öğesi bir sanatsal esinlenmenin sonucu muydu yoksa bu dönemde Ege'de aktif olarak hizmet veren Balkan/Trakya kökenli ustalar mı vardı? Kuşkusuz bu kadar az veri üzerinden bunu savlamak mümkün değildir.

Fildişi kaynaklarına ulaşım açısından olanakların daha güçlü olduğu Ege'de, Balkanlar'da Tunç Çağı sonunda doğup birkaç yüzyıl içinde hızla güneye doğru yayılan tunç malzemeli gözlük fibulaların fildişi levhalar üzerine işlenmesi hem yaratıcı bir buluş hem de son derece zarif bir moda uygulaması olmuştur. Ege coğrafyasında bu fildişi fibulaların zaman içinde metal benzerleri ile aynı pazarı paylaştığı ve hatta zamanla onun yerini aldığı anlaşılmaktadır.

3.2.7. Bozburun/ Hydas Buluntuları

Batı Anadolu'da Trakya etkili el yapımı perdahlı keramik örneği bulunan en güneydeki veri alanı antik dönemde güneybatı Karia Bölgesi'nde kalan Hydas antik yerleşimidir. Marmaris'in güneyindeki Bozburun Yarımadası üzerinde yer alan Hydas hemen karşı kıyısında yer alan Rodos Adası ile birlikte tarihin en önemli deniz trafiği kavşak noktalarından biri olma özelliğine sahiptir. Kentin yer aldığı Bozburun Yarımadası, denizden yüksekliği 900 m'yi bulan tepeler ile bunlar arasına sıkışmış vadilerden oluşur. Yarımadanın kuzeybatı cephesi, deniz trafiği için daha uygun olup kullanışlı liman koylarına sahiptir. Bu koyların günümüzde bile fırtınalı havalarda denizciler tarafından tercih edildiği bilinmektedir.

Beş kültür evreli bir yerleşimin saptandığı Hydas'ta tespit edilebilen en erken evre M. Benter'in, tespitini yaptığı duvar tiplerinden dolayı "Kyklopik Evre" olarak tanımlandığı Geç Tunç / Erken Demir Çağı yerleşimidir (Benter 2010: 667).

Yerleşimde yapılan yüzey araştırmalarında bulunan içi ve dışı açkılı, al yapımı bazı keramik örnekleri, araştırmayı yürüten M. Benter tarafından "Handmade Burnished Ware" malzeme grubu içinde değerlendirilmiştir. Yerleşimdeki mağaranın önünde bulunmuş olan bu parçalar az oranda mineral katkılı açık kap parçalarıdır. Bunlar, dikey ya da hafifçe dışa dönük kenarlı üç kase parçası ile bir tabağa ait parçalardır. Bunlar dışında, bir pithosa ait iki parça, açık gri hamuru ve parmak baskılı şerit baskısı ile dikkat çeker. Alanda bulunan bir diğer el yapımı keramik parçası ise üzeri elle şekillendirilmiş bir dalga şeridi motifi ile süslenmiş olan köşeli bir kap parçasıdır (Benter 2002: 177, 178, Res. 10; Benter 2010: 671, 672, Res: 32).

M. Benter'in Hydas yüzey araştırmalarında saptayıp, Ege'de Handmade Burnished Ware olarak adlandırılan keramik grubu içinde değerlendirdiği az sayıdaki keramik grubu hakkında bilgilerimiz ne yazık ki yetersizdir. Konu hakkında ulaşabildiğimiz konu hakkındaki tek yayında M. Benter keramiklerin yeterli hamur, astar ve form tanımını yapmamıştır. Dolayısıyla her ne kadar tanımlamalardaki, parmak baskı şeridi süsleme gibi bazı özellikler Trakya Erken Demir Çağı çanak çömlek üretim geleneğine yakınlık gösterse de bu malzeme grubunun Ege'ye tek geliş yönünün Trakya ve Balkanlar olmayıp, İtalya ve Sardinya üzerinden de Handmade Burinished Ware mal grubu içinde değerlendirilen benzer tipte keramiklerin Erken Demir Çağı ile birlikte Ege'ye yayıldığı teorileri son yıllarda güçlü bir şekilde öne sürülmektedir (D'Agata vdğ 2012: 296, 298, 299 vdd, 309; Hallager 1985; Kilian 2007: 40, 54,55, 58, 75; Small 1990: 9).

Bu nedenle, eldeki kısıtlı verilerle ve yüzeyde bulunan keramikler üzerinde daha detaylı analiz ve incelemeler yapmadan bu verilerin Trakya kökenli bir kültür etkisi olduğunu söylemek olası değildir.

Buna rağmen araştırmacı, eldeki verilerden yola çıkarak Hydas'ın Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı geçişinde dışardan gelen göçmenler tarafından kurulmuş olabileceğini ve bu yerleşimin Deniz Kavimleri Göçü ile ilişkili bir alan olduğunu iddia etmektedir (Benter 2010: 672).

Kuşkusuz bu kadar az veri ve kısa süreli çalışma M. Benter'in önerileri kuşkulu kılmaktadır. Buna rağmen Bozburun Yarımadası'nda mevcudiyeti saptanmış olan demir yatakları tarihsel perspektifin kurgulanmasında az da olsa araştırmacılara ışık yakabilecek niteliktedir. Araştırmalarda yarımada üzerinde çok sayıda demir madeni cürufu bulunmuştur (Benter 2010: 660). Demir gibi dönem açısından son derece önemli bir madenin yarımadadaki varlığının bilgisine ulaşılması çevresel etkileri buraya çekmiş olabilir. Bir yaşam alanı bulma ve güç/hakimiyet kurma mücadelesinin karşılığı olarak okunabilecek olan Deniz Kavimleri göçlerinde, maden yataklarının üzerinde duran Hydas'ın stratejik bir kale olması hiç de şaşırtıcı değildir. Kale, Deniz Kavimlerini Mısır'a kadar yıkıcı bir güçle taşıyan demir silahlarının üretim kaynaklarından biri olarak göçebe savaşçı halklar tarafından kontrol altına alınmış olmalıdır.

3.3. BALKANLAR'DAN ANADOLU'YA GÖÇ GÜZERGAHI

Balkan kültürlerinin Trakya Bölgesi'nden Anadolu'ya geçişi konusunda iki ana güzergâh olduğu önerilir. Önceleri, Troia VIIb tabakası (Aslan-Hnila 2015; Aslan 2009: 145 vd; Dönmez,2006: 243; Nenova 2018: 260 vd) ile Güney Marmara'da, Daskyleion (Ceylan vdğ 2008: 12; Polat 2002: 63–183) gibi Güney Marmara yerleşimlerinde görülen EDÇ Balkan keramiği bulgularından yola çıkılarak bu göçlerin Anadolu'ya geçiş güzergâhının Çanakkale Boğazını aşan bir hat olduğu düşünülmüştür (Özdoğan 1985: 226; Özdoğan 1984: 64). Maydos Kilisetepe Höyüğü kazılarının başlaması ve burada da yoğun bir şekilde aynı göç sürecine işaret eden kültür varlıklarının bulunması, Çanakkale Boğazı'nın ana geçiş güzergâhı olduğu düşüncesini bir kez daha desteklemiştir (Körpe 2010: 28; Sazcı 2016; Sazcı ve Başaran Mutlu, 2018;). Ancak İstanbul çevresindeki kazılar ve yüzey araştırmalarının sağladığı yeni bulgular, Balkan göçlerini Anadolu'ya taşıyan tek yolun Çanakkale Boğazı olmadığını, İstanbul Boğazı'nın da bu süreçte önemli bir geçiş güzergâhı olduğunu kanıtlamıştır (Aydıngün ve Aydıngün 2013: 73; Dönmez 2004: 44-45; Dönmez 2006: 243-244; Dönmez 2017; Dönmez 2011: 24). Ş. Dönmez, İstanbul Boğazı'nın Trako-Phryg halklarının Anadolu'ya geçiş

güzergâhında olduğu fikrini ilk önce N. Sandars'ın ortaya attığını ama bu görüşün yakın zamana kadar yeterince destek görmediğini belirtir (Dönmez 2006: 244)

Son yıllarda İstanbul'un Trakya kesimi ile doğuda Kocaeli yöresinde yapılan araştırmalarda ortaya konulan Erken Demir Çağı Trakya keramiği bulgularından dolayı, Orta Avrupa-Balkan bölgesi kökenli bir grubun İstanbul Boğazı'ndan geçip Dilovası'na kadar ulaştığı görüşü ortaya atılmıştır (Aydıngün ve Aydıngün 2013: 74; Ökse, Çalık Ross ve Konak 2019;). İstanbul Boğazı üzerinden yapılan bu göç Phryglerle ilişkilendirilmiştir (Aydıngün ve Aydıngün 2013: 75).

İstanbul'un doğu ve batısında görülen ve tanımlamada "Barbar keramiği" olarak adlandırılan keramikler hamur, desen ve tipolojik özellikleriyle Trakya Bölgesi genelinden bilinen Erken Demir Çağı malzemesinden ayrı değildir. Dolayısıyla Kocaeli körfezinden Trakya ve hatta genel olarak Balkan coğrafyası geneline açılan geniş bir kültür kümesinden söz etmek mümkündür. Bu nedenle de bu *koine* içinde değerlendirilebilecek, genel karakterli keramik buluntunun sadece bir halkla, Phryglerle açıklanması doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira Trakya üzerinden İstanbul Boğazı yoluyla Kocaeli Körfezi'ne açılan, oradan da Sakarya Vadisi yoluyla Orta Anadolu'ya uzanan bir Phryg göç güzergahı çizmek, araştırmacısı tarafından Phryglerle ilişkilendirilen Daskyleion'u dışarda bırakmış olacaktır. Öyle ki Daskyleion'un Phryg kültürüyle ilişkisi yazılı belgelerle de desteklenen çok daha güçlü bir bağa sahipken, bu istasyonu dışarda bırakan bir "Phryg Göç Yolu" çizmek hatalı olacaktır.

Bu göç yolu problemi Trakya üzerinden Anadolu'ya geçen halk gruplarını bir ulus ya da etnisite ile açıklama gayretinin yarattığı bir hatalı yaklaşımdır. Oysa ki bu göç grupları arasında farklı dilleri konuşan, farklı etnik yapıya sahip birçok budun olduğunu düşünmek, Demir Çağı'na geçiş sürecinde Balkan coğrafyasında yaşanan siyasa/sosyal kaos sürecine çok daha uygundur. Antik kaynaklarda sözü edilen Phrygler ve Traklar dışında birçok başka Balkan kökenli budundan söz edilmesi bile etnik çeşitliliğin anlaşılması açısından önemli ipucu niteliğindedir.

Öte yandan Kocaeli Körfezi'nin doğusunda, Karadeniz Ereğlisi'nde keşfedilen İnönü Mağarası buluntularının da İstanbul Boğazı üzerinden gelen göçlerin bir parçası olma olasılığı oldukça güçlüdür. Her ne kadar İnönü Mağarası'ndaki Erken Demir Çağı Trakya etkili malzemenin Batı Karadeniz

kıyılarından deniz yoluyla gelmiş olabileceği de savlanabilecek olsa da en yakın deniz yolunun ortalama 200 mil uzunluğunda olduğu ve Karadeniz'in zor trafiği dikkate alındığında bu olasılığın oldukça zayıf olduğu anlaşılacaktır.

Karadeniz'e göre daha sakin bir suya sahip olan ve iç deniz özelliği ile deniz trafiği için çok daha elverişli olduğu anlaşılan Marmara Denizi'nde bile Trakya'dan Anadolu'ya geçişi sağlayan en geniş yol hattı sadece 40 deniz mili uzaklıktadır. Buna rağmen Erken Demir Çağı'nda Trakya'dan yola çıkan göçmenlerin bu kısa deniz yolunda bile güzergahı bir defada geçmeyip Avşa Adası'nı ara konaklama ve yerleşme alanı olarak kullandıkları arkeolojik kayıtlarla bilinmektedir. Bu bağlamda, Avşa Adası'nda Mehmet Özdoğan'ın 1980'li yıllardaki araştırmalarında keşfedilen Erken Demir Çağı Trakya etkili arkeolojik verilerin Marmara'nın orta yerinde bugün önemli birer durak özelliği gösteren Marmara Adası ile Paşalimanı Adası'nda da gayet mümkündür.

Nitekim M. Özdoğan Marmara Denizi'nin ortasında yer alan Avşa Adası Manastır Mevkii'nde bulunan Balkan keramiğinin yaşanan göçlerde önemli bir rotanın da Marmara Denizi olduğuna dikkat çeker (Özdoğan 1987: 16, 17). Bu veri alanı, kuzey karşısındaki bir başka Erken Demir Çağı veri merkezi olan Menekşe Çatağı'nın göçün başlangıç limanlarından biri olabileceği düşüncesini akla getirebilir. Nitekim, Ş. Aydıngün ve H. Aydıngün Edirne'nin kuzeyinden başlayan, Kırklaeli Aşağıpınarı geçerek Tekirdağ üzerinden Marmara Denizi'ne açılabilecek göç yolu için Menekşe Çatağı'nı denize açılma noktası olarak belirlemişlerdir (Aydıngün ve Aydıngün 2013: 70).

Oysa Doğu Trakya istasyonlarını Anadolu'ya bağlayan bu rota birkaç yönüyle sorunludur. Birincisi Menekşe Çatağı, Marmara Denizi'nin kuzeyden güneye doğru geçmek için kullanılabilecek en uzak limanlardan biridir. Bu limandan yola çıkacak bir deniz aracı, Anadolu'ya geçmek istediğinde, deniz genelinde kullanabileceği en uzun yolu kullanmış olacaktır. Oysa Menekşe Çatağı'nın sadece 30 km batısında yer alan, Kumbağ ile Uçmakdere arasındaki kıyı bölgesi, ya da az daha güneybatıda yer alan Şarköy kıyı şeridi Trakya içlerinden gelen göç kervanının deniz üzerinden Anadolu kıyılarına ulaşması açısından çık daha uygun bir alandır. Özellikle kuzeyde, Tunca ve Meriç Vadisi etrafında, Lalapaşa Dağlık bölgesinde, Süloğlu Vadisi'nde yer alan önemli Erken Demir Çağı buluntu merkezlerinin güneye

iniş rotası, Kumbağ-Uçmakdere-Şarköy kıyı şeridine bağlanan doğal yol hatlarını da kapsamaktadır. Havsa Vadisi'nin devamı olan Hayrabolu Deresi'nin oluşturduğu uzun vadi kuzeyden güney kıyılarına açılan birer doğal yol niteliğindedir.

Havsa-Hayrabolu Vadisi'nin hemen doğu yanında yer alan daha küçük bir dere yatağından oluşan doğal yol hattı ise Babaeski ve Alpullu yöresini kıyıda Kumbağ sahiline bağlamaktadır.

Kırklareli yöresinde, Istranca Dağları'nın güney cephesi boyunca yer alan ve önemli ölçüde dolmen kültürüyle de temsil edilen Erken Demir Çağı kültürlerinin göç rotasının ise doğu yönünde ilerleyen doğal yollar olması çok daha mantıklı görünmektedir. Pınarhisar ilçesi sınırları içinde yer alan Batak Değirmen yerleşimi ve Beşiktepe kalesi Erken Demir Çağı kültürünün Trakya'dan İstanbul Boğazı'na ulaşan yol hattının önemli istasyonları olmalıdır.

Marmara Denizi'nin Gelibolu Yarımadası'na bakan batı cephesinde yer alan Şarköy bandına ulaşabilecek bir başka Doğu Trakya kesimi ise Ainos Antik Kenti çevresi ve Uzunköprü-Meriç-İpsala yöreleridir. Ainos limanı üzerinde Semadirek ya da Gökçeada'ya geçilebileceği gibi, Ainos antik kentinden başlayıp Karahisar-Bahçeköy-Kadıköy hattı üzerinden Malkara Ovası'na çıkılabilir ki bu yol Malkara'da Hayrabolu Vadisi ile buluşur.

Saroz Körfezi ve çevresi için bu karayolu dışında Anadolu ve Kuzey Ege Adalarına çok daha kolay olabilecek deniz yolu alternatifleri vardır. Saroz Körfezi'nin kuzey kıyı bandı boyunca yer alan birçok uygun liman sahası kullanılarak da körfezin batı kıyısındaki Gelibolu Yarımadası'na ya da Kuzey Ege adalarına çıkılabilir.

Önerilen bu göç yolu hatlarından birinci yol, antik dönemin Bugraz-Byze-Byzantyon kentlerini bağlayan yoluyla aynı hattı izler. İkinci yol olarak tanımladığımız hat antik kaynaklarda *Roma Ordu Yolu (Via Militaris)* olarak tanınan güzergâh ile aynıdır. Beşinci yol olarak tanımlanan, Saroz Körfezi'ndeki yol hatlarından, Ainos üzerinden doğuya doğru giderek Malkara ovasına çıkan hat Roma Dönemi'nde kullanılan, Adriatik Denizi (Mare Adriaticum)'nin doğu kıyısından başlayarak İstanbul'a (Byzantion/Konstantinopolis) ulaşan doğu- batı doğrultulu *Via Egnatia* ile benzer bir güzergahı çizerken bu hattın kuzeyden, Uzunköprü üzerinden

Enez'e ulaşan bölümü ise Hadrianopolis- Ainos antik kentlerini bağlayan Roma Çağı güzergahı ile örtüşür[203].

Gelibolu Yarımadası üzerinden Anadolu'ya, bir başka deyişle Troas Bölgesi'ne geçiş aradaki boğazın yoğun akıntısı nedeniyle oldukça zordur. 1875 yılında Fransız seyyah Jean Baptiste Lechevalier'in anılarındaki şu gözlem son derece dikkat çekicidir (Korfmann, 2012: 9, 10): *"Üvecik Tepesi'nin bir mil batısında yerkesik yer alır. Ben orada konaklarken dönemin Kaptan-ı Deryası Hasan Paşa, Ege Denizi'nde yaptığı seferden sonra donanmasının Çanakkale'ye girişine olanak verecek güney rüzgarını beklerken dinlendiği köşkü onartıyordu"*

Çanakkale Boğazı, özellikle ilkbahar ile sonbahar arasında esen ve ortalama saatte 16,2 km hıza varan kuzeydoğu-güneybatı yönlü rüzgar nedeniyle hem de 11 m derinlikte Ege'den Marmara'ya doğru oluşan akıntı (Korfmann, 2012: 9, 10) nedeniyle tarihi boyunca gemiciler için hep zor bir parkur oluşturmuştur.

Bu bilgiler ışığında, Trakya içlerinden Gelibolu Yarımadası yoluyla gelen göçmenlerin Troas Bölgesi'ne geçiş için nasıl bir yol izlediği sorusu ortaya çıkmaktadır. Gelibolu Yarımadası ile Anadolu kıyıları arasındaki en kısa mesafe, Çanakkale il merkezinin hemen kuzeyinde yer alır. Gelibolu Yarımadası'nda olasılıkla Maydos Kilisetepe'de yaşayan halkın kullandığı limandan, Trakya etkili keramik örneklerinin de görüldüğü (Ayaz 2021: 563) Arisbe yerleşiminin yer aldığı buruna çıkış yapılmış olabilir. Bu kısa mesafe bile boğaz akıntı ve rüzgarlarının kontrolü açısından oldukça zorlayıcı ve riskli bir güzergah olmalıdır.

Öte yandan Gelibolu yarımadasında bulunan göçmenlerin, yarımadanın güney ucu ya da batı sahilinden denize açılıp, Gökçeada önünden ya da Limni (Lemnos) Adası yakınından geniş bir yay çizerek, akıntının olmadığı, yörenin en güvenli doğal limanlarından biri olan Beşiktepe'den Anadolu'ya geçiş yaptıkları da

[203] Trakya'daki Antik dönem yol sistemleri hakkında bkz: Külzer, Andreas. (2011). The Byzantine Road System in Eastern Thrace: Some Remarks. *4th International Symposium On Thracian Studies, Byzantine Thrace Evidence and Remains Komotini*. (pp. 179-201). Editors C. Bakirtzis, N. Zekos ve X. Moniaros. Amsterdam: 18-22 April 2007.; Sayar, M. H. (2010). Via Egnatia on Eastern Thrace. *Via Egnatia Revisited. Common Past, Common Future with the Lectures of the Conference of February 2009*, Driebergen.; Şahin, I. (2006). Roma Yolu "Via Egnatia. *Keşan Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri*. ed. Sibel Turan. İstanbul: 15-16 Mayıs 2003.

düşünülebilir. Bu olasılık, Beşiktepe Limanı'na yakın olan Troia'daki yoğun Trakya kökenli halk varlığıyla da desteklenebilir.

Erken Demir Çağı Trakya ve Balkan kültür göçlerinin Anadolu'daki dağılım yolları da son dönem elde edilen yeni bulgularla daha belirgin bir hal kazanmaya başlamıştır. Anadolu'daki ilk durak noktasının Antik Troas Bölgesi, Bithynia Bölgesi ile Mysia Bölgesi'nin kuzey kesimi olduğu anlaşılmaktadır. Homerik anlatımda Troai'ya müttefik olarak anılan Trak ve Phryg halklarından söz edilmesi, Troia yakın olan bölgelerin Balkan kökenli halklar için bir yurt olarak seçilmiş olduğunun da kanıtıdır aslında. Burada tartışılmaya devam eden husus, Kuzeybatı Anadolu'ya geçen Trakya/Balkan kökenli halkların buradan Anadolu'nun diğer bölümlerine hangi yolları kullanarak yayılmış olabileceğidir.

İstanbul Boğazı üzerinden Kocaeli Körfez bölgesine geçen Trakya halklarının Sakarya Vadisi üzerinden Orta Anadolu'da Gordion'a indiği önerilir (Aydıngün ve Aydıngün 2013: 75). Bu öneri oldukça mantıklıdır. Ancak Kocaeli Körfez bölgesi ile Gordion arasında, Sakarya Vadisi boyunca uzanan uzun hat üzerinde bugüne kadar tespit edilebilmiş herhangi bir Erken Demir Çağı Trakya kültür verisi sunan alan olmadığı unutulmamalıdır. Kuşkusuz bu araştırma eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir.

Sakarya Vadisi, Kuzeybatı Anadolu'yu Gordion'a bağlayan Sakarya Vadisi'ne tek yol Kocaeli Körfezi'nden başlamaz. Avşa Adası-Daskyleion, Trakya'dan Anadolu'ya geçişte önemli iki veri merkezidir. Bu merkezlerin de Sakarya Vadisi'ne bağlanarak Gordion'a ulaşan yol hattını beslediği anlaşılmaktadır.

Balıkesir il merkezi ile Savaştepe ilçesinde tespit edilen Erken Demir Çağı Trakya kültür malzemesi, güney Marmara kıyı hattındaki Trakya etkili kültür verilerinin güneye doğru indiğini ortaya koymaktadır. İç Mysia Bölgesi'ne açılan bu yolun ilerleyebileceği en uygun hat Susurluk Ovası'dır. Dolayısıyla hem Susurluk Ovası'nda hem de güneydeki Balıkesir Ovası gibi verimli topraklar üzerinde de zaman içinde Erken Demir Çağı Trakya kültürüne dair izler bulunması şaşırtıcı olmayacaktır. Hatta Balıkesir'den güneybatıya ayrılan Bakırçay ve Akhisar Ovaları üzerinde yapılacak araştırmalarda da Trakya Erken Demir Çağı verilerinin tespit edilebileceği akla gelmektedir.

Panaztepe'de bulunan Trakya etkisi kültür verileri ile tartışmalı olmakla birlikte Tisna'da bulunan yüzey keramiği Troas Bölgesi'nden kıyı hattı boyunca bir kültür göçü yolunun uzandığına kanıt oluşturmaktadır.

Urla Yarımadası, Bademgediği Kazısı ve Hydas yüzey buluntuları için ise Troas'tan güneye inen yol hattından ziyade Ege Denizi ve Adalar yolu ile Kıta Yunanistan yönünden gelen bir Trakya/Balkan kültür etkisi önermek doğru olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ERKEN DEMİR ÇAĞI SONRASINDA ANADOLU'DA BALKAN/ TRAKYA KÜLTÜRÜ

Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'in kuzey kesimlerinde yaşanan büyük siyasal ve sosyo- ekonomik yıkımlar birçok halk gruplarının çeşitli sebeplerle yer değiştirmesine yol açmıştır. Hem antik kaynaklar hem de arkeolojik veriler bu göçer halklar arasında Trakya Bölgesi budunlarının da olduğunu açıklıkla ortaya koymuştur. Erken Tunç Çağı ile birlikte hızlanan bu göçler hem yeni siyasal yapıların oluşmasına katkı sağlamış hem de doğal olarak bölgeler arası ticari ve kültürel koridorlar açılmasına sebep olmuştur. Troia gibi hakim siyasal merkezlerin ördüğü güçlü sınırları MÖ. 2. Bin yıl boyunca aşmakta zorlanan Trakya halklarının, ancak bu siyasal gücün ortadan kalkması sonucunda Anadolu'ya girebildiği anlaşılmaktadır.

Troia'nın hemen karşı kıyısında yer alan Maydos Kilisetepe'de MÖ. 2. Binyıl boyunca etkin bir şekilde izi sürülen Balkan/Trakya kökenli kültür izlerinin Troia ve çevresinde bin yılın son çeyreğine kadar tespit edilememiş olması[204] örülen siyasi sınırın en güzel örneği olarak değerlendirilmelidir.

Tunç Çağı'nın sonundan itibaren kitlesel göçlerle Kuzeybatı Anadolu'ya giren Trakya kökenli halkların nüfus ve nüfuzlarını yüzyıllarca koruduğu anlaşılmaktadır. Hellenistik ve hatta Roma Dönemi'ne ait epigrafik belgeler içinde bunu kanıtlayan çok sayıda veri yer almaktadır. Özellikle Phrygia, Mysia ve Bithynia Bölgesi bu konuda oldukça zengindir. Nikomedia, Nikaia, Prusias ad Hypion, Prusa'da, Pergamon'da, Kyzikos'ta, Apameia'da bulunan yazıtlar bu kentlerdeki Trakya kökenli insanların Hellenistik ve Roma dönemlerdeki varlığını net olarak ortaya koymaktadır (Özlem Aytaçlar 2010; Güney 2014: 409-411; Öztürk ve Kılınç Aslan 2012: 105, 108, 110; Öztürk ve Plevneli 2012: 192, 196, 200)[205]. (Şekil 322)

[204] Yaptığımız görüşmede bu bilgiyi benimle paylaşan sayın Prof. Dr. Göksel Sazcı'ya teşekkür ederim

[205] Detaylı bir çalışma olarak ayrıca bkz: Corsten, T. (2007). Thracian Personal Names and Military Settlements in Hellenistic Bithynia. *Old and New Worlds in Greek Onomastics.* E. Matthews (ed.). Oxford.

Adapazarı'na bağlı Adliye Köyü'nde yer alan Tarsos antik kentinde bulunan MÖ. 2. Yüzyıla ait yazıtlı stelin, Trak isimleri taşıyan Bithynialı zengin bir aileye ait olduğu anlaşılmıştır (Güney 2014: 409-411; Rumscheid ve Held 2001). (Şekil 323)

Başta Bithynia ve Mysia olmak üzere oldukça geniş bir sahada Roma Dönemi içlerine kadar izi sürülebilen Trak kökenli şahıs ve aile isimlerinin Erken Demir Çağı'nda hız kazanan göç sürecinin bir kalıntısı mı yoksa daha geç devirlerde bölgeye açılan kültür koridoru sayesinde yapılan yeni göçlerin izi mi olduğunu anlamak zordur. Hellenistik ve Roma döneminde Anadolu'ya birer askeri güç olarak Trakya bölgesinden insanların getirilmiş olması da güçlü bir olasılıktır. Nitekim, A. Şenel, Doğu Akdeniz coğrafyasında Pers askeri sisteminin tanıttığı bir uygulama olarak, bozkır göçebeleri akınlarına karşı, kiralanarak ülke sınırlarına yerleştirilen başka atlı göçebelerle direnme stratejisinden söz eder. A. Şenel'in "Barbarı kiralayarak barbarı durdurma" ya da "kiralık barbar orduları" diye tanımladığı bu yöntemin Ege coğrafyasında da kabul gördüğü; Makedonya ve Roma İmparatorluklarının da benzer taktiklerle ordularını ilerlettiklerini söyler (Şenel 1995: 1983). Nitekim Trakya kökenli birçok atlı süvarisinin hem Hellenistik Dönem'in büyük siyasi güçlerinin ordularında hem de Roma İmparatorluğu ordusunda görev aldığı bilinmektedir (Esposito 2021; Houle 2015; Sekunda 2006: 15, 16).

Geliş şekli ne olursa olsun Trakya kültürünün yüzyıllar boyunca çeşitli şekillerle Anadolu'ya etki ettiği kesindir. Bithynia Kralı I. Nikomedes'in, siyasal otoritesinin bir göstergesi olarak MÖ. 3. Yüzyılda adına bastırdığı sikkelerinde Trakya bölgesinin Ana Tanrıça geleneğinden köklenen Tanrıça Bendis'in yer alması bu etkinin en belirgin örneklerinden biridir. Bu geleneksel Trak figürünün kullanılmış olması I. Nikomedes'in, kardeşi karşısında elde ettiği taht zaferinin sonucunda, büyük bir bölümü Trakya kökenli olan halkını birlik içinde tutma gayretinin bir simgesi olarak kabul edilir (Güney 2008: 43, dn. 16.)

T. Corsten, başkent Nikeia'da dahil olmak üzere Bithynia genelinde Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Trakyalı elitlerin hakim bir nüfusa sahip olduğunu gösteren yazıtlar olduğundan söz eder (Corsten 2006). Buna rağmen antik kaynakların da gösterdiği gibi Kuzeybatı Anadolu tek bir etnolojik yapıyla tanımlanamayacak kadar kozmopolit bir yapıya sahip olmuştur (Manoledakis 2017: 148). Bu durum kuşkusuz Bithynia için de geçerliydi. Buna rağmen epigrafik veriler

Roma Dönemi içlerine kadar Trakya kökenli halkların bölgede önemli bir nüfuza sahip olduğuna işaret eder niteliktedir.

Öte taraftan M.S. II. Yüzyılda yaşamış olan Polyainos, Bithynia'daki Astakos kentinin khorasında yer alan bataklık bir arazide Thrakialılar'ın (Thrakes) yaşadığından bahseder (Güney 2014: 416). Bu bilgi, Roma Dönemi'nin güçlü siyasal otoritesi altında Trakya kültür etkisinin yavaş yavaş yok olmaya yüz tuttuğunun bir işareti olmalıdır. Hellenistik Dönem'de Bithynia'da halkın büyük bir kısmının Trakyalı kökenine vurgu yaparcasına Bendis betimli sikke basılmasından sonra Roma Dönemi kayıtlarında Trakya kökenli halktan lokal ölçekte bahsedilmesi yaşanan asimilasyon sürecinin bir yansımasıdır.

Söz konusu epigrafik ve nümizmatik veriler yanında kültürün başka alanlarında da Trakya etkisinin Anadolu'da Demir Çağı içlerine kadar etki ettiğini gösteren veriler mevcuttur. Erken Demir Çağı'nda birkaç kuşak halinde devam ettiği anlaşılan göçlerin taşıdığı Trakya kökenli kültür etkilerinin Demir Çağı'nın diğer evrelerinde de kesilmediği ve farklı dönemlerde, farklı biçimlerde Anadolu'ya sirayet ettiğini gösteren önemli arkeolojik verilere sahibiz. Bu etkiler çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Erken Demir Çağı'nda gelmiş olan kültürlerin Demir Çağı'nın geç evrelerine kadar izlerini farklı şekillerde koruduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında kimi zaman Trakya'da doğan, kimi zaman ise daha batı ve kuzeyde doğup Trakya üzerinden Anadolu'ya aktarılan yeni kültür öğeleri karşımıza çıkabilmektedir.

Örneğin Troias Bölgesi'nde tespit edilen Arkaik Dönem çark üretimi çanak çömlek örneklerinin bazılarında Erken Demir Çağı'nın tipik el yapımı Trakya etkili mallarının süsleme öğelerinin sürdürüldüğü tespit edilmiştir. Troia'da Batı Kutsal Alanı'nda bulunan Erken Arkaik dönem gri krater ve dinos parçalarında, Erken Demir Çağı Trakya keramiklerinde görülen tırnak baskı ve yumru bezeme gibi unsurların sürdürüldüğü görülür (Aslan 2011: 414-416, Fig. 25, 28).

Yine Troas Bölgesi'nde M. Ayaz'ın gri hamurlu keramikler üzerine yaptığı çalışmalarda, Trakya kültür etkisinin baskın olduğu Troia VIIb ve çağdaşı Maydos tabakalarında ilk defa görülen Eğik koşut çizgi (balık kılçığı) ve diyagonal çizgi motiflerinin Arkaik Dönem içlerine kadar hem Troas Bölgesi yerleşimlerinde hem de

daha güneydeki Hermos Larisası ile Lesbos'taki Methymna'da kullanıldığı ortaya konulmuştur (Ayaz 2021:476, 477) (Şekil 324)

Erken Demir Çağı'nda Trakya kültürünün etkisi ile Troas Bölgesi'nin kuzey yerleşimlerinde bir anda yaygınlaşmaya başlayan kazıma ile yapılmış üçgen dizisi süslemelerinin de özellikle dinos ve maşrapa türündeki çark üretimi çanak çömlek gövdelerinde çeşitli varyasyonları ile Arkaik Dönem içlerine kadar sevilerek kullanıldığı bilinmektedir. Aynı özellik Trakya Erken Demir Çağı keramiklerinden bilinen kazıma tekniğinde yapılmış zikzak, meander, koşan dalga, diş dizisi ve baskı daire bezemelerinde de görülür. Bu süsleme öğelerinin hem Troas'da hem de Batı Anadolu'nun çeşitli yerleşimlerinde MÖ. 1. Bin yılın ilk yarısı süresince çark üretimi çanak çömleklerde kullanıldığı tespit edilmiştir (Ayaz 2021: 477- 483). Troia'nın Trakya kültür etkisindeki VIIb tabakasının keramiği üzerine hazırladığı doktora tezinde de P. Hnila'nın önemle vurguladığı üzere birer Balkan/Trakya kültür etkisi ile Anadolu Demir Çağı'na girmiş olan (Hnila 2012: 41) bu keramik desenlerinin birkaç yüzyıl boyunca Anadolu kentlerindeki yeni çanak çömlek endüstrilerinde kullanılmaya devam etmiş olması bir yandan yerleştikleri Anadolu kültüründe yoğrulan Balkan/Trakya göçmenlerinin bir yandan da kendi geleneklerini Anadolu kültürüne kattığını kanıtlar niteliktedir.

4.1. KÜLTÜR ETKİLEŞİMİNDE MİMARİ BİR UNSUR OLARAK ÇAPRAZ BİNDİRME TEKNİĞİ

Demir Çağı'nın geç evrelerinde Trakya Bölgesi'nden Anadolu kültürüne yapılan katkılara dair arkeolojik izler sadece keramik ile sınırlı değildir. En erken örneğine Doğu Trakya'da rastlanılan bir mimari öğenin birkaç yüzyıl içinde Anadolu'da farklı coğrafyalarda tekrar edildiği tespit edilmiştir. Özellikle tümülüs altı mezar anıtlarında karşımıza çıkan bu öğe, özel bir tekniğe sahip üstyapı örtüsü biçimidir. Türkçe literatüre A. M. Mansel tarafından "Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği" adıyla girmiş olan bu üst örtü sistemi, Çapraz Bindirme Tekniği ve formu gereği bir feneri andırdığı için "fener çatı" anlamına gelen Almancadaki "Laternandach", İngilizcedeki "lantern-roofed" kelimeleriyle de tanımlanmıştır (Mansel 1943: 189; Theodossiev 2007). R. Ginouvès ve A. Guimier-Sorbets ise bu çatı sisteminin önemli bazı örneklerinin Anadolu'daki Galatya bölgesinde olmasından dolayı, bu yapı türünü "Voute Galate/Galat kubbesi" olarak adlandırmışlardır (Ginouvès ve Guimier-Sorbets 1994). A.M. Mansel'e göre konsantrik (dairesel) bindirme tekniği ile linear (düz) bindirme tekniklerinin karışımı olarak değerlendirilebilecek (Mansel 1946: 9; Mansel 1974: 185) olan bu yapı tekniği, *Bingili Örtü* veya K*ırlangıçkuyruğu Tavan* adıyla da anılır (Şahin 2012: 53; Şahin 2009)

Genellikle dörtgen planlı mekanları kapatmak için kullanılan bu üst örtü sistemi, dörtgen biçimde oluşturulmuş düzgün blokların mekan üzerine çapraz oluşturacak şekilde oturtulması prensibine dayanır. Kapama blokları arasında herhangi bir bağlayıcı unsur kullanılmayan bu teknikte birbiri üzerinden çapraz hatlar şeklinde taşarak yukarı doğru yükselen kapama blokları, üzerinde yükseldiği açıklığı aşamalı bir şekilde daraltarak nihayetinde en üste gelen tek blokla tamamen kapatır. Bu uygulamada kullanılacak kapatma bloklarının sayısı ve diziliş biçimi, kapatılacak mekanın genişliğine göre değişiklik gösterir. Bu anlamda Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği ile kapatılmak istenen bir mekan için dört ana uygulama biçimi (Tip-A, Tip- B, Tip- C ve Tip- D) önerilebilir.

Tip-A uygulama biçiminde kapatma işleminde kullanılacak bloklarının köşeleri birbirine değecek şekilde yerleştirilir. Bu sayede karşılıklı birer çapraz

doğrusu oluşturan dört blok, mekan üzerinde yine dörtgen biçimli olan ancak bir miktar küçülmüş bir boşluk kalması sağlanmış olur.

Tip-B uygulama biçimin genellikle dikdörtgen planlı mekanlarda tercih edilir. Bu uygulamada mekanın üzerine konulan dört adet bloğun, kısa duvar üzerine gelen köşeleri birleşirken uzun duvar üzerine gelen köşeleri arasında boşluk kalır. Kalan boşluk ise duvarın üstüne ama bu sefer mekan duvarına paralel bir şekilde yerleştirilen ara bloklarla kapatılır. Bu uygulamada sonucunda mekan üzerinde altıgen bir boşluk kalır.

Tip-C uygulama biçiminde, kapatma bloklarının tüm köşeleri arasında boşluk kalır. Mekanın geniş olmasından kaynaklanan bu uygulamada boşluklar tıpkı bir önceki uygulamada olduğu gibi, mekan duvarına paralel yerleştirilen başka bloklarla tamamlanmış olur. Bu uygulama sonunda ise mekan üstündeki açıklık sekizgen planda küçültülmüş olacaktır.

Az da olsa tercih edilen bir Tip-D uygulama biçimi ise, kapatma bloklarının belirli bir düzene uymaksızın, çokgen boşluklar yaratacak şekilde dizilmesi prensibine dayanır. Bu teknik çok daha karmaşık ve maliyetli olmakla beraber daha büyük ölçülerdeki dörtgen mekanların kapatılmasında tercih edilmektedir. Bu uygulama biçimi, blokların yerleştirilmesindeki düzensiz yükseliş nedeniyle statik dengenin sağlanması açısından, diğer uygulamalara oranla çok daha özenli bir mühendislik tasarımı gerektirmektedir.

Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği Eskiçağ mimarlık tarihinde daha çok MÖ. 1. Binyılın ikinci yarısında ve belirli bölgelerde karşımıza çıkar. Doğu Trakya dışında Anadolu'nun antik Bithynia, Mysia, Phrygia gibi Erken Demir Çağı'nda Trakya kültür etkilerinin yoğun şekilde görüldüğü coğrafyalarda karşımıza çıkan bu tekniğe ayrıca Karia ve İonia Bölgeleri'nde de rastlanmıştır.

Batı Anadolu'da bu örneklerin görüldüğü en güney coğrafya Karia Bölgesi'dir. Bölgedeki önemli anıtlardan biri olan *Mylasa Gümüşkesen Anıtı* (Rumschaid 1995: 88 ile Karia'nın doğu ucundaki Aphrodisias kültür alanında ilk defa tarafımızdan tespit edilerek kayıt altına alınan *Yıldıztepe Tümülüsü* bu tekniğin örnekleri olarak gösterilebilir. Batı Anadolu'da kuzeye doğru ilerlendiğinde ise Ephesos kültür alanında kalan *Belevi Tümüllüsü'*nde (Eichler, Seiterle ve Kasper 1967; Mansel 1974; Çalışkan 2016; Rice 2016: 214); Lydia-Mysia sınırındaki Yukarı

Bakırçay Ovası'nda yer alan Manisa ili, Kırkağaç ilçesine bağlı Musahocaköy Köyü'ndeki *Musahocaköy Tümülüsü'*nde (Mansel 1974: 186, 187, Res. 18; Mellink 1963: 189; Ateşlier 1992: 46, 47) yine bu tekniğin üst örtünün kapatılmasında kullanıldığı görülür.

Mysia Bölgesinde Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği'nin örnekleri *Kösemtuğ Tümülüsü* (Ateşlier 1992) ve *Kepsut Tümülüsü*'nün (Mansel 1974) mezar odalarında karşımıza çıkar.

Bithynia Bölgesi'nde iki mezar anıtında da bu teknik ile kapatılmış üst örtülü mezar odaları tespit edilmiştir. Bunlardan biri *Gemlik Tümülüsü* (Fıratlı 1967) diğeri ise *Mudanya Tümülüsü*'dir (Mansel 1946). Bursa il merkezinde keşfedilen *Görükle Mezar Anıtı* (Şahin 2009; Şahin 2020) ise Bithynia Bölgesi'nde aynı çatı örgüsüne sahip olmakla birlikte, hafiri tarafından tümülüse ait olmadığı önerilmesi ile farklılık gösteren örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karabük iline bağlı Yenice ilçesinin Gökbel Köyü'ndeki *Hamas Kıranı Tümülüsü* (Yıldırım 2018), sahip olduğu mezar anıtı ile tekniğin Paphlagonia Bölgesi'ndeki temsilcilerinden biridir. Bölgedeki bir diğer benzer tavan örgüsü ile bir kaya mezarında; Karabük ili, Safranbolu ilçesi sınırları içerisinde yer alan *Gerdek Boğazı Kaya Mezarı*'nda (Johnson 2010; Vassileva 2012; Yıldırım 2018) karşımıza çıkar.

Bithynia'nın Phrygia ile olan sınır bölgesindeki *Iğdır Tümülüsü* (Tokgöz 1975) ile ona yakın bir bölgede yer alan *Yalacık Tümülüsü* (Mermerci ve Yağcı 1991), içlerinde barındırdıkları mezar odalarının üst örtü sistemi ile Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniğinin Orta Anadolu'ya doğru geçiş hattı üzerinde yer alırlar. Bu tekniğin uygulandığı mimari gelenek Anadolu'daki doğu sınırını *Gordion "O" Tümülüsü* (Young 1952; Young 1968) ile kuzeyde ise Galatia kültür bölgesinde kalan *Karalar "C" Tümülüsü* (Arık 1934) temsil etmektedir.

Mezar tepeleri geleneğinin megalitik mezarlarla başlayıp tümülüslerle sürdürüldüğü Trakya Bölgesi'nde Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği sadece bölgenin doğu bölümünde tespit edilebilmiştir. Nitekim bu geleneğin en batıdaki örneğini, Doğu Bulgaristan'da yer alan *Zhaba Mogila Tümülüsü* (Aksan 2015; Bora 2015; Archibald 1988; Dimitrova 202; Marinov 2013; Theodossiev 2007) ile *Filibe Tümülüsü* kapatılmıştır (Theodossiev 2007; Mansel 1973; Mansel 1974; Archibald

1988; Ateşlier 1992) temsil eder. Bunun dışında Bulgaristan'ın Edirne'ye olan sınırına yakın bir bölgede yer alan Mezek Köyü yakınlarındaki *Kurtkale Tümülüsü* (Archibald 1998; Ateşlier 1992; Filov 1937; Mansel 1943; Mansel 1974; Theodossiev 2007; Yıldırım 2008) ile Kırklareli'ne bağlı Pınarhisar ilçesi sınırları içinde yer alan *İslambey Tümülüsü* (Yılmaz 1994) bu tekniğin Trakya Bölgesi'ndeki diğer örneklerini barındırmaktadır.

4.1.1. Çapraz Bindirme Tekniğinde Üst Yapılı Trakya Tümülüsleri

Türkiye-Bulgaristan sınırına yakın bir yerde bulunan *Kurtkale Tümülüsü* günümüzde Bulgaristan sınırları içinde yer alan Svilingrad (Cisri Mustafa Paşa) kasabasına bağlı Mezek köyü sınırları içindedir (Şekil 325). 30 m çapında ve 6 m yüksekliğindeki tümülüs yığmasının örttüğü mezar odasında üst örtünün yapılması için bindirme tekniğinin iki farklı türünün de (Konsantrik ve Çapraz) kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu özelliği ile mezar mimarisinde önemli bir anıt olan Kurtkale Tümülüsü, düzgün orthogonal teknikte işlenmiş taşlarla inşa edilmiş ince uzun bir dromos, 2 x 1,74 m ölçülerinde dörtgen planlı bir önoda ve 3,75 m çapında, yuvarlak planlı ana odadan oluşan mezar yapısına sahiptir.

Ana odasının tavan örtüsü düzgün kesilmiş rektagonal blokların birbiri üzerinden taşırılarak yerleştirilmesine dayanan konsantrik bindirme tekniği ile inşa edilmişken dörtgen planlı ön odada üst örtü için Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği tercih edilmiştir. Pseudo-isodomik örgülü yan duvarları ile 3.48 m'lik bir alana sahip olan ön odada, 1.65 m'lik yan duvar yüksekliğinden sonra üst örtüye geçilir (Archibald 1998: 283, 3309, 340; Ateşlier 1992: 93; Filov 1937; Mansel 1943: 39-41; Mansel 1974: 188; Theodossiev 2007: 602; Yıldırım 2008: 56, 57).

Çapraz Bindirme Tekniği ile kapatılan ön oda tavanı beş kademeli bir örgüye sahiptir. Birinci kademede tekniğin Tip-B uygulama biçimi kullanılmışken ikinci ve üçüncü kademelerinde Tip-C uygulama biçimi kullanmıştır. Sekizgen planlı daha küçük boşluğu kapatmak için oluşturulan dördüncü kademe tekrar Tip- B uygulama biçimi tercih edilmiş ve nihayet beşinci kademeye ait olan tek bir dörtgen blokla tamamen kapatılmıştır.

Kurtkale Tümülüsü'nün tholos planlı ana mezar odası aynı bölgede yer alan Maltepe Tümülüsü ile karşılaştırılır (Şekil 326). Maltepe Tümülüsü'nün ilk kullanım evresi MÖ. 4. Yüzyıl'ın ilk yarısına tarihlenmiştir (Filov 1937: 303; Mansel 1943: 5-6; Mansel 1946: 9). Buna rağmen son yıllarda Maltepe Tümülüsü buluntuları üzerine yeniden yapılan değerlendirmelerinde C. Tzochev, genel olarak bu yapıyı MÖ. 4. Yüzyılın ikinci yarısı ile MÖ. 3. Yüzyıl başlarına tarihlendirilmektedir (Tzochev 2014)[206]. Birbirine yakın bu iki tümülüs mezar mimarisindeki benzerliklerden dolayı Kurtkale Tümülüsü de MÖ. 4. Yüzyılın ikinci yarısı ile Erken MÖ.3. yüzyıl arasına tarihlenir (Mansel 1946: 9; Marinov 2008: 174; Yıldırım 2008: 57; Aksan 2015: 34; Bora 2015: 99, 223).

1976 yılında G. Kitov tarafından kazısı yapılan *Zhaba Mogila Tümülüsü,* Doğu Bulgaristan'daki İstirelçe (Strelcha) yakınlarında yer alır. 20 m yüksekliğinde ve yaklaşık 90 m çapında bir yığmaya sahip olan tümülüste iyi işlenmiş bloklarla örülmüş dörtgen planlı bir ön oda ve yuvarlak planlı ana odadan oluşan mezar mimarisi tespit edilmiştir (Şekil 327). İon kymation çerçeveli, iyi işlenmiş bir ana girişe sahip olan mezarın ana odasının üstü bindirme beşik tonoz ile örtülmüşken, dörtgen planlı ön odanın tavanında çapraz bindirme tekniği kullanılmıştır (Aksan 2015:31; Archibald 1988: 288, 289; Dimitrova 2021; Bora 2015: 99, dn.59, 223, 231; Marinov 2013: 42, 175, 227; Theodossiev 2007: 603). Yapı genel özellikleriyle MÖ. 4. Yüzyıl sonlarına tarihlendirilir (Aksan 2015:31; Bora 2015: 141; Theodossiev 2007: 603).

Kurtkale Tümülüsü ve Zhaba Mogila Tümülüsü ile aynı kültür bölgesinde yer alan *Filibe Tümülüsü* Mezar anıtında da üst örtü sistemi için Çapraz Bindirme Tekniği kullanılmıştır. Tümülüs Bulgaristan'nın Plovdiv (Filibe) şehrinde yer alan ve Philippopolis antik yerleşiminin bir parçası olan Golemija Ajgar (Golemia-Aigar) nekropolünde yer almaktadır (Şekil 328). 1952 yılında kazısı yapılan bu tümülüsün dromosu yoktur. Mezar binası kareye yakın dörtgen planlı bir ön oda ve ana odadan oluşur. Her iki oda arasında geçiş kısa bir koridorla sağlanır. Ana mezar odası daha büyük ölçülere sahiptir. Her iki oda da pseudo-isodomik tarzda örülmüş yan duvarlara sahiptir. Ana mezar odasında 1.75 m yüksekliğe sahip yan duvarlardan sonra silmeli bir kornişle tavan örtüsüne geçilir. Ana odanın üstü Köşelere Aykırı

[206] Maltepe Tümülüsü'nün tarihlenmesi konusunda benzer tarihleme önerileri için bkz. Bora 2015: 231, dn. 580

Çapraz Bindirme Tekniği ile kapatılmıştır (Archibald 1988: 283, 296-298; Ateşlier 1992: 97; Mansel 1973: 156; Mansel 1974: 189; Theodossiev 2007: 602, 603). Üç kademeli bir örtü sistemine sahip olan Filibe Tümülüsü mezar odasında Tip-A uygulama biçiminin tercih edildiği görülür. Köşeleriyle birbirine yaslanacak şekilde çapraz yerleştirilen her kademedeki dörder blok sayesinde mekanın üstü giderek daralan dörtgen planlı açıklıklarla yükseltilmiş ve nihayetinde tümüyle kapatılmıştır.

Trakya Bölgesi'nde bugüne kadar tespit edilebilmiş Çapraz Bindirme Tekniğinde üst örtüye sahip mezar yapılarına Türkiye sınırları içinde kalan *İslambey A Tümülüsü'*nün de katılabileceği önerilmiştir. Kırklareli iline bağlı, Pınarhisar ilçesinin İslambey Köyü'nde 1994 yılında, müze müdürlüğü tarafından kazısı yapılan tümülüsün yığmasının, prehistorik veriler içeren bir höyükten alınmış olduğu anlaşılmıştır. Kazı sonucunda, ağır bir tahribata uğradığı anlaşılan tümülüs dolgusundan çıkarılan dağınık mimari parçalar dikkate alınarak yığma altındaki mezar anıtının bir yeniden tasarım denemesi yapılmıştır. Yapılan değerlendirmelerde dromossuz, dörtgen planlı tek odadan oluştuğu düşünülen mezar anıtının üstünün ise çapraz bindirme tekniği ile kapatılmış olması gerektiği önerilmiştir (Yılmaz 1994). Kazı heyetinin bu önerisine karşı çıkan Ş. Yıldırım ise bu mezarın üst örtüsünün tonozlu olabileceği ihtimali üzerinde durur (Yıldırım, 2008: 98)

İslambey A Tümülüsü'nde mezar odasının iç duvarları, dış duvarlarına oranla daha itinalı bir işçilik göstermektedir. Mezarın giriş duvarında süvari kabartması, oda duvarlarının iç yüzlerinde ise çeşitli süsleme öğeleri olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca iç duvarın alt kenarlarında, tüm iç cepheyi dolanan alçak kabartma süslemeler olduğu anlaşılmıştır (Yılmaz 1994). İslambey A Tümülüsü kazılarında bulunan, yan duvarlara ait kabartmalı blokların stil özellikleri dikkate alınarak, tümülüsün MÖ. 2-1. Yüzyıla tarihlenmesi gerektiği önerilmiştir (Yılmaz 1994:165-174).

4.1.2. Çapraz Bindirme Tekniğinde Üst Yapılı Anadolu Örnekleri

Trakya Bölgesindeki mezar anıtlarıyla hemen hemen aynı zaman diliminde Anadolu'da da Çapraz Bindirme Tekniği ile inşa edilmiş üst örtüleri olan tümülüs altı mezar binaları yapıldığı tespit edilmiştir. Erken Demir Çağı'nda Trakya'dan yoğun bir şekilde göçler aldığı arkeolojik olarak da bilinen Bithynia ve Mysia

bölgelerinde yer alan bu mezar tiplerine Bursa il merkezinde, Mudanya'da, Gemlik'te, Bandırma'da, Kepsut'ta, Kırkağaç ilçesine bağlı Musahacıköy'de rastlanmıştır. Bunlar dışında ise Phrygia/Galatia Bölgesi ile Batı Anadolu'da da bu tekniğin örnekleri tespit edilmiştir

4.1.2.1. Bithynia Bölgesi Örnekleri

Bursa iline bağlı Mudanya ilçe merkezinde yer alan Mudanya Tümülüsü[207], Hasanbey Mahallesi, Dikbayır sokakta, bir evin bahçesindedir. Halk arasında *Hızır İlyas Tepesi* adıyla bilinen, denize hakim bir tepe üzerindeki tümülüsün toprak yığması günümüzde tümüyle yok olmuş durumdadır. Mezar binası ise günümüzde bir evin bahçesinde, zemin kotundan aşağıdadır (Şekil 329, 330).

İlk defa 1926 yılında keşfedilen Mudanya Tümülüsü'nde dönemin Bursa Müze Müdürü Giritli Yunus Bey ve 1941 yılında ise tanıtım kitabı amacıyla yörede araştırma gezileri yapan dönemin Galatasaray Lisesi öğretmeni E. Mambourt ilk incelemeleri yapmışlardır. 1946 yılında ise A. M. Mansel tarafından kısa süreli bir kurtarma kazısı yapılarak mezar açığa çıkarılmıştır (Mansel 1946: 2).

Mezar binası ince uzun bir dromos ve onunla aynı eksende olan dörtgen planlı bir mezar odasından oluşur. Dromosun tabanı sıkıştırılmış topraktır. Yan duvarları polygonal teknikte örülmüş olan andezit taşından, tavanı ise düz levha taşlarıyla inşa edilmiştir. Dromosun kuzeybatısında yer alan dörtgen planlı mezar odası 6.7 metrekare ölçülerine sahiptir. Odanın yan duvarlarının inşasında ince ve kalın kesilmiş, dörtgen kalker taşı bloklar kullanılmıştır. Pseudo-isodomik örgü ile yükseltilen yan duvarların oda içine bakan yüzleri hafif bosajlıdır.

2,16 m yüksekliğe sahip oda duvarlarının üstünde altı tabakadan oluşan, çapraz bindirme tekniğinde bir tavan örtüsü mevcuttur. Dromos ve mezar odası yan duvarlarında farklı cins taş kullanıldığı gibi, üst örtü sisteminde de onlardan farklı bir taş cinsi tercih edilmiştir. Mudanya Mezar odası tavan örtüsünde, dromos ile mezar odasını ayıran kapı kanadında olduğu gibi yeşilimsi renkte ot taşı kullanılmıştır.

[207]Mudanya Tümülüsü 1998 yılında, bir araştırma çalışması çerçevesinde tarafımdan detaylıca incelenmiştir. Bu bölümde yapılan tanımlamalar ile ölçülendirmelerde bu incelemede elde edilen veriler de kullanılmıştır.

Tavan bloklarının mezar içine bakan yüzeyleri itinalı bir şekilde traşlanmışken dış yüzeyleri kaba bırakılmıştır.

Mezar odasını kapatan çapraz bindirme tekniğindeki örgü, detayda kendini gösteren bazı unsurlarıyla diğer benzerlerinden küçük bir farklılık gösterir. Tavan örgüsünün birinci tabakasında Tip-C uygulama biçimi tercih edilmiştir. Bu sisteme göre mezar odasının köşelerine çapraz bindirilen birinci kademe kapatma bloklarının köşeleri birbirine yaslanmamaktadır. Arada kalan boşluklar ise Kurtkale Tümülüsü'nde olduğu gibi aralara düz yerleştirilen bağımsız bloklarla değil, mezar odanın yan duvar örgüsünün yükseltilmesi yöntemiyle doldurulmuştur. Dolayısıyla birinci kademe kapatma blokları yerleştirildikten sonra mezar odasının üstüne sekizgen planlı bir boşluk kalmıştır. Bu sekizgen boşluğu daraltmak için ise köşelerden taşırılarak çapraz konulan ikinci tabaka blokları, köşeleriyle birbirine yaslanacak şekilde (Tip-A yöntemi) yerleştirilmiş ve bu sayede kare planlı daha küçük bir boşluğun kalması sağlanmıştır. İkinci kademe örtü bloklarının diziliş şeması (Tip-A) yukarı doğru devam eden diğer tabakalarda da kullanılarak en üste kalan kalan açıklık ise altıncı tabakayı oluşturan 0,93 x 59,5 ölçülerindeki tek bir kapak bloğuyla kapatılarak tavan örgüsü tamamlanmıştır.

Önceden soyulduğu için kazıları sırasında tarihlendirmeye yarayacak yeterli malzeme bulunamamış olan Mudanya Tümülüsü, mezar odasının üst örtü tekniği, oda yan duvarlarının kesme taş bloklarla örülü olması ve yan duvarların oda tabanına yakın kısmında görülen silmenin Trakya'daki Kurtkale Tümülüsü mezar binasına benzerliğinden yola çıkılarak MÖ. 4. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirirmiştir (Mansel 1946: 5-7, 10) (Şekil 331).

Mudanya Tümülüsü ile aynı kültür Bölgesi'nde yer alan *Gemlik Tümülüsü* ilk defa 1964 yılında yapılan kazılarla gündeme gelmiştir (Şekil 332, 333). Bursa ili, Gemlik ilçesinin 2,5 km güneybatısındaki Küçük Çukur Mevkii'nde yapılması planlanan bir petrol istasyonun hafriyat çalışmaları sırasında tespit edilmiş olan tümülüste Bursa Müze Müdürlüğü adına müze müdürü Vahit Armağan'ın başkanlığında kurtarma kazısı yapılmıştır (Fıratlı 1967: 224).

Kurtarma kazısı sonucunda orijinal yerinden taşınmasına karar verilen mezar anıtı, kurulu olduğu tepenin denize yakın bir bölümüne nakledilirken anıtın dromos ya da ön odası olduğu düşünülen bölümün tümüyle tahrip olduğu, sadece ana mezar

odasının yeniden kurulduğu kaydedilmektedir (Fıratlı 1967: 224; Mansel 1974: 182; Mellink 1967: 173, Lev. 59). Müze kazısı sırasında çekilen bazı fotoğraflarda mezar odasının doğusunda, kireçtaşından bloklarla yapılmış yan duvarlara ve aynı malzemeden yassı bloklarla örtülmüş olan tavana sahip bir dromos ya da ön oda olduğu anlaşılabilmektedir (Mansel 1974: 185).

Yeni yerinde inşa edilen mezar odası üzerine 1967 yılında Dr. Nezih Fıratlı (Fıratlı 1967), 1973 yılında ise Arif Müfid Mansel başkanlığında, İstanbul Üniversitesi klasik arkeoloji kürsüsünden Aziz Albek ve Haluk Abbasoğlu'ndan oluşan bir ekip inceleme çalışmaları yapmıştır (Mansel 1974).

Korunan mezar odası 4,4 metrekare ölçüsünde, kare bir plana sahiptir. Mavi damarlı Prokonnesos mermeri ile inşa edilen oda, içe bakan yüzleri itinalı işlenmiş, pesudo-isodomik teknikte örülü dörtgen bloklarla yapılmış yan duvarlara sahiptir (Ateşlier 1992: 72; Mansel 1974: 182, 183;). Mezar odasının doğu cephesinde yer alan kapı açıklığı, zırh bezemeli bir çerçeve oluşturan söveler ve lentoya sahiptir. Yan duvarlarla aynı malzemeden işlenmiş olan kapı kanadının dışa bakan yüzeyinde yer alan dikey ve yatay işlenmiş kabara süslemeli şerit kabartmalar kapı cephesine çerçeveli ve zengin bir görüntü kazandırmıştır. Mezar odasının kapı kanadındaki bu süsleme öğeleri, bir ahşap işçiliğinden esinlendiğini düşündürmektedir (Mansel 1974: 183, 184).

Çapraz Bindirme Tekniği ile kapatılmış olan mezar tavanında da düzgün kesilmiş dörtgen mermer blok levhalar kullanılmıştır. Tavan örtüsü dört kademeli bir kapatma işlemi ile tamamlanır. Örtünün tüm tabakalarında tekniğin Tip-A uygulama biçimi kullanılmış, her kademedeki kapatma blokları köşeleriyle birbirine yaslanacak biçimde yerleştirilmiştir. İlk üç tabakada birbirine köşeleriyle temas edecek şekilde çapraz bindirilen kapatma blokları sayesinde yukarı doğru tedrici şekilde küçülen dörtgen açıklıklar nihayet dördüncü tabakayı oluşturan tek bir kapatma bloku ile kapatılarak üst yapı sonlanır.

Mezar odası, yan duvarlarında kullanılan ince işçilikli, pesudo-isodomik düzende dizilmiş örgüsü ile Mudanya Tümülüsü mezar anıtının ana odası ile yakın paralellik gösterir. Buna rağmen Mudanya Tümülüsü mezar odasının üst örtüsünde, birinci kademe bloklarının dizilişinde Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniğinin ikinci biçimi (Tip-B) tercih edilirken Gemlik Tümülüsü mezar odasında tüm üst yapı

kademelerinin birinci biçimle (Tip-A) oluşturulmuş olması mimari bir farklılık olarak karşımıza çıkar (Şekil 334). Bu detay farka rağmen mimari açıdan genel olarak önemli paralellikler gösteren Mudanya Tümülüsü ile karşılaştırılan Gemlik Tümülüsü mezar odası, Trakya Bölgesi'nde, özellikle Filibe Tümülüsü mezar odasındaki üst örtü sistemleri ile benzerliği de dikkate alınarak MÖ. 4. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir (Fıratlı 1967: 224; Mansel 1974: 185-188;)

Bursa il merkezinde, Uludağ Üniversitesi yerleşkesi içinde sürdürülen inşaat çalışmaları sırasında, 2006 yılında tesadüfen bulunan *Görükle Mezar Anıtı* da Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği ile örtülmüş üst yapıya sahiptir. Bir tümülüse ait olmadığı düşünülen mezar, antik adı Odrysses olan Nilüfer çayının oluşturduğu vadiye hâkim bir tepenin zirvesinde yer almaktadır (Şahin 2009: 26; Şahin 2020: 205, 206).(Şekil 335)

Bölgede yer alan kalker taşı kullanılarak inşa edilen mezar anıtı bir dromos ve ana mezar odasından oluşmaktadır. Yapının tümünde duvarlar orthogonal teknikle inşa edilmiştir. Dromosun uzunluğu 2,58 m., genişliği 1,04 m., yüksekliği ise 1.24 m'dir. Düzgün kesilmiş dikdörtgen taşlar kullanılarak inşa edilmiş olan dromosun zemini kalker taşından plâkalarla kaplıdır. Üst örtüyü ise kalker taşından beş adet levha oluşturur (Şahin 2009: 28; Şahin 2012; Şahin 2020: 205).

Taban döşemesi ve örgü tekniği dromostaki ile aynı olan mezar odası 2,29 x 2,31 m'dir. Odanın duvarlarını oluşturan kesme taş örgü dört yatay sıradan oluşmaktadır.

Mezar Odasının tavan örtüsü ise dört kademeden oluşan Çapraz Bindirme Tekniği ile inşa edilmiştir. Tip-B uygulama biçiminin tercih edildiği birinci kademenin kapatma blokları sadece batı köşede birbirine yaslanmış diğer köşelerde aralarında boşluk kalacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Birinci tabaka kapatma bloklarından sonra kalan altıgen açıklık, ikinci kademede köşeleri birbirine dayanan kapatma bloklarıyla daraltılmıştır. İkinci tabakada kullanılan ve dörtgen planlı bir açıklıkla sonlanan Tip-A uygulama biçimi üçüncü tabakada da kullanılmış ve nihayet en üstteki dikdörtgen boşluk iki adet kapak taşı ile kapatılarak çatı örgüsü tamamlanmıştır (Şahin 2009: 26, 27; Şahin 2012; Şahin 2020: 208, Abb. 7, 8).

Görükle Mezar Anıtında yapılan kurtarma kazıları sırasında mezar odasında bulunan Bithynia Kralı II. Prusias sikkesi ile bazı keramik bulgulardan yola çıkılarak

anıt MÖ. 2. Yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir (Şahin 2009: 28-30; Şahin 2012: 53; Şahin 2020: 210 vd).

4.1.2.2. Mysia Bölgesi Örnekleri

Manyas Gölü kıyısındaki Daskyleion çevresinde tespit edilen çok sayıda tümülüs yer almaktadır. Bandırma ilçesine bağlı Aksakal kasabası ile Ergili köyü arasındaki karayolunun batısında yer alan *Kösemtug Tümülüsü* önce jeofizik araştırmalarla incelenmiş (Apa Akçığ ve Pınar 1995), 1991 yılında da Daskyleion kazı heyeti tarafından kazılmıştır (Ateşlier 1992: 5 vdd). (Şekil 336, 337)

Tümülüsün yığması 25 m çapında ve 5 m yüksekliğindedir. Yapılan arkeolojik kazının sonucunda tümülüsün, dromos önünde yer alan bir küçük oda, dromos ve ana mezar odasından oluşan kompleks bir mimariye sahip olduğu anlaşılmıştır. Dromos önündeki oda, taş döşeme tabanlı ve 2,04 x 1,53 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Üst örtüsü ise tek sıra dizilmiş düz taş levhalarla kapatılmıştır. Benzer mimari özelliklere sahip olan dromos 6,68 m uzunluğundadır. Ön odadan dromosa geçiş bir kapı açıklığı ile sağlanır. Yan duvar yüksekliği 1,82 m'dir. Dromosun üst örtüsü ise iki kademeli yerleştirilmiş düz levha taşlarla sağlanmıştır. Üst örtünün birinci kademesinde levhalar dromosun yan duvarları üzerine, aralarında ortalama 0,34 m boşluk bırakacak şekilde yerleştirilmiş, ikinci kademede ise yine benzer düz taş levhalar birinci kademede açık bırakılan boşlukları kapatacak biçimde ilk kademe levhalarının üzerine oturtulmuştur (Ateşlier 1992: 22- 28; Çalışkan 2016: 97).

Doğu-batı doğrultulu bir eksen üzerinde yer alan mezar anıtının doğu ucunda ana mezar odası yer almaktadır. Kare planlı olan mezar odası yaklaşık 3 x 3 m ölçülere sahiptir. Odanın tabanı polygonal ve rektagonal biçimli taş döşemeye sahiptir. Mezar odasını çevreleyen yan duvarlarda, tıpkı ön oda ve dromosta olduğu gibi pesudo-isodomik örgü tekniği kullanılmıştır (Ateşlier 1992: 14-19; Çalışkan 2016:97).

Kösemtuğ Tümülüsü mezar odasının üst örtüsünün inşasında Çapraz Bindirme Tekniğinin Tip-A uygulama biçimi kullanılmıştır. Beş kademeli bir kapatma örgüsüne sahip olan üst örtü sisteminin her kademesinde köşelere çapraz bir

şekilde yerleştirilen kapatma bloklarının köşeleri birbirine yaslanır. Bu uygulama biçimi ile oluşturulan ilk dört kademenin sonunda en üste kalan dörtgen boşluk 1,10 x 1,25 m ölçülerindeki kapak bloğu ile örtülerek çatı tamamlanmıştır. Üst örtünün son tabakasını oluşturan kapak bloğunun oda içine bakan yüzünde açılmış olan 0,23 x 0,23 m ölçülerindeki oyuk tavan örgüsü ile simetrik bir bütünlük sağlar (Ateşlier 1992: 19-23). Kösemtuğ Tümülüsü mezar odasının çatısındaki bu işçilik benzer çatıya sahip diğer mezar anıtlarında karşımıza çıkmayan ünik bir özelliktir.

Tümülüsü mimarisi ile buluntularıyla birlikte değerlendiren S. Ateşlier yapıyı MÖ. 4. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirmiştir (Ateşlier 1992: 119-121).

Balıkesir iline bağlı Kepsut ilçesinde de benzer üst örtü sistemine sahip bir tümülüs altı mezar yapısı literatüre *Kepsut Tümülüsü* adıyla girmiştir. Ancak ne yazık ki 1956 yılında kaçak kazılar sonunda tahrip edilen mezar anıtından bugüne ulaşabilen tek veri, N. Fıratlı tarafından çekilmiş fotoğraflar ve bu fotoğrafların yayımlandığı, A.M. Mansel imzalı bir makaledir (Mansel 1974). Fotoğrafların çekildiği tarihte bile yarısından çoğu yok edilmiş durumda olan Kepsut Tümülüsü mezar odasının tıpkı Mudanya ve Kösemtuğ tümülüslerindeki mezar odaları gibi pseudo- isodomik bir duvar örgüsü ile inşa edildiği anlaşılmaktadır (Mansel 1974: Res. 19; Ateşlier 1992: 39, 88, 89). Fotoğrafta mezar odasının üst örtüsünün de büyük ölçüde dağıtılmış bir görüntüsü vardır. İlk kademesi görülen üst örtünün Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği ile örülü olduğu anlaşılmaktadır. Bugüne ulaşan görüntüden anlaşılabildiği kadarıyla çatının ilk kademesinde tekniğin Tip-B uygulama biçimi tercih edilmiş, köşe duvarları üzerine çapraz yerleştirilen kapatma bloklarının köşeleri birbirine yaslanmadığı için aralarına yatay yerleştirilmiş doldurma blokları getirilerek ilk kademe tamamlanmıştır. Bu özelliği ile Kepsut Tümülüsü, Mudanya'daki benzeri ile yakınlık sergiler. Öte yandan Kurtkale örneği de çatının ikinci kademesinde benzer bir uygulama göstererek Kepsut Tümülüsü Mezar odasına yaklaşır.

Mysia Bölgesi'nde Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniğinde üst örtü sistemine sahip olan bir diğer mezar odası ise *Musahacıköy Tümülüsü*'nde tespit edilmiştir (Şekil 338). Manisa ilinin en kuzeydeki ilçesi olan Kırkağaç'a bağlı Musahacıköy'de yer alan tümülüs N. Fıratlı tarafından ilk defa 1963 yılında kayda

geçirilmiştir. Tespit edilmesinden önce ne yazık ki soyulmuş ve tahrip edilmiş olan mezarın üstündeki yığma büyük ölçüde düzlenmiş durumdadır[208].

Musahocaköy Tümülüsü hakkında M. Mellink, N. Fıratlı'nın çiziminin de yer aldığı küçük ölçekli bilgi notu hazırlamıştır (Mellink 1963: 189). Mellink raporunda mezar odasının 2,75 x 2,75 m ölçülerinde kare planlı bir yapı olduğunu kaydeder. Mezar odası ile aynı aks üzerinde uzanan, 2,20 x 2,75 m ölçülerine sahip bir ön oda ve 7,50 m uzunluğunda, 0,42 m genişliğinde bir dromosa sahip olan anıtta ana odanın tavanı Çapraz Bindirme Tekniği ile kapatılmıştır (Mansel 1974: 186, 187, Res. 18; Mellink 1963: 189; Ateşlier 1992: 46, 47). Burada kullanılan teknik genel olarak diğer örneklere benzese de beşinci tabakadaki kapatma biçimi ile özgünlük gösterir.

Birinci tabakada, geniş ölçülere sahip mezar odasının kapatılabilmesi için tekniğin Tip-C uygulama biçimi kullanılmış, bu sayede birinci tabakadan sonra mezar üstünde sekizgen bir boşluk kalmıştır. İkinci, üçüncü ve dördüncü tabakalarda ise çapraz yerleştirilen ve köşeleriyle birbirine yaslanan dörder blokla (Tip-A) üst açıklık, azalan ölçülerdeki dörtgen boşluklar halinde küçültülmüştür. Beşinci tabakada uygulanan kapatma tekniği başka örneklerde görülmeyen, farklı bir uygulama şeklinde karşımıza çıkar. Bu kademede mimar, dörtgen açıklığın üzerine iki çapraz ve bir düz hat halinde üç kapatma bloğu koyarak üçgen formunda bir açıklık kalmasını sağlamıştır. Bu üçgen açıklık ise en üste yerleştirilen tek bir kapak bloğu ile kapatılarak çatı tamamlanmıştır.

4.1.2.3. Paphlagonia Bölgesi Örnekleri

Karabük İline bağlı Yenice İlçesinin Gökbel Köyü'nde tespit edilen bir *Hamas Kıranı Tümülüsü*'nün hem ön odası hem de ana mezar odası Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği ile örülü bir tavan sistemine sahiptir. Tümülüs yüksek bir kayalığın zirvesindedir. Tümülüs yığmasının merkezinde yer alan ve birçok defa kaçak kazı tahribatına maruz kaldığı anlaşılan mezar anıtı, yöresel kireç taşı bloklar kullanılarak inşa edilmiş olan bir dromos ile dikdörtgen formlu ön oda ve mezar

[208] 1998 yılında Musahocaköy'deki tümülüs tarafımızdan ziyaret edilmiştir. Zeytinlikler arasında yer alan tümülüsün mezar odasının tarım yakmak amacıyla yöre halkı tarafından tamamıyla toprakla kapatıldığı ve tümülüs yığmasından geriye ise yayvan bir tepenin kaldığı gözlenmiştir.

odasından oluşur. Doğu-batı yönlü mezar anıtının ana cephesi doğuya bakmaktadır (Yıldırım 2018: 1299, 1300). Ön oda ve mezar odasının tersine daha özensiz bir duvar işçiliği olduğu anlaşılan dromostan bugüne çok küçük bir bölüm korunagelmiştir (Yıldırım 2018: 1300).

Ön oda 1,8m uzunluğunda, 1,4m genişliğinde olup kareye yakın dörtgen planlıdır. Duvarların içe bakan yüzeyleri özenli bir şekilde işlenmiş, dış kısımlar ise kaba bir şekilde bırakılmıştır. Ön oda tavanında kullanılan Çapraz Bindirme Tekniğiyle inşa edilmiş örtü üç kademelidir. Her üç kademede de Tip- A uygulama biçiminin kullanıldığı üst örtü sisteminde, köşelere çapraz yerleştirilen bloklar, yukarı doğru daralan dörtgen boşluklar bırakacak şekilde köşeleriyle birbirine yaslanmaktadır. En üste kalan 0,30 x 0,45 m ölçülerindeki dikdörtgen açıklığı da 0,20 m yüksekliğindeki bir kapak taşı ile kapatılarak üst örtü tamamlanmıştır (Yıldırım 2018: 1301).

Ön odada olduğu gibi orthogonal stilde örülmüş duvarlara sahip ana mezar odasında da çapraz bindirme tekniği ile inşa edilmiş bir üst örtü sistemi mevcuttur. 2,4 x 1,7m ölçülerindeki mezar odasının duvarları 2,35m yüksekliğe sahiptir. Tıpkı ön odada olduğu gibi burada da mekan örtüsünde üç kademeli bir Çapraz Bindirme Tekniğinin uygulandığı görülür. Her üç kademede de bloklar Tip- B uygulama biçimine göre düzenlenmiştir. Bu uygulamada kullanılan dört adet kapatma bloğunun kısa duvar üzerine oturan köşeleri birbirine yaslanmışken uzun duvar üzerine oturan diğer iki köşesi aralık bırakılmış ve aralık kalan kısımlar, düz yerleştirilen bloklarla kapatılmıştır. Bu sayede de her bir kademede yapılan yerleştirme işlemi sonrasında mezar odası üstünde giderek yukarı doğru daralan ölçülerde altıgen planlı bir boşluklar kalmış ve en üstte kalan açıklık kapak taşı ile kapatılarak tavan örgüsü sonlandırılmıştır.

Gökbel Köyü, Hamas Kıranı Tümülüsü mezar anıtı gerek mimari özelliklerinin analojik karşılaştırması ve gerekse aynı kültür bölgesinde yer alan çapraz bindirme tekniğinde üst örtüye sahip kaya mezarı dikkate alınarak MÖ. 4. Yüzyıla tarihlendirilmiştir (Yıldırım 2018: 1308).

Gökbel Köyü'nde Hamas Kıranı Tümülüsü ile aynı coğrafya ve kültür alanı içinde yer alan *Gerdek Boğazı Kaya Mezarı*, Safranbolu ilçesi sınırları içerisinde yer alan Karakoyunlu Köyü'ndedir (*Şekil 339, 340)*. Ön cephesinde tamamıyla ana

kayanın işlenmesi ile yapılmış, plasterli anta duvarları arasında üç adet sütun ve üçgen alınlığı ile Phryg ve Akhamenid sanatı etkileri görülen Gerdek Boğazı Kaya Mezarı beş ayrı mezar odasından oluşur. Bunlardan üst katta yer alanlardan birinin ana kaya olan tavanında Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniğini taklit eden bir tavan süslemesi yer almaktadır. Süsleme öğesinde tavanı oluşturan örgünün beş kademeli olduğu görülmektedir (Yıldırım 2018: 1307).

Gerdek Boğazı kaya mezarı, mimari özelliklerinden dolayı MÖ. 4. yüzyılın ortalarına tarihlendirilir (Johnson 2010: 353, 354; Vassileva 2012: 247; Yıldırım 2018: 1308).

4.1.2.4. Phrygia/ Galatia Bölgesi Örnekleri

Erken Demir Çağı'nda Trakya kültür etkilerinin belirgin bir şekilde görüldüğü bir diğer bölge olan Phrygia'da da Geç Demir Çağı'nda Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniğinin mezar odası çatı sisteminde tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bölgenin, Trakya üzerinden gelen Avrupa kökenli Galatlar tarafından işgalinden sonra bu tekniğin sıklaştığı, yapılan tarihlendirme önerilerinden anlaşılmaktadır.

Gordion'un iki kilometre batısında yer alan *Gordion 'O' Tümülüsü*, yapılan arkeolojik kazılardan önce ne yazık ki soyulmuştur. Beş metre yüksekliğinde toprak yığmaya sahip tümülüste birbirine koridorlarla bağlanan dikdörtgen ve kare planlı birer odadan oluşan, kireçtaşı bloklarla inşa edilmiş bir mezar anıtı yer almaktadır. Ön oda 2,47 x 1,67 m ölçülerindedir. Daha büyük olan ana oda ise 2,47 metrekare ölçülerindedir (Young 1956; Young 1968).

Mezar anıtının her iki odasında da üst örtü çapraz bindirme tekniği ile kapatılmıştır. Mezar anıtının genel planında dikkati çeken simetrik mimari uygulamaların, üst örtü sisteminde de belli oranda öne çıkarıldığı dikkat çeker.

Mezar anıtının her iki odasında da en üstteki kapak da dahil olmak üzere yedi kademeli bir örtü sistemi kullanılmıştır. Ön odanın üst örtüsünde Tip-C ile Tip-A uygulama biçimi her bir kademede dönüşümlü bir şekilde uygulanmıştır. Bu sayede ilk tabaka sonunda sekizgen, ikinci tabaka sonunda dörtgen planlı kalan tavan açıklığı yukarı doğru, aynı şekilde daralarak yükseltilmiştir.

Ana odanın üstünde uygulanan çapraz bindirme tekniğinde ise ilk üç kademede, ön oda ile benzer şekilde Tip-C ile Tip-A uygulama biçimi dönüşümlü olarak kullanılmış ancak son üç tabakada Tip-A uygulamaya yer verilmiştir.

Tarihlendirmeye kriter olabilecek buluntu vermeyen Gordion 'O' Tümülüsü, bölgedeki diğer benzer mezar yapıları ile yapılan analoji gereği MÖ. 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Young 1952: 252; Young 1968).

Ankara'nın 60 km kuzeybatısında bulunan Karalar Köyü'nde 1933 yılında kazıları yapılan üç tümülüsten biri *Karalar 'C' Tümülüsü*'dür. Tümülüsün etrafı iri bloklarla örülü bir istinat duvarı ile çevrelenmiştir. Tümülüs yığması altında 3,20 x 3,20 m ölçülerinde bir mezar odası, 2,10 x 1,70 m ölçülerinde bir ön oda 1,00 x 0,80 m ölçülerinde kısa bir dromostan oluşan mezar anıtı vardır. Yapı öğelerinin aynı aks üzerinde olmadığı, ön odanın belirli ölçüde ana oda aksından kaydığı görülür. Her iki odada yan duvarlar pseudo-isodomik düzende örülüdür (Arık 1934: 139 vd).

Karalar 'C' Tümülüsü'nde hem ön odanın hem de ana odanın tavanı, Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği ile örülüdür. Ön oda tavanı, altı kademeli bir kapatma örgüsüne sahiptir. Birinci tabaka sonunda Tip- B uygulama biçimiyle yerleştirilen kapatma blokları, mekan üzerinde daralan bir altıgen boşluk bırakmıştır. Bundan sonraki tabakalarda ise Tip- D uygulama biçimi dahilinde tanımlanabilecek, karmaşık bir kapatma sistemi tercih edilmiştir. İkinci ve üçüncü tabakada dokuzgen, dördündü tabakada sekizgen, beşinci tabakada beşgen ve altıncı tabakada ise dörtgen açıklık kalacak şekilde düzensiz bir çapraz bindirme tekniği uygulandığı görülür. Benzer bir uygulama, daha geniş üst açıklığa sahip olan ana mezar odasında kullanılmıştır. Mezar odasının üstü birbirinden farklı çokgenler oluşturan yedi kademeli bir çapraz bindir tekniğinde üst örtü sistemi ile kapatılmıştır. Bu çokgen planlı çapraz bindirme tekniği, üst örtü sistemi için tercih edilen kapatma bloklarının boyutlarının küçük olması ile ilişkilidir. Karalar 'C' tümülüsü mezar odalarının karmaşık geometrik planlarla yükselen üst örtü sistemi, çapraz bindirme tekniğinin kullanıldığı Anadolu ve Trakya Tümülüslerinde görülmeyen ünik bir örnektir.

Özellikle Karalar 'B' tümülüsünde bulunan yazıtı dikkate alan R.O. Arık köyde yer alan diğer tümülüsler gibi Karalar 'C' Tümülüsü'nün de Galat şeflerinden birine ait olduğunu ve MÖ. 1. Yüzyıla tarihlenmesi gerektiğini önermektedir (Arık 1934: 164-165).

Phrygia'nın kuzeybatısında, antik Bithynia Bölgesi sınırında tespit edilen *Iğdır Tümülüsü*'nde de Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği ile kapatılmış üst örtü sistemi bulunmaktadır. Tümülüs, Eskişehir iline bağlı Sarıcakaya ilçesinin Iğdır Köyü sınırları içindedir. Tümülüste 1974 yılında müze kurtarma kazısı yapılmıştır (Tokgöz 1975) (Şekil 341, 342)

40 m çapındaki tümülüs yığmasının kuzeydoğu kesimine yerleştirilmiş olan mezar binası kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan dromos ve mezar odasından oluşan bir plana sahiptir. Giriş kuzeydoğu cephededir. 2,24 x 1,10 m ölçülerindeki dromos, içe bakan yüzleri itinalı işlenmiş olan taşlarla yapılmış pseudo-isodomik örgülü duvarlara sahiptir. Kazı sırasında bulunan bir levhadan yola çıkarak, dromos tavanının levha dizisi ile kapatıldığı düşünülmüştür (Mert, Şahin ve Altın 2018: 220, 222; Tokgöz 1975: 151, 152).

Mezar odası 2,40 x 1,59 m ölçülerinde, dikdörtgen planlıdır. Duvar örgüsü itibariyle dromos ile benzerlik gösteren mezar odasının üst örtüsünde çapraz bindirme tekniğinin kullanıldığı, ele geçen az sayıdaki in-situ çatı bloğu sayesinde anlaşılmıştır (Tokgöz 1975: 152). Eldeki veriler sayesinde üst örtünün, ilk tabakada altıgen boşluk yaratacak şekilde (Tip-B) yerleştirilen kapatma bloklarının sonraki tabakalarda yukarı doğru tedrici olarak küçülen dörtgen boşluklar bırakarak (Tip-A) yükseldiği anlaşılmaktadır. Üst örtü, en üstteki boşluğu örten kapak hariç dört kademeden oluşmaktadır.

Iğdır Tümülüsü mezar anıtında, duvar örgülerinin işçiliği, dromosta ve mezar odasının tavan döşemeleri ile mezar odası yan duvarlarında görülen silmeli işleyiş özellikleri bu anıtı Mudanya Tümülüsü ile Kösemtuğ Tümülüsü'ne yaklaştırmaktadır. Iğdır Tümülüsü'nün kazılarını yapan D. Tokgöz de hem mimari özellikleri hem de kazıda ele geçen birkaç parça keramik bulgudan yola çıkarak bu mezar anıtını MÖ. 4. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlemiştir (Tokgöz 1975: 152; Yıldırım 2018: 1306).

Ankara ile Eskişehir arasında yer alan Nallıhan ilçesine bağlı Yukarı Bağdere Köyü'nde yer alan *Yalacık Tümülüsü*'nde de çapraz bindirme tekniğinin üst örtü sisteminde tercih edildiği anlaşılmaktadır (Şekil 343). Tümülüste Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi adına 1989 yılında yapılan kurtarma kazısında kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan, ana girişi kuzey batıya bakan mezar anıtı ortaya

çıkarılmıştır (Mermerci ve Yağcı 1991). Anıt 4,50 m uzunlukta bir dromos, 1,10 x 1,10 m ölçülerinde, kare planlı bir ön oda ve 1,94 x 1,94 m ölçülerine sahip, daha büyük ölçüde kare planlı bir ana mezar odasından oluşmaktadır (Mermerci ve Yağcı 1991: 165).

Dromos duvar örgüsü poligonal biçimlidir. Dromosun ön odaya yakın yarısında, kum taşı levhalarla yapılmış bir üst örtüsü olduğu, aynı örtü tipinin ön odayı da kapattığı anlaşılmaktadır (Mermerci ve Yağcı 1991: 165).Ön oda ve ana mezar odası, düzgün dikdörtgen formunda kesilmiş, iç yüzleri itinalı işlenmiş pembemsi andezit taşı ile örülüdür. Mezar odasının tavan örtüsünün sadece ilk tabakası günümüze ulaşmıştır. Bu tabakada, köşelere aykırı çapraz yerleştirilen kapatma bloklarının aralarının açık bırakıldığı ve bu araların da mekan duvarlarına paralel yönde yerleştirilmiş bloklarla doldurulduğu görülmektedir. Bu yerleştirme şekliyle, mezar odasının ilk tabaka üst örtü düzeninin Tip-C'ye uygun olduğu ve sekizgen planlı bir boşluk bıraktığı görülür. Mezar odası üst örtüsünün ilk tabaka bloklarından sonra nasıl devam ettiği bilinmese de kazıyı yapanlar tarafından, yukarı doğru bir sıra dörtgen, bir sıra sekizgen boşluk kalacak şekilde üst örtü sisteminin sürdürülmüş olabileceği önerilmiştir (Mermerci ve Yağcı 1991: 165, 166).

Yalacık Tümülüsü kazılarında, tarihlendirmeye yarayacak arkeolojik bulguya rastlanmamakla birlikte kazı ekibi bu tümülüsün MÖ. 2-1. Yüzyılda yapıldığını iddia etmiştir (Mermerci ve Yağcı 1991: 166, 167).

4.1.2.5. Batı Anadolu Örnekleri

Antik Dönem'de İonia Bölgesi'nde yer alan ve İzmir ili, Selçuk ilçesine bağlı Belevi köyü sınırları içindeki *Belevi Tümülüsü* 65.40 m çapı ve yığma etrafını çevreleyen krepis duvarı ile Batı Anadolu'daki görkemli mezar anıtlarından biridir. Küçük Menderes Vadisi'ne (antik Kaystros) hakim bir topografik konumda ve çevredeki önemli antik kentleri birleştiren antik yol hatlarının kavşağında yer alan Belevi Tümülüsü Ephesos'un 12 km. kuzeydoğusundadır. Aynı adla anılan mausolleumun hemen batı yanındaki yükseltinin üzerinde yer alan tümülüs ince uzun bir dromos ile dörtgen planlı üç odadan oluşan bir mezar binası vardır. Bina tümülüs yığmasının merkezinde yer almaktadır. Kuzey-güney yönünde uzanan binanın ana

cephesi güneye bakar (Eichler, Seiterle ve Kasper 1967: 12, 13; Mansel 1974: 186, Res. 17; Çalışkan 2016: 36; Rice 2016: 214, 215).

Uzun dromos ana kayaya oyulmuş ve üzeri taş levhalarla kapatılmıştır (Çalışkan 2016: 38). Dromosun planındaki düzensizlik nedeniyle, yapının bu bölümü odalarla aynı aksta yer almaz.

Belevi Tümülüsü'nde mezar binasının en kuzeyde yer alan ana odası Düz Bindirme Tekniği ile yapılmış bir üst örtü sistemine sahipken, ortada yer alan ve daha büyük olan ikinci odada tavan Çapraz Bindirme Tekniği kullanılmak suretiyle kapatılmıştır. Çapraz Bindirme Tekniği ile kapatılan ön oda 3,75 x 3,75 m ölçülerinde oldukça büyük sayılabilecek bir mekandır (Eichler, Seiterle ve Kasper 1967: 13; Mansel 1974: 186; Rice 2016: 216; Theodossiev 2007: 604;). Ölçüleri gereği birkaç kademe halinde yerleştirilmiş bloklarla kapatılması beklenen bu geniş mekânın sadece bir kademe kapatma bloğu ve bir kapak taşı ile örtülmüş olması son derece dikkat çekicidir. Örtünün uygulanan tek kademesinde Tip-A uygulama biçiminin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Belevi Tümülüsü, arkeolojik kazılar yapılmadan önce soyulduğu için tarihlendirmeye referans olabilecek mezar hediyesi bulguları az sayıda ve dağınık olarak ele geçmiştir. Tümülüsün kazısını yürüten S. Kasper, mezar odasındaki ion kymationlarının stil özellikleri ile dağınık durumdaki küçük buluntulardan yola çıkarak tümülüsün kuruluş evresini MÖ. 6. yüzyıl ortalarına tarihler[209].

4.1.3. Çapraz Bindirme Tekniğinde Üst Yapılı Tümülüslere Yeni Bir Örnek: Aphrodisias Yıldıztepe Tümülüsü

Kuzey Karia'da yer alan ve yer yer komşusu olan Lydia ve Phrygia'dan kültür etkileri hissedilen Aphrodisias'ın kültür alanı içinde yer alan bir mezar anıtında da ana mezar odasının tavan örgüsü Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme

[209] Aktaran: Theodossiev 2007: 604; Bora 2015: 99; Rice 2016: 213Kasper'in tarihleme önerisinin detayları için bkz: Kasper, S. (1975). Der Tumulus von Belevi. *Archäologischer Anzeiger*: 223-32; Kasper, S. (1976-1977). Der Tumulus von Belevi (Grabungsbereicht). *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*. 51: 129-80; Kasper, S. (1978), Der Tumulus von Belevi, *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology Ankara*. Cilt 1. (ss.393-394). Ed.: Ekrem Akurgal. İzmir- 23-30/9/1973. Ankara.

Tekniği ile örülü bloklarla kapatılmıştır[210]. Kayıtlara Yıldıztepe Tümülüsü adıyla giren anıt Aphrodisias'ın 7 km batısında, Dandalaz Çayı'nın (antik Dandalos/Morsynos) ise batı yanında yükselen ormanlık tepe üzerinde yer alır. Tarihi belirsiz bir dönemde kaçak kazılar ile tümülüs dolgusunun batı cephesi açılarak mezar odasına girilebilir bir alan oluşturulmuştur. Ancak mezar için halen büyük ölçüde toprak dolguya sahiptir (Şekil 344).

Yığması büyük ölçüde aşınmış olan tümülüs altında yer alan mezar anıtı kısa bir dromos, dörtgen planlı ön oda ve yine dörtgen planlı ana mezar odasından oluşan bir plana sahiptir. Anıt doğu-batı yönlü olup giriş cephesi batıya bakar. Tüm anıt düzgün kesilmiş dörtgen mermer bloklar kullanılarak inşa edilmiştir (Şekil 345, 346).

Dromos, taban ölçüleri itibariyle 1,62 m genişliğinde 2,63 m uzunluğundadır. Toprak dolgu sebebiyle taban döşemesi görülemeyen dromosun yan duvarları belirli bir seviyeye kadar düz bir hat halinde yükselirken sonrasında blokların düz bindirme tekniğinde içe doğru taşırılarak yerleştirilmesi şeklinde yukarı doğru daralan, üçgen pramidal formda, sahte kubbe biçimli bir tavan örgüsü ile sonlanır.

Dromostan 0,88 m genişliğinde bir kapı açıklığından geçilen ön oda 1.80 x 2.02 m ölçülerinde, dikdörtgen planlıdır. Dromosa açılan kapının eşiğinden 0,67 m derinde, mermer döşeli bir tabana sahip olan ön odanın yüksekliği 1,76 m'dir. Odanın üstü iki büyük mermer levha ile kapatılan düz tavan şeklindedir. Ön odanın tabanında, kaçak kazılarla yaklaşık üç metre derinlikte kazılmış olan 1,62 m uzunluğunda, 0,55 m genişliğinde, doğu batı yönünde uzanan açıklık, orijinalinde bu alanda da bir gömü sandukası olabileceğini düşündürmektedir.

Ön odadan, dikdörtgen bir kapı açıklığı ile girilen ana mezar odası 2,45 m x 2,41 m ölçülerinde bir plana sahiptir. Kaçak kazı dolgusu nedeniyle taban seviyesine yakın olan yarısı net olarak görülemeyen mezar odasında, girişin iki yanında birer adet kline olduğu anlaşılmaktadır. Kapının karşı cephesinde üçüncü bir kline olup olmadığı ise tespit edilememiştir.

Tümülüse halk tarafından Yıldız Tepe adının verilmesinin sebebi ana mezar odasının tavan örtüsünde kullanılan Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniğidir. Odanın üst örtü sistemi düzgün kesilmiş, kalın cidarlı dörtgen bloklarla inşa

[210] Yıldıztepe Tümülüsü 2017 yılında tarafımızdan tespit edilerek Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 01.06.2017 tarih ve 6553 sayılı kararı ile Birinci Derece Arkeolojik sit alanı olarak tecil edilmiştir. Tümülüsün bulunduğu yerin koordinatları: N. 37º 43' 9,65/ D. 28º 38' 36,7

edilmiştir. Kapak taşıyla birlikte üç tabaka halinde inşa edilen tavan örgüsünde Çapraz Bindirme Tekniğinin Tip-A uygulama biçimi tercih edilmiştir. Birinci tabakayı oluşturan bloklar yerleştirildikten sonra 1,68 x 1,68 m ölçülerinde kare bir boşluk kalır. Bu boşluk ikinci tabaka bloklarıyla daraltılmıştır. İkinci tabaka bloklarından sonra ise mezar odası üzerinde 1,20 x 1,20 m ölçülerinde bir boşluk kalmaktadır. Bu boşluk da üçüncü tabakayı oluşturan kapak taşıyla kapatılarak çatı örgüsü tamamlanmıştır (Şekil 347-348, Lev. 1-4).

Kaçak kazı tahribatları sonucunda, mezar odalarının yan duvarlarında yer yer blokları dikey yönde birbirine bağlayan demir dübel ve kurşun kalıntıları ortaya çıkmıştır.

Yoğun bir kaçak kazı tahribatına uğrayan tümülüsün yakın çevresinde tarihlendirmede kullanılabilecek az sayıda keramik bulgu tespit edilebilmiştir. Yüzeyde belirlenen kurşun sırlı bir kase parçası tümülüsün Hellenistik Dönem sonundaki kullanımına işaret eder niteliktedir[211].

Mimarisi açısından değerlendirildiğinde, genel özellikleri açısından Anadolu'da Klasik ve Hellenistik Dönem'de sıklıkla karşılaşılan benzerleri bilinen Yıldıztepe Tümülüsü'nde özellikle dromos ve ana mezar odasının tavan örgüsü dikkat çeker.

Dromosta kullanılan, düz bindirme tekniği ile örülü yalancı tonoz Anadolu ve Ege'de MÖ. 2. Bin yıla inen bir kullanım geleneğine sahiptir. Bu örgü biçiminin en erken örneklerine Hititler'in Başkenti Hattuşa'da rastlanır. Kentte bindirme tekniği ile inşa edilmiş tavana sahip sekiz adet geçit tespit edilmiştir (Gür 2012b, 15). Bunlardan en tipik olan örnek Büyükkaya'daki tonozlu geçittir (Naumann, 1998: 129-130, Res. 128). Aynı dönemde bu teknik Myken kültür dünyasında karşımıza çıkar. Tiryns Batı Geçidi ile aşağı sitadelin kuzeybatı bölümünde yer alan iki yer altı galerisini birleştiren koridorun tavan örgüsünde de bindirme tekniği ile yapılmış yalancı tonoz uygulamasının başarılı bir örneğini görmek mümkündür (Brysbaert 2015: 81, 83, Fig. 9; Wright 2006: 35, fig. 1/14). Mykenai'de bu tekniğin kullanıldığı çeşitli yapılar olduğu bilinmektedir (Burlingame 2011: 24, Fig. 3-5). Bu tekniğin

[211] MÖ. 1. Yüzyılda Tarsus'ta ortaya çıktığı düşünülen Kurşun sırlı keramikler hakkında detaylı bilgi için bkz: Oransoy, A. "Antik Çağda Anadolu'da Kurşun Sırlı Seramikler" 1. *Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu*, 15 Ağustos - 5 Eylül 2001: Eskişehir, Türkiye; Gabelmann, H. (1974). Zur Hellenistisch-Römischen Bleiglasurkeramik in Kleinasien. *Jahrbuch des Deutschen Archaeologischen lnstıtuts und Arcaeologischer Anzeiger*. 89: 260-307

Anadolu'da MÖ. 1. Binyılda görülen en erken örneği Eski Smyrna'da kent surlarının bir parçası olarak yapılan çeşme yapısıdır (Nicholls 1958-1959: 58 vdd, fig. 13, 15). Bu yapı MÖ. 7/6. Yüzyıla tarihlenir (Tomay 2017: 485, 486, Res.6;). Anadolu'da MÖ. 6. Yüzyıla tarihlenen, bindirme tekniğinde üst yapıya sahip bir başka yapı ise Dardanos Tümülüsü'dür (Çalışkan 2016: 60 vd, Şek. 3.41, 3.49).

Yıldıztepe Tümülüsü'ndeki düz bindirme tekniğinde, belirli bir yüksekliğe kadar birbiri üzerinden içe doğru taşırılarak yalancı tonoz oluşturulan dromosta tavanın düz levhalarla kapatılmış olması, Dardanos Tümülüsü mezar odasındaki tavan örgüsü ile benzerlik sergiler.

Düz bindirme tekniğinin MÖ. 1. Bin yılda çok daha yoğun kullanıldığı bölgelerden biri Trakya'dır (Guirdzhiiska, Zlateva ve Glavcheva 2017: 2; Stoyanova 2015). Buluntularının yardımıyla MÖ. 5. Yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Tatarevo Mezar Anıtında dörtgen planlı mezar odası düz bindirme tekniği kullanılarak kapatılmıştır (Stoyanov ve Stoyanova 2016: 314, Fig. 1, 3). Bulgaristan'da, Hisarya yakınlarında yer alan ve mezar mimarisi ile son derece dikkat çekici unsurlar barındıran ve mimari süsleme öğeleri ile MÖ. 4. Yüzyıla tarihlenen Chetinyova Tümülüsü'nde ön oda tavanı düz bindirme tekniği ile kapatılmıştır (Stoyanov ve Stoyanova 2016: 323, Fig. 9; Stoyanova 2015: 162, 163, Fig. 12).

Dromosunda düz bindirme tekniği ana mezar odasında ise çapraz bindirme tekniği kullanılan Yıldıztepe Tümülüsü'nde kültürler arası bir etkileşim olup olmadığını söylemek, eldeki verilerin azlığı nedeniyle olanaksızıdır. Ama yapının genel taş işçiliği ve iki bölümünde kullanılan bindirme tekniği uygulamalarının yaygın olarak kullanıldığı kronolojik aralık dikkate alındığında Yıldıztepe Tümülüsü'nün de Hellenistik Dönem içlerinde bir tarihe verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

4.1.4. Çapraz Bindirme Tekniğine Sahip Tümülüslerin Kökeni ve Gelişimine Dair Öneriler

Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği genellikle tümülüs altı mezar anıtlarında ve MÖ. 1. Bin yıl içinde belirli bölgelerde karşımıza çıkan ünik bir mimari uygulama biçimidir. Eldeki veriler, Myken Devri'ne ve Roma İmparatorluk

Dönemi başlarına tarihlenen birer tekil örnek dışında bu çatı sisteminin MÖ. 4 -1. Yüzyıllar arasında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Doğu Trakya'nın belirli bölümlerinde, Mysia, Bithynia, Paphlagonia, Phrygia, İonia, Karia gibi antik Anadolu bölgelerinde karşımıza çıkan bu mimari uygulamaya sahip mezarların birçoğunda tarihlendirmeyi güçlendirecek nitelikteki küçük buluntulara rastlanılamamıştır. Bu nedenle tarihlendirme önerileri daha çok mezarların mimari benzerliğine dayanan analojik karşılaştırmalarla yapılan değerlendirmelerdir. Önerilen tarihlendirmeler dikkate alınacak olursa bu çatı örgüsünün tercih edildiği kronolojik yelpaze dört farklı dönemde karşımıza çıkar: Birinci dönem, Belevi Tümülüsü'nün tek örnek olarak temsil ettiği Arkaik Dönem (MÖ. 6. Yüzyıl)'dir. Tekniğin en yaygın olduğu zaman ise Geç Klasik Dönem'e denk gelen MÖ. 4. Yüzyıl ikinci yarısıdır. Trakya'da Kurtkale, Zhaba Mogila, Filibe, Anadolu'da ise Mudanya, Gemlik, Hamas Kıranı gibi örnekler Bu dönemi temsil ederler. Bu mezarların tarihlendirmesinde, diğer örneklerin dayanak gösterilmesi ve destekleyici başka arkeolojik veri olmayışı öneriyi kuşkulu hale getirse de Anadolu'daki Kösemtuğ ve Iğdır Tümülüslerinde tarihlendirme yapılırken mimari analoji yanında az da olsa ele geçmiş olan keramik bulguların dikkate alınması Çapraz Bindirme Tekniğinin MÖ. 4. Yüzyıldaki kullanımı konusundaki kuşkuları azaltmaktadır.

Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği'nin yaygın olarak kullanıldığı bir başka zaman aralığı ise Hellenistik Dönem'dir (MÖ. 2-1. yy). Trakya'da İslambey Tümülüsü, Anadolu'da ise Görükle Mezar Anıtı, Gordion 'O' Yümülüsü, Karalar 'C' Tümülüsü, Yalacık Tümülüsü ve olasılıkla Afrodisyas'taki Yıldıztepe Tümülüsü bu dönemde yapılmış örnekler arasında sayılabilir.

Tekniğin Antik Çağ içinde son olarak kullanıldığı bir diğer dönem ise Erken Roma İmparatorluk Çağı'dır. Bu örneğin tek temsilcisi ise Mylasa'daki Gümüşkesen Anıtı'dır. Gümüşkesen Anıtı hem genel mimarisi hem de çatı örgüsünde kullanılan yarı plastik süsleme öğelerinin zenginliği ile tekniğin ulaştığı sanatsal zirveyi temsil eder.

Tüm bu tarihlendirme önerileri ışığında, tekniğin MÖ. 1. Bin yıldaki en erken örneği olan Belevi Tümülüsü, tüm diğer örneklerin öncülü olarak değerlendirilmektedir. Bu görüş, Anadolu'daki ve hatta Trakya'daki tüm çapraz

bindirme çatılı tümülüs altı mezarlarının Batı Anadolu'dan yayıldığını savlar (Bora 2015: 99; Mansel 1943: 25-34; Mansel 1946: 9; Mansel 1974: 186;Theodossiev 2007; Rice 2016: 213, 447; Vassileva 2012: 247;).

İlk defa Belevi Tümülüsü'nün ana odasıda yaygın tipiyle kullanıldığı öngörülen çapraz bindirme tekniğinin ilk öncüsünün ise Girit Adası'ndaki Praesos'ta bulunan "B Mezarı" olduğu önerilmiştir (Şahin 2020: 214). Hatta A. M. Mansel, *Praesos B Mezarı* ile başlatılan bu üst örtü mimari geleneğini MÖ. 6. Yüzyılda Belevi Tümülüsü'ne taşıyan kültür aktarımında zincirin ara halkalarını Karia Bölgesi'nde, Leleg kültür sahasındaki bazı örneklerle tamamlamak ister. Ona göre Alazeytin'de yer alan bir Leleg konutunda ve Orakbükü'ndeki bir mezarda bu çatı örgüsünün benzerleri mevcuttur (Mansel 1943: 24, 25, Abb. 28, 29.). Bu bilgileri referans alan M. Şahin, Çapraz Bindirme Tekniği'nin Myken dünyasındaki tekil oluşu sebebiyle o kültürün bir buluşu olmasa da Girit'ten Karia yoluyla Batı Anadolu'ya yayıldığını iddia eder (Şahin 2020: 214). Hellenistik Dönem'de Batı Anadolu kökenli gezici mimarların, öz yurtlarının mezar mimarisini Trakya Bölgesi'ne de taşıdıkları; bu çatı örgüsünün de bu yolla Trakya'ya taşındığı iddia edilir (Yıldırım 2018: 3007).

Çapraz Bindirme Tekniği'nde yapılmış üst örtüye sahip tümülüs mezar tipinin Batı Anadolu'dan doğarak Trakya'ya yayıldığı görüşü eldeki veriler ölçüsünde en kabul edilebilir öneri olsa da tartışmaya açık bazı unsurlar olduğu da kesindir. Şöyle ki Belevi Tümülüsü'ne köken olarak ele alınan Girit *Praesos B Mezarı*, uzun bir dromos ve 2,5 x 2,5 m ölçülerindeki kare mezar odasından oluşur. Mezar odasının yıkılan üst örtü sisteminin, Köşelere Aykırı Çapraz Bindirme Tekniği ile oluşturduğu, korunmuş olan birkaç parça levha sayesinde anlaşılmaktadır. Buluntuları itibariyle en erken kullanım evresi Myken Devri'ne tarihlenen *Praesos B Mezarının* Geometrik Dönem ve MÖ. 4. Yüzyılda da kullanıldığı anlaşılmıştır (Bosanquet ve Marshall 1901: 245-247, Fig. 14). Dolayısıyla, mezarın bugüne ulaşan çatısının ilk evrede mi yoksa, Çapraz Bindirme Tekniği'nin yaygın olduğu son evrede kiyapıya eklendiği sorusu cevapsız bir şekilde ortada durmaktadır.

Öte yandan Belevi'deki mezar odasının tarihlendirmesi sadece bazı mimari detayların yorumlanmasına dayandırılmaktadır ve ne yazık günümüzde yeniden

inceleme olanağı olmayan bu mezar için önerilen tarihlendirmenin sağlamasını yapmak mümkün değildir[212].

İonia Bölgesi'nin antik dönemde başarılı taş ustalarına ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Nitekim Pers Kralı I. Dareios'un Susa'daki sarayında yapılan kazılarda ele geçen bir yazıtta, sarayın inşasında Sardeis ve İonialı taş ustalarının görev aldığından söz edilir (Kent 1950: 144; Ratté 2011: XV). Bu nedenle İonia'daki Belevi Tümülüsü'nün MÖ. 6. Yüzyıl gibi erken bir tarihte bu kadar başarılı bir mimari düzenlemeyi yakalamış olması şaşırtıcı değildir. Öte yandan, bölgenin aktif ustalarının gezici faaliyetlerle, Belevi Tümülüsü'nde kullandıkları Çapraz Bindirme Tekniğini kuzeybatı Anadolu üzerinden Trakya'ya taşımış olabileceğine dair öneri de ilk bakışta oldukça dikkat çekici gelebilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki Belevi Tümülüsü'nün çatı örgüsünün, Batı Anadolu'da çağdaşı ya da yakın dönem benzerini henüz bilmiyoruz. Onun tekil örnek olması, Belevi Tümülüsündeki uygulamanın Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'daki Klasik-Hellenistik dönem örneklerine öncül olabileceği önerisini tartışmalı kılmaktadır. Aradaki en az yüzyıllık boşuk da bu ilişkinin gücünü azaltır.

Belevi Tümülüsü ana odasında görülen Çapraz Bindirme Tekniği, hem dönemsel ve bölgesel açıdan tekil örnek olması sebebiyle hem de sadece iki tabakadan oluşan basit uygulama biçimi ile bağımsız olarak inşa edilmiş bir örnek izlenimi vermektedir.

Köşelere Aykırı Çağraz Bindirme Tekniği'nin köken itibariyle ahşap mimariden gelişmiş bir uygulama olduğu ve farklı dönemlerde yüzyıllar boyunca kullanılmış bir teknik olabileceği düşüncesi son derece akla yakındır. Nitekim tekniğin tarihin farklı dönemlerde ve hatta günümüzde bile birçok bölgede kullanılması köklü bir evrensel geleneğin temsilcisi olduğu gerçeğini ortaya koyar. Orta Asya ve Kuzey Asya steplerinde, tarih öncesi dönemlere kadar inen konut mimarisinde kullanıldığı önerilen (Kutlu 2020) bu teknik, MÖ. 2. Yüzyıda Doğu Asya'da (Luo 2022), günümüzde ise Doğu Anadolu konutlarında (Yıldırım ve Hidayetoğlu 2006: 335) tercih edilmiştir.

[212] Belevi Tümülüsü Nisan 2022 yılında tarafımdan ziyaret edilmiş ancak kapalı olan mezar odasına girmem mümkün olmamıştır. Mezar anıtı kapalı olan Belevi Tümülüsü'ne dair tek tarihlendirme referansı Kasper'in görüşleridir. Bu görüşler, kapalı durumda olan mezar anıtı nedeniyle kritik edilememektedir. Oysa Belevi Tümülüsü de yeni arkeolojik veriler ışığında yeniden ele alınmalı ve tarihlendirme önerisi gözden geçirilmelidir.

A.M. Mansel'in Karia Bölgesi'ndeki Leleg mimarisinde dikkat çektiği benzer tavan örgülerinden birinin mezar yapısında ama ötekinin bir konutta olması da bu açıdan dikkat çekicidir (Mansel 1943: 24, 25, Abb. 28, 29.).

Ayrıca bu teknik, dörtgen planlı mekanların üst örtüsünün yaratılması açısından son derece kullanışlı, pratik ve düşünülebilecek bir tekniktir. Bu yönüyle tekniğin farklı coğrafyalarda ve zamanlarda bağımsız olarak üretilmesi mümkündür. Bu açıdan Belevi'den Trakya'ya ya da Girit'ten Trakya'ya bir kültürel etki bağı kurmak zoraki bir bağlantı çabası ve indirgemeci bir teori olarak kalabilir. Dolayısıyla bu tür, pratik kullanıma dönük mimari uygulamalarda kültürel bağlantı ve etkileşim kurma girişiminin kesinlikle başka kültürel, etnolojik, filolojik bağlantılarla desteklenmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda, Batı Anadolu'da MÖ. 6-5. Yüzyıla ait benzer örnekler bulunana kadar Belevi Tümülüsü'nü Çapraz Bindirme Tekniği'nin Anadolu ve Trakya'daki öncülü olarak görmek, yeterince kanıt içermeyen, zorlama bir hüküm olacaktır.

Ancak Çapraz Bindirme Tekniği'nin birbiriyle tarihsel ve kültürel bağı olan iki bölgede hem de hemen hemen aynı yüzyıllarda ortaya çıkması, Belevi örneğinde ortaya konulan "Bağımsız Gelişim Modeli" ile açıklanamaz. Aksine kronolojik bütünlük ve kültürel başka öğelerin bağlantılı olması gibi detaylar teorinin "kültürel iletişim modeli" çerçevesinde kurulabilmesi olasılığını güçlendirir.

Bu bağlamda MÖ. 4. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Trakya Bölgesi'nde ve bu bölge ile Erken Demir Çağı'ndan beri açık bir kültürel (hatta belki etno-kültürel) koridor kurulmuş olan kuzeybatı Anadolu'da (Mysia-Bithynia-Paphlagonia) hemen hemen aynı dönemde Çapraz Bindirme Tekniğinde yapılmış üst örtülü tümülüs altı mezar anıtlarının kullanılması son derece dikkat çekicidir. Bu veriler, Geç Demir Çağı'nda, bir başka deyişle MÖ. 1. Binyılın ikinci yarısında Trakya ve Anadolu arasındaki bölgesel etkileşimin, Erken Demir Çağı'ndan kalan bir hızla devam ettiğinin kanıtı olmalıdır. Zira söz konusu bu mimari, Batı Anadolu'daki örnekler gibi tekil değildir. Öte yandan belli bölgelerde yoğunlaşan bu çatı tipine sahip tümülüs mezarlar, mimari tasarlama açısından da bir bütünlük sergiler.

MÖ. 1. Bin yılın ikinci yarısında Kuzeybatı Anadolu ile Trakya arasında kurulan kültürel koridosrun tek simgesi de Çapraz Bindirme Tekniğine sahip

tümülüsler değildir. Her iki bölgede kendini gösteren mezar mimarsindeki birçok benzerlik bu kültür ağının, hatta belki de halk göçlerinin en belirgin kanıtları arasında yer alır.

Bithynia Bölgesi'nde yer alan ve Hellenistik Dönem'e tarihlenen, İzmit sınırları içindeki *Akyazı Tümülüsü* (Fıratlı 1953: 15-25) ile Adapazarı'na bağlı Tersiye Köyü'ndeki *Tersiye Tümülüsü* ve *Aytepe Tümülüsü* (Fıratlı 1960: 22-25.) Trakya Bölgesi'ndeki çağdaş mezar mimarisi ile önemli paralellikler sergiler (Güney 2014: 409-411).

Orta Trakya'nın ve Rodop Dağları'nın MÖ. 1. Binyılın ikinci yarısında tipik tümülüs altı mezar mimarisi olan konsantrik taşırma tekniğinde inşa edilmiş, sahte (kovan) kubbeli çatılara sahip mezar odası geleneği bir yüzyıl sonra Bithynia'da, çapraz bindirme tekniğinin kullanıldığı mezar odaları ile hem zaman olarak kendini gösterir (Güney 2014: 409-411). Doğu Trakya'da Kırklareli B Tümülüsü, Eriklice Tümülüsü, Karakoç Tümülüsü, Akviran Tümülüsü ve Batkın A Tümülüsü'nde örnekleri görülebilen (Yıldırım 2008: 216, 217) sahte (kovan) kubbeli mezar geleneğinin Bithynia'daki en güzel örneklerinden biri ise A. M. Mansel'in mimari özelliklerini Trakya'daki benzerleri ile karşılaştırıp MÖ. 4. yüzyıla tarihlediği Gebze'deki *Kutluca Tümülüsü*'dür (Bora 2015: 138; Mansel 1968; Mansel 1973).

Tümülüs geleneğini, Erken Demir Çağı'ndan itibaren Trakya'dan gelen kültür etkisi ile kazandığı düşünülen Paphlagonia'da (Yıldırım 2018: 1304) özellikle Geç Klasik ve Erken Hellenistik dönem tümülüslerinde dikkati çeken bazı mimari uygulamalar Trakya benzerleri ile yakın paralellikler gösterir (Aksan 2020; Yıldırım 2018: 1304; Yıldırım ve Demirci Bal 2016: 235).

Kuzeybatı Anadolu ile Trakya kültürleri arasında güçlü bir kültür/göç koridorunun göstergesi olan bu benzerlikler "bağımsız gelişim modeli" ile açıklanamayacak kadar grift bir kronolojik ve mimari bütünlüğe sahiptir.

Trakya-Anadolu kültür ağı içinde değerlendirilen mezar mimarisinin neredeyse tümünde öncülün Makedonya ve Trakya olduğu fikri, yapıların tarihlendirme önerilerine dayanılarak öne sürülürken (Aksan 2020: 95; Yıldırım 2018: 1304; Yıldırım ve Demirci Bal 2016: 235), Çapraz Bindirme Tekniğinde tavan örgüsüne sahip tümülüsler Anadolu'da doğup Trakya'ya yayıldığını iddia etmek (Mansel 1974) çok da gerçekçi değildir.

"*Her ne kadar bugün elimizde bulunan pek mahdut malzemeden kesin sonuçlar çıkarmak mümkün değilse de pek eski geleneklerin yurdu olarak karşımıza çıkan Anadolu'da bu örtme tarzının icad edilmemiş olsa da gelişmiş ve buradan Kurtkale mezarının gösterdiği gibi, Trakya'ya geçmiş olduğu söylenebilir*." (Mansel 1974: 186).

A.M. Mansel'in bu sözü bile iddianın teknik açıdan ne denli zayıf olduğunun bir nişanesi gibi durmaktadır.

Genel olarak birçok çeşidi olan Bindirme Tekniği, Makedonya'da[213] MÖ. 5-4. yy'a ait yüzlerce ve son derece başarılı örnekle temsil edilmektedir (Aksan 2020: 95). Bindirme Tekniğinde mimarinin bir türü olan (Theodossiev 2007: 606) Çapraz Bindirme Tekniği'nin mezar mimarisinde kullanımı ise Balkanlar'da sadece Doğu Trakya'da ve MÖ. 4. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılır.

Yukarıda detaylarıyla anlatıldığı üzere başta Bithynia ve Mysia bölgeleri olmak üzere Geç Demir Çağı'nda (Klasik-Hellenistik Dönemler) bariz bir Trakya kökenli etnolojik nüfus olduğu gerçeği göz önüne alınacak olursa, bu dönemde Ana yurt Trakya ile sürdürülen sosyal ve tecimsel ilişkilerin sonucunda çapraz bindirme tekniğinde çatı sistemine sahip mezar tipolojisinin bölgeye taşınmış olması son derece doğaldır. Hatta Kuzeybatı Anadolu örnekleri için Trakya ile kurulan bu analojik etkileşim teorisi, arada henüz bir bağlantı örneği olmayan Belevi Tümülüsü ile kurulmak istenilen etkileşim önerisinden çok daha gerçekçi olacaktır.

Orta Anadolu'da örneklerine rastlanılan Çapraz Bindirme Tekniğinde yapılmış üst örtülere sahip tümülüs mezarların ise Trakya Bölgesi üzerinden Galatlar tarafından getirildiği önerilir (Rice 2016: 213; Theodossiev 2007: 602-603; Yıldırım 2018: 3007) . MÖ. 280 yılında kuzeybatı Avrupa'daki yurtlarından güneye doğru harekete geçen Galatlar'ın (Keltler) kuzey dünyasının siyasal, sosyal ve kültürel gücünü Ege ve Doğu Akdeniz dünyasına taşırken (Arslan 2002: 5,6, 39) getirdikleri bir unsurun da Trakya'da görüp benimsedikleri Çapraz Bindirme Tekniği ile örülmüş örtülere sahip tümülüs olması son derece mantıklıdır.

---

[213] Tholos mezar geleneği ve bununla bağlantılı olarak konsantrik bindirme tekniği ile yapılan üst örtüler ile düz bindirme tekniği ile yapılan yalancı tonoz örgüsünün Makedonya yoluyla Trakya'da yaygınlaşmasında Myken Dönemi'ndeki benzer uygulamaların etkisi olabileceği de akla gelmektedir. Ancak her iki dönem arasındaki uzun süreli kronolojik kopuş bu kültürel etkileşim olasılığını sorunlu hale getirmektedir. Nitekim K. E. Rice de Teselya Bölgesi'ndeki Myken Çağı uygulamalarının Makedonya'daki Geç Klasik-Hellenistik Dönem mezar tavan uygulamalarını etkilediği yönündeki teorilere dikkat çekmekle beraber bu önerinin her iki dönem yapıları arasındaki yapısal farklılıklar nedeniyle tartışmalı olduğunu vurgular (Rice 2016: dn.330).

Phryg İmparatorluğunun hakimiyet yılları boyunca, Trakya/Balkanlar ile Orta Anadolu arasındaki kültür koridorunun açık olduğunu düşündürecek arkeolojik veriler mevcuttur. Pryglerin yıkılmasından sonraki dönemde bu oluşan siyasal boşluk MÖ. 3. Yüzyıl başından itibaren kitlesel Galat göçleriyle doldurulmuştur. Galat göçleri ile birlikte başlayan kronolojik süreç içine oturtulan, Orta Anadolu'daki Hellenistik Devre ait (MÖ. 2-1. yy) Çapraz Bindirme Tekniği uygulamalarını bu göçlerle birlikte okumak, şu anki veriler ışığında en gerçekçi öneridir.

Çapraz Bindirme Tekniği'nin nasıl oldu da Doğu Trakya'da MÖ. 4. Yüzyıl ikinci yarısında bir anda ortaya çıktığı sorusuna verilecek cevaplar ne yazık ki şimdilik kesin kanıtlardan yoksundur. Ancak bu tekniğin, geçmişi çok eskiye dayanan basit bir ahşap mimari taklidi olduğu düşünülecek olursa MÖ. 1. Binyılın ikinci yarısında taş mimaride bu tekniğin kullanılmasının kaynağı Doğu Rodop Dağları'nın ormanlarla kaplı yörelerinde kullanılan ahşap mimaride aranabilir. Ancak bu görüş de eldeki veriler ölçeğinde spekülasyondan öteye geçemez.

Benzer bir üst örtü tekniğinin Etruria Bölgesi'ndeki mezar binalarında MÖ. 5. Yüzyıldan itibaren kullanıldığına vurgu yaparak Trakya'daki örneklerin bu kaynaktan doğduğu yönündeki iddialar (Şahin 2020: 215) ise hem coğrafi kopukluk hem de Etruria'daki örtü tiplerinin Trakya'dakilerden farklılıklar göstermesi nedeniyle tartışmaya açıktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM
GENEL DEĞERLENDİRME

5.1. ELDE EDİLEN TEORİ VE VARSAYIMLAR

Bu çalışma Erken Demir Çağı çerçevesinde iki temel değer üzerine inşa edilmiştir. Bunlardan birincisi Doğu Trakya'daki kültürün dinamikleri yani bir başka deyişle tüm özneleriyle tanımlanması, ikincisi ise Trakya ya da daha genel anlamıyla Balkanlar'da yaşanan Erken Demir Çağı kültür öğelerinin Anadolu'ya dönük etki ve izlerinin ortaya konması.

Bu bağlamda Doğu Trakya Erken Demir Çağı kültürel biçimlenişine dair elde edilen sonuçlar, daha önceden yapılan yayınlarda ortaya konulan bazı değerlendirmelerin yeniden gözden geçirilmesi, kimi önerilerin olumlanması, kimi önerilerin ise gerekçeleriyle reddedilmesi ve revize edilmesi şeklindedir.

Bu bağlamda sorulacak bazı soru başlıkları üzerinden değerlendirmeler yapılıp bilimsel öneriler ortaya konulmaya çalışılabilir. Sorular ve değerlendirmeler her ne kadar Doğu Trakya özneline yoğunlaşsa da aynı zamanda Tüm Trakya Erken Demir Çağı kültürlerine de referans yapılabilecek içeriklere sahip olduğu unutulmamalıdır.

Kuşkusuz Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kültürü için ilk sorulan/sorulabilecek olan soru şudur:

Doğu Trakya Bölgesinde Demir Çağı'nın başlangıcı hangi tarihe verilmelidir?

Sławomir Kadrow, tarih öncesi çağ değişimlerinde iki dönem arasındaki çevresel felaketler, askeri istilalar, devrimler ve teknolojik yeniliklerin belirleyici olduğunu vurgular (Kadrow 2017: 11). Taş çağları sonrasında bir bölgenin dönemsel ayrımı, modern tarihçiler tarafından madenlerin başta silah üretimi olmak üzere toplumsal yapının ve üretim teknolojisinin birçok alanında yaygınlık kazanmasına dayanılarak yapılır. Kadrow'un sözünü ettiği teknolojik değişim de bunu temsil eder. Nitekim Demir Çağı'nın başlaması da, demir madeninin toplumsal kullanımdaki yaygınlaşmasına koşut bir tanıma sahiptir. Bugüne kadar yapılan birçok araştırma Trakya üzerinden Troia'ya ve Myken kentlerine gelen göçlerde, gelen halkların demir madenin yaygın kullanılmasına dayalı bir teknolojiyi bildiklerini ve bu bilgi

çerçevesinde üretilen demir silahlar ile o güne kadar girmeye cesaret edemedikleri Troia gibi güçlü kaleleri çok daha kolay bir şekilde ele geçirdikleri teorilerini ortaya koymuştur (Bkz. Bölüm I).

Ancak bir madenin nerede hangi zaman çizgisi aralığında yoğun kullanım kazanmaya başladığının net olarak belirlenememesi "yaygınlık" kavramını göreceli bir noktaya taşır. Tam bu noktada, söz konusu madenin büyük toplumsal olaylardaki rolü devreye girer. Bu da Kadrow'un "çevresel felaketler, askeri istilalar, devrimler" tanımlarının içinde değerlendirilebilir. Bir madenin keşfine dayalı gelişen ve geniş halk gruplarını kapsayan kimi olaylar tarih metodolojisi çerçevesinde keşfedilen madenin yaygın kullanımının bir izi olarak kabul edilir ve bu olaylarla başlayan yeni süreç o madenin adıyla anılan bir devri başlatmış olur.

Buna rağmen tüm bu yaşananların demir teknolojisinin yaygın kullanımı ve bu sayede kuzeyden gelen halklar tarafından demir silahların kullanılması ile açıklanamayacağını öneren görüşler olduğu da bilinmektedir. Demir madenin Avrupa kültürlerinde ilk kullanımının MÖ. İkinci binyıla kadar indiğine dair görüşlere dair Balkanlar'da bu madenin yaygın kullanımının MÖ. 1. Binyılın içlerine dek geç bir evrede görüldüğü de bilinmektedir.

E. Bozhinova, Erken Demir Çağı'nda üretimi artan demir aletlerin üretim merkezi olarak Batı Rodoplar ile Doğu Trakya'yı işaret eder. Özellikle de Doğu Trakya'da Ortaçağ'da önemli bir demir savaş topu üretim merkezi olan Kırklareli ilinin, Demir köy ilçesine ve Tekirdağ'ın doğusundaki Heraion Teikhos yerleşiminin bulunduğu bölgenin doğal rezerv alanlarına dikkat çeker (Bozhinova 2008: 48). Buna rağmen Doğu Trakya'da demir madeninin yaygın bir kullanıma girdiğini gösterecek bulgular yoktur. Her ne kadar bunun araştırma eksikliğinden kaynaklanıyor olabileceği akla gelse de Trakya'nın diğer bölümlerinde de demir obje ve özellikle de demir savaş aletlerinin Erken Demir Çağı'nda çok da yaygın olmaması Doğu Trakya'daki eksikliği belirli bir bilimsel mantığa oturtmaktadır.

Eğer Demir Çağı, Doğu Trakya'da demir madeninin yaygın kullanımına koşut bir tarihte başlatılmayacaksa, bu dönemin başlangıç kriteri ne olmalıdır? S. Kadrow'un, tarih öncesinde çağ değişimleri için önerdiği kriterler arasında yer alan *askeri istilalar* teorisine "halk hareketleri" başlığını da ekleyerek konuya açıklık getirmenin mümkün olduğu kanaatindeyiz.

Demir madeninin hangi ölçüde silah olarak kullanıldığı tartışmalarından bağımsız olarak önümüzde duran bir tarihsel gerçek vardır ki o da Troia'da ve Myken kentlerinin birçoğunda neredeyse aynı kültür tabakalarında ortaya çıkan yeni tip çanak çömlekler. "Barbar Keramiği" adıyla tanımlanan bu yeni çanak çömleğin sayısal ve niteliksel oranı saray uygarlıklarında bir değişimin tanımlayıcısı olarak kabul edilmiştir. Öyle ki bölgeye dışardan gelen yeni bazı kültür öğelerinin sebep olduğu bu değişim süreci – kültürün geliş yönündeki tartışmalardan bağımsız olarak- herkes tarafından bugüne kadar kabul edilmiştir. Söz konusu bu "barbar keramiği" ya saray uygarlığını yıkmış ya da saray uygarlığının başka sebeplerle yıkılmasının ardından onun yerini işgal etmiştir. Troia'da VIIb1 tabakası ile Kıta Yunanistan'da GH IIIC evresinin başlangıcıyla tanımlanan bu yeni dönem S. Kadrow *askeri istilalar* önermesine ve bizim "halk hareketleri" başlığımıza uygundur.

Her ne kadar Kıta Yunanistan'daki kimi yerleşimlerin GH IIIB tabakasının sonlarından itibaren söz konusu bu "Barbar keramiği" görünse de bu durumun istisnai kimliği, bu yeni kültürün "yaygınlık" kazandığı GH IIIC evresini başlangıç olarak kabul etmenin önünde engel olmadığı kanaatindeyiz.

Troia ve Kıta Yunanistan'da görülen ve -Kıta Yunanistan'da en azından bir bölümü- Trakya Bölgesi kaynaklı olarak kabul edilen yeni kültür öğelerinin başlağını evrelerin (VIIb1 ve GH IIIC) başlangıcı için son araştırmalarla elde edilen tarihlendirme önerileri kabaca MÖ. 1190/80 yıllarına denk gelmektedir.

Trakya Bölgesi Erken Demir Çağının başlangıcı için ana referans noktası olarak Troia ve Kıta Yunanistan'da görülen verilere atıf yapılması "Helensantrik" ya da "Anadolu merkezci" bir yaklaşım içinde olduğumuzu düşündürmemelidir. Zira hemen hemen aynı tarihlerde, yani kabaca MÖ. 1200 tarihinde Trakya'nın kuzeyindeki kültürler için Hallstatt A1 ve Babadağ I evresi başlatılır. Dolayısıyla Kuzeyde Hallstat A1 ve Babadağ I evresi ile Troia'da VIIb1 ve Kıta Yunanistan'da GH IIIC başlangıç evreleri kronolojik bir bütünlük sergiler. Doğu Trakya'da yer alan Taşlıcabayır Tümülüsü ile Arpalık Dolmeninin kuruluşu da bu evrenin ara bağlantısını kurması açısından önemlidir.

Troia VIIb1'de ve GH IIIC başlangıç evresinde görülen Balkan/Trakya kaynaklı çanak çömlekler, Hallstatt A1, Babadağ I kronolojik evrelerinde görülen keramikler ve Doğu Trakya'da da en net şekilde Taşlıcabayır/Arpalık bulgularıyla

tanımlanan çanak çömlek buluntular net olarak ne bir önceki dönemin, Geç Tunç Çağı'nın ne de bir sonraki dönemde ortaya çıkacak olan baskı bezemeli keramiklerin benzeridir. Her iki dönemden de etkiler alan bu evre malzemesi kendi özgün kimliği ile karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kuzeydeki Hallstatt A1 ve Babadağ I kültürlerini, Çatalka kültürü ile birlikte Geç Tunç Çağı sonuna verirken Bulgaristan Trakyası'ndaki kronoloji çalışmalarında tartışmalara neden olmuştur. Kimi araştırmacılar kabaca MÖ. 12. Yüzyıla tarihlenen bu evreyi Geç Tunç Çağı içinde görmek isterken kimi araştırmacılar ise "Geçiş Evresi" başlığı ile bu dönemi tanımlamaktadır.

Troia'da VII. Tabakayı, Kıta Yunistan'da GH IIIC'yi Romanya'da Babadağ kültürünü ve kuzey Balkan bölgesinde Hallstat kültürünü başlatan bu süreç geniş bir coğrafyayı içine alan büyük çaplı bir kültür değişiminin, halk hareketliliğinin işaretidir. MÖ. 12. Yüzyıl içine tarihlenen arkeolojik malzemenin hemen öncesi ve sonrası ile uyumlu özellikler yanında bazı uyumsuzluklar göstermesi kültürün doğasına gayet uygundur. Bu benzerlik ve farklılaşma kültürel bir dönüşümü ya da büyük halk hareketlerinin varlığını ortaya koymamıza engel değildir. Çünkü kültür kavramı, toplumsal yaşamın ürünüdür (M. Şahin 2019: 459) ve insan varlığı ile tanımlanabilen bir olgudur. İnsanın var olduğu her yerde o insanın kültürü de süreklilik gösterir. Dolayısıyla yeni bir kültürün oluşum sürecinde, eğer eski kültüre sahip insanların toplu bir şeklide yok edilmesi, tamamen o coğrafyadan gönderilmesi söz konusu değilse eski kültür bir süre daha varlığını devam ettirir; a ki insan yeni bir kültürel yapıyı, kültürlenme süreci ile içselleştirene kadar. Bu kültürel geçişkenliğin doğasına uygun bir durumdur ve tersi zaten mümkün değildir. Tarihte de kültürlerin birbiri ile iç içe geçişi ve zaman içinde kültürlenme süreci ile birlikte baskın olan yeni kültürel yapıların doğuşu çok sayıda örnekle temsil edilir. MS. 11. Yüzyılda Anadolu'ya giren Orta Asya kökenli Türk budunlarının kurdukları birçok güçlü devlet teşkilatı ve toplumsal yapıda birkaç yüzyıl boyunca Bizans ve hatta Hellen/Roma kültür öğelerini sürdürmüş olması (Vryonis 1999: 48), Türkçeleşen yeni toponom isimleri yanında çok sayıda yerel bir tarihsel dil ya da Rumca'dan

kalan ismin yüzyıllarca sürmesi (Kuban vdğ. 1999; 377) gibi özellikler bu konu için son derece açıklayıcı bir örnektir[214].

Bu bağlamda Trakya Bölgesi'nde de Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçişin, keskin bir kültürel değişimle olması beklenemezdi. Geç Tunç Çağı'nda bölgenin güçlü bir kültürel birikimi taşıyan zengin nüfusu olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Erken Demir Çağı ister yerel etkilerle başlasın isterse dışardan gelen bir göç sürecinin sonucunda doğsun, bir önceki çağın kültür kodlarını bir süre daha sürdürmek zorunda kalmıştır. Demir Çağı ile birlikte Karadeniz'in ve Balkanlar'ın kuzeyinden Trakya Bölgesine kayan kimi budunların varlığını öne süren teorilerin gerçekliği ışığında düşünülecek olursa, belli ki yeni gelen halklar ne kadar güçlü olursa olsun Trakya'da bir asimilasyon sürecini işletmekten ziyade sembiyotik bir ilişki modeli geliştirerek varlıklarını sürdürmüştür. Nitekim sembiyotik ilişki, sosyolojik olarak ortak yaşam kültürüne dayanır. Bu da hem gelenlerin hem de yerlilerin kendi kültür öğelerini -en azından bir süre- koruyarak sürdürmelerini sağlar. Dolayısıyla Geç Tunç Çağı'na ait bazı kültür öğelerinin Demir Çağı'na ait yeni öğeleriyle bir arada tespit edilmiş olması gayet doğal bir süreçtir ve mutlaka bir "Geçiş Evresi" olarak tanımlamayı gerektirmektedir. Yeni kültür öğelerinin varlığı ya köklü bir toplumsal hareketlenmenin ya da güçlü bir teknolojik devrimin habercisi olabilir. Bu ölçüden bakılarak kültürel ya da tarihsel bölümleme yapıldığında Trakya Bölgesi'nde MÖ.12. yy tabakalarını "Geçiş Evresi" olarak tanımlamak anlamlıdır. Bu tarih Trakya ve çevre kültürlerde Erken Demir Çağı için tipik malzeme olarak kabul edilen "Yivli Keramik" geleneğinin de doğduğu bir dönemdir. Bu nedenle iki kültürün bir arada görüldüğü bu evreye ait tabakalar da Demir Çağı olarak tanımlanmalıdır.

MÖ. 12. yüzyıl ile başlayan bu büyük değişimin Hem Kıta Yunanistan'da hem Kuzeybatı Anadolu'da hem de Trakya Bölgesi'nde Demir Çağı'nın başlangıcı olarak anılması Balkan arkeolojisinde prehistorik dönemlerden beri yaşanan

[214] Kültürel etkileşimin yüzyıllarca süren örneğini müzik ve folklor üzerinden inceleyen bir çalışma olarak bkz: Turan, Ayşe (2020), Kültürler Arası Etkileşim Örneği Olarak Rum Dansları ve Dans Müzikleri Üzerine Bir İnceleme, *Balkan Müzik ve Sanat Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 15 – 25; Eğitim kurumları üzerindeki etkisi için bkz: Türk, İbrahim Caner. (2018), Bizans Eğitim Müessseselerinin Osmanlı Eğitim Müesseselerine Tesiri. *Kesit Akademi Dergisi,* Yıl: 4, Sayı:14 (Haziran 2018), 94 - 114

kronolojik karmaşanın en azından bu dönem için ortadan kalkmasına sebep olacak, bir bütünlük yakalanmış olacaktır.

Trakya arkeolojisi çalışmalarının kronoloji araştırmalarının bir ayağını da zamandizini ismlerinde yaşanan karmaşa oluşturmaktadır. Ege arkeolojisinde kullanılan, Geometrik, Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönem gibi Antik dönem isimlemelerinin Trakya arkeolojisi çalışanlar tarafından da kullanıldığı bilinir. Bu bağlamda şu soru sorulmalıdır:

Trakya/Balkan araştırmalarında MÖ. 1. Binyılın kronolojik ayrımında hangi isimler kullanılmalıdır?

Trakya Bölgesi M.Ö. 1. Binyıl kültürlerinin tanımlanmasında kullanılması gereken terminoloji de bölge kültürleri konusunda yapılan çalışmalar açısından önemli bir detaydır. Özellikle ülkemizde yapılan çalışmalarda Trakya'nın MÖ. 1. Bin yıl kültürleri kronolojik ayrıma tabi tutulurken Protogeometrik, Geometrik, Arkaik gibi dönem isimlendirmelerinin kullanıldığı görülmektedir. Oysa bölgede kronolojik tablo oluştururken Ege arkeolojisinin, zaten bazı yönleriyle sorunlu olan kronolojik isimlendirmesinden mümkün olduğunca uzak durulması gerektiği düşüncesindeyiz. Avrupa merkezci bir tarih perspektifinin 18-19. yy'da hazırladığı Ege (yaygın deyimiyle Yunan/Hellen) kronoloji tablosunu, son derece farklı dinamiklerle gelişen Trakya arkeolojisinde kullanmak hem ciddi bir bilimsel kafa karışıklığına sebep olacak hem de bilim etiğine aykırı olacaktır. Özellikle MÖ. 1. Binyılın ilk yarısında, bölgenin göçebe/ kırsal karakterli sosyal ve kültürel yapısını yansıtan arkeolojik verilerin yer aldığı bir dönem için Ege kronolojik isimlendirmenin kullanılması son derece yanlış olacaktır. MÖ. 8. Yüzyılın sonlarından itibaren bölgeye giriş yapan Ege kökenli koloniler, kurulan epoikialar, emporionlar bölgeye güçlü bir şekilde Ege kültür öğelerini taşımış olsa bile bu yeni unsurlar tüm bölgenin kültürel kimliğinin ana tanımlayıcısı olmaz. Nitekim tüm Trakya koloni kentlerinde yapılan kazılar dikkatle incelendiğinde bu gerçek kendini gösterecektir. Her ne kadar görsel nitelik açısından öne çıkan özellikleri nedeniyle Ege kökenli bulgular müzelerde daha çok yer bulsa da bu materyaller, neredeyse binyılın sonuna kadar yerel kaynaklı malzemenin yanında çok düşük bir oranla temsil edilir. Bu nedenle, Trakya bölgesi kazılarında bulunan Ege kaynaklı kültür öğeleri Ege kronolojisinden alınan bir

dönem ismiyle tanımlanabilir ancak bölgenin genel kronolojisinde bu tanımlama kullanılmamalıdır.

Bakış açımızı anlatan bu özet, bölge arkeolojisinin çalışanlar açısından da genel kabul görmüş durumdadır. Chapman ve arkadaşlarının (Chapman vdğ. 2009: 158) Trakya bölgesinde Erken Demir Çağı'ndan sonraki süreci yani kabaca MÖ. 600 ile Roma İmparatorluğu'nun bölgede egemen olduğu MÖ. 1. Yüzyıl ortalarına kadar geçen zaman aralığını da "Trak-Hellenistik evre" olarak tanımlaması, Ege kronolojisine olan temkinli yaklaşımın örneğidir.

Bizce Erken Demir Çağı'ndan sonraki dönem yani kabaca MÖ. 7. Yüzyıldan itibaren Trakya kültür tarihi "Geç Demir Çağı" ana başlığı altında, Odrys Krallığı Dönemi ve Makedon Krallığı Dönemi alt başlıklarıyla tanımlanmalıdır.

Trakya Bölgesi'nde Erken Demir Çağı'nın birçok unsuruyla bölgenin Orta ve Geç Tunç Çağı kültüründen izler taşıdığı genel olarak kabul görmektedir. Araştırmalar Doğu Trakya'nın büyük bölümü dışında kalan bölgenin birçok bölümünde ve çevre kültürlerde MÖ. 2. Binyılın güçlü bir şekilde yaşandığını gösteren arkeolojik veriler ortaya koymaktadır. Bu durumda şu soru cevap beklemektedir:

Doğu Trakya'da Orta ve Geç Tunç Çağı veri eksikliği nasıl açıklanmalıdır?

Doğu Trakya'da İstanbul çevresinde yapılan araştırmalar ve Maydos Kilisetepe Kazısı verileri dışında MÖ. 2. Binyılın başından son çeyreğine kadar tarihlenebilecek herhangi arkeolojik metaryale henüz rastlanmamış olması son derece ilginçtir. Bu durum bölgedeki araştırma eksikliğinin bir neticesi midir yoksa bir vaka mı?

Benzer bir kültürel boşluğun, Kuzey Yunanistan/Teselya ile Troia arasındaki hattın kuzeyinde kalan Trakya Bölgesi genelinde olduğunu savlayan K. Leshtakov'un (Leshtakov 2009:61) tezinin zaman içinde bölgede yapılan araştırmalarla boşa çıkmış olması Doğu Trakya'da da bu döneme dönük çalışmaların sonuç verebileceği düşüncesini güçlendirmektedir.

Buna rağmen Bulgaristan Trakyası ve çevre bölgelerin Orta-Geç Tunç Çağı kültür öğelerinin Doğu Trakya genelindeki kazılardan ya da yüzey araştırmalarından bilinmemesi şimdilik bir sorunla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Bölgenin iki önemli Tunç Çağı höyüğünde, Aşağıpınar ve Menekşe Çatağı'nda tabakaların İlk

Tunç Çağı sonunda bitip, Erken Demir Çağı ile birlikte yeniden başlaması, bölgedeki kültürel boşluk kuşkusunu derinleştirmektedir.

Eğer MÖ. 2. Binyıl süresince, bölge genelinde hakikaten bir kültürel boşluk ya da tanımlanmamış bir durum söz konusuysa bunun, MÖ. 3. Binyıl sonunda yaşanan geniş çaplı yıkım süreciyle bir bağlantısı olmalıdır. Her ne kadar bu güçlü yıkımın izleri Kanlıgeçit Höyüğü'nden Yunatsite Yerleşimine, Ezero'dan Dyadovo'ya, Drama'ya, Kazanlık'a, kadar daha birçok Trakya yerleşimindeki yangın tabakalarında bilinse de bu süreci Doğu Trakya halklarının atlatamadığı akla gelmektedir.

İşin çok daha ilginç boyutu Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün verilerinde saklıdır. Kazı raporları, MÖ. 2. Binyıl boyunca tüm kültür metaryalleriyle belirgin bir Balkan etkisinin yerleşimde devam ettiğini ortaya koyar. Oysa bu kültür aynı süreçte Çanakkale Boğazı'nın karşı kıyısına ya hiç geçmez ya da çok az bir etkiyle kendini gösterebilir.

Öte yandan aynı raporlar, yine bu süreçte Anadolu (Troia) kültürünün Maydos'ta gayet belirgin bir şekilde temsil edildiğini de göstermektedir.

Öyleyse ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Doğu Trakya'nın güney ucuna kadar inen Balkan Kültürü ve yine aynı bölgeye etki eden Anadolu kültürü neredeyse tüm MÖ. 2. Bin yıl süresince bölgenin orta bölümüne etki edememiştir. Sözü edilen orta bölüm kuzeyde Istrancalar'dan güneyde Marmara kıyılarına, batıda Meriç Irmağı'ndan doğuda Çatalca Ovası'na kadar uzanan geniş bir alanı içermektedir.

Keşan Mezarlık Tepe Höyüğü'nün yüzey malzemesi içinde saptandığı belirtilen (http://www.tayproject.org/, "Keşan Mezarlık Tepe" Maddesi) Troia VI keramiği dikkate alınacak olursa Kuzey Balkanlar'ın Maydos Kilisetepe ve Troia'ya bağlayan ana yollardan biri olan Keşan Vadisi'nin bu kültürel boşluğun dışında kaldığı önerilebilir.

O zaman, Keşan Vadisi'nde, Maydos'a ulaşan bir koridor oluşturarak, Doğu Trakya'yı yerleşimden mahrum bırakan anlayış ne olabilir?

Bu durumun tek mantıklı açıklaması, Avrupa içlerinden Anadolu'ya ulaşan önemli bir ticaret yolunu güvenlik altına almak ve bunu yaparken de Anadolu'yu kuzeyin savaşçı kabilelerinin olası istilasından uzak tutmak kaygısıdır. Bu da ancak

MÖ. 2. Bin yılın başından son çeyreğine kadar bölgeye egemenlik kuracak bir siyasi otorite ile açıklanabilir.

Kuzeybatı Anadolu'da Troia gibi güçlü bir kaleyi merkez alan, geniş bir coğrafyaya hakim olan bir konfederasyon ya da başlı başına bir krallık, siyasi merkezine ve Doğu'da Hitit Dünyası'na ulaşacak olan olası kuzeyli savaşçıları engellemek için Doğu Trakya'nın geniş ormanlık alanlarını yaklaşık sekizyüz yıl boyunca güçlü yerleşimler kurmaktan men etmiş olabilir mi?

Bölge bu uzun süre boyunca sadece, merkezi otoriteye bağlı, aynı zamanda onu koruyan yerel bazı kabilelerin göçebe/yaylacı yaşam biçimine mi terkedildi?

Troia VIIb1 tabakasında, Çatalca, Silivri, Bathoneia çevresinde ve genel olarak Trakya Erken Demir Çağı'nın "Geçiş Evresi"nde görülen el yapımı kaba mallar, parmak baskılı çömlekler, yumrucuk süslemeli keramikler Trakya'nın MÖ.2. bin yıllarınının erken evrelerinden beri yerel çoban savaşçıların kullandığı günlük kaplar mı?

İlk Çağ tarihinde kuzeyli savaşçı halklar Balkan coğrafyasının güney komşuları için hep bir sorun olmuştur. MÖ. 1. Binyılın ortasından itibaren Saroz Körfezi ile Marmara Denizi arasına kurulan duvarlarla Gelibolu Yarımadası halkının kendilerini kuzeyden gelecek savaşçı halkların talanından korumaya çalıştığı antik kaynaklarda yazmaktadır (Yavuz 2005).

Öte yandan, devletlerin savunma amaçlı tampon bölge oluşturma stratejisi tarihten bilinen bir uygulamadır. Hititler'in hem kuzey hem güneyde, gelecek tehditlere karşı böylesi bir strateji izlediği kabul edilir. Oluşturulan tampon bölgeleri Hitit merkezi otoritesi tarafından, askeri yönü güçlü yerleşimlerle donatılmıştır (Cevher 2019). Buna rağmen Ortaçağ'da İslam ordularına karşı oluşturulan tampon bölge stratejisinde uygulama farklıdır. MS. 7. Yüzyılın ortalarında Anadolu içlerine doğru ilerleyen İslam orduları, birçok Bizans kentini ele geçirince Bizans İmparatoru Herakleios, oluşturduğu sınır hattındaki genişçe bir bölgeyi yerleşimlerden arındırıp bilinçli olarak tahrip etmiş ve bu sayede İslam ordusunun daha fazla ilerlemesine engel olmuştur. Kaynaklar bu stratejinin üç yüz yıldan uzun sürdüğünden söz etmektedir (Bahadır 2009).

Keşan Mezarlık Tepe Höyüğü'nde ele geçen Troia VI keramiğinin temsil ettiği bilgi, Doğu Trakya'nın belli başlı stratejik noktalarında stratejik amaçlı

kurulmuş bazı MÖ. 2. Bin yıl yerleşimlerinin olabileceği düşüncesini de akla getirmektedir. Zira unutulmamalıdır ki Doğu Trakya Bölgesi'nin, Kuzeybatı Anadolu'da yerleşik olan güçlü siyasi iktidarlar için kontrol altında tutulması, MÖ. 2. Binyıl sosyal yaşam biçimi açısından son derece elzemdir. Çünkü bu bölge Orta Avrupa'dan Hititler'e kadar uzanan (Mellaart 1968: 191; Yakar 1976: 118) kalay madeni kervanlarının ana geçiş rotalarından biri olmalıydı.

Ahhiyawa Krallığı'nın yeniden kuzeybatı Anadolu'ya lokalize edilmesini öneren C. Atilla'nın yaptığı bir tespit, bu önerisinden bağımsız olarak son derece önemli ve gerçekçidir. Ona göre Troas Bölgesi gibi, birçok ticaret rotasının kavşağında olan bir coğrafya MÖ. 2. Binyılda Trakya da dahil geniş bölgeyi egemenliği altına almış olan bir siyasi otoritenin merkezi olmalıydı (Atila 2021: 341, 342)

Tüm bu dolaylı veriler MÖ. 2. Binyılda Doğu Trakya'nın, Kuzeybatı Anadolu'daki bir merkezi siyasi otoritenin 'insansız' tampon bölgesi olarak tutulmuş olabileceği yönündeki teorimizi desteklese de, böylesi bir siyasi kararın sekiz yüz yıl gibi uzun bir süre devrede tutulamayacağı düşüncesi bu teorinin en büyük açmazıdır.

Tampon Bölge kurulmuş olabileceği konusundaki kronolojik aranın uzun olması paradoksu MÖ. 3. Binyılın sonuna ait tabakalarda görülen güçlü yangın tabakaları ile birlikte düşünüldüğünde kısmen mantıklı bir çerçeveye kavuşturulabilir. Şöyle ki söz konusu yangın tabakalarının bölgede etkili olan güçlü bir saldırı ve tahribat sürecine işaret ettiğine kuşku yoktur. Bu saldırılar bölgenin genelinde binyıllardır süren yüksek kültürün sonunu getirmiş olmalıdır. Nitekim MÖ. 2. bin yılın ilk yarısında sadece Doğu Trakya'da değil Trakya'nın çok daha geniş bir bölümünde ciddi bir kültürel düşüş yaşandığı anlaşılmaktadır (Leshtakov 2004; Leshtakov 2014a: 333; Nenova 2019: 2).

Olasılıkla Trakya'nın geniş kesimlerinde kendini gösteren kültürel düşüş MÖ. 2. Binyıl ortalarına, yani Geç Tunç Çağı'na kadar her bölgede farklı ölçülerle de olsa sürdü. Geç Tunç Çağı'nda Trakya'nın güney ve güneydoğu Bulgaristan bölümünde *Zimnicae -Plovdiv- Çerkovna* ve *Razkopatnisa VII-Asenovets* kültür gruplarının, kuzeydoğu Bulgaristan'da *Koslogeni-Noa- Sabatinovka* kültür grubunun, kuzeybatı Bulgaristan'da ise *Bailey-Orsoya* kültürünün yakaladığı kazıma çizgi süslemeli keramiklerle temsil edilen zengin kültür olasılıkla Doğu Trakya'da yakalanamadı.

Doğu Trakya'nın MÖ. 2. Binyılın ortasından sonra da yüksek kültür izi vermemesi ya binyılın başında başlayan yerel, göçebe/yarı göçebe çoban kültürünün kendi dinamiklerine bağlı olarak Demir Çağı'na kadar devam etmiş olması ya da tam da MÖ. 2. Binyıl ortalarında bölgeye hakim olan güçlü bir siyasal gücün Doğu Trakya'daki yerel kırsal kültürü, kendi siyasi çıkarları çerçevesinde devam ettirmesidir.

Tampon bölge önerimiz tam bu noktada devreye girer. MÖ. 2. Bin yıl ortalarında Güney Marmara'da kurulan güçlü bir siyasi yapı Doğu Trakya'ya egemen olup bölgeyi kuzeyden gelecek saldırılarak karşı merkezi siyasal yapıyı koruyacak bir tampon bölge ilan ederek buradaki yerel çoban kültürün savaşçı kimliğinden yararlanmış olabilir. Bu da yaklaşık iki ya da üç yüzyıllık bir strateji anlamına gelir.

İster Hitit kayıtlarında anlatılan birçok güçlü Batı Anadolu krallığından biri isterse Antik kaynakların ısrarla vurguladığı güçlü Troia Krallığı olsun, MÖ. 2. Binyıl ortalarından itibaren Marmara Denizi'nin güneyinde güçlü bir siyasal yapının var olduğunu biliyoruz. Bu siyasal yapının, denizin kuzeyinde, Meriç, Tunca gibi debisi yüksek akarsular sayesinde bir "ada" özelliği kazanan Doğu Trakya Bölgesi'ne de hakim olduğunu söylemek şimdilik bir spekülasyon da olsa güçlü bir olasılıktır.

Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde MÖ. 2. Binyıl boyunca görülen kuzey balkan etkili kültürün aynı dönemde Troia'ya geçememiş olması ama buna rağmen aynı dönemde Troia kültürünün Gelibolu'da ki varlığı Kuzeybatı Anadolu merkezli siyasi gücün kuzey halklarına karşı ne denli temkinmli olduğunun da en belirgin kanıtıdır.

Orta ve Geç Tunç Çağı boyunca, Keşan Vadisi üzerinden süren ticaret yolu, Gelibolu Yarımadası'nın güney ucuna kadar ulaşabilse de olasılıkla bu yol hattında ve daha da önemlisi Gelibolu Yarımadası üzerinde kurulan askeri yerleşimlerle kuzeyden gelen her türlü hareket kontrol altında tutuluyordu. Doğu Trakya'nın, Keşan Vadisi-Gelibolu hattının doğusunda kalan kesimlerinde ise bölgenin otokton halkı olan kabileler, Güney Marmara'daki siyasi merkezin denetiminde, dağınık gruplar halinde yaşayan savaşçı çobanlar olarak yaşayıp, aynı zamanda bölgeyi geçilmez kılıyordu.

Trakya Bölgesi yüzey araştırmalarında yoğun olarak bulunan plastik bant süslemeli mallar, kaba hamurlu pişirme kapları, yumrucuk bezekli keramikler vb. genellikle Geç Tunç Çağı'na ya da Demir Çağı'na geçiş sürecine tarihlenir. Oysa verilen bu tip çanak çömlek üretiminin Erken Tunç Çağı'ndan beri çok büyük değişim göstermeden devam ettiğini göstermektedir. Bu nedenle bu tüm malzemeler yüzeyde bulunduğunda çoğu kez dönem ayrımı belirtilemez. MÖ. 2. binyıl başında güçlü bir yıkım yaşayan ve içine kapanan Trakya kültüründe bu tür geleneksel aktarımlar yaşanması şaşırtıcı değildir. Bu nedenle, yüzeyde bulunan birçok kaba malzemeli çanak çömlek örneğinin Orta ve Geç Tunç Çağı'nda Doğu Trakya'da yaşayan göçebe çoban savaşçıların kullandığı kapların parçası olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır.

Bilim dünyasında daha çok Geç Tunç/Erken Demir Çağı geçiş dönemi ile ilişkilendirilen, Ege ve Doğu Akdeniz'de bu dönemde yaşandığı başka kaynaklardan da bilinen, *Deniz Kavimleri Göçü* ve *Ege Göçleri* gibi büyük toplumsal hareketliliklerin en belirgin kültür metaryalleri arasında sayılan kaba hamurlu çanak çömlek (Coarse ware), parlak açkılı siyah keramikler (Handmade Burnished ware) ve yumrucuklu keramikler (Knobbed ware/buckelkeramik) için yeniden bir tarihsel tablo çizilmesi gerektiği kesindir. Bu bağlamda bilim dünyası şu soruyu yeniden sormak zorundadır:

El Yapımı siyah açkılı/kaba hamurlu/yumrucuklu keramik geleneği nasıl bir tarihsel tablo içinde okunmalıdır?

Oldukça basit bir yapım süreci gerektiren, teknolojik üstünlüğe ihtiyaç duymadan ve yüksek ateşli bir fırınlama tekniği kullanılmaksızın üretilen el yapımı kaba hamurlu ve yumrucuklu mallar sadece Geç Tunç/Erken Demir Çağı kültürünün bir yaratısı değildir. Bu dönemde Myken coğrafyası ve kuzeybatı Anadolu gibi birkaç yüzyıldır baskın bir şekilde çark yapımı çanak çömlek üretimine sahip olan coğrafyalarda görünür olması, bu tip keramiğin Balkan/Trakya coğrafyasında da bu dönemde doğduğu algısı yaratmaktadır. Oysa Geç Tunç/Erken Demir Çağı'nda siyah renk astarlı, parlak açkılı özel bazı formları ile yeni birçim ve biçemler kazanmış olsa bile genel anlamıyla bu günlük kullanım kapları prehistorik dönemlerden beri Trakya/Balkan toplumlarının yaygın mal grupları arasında yer almıştır. Nitekim bu mallların prehistorik geleneği sürdürdüğü gerçeği daha önceden kimi araştırmacılar

tarafından da bilim literatürüne girmiştir (Handing 1984: 222; Bankoff vdğ. 1997: 194).

Bu sebeple Trakya arkeolojisinde, yüzey araştırmalarında bulunan her kaba hamurlu, parmak baskı halat süslemeli ve yumrucuklu keramiğin Geç Tunç/Erken Demir Çağı geçiş dönemine tarihlenmemesi, Tunç Çağı'nın daha erken evrelerine de ait olabileceği dikkate alınmalıdır.

Kaba hamurlu, parmak baskılı, yumrucuk ya da basit kazı bezekli mal gruplarının MÖ. 2. Bin yıl sonunda neredeyse tüm Doğu Akdeniz'de yaşanan büyük sosyal hareketlilikle de bir bağlantısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu mal gruplarının Trakya ve Balkanlar'ın özellikle dağlık/kırsal bölümlerindeki göçebe/yarı göçebe grupların günlük kullanım çanak çömlekleri olduğu anlaşılmaktadır.

Kıta Yunanistan'da, Adalar'da, Anadolu'da ve hatta Akdeniz'in doğu kıyılarında Geç Tunç Çağı sonunda yaşanan göçler, çatışmalar, yıkımlar gibi büyük hareketliliği tanımlayan birçok kültür tabakasında bulunan benzer tipteki kaba hamurlu mal grupları Trakya, Balkanlar ve onlarla etkileşim halinde olduğu anlaşılan çevre kültürlerin izleri olmalıdır. Söz konusu bu geniş coğrafi yayılımdaki yıkım tabakalarında ortaya çıkan kaba hamurlu mal gruplarındaki detay farklılıkları kökenlerinin farklı coğrafi alanlar olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Daha açık bir ifade ile söylemek gerekirse MÖ. 2. bin yıl sonlarında yaşanan büyük bir ekonomik ve sosyal zayıflama Balkanlar'ın birçok bölümünde ve bu bölgelerle iletişim halinde olan Adriyatik Denizi çevresinde düşük kültürlü, olasılıkla göçebe kimliğinin baskın olduğu ve dolayısıyla savaşçı karakteri güçlü toplulukların oluşmasına ya da yayılmasına sebep olmuştur. Bu sosyo-ekonomik zayıflama, Balkanlar ve çevresinde görülen zengin kazıma bezemeli keramik geleneğini birçok yörede geriletmiş, yerini Tunç Çağı ilçerinden beri izi sürülen basiy kırsal kültürün hakimiyetine bırakmış olmalıdır. Step kaynaklı göçlerle birlikte yerel dinamiklerin de etkisiyle oluştuğu anlaşılan bu düşük kültür yapısına sahip kabile oluşumlarının bugüne ulaşan en belirgin metaryali kuşkusuz ki kaba hamurlu mal gruplarıdır.

Doğu Akdeniz'de çeşitli sebep ve etkiler sonucunda yaşanan siyasal çözülmeler, Balkanlar ve çevresindeki bu savaşçı göçeleri güneye doğru yönlendirmiş olmalıdır. Doğu Akdeniz'in Geç Tunç Çağı kentlerinin yıkım tabakalarında görülen kaba hamurlu, el yapımı, yumrucuk, basit kazıma ya da

parmak baskı bezemeli günlük kullanım kaplarına ait parçalar Trakya, Balkanlar ve çevresinden bölgeye "yağma ya da verimli sahalarda yurt edinme kaygısıyla" gelen savaşçı kabilelerin izidir. Bu verilerin, ele geçtiği birçok tabakada yoğunluk göstermemesi bu önerimizi destekler niteliktedir.

Trakya'nın doğu ucunda Çatalca, Büyük Çekmece, Küçük Çekmece, Firuzköy ve Silivri çevresinde son dönemlerde yapılan yüzey araştırmalarında bulunan keramikler arasında Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı I. ve II. Evresinden bilinen tipik, baskı ve kazıma bezekli mal gruplarına rastlanmaması; buna rağmen ele geçen mal grupları arasında çok sayıda yoğun katkılı, kaba hamurlu depolama ve yemek kapların yer alması, MÖ. 2. Bin yıl sonunda, diğer bir değişle Geç Tunç/Erken Demir Çağı geçiş evresinde bölgeden Anadolu'ya geçen savaşçı grupların geçici yarleşim istasyonlarına işaret ediyor olmalıdır. İleride yapılacak araştırmalar İstanbul Trakya'sında bu dönemler ait güçlü yerleşim yerleri ve Erken Demir Çağı I ve II. Evrelere ait veriler sununcaya kadar bu teorinin gündemde tutulması doğru olacaktır.

Bu bağlamda İstanbul çevresinden elde edilen Geç Tunç/Erken Demir Çağı geçiş evresi keramiklerinin detayda farklılaşsa da özde benzerlerin boğazın doğusunda belirli bir hat oluşturacak şekilde güneye doğru Gordion, Kaman Kale Höyük ve Sivas çevresinde görülmesi bir göç güzergahına işaret eder niteliktedir. Buna rağmen Karadeniz kıyısındaki İnönü Mağarası'nda ve Marmara'nın güney kesiminde ortaya çıkan benzer bulgular ise Balkan kökenli bu göç hareketliliğinin sistematik değil dağınık, farklı coğrafyalara yönelebilen başıboş bir karakterinin de olduğunu göstermektedir.

Troia öznelinde aynı konu değerlendirilecek olursa, Troia VIIb1 tabakasında görülen bu tip keramik grupları ile Troia VIIb2'de görülen Balkan/Trakya kökenli mal grupları birbirinden ayrı bir tarihsel hikayenin karşılığı olarak değerlendirilmelidir. Troia VIIb2'de görülen kaliteli perdahlı, kaliteli ve zengin kazı ya da baskı bezekli keramikler, Troia VIIb1'de kaba hamurlu, yumrucuk ya da parmak baskılı çanak çömlekleriyle Troia'ya gelen savaşçı grupların açtığı "kültürel yol" kanalı ile "barışçı bir şekilde" Troia'ya gelip yurt edinen daha geç jenerasyona ait Trakyalı halk gruplarını temsil eder.

C. Blegen, “Barbar” tipi kapların ilk olarak Troia VIIa'nın yıkımından hemen sonraki seviyelerde ortaya çıktığını belirterek, VIIb2 evresinde de sürdüğünü anlatır (Guzowska 2002: 235). Blegen’in “Barbar” diye tanımladığı kaba hamurlu mal gruplarının Troia VIIb2 gibi ikincil jenerasyonda da devam etmesi şaşırtıcı değildir. Unutulmamalıdır ki bu mal grupları erken devirlerden beri Trakya Bölgesi’nin günlük kullanım malları olarak kullanımda kalmıştır.

Troia VIIb1 ile başlayan ve birkaç kuşak halinde devam ettiği anlaşılan Balkan/Trakya göçlerinin, Anadolu’nun farklı bölümlerinde Trakya/Balkan kültür etkilerine yol açan bir “kültür koridoru” oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bithynia Bölgesi’nde Antik Çağ içlerine kadar izi sürülen Trakya kültür izleri, Gordion’da MÖ.8. yüzyıldan itibaren tümülüs geleneğinde, kaya kült alanı oluşturma uygulamalarında, keramik form ve bezemelerinde görülen Balkan kültürü ile benzerlikler, Ephesos Artemision’da bulunan Trakya, Balkan, Kuzey Yunanistan etkili kültü objeleri MÖ.1. binyıl içinde Anadolu ve Balkan/Trakya arasında süren etkileşim, ticaret ve kültür aktarımının kanıtlarıdır. Kuşkusuz bu yolun açılmasında kaba hamurlu, el yapımı keramiklerle tanımlanan ve kimi kaynaklarda “krizli yıllar” olarak anılan Geç Tunç /Erken Demir Çağı “Geçiş Evresi”ndeki savaşçı göçebe hareketlilliği öncül bir nitelik taşır. Söz konusu bu “krizli yıllar”, kabaca MÖ. 1200 ile 1130/25 yılları arasını kapsamaktadır.

İstanbul Trakyası’nda bulunan el yapımı kaba hamurlu keramikler Phryg Göçleri’nin kanıtları mıdır?

İstanbul çevresinde bulunan el yapımı, kaba hamurlu Geç Tunç/Erken Demir Çağı geçiş evresi keramikleri antik kaynaklar’da sözü edilen Phryg göçlerinin kanıtları olarak sunulmaktadır (Dönmez 2004; Dönmez 2006; Dönmez 2010; Dönmez 2017; Dönmez 2011; Aydıngün-Aydıngün 2013; Ökse; Çalık Ross ve Konak 2019)

Geç Tunç /Erken Demir Çağı geçiş evresindeki savaşçı göçebelerin İstanbul’un Trakyası’nda bıraktığı bu izler tek başına “Phryg Göçü’nün kanıtı” olarak ele alınmamalıdır. Zira kaba hamurlu el yapımı keramiklerin temsil ettiği bu izlerin Balkanlar’daki birçok yörede var olması, bu mal gruplarını bir halk grubu ile açıklanmasının önünde engeldir. Oysa MÖ. 8. Yüzyıldan itibaren tümülüs tipi mezarların, kayaya işlenen kült yapılarındaki bazı nitel özelliklerin ve özellikle de

Orta Anadolu'nun Erken Demir Çağı sonu ile Orta Demir Çağı başlarında ürettiği mat boyalı çanak çömleklerde görülen üslup ve bezeme özelliklerinin Balkan coğrafyası ile bir kültürel *koine* oluşturacak kadar benzerik göstermesi, neredeyse tümü MÖ. 1. Binyılın ortasından itibaren kaleme alınmış olan antik metinlerde yer alan "Phrygler'in Balkan Kökenli" olduğu yönündeki ifadelerin ana kaynağı olmalıdır.

Balkan Geç Tunç ve Erken Demir Çağı halklarının kendi içlerinde bağımsız, bir şef kontrolündeki çok sayıda budundan oluştuğu gerçeğini göz ardı ederek Tunç Çağı sonunda Trakya üzerinden Anadolu içlerine doğru göç edenleri tek bir halk grubu olarak görmek hatadır. Gordion YHSS 7B tabakasının el yapımı perdahlı keramiğini getiren Trakya kökenli budun ya da budunlar ile MÖ. 8. Yüzyılda tümülüs geleneğini taşıyan Trakya kökenli halk aynı olmak zorunda değildir. Tümülüs geleneğini kullanmayan ve olasılıkla kremasyon gömü geleneğine bağlı YHSS 7B göçmenlerinin açtığı koridor sayesinde, süregelen yüzyıllar içinde Balkan coğrafyasından aynı dili konuşan başka budunların, halkların Orta Anadolu'ya kadar gelip, siyasal bir güç haline gelen Phryg Krallığı'na sığınması ve bu süreçte de tümülüs geleneğini bölgeye taşıması gayet gerçekçi bir senaryodur.

Nitekim G.K Sams, Phryg uygarlığı'nda Avrupa kültürünün katmanlı bir doku olduğuna dikkat çekerek, Balkan/Trakya halklarının Anadolu'ya girerek Phryg coğrafyasına doğru yaptığı göçlerin bir defada değil birden fazla seferde gerçekleşmiş olabileceğini söyler (Sams 1988: 13).

MÖ. 8. Yüzyıldan itibaren Balkan kökenli kültür varlıklarının benzelerinin Orta Anadolu'daki Phryg bölgesinde ortaya çıkması yanında Balkanlar'da da çok sayıda merkezde Phrygia üretimi ya da benzeri kültür objelerinin tüketime sunulduğu anlaşılmaktadır (Manoledakis 2016: 59). Karşılıklı alışverişin kanıtı olan bu durum, MÖ. 1. Bin yıl içlerine ulaşa bir koridordan söz edilecekse eğer, bunun büyük ölçüde tecimsel bir yönü olabileceğini de düşünmek gerektiğini ortaya koyar.

Benzer bir kültür iletişimi Daskyleion buluntularında da izlenebilir. MÖ. 7. Yüzyıla ait Phryg verilerinin varlığı bu bölgede MÖ. 2. Binyıl sonundan itibaren açılan Balkanlar-Anadolu arası kültür koridorunun bir karşılığı olarak yorumlanmalıdır.

K. İren'in (İren 2013: 1) de vurguladığı gibi MÖ. 7. Yüzyılda Daskyleion, hemen yakınındaki Kyzikos'ta yer alan liman olanaklarının verdiği güçle Balkanlar ile Phrygia arasındaki ticaret hattı için önemli bir nokta olma özelliği göstermektedir.

Politik yayılmacılık, göçler ve benzeri etkilerle farklı coğrafyalara yayılan, ortak dile sahip halkların yüzyıllar sonra bile kültür ve hatta düşünce birliğini devam ettirmesi, kültüerl ya da ticari iletişim içinde kalabilmesi mümkündür. Bu durumun tarihte birçok örneği bilinir. Örneğin 14. yüzyıldan itibaren Balkanlar'da siyasal otorite kuran ve buna bağlı olarak Anadolu'dan nüfus aktarımı yapan Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından sonra da Anadolu Türkleri ile Balkan Türkleri arasında kültürel, sosyal ve ticari bağın sürdüğü bilinmektedir. İlk Defa MÖ. 2. Binyıl sonundaki göçlerle Balkanlar ile Orta Anadolu arasında açılan kültür koridorununun MÖ. 8/7. Yüzyıllarda da güçlenerek devam etmesi tüm yönleriyle olmasa da birçok özelliği ile 14. Yüzyılda başlayıp modern dönemde de süren Balkanlar- Türkiye Türkleri arasındaki kültürel ilişkilere benzetilebilir.

Buna rağmen Daskyleion ve genel olarak belirtmek gerekirse kuzeybatı Anadolu'da MÖ. 8. Yüzyıldan itibaren görülen Phryg kültür etkisindeki tüm materyallerin tek başına "Balkan göçü" teorisiyle açıklanmasının doğru olmayacağı da kesindir. Çünkü sözü edilen yüzyıl, Orta Anadolu'daki Phryg Devletinin siyasal ve buna bağlı olarak da kültürel açıdan güç kazanmaya başladığı bir döneme denk gelir. Bu yüzyılla birlikte Phryg uygarlığı birçok kültür öğesini hem doğuda hem batıda uzak diyarlara yoğun bir şekilde ithal edebilme başarısı kazanmış durumdadır. Örneğin Samos'daki Heraion'da çok sayıda Phryg tipi fibula bulunmuştur (Blinkenberg 1926: 176-177). Sardis, Ephesos, Uylupınar gibi Batı ve güney Anadolu kentleri ve Kameros'da MÖ. 8. yy ortalarından itibaren Phryg üretimi kaplar görülmeye başlamıştır (Kerschner 2005; Koçak Yaldır 2009: 127). Phrygia'nın güneyinde yer alan Tabal Ülkesi'nde kayaya işlenmiş olan İvriz Kabartması'nda Tabal kralının elbisesinde görülen fibulanın bir benzeri Gordion'daki MM Tümülüsü'nde bulunmuştur (Koçak Yaldır 2009: 127; Muscarella 2007: 176-177). MÖ 8. yüzyıl sonlarına tarihlenen Khorsabad frizinde betimlenen figürün giydiği elbisede (Muscarella 1967: 82, Pl. II, Fig. 1; Erdan 2019: 165) izlenebilen Phryg tipi fibula ile Batı Anadolu'nun birçok farklı yöresinde izi

sürülebilen çeşitli Phryg kültür öğeleri (Erdan 2015: 150 vdd) de Phrygler'in geniş coğrafyaları etki altına alanabilen gücüne işaret etmektedir.

Ancak verilen bir bütünlük içinde değerlendirildiğinde, Geç Tunç/Erken Demir Çağı sürecinde Balkan kökenli savaşçıların göçü ile açılan yol neticesinde Balkanlar ile Anadolu arasında yüzyıllarca izi sürülen bir kültür koridoru oluştuğu ve bu sayede de Anadolu-Balkan/Trak koinesi oluştuğu gerçeği ortaya çıkacaktır. M. Vassileva da (Vassileva 1995: 1998a, 2001) Balkanlar'dan Anadolu içlerine uzanan bir kültür kümesinden söz eder. Yakın bir geçmişte Güney Bulgaristan'da keşfedilmiş olan Phryg dilinde yazılmış kaya yazıtı (Vassileva 1995: 28) bu kültürel bağın Hellenistik Dönem içlerine kadar sürdüğünün önemli bir kanıtıdır.

Kültür koridoru ve Trakya'dan Anadolu'ya göçler konusunda dikkat çeken bir başka veri, linguistik kaynaklarda karşımıza çıkar. Rumca'nın Anadolu'da konuşulan diyalektlerinden biri *Tsakonia lehçesi*dir. Bu lehçenin, Antik Çağ'da Balkan/Trakya göçleriyle bağlantılı olan kuzeybatı Anadolu'daki bazı köylerde konuşulduğu bilinmektedir.Tsakonia lehçesinde kullanılan ve sırtlan anlamına gelen ganos (γάνος) kelimesinin Phrygçe kökenli olduğu iddia edilir (Manoledakis 2016: 64)[215]. Bu linguistik bilgi doğru kabul edildiğinde, Trakya-Anadolu arasındaki halk göçleri ya da kültürel etkileşim konusunda ışık tutacak bir analoji karşımıza çıkmış olur. Tekirdağ'ın doğusunda yer alan ve son yıllarda Zeynep Koçel Erdem'in yaptığı araştırmalarla önemli bir Demir Çağı kutsal bölgesi niteliğine sahip olduğu anlaşılan Işıklar Dağı'na antik dönemde verilen isim Ganos (γάνος)'tur. Phrygçe kökenli bu kelimenin Tekirdağ'dan Kuzeybatı Anadolu'ya izlediği hat, göçmen geleneğinde ulaşılan coğrafyalarda gelinen bölgelerle benzer toponomik isimler yapılması geleneğinin bir parçası olmalıdır.

Dolayısıyla Geç Tunç Çağı/Erken Demir Çağı geçiş evresinin keramik dağılımından "Phrygler'in Göçü" teorisi çıkarmak, kültür malzemesinin öyküsünü oluşturmakta başvurulabilecek kolaycı bir yaklaşım olacaktır. Phrygia Uygarlığı'nın merkezinde ve çevresinde MÖ. 2. Bin yıl sonuna ytarihlenebilecek Balkan kökenli keramikler bulunsa da bu durum Antik Kaynaklar'daki Brigler-Phrygler eşitlemesinin kaynağı olarak açıklamayacak kadar kompleks bir tarihsel öyküye dayanır. Öte yandan antik kaynaklarda sözü edilen Brigler-Phrygler ilişkisinin

[215] Ayrıca bkz: Tzitsilis,Chr. (1995),"Die paläobalkanischen Sprachen im Lichte der neugriechischen Dialekte", *Die Sprache*- 37.1: 84-88

gerçekliği tartışmaya açık olsa da MÖ. 1. Binyıl boyunca her iki halkın lokalize edildiği coğrafyalar arasında belirgin bir kültür etkileşimi olduğu da yadsınamaz bir gerçektir.

Doğu Trakya'da Erken Demir Çağı toplumları savaşçı bir göçebe miydi, barış içinde yaşayan çiftçiler mi?

Bu sorunun cevabı, Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı toplumlarının tarihi kaynaklarda sözü edilen Traklar ile eşleştirilmesi düşüncesiyle içiçedir. Şöyle ki Traklar Tunç Çağı'nın sonlarına doğru Aysa bozkırları ve Kuzey Karadeniz steplerinin göçebe çoban kültürünü Balkanlara taşıyan halk olarak anılır (Dzanfezova 2018: 320; Sandalcı 2017: 15) .

Bir halk adlandırması olarak ilk defa Homeros'ta (Homeros 2019: 2.596; 2.844; 4.519; 4.533; 4.537; 5.462; 10.559; 13.13; 13. 557; 23.230; 23. 808) adı anılan Traklar'dan Herodotos şu sözlerle bahseder:

> "*Yeryüzünde Hintlilerden sonra en kalabalık olanlar Trakyalılardır; tek bir kişinin komutasında ya da tek iradeyle hareket etseler hiç yenilmez ve bence ulusların en güçlüsü ve en kalabalığı olurlardı. Ama onlar için olanaksızlık buradaydı ve bu birlik hiç bir zaman kurulamadı; bunların en zayıf yerleri burasıdır. Oturdukları yerlere göre birçok adlar alırlar ama tüm bu ulusların görenekleri her noktada hemen hemen aynıdır…*" (Herodotos 1991: 5, 3).

Trak etnisitesinin göçebe kimliğine yapılan vurgu Herodotos'un bu tanımında kendini ele verir. Merkezi bir idareye ve kurallara bağlı kalmadan kabileler halinde yaşamak arzusu göçebeliğin ana karekteri (Öngör 1964: 153). Diğer taraftan yine Herodotos'ta (5, 6) Traklar'ın toprakta çalışmayı oldukça aşağılanan bir iş olarak gördükleri anlatılması bu halkın göçebe hayvancılık kültürüne olan bağlılığının işaretidir.

Öte yandan Traklar'ın bir göçebe gelenekli toplum olduğunu düşündürecek başka emareler de vardır. Örneğin at yetiştiriciliği ve kullanımı Traklar arasında da özel bir öneme sahiptir (Spanov vd.2018: 15; Izdimirski 2006: 234). Homeros, İlyada'da (Homeros 2019: XIII, 4; XIV, 227) at sürüşleriyle tanımladığı Traklar'ı, Odysseia'da (9.49,50) atlar konusunda son derece yetenekli insanlar olarak anlatır. İlyada'nın bir başka pasajında (Homeros 2019: X, 435) ozanın Trak beyi Rhesus'un çok güzel, iri atlarının varlığından söz edip bu kardan beyaz atların yel gibi süratli koştuğunu anlatması, Trak halklarının kültüründe ata verilen değerin alegorik bir tasviri olarak yorumlanmalıdır. Klasik tragedyada da, Euripides (Hekuba, 428) ve

Sophokles'in (Ther. Fr. 523 = Schol. Ad Horn II., 13, 705) kaleminden Trakların ata olan ilgisini işleyen tiratlar yazılmıştır (Izdimirski 2006: 234).

Atın, sosyal yaşamda olduğu kadar Trakya Bölgesi kültür örgüsü içinde de ne denli önem arz ettiğini düşündürecek bir uygulamayı MÖ. 1. Yüzyıldan aktarılan bir ritüel anlatmaktadır. Romalı şair ve tarihçi Florus (II, 26), Marcus Licinius Crassus ile yapacakları savaştan önce bir grup Trak'ın at kurban töreni düzenlediklerinden söz eder (Izdimirski 2006: 234). Bugüne kadar saptanan bazı arkeolojik veriler dikkate alındığında Romalı retorikçinin bu tasviri hiç de şaşırtıcı olmaz. Trakya'nın bazı bölümlerinde atların kurban edildiği ya da sahibiyle birlikte gömüldüğü bilinmektedir. Batı Karadeniz kıyı hattında bir Romanya kenti olan Agighiol yakınlarında bir mezar tepesinde tespit edilen üçlü at gömüsü her ne kadar Trakya merkez coğrafyasının dışında kalsa da aynı kültür çevresi içindedir (Izdimirski 2006: 234).

Bulgaristan Trakyası'ndaki Kazanlık vadisinde tespit edilen "Slavchova mogila" mezar tepesinde, Yassenovo ve Shipka köyleri yakınındaki "Sashova mogila" mezar tepesinde, "Golyarna Arsenalka" tapınak mezarında, Krun köyü yakınlarındaki "Sarafova mogila" mezarında yapılan kazılarda mezar sahibi kişinin cesedi yanında at iskeleti bulunduğu kaydedilmiştir. "Golyarna Arsenalka" mezar anıtının ilk odasında ve "Sashova mogila"nın dromosunda tespit edilen at iskeletlerinin kremasyona tabi tutulması, burada ata gösterilen kültsel önemi anlatması açısından önemlidir. Yine aynı vadide kazısı yapılan "Helvecia" tapınak mezarının dromosunda tespit edilen sunu platformu ve bir at iskeleti, mezar inşasının bitiminde burada at kurban edilerek mezar anıtının kapatıldığını kanıtlar (Kitov ve Dimitrova 1998-1999; Kitov 1996).

Binek hayvan kullanıcılığı, tarihin hemen her döneminde göçebe kültürünün en önemli tanımlayıcı unsurlarından biri olmuştur. Göçebe topluluklar, güçlerinin doruğundayken büyük at sürüleri yetiştirir ve onları çevre devletlere de satarlar. Bir göçebe toplumun gücü buyruklarındaki binit sayısına bağlıdır. Bugün Altay Dağlarındaki göçebe gelenekli halklar içinzaman hala atıyla geçirdiği zamana göre ölçülür (Argent 2013: 188).

Asya'nın göçebe toplumlarını araştıran W. Koppers bu grupların birbirine benzeyen inanç biçimleri olduğunu tespit etmiştir. Gök Tanrı inancı, gök ve yer

kültüne, atalar ve tabiat kültlerine bağlılık gibi ortak unsurlar tespit etmiştir. Bu araştırmaların gösterdiği en önemli ortak göçebe ritüeli de hayvan, özellikle at takdisidir (Ocak 2002: 60)

Batılı bir seyyah olan Giovanni da Pian del Carpini, Moğolların sahip olduğu binek hayvan sayısından söz ederken şu ifadeleri kullanması son derece dikkat çekicidir: "*Öyle çok sayıda at ve kısrakları vardı ki, geri kalan dünyanın hepsinde o kadar olduğunu sanmam*" (Sinor 2003: 20). Atın göçebe topluluklar için önemi, onların yaşam koşullarıyla ilişkiliydi. Uzak bölgelere sefer yapmak, yağma saldırılarında bulunmak ya da yaylaya göçmek gibi birçok alan için at son derece kullanışlı bir hayvandır. Yerleşik düzende halklar için atlı asker, sürekli beslenmesi gereken atlar yüzünden zor bir sınıftı. Bu nedenle otlaklarda atlarını yayarak besleyebilen göçebe topluluklar tarih boyunca her zaman yerleşik devletlerin at elde etme kaynağı olmuştur (Sinor 2003: 22).

Binek hayvan yetiştiriciliği yanında, Antik kaynaklara göre Trak kültüründe görülen 'Kabile Geleneklerine Bağlılık', 'Toplumsal Dayanışma' ve 'Kapalı Toplum' özelliklerinin bir arada oluşu da bu toplumun göçebe kimliği ya da geçmişi konusunda bazı sosyolojik ipuçları sunar.

Plutarkhos, Alkibiades (Plutarkhos 2021: 36,3) adlı eserinde Trak budunlarından, "*herhangi bir krala bağlanmazlar*" diye söz eder. Herodotos'un (5, 3) Traklardan söz ederken, onların tek bir kişinin komutasında ya da tek iradeyle hareket etseler hiç yenilmeyeceklerinden bahsetmesi de dikkat çekicidir. Aynı pasajda Herodotos Traklar'ın hiçbir zaman birlik olamadıklarını anlatır. Yine antik kaynaklardan , dağınık gruplar halinde bir yerleşim organizasyonuna sahip olduğu anlaşılır (Sandalcı 2017: 15, 16).

Bu özgürlük düşkünlüğü ve egemenlik reddine karşın Traklarda var olan budunsal dayanışma yetisinden de bir başka kaynak söz eder. Polybius (Polybius 2021: 4.45.1-9) ise Byzantion'un kentlilerine kök söktüren Trakların kalabalık nüfusları ve dayanışma ruhları nedeniyle kolay kolay alt edilemediğini anlatır. Savaş sırasında, bir kabilenin şefi yenik düşse bile hemen diğer şeflerin bir araya toplanıp güç oluşturduklarına vurgu yapar.

Herodotos (Herodotos 1991: 5.3-8) Trakların geleneksel uygulamalarından oldukça detaylı bir şekilde söz eder. Bu geleneklerden bazıları son derece katı

kurallar gerektirir. Uygulanması son derece zor da olsa Trak budunlarının bu geleneklerine bağlı oldukları anlaşılır. Örneğin Ozan'ın "*Kreston'luların kuzeyinde oturan halk*" olarak bahsettiği Trak budununda, bir evin beyi öldüğünde onun eşleri arasında bir yarış başladığını, yarışı kazanıp ölen kişinin en sevdiği karısı olduğunu ispat eden kadının mezar başında kurban edilerek eşiyle birlikte gömülmesinin gelenek olduğunu anlatır. Gelenek öylesine güçlüdür ki kurban edilen kadının ardında kalan diğer eşler hayat boyu utanç içinde yaşarlar.

Hem Herodotos'da (5. 6) hem de başka kaynaklarda Trak halklarının tıpkı komşu İskitler gibi vücutlarına dövme yaptırmayı önemli gördüklerini anlatır. Onlara göre dövme, bir şeref timsalidir. Dövmesi olmayan bir gövde kötülükler yaşamaya mecburdur. Öte yandan bu uygulama sağlıklı bir vücuda sahip olmanın en önemli sebeplerinden biri olarak kabul edilir (Sandalcı 2017: 16)

MÖ. 5. Yy'da yaşamış olan Hippokrates'in İskit göçebelerinin dövme yaptırma gelenekleri hakkında anlattıkları bu uygulamanın nasıl ve ne amaçla yapıldığına ışık tutmaktadır:

> " *Hemen hepsi göçebe olan İskitlerin çoğu omuzları, kolları, el bilekleri, göğüsleri, uyluk ve kalçaları dağlanmış olarak görülür. Bunun sebebi bedenin zamanla yumuşaması vücutta sıvı oluşumudur. Bu sıvılaşma güçsüzlük yapar ve yay germeyi, omuz üzerinden kargı atmayı zorlaştırır. Vücut dağlanınca sıvı eklemlerden çıkar, kuruyan beden güç kazanır*" (Sandalcı 2017: 16).

Bütün bu özellikler, özgürlüğe düşkün olmak ama bunun yanında kapalı bir toplum yapısı içinde kabile geleneklerine bağlı olmak ve güçlü bir dayanışması kültürüne bağlı olmak genel olarak göçebe toplumlarda görülen ortak özelliklerdir (Öngör 1964: 154-155). Tüm bu kültürel değer ve normlar, göçebe kabilelerin kendi içlerinde uyum içinde yaşamalarının en önemli güvencesidir (Balehegn 2013: 198).

Sosyolojik saha araştırmalarına göre toplumsal gruplarda oluşan geleneksel şeref duygusu toplumsal sürekliliğin oluşmasında son derece önemli bir değerdir. Özellikle küçük gruplarda şeref temel bağlayıcı ve grubu bir arada tutan çok önemli bir faktördür (Şatıroğlu 2021)

Bu özelliğin Trak kabilelerinde de yaygın olduğunu gösteren kaynaklar mevcuttur. Traklar gururuna düşkün ve aynı zamanda misafirperver ve adaletli insanlar olarak bilinirler (Sandalcı 2017: 15-16). Bunlar başka bölgelerdeki göçebe toplumlarda da görülen özelliklerdir (Öngör 1964: 154). Bu özellikler kapalı sosyal yapının ve dayanışma gerektiren avcı yaşam biçiminin dayattığı genel normlardır. Bu

nedenle de aşağı yukarı benzer toplumsal normların Orta Asya step göçebelerinde, ya da Bedevilerde ya da dünyanın herhangi başka bir yerinde yaşanan göçebe gruplarda gözlemlenmesi şaşırtıcı olmaz.

Samosatalı Lucianos'un bir iskitlinin ağzından yazdığı şu sözler, komşu göçebe kültür olan Traklar için de benzer bir şekilde değerlendirilebilir. Skythialı Toxaris şöyle der:

" Biz erdemli insanın nereli olduğunu araştırmayız. Düşmanımız bile olsalar, başardıkları güzel işleri kıskanmayız. Hem onları över hem de yaptıkları işleri takdir ederiz."[216].

Arabistan bedevi göçmenleri üzerinde yapılan antropolojik incelemeler bu "barbar" kabilelerde şair bir ruh olduğunu göstermiştir (Öngör 1964: 154). Bu özelliğin sadece Arabistan göçebelerine özgü olmayıp göçebe kültürü açısından çok daha genel bir gerçek olduğu söylenebilir.

Öncelikle, göçebe yaşam tarzı sürekli veya mevsimlik hateketliliği içerdiği için aynı zamanda okur yazar oranının da düşük olmasına sebep olur; çünkü "kitabi" bilgiye ulaşmak için belirli bir mekana ve zaman dilimine ihtiyaç vardır ki bu da ancak yerleşerek olabilir. Halbuki göçebelikte "şifahi gelenek" ön plandadır; sözler, hikayeler. hayata dair tecrübeler anlatılarak sonraki nesle aktarılır

Yaşamsal bilgileri yazılı belgelerle kayda geçiremeyen göçebe toplumlar, sürekli olarak hareket halinde olmalarının da etkisiyle yazılı kültürden doğal olarak uzak kalırlar. Okur yazarlık göçebe kültürüne uzaktır. Çünkü bu etkinlik yani yazılı belgeye ulaşmak belirli bir mekana ve zamana bağlılık gerektirir. Bu bağı kurmak ise çoban kültüründe neredeyse olanıksızdır. Yazılı kültürün olmayışı çoban göçebe toplumlarda başbaşka bir iletişim sistemini güçlendirmiştir: Sözlü aktarım

Göçebe toplumlar geçmişlerini korumak, zihinlerini güçlü kılmak için deneyimlerini dile dökerler (İnan 1998: 202-203; Özçamca 2007: 178). Gündelik meselelerini sanatsal ve lirik bir tarzda birbirine aktarma ve ezberleme alışkanlığını geliştirir (Balehegn 2013: 199). Yazılı kültür geleneğinden uzak, söylenceye dayalı bir kültürel yapı, toplum içinde epik anlatım, destansı müzik ve şiir gibi moden sanatların nüvelerinin güçlenmesine olanak sağlar. Bugün Anadolu'nun Alevi

[216] Aktaran Sandalcı 2017: 16

kültüründe türkü geleneğinin neredeyse kalıtsal bir yaygınlığa sahip olması bu göçebe kökenli yaşam geleneğinin bir karşılığıdır.

Antik kaynaklarda Traklar'ın da müzisyen bir halk olduğundan söz edilir. Hatta Strabon (Strabon 2023: I. III. 17) bu yöndeki iddiayı bir adım daha ileri taşıyarak Trakya'nın müziğin kök bulduğu coğrafya olduğunu söyler. Aynı şekilde Hellence kaynaklarda Trak kökenli müzisyen Tanrı/kahramanlardan biri de Thamyris/Thamyras'tır (Tsiafakis 2000: 376). Hellen yazınında, müziğe dayalı bir yer altı kültü olan Orpheizm'in Trakya kökenli bir öğreti olduğuna vurgu yapması (Bøgh, 2007: 309, 310) ve Thamyras'ın Ordys bölgesinde doğup Ege'ye yayıldığının anlatılması (Thsiafakis 2000: 376, 377) lirizmle ilişkili olarak Trakya kültürüne atfedilen bir göçebelik sismgesi olarak karşımıza çıkar.

Yerleşik düzen temsilcilerinin gözünde göçebeler tarih boyunca genellikle olumsuz bir tablo çizer. Tarih, yazıya sahip olan yerleşiklerin kaleminden yazıldığında da medeniyetten uzak, yıkıcı, saldırgan, vahşi toplumlar olarak okunur göçebeler.

Çin tarihi kayıtlarında göçebeler açgözlü ve doyurulamaz aç kurtlardır, kazançtan başka şeye aldırmazlar (Sinor 2003: 15). Benzer tanımı, Trakya'da maden ocağı sahibi olan antik yazar Thykidides (7.29.4) yapar. Ona göre de Traklar, barbar halkların en kana susamış olanlarıdır (Yavuz 2019: dn. 4).

Homeros dizeleri dışında neredeyse tüm Hellence antik kaynakta Traklar kavgacı, saldırgan bir düşman halk olarak anlatılır (Pache 2001: 4; Tsiafakis 2000: 366). Thukydides (Thucydides 1998: VII, 29), Boiotia kenti Mykalessos'a saldıran Traklar'dan söz ederken korkunç bir tablo çizer. Saldırılar sonunda kentteki evlerin kalelerin ve hatta kutsal mekanların yakılıp yıkıldığından, tüm halkının katledildiğinden hatta çok daha korkuncu, okula saldırıp öğrencileri öldürdüğünden söz eder. Diğer taraftan, MÖ. 3. yy'da yaşayan Polybius (Polybius 2021: 4.45.1-9), Trak kabilelerinin, komşu Byzantion kentinin topraklarına yaptığı saldırılardan söz ederken, ekinleri yağmaladıklarını ve geride kalan ne varsa yakıp yok ettiklerini anlatır.

Tüm bu tanımlamalar, Savaşçı kimliği öne çıkan, göçebe geleneklerini sürdüren ya da ondan belirgin izler taşıyan bir Trak kimliği ortaya çıkarır. Burada kuşkusuz ki sorulması gereken soru şudur: genellikle MÖ. 1. Binyılın ortalarından

itibaren yazılan Hellence kaynaklarda, Ege'da vazolar ve diğer alanlara çizilen Trak figürlerinde oluşturulan bu algı Demir Çağı'nın yani bir başka deyişle MÖ. 1. Binyılın başında bölgede yaşayan toplum/toplulukların sosyolojisini ne kadar yansıtmaktadır?

M. Vassileva Trakya'da MÖ.2. bin yılın geç evresinde höyük türü yerleşimlerin yaşadığı yıkım süreci ile yüksek alanlardaki yerleşim tipinin gelişimi arasında bağ kurarak (Vassileva 2021: 30) bir yönüyle Geç Tunç Çağı'nda bölgeye yönelen saldırgan göçlere vurgu yapar.

Aynı şekilde J. Bouzek de, oldukça iddialı bir şekilde MÖ. 2. Binyıl sonlarında Slovakya, Macaristan ve Transilvanya bölgelerinden doğuya doğru kültür göçü olduğuna vurgu yapar (Bouzek 2006a: 24).

MÖ. 2. Bin yılın ortalarından itibaren Azak Denizi'nden Aşağı Tuna ve Transilvanya'daki Apuseni Dağları arasındaki geniş coğrafyan, Trakya ve yakın çevresindeki Sabatinovka-Coslogeni-Noua kültür alanlarına oradan da Demir Çağı ile birlikte hakim olan el yapımı keramik kültürü, Doğu Trakya araştırmacıları arasında da kuzeyden güneye doğru gelişen bir göç göç sürecinin parçası olarak değerlendirilmiştir (Başaran Mutlu 2018: 180; Ceylan vdğ. 2008: 3). Erken Demir Çağı'nda Doğu Trakya Bölgesi'nde genelinde (Kansu 1971; Özdoğan 1985; Özdoğan 1987; Ceylan vdğ. 2008; Dönmez 2006; Dönmez 2017; Aydıngün-Aydıngün 2013; A. Özdoğan vdğ. 2004; Başaran Mutlu 2018; Başaran Mutlu 2019 ve Troai VIIb tabakasında (Aslan-Hnila 2015; Aslan 2009; Hnila 2012; Pavuk 2017; R. Aslan 2012; Guzowska vdğ. 2002) görülen bu kültürel değişim, Balkanların iç ve kuzey bölgeleri ile Karadeniz'in kuzeyindeki step bölgesinde başlayan büyük Balkan göçlerinin izleri olarak kabul edilir.

M. Özdoğan, Kırklareli'nde kazdığı Taşlıcabayır mezar tepesinin Balkan göçlerinin ilk aşamasını temsil ettiğini (Özdoğan 1987) Ağaçköprü ve Yedigöz Kemeri (Şekil 104) gibi yerleşme yerleri ile diğer benzer buluntu veren merkezlerde tespit edilen keramiğin MÖ.1100-1000 yılları arasına ve Arpalık Dolmeni buluntularının ise 1200-700 yılları arasındaki periyoda ait olduğunu önerir (Özdoğan 1985: 225).

Esas itibariyle bakıldığında Balkan coğrafyasında halklar ve kültürlerin göç hareketliliği, sadece Geç Tunç Çağı'na indirilmeyecek kadar geniş bir geçmişi

kapsar. Örneğin araştırmalar MÖ. 3. Binyıldan MÖ. 2. Binyıla geçişte kuzeybatı Balkanlar'dan güneye doğru yönelen bir hareketliliği ortaya koyar niteliktedir (Garcia vdğ. 2008: 170).

Bu bağlamda MÖ. 2. Binyılın başında ve sonunda genel olarak Balkanlar'da boy gösteren bir toplumsal hareketlenme olduğu, bunun belirli oranda da olsa göçebe, yarı göçebe savaşçı budunların belirli oranda güç kazanmasının önünü açtığı düşünülebilir.

Trakya Erken Demir Çağı'na 'Geçiş Evresi'nin hakim keramik metaryali olarak tanımlanan ve kabaca 12. Yüzyıla tarihlenen kaba hamurlu, yumrucuklu, yiv, basit kazıma ya da parmak baskılı halat dekorasyonuna sahip keramiklerin dağılımı - tek başına kesin veri oluşturmamakla birlikte- bölgedeki bu son güçlü bir göçebe hareketliliği temsil etmektedir. Aynı mal gruplarının Ege, Anadolu ve Doğu Akdeniz'de karşımıza çıkması bu sosyal hareketliliğin elimizdeki en güçlü kanıtlarından biridir.

Nitekim bu mal grubunun, detaydaki bazı farklılıklarla da olsa Ege'de, Anadolu'da ve Doğu Akdeniz kıyılarında 'neredeyse' kesintisiz bir rota izlemesi Mısır kaynaklarının sözünü ettiği kuzeyden gelen "Deniz Kavimleri" saldırılarında Balkan/Trakya göçebe savaşçılarının da parmağı olduğuna şüphe bırakmayacak niteliktedir. J. Bouzek, Attika'da "Karanlık Çağ"da görülen kazıma bezekli keramiğin Orta Balkanlar ve Bulgaristan kaynaklı olduğunu iddia ederek, bölgeden Mısır'a uzanan göç sürecinin ilk ayaklarına vurgu yapmış olur (Bouzek 1985: 200, 201). Örneğin, Boujek'in Orta Balkanlar'da güçlü bir Geç Tunç Çağı olarak dikkati çektiği Zuto Brdo kültüründe karşımıza çıkan savaş arabası modelleri (Ljuština 2014), bölgenin Deniz Kavimleri saldırıları konusundaki rölüne dair dile getirdiğimiz önerinin bir başka güçlü kanıtı sayılabilir.

Hem Troia VIIb1 tabakasında görülen bazı malların, hem İstanbul Trakyası yüzey buluntuları arasında yer alan kaba hamurlu keramiklerin hem de Kıta Yunanistan ve Adalar'da görülen "Karanlık Çağı" mal gruplardan bazılarının Doğu Trakya bulguları ile yakaladığı paralellikler Levant üzerinden Mısır'a ulaşan Deniz Kavimleri göçlerinde Türkiye Trakyası'ndaki kültürlerin de dikkatle irdelenmesi gerektiğini akla getirmektedir. Özellikle Taşlıcabayır buluntusu olan 1349 envanter numaralı kupada görülen zigzag motifinin nokta dizisi ile birlikte işlenişi neredeyse

aynı tip uygulama ile İnönü Mağarası'nda karşımıza çıkar. Nokta dizisi uygulamasının Erken Demir Çağı'nda yoğun olarak Doğu Trakya ve yakın bölgelerinde uygulanması, bölgenin İnönü Mağarası bulgularına kaynaklık etmiş olabileceğini ortaya koyar. Aynı şekilde Doğu Trakya kupa formları arasında tanımladığımız K.9 tipinin Girit Adası'nda karşımıza çıkan paraleli, bu bölgeden Girit'e ve oradan da Batı Anadolu'daki Bademgediği ve Hydas üzerinden Doğu Akdeniz'e uzanan göç rotasının bir izi olabilir. Söz konusu keramiklerin, uzak mesafe ticareti için tercih edilebilir çanak çömlekler değil de günlük kullanım malzemesi niteliğine sahip olması bu verilerin bir göçle ilişkilendirilmesi önerisini kolaylaştırmaktadır.

Ancak bu veriler, Doğu Trakya kültürleri ile Deniz Kavimleri göçer savaşçıları arasındaki ilişki konusunda kesin yorumlar yapılabilmesi için henüz yeterli değildir. Bölgenin bu göçlerde bir çıkış merkezi mi sayılması gerektiği yoksa bir geçiş güzergahı mı olduğu konusu daha çok verinin ortaya konulması ile çözümlenebilecek bir sorundur. Zira J. Bouzek'e göre Deniz Kavimleri hareketliliğinde Trakya bölgesi ana nokta değil, bu hareketliiğin kenarında bir noktadaydı. Bu göçlerin Balkan ayağını daha çok Kuzey Balkanlar ve Orta Avrupa kültürleri oluşturuyordu (Bouzek 2006a: 24). Doğu Trakya araştırmaları sırasında Kocatepe, Batak Değirmen, Değirmentepe, Hocaçeşme gibi yerleşimlerde Erken Demir Çağı yüzey keramiğinin daha çok höyüğün belirli bir kıyısında yoğunlaşması, kullanımda olan ya da artık terk edilmiş bazı yerleşimlerin verimli coğrafi ve topografik konumları itibariyle Geç Tunç/Erken Demir Çağı göçer grupları tarafından belirli bir zaman dilimi içinde kamp yerleşimi gibi kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Daha çok veri ile sınanması şart olan bu gözlem Geç Tunç/Erken Demir Çağı geçiş evresindeki hareketlilik içinde Doğu Trakya'nın daha çok Orta Avrupa içlerinden gelen savaşçı göçerlerin göç yolu üzerinde kaldığını düşündürmektedir.

Tüm bu tartışmalara rağmen geçen yüzyıl boyunca öne sürülen ve genel bir kabul gören Geç Tunç/Erken Demir Çağı Balkan Göçleri teorisi son dönemde ciddi eleştirilerle karşı karşıyadır. Örneğin Romanya araştırmaları bölgede Geç Tunç Çağı'nda bir göç hareketine işaret edebilecek aniden şekillenen yeni bir kültürün ortaya çıktığı teorisini kırmış, yerel dinamiklerle tedricen gelişen bir Demir Çağı

kültürünün varlığını ortaya koymuştur (Berciu 1967: 102). Aynı şekilde, Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı'nın tipik yivli keramik kültürünün bölgeye kuzeyden geldiği yönündeki eski görüşler de (Bouzek 2006a: 24) artık kabul görmemekte, bu unsurun Trakya Bölgesi'nin kendi üretimi olduğu görüşüne vurgu yapılmaktadır (Leshtakov 2004: 65).

Geç Tunç ve Erken Demir Çağı Balkan Trakya kültürlerinin şekillenmesini, oradan da güneye doğru yayılmasını Orta Avrupa ya da steplerden başlayan bir "göç paketi" içinde değerlendiren görüşler ile son araştırmalar ışığında buna karşı çıkan "domestik gelişim" teorilerinden öteye bu çalışma kapsamında Doğu Trakya'da incelediğimiz veriler her iki teorinin de kendi içinde geçerliliği ve itiraz edilebilecek yanları olduğunu ortaya koymuştur. Şöyle ki Doğu Trakya'da Erken Demir Çağı kültürel dinamiklerinin tarihsel öyküsünü mutlaka iki ana başlık altında irdelemek gerektiği anlaşılmaktadır: "Geçiş Evresi" ve "Erken Demir Çağı I-II. Evre"

Troia VIIb1 tabakası ile çağdaş olan, MÖ. 12. Yüzyıla tarihlenebilecek olan ve kaba hamurlu, parmak baskı, yumrucuk, basit kazıma çizgi, yiv bezemeli çanak çömlek ile tanımlanan Geç Tunç/Erken Demir Çağı geçiş evresinde, Tüm Balkanlar'da görülen mobilize göçer savaşçı kültürünün Doğu Trakya'da da kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Birçok veri sahasında yakalanan keramiklerin tanımladığı bu dönemin en belirgin bulgusu Taşlıcabayır tümülüsüdür. Hem antik Ege kaynaklarının sözünü ettiği *Ege Göçleri*nin hem de Mısır kaynaklarında anlatılan yıkıcı *Deniz Kavimleri Göçü*nün çağdaşı ve dolayısıyla tetikleyici güçlerinden biri oladuğu anlaşılan "Geçiş Evresi" Trakya/Balkan savaşçılarının hangi sosyo-ekonomik sebeplerle ortaya çıktığı konusu başlı başına bir araştırma konusudur. Ancak salt Trakya Bölgesi öznelinde düşünüldüğünde bile, bölgenin batı bölümünde kaliteli kazıma bezekli keramik geleneğiyle kendini gösteren Geç Tunç Çağı kültürünün nasıl olupta da binyılın son çeyreğinde hakimiyet sahasını özensizce yapılmış çanak çömlekler ile tanımlanan bir göçebe/savaşçı kültüre bıraktığı sorusu cevap beklemektedir. Bu keskin dönümşümde hiç şüphesiz yaşanan makro/bölgesel bir ekonomik çöküşün izi saklıdır.

Makedonya'daki Doirani Gölü'nden alınan polenlerin analizinin gösterdiği üzere Makedonya ve tüm Balkan coğrafyasında Tunç Çağı'nın sonlarından itibaren başlayan hızlı ormansızlaşma süreci (Aslaksen 2015: 18), gibi doğal etkenler makro

ekonomik bir çöküşe sebep olmuş bu da hem bölge içinde hem de uzak coğrafyalara doğru harekete geçmiş savaaşçı kabilelerin ortaya çıkmasının önünü açmış olabilir.

Sebep her ne ise belli ki Trakya kültür dinamikleri açısından "Geç Tunç/Erken Demir Çağı Geçiş Evresi"ni "*göçebe ve savaşçı*" başlığı altında tanımlamakta hiçbir yanlış yoktur. Burada önemli olan bu mobilize durumun kaynağının kuzeyden güneye doğru yönelen bir "göç paketi" başlığına indirgenmesinin doğru olup olmadığıdır. Kuzeyden güneye gelen göçü kapsayan "göç paketi" teorisinin yeterince gerçekçi olmadığı, yerel kültür dinamiklerinin de bu sürecin oluşmasında güçlü bir etkiye sahip olduğu son yıllarda elde edilen bulgularla çok daha net anlaşılmaktadır.

Ancak tüm veriler Trakya Bölgesi'nde Erken Demir Çağı'nın "*göçebe ve savaşçı*" budunlarının 'Geçiş Evresi'ndeki hakimiyetinin MÖ. 12. Yüzyıl ile sınırlı kaldığını, sonraki yüzyıldan itibaren daha zengin bir el yapımı keramik geleneği ile kendini gösteren EDÇ I ve II. evrelerinde baskın sosyal yapının "*barışçıl yerleşikler*"den oluştuğunu gösterir niteliktedir.

Genellikle ova düzleminde, akarsu kenarlarında yoğunlaşan Erken Demir Çağı yerleşimleri, güçlü tahkimat duvarlarına işaret etmeyen yüzey verileri Doğu Trakya'da Erken Demir Çağı halklarının barış koşullarının hakim olduğu bir sosyal ortamda, tarım ve/veya haycancılıkla geçinen yerleşik düzenli kabilelerden oluştuğunu düşündürecek niteliktedir.

Çevre coğrafyalarda çok daha yoğun bir şekilde izi sürülen ve Doğu Trakya'da da örneklerine rastlanılan tepe üstü yerleşimler bölgenin sosyal yapısını tanımlayan "barışçı"/ "savaşçı" kimlikleri çerçevesinde ele alındığında nasıl tanımlanmalıdır?

Bu sorunun cevabının peşine düşmek için öncelikle "Tepe üstü (Hillfort) Yerleşim" başlığı altında tanımlanan tüm Demir Çağı yerleşim modellerinin aynı olmadığı ortaya konmalıdır. Bu başlık altında tanımlanan yerleşimlerden birinci grubu bizim bu araştırma kapsamında tanımladığımız, genellikle vadi koyaklarında, akarsulara yakın tepelikler üzerinde konumlanan Beşiktepe, Değirmentepe, Suakacağı, Çardakaltı gibi yerleşimler oluşturur. Başlığın ikinci tip yerleşimlerini ise Doğu Trakya'da özellikle de Istrancalar'ın orta ve doğu yarısında ve Saroz

Körfezi'nin kuzey cephesinde izine rastlanılan taş tahkimatlı kale tipi yerleşimler temsil eder.

Bu iki ayrımı yapmaksızın "tepe üstü (hilfort)" yerleşimleri tanımlamaya çalışan M. Vassileva (Vassileva 2021: 30) bu tip yerleşimleri MÖ.2. bin yılın geç evresilerine tarihlerken başka araştırmacılar Erken Demir Çağı II. evresinden sonra ortaya çıktığını iddia eder (Chapman vdğ. 2009: 172). İ. H. Kurtuluş ise Kırklareli ve Edirne'de incelediği kuru taş duvar örgülü kaleleri Geç Demir Çağı'na tarihlemiştir (Kurtuluş 2014: 107-181; Kurtuluş 2020: 701 vd).

Oysa Beşiktepe, Değirmentepe, Suakacağı, Çardakaltı gibi yerleşimler, yüzey keramiğinden de anlaşıldığı gibi Geç Tunç/Erken Demir Çağı Geçiş evresinde ve Erken Demir Çağı I.-II. Evrelerde kullanılmıştır. Bu tepe üstü yerleşimleri, topografik olarak hakim oldukları vadi ve çevresinde barış içinde yaşayan köy tipi yerleşimlere sahip kabilelerin idari merkezi ve aynı zamanda olası saldırı anında kullanılan bir savunma merkezi olmalıdır.

Oysa taş mimariye sahip tahkimatı olan ve Doğu Trakya örneklerinde genellikle sandık duvar sisteminin kuru örgü tekniğiyle örülmesine dayalı bir tahkimata sahip olan, ulaşılması daha zor dağlık alanlarda karşımıza çıkan kale tipi yerleşimler Erken Demir Çağı'nın sonundan itibaren (MÖ. 7/6. yy) gelişen bir geleneğin parçalarıdır. Hatta bu geleneğin sadece Trakya Bölgesi ile sınırlı kalmadığı, Batı Anadolu sahil bandı boyunca güneyde Leleg coğrafyasına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

Kuru örgü taş duvar sistemine dayalı tahkimatlı kaleler, MÖ. 7. Yüzyıl itibariyle Balkanlar ve Anadolu'yu içine alan köklü bir sosyal değişimin yerleşim modeline yansımasıdır. Bu yüzyıl her iki coğrafyada da yeni bir kültürel iklimin belirginleşmeye başlandığı, hem batı Anadolu'daki birçok yerleşimde hem Trakya'da Ainos gibi önemli kıyı kentinde görüldüğü üzere yüksek bir yazılı kültürün ortaya çıktığı periyottur. Kayalık topografya üzerine yayılan bu yerleşimlerde kuvvetli ve uzun süreli bir kullanımı kanıtlayacak yoğunlukta yüzey keramiği bulmak çoğu zaman zordur.

Antik kaynakların, Traklar hakkında dile getirdikleri "savaşçı/saldırgan" kimliğinin ardında, MÖ. 7. Yüzyıldan itibaren bölgede hızla yayılan kale tipi, taş tahkimatlı dağ yerleşimlerinin sosyolojik arka planı olmalıdır. Bu yüzyıl bölgede,

özellikle de sahil bandı boyunda kurulan Ege kaynaklı koloni kentlerin güçlenmeye başladığı bir dönemdir. Kıyıda ya da kıyı ile yakın ilişki kuran daha iç kesimlerde canlanan uluslararası ticaretten pay alıp zenginleşen yerel kabileler ile Trakya'nın kırsal coğrafyasında, dağlık bölgelerinde kaldığı için bu ticaretten yeterli payı alamayan topluluklar arasındaki sosyal tabaka makasının hızlı ve keskin bir şekilde açıldığı anlaşılmaktadır. Ticaret ekonomisinin yarattığı yeni sosyo ekonomik yapılaşmada birçok Trakya kabilesi Ege kültürünün asimilasyon etkisine girip eski göçebe geleneklerini terketse de kırsal coğrafyada yerel gelenekler sürmeye devam etmiş, bunun yanında da gelişen ticaret ekonomisinden pay almayı amaçlayan saldırgan gruplar artmış olmalıdır.

Antik kaynakların Traklar'ı tanımlamak için sunulan "savaşçı, saldırgan, yağma yapan, kalabalık budunlar" başlıklı anlatımlar MÖ. 7. Yy'dan itibaren hız kazanan bu sosyo-ekonomik değişimin bir sonucu olmalıdır. Oysa birçok modern zaman araştırmacısı, Antik kaynakların bu tanımları ile Geç Tunç Çağı'nda yaşanan makro ekonomik çöküşle ilişkili olarak 'Geçiş Evresi'nde (MÖ. 12. yy) yaşanan Trakya/Balkan kökenli göç hareketlerini aynı pota içinde değerlendirip *Traklar = Trakya Erken Demir Çağ= Göçebe Savaşçılar* denklemine dayalı bir 'paket'i bilim dünyasına sunmuştur. Çok uzun zamandır neredeyse hiçbir şekilde tartışılmadan kabul edilen bu 'paket'in geçerli bir kuram olmadığı artık yavaş yavaş anlaşılmaktadır. Araştırmalarımız bu 'paket' önerinin Doğu Trakya için de geçerli olamayacağını net olarak ortaya koymuştur.

Geç Tunç / Erken Demir Çağı Geçiş Evresi'nde tüm Balkanlar'da izi sürülen savaşçı göçebe budunların hem bölgede hem de güney coğrafyalardaki geniş coğrafyalarda etkili olduğu; bu savaşçı göçebe budunların Doğu Trakya'da da başka Taşlıcabayır Tümülüsü olmak üzere birçok yüzey malzemesi ile temsil edildiği anlaşılmaktadır. Bu süreçte, savaşçı budunlar için Doğu Trakya'nın da Balkanlar'daki daha birçok yöre gibi ana yurt ya da bir göç geçiş alanı olduğu söylenebilir. Ama Taşlıcabayır Tümülüsü, Arpalık Dolmeni gibi anıtsal yapılaşmalar ile Beşiktepe gibi görkemli sayılabilecek bir kale tipi yerleşimin varlığı Geçiş Devri halklarının yörede belirli süreli de olsa yerleşik olduklarını düşündürecek niteliktedir.

Ancak MÖ. 12. Yüzyıl sonlarından itibaren başlayıp MÖ. 7. Yüzyıl sonlarına kadar devam eden Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kültürlerinin savaşçı ya da

saldırgan bir kimliğe sahip olduğunu iddia edebilecek neredeyse hiçbir bulgu yoktur. Bu iddia özellikle de Doğu Trakya halkları için net bir dille savunulabilir.

MÖ. 12. Yüzyıldan sonra Erken Demir Çağı boyunca, Doğu Trakya'daki birçok stratejik, çevreye hakim tepede herhangi bir yerleşimin olmaması, yerleşim için yüksek, korunaklı alanlardan ziyade vadi düzlemlerinin tercih edilmesi bölgedeki barış ve huzur ortamının en beligin işaretidir.

Erken Demir Çağı'nın I ve II. Evrelerinde Doğu Trakya'da yaşayan halkın sosyal kimliğinin tanımlanmasında "göçebelik" kesinlikle asli unsur olarak tanımlanamaz. Hiç şüpheye yer bırakmayacak şekilde genelinin tarım ve hayvancılıkla uğraştığı anlaşılan bu halkların yılın belirli dönemlerinde coğrafi alan değiştirerek otlak ve mera aramaya dönük göçler yaptığı ve bu anlamıyla 'yarı göçebe' sayılmaları doğaldır. Nitekim Geç Tunç Çağı sonlarında bölgede yaşanan toplumsal hareketliliklerin bir toplumsal genetikle sonraki yüzyıllarda bazı halk grupları arasında sürdürülmesi şaşırtıcı olmasagerek. Trak kültürüyle ilişkilendirilen bazı göçebe toplum özelliklerinin Erken Demir Çağı süreciyle ilişkisi ancak bu bağlamda kurulabilir.

Dolayısıyla Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı incelenirken MÖ. 12. Yüzyılı kapsayan 'Geçiş Evresi' ile dönemin I. ve II. Evresi olarak tanımlanan süreçler ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Tümüyle birlikte Erken Demir Çağı kronolojisi içinde değerlendirilen bu üç evrede sosyolojik, toplumsal ve ekonomik yapılanma ciddi farklılıklar sergiler. Örneğin Geç Tunç Çağı'nda Bulgaristan Trakyası ve çevresinde görülen çanak çömlek repertuvarının zengin kazıma bezemeleri ile mat boyalı keramiklerde yer alan bazı bezeme unsurların Erken Demir Çağı'nın I. ve II. evresinde hem kazıma tekniği ile hem de baskı tekniği ile yeniden yorumlanması Tunç Çağı sonunda bölgede yaşanan sosyo-ekonomik çöküşle kaybolan bazı sanat unsurlarının yaklaşık bir kuşak sonra yeniden canlandığını gösterir. Bu canlanma, Erken Demir Çağı'nın I. ve II. Evresindeki ekonomik yükselişin, kısmen de olsa artan refahın ve toplumsal huzurun bir karşılığıdır.

Doğu Trakya Erken Demir Çağı Kültürü'nün oluşmasında köken Stepler mi, Kuzey Balkanlar mı, yoksa yerel unsurlar mıdır?

1950'li yıllarda özellikle Macar araştırmacılar'ın, MÖ. 17/16. Yüzyıllarda özellikle Trans-Tuna bölgesinde ortaya çıkmaya başlayan mezar tepeleri/tümülüslere

dayanarak ortaya attığı "Büyük Göçler" teorisi çok yakın yıllara kadar Balkan arkeolojisinde önemli ölçüde kabul görmüş ve tekraren dile getirilmiştir (Dzięgielewski vdğ. 2010: 11, 12; David, Wolfgang 1998: 440 vd). MÖ. 3. Bin yıldan itibaren steplerden Aşağı Tuna Vadisi'ne gelip buradan güneye, batıya ve kuzeye yayıldığı düşünülen bu göçler Hint Avrupa dil grubuna ait halkların yayılmasının da kaynağı olarak tanımlanmıştır (Tasić 1989: 30 vd; Gimbutas 1993). Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'nda Balkanlar'ın güney bölümlerine doğru devam ettiği savunulan (Dzięgielewski vdğ. 2010: 13) bu göç dalgasının Doğu Trakya'da da Erken Demir Çağı kültürlerini oluşturduğu savlanmıştır (Ceylan vdğ 2008: 3, 4; Erdoğu 2005: 141; M. Özdoğan- E. Özdoğan, 2007: 14;).

'Büyük Göçler' teorisi ve yapılan diğer arkeolojik araştırmalar Balkanlar'da Neolitik Dönem sonrasında sık sık göçler, nüfus değişimleri ve buna bağlı kültür aktarımları yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu hareketliliğin farklı zaman aralıklarında ama binlerce yıllık bir zaman dilimi içinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Araştırmalarımız Doğu Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kültürlerinin oluşumunda sanıldığı gibi stepler kaynaklı bir kültür göçünün belirleyici olmadığını ortaya koymaktadır.

Trakya Erken Demir Çağı'nın en karakteristik malzeme gruplarından biri olarak kabul edilen yiv-oluk süslemeli keramiklerin (Bozhinova vdğ.2013) MÖ. 2. Binyılın erken evrelerinden itibaren Orta Karpatlar bölgesinde görülen yivli keramik geleneğinin (Sava 2019) MÖ. 2. Binyıldan MÖ. 1 binyıla geçiş evresinden itibaren Doğu Balkan kültürlerinde görülmesi (Stoyanov 1997: 165; Ailincai 2020: 457) ilk başta diffüsyonist bir etkiye işaret etse de E. Bozhinova geniş dağılım alanına sahip olan bu geleneğin, çevresel bir göçten ziyade dönem içinde oluşan kültür modasının bir karşılığı olduğuna dikkat çeker (Bozhinova 2008: 48).

Aynı şekilde Trakya'da Erken Demir Çağı çanak çömlek geleneğinin en önemli bezeme unsurlarından biri olan baskı tekniğinde süsleme stilinin tüm Balkanlar'da, metalurji teknolojisinde yaşanan gelişmelere koşut olarak bir kültür modası şeklinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Nonat vdğ. 2016: 29).

Trakya EDÇ keramiğinde görülen içiçe daireler, içi noktalı daireler, daireleri birleştiren zincirler, spiraller, spiral sarmallar vb. süslemelerin İber Yarımadası'nın

Geç 2. Bin yıl keramiklerinde (WHR keramiği/ Wide Horizontal Rim pottery) var olması (Nonat vdğ. 2016: 132, fig. 5) Trakya Bölgesi'ne bir kültür göçü ile mi taşındı? Bu konuda kesin olarak bir şey söylemek zordur. Ancak söz konusu bezemelerin Trakya'da ortaya çıktığı Erken Demir Çağı I. ve II. Evresinde gözlemelenen barışçıl toplumsal yapı bu geleneğin ticaret, etkileşim gibi yöntemlerle Trakya'da etki etmiş olabileceğini gösterir. Öte yandan Trakya Bölgesi ve yakın çevresinin Orta ve Geç Tunç Çağı sanatında da söz konusu bezemelerin benzer ya da yakın formlarda kullanıldığı düşünülürse "etkileşim" önerisi daha anlam kazanmış olacaktır.

M. Özdoğan haklı olarak Balkanlar'da Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı'nda bölgesel kültür farklılıklarının çok gevşek ve içiçe geçmiş olduğuna vurgu yapar (M. Özdoğan 1987: 15). Bu gerçek, Doğu Trakya Errken Demir Çağı keramik geleneğinde de kendini net bir şekilde gösterir. Dönemin çanak çömlek geleneğinde Trakya Bölgesinin diğer bölümleri ile çevre kültürlerinin hem çağdaş hem de MÖ. 2. Binyıldan beri süregelen geleneğinden belirgin izler görmek mümkündür.

Örneğin Çatalca çevresinde tespit edilen kült kuyularında bulunan ÇAT. 1 numaralı keramik hamur, astar ve form özellikleri ile Batı Trakya ve Kuzey Yunanistan'ın Geç Tunç Çağı malzemesi ile sıkı bir benzerlik göstermektedir. Aynı şekilde ÇAT 2 numaralı amphora parçası ile Bahçelik kazılarında bulunan BAH. 2 numaralı keramik de Olynthos kazılarından bilinen Geç Tunç Çağı amphora formları ile; Süloğlu Vadisi'nde yer alan Kocatepe'de bulunan KT. 1 numaralı yüzey keramiği de Selanik çevresi Geç Tunç Çağı keramikleriyle yakın benzerlikler sergiler.

Doğu Trakya Erken Demir Çağı çanak çömlek repertuvarında yer alan kapların birçoğunun hamur, astar ve form özellikleri ile Ukrayna, Romanya, Macaristan ve Batı Balkanlar'daki hem Geç Tunç hem Erken Demir Çağı keramikleriyle benzerlik sergilemesi bu süreçlerdeki hem zamansal hem coğrafi kültür geçişkenliğinin gücünü göstermesi açısından önemlidir.

Çeitli formların üretiminde, kabın alt yarısının tabana doğru içe çökük biçimlendirilmesi Karpatlar ve yakın çevresinde MÖ. 2 bin yıl içlerinden beri özellikle depolama ya da taşıma amaçlı büyük kaplarda sıklıkla uygulanan bir teknik olarak karşımıza çıkar (Bălan vdğ. 2016). Bu uygalamanın Erken Demir Çağı

başında Trakya'ya etki ettiği ve oradan da Troia'daki benzer kap üretimlerde karşımıza çıktığı anlaşılmaktadır (Hnila 2012: Cat. 1042).

Geç Tunç Çağı'nın uzak coğrafyalar arasında kullanılan önemli tecim metaryallerinden biri olan soketli baltaların buluntu coğrafyasına (Dietrich 2016) dikkatli bakıldığında Edirne başta olmak üzere Doğu Trakya'nın son derece önemli bir kavşakta yer alması bile dönemin kültürlerarası iletişiminin gücüne işaret eder.

Öte yandan Doğu Trakya kazı ve yüzey araştırmalarında elde edilen bazı keramiklerin tıpkı S/M.3 tipi sürahi formu ve K.8 tipi kupalar gibi "bölgeye özgü" bir kimlik sunması Doğu Trakya Erken Demir Çağı kültürlerinin bazı unsurlarıyla kendi kültür dinamiklerinden beslendiğini düşündürmektedir.

Genel itibariyle söylemek gerekirse Trakya Bölgesi'nde Erken Demir Çağı keramiğinin bölgenin ve daha genel anlamda Balkanlar'ın Geç Tunç Çağı keramik geleneğinden keskin bir kopuş sergilemediği, büyük ölçüde kültürel iletişimin bir parçası olarak devam ettiği anlaşılmaktadır. Hatta hem kap formları hem de özellikle bazı bezeme unsurları açısından birçok özelliğin bölgede dip tarihlere kadar indiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen Trakya Bölgesi Demir Çağı, özellikle II. evrede belirgin bir şekilde kendi özgün kimliğini yakalamış ve tanımlayıcı bir kimlik kazanmıştır.

Özellikle keramik geleneğinde Doğu Trakya malzemesinin Karpatlar'ın güneyi, orta ve kuzey bölümleri ile sıkı bağ içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Hem Anadolu hem Trakya'da önemli bir fenomen olan gri keramik geleneği köken ve yayılım alanları ile ilgili halen süren bir tartışmanın konusudur. N. Bayne ve N. Spencer 'a göre Kuzeybatı Anadolu'da hem Geç Tunç Çağı'nda hem de Erken Demir Çağı sonrasında görülen gri keramik geleneği, her iki grup arasında ortaya çıkan Trakya/Balkanlar'dan malzemesi var olduğu için birbirinin devamı olamaz (Ayaz 2021: 13; Bayne ve Spencer 2007: 88).

Bayne ve Spencer'in kuzeybatı Anadolu için önerdiği bu farklılaşma Trakya için de düşünülebilir. Doğu Trakya Bölgesi'ndeki kimi yerleşimlerde ele geçen yüzey keramikleri içinde Erken Demir Çağı'nın siyah ya da siyahımsı gri hamur ve astar özellikli mallarından ayrılan, Erken Demir Çağı sonrasının açık ve/veya parlak gri renk astarlı mal gruplarını hatırlatan el yapımı keramikler görülmektedir. Bunun yanında en güzel örneklerini Ainos'un MÖ. 7/6. Yüzyıl, çark yapımı keramiklerinde

gördüğümüz bazı çanak çömleklerin hamur, astar ve bezeme özellikleri ile Erken Demir Çağı mal geleneğinden izler taşıması Trakya Bölgesi'nde, Erken Demir Çağı keramikleri ile Erken Demir Çağı sonrası gri keramikleri arasında bir bağ olduğunu düşündürmektedir. Bölgenin tarih öncesinden beri var olan ve Erken Demir Çağı'nda da süren siyah, siyahımsı gri mal geleneğinin çevresel etkilerin katkısı olsa bile özünde yerel dinamiklerle bölgedeki çark yapımı gri keramik geleneğine evrilmiş olması çok güçlü ve üzerinde ayrıca çalışılması gereken bir konudur.

Trakya ve Balkan Erken Demir Çağı kültürlerinin Anadolu'ya etkisi hangi ölçüde olmuştur?

Araştırmalar neticesinde Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı kültürlerinin sosyolojik açıdan iki krononojik ayrıma sahip olduğu; Geç Tunç/Erken Demir Çağı'na Geçiş Evresi ile ondan sonra gelen Erken Demir Çağı I. ve II. Evrelerin birbirinden farklı iki sosyal yapıyı temsil ettiği gerçeği göz önüne alınmadan Trakya Erken Demir Çağı kültürünün Anadolu'ya etkisi üzerşine değerlendirme yapmak hatalı olur.

Nitekim bugüne kadar hem Troia hem de daha içerde Phrygia Bölgesi'ne doğru izlenen Trakya/Balkan kültür etkisinde bu kronolojik ayrıma vurgu yapılmaksızın "Erken Demir Çağı'nda Trakya/Balkan etkisi" başlığı altında genel tanımlamalar yapılmıştır.

Oysa Geçiş Evresi'nde yani MÖ. 12. Yüzyılda başta Troia VIIb1 tabakası olmak üzere Anadolu'nun birçok yöresinde giderek artan çeşitlilikte ortaya çıkan Trakya/Balkan kökenli el yapımı, parmak baskı ya da basit çizgi desenli ya da siyah perdahlı keramikler, tüm Doğu Akdeniz toplumlarını kasıp kavuran, kıtalar arası bir göçebe savaşçı akınlarının sonucu iken Troia VIIb2 ve VIIb3'de baskı ya da zengin kazıma çizgi bezemeli, parlak açkılı mal gruplarıyla kendini gösteren Trakya/Balkan kültür izleri göçebe saldırganlıktan ziyade bir *kültürleşme (kültürel etkileşim, kültürel kaynaşma, akkültürasyon*) sürecinin sonucu şeklinde okunmalıdır.

Bunun en önemli kanıtlarından biri Troia VIIb2'de Trakya/Balkan kültür unsurlarının daha uzun süreli olarak izleniyor olmasıdır. İkinci kanıtı bu tabakadaki etkinin Troia VIIb1'dekine oranla çok daha sistemli, kentin geleneksel kültürüne uyumlu ve yerleşik kültür geleneklerine uygun bir görünüm arz etmesidir. Üçüncü

kanıt ise Trakya Erken Demir Çağı I. Evreye ilişkin kültür metaryallerinin Anadolu'da Troia dışında çok geniş bir sahada karşımıza çıkmamasıdır.

Belli ki Geçiş Evresi'nde daha refah bir yaşam alanı elde etmek ve Doğu Akdeniz genelinde yaşanan tüm büyük yıkımlara rağmen gücünü koruyabilmiş alanlardan yaşam kaynağı elde edebilmek kaygısı ile coğrafyanın birçok yöresinden olduğu gibi Trakya ve Balkanlar'dan yola çıkan savaşçı göçer budunlar geniş coğrafyalarda küçük ölçekli de olsa iz bırakmışken, bu kaotik iklim sonrasında, MÖ. 11. Yüzyılla birlikte başlayan sosyo-ekonomik koşulların etkisiyle Trakyalı bazı halk gruplarının Anadolu'nun o dönemdeki en önemli, en zengin liman kentlerinden biri olan Troia'ya geçip yerleişm kurmaları aynı "göçebe/savaşçı/saldırgan" paketi içinde sunulamaz.

Trakya'nın hem göçebe budunlarının hem de bir nesil sonra onların açtığı yolla Anadolu'da yurt edilen ve kuşkusuz atalarının göçebe kimliğinden izler taşısa da artık yerleşik yaşam sosyolojisi içinde değerlendirilmesi gereken Erken Demir Çağı I. Evre budunları bu kısa süreli zaman dilimi içindeki varlıklarıyla bile Anadolu'ya gücü inkar edilemeyecek sosyal ve kültürel etkiler yapmıştır.

Örneğin Phrygia Bölgesi'nin tüm kaya anıtlarını, oradaki Ana Tanrıça inancının tek kaynağını Balkan kökenine bağlamak indirgemeci bir bakış açısı olacak ve bu bölgenin köklü Anadolu mirasını yok saymak anlamına gelecektir. Lakin tüm bu din kültürü öğelerinde rastlanan bariz Balkan/Trakya unsurları, Erken Demir Çağı Geçiş Evresi ve sonrasında bölgeye gelen Balkan kökenli halkların getirdiği "yeni dinin" birer yansımasıdır. Nitekim, daha önceki bölümlerde de değerlendirildiği üzere göçen kültürün geldiği yerden taşıdığı kültür izleri otokton kültürle bir süre sonra asimilasyın süreci ile birlikte kaynaşmaya başlasa bile izini birçok detayda yüzyıllarca sürdürebilir. MÖ. 8. Yüzyıl sonrasında karşımıza çıkan birçok Phryg kültür mirasında, Balkanlar ve Trakya Erken Demir Çağı'ndan izler görülmesi bu anlamıyla şaşırtıcı değildir.

Trakya-Phrygia din kültürü bağlantısının en belirgin şekilde kendini gösterdiği anıtlar arasında *çift idol betimli kaya sunakları* sayılabilir. Buradaki aynı tahtı paylaşan çifte tanrı fikri Sabasios ve Kybele ile eşleştirilmek istenir (Vassileva 1995: 196-197). Trakya Erken Demir Çağı din kültüründe gökyüzünün (güneş/ay) eril tanrısı ile yeryüzünün dişil tanrısı bir Phrygia'da bir kaya sunağında

antropomorfik görünüm kazanır. Bu öngörü, antropomorfik değil de güneşe ya da aya bakısı olan mağara, kaya sunağı vb. doğal kaynaklarda düalist tanrısallığa inanan Trakya dininin Anadolu'da kazandığı antropomorfik görünümün açık bir kanıtı olmalıdır.

Troas Bölgesi'nin MÖ. 1. Binyılın ilk yarısına ait gri keramikler hakkında hazırladığı doktora tezinde M. Ayaz'ın bezmeme unsurlarında dönemin sonuna kadar izi sürülen bazı detaylarda Trakya Erken Demir Çağı kültürlerinin etkili olduğununa dair önerileri yine benzer bir etkinin sonucudur.

Veriler göçerek gelenlerin yerli kültürde bıraktığı izin toplumdan topluma, coğrafyadan coğrafyaya değişebildiğini de gösterir. Günümüz Manisa ilinde yaşayan 19. Yüzyıl Balkan muhacirleri hakkında yapılacak yüzeysel bir inceleme bile bunu net bir şekilde göstermektedir. Hemen hemen aynı dönemde, Balkan göçleri ile Batı Anadolu'daki birçok kent gibi Manisa'ya da gelerek burada yerleşen Balkan halklarından il merkezi ve başka birçok köyüne yerleşenler yüz yıl önceki atalarının kültür mirasından birçok izi yitirmişken, aynı kentin Kırkağaç ilçesi bağlı Karakurt kababasındaki kadınların bugün bile halen günlük yaşamda "ferece" denilen geleneksel Balkan giysisi giyiyor olması dikkat çekicidir.

Phrygia'da MÖ. 1. Binyıl içerine kadar belirgin detaylarda izi sürülen Balkan/Trakya kültür etkisi Troia ve çevresinde şimdilik bazı keramik bezeklerinde izlenebilmektedir.

Troas Bölgesi'ndeki Ayvacık dolmenlerinin kökeni, dönemi gibi birçok bilgisi bugün halen eksik ve tartışmaya açık olsa da bu anıtların Trakya bağlantılı olduğu düşüncesi kabul görecek olursa, bunların Erken Demir Çağı içlerine doğru bölgeye gelen halkların kültür aktarımı olduğu söylenebilir. Bu noktada M. Vassileva'nın Phryg kaya mezarlarının plansal açıdan Trakya'nın erken evre tek odalı ve ön girişsiz dolmenlerinde köklendiği yönündeki iddiası dikkat çekicidir (Vassileva 1995, 194). Çanakkale, Ayvacık'ta tespit edilen bu tip dolmenler Trakya'dan Phrygia'ya uzanan Erken Demir Çağı kültür göçünün geçiş sürecini tanımlıyor olabilir.

Trakya Erken Demir Çağı din kültürünün belirgin bir parçası olan kayaya işlenmiş güneş disklerinin Bithynia Bölgesi'nde kayda giren benzerleri yine MÖ. 1.

Binyılın ilk yarısında "kültürleşme" süreci ile bölgeye gelen Trakya/Balkan halklarının tarihe bıraktığı bir kültür izi olarak önümüzde durmaktadır.

Batı Anadolu'nun Ege'nin karşı yakasıyla birlikte kurduğu yeni din (Olympos Paganizmi) özellikle MÖ. 8. Yüzyıl gibi erken bir tarihten itibaren bu dinin ön gördüğü güçlü bir sosyal kültürü yaratmıştır. Bu güçlü ve baskın kültür Troia ve diğer birçok Batı Anadolu yerleşimindeki Trakya Erken Demir Çağı kültürünü de bir iki kuşak sonra asimile etmiş olmalıdır.

Ephesos Artemis Tapınağı'nda, Klaros Apollon Tapınağı'nda görülen Balkan kökenli ya da Balkan etkili adak hediyeleri ile Tekirdağ Müzesi'ne satın alma yoluyla gelmiş olan ve MÖ. 8. Yüzyıl sonu ve MÖ. 7. Yüzyılda Balkanlar ve Trakya'da yaygın olarak kullanıldığı bilinen (Caner 1983: 47, 48; Blinkenberg 1926) 2910 envanre numaralı disk biçimli fibulaların Ephesos ve İzmir çevresindeki yerleşimlerde de karşımıza çıkması birer göç hareketi ile değil Erken Demir Çağı'nın hemen sonrasında Anadolu ve Balkanlar arasında canlanan yoğun siyasi, sosyal ve ticari etkileşim ile açıklanabilir.

Balkan/Trakya Erken Demir Çağı kültürünün Anadolu'daki antik kültür üzerinde bıraktığı izler tabii olarak her zaman direk değil, dolaylı da olmuş olabilir. C. Özgünel Karia Bölgesi Geometrik Dönem keramiğinde izlenen bazı meander motifi tipleri ile zikzak, iç içe üçgen gibi süslemelerin Phryg keramik süsleme geleneğinin etkisi ile bölgeye geçtiğini kabul ederken dama tahtası motiflerinin Protogeoemtrik Yunan seramiğinden, iç içe daire rozetlerinin ise Attika Geometrik seramiğinden aktarılan unsurlar olduğunu dile getirir (Özgünel 2006: 71-74) . Buna rağmen E. Erdan, MÖ 8. yüzyıl ilk yarısında Phryg keramik ve mimari sanatında görülüyor olması nedeniyle bu unsurların Phryg kültüründen Karia keramiğine geçmiş olmasının daha doğru olacağını öngörür (Erdan 2015: 194-196). Her ne kadar Karia Geometrik dönem keramiğinde boya bezeme ile yapılan bu süsleme unsurları basit geometrik tipleri ile birbirinden bağımsız birçok kırsal kökenli toplum geleneğinde çeşitli şekillerle kullanılabilecek tipler olsa da, bu süsleme tiplerinin Balkan/Trakya'nın erken tarihöncesi çağlarından beri kazıma tekniği ile keramik süslemede yaygın bir şekilde kullanılıyor olması gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle Trakya Bölgesi Erken Demir Çağı I ve II. Evrede, geçmişten gelen bölgesel kültürün etkisi ile sevilerek kullanılan, baskı tekniği ile yapılmış iç içe konsantrik daire

motiflerinin, MÖ. 2. Bin yılda bu motife yabancı olan Ege kültüründe bir anda LH III C keramiğinde boya bezeme unsuru olarak görülüp Protogeometrik Dönem keramiğinde ise yaygınlaşması MÖ. 2. Bin yıl sonlarında Ege'ye etki eden Trakya kültürünün bir katkısı olmalıdır. İç içe konsatrik daire bezeğinde görülen bu etki Ege Antik kültünün erken evrelerindeki birçok geometrik süsleme unsurunda da tartışılabilir niteliktedir.

Köşelere aykırı çağraz bindirme tekniğinde üst örtülü tümülüs mezar yapma uygulamasının MÖ. 1. Bin yılın ikinci yarısında hem Doğu Trakya'da hem Orta ve Batı Anadolu'da koşut olarak sürmesi Trakya-Anadolu arasındaki etkileşimin Erken Demir Çağı sonrasında da maddi kültür öğeleriyle kendini göstermeye devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

SONUÇ

Doğu Trakya'nın Erken Demir Çağı kültürel yapısını hem kendi iç dinamikleriyle hem de bölgesel etki alanları ile birlikte geniş bir kapsamda ele alan, bu dinamiklerin Anadolu'yla kurduğu ilişkileri irdelemeye çalışan bu tez değerlendirme kısmında soru başlıklarıyla açıklanmaya çalışılan bazı varsayımların cevaplanması üzerine kurulu bir sonuç hedefini amaçlamıştır.

Hedef kapsamında Doğu Trakya Erken Demir Çağı kültürlerine dair birçok yerel problemlere de cevap aramaya gayret eden bu çalışmada elde edilen sınırlı sayıdaki "laboratuvar verisi" çerçevesinde teoriler ya da öneriler geliştirilmiştir.

Değerlendirmeler bölümünde detaylıca irdelenen bu teori/önerileri esas itibariyle şu ana başlıkla altında açıklanmaktadır:

- Doğu Trakya Erken Demir Çağı, çevre kültürlerle bütünlük sergilese de yerel dinamiklere de sahiptir.
- Doğu Trakya'da Erken Demir Çağı üç kronolojik evrede tanımlanır ve bu evrelerin ilk aşamasını oluşturan "Geçiş Evresi" metaryal kültürü açısından olduğu kadar sosyolojik açıdan da diğer iki evreden farklıdır.
- Tunç Çağları'nda Stepler-Balkanlar- Avrupa arasında yaşanan ve kimi araştırmacılarca Hint-Avrupalı Halkların göçü olarak tanımlanan hareketlilik ile Erken Demir Çağı'na geçiş sırasında Doğu Trakya'da izlenen mobilize kültür kimliği

tek bir "göç paketi" içinde değerlendirilemez; yerel dinamikler ve dönem koşulları ayrıca dikkate alınmalıdır.

- Troia VIIb tabakasında yer alan Trakya/Balkan kültür izi "Buckelkeramik/ Knobbed Ware/ Balkan Keramiği" başlığı ile tek bir "göç paketi" olarak değerlendirilemez.
- Erken Demir Çağı'ın başında kitlesel halk hareketliliğinin sonucunda Trakya ile Kuzeybatı Anadolu arasında açılan kültür koridoru Demir Çağı Boyunca etkisini sürdürmüştür.

Sonuç itibariyle bu başlıkları şu şekilde açıklamak mümkündür:

Doğu Trakya Erken Demir Çağı, çevre kültürlerle bütünlük sergilese de yerel dinamiklere de sahiptir. Hem yüzeyde bulunan dönem keramiği hem az sayıdaki kazıdan çıkan örnekler bir bütün olarak incelendindiğinde Doğu Trakya keramik

kültürünün belirgin ölçüde Meriç'in batı bölümü, Güney Karpatlar ve güney/güneydoğu Transilvanya koridoru ile bağı olduğu hem form hem bezeme özellikleri ile kendini gösterir.

Buna rağmen batı'da Meriç Nehri ve kuzey'da Istranca Dağları'nın oluşturduğu sınır içinde Doğu Trakya'nın detayda belirgin bazı kültürel farklılıklar gösterdiği anlaşılmıştır. Zaten MÖ 2. binyıl kültürel yapısındaki farklı kimliğinin de gösterdiği üzere bu bölge, kendi coğrafi koşullarının yarattığı bazı iç dinamikler kazanmıştır. Bazı kap formlarının çevre kültürlerde yakalanamayan analojisi Doğu Trakya'da "Taşlıcabayır Kültürü"nden bahsedilebileceğini düşündürmektedir.

Bu öneri kuşkusuz ki daha çok arkeolojik veri ve daha çok sistematik kazı ile zaman için de yeniden kontrol edilmelidir.

Doğu Trakya'da Erken Demir Çağı, Bulgaristan Trakya'sında da genel olarak kabul gören "Geçiş Evresi", "EDÇ I" ve "EDÇ II" olmak üzere üç kronolojik evrede tanımlanır.

Bulgaristan'da Gluhite Kamani ve Ada Tepe gibi iki önemli kazının stratigrafik tabakalanmasıyla da tanımlanmış olan bu üç evre kendi içinde önemli kültürel ve dolayısıyla sosyolojik farklılıkları barındırır.

MÖ. 12. Yüzyılın ilk on yılı ile yaklaşık son çeyreği arasında süren Geçiş Evresi, el yapımı, kaba hamurlu, kaba yüzey görünümlü, parmak baskılı halat, yumrucuk ya da hafif belirgin boyun yivi desenleri ile tipik olan keramiklerle tanımlanır. Bu "kaba keramik kültürü" zaten ilk bakışta yerleşik bir yaşamın düzenli endüstriyel üretiminden ziyade günlük ve hızlı üretilmiş mallar olarak daha konar-göçer bir çoban kültürünü hatırlatır niteliktedir.

MÖ. 12. yüzyılı kapsayan Geçiş Dönemi'nin bu "kaba keramik kültürü", çeşitli varyasyonları ile hem Balkanlar'da hem de dışarda geniş coğrafi yayılım göstermesi bu kültürü yaşatan halkları/budunları/grupların hareketli yaşam biçiminin çok açık göstergesidir. Doğu Trakya ile bağlantılı olarak İstanbul Boğazı üzerinden, Marmara Denizi üzerinden Troia, Daskyleion, Gordion gibi geniş alanlara ulaşmış olması MÖ 12. yüzyılı Trakya budunlarının çeşitli sebeplerle yeni yerler aradığını göstermektedir.

Buna rağmen MÖ 12. Yüzyıl sonundan itibaren görünür olan keramik tipleri, yine el yapımı olmakla birlikte baskı bezemesi, zengin süsleme öğeleri, artan form

çeşitliliği ile öncekilere göre daha güçlü bir seri üretim endüstrisinin ürünüdürler. Bu özellikleri ile yerleşik, daha karmaşık bir organizsyona sahip, kompleks bir yaşamın ürünü olmalıdırlar. Nihayet bu malzemelerin yoğunluğu ile tanımlanan yerleşimlerin neredeyse tümünün vadi tabanlarındaki su kaynağına yakın konumu bu yeni yerleşik kültürün göstergesidir.

Geçiş Evresi'nin, bir başka deyişle MÖ. 12. Yüzyıl halklarının söz konusu hareketliliği, şimdiye kadar genel olarak kabul gördüğü üzere Tunç Çağları'ndan beri süren büyük Balkan/Step göçlerinin bir parçası olmak zorunda değildir. Bulgaristan Trakyası ve Karpatlar'daki son araştırmalar MÖ. 2. Binyıldan itibaren kendi içinde ve çevresel etkilerle evrilen bir kültürün Erken Demir Çağı oluşturduğunu kanıtlar niteliktedir. Belli ki MÖ. 12. Yüzyıla gelirken bölgede belirgin bir sosyo-ekonomik çöküş yaşanmış ve Geç Tunç Çağı'nın Bulgaristan, Yunanistan Trakyası'nda izlenebilen kaliteli kültürü yerini Geçiş Evresi'nin "kaba keramik kültürü"ne bırakmıştır. Balkanlar'ın birçok bölümünde görünür kılınan ve etkileri Doğu Akdeniz içlerine kadar izlenen bu "kaba keramik kültürü", Stepler ve Orta Avrupa'dan gelip güneye doğru göç eden yıkıcı savaşçı göçebeler olarak açıklansa da, -en azından Doğu Trakya'da- bu kültür bölgesi bir ekonomik-sosyal çöküşün karşılığı olarak tanımlanabilir. Makedonya'daki Doirani Gölü'nden alınan polenler analizlerinin, tüm Balkan coğrafyasında Tunç Çağı'nın sonlarından itibaren hızlı bir ormansızlaşmaya işaret ediyor olması, bölgesel bir makro ekonomik zayıflamanın kanıtıdır. Bu da MÖ. 12. Yüzyıl hareketliliğinin bölgesel çaplı bir ekonik çöküşle ilintili olmasının daha güçlü olduğunu gösterir.

Troia VIIb tabakasında birkaç kuşak halinde görülen Trakya/Balkan kökenli el yapımı keramikler ve onlarla ilişkili diğer objeler bugüne kadar genel olarak tek bir başlık halinde tanımlanarak Balkanlar/Trakya'dan Troia'ya göç başlığı ile anlatılmıştır. Oysa Trakya Erken Demir Çağı kronolojisinin kendi içindeki sosyal yapı faklılığı Troia'daki Balkanlar/Trakya kültüründe de görülür ve bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Troia VIIb1 tabakası, Trakya Erken Demir Çağı Geçiş Evresi'nin "kaba keramik kültürü" kapsar ve bu yönüyle bölgenin konar-göçer budunlarının bıraktığı izlerdir. Bu halk gruplarının Troia Savaşı sonrasında kenti işgal ettiği önerilse de, Homerik destanlarda Trakyalılar'ın savaş boyunca Troia'nın en önemli

destekçilerinden biri olduğunun anlatılması, MÖ. 12. Yüzyıl konar-göçer Trakya budunlarının, savaşçı niteliği gereği savaş öncesi bölgeye paralı asker olarak getirilmiş olma olasılığı da yüksektir. Herodot'un, savaş öncesinde Teukraialılar ve Bithynialılar'ın Trakya yönüne sefer düzenlediğini bildirmesi bu açıdan bir ipucu olabilir.

Troia VIIb2'de atrış gösteren Trakya' EDÇ I ve II keramiği, VIIb1'deki konar-göçer savaşçıların açtığı yolla zamanla Trakya'dan Troia'ya göçlerin arttığını düşündürmektedir. Bu nedenle Troia VIIb1'in Trakya/Balkan kültürünü "askeri" kimlikli değerlendirmek mümkünken VIIb2'i sivil yerleşimcilerin gelişi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

Geçiş Evresi'ni temsil eden MÖ. 12. Yüzyılın "kaba keramik kültürü" hem İstanbul Boğazı üzerinden hem de Marmara Denizi'nin başka noktalından Anadolu'nun kuzeybatı kesimi başta olmak üzere Gordion'a kadar yayıldığı anlaşılmaktadır. Bu kültürel haretliliğin Trakya ile Kuzeybatı Anadolu arasında bir kültür koridoru açtığı ve bu koridor yoluyla Demir Çağı süresince –hatta sonrasında bile- iletişimin çeşitli boyutlarda devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu karşılıklı kültürül etkileşim hem arkeolojik hem filolojik verilerle çok net izlenebilmektedir.

Çalışmanın laboratuvar malzemesini oluşturan verilerin az olmasına rağmen elde edilen sonuçlar, Doğu Trakya'da bilimsel arkeolojik çalışmaların hızla artırılması gerektiğini ortaya koyar. Bölgede artacak olan stratigrafik kazılar, Erken Demir Çağı kültürü açısından birçok soruya daha net cevaplar verilebilmesinin önünü açacaktır.

KAYNAKÇA

TARİHİ KAYNAKLAR

Apollodorus. (1921). *The Library*. English Translation: Sir James George Frazer, London - New York: W. Heinemann ; G.P. Putnam's Sons.

Apollonius Rhodius. (2021). *Argonautika*, Translated by R. C. Seaton. http://classics.mit. edu/Apollonius/argon.2.ii.html. (Erş. Tar.: 12.10.2021)

Diodorus Siculus. (2020). *The Library of History*, https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/home.html (05.12.2020)

Herodotos (1991), *Herodot Tarihi*, Çev. Müktemin Öktem, İstanbul: Remzi Yayınevi.

Homeros. (2019). *İlyada*, Çev: Sema Sandalcı. Edirne:Ceren Yayıncılık

Homeros. (2019a). *Odysseia*. Çev: Sema Sandalcı, Edirne: Ceren Yayıncılık.

Ksenophon. (1974). *Anabasis/ On Binlerin Dönüşü*, Çev. Tanju Gökçöl. İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Ksenophon (2011). *Anabasis*, Çev: Oğuz Yarlıgaş. İstanbul: Kabalcı.

Ksenophon. (2017). *Hellenica*. https://cdn.fulltextarchive.com/wp-content/uploads/wp-advanced-pdf/1/Hellenica.pdf (25.02.2022)

Macrobius. (2021). *Saturnalia*. https://penelope.uchicago.edu/Thayer /L/Roman/ Texts/ Macrobius/Saturnalia/ (25.01.2021)

Pausanias. (1918). *Description of Greece*. Translate. William H.S. Jones. London: William Heinemann Limited.

Plato. (1961). *Laws*.Translate: Robert G. Bury. London: Harward University Press.

Plinius/Pliny. (2021). *Natural History*. https://collections.nlm.nih.gov/catalog/nlm:nlmuid-57011150RX1-mvpart. (02.10.2021).

Plutarkhos. (2021). *Alkibiades*. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/plutarch/lives/alcibiades*.html (20.01.2021)

Polybius. (2021). *The Histories.* https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Polybius/4*.html (20.01.2021)

Stephanus Byzantium. (2021), *Etnica*, Cilt: I (A-G). https://archive.org/details/STEPHANUSBYZANTIUSETHNICAvol.AALPHAGAMMA2006ByMargaretheBillerbeck. (10.01.2021)

Strabon. (1993) Antik Anadolu coğrafyası (Geographika XII - XIII – XIV). Çev. Adnan Pekman. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat

Strabon. (2023). *The Geography of Strabo.* https://archive.org/details/Strabo08Geography17AndIndex/Strabo%2001%20Geography%201-2/mode/2up (18.02.2023)

Thucydides.1998. *The Peloponnesian War.* Translate: Steven Lattimore, Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company

MODERN KAYNAKLAR

Adams, M. J. ve Margaret E. C. (2013). The 'Sea Peoples' in Primary Sources, *The Philistines and Other "Sea Peoples" in Text and Archaeology* (pp. 645-737), Editors A.E. Killebrew and G. Lehmann. Georgia: Society of Biblical Literature Atlanta.

Adkins, L. ve Adkins, R. A. (2015). *Handbook to Life in Ancient Greece*. New York: Facts on File; Updated edition.

Agua, F., Conde, J. F., Kobylińska, U., Kobyliński, Z., García-Heras, M. ve Villegas, M.M. (2017), Chemical–physical characterisation of Early IronAge glass beads from Central Europe, *Boletín de la Socieda de Spañola de Cerámica y Vidrio* 56: 119–130.

Ailincăi, S. C. (2016). Before The Greeks. The Early Iron Age In Dobrudja, *Prehistoric Settlements: Social, Economic and Cultural Aspects, Seven Studies In The Carpathian Area* (pp. 201-236). Editors F. Gogâltan ve C. Cordoș. Cluj-Napoca: Editura Mega.

Ailincăi, S. C. (2016a). Analysis And Interpretation of The Babadag Culture Pottery Decorating Style. Tyragetia International I, Mensch, Kultur Und Gesellschaft Von Der Kupferzit Bis Zur Frühen Eisenzeit im Nördlichen Eurasien, Beiträge zu Ehren Zum 60. Geburtstag Von Eugen Sava (pp. 319-336). Editors A. Zanoci, E. Kaiser, M. Kashuba, E. İzbitser, M. Băţtyragetia. Chişinău: National Museum Of History Of Moldovafreie Unıversität Berlin.

Ailincăi, S. C. (2020). Early Iron Age Stamped Pottery in Southeastern Europe. Analysis, Chronology and Interpretation, *Objects, Ideas and Travelers Contacts between the Balkans, the Aegean and Western Anatolia during the Bronze and Early Iron Age* (pp. 447-472), Editors J. Maran, R. Băjenaru, S.-C. Ailincăi, A.-D. Popescu ve S. Hansen. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GMBH.

Ailincăi, S. C. (2011). Ceramica din siturile culturii Babadag. Cu privire specială asupra descoperirilor din Dobrogea/ Pottery from the Babadag culture sites. Special focus on finds in Dobrudja. *Peuce Serıe Nouă.* IX:55-179.

Ainian, A. M. (1998). Oropos in the Early Iron Age, *Euboica,L'Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente* (pp. 179-215), Editors B. D'Agostino ve M. Bats. Naples: Publications du Centre Jean Bérard.

Akarca, A. (1978), Troas'ta Aşağı Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler, *Belleten.* XLII/165: 1-52.

Akfırat, A. (2016), Kızılkaya–Hatay Yüzey Araştırması, *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1. (pp. 519- 528). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Erzurum 11-15 Mayıs 2015.

Akıncı, B. (2018). *Sınır Ötesi Turizm Deneyimi: Meriç Deltası Örneği,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Akova, S. B. (2008). Enez'in Kalkınmasında Coğrafi Faktörlerin Rolü (Doğal Faktörler), *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*. 16: 1-25.

Akman, M. (1997), Megalithforschung in Thracian, *Istanbuler Mitteilungen* 47: 151-170.

Akman, M. (2010), Lalapaşa Dolmeni Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, *TÜBA-KED*- Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi8: 167-174.

Aksan, Z. M. (2015). *Güneydoğu Thrakia Tümülüsleri: 1881-1964 Yıllarında Kazılan Tümülüslerin Yeniden Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksan, Z. M. (2020). A Preliminary Report on the Tumuli in Sinop, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*. 163: 87-98.

Aksoy, E. (2001). *Yörük ve Türkmenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı (Kırıkkale Karakeçili Aşireti Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksoy, M. (2008). Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı ve Amiran Kurtkan Bilgiseven'in Kültür Kavramı Hakkındaki Eleştirisi. *Türk Dünyası Araştırmaları. 176:* 69-74.

Aktan, C. C. ve Tutar, H. (2007). Bir Sosyal Sabit Sermaye Olarak Kültür. *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*. 6/20:1-11

Aktaş, V. (2014), Islamization of Anatolia and the Effects of Established Sufism (Orders). *The Anthropologist*. 17: 147-155.

Akurgal, E. (1955). *Phrygische Kunst.* Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi.

Akurgal, E. (1993). *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul: Net Turistik Yayınları.

Akurgal, E. (1993a). *Eski Çağda Ege ve İzmir*, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.

Alexander, J. (1965). The Spectacle Fibulae of Southern Europe, *American Journal of Archaeology*.69/1: 7-23.

Alexandrov, S. (2002). The Late Bronze Age Settlement at Koprivlen. *Koprivlen: Rescue Archaeological Investigations Along the Gotse Delchev-Drama Road: 1998–1999.* Cilt 1. (pp. 61–82), Editors A. Bozhkova ve P. Delev. Sofia: NOUS Publishers.

Alexandrov, S. (2005). The Earliest Mycenaean Pottery İmports in Bulgaria, *The Culture of Thracians and Their Neighbours* (pp. 47-49), Editors J. Bouzek ve L. Domaradzka. Oxford: British Archaeological Reports.

Alexandrov, S. (2018). Late Bronze Age Settlement at Koprivlen. *Gold ve Bronze. Metals, Technologies and Interregional Contacts in the Eastern Balkans during the Bronze Age* (pp. 416–419), *Editors* S. Alexandrov, Y. Dimitrova, H. Popov, B. Horejs ve K. Chukalev. Sofia: Alliance Print Ltd.

Alexandrov, S., Petkov, V. ve Ivanov, G. (2007). The Late Bronze Age Necropolis in the Town of Sandanski, Southwest Bulgaria. *The Struma/Strymon Rıver Valley In*

Prehistory. Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus. (pp. 373-388). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich ve G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09 – 01.10.2004.

Alexandrov, S., Ivanov, G. ve Hristova, T. (2016), The Necropolis of Baley in Northwest Bulgaria and its Significance for the End of The Bronze Age and The Beginning of The Iron Age in The Lower Danube Region, *Southeast Europe and Anatolia in prehistory: essays in honor of Vassil Nikolov on his 65th anniversary* (pp. 439–456). Editors H. Todorova, M. Stefanovich, G. Ivanov, K. Bacvarov ve R. Gleser. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Alexiou, S. (1991). *Minos Uygarlığı*. Çev. E. Tül Tulunay, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Alkım U. B. (1979). İkiztepe Kazısı: İlk Sonuçlar. *VIII. Türk Tarih Kongresi.* Cilt I. (ss. 151-157). Düzeneleyen Türk Tarih Kurumu. Ankara. 11-15 Ekim 1976.

Alparslan, M. (2006). *II. Murşili ve Dönemi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altınok Y., Alpar Ş.B., Yaltırak C., Kıyak N. (2009). Investigations of Historical Earthquakes and Tsunamis in the Gulf of Saros, NW Turkey, *International Symposium on Historical Earthquakes and Conservation of Monuments and Sites in the Eastern Mediterranean Region, 500th Anniversary Year of the 1509 September 10, Marmara Earthquake*. (pp. 377-381). Düzeenleyen: İstanbul Technical University, The Faculty of Architecture**.** İstanbul 10 – 12 September 2009.

Altınok Y., Alpar Ş.B., Yaltırak C., Kıyak N., Zabcı C. (2013). Tsunami Effects on the Eastern Coast of Saros Bay Turkey, *40th CIESM (The Mediterranean Science Commission) Congress* (s. 42). Editors G. Lange, M. Gacic, A. Romaña, M. da Costa, F. Boero, C. Turan ve E. Sala. Marseille. 28 October- 1 November 2013.

Ammerman A. J., Efstratiou, N., Ntinou, M., Pavlopoulos, K., Gabrielli, R., Thomas K.D. ve Mannino, M. A. (2008). Finding the early Neolithic in Aegean Thrace: the use of cores. *Antiquity*. 82: 139-150**.**

Andrade, T. (2013). Introduction: The Gunpowder Age and Global History, *The Age of Gunpowder An Era of Technological, Tactical, Strategic, and Leadership Innovations* (pp.1-8). Editor Nicole Goetz. Princeton: Princeton University Press.

András, K. (2017). Egy újabb bronzszitula Pócspetri határából", *A második hajdúböszörményi szitula és kapcsolatrendszere/ The second situla of Hajdúböszörmény and its relations, Studia Oppidorum Haidonicalium* XIII (pp. 175-193), Editors V. S. Gábor; B. Marianna ve V.Gábor. Budapest – Hajdúböszörmény.

Andreou, S. (2010). *Northern Aegean in the Bronze Age*. https://www.foreaskv.gr/wp-content/uploads/2021/04/KSEN32.pdf (15.10.2022).

Andreou, S. ve Psaraki, K. (2007). Tradition and Innovation in the Bronze Age Pottery of the Thessaloniki Toumba. Food and drink consumption and 'tableware' ceramics, *The Struma/Strymon River Valley in Prehistory Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus.* (pp. 397–420) Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich ve G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09 – 01.10.2004.

Tillier, A.M., Sirakov N., Guadelli, A., Fernandez, P., Sirakova, S., Dimitrova, I., Ferrier, C., Guerin, G., Heidari, M., Krumov, I., Leblanc, J-C., Miteva, V., Popov, V., Taneva, S., Guadelli, J-C. (2017). Evidence of Neanderthals in the Balkans: The infant radius from Kozarnika Cave (Bulgaria). *Journal of Human Evolution***.** 111: 54-62

Anonim. (Ekim 2014). *Saros Körfezi Özel Çevre Koruma Bölgesi Karasal ve Denizel Biyolojik Çeşitliliğin Tespiti Projesi Sonuç Raporu*. Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü.

Antipesheva, T. K., (2014). *Via Egnatia – A Starting Point For The Thousands Of Bulgarian Thracian Refugees To The Boundaries Of Their Motherland Bulgaria*. https://www.researchgate.net/publication/286922436; (22.03.2020)

Antonios, S. (2015). *The Cult of Thracian Hero. A Religious Syncretism Study with Deities and Heroes in the Western Black Sea Region,* (Unpublished Master Dissertation). Thessaloniki: International Hellenic University.

Apa Akçığ, Z. ve Pınar, R. (1995). Bandırma-Kösemtuğ tümülüsünde manyetik ve SP uygulamaları. *Jeofizik Dergisi.* 9 (1): 1-5.

Arca, A. (2014). *Bulgarian rock art: the Magura Cave paintings*. https://www.academia.edu/ 9446069/ Arca_Andrea_2014._Bulgarian_rock_art_the _Magura_Cave paintings (26.11.2021)

Archibald, Z. S. (1998). *The Odrysian Kingdom of Thrace, Orpheus unmasked*. Oxford: Clarendon Press.

Ardel, A. (1960). Edirne ile İpsala Arasında Meriç Vadisi Taban ve Vadinin Batı Tarafında Kalan Kenar Bölgesi. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* Cilt:6, Sayı:11: 118-121

Argent, G. (2013). Linked: Human-Horse Apprenticeship, Tattoos, and Time in the Pazyryk World. *Society ve Animals*. 21: 178-193

Arı, İ., Zeynep E., Demirtaş, A. (2010), Kanlıgeçit Açık Hava Müzesi: Trakya'da Bir İlk Tunç Çağ İç Kalesi, *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*. 8: 229-240.

Arık, R. O. (1934). Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâletince Yaptırılan Karalar Hafriyatı. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*. 2: 102-165.

Arık, R. O. (1940). 1936'da Yapılan Sondajlar. *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi.* 4: 241-246.

Arıkan, M., Yavuzcan, G. (2017). Egemenin Dili-Dilin Egemenliği: Beylikler Döneminde Eski Anadolu Türkçesinin Yazı Dili Olarak İhyası. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature.* 3: 27-47.

Armbruster, B. (2013). Gold and Gold Working of the Bronze Age. *The Oxford Handbook of the European Bronze Age,* (pp. 454-463). Editors H. Fokkens ve A. Harding. Oxford: Oxford University Press.

Arsebük, G. (1996). Trakya'da Eski bir yerleşim yeri: Yarımburgaz Mağarasi Alt Paleolitik Çağ Bulguları. *Anadolu Araştırmaları.* 14: 33-50

Arsebük, G. (1998). Yarımburgaz Mağarası Pleistosen Arkeolojisi İle İlgili Son Çalışmalara 1997 Gözüyle Özet Bir Bakış. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*. I: 9-25

Arsebük, G., Howell, F. C., Kuhn, S. L., Farrand, W. R., Özbaşaran, M., Stiner, M. C. (2010). The caves of Yarımburgaz: Geological context and history of investigation, *Culture and Biology at a Crossroads. The Middle Pleistocene Record of Yarımburgaz Cave - Thrace, Turkey* (pp. 1-27). Editors C. Howell, G. Arsebük, S. L. Kuhn, M. Özbaşaran ve M. Steiner. İstanbul: Ege Yayınları.

Arslan, M. (2000). *Antikçağ Anadolusunun Savaşçı Kavmi: Galatlar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Arslan, N. (2010). Troas Bölgesi'ndeki Taşın Hayat Verdiği Kent Assos: 1881-2009 Yılları Arasındaki Kazılara Genel Bakış. *COLLOQUIUM ANATOLICUM.* IX: 113-139.

Arslan, N., Dennert, M., Böhlendorf-Arslan, B. (2009). Assos 2007 Yılı Kazı çalışmaları. *XXX. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt. III. (ss. 105-122). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 26-30 Mayıs 2008.

Arslan, N., Bakan, C. (2012). Lampsakos/Lapseki ve Çan 2010 Yılı Yüzey Araştırma Sonuçları. *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2. (ss. 453-467). Düzenleyen:

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Malatya. 23-28 Mayıs 2011.

Aslaksen, O. C. (2015). Travellers of the Bronze Age. *Archaeologia Austriaca*. 99: 11-30.

Aslan**,** R. (2012). Troas Bölgesi'nde Göçler, Diller ve Kültürler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*.13: 17-30

Aslan, C. C. (2009). End or Beginning? The Late Bronze Age to Early Iron Age Transformation at Troia. *Forces of Transformation: The End of the Bronze Age in the Eastern Mediterranean*. (pp. 144–151). Editors C. Bachhuber and R. G. Roberts, Themes from the Ancient Near East, Banea Publication Series 1. Oxford: Oxbow.

Aslan, C. C. (2009a). Gray ware at Troy in the Protogeometric through Archaic periods. *Pontica XLII supplement I: Pontic Grey Wares, International Conference*. (pp. 267–283). Düzeneleyen: Muzeul De Istorie Naţională Şi Arheologie. Editor A. Alexandru. Bucarest–Constantza September 30th- October 3rd 2008.

Aslan, C. C. (2011). A Place of Burning: Hero or Ancestor Cult at Troy. *Hesperia*-80: 381-429.

Aslan, C. C., Kealhofer, L., Grave, Peter. (2014). The Early Iron Age At Troy Reconsidered. *Oxford Journal Of Archaeology*. 33(3): 275–312.

Aslan, C. C. ve Günata, G. (2014). Troia: Protogeometrik, Geometrik ve Arkaik Dönemler. *OLBA.* XII: 81-116.

Aslan, C. C. ve Hnila, P. (2015). Migration and Integration at Troy from the End of the Late Bronze Age to the Iron Age. *NOSTOİ: Indigenous Culture, Migration and Integration in the Aegean Islands and Western Anatolia during the Late Bronze and Early Iron Ages.* (pp. 185-209). Editors N. Stampolidis, Ç. Maner, K. Kopanias, Istanbul: Koç University Press.

Aslan, C. C. ve Göksel, S. (2016). Across The Hellespont: Maydos (Ancient Madytos), Troy And The North-Eastern Aegean in the Late Eighth To Early Sixth Century BC, *The Annual of the British School at Athens.* 111: 121-162

Aslanis, I. (2015). Settlement Patterns in the Chalcolithic and Early Bronze Age: The Case of the Prehistoric Settlement of Yunatsite, Bulgaria. *Neolithic and Copper Age between the Carpathians and the Aegean Sea.* (pp.395-402). Editors S. Hansen, P. Raczky, A. Anders, A. Reingruber. Bonn: Habelt-Verlag.

Arström, P. ve Demakopoulou, K. (1996). Signs of an earthquake at Midea?, *Archaeoseismology. Athens: Fitch Laboratory Occasional Paper*. 7: 37–40

Atalay, İ. (1989). Pleistosen Sonu ve Holosen Başlarında Anadolu'nun Paleocoğrafya Şartlarına Genel Bir Bakış. *Coğrafya Araştırmaları.* 4/ 4: 7-18

Atasoy, S. (1997). *Amisos, Karadeniz Kıyısında Antik Bir Kent*. Samsun: Koç.

Athanassov, B., Kulov, I. ve Stockhammer, P. W. (2012). Siedlungen der späten Bronze- und frühen Eisenzeit in Südwestbulgarien: Vorbericht zu den deutsch-bulgarischen Forschungen 2012 im Struma- und Mestatal. *Eurasia Antiqua.* 18: 113–152.

Atik, N. (2016). Tekirdağ'da Traklar ve Antik Heraion Teikhos Kenti. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*. 152: 75-86.

Atik, N. ve Işın, M.A. (2006). Tekirdağ Karaevlialtı 2000, 2002 ve 2004 Yılları Kazı Çalışmaları, *27. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1, (ss. 47-58). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Antalya. 30 Mayıs - 3 Haziran 2005.

Atila, C. (2021). The Ahhiyawa Question: Reconsidered. *Belleten.* 85/303: 333-359.

Avram, A. (2016). The Territories of Istros and Kallatis. *Surveving the Greek Chora. The Black Sea Region in a Comparative Perspective.* (pp. 59-80). Editors P. Guldager Bilde, V. F. Stolba. Aarhus: Aarhus University Press.

Ayaz, M. (2021). *Troas Bölgesi Arkaik Dönem Gri Seramikleri.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Aybek, S., Onur, O., Kılıç, M., Arslan, B., Balım, Y. ve Canseven, U. (2017). 2016 Yılı Metropolis Çevresi Yüzey Araştırması, *35.Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2. (ss. 303-318). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Bursa. 22-26 Mayıs 2017.

Aydıngün, Ş. (2009). İstanbul İli 2007 Yılı Tarih Öncesi Çağlar Yüzey Araştırması Sonuçları. *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1. (ss. 411-426). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 26 - 30 Mayıs 2008.

Aydıngün, Ş. (2013). İstanbul'un Avrupa Yakasından Alt Paleolitik Çağ'a Ait 'İki Yüzeyli Alet'. *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*. 2: 55-56.

Aydıngün, Ş. G. (2016). Yarımburgaz Mağarası'nda Son Durum. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi.* 152*:* 217-230.

Aydıngün, Ş. G. (2017). Nehir- Göl-Deniz Birleşiminde Bir Kazı Yeri (İlk Beş Yıllık Çalışma). *İstanbul Küçükçekmece Göl Havzası Kazıları- Bathonea*. (ss. 1-68). Editör Ş. G. Aydıngün. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Aydıngün, Ş. ve Aydıngün, H. (2013). Erken Demirçağ'da 'İstanbul Boğazı' Üzerinden Trak/Phryg Kavimlerinin Anadolu'ya Geçişlerine Ait İlk Bulgular, *Arkeoloji Sanat Dergisi*.142: 65-78.

Aydıngün Ş., Güldoğan, E., Heyd, G. ve Öniz, H. (2010). 2008 Yılı İstanbul Tarih Öncesi Çağlar Yüzey Araştırması. *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 3. (ss. 273-288). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Denizli. 25-29 Mayıs 2019.

Aykanat, B. B. ve Öztürk, A. (2018). Kuzey Ege Arkeoloji Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (KEAM) Adramytteion Kenti ve Egemenlik Alanı Çalışmaları - 2017 – 2018. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü TEBE Haberler*. 44: 29-36.

Aykurt A. (2008). Batı Anadolu'da Gri Seramiğin Kökeni ve Gelişimi /The Origin and the Development of Grey Ware in Western Anatolia. *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*. (ss. 9-22). Editörler A. Erkanal, E. Özgen, S. Günel, H. Hüryılmaz vdğ. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Aykurt A. (2018). A Mycenaean Pottery Sherd From Liman Tepe With a Warrior on Chariot and its Significance in Aegean Archaeology/ Liman Tepe Arabalı Savaşçı Tasvirli Miken Kap Parçasının Ege Arkeolojisindeki Yeri. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*. 23: 67-79

Aytaçlar, N. (2004). The Early Iron Age at Klazomenai. *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony, Proceedings of the International Symposium*. (pp. 17– 41). Düzenleyen: Archaeological Museum of Abdera. Editors . Moustaka, E. Skarlatidou, M.-C. Tzannes vdğ. Abdera. 20-21 October 2001

Bačvarov, K. (2007). Where Do Children Belong? Neolithic burials in western Bulgaria. *The Struma/Strymon River Valley In Prehıstory. Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus.* (pp. 139-146). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich ve G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09–01.10.2004.

Bader, T. (2012). Bemerkungen über die Gáva Kultur. Geschichte und Stand der Forschung. Ein Überblick. *The Gáva Culture in The Tisa Plain and Transylvania/ Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen Symposium*. (pp. 7-22). Düzenleyen: Muzeul Judeţean Satu Mare. Editor. L. Marta. Satu Mare. 17-18 June/Juni 2011

Bahadır, G. (2009). Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*.28/46: 163-178.

Bağdatlı Çam, F. (2015). Avrasyalı Atlı-Savaşçı Kadınlar Amazonlar'ın Gerçekliği Üzerine Yeni Gözlemler. *Höyük.* 8: 71-94

Bailey, W. D. (2000). *Balkan Prehistory: Exclusion, Incorporation and Identity*, London: Routledge.

Bakıner Ç., Çalışkan, H. (2020). Dil ve Kültür Üzerine. *Language Teaching and Educational Research:*2020/1: 163-175.

Bakır,T. (1995). Archäologische Beobachtungen über die Residenz in Daskyleion. *Pallas 43, Dans les pas des Dix-Mille : Peuples et pays du Proche-Orient vus par un Grec. Actes de la Table Ronde Internationale, organisée à l'initiative du GRACO Toulouse*. (pp. 269-285). Editor P. Briant. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.

Bakır,T. (2003). Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı. *Anadolu / Anatolia.* 25: 1-26

Bălan, G. (2014). Aşezarea Wietenberg de la miceşti. *Terra Sebus.* 6: 25–86

Bălan, G., Quinn, C. P. ve Hodgins, G. (2016). The Wietenberg Culture: Periodization And Chronology. *Dacia, Revue D'archéologie Et D'histoire Ancienne Nouvelle.* LX: 67-92

Balehegn, M. (2013). Encomium of the camel: the oral sung poetry of the Afar pastoralists of Ethiopia. *https://www.researchgate.net/publication/279188500_Encomium_of_the_Camel_The_Oral_Sung_Poetry_of_the_c_Afar_Pastoralists_of_Ethiopia* Balen, J. (2010). *Archaeologycal Museum in Zagreb Guide to the Prehistoric Collection*, Zagreb. (14. 05.2023).

Bankofi A. ve Winter, F. (1984). Northern intruders in LH IIIC Greece: a view from the North. *Journal of Indo-European Studies.* 12: l-30.

Bankoff, A. H.; Meyer, N. ve Stefanovich, M. (1997). Handmade Burnished Ware and the Late Bronze Age of the Balkans. *Journal of Mediterranean Archaeology*. 9(2): 193–209.

Bar Yosef, O. ve Belfercohen, A. (2001). From Africa to Eurasia – Early Dispersals. *Quaternatary International*. 75: 19-28.

Baralis, A. (2007). Pour une premiere approche des profils archéologiques en Macedoine orientale et en Thrace Egeenne. Le cas des rites funeraires (ages du Bronze Récent-Premier Age du Fer). *Pontica* 40: 11 – 36.

Baralis, A. (2008). The Chora formation of the greek cities of Aegean Thrace : Towards a chronological approach to the colonization process. *Meetings of cultures in the Black Sea region : between conflict and coexistence,* (pp. 101-130). Editors P. G. Bilde and J.H. Petersen: Aarhus: Aarhus University Press.

Baralis, A. ve Tonkova, M. (2015). Les lieux de culte en Thrace. *L'épopée des rois thraces, des guerres médiques aux invasions celtes (479-278 av. J.-C.). Découvertes archéologiques en Bulgarie*. (pp. 336-337). Editors J.C. Martinez, A. Baralis, N. Mathieux, T. Stoyanov and M. Tonkova. Paris: Somogy éditions d'art.

Baralis, A., Panayotova, K., Bogdanova, T., Gyuzelev, M., Nedev, D. ve Gospodinov, K. (2016). Apollonia Pontica (Sozopol, Bulgaria): the results of the Franco-Bulgarian archaeological mission. *The Black Sea in the Light of New Archaeological Data and Theoretical Approaches Proceedings of the 2nd International Workshop on the Black Sea in Antiquity held in Thessaloniki*. (pp. 153-179). Editor M. Manoledakis, Thessaloniki: 18-20 September 2015

Barışan, C. (2012). Modernite Tartışmalarına Alternatif Bir Yaklaşım: Modern Aklın Eleştirisi ve Geleneksel Düşünce. *Tarih ve Toplum*. 2(4): 35-64

Barnett, R. (1975). Phrygia and The Peoples Of Anatolia in the Iron Age. *The Cambridge Ancient History Volume 2, Part 2: The Middle East and the Aegean Region, c.1380-1000 BC.* (pp. 417-442) Editors I. Edwards, C. Gadd, N. Hammond and E. Sollberger. Cambridge**:** Cambridge University Press**.**

Baron, J. (2017). The Hallstatt Period in Śląsk. *The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the Early Middle Ages 1: 500,000-5,500 BC.* (pp. 367-387). Editor U. Bugaj. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.

Bāsceanu, M. (2015-2016). Considerations Regarding The Early Iron Age Fibulae Discovered in Desa (2002-2016). *Oltenia. Studii şi comunicări. Arheologie-Istorie*. XXII-XXIII: 22-38.

Bāsceanu, M. (2018). Early Iron Age fibulae from Desa– 'Castravița'f discovered in 2017 and 2018. *Oltenia Studii şi Comunicăii. Arheologie-Istorie.* XXV: 89-98.

Baş, Didem. (2019). *Edirne Arkeoloji Müzesi Metal Buluntuları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne:Trakya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başaran, S. (1996). Ainos Kazıları (1971-1994). *Anadolu Araştırmaları*. 14. 105–141.

Başaran S. (1998). Ortaçağda Enez (Ainos). *Sanat Tarihi Dergisi*. 9(9): 1-12.

Başaran, S. (1999). Enez Çevresinde Yapılan Arkeolojik Araştırmalar. *Zafer Taşlıklıoğlu Armağanı: Anadolu ve Trakya Çalışmaları- I.* (ss.169-172). Editörler N. Başgelen, V. Çelgin, G. Çelgin. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Başaran S. (2000). Aeolische Kapitelle Aus Aionos (Enez). *İstanbuler Mitteilungen*. 50: 157-170.

Başaran, S. (2003). Enez (Ainos) 2001 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları. *24. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt 2. (ss. 283-294) Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 27-31 Mayıs 2002.

Başaran, S., Uçar Çakan, F. B., Emre, G., Kurap, G., Karwıese, S. ve Yılmaz, R. (2010). Enez (Aionos) 2008 Kazısı, Onarım ve Koruma Çalışmaları. *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt 2. (ss. 117-144) Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Denizli. 25-29 Mayıs 2009.

Başaran Mutlu, M. (2018) *M.Ö. 2. Binyıl Kuzey Ege Kültürel İletişim Ağı İçinde Maydos Kilisetepe Höyüğü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başaran Mutlu, M. (2019). Maydos Kilisetepe Höyüğü M.Ö. 2. Binyıl Yerleşim Özellikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 29 (1):1-16.

Başaran Mutlu, M. (2019a). Maydos Kilisetepe Höyüğü Geç Tunç Çağı Bezemeli Duvar Kaplamaları. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*. 24: 26-43.

Bayne, N. ve Spencer, N. (2007). The ceramics of the northeast Aegean region from the Middle Bronze Age to the Early Iron Age. *The Madra River Delta: Regional Studies on the Aegean Coast of Turkey 1: Environment, Society and Community from Prehistory to the Present*. (pp.79- 90). Editors K. Lambrianides and N. Spencer. British Institute at Ankara Monograph Series, 35. London: British Institute at Ankara.

Baz, F. (2016). Herodotos'un Anlatımlarına Göre, İskitlerin Kimmerleri Takip Meselesi. *Cedrus*. IV: 47-59.

Bean, G. E. (1997). *Eskiçağ'da Ege Bölgesi*, Çev. İnci Delemen. İstanbul: Arion Yayınları.

Becks, R. (2002). Bemerkungen zu den Bestattungsplätzen von Troia VI. *Festschrift Für Manfred Korfmann, Mauer Schau*. 1. (pp. 295-306). Rehmshalden-Grunbach: Verlag Bernhard Albert Greiner,.

Becks, R. (2002a). Yüksek Troia Kültürü: Troia VI/VIIa. *Troia: Efsane ve Gerçek Arası Bir Kente Yolculuk.* (ss. 84-93), Editör E. Işın. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Becks, R. (2003). Troia VII: The Transition from the Late Bronze Age to the Early Iron Age. *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions, proceedings of the International Workshop.* (pp. 41-56). Düzenleyen: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü. Editors F. Bettina, H. Genz, E. Jean, K. Köroğlu. İstanbul. November 8-9. 2000

Becks, R.-ve Thum, D. (2001). Şehrin Demir Çağı Başlarında Yıkılması, *Düş ve Gerçek Troia Sergi Kataloğu*. (ss. 419–424). Çev. Selma Bulgurlu Gün. İstanbul: Homer Kitapevi ve Mercedes Benz AŞ.

Becks, R., Rigter W. ve Hnila, P. (2006). Das Terrassenhaus im westlichen Unterstadtviertel von Troia. *Studia Troica.* 16: 27–88.

Becks, R., Hnila, P. ve Pieniazek-Sikora, M. (2006a). Troia in der Frühen Eizenzeit-Troia VIIb1- VIIb3. *Manfred O. Korfmann Troia Archaeologie Eines Siedlunghügels und Seiner Landschaft*. (pp. 181-188). Editor M. O. Korfmann. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.

Bedi Y., Vasilev, E., Dabovski, C., Ergen, A., Okuyucu, C., Doğan, A., Tekin, U. K., Ivanova, D., Boncheva, Iliana., Lakova I., Sachanski V., Kuşçu, İ., Tuncay, E., Demiray, D. G., Soycan, H. ve Göncüoğlu, M. C. (2013). New age data from the tectonostratigraphic units of the Istranca 'Massif' in NW Turkey: a correlation with SE Bulgaria. *Geologica Carpathica*. 64 (4): 255—277.

Bejinariu, I. (2017). Bronze and Iron Age fortiications in north-western Romania. A case study: The Șimleu Depression (Sălaj County). *Fortifications: The Rise And Fall Of Defended Sites In Late Bronze And Early Iron Age Of South-East Europe International Conference in Timişoara*. (pp. 189-205). Düzenleyen: Staatliche Museen zu Berlin. Editors B. S. Heeb, A. Szentmiklosi, R. Krause, M. Wemhof. Timişoara. November 11th to 13th, 2015

Beksaç, E. (2003). Voices of Mysia: the three rock-cut sanctuaries of Bigadiç in the province of Balikesir. *Thracia*. 15: 149-160.

Beksaç, E. (2001). Balıkesir Ili, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 2000. *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* 2.Cilt. (ss. 113-122). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. İzmir. 22-26 Mayıs 2000.

Beksaç, E. (2002). Balıkesir Ili, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran Ilçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 1999. *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2 (ss. 283-288). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 28 Mayıs- 01 Haziran 2001**.**

Beksaç, E. (2004). Balıkesir İli, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 2002. *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1. (ss. 193-202).Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 26-31 Mayıs 2003**.**

Beksaç, E. (2006). Kırklareli İli, Vize İlçesi İç Kesimi ve Pınarhisar İlçesi Erenler Köyündeki Kaya Oyma Anıtlar ve Kült Alanları, *Yıldız Dağları ve Yakın Çevresi Tarih Araştırmaları.* (ss. 31-39). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat

Beksaç, E. (2006a). Kuzeybatı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi' Edirne Ve Kırklareli illeri 2004 Yüzey Araştırması. *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1. (ss. 283-292). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Antalya. 30 Mayıs - 3 Haziran 2005.

Beksaç, E. (2007). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya/Kaya Oyma ve Megalit/ Anıtlar ve Kült Alanları Projesi: Edirne ve Kırklareli İlleri 2005 Yüzey Araştırması. *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1. (ss. 183-200). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Çanakkale. 29 Mayıs - 2 Haziran 2005.

Beksaç, E. (2008**).** Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Megalitik, Kaya-Oyma Anıtları ve Kült Projesi Edirne-Kırklareli Yüzey Araştırması 2006 Çalışmaları. *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 3. (ss. 71-84). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Kocaeli . 28 Mayıs - 1 Haziran 2007.

Beksaç, E. (2009). Kuzeybatı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik (Kaya Oyma Ve Megalit) Anıtlar ve Kült Alanları Projesi 2007 Yılı Edirne ve Kırklareli Yüzey Araştırması. *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1. (ss. 181-190). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 26- 30 Mayıs 2008.

Beksaç, E. (2009a). Traklarda Kutsalın Göstergesi: Gerçekler ve Yanılgılar**,** Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde yapılan konuşma metni (22 Nisan 2009), https://docplayer.biz.tr/9593699-Traklarda-kutsalin-gostergesi-gercekler-ve-yanilgilar-prof-dr-engin-beksac-22-nisan-2009.html (05.04.2020)

Beksaç, E. (2010). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtlar ve Kült Alanları Projesi 2008 Yılı Edirne ve Kırklareli Yüzey Araştırması. *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1. (ss. 187-202). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Denizli. 25- 29 Mayıs 2009.

Beksaç, E. (2011). Kuzey Batı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik (Kaya Oyma Ve Megalit) Anıtlar Ve Kült Alanları Projesi 2009 Yılı Edirne Ve Kırklareli Yüzey Araştırması. *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 2. (ss. 131-142). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. İstanbul. 24- 28 Mayıs 2010.

Beksaç, E. (2012). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne Kırklareli Yüzey Araştırması 2010 Çalışmaları. *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 3. (ss. 1-12). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Malatya. 23- 28 Mayıs 2011.

Beksaç, E. (2013**).** Kuzeybatı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları Ve Kült Alanları Projesi Edirne Kırklareli Yüzey Araştırması 2011. *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1. (ss. 43-50). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Çorum. 28 Mayıs-1 Haziran 2012.

Beksaç, E.(2014). Bir Başka Öykü, Bir Başka Enez, Traklar'ın Enez'i. *Yöre Dergisi. 161*: 76-90.

Beksaç, E. (2015). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne Kırklareli Yüzey Araştırması 2013. *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1, (ss. 253-268).

Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Gaziantep. 02-01 Haziran 2014.

Beksaç, E. (2016). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya-Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne ve Kırklareli İlleri Yüzey Araştırması 2014. *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 2. (ss. 437-446). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Erzurum. 11-15 Mayıs 2015.

Beksaç, E. (2019). Kuzeybatı Anadolu Ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya Anıtları Ve Kült Alanları Yüzey Araştırması Projesi 2017 Yılı Edirne ve Kırklareli İlleri Çalışmaları. *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1. (ss. 501-512). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Çanakkale. 07-11 Mayıs 2018.

Beksaç, E. ve Nurengin Beksaç, Ş. (2017). Kuzeybatı Anadolu ve Trakya'da Erken Kültistik Kaya (Kaya-Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne ve Kırklareli İlleri Yüzey Araştırması Kaya Sunağı ve Bağlantılı Kült Alanları Çalışmaları. *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1. (ss. 609-622). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Edirne. 23-27 Mayıs 2016.

Beksaç, E., Hatipler, M. ve Nurengin Beksaç, Ş. (2016). Bithynia, Traklar ve Diğer Balkanlı Halklar: Trakoloji Bakış Açısından Genel Bir Kimlik Çalışması, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu.*III. (ss. 95-127). Düzenleyen Kocaeli Büyükşehir Belediyesi. Kocaeli. 25-27 Mart 2016.

Beksaç, E. ve Nurengin Beksaç, Ş. (2018)**.** Süloğlu'nun Erken Kültür Mirası. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi***.** 2 (5): 116-132.

Beksaç, E. ve Nurengin Beksaç, Ş. (2012). Keşan ve Çevresi'nin Trakya'nın Erken Tarihi'ndeki Yeri**.** *Yöre Dergisi.*145: 3-45.

Bektaş, G. (2011). *Thrakia, Troas, Aiolis, Ionia ve Mysia Bölgelerinden Toplanan Keramik: Prof. Dr. Aşkıdil AKARCA'nın 1950-1980 Gezilerinden Bir*

Değerlendirme. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Belli, O. (1994). Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı, 1992. *15. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt:1. (ss. 417-444). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 24-28 Mayıs 1993.

Belli, O. (2005). Yoncatepe Kalesi ve Mezarlığı. *Arkeoatlas*. 4: 100-101.

Benter, M. (2002). Hydas Yüzey Araştırması 2000. *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1, (ss. 177- 188). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 28 Mayıs- 01 Haziran 2001.

Benter, M. (2010). Hydas: Bozburun Yarımadası'nda Müstahkem bir yerleşim yeri, *Belleten.* 271: 659 – 672.

Berciu, D. (1967). *Ancient Peoples and Places, Romania.* New York – Washington: F.A. Praeger.

Berecki, S. (2009). Middle Bronze Age Pottery from Adămuş, Mureş County. *Bronze Age Communities in the Carpathian Basin, Proceeding of the International Colloquium from Târgu Mureş*. (pp. 89–102). Editors B. Sándor, E. R. Németh, R. Botond. Târgu Mureş. 24–26 October 2008.

Berecki, S. (2016). *The Bronze Age Site From Luduş*. Cluj-Napoca: Editura Mega.

Berecki, S. ve Németh, R. E. (2014). The Bronze Age Settlement from Ernei, Mureş County. *Satu Mare Studii Şi Comunicări, Seria Arheologie.* XXX(I): 125-146.

Berisha, M. (2012). *Archaeological Guide of Kosova*. Pristina: Archaeological Institute and Ministry of Culture.

Berndt Ersöz, S. (2006). *Phrygian Rock-Cut Shrines, Structure, Function, and Cult Practice*. Leiden-Boston: Brill.

Berndt Ersöz, S. (2018). The hand gesture and symbols of Sabazios. *Opuscula Annual of the Swedish Institutes at Athens and Rome.* 11:151-168.

Bilde, P. G., Bøgh, B., Handberg, S., Højte, J. M., Nieling, J., Smekalova, T., Stolba, V, Baralis, A., Bîrzescu, I., Gergova, D., Krapivina, V. V., Krusteff, K., Lungu, Vasilica ve Maslennikov, A. A. (2008). Archaeology in The Black Sea Region in Classical Antiquity 1993-2007. *Archaeological Reports* 54 (2007-2008): 115-173.

Billerberg, M. ve Neumann-Hartmann, A. (2021). *Stephanos Von Byzanz, Grammatiker und Lexikograph*. Supplementa Bizantina. Cilt 12. Berlin/Boston: De Gruyter.

Bintliff, J. (2012). The Greek Early Iron Age And The Concept of A 'Dark Age. *The Complete Archaeology of Greece: From Hunter-Gatherers to the 20th Century AD*. (pp. 207-233).

Bittel, Kurt. (1942). *Kleinasiatische.* İstanbul: Universum Druckerei.

Blažek, V. (2005). Paleo-Balkanian Languages I: Hellenic Languages. *Sborník Prací Filozofické Fakulty Brnenske Univerzity Studia Minora Facultatıis Philosophicae Universitatis Brunensis.*10: 15-33.

Blegen, C.W., Boulter, C.G., Caskey, J.L. ve Rawson, M. (1958). *Troy IV: Settlements VIIa, VIIb and VIII*. Princeton: Princeton University Press.

Blinkenberg, Chr. (1926). *Fibules Grecques et Orientales*. Copenhagen: København.

Blinkenberg, Chr., ve Kinch, K. F. (1931). *Lindos Fouilles De L'Acropole 1902-1914, I Les Petits Objets*. Berlin: Walter de Gruyter.

Bodinaku, N. (1995). The Late Bronze Age Culture of Albania and the Relations with the Balcanic and Aegean-Adriatic Areas. *Handel, Tausch und Verkehr im Bronze un Früheisezeitliche südosteuropa*. (pp. 259-268). Editör B. Hansel. Münscen- Berlin: Südosteuropa-Gesellschaft.

Boev, Z. (2013). Avian Remains from the Late Neolithic Settlement of Sarnevo (Stara Zagora Region, South-Central Bulgaria). *Acta Zoologica Bulgarica*. 65 (2): 259-262.

Boev, Z. (2018). Birds in everyday life and art in Bulgaria (Thracian and Roman periods. *Historia Naturalis Bulgarica.* 27:3–39

Bogdanović, M. (2007). Proto-Starčevo Culture and Early Neolithic in the Struma Valley. *The Struma/Strymon River Valley in Prehistory, Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus*.(pp. 201-208). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece). 27.09 – 01.10.2004.

Bøgh, B. (2007). The Phrygian Background of Kybele. *Numen.* 54: 304–339.

Bøgh, B. (2012). Mother of the Gods:Goddess of Power and Protector of Cities. *Numen.* 59*:* 32–67.

Boghian, D. (2012). Unele observaţii cu privire la vasele cucuteniene de tip kernos / pseudo-kernos; Some Observations on the Cucuteni Vessels of Kernos / PseudoKernos Type. *Memoria Antiquitatis*. XXVIII: 39-50.

Bolohan, N. (2005). The Danube, Balkans and Northern Aegean. Trade Routes, Influences and Buffer Zones in Late Bronze Age. *Aegaeum EMPORIA. Aegeans in the Central and Eastern Mediterranean Proceedings of the 10th International Aegean Conference*. 2. (pp. 161-171). Editors R. Laffineur and E. Greco. Italian School of Archaeology. Athens. 14-18 April 2004.

Bolohan, N. (2011). Resuming the Research of the Coslogeni Group (Late Bronze Age) Settlement Systems. Fırst Step. *Cultură Şi Civilizaţie La Dunărea De Jos.* 27: 128-138.

Bonev, V., Zlateva, B. ve Kuleff, I. (2015). Chemical composition of fibulae from the Iron Age in Thrace (Bulgaria). *Archaeometallurgy in Europe III Proceedings of the 3rd International Conference*. (pp. 115-124). Düzenleyen: Deutsches Bergbau-Museum. Editors A. Hauptmann and D. Modarressi-Tehrani. Bochum. June 29 – July 1, 2011.

Bora, A. (2015). *Bithynia Bölgesi Tümülüsleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bora, A. (2017). Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bithynia Krallığı'nın Sınırları ve Gelişimi. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu* III, Cilt. I, (pp. 129- 148). Düzenleyen: Kocaeli Belediyesi. Kocaeli. 25-27 Mart 2016.

Boroffka, N. (1995). Cultura Wietenberg/The Wietenberg Culture. *Comori ale epocii bronzului din România/ /Treasures of the Bronze Age in Romania***.** (pp. 274-276 / 280-281). Editor C. Stoica, M. Rotea, N. Boroffka. Bucureşti: Muzeul Naţional de Istorie a României.

Boroffka, N. (1994). Consideraţii asupra culturii Wietenberg. *Aşezarea de la Poiana Aiudului. Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie*. 45 (1): 15-26.

Bosanquet R. C. ve Marshall, J. H. (1901). Excavations at Praesos. I. *The Annual of the British School at Athens.* 8: 231–270.

Boteva, D. (2011). Re-reading Herodotus on the Persian Campaigns in Thrace, *Herodot und das Persische Weltreich/ Herodotus and the Persian Empire, Akten des 3. Internationalen Kolloquiums zum Thema »Vorderasien im Spannungsfeld klassischer und altorientalischer Überlieferungen,* (pp. 735-759). Editors R. Rollinger, B. Truschnegg, R. Bichler. Wiesbaden. 24.–28. November 2008.

Bounegru, O. (2014). The Black Sea Area in the Trade System of the Roman Empire. *Euxeinos*. 14: 8-16.

Bourgeois, J., De Wulf, A., Goossens, R. ve Gheyle, W. (2007). Saving the frozen Scythian tombs of the Altai Mountains (Central Asia). *World Archaeology.* 39(3): 458- 474

Bouzek, J. (1985). *The Aegean, Anatolia and Europe: Cultural Inter- relations in the Second Millennium B.C.* Göteborg: Paul Áströms Förlag..

Bouzek, J. (2006). Macedonian Bronzes - 30 Years Later. *Folia archaeologica Balkanica* I: 97-109.

Bouzek, Jan. (2006a). Cimmerians, Scythians, Thracians and Central Europa. *Eirene* XLII: 22-42.

Bouzek, J. (2010). Migrations: Their Character and Interpretative Possibilities Concerning the Bronze Age. *Migration in Bronze and Early Iron Age Europe*. (pp. 37-46). Editors K. Dzięgielewski, M. S. Przybyła, A. Gawlik. Kraków: Księgarnia Akademicka.

Bouzek, J. (2013). Thracian Thalassocrasy and the Beginnings of Greek Colonisation in Thrace Rekonsidered. *Studia Hercynia.* XVII(1): 87-101.

Boyadziev, Y. D. (1995). Chronology of Prehistoric Cultures in Bulgaria. *Prehistoric Bulgaria. Monographs in World Archaeology* 22*:* 149–191.

Bozdemir, M. (1982). *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Bozhinova, E. (2007). The Bronze and Iron Age Site of Dragoyna. *Aegean and Balkan Prehistory*. Editors B. Horejs and P. Pavúk http://www.aegeobalkanprehistory.net/index.php?p=articleveid_art=1 (09.04.2020).

Bozhinova, E. (2008). The Beginning Of The Iron Age In Thrace: Archaeological Evidence And Questions Of Chronology. *A New Dawn for the Dark Age? Shifting Paradigms in Mediterranean Iron Age Chronology. Proceedings of the XVth Congress of UISPP*. (pp. 45-57). Editors D. Brandherm and M. Trachsel. Lisbon. 4-9 September 2006.

Bozhinova, E. (2012). Thrace Between East and West: The Early Iron Age Cultures in Thrace. *Anatolian Iron Ages 7 The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne*. (pp. 51-72). Editors A. Çilingiroğlu and A. Sagona. Edirne. 19–24 April 2010.

Bozhinova, E. (2018). Late Bronze Age Well in Plovdiv. *Gold ve Bronze. Metals, Technologies and Interregional Contacts in the Eastern Balkans during the Bronze Age.* (pp. 442-445). Editors S. Alexandrov, Y. Dimitrova, H. Popov, B. Horejs and K. Chukalev. Sofia: Alliance Print Ltd.

Bozhinova, E., Jung, R. ve Mommsen, H. (2013). Dragojna– Eine Spaetbronzezeitliche Hoehensiedlung in den Bulgarischen Rhodopen mit Importierter Mykenischer Keramik. *Mitteleilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Mitteilungen*. 125: 45-97

Bozkova, A. (2015). The Pottery of Ancient Thrace. *A Companion to Ancient Thrace*. (229–242). Editors J. Valeva, E. Nankov and D. Graninger. Chichester: John Wiley and Sons.

Böhlendorf- Arslan, B. (2012). 2010 Yılında Ezine, Bayramiç ve Ayvacık İlçelerinde Bizans Dönemi Yerleşmeleri, *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 2. (ss. 431-453). Düzenleyen*:* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Malatya. 23-28 Mayıs 2011.

Brestel, T. (2020). The oppidum of Manching: Examining the construction and defensive capability of a Late Iron Age fortification. *Late Prehistoric Fortifications in Europe: Defensive, Symbolic and Territorial Aspects from the Chalcolithic to the Iron Age Proceedings of the International Colloquium 'Fort Metal Ages'*. (pp. 182-195). Editors D. Delfino, F. Coimbra, D. Cardoso and G. Cruz. Oxford: Archaeopress Archaeology.

Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire.* Indiana: Eisenbrauns.

Brixhe, C. (2007). Frifler ve Phryg Dini. *Phryglerin Gizemli Uygarlığı/. The Mysterious Civilisation of the Phrygians*. (pp. 149-157). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Brize, P. (1997). Offrandes de l'Epoque Géométrique et Archaique à l'Héraion de Samos. *Héra: Images, Espaces, Cultes*. *Actes du Colloque.* (pp. 123-139). Düzenleyen: International du Centre de Recherches Archéologiques de l'Université de Lille. Editor J. De la Genière. Lille: 29-30 novembre 1993.

Brøns, C. (2014). Representation and Realities: Fibulas and pins in Greek and Near Eastern iconography. *An ofprint from Greek And Roman Textiles And Dress, Ancient*

Textiles Series. 19. (pp. 60-95). Editors M.Harlow and M. Nosch. Oxford – Philadelphia: Oxbow Books.

Brysbaert, A. (2015). Set in Stone? Technical, socio-economic and symbolic considerations in the construction of the Cyclopean-style walls of the Late Bronze Age Citadel at Tiryns, Greece. *Excerpta Archaeologica Leidensia*. (pp. 91-105) Editors C. Bakels and H. Kamermans. Leiden: Leiden University.

Buckingham, E. ve Antonaccio, C. M. (2018/2019). Incised And Stamped Ceramics From Morgantina: Taking The Long View. *Memoies of the American Academy in Roma*. LXIII-LXIV: 1-34.

Bugaj, U., Bogacki, L. P., Trzeciecki, M. ve Novak, M., (2013). Bronze-Age stone tumuli on Planinica Hill, obš. Tuzi, Montenegro. *Sprawozdania Archeologiczne*. 65: 427-434.

Bulatović, A. (2007). South Morava Basin in the Transitional Period From The Bronze to The Iron Age. *STARINAR*. LVII:57-82.

Bulatović, A. (2014). New Finds As A Contributıon To The Study Of The Early Bronze Age In The Southern Part Of The Central Balkans. *STARINAR*. LXIV: 57-75.

Bulatović, Aleksandar ve Aleksić, Aleksandar (2008). Early Iron Age Pottery from the Monastery of Presveta Bogorodica Courtyard in Palja By Surdulica (SE Serbia). *Early İron Age Pottery* XII: 1-12.

Bulatović, A. ve Filipović, V. (2017). The Morava Valley in the Late Bronze and Early Iron Age – changes in topography and material culture. *Fortifications: The Rise And Fall Of Defended Sites In Late Bronze And Early Iron Age Of South-East Europe, Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte,* Cilt 21. (pp. 149-160). Editor B. S. Heeb, A. Szentmiklosi, R. Krause, M. Wemhoff. Berlin: Staatliche Museen zu Berlin.

Burkert, Walter. (1999). *İlkçağ Gizem Tapıları*. Çev. B. Sina Şener, İstanbul. İmge Yayınevi

Burlingame, K. A. (2011). *Forces of Destruction The Collapse of The Mediterranean Bronze Age*. (Unpublished A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for baccalaureate degrees). Pennsylvania: The Pennsylvania State University. Schreyer Honors College Department of Classics and Ancıent Mediterranean Studies and Department of History and Religious Studies.

Büyükcan Sayılır, Ş. (2012). Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 12(1): 563-580

César A., García, G., Koleva, V., Kolev, D. ve Belmonte, J. A. (2008). Thracian Dolmens And Their Orientations. *Archaeologia Baltica-10, Astronomy and Cosmology in Folk Traditions and Cultural Heritage*. (pp. 170- 173). Editor j. Vaigkunas. Klaipéda: Klaipéda University

Cevher, M. (2019). Hitit Ülke Savunmasında Tampon Bölgeler. *International Social Sciences Studies Journal.* 5(34): 2327-2336.

Cahill, N. (1998). Taş Kule: A Persian-Period Tomb Near Phokaia. *American Journal of Archaeology*. 92(4): 481–501.

Calvert, F. (1860). Contributions to the Ancient Geography of The Troad. *The Archaeological Journal.* 17(1): 287-296.

Calvert, F. (1861). Contributions to the Ancient Geography of the Troad. On the Site and Remains of Larisa. *The Archaeological Journal*. *18*(1): 253-255

Calvert, F. (1864). Contributions towards the Ancient Geography of the Troad.On the Site and Remains of Gergithe. *The Archaeological Journal*. 24/1: 48-53.

Calvert, F. (1865). Contributions to the Ancient Geography of the Troad. On the site and remains of Cebrene. *The Archaeological* Journal. 22/1: 51 -57.

Caner, E. (1983). *Fibeln in Anatolien I.* Prähistorische Bronzefunde XIV(8). München: Beck.

Canhot, İ. ve Lovpaçe N. (2009). *Kafkas Dolmenleri ve Mısır Piramitleri*, Çev. Kayhan Yükseler. Ankara: KAFDAV.

Cărăbișı, V-Ș. ve Popescu, A-D., Petruneac, M., Focşăneanu, M., Cristea-Stan, D. ve Constantin, F. (2020). Early Iron Age fibulae from Balta Verde, Romania: typology, combination and manufacture. *Beauty And The Eye Of The Beholder Personal Adornments Across The Millennia*. (pp. 413-429). Editors M. Mărgărit and A. Boroneanț. Targoviște: Cetatea de Scaun.

Casadiegos. Y. P. (2012). Orpheus or the Soteriological Reform of the Dionysian Mysteries. *American Journal of Sociological Research*. 2(3): 38-51

Caracciolo, L., Critelli, A. O-S., Kolios, N., Manetti, P., Marchev, P. (2013). The Tertıary Thrace Basins of SE Bulgarıa and NE Greece: A Review of Petrological and Mineralogical Data of Sedimentary Sequences. *Acta vulcanologica, Journal of the National Volcanic Group of Italy*: 25 (1-2): 9-42.

Carrington, P. (1977). The Heroic Age of Phrygia in Ancient Literature and Art. *Anatolian Studies. 27: 117-126* .

Casson, S. (1921). Excavations in Macedonia. *The Annual of the British School at Athens*. 24: 1-33.

Catling, H.W. ve Catling E.A. (1981). Barbarian' Pottery from the Mycenaean Settlement at the Menelaion, Sparta. *The Annual of the British School at Athens*. 76: 71-82

Celka, S. M. (2011). Burial Mounds and "ritual tumuli" of the Aegean Early Bronze Age. *Ancestral Landscape. Burial mounds in the Copper and Bronze Ages (Central and Eastern Europe – Balkans – Adriatic – Aegean, 4th-2nd millennium B.C.).Proceedings of the International Conference held in Udine*. (pp. 415-428). Düzenleyen: Université Lumière Lyon ve l'Università di Udine-Dipartimento di Storia eTutela dei Beni Culturali. Editors E. Borgna and S. Müller Celka. Udine. May 15th-18th 2008.

Cengiz, H. (2014). *Gönüllü sade yaşam davranışının ölüm tüketimi davranışına yönelik tutumlar üzerine etkisi: Türk ve Amerikan kültürleri arasında bir karşılaştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Ceylan, Salih. (2008). Enez (Edirne) İlçesi'nin Turistik Çekicilikleri ve Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi. *V. Coğrafya Sempozyumu Bildiri Kitabı***.** (ss. 403-420). Düzenleyen: Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi http://tucaum.ankara.edu.tr/tucaum-v-cografya-sempozyumu. (20.03.2020)

Alpaslan, C., Kobze, G., Polat, Y., Sivas, T., Sivas, H., Şahin, I., Topaloğlu, Y. (2008). Türkiye Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler. *Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri (TAY)*. Klasör 6a-6b. (ss.1-42). İstanbul: Ege Yayınları.

Chaliand, G. (2001). *Göçebe İmparatorluklar, Moğolistan'dan Tuna'ya*. Çev. Engin Sunar. İstanbul: Doğan Kitap

Chapman, J., Magyarı, E. Gaydarska, B. (2009). Contrasting Subsistence Strategies in The Early Iron Age? – New Results From The Alföld Plain, Hungary, and the Thracian Plain, Bulgaria. *Oxford Journal Of Archaeology*. 28(2): 155–187

Charaf, H. (2011). Over the hills and far away: Handmade Burnished Ware and Mycenaean cooking pots at Tell Arqa, Lebanon. *On cooking pots, drinking cups, loomweights and ethnicity in Bronze Age Cyprus and neighbouring regions. An International Archaeological Symposium held in Nicosia*. (pp. 203-218). Editors V. Karageorghis and O. Kouka. Nicosia. November 6th– 7th 2010

Catling, H. W. (1980–81). Archaeology in Greece, 1980–81. *Archaeological Reports for 1980–81*: 3–48

Chabas, F. (1873). *Études sur l'antiquité historique d'apres les sources Égyptiennes et les monuments réputés préhistoriques*. Paris: Kessinger Publishing.

Childe, G. (2006). *Kendini Yaratan İnsan*. Çev. Filiz Ofluoğlu. İstanbul. Varlık Yayınları.

Christofides, G., Pınarelli, L., Pipera, K., Soldatos, T., Koroneos, A., Pecskay, Z. (2013).Geochemical Features of The Depressionbasin-Related Magmatism in Southeastern Rhodope Massif and Circum-Rhodope Belt:The Tertiary Evros Volcanic Rocks (Western Thrace, Northeastern Greece). *Acta vulcanologica : Journal of the National Volcanic Group of Italy*. 25(1-2): 43-56

Chrysostomou, A., Chrysostomou, Pavlos. (2012). The 'Gold-wearing' Archaic Macedonians from the Western Cemetery of Archontiko, Pella. *Threpteria: Studies on Ancient Macedonia*. (pp. 491-518). Editors M. Tiverios, P. Nigdelis, P. Adam-Veleni, Thessalonike: Aristotle University of Thessalonike.

Chvojka, O. (2015). Chronologie und Kulturen der südböhmischen Bronzezeit und ihre Parallelisierung zu den donaugebieten und Karpatenbecken, *Bronze Age Chronology İn The Carpathian Basin Proceedings Of The International Colloquium From Târgu Mureş*. (pp. 9-22). Düzenleyen: Mureş County Museum .Editor S. Berecki. Târgu Mureş. 2–4 October 2014.

Čičikova, M. (1968) Keramika ot Starata Zhelyazna Epoha v Trakia/ Early Iron Age Pottery from Thrace. *Arheologiya* 10 (4): 15–27.

Čičikova, M. (1971). Sur la Chronologie du Hallstatt en Thrace. *Studia Balcanica*. 5: 79–92.

Ciugudean, H. (2010). The Late Bronze Age in Transylvania (With primary focus on the central and Southern areas). *Satu Mare – Studii şi Comunicări*. XXVI / I: 157-202.

Ciugudean, H. (2011). Mounds and Mountains: Burial Rituals in Early Bronze Age Transylvania. *Bronze Age Rites And Rituals In The Carpathıan Basin Proceedings Of The International Colloquium From Târgu Mureş*. (pp. 21-59). Düzenleyen: Târgu Mureș Museum. Editors S. Berecki, R. E. Németh and B. Rezi. Târgu Mureș. 8–10 October 2010.

Clarke, H. (1866). On the Inhabitants of Asia Minor Previous to the Time of the Greeks. *Transactions of the Ethnological Society of London.* 4: 154-163.

Cline, E. H. (2018). *MÖ.1177: Medeniyet'in Çöktüğü Yıl*. Çev. Ayşegül Kuglin. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Cohen, S. L. (2005). The Spearheads from the 2002–2004 Excavations at Gesher. *Israel Exploration Journal*. 55(2): 129-142.

Coldstream, J. N. (2008). *Greek Geometric Pottery, A Survey of Ten Styles and their Chronology*. Methuen: Bristol Phoenix Press.

Cook, A. B. (1964). *Zeus: A Study in Ancient Religion*-I. Cambridge: Cambridge University Press.

Cook, J. M. (1970). *The Greeks in Ionia and The East*. London: Thames and Hudson

Cook, J. M. (1973). *The Troad: An Archaeological And Topographıcal Study*. Oxford: Oxford University Press.

Cook, J. M. (1988). Cities in and around the Troad. *The Annual of the British School at Athens.* 83: 7-19

Cook, Robert M.- P. Dupont. (1998). *East Greek Pottery*. London: Psychology Press

Corsten, T. (2006). The Role and Status of the Indigenous Population in Bithynia. *Rome and the Black Sea Region. Domination, Romanisation, Resistance*. (pp. 85-93). Editors T. Bekker and Nielsen. Aarhus: Aarhus University Press.

Coşkun, S. ve Büken, N. Ö. (2020). Kremasyonun Tarihçesi ve Türkiye'de Kremasyon. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*. 8: 129-144.

Crossland, R. A. ve Birchall, A. (eds). (1974). *Bronze Age Migrations in the Aegean. Archaeological and Linguistic Problems in Greek Prehistory.* Sheffield*:* Noyes Press

Curta, F. (2005). Female Dress And 'Slavic' Bow Fibulae in Greece. *Hesperia* 74: 101-146

Curtis, J. (2013). *An examination of late Assyrian metalwork: With special reference to Nimrud*. Oxford: Oxbow Books

Czifra, S.; Kreiter, A. ve Pánczél, P. (2015). Typology versus petrography: analysis of unique Scythian Age cups from Nyírparasznya (NE Hungary). *An der Grenze der Bronze- und eisenzeit Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75- Geburtstag*. (pp. 67-80). Editor I. Szathmári. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

Czyborra, I. (2001). Die ältere Eisenzeit türkisch Thrakiens und Südostbulgariens, (unveröffentlicht Doktoral Inaugural-Dissertation zur Erlangung des grades). Berlin: Fachbereich Geschichts- und Kulturwissenschaften der Freien Universität

Çağatay, N., Sümengen, M., Görür, N., Tüysüz, O., Barka, A., Yiğitbaş, E., Akkök, R., Sakınç, M., Yaltırak, C. ve Sarı, E. (1996). *Saros Körfezi'nin oluşumunun incelenmesi*.https://avesis.istanbul.edu.tr/yayin/283bff09-e86c-4f1c-a29f-26517af5cfaf/saros-korfezinin-olusumu (15. 02.2021)

Çalışkan, D. (2016). *Anadolu'da M. Ö. 6.-5. Yüzyıllarda İnşa Edilen Tümülüslerden Örnekler Ve Mimari İçerikleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çeçen, A. (1984). *Kültür ve Politika*. İstanbul: Hil Yayın.

Çeşmeli, İ. (2015). Tarihi Kaynaklara Göre Türk Göçebelerinde Dinler, Kültler, Ritüeller İle İkonografi (M.S. 8. Yüzyıla kadar). *Art-Sanat.* 3: 45-96.

Çevik, N. (2007). Dağlardaki Tanrılar ve Tanrı Dağlar. *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*. (ss. 175-194). Editörler: M. Alparslan, M. Doğan-Alparslan, H. Peker. İstanbul: Ege Yayınları.

Çilingiroğlu, A. (2005). Bronze Arrowheads of Ayanis (Rusahinili Eiduru.kai): Indicate Ethnic Identity?. *Anatolien Metal*. III. Bochum: Bergbaum Museum.

Çilingiroğlu, A.(1998). Urartu'da Tapınma ve Tapınma Yerleri. *Karatepe'deki Işık, (Halet Çambel'e Sunulan Yazılar*. (ss. 229-239). Editörler G. Arsebük, M.J. Mellink ve W. Schirmer. İstanbul: Ege Yayınları.

Çoruhlu, Y. (1999). Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan Kümbet ve Türbeye Geçiş. *Geçmişten Günümüze mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatındaki Etkileri*

Sempozyumu, (ss. 47-56) Düzenleyen: Mezarlıklar Vakfı. İstanbul. 18-20 Aralık 1998.

D'agata, A. L., Marie-Claude ve B., Sara De A. (2012). Handmade Burnished Ware from the island of Crete:A view from the inside. *Rivista di Scienze Preistoriche*. LXII: 295-330

Damyanov, D. (2003). Das Weltbild der Thraker. Thrakische Hügelgrab-Nekropole bei Ljubtscha, Westliche Rhodopen. *Thracia.* 15: 581- 95

Dan, A.; Başaran, S.; Brückner, H.; Erkul, E.; Pint, A.; Rabbel, W.; Shumilovskikh, L.; Wilken, D. ve Wunderlich, T. (2019). Ainos in Thrace: Research Perspectives in Historical Geography and Geoarchaeology. *Anatolia Antiqua. XXVII*: 127-144.

Dana, D. (2011). Onomasticon Thracicum (OnomThrac). Répertoire des noms indigènes de Thrace, Macédoine Orientale, Mésies, Dacie et Bithynie. *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*. 17: 25-45.

Daniel, M. E. (2008). The Mythology of Orpheus and the Mysteries. *Rosicrucian Digest*. 1: 22-23.

Danile, L. (2015). The Indigenous Culture of Hephaestia (Lemnos) at the beginning of the Iron Age : Ancient Sources, Mythical Tradition, and Archaeological Data. *Nostoi: indigenous culture, migration and integration in the Aegean islands and Western Anatolia during the late bronze and early iron age*. (pp. 441-461). Editors: K. Kopanias, Ç. Maner – N. Chr. Stampolidis. İstanbul: Koç University Press.

Darlas, A. (1995). The Earliest Occupation of Europe: The Balkans. *The Earliest Occupation of Europe*. (pp. 51-59). Editors W. Roebroeks and T. Von Kolfschoten. Leiden: University of Leiden Press.

David, W. (1998). Zum Ende der bronzezeitlichen Tellsiedlungen im Karpatenbecken. *Archäologische Forschungen in urgeschichtlichen Siedlungslandschaften. Festschrift für Georg Kossack zum 75.Geburtstag*. (pp. 231-267). Editors H. Küster, A. Lang and P. Schauer. Regensburg: Universitätsverlag Regensburg.

Dawson, D. ve Kent, O. (1999). Reduction fired low-temperature ceramics. *Post-Medieval Archaeoly*. 33: 164-178.

Deger Jakoltzy, S. (1977). *Fremde Zuwanderer in spaetmykenischen Griechenland. Zu einer Gruppe handgemachte Keramik aus den Myk, IIIC Siedlungsschichten von Aiegeria*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Deger Jalkotzy, S. (1998). The Last Mycenaeans and their Successors Updated. *Mediterranean peoples in transition: thirteenth to early tenth centuries BCE. In Honor of Professor Trude Dothan*. (pp. 114-128). Editors Gitin, S. and Mazar, A. ve Stern, E. Jerusalem: Israel Exploration Society.

Deger Jalkotzy, S. (2006). Late Mycenaean Warrior Tombs. *Ancient Greece: from the Mycenaean Palaces to the Age of Homer*. (pp. 151-180). Editors S. Deger Jalkotzy, I.S. Lemos. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Deger Jalkotzy, S. ve Zavadil, M. (2003). *Praface*. LH III C Chronology And Synchronisms. *Proceedings of The International Workshop Held at the Austrian Academy of Sciences At Vienna*. (pp. 7-9). Düzenleyen: Der Osterreichischen Akademie. Editors: S. Deger-Jalkotzy and A. E. Bächle. Wien. May 7 th and 8th-2001.

Delev, P. (1984). Megalithic Thracian tombs in south-eastern Bulgaria. *Anatolica*. 11: 17–45.

Delfino, D. (2016). Model of metalwork and scrap's bronze circulation during Late Bronze Age in the Middle Tagus. *Late Prehistory and Protohistory: Bronze Age and Iron Age Proceedings of the XVII UISPP World Congress*. 9. (91-103). Düzenleyen: Archaeopress Archaeology. Editors F. Coimbra, D. Delfino, V. Sîrbu and C. Schuster. Burgos, Spain: 1–7 September 2014.

Demakopoulou, K., Divarı Valakou, N., Nilsson, M. ve Schallin, A-L. (2008). Excavations in Midea 2006. *Opuscula* 1: 7-30

Demandt, A. (1998). *Geschichte der Spätantike Das Römische Reich von Diocletian bis Justinian 284-565 n.Chr*. München: Verlag C. H. Beck oH G.

Demir, M. (2001). Making Sense of the Myths Behind Aiolian Colonisation. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6 (Bahar 2001): 107-142.

Demiray, Ö. (2019). *Kültür Siyasetin Aracı mı?* https://birikimdergisi.com/guncel/9748/kultur-siyasetin-araci-mi (23.03.2021)

Denker, B. (1960). Güneydoğu Toroslarda Göçebelik (Dr. Wolf-Dieter Hütteroth'a Göre). *Türk Coğrafya Dergisi*. XVI (20). (136-142).

Dennell, R. ve Roebroeks, W. (1996). The earliest occupation of Europe: the short chronologyrevisited. Antiquity. 70: 535-542.

DeVries, K. (1990). The Gordion Excavation Seasons of 1969-1973 and Subsequent Research. *American Journal of Archaeology*. 94 (3): 371-406

Desborough, V. R. d'A.. (1964). *The Last Mycenaeans and Their Successors: An Archaeological Survey, C. 1200– c. 1000 B.C.* Oxford: Clarendon Press.

Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, İstanbul: Aydın Kitabevi.

Davison, J. A. (1955). Peisistratus and Homer. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. 86: 1-21

Diakonoff, I. M. ve Neroznak, V. P. (1985) *Phrygian*. Delmar/Newyork: Caravan Books

Dickinson, O. (2006), T*he Aegean from Bronze Age to Iron Age: Continuity and Change Between the Twelfth and Eighth Centuries BC*. London: Routledge

Dierckx, H. (1986), *The Dorian Dilemma: Problems and interpretations of social change in late Helladic III C and dark age Greece with reference to the archaeological and literary evidence*. http://etheses.dur.ac.uk/6880/1/6880. (15.02.2022)

Dietrich, L. (2011). Aschehügel' der Noua-Kultur als Plätze von Arbeit und Fest. *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings Of The*

International Colloquium From Târgu Mureş. (pp. 131-142).Editors S. Berecki, R. E. Németh and B. Rezi. Târgu Mureș: 8–10 October 2010.

Dietrich, L. (2016). A New World Order: The Spread of Channelled Ware in Late Bronze Age and Early Iron Age Transylvania. *Forging Identities. The Mobility of Culture in Bronze Age Europe.* 2. (pp.165-173). Editors P. Suchowska-Ducke, S. Scott Reiter and H. Vandkilde. Oxford: British Archaeological Reports.

Dietrich, O. (2011). Kinderspielzeug Oder Kultobjecte? Überlegungen zu Anthropomorphen Figurinen der Wietenberg-und Tei-Kultur. *Bronze Age Rites And Rituals In The Carpathıan Basin Proceedings Of The International Colloquium From Târgu Mureş.*(pp. 87-106). Düzenleyen: Mureş Country Museum. Editors S. Berecki, R. E. Németh and B. Rezi. Târgu Mureș: 8–10 October 2010.

Dietrich, O. (2016). Tekirdağ und Troja. Zur Verbreitungsgrenze Südosteuropäischer Tüllenbeile in der Türkei. *Dacia Revue D'arch E Ologie et D'histoire Ancien NE Nouvelle Série* LX: 93-101.

Dietrich, L. ve Dietrich, O. (2011). Wietenberg ohne Mykene? Gedanken zu Herkunft und Bedeutung der Keramikverzierung der Wietenberg- Kultur. *Prähistorische Zeitschrift* 86: 67-84.

Dimanidou, M. (2011). *Urban planning in the ancient Greek colonies from their foundation until the Roman conquest in the western and northwestern Black Sea region*, (Unpublished Master's Dissertation) Thessoloniki: International Hellenic University.

Dimitrov, D.P. (1971). Troia VII B2 und die Thrakischen Und Mösischen Stämme Auf Dem Balkan. *Studia Balkanica*.5: 63-78.

Dimitrova, N: (2002). Inscriptions and Iconography in the Monuments of the Thracian Rider. *HESPERİA* 71: 209-227.

Dimitrova, Y. (2011). Rhodopi Mountain Between Thrace and Aegea Region: Some Elements of a Border Culture of Early Iron Age in Southern Bulgaria. *ANODOS Studies of the Ancient World*. 10/2010: 71-84.

Dimitrova, Y. (2014). The Late Bronze Age and Early Iron Age pottery assemblage of the sanctuary at Babyak. (abstract). *Археология*. 1(2): 7-27

Dimitrova, Diana (2021). Zhaba Mogila Cult Complex near the town of Strelcha. *Ancient Thrace and the Thracians Encyclopaedia*. https://naim.academia.edu/DianaDimitrova. (22.03.2022)

Dimova, B. (2015). *A Post-Colonial View Of Thrace Thracian–Greek Interactions From The Early Iron Age To The Early Hellenistic Period*. (Unpublished Doctoral Dissertation) Cambridge: University of Cambridge, Murray Edwards College Department of Archaeology ve Anthropology.

Dimova, B. (2018-2019). Archaeology in Macedonia and Thrace: Iron Age to Hellenistic, 2014–2019. *Archaeological Reports*, 65: 127-143

Dinchev, Y. (2016). Front Plates and Openings of Thracian Dolmens: Typology and Analysis. *Megalithic Monuments and Cult Practices Proceedings of the Second International Symposium Blagoevgrad*. (pp. 259-268). Düzenleyen: Neofit Rilski University. Editors V. Markov vdğ., Blagoevgrad:12-15 October 2016.

Dinçer, B. (2001). Trakya'da Yeni Bulunan Paleolitik Çağ Buluntu Yeri: Yatak. *Bilim ve Ütopya Dergisi*. 81: 72-77.

Dinçer, B. (2017). *Marmara Çevresinde Alt Paleolitik Çağ: İlk İnsan Hareketleri,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dinçer, B. (2018). Türkiye'de Paleolitik Çağ Arkeolojisinin Geleceği. *Arkeoloji ve Sanat*.158: 1-22.

Divarcı, F. (2012). Trakya Bölgesi İlk Tunç Çağı Yerleşimlerinin Coğrafik Bir Değerlendirmesi. *İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı*. (ss. 81 -91). Editör I. Şahin. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları Nr. 2012/3. Ankara.

Divarcı, F. (2015). Erken Tunç Çağı Makro Ölçekteki Ticaret Ağı İçinde Marmara Bölgesi'nin Hammadde Kaynaklarına Mikro Ölçekte Bir Bakış. *Tematik Arkeoloji*

Serisi 2, *İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon*. (ss. 85-94). Yayına Hazırlayan: A. Baysal. İstanbul: Ege Yayınları.

Dizdar, M. (2004). Grave LT 11 from Zvonimirovo – An Example of a Double La Tène Burial. *Opvscvla archaeologica*. 28 (1): 41-89.

Doğan, M.U. (2007). *Magnesia Ad Sipylum Arkeoloji, Topografya Ve Tarihi Coğrafya İncelemesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, M.U. (2007a). Manisa İl Merkezinde Keşfedilen Polygonal Duvarların Sipylos Magnesiası'nın Erken Dönemi İle İlişkisi. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*. 7: 79-90.

Doğan, M.U. ve Çetinkaya, H. (2021). Antik Ege Ve Trakya Arasındaki Kültürel Etkileşim Bağlamında Bir Değerlendirme: Edirne Müzesi'ndeki Orpheus Kabartması. *The Meriç Journal*. 4 (11): 268-286.

Doğancı, K. (2011). The Oldest Peoples of Bithynian Region: Tribes of Thracian Origin. İçinde: *The Balkans – Languages, History, Culture, Third International Conference*. (pp. 45-51). Editor K. Mutafova. Velko-Trnova: 14-15 October 2011, Trnova.

D'Onofrio, A. M. (2011). Athenian burials with weapons. *The "Dark Ages" Revisited Acts Of An International Symposium in Memory Of William D.E*. II. (pp. 645-673). Editor A. Mazarakis. Ainian Coulson University of Thessaly.Volos: 14-17 June 2007.

D'Onofrio, A. M. (2014). The Weapon Burial Ritual in The Early Iron Age Kerameikos Cemetery: A Research Project. *Newsletter di Archeologia CISA*. 5: 99-122.

Downes, Jane (2012), *Chalcolithic and Bronze Age Scotland*, https://scarf.scot/wp-content/uploads/sites/15/2015/12/ScARF%20Bronze %20Age% 20Sept%202012.pdf (14.06.2022).

Dökmeci, A. H. (2017). “Evaluation of heavy metal pollution in the Ergene River Basin from a public health perspective. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*. 15 (3): 212-221

Dökü, F. E. (2018). Pisidia’da Demir Çağ İzleri. *Cedrus* VI: 139-158.

Dönmez, Ş. (2003). Yeni Bulguların Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağı Çanak-Çömleğine Bir Bakış. *Anadolu / Anatolia* 24: 1-17.

Dönmez, Ş. (2004). Protohistorik Çağ’da Haliç ve Tarihi Yarımada. *Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyum Bildirileri*. (ss. 41-55). 22-23 Mayıs 2003. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları

Dönmez, Ş. (2005). 1997-1999 Yüzey Araştırmalarında İncelenen Amasya İli Demir Çağı Yerleşmeleri. *Belleten* LXIX(255): 468-497.

Dönmez, Ş. (2006). The Prehistory of İstanbul Region: A Survey. *Ancient Near Eastern Studies*. 43: 239-264.

Dönmez, Ş. (2010). Yeni Arkeolojik Gelişmeler Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağı Kültürlerine Genel Bir Bakış. *Anadolu Araştırmaları* 19 (1): 137-196.

Dönmez, Ş. (2011). Yeni Arkeolojik Araştırmalar Işığında İstanbul’un (Tarihi Yarımada) Neolitik, Kalkolitik ve Demir Çağı Kültürleri Üzerine Genel Değerlendirmeler. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*. 2: 19-25.

Dönmez, Ş. (2014). Byzantion’un (İstanbul) Kolonizasyonu Üzerine Yeni Değerlendirmeler. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*. 8: 48-54.

Dönmez, Ş. (2017). The Protohistoric Times of Istanbul in the Light of New Evidence. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi.* 21: 93-116.

Dönmez, Ş. (2017a). Beşiktaş Kazıları Neyi Gösteriyor, Kurgan Mezarlar Orta Asya ve Avrasya Kökenli İnsanlara Ait. *Tarih Dergi*. 41: 29-31.

Dönmez, Ş. (2017b). Her Kurganı Türk Sanmak veya Türk Kimliğini Yok Saymak. *Tarih Dergi*. 43: 46-49.

Dönmez, Ş. ve Abazoğlu , F. (2018). Kızılırmak Havzası Demir Çağı Boya Bezekli Çanak-Çömlek Geleneğinin Kökeni Üzerine Düşünceler/The Idea About Origin of Iron Age Painted Pottey Tradition in Halys Basin. *TÜBA-AR* 23: 81-100

Drake, L. B. (2012). The influence of climatic change on the Late Bronze Age Collapse and the Greek Dark Ages. *Journal of Archaeological Science* XXX: 1-9.

Drews, R. (1993). *The End of the Bronze Age: Changes in Warfare and the Catastrophe ca. 1200 B.C.*. Princeton: Princeton University Press

Ďurkovič, É. (2015). Weaving-related finds from the Early Iron Age settlement at Győr-Ménfőcsanak. *An der Grenze der Bronze- und eisenzeit Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75- Geburtstag*. (pp. 81-107). Editors I. Szathmári und G. Ilon. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum

Durnford, S. (2016). Halklar ve Haritalar-Nomenklatür ve Tanımlar. *Luvi Uygarlığı Anadolu ve Ege Arasında Kimlik, Kültür, Dil ve Din*. (ss. 47-76). Editörler A. Mouton, I. Ruthernford, İ. Yakuboviç. Çev. Kıyal Eresen.İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Durmuş, İlhami. (1997). Anadolu'da Kimmer ve İskitler. *Belleten* LXI(231): 273-286.

Durmuş, İlhami. (2007). *İskitler*. İstanbul.Düring, B. S. ve Glatz, C. (2015). The Origins and Development of the Cide Archaeological Project, *Kinetic Landscapes, The Cide Archaeological Project: Surveying the Turkish Western Black Sea Region* (pp. 1-7). Editors B.S. Düring ve C. Glatz. Warsaw, Poland: De Gruyter Open Poland.

Dürüşken Ç. (2010). *Antik Çağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk, Roma'nın Gizem Dinleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Dzięgielewski, K., Przybyła, M. S. ve Gawlik, A. (2010). Reconsidering Migration in Bronze and Early Iron Age Europe: Bridging a gap in European Mobility?. *Prace Archeologiczne No. 63 Studies, Migration in Bronze and Early Iron Age Europe*. (pp.

9-37). Editors K. Dzięgielewski, M. S. Przybyła, A. Gawlik. Kraków: Księgarnia Akademicka.

Dzhanfezova, T. (2010). On the Late Bronze Age Mortuary Practices in North-Western Bulgaria. *Dacia, N.S., tome*. LIV: 5-42Dzhanfezova, T. (2018). The Making of Late Bronze Age Archaeological Cultures in Bulgaria. *Archaeology Across Frontiers and Borderlands: Fragmentation and Connectivity in the North Aegean and the Central Balkans from the Bronze Age to the Iron Age*. (pp. 307-332). Editors S. Gimatzidis, M. Pieniążek, S. Mangaloğlu-Votruba. Budapest: Austrian Academy of Sciences Press.

Efe, T. (2004). Yassıkaya, an Early Bronze Age Site near Heraclea Pontica (Kdz Ereğli) on the Black Sea Coast. *Zwischen Karpaten und Neolithikum und altere Bronzezeit, Festschrift für Němejcová Pavùková*. (pp. 27-38). Editors B. Hänsel und E. Studenikova. Rahden: Verlag Maria Leidorf.

Efstratiou, N. (1993). The archaeology of the Greek uplands: the early iron age site of Tsouka in the Rhodope Mountains. *Annual of the British School at Athens.* 88:135– 171

Eichler, F., Seiterle, G. ve Kasper, S. (1967). Türkei/Ephesos. *Österreichisches Archäologisches Institut Grabungen 1966, 1967*: 3–16. https://www.academia.edu/33791073/F_Eichler_G_Seiterle_S_Kasper_T%C3%BCrkei_Ephesos_%C3%96sterreichisches_Arch%C3%A4ologisches_Institut_Grabungen_1966_1967_3_16 (15.12.2021)

Eker, S. (2015). Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. 2(1): 31-66

Ekmen, H. (2021). İnönü Mağarası Erken Tunç Çağı Çanak Çömleği. *TÜBA-AR* 28: 81-101.

Ekmen, H., Ekmen, F. G. ve Güney, A. (2020). İnönü Cave: New Results of the Early Iron Age Culture in the Western Black Sea Region. *OLBA*. XXVIII: 35-56.

Ekmen, H., Ekmen, F. G. ve Güney, A., Arbuckle, B. S., Mustafaoğlu, G., Tunoğlu, C., Diker, C. ve Oktan, E. (2021). A New Prehistoric Settlement near Heraclea Pontica on the Western Black Sea Coast, İnönü Cave. *ADerg*. XXVI (2021/1):23-46.

Emre, K. (1978). *Yanarlar, Afyon Yöresinde Bir Hitit Mezarlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Erdan, E. (2015). *Demir Çağ ve Sonrası Batı Anadolu'da Phryg Kültür Etkileri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdan, E. (2016). Yerleşim Tipleri Işığında Anadolu'da Phryg Kültür Varlığı. *Asia Minos Studies*. 8 (4): 43-64

Erdan, E. (2016a). Başlangıcından Demir Çağı Sonuna Kadar At Gömme Geleneği ve Anadolu'daki Uygulamaları. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*.153 (Eylül-Aralık 2016): 39-58.

Erdan, E. (2019). Phryg Tipi Fibulalarda Tanrıça Sembolizmi Üzerine Bazı Düşünceler. *Art-Sanat*. 11:163–185.

Erdan, E. (2019a). *Tisna I: İlk Araştırmalar ve Gözlemler*, İstanbul: Ege Yayınları

Erdan, E. (2019b). Su Kuşlu Fibulalar Ve Aydın Arkeoloji Müzesi'nden Bir Örnek. *OLBA* XXVII: 227-248

Erdan, E. (2020). Tire Müzesinden Bir Grup Fibula. *Arkhaia Anatolika Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi*. 3: 60-81.

Erdan, E. (2020a). *Tisna I: Tisna Antik Kentinde İlk Araştırmalar ve Gözlemler*. İzmir: Aliağa Kent Kitaplığı-14.

Erdan, E., Çekilmez, M., Tiro, A. O., Aydoğmuş, N., Akbulut Y., Vardar, S., Gür, B., Semiz, B., Kapuci, U., Arınç, M., Ersavaş, K., Taşpınar, P., Yüksektepe, Y. B. ve Toprak, G. T. (2020). Tisna Antik Kenti ve Yakın Çevresi Yüzey Araştırması 2018 Yılı Çalışmaları. *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt 1. (ss. 459-470).

Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 17-21 Haziran 2019. Diyarbakır.

Erdan, E. ve Gür, B. (2020). About the Double-Axe (Labrys) / Butterfly Symbols in an Offering Pit in Tisna. *Anadolu Araştırmaları*. 23: 71–89.

Erdem, A. Ü. ve Batmaz, A. (2008). Contributions of the Ayanis Fortress to Iron Age Chronology. *Ancient Near Eastern Studies* XLV: 69-90.

Erdoğu, B. (1997). Edirne İli 1995 Yılı Yüzey Araştırması. *XIV Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt: I. (ss. 273-292). Düzenleyen: Kültür, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 27-31 Mayıs 1996.

Erdoğu, B. (1998). Tarih Öncesi Dönemde Edirne. *Edirne: Serhattaki Payitaht*. (ss. 12-17) Editörler E. N. İşli ve M. S. Koz. İstanbul: Yapı KrediYayınları.

Erdoğu, B. (1999). 1997 Yılı Edirne İli Yüzey Araştırması. *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt: II. (ss. 345-358). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Tarsus: 25-29 Mayıs 1998.

Erdoğu, B. (2001). *Neolithic and Chalcolithic Cultures in Turkish Thrace*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Durham: University of Durham Department of Archaeology.

Erdoğu, B. (2005). *Prehistoric Settlements Of Eastern Thrace*. Oxford: British Archaeological Reports

Erdoğu, R. (2005). *Megalithic monuments of Turkish Thrace, Durhaim University, Department Of Archaeology*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Durham: University of Durham Department of Archaeology.

Eren, K. (2012). Samos Heraion ve Ephesos Artemis Kutsal Alanlarındaki Oryantal Objeler. *Mediterranean Journal of Humanities*. II(1): 87-95

Eres, Z., Hansen, S., Özdoğan, E., Özdoğan, M., Parzinger, H. ve Schwarzberg, H. (2015). Das Kırklareli Projekt Ein Forschungsüberblick anlässlich des 20jährigen

Jubiläums des Türkisch-Deutschen Gemeinschaftsprojekts/ Kırklareli Projesi Türk-Alman Ortak Projesinin 20. Yıl Dönümünde Araştırmalara Toplu Bakış. *Anatolien - Brücke der Kulturen Aktuelle Forschungen und Perspektiven in den deutsch-türkischen Altertumswissenschaften/ Kültürlerin Köprüsü Anadolu Türk-Alman Eskiçağ Bilimlerinde Güncel Bilimsel Araştırmalar ve Yeni Bakış Açıları*. (ss. 131-146). Editörler Ü. Yalçın ve H.-D. Bienert. Bonn: 7-9. Juli 2014/ 7-9 Temmuz 2014Bonn.

Erginal, A. E., Nafiye Güneç Kıyak, N. ve Özcan, H. (2009). Optically Stimulated Luminescence to Date Coastal Dunes and a Possible Tsunami Layer on the Kavak Delta (Saros Gulf, NW Turkey). *Turkish Journal of Earth Sciences*. 18: 465–474.

Erhat, A. (1997). *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Erim Özdoğan, A. ve Işın, M. A. (1999). Tekirdag Menekşe Çatagı Kazıları 1997 Yılı Çalışmaları. *20. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt: I. (ss. 295-310). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Tarsus: 25-29 Mayıs 1998.

Erim Özdoğan, A. ve Işın, M. A. (2002). Tekirdağ Menekşe Çatağı Kurtarma Kazıları. *23. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 1. (ss. 313-326). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 28 Mayıs-1 Haziran 2001.

Erim Özdoğan, A. ve Işın, M. A. (2003). Tekirdağ Menekşe Çatağı, Doğu Çatak Kazısı. *24. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1. (ss. 377-388). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 27-31 Mayıs 2002.

Erim Özdoğan, A., Aksaç, F. ve Işın, M. A. (2004) Tekirdağ Menekşe Çatağı, Doğu Çatak Kazısı. *25. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 2. (ss. 421-434). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 26-31 Mayıs 2003.

Erkanal, H. (1998). 1996 Liman Tepe Kazıları. *19. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1. (ss. 379-398). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 28 Mayıs- 01 Haziran 2001.

Erkanal, H. (1999). 1997 Liman Tepe Kazıları. *20. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt: I. (ss. 325-336). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Tarsus: 25-29 Mayıs 1998.

Erkanal, H. (2001). 1999 Liman Tepe Kazıları. *22. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt: 1. (ss. 259-268). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. İzmir: 22-26 Mayıs 2000.

Erkanal, H. (2008). Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe. *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*. (ss. 91-100). Düzenleyen: Hacettepe Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Ed. A. Erkanal Öktü, S. Günel ve U. Deniz.Ankara: 24-25 Nisan 2007.

Erkanal, H. ve Erkalan, A. (1983). Vorbericht Über die grabungen 1979 im prähistorischen Klazomenai/ Liman Tepe. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*.1: 163-183.

Erkanal, H. ve Günel, S. (1995) 1993 Liman Tepe Kazısı. *16. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 1. (ss. 263-279). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 30 Mayıs- 3 Haziran 1994.

Erkanal, H. ve Günel, S. (1996).1994 Liman Tepe Kazıları. *17. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt: 1. (ss. 305-327). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 29 Mayıs - 2 Haziran 1995.

Erkanal, H. ve Günel, S. (1997). 1995 Liman Tepe Kazıları. *18. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt: 1. (ss. 231-260). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 27-31 Mayıs 1996.

Erkanal, H. ve Artzy, M. (2002). 2000 Yılı Liman Tepe Kazı Çalışmaları. *23. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt: 1. (ss. 375-388). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 28 Mayıs-1 Haziran 2001.

Erkanal, H., Artzy, M. ve Kouka, Ourania. (2003). 2001 Liman Tepe Kazıları. *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt: 1. (ss. 423-436). Düzenleyen: Kültür ve Turizm

Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 27-31 Mayıs 2002.

Erkanal, H. ve Aykurt, A. (2008) Liman Tepe 2006 Yılı Kazıları. *29. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt:3. (ss. 223-242). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Kocaeli: 28 Mayıs-01 Haziran 2007.

Erkanal, A. ve Erkanal, H. (2015). Orta Batı Anadolu'da Yeni Tarih Öncesi Araştırmaları Bakla Tepe, Liman Tepe, Çeşme Bağlararası ve Panaztepe. Anatolien - Brücke der Kulturen/ *Kültürlerin Köprüsü Anadolu.* (ss. 185-204). Düzenleyen: Deutsches Bergbau-Museum Bochum. Editörler Ü. Yalçın ve H. Bienert. Bonn: 7-9 Temmuz 2014.

Erkoç, H. İ. (2015). Anadolu'da Moğol Etkileri (13.-15. Yüzyıllar). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. 19: 37-64.

Ermiş, Ü. M. (2017). Demirköy'deki Geç Antik Çağ Kaleleri: İşlevleri Üzerine Bir Değerlendirme. *XX. Uluslararası Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Cilt: II. (ss. 941-953). Düzenleyen: Sakarya Üniversitesi. Fen Edebiyat Fakültesi. Sanat Tarihi Bölümü. Editör E. Taş. Sakarya: 02-05 Kasım 2016.

Eröz, M. (1991). *Yörükler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Erpehlivan, H. (2018). *Propontis'in Güneydoğusunda M.Ö. 1. Binyıl Yerleşmeleri ve Mezar Tipleri (M.Ö. 8-4. Yüzyıllar)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ersoy, Y. ve Koparal, E. (2009). Urla ve Seferihisar İlçeleri Yüzey Araştırması 2007 Yılı Çalışmaları. *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 3. (ss. 73-90). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 26 - 30 Mayıs 2008.

Erşahin, S. (1999). Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 39 (1): 393-438.

Ertuğrul, Ö. (1997). 1995 Yılı Trakya Bölgesi'nde Yapılan Roma-Bizans Devri Yüzey Araştırması. *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: II. (ss. 1-14). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 27-31 Mayıs 1996.

Erturaç, K. M. (2002). *Marmara Denizi Kıyıları Veri Tabanı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi. Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü.

Erzen, A. (1972). Çavuştepe 1970 Kazısı. *Türk Arkeoloji Dergisi* XIX(II): 103-108.

Erzen, A. (1972a). Enez (Ainos) Araştırmaları. *İstanbul Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. I: 235-248.

Erzen, A. (1973/1974). Enez (Ainos) 1972 Kazıları. *İstanbul Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 2(3): 217-238.

Erzen, A. (1984). 1982 Enez Kazısı Çalışmaları. *5. Kazı Sonuçları Toplantısı,* (ss. 297-300/ 537-547). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü. İstanbul: 23 - 27 Mayıs 1983.

Erzen, A. (1990). Enez Kazıları. *XI. Türk Tarih Kongresi.* I. (ss. 301-308). Düzenleyen: Türk Tarih Kurumu. Ankara: 05-09 Eylül 1990.

Erzen, A. (1994). *İlkçağ Tarihinde Trakya*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yayınları.

Erzen, A. ve Başaran, S. (1989). Enez (Aionos) Kazıları 1987 Yılı Çalışmaları. *X. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 2. (ss. 89-107). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı. Ankara: 23- 27 Mayıs 1988.

Erzen, A. ve Başaran, S. (1990). 1988 Yılı Enez Kazı Çalışmaları. *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 2. (ss. 107-123). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Antalya: 18- 23 Mayıs 1989.

Erzen, A. ve Başaran, S. (1991). Enez (Aionos) Kazıları 1989 Yılı Çalışmaları. *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 2. (ss. 155-170). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Antalya: 18- 23Mayıs 1989.

Esposito, G. (2021). *Armies of the Thracians and Dacians, 500 BC to AD 150, History, Organization and Equipment*. https://www.perlego.com/book/2357571/armies-of-the-thracians-and-dacians-500-bc-to-ad-150-pdf (18.03.2022).

Etiz, A. (2007). *Trakya Bölgesinin Havadan Mağnetik Anomalilerinin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Falkenstein, F. (2007). Tierdarstellungen und „Stierkult“ im Neolithikum Südosteuropas und Anatoliens. *The Struma/Strymon Rıver Valley In Prehıstory, Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus*. (pp. 121-138). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09 – 01.10.2004.

Falkenstein, F. (2016). Zur Rezeption der ‘Prähistorischen Bronzefunde’ und ihre Rückwirkung auf die Bronzezeitforschung Zentraleuropas. *Prähistorische Bronzefunde Abteilung XX · Band 14, 50 Jahre „Prähistorische Bronzefunde“ Bilanz und Perspektiven Beiträge zum internationalen Kolloquium*. (pp. 161-192).Düzenleyen: Akademie Der Wissenschaften und der Literatur. Editors. U. L. Dietz ve A. Jockenhövel. Stuttgart: 24. -26. September 2014.

Feldman, M. H. (2009). Hoarded Treasures: The Megiddo Ivories and the End of the Bronze Age. *Near Eastern Studies*. 41: 170-194

Ferencz, V., I. ve Roman, C. C. (2016). One Landscape Two Settlements in the Late Iron Age Site at Tărtăria–Pietroşiţa, Alba County. *Iron Age Chronology in the Carpathian Basin, Proceedings Of The International* Colloquium. (pp. 265-278).Düzenleyen: Mureș County Museum. Editor S. Berecki. Cluj-Napoca: 8–10 October 2015.

Ferguson, W. S. (1944). The Attic Orgeones. *HThR (Harvard Theological Review)*. 37: 96–104.

Fıratlı, N. (1953). Bithynia Araştırmalarına Birkaç İlave. *Belleten* 17: 15-25.

Fıratlı, N. (1960). Adapazarı-Tersiye Köyü Tümülüsü. *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 9: 22-25.

Fıratlı, N. (1967). Müze Dışı Arkeolojik Faaliyetve Buluntulara Dair Haberler, Trakya'da İncelemeler. *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıkları.*11(12): 104-112.

Fick, A. (1915). Die Kriegszüge nördlicher Völker gegen Ägypten unter den Pharaonen Merneptaḥ und Ramses III. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indo-germanischen Sprachen* 47.1/2: 170–174.

Fidan, E., Deniz, S. ve Türkteki, M. (2015). An Overview of the Western Anatolian Early Bronze Age. *European Journal of Archaeology* 18 (1): 60–89

Fields, N. (2004). *Fortress, Troy c. 1700-1250 BC*. Oxford: Spedaliere Osprey Publishing.

Filges, A. (2015). Ein Felsheiligtum im Stadtgebiet von Priene. *Natur-Kult-Raum. Akten des internationalen Kolloquiums Paris-Lodron-Universität Salzburg*. (pp. 81–109). Düzenleyen: Österreichisches Archäologisches Institut Sonderschriften. Editors: K. Sporn, S. Ladstätter and M. Kerschner. Vienna: 20–22. Jänner 2012.

Filipović, V. M. ve Bulatović, A. (2010). An Early Iron Age Necropolis in Eastern Serbia. *Journal of the Serbian Archaeological Society* 26: 73-83.

Filov, B. (1937). The Bee-hive Tombs of Mezek. *Antiquity*. XI:300-304.

Fischl, K. P., Kiss, V., Kulcsár, G. ve Szeverény, Vajk. (2013). Transformations in the Carpathian Basin around 1600 B. C. *Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle*. 9: 355-371.

Fischl, K. P., Kienlin, T. L. ve Tugya, B. (2015). Bronze Age Settlement Research in North-Eastern Hungary. *Archeometriai Műhely*. XII (2): 117-135.

Fol, V. (1998). Megaliths in Thrace and Phrygia. *Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism, Proceedings of an International Symposium on the Archaeology, History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia.* (pp. 19- 27). Düzenleyen: Middle East Tecnical University. Editors. N. Tuna, Z. Akture and M. Lynch. Ankara 3-4 June, 1995.

Fol, V. (2007). Zone of Intercultural Contacts Between Thrace, Asia Minor and Mediterranean World. *Bana Trakları Anlat/ Tell me Thracians, Bulgaria-Turkey IPA Cross-Border Programme.* (Program Sonuç Kitapçığı). CCI No: 2007CB161PO008Project ID Number: 2007CB16IPO008-2011-2-25:10-27

Fol, V. (2008). The Rock as a Topos of Faith the Interactive Zone of the Rock-Cut Monuments, From Urartu To Thrace. *Gurova Geoarchaeology and Archaeomineralogy 2008. Proceedings of the International Conference*. (pp. 153-162). Düzenleyen: Publishing House "St. Ivan Rilski". Editors. R. I. Kostov, B. Gaydarska. Sofia: 29-30 October 2008.

Fol, V. (2018). The Light, Imaginary And Real Sacred Space in The Thracıan Rock - Cut Sanctuaries. *Giving gift to God : evidences of votive offerings in the sanctuaries, temples and churches. Proceedings of the 1st (Kokino: archaeological and astronomical aspects- parallels and experience) and 2nd (Kokino:Giving gifts to God) International Conferences.* (pp. 67-74). Düzenleyen: National Institution Museum of Kumanovo. Editor D. Gjorgjievski. Skopje and Kumanovo. 2016-2017

Fol, A. (1983). Interpraetatio Thracica. *The Journal of Indo-European Studies* 11(3-4): 217-30

Fol, A. (1990). *Politics and culture in ancient Thrace*. Sofia: Nauka i Izkustvo.

Fol, A. ve Fol, V. (2008). *The Thracians*. Sofia: Tangra Tannakra

Foltiny, S. (1961). Athens and the East Hallstatt Region: Cultural Interrelations at the Dawn of the Iron Age. *American Journal of Archaeology*. 65 (3): 283-297.

Forbes, R. J. (1950). *Metallurgy in Antiquity: A Notebook for Archaeologists and Technologists*. Leiden, Netherlands: Brill Archive.

French, D. H. (2012). *Roman Roads ve Milestones Of Asia Minor*. Cilt 3, Fasc.3.1.Ankara: British Institute at Ankara. Electronic Monograph-1.

French, E. ve Rutter, J (1977). The Handmade Burnished Ware of the Late Helladic IIIC Period: Its Modern Historical Context. *American Journal of Archaeology*. 81 (1): 111-112

Frînculeasa, A., Preda, B. ve Heyd, V. (2015). Pit-Graves, Yamnaya and Kurgans along the Lower Danube: Disentangling IVth and IIIrd Millennium BC. Burial Customs, Equipment and Chronology. *Praehistorische Zeitschrift* 90(1–2): 45–113

Ful, Ş. D. (2008). *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültleri*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Furmánek, V. ve Kujovský, R. (2005). *Slovacchia Crocevia Delle Civiltà Europee*, Frenze: Museo Archeologico Nazionale.

Furmánek, V. ve Mitáš, V. (2015). Bronze Full-hilted Sword from Hill-fort Strieborná in Village Cinobaňa (Slovakia). *An der Grenze der Bronze- und eisenzeit Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75- Geburtstag.* (pp. 129-136). Editors I. Szathmári und G. Ilon. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

Fülöp, K. ve Váczi, G. (2016). Late Bronze Age Cremation Burials: A Complex Event with few Remains. *Hungarian Archaeology*. E. Jurnal (Spring 2016): 1-7. http://real.mtak.hu/id/eprint/40376 (15.05.2022).

Gábor, V. S. (2017). A Gáva-kerámiastílus kora. Az Alföld a hajdúböszörményi szitulák földbekerülésének időszakában. *A második hajdúböszörményi szitula és kapcsolatrendszere/ The second situla of Hajdúböszörmény and its relations, Studia Oppidorum Haidonicalium XIII*. (pp. 231- 278). Editors V. S. Gábor, B. Marianna and V.Gábor. Budapest: Hajdúböszörmény.

Galley, C. C. (2001). *Cultural policy, cultural heritage and regional development*. (Unpublished Master Dissertation) New Jersey: The State University of New Jersey.

Garcia, A. C. G., Koleva, V., Kolev, D., Belmonte, J. A. (2008). Thracian Dolmens and their orientation. *Astronomy and Cosmology in Folk Traditions and Cultural Heritage*. (pp. 170-173). Editor J. Vaigkunas. Klaipéda Klaipéda: Klaipéda University.

Gardner, P. (1880). Ares as a Sun-god, and Solar Symbols on the Coins of Macedon and Thrace. *Numismatic Chronicle and Journal of Numismatic Society*. 20: 49-61.

Garland, N. J. (2017). *Territorial Oppida and the transformation of landscape and society in south-eastern Britain from BC 300 to 100 AD*. (Unpublished Doctoral Dissertation) London: London's Global University, Institute of Archaeology

Garstang, J. (1929). *The Hittite Empire*. London: Cambridge University Press.

Garstang, J. ve Gurney, O. R. (1959).*The Geography of The Hittite Empire*. London: British Institute of Archaeology.

Gashi, S., Aliu, V., Luci, K., Rexha, E. ve Berisha, M. (2013), *Archaeological Catologue of Kosova*. Pristhina: Museum of Kosovo.

Gatgounis, J. G. (1997). The Role of the Philistines in The Hebrew Bible. *Teresianum* 48: 373-385.

Gatsov, I. ve Özdoğan, M. (1994) Some Epi-Paleolithic Sites From NW Turkey: Ağaçlı, Domalı and Gümüşdere. *Anatolica*. XX: 97- 120.

Gavranović, M. ve Sejfuli, A. (2018). Early Iron Age in Central Bosnia– an overview and research perspectives. *Godišnjak / Jahrbuch 2018*. 47: 27–44.

Gavrilă, E.-F. (2013). Tei Culture Settlements in Bucharest and Ilfov County. *Proceedıngs of the 12th Internatıonal congress Of Thracology, "Settlements, Fortresses, Artifacts*. (pp. 153-169). Editors C. Schuster, O. Cîrstina,M. Cosac and G. Murătoreanu. Târgoviște: 10th-14th september 2013.

Gawlik, A. (2010). Interpretation of Cultural Transformations in the Early Iron Age in South -Eastern Poland And Western Ukraine. *Migration in Bronze and Early Iron*

Age Europe, Prace Archeologiczne Studies. 63: (pp.153-172). Editors K. Dzięgielewski; M. S. Przybyła and A. Gawlik. Kraków.

Genov, A. (2016). Megalithic and Rock-Cut Monuments as Ritual Structures Related to Notions of Life and Death and Belief in Eternal Life and Rebirth. *Megalithic Monuments and Cult Practices Proceedings of the Second International Symposium*. (pp. 323-330). Düzenleyen: Neofit Rilski University. Editors V. Markov vdğ. Blagoevgrad: 12-15 October 2016.

Genz, H. (2000). Die Eisenzeit in Zentralanatolien im Lichte der keramischen Funde vom Büyükkaya in Bogazköy/Hattusa. *TÜBA-AR* III: 35-54.

Genz, H. (2011). The Iron Age in Central Anatolia. *COLLOQUIA ANTIQUA* 1: 331-368.

Georganas, I. (2002). Early Iron Age Tholos Tombs in Thessaly (c. 1100-700 BC). *Mediterranean Archaeology* 13: 47-54.

Georganas, I. (2002). Constructing identities in Early Iron Age Thessaly: the case of the Halos tumuli. *Oxford Journal of Archaeology* 21: 289-298.

Georganteli, S. E. ve Koukouni, I. (2014). Designing personalised itineraries for Europe's Cultural Routes. *Universal Access to Human Computer Interaction* 2014: 693–704.

Georgiev, P. (2021). *Deo Solı Imvicto Mithrae - Mithra's Invincible Sun God*. Sofia: Bulga Media Publishing House.

Georgiev, P. (2022). *Thracian Horseman, Sabazios, Mithra. Iconography*. https://www.academia.edu/32038374/Thracian_Horseman_Sabazios_Mithra._Iconography (25.11.2022).

Georgieva, R. (1995). Burial Rites in Thrace and Phrygia. *Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism Proceedings of an International Symposium on the Archaeology, History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia*. (pp. 61-64).

Düzenleyen: Middle East Tecnical University. Editors N. Tuna, Z.Aktüre and M. Lynch. Ankara: 3-4 June 1995.

Georgieva, R. (2001). Thracian culture of the Early Iron Age. Maritsa Iztok, *Archaeological Research*. 5: 83– 94.

Georgieva, R. (2015). Ritual Pits. *Companion to Ancient Thrace*. (pp. 144-157). Editors J. Valeva, E. Nankov and D. Graninger. Newjersey: Wiley-Blackwell-John Wiley and Sons.

Gergova, D. (1987). *Früh- und Ältereisenzeitlische Fibeln in Bulgarien*. Prähistorische Bronzefunde XIV Bd. 7. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung

Gergova, D. (1995). Culture in the Late Bronze and Early Iron Age in South-West Thrace (Upper Mesta and Middle Struma valleys), *Zbornik (New Series) 1 (Arheologiya)*: 31-48.

Gergova, D. (2010). Orphic Thrace and achaemenid Persia. *Achaemenid Impact in the Black sea:* 67-86.

Gheorghiu, D. (2009). *Archaeology, a sensorial approach to the materiality of the past*. Bükreş: UNArtre.

Gibbons, S. E. (1975). *The labours of heracles, a literary and artistic examination*. (Unpublished Doctoral Dissertation) London: London University The Faculty of Arts. London University.

Gicheva M. R. (1997). Sabazios, *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)*, VIII/1:1068-1069

Gilboa, A. (2006–2007). Fragmenting the Sea Peoples. With an Emphasis on Cyprus, Syria and Egypt: A Tel Dor Perspective. *SCRIPTA MEDITERRANEA*. XXVII–XXVIII: 209–244.

Gilboa, A. Sea Peoples and Phoenicians along the Southern Phoenician Coast: A Reconciliation: An Interpretation of Šikila (SKL) Material Culture. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*. 337 (Feb., 2005): 47-78

Gimbutas, M. (1963). The Indo-Europeans: Archeological Problems. *American Anthropologist*: 815-836.

Gimbutas, M. (1965). *Bronze Age Cultures in Central and Eastern Europe*. Hague.

Gimbutas, M. (1986). Mythical İmagery of Sitagroia Society. *Excavations at Sitagroi, A Prehistoric Village in Northeast Greece*. 1. (pp. 225-290). Editors C. Renfrew, M. Gimbutas, E.S. Elster. Los Angeles, California.

Gimbutas, M. (1993). The Indo-Europeanization of Europe: The Intrusion of Steppe Pastoralists from South Russia and the Transformation of Old Europe. *Word*. 44(2): 205-222.

Gimbutas, M. (2011). *Bronze Age Cultures İn Central And Eastern Europe,* Boston: De Gruyter Mouton.

Giumlia-Mair, A. (2009). Ancient metallurgical traditions and connections about the Caput Adriae. *Journal of Mining and Metallurgy* 45 (2): 149 – 163.

Ginouvès, R. ve Guimier-Sorbets, A.-M. (1994). Voûte « galate » et charpente Macédonienne. *Revue Archéologique Nouvelle Série-2*: 311-321.

Glatz, C. (2015). The Later Prehistory of the Cide-Şenpazar Region: ca. 2600-2000 BC. *Kinetic Landscapes, The Cide Archaeological Project: Surveying the Turkish Western Black Sea Region*. (pp. 151-178). Editors B.S. Düring and C. Glatz. De Gruyter.

Gleirscher, P. (2007). Invasioni o Influssi Culturali: Cimmeri e Sciti in Europa Centrale?. *Ori dei cavalieri delle steppe. Collezioni dai Musei dll'Ucraina*. Catalogo della mostra**.** (pp. 118-131). Editors G. L. Bonora and F. Marzatico. Trento: 1 giugno-4 novembre 2007.

Gogâltan, F. ve Nagy, J.-G. (2012). Profane or Ritual? A Discovery from the End of the Early Iron Age from Vlaha–Pad, Transylvania. *Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin Proceedings of the International Colloquium*. (pp. 105-132). Düzenleyen: Târgu Mureș Museum. Editor S. Beceki. Târgu Mureș: 7–9 October 2011.

Gospodinov, P. (2020). *The Rock-Cut Complev of Tatul in Eastern Rhodope Mountains, Bulgaria, Guide to Bulgaria*. http://guidetobulgaria.com/the-rock-cult-complex-of-tatul-in-eastern-rhodope-mountains-bulgaria/ (26.11.2021).

Gotzev, A. (1997). Characteristics of the Settlement System During the Early Iron Age in Ancient Thrace. *Acta Hyperborea* 7: 407- 421.

Gotsev, A. (1998). New Data on the Dolmens in the Sakar Mountain Region. *James Harvey Gaul: In Memoriam ' In The Steps Of James Henry Gaul.* I. (pp. 247-254). Editors M. Stefanovich, H. Todorova and H. Hauptman. Sofia: The James Harvey Gaul Foundation.

Göçmen, K. (1974). Enez Limanının Degisen Önemine Meriç Deltasının Etkileri. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi. 2(3)*: 253-256.

Göçmen, K. (1976). *Aşağı Meriç Vadisi Taşkın Ovası ve Deltasının Alüviyal Jeomorfolojisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Gökalp, Z. (2019). *Türkçülüğün Esasları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayınları.

Gökalp, Z. (2018). *Türk Medeniyeti Tarihi- Birinci Kısım: İslâmiyetten Evvel Türk Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken.

Görür, N. ve Okay, A. I. (1996). A fore-arc origin for the Thrace Basin, NW Turkey. *Geol Rundsch*. 85: 662–668.

Graham, T. (2004). *Wattle and Daub: Craft, Conservation and Wiltshire Case Study*, (Unpublished Master Dissertation). Bath: Conservation of Historic Buildings at the University of Bath.

Grębska-Kulowa, M. ve Kulow, I. (2007). Prehistorical Sites in the Middle Struma River Valley Between the End of the VIIth mill. BC and the Beginning of the Ist mill. BC. *The Struma/Strymon River Valley In Prehistory, Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus*. (pp. 279-296). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09 – 01.10.2004.

Griffiths, H. I., Kryštufek, B. ve Reed, J. M. (2004). *Balkan biodiversity : pattern and process in the European hotspot*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Guilaine, J. (2004).*Guida alla preistoria*. Roma: Gremese Editore.

Guirdzhiiska, D., Zlateva, B. ve Glavcheva, Z. (2017). Polished Decorative Fields in Thracian Fresco Tombs from the Hellenistic period - Archaeometrical Research. *STAR: Science ve Technology of Archaeological Research*. 3(2):1-9.

Gurova, M. ve Bonsall, C. (2014). Pre-Neolithic in Southeast Europea Bulgarian perspective. *Documenta Praehistorica* XLI: 95-109.

Gusmani, R. ve Yasemin, P. (1999). Ein neues Phrygisches graffito aus Dakyleion. *Kadmos* 38: 59-64.

Guzowska, M.; Kuleff, I; Pernicka, E. ve Satir, M. (2002). On the Origin of Coarse Wares of Troia VII. *Troia and the Troad. Scientific Approaches* (pp. 233–249). Editors G.A. Wagner, E. Pernicka and P. Uerpmann. Berlin: Heidelberg.

Guzowska, M.; Becks, R.; Andersson, S. E.; Cutler, J. ve Nosch, M.-L. (2015). Textile tools from Troia, western Anatolia. *Textıles And Contexts, Investigating Textile Production in the Aegean and Eastern Mediterranean Bronze Age*. (pp. 309-328). Editor E.A. Strand ve M. Nosch, Oxford – Philadelphia: Oxbowbooks.

Güldoğan, E. (2013). İstanbul İli Yüzey Araştırmaları (İstya) Projesi Silivri Arazi Çalışmaları. *İstanbul İli Yüzey Araştırmaları 2013-Silivri*. (ss. 25-40). Editörler E. Güldoğan- M. Altun. İstanbul: Silivri Belediyesi Yayınları.

Güldoğan, E., Aydıngün, Ş. ve Heyd, V. (2011). 2009 Yılı İstanbul Tarihöncesi Çağlar Yüzey Araştırması. *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt: 1. (ss. 355-364). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. İstanbul: 24- 28 Mayıs 2010.

Güney, H. (2008). Nikomedia (İzmit)'da Sikke Basımı ve Kentin Roma Dönemi Kent Sikkeleri. *Marmara Araştırmaları Sempozyumu*. (ss. 41-61). Düzenleyen: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yerleşim Arkeolojisi Anabilim Dalı. Editör B. Erciyes. Ankara: 27 Nisan 2007.

Güney, H. (2014). Hellenistik Dönem Öncesi Bithynia'da Hellen Kolonileri ve Bithynialılar Arasındaki İlişkiler. *Belleten*. 78(282): 407-434.

Gür, B. (2012). Anadolu'da Geç Hellas IIIC Dönemi. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 1(1): 55-75.

Gür, B. (2012a). *Tunç Çağını sona Erdiren Halklar Deniz Kavimleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Gür, B. (2012b). Hititler, Mikenler Ve Batı Anadolu'daki Kültür Etkileşimleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 1(2): 12-22

Gür, B. (2015). *Tunç Çağı'nın Sonundan Klasik Çağ'a Kadar Doğu Akdeniz'de Helen Kolonizasyonu.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gür, B. (2019). Geç Tunç Çağı'nın Sonunda Yakın Doğu'da Yıkım: İklimsel Değişiklikler, Kuraklık ve Deniz Kavimleri Göçü. *Aktüel Arkeoloji*. 68: 59-65.

Gür, B. (2019a). Geç Tunç Çağı'nda Aiolis ve Yakın Çevresinin Ortak Kültürel Dinamikleri Ve Bölgenin Ege Dünyası İle İlişkilerinde Yerel Unsurlar. *History Studies*. 11(6): 1947-1967.

Gür, B. (2020). Tisna'da Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na Geçişte İlk Gözlemler. *TÜBA-AR* 27: 114-127.

Güterbock, H. G. (1986). Troy in Hittite Texts? Wilusa, Ahhiyawa and Hittite History. *Troy And Troy War*. (pp. 33-34). Editor M.J. Mellink. The Departments of Greek, Latin and Classical and Near Eastern Archaeology of Bryn Mawr College. Bryn: October 19. 1984.

Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Güvenç, B. (1995). *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Güvenç, B. (2002). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hallager, B.P. (1983). A new social class in Late Bronze Age Crete: foreign traders in Khania. *Minoan Society. hoceedings of the Cambridge Colloquiurn 1981*. (pp. 111-119). Editors O. Krzyszkowska and L. Nixon. Bristol: Bristol University Press.

Hallager, B. P. (1985). Crete and Italy in the Late Bronze Age III period. *Ameican Journal of Archacology*. 89 (2): 293-305.

Hall, E. (1989). Inventıng the Barbarian, Greek Self-Definition through Tragedy, Oxford: Oxford Classical Monographs

Hallı, M. (2013). *Ergene Nehri'nin Ege Denizi'ne Olan Kirlilik Etkisinin Güncel Çökel Jeokimyası ve Sedimentolojik Yöntemlerle Araştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Hansen, L., Krausse, D. ve Tarpini, R. (2020), Fortifications of the Early Iron Age in the surroundings of the Princely Seat of Heuneburg. *Late Prehistoric Fortifications in Europe: Defensive, Symbolic and Territorial Aspects from the Chalcolithic to the Iron Age Proceedings of the International Colloquium 'FortMetalAges',* (pp. 113-122). Editors D. Delfino, F. Coimbra, D. Cardoso and G. Cruz. Oxford: Archaeopress Archaeology.

Harding, A. F. (1984). *Mycenaeans and Europe*. London – New York: Cambridge University Press.

Harmankaya, S. (1998). Türkiye Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Arkeolojik Yerleşmeleri.* Klasör 3. (ss. 7-16). İstanbul: Ege Yayınları.

Hart, A. B. (2018). Late Iron Age Ceramic Manufacturing along the Maritsa River in the Northwestern Rhodope Mountains. A Characterization from Emporion Pistiro. *Studia Hercynıa* XXII/1: 77–95

Hammond, N. G. L**.** (1974). The Tumulus-Burials of Leucas and Their Connections in the Balkans and Northern Greece. *The Annual of the British School at Athens*. 69: 129-144.

Hammond, N. G. L. ve Griffith G. T. (1972). *A History of Macedonia: 550-336 B.C.* Oxford: Clarendon Press.

Hänsel, B. (1976) Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der Älteren Hallstattzeit an der Unteren Donau. (Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturraumes 16–17). Bonn: Habelt

Hansen, M. H. (2006). A Study of the Use and Meaning of the Term in the Archaic and Classical Periods. *An Account of Greek Colonies and Other Settlements Overseas*. I. (pp.1-39). Ed: G.R. Tsetskhladze. Laiden- Boston.

Hansen, S. (2005). Neue Forschungen zur Metallurgie der Bronzezeit in Südosteuropa. *Anatolian Metal III, Der Anschnitt* 18: 89-103.

Hansen, S., Özdoğan, M., Özdoğan, E., Schwarzberg H. ve Parzinger H. (2016). Ausgrabungen in der neolithischen Siedlung Aşağı Pınar. *e- Forschungsberichte 2016 des Deutschen Archäologischen Instituts:* 150-159.

Handing, A. F. (1984). *The Mycenaeans and Europe*. London: Academic Press.

Harmatta, J. (1965). *The Prehistory of The Greek Language*. (Atina Üniversitesi'ndeki 18 Kasım 1968 tarihli sunum metni). https://core.ac.uk/download/pdf/190378823.pdf. (12.02.2020)

Harrison, J. E. (1922). *Prolegomena to the Study of Greek Religion*. London: Cambridge University Press.

Hassan, Ü. (1987). *Türkiye Tarihi 1: Osmanlı devletine kadar Türkler*. İstanbul: Ötüken.

Havlík, J., Stančo, L., Kysela, J., Cejnarová, P., Havlíková, H. ve Votroubeková, T. (2018). Kurgans of the Eastern Kugitang Piedmonts. Preliminary Report on Excavations in Seasons 2015–2017. *Studia Hercynia* XXII/1: 183–206.

Hawkins, J.D. (1998). Tarkasnawa King of Mira : 'Terkondemos', Boğazköy Sealings and Karabel. *Anatolian Studies*. 48: 1–33.

Hawthorne, K. A. (2009). *Balkan Pit Sanctuaries: Retheorising the Archaeology of Reiıgion*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Cambridge: Newnham College, University of Cambridge.

Heath, j. *(1994)*. The Failure of Orpheus. *Transactions of the American Philological Association* 124: 163-196.

Heilmann, D. (2016). Contextualising Bow Fibulae With Boeotian Shield Plates: Cultural Transfer Processes During Early Iron Age in The Central Balkan Area. *STARINAR* -LXVI: 9-26.

Heilmann, D. (2018). Visualizing Cultural Diversity The typology of one-looped bow fibulae with asymmetrical and rectangular plates. *Godišnjak / Jahrbuch*. 47: 45–57.

Henderson, J. (1988). Glass production and Bronze Age Europe. *Antiquity*. 62: 435-451

Henrickson, R. C. ve Voigt, M. M. (1998). The Early Iron Age at Gordion: the evidence from the Yassıhoyuk Stratigraphic Sequence. *Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism. Proceedings of an International Symposium on the Archaeology, History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia.* (pp. 79-107).

Düzenleyen: METU, Faculty of Architecture. N. Editors: N. Tuna, Z. Aktüre, M. Lynch. Ankara. 3-4 June 1995

Heurtley, W. A. ve Radford, C. A. R. (1927/1928). Two Prehistoric Sites in Chalcidice. *The Annual of the British School at Athens.* 29: 117-186.

Hinojosa-Prieto, H. R. (2020), Estimation of the moment magnitude and local site effects of a postulated Late Bronze Age earthquake: Mycenaean citadels of Tiryns and Midea. Greece. *Annals Of Geophysics*. 63 (3): 1-27.

Hnila, P. (2012), *Pottery of Troy VIIb. Chronology, classification, context and implications of Trojan ceramic assemblages in the Late Bronze Age/Early Iron Age transition*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Tübingen: Philosophischen Fakultät der Eberhard-Karls-Universität Tübingen.

Hofmanová, Z., Kreutzera, S., Hellenthalb, G., Sella, C., Diekmannb Y., Díez-del Molino, D., van Dorpb, L., Lópezb, S., Kousathanas, A., Link, V., Kirsanowa, K.,. Cassidye, L.M., Martinianoe, R., Strobela, M., Scheua, A., Kotsakisf, K., Halsteadg, P., Triantaphyllouf, S., Kyparissi-Apostolikah, N., Urem-Kotsoui, D., Ziotaj, C., Adaktylouk, F., Gopalan, S.,. Bobol, D. M., Winkelbacha, L., Blöchera, J., Unterländera, M., Leuenbergerm, C., Çilingiroğlu, Ç., Horejso, B., Gerritsenp, F.,. Shennanq, S. J., Bradleye, D.G., Curratr, M., Veeramahl, K.R., Wegmanncd, D., Thomasb, M. G. , Papageorgopoulous, C. ve Burger, J. (2016). *Early farmers from across Europe directly descended from Neolithic Aegeans.* https://www.biorxiv.org/content/10.1101/032763v1.full.pdf (09.04. 2020).

Hora, J. F. (2022). Greek Thrace And The Archaic Period Thassian Peraia: interaction, dialogue, contact and network in Northern Aegean. *História (São Paulo).* 41: 1-20.

Horejs, B. (2007) .*The Phenomenon of Mattpainted Pottery in the Northern Aegean. Introduction, Overview and Theories*. http://www.aegeobalkanprehistory. net/index.php?p =articleveid_art=8 (09.04. 2020).

Horejs, B. (2007a). *Das prähistorische Olynth. Ausgrabungen in der Toumba Agios Mamas 1994 – 1996.* Rahden: Verlag Marie Leidorf.

Hošek, J., Verčík, M., Pokorný P., Beneš, J., Komárková, V., Radoměřský, T., Atanasoska ,N., Todoroska ,V., Ardjanliev, P., (2021). Geoarchaeological evidence on a Late Bronze Age earthquake, Ohrid Basin (North Macedonia). *Journal of Quaternary Science.* 36(6): 1003–1012.

Houle, D. J.(2015). *Ethnic Constructions in the Seleucid Military*, (Unpublished Master Dissertation). Ontario: University of Waterloo. Classical Studies.

Hristov, I. (2015). Kozi Gramadi, Odrysian Royal Residence and Sanctuary. *Thracian, Greek, Roman And Medieval Cities, Residences And Fortresses in Bulgaria.* (pp. 1-80). Ed. R. Ivanov. Sofia.

Hristova, R. (2011). *Late Bronze Age Pottery from the Site of Vratitsa, Eastern Bulgaria: Defnition, Chronology and its Aegean affnities.* http://www.aegeobalkanprehistory.net/index.php?p=articleveid_art=19 (04.04.2020).

Hristova, R. (2011b). Characteristic Features of the Bronze Age Pottery from a Site Near the Village of Vratitsa, Municipality of Kameno. *Arkeoloji, Anadolu ve Avrasya*. 1(2): 104–137.

Hristova, R. (2018). Late Bronze and Early Iron Age Pottery in the Upper Thracian Plain, Tundzha Valley and the Burgas Lowland, Bulgaria – Diversity, Technology and Distribution. *Studia Hercynia* XXII(2): 83–118.

Hühns, E. (Ed). (1981). *Troja und Thrakien. Katalog zur Ausstellung*. Berlin: Staatliche Museum.

Hüryılmaz, H. (1990). *Troia VIIb2 Tabakalarında Ele Geçen Buckelkeramik ve Güneydoğu Avrupa ile Olan ilişkisi.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Iacono, F. (2009). Westernizing Aegean of LH IIIC. *Exchange Networks and Local Transformations. Interaction and Local Changes in Europe and the Mediterranean*

between Bronze and Iron Ages.(pp. 60-79). Editors M. E. Alberti and S. Sabatini. Oxford: Oxbow Books.

Iliev, J. (2013). Oracles of Dionysos in Ancient Thrace. *Haemus Journal*. 2: 61-70.

Ilieva, P. (2007). Thracian–Greek symbiosis on the shore of the Aegean. *Thrace in the Graeco-Roman World. Proceedings of the 10th International Congress of Thracology.*(pp. 212–226). Komotini-Alexandroupolis: 18–23 October 2005.

Ilieva, P. (2008). Funerary rites in the EIA Aegean Thrace: problems and perspectives of research. *Funeral Rites, Rituals and Ceremonies from Prehistory to Antiquity: Troas and its Neighbours*. (pp. 2-15). Editors O. Özbek, P. Chuvin and P. Carlie. Istanbul: Ege Yayınları.

Ilieva, P. (2018). Thracians of Odonis, the First Parians on Thasos and the North Aegean Neighbours: The Case-study of a Group of Pre/para-colonial Ceramic. *Paros IV, Paros And Its Colonies, Proceedıngs Of The Fourth International Conference On The Archaeology Of Paros And The Cyclades Paroikia*. (ss 231-248). Editor. D. Katsonopoulou. Paros.: 11-14 June 2015.

Ilon, G. (2015). Zeitstellung der urnenfelderkultur (1350/1300–750/700 BC) in West-Transdanubien. ein Versuch mittels Typochronologie und radiokarbondaten. *Bronze Age Chronology in the Carpathian Basin Proceedings of The International Colloquium.*(pp. 223-296). Mureș County Museum. Editors. R. E. Németh and B. Rezi. Târgu Mureş: 2–4 October 2014.

Irmak, E. N. (2010). *Enez'de (Ainos) Ele Geçen Orientalizan Seramikler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ivanova, S. (2008). Early Human Presence and Rock-Cut Structures in the Eastern Rhodopes. *Geoarchaeology and Archaeomineralogy*. (pp. 185-192). Düzenleyen: Publishing House "St. Ivan Rilski". Editors. R. I. Kostov, B. Gaydarska. Sofia: 29-30 October 2008.

Ivanova, S., Gurova, M., Spassov N., Hristova L., Tzankov N., Popov V., Marinova E., Makedonska J., Smith V., Ottoni C., ve Lewis M., (2016). Magura Cave, Bulgaria: A multidisciplinary study of Late Pleistocene human palaeoenvironment in the Balkans. *Quaternary International*. 415: 86-108.

İnan, A. (1952). Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4:19-30.

İnan, A. (1998). Göçebe Türklerin Destanlarının Karakterleri. *Makaleler ve İncelemeler*. II: 202-205.

Ingram, R.Suzanne, (2005). *Faıence And Glass Beads From The Late Bronze Age Shıpwreck At Uluburun,* (Unpublished Master Dissertation). Texas: Office of Graduate Studies of Texas A-M University.

İren, K. (2008). The Necropolis of Kyme Unveiled: Some Observations on the New Finds. *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı.* (ss. 613-638). Editörler S. Çokay-Kepçe, A. Özdizbay, Ö. Turak. Istanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

İren, K. (2008a). Dark Age Pottery From Southern Aeolis. *A New Dawn for the Dark Age? Shifting Paradigms in Mediterranean Iron Age Chronology*. (pp. 29-43). Editors D. Brandherm, M. Trachsel. Oxford: British Archaeological Reports.

İren, K. (2009). On the Ethnical Origin of the Dot Style Pottery in Southern Aeolis. *SOMA- 2008 Proceedings of the XII Symposium on Mediterranean Archaeology*. (pp. 81-90). Editör H. Öniz. Düzenleyen: Eastern Mediterranean University. Famagusta. 5-8 March 2008.

İren, K. (2013).Daskyleion. *The Encyclopedia of Ancient History, First Edition*. (pp. 1930-1931). Editors R. S. Bagnall, K. Brodersen, C. B. Champion, A. Erskine, S. R. Huebner .Oxford: British Archaeological Reports.

İvgin, İ. (2010). *Trakya İlk Tunç Çağı Kronolojik Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İzdimirski, M. (2006). The Horsmen in Pre-Roman and the Achaemenid Empire. *Image and Cult in Ancient Thrace. Some Aspects of the Formation of the Thracian Imaginary Language*. (pp 234-242). Editor D. Boteva Boyanova. Veliko Tarnova.

Jablonka, P. ve Rose, C. B. (2004). Forum Response: Late Bronze Age Troy: A Response to Frank Kolb. *American Journal of Archaeology*. 108(4): 615-630.

Jacobs, B. (2007-2008). Saken und Skythen Aus Persischer sicht. *Im Zeichen Des Goldenen Greifen*: *Köningsgraber Der Skythen*. (pp.158-161). Editors W. Menghin and H. Parzinger. Berlin. Prestel.

Jacobson-Tepfer, E. (2008). Culture and Landscape in the High Altai. *Preservation of the Frozen Tombs of The Altai Mountains,*. (pp. 31-34). Ed. J. Han. Paris: UNESCO World Haritage Convention.

Jankovits, K. (2016). The Late Bronze Age two-piece cuirasses of the Danube region in the Carpathian Basin. *Late Prehistory and Protohistory: Bronze Age and Iron Age Proceedings of the XVII UISPP World Congress. 9. The Emergence of warrior societies and its economic, social and environmental consequences.* (pp 57-78). Editors: F. Coimbra and D. Delfino. Burgos: 1–7 September 2014.

Janouchová, P. (2013). The Cult of Bendıs in Athens and Thrace. *Graeco-Latina Brunensia* 18: 95-106.

Jarry, D. ve Julia, J. (1991). *The Harper Collins Dictionary of Sociology*. London: HarperCollins.

Jędrysik, J. ve Przybyła, M. S. (2018). Bronze Age Fortified Settlement on Zyndram's Hill at Maszkowice (Polish Carpathians). *Gesta*- XVII (2): 9-33.

Jevtıć, M. (2016). Basarabi and Ferigile Finds on the Border Between the Carpathian Basin and Central Balkans. Contribution to the Early Iron Age Chronology. *Iron Age Chronology in The Carpathian Basin, Proceedings of the International Colloquium.* (pp. 9- 18). Düzenleyen: Mureș County Museum. Editör S. Berecki. Târgu Mureș: 8–10 October 2015.

Jung, R. (2003). Late Helladic IIIC at the Toumbes of Kastanás and Ólynthos – and the Problems of Macedonian Mycenaean Pottery. *LH IIIC Chronology and Synchronisms. Proceedings of the International Workshop.* (pp. 131-144). Düzenleyen: The Austrian Academy of Sciences. Editors S. Deger-Jalkotzy and M. Zavadil. Wien. May 7th and 8th, 2001.

Jung, R. (2009). Pirates of the Aegean: Italy - the East Aegean - Cyprus at the end of the Second Millennium BC. *Cyprus and the East Aegean. Intercultural Contacts from 3000 to 500 BC. An International Archaeological Symposium held at Pythagoreion.*(pp. 72-93). Samos: October 17th – 18th 2008.

Jung, R. ve Mathias, M. (2013). Mycenaean Greece and Bronze Age Italy: cooperation, trade or war?. *Archäologisches Korrespondenzblatt*. 43(2): 175-193.

Jusseret, S. ve Manuel, S. (2013).The Origins of an Old Myth: Sir Arthur Evans, Claude Schaeffer and the Seismic Destruction of Late Bronze Age Eastern Mediterranean Civilizations. *Seismological Research Letters.* 84(1): 94-100.

Johnson, P. A. (2010). *Landscapes of Achaemenid Paphlagonia*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Pennsylvania: Art and Archaeology of the Mediterranean World Presented to the Faculties of the University of Pennsylvania.

Johnston, A.W. (2005). Kommos: Further Iron Age Pottery. *Hesperia* 74: 309–393

Kacharava, D. (2005). Polis Hellenis in the Black Sea area. *Pont-Euxin et Polis, Actes du Xe Symposium de Vani.*(pp.9-31). Editors D. Kacharava vdğ. Besancon: 23-26 Septembre 2002.

Kacsó, C. (2012). Contributions to the knowledge of the Late Bronze Age in north-western Transylvania. *The Gáva Culture in The Tisa Plain and Transylvania/ Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen Symposium*. (pp. 159-168). Düzenleyen: Muzeul Judeţean Satu Mare. Editor. L. Marta. Satu Mare. 17-18 June/Juni 2011

Kacsó, C., Metzner-Nebelsick, C. ve Nebelsick, L. D. (2011). New Work at the Late Bronze Age Tumulus Cemetery Of Lăpuş in Romania. *Ancestral Landscapes. Burial*

Mounds in the Copper and Bronze Ages (Central and Eastern Europe – Balkans – Adriatic – Aegean, 4th-2nd millennium B.C.), Proceedings of the International Conference held in Udine.(pp. 341-354). Düzenleyen: Université Lumière Lyon ve l'Università di Udine-Dipartimento di Storia eTutela dei Beni Culturali. Editors. Editors E. Borgna and S. Müller Celka. Udine: May 15th-18th 2008.

Kacsó, C., Metzner-Nebelsick, C. ve Nebelsick, L.D. (2012). Kontinuität und diskontinuum bestattung verhalten der spätbronzezeitlichen eliten in nothwestsiebenburgen am beispiel der higelnekropole von Lăpuş in Nordwestrumänien. *Gräberlandschaften der Bronzezeit, Internationales Kolloquium zur Bronzezeit.* (pp. 457-475). Düzenleyen: Museum für Archäologie in Herne. Editors D. Berenger, J. Bourgeois, M. Talon and S. Wirth. Herne: 15-18 October 2008.

Kadrow, S. (2017). The Bronze Age. Introduction. *The Past Societies. Polish Lands from the First Evidence of Human Presence to the Early Middle Ages 3.* (pp. 10-25). Editor U. Bugaj. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken.

Kalkan, A. (2016). Gelenekten Geçmişi Yorumlama Çabası: Gökeyüp (Salihli-Manisa) Çömlekçiliğinin Etnoarkeolojik Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9(43):1073-1088.

Kalicz-Schreiber, R. (2010). *Ein Gräberfeld Der Spätbronzezeit Von Budapest-Békásmegyer,* Herausgegeben von V. G. Szabó ve G. Váczi. Budapest: Institut für Archäologische Wissenschaft en der Eötvös Loránd Universität L'Harmattan.

Kamil, T. (1982). *Yortan Cemetery in the early Bronze Age of western Anatolia.* Oxford. British Archaeological Reports.

Kaniewski, D., Van Campo, E., Van Lerberghe, K., Boiy, T., Vansteenhuyse, K., Jans, G., Nys, K., Weiss, H., Morhange, C., Otto, T. ve Bretschneider, J. (2011). The Sea Peoples, from Cuneiform Tablets to Carbon Dating. *PLOS ONE*. 6 (6): 1-7

Kaniewski, D., Van Campo, E., Guiot, J., Le Burel, S., Otto, T. ve Baeteman, C. (2013). Environmental Roots of the Late Bronze Age Crisis. *PLOS ONE*. 8(8): 1-10.

Kansu, Ş.A. (1963). Marmara Bölgesi ve Trakya'da Prehistorik İskan Tarihi Bakımından Araştırmalar. *Belleten XXVII(108)*: 657-705.

Kansu, Ş.A. (1971). Edirne'nin Lalapaşa Çevresindeki Kalkansöğüt, Vaysal, Karagöl Dolmenleri. *Belleten XXXV(137)*: 123-126.

Kapuran, A. (2009). *Late Bronze Age and Early Iron Age Architecture in the Južna Morava Basin.* Belgrade: University of Belgrade Faculty of Philosophy, Centre for Archaeological Research.

Karaca, E. (2016). *Arkaik, Klasik ve Hellenistik Dönem'de Doğu Thrakia,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaçavuş, A.T. (2015).Temeddünden Medeniyete (Civilisation): Osmanlı'nın İnsan Toplum ve Devlet Anlayışının Değişimi Üzerine Bir Deneme. *OTAM*. 37: 87-180.

Kahya, T. ve Ekinci, H. A. (2015).Temples to the Mother Goddess Discovered on the Duver Peninsula. *Adalya* 18: 45-72.

Kolakowski, L. (2010). İnsan Yalnız Aklıyla Yaşamaz. *NPQ (New Perspectives Quarterly) Türkiye*. 1: 20-27.

Karageçi, M. ve Özgül, O. (2019). Kromlekli Yapılara Kars'tan Bir Örnek: Baykara Mezarlığı. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24: 669-684.

Karul, N. (1994). *Hoca Çeşme En Alt Evresinin Tarihleme Sorunları.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karul, N. (2010).Tarihöncesi Anadolu'da Savunma ve Çevirme Sistemleri. *19. Kaleli Kentler Sempozyumu.* (ss. 22-33).Düzenleyen: Bursa Büyükşehir Belediyesi. Editör D. Yavaş. Bursa- Osmangazi. 8-11 Ekim 2019.

Karul, N. (2017). Northwest Anatolia. A Border or a Bridge Between Anatolia and the Balkans During the Early Neolithic Period?. *Going to West. The Dissemination of Neolithic Innovations between the Bosporus and the Carpathians*.(pp. 7-18). Editors A. Reingruber, Z. Tsirtsoni and P. Nadelcheva . London: Routledge.

Karul, N. ve Bertram. J. K. (2005). From Anatolia to Europe: The ceramic sequence of Hoca Çeşme in Turkish Thrace. *BYZAS* 2: 117–129.

Katicic, R. (1976). *Ancient Languages of the Balkans*. Mouton: De Gruyter.

Kayan, İ. (1996). Holocene Coastal Development and Archaeology in Turkey. *Zeitschrift Für Geomorphology* 102: 37-59.

Kaymakçı, M. ve Engindeniz, S. (2010). Türkiye Keçi Yetiştiriciliği; Sorunlar ve Teknik-Ekonomik Çözümler. *Ulusal Keçicilik Kongresi.* (ss. 1-25). Düzenleyen: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootekni Bölümü. Editör C. Ataşoğlu. Çanakkale: 24 Haziran 2010.

Kázmér, M. ve Kolaiti, E. (2014). Earthquake-induced deformations at the Lion Gate, Mycenae, Greece. *6th International INQUA Meeting on Paleoseismology, Active Tectonics and Archaeoseismology*. (pp. 248-251). Düzenleyen: Istituto nazionale di geofisica e vulcanologia. Editor A. Tertulliani. Pescina. 19-24 April 2015.

Keightley, T. (1851). *Outlines of Universal History, Comprising a Concise History of the Word*. Philedelphia: Nabu Press.

Keleş, N. (2016). Dünyada, Turan/Türk ve İndogermen/Alman Kavimlerinde At, Atın Evcilleştirilmesi, Yeri ve Önemi. *Dil Bilimleri, Kültür ve Edebiyat.* (ss. 176-207). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Padam Yayınları/1.

Kenderova, R.; Pristavova, S.; Sarafov, A., Nekhrizov, G. (2008). Environment changes in the area of the archaeological site “Ada Tepe” Eastern Rhodopes, as result of the anthropogenic influence. *Eastern Rhodopes, as result of the anthropogenic influence. 4-th International Conferance Global Changes ve Problems Theory ve Practice*. (pp. 489-494).Düzenleyen: Sofya Üniversity. Sofia: 20-22 April 2007.

Kerényi, C. (1976). *The Gods of the Greeks*. London: Thames - Hudson.

Kerschner, M. (2005). Phrygische Keramik in griechischem Kontext. Eine Omphalosschale der schwarz glänzenden Ware aus der so genannten Zentralbasis im Artemision von Ephesos und weitere Phrygische Keramikfunde in der Ostägäis. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutesin Wien*. 74:125–149.

Kerschner, M. (2006). Zum Beginn und zu den Phasen der griechishen Kolonisation am Scwarzen Meer: Die Evidenz der Ostgriechishen Keramik. *Eurasia Antiqua*. 12: 227-250.

Kent, R. G. (1950). *Old Persian, Grammer, Text, Lexicon.* New Haven. Connecticut: American Oriental Society.

Kınal, F. (1953). *Arzawa Memleketinin Mevkii ve Tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kilian, K. 1978 Nordwestgrieschische Keramik aus der Argolis und ihre Entsprechungen in der Subapennin-facies. *Atti della XX Riunione Scientifrca dell'Instituto Italiano di Preistoria e hotostoia in Basilicata* 1976: 312-320

Kilian, K. ve C. Podzuweit. (1981). Ausgrabungen in Tiryns 1978,1979. *Archeologischer Anzeiger*. 1981(2): 149-220.

Kilian, K. (2007). *Die handgemachte geglättete Keramik Mykenischer Zeitstellung*. Tiryns- XV. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.

Killebrew, E. A. (2005). *Biblical Peoples and Ethnicity: An Archaeological Study of Egyptians, Canaanites, Philistines, and Early Israel, 1300–1100 BCE*. Atlanta: Society of Biblical Literature. Leiden: Bril

Killebrew, E. A. ve Lehmann G. (2013). Introduction: The World of the Philistines and Other Sea Peoples. *The Philistines and Other "Sea Peoples" in Text and Archaeology*. (pp. 1-17). Editors. A.E. Killebrew and G. Lehmann Georgia: Atlanta. Society of Biblical Literature

Kiotsekoglou, D. S. (2014). *Kessani in the road maps and literature sources of Thrace: historical geography*. https://www.academia.edu/36045488. (23.03.2020)

Kiotsekoglou, D. S. (2015). Thracian Megalithic Sanctuaries from the Prefecture of Evros Greece. *Megalithic Culture In Ancient Thrace* .(pp. 39-55). Editors. V. Markov, A. Stoev and A. Yankov. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press.

Kiotsekoglou, D. S. (2016). *The Thracian iconography of Great Goddess in Aegean Thrace.*
https://www.academia.edu/37500432/The_Thracian_iconography_of_Demeter_or_Great_Goddess_in_Aegean_Thrace (12. 05.2021)

Kiotsekoglou D. S. ve Varvounis, M. G. (2020). Sun Worship, Fire Worship and Fertility Ceremonies in Thrace. *Megalithic Monuments and Cult Practices, Proceedings of the Third International Symposium.*(pp. 454-464). Düzenleyen: Neofit Rilski University. Editors G. Spasova and A.Genov. Blagoevgrad : 8-9 September 2020.

Kiss, V. (2012). *Middle Bronze Age Encrusted Pottery in western Hungary.* Budapest: Varia Archaeologica Hungarica. XXVII.

Kiss, V. (2013). Problems of the Koszider Period in Transdanubia. *Koszider: Hoard, Phase, Period? Round table conference on the Koszider problem*. (pp. 61-96). Editors: M. Vicze, I. Poroszlai and P. Sümeg. Százhalombatta; Matrica Múzeum.

Kiss, V. (2020). Transformations of Metal Supply during the Bronze Age in the Carpathian Basin. *The Hungarian Historical Review.* 9 (2):315-330

G. Kitov, (1994). The Thracian Mound. *Bulletin of the Ancient Orient Museum(BAOM)* XV: 121-147.

Kitov, G. (1996). The Thracian Valley of the Kings in the Region of Kazanluk. *Balkan Studies*. 37: 5-34.

Kitov, G. ve Dimitrova, D. (1998-1999). New Discoveries in the Thracian Valley of the Kings in the Region of Kazanluk Excavations by a Thracian Expedition For Tumljli Investigatıons 'Temp' in the Region of Kazanluk From 1995 Till 1997. *Talanta*- XXX-XXXI: 31-54.

Klebinder-Grauss, G. (2008). Efes Artemisionu'nda Bulunan Bronz Eserler. *Efes Artemisionu, Bir Tanrıçanın Kutsal Mekanı Segi Kataloğu.* (ss. 296-301). Editor W. Seipel. Düzenleyen: İstanbul Arkeoloji Müzeleri. Viyana: 22 Mayıs- 22 Eylül 2008.

Klebinder-Grauss, G. ve Pülz, M. A. (2008). *Efes Artemisionu'ndaki Materyal Kültürde Yabancılık. Efes Artemisionu, Bir Tanrıçanın Kutsal Mekanı Segi Kataloğu.* (ss. 141-147). Editor W. Seipel. Düzenleyen: İstanbul Arkeoloji Müzeleri. Viyana: 22 Mayıs- 22 Eylül 2008.

Klochko, V.I. (1993).*Weapons of the tribes of the Northern-Pontic zone in the 16th-10th centuries B.C.* Poznan:Baltic-Pontic studies.

Koç, N. (2011). Kültür ve Medeniyet Kavramları Etrafındaki Tartışmalar ve Atatürk'ün Düşünceleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 7(13): 103-122.

Koçak Yaldır, A. (2009). *İ.Ö. Yedinci ve Altıncı Yüzyıllarda Daskyleion'un Ticari İlişkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçel Erdem, Z. (2009). Preliminary Report of the Tekirdağ Ganos 2008 Survey. *Anatolia Antiqua* 17: 411- 426

Koçel Erdem, Z. (2010). Tekirdağ Ganos 2009 Survey. *Anatolia Antiqua* 18: 305-320

Koçel Erdem, Z. (2011). Tekirdağ Ganos Dağı 2009 Yüzey Araştırması. *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* (ss. 385-409). *Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*. İstanbul: 24 - 28 Mayıs 2010.

Koçel Erdem, Z. (2012). Tekirdağ Ganos Dağı Arkeolojik Yüzey Araştırması 2010 Yılı Çalışmaları. *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt: 3. (ss. 71-94). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Malatya: 23-28 Mayıs 2011.

Koçel Erdem, Z. (2012a). Astakos Kazısı. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 34: 23-25.

Koçel Erdem, Z. (2013). Tekirdağ Ganos Dağı Arkeolojik Yüzey Araştırması 2011 Yılı Çalışmaları. *30. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1: (ss. 51-68). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Çorum: 28 Mayıs-1 Haziran 2012.

Koçel Erdem, Z. (2016). Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri İle Çanakkale Gelibolu Yarımadası (Trakya Khersoneos'u) 2014 Yılı Çalışmaları. *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 2. (ss. 443-462). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Erzurum: 11-15 Mayıs 2015.

Koçel Erdem, Z. (2017). Tekirdağ Merkez Ve Şarköy İlçeleri İle Çanakkale Gelibolu Yarımadası Yüzey Araştırması 2015 Yılı Çalışmaları. *34. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt: 1. (ss. 545-566). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Edirne: 23 -27 Mayıs 2016.

Kolev, D., Tsonev, L., Garcia, A. C. G. ve Koleva, V. (2008). The Orientation Of Dolmens in Bulgaria. *Geoarchaeology and Archaeomineralogy, Proceedings of the International Conference*. (pp. 169-174). Düzenleyen: Publishing House "St. Ivan Rilski". Editors. R. I. Kostov, B. Gaydarska. Sofia: 29-30 October 2008.

Konova, L. (2018). Panayot Hitovo Hoard. *Gold ve Bronze. Metals, Technologies and Interregional Contacts in the Eastern Balkans during the Bronze Age*. (pp. 359-

363). Editors S. Alexandrov, Y. Dimitrova, H. Popov, B. Horejs and K. Chukalev. Sofia: Alliance Print Ltd.

Kontonicolas, M. A. (2018). *Cremation, Society, and Landscape in the North Aegean, 6000 – 700 BCE*, (Unpublished Doctoral Dissertation). Los Angeles: University of California.

Kopanias, K. (2015). The Mushki/Phrygian Problem from the Near Eastern Point of View. *Nostoi: Indigenous Culture, Migration - Integration in the Aegean Islands - Western Anatolia During the Late Bronze - Early Iron Ages, Proceedings of the International Conference*. (pp. 211- 226). Düzenleyen: Koç Üniversitesi. Editors N. Chr. Stampolidis, Ç. Maner, K. Kopanias. İstanbul: 31.3- 03.04.2011.

Koppenhöfer, D. ve Becks, R. (1997). Troia VII-Versuch Einer Zusammenü Schau Einschliesslich der Ergebnisse des Jahres 1995. *Studia Troica* 7: 295-310.

Koppenhöfer Dietrich (2002). Buckelkeramik und Barbarische Ware in Troia: Anmerkungen zur Herkunft. *Festschrift für Manfred Kormann Mauerschau Band 2*: (pp. 679-704). Editors R. Aslan, S. W Blum, G. Kastl. Baden-Württemberg: Verlag Bernhard Albert Greiner.

Koppenhöfer Dietrich (2002a). *Die bronzezeitliche Troia VI-Kultur und ihre Beziehung zu den Nachbarnkulturen*. Darmstadt:Verlag Phlipp von Zabern

Korfmann, M. (2012). Troia Rüzgar-Ulaşım ve Geçiş. *Troia Rüzgarı, M. Osman Korfmann'dan Seçme Makaleler*. (ss. 7-14). Editors R. Aslan and F. Polat. Çanakkale: Çanakkale Belediyesi Yayını.

Koukouli, C. C., Todorova H., Aslanis I., Vajsov, I., Valla. M. (2007). Promachon-Topolnica. A Greek-Bulgarian Archaeological Project. *The Struma/Strymon River Valley In Prehistory, Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus*. (pp. 43-78). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09 – 01.10.2004.

Köroğlu, K. (2000). Çıldır Kurganları. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 96: 2-11.

Körpe, R. (1993). Assos Kent Surlarının 1992 Yılı Kazı Ve Restorasyon Çalışmaları. *Bergama* Belleten. 4: 49-56.

Körpe, R. (2007). Gri Seramikler ve Troas'ın Yerli Halklarının M.Ö. I. Bin Yılda Varlığı. *Seres 2007-IV. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri,* (ss. 88-93). Düzenleyen: Anadolu Üniversitesi. Editörler B. Karasu, A. Türedi Özen, F. Soykal Alanyalı ve R. Yamaçlı, İstanbul: 26-28 Kasım 2007. Eskişehir

Körpe, R. (2010). *Akhamenid Hakimiyetinde Troas Bölgesi (M.Ö. 545- M.Ö. 334): Arkeolojik Veriler Ve Antik Kaynaklar Işığında Tarihsel-Kültürel Bir Değerlendirme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Körpe, R. (2015). 2013 Sestos ve Çevresi Yüzey Araştırması. *32. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* Cilt. 1. (ss. 135-148). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Gaziantep.: 02-06 Haziran 2014

Körpe, R. (2016). 2014 Yılı Gelibolu Yarımadası Sestos Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması. *33. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt: 1. (ss. 325-338). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Erzurum: 11-15 Mayıs 2015.

Körpe, R. (2017). Troia'nın Gelibolu Yarımadası'ndaki Toprakları. *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*. Cilt: I. (ss. 44-60). Ed: A. Koyuncu. Çanakkale: 6-8 Ekim 2016.

Körpe, R. ve Yavuz, M. F. (2014). Eski Çağlarda Gelibolu Yarımadası'nın Limanları. *BYZAS 19*: 417-436.

Körpe, R. ve Yavuz, M. F. (2015). 2013 yılı Sestos ve Çevresi Yüzey Araştırması. *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt:1. (ss. 356-368). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Çanakkale: 07-11 Mayıs 2018.

Knapp A. B. ve Manning, S. W. (2016).Crisis in Context: The End of the Late Bronze Age in the Eastern Mediterranean. *American Journal of Archaeology 120*: 99-149.

Kontonicolas, M. E. (2018). *Cremation, Society, and Landscape in the North Aegean, 6000-700 BCE*, (Unpublished Doctoral Dissertation). Los Angeles: University of California.

Kopanias, K. (2015). The Mushki/Phrygian problem from the Near Eastern point of view. *NOSTOI: Indigenous Culture, Migration and Integration in the Aegean Islands and Western Anatolia during the Late Bronze and Early Iron Age*. (pp. 211–124). Editors Stampolides, N., Maner, C. and Kopanias, K. (ed.). Düzenleyen: Koç Üniversitesi. İstanbul: 31.3. 2011. İstanbul.

Kouremenos, A. (2016). The double axe in Roman Crete and beyond the iconography of a multi-faceted symbol. *Roman Crete New Perspectives*. (pp. 43-58). Editors J. E. Francis and A. Kouremenos. Oxford – Philadelphia: Oxbow Books.

Kotsonas, A. (2016). Politics of Periodization and the Archaeology of Early Greece. *American Journal of Archaeology*.120 (2): 239-270.

Kovács, T. (1995). Auf Mitteleuropa weisende Beziehungen einiger Waffenfunde aus dem östlichen Karpatenbecken. *Handel, Tausch und Verkehr im bronze- und früheisenzeitlichen Südosteuropa*. (pp. 173–185). Editor B. Hänsel. München–Berlin: Prähistorische Archäologie in Südosteuropa.

Kramberger, A. H., Mele, M., ve Modl, D. (2019). Settlement dynamics in the Sulm valley (Austria, Styria) – new results of the Iron-Age-Danube project. *Early Iron Age Landscapes of the Danube region*. (pp. 7-75). Editors M. Črešnar and M. Mele. Graz – Budapest: Prime Rate Kft

Krauß, R. (2008). Karanovo und das südosteuropäische Chronologiesystem aus heutiger Sicht. *Eurasia Antiqua* 14: 115-147.

Krauß, R. (2011). On the ‘Monochrome’ Neolithic in Southeast Europe. *Beginnings – New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin. Menschen – Kulturen – Traditionen. Studien aus den Forschungsclustern des Deutschen Archäologischen Instituts.* Band 1. *Papers of the International Workshop*. (pp. 109-125). Düzenleyen: Deutsches Archäologisches Institut. Editor R. Krauß. Rahden: 8-9 April 2009.

Krauß, R. (2018). The Middle Bronze Age at the Lower Danube. *Gold ve Bronze. Metals, Technologies and Interregional Contacts in the Eastern Balkans during the Bronze Age*. (pp. 121-129). Editors S. Alexandrov and Y. Dimitrova ve H. Popov ve B. Horejs ve K. Chukalev. Sofia: Alliance Print Ltd.

Krauß, R., Elenski, N., Weninger, B., Clare, L., Çakırlar, C. and Zidarov. P. (2014). Beginnings of the Neolithic in Southeast Europe the Early Neolithic sequence and absolute dates from Džuljunica-Smărdeš (Bulgaria). *Documenta Praehistorica* XLI: 51-77.

Krause, R. (2019). Fortresses and Fortifications. On Fortified Hilltop Settlements of the Bronze Age. *Bronze Age Fortresses in Europe Proceedings of the Second International LOEWE Conference.* (pp. 1-16). Düzenleyen: Universität Frankfurt. Editors S. Hansen and R. Krause. Alba Julia: 9-13 October 2017

Kristiansen, K. (1998). *Europe Before History (New Studies in Archaeology)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kroeber A. L. - Kluckhohn, C. (1952). *Culture A Critical Review Of Concepts And Definitions*, Cambridge: Peabody Museum Press.

Krüger, J., Nagel, F., Nagel, S., Jantzen, D., Lampe, R., Dräger, J., Lidke, G., Mecking, O., Schüler, T. ve Terberger, T. (2012). Bronze Age tin rings from the Tollense valley in northeastern Germany. *Praehistorische Zeithschrift.* 87/1: 29-43.

Kuban, D., Köksal, A., Ödekan, A., Tanyeli, U. ve Yerasimos, S. (1999). Bizans'ın Mirası Üzerine Tartışma. *Cogito* 17: 74-94.

Kuhn, S., Arsebük G. ve Howell, F. C. (1996). The Middle Pleistocene Lithic Assemblage from Yarımburgaz Cave, Turkey. *Paléorient* 22/1: 31-48.

Kurtuluş, İ. H. (1997). Trakya Bölgesi Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale İllerinde Türk Dönemi Kaleleri. *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* Cilt: II. (ss. 31-54). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 27-31 Mayıs 1996.

Kurtuluş, İ. H. (2006). Kırklareli Demircihalil Köyü'nde İki Trak Kalesi Hakkında Notlar. *Yıldız Dağları ve Yakın Çevresi Tarih Araştırmaları.* (ss. 112-119). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Kurtuluş, İ. H. (2014). *Kırklareli'nin Bilinmeyen Trak, Roma, Bizans Kaleleri,* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Kurtuluş, İ. H. (2020). *Edirne il sınırları içindeki kalelerin tespit ve değerlendirilmesi.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kurtuluş, İ. H. (2021). *Edirne Kaleleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Kutlu, M. (2020). Orta Asya'da Tütekli (Kırlangıç) Örtünün Kökeni ve Tarihî Gelişim Aşamaları Üzerine bir Değerlendirme. *History Studies.* 12(5): 2455-2486.

Lacono, F., Borgna, E., Cattani, M., Cavazzuti, C., Dawson H., Galanakis, Y., Gori, M., Iaia, C., Ialongo, N., Lachenal, T., Lorrio, A., Micó, R., Molloy, B., Nafplioti, A., Peche-Quilichini, K., Herrada, C. R. ve Risch, R. (2001). *Establishing the Middle Sea: The Late Bronze Age of Mediterranean Europe (1700–900 BC).* https://doi.org/10.1007/s10814-021-09165-1. (17.12.2021)

Lacono, F., Borgna, E. ve Cattani, M. (2013). Evidence from the Southern Levant. *Tel Aviv*- 40: 149–175

Lagona, S. ve Frasca, M. (2009). La Ceramica Grigia a Kyme e in Eolide. *PONTİCA* XLII: 285-304.

Lapeva G., A. ve Kıran, K. (2012). Ant fauna (Hymenoptera, Formicidae) of Strandzha (Istranca) Mountain and adjacent Black Sea coast. *North-Western Journal Of Zoology*. 8 (1): 72-84.

Lascu, I. (2012). A pit with depositions of cups from the first period of the Iron Age from Alba Iulia. *The Gáva Culture in The Tisa Plain and Transylvania/ Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen Symposium*. (pp. 135-148). Düzenleyen: Muzeul Judeţean Satu Mare. Editor. L. Marta. Satu Mare. 17-18 June/Juni 2011

László, A. (1996. 1997).Troy and the lower Danube region at the end of the Bronze Age. *Studia Antiqua et Archaeologica* 3(4): 50-60.

Latacz, J. (2001). Homeros'un Buluşu mu Yoksa Korunmuş Anılar mı?. *Düş Ve Gerçek Troia Sergi Katalogu*. (ss. 26-31). Çev. Selma Bulgurlu Gün. İstanbul: Homer Kitapevi ve Mercedes Benz AŞ.

Latacz, J. (2002). Vilusa (Vilios/Troia): Kuzeybatı Anadolu'da Hititlere Bağlı Bir Devletin Merkezi. *Hititler Ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*. (ss. 478-481). Editor W.Jacop. Stutgartt: Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deu.

Lazar, S. (2011). *Şfârşitul Epocii Bronzului şi începutul Epocii Fierrului în sud-vestul Romaniei*, Craiova: Lazăr, Simona Ort/Verlag/Jahr.

Lazarova, M. L. F. (2004). Palynological research into the peat bogs in the region of Chairski Lakes on the Trigrad Plateau (Central Rhodopes). *Phytologıa Balcanica* 10 (2-3): 157–166.

Lazarova, S. (1993). Zlaten Sad ot o. Belene (Persina), Loveshka Oblast/A Golden Vessel from Belene Island (Persina Site) in Lovech County. *Izvestiya na Muzeite ot Severozapadna Bulgarya / Proceedings from the Museums of Northwestern Bulgaria* 20: 261–263

Lebrón, A. (2013). What is Culture?.*MERİT Research Journal of Education and Review* 1(6): 126-132.

Lee, M. O. (1960). *The Myth Of Orpheus and Eurydice in Western Literature*. Unpublished Doctoral Dissertation) Columbia: The University of British.

Lee, Y. (2017), *Levant Bölgesi'ndeki Deniz Kavimleri'nin Etkileri,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lemos, I. S. (1998). Euboea and its Aegean Koine. *Euboica, L'Eubea e la presenza euboica in Calcidica e in Occidente.* (pp. 45–58). Editors M. Bats and B. D'Agostıno. Naples: Publications du Centre Jean Bérard.

Lemos, I. S. (2002). *The Protogeometric Aegean: The Archaeology of the Late Eleventh and Tenth Centuries BC*. Oxford: Oxford University Press.

Lemos, I. S. (2006). Athens And Lefkandi: A Tale of Two Sites. *Ancient Greece. From the Mycenaean Palaces to the Age of Homer*. (pp. 505-530). Editors I. S. Lemos and S. Deger-Jalkotzy. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Lemos, I. S. (2010). The 'Dark Age' of Greece. *The Edinburgh Companion to Ancient Greece and Rome.* (pp. 87-91). Editors E. Bispham, T. Harrison, B. A. Sparkes. Edinburgh University Press.

Lemos, I. S. (2014). Communities in transformation An archaeological survey from the 12th to the 9th century BC. *Pharos* 20(1): 161-191

Lenz, D., Ruppenstein, F., Baumann, M. ve Catling, R. W. V. (1998). Protogeometric pottery at Troia. *Studia Troica 8*: 189–222.

Lepan, H. (2019). *Eskiçağda Kremasyon*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Leshtakov, K. (2002). Galabovo Pottery and a New Synchronisation for the Bronze Age in Upper Thrace with Anatolia. *Anatolica XXVIII*: 171-211.

Leshtakov, K. (2004). The Thracian Settlement at Assara (Constantia) near Simeonovgrad. *Известия на ИМ Хасково* 2: 23-76.

Leshtakov, K. (2009). The Second Millennium BC in The Northern Aegean And The Adjacent Balkan Lands: Main Dynamics Of Cultural Interaction. *Acts of the international Symposium 'Greeks and Thracians along the coast and in the Hinterland of Thrace during the years before and after the great colonization*'. (pp. 53-82). Editors Z. I. Mponias and J. Y. Perreault. Thasos: 26-27 September 2009.Thasos.

Leshtakov, K. (2014). On The Origins And Functions Of Thracian Andiron./ Drevniye kultury Yugo-Vostochnoy Evropy i Zapadnoy Azii. (pp. 227-243). Ed. R.M.Munchaev.Moskova.
https://www.academia.edu/26085448/ON_THE_ORIGINS_AND FUNCTIONS OF TRACIAN_ANDIRONS. (25.05.2022)

Leshtakov, K.(2014a). Troy and Upper Thrace:What Happened in the EBA 3? *(Interrelations Based on Pottery Evidence). Development, and Interregional Contacts. An international conference.* (pp. 321-337). Düzenleyen: The University of Tübingen. Studia Troica Monographien- 8. Bonn: May 8–10, 2009.

Leshtakov, K.(2015). Klassifikation und Chronologie der Mittelbronzezeitlichen Keramik aus Gălăbovo (Südostbulgarien) im Vergleich zu Anatolischen Siedlungsfunden. Teil 1. *Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis* 5: 5-114.

Leshtakov, K., Todorova Nadezda,. Petrova V., Uzunova, R. Z., Özbek, O., Popova, T., Spassov, N. ve Jliev, N. (2007). Preliminary Report On The Salvage Archaeological Excavatıons at the Early Neolithic Site Yabalkovo in The Maritsavalley, 2000-2005 Field Seasons. *Anatolica* 33: 185-234

Leshtakov, K. Ve Tsirtsoni, Z. (2016). *Caesurae* in the Bronze Age Chronology of Eastern Bulgaria. *Prähistorısche Archäologie in Südost Europa*.30. (pp. 477- 492). Editors V. Nikolov and W. Schier. Rahden/Westf.

Leshtakov, L. (2011). Late Bronze and Early Iron Age Bronze Spear- and Javelinheads in Bulgaria in the Context of Southeastern Europe. *Archaeologia Bulgarica* XV(2): 25-52.

Levine, M.A. (2005). Domestication and early history of the horse. *The Domestic Horse: The Origins, Development and Management of Its Behaviour*. (pp.5-19). Editors D. S. Mills and S. McDonnell. Cambridge: Cambridge University Press.

Levine, M.A. (2012). Domestication of the Horse. *The Oxford Companion to Archaeology*. (pp. 15-19). Editor. N. A. Silberman. Oxford: Oxford University Press.

Liapis, V. (2011). The Thracian Cult of Rhesus and the Hero Equitans. *KERNOS* 24: 95-104.

Lis, B. (2018). Hand-made pottery groups in Mainland Greece during the 13thand 12thc. BCas a sign of economic crisis?. *Technology in Crisis.Technological changes in ceramic productionduring periods of trouble*. (pp.139-150). Editors I.Caloi and C. Langohr. Paris: Presses Universitaires de Louvain.

Litt, T., Ohlwein, C., Neumann, F. H., Hense, A. ve Stein, M. (2012). Holocene climate variability in the Levant from the Dead Sea pollen record. *Quaternary Science Reviews* 49: 95-105.

Ljuština, M. (2014). The Beginning of the Late Bronze Age in Southern Banat and the end of The Vatin Culture: Case Study of Židovar. *The Beginning of the Late Bronze Age Between the Eastern Alps and the Danube, Proceedings of the International Conference*. (pp. 273-284). Düzenleyen: Institut za arheologiju. Editors D. Ložnjak Dizdar and M. Dizdar. Zagrep: October 20-22, 2011 Osijek.

Ljuština, M. ve Dmitrović, K. (2015). Core vs. Periphery: Some Stratigraphical and Chronological remarks on the Vatin Culture in Banat and Western Serbia. *Bronze Age Chronology in the Carpathian Basin, Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş*. (pp. 37-46). Düzenleyen: Mureş County Museum. Editor S. Berecki. Târgu Mureş: 2–4 October 2014.

L'Orange, H.P. (1953). *Studies on the iconography of cosmic kingship in the ancient world*. Oslo: Aristide d Caratzas Publication.

Luci, K. (2007). Dating the Donja Brnjica Culture Based on Metal Finds. *Southeast Europe and Anatolia in prehistory: essays in honor of Vassil Nikolov on his 65th anniversary*. (pp. 347- 358). Editors K. Bacvarov and R. Gleser. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Band 293. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Luckenbil, D. D. (1968). *Ancient Records of Assyria and Babylonia-I,*. Chicago: University of Chicago Press.

Luckenbil, D. D. (1968). *Ancient Records of Assyria and Babylonia- II*. Chicago: University of Chicago Press.

Luo, D. (2022).Yinan And Mylasa: Sino-Hellenic Exchanges in Tomb Architecture. *Scientific Culture*. 8(3): 35-48.

Ma, J. (2008). Mysians on the Çan Sarcophagus? Ethnicity and Domination in Achaimenid Military Art. *Historia* XXX: 1-16.

Maggidis, C. (2011). *Citadel excavation. Building K (2002-2008)*.

http://mycenae-excavations.org/citadel.html. (23-10-2011).

Maglova, P. ve Stoev, A. (2014). Thracian Sanctuaries. *Handbook of Archaeoastronomy and Ethnoastronomy*. (pp.1385-1394). Editor C.L.N. Ruggles. Newyork: Springer.

Maglova, P., Stoev, A. ve Spasova, M. (2016). Late Chalcolithic Solar-Chthonic Rock-Cut Structures for Time Measuring In The Eastern Rhodopes, Bulgaria. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 16 (4): 401-406

Maglova, P., Stoev, A., Spasova, M. ve Todorov, T. (2018). Bulgarian Caves in the Historical Development of Human Civilization. *Proceedings of the 12th EuroSpeleo Forum*. (pp. 90-94). Düzenleyen: Verein für Höhlenkunde Ebensee Reindlmühl. Editors J. Mattes, E. Christian and L. Plan. Freistadt: August 23rd-26th Ebensee.

Maglova, P. ve Stoev, A. (2020). Ancient Astronomical Observatories in Bulgaria. *Наследие и современность. (Miras ve Modernite).* 3 (3): 85-98.

Malay, H. (1994). *Greek and Latin Inscriptions in the Manisa Museum*, Österreichischen Akademie Der Wissenschaften (ETAM 19). Wien: Austrian Academy of Sciences.

Malinowski, B. (1990). *İnsan ve kültür*. Çev. M. F. Gümüş. Ankara: V Yayınları.

Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi.* Çev. Hüssen Portakal. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Măndescu, D. (2017). Intercultural contacts at the end of Early Iron Age in the northern periphery of the Thracian world. *Inter-regional contacts during the first millenium B.C. in Europe. Proceedings from the sessionorganized during the 19th meeting of European Association of Archaeologists*. (pp. 118-131). Düzenleyen: Edition board of the Philosophical faculty, University of Hradec Králové. Editors M.Trefný ve and B. Jennings. Pilsen. 5th- 9th September 2013.

Mangaloğlu Votruba, S. (2011). Liman Tepe'de Geç Hellas III C Dönemi. *Anadolu / Anatolia* 37: 43-73.

Mangum, M. A. (2016). *Oisyme, Agreco-Thracian Community in Northern Greece: Pots, Position And Potential,* (Unpublished Doctoral Dissertation). Birmingham: University of Birmingham.

Manoledakis, M. (2016). The position ofthe Phrygians in Europe and Asia The Brygians in the Balkans. *ἠχάδιν* II: 48-72.

Mansel, A. M. (1943). *Trakya - Kırklareli Kubbeli Mezarları ve Sahte Kubbe ve Kemer Problemi/ Die Kuppelgräber von Kırklareli in Thrakien*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Mansel, A. M. (1946). Mudanya Mezar Binası. *Belleten* X (37: 1-12.

Mansel, A. M. (1968). 1968 Kutluca Kazısına Dair Önrapor. *Türk Arkeoloji Dergisi* 17(1): 105- 109

Mansel, A. M. (1973). Gebze Yöresinde Kutluca Kubbeli Mezarı ve Onun Trakya Kubbeli Mezarlar Arasında Aldığı Yer. *Belleten* XXXVII (146) (Nisan 1973): 143-158

Mansel, A. M. (1974). Gemlik Tümülüs Mezarı. *Belleten* XXXVIII (150) (Nisan 1974): 181-189.

Mansel, A. M. (1995). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Manz, B. (2003). Multi-ethnic Empires and the formulation of Identity. *Ethnic and Racial Studies* 26 (1): 70-101.

Maran, J. (2009). The Crisis Years? Reflections on Signs of Instability in the Last Decades of the Mycenaean Palaces. *Scienze dell'antichità Storia Archeologia Antropologia* 15: 241-262.

Marchev, P., Singer, B. S., Jelev, D., Hasson, S., Moritz, R.ve Bonev, N. (2004). The Ada Tepe deposit: a sediment-hosted, detachment fault-controlled, low-sulfidation gold deposit in the Eastern Rhodopes, SE Bulgaria. *Schweizerische Mineralogische und Petrographische Mitteilungen* 84: 59–78.

Mardin, Ş. (1992). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (1992a). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Marinou, T. (2015). Ancient Thrace in the Modern Imagination: Ideological Aspects of the Construction of Thracian Studies in Southeast Europe (Romania, Greece, Bulgaria). *Entangled Histories of the Balkans*. 3. (pp. 10-117). Editors R. Daskalov and A.Vezenkov. Leiden and Boston: Brill.

Marinov, P. I. (2013). *Les Monuments « Funéraires » Thraces : Une Crise D'identité*, (Unpublished Doctoral Dissertation). Montreal: Montreal University.

Marinova, I. ve Nenova P. (2008). Petrography And Geological Setting of a Thracian Rock-Hewn Sanctuary to the South of the Village of Raven, Momchilgrad District, Eastern Rhodopes. *Geoarchaeology and Archaeomineralogy*. *Proceedings of the International Conference*. (pp. 193-200). Düzenleyen: Publishing House "St. Ivan Rilski". Editors. R. I. Kostov, B. Gaydarska. Sofia: 29-30 October 2008.

Markov, V. (2008). The Ancient Thracian Megalithic Sanctuary 'Markov Kamak' at Tsarev Peak in Rila Mountain: Semantic And Functional Analysis. *Geoarchaeology and Archaeomineralogy*. *Proceedings of the International Conference*. (pp. 177-179). Düzenleyen: Publishing House "St. Ivan Rilski". Editors. R. I. Kostov, B. Gaydarska. Sofia: 29-30 October 2008.

Markov, V. A (2015). Newly Discovered Megalithic Sanctuary of the Struma River. *Megalithic Culture in Ancient Thrace.* (pp. 31-38). Editors V. Markov, A. Stoev, A. Yankov. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press.

Marsadolov, L. (2000). The Cimmerian Traditions of the Gordion Tumuli (Phrygia) Found in the Altai Barrows (Bashadar, Pazyryk). *Kurgans, Ritual Sites, and Settlements: Eurasian Bronze and Iron Age*. (pp. 247-258). Editors J. Davis-Kimball, E. M. Murphy, L. Koryakova and L.T. Yablonsky. Oxford: Archaeopress.

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marta, L. (2017). The settlement of Călineşti Oaş. Data regarding the construction and the origin of fortifications in the Gáva culture. *The Rise And Fall Of Defended Sites In Late Bronze And Early Iron Age Of South-East Europe International Conference*. (pp. 173-188). Düzenleyen: Staatliche Museen zu Berlin. Editors B. S. Heeb, A. Szentmiklosi, R. Krause and M. Wemhof. Berlin: November 11th to 13th, 2015.

Masoud, A. Lights on Sabazius Cult in Egypt Through an Unpublished Rare Hairpin. *Egyptian Journal of Archaeological and Restoration Studies*. 5 (1) (June 2015): 39-49.

Maspero, G. (1895). *Histoire ancienne des peuples de l'Orient classique.* Paris: Hachette Livre BNF.

Maspero, G. (1916). *The struggle of the nations - Egypt, Syria, and Assyria.* London: Wentworth Press .

Matić, U. ve Franković, F. (2020). Sea Peoples and the Discourse of "Balkanism" in Late Bronze Age Archaeology. *Spheres of Interaction Contacts and Relationships between the Balkans and Adjacent Regions in the Late Bronze / Iron Age (13th–5th Centuries BCE), Proceedings of the Conference held at the Institute of* Archaeology. (pp. 155-177). Düzenleyen: Institute For Oriental and Europan Archaeology ve diğerleri. Editors M. Gavranović, D. Heilmann, A. Kapuran and M. Verčík. Belgrade: 15–17 September 2017.

Mayor, A. (2015). Warrior Women, The Myth and Reality of the Amazons. *Foreign Affairs*. 6. https://www.academia.edu/12281337/Warrior_Women_The_Myth_and_Reality_of_the_Amazons (13.10.2021)

McEvedy, C. (2005). *İlkçağ Tarih Atlası*. Çev. Ayşen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

McNeill, W. H. (1971). *Dünya Tarihi.* Çev. Alaaddin. Şenel. İstanbul: İmge Kitapevi.

Mejuyev, V. (1987). *Kültür ve Tarih*, Çev. Suat H. Yokova. Ankara: Başak Yayınları.

Melchert, H. C. (2011a). Giriş. *Luviler Anadolu'nun Gizemli Halkı.* (ss.19-24) . Ed. H.C. Melchert. *Çev: B. Baysal-Ç. Çidamlı.* İstanbul.

Melchert, H. C. (2011b). Prehistorya. *Luviler Anadolu'nun Gizemli Halkı*. (ss. 25-39). Ed. H.C. Melchert. Çev: Barış Baysal ve Çiğdem Çidamlı. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Mellaart, J. (1955). Iron Age Pottery from Southern Anatolia. *Belleten* XIX (74): 115-136

Mellaart, J. (1968). Anatolian Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age. *Anatolian Studies* 18: 187-202.

Mellink, M. (1963). Archaeology in Asia Minor. *American Journal of Arcaeology 67(2) (April 1963)*: 173-190.

Mellink, Machteld.J. (1965). Mita, Mushki and Phrygians. *Anadolu Araştırmaları.* 2 (1-2): 317-325.

Mellink, M**.** (1967). Archaeology in Asia Minor. *American Journal of Arcaeology* 71(2). (April 1967):155-174.

Mellink, M. (1969). A Four-Spouted Krater From Karataş. *Anadolu/Anatolia 13*: 69-76.

Mellink, M. I. (1992). Archaeology in Asia Minor. *American Journal of Arcaeology* 96(1): 119-150.

Manoledakis, M. (2017). The Local Peoples Of The Southern Black Sea Coast. *Colloquia Antiqua- 18, Essays On The Archaeology And Ancient History Of The Black Sea Littoral*. (pp. 147-172). Editors M. Manoledakis, G.R. Tsetskhladze and İ. Xydopoulos. Leuven: Peeters

Memiş, E. (2020). Phryg Göçlerinin Zamanı Üzerine Bazı Öneriler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 7(3):1914-1930.

Meriç, C. (1996). *Umrandan Uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Meriç, R. (2003). Excavations at Bademgediği Tepe Puranda, 1999-2002: A Preliminary Report. *Istanbuler Mitteilungen* 53: 79-98.

Meriç, R. (ed). (2022). *Bademgediği Tepe (Puranda)*, Metropolis İonia IV. İstanbul: Homer Kitapevi.

Meriç, R. ve Mountjoy, P. (2002). Mycenaean Pottery from Bademgediği Tepe (Puranda) in Ionia: A preliminary report. *Istanbuler Mitteilungen* 52: 79-98.

Meriç, R., Öz, A. K. ve Ekin Meriç, A. (2005). Metropolis Kazıları 2003. *26. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2. (ss. 137-147). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Konya. 24-28 Mayıs 2004 Konya.

Meriç, R., Öz, A. K., Ekin Meriç, A. ve Aybek, S. (2006). Metropolis 2004 Yılı Çalışmaları. *27. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1. (ss. 249- 260). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Antalya. 30 Mayıs - 3 Haziran 2005.

Meriç, R., Öz, A. K., Ekin Meriç, A., Aybek, S. ve Güngör, E. (2007). 2005 Yılı Metropolis Kazıları. *28. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt 2. (ss. 243-253). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Çanakkale. 29 Mayıs- 2 Haziran 2006.

Meriç, R. ve Öz, A. K. (2014). Bademgediği Tepe (Puranda) near Metropolis. *Nostoi, Indigenous Culture, Migration and Integration in the Aegean Islands and Western Anatolia during the Late Bronze and Early Iron Age*. (pp. 609-626). Editors: K. Kopanias, Ç. Maner and N. Chr. Stampolidis. İstanbul: Koç University Press.

Meriç, E., Altınok, Y., Alpar, B., Nazik, A., Avşar, N., Yokeş, M. B. ve Kıyak, N. G. (2019). Saros Körfezi Doğu Kıyı Alanında Tarihsel Deniz Suyu Girişlerine Ait Paleontolojik Bulgular. *Türkiye Jeoloji Bülteni/ Geological Bulletin of Turkey* 62: 217-228.

Mermerci, D. ve Yağcı, R. (1991). Yukarı Bağdere, Yalacık Tümülüsü 1989 Kurtarma Kazısı. *I. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu.* (ss. 163-176). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 19-20 Nisan 1990.

Mert, İ. H., Şahin, R. ve Altın, A. A. (2018). Prusa Ad Olympum'dan (Bursa) Bir Oda Mezar. *International Journal of Social Inquiry* 11(1): 203-254.

Metzner-Nebelsick, C. (2002). *Der 'Thrako-Kimmerische' Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien,* Rahden/Westf: Verlag Marie Leidorf GmbH.

Metzner-Nebelsick, C. (2003). Ritual und Herrschaft. Zur Struktur von spätbronzezeitlichen Metallgefäßdepots zwischen Nord- und Südosteuropa. *Rituale in der Vorgeschichte. Antike 172 Part 4: Geo-political Configurations, Boundaries and Transformations und Gegenwart*. (pp. 99-117). Editor C. Metzner-Nebelsick: Rahden/Westfale.

Metzner-Nebelsick, C. (2012). Channelled pottery in Transylvania and beyond – ritual and chronological aspects. *The Gáva Culture in The Tisa Plain and Transylvania/ Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen Symposium, Satu Mare*. (pp. 65-82). Düzenleyen: Muzeul Judeţean Satu Mare. Editor. L. Marta. Satu Mare: 7-18 June/Juni 2011.

Metzner-Nebelsick, C. (2017). Sumptuous Vessels and Animal Protomes – New finds of the early Hallstatt Period in Southeasti Pannonia. Das Nördliche Karpatenbecken in Der Hallstattzeit: Wirtschaft, Handel und Kommunikation in früheisenzeitlichen Gesellschaften zwischen Ostalpen und Westpannonien, Archaeolingua 38. (pp. 433-470). Editors E. Mıroššayová, C. Pare und S. Stegmann-Rajtár. Budapest.

Metzner-Nebelsick, C., Kacsó, C. ve Nebelsick, L. D. (2010). A Bronze Age ritual structure on the edge of the Carpathian Basin. *Amurgul Mileniului Ii A. Chr. În Câmpia Tisei Şi Transilvanıa/ Das Ende des 2. Jahrtausendes V. Chr auf der Theiß-Ebene Und Siebenbürgen*. (pp. 219-228). Editor L. Marta. Satu Mare: 18-19 iulie 2008.

Miclea, İ. ve Florecu, R. (1980). *Preistoria Dacieie*. Bucharest. Editura Meridiane.

Mihaylov, P. (2020). Rescue Excavations of The Dren-Delyan Necropolis, South-Western Bulgaria. *ГСАД/JSAS* (Journal of the Serbian Archaeological Society) 36: 175-193.

Mikov, Vasil. 1971: La Bulgarie l' âge du bronze. *Studia Balcanica.* 5: 51–61

Miller, L. J. (2020). Are There Signs of The Decline of The Late Hittite State in The Textual Documentation From Hattuša?. *EOTHEN: Anatolia Between The 13th And the 12th century BCE*. (pp. 237-255). Editor. S. de Martino. Firenze: Logisma editore

Millington, A. T. (2013). *War and the Warrior: Functions of Ares in Literature and Cult*. (Unpublished Doctoral Dissertation) London: University College.

Mitrevski, D. (2007). The Beginning of the Iron Age in Macedonia. *The Struma/Strymon River Valley in Prehistory, Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus.* (pp. 443-450). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09 – 01.10.2004.

Moles, A. (1983). *Kültürün Toplumsal Dinamiği*. Çev. Nuri Bilgin. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Molloy, P. C. B. (2016). Nought may Endure but Mutability: Eclectic Encounters and Material Change in the 13th to 11th Centuries BC Aegean. *Of Odysseys and Oddities Scales and modes of interaction between prehistoric Aegean societies and their neighbours*. (pp. 343–383). Editor B. Molloy. Oxford: Oxbow Books.

Molloy, B. (2018). Bronze Weaponry and Cultural Mobility in Late Bronze Age Southeast Europe. *Warfare in Bronze Age Society*. (pp. 81–100). Editors C. Horn and K. Kristiansen. Cambridge: Cambridge University Press

Molodin, V. I. (2008). The Frozen Scythian Burial Complexes of the Altai Mountains:Conservation and Survey Issues. *UNESCO Preservation of The Frozen Tombs of The Altai Mountains*. (pp. 25-31). https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000185364 (05.02.2023)

Momigliano, A. (1978). The Historians of the Classical world and their audiences: Some Suggestions. *Annali della scuola normale superiore di Pisa.* 8 (1): 59–75.

Mommsen, H. ve P. Pavúk (2007). Provenance of the Grey and Tan wares from Troia, Cyprus and the Levant. *Studia Troica* 17: 25-41.

Morris, I. (1997). Homer And The Iron Age. *A New Companion to Homer*. (pp. 535–559). Editors I. Morris-Barry, B. Powell. Leiden, Newyork, Köln: Brill's Paperback Collection.

Moore, T. (2017). Beyond Iron Age `towns' : examining oppida as examples of low-density urbanism. *Oxford journal of archaeology* 36 (3): 287-305.

Mountjoy, P. (1999). The Destruction of Troia VIh. *Studia Trioca* 9: 253-293.

Mountjoy, Penelope. A. (1999b): Troia VII reconsidered. *Studia Troica* 9: 295–346.

Mountjoy, P. (*2007).* A Definition of LH III C Middle. *LH III C Chronology and Synchronisms II-LH III C Middle, Proceedings of the International Workshop held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna*. (pp. *221-242).* Düzenleyen: Austrian Academy of Sciences. Editors S. Deger Jalkotzy and M. Zavadi. Wien: October 29th and 30th, 2004.

Moutsopoulos, N .C. ve Dimitrokallis, G. (1977). Further Notes on the Megalithic Monuments of Naxos. *Balkan Studies 18*: 251–259

Mörtz, T. (2011). At The Head of Concealment. The Deposition of Bronze Age Helmets in the Carpatian Basin. *Bronze Age Rites And Rituals In The Carpathıan Basin Proceedings Of The International Colloquium From Târgu Mureş*. (pp. 357-376). Editors S. Berecki, R. E. Németh and B. Rezi. Târgu Mureș. 8–10 October 2010.

Muscarella, O. W. (1964). Ancient Safety Pins. *Expedition Magazine* 6(2): 34- 40.

Muscarella, O. W. (1967). Fibulae Represented on Sculpture. *Journal of Near Eastern Studies* 26 (2): 82-86.

Muscarella, O. W. (1995). The Iron Age Background to the Formation of the Phrygian State. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research.* 299/300: 91-101.

Muscarella, O. W. (1997). Relations between Phrygia and Assyria in the 8th Century B.C. *XXXIV. Uluslararası Assirioloji Kongresi*. (ss. 149–157). Düzenleyen: Türk Tarih Kurumu. Istanbul. 10.7.1987.

Muscarella O. W. (2007). Phryg Fibulaları (Phrygian Fibulae). *Phryglerin Gizemli Uygarlığı (The Mysterious Civilization of the Phrygians)*. (pp. 173-179/ 256-263.Editörler: H. Sivas – T. Tüfekçi Sivas). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Muscarella, O. W. (2013). The Iron Age Background to the Formation of the Phrygian State. *Archaeology, Artifacts and Antiquities of the Ancient Near East*. 62: 20-30.

Mühlenbruch, T. (2015). Power and cult in LH IIIC Tiryns. *Mycenaeans up to date The archaeology of the northeastern Peloponnese—current concepts and new directions*. (pp. 131-141). Editors A. Schallin and I.Tournavitou. Stockholm: The Editorial Committee of the Swedish Institutes at Athens and Rome.

Müller, K.O. (2010). *The History and Antiquities of the Doric Race,* The Project Gutenberg E.Book of The History and Antiquities of the Doric Race, Cilt 1. https://www.gutenberg.org/files/33743/33743-pdf.pdf. (26.07.2021).

Nagy, J. G. ve Gogâltan, F. (2012). Die früheisenzeitliche Siedlung aus Vlaha–Pad, Kreis Cluj. I. Das Siedlungwesen. *The Gáva Culture in the Tısa Plain and Transylvania/ Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen Symposium, Satu Mare*. (pp. 35-64). Düzenleyen: Muzeul Judeţean Satu Mare.Editor L. Marta. Satu Mare: 17-18 June/Juni 2011.

Nekhrizov, G. (1995). Late Bronze Age Pottery in the Eastern Rhodopes. *Prehistoric Bulgaria. (Monographs in world archaeology, 22)*. (pp. 309-326). Editors D. W. Bailey and I. Panayotov ve S. Alexandrov. Wisconsin: Prehistory Press,U.S.

Nekhrizov, G. (2000). A cromlech near Dolni Glavanak in the Eastern Rhodopes. (preliminary communication). *Technology, Style and Society. Contributions to the*

Innovations between the Alps and the Black Sea in Prehistory. (pp. 319-324). Editor L.Nikolova. Oxford: British Archaeological Reports

Nekhrizov, G. (2005). Cult Places of the Thracians in the Eastern Rhodopes Mountains (end of the 2nd – 1st millennium BC). *The Culture of Thracians and Neighbours*. (pp. 153-158). Editors J. Bouzek, L. Domaradzka. Oxford: British Archaeological Reports.

Nekhrizov, G. (2015). Dolmens and Rock-Cut Monuments**.** *A Companion to Ancient Thrace*. (pp. 126-143). Editors J. Valeva, E. Nankov, D. Graninger. Chichester: John Wiley and Sons. Blackwell.

Nekhrizov, G.ve Tzvetkova, J. (2012). Ritual Pit Complexes in Iron Age Thrace: The Case Study of Svilengrad. *Anatolian Iron Ages 7, The Proceedings of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne*. (pp. 177- 211). Editors A. Çilingiroğlu and A. Sagona. Edirne.19–24 April 2010

Nekhrizov, G., Roller L. E., Vassileva, M., Tzvetkova, J. ve Kecheva N. (2012). Gluhite Kamani: Old Questıons And New Approaches. *Thracia 20, In Honour Of The 40th Anniversary Of The Institute of Thracology*. (pp. 215-233). Editor Sv. Yanakieva, R. GeorgievaK. Dimitrov. Sofia: Publishing House "Ral Kolobar".

Nekhrizov, G. ve Tzvetkova, J. (2018). Contributions to the Periodization and Absolute Chronology of the Early Iron Age in South Thrace. *Archaeologia Bulgarica* XXII(1): 17-44.

Nenova, D. N. (2018).*The Dynamics of Isolation and Interaction in Late Bronze Age Thrace,* (Unpublished Doctoral Dissertation). London: University College London.

Nenova, D. (2019), *Late Bronze Age Social Landscapes of the Southeast Balkans: A spatial analysis of local ceramics and site distribution,* Oxford: British Archaeological Reports.

Nestor, J. (1933). Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien. *22. Bericht der Römisch- Germanischen Kommission 1932*. (pp.11-182). Frankfurt: Josef Baer-Co.

Naumann, R. (1998). *Eski Anadolu Mimarlığı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Neugebauer , J. W., Lochner, M., Neugebauer-Maresch, C. *ve* Teschler-Nicola, M. (1994), *Bronzezeitliche in Ostöstterreich*. Wien: Verlag Niederösterreichisches Pressehaus.

Neumann, G. (2001). Anadolu'daki Büyük Komşu Hititler. *Düş ve Gerçek Troia Sergi Katalogu.* (ss. 46–50). Çev. Selma Bulgurlu Gün. İstanbul: Homer Kitapevi ve Mercedes Benz AŞ.

Neumann, J. ve Parpola, S. (1987). Climatic change and the eleventh-tenth-century eclipse of Assyria and Babylonia. *Journal of Near Eastern Studies* 46: 161–182.

Neujahr, M. (2005). When Darius Defeated Alexander: Composition and Redaction in the Dynastic Prophecy. *Journal of Near Eastern Studies* 64(2): 101-107.

Newton, M., Wardle, K. A. ve Kuniholm, P.I. (2005). Dendrochronology and Radiocarbon Determinations from Assiros and the Beginning of the Greek Iron Age. *AEMTH* 17: 173–190.

Nicic, Andrei (2009). Reconstructing an early iron age habitat at Saharna-Ţiglău on the middle Dniester. *euroREA* 6: 54-57

Nicholls, R.V. (1958-1959). Old Smyrna: The Iron Age Fortifications And Associated Remains on the City Perimeter. *The Annual of the British School at Athens* (53/54): 35-137.

Niculiță, I. ve Nicic, A. (2014). *Aşezarea şi necropola din prima epocă a fi erului Saharna-Ţiglău*, Biblioteca Tyragetia. XXV. Chişinău.: Tipogr. "Bons Offices".

Niesioáowski-Spanò, L. (2014). The Philistines as intermediaries between the Aegean and the Near East. *The Bible and Hellenism. Greek Influence on Jewish and Early Christian Literature*. (pp. 89-101). Editors. Th.L. Thompson and Ph. Wajdenbaum. Durham: Routledge.

Nikolov, V. The Neolithic And the Chalcolithic Periods in Northern Thrace. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 6 (2003): 21-83.

Nikolov, V. (2007). Bulgarian-Austrian Excavations at Tell Karanovo. *Archäologische Forschungen zwischen Nil und Istros. Festschrift für Stefan Hiller zum 65. Geburtstag*. (pp. 191-195). Editors F. Lang, C. Reinholdt and J. Weilhartner. Wien: Phoibos Verlag.

Nikolov, V. (2011). Tell Karanovo, Südbulgarine: das große Apsidenhaus. *Panonski prapovijesni osviti Zbornik radova posvećenih Korneliji Minichreiter uz 65. obljetnicu života*. (pp. 283-288). Editors K. Botić, S. Kovačević and D. L. Dizdar. Zagreb: Institut za arheologiju.

Nikolova, L. (1999). *The Balkans In Later Prehistory,Periodization, Chronology And Cultural Development In The Final Copper And Early Bronze Age (Fourth And Third Millenia BC.)*. Oxford: British Archaeological Reports.

Nikov, K. (1999). Aeolian' Bucchero in Thrace?. *Archaeologia Bulgarica* 3(2): 31–42.

Nikov, K. (2000). Bird -images on Early Iron Age Pottery from South -Eastern Thrace. *Technology, Style and Society. Contributions to the Innovations between the Alps and Black sea in Prehistory*. (pp. 303–308). Ed. L. Nikolova. Oxford: British Archaeological Reports.

Nikov, K. (2001). Cultural Interrelations in the Late Bronze Age and Early Iron Age. *Maritza-Iztok Archaeological Research* 5: 69-81.

Nikov, K. (2002). Stamped Decoration Pithoi in Southern Thrace from the Early Iron Age. *Archaeologia Bulgarica* 6(1): 19-44.

Nikov, K. (2007). Macedonia, Southern Thrace And The Geometrıc Pottery Koiné. *Ancient Macedonıa VII, Papers Read At The Seventh International Symposium.* (pp. 407-421). Düzenleyen Institute For Balkan Studies. Editor D. Kaplanidou ve I. Chioti. Thessaloniki: October 14-18, 2002.

Niculiță, I., Zanoci, A. ve Băț, M. (2016). The horizon with incised pottery of the Holercani-Hansca type in the Middle Dniester River regio. *Tyragetia International I, Man, Culture, And Society From The Copper Age Until The Early Iron Age In Northern Eurasia Contributions In Honour Of The 60th Anniversary Of Eugen Sava*. (pp. 295-318). Editors A. Zanoci, E. Kaiser, M. Kashuba, E. Izbitser, M.Băţ. Chişină: Bons Offices.

Nilsson, M. P. (1971). *The Minoan-Mycenaean Religion and its Survival in Greek Religion*. New York.

Nonat, L., Prieto-Martínez, M. P. ve Vázquez-Liz, P. (2016). From the regional to the extra-regional: Wide Horizontal Rim vessels and stamping in the second half of the second millennium BC in the NW Iberian Peninsula. *Late Prehistory and Protohistory: Bronze Age and Iron Age Proceedings of the XVII UISPP World Congress, Volume 9*. (pp. 127-143). Editors F. Coimbra, D. Delfino, V. Sîrbu and C. Schuster. Burgos: 1–7 September 2014.

Groma, K. (2015. Das Gräberfeld aus der Früheisenzeit bei Tatabánya– Alsó-Vasútállomás. *An der Grenze der Bronze- und eisenzeit Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75- Geburtstag*. (pp.137-166). Editors I. Szathmári and G. Ilon. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.

Nur, A. (1998). The Collapse of Ancient Societies by Great Earthquakes. *Natural Catastrophes during Bronze Age Civilisations. Archaeological, geological, astronomical and cultural perspectives*. (pp. 140-147). Editors B. J. Peiser vdğ. Chişinău: Oxford: British Archaeological Reports.

Nur, Amos (2009). Earthquake and the Catastrophic End of the Late Bronze Age in the Eastern Mediterranean. *The General Assembly 2009 of the European Geosciences Union (EGU) is held at the Austria Center Vienna (ACV) in Vienna* (pp. 3280-3281). Vienna: 19 – 24 April 2009.

Nur, A. ve Cline, E.H. (2000). Poseidon's Horses: Plate Tectonics and Earthquake Storms in the Late Bronze Age Aegean and Eastern Mediterranean. *Journal of Archaological Science* 27: 43-63.

Ocak, A. Y. (2002). *Alevi Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: iletişim Yayınları.

Ocak, A. Y. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik Kalenderiler*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Ocak, A. Y. (2018). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, 15-17. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Vakfı.

Oğuz, E. S. Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi***.** 28 (2): 123-139

Okay, N. ve Okay, A. I. (2002). Tectonically induced Quaternary drainage diversion in the northeastern Aegean. *Journal of the Geological Society* 159: 393-399.

Omura, S. (1992).1990 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları. *13. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt I. (ss. 319-337). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Çanakkale.: 27-31 Mayıs 1991

Oppermann, M. (1984). Ikonographische Untersuchungen Zur Weihplastık Der Thrakischen Gebiete in Römischer Zeit. *Dritter Internationaler thrakologischer Kongress zu Ehren W. Tomascheks*. (pp. 244-2542). Editors F. Schachermeyr, J. Hamm, E. Kirsten, A. Fol, C. Danov .Sofia: 6. Juni 1980.

Ordu, Ş. ve Demir, A. (2007) Determination of Water Quality of Ergene River by Planning Environmental Information System. *SİGMA: Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*. 25(1): 99-105.

Ordu Ş. ve Demir, A. (2009). Determination of Land Data of Ergene Basin (Turkey) by Planning Geographic Information Systems. *Journal of Environmental Science and Technology* 2: 80-87.

Oreshko, Rostislav (2020). The onager kings of Anatolia: Hartapus, Gordis, Muška and the steppe strand in early Phrygian culture. *Kadmos* 59(1/2): 77–128

Orfanou, S. (2015). *Early Iron Age Greek copper-based technology: votive offerings from Thessaly.* (Unpublished Doctoral Dissertation) London: University College London.

Orta, H. (2014). Meriç-Ergene Havzasında Sanayi Kaynaklı Su Kirliliği. *17. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi*. (ss. 339-348). Düzenleyen Halk Sağlığı Uzmanları Derneği – Hasuder ve Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Edirne: 20-24 Ekim 2014

Ökse, T. (1999). Orta Anadolu'nun Doğusunun Demirçağ Kültür ve Yerleşim Dokusu. *1998 Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*. (ss. 85-116). Ankara: Kültür Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Ökse, T. A. (2019). The Eastern Border of Phrygia. *Phrygia In Antiquity: From The Bronze Age To The Byzantine Period Proceedings of an International Conference 'The Phrygian Lands over Time: From Prehistory to the Middle of the 1st Millennium AD.* (pp. 161-188). Düzenleyen: Anadolu Üniversitesi. Editor G. R. Tsetskhladze. Eskişehir. 2nd–8th November, 2015

Ökse, T. A., Çalık Ross, A., Konak, A. (2019). Kocaeli Yarımadası Tunç ve Demir Çağlarına Ait Arkeolojik Bulgular: Yüzey Araştırmaları ve Kocaeli Müzesi'nde Korunan Eserler. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 162: 17-40.

Önal, M. (1986). Gelibolu Yarımadası orta bölümünün sedimanter fasiyesleri ve tektonik evrimi-KB Anadolu, Türkiye. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi* 29: 37-46.

Öngör, S. (1964). Ortadoğu Ülkelerinde Göçebe Hayatın Bugünkü Şartları ve Göçebe Nüfusun Sedantizasyonu. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 16(1): 145-160.

Özarslan, Y. (2010). *The Cultic Landscapes Of Phrygia*. (Unpublished Master Dissertation) Ankara: The Graduate School Of Social Sciences of Middle East Technical University.

Özbek, M. (2000). *Dünden Bugüne İnsan*. Ankara: İmge Yayınevi

Özbek, O. (2008). Gelibolu Yarımadası Güneyindeki Bazı Höyüklerin Son Araştırmalar Işığında Yeniden Değerlendirilmesi. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 127: 1-14.

Özbek, O. (2010). Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nda Prehistorik Dönem Araştırma: 2008 Sezonu. *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt: 1. (ss. 239-258). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Denizli: 25-29 Mayıs 2019.

Özbey, A. S. (2013). TKİ-GELİ-YLİ Kurtarma Kazıları 2011- 2012 Yılı Çalışmaları. *22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*. (ss. 37-67). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Adana. 14-17 Kasım 2013.

Özçamca, S. (2007). Türklerin Göçebeliği Hakkında Birkaç Not. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 7 (Güz-2007): 177-184.

Özdemir, H. F. **(**2007). Demir Çağı: Başlangıcı ve Başlatanları, Anadolu'ya Etkileri Üzerine. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.16(1): 501-518

Özdemir, B. Ş. ve Taşkıran, M. (2021). Sillyon'da Ares Kültü. *Arkhaia Anatolika* 4: 109-122.

Özdoğan, E. (2003), *Marmara Bölgesi'ndeki Neolitik ve Kalkolitik Çağ Yerleşmelerinde Beslenme ve Besin Saklama Yöntemleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdoğan, E. (2008). Trakya'da Bir Tümülüs Mezarlığı: Dokuzhöyük. *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı*. II. Cilt (Ayrıbasım). (ss. 873-882). Editörler İ. Delemen, S. Çokay Kepçe, A. Özdizbay, Ö. Turak. Antalya.

Özdoğan, E. (2009). *Trakya'da Yapılan Son Araştırmalar Işığında Balkanlar'da İlk Neolitik Çağ'dan Orta Neolitik Çağ'a Geçiş Sorunu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdoğan, E. (2016). Kanlıgeçit, an Anatolian Model of an Urban Center in Eastern Thrace: an Overview. *Studia Troica Monographien* 8: 197-207.

Özdoğan, E. (2016a). 23. Yılında Kırklareli Projesi: Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit Yerleşimleri. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 152: 1-30.

Özdoğan, M. (1982). Trakya'da Tarih Öncesi Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Bazı Sorunlar. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. 10-11: 21-58.

Özdoğan**,** M. (1982a). Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları. *Türk Arkeoloji Dergisi* 26(1): 37-49.

Özdoğan, M. (1982c). Tilkiburnu, A Late Chalcolithic site in Eastern Thrace. *Anatolica* IX(1): 26.

Özdoğan, M**.** (1983). Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları 1981 Yılı Çalışmaları. *IV Kazı Sonuçları Toplantısı.* (ss. 137-142). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 8-12 Şubat 1982.

Özdoğan, M. (1984). Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları, 1982. *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. (ss. 63-68). Düzenleyen: Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü. İstanbul. 23 - 26 Mayıs 1983

Özdoğan, M. (1985). 1983 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları. *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* (ss. 221-232). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü. İzmir. 16-20 Nisan 1984.

Özdoğan, M. (1986a). Prehistoric Sites in the Gelibolu Peninsula. *X. Anadolu Araştırmaları, (Prof. Dr. Bahadır Alkım Hatıra Sayısı)*. (ss. 51-71). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Özdoğan, M. (1986b). Trakya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları. *9. Türk Tarih Kongresi*. (ss. 29-39). Düzenleyen: Türk Tarih Kurumu. Ankara: 21-25 Eylül 1981.

Özdoğan, M**.** (1987). Taşlıcabayır, a Late Bronze Age Burial Mound in Eastern Thrace. *Anatolica* XIV: 7-39.

Özdoğan, M. (1988). 1986 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları. *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt:II. (ss. 157-174). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 6-10 Nisan 1987.

Özdoğan, M**.** (1988a). Yarımburgaz Mağarası 1986 Yılı Kazı Çalışmaları. *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt:II. /ss. 323-346.) Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 6-10 Nisan 1987.

Özdoğan, Mehmet. (1989). Neolithic Cultures of Northwestern Turkey. *Varia Archaeologica Hungarica* 2: 201-215.

Özdoğan, M. (1990). 1988 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları. *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* (ss. 443-458). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Antalya. 18-23 Mayıs 1989.

Özdoğan, M. (1990a). 1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı. *12. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt: 1. (ss. 345-376). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 28 Mayıs - 1 Haziran 1990.

Özdoğan, M. (1994). Marmara Bölgesi-Balkanlar-Orta Anadolu Arasındaki Kronoloji Sorununa Yeni Bir Yaklaşım. *XI. Türk Tarih Kongresi* I. Cilt. (ss. 69-80). Düzenleyen: Türk Tarih Kurumu. Ankara. 05-09 Eylül 1990.

Özdoğan, M. (1996). Tarih Öncesi Dönemde Trakya. XIV. *Anadolu Araştırmaları (Prof.Dr. Afif Erzen'e Armağan).* 329-360. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Özdoğan, M. (1997). The Beginning of Neolithic Economies in Southeastern Europe: an Anatolian Perspective. *European Journal of Archaeology 5*: 1-33.

Özdoğan, M**.** (1998). Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu ile Balkanlar Arasındaki Kültür İlişkileri ve Trakya'da Yapılan Yeni Kazı Çalışmaları. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*.1: 63-93.

Özdoğan, M. (1998b). Early Iron Age in Eastern Thrace and the Megalithic Monuments. *Proceedings of an International Symposium on the Archaeology, History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia.* (pp. 29-40). Düzenleyen: Middle East Tecnical University. Editorss: N. Tuna, Z. Akture and M. Lynch. Ankara,

Özdoğan, M**.** (2000). Marmara Bölgesi Yüzey Araştırmaları. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999).* (ss. 308-313). Editör O.Belli. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

Özdoğan, M**.** (2002). The Bronze Age in Thrace in Relation to the Emergence of Complex Societies in Anatolia and in the Balkans. *Anatolian Metal II (der Anschnitt 15)*: 67-76.

Özdoğan, M**.** (2003). The Black Sea, the Sea of Marmara, and Bronze Age Archaeology: An Archaeological Predicament. *Troia and the Troad: Scientific Approaches*. (pp. 105-115). Editors G. A. Wagner, E. Pernicka and H. P. Ürpmann. Berlin and New York: Springer.

Özdoğan, M. (2005). The expansion of the Neolithic way of life: what we know and what we do not know. How did Farming Reach Europe? Anatolian-European relations from the second half of the 7th through the first half of the 6th millenium cal BC. *BYZAS 2:* 13-27.

Özdoğan, M. (2008). Marmara Bölgesindeki İlk Çiftçi Toplulukların Gelişimi. *Marmara Araştırma Sempozyumu Bildirileri (YAS 2).* (ss.1-3). Düzenleyen: Middle East Technical University. Editor D. Erciyas. Ankara: April 27th, 2007.

Özdoğan, M. (2010). Westward Expansion of the Neolithic Way of Life: Sorting the Neolithic Package into Distinct Packages. *Near Eastern Archaeology in the Past, Present and Future. Heritage and Identity, Proceedings of the 6th ICAANE.* (pp. 883-897). Düzenleyen: Università di Roma. Editors P. Matthiae, F. Pinnock, L. Nigro and N. Marchetti. Roma 5 May - 10 May 2008.

Özdoğan, M. (2011). Archaeological Evidence on the Westward Expansion of Farming Communities from Eastern Anatolia to the Aegean and the Balkans.*Current Anthropology* 52: 415-430.

Özdoğan, M. (2011a). Neolithic Polychrome Painted Pottery at Aşağı Pınar. *Studia Praehistorica 14*: 83-90.

Özdoğan, M. (2011b). Archaeological Evidence on the Westward Expansion of Farming Communities from Eastern Anatolia to the Aegean and the Balkans. *Current Anthropology 52*: 415-430.

Özdoğan, M. (2011c). *Eastern Thrace: the Contact Zone Between Anatolia and the Balkan*. Oxford: Oxford University Press.

Özdoğan, M. (2013). Neolithic Sites in the Marmara Region. Fikirtepe, Pendik, Yarımburgaz, Toptepe, Hoca Çeşme and Aşağı Pınar. *The Neolithic in Turkey. New Excavations ve New Research, Northwestern Turkey and Istanbul*. Cilt 5. (ss. 167-269). Editors M. Özdoğan, N. Başgelen and P. Kuniholm. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Özdoğan, M. (2014). In Quest of a Missing Era in Eastern Thrace − Dilemma of the 4th Millennium. *Western Anatolia before Troy Proto-Urbanisation in the 4th Millennium BC?.Proceedings of the International Symposium held at the Kunsthistorisches Museum Wien*. (pp. 203-215). Düzenleyen: Austrian Academy of Sciences. Editors B.Horejs, M.Mehofer. Vienna: 21–24 November 2012.

Özdoğan, M. Marmara Denizi ve Neolitik Yaşam Biçiminin Anadolu'dan Avrupa'ya Aktarımı. *TINA*-10 (2018): 9-30

Özdoğan, M. ve Koyunlu, A. (1986). Yarımburgaz Mağarası 1986 Yılı Çalışmalarının İlk Sonuçları ve Bazı Gözlemler. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 32(33): 4-14.

Özdoğan, M. ve Akman, M. (1992). 1990 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları. *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. (ss. 405-424). Düzenleyen:

Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Çanakkale. 27·31 Mayıs 1991.

Özdoğan, M. ve Gatsov, I. (1998). The Aceramic Neolithic Period in Western Turkey and in the Aegean. *Anatolica* XXIV: 209-232

Özdoğan, M. ve Parzinger, H. (1995). Kırklareli Höyüğü 1993 Yılı Kazısı. *16. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: I (ss. 43-68). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 30 Mayıs-03 Haziran 1994.

Özdoğan, M, Parzinger, H. ve Karul, N. (1997). Kırklareli Kazıları (Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit Höyükleri). *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 77: 2-11.

Özdoğan, M, Parzinger, H. ve Karul, N. (1997b). Kırklareli Höyüğü 1995 Yılı Kazısı. *18. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: I. (ss. 53-80). Düzenleyen: Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 27-31 Mayıs 1996.

Özdoğan, M, Parzinger, H. ve Karul, N. (1998). Kırklareli Höyüğü 1996 Yılı Kazısı. *19. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt. 1. (ss. 123-149). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara 28 Mayıs- 01 Haziran 2001

Özdoğan, M, Parzinger, H. ve Karul, N. (1999). Kırklareli Höyüğü 1997 Yılı Kazısı. *20. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt: I. (ss. 139-164). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Tarsus.25-29 Mayıs 1998

Özdoğan, M., Karul, N. ve Ayhan, A. (2001). Kırklareli Höyügü 1999 Yılı Çalışmaları. *22. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt. 1. (ss. 83-94). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü İzmir. 22-26 Mayıs 2000.

Özdoğan, M. ve Özdoğan, E. Tarih Öncesi Dönemde Trakya. *Aktüel Arkeoloji* 3 (Kasım 2007): 12-24.

Özdoğan, E., Schwarzberg, H., Özdoğan, M., Parzinger H. ve Güldoğan. E. (2008). 2006 Yılı Kırklareli Höyüğü Çalışmaları. *29. Kazı Sonuçları Toplantısı. Cilt.1.* (ss. 39-58). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kocaeli: 28 Mayıs-01 Haziran 2007.

Özdoğan, M., Parzinger H., Özdoğan, E. ve Schwarzberg., H. (2009). Kırklareli Höyüğü Aşağı Pınar Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları. *30. Kazı Sonuçları Toplantısı. Cilt:2.* (ss. 233-248). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara 26-30 Mayıs 2008.

Özdoğan, M. ve Parzinger, H. (2012). *Die frühbronzezeitliche Siedlung von Kanlıgeçit bei Kırklareli*. Archaeologie in Eurasian 27, Strudien im Thrakien MarmaraRaum Band 3. Berlin. Deutsches Archeologishes Institut

Özgen, H. M. (2018). Balıkesir İli Burhaniye, Gömeç Ve Ayvalık İlçeleri 'Adramytteıon Egemenlik Alanı' 2015-2016 Yılları Arkeolojik Yüzey Araştırması. *35. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* Cilt 2. (ss. 219- 242). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Bursa: 22-26 Mayıs 2017.

Özgen, H. M. (2020). Balıkesir İli, Ayvalık, Burhaniye, Edremit, Gömeç ve Havran İlçeleri 'Adramytteion Kenti Egemenlik Alanı' 2018 Yılı Yüzey Araştırmaları. *37. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Cilt 3.* (ss. 27-41). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Diyarbakır.17-21 Haziran 2019

Özgen, H. M. (2022). Güncel Kültür Envanterinin Kamusal Planlama Süreçlerindeki Önemi: 'Adramytteion (Ören) ve Körfez Güney Sahası (Burhaniye-Gömeç-Ayvalık)' Örneği. *Balıkesir Arkeoloji Buluşmaları, Mysia ve Çevresi Kültürleri, 2021 Bildiri Kitabı*. (ss. 17-45). Düzenleyen: Balıkesir Kent Konseyi. Editörler H. M. Özgen, S. Alper, Y. Polat, N. Koçhan, G. Polat, K. İren, A. Soykan. Edremit. 7-9 Ekim 2021.

Özgünel, C. (2006). *Karia Geometrik Seramiği*. İstanbul: Homer Kitapevi.

Özgür, Ö. (2018). Byzantine Churches of Enez (Ainis) in Eastern Thrace. *Chronos* 31: 141-151

Özkan, S. (1998). Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışında Küçük Krallıkların Rolü. *Tarih İncelemeleri Dergisi* XII: 71-81.

Özkaya, V. (1992). *İ.Ö. Erken Birinci Binde Phryg Boyalı SeramiğiDoğu-Batı Siyasal ve Kültürel İlişkileri.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkaya, V. (1995). Phrygler'de Hero Kültü. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 67 (Yaz 1995): 16-25.

Özlem, D. (2000). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul. İnkılap Kitapevi.

Özlem Aytaçlar, P. (2010). An Onomastic Survey of the Indigenous Population of North-Western Asia Minor. *Onomatologos, Studies in Greek Personal names presented to Elaine matthews*. (pp. 506-529). Editors R. W. V. Catling and F. Marchand. Exeter: Oxbow Books.

Öztürk, N. ve Kavaz, B. (2012). Zeytinliada 2010 Yılı Kazı Çalışmaları ve Arkeopark Projesi. *33. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 1. (ss. 53-69). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Malatya*:* 23-28 Mayıs 2011

Öztürk, H. S. ve Kılınç Aslan, S. (2012). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar II. *Gephyra* 9: 101-110.

Öztürk, H. S. ve Plevneli, C. (2012). Nikaia'dan Yeni Yazıtlar III. *Mediterranean Journal of Humanities* II(2): 189-203.

Özyıldırım, M. (2002). Antik Kaynaklarda Ainos. *OLBA* VI: 85- 102

Pache, C.O. (2001). Barbarian bond: Thracian Bendis among the Athenians. *Between magic and religion: Interdisciplinary studies in ancient Mediterranean religion and society*. (pp. 3-11). Editors S.R. Asirvatham, C.O. Pache, and J. Watrous. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers

Panayotov, I. (1989). Zur Chronologie und Periodisierung der Bronzezeit in den heutigen Bulgarischen Gebieten. *Thracia* 9: 74–103.

Panayotov, I. (1995): The Bronze Age in Bulgaria: Studies and Problems. *Prehistoric Bulgaria*. (pp. 243-252). Editors W. Bailey, I. Panayotov. Madison, Wis.: Prehistory Press.

Panayotova, K. (1998). Apollonia Pontica: Recent discoveries in the Necropolis. *Greek Colonisation of Black Sea Area* (pp. 97-114). Ed. G. R. Tsetskhladze. Stutgart: Franz Steiner Verlag.

Panayotova, K., Damyanov, M., Stoyanova, D. ve Bogdanova, T. (2014). Apollonia Pontica: the archaic temenos and settlement on the island of St. Kirik. *ACTAS XVIII Congreso Internacional Arqueología Clásica Proceedings XVIII TH International Congress of Classical Archaeology VOL. II*. (pp. 595-598). Editors J. M. Álvarez, T. Nogales and I. Rodà. Merida: Museo Nacional de Arte Romano

Papadopoulos, S. (2001). The 'Thracian' Pottery of South-East Europe: A Contribution to the Discussion on the Handmade Pottery Traditions of the Historical Period. *The Annual of the British School at Athens*. 96: 157-194.

Papadopoulos, J. K. (2010). A New Type of Early Iron Age Fibula from Albania and Northwest Greece. *Hesperia* 79: 233–252

Papadopoulos, J. K. (2014). Greece in the Early Iron Age: Mobility, Commodities, Polities, and Literacy. *The Cambridge Prehistory Of The Bronze And Iron Age Mediterranean.* (pp. 178-195). Editors A. B. Knapp and P. Van Dommelen. Cambridge: Cambridge University Press.

Papadopoulos, J**.** K. (2016). Komai, colonies, and cities in Epirus and southern Albania: the failure of the polis and the rise of urbanism on the fringes of the Greek world. *Of Odysseys and Oddities: scales and modes of interaction between prehistoric Aegean societies and their neighbors*. (pp. 435–460). Ed. B. Molloy. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Papadopoulos, J. K. Bejko, L. Morris. S.P. (2008). Reconstructing the prehistoric burial tumulus of Lofkend in Albania. *Antiquity 82*: 686-701.

Papadopoulos, J. K., Morris, S.P., Bejko, L. ve Schepartz, L. A. (2014). The Excavation of the Prehistoric Burial Tumulus at Lofkënd. Los Angeles: University of California Cotsen Institute of Archaeology Press.

Papakonstantinou, M.P. (2011). Bronze Age tumuli and grave circles in Central Greece: the current state of research. Ancestral landscapes. *Burial mounds in the Copper and Bronze Ages. Proceedings of the international conference held in Udine.* (pp. 391–399). Düzenleyen: Université Lumière Lyon ve l'Università di Udine-Dipartimento di Storia eTutela dei Beni Culturali. Editors E. Borgna and S.M. Celka. Udine: May 15th-18th 2008.

Parzinger, H. (2008): The Scythians: Nomadic Horsemen of The Eurasian Steppe. *Preservation of The Frozen Tombs of The Altai Mountains*. (pp.19-24). https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000185364 (05.02.2023)

Parke, H. W. (1967). *The Oracles of Zeus Dodona, Olympia, Ammon*. Oxford: Harvard University Press.

Parker, R. (1997). *Athenian Religion. A History*. Oxford: Clarendon Press.

Parker, R. (2000). Theophoric Names and the History of Greek Religion. *Greek Personal Names: Their Value as Evidence*. (pp. 53-79). Editors S. Hornblower and E. Matthews. Oxford; Published for the British Academy by Oxford University Press.

Parker, H. N. (2008). The linguistic case for the Aiolian migration reconsidered. *HESPERİA* 77(3): 431–64.

Pasinli, A., Uzunoğlu, E., Atakan, N., Girgin, Ç. ve Soysal, M. (1994). Pendik Kurtarma Kazısı. *IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri.* (ss. 147-163). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Marmaris. 26-29 Nisan 1993.

Pavúk, P. (2002). Troia VI and VIIa. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology. *Studia Troica* 12: 35–71.

Pavúk P. (2007). *Grey Wares as a Phenomenon*. Aegean and Balkan Prehistory. Editors B. Horejs and P. Pavúk. http://www.aegeobalkanprehistory.net/article.php?id_art=5 (22 03. 2022).

Pavúk P. (2010). Minyan or not. The second millennium Grey Ware in western Anatolia and its relation to Mainland Greece. *MESOHELLADIKA. The Greek Mainland in the Middle Bronze Age./La Grèce continentale au Bronze Moyen/ Η ηπειρωτική Ελλάδα στη Μέση εποχή του Χαλκού. International Conference*. (pp. 931-943). Düzenleyen: School of Classical Studies at Athens. Editors A. Philippa - Touchais, G. Touchais, S. Voutsaki and J. Wright. Athens: 8.-12. Mars 2006.

Pavúk, P. (2017). Thrakien, Troia und Anatolien. Troia und seine Kontakte in den Balkan. *Das erste Gold. Ada Tepe: Das älteste Goldbergwerk Europas*. (pp.105-109). Düzenleyen: Kunst Historisches Museum Wien. Editors S. Haag, C. Popov, B. Horejs, S. Alexandrov und G. Plattner.Wien: 7 März bis 25 Juni 2017.

Pavúk, P. (2018). Thrace, Troy and Anatolia. Troy and its Contacts to the Balkans. *Gold and Bronze: Metals, Technologies and Interregional Contacts in the Eastern Balkans during the Bronze Age*. (pp. 265-276). Editors S. Alexandrov, Y. Dimitrova, H. Popov, B. Horejs, K. Chukalev. Sofia: National Archaeological Institute and Museum.

Pavúk, P. ve Schubert, C. (2014). Die Troas in der Mittel- und Spätbronzezeit. *Studia Troica* 5: 864-924.

Penkova, P. ve Meofher, M. (2018). The Treasure of Valchitran: Production Technique. *Gold and Bronze: Metals, Technologies and Interregional Contacts in the Eastern Balkans during the Bronze Age.* (pp. 208-214**).** Editors S. Alexandrov, Y. Dimitrova, H. Popov, Barbara Horejs, K. Chukalev. Sofia: National Archaeological Institute and Museum.

Perinçek, D. (1991). Possible strand of the North Anatolian Fault in the Thrace Basin, Turkey – An Interpretation. *AAPG Bulletin* 75: 241 – 257.

Perinçek D., Ataş, N., Karatut, Ş. ve Erensoy, E. (2015). Danişmen Formasyonu Stratigrafisi ve Birim İçindeki Linyit Düzeylerinin Havzadaki Dağılımı, Trakya Havzası, Türkiye. *Türkiye Jeoloji Bülteni* 58 (1): 19-62.

Perlés, C. (2001). *The early Neolithic in Greece. The first farming communities in Europe*. Cambridge: University Press.

Perlés, C. (2005). From the Near East to Greece: let's reverse the focus: Cultural elements that didn't transfer. *How Did Farming Reach Europe? Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th through the First Half of the 6th Millenium cal. BC, Proceedings of the International Workshop*. (pp. 275-290). Düzenleyen: Deutsches Archäologisches Institut. Abteilung Istanbul. Ed. C. Lichter. BYZAS 2. İstanbul. 20th-22nd May 2004.

Peev, P. (2004). Submerged Prehistoric Settlements along the Western Black Sea Coast: the Problem of Situation. *The Geoarchaeology of River Valleys.* (pp. 161-169). Editors. H. Dobrzańska, E. Jerem and T. Kalicki. Budapeşt: Archaeolingua.

Peev, I. P. (2009). The Neolithisation of the Eastern Balkan Peninsula and fluctuations of the Black Sea level. *Quaternary International* 197: 87–92.

Peev, I. P., Farr, R. H., Slavchev, V., Grant, M. J., Adams, J. ve Bailey, G. (2020). Bulgaria: Sea-Level Change and Submerged Settlements on the Black Sea. *The Archaeology of Europe's Drowned Landscapes*. (pp. 393-411). Editors G. Bailey, N. Galanidou, H. Peeters, H. Jöns, M. Mennenga. Cham: Saint Philip Street Press.

Petropoulos, E. K. (2005). Emporion and apoikia-polis in the Northeast Black Sea area during the 6th and 5th century B.C.: an urbanistic view. *Pont-Euxin et Polis, Actes du Xe Symposium de Vani.* (pp. 207-232). Düzenleyen: Universitaires de Franche-Comté. Editors D. Kacharava, M. Faudot, E. Geny. Besancon: 23-26 Septembre 2002.

Petropoulos, E. K. (2005a). *Hellenic Colonizatıon in Euxeinos Pontos: Penetratıon, Early Establishment, and the Problem of the Problem of the 'Emporion' Revisited',* Oxford: Archaeopress.

Petropoulos, E. K. (2015). Ancient Greek Colonisation and Modern Scholarship: Colonial Endeavours in the Black Sea Region. *Greek Colonisation New Data, Current Approaches Proceedings of the Scientific Meeting held in Thessaloniki*. (pp. 93-112). Editors P. Adam Veleni and D. Tsangari Athens: 6 February 2015.

Petrova, E. (1997). Bryges and Phrygians: Parallelism Between the Balkans and Asia Minor Through Archaeological, Linguistic and Historical Evidence. *Balcanica* 28: 95-105.

Petrova, E. (1998). Bryges and Phrygians: Parallelism Between the Balkans and Asia Minor Through Archaeological, Linguistic and Historical Evidence. *Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism, Proceeding of an International Symposium on The Archaeology, History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia*. (pp. 45-53). Düzenleyen: Middle East Tecnical University. Editors N. Tuna, Z. Aktüre, M. Lynch. Ankara. 3-4 June 1995.

Petrović, V. P. (2006). Pre-Roman and Roman Dardania Historical and Geographical Considerations. *Balcanica* 37: 7-23

Pettazzoni, R. (1967). *Essays on the History of Religions*. Leiden : Brille.

Photos, E. (1987). *Early Extractive Iron Metallurgy in N Greece: a unified approach to regional archaeornetallurgy*, (Unpublished Doctoral Dissertation). London: Faculty of Science, University of London.

Pilides, D. (1991). *Handmade Burnished Wares Of The Late Bronze Age In Cyprus*, (Unpublished Doctoral Dissertation). London: Faculty of Science, University of London.

Pintér, F. (2005). *Provenance study of the Early Iron Age Knobbed ware in Troia, NW Turkey and the Balkans*. *Petrographic and geochemical evidence*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Tübingen. Geowissenschaftlichen Fakultät der Eberhard-Karls-Universität Tübingen.

Pleiner, R. (2006). *Iron in Archaeology Early European Blacksmiths*, Praha: Archeologický ústav AVČR.

Pohl, D. (1996). Ein Phryger in Alexandria Troas? *Die Troas. Neue Forschungen zu Neandria und Alexandria Troas II Asaia Minor Studien 22*: 191-197.

Polat, Y. (2002). Daskyleion'da M.Ö. 8.-5. yüzyıllar Arasında Gri Seramik. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Polat G.(2005). Bir Anadolu-Akhaemenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümülüs Önünde Steller Ve Seremoni Alanları. *Olba* 11: 1–23.

Polat, G. (2013). *Thrakia'da Ana Tanrıça Kültü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.

Polat, B. A. (2010). *Troas Bölgesi'ndeki Arkaik Ve Klasik Dönem Yerleşmeleri: Kent Planlama Ve Savunma Sistemleri Açısından Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Polat Becks, B. A. (2014). Batı Troas'ta Surlarla Çevrili Bir Yerleşim: Sakar Dağı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6(10): 164-178.

Popov, Dimitar. (1976). Essence, origine et propagation du culte de la déesse thrace Bendis. *Dialogues d'histoire ancienne* 2: 289–303

Popov, H. (2005), Review of the catalogue of the exhibition Die Thraker. *Arheologia* 46(1–4): 209–19.

Popov, H. 2009. Selishten Obekt Kush kaya. Harakteristiki na Obitavaneto prez Kasnata Bronzova I Rannata Zhelyazna Epoha/ Occupation Characteristics of the Residential Site Kush kaya During the Late Bronze and the Early Iron Age, *Arheologiya* 1(2): 21–39.

Popov, H. (2018). Ada Tepe near Krumovgrad, Eastern Rhodope Mountain. *Gold ve Bronze. Metals, Technologies and Interregional Contacts in the Eastern Balkans during the Bronze Age*. (pp. 402–415). Editors S. Alexandrov, Y. Dimitrova, H. Popov, B. Horejs and K. Chukalev. Sofia: Alliance Print Ltd.

Popov H., Jockenhövel, A. ve Groer, C. (2011). Ada Tepe (Ost-Rhodopen, Bulgarien): Spätbronzezeitlicher – ältereisenzeitlicher Goldbergbau, Kampagne 2008, *Anatolian Metal* V. (pp. 111-126). Ed. Ünsal Yalçın. Bochum.

Popov, C. ve Jockenhövel, A. (2017). Das spätbronzezeitliche Goldbergwerk auf dem Ada Tepe. *Das erste Gold, Ada Tepe: Das älteste Goldbergwerk Europas*. (pp.105-109). Düzenleyen: Kunst Historisches Museum Wien. Editors S. Haag, C. Popov, B. Horejs, S. Alexandrov und G. Plattner.Wien: 7 März bis 25 Juni

Popova, R. (2007). The Cult of Sabazios in the North Black Sea – Via Thrace?. *Proceedings of the 10th International Congress of Thracology*. (pp. 492-499). Düzenleyen: The 19th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities ve The Institute of Greek and Roman Antiquity of the National Hellenic Research Foundation. Editor A. Lakovidou. Komotini - Alexandroupolis: 18-23 October 2005.

Potrebica, H. (2012). Religious Phenomena of the Hallstatt Communities of Southern Pannonia. *Iron Age Rites And Rituals in The Carpathian Basin Proceedings of The International Colloquium From Târgu Mureş*. (pp. 9-31). Düzenleyen: Mureş Country Museum. Editor S. Berecki. Târgu Mureș: 7–9 October 2011.

Pozzi, A. (2009). *Megalitismo, Arcitettura Sacra Della Preistoria.* Como: Società Archeologica Comense.

Pozzi, A. (2013). *Megalithism: Sacred and Pagan Architecture in Prehistory*. Florida: Universal Publishers.

Price, T. D. (2000). Europe's First Farmers: An Intraduction. *Europe's First Farmers.* (pp. 1-19). Ed. P. T. Douglas. Cambridge: Cambridge University Press.

Prendi, F. (1995). L'âgedu Bronze Ancien et Moyen en Albanie et ses Rapports avec les régions Avoisinantes. *Handel, Tausch und Verkehr im Bronze-und Früheizenseitlichen Südosteuropa*. (pp. 243- 257). Ed. B. Hänsel. München-Berlin: Südosteuropa-Gesellschaft; Prähistorische Archäologie in Südosteuropa Bd. 11.

Prendi, F. (2008). The Prehistory Of Albania. *The Prehistory of the Balkans; and the Middle East and the Aegean world, tenth to eighth centuries B.C., The Cambridge*

Ancient History Second Edition, cilt III. (pp. 187-237). Editors J. Boardman, I. E. S. Edwards, N. G. L. Hammond, E. Sollberger. Cambridge: Cambridge University Press.

Prendi, F. (2008a). Prehistorinë e Shqipërisë. *Studime arkeologjike.* (pp. 9-53). Ed. F. Prendi. Prishtine: ARK-KOS.

Prendi, F, Islami, S., Ceka, H. ve Anamali, S. (2008). Zbulime Të Kultures Ilire Në Luginën E Matit. *Studime Arkeologjike, Qendra E Studimeve Albanologjıke Instituti I Arkeologjısë Tikanë.* (pp. 66-92). Ed. F. Pirendi. Prishtinë: ARK-KOS.

Prendi, F. ve Bunguri, A. (2008). *Bronzi i hershëm në Shqipëri*. Prishtinë: ARK-KOS.

Przybyła, M. S. ve Jędrysik, J. (2017). Recycled fortifications: The Late Bronze and Iron Age settlement in Maszkowice (Western Carpathians). *Fortifications: The Rise And Fall Of Defended Sites In Late Bronze And Early Iron Age Of South-East Europe International Conference in Timişoara*. (pp. 91-106).Düzenleyen: Staatliche Museen zu Berlin. Editors B. S. Heeb, A. Szentmiklosi, R. Krause and M. Wemhof. Romania. November 11th to 13th 2015

Pulsinger, B. (2008). Artemision'dan Gelen Boncuklar: Tanrı ile Kul Arasındaki Aracı. *Efes Artemisionu – Bir Tanrıçanın Kutsal Mekanı* (pp. 263-280). Editör W. Seipel. İstanbul: Ege Yayınları.

Puskás, J. (2015). Contact zone: Middle Bronze Age Cultural Connections in the Valley of the Black river (Covasna County, Romania). *Bronze Age Chronology in The Carpathian Basin Proceedings of the İnternational Colloquium From Târgu Mureş*. (pp. 97-130). Düzenleyen: Mureş County Museum. Editors R. E. Németh and B. Rezi. Târgu Mureş: 2–4 October 2014. Târgu Mureş

Pyke, G. (1996). Structures and Architecture. *Nea Nikomedeia: I.* (pp. 39-49). Editor K. A. Wardle. London: British School at Athens.

Rabinow, P. ve Sullivan, W. (1990). Yorumcu Eğilim: Bir Yaklaşımın Doğası. *Toplum Bilimlerde Yorumcu Yaklaşımlar*. (ss.1-14). Çev. Taha Parla. İstanbul: Hürriyet Vakfı

Radivojević, M., Roberts, B. W., Pernicka, E., Stos-Gale, Z., Martinón-Torres, M. Rehren, T., Bray, P., Brandherm, D., Ling, J., Mei, J., Vandkilde, H., Kristiansen, K., Shennan, S. J. ve Broodbank, C. (2019). The Provenance, Use, and Circulation of Metals in the European Bronze Age: The State of Debate. *Journal of Archaeological Research* 27: 131–185.

Radoslavova, T. (2014). Astronomical knowledge in ancient Bulgarian lands. *Archaeoastronomy in the 1990s*. (pp.107-116). Ed. C. Ruggles. West Sussex: Ocarina Books Ltd..

Rahmstorf, L. (2011). Handmade pots and crumbling loomweights: Barbarian elements in the eastern Mediterranean in the last quarter of the 2nd millenium BC. *On Cooking Pots, Drinking Cups, Loomweights And Ethnicity In Bronze Age Cyprus and Neighbouring Regions*. *An International Archaeological Symposiumheld in Nicosia*. (pp. 315-330). Düzenleyen: A. G. Leventis Foundation. Editors V. Karageorghis and O. Kouka. Nicosia: November 6th–7th 2010.

Ratté, C. (2011). *Lydian Architecture Ashlar Masonry Structures At Sardis*. London: Archaeological Exploration of Sardis.

Rehm, E. (2010). The Impact of the Achaemenids on Thrace: A Historical Review. *Black Sea Studies-11, Achaemenid impact in the Black Sea. Communication of powers*. (pp. 137-160). Ed. J. Nieling, E. Rehm. Aarhus: Aarhus University Press.

Rehren, T. ve Cech, B. (2014). Early Iron in Europe – an introduction and overview, *Early Iron in Europe. Instrumentum Monographies* 50: 7-10.

Reinhold, S. (2003). Traditions in Transition: Some Thoughts on Late Bronze Age and Early Iron Age Burial Costumes From The Northern Caucasus. *European Journal of Archaeology* 6(1): 25–54.

Rhomiopoulou, K. (1971). Some Pottery of the Early Iron age from Western Macedonia. *The Annual of The British School of Archaeologie at Athena*. 66: 353-361.

Rhomiopoulou, K.ve Kilian-Dirlmeier, I. (1989). Neue Funde aus der eisenzeitlichen Hügelnekropole von vergina. *Griechische Makedonien. Prähistoriche Zeitschrift* 64: 86–151

Rice, K. E. (2016). *A Tomb With a View: Constructing Place and Identity in the Funerary Monuments Of Hellenistic Anatolia*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Chapel Hill: The Department of Art of The University of North Carolina.

Rice, T.T. (1957). *The Scythians*. Newyork: Praeger Publishers.

Richter, G. M. A. (1915). *Greek, Etruscan and Roman Bronzes*, New York: The Metropolitan Museum of Art.

Rick, T. C. ve Sandweiss. D. H. (2020). Archaeology, climate, and global change in the Age of Humans. *PNAS (Proceedings of the National Academy of Sciences*. 117 (15): 8250-8253

Robbins, M. (2001). *Collapse of the Bronze Age: The Story of Greece, Troy, Israel, Egypt and the Peoples of the Sea*. İndiana: iUniverse; Illustrated edition.

Robertson, N. (1980). The Dorian Migration and Corinthian Rituel. *Classical Philology* Volume 75 (1): 1-22

Rolle, R. (1989). *The World of the Scythians*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press.

Roller, L. E. (2004). *Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu Kybele Kültü*. Çev: Betül Avunç. İstanbul: Homer Kitapevi.

Romano, S. ve Trefný, M. (2015). Notes upon the distribution of spectacle fibula between Central Europe and Balkan Peninsula in the Late Bronze and beginnings of

the Early Iron Age. *I Tracı Tra Geografia E Storıa, Arıstonothos, Scritti per il Mediterraneo antico* 9: 197-226

Romanos, C. L. (2011). *Handmade Burnished Ware in Late Bronze Age Greece and its makers*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Birmingham: Institute of Archaeology and Antiquity The University of Birmingham.

Romiopoulou, K. (1971). Some Pottery of the Early Iron Age from Western Macedonia. *The Annual of the British School at Athens* 66: 353-361

Rose, Brian C. (2008). Separating Fact From Fiction in the Aiolian Migration. *HESPERİA* 77: 399-430.

Rose, B. C. (2017). Fieldwork at Phrygian Gordion, 2013–2015. *American Journal of Archaeology*. 121(1) (January 2017): 135-178

Roosevelt. C. H. (2006). Symbolic Door Stelae and Graveside Monuments in Western Anatolia. *American Journal of Archaeology* 110(1): 65-91.

Rustoiu, A. (2013). Celtic Lifestyle – Indigenous Fashion. The Tale of an Early Iron Age Brooch from the NorthWestern Balkans. *Archaeologia Bulgarica* XVII(3): 1-16

Roux, J-P. (1998). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev: Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları.

Rowton, M. B. (1974). Enclosed Nomadism. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 17(1): 1-30

Ruck, C. A.P. (2015). The Mushroom Stones: Dionysus, Orpheus and the Wolves of War. *Megalithic Culture in Ancient Thrace.* (pp. 1-8). Ed: V. Markov, A. Stoev, A. Yankov. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press.

Rumscheid, F. (1995). Milas 1994. *13. Araştırma Sonuçları Toplantısı.* 1.Cilt. (ss. 85-98) Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.. Ankara: 29 Mayıs- 2 Haziran 1995 Ankara.

Rumscheid, F. ve Held, W. (2001). Erinnerungen an Mokazis. Eine neugefundene Stockwerkstele aus dem bithynischen Tarsos. *Istanbuler Mitteilungen* 44: 92-93.

Runnels, C. ve Özdoğan, M. (2001). The Palaeolithic of the Bosphorus Region, NW Turkey. *Journal of Field Archaeology* 28(1-2): 69-92.

Ruppenstein, F. (2013). Cremation burials in Greece from the Late Bronze Age to the Early Iron Age: continuity or change?. *Brandbestattungen Von Der Mittleren Donau Bis Zur Ägäis Zwischen 1300 Und 750 v. Chr.: Akten Des Internationalen Symposiums an Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften in Wien*, 11.-12.Februar 2010, eds: F. Ruppenstein- M. Lochner, Wien, , 185–196.

Rustoiu, A. ve Ferencz, I. V. (2019). Dacian Fortified Settlements in The Iron Gates Region During the 1st C. BC and their Warrior Elites. *Border Guards of the Passes, from the Fortresses and the Graves. The Bronze and Iron Ages Proceedings of the 17th International Colloquium of Funerary Archaeology Târgu Jiu, Gorj County (Romania)*. (pp. 189-211). Editors V. Sîrbu, C. Schuster and D. Hortopan. , Târgu Jiu – Brăila: 4th-7th October 2018.

Rutkowski Łukasz (ed). (2015). *Tumuli Graves and Other Stone Structures on the North Coast Of Kuwait Bay (Al-Subiyah 2007–2012)*. Kuwaiti: Kuwaiti–Polish Archaeological Mission (KPAM) Publications.

Rutter, J. (1975). Ceramic Evidence for Northern Intruders in Southern Greece at the Beginning of the Late Helladic IIIC Period. American Journal of Archeology 79:17-32.

Sabziyeva, M. M. (2014). Antik Kaynaklarda Midas. *Cyprus International University, Folklor/ Edebiyat Dergisi* 20(79): 119-136.

Safaee, Y. (2020). Scythian and Zoroastrian Earth Goddesses: A Comparative Study on Api and Ārmaiti. *Archaeology of Iran in the Historical Period*. (pp. 65-75). Eds: K.Niknami and A. Hozhabri. Tahran: University of Tehran Science and Humanities Series.

Saka, A. (2016). *Antik Dönemde Edremit Körfezi: Balıkesir İli Edremit, Havran, Burhaniye, Gömeç İlçeleri Yüzey Araştırması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sakellarakis, E, Sapouna, *PräHistorische Bronzefunde, Die Fibeln Der Griechischen Inseln*, Bölüm: 14, Cilt: 4, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, Münih, 1978

Sakınç, M. (2007). 55 milyon yıldan günümüze Atın Öyküsü. *Bilim ve Gelecek Dergisi*. 45: 34-47.

Salganova, T. 1994. Das Auftreten der kannelierten Keramik und der Übergang von der Spätbronzezeit zur Früheisenzeit in Nordwestbulgarien. The Early Hallstatt Period (1200-700 B.C.) in South-Eastern Europe. International Symposium. (pp. 185–196). Editors H. Ciugudean and N. Boroffka. Alba Iulia, 10–12 June, 1993

Salganova, T. ve Gotzev, A.(1995). Problems of Research on the Early Iron Age. *Prehistoric Bulgaria.* (pp. 327–343). Editors D. Bailey and I. Panayotov**.** Prehistory Press.

Sams, G.K. (1988). Early Phrygian Period at Gordion. Toward a Cultural Identity. *Source: Notes in the History of Art* 7(3/4) (Spring/Summer 1988): 9-15.

Sams, G. K. (1994). *The Gordion Excavations, 1950-1973: Final Reports, Vol: IV, The Early Phrygian Pottery*, Philedelphia: The University Museum Monography 79.

San, O. (2000). Bazı Bulgular Işığında Anadolu'da Kimmer ve İskit Varlığı Üzerine Gözlemler. *Belleten* 64(239): 1-24

Sana, D. V. ve Bejinariu, I. (2012). A double loop fibula with twisted-bow and triangular foot from Şimleu Silvaniei Observator. *The Gáva Culture in the Tisa Plain and Transylvania / Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen Symposium, Satu Mare*. (pp. 231-236). Düzenleyen: Muzeul Judeţean Satu Mare. Ed. L. Marta. Satu Mare: 17-18 June/Juni 2011Satu Mare.

Sandars, N. K. (1974). Thracians, Phrygians and Iron. *Thracia* III: 195–205.

Sandars, N.K. (1978). *The Sea Peoples*. London: Thames and Hudson

Sandars, N.K. (1983). North and South at the end of the Mycenaean Age: Aspects of an old problem. *Oxford Journal of Archaeology* 2(1): 43–65

Sandalcı, S. (2017). Mitolojide Trak insanından esinlenmiş tiplemeler. *Aşrı Memleket Trakya'nın Renkli Dünyası.* (ss. 15-27). Ed. T. Bilecen ve İ. Dizman. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sandalcı, S. (2009). Eski Yunan-Roma Destanında Dardanos. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 11(1) (Haziran 2009): 275-297

Sandweiss, D.. H. ve Kelley, A. R. (2012). Archaeological contributions to climate change research: The archaeological record as a paleoclimatic and paleoenvironmental archive. *Annual Review Anthropololy* 41: 371–391.

Saner, S. (1985). Saros Körfezi Dolayının Çökelme İstifleri ve Tektonik Yerleşimi, Kuzeydoğu Ege Denizi. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni* 28 (Şubat 1985): 1 -10.

Sanford, J. (2012). *Shipping Sheep, A Zooarchaeology of Greek Colonization*, (Unpublished Doctoral Dissertation). Cambridge: Uviversity of Cambridge.

Sansone, D. (1985). Orpheus and Eurydice in the Fifth Century. *Classica Et Mediaevalia* XXXVI: 53-64

Santel, W. ve Von Koenigswald, W. (1998). Preliminary Report on the Middle Pleistocene Small Mamal Fauna from Yarımburgaz Cave in Turkish Thrace. *Eiszeitalter und Gegenwart* 48: 162-169

Sarıaltun, S. (2018). Deniz Seviyesinde Meydana Gelen Değişikliklerin ve Depremlerin Menekşe Doğu Çatağı'ndaki Etkileri: Erken Demir Çağı'ndan Helenistik Döneme. *Türk Coğrafya Kurumu 75. Yıl Uluslararası Kongresi*. (ss. 611-617). Düzenleyen: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi. Editörler A. Ertek, İ. Çiçek, N. Türkoğlu, E. Yılmaz, M. Süzer. Ankara: 8-10 Kasım 2017.

Sava, V. (2019). The Late Bronze Age Settlement at Șagu and the Early Use of The Channeled Pottery. *Analele Banatului, S.N., Arheologie – Istorie* XXVII: 109-145.

Sava, V. ve Ursuţiu, A. (2021). The Late Bronze Age Gáva Pottery From The Lower Mureș. *Journal of Ancient History and Archaeology* 8.2: 48-127.

Sayce, A. H. (1931). Midas of Phrygia. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*. 1: 135-138.

Saydam, A. (2009). Sultanın Özel Statüye Sahip Tebaası: Konar-Göçerler. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 20 (Aralık 2009): 9-31

Sazcı, G. (2005). Troia I-III, Die Maritime Troia-Kultur und Troia IV-V, Anatolische Troia-Kultur. Eine Untersuchung der Funde und Befunde im Mittleren Schliemanngraben (D07, D08). *Studia Troica* 13: 35-98.

Sazcı, G. (2012). Maydos Kilisetepe Höyüğü 2010 Yılı Kazıları. *33. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 1. (ss. 389-408). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Malatya. 23-28 Mayıs 2011

Sazcı, G. (2013). Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2011 Sezonu Çalışmaları. *34. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 2. (ss. 45-64). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Çorum: 28 Mayıs -1 Haziran 2012

Sazcı, G. (2014). Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2013 Sezonu Çalışmaları. *36. Kazı Sonuçları Toplantısı.* Cilt: 1. (ss. 319-334). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Gaziantep 02-06 Haziran 2014.

Sazcı, G. (2016). Trakya – Anadolu Sınırında Bir Tunç Çağı Yerleşmesi – Maydos Kilisetepe Höyüğü. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi Doğu Trakya Kazıları Özel Sayısı* 152: 57– 70.

Sazcı, G. ve Başaran Mutlu, M. (2017). Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2015 Sezonu Çalışmaları. *38. Kazı Sonuçları Toplantısı,* Cilt.1. (ss. 329-342). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Edirne. 23-27 Mayıs 2016

Sazcı, G. ve Başaran Mutlu, M. (2018). Maydos-Kilisetepe: A Bronze Age Settlement on the Border Between Asia and Europe. *Archaeology Across Frontiers and Borderlands Archaeology Across Frontiers and Borderlands Fragmentation and Connectivity in the North Aegean and the Central Balkans from the Bronze Age to the Iron Age*. (pp. 139-158). Editors S. Gimatzidis, M. Pieniążek, S. Wien. Mangaloğlu-Votruba. Austrian Academy of Sciences Press.

Schachermeyr, F. (1982). *Die Levante im Zeitalter der Wanderungen vom 13. bis zum 11 . Jahrhundert a. Chr.* Die Agaische Frühzeit 5. Wien: Osterreichische Akademie der Wissenschaften.

Scholtz, R. (2010). New Data On The Scythıan Age Settlement Hıstory Of Szabolcs County, Hungary. *Iron Age Communities in The Carpathian Basin Proceedings of the International Colloquium From Târgu Mureş*. (pp. 79-98). Düzenleyen: Mureş Country Museum. Editor S. Berecki. Târgu Mureş. 9–11 October 2009.

Schoop, U.-D. (2005). The Late Escape of the Neolithic from theCentral Anatolian Plain. How did farming reach Europe? *BYZAS 2*: 41–58.

Schußmann, M. (2017). Defended sites and fortifications in Southern Germany during the Bronze Age and Urnfield Period – a short introduction. *Fortifications: The Rise And Fall Of Defended Sites In Late Bronze And Early Iron Age Of South-East Europe International Conference*. (pp. 59-78). Düzenleyen: Staatliche Museen zu Berlin. Editors B. S. Heeb, A. Szentmiklosi, R. Krause and M. Wemhof. Timişoara. November 11th -13th 2015.

Schuster, C. (2016). About the connections during the Bronze Age between the Carpatho-Danubian area and the Eastern Mediterranean space. Possible funerary proves. *Late Prehistory and Protohistory: Bronze Age and Iron Age Proceedings of*

the XVII UISPP World Congress. (pp. 147-169). Düzenleyen:Archaeopress Publishing. Editors V. Sîrbu and C. Schuster. Burgos. 1–7 September 2014.

Schwarzberg, H. (2006). Figurale Ständer-Sozialkeramik des frühen Neolithikum aus Kırklareli-Aşağı Pınar, Türkisch-Thrakien. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi 9*: 97-124.

Schwarzberg, H. ve E. Özdoğan. (2012). Zwischen zwei Welten – frühe Bauernkulturen in Türkisch-Thrakien. *Archäologie in Deutschland*. 4: 56-57.

Sekunda, N. V. (2006). *The introduction of cavalry Thureophoroi into Greek warfare*. https://journals.iaepan.pl/fah/article/view/1381 (18.03.2022).

Seeher, J. (2000). Hattuşa/Boğazköy'ün Yerleşim Tarihine Yeni Katkılar: Büyükkaya Kazılarına Toplu Bir Bakış. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* III: 15-34.

Séfériades, M. (1983). Dikili Tash: introduction à la préhistoire de la Macédoine occidentale. *Bulletin de correspondance Hellénique* 107(2): 635-677

Seipel W. (2008). *Efes Artemisionu, Bir Tanrıçanın Kutsal Mekanı*. İstanbul: İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yayını.

Sekunda, N. (2016). The Mounted Torch-Race at the Athenian Bendideia, *The Religious Aspects of War in the Ancient Near East, Greece, and Rome*. (pp. 206–234).Ed. K. Ulanowski. Leiden: Brill.

Serra, M., Mameli, V. ve Cannas, C. (2016). Eneolithic Menhirs of Laconi (central Sardinia, Italy): from provenance to technological properties. *Journal of Archaeological Science*: 5: 197–208

Sevin, V. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası-I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sevin, V. ve Özfırat, A. (2001). Hakkari Stelleri: Doğu Anadolu'da Savaşçı Çobanlar, İlk Not. *Belleten* LXV(243): 501-518.

Shea, J. (2008). *Macedonia and Greece: The Struggle to Define a New Balkan Nation*. North Carolina-London: McFarland and Company.

Shalganova, T. (1994). Das Auftreten der kannelierten Keramik und der Übergang von der Spätbronzezeit zur Früheisenzeit in Nordwestbulgarien. *The Early Hallstatt period (1200-700 B. C.) in South-Eastern Europe. Proceedings of the International Symposium from Alba Julia*. (pp. 185-196). Düzenleyen: Muzeul National al Unirii Alba Julia. Editors H. Ciugudean and N. Boroffka. 10- Alba Julia. 12 June 1993.

Shalganova, T. ve Gotzev, A. (1995). Problems of Research on the Early Iron Age. *Prehistoric Bulgaria*. (pp. 327-343). Editors D. Bailey and I. Panayotov. Madison, Wisconsin: Prehistory Press (Monographs in World Archaeology 22).

Shapiro, H. A. (2004). Amazons, Thracians and Scythians. *Greek, Roman and Byzantine Studies* 24(2): 105-114.

Shepherd, G. (2009). Greek 'Colonisation' in Sicily and the West. Some Problems of Evidence and Interpretation Twenty-Five Years On. *PALLAS* 79: 15-25.

Shephard, H. (2008). *To the origins of the cult of Dionysus.* https://www.academia.edu/1098123/To_the_origin_of_the_cult_of_Dionysus. (08.06.2021)

Sherratt, E.S. (1998). Sea Peoples and the Economic Structure of the Late Second Millennium in the Eastern Mediterranean. *Mediterranean Peoples in Transition: Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE*. (pp. 292–313). Editors S. Gitin, A. Mazar, and E. Stern, Jerusalem: Israel Exploration Society.

Sırakov, N., Guadelli, J.-L., Ivanova, S., Sırakova, S., Boudadimaligne, M., Dimitrova, I., Fernandez, Ph., Ferrier, C., Guadelli, A., Iordanova, D., Iordanova, N., Kovatcheva, M., Krumov, I., Leblanc, J.-Cl., Miteva, V., Popov, V., Spassov, R., Taneva, S. ve Tsanova, T. (2010). An ancient continuous human presence in the Balkans and the beginnings of human settlement in western Eurasia: A Lower Pleistocene example of the Lower Palaeolithic levels in Kozarnika cave (Northwestern Bulgaria). *Quaternary International* 223- 224: 94-106.

Salomon, R. ve Simmonds, F. (1909). *Orpheus: A General History Of Religions*, London -New York: William Heinemann- G.P. Putnam's Sons

Simon, E. (1969). *Die Götter Der Griechen.* München: Neue Zürcher Zeitung.

Sinor, D. (2003). *Erken İç Asya Tarihi*. Çev. Ruşen Sezer. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sîrbu, V. ve Ștefan, M.-M. (2019). Delimited Funerary Spaces – Hellenistic Tumuli with Stone Enclosures at Kallatis. *Annales d'Université Valahia Targoviste, Section d'Archéologie et d'Histoire* XXI: 51-76

Sivas, T. (2003). Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar illeri 2001 yılı yüzey araştırması. 20. *Araştırma Sonuçları Toplantısı.* Cilt. 2. (pp. 285–298). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 27·31 Mayıs 2002.

Spiridonov, T. (1979). Selishtnata sistema v drevna Trakia prez I mil. pr. n. E. *Thracia Antiqua* 5: 67–91.

Small, D. B. (1990). Handmade Burnished Ware and Prehistoric Aegean Economics: An Argument for Indigenous Appearance. *Journal of Meditenanean Archaeolo*gy 3(l): 3-25.

Smith, J. M. (2000). Dietary Decadence and Dynastic Decline in the Mongol Empire. *Journal of Asian History* 34(1): 35-52.

Smith, J. M. (2000a). *The Mongols in World History*. http://afe.easia.columbia.edu/mongols (06.11.2022)

Snodgrass, A. M. (1971). *The Dark Age of Greece*. Edinburgh Edinburgh University Press.

Snodgrass, A. M. (1983). The Greek Early Iron Age: a reappraisal. *Dialogues d'Histoire Ancienne* 9: 73-86.

Soós, B. (2017). Early Iron Age burials from Tihany, Hungary. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* 3(5): 113- 206.

Soós, B. (2020). The Late Hallstatt Age Burials of Southern Transdanubia and a Missing Link. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 71: 409–442.

Sowa, W. (2020). Thracians. *Palaeohispánica* 20: 787- 817

Spassov, N. (2016). Southeastern Europe as a Route for the Earliest Dispersal of Homo Toward Europe: Ecological Conditions and the Timing of the First Human Occupation of Europe. *Paleoanthropology of the Balkans and Anatolia: Human evolution and its context*, (pp. 281-291). Ed. K. Harvati, M. Roksandic. Dordrecht: Springer.

Spassov, N., Iliev, N., Hristova, L. ve Ivanov, V. (2018). Typology of Thracian horses according to osteological analysis of skeletal remains and depictions from the antiquity. *Historia Naturalis Bulgarica* 25: 15–24

Spooner, B. (1972).The Status of Nomadism as a Cultural Phenomenon in the Middle East. *Perspectives on Nomadism Perspectives on Nomadism pectives on Nomadism*, (pp.122-131). Editors W. Irons and N. Dyson-Hudson. Leiden: E.J. Brill.

Stachowski, M. (2014). Avrupa Balkan(lar)ı, Türkçe bal(yk) ve Bunların Asıl Anlamları Sorunu. *Türkbilig*, 2014/27: 155-159.

Stamberova, M. (2020). The Thracian Culture Along the Middle Osam Valley in the First Millennium BC. *Archaeological Research in Lovech Region Past and Present. National Archaeological Museum Catalogues*. XIX (pp. 137-152). Editors H. Popov, K. Chukalev, K. Pramatarov and S.Taneva. Sofia: National Archaeological Institute with Museum Bulgarian Academy of Sciences.

Starke, F.(1997). Troia İm Kontext des histrorich-politichen und sprachlichen Umfeldes Kleinasiens im 2. Jahrtausend. *Studia Trioca*. 7: 447–487.

Starke, F. (2001). Milattan Önce İkinci Bin Yılın Güç Dengesi İçinde Troia. *Düş ve Gerçek Troia sergi katalogu*. (ss. 34–45). Çev. Selma Bulgurlu Gün. İstanbul: Homer Kitapevi ve Mercedes Benz AŞ.

Stefanovich, M. ve Bankoff, A. H. (1998). Kamenska Chuka 1993– 1995. *James Harvey Gaul: In memoriam. In the Steps of James Harvey Gaul.* 1. (pp. 353-360). Editors M. Stefanovich, H. Todorova and H. Hauptmann. Sofia: The James Harvey Gaul Foundation.

Stefanovich, M. ve I. Kulov (2007). Krsto Pokrovnik Excavations at a Late Bronze Age Site in the Middle Struma River Valley, Southwest Bulgaria. Preliminary results - 2004 season. *Proceedings of the International Symposium, Strymon Praehistoricus. Kjustendil-Blagoevgrad (Bulgaria) and Serres-Amphipolis (Greece)*. (pp. 389-398). Editors H. Todorova and M. Stefanovich ve G. Ivanov. Sofia: 27.09–01.10.2004

Stein, G.L. (2005). Introduction: the Comparative Archaeology of Colonial Encounters. *The Archaeology of Colonial Encounters: Comparative Perspectives. School of American Research Advanced Seminar Series*. (pp. 3-31). Ed: G. L. Stein. Oxford.

Stoev, A; Maglova, P, Stoeva, M., Tashev, Y., Videnov, B., Velkov, R. ve Velkov, V. (2003). An Archaeoastronomical Investigation of the Harman Kaya Rock-Cut Megacomplex in The Region of Dolna Chobanka Village, Momchilgrad Municipality. *Thracia* XV: 323-334.

Stoev, A. ve Maglova, P. (2014). Astronomy in the Bulgarian Neolithic. *Handbook of Archaeoastronomy and Ethnoastronomy*. 137. Ed. C.L.N. Ruggles. Newyork. https://www.researchgate.net/publication/278680153_Astronomy_in_the_Bulgarian_Neolithic/ (25.11.2021).

Stoev, A ve Maglova, P. (2015). Thracian Megalithic Sanctuaries in the Eastern Rhodopes Archaeoastronimical Aspects. *Megalithic Culture in Ancient Thrace.* (pp. 1-19). Eds: V. Markov, A. Stoev, A. Yankov. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press.

Stoev, A., Maglova, P. ve Spasova, M. (2018). Evolution Of Astronomical Facilities And Practices in Ancient Thrace. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 18 (4): 107-113

Storey, S. J. (1998). *Bithynia: History and Administration to the Erne of Pliny the Younger*. (Unpublished Master Dissertation) Edmonton, Alberta: University of Alberta, Department of History and Classics.

Stoyanov, T. (1997). *Early Iron Age Tumular Necropolis:Sboryanova.* Sofya: Svyat. Nauka.

Stoyanov, T. ve Stoyanova, D. (2016). Early Tombs of Thrace. Questions of Chronology and Cultural Context. *Tumulus as Sema Space, Politics, Culture and Religion in the First Millennium BC.* (pp. 313-338). Editors O. Henry and U. Kelp. Berlin/Boston: De Gruyter.

Stoyanova, D. (2015). Tomb Architecture. *A Companion to Ancient Thrace*. (pp. 158-179). Editors J. Valeva, E. Nankov, D. Graninger. Chichester: John Wiley and Sons. Blackwell.

Stoyanova, D. (2017). Doors of Tombs in Southeastern Thrace in the Pre-Roman Period. *Cities in Southeastern Thrace: Continuity and Transformation*. (pp. 29-60). Editors D. Stoyanova, G. Boykov, I. Lozanov. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press

Stoyanov, R.- Erim Özdoğan, A. (2014). Collection of Black- Figured and Red-Figured Pottery from the Excavations of the Menekşe Çatağı Settlement in Propontis *Trasactions of the Instute for the History of Material Culture*. 10: 166-179.

Strack, S. (2007). *Regional Dynamics and Social Change in the Late Bronze and Early Iron Age: a study of handmade pottery from southern and central Greece,* (Unpublished Doctoral Dissertation). Edinburgh: University of Edinburgh.

Stronk, J. P. (1998–1999). Crossing the Straits: the Persians in Thrace. *Talanta* XXX-XXXI: 55–72.

Suchowska-Ducke, P. (2015). The Dissemination of Naue II Swords: A Case Study on Long-Distance Mobility. *Forging Identities. The Mobility of Culture in Bronze Age Europe* 2. (pp. 257–265). Editors P. Suchowska-Ducke, S. S. Reiter, H. Vandkilde. Oxford: British Archaeological Reports 2771.

Szabó, G. V. ve Váczi, G. (2010). *Das Gräberfeld von Budapest-Békásmegyer*. Budapest: Ein Gräberfeld Der Spätbronzezeıt Von Budapest-Békásmegyer.

Szemerényi O. J. L. (1980). *Four old Iranian ethnic names : Scythian, Skudra, Sogdian, Saka*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Şahin, M. (2009). Görükle Mezarı Kurtarma Kazısı 2006 Yılı Sonuç Raporu. *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*. Cilt 4. (pp. 25-38). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara: 26-30 Mayıs 2008.

Şahin, M. (2012). Kırlangıç Kuyruğu Çatılı Görükle Mezarı. *Bursa'da Zaman* 2: 51-53.

Şahin, M. (2020). Ein Kammergrab mit Dromos in Görükle-Bursa. *Griechische Monumentalgräber Regionale Muster und ihre Rezeption im ägäischen Raum in klassischer und hellenistischer Zeit*. (pp. 205- 220). Editors C. Berns and C. Huguenot Düren: Shaker.

Şahin, R. (2013). *Ainos (Enez) Kazılarında Bulunan Kırmızı Figürlü Keramikler,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, M. (2019). Kültür Değişimleri ve Eğitim. *EKUAD JEDPR, Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 5(3): 458-466.

Şatıroğlu, A. (2021) *Küçük Gruplar Sosyolojisi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. Sosyoloji Lisans Programı ders notları. 145. https://www.pdfsayar.com/küçük gruplar sosyolojisi. (21.03.2021)

Şenel, A. (1995). *Siyasal Düşünceler Tarihi; Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayıncılık.

Şengör, A. M. C. (1979). The North Anatolian Transform Fault: its age, offset and tectonic sicnificance. *Journal of the Geological Society* 136 (3): 269–282.

Şengüler, İ. (2013). Ergene (Trakya) Havzası'nın jeolojisi ve kömür potansiyeli. *Maden Tetkik Arama. Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*: 16: 109-114.

Şerifoğlu, T. E., Düring, B. S. ve Glatz, C. (2012). Cide ve Şenpazar 2009-2010 Yılı Arkeolojik Araştırmaları. *Belleten* LXXVI (277) (Aralık 2012): 719-737.

Tacheva, H. M. (1983). *Eastern Cults in Moesia Inferior and Thracia (5th Century B.C.-4th Century A.D.*). Leiden: Brill Academic.

Takmer, B. (2000). Modern Bilimde Hint-Avrupa Anavatanı Sorunu ve Hitito-Luviler. *Adalya* IV: 21-58.

Tamsü Polat, R., Polat, Y. ve Lubotsky, A. (2020). An Idol-Shaped Stele with an Old Phrygian Inscription in the Territory of Nakoleia. *GEPHYRA Doğu Akdeniz Bölgesi Eskiçağ Tarihi ve Kültürlerini Araştırma Dergisi* 19: 45-68

Tanpınar, A. H. (1976). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Tasić, N. (1989). Prehistoric Migration Movements in the Balkans. *Migrations in Balkan History*. (pp. 29-39). Editors N. Tasić and D. Stošid. Belgrade: Srpska akademija nauka i umetnosti.

Tasca, G., Putzolu, C. ve Vicenzutto, D. (2017). Between the Po plain and middle-Danubian Urnfield cultures: Codroipo and the Friulian plain in 12th century BC. *Inter-regional contacts during the first millenium B.C. in Europe.Proceedings from the sessionorganized during the 19th meeting of European Association of Archaeologists*. (pp. 4-24). Düzenleyen: Philosophical faculty, University of Hradec Králové. Editors M.Trefný, B. Jennings. Pilsen. 5th- 9th September 2013.

Tassignon, Isabelle. (1998). Sabazios dans les panthéons des cités d'Asie Mineure. *Kernos* 11: 189–208.

Taylor, T. (1989). Iron and Iron Age in the Carpatho-Balkan region: aspects of social and technological change 1700–1400 B.C. *The Bronze Age–Iron Age transition in Europe*. (pp. 68–92). Editors M.L. Stig Sørensen, and R. Thomas. Oxford. British Archaeological Reports.

Taylor, T. (1994). Thracians, Scythians and Dacians, 800 BC–AD 300. *The Oxford Illustrated Prehistory of Europe.* (pp. 373-410). Editor B. Cunliffe. Oxford: Oxford University Press.

Tecar, T. I. ve Tecar, V. M. (2011). A Unique Cult Object Belonging to the Wittenberg Culture. *Bronze Age Rites And Rituals In The Carpathıan Basin Proceedings Of The International Colloquium From Târgu Mureş*. (pp. 77-86). Düzenleyen: Mureş Country Museum. Editors S. Berecki, R. E. Németh and B. Rezi. Târgu Mureș: 8–10 October 2010 Târgu Mureș.

Temür, A. (2018). Karadeniz'de Grek Kolonizasyonu ve Argonautlar. *XI. Uluslararası Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri*. (ss. 475-486). Dizenleyen İlk Adım Belediyesi. Editör M. Y. Erler. Samsun: 02-03 Aralık 2017.

Tenger, Bernhard (1999), Zur Geographie und Geschichte der Troas. *Die Troas. Neue Forschungen III, Asia Minor Studien* 33. (pp.103–180). Editor E. Schwertheim. Bonn: Dr. Rudolf Habelt Gmbh.

Teržan, B. (1995). Handel und Zosiale Oberschichten im Früheizenseit Südosteuropa. *Handel, Tausch und Verkehr im Bronze-und Früheizenseitlichen Südosteuropa*. (pp. 82-159). Editor B. Hänsel. München-Berlin: Südosteuropa-Gesellschaft; Prähistorische Archäologie in Südosteuropa Bd. 11.

Terzijska Ignatova, S. (2007). Some Observations on Zoomorphic Images from Western Bulgaria. *The Struma/Strymon Rıver Valley In Prehıstory. Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus*. (pp. 227-237). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov.

Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09–01.10.2004.

Theodossiev, N. (1996). Cult Clay Figurines in Ancient Thrace, Archaeological Evidence for the Existence of Thracian Orphism. *Kernos* 9: 219-226

Theodossiev, N. (2002). Mountain Goddesses in Ancient Thrace: The Broader Context. *Kernos Revue internationale et pluridisciplinaire de religion grecque antique* 15: 325-329.

Theodossiev, N. (2007). The Lantern-Roofed Tombs in Thrace and Anatolia: Some Evidence about Cultural Relations and Interaction in the East Mediterranean. *Thrace in the Graeco-Roman World: Proceedings of the 10th International Congress on Thracology, Komotini Alexandroupolis*. (pp. 02-613).Düzenleyen: National Hellenic Research Foundation. Editor. A. Iakovidou. Athen. 18-23 October 2005.

Thissen, L. (1993). New Insights in Balkan-Anatolian Connections in the Late Chalcolithic: Old Evidence from the Turkish Black Sea Littoral. *Anatolian Studies*. 43: 207-237

Tiryaki, S. G. (2016). Demirçağ Milyas Mezarlıkları ve Ölü-Gömme Gelenekleri Üzerine Bir Ön-Değerlendirme (Preliminary Evaluations on Necropoleis and Burials of Iron Age Milyas). *Adalya* XIX: 51-74.

Todorova, H. (1995). The Neolithic, Eneolithic and transitional period in Bulgarian prehistory. *Prehistoric Bulgaria*. *Monographs in World Archaeology 22*. (pp. 79-98). Editors D. W. Bailey and I. Panayotov. Madison.

Todorova, H. (2003). Prehistory of Bulgaria. *Recent Research in the Prehistory of the Balkans*. (pp. 257-328). Ed. D.V. Grammenos. Thessaloniki. Toffolo, M. B., Fantalkin, A., Lemos, I. S., Felsch, R. C. S., Niemeier, W.-D., Sanders, G. D. R., Finkelstein, I.ve Boaretto, E. (2013). Towards an Absolute Chronology for the Aegean Iron Age: New Radiocarbon Dates from Lefkandi, Kalapodi and Corinth. *PLOS ONE* 8(12):1-11.

Tonkova, M. (2015). Adornments. *Companion to ancient Thrace*. (pp. 212-228). Editors J. Valeva, E. Nankov and D. Graninger. New Jersey: Wiley-Blackwell

Thissen, L. (1993). New Insights in Balkan-Anatolian Connections in the Late Chalcolithic: Old Evidence from the Turkish Black Sea Littoral. *Anatolian Studies.* 43: 207-237.

Thomas, C. (1978). Found: the Dorians. Expedition *Magazine. Penn Museum, University of Pennsylvania. Spring* 1978: 21–25.

Tokgöz, D. (1975). Iğdır Tümülüs Kazısı Raporu. *Türk Arkeoloji Dergisi* 22(2): 151-157.

Tomay, B. (2017). Arkaik Dönem Çeşme Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme. *Prof. Dr. Recep Yıldırım'a Armağan*. (ss. 481-498). Ed. P. Pınarcık, B. Gökce, M. S. Erkek ve S. Coşğun Kandal. Ankara: Bilgin Kültür Sanat.

Tomezzoli, G. T.ve Reinhardt, S. S. (2016). The Philistine Inscription 4.5 from Ashkelon (Israel). *Advances in Anthropology*. 6: 45-50

Tončeva, G. (1980). *Chronologie du Hallstatt ancien dans la Bulgarie de Nord-est.* Sofia: Academia Litterarum Bulgarica, Institutum Thracicum.

Tonkov, N. (2008). Resistivity Survey Of Thracian Burial Mounds. *Geoarchaeology and Archaeomineralogy, Proceedings of the International Conference*. (pp. 325-328). Düzenleyen: Publishing House "St. Ivan Rilski". Editors. R. I. Kostov, B. Gaydarska. Sofia: 29-30 October 2008.

Tonkova, M. G. (1997), Traditions and Aegean influences on the jewellery of Thracia in Early Hellenistic times. *Archeologia Bulgarica*. I: 18-31.

Tonkova, M. (2010). On Human Sacrifice in Thrace (On Archaeological Evidence). *Tracii Şi Veciii Lor in Antihitate, The Thracians and Their Neighbours in Antiquity, Studıa In Honorem Valerii Sîrbu* (pp. 504-522). Editor I. Câdea. Brăila: Istrıs A Muzeului Brăilei "Caros I".

Tonkova, M. (2013). Gold Wreaths From Thrace. *The Thracians And Their Neighbors in the Bronze And Iron Ages, Proceedings Of The 12th International Congress Of Thracology* II. (pp. 413-445). Düzenleyen: Dâmboviţa County Council ve diğerleri Editors. V. Sîrbu and R. Ștefănescu. Târgoviște. 10th -14th September 2013.

Tonkova, M. (2015). Adornments. *A Companion to Ancient Thrace.* (pp. 212-228) Editors J. Valeva ve E. Nankov and D. Graninger. Chichester: John Wiley and Sons.

Topper, K. R. (2015). Dionysos Comes To Thrace: The Metaphor Of Corrupted Sacrifice And The Introduction Of Dionysian Cult In Images Of Lykourgos's Madness. *Arethusa* 48:139–171.

Trckova Flamee, A. (2010). *The Cult of Sabazios The Cult of a Gallo-Roman God on a Relief from Arlon/Aarlen (Belgium)?*. http://www.anistor.gr/english/enback/2010_2e_Anistoriton.pdf. (25.01.2021)

Triantaphyllos, D. (1995). Ancient Thrace. *The Region Eastern Macedonia Thracia*. (pp. 35-98). London: Brill.

Tsetskhladze, G. R. (1998). Greek Colonisation of Black Sea Area: Stages, Models, and Native Population. *Greek Colonisation of Black Sea Area*. (pp. 9-68). Editor. G. R Tsetskhladze. Stutgart: Franz Steiner Verlag.

Tsetskhladze, G. R. (2005). *Karadeniz'in Tarih ve Arkeolojisi Üzerine*. Çev. Sümer. Atasoy. İstanbul: Ege Yayınları.

Tsiafaki, D. (2000). The Allure and Repulsion of Thracians in the Art of Classical Athens. *Not the Classical Ideal, Athens and the Construction of the Other in Greek Art*. (pp. 364-389). Editor B. Cohen. Leiden: Brill.

Tsiafaki, D. (2012). East Greek Pottery at Karabournaki. *Archaic Pottery at the North Aegean and its Periphery, (700-480 B.C.). Proceedings of the Archaeological Meeting.* (pp. 227-238). Düzenleyen: ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Makedonya Ve

Trakya Araştırmaları Arkeoloji Enstitüsü). Editors M. Tiverios, V. Misailidou-Despotidou, E. Manakidou, A. Arvanitaki. Thessaloniki: 19-22 May 2011.

Tsiafaki, D. (2016). Ancient Thrace and the Thracians Through Athenian Eyes, *THRACIA* XXI: 261-282.

Tsirtsoni, Z. (2012). Formation or Transformation? The 4th Millennium BC in the Aegean and the Balkans. Western Anatolia before Troy. Proto-Urbanisation in the 4th Millennium BC? *Proceedings of the International Symposium held at the Kunsthistorisces Museum Wien*. (pp. 275-304). Düzenleyen: Austrian Academy of Sciences Editors B. Horejs and M. Mehofer. Vienna: 21-24 November 2012

Tsonev, L. V. ve Kolev Z. D. (2012). Bulgarian Megaliths – Present State And Future Research Directions. *Mediterranean Arhaeology and Archaeometry*. 12(2): 15-19.

Tsonev, L. V., Kolev Z. D. ve Dinchev Y. D. (2012). Thracian Megaliths: Typology, Construction, State. *Ancient Cultures in South-East Europe and Eastern Mediterranean – Megalithic Monuments and Cult Practices, Proceedings of the 1st International Symposium*. (pp. 182-193). Düzenleyen: South West University Neofit Rilskiresearch Center For Ancient European And East-Ern Mediterranean Cultures. Editor V. Markov. Blagoevgrad: October 12-15 2016.

Tsonev, L. V. (2019). Megaliths and physics. *10th Jubilee International Conference of the Balkan Physical Union,* February 2019. https://www.researchgate.net/publication/331380758_ Megaliths_ and_physics. (14.12.2021).

Tulunay, E. T. (1998). *Pelops'un Gizemi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Turan, Ş. (1990). *Türk Kültür Tarihi: Türk kültüründen Türkiye kültürüne ve evrenselliğe*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Turoğlu, H. ve Uludağ, M. (2013). Possible Hydrographic Effects Of Clımate Change On Lower Part Of Transboundary Meriç River Basin (Turkey). *Trakya University Journal of Natural Sciences*. 14(2): 77-85.

Türkteki, M. (2012). Batı ve Orta Anadolu'da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı. *Masrop E-Dergi* 7: 45-111

Tweten, L. (2015). *Evidence of Orphic Mystery Cult in Archaic Macedonian and Thracian Burials*. (Unpublished Master Dissertation). Columbia: University of British.

Tylor, E. B. (1871). *Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art, and custom*. London: Cornell University Library.

Tzochev, C. (2014). The Hellenistic Tomb of Mal Tepe in Thrace: A Reconsideration of Burial Sequence And Dating. *Ancient West and East* 13: 49-62

Tzochev, C. (2015). Trade. *A Companion to Ancient Thrace.* (ss.415-425). Editors J. Valeva, E. Nankov and D. Graninger. Chichester: John Wiley and Sons. Blackwell.

Uğurlu, S. ve Koca, K. (2010). Türk Kültürü ve Anadolu Müslümanlığı İlişkisi. *Akademik Bakış Dergisi*. 22: 1-10.

Uhnér, C., Ciugudean, H., Hansen, S., Becker, F., Bălan, G. ve Burlacu-Timofte, R. (2019). Teleac Hillfort in Southwestern Transylvania: the Role of the Settlement, War and the Destruction of the Fortifcation System. *Bronze Age Fortresses in Europe Proceedings of the Second International LOEWE Conference*. (pp. 177-200). Düzenleyen: Universität Frankfurt. Editors S. Hansen and R. Krause, Alba Julia. 9-13 October 2017

UNESCO (1982). *Mexico City Declaration on Cultural Policies.* http://portal.unesco.org/culture/en/ files/12762/11295421661mexico_en. pdf/mexico_en.pdf (15.05.2021)

Unger, M. (2008). Die Griechische Kolonisation des Schwarzen Meeres– Ein Überblick. https://www.academia.edu/3262124/Die_Griechische_Kolonisation_des_Schwarzen_Meeres_Ein_%C3%9Cberblick (28.12.2020)

Ussishkin, D. (1995). The destruction of Megiddo at the end of the Late Bronze Age and its historical significance.*Tel Aviv* 22: 240–267.

Ustinova, Y. (2009). Apollo Iatros; A Greek God of Pontic Origin. *EIKON, Beitrage zur antiken Bildersprache*. 9: 245-297.

Uzun, D. (2019). *Maydos Kilisetepe Höyüğü Orta Tunç Çağı Geç Dönem (Vı. Tabaka) Seramiği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünal, A. (1977). MÖ. II. Binyıl Anadolu'sunda Doğal Afetler. *Belleten* XLI (163): 423-446.

Ünal, A., Çakır, G., Çakır, A. ve Çiftçi, G. (2012). Istranca Dağları ve Çevresinin Kırsal Turizm Potansiyeli ve Alternatif Turizm Çeşitlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *II. Ulusal Kırsal Turizm Sempozyumu*, (ss. 1-7). Düzenleyen: Aksaray Üniversitesi. Aksaray: 20-22 Eylül 2012.

Ünsal, B. (2010). *Kuzeybatı Anadolu'da İlk Ve Orta Kalkolitik Çağ Geçiş Dönemi Mimarisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünsal, V. (2019). Eskiçağ Tarihinde Anadolu ve Balkan Kültürleri Arasındaki İlişkiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12(66): 441-449.

Üstünel, M. C. (2018) *Çanakkale Işıldak Tepealtı'nda Kısmen Sualtında Bulunan Tarih Öncesi Yerleşim İncelemeleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Váczi, G. (2007). Fehérvárcsurgó–Kisvár-domb (Várhegy) szerepe középső bronzkorunk kutatásában (The Fehérvárcsurgó–Kisvár-domb site in the research of the Middle Bronze Age hillforts of Hungary). *Ősrégészeti Levelek/Prehistoric Newsletter*. 8(9): 125–129.

Váczi, G. (2013). Cultural connections and interactions of Eastern Transdanubia during the Urnfield period. *Dissertationes Archaeologicae: ex Instituto*

Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae 3(1). (pp. 205-230). Editor D. Bartus. Budapest: Eötvös Loránd University, Institute of Archaeological Sciences.

Váczi, G. (2013a). Cultural connections and interactions in the Late Bronze Age cemetery of Budapest-Békásmegyer, Hungary. *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission Herausgegeben von Herwig Friesinger* 77: 45-63.

Váczi, G. (2022). The Cultural Position of a Late Bronze Age Community in The Interaction Network of The Early Urnfield Period. *Communicationes Archaeologicae Hungariae*. 2020: 81–102.

Vajsov I. (2007). Promachon-Topolnica. A typology of painted decorations and its use as a chronological marker. The Struma/Strymon river valley in prehistory. *Proceedings of the international symposium Strymon Praehistoricu*. (pp. 79-120). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09– 01.10.2004.

Valeva, J. (2006). Gold and Silver Vessels from Ancient Thrace. Part I: *Phialae. Bulletin of Miho Museum* 3: 19–37.

Valla, M. (2007). A Late Bronze Age cemetery in Faia Petra. The Struma/Strymon river valley in prehistory. *The Struma / Strymon river valley in prehistory*. *Proceedings of the international symposium Strymon Praehistoricu*. (pp. 359–372). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09– 01.10.2004.

Valla, M., Triantaphyllou, S., Halstead, P. ve Isaakidou, V. (2013). Handling of death at the end of the Late Bronze Age: the case of Faia Petra, 13th c. BC, Eastern Macedonia, Greece. *Brandbestattungen von der mittleren Donau bis zur Ägäis zwischen 1300 und 750 v. Chr.: Akten des internationalen Symposiums*. (pp. 231-248).Düzeneleyen: Österreichischen Akademie. Editors M. Lochner and F. Ruppenstein. Wien: 11- 12.Februar 2010.

Vandkilde, H. (2006). Warriors and Warrior Institutions in Copper Age Europe. *Warfare And Society Archaeological and Social Anthropological Perspectives*. (pp. 393- 422). Editors T. Otto; H. Thrane and H. Vandkilde. Aarhus: Aarhus University Press.

Van de Moortel, A. (2020). Sea Peoples from the Aegean: Identity, Socio-Political Context, and Antecedents. *Nomads of the Mediterranean: Trade and Contact in the Bronze and Iron Ages*. (pp. 318-335). Editors A. Gilboa and A. Yasur-Landau. Leiden: Brill.

Van Dongen, E. (2013). The overland Route: Intra- Anatolia Interaction ca. 1000-540 BC and the Transmission of the Alphabet. *Ancient West and East*. 12: 47-70.

Vanschoonwinkel, J. (2002). Earthquakes And The End Of The Mycenaean Palaces. *Les Études Classiques*.70: 123-137.

Vasić, R. (1995). Gütertausch und Fernbeziehungen im früheisenzeitlichen Serbien. *Handel, Tausch und Verkehr im bronze- und früheisenzeitlichen Südosteuropa*. 11. (pp. 349-362). Editor B. Hänsel. München-Berlin: Südosteuropa-Gesellschaft; Prähistorische Archäologie in Südosteuropa.

Vassileva, M. (1995). Thracians and Phrygians Cultural Zone: the Daskyleion Evidence. *Orpheus* 5: 27- 34.

Vassileva, M. (1997). Thrace and Phrygia. Some problems of the megalithic culture. *Actes 2e Symposium International des études thraciennes: Thrace ancienne. Epoque archaique, classique, hellenistique, romaine*. (pp.193-198). Komotini: 20-27 septembre 1992.

Vassileva, M. (1998). Greek Ideas Of The North And The East: Mastering The Black Sea Area. *The Greek Colonisation Of The Black Sea Area Historical Interpretation of Archaeology*. (pp. 69-78). Editor:G. R. Tsetskhladze. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Vassileva, M. (1998a). Thracian-Phrygian Cultural zone. *Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism, Proceeding of an International Symposium on The*

Archaeology, History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia. (pp. 13-17). Düzenleyen: Middle East Tecnical University. Editors N. Tuna, Z. Aktüre, M. Lynch. Ankara: 3-4 June. 1995.

Vassileva, M. (2001). Phrygia, Troy and Thrace. *Anatolian Iron Ages 5: Proceedings of the Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van*. (pp. 227-235). Editors A. Çilingiroğlu and G. Darbyshine. Van. 6-10 Aaugust 2001.

Vassileva, M. (2008). King Midas in Southeastern Anatolia. Anatolian Interfaces: Hittites, Greeks and their Neighbors. *Proceedings of an International Conference on Cross-Cultural Interaction*. (pp. 168-174). Düzenleyen: Emory University. Editors B. J. Collins, M. R. Bachvarova and I. C. Rutherford. Atlanta: September 17-19. 2004.

Vassileva, M. (2010). *Achaemenid Interfaces: Thracian and Anatolian representations of elite status.* https://www.academia.edu/1304243/Achaemenid_Interfaces/ (10.01.2021)

Vassileva, M. (2012). The Rock-Cut Monuments of Phrygia, Paphlagonia And Thrace: A Comparative Overview. *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity Aspects of archaeology and ancient history*. (pp. 243-252). Editor G.R. Tsetskhladze. Oxford: British Archaeological Reports.

Vassileva, M. (2014). Fibulae from Apollonia Pontica. *Archaeologia Bulgarica*. XVIII 2014 (1): 35-64.

Vassileva, M. (2015). Persia, *A Companion to Ancient Thrace*. (pp. 320-336). Editors J. Valeva, E. Nankov and D. Graninger. Chichester: John Wiley and Sons. Blackwell.

Vassileva, M. (2021). The Southeastern Balkans and the Late Bronze Age Aegean-Anatolian Network. *The Political Geography of western Anatolia in the Late Bronze Age (Innsbrucker Beitrage zur Sprachwissenschaft)*. (pp. 29-47). Editors I. Hajnal, E. Zangger, J. Kelder. Budapest: Archaeolingua. Series Minor No. 45.

Venedikov, I. ve Gerassimov, T. (1975). *Thracian Art Treasures*. Sofia: Bulgarski Houdozhnik.

Vranic, I. (2014). The Hellenization process and the Balkan Iron Age archaeology. *The Edges of the Roman World*. (pp. 33-47). Eds: M. A. Jankoviü, V. D. Mihajloviü, S. Babiü. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

Vryonis, S. (1999). Bir Dünya Uygarlığı: Bizans. *Cogito* 17: 37-50.

Voigt, M. M. (1994). Excavations at Gordion 1988-89: The Yassıhöyük Stratigraphic Sequence. *Anatolian Iron Ages 3: The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van*. (pp. 265-93). Ed. A. Çilingiroğlu ve D. H. French. Van, 6-12 August 1990.

Voigt, M. M. ve Henrickson, R. C. (2000). Formation of the Phrygian state: the Early Iron Age at Gordion. *Anatolian Studies* 50: 37-54.

Voigt, M. M. ve Henrickson, R. C. (2000a). The Early Iron Age at Gordion: The Evidence from the Yassıhöyük Stratigraphic Sequence. *The Sea Peoples and Their World: A Reassessment*. (pp. 327-361). Pennsylvania: University of Museum of Archaeology and Anthropology.

Wachsmann, S. (1982). The ships of the Sea Peoples. *The International Journal of Nautical Archaeology and Underwater Exploration*. 11(4): 291-304

Wachsmann, S. (2000). To the Sea of the Philistines. *The Sea Peoples and Their World: A Reassessment. University Museum Monograph* 108. (pp. 103–144). Editor E.D. Oren. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology.

Wachter, R. (2001). Troia'nın Hikâyesi Yazıya Geçiyor. *Düş ve Gerçek Troia Sergi Kataloğu*. (pp.77–80). Çev: S.Bulgurlu Gün. İstanbul: Homer Kitapevi ve Mercedes Benz AŞ.

Walberg, G. 1976 Northern intruders in Mycenaean IIIC? *Ameican Journal of Archaeology*. 80: 186-87

Waldbaum, N.B.C. (1983). *Metalwork from Sardis, Find Through 1974*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wardle, K. A. (1993). Mycenaean Trade and Influence in Northern Greece. *Proceedings of the International Conference Wace and Blegen. Pottery as Evidence for Trade in th Aegean Bronze Age 1939- 1989.* (pp. 117-141). Düzenleyen: American School of Classical Studies at Athens. Editors C. Zerner, P. Zerner and J. Winder. Athens, December 2-3, 1989.

Wardle, K.A. (1997). Change or continuity: Assiros Toumba at the transition from Bronze to Iron age. *Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 10A: 443–460.

Wardle, K.A. (1997a). The Prehistory of northern Greece: A geographical perspective from the Ionian Sea to the Drama plain. *Αφιέρωμα στον*. (pp. 509–541). Thessaloniki: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών (Makedon Araştırmaları Derneği).

Wardle, K. A., Halstead, P. ve Jones, G. (1980). Excavations at Assiros, 1975-9: A Settlement Site in Central Macedonia and Its Significance for the Prehistory of South-East Europe. *The Annual of the British School at Athens*. 75: 229-267.

Wardle, K.A. ve Wardle, D. (2007). Assiros Toumba. A brief history of the settlement. *The Struma/Strymon River Valley In Prehistory, Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus*. (pp. 451-479). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09 – 01.10.2004.

Wardle, K.A., Newton, M., ve Kunihol, P.I. (2007). Troy VIIb2 Revisited the date of the Transition from Bronze to Iron Age in the Northern Aegean. *The Struma/Strymon River Valley In Prehıstory, Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus*. (pp. 481-497). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09 – 01.10.2004.

Watkins, C. (1986). The Language Of The Trojans. *Troy And Troy War*. (pp.45–62). Düzenleyen: The Departments of Greek, Latin and Classical and Near Eastern Archaeology of Bryn Mawr College. Editor M.J. Mellink. Bryn: October 19. 1984.

Weissbein, I., Garfink, Y., Hasel, M. G., Klingbeil, M. G., Baruch, B. ve Misgav, H. (2020), The Level VI North-East Temple at Tel Lachish. Levant: *The Journal of the Council for British Research in the Levant, (Online) Journal homepage*: (pp. 1-29). https://www.tandfonline.com/loi/ylev20. (14.07.2021),

Wesselman, K. ve Gyr, A. (2001). Avrupa Düşüncesinin İdeolojik Bir Çıkış Noktası, Homeros'un İlyada'sından Bu Yana Avrupa-Asya Antagonizmi. *Düş Ve Gerçek Troia Sergi Katalogu*. (ss. 32-33). Çev. Selma Bulgurlu Gün. İstanbul: Homer Kitapevi ve Mercedes Benz AŞ.

Weninger, B., Alram, Stern, E., Bauer, E., Clare, L., Danzeglocke, U., Jöris, O., Kubatzki, C., Rollefso, G., Todorova, H., van Andel, T. (2007). Abrupt Climate Forcing observed at Early Neolithic sites in South-East Europe and the Near East. *The Struma/Strymon Rıver Valley In Prehistory, Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus*. (pp. 7-27). Düzenleyen: Museum of History-Kyustendil. Editors H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov. Kjustendil–Blagoevgrad (Bulgaria), Serres–Amphipolis (Greece): 27.09 – 01.10.2004.

Weninger, B. ve Jung, R. (2009). Absolute Chronology of the End of the Aegean Bronze Age. LH IIIC Chronology and Synchronisms III: LH IIIC Late and the Transition to the Early Iron Age. *Proceedings of the international Workshop.* (pp. 373-416). Düzenleyen: Austrian Academy of Sciences at Vienna.Editors S. Deger-Jalkotzy and A.E. Bächle. Vienna: February 23rd and 24th 2007.

Whitbread I. K. ve Livieratou, A. (2012). Early Iron Age Coarse-Ware Pottery in Context New Finds From The Settlement Of Xeropolıs At Lefkandi. *Mediterranean Archaeology*. 25: 173-180.

White, M. E. (1961). Greek Colonization. *The Journal of Economic History.* 21 (4): 443-454.

Williams, R. (1960). *Culture and Society: 1780-1950*. Newyork: Columbia University Press.

Williams, Raymond. (2005). *Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı*. (Çev. Savaş Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları

Wilson, T. (1899). *Arrowpoints, Spearheads, and Knives of Prehistoric Times*. Washington: Kessinger Publishing

Winckler, H. (1907). *The History of Babylonia and Assyria*. Newyork: Lecturable.

Włodarczak, P. (2017). Kurgan Rites in the Eneolithic and Early Bronze Age Podolia in Light of Materials from the Funerary Ceremonial Centre at Yampil. *Baltic-Pontic Studies*. 22: 246-283.

Woolf, G. (1993).Rethinking the Oppida. *Oxford Journal of Archaeology*. 12(2): 223-234.

Woudhuizen F. C. (2006). *The Ethnicity of the Sea Peoples/De Etniciteit van de Zeevolken*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Rotterdam: Erasmus University.

Woudhuizen F. C. (2008-2009). Phrygian and Greek. *Talanta* XL-XL1: 181-217.

Woudhuizen F. C. (2012). The Saga of the Argonauts: A Reflex of Thraco Phrygian Maritime Encroachment on the Southern Pontic Littoral. *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity*. (pp. 263-271). Ed.G. R. Tsetskhladze. Oxford: British Archaeological Reports.

Woudhuizen, F. C. (2019). *Etruscan as a Colonial Luwian Language: The Comprehensive Version.* Amsterdam: Dutch Archaeological and Historical Society.

Wright, J. C. (2006). The Formation of the Mycenaean Palace. *Ancient Greece: From The Mycenaean Palaces To The Age of Homer*. (pp. 7-52). Editors S. Deger-Jalkotzy and I. S. Lemos Edinburgh: Edinburgh Leventis Studies.

Wycherley, R.E. (1993). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, Çev. Nur Nirven ve Nezih Başgelen, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Yadin, Y. (1972). The Earliest Representation of a Siege Scene and a 'Scythian Bow' from Mari. *Israel Exploration Society* 22(2/3): 89-94.

Yahalom-Mack, N., Eliyahu-Behar, A., Martin, M. A. S., Kleiman, A., Shahack-Gross, R., Homsher, R. S., Gadot, Y. ve Finkelstein I. (2017). Metalworking at Megiddo during the Late Bronze and Iron Ages. *Journal of Near Eastern Studies* 76 (1): 53-74.

Yahşi, T. (1998). *Bursa'nın Tarihi Coğrafyası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.

Yakar, J. (1976). Hitite Involvement in Western Anatolia. *Anatolian Studies*. XXVI: 117–128.

Yalçıklı, D. (2018). Balıkesir (Dursunbey, Altı Eylül, Karesi ve İvrindi) Yüzey Araştırması, 2016. *35. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt: 1: (ss. 347-363). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Bursa: 22-26 Mayıs 2017.

Yalçın, Ü. (1999). Early iron metallurgy in Anatolia. *Anatolian Studies* 49: 177–87

Yaltırak, C. ve Alpar, B. (2002). Evolution of the Middle Strand of North Anatolian Fault and shallow Seismic investigation of the Southeastern Marmara Sea (Gemlik Bay). *Marine Geology*. 190(1- 2): 307-327.

Yaltırak, C., Alpar, B., Sakınç, M. ve Yüce, H. (2000). Origin of the Strait of Çanakkale (Dardanelles): regional tectonics and the Mediterranean–Marmara incursion. *Marine Geology.* 164(3-4): 139-156.

Yaneva, M., Todorova, N., Katsarov, G., Petrova, V. ve Bacvarov, K. (2017). By the rivers of Nova Nadezhda: dynamics of human–environment interaction at a prehistoric site in Upper Thrace. *Geologica Balcanica*. 46 (2): 65–72

Yankov, A. ve Georgieva, G. (2015). Thracian Megalithic Sanctuaries from the Eastern Rhodopes. Ethnological Aspects. *Megalithic Culture in Ancient Thrace*.

(pp.20-30). Eds: V. Markov, A. Stoev, A. Yankov. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press.

Yarcı, G. (2017). Vize Kalesi: Surlar ve Kalede Hayat. *Bozkırdan Batıya Prof. Dr. Hüseyin Salman'a Armağan*. (ss. 269-343). Editör G. Yarcı, İstanbul: Epsilon.

Yavaş, H. K. (2012).*Trakya Havzası'nın Batısında KD-GB Doğrultulu Fay Sisteminin Kaf ve Trakya Fay Sistemi İle İlişkisi ve Havzada Çökelen Birimler Üzerindeki Etkilerinin Araştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yavuz, M. F. (2005). Antik Çağlarda Gelibolu Berzahında İnşa Edilen Savunma Duvarları. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 41: 1-16

Yavuz, M, F. (2019) Byzantion ve Odrys Krallığı. *Seleucia*. 9: 325-334.

Yazıcı, M. (2016). Göçerlerde Toplumsal Yapı ve Çöküş Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 26(1):191-208.

Young, R. S. (1956). The Campaign of 1955 at Gordion: Preliminary Report. *American Journal of Archaeology*. 60(3): 249-266.

Young, R. S. (1968).*Gordion: A Guide to the Excavations and Museum*. Ankara: Ankara Turizmi, Eski Eserleri ve Müzeleri Sevenler Derneği.

Young, R. S. (1969). Old Phrygian Inscriptions from Gordion: Toward a History the Phrygian Alphabet. *Hesperia* 38(2): 252-296.

Yumaklı, H. (2016). *Aşağı Pınar Höyüğü Kalkolitik Dönem Çanak Çömleğinin Yeniden Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, K. ve Hidayetoğlu, M.L. (2006). Geleneksel Türk evi süsleme özelliklerinin ve yapım tekniklerinin çeşitliliği üzerine bir inceleme. *9. Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu*. (ss. 333-339). Düzenleyen: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi. İzmir: 16-18 Kasım 2006.

Yıldırım, Ş. (2008). *Doğu Trakya'da Mezar Tepelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, Ş. (2018). Gökbel Köyü Hamas Kıranı Tümülüsü. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 11(2): 1295- 1315.

Yıldırım, Ş. ve Demirci B. N. (2016). The rescue excavation of the Hacılarobası tumulus. *The Black Sea in the Light of New Archaeological Data and Theoretical Approaches Proceedings of the 2nd International Workshop on the Black Sea in Antiquity*. (pp. 225-238). Editor. M. Manoledakis. Thessaloniki: 18-20 September 2015.

Yıldız, D., Yıldız, D., Güneş, M. Ş. (2019). The Emerging Flood Risk on the Lower Part of Transboundary Meric/Maritsa River Basin. *International Journal of Scientific and Technological Research*. 5(9): 1-12

Yılmaz, Z. (1994). Pınarhisar İslambey A Tümülüsü. *IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*. (ss.165-184). Düzenleyen: Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Marmaris. 26-29 Nisan 1993.

Yılmaz, D. (2017). Neolitik Çağ'dan Demir Çağı Sonuna Kadar Çanakkale İli Merkez İlçesi 2016 Yılı Yüzey Araştırması. *35. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. (Cilt 1). (ss. 365-387). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Bursa. 22-26 Mayıs 2017.

Yılmaz, D. (2018). Neolitik Çağ'dan Demir Çağı Sonuna Kadar Çanakkale İli Merkez İlçesi 2017 Yılı Yüzey Araştırması. *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt 1. (ss. 455-478). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Çanakkale. 07-11 Mayıs 2018.

Yılmaz, D. (2018a). 2016 - 2017 Yılı Çanakkale İli Merkez İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi: İlk Sonuçlar. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(1): 3-23.

Yiğitpaşa, D. ve Öztürk O. (2017). Erken Tunç Çağı Anadolusu'nda Balkan Etkileri. *X. Uluslararası Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri*. (ss. 243-268). Düzenleyen: Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği vdğ. Editör M.Y. Erler. Samsun. 03-04 Aralık 2016.

Yon, M. (2006). *The City of Ugarit at Tell Ras Shamra*. Eisenbrauns Winona Lake, Indiana.

Yükmen Edens, B. (2004). Adana, Şanlıurfa ve Hatay İlleri 2002 Yılı Megalitizm Yüzey Araştırması. *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Cilt. 2. (ss. 315-324). Düzenleyen: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. Ankara. 26-31 Mayıs 2003.

Zavyalov, V. I. ve Terekhova, N. N. (2018). Two iron technology diffusion routes in Eastern Europe, *Archeologické rozhledy* LXX: 328–334

Zangger, E. (1994). Landscape Changes around Tiryns during the Bronze Age. *American Journal of Archaeology*. 98(2):189-212

Zanoci A., Kulkova, M. A., Băţ, M. ve Kulkov, A. M. (2020). Early Iron Age Pottery From Saharna Mare–Dealul Mănăstirii: Interdisciplinary Approach. *Peuce Serie Nouă* XVIII: 67-110.

Zdravkova D. Y. (2008). From Late Bronze to Early Iron Age - Thracian Sanctuaries in the Eastern Rhodopi Mountain – Bulgaria. *Anodos. Studies of the Ancient World*. 6-7 (2006-2007): 493-507.

Zimonyi, I. (2018). Ortaçağ Avrupa Tarihinde Göçebe Unsuru. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 3(1): 154-166.

Zotoviç, M. (1989-1990), Investigations of Prehistoric Burial Mounds in the Poblacnica Valley and the Genesis of the Early Bronze Age in Western Serbia. *Starinar* XL-XLI: 78-81.

KİRİL ALFABE İLE YAZILMIŞ KAYNAKLAR

Агре, Д. (2005). семеи́ гробни съоръженията от територията на Центпална странджа. земите на българия на тракийската. *КУЛТУРА*. II: 104-109. (Appe, D.(2005). Orta Istranca topraklarından aile mezarlıkları. Bulgaristan Trakyası. *Kültür* II: 104-109).

Златовскæая, Т. Д. ve Мелюкова, А. И (ed). (1969). *Ревние Фракйцьі В Северном Причерноморье*, Москво. (Zlatovskaya, T.D. ve Melyukova, A. İ. (ed). (1969). *Kuzey Karadeniz Bölgesinde Traklar*. Moskova

Нехризов, Г. (2019). Най-раиите периди висторията на Източните Родопи. *Археологически паметниии. КърджаЛи на историчската* карта. (pp. 27-54). КърджаЛи. (Nekhrizov. G. (2019). Doğu Rodopların tarihini okumak. *Arkeolojik anıtlar*. Kırcaaili'nin Tarihi Coğrafyası. (ss. 27-54). Kırcaali)

Нехризов, Г. (2010). Източнородопските долмени. Мегалитни гробни съоръжения от водосборния район на Бяла река. В Сб. Югоизточна България II-I хилядолетие пр. Сб. Югоизточна България II-I хилядолетие пр. (pp. 85-95). Хр., Варна. (Nekhrizov. G. (2010). Doğu Rodop dolmenleri. Güneydoğu Bulgaristan, Byala Reka Vadisinin megalitik mezar yapıları. MÖ. 2-1. Bin yılda Güneydoğu Trakya. (ss. 85-95.). Karnobat: Zograf)

Цонев, Л.; Колев, Д. ve Динчев, Я. (2011). Долмените В Сакар Планина. Съюз На Учените В България – Смолян Юбилейна национална научна конференция с международно участие: "ЧОВЕКЪТ И ВСЕЛЕНАТА". (pp. 331-345). 6-8 октомври 2011 г., Смолян. (Tsonev, L.; Kolev, D. ve Dinchev, J. (2011). Sakar Dağı'ndaki Dolmenler. Bulgaristan Bilim Akademisi. Uluslararası katılımlı Ulusal Bilimsel Konferansı: 'İnsan ve Evren'. 6-8 Ekim 2011. Smolyan)

Кашуба, М.Т. (2000), Раннее Железо В Лесостепи Между Днестром И Сиретом (Культура Козия-Сахарна)/ Early Iron in forest-steppe between Dniester and Siret (Cozia-Saharna culture). Stratum plus, Nr. 3, 241-488. (Kashuba, M.T. (2000),

Dinyester ve Siret arasındaki orman bozkırlarında Erken Demir Çağı (Cozia-Saharna) kültürü. Nr. 3, 241-488.)

Лещаков, К. (2002a). бронзовата епоха горнотракийската низина. годишник на софийския университет "св. Климент охридски" исторически факултет - специалност археология, Том 3/ Annualre oe L'unnersltеoe Sofia "St. Kliment Ohriosıı" Faculte O'histolre - Studia Arcнaeologica, Tote 3, 141- 216. (Leshtakow, K. (2002a). Tunç Çağı'nda Yukarı Trakya Ovası. Sofya Üniversitesi Yıllığı "St. Kliment Ohrid" Tarih Fakültesi- Arkeoloji Bilim Dalı Cilt 3, 141- 216.)

Тодорова, Х. 1973: Тридесет години праисторически проучвания в България. Векове 4/5, 84–94. (Todorova, X. 1973: Bulgaristan'ın Otuz Yıllık Prehistorya Araştırmaları. Vekove 4/5, 84-94.)

Христов, И. (2004). тракийски накитни съкровища (ix-vi в. пр. хр.) от фонда на националния исторически музей. Национален исторически музей – София Известия. XIV:43-67. (Hristos, İ. (2004). Ulusal Tarih Müzesi Arşivindeki Trak Mücevher Hazineleri (MÖ 9-6 yüzyıl). Ulusal Tarih Müzesi - Sofya Haberleri. XIV:43-67.).

EKLER

EK.A

KÜÇÜK BULUNTU GÖRSEL VE BİLGİLERİ

EK.1

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1335 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Yemek Kabı
Hamur	Açık Gri: 10 YR- 7/1 Taşçık ve az mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: 10 YR- 5/1 Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 5/1
Ölçü	A. Çap: 27,5 cm

EK.2

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1336 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Yemek Kabı/Çanak
Hamur	Kırmızımsı Sarı: 7,5 YR- 5/6 Taşçık ve mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1 Mat, yoğun is lekesi
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1
Ölçü	A. Çap: 19 cm

EK.3

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1337
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Sarımsı kırmızı: 5 YR- 5/6 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1 perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1 mat
Ölçü	A. Çap: 9.1cm

EK.4

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1338 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Gri: 7,5 YR- 5/1 Az taşçık katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR-3/1 Perdahlı
İç Yüzey	Gri: 7,5 YR-5/1 mat
Ölçü	A. Çap: 8,7 cm

EK.5

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1340 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Çift Kulplu İçki Kabı
Hamur	Gri: 10 YR- 5/1 Taşçık katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1 mat
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1 mat
Ölçü	A. Çap: 10.3 cm

EK.6

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1341 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Kırmızımsı Sarı: 7,5 YR- 6/6 Taşçık ve az mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Açık kahverengi: 7,5 YR- 6/6 Mat
İç Yüzey	Açık kahverengi: 7,5 YR- 6/6
Ölçü	A. Çap: 8,5 cm

EK.7

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1342 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Sarımsı Kırmızı: 5 YR- 5/8 Taşçık katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Astarsız, kaba perdahlı
İç Yüzey	Astarsız
Ölçü	A. Çap: 12 cm

EK.8

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1344 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/4 Taşçık katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR-3/1 Mat
İç Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR-3/1 Mat
Ölçü	A. Çap: 10,3 cm

EK.9

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1345 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Açık kahverengi: 7,5 YR- 6/4 Taşçık ve az mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1 Mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1
Ölçü	A. Çap: 11,2 cm

EK.10

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1346
Adı	Sürahi / Kupa (Edirne Müz. Env.)
Hamur	Gri: 10YR-5/1 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1 perdahlı mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1 perdahlı mat
Ölçü	A. çap: 12 Cm

EK.11

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1348 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/4 Taşçık katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: 7,5 YR-5/1 Perdahlı
İç Yüzey	Gri: 7,5 YR-5/1
Ölçü	A. Çap: 9,9 cm

EK.12

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1349
Adı	Sürahi/ Kupa (Edirne Müz. Env.)
Hamur	Gri: 10YR-5/1 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1 perdahlı mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1 perdahlı mat
Ölçü	A. Çap 9.1 cm

EK.13

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1350
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Kırmızımsı Sarı: 5 YR- 6/6 Taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyahımsı Gri: 5 YR- 2,5/1 mat
İç Yüzey	Siyahımsı Gri: 5 YR- 2,5/1 mat
Ölçü	A. Çap: 6.6cm

EK.14

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1352 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Açık kahverengi: 7,5 YR- 6/4 Taşçık ve az mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/3 Mat, Yoğun is kaplı
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/3
Ölçü	A. Çap: 8,4 cm

EK.15

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1353
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Sarımsı kırmızı: 5YR-5/6 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 5 YR- 3/1 perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 5 YR- 3/1 mat
Ölçü	A. Çap: 10.6 cm

EK.16

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1354
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Sarımsı kırmızı: 5YR-6/6 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu gri: 7.5 YR-4/1 mat
İç Yüzey	Koyu gri: 7.5 YR-4/1 mat
Ölçü	A. Çap: 10.9 cm

EK.17

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1355
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/3 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1 mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1 mat
Ölçü	A. Çap: 9.1 cm

EK.18

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1356
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 5/4 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR- 5/1 mat
İç Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR- 5/1 mat
Ölçü	A. Çap: 8.8cm

EK.19

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1357
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Grimsi kahverengi: 10YR-5/2 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1 perdahlı mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1 perdahlı mat
Ölçü	A. Çap: 8.4 cm

EK.20

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1358
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	? Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1 Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1 mat
Ölçü	A. Çap: 10.2cm

EK.21

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1359 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Kırmızımsı Sarı: 5 YR- 6/8 Taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Sarı: 5 YR- 6/8 mat
İç Yüzey	Kırmızımsı Sarı: 5 YR- 6/8 mat
Ölçü	A. Çap: 8.4 cm

EK.22

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1361 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Açık kahverengi: 7,5 YR- 6/4 Taşçık ve az mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1 Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1
Ölçü	A. Çap: 10,3 cm

EK.23

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1362 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Kırmızımsı Sarı: 7,5 YR- 7/6 Taşçık ve az mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1 Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 5 YR- 3/1
Ölçü	A. Çap: 9,1 cm

EK.24

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1363 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	? Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Açık kahverengi: 7 YR- 6/4 perdahlı
İç Yüzey	Açık kahverengi: 7 YR- 6/4 perdahlı
Ölçü	A. Çap: 8.9 cm

EK.25

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1364
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Gri: 10YR-5/1 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 3/1 perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 3/1 mat
Ölçü	A. Çap: 12.5 cm

EK.26

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1365 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Kırmızımsı Sarı: 7,5 YR- 7/6 Taşçık ve mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR 5/6 mat
İç Yüzey	-
Ölçü	A. Çap: 7,5 cm

EK.27

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1366 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Sarımsı Kırmızımsı: 5 YR- 5/6 Taşçık ve mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	-
İç Yüzey	-
Ölçü	A. Çap: 10,4 cm

EK.28

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1367 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Kupa
Hamur	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/4 Taşçık katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR-2,5/1 Mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR-2,5/1 mat
Ölçü	A. Çap: 10,4 cm

EK.29

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1535 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Depolama Kabı
Hamur	Açık Gri: 7,5 YR- 5/6 Taşçık ve az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	
İç Yüzey	
Ölçü	A. Çap: 27,5 cm

EK.30

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1796 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Tören Kabı
Hamur	Açık Kahverengi: 10 YR- 7/4 Az taşçık ve az mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1 Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 5 YR- 4/1
Ölçü	

EK.31

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1797 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Kırmızımsı Sarı: 5 YR- 6/6 Taşçık ve az mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 5 YR- 3/1 Mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 5 YR- 3/1
Ölçü	A. Çap: 12,3 cm

EK.32

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1798 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Kırmızımsı Sarı: 5 YR- 5/8 Taşçık ve az mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 5 YR- 3/1 Mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 5 YR- 3/1
Ölçü	A. Çap: 11,3 cm

EK.33

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1799
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/3 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1 mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1 mat
Ölçü	

Ek s.11

EK.34

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1800 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Kupa
Hamur	Koyu Kahverengi: 10 YR- 7/4 Az taşçık katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR-3/1 Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR-3/1 mat
Ölçü	A. Çap: 10,7 cm

EK.35

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1801 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/4 Taşçık katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR-3/1 Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR-3/1 Mat
Ölçü	A. Çap: 11 cm

EK.36

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1802
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Açık Kahverengi: 10 YR- 6/3 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 2/1 mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 2/1 mat
Ölçü	A. Çap: 10.2 cm

EK.37

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1803 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Yemek Kabı/Çömlek
Hamur	Kırmızımsı Sarı: 7,5 YR- 6/6 Az taşçık katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 10 YR-2/1 Mat
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR-2/1 Mat
Ölçü	A. Çap: 16,5 cm

EK.38

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1360 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR-5/4 Taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 5 YR- 5/1 perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 5 YR- 5/1 mat
Ölçü	A. Çap: 8.8 cm

EK.39

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1343
Adı	Sürahi / Kupa (Edirne Müz. Env.)
Hamur	Gri: 10YR-5/1 Az taşçık, mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1 perdahlı mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1 perdahlı mat
Ölçü	A. çap: 9,6 cm

EK.40

Buluntu Yeri	Taşlıcabayır Tümülüsü
No	1347 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi/ Kupa
Hamur	Açık Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 6/4 Taşçık katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Sarımsı Kırmızı: 5 YR-5/6 Perdahlı
İç Yüzey	Sarımsı Kırmızı: 5 YR-5/6 Mat
Ölçü	A. Çap: 12,7 cm

EK.41

Buluntu Yeri	Arpalık Dolmeni
No	2353 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi / Kupa
Hamur	Koyu Gri (?): 10 YR- 3/1 Taşçık ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N mat
İç Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	A. Çap: 10,5 cm

EK.42

Buluntu Yeri	Arpalık Dolmeni
No	2354
Adı	Sürahi / Kupa
Hamur	Kırmızımsı kahverengi: 2,5 YR- 4/3 Taşçık ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N mat
İç Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	A. Çap: 10,6 cm

EK.43

Buluntu Yeri	Arpalık Dolmeni
No	2667 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi / Kupa
Hamur	Kırmızı: 10R-5/6 Taşçık katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N mat
İç Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	A. Çap: 10,4 Cm

EK.44

Buluntu Yeri	Arpalık Dolmeni
No	2668 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Sürahi / Kupa
Hamur	Açık sarımsı kahverengi: 10YR- 6/4 Taşçık ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N mat
İç Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	A. Çap: 10,4 cm

EK.45

Buluntu Yeri	Arpalık Dolmeni
No	2669
Adı	Sürahi / Kupa
Hamur	Sarımsı Kahverengi: 10 YR- 6/3 Taşçık ve mika katkılı, orta/Yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 10 YR- 4/3 Perdahlı
İç Yüzey	Kahverengi: 10 YR- 4/3
Ölçü	Ağız Çapı: 7,9 cm

EK.46

Buluntu Yeri	Arpalık Dolmeni
No	2670
Adı	Sürahi / Kupa
Hamur	Kırmızımsı Sarı: 5 YR- 6/6 Taşçık ve mika katkılı, orta/Yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Hamur Rengi Kaba perdahlı, pişme kaynaklı siyah alacalanma
İç Yüzey	-
Ölçü	Ağız Çapı: 7,1 cm

EK.47

Buluntu Yeri	Arpalık Dolmeni
No	2671
Adı	Sürahi / Kupa
Hamur	Sarımsı Kahverengi: 10 YR- 5/4 Taşçık ve mika katkılı, orta/Yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 11,3 cm

EK.48

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	1782 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Depolama Kabı
Hamur	Açık Kırmızı: 2,5 YR- 6/6 Taşçık ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızı: 10 R- 4/8
İç Yüzey	Kırmızı: 10 R- 4/8
Ölçü	

Ek s.16

EK.49

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	1783 (Edirne Müz. Env.)
Adı	Yemek Kabı/ Derin Kase
Hamur	Açık Kahverengi: 7,5 YR-6/4 Az taşçık katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Kırmızımsı Gri: 5 YR- 4/2 mat
İç Yüzey	Koyu Kırmızımsı Gri: 5 YR- 4/2
Ölçü	A. çap: 31Cm

EK.50

Buluntu Yeri	Arpalık Dolmeni
No	HAC. 1
Adı	Çift Kulplu İçki Kabı
Hamur	Koyu Gri (?): 10 YR- 3/1 Az Taşçık ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	

EK.51

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 2
Adı	Depolama Kabı Prç.
Hamur	Çok Koyu Gri+ Kırmızımsı Kahverengi: 10 YR- 3/1 5 YR- 4/4 Taşçık ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 4/3 Mat
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 4/3
Ölçü	A. Çapı: 36 cm

EK.52

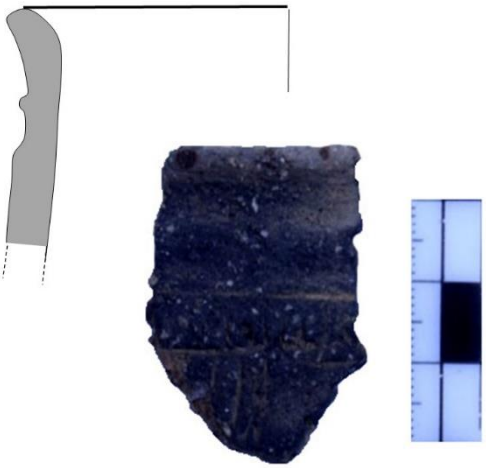
Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 3
Adı	Kase Ağız Prç.
Hamur	Kahverengi: 10 YR- 4/3 Taşçık ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: GLEY 1- 2,5/n Mat
İç Yüzey	Koyu gri: 10 YR- 4/3
Ölçü	Ağız Çapı: 10 cm

EK.53

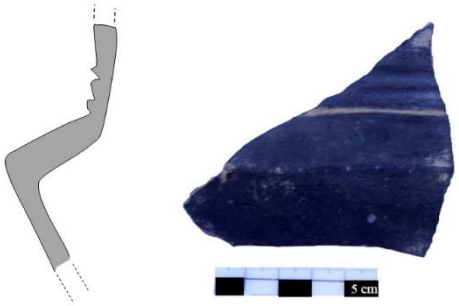
Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 4
Adı	Kase Ağız Prç.
Hamur	Kahverengi: 7,5 YR- 4/3 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 28 cm

EK.54

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 5
Adı	Kupa Ağız Prç.
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 10 cm

EK.55

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 6
Adı	Kupa Boyun ve Gövde Prç.
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Pedahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1
Ölçü	

EK.56

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 7
Adı	Kupa Ağız ve Boyun Prç.
Hamur	Çok Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Az taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	A. Çap: 8 cm

EK.57

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 8
Adı	Kupa Ağız prç
Hamur	Koyu Gri : Gley 1- 4/N Az Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/üst dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri/Siyah: GLEY 1- 3/N
Ölçü	A. Çap: 12 cm

EK.58

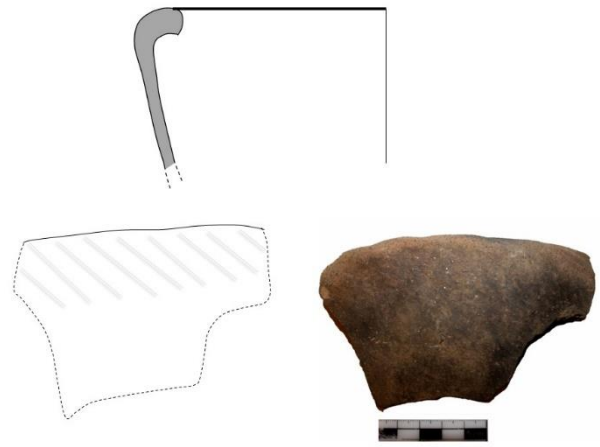
Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 9
Adı	Kupa Kulp ve Ağız prç.
Hamur	Koyu Gri : Gley 1- 4/N Az mika katkılı, iyi dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: GLEY 1- 4/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N
Ölçü	

EK.59

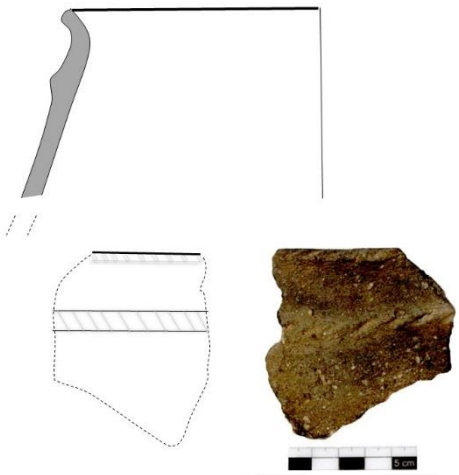
Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 10
Adı	Kupa Ağız prç
Hamur	Siyah: Gley 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: Gley 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N
Ölçü	A. Çap: 12 cm

EK.60

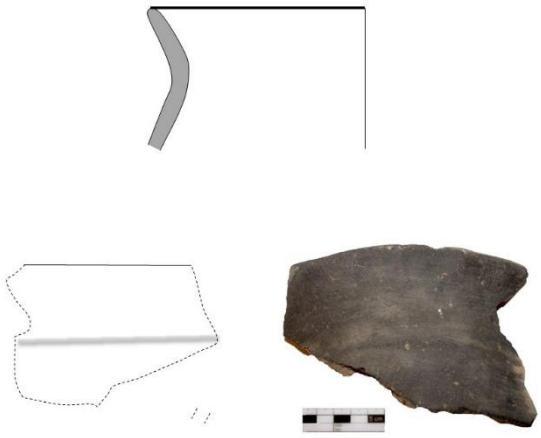
Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 11
Adı	Derin Çanak Ağız Prç.
Hamur	Kahverengi ile karışık Siyah: 7,5 YR- 2,5/1 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR- 4/1 Ağız kenarında kahverengi tonlarda astarlı, Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	A. Çap: 44 cm

EK.61

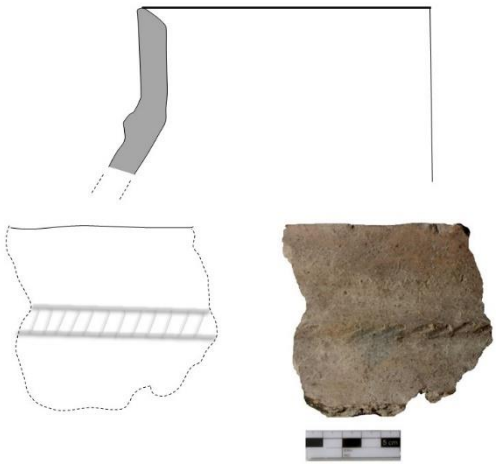
Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 12
Adı	Depolama Kabı Ağız Prç.
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, düşük dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR- 4/1 Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR- 4/1
Ölçü	A. Çap:28 cm

EK.62

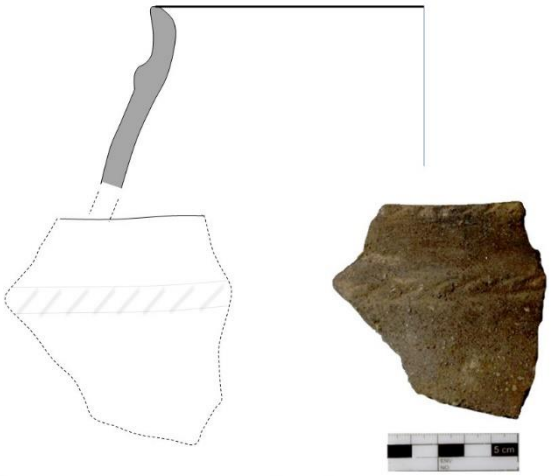
Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 13
Adı	Geniş Kap Ağız Prç.
Hamur	Siyah+ Kahverengi: GLEY 1- 2,5/N 7,5 YR-4/2 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Sitah: GLEY – 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR- 4/1
Ölçü	A. Çap:38 cm

EK.63

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 14
Adı	Depolama Kabı Ağız ve gövde Prç.
Hamur	Siyah+ Sarımsı Kahverengi+ Kırm. Kahverengi: GLEY 1- 2,5/N 5 YR-4/6 5 YR-4/3 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: 5 YR – 5/1 Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 4/4
Ölçü	A. Çap:39 cm

EK.64

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 15
Adı	Depolama Kabı Ağız ve gövde Prç.
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR – 3/1 Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Kahverengi: 7,5 YR- 3/2
Ölçü	A. Çap:30 cm

EK.65

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 16
Adı	Depolama Kabı Ağız ve gövde Prç.
Hamur	Çok Koyu Gri: 10 YR – 3/1 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 10 YR – 5/3 Yer yer siyah alacalı, Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Koyu gri: 10 YR- 4/1
Ölçü	A. Çap: 30 cm

EK.66

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 17
Adı	Geniş Kap gövde Prç.
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/Yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.67

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 18
Adı	Kap gövde Prç.
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/Yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.68

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 19
Adı	Kap Ağız Kenarı Prç.
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/Yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N Mat
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N

EK.69

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 20
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/Yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Mat
İç Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 4/6

EK.70

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 21
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 4/4 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 5YR- 4/1 Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 4/4

EK.71

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 22
Adı	Kap Ağız Kenarı Prç.
Hamur	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 4/4 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 4/4 Yer yer siyah is lekeleri Kaba perdahlı
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 4/4

EK.72

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 23
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Siyah: Gley 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: 7,5 YR- 5/1 Yer yer siyah is lekeleri Kaba perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1

EK.73

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 24
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Koyu Kırm. Kahverengi + Siyah: 5 YR- 3/2 Gley 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: 5 YR- 2,5/1 Mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 5 YR- 3/1

EK.74

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 25
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Sarımsı Kırmızı+ Siyah: 5 YR- 5/6 Gley 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 5 YR- 4/1 Mat
İç Yüzey	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/4

EK.75

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 26
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Siyah: Gley 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: Gley 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1

EK.76

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 27
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Siyah + Koyu Kahverengi: Gley 1- 2,5/N 7,5 YR-3/3 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: Gley 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 4/3

EK.77

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 28
Adı	Kulp (?) Prç.
Hamur	Koyu Gri: Gley 1- 4/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: Gley 1- 4/N Perdahlı

EK.78

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 29
Adı	Kulp Prç.
Hamur	Siyah : Gley 1- 2,5/N 7,5 YR-3/3 Taşçık, kum ve mika katkılı, ortadereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: Gley 1- 3/N Perdahlı

EK.79

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 30
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Siyah + Kahverengi: Gley 1- 2,5/N 7,5 YR-4/2 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: Gley 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 3/1

EK.80

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 31
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Siyah : Gley 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: Gley 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: Gley 1- 2,5/N

EK.81

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 32
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Siyah : Gley 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1 Perdahlı- mat
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1

EK.82

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 33
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Kahverengi : 7,5 YR- 4/4 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR- 4/1 Perdahlı- mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1

EK.83

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 34
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Koyu Kahverengi : 7,5 YR- 3/3 Taşçık, kum ve az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri + Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR- 4/4 Perdahlı- mat
İç Yüzey	Siyah: 2,5 YR- 2,5/N

EK.84

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 35
Adı	Kap Gövde Prç.
Hamur	Siyah: Gley 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: Gley 1- 2,5/N Perdahlı- mat
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 4/3

EK.85

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 36
Adı	Boynuz Biçimli Yumru (Buckel)
Hamur	Siyah: Gley 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: Gley 1- 2,5/N Perdahlı- mat

EK.86

Buluntu Yeri	Hacılar Dolmeni
No	HAC. 37
Adı	Kap Kaide Prç.
Hamur	Siyah: Gley 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: Gley 1- 2,5/N Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: Gley 1- 2,5/N

EK.87

Bult. Yeri	Adatepe
No	AT.1
Adı	Çanak/Ağız Kenarı
Hamur	Koyu gri :7,5 YR- 4/1 Az taşçık ve mika katkılı, Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 4/5 Perdahsız
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 4/5 Perdahsız
Ölçü	Ağız Çapı:25 cm

EK.88

Bult. Yeri	Adatepe
No	AT.2
Adı	Çanak ?/Gövde Prç.
Hamur	Pembemsi gri : 7,5 YR- 6/2 Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/3 Perdahsız
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/3 Perdahsız

EK.89

Bult. Yeri	Adatepe
No	AT.3
Adı	Pithos?/Gövde prç
Hamur	Koyu gri :10 YR- 4/1 Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR- 4/4 Perdahsız
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR- 4/4 Perdahsız

EK.90

Bult. Yeri	Adatepe
No	AT. 4 -7
Adı	Gövde (1,2,3) ve Kulp (4) Parçaları
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/ N Taşçık, organik madde ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	1-3) Siyah: GLEY 1- 2,5/ N Perdahlı, parlak 4) Koyu Gri: GLEY 1- 3/ N Perdahsız
İç Yüzey	1 - 3) Siyah: GLEY 1- 2,5/1 Perdahsız 4) Kahverengi: 7,5 YR- 5/3 Perdahsız

EK.91

Buluntu Yeri	Çardakaltı
No	ÇR. 1
Adı	Yumru Süslemeli Kap Parçası
Hamur	Kırmızı+ kahverengi+ Siyah: 5 YR- 4/4 5 YR- 4/4 5 YR- 2,5/ 1 Az taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N

EK.92

Bult. Yeri	Çardakaltı
No	Çr.2
Adı	Bardak/Ağız Kenarı
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Çok Koyu gri: 10 YR- 3/1, Mat
İç Yüzey	Çok Koyu gri: 10 YR- 3/1, Mat
Ölçü	Ağız Çap: 14 cm

EK.93

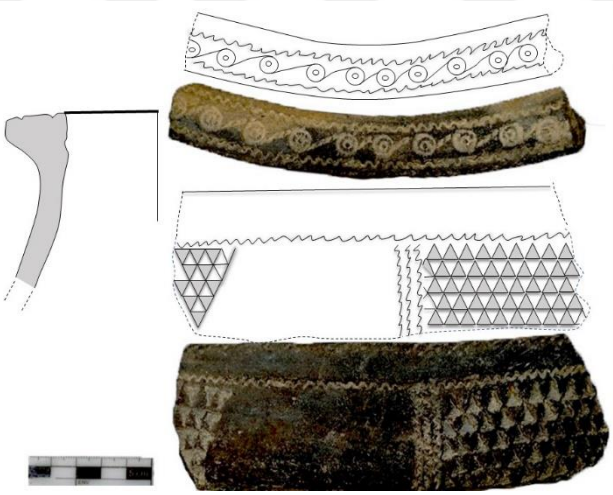
Buluntu Yeri	Çardakaltı
No	ÇR. 3
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Gri: GLEY 1- 5/N Az taşçık ve az mika katkılı, orta/üst dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 10 YR- 5/3 Perdahlı
İç Yüzey	Mat Kahverengi: 10 YR- 6/3

EK.94

Buluntu Yeri	Çardakaltı
No	ÇR. 4
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: 10 YR- 2/1 Az taşçık ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/3 Mat
İç Yüzey	Siyah: 10 YR- 2/1

EK.95

Buluntu Yeri	Havsa Çevresi
No	HAV. 1
Adı	Geniş Kap
Hamur	Siyah+ Koyu Gri: GLEY 1- 2,5/N 7,5 YR- 4/1 Taşçık, kum ve az mika katkılı, orta/Yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Gri: 2,5 Y- 5/1
Ölçü	Ağız Çapı: 26 cm

EK.96

Buluntu Yeri	Havsa Çevresi
No	HAV. 2
Adı	Geniş Kap
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık, kum ve mika katkılı, orta/Yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 12 cm

Ek s.32

EK.97

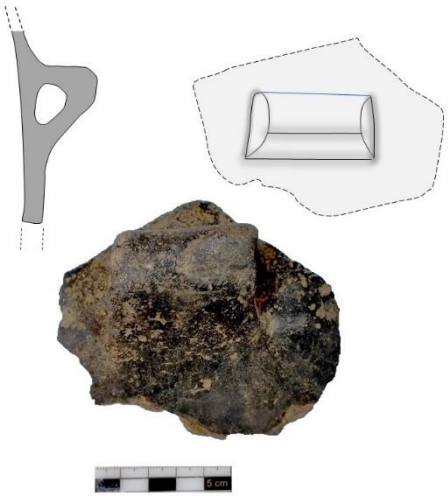
Buluntu Yeri	Havsa Çevresi
No	HAV. 3
Adı	Geniş Kap
Hamur	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1 Taşçık, kum ve az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1 Mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	-

EK.98

Buluntu Yeri	Havsa Çevresi
No	HAV. 4
Adı	Minyatür Kap Parçası
Hamur	Grimsi Kahverengi: 10 YR- 5/2 Taşçık, kum ve az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengimsi Sarı: 10 YR- 6/6 Astar ağız içine doğru yayılır
İç Yüzey	Hamur Reginde, Astarsız
Ölçü	Ağız Çapı: 6 cm

EK.99

Buluntu Yeri	Havsa Çevresi
No	HAV. 5
Adı	Çömlek Kulp ve Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N

Ek s.33

EK.100

Buluntu Yeri	Osmanlı Yolu
No	OSYO. 1
Adı	Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Koyu Gri: 10 YR- 4/1 Az taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: 10 YR- 5/1 Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 24 cm

EK.101

Buluntu Yeri	Osmanlı Yolu
No	OSYO. 2
Adı	Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N: Az taşçık, kum ve mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 2,5 Y- 4/1
Ölçü	Ağız Çapı: 24 cm

EK.102

Bult. Yeri	Köprübaşı
No	KB.1
Adı	Kulp parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı. Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/4 Perdahsız
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/4 Perdahsız

EK.103

Bult. Yeri	Köprübaşı
No	KB.2
Adı	Tabak, gövde parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve çok az mika katkılı. Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı

EK.104

Bult. Yeri	Köprübaşı
No	KB.3
Adı	Çanak/Bardak, ağzı ve boyun parçası
Hamur	Koyu Kahve: 7,5 YR, 3/2 Taşçık ve çok az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N;Perdahlı, Parlak
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1; Perdahlı, Parlak
Ölçü	Çap: 8 cm

EK.105

Bult. Yeri	Suakacağı
No	SA. 1
Adı	Kase, ağız ve boyun parçası
Hamur	Siyah (?): GLEY 1, 2,5/N
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N;Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N;Perdahlı
Ölçü	Çap: 38,8 cm

EK.106

Buluntu Yeri	Suakacağı
No	SA.2
Adı	Ayaklı Kase Parçası
Hamur	Koyu Kırmızı: 2,5 YR- 3/6 Yer yer siyah renk Taşçık, kum ve az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 4/6 Mat
İç Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 4/6
Ölçü	Ağız Çap: 16 cm

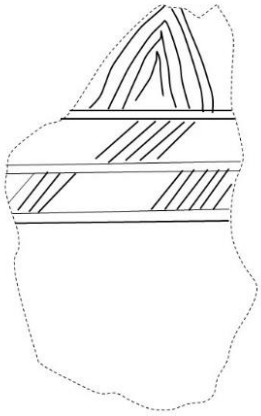
EK.107

Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA. 1
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Mat Kahverengi: 10 YR- 6/3

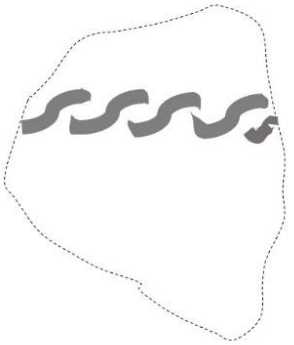
EK.108

Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA. 2
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR- 3/1

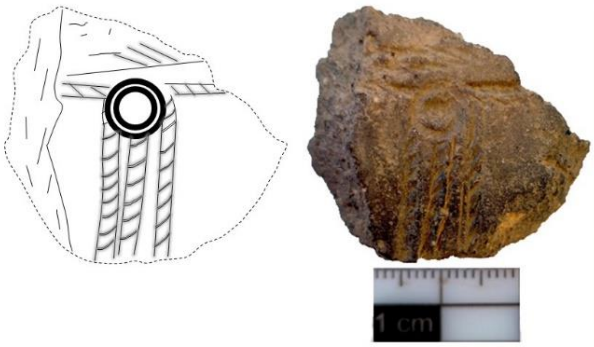
EK.109

Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA. 3
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 4/1

EK.110

Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA. 4
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.111

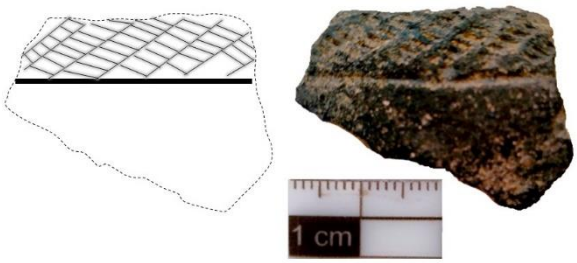
Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA. 5
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Grimsi Kahverengi: 10 YR- 5/2

EK.112

Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA. 6
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Grimsi Kahverengi: 10 YR- 5/2

EK.113

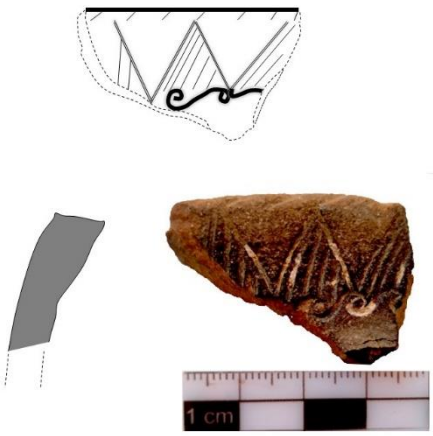
Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA.7
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1

EK.114

Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA.8
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1

EK.114a

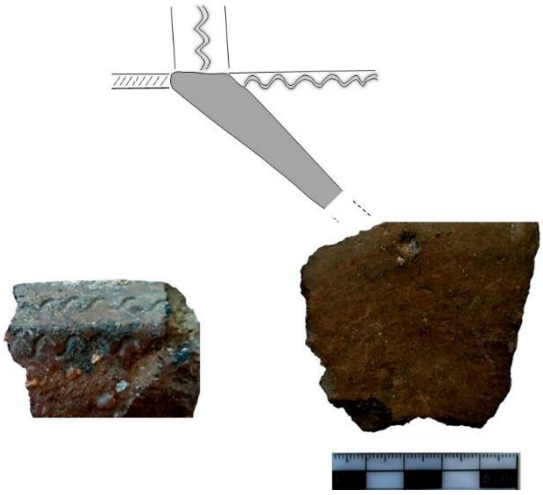
Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA.9
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah + Kahverengi: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/3
Ölçü	Ağız Çapı: 9,5 cm

EK.115

Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA.10
Adı	Depolama Kabı Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Kahverengi + Siyah : 7,5 YR- 4/3 GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah : GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı
Ölçü	Ağız Çapı: 40 cm

EK.116

Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA.11
Adı	Yemek Kabı Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Kahverengi + Koyu Gri : 7,5 YR- 4/4 GLEY 1- 3/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/4 Perdahlı
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 4/3 Perdahlı
Ölçü	Ağız Çapı: 40 cm

EK.117

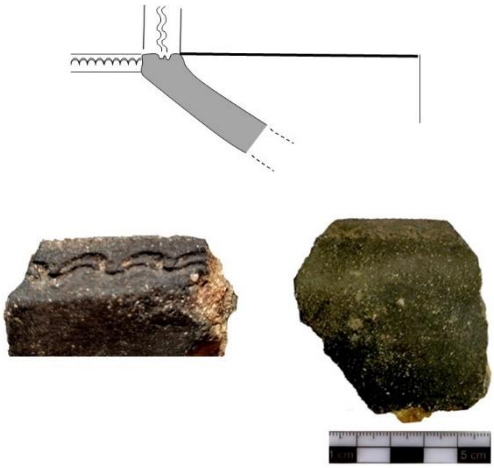
Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA.12
Adı	Depolama Kabı Gövde Parçası
Hamur	Kahverengi : 7,5 YR- 4/4 Taşçık, kum ve az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR- 4/4 Perdahlı
İç Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 4/4 Perdahlı

EK.118

Buluntu Yeri	Alatepe
No	ALA.13
Adı	Kulp Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı

EK.119

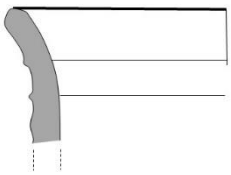
Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 1
Adı	Kupa Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah + Koyu Kahverengi: GLEY 1- 2,5/N 7,5 YR- 3/2 Taşçık, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 24 cm

EK.120

Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 2
Adı	Depolama Kabı Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah : GLEY 1- 2,5/N Taşçık, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 16 cm

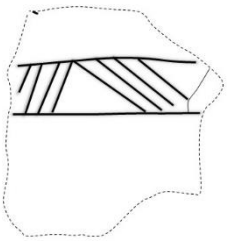
EK.121

Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 3
Adı	Kupa Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah : GLEY 1- 2,5/N Taşçık, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı - Mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 18 cm

EK.122

Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 4
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah + Kırmızı : GLEY 1- 2,5/N 2,5 YR-4/6 Taşçık, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı - Mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: GLEY 1- 3/N

EK.123

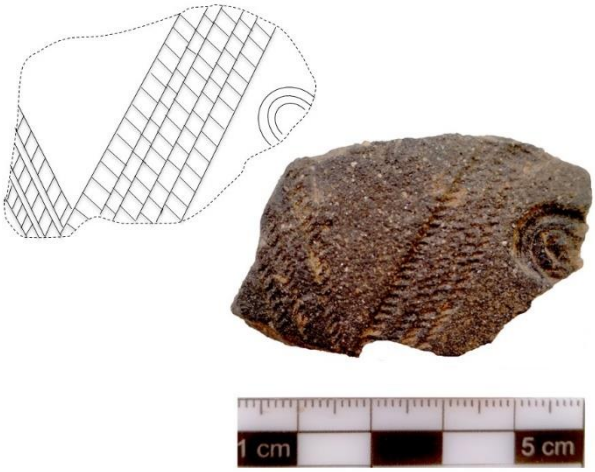
Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 5
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Kırmızı : 2,5 YR-4/8 Yoğun Taş, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR-3/4 Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Kırmızımsı Gri: 2,5 YR-3/1

EK.124

Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 6
Adı	Depolama Kabı Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1-2,5/N Yoğun Taş, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 28

EK.125

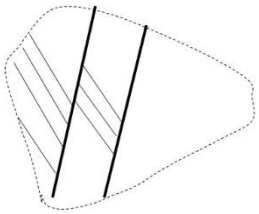
Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 7
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1-2,5/N Yoğun Taş, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR -4/6

EK.126

Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 8
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1-2,5/N Yoğun Taş, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N Perdahlı-mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR - 3/1

EK.127

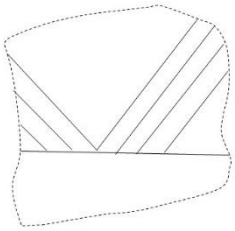

Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 9
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1-2,5/N Yoğun Taş, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N Perdahlı-mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N

EK.128

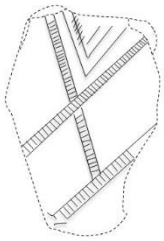

Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 10
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1-2,5/N Yoğun Taş, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N Perdahlı-mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N

EK.129

Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 11
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1-2,5/N Yoğun Taş, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N Perdahlı-mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N

EK.130

Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 12
Adı	Kupa Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah+ Koyu Kahverengi: GLEY 1-2,5/N 7,5 YR-3/3 Taş, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N Kaba perdahlı-mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 12

EK.131

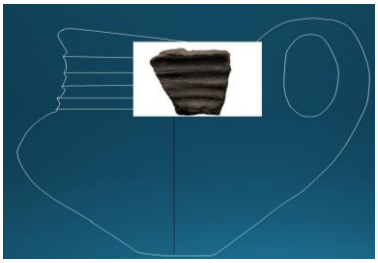
Buluntu Yeri	Gölsırtı
No	GS. 13
Adı	Kupa Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah GLEY 1-2,5/N Taş, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1-2,5/N

EK.132

Bult. Yeri	Ahmedi Kalfa
No	AHK. 1
Adı	Depolama Kabı/Gövde Parçası
Hamur	Kırmızı: 2,5YR- 4/6 Taşçık ve mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5YR- 4/4, Perdahsız
İç Yüzey	Kırmızı: 2,5YR- 4/6, Perdahsız

EK.133

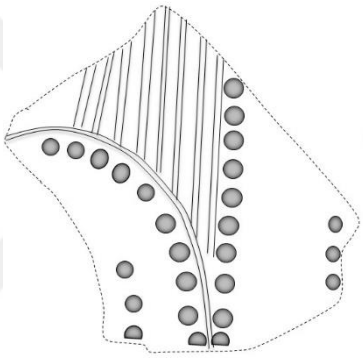

Bult. Yeri	Ahmedi Kalfa
No	AHK. 2
Adı	Maşrapa/Gövde Parçası
Hamur	Koyu gri: 10YR- 4/1 Taşçık ve mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, Mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, Mat

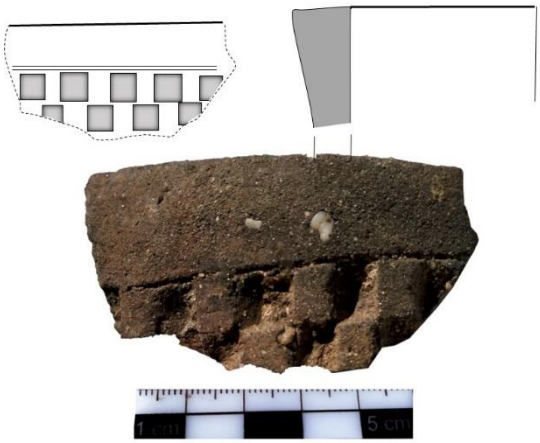
EK.134

Buluntu Yeri	Ahmedi Kalfa
No	AHK. 3
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Kırmızı 2,5 YR- 4/8 Taş, Kum ve mika katkılı, orta derece ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızı 2,5 YR- 4/8
İç Yüzey	Kırmızı 2,5 YR- 4/8

EK.135

Buluntu Yeri	Ahmedi Kalfa
No	AHK. 4
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Kahverengi: 7,5 YR-4/4 Taş, Kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR-4/1 Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 7,5 YR-4/1

EK.136

Buluntu Yeri	Ahmedi Kalfa
No	AHK. 5
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah + Koyu Gri: GLEY 1- 2,5/N GLEY 1- 3/N Taş, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: GLEY 1- 4/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N

EK.137

Buluntu Yeri	Ahmedi Kalfa
No	AHK. 6
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah + Koyu Kahverengi: GLEY 1- 2,5/N 7,5 YR- 5/6 Taş, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.138

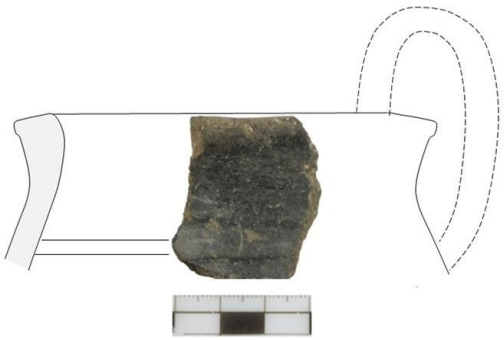
Buluntu Yeri	Ahmedi Kalfa
No	AHK. 7
Adı	Tabak Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Taş, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: GLEY 1- 4/N Perdahlı
İç Yüzey	Gri: GLEY 1- 4/N

EK.139

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 1
Adı	Depolama Kabı, ağız kenarı
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kahverengi: 10 YR- 5/3 Perdahlı, mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N, Perdahlı
Ölçü:	Ağız Çap: 14 cm

EK.140

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 2
Adı	Kupa?/Ağız Kenarı
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, Parlak
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Mat
Ölçü	Çap: 13 cm

EK.141

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT.3
Adı	Depolama kabı/Ağız ve boyun parçası
Hamur	Koyu gri: GLEY 1- 4/N Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kahverengi: 10 YR- 5/3 Perdahsız, siyah is lekeleri
İç Yüzey	Grimsi Kahverengi: 10 YR- 5/2 Perdahsız
Ölçü	Çap: 16 cm

EK.142

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT.4
Adı	Kap/Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı, mat
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı, Mat

EK.143

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 5
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taş, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.144

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 6
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Yoğun taş, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/4 Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/4

EK.145

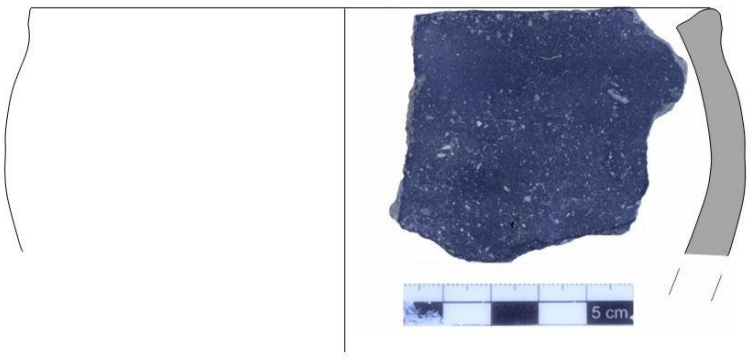
Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 7
Adı	Depolama kabı/Gövde Parçası
Hamur	Koyu Kahverengi: 5 YR- 4/6 Yoğun taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 4/6 Perdahsız
İç Yüzey	Kahverengimsi kırmızı: 5 YR- 4/3 Perdahsız

EK.146

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 8
Adı	Kap/Gövde Parçası
Hamur	Koyu Kahverengi: 7,5 YR- 5/6 Hamurda kalın bir siyah renkli hat vardır Yoğun taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, Parlak
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N mat

EK.147

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 9
Adı	Kase?/Ağız kenarı
Hamur	Gri: 10 YR- 5/1 Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, Parlak
İç Yüzey	Gri: 10 YR- 5/1 Mat
Ölçü	Çap: 26 cm

EK.148

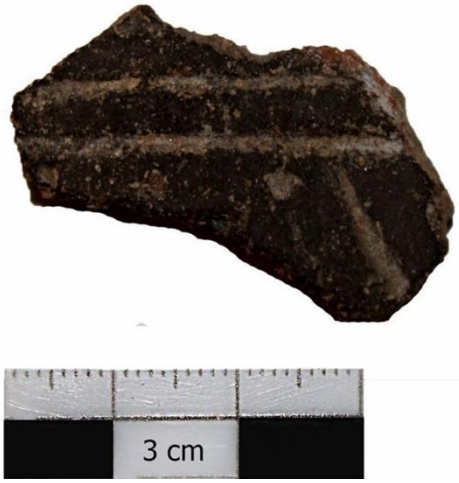
Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 10
Adı	Kap/Gövde Parçası
Hamur	Gri: 10YR- 5/1 Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, Parlak
İç Yüzey	Koyu gri: 10YR- 3/1 mat

EK.149

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 11
Adı	Kap/Gövde Parçası
Hamur	Kırmızımsı Kahverengi: 5YR-5/4 Taşçık ve mika katkılı, Orta/üst dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, Parlak
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5YR-5/4 mat

EK.150

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 12
Adı	Kap/Gövde Parçası
Hamur	Kırmızı: 2,5YR-4/6 Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu gri: 10YR-3/1 mat
İç Yüzey	Kırmızı: 2,5YR-5/6 Perdahsız

EK.151

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 13
Adı	Balık Tabağı/Ağız ve dip parçası
Hamur	Gri: 10 YR- 5/1 Taşçık ve mika katkılı, Orta/üst dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Çok koyu gri: 10 YR- 3/1 Mat
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1 Mat
Ölçü	Ağız Çap: 16 cm

EK.152

Buluntu Yeri	Kocatepe
No	KT. 14
Adı	Çömlek/Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kahverengi: 10YR-5/3 mat
İç Yüzey	? Yoğun is lekesi

EK.153

Buluntu Yeri	Yukarı Ova
No	YO. 1
Adı	Kase/Gövde Parçası
Hamur	Gri: GLEY 1- 4/N Taşçık ve mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Kaba Perdahlı, Mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Kaba Perdahlı, Mat
Ölçü:	Ağız Çapı: 30 cm

EK.154

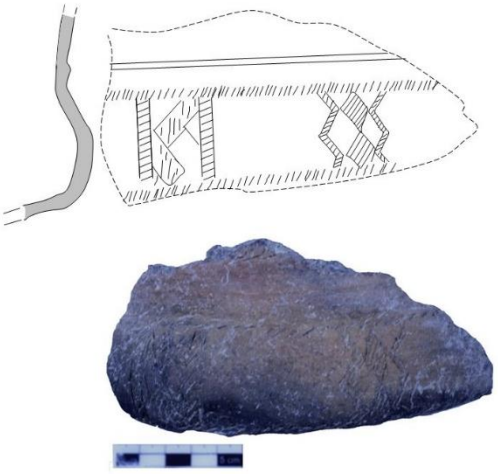
Buluntu Yeri	Yukarı Ova
No	YO. 2
Adı	Depolama kabı/Gövde Parçası
Hamur	Gri: 5YR- 5/1 Taşçık ve mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu gri: 5YR- 4/1 Perdahsız, Mat
İç Yüzey	Koyu gri: 5YR- 4/1 Perdahsız, Mat

EK.155

Buluntu Yeri	Yukarı Ova
No	YO. 3
Adı	Kap/Gövde Parçası
Hamur	Gri: 5YR- 5/1 Kırmızımsı kahverengi: 5YR- 5/4 Taşçık ve mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızımsı kahverengi: 5YR- 5/4 Perdahsız, Mat
İç Yüzey	Kırmızımsı kahverengi: 5YR- 5/4 Perdahsız, Mat

EK.156

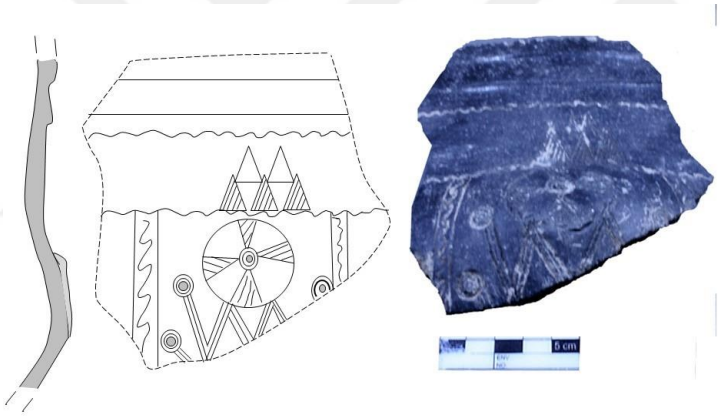
Bult. Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 1
Adı	Kantharos /Boyun ve gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Çok az taşçık ve az mika katkılı, iyi dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/4 Perdahlı, parlak
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, parlak

EK.157

Bult. Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 2
Adı	Kase
Hamur	Kiremit: rengi: 2,5 YR- 4/6 Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı, Parlak
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı, Mat
Ölçü:	Ağız çap: 13,2 cm
Müze/ Env. No:	Edirne Müzesi/2474

EK.158

Bult. Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 3
Adı	Kantharos /Boyun ve gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Yoğun taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, parlak
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, parlak

EK.159

Bult. Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 4
Adı	Kantharos?/Gövde parçası
Hamur	Kahverengi: 7,5 YR-4/4 Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: 10 YR- 5/1 Perdahlı, Parlak
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 3/N Perdahlı, Mat

EK.160

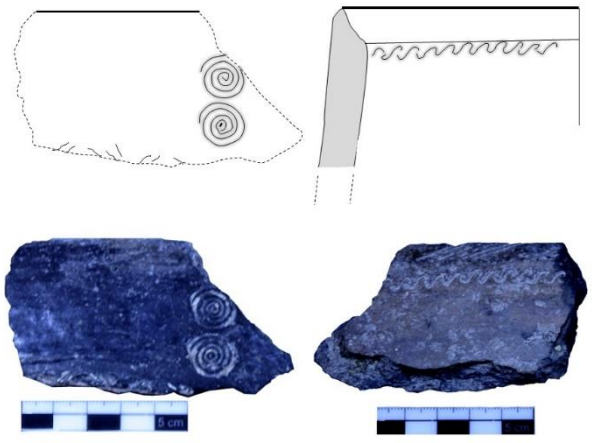
Bult. Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 5
Adı	Kase / Ağız kenarı
Hamur	Siyah: 5 YR- 2,5/1 Taşçık ve mika katkılı, orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Gri: 5 YR- 3/1 Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 5 YR- 3/1 Perdahlı
Ölçü:	Ağız Çap: 18 cm

EK.161

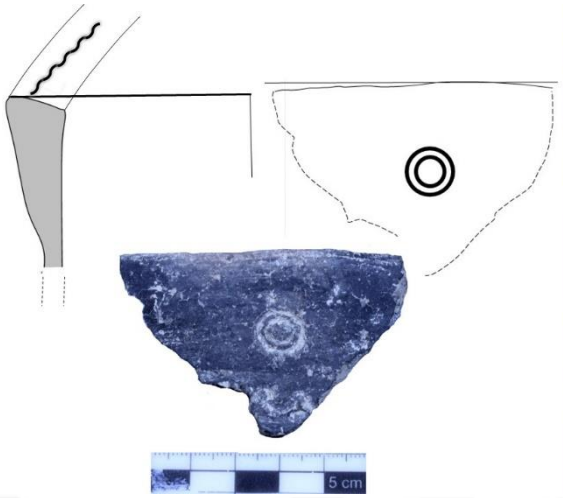
Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 6
Adı	Kupa Ağız ve Boyun Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 14 cm

EK.162

Bult. Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 7
Adı	Kap /Ağız kenarı
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı, Orta/iyi dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, parlak
İç Yüzey	Kahvemsi gri: 10 YR- 6/2 Perdahlı, parlak

EK.163

Bult. Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 8
Adı	Kap /Ağız kenarı
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Yoğun taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, Parlak
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı

EK.164

Bult. Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 9
Adı	Kap /Ağız kenarı
Hamur	Koyu Grimsi Kahverengi: 10 YR- 4/2 Hamur, pişme sırasında renk değişimi kazanmış ve kalın bir hat halinde siyahımsı gri renk almıştır. Az taşçık ve mika katkılı, yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, Parlak
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı

EK.165

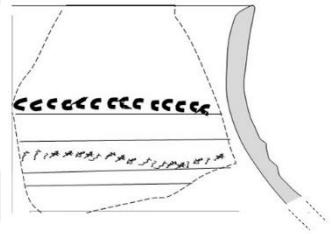
Bult. Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 10
Adı	Çömlek /Kulp ve gövde parçası
Hamur	Koyu Kahverengi: 10 YR- 4/2 Hamur, pişme sırasında renk değişimi kazanmış ve ince bir hat halinde koyu gri renk almıştır. Az taşçık ve mika katkılı, yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Pembemsi gri: 7,5 YR- 6/2 Perdahlı, mat
İç Yüzey	Koyu gri: 7,5 YR- 4/1 Kaba perdahlı

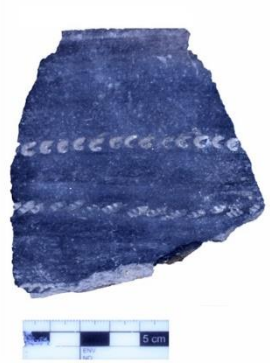
EK.166

Buluntu Yeri	Eski Kadın / Bahçelik
No	BAH. 11
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taş, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu GRİ: GLEY 1- 3/N

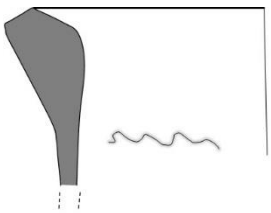
EK.167

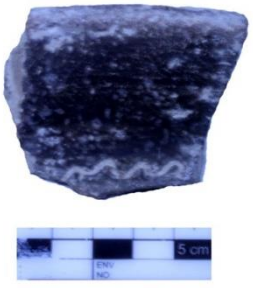

Bult. Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 12
Adı	Kap / Ağız ve gövde parçası
Hamur	Koyu Kahverengi: 7,5 YR-3/3 Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı, orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, parlak
İç Yüzey	Koyu gri: 7,5 YR- 4/1 Perdahlı

EK.168

Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 13
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Sarımsı Kırmızı + Siyah: 5 YR- 4/6 GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 4/2

EK.169

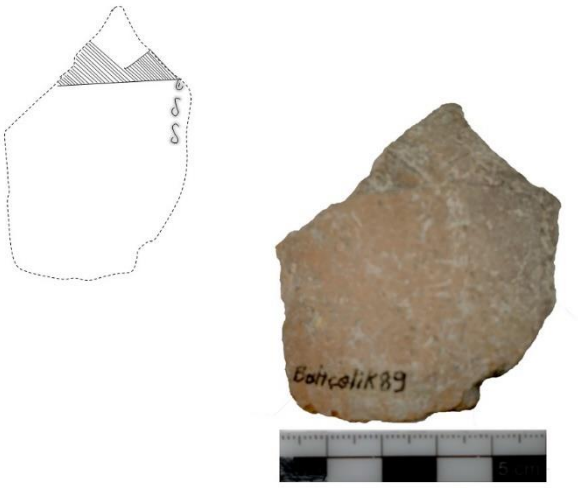
Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 14
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu gri: 7,5 YR- 4/1

EK.170

Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 15
Adı	Kase Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: 7,5 YR- 2,5/1 Taşçık, kum ve mika katkılı, düşük dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu gri: 7,5 YR- 3/1
İç Yüzey	Çok Koyu gri: 7,5 YR- 3/1

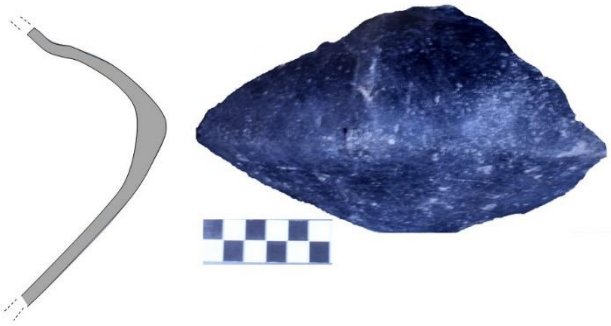
EK.171

Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 16
Adı	Kase Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: 7,5 YR- 2,5/1 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu gri: 7,5 YR- 3/1
İç Yüzey	Çok Koyu gri: 7,5 YR- 3/1

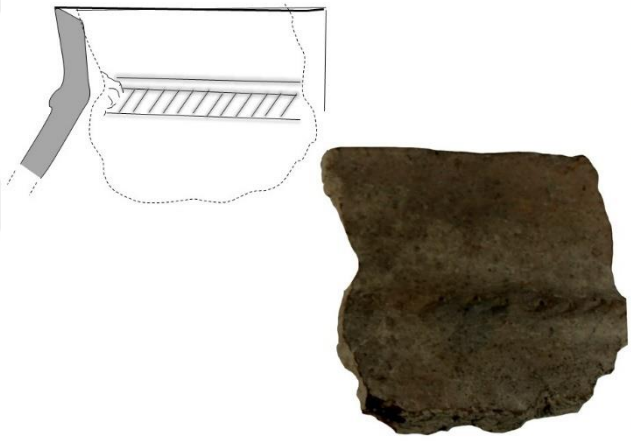
Ek s.57

EK.172

Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 17
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah + Koyu Kahverengi: GLEY 1- 2,5/N 7,5 YR- 3/3 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta/üst dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu gri: 7,5 YR- 4/1

EK.173

Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 18
Adı	Kap Ağız ve Gövde Parçası
Hamur	Siyah + Kırmızımsı Kahverengi: GLEY 1- 2,5/N 5 YR- 4/3 Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: 5 YR- 5/1 Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 4/4

EK.174

Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 19
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah : GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N

EK.175

Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 20
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah : GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/3 Perdahlı- Mat
İç Yüzey	Siyah : GLEY 1- 2,5/N

EK.176

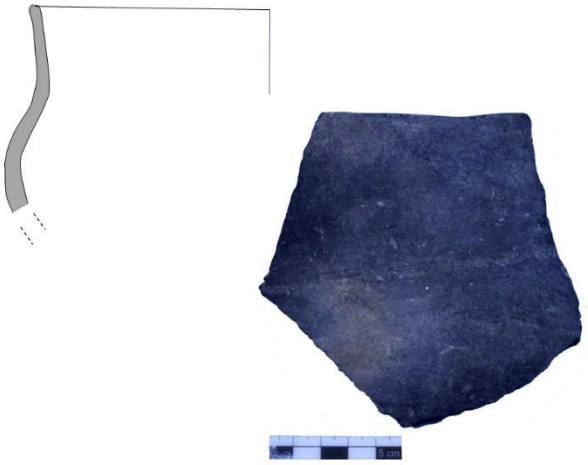
Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 21
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Çok Koyu Gri : 5 Y- 3/1 Taşçık, kum katkılı, orta/üst dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri : GLEY 1- 4/N Perdahlı- Mat
İç Yüzey	Koyu Gri : GLEY 1- 4/N

EK.177

Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 22
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah : GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah : GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah : GLEY 1- 2,5/N

EK.178

Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 23
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah : GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: 10 YR- 5/1 Perdahlı. Yer yer turuncumsu deve türü astar rengi
İç Yüzey	Çok Koyu Gri : GLEY 1- 3/N

EK.179

Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 24
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Kırmızımsı Sarı : 5 YR- 6/8 Taşçık, kum katkılı, orta/üst dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/3 Perdahlı.
İç Yüzey	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/4

EK.180

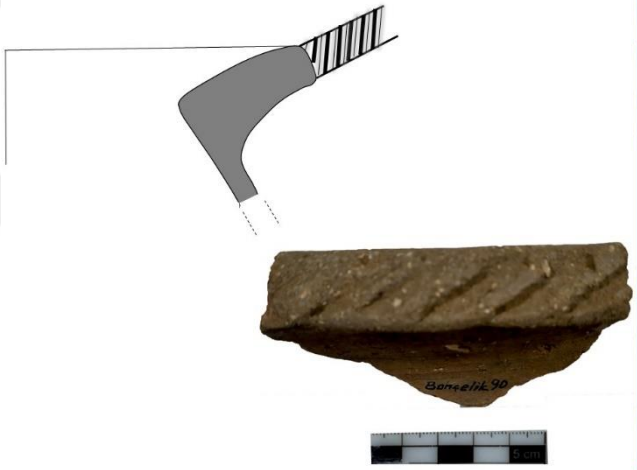
Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 25
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Kırmızımsı Sarı : 5 YR- 6/8 Taşçık, kum katkılı, orta/üst dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/3 Perdahlı.
İç Yüzey	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/4

EK.181

Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 26
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Açık Kahvemsi Gri: 10 YR- 6/2 Taşçık, kum katkılı, orta/üst dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: GLEY 1- 5/N Perdahlı.
İç Yüzey	Gri: GLEY 1- 5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 28 cm

EK.182

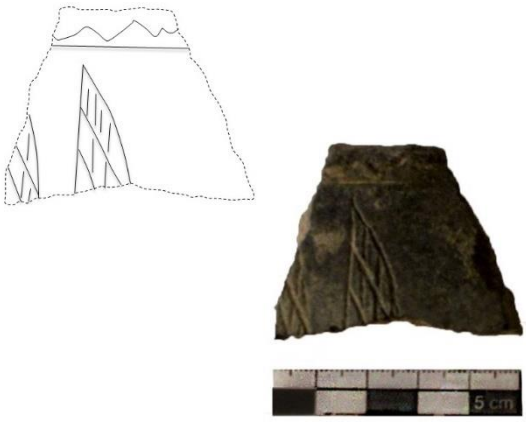
Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
No	BAH. 27
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Kırmızı: 2,5 YR- 5/8 Taşçık, kum katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Sarı: 5 YR- 6/6
İç Yüzey	Kırmızımsı Sarı: 5 YR- 6/6
Ölçü	Ağız Çapı: 54 cm

EK.183

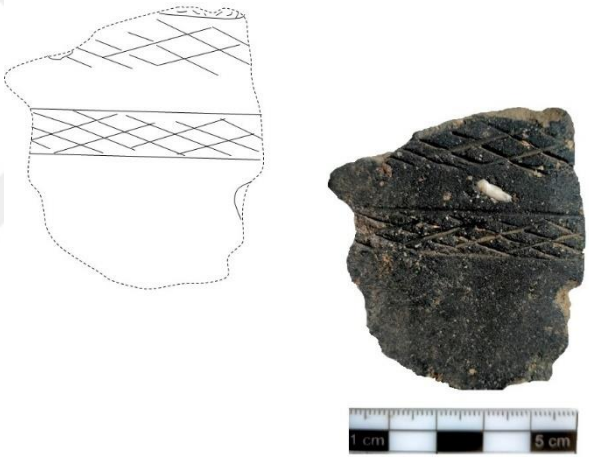
Buluntu Yeri	Eski Kadın/ Bahçelik
KULP VE TUTAMAK ÇEŞİTLERİ	

EK.184

Bult. Yeri	Cevizlik
No	CVZ. 1
Adı	Kap/Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Mat

EK.185

Buluntu Yeri	Cevizlik
No	CVZ. 2
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, Mat
İç Yüzey	Gri: 2,5 Y- 6/1

EK.186

Bult. Yeri	Cevizlik
No	CVZ. 3
Adı	Kap/Gövde parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Çok koyu gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı, mat
İç Yüzey	Koyu gri: GLEY 1- 2,5/N Mat

EK.187

Buluntu Yeri	Cevizlik
No	CVZ. 4
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, Mat
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.188

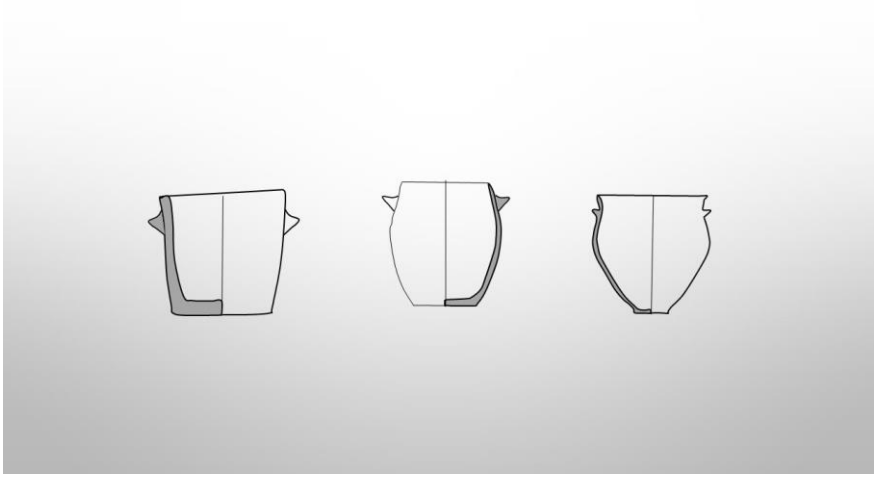
Buluntu Yeri	Domurcalı Dolmeni
No	DOM. 1
Adı	Kap/ Gövde Parçası
Hamur	Kırmızı: 2,5 YR- 4/8 Hamurun orta kısmı siyah şerit halindedir. Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu gri: 7,5 YR- 4/1 perdahsız
İç Yüzey	Koyu gri ve koyu kahverengi alacalı: 7,5 YR- 3/1 ve 4/6

EK.189

Buluntu Yeri	Domurcalı Dolmeni
No	DOM. 2
Adı	Kap/ Tutamak ve gövde parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu gri: 7,5 YR- 3/1 Perdahsız
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/4 Perdahsız

EK.190

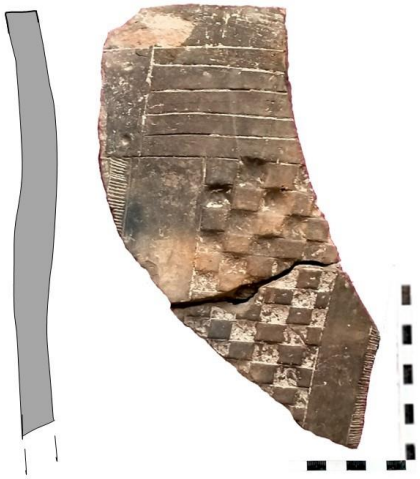

EK.191

Buluntu Yeri	Kokarca
No	KOK. 1
Adı	Krater (?)/Boyun ve gövde Parçası
Hamur	Kırmızımsı gri: 2,5 YR- 6/1 Taşçık ve mika katkılı, Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızımsı kahverengi: 2,5YR- 5/4 Perdahlı, Parlak
İç Yüzey	Kırmızı: 7,5 YR- 4/6 Perdahlı, Mat

EK.192

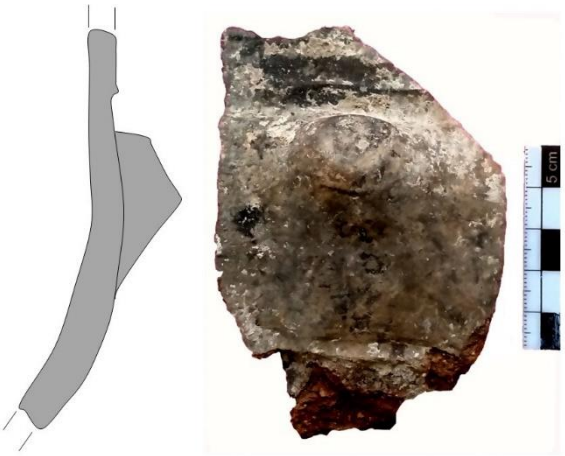
Buluntu Yeri	Kokarca
No	KOK. 2
Adı	Tören Kabı (?)/ Ağız kenarı ve gövde Parçası
Hamur	Açık kırmızımsı : 2,5 YR- 6/6 Taşçık ve mika katkılı, Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu kırmızımsı gri: 2,5YR- 3/1 Alacalı. Perdahlı, mat
İç Yüzey	Koyu kırmızımsı gri: 2,5YR- 3/1 Kaba perdahlı, Mat

EK.193

Buluntu Yeri	Kokarca
No	KOK. 3
Adı	Geniş Kap/ Ağız kenarı
Hamur	Gri: 2,5 Y- 5/ N Çok az mika katkılı, Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Açık sarımsı kahverengi: 10YR- 6/4 Perdahlı, parlak ve kaygan yüzeyli
İç Yüzey	Açık sarımsı kahverengi: 10YR- 6/4 Perdahlı, parlak ve kaygan yüzeyli
Ölçü	Ağız çap: 48 cm

EK.194

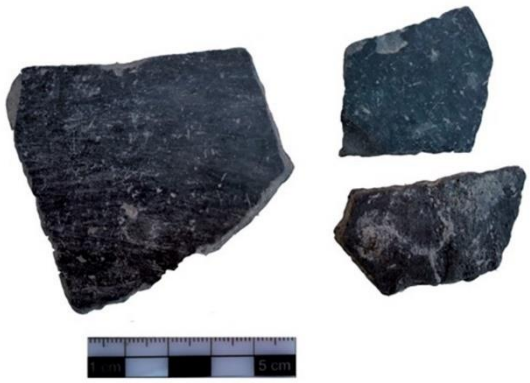
Buluntu Yeri	Kokarca
No	KOK. 4
Adı	Tören Kabı (?)/ Ağız kenarı ve gövde Parçası
Hamur	Kiremit kırmızısı : 2,5 YR- 3/6 Taşçık ve mika katkılı, Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu kırmızımsı gri: 2,5YR- 3/1 Alacalı. Perdahlı, mat
İç Yüzey	Açık kahverengi: 7,5YR- 6/3 Mat

EK.195

Buluntu Yeri	Kokarca
No	KOK. 5
Adı	Kulp
Hamur	Kahvemsi sarı: 10 YR- 6/8 Taşçık ve mika katkılı, Orta/üst dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Açık sarımsı kahverengi: 10 YR- 6/4
İç Yüzey	Koyu gri: 10 YR- 4/1 Yer yer pişirme kaynaklı is lekesi

EK.196

Buluntu Yeri	AİNOS
No	AİN. 1
Adı	Kap Gövde Parçaları
Hamur	Gri: GLEY 1- 4/N Taşçık, kum katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış. Çark Yapımı
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.197

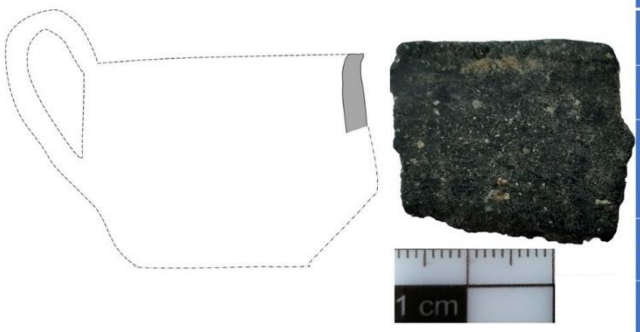
Buluntu Yeri	AİNOS
No	AİN. 3 (E. 2001 K4 ad)
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Yeşilimsi Gri: GLEY 1- 5/N Az taşçık ve mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış.
Dış Yüzey	Gri: 5Y- 5/1 Perdahlı
İç Yüzey	Sarımsı Kahverengi + Gri: 10 YR- 6/3 10 YR-5/1

EK.198

Buluntu Yeri	AİNOS
No	AİN. 4 (E. 96 KİL)
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N Çok az taşçık ve mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış. Çark Yapımı
Dış Yüzey	Gri: GLEY 1- 4/N Perdahlı
İç Yüzey	Gri: GLEY 1- 4/N

EK.199

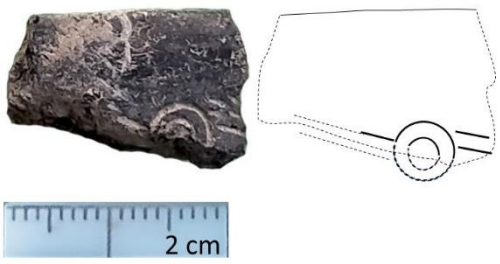
Buluntu Yeri	Değirmentepe
No	DT. 1
Adı	Kap/ Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N Taşçık ve mika katkılı, orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Kaba perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Mat
Ölçü	Ağız Çapı: 20 cm

EK.200

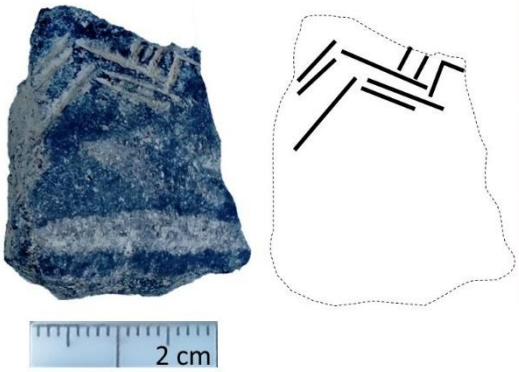
Değirmentepe Yüzey keramiği

EK.201

Buluntu Yeri	Değirmentepe
No	HÇ. 1
Adı	Kap/Ağız Kenarı parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Mat
Ölçü	Ağız Çap: 20 cm

EK.202

Buluntu Yeri	Değirmentepe
No	HÇ. 2
Adı	Kap/Gövde parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Gri: GLEY 1- 4/1 Mat

EK.203

Keşan, Altıntaş Köyü, Yılanlı Tümülüsü Dolgu Keramiği

EK.204

Buluntu Yeri	BATAK DEĞİRMEN
No	BT.1
Adı	Kase Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum ve az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış.
Dış Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, mat
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 16 cm

EK.205

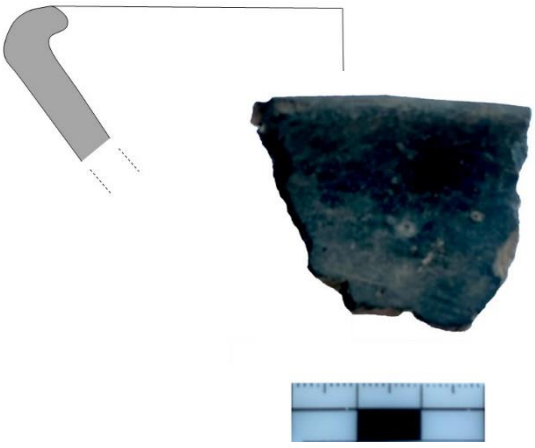
Buluntu Yeri	BATAK DEĞİRMEN
No	BD. 2
Adı	Kase Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve kum katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış.
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/4
Ölçü	Ağız Çapı: 14 cm

EK.206

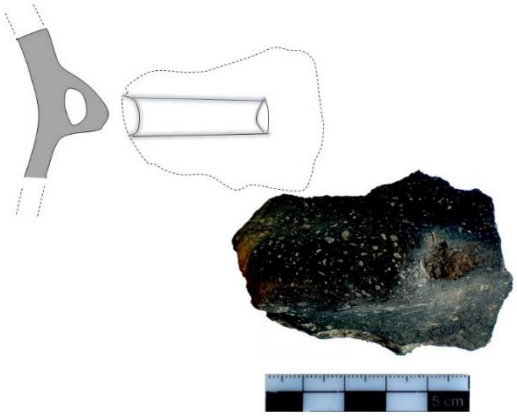
Buluntu Yeri	BATAK DEĞİRMEN
No	BD. 3
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, az mika ve kum katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış.
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 54 cm

EK.207

Buluntu Yeri	BATAK DEĞİRMEN
No	BD. 4
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık ve kum katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış.
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 24 cm

EK.208

Buluntu Yeri	PEKMEZDERE MAĞARASI
No	PM. 1
Adı	Kap Kulp ve Gövde Parçası
Hamur	Siyah: 2,5 Y- 2,5/1 Taşçık ve kum katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış.
Dış Yüzey	Siyah: 2,5 Y- 2,5/1 Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: 2,5 Y- 2,5/1

EK.209

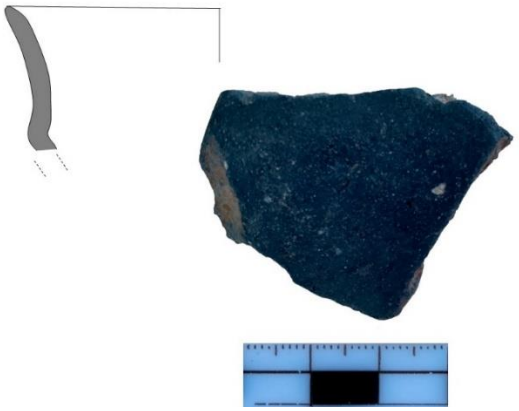
Bult. Yeri	PEKMEZDERE MAĞARASI
No	PM. 2
Adı	Kap Kulp ve gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık katkılı, orta/üst dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızımsı sarı: 7,5 YR- 7/6 Perdahlı, mat. Yer yer siyah is lekeli
İç Yüzey	Kırmızımsı sarı: 7,5 YR- 7/6

EK.210

Pınarhisar, Pekmezdere Mağarası Yüzey keramiği

EK.211

Bult. Yeri	BEŞİKTEPE
No	BŞT. 1
Adı	Kupa Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık, mika katkılı, orta/üst dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, mat.
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 14 cm

EK.212

Bult. Yeri	BEŞİKTEPE
No	BŞT. 2
Adı	Kupa Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık, mika katkılı, orta/üst dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, mat.
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 12 cm

EK.213

Bult. Yeri	BEŞİKTEPE
No	BŞT. 3
Adı	Kupa Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Gri: GLEY 1- 5/N Az taşçık, mika katkılı, orta/üst dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, mat.
İç Yüzey	Gri: GLEY 1- 5/N
Ölçü	Ağız Çapı: 16 cm

EK.214

Bult. Yeri	BEŞİKTEPE
No	BŞT. 4
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Gri: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum, mika katkılı, orta/üst dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı, mat.
İç Yüzey	Gri: GLEY 1- 5/N

EK.215

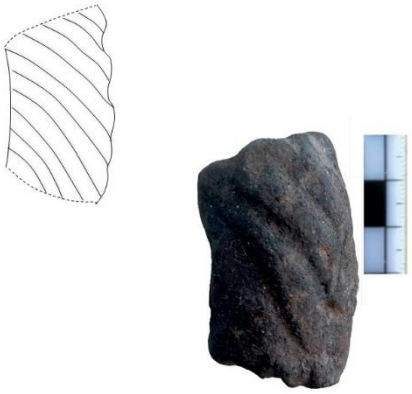
Bult. Yeri	BEŞİKTEPE
No	BŞT. 5
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Gri: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, organik madde, kum, mika katkılı, orta/üst dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Kahverengimsi Gri: 7,5 YR- 3/2 Kaba Perdahlı, mat.
İç Yüzey	Koyu Kahverengimsi Gri: 7,5 YR- 3/2

EK.215a

Bult. Yeri	BEŞİKTEPE
No	BŞT. 6
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Koyu Gri: 2,5 YR- 4/1 Az taşçık, kum, mika katkılı, orta/üst dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızımsı Sarı: 5 YR- 5/6
İç Yüzey	Kırmızımsı Sarı: 5 YR- 5/6

EK.216

Bult. Yeri	OVAYOLU
No	OY. 1
Adı	Kulp Parçası
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Az taşçık, kum, mika katkılı, orta/üst dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N

EK.217

Bult. Yeri	OVAYOLU
No	OY. 2
Adı	Gövde Parçası
Hamur	Siyah+ Kırmızı: GLEY 1- 2,5/N 2,5 YR- 4/6 Bol taşçık, kum, mika katkılı, orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 4/6

EK.218

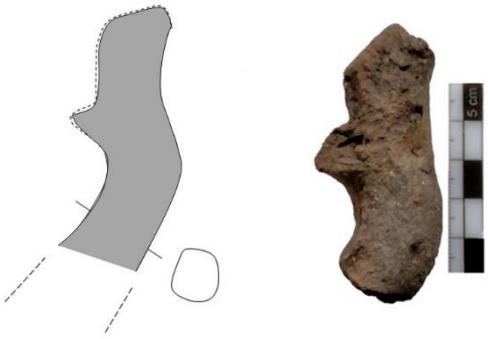
Bult. Yeri	OVAYOLU
No	OY. 3
Adı	Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, kum, mika katkılı, orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N Perdahlı
İç Yüzey	Gri: 10 YR- 6/1

EK.219

BEKÇİTEPE
YÜZEY MALZEMESİ

EK.220

Bult. Yeri	BEKÇİ TEPE
No	BT. 1
Adı	Kulp parçası
Hamur	Koyu Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR-3/4 Taşçık ve mika katkılı, Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Yüzey	Koyu kırmızımsı gri: 5 YR- 4/2 mat

EK.221

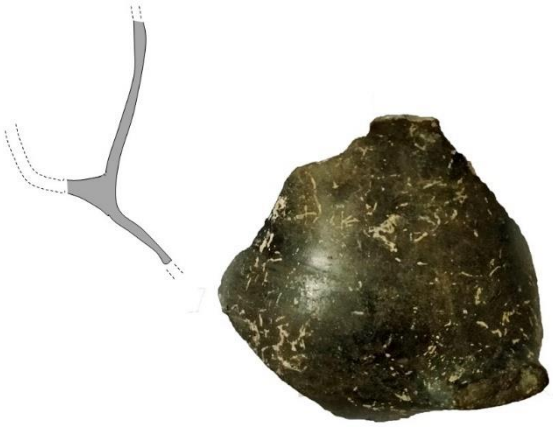
Buluntu Yeri	?
No	SD. 1
Adı	Boynuz Biçimli Yumru (Buckel)
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Az taşçık, kum ve mika katkılı, orta/ yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı

EK.222

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY.1
Adı	Balık tabağı, ağız kenarı parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı

EK.223

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY.2
Adı	Kupa Gövde Parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.224

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY.3
Adı	Kulp ve gövde parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Sarımsı Gri: 5 YR- 5/1
İç Yüzey	Sarımsı Gri: 5 YR- 5/2

EK.225

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY.4
Adı	Kupa ağız, gövde ve kulp parçası
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N Az taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N

EK.226

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 5
Adı	Kupa gövde ve kulp parçası
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 5/N Az taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1 Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1

EK.227

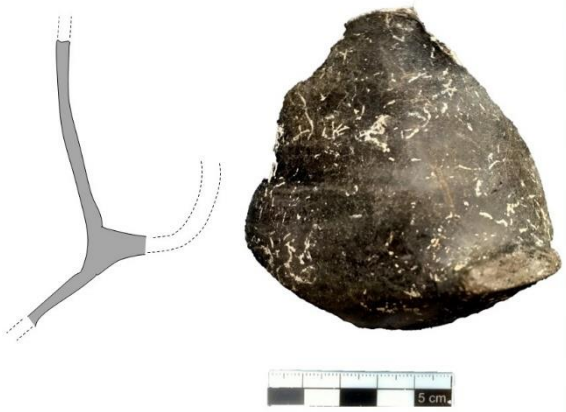
Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 6
Adı	Kupa ağız, gövde ve kulp parçası
Hamur	Çok Koyu Gri: 10 YR- 3/1 Az taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1 Perdahlı, mat
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1

EK.228

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 7
Adı	Kupa ağız, gövde parçası
Hamur	Kahverengi: 7,5 YR- 3/4 Az taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 4/3 Perdahlı, mat
İç Yüzey	Koyu Gri: 10 YR- 4/1

EK.229

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 8
Adı	Kupa gövde ve kulp parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı.
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.230

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 9
Adı	Kupa gövde ve ağız parçası
Hamur	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 4/4 Az taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/3 Perdahlı, mat
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/3

EK.231

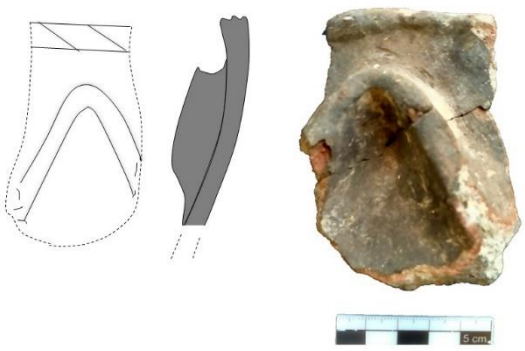
Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 10
Adı	Kupa gövde, ağız parçası ve kulp
Hamur	Kırmızı: 2,5 YR- 4/8 Az taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 5/6 Yer yer siyahlaşma
İç Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 5/6

EK.231a

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 11
Adı	Kap gövde ve ağız parçası
Hamur	Koyu Kahverengi: 7,5 YR- 3/4 Az taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 4/3 Yoğun siyahlaşma
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 4/3

EK.232

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 12
Adı	Kap gövde ve ağız parçası
Hamur	Kırmızı+ Siyah: 2,5 YR- 4/8 GLEY 1- 2,5/N Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu kırmızımsı gri: 2,5 YR- 3/1 mat
İç Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 4/6

EK.233

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 13
Adı	Kap gövde ve ağız parçası
Hamur	Kırmızı+ Gri: 2,5 YR- 4/6 10 YR- 5/1 Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR- 4/4 Mat
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N

EK.234

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 14
Adı	Kap gövde ve ağız parçası
Hamur	Kırmızı+ Siyah: 2,5 YR- 5/6 GLEY 1- 2,5/N Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 4/6 Mat. Yoğun siyah is
İç Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 4/6 Mat. Yoğun siyah is

EK.235

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 15
Adı	Tabak gövde ve ağız parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi+ gri: 7,5 YR- 5/4 GLEY 1- 5/N Perdahlı
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/4

EK.236

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 16
Adı	Kap gövde ve ağız parçası
Hamur	Siyah+Sarı: GLEY 1- 2,5/N 5 YR- 5/6 Taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 5/4 mat
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 5/4 Yer yer siyahlıklar

EK.237

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 17
Adı	Kap gövde ve ağız parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR- 4/3 mat. Yoğun is lekeli
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 5/4 Yer yer siyahlıklar

EK.238

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 18
Adı	Kupa gövde ve ağız parçası
Hamur	Siyah+ Kırmızı: GLEY 1- 2,5/N 2,5 YR-4/6 Taşçık, az mika katkılı, orta/düşük dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızı: 2,5 YR- 4/6 mat. Yoğun is lekeli
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/4 Yer yer siyahlıklar

EK.239

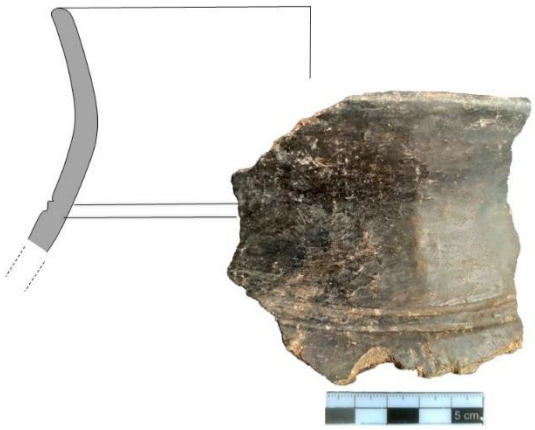
Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 19
Adı	Kap parçası
Hamur	Siyah+ Koyu kahverengi: GLEY 1- 2,5/N 7,5 YR-6/4 Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/4 perdahlı
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/4

EK.240

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 20
Adı	Kap gövde ve ağız parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N perdahlı
İç Yüzey	Koyu gri: GLEY 1- 3/N

EK.241

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 21
Adı	Kap gövde ve ağız parçası
Hamur	Siyah+ Kırmızı: GLEY 1- 2,5/N 2,5 YR- 4/6 Az taşçık, az mika katkılı, orta/yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N perdahlı
İç Yüzey	Koyu gri: GLEY 1- 2,5/N

EK.242

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 22
Adı	Kap gövde parçası
Hamur	Kahverengi: 7,5 YR- 5/2 Az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/4 perdahlı
İç Yüzey	Açık Kahverengi: 7,5 YR- 6/4

EK.243

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 23
Adı	Kap gövde parçası
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N Taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5 N perdahlı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5 N

EK.244

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 24
Adı	Lades Kulp Örnekleri

EK.245

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 28
Adı	Kap gövde parçası
Hamur	Kırmızı: 2,5 YR- 4/6 Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR- 4/4 Mat
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR- 4/4

EK.246

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 29
Adı	Kap gövde ve ağız kenarı parçası
Hamur	Sarımsı Kırmızı+ Siyah: GLEY 1- 2,5/N 5 YR- 5/6 Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 5/4 Mat
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 5/4

EK.247

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 30
Adı	Kap gövde ve ağız kenarı parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR- 4/5 Mat, Yoğun siyah alacalı
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.248

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 31
Adı	Kap gövde parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR- 4/4

EK.249

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 32
Adı	Kap ağız kenarı parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık, az mika katkılı, yüksek dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Mat.
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.250

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 33
Adı	Kap gövde parçası
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Az taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR- 4/1 Mat.
İç Yüzey	Koyu Gri: 7,5 YR- 4/1

EK.251

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 34
Adı	Kap gövde parçası
Hamur	Kahverengi + Koyu Gri: 7,5 YR- 5/4 7,5 YR- 4/1 Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Gri: 7,5 YR- 5/1 Mat.
İç Yüzey	Gri: 7,5 YR- 5/1

EK.252

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 35
Adı	Kap ağız kenarı ve gövde parçası
Hamur	Siyah+ Sarımsı Kırmızı: GLEY 1- 2,5/ N 5 YR- 5/6 Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/ N Prdahlı
İç Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 5 YR- 5/3

EK.253

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 36
Adı	Kap ağız kenarı ve gövde parçası
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 4/ N 5 YR- 5/6 Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Kırmızımsı Kahverengi: 2,5 YR- 4/ 3 Mat. Yer Yer Siyah
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: GLEY 1- 3/ N

EK.254

Buluntu Yeri	Maydos Kilisetepe Höyüğü
No	MY. 37
Adı	Kap ağız kenarı ve gövde parçası
Hamur	Gri: GLEY 1- 6/ N Taşçık, az mika katkılı, orta dereceli ateşte fırınlanmış
Dış Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/ N Mat.
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/ N

EK.255

Buluntu Yeri	Çatalca Kült Kuyusu
No	BAT. 1
Adı	Depolama Kabı/ Ağız Kenarı
Hamur	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Bol taşçık katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızı: 5YR-4/6 Perdahlı, mat
İç Yüzey	Kırmızı: 5YR-4/6 Perdahlı, mat
Ölçü	

EK.256

Buluntu Yeri	Çatalca Kült Kuyusu
No	BAT. 2
Adı	Kupa ağız kenarı parçası
Hamur	Siyah + Kahverengi 5 YR- 2,5/1 5 YR- 3/ 4 Bol taşçık katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Gri: 5 YR- 4/ 1 mat
İç Yüzey	Gri: 5 YR- 4/ 1

EK.257

Buluntu Yeri	Çatalca Kült Kuyusu
No	BAT. 3
Adı	Kap ağız kenarı parçası
Hamur	Siyah + Kırmızı 2,5 YR- 2,5/1 2,5 YR- 4/ 8 Bol taşçık katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Gri: 5 YR- 4/ 1 mat
İç Yüzey	Gri: 5 YR- 4/ 1

EK.258

Buluntu Yeri	Çatalca Kült Kuyusu
No	BAT. 4
Adı	Kap ağız kenarı parçası
Hamur	Kırmızı 2,5 YR- 5/8 Taşçık katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızı 2,5 YR- 5/6 mat
İç Yüzey	Kırmızı 2,5 YR- 5/6

EK.259

Buluntu Yeri	BÜYÜK ÇEKMECE KIYI BÜYÜK ÇEKMECE ESKİCE SIRTI
No	BAT. 5
Adı	Kap Gövde Parçaları
Hamur	Kırmızı 2,5 YR- 4/8 Taşçık katkılı. Orta/düşük dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızı 2,5 YR- 8/1 mat
İç Yüzey	Kırmızı 2,5 YR- 8/1

EK.260

Buluntu Yeri	KÜÇÜK ÇEKMECE GÖLÜ KAZI ALANI
No	BAT. 6
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Koyu Gri: 7,5 YR- 4/1 Az taşçık, çok az mika katkılı. Orta/düşük dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kahverengimsi Gri: 7,5 YR- 5/4 Mat. Yer yer siyah
İç Yüzey	Kırmızımsı kahverengi 2,5 YR- 5/3

EK.261

Buluntu Yeri	ÇATALCA KÜLT KUYUSU
No	BAT. 7
Adı	Kulp Parçası
Hamur	Açık Kırmızı: 2,5 YR- 7/8 Taşçık katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Yüzey	Astarsız

EK.262

Buluntu Yeri	KÜÇÜK ÇEKMECE GÖLÜ KAZI ALANI
No	BAT. 8
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Kırmızı: 2,5 YR- 5/6 Taşçık katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 2,5/1 Perdahlı
İç Yüzey	Kırmızı: 10 R- 5/6

EK.263

Buluntu Yeri	FİRUZKÖY AVCILAR II NOLU KUYU
No	BAT. 9
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: 2,5 Y- 2,5/1 Çok az taşçık, çok az mika katkılı. Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Gri: 2,5 Y- 4/1 Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 2,5 Y- 3/1

EK.264

Buluntu Yeri	FİRUZKÖY AVCILAR II NOLU KUYU
No	BAT. 10
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: 2,5 Y- 2,5/1 Çok az taşçık ve mika katkılı. Orta/yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Gri: 2,5 Y- 4/1 Perdahlı
İç Yüzey	Gri: 2,5 Y- 5/1

EK.265

Buluntu Yeri	FİRUZKÖY AVCILAR II NOLU KUYU
No	BAT. 11
Adı	Kase Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Siyah: 2,5 Y- 2,5/1 Çok az taşçık ve mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 2,5 Y- 3/1 Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 2,5 Y- 3/1

EK.266

Buluntu Yeri	ÇATALCA KÜLT KUYUSU
No	BAT. 12
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah+ Kırmızı: 2,5 YR- 2,5/1 2,5 YR- 5/8 Taşçık katkılı. Orta/düşük dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Gri: 2,5 YR- 5/1 Kaba Perdahlı, yer yer siyah renk alacalı
İç Yüzey	Gri: 2,5 YR- 5/1

EK.267

Buluntu Yeri	KÜÇÜK ÇEKMECE GÖLÜ KAZI ALANI
No	BAT. 13
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Koyu Gri: 7,5 YR- 4/1 Az taşçık ve çok az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/4 Kaba Perdahlı, yer yer siyah renk alacalı
İç Yüzey	Kahverengi: 7,5 YR- 5/3

EK.268

Buluntu Yeri	BÜYÜKÇEKMECE GÖLÜ KIYI
No	BAT. 14
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Siyah: 2,5 YR- 2,5/1 Taşçık katkılı. Düşük dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Çok Koyu Gri: 2,5 YR- 3/1 Kaba Perdahlı
İç Yüzey	Çok Koyu Gri: 2,5 YR- 3/1

EK.269

Buluntu Yeri	BÜYÜKÇEKMECE GÖLÜ KIYI
No	BAT. 15
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Kırmızı: 2,5 YR- 4/8 Taşçık katkılı. Düşük dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 4/1 Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 4/1

EK.270

Buluntu Yeri	KIRKLARELİ
No	29 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Depolama Kabı
Hamur	Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 5/1 Az taşçık, kum ve bol mika katkılı. Orta/Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 4/1 Perdahlı
İç Yüzey	Koyu Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 4/1

EK.271

Buluntu Yeri	AŞAĞI PINAR
No	508 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Depolama Kabı
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 4/N Taşçık, kum ve mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Gri: GLEY 1- 6/N Kaba Perdahlı. Devetüyü renk alacalı
İç Yüzey	Gri: GLEY 1- 6/N

EK.272

Buluntu Yeri	AŞAĞI PINAR
No	268 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Depolama Kabı
Hamur	Kırmızı: 2,5 YR- 5/8 Taşçık, kum ve az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 5/1 Kaba Perdahlı.
İç Yüzey	Gri: GLEY 1- 6/N
Ölçü	Ağız Çapı: 15,3 cm

EK.272a

Buluntu Yeri	AŞAĞI PINAR
No	269 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Depolama Kabı
Hamur	Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 4/1 Taşçık, kum ve az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 3/1 Kaba Perdahlı.
İç Yüzey	Açık Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 7/1

EK.273

Buluntu Yeri	AŞAĞI PINAR
No	1117 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Depolama Kabı
Hamur	Kırmızı: 10 R- 5/6 Taşçık, kum ve az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Açık Kırmızı: 10 R- 5/4 Kaba Perdahlı.
İç Yüzey	Açık Kırmızı: 10 R- 5/4

EK.274

Buluntu Yeri	AŞAĞI PINAR
No	270 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Kupa
Hamur	Kırmızımsı Siyah: 2,5 YR- 2,5/1 Taşçık katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 3/1 Perdahlı
İç Yüzey	Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 5/1
Ölçü	Ağız Çapı: 9,7 cm

EK.275

Buluntu Yeri	AŞAĞI PINAR
No	273 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Kupa
Hamur	Kırmızı: 2,5 YR- 5/8 Taşçık ve az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 6/1 Perdahlı. Siyah alacalı
İç Yüzey	Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 5/1
Ölçü	Ağız Çapı: 7 cm

EK.276

Buluntu Yeri	AŞAĞI PINAR
No	396 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Kupa
Hamur	Kırmızımsı gri: 2,5 YR- 6/1 Taşçık ve az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 6/1 Perdahlı. Siyah alacalı
İç Yüzey	Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 6/1
Ölçü	Ağız Çapı: 5 cm

EK.277

Buluntu Yeri	AŞAĞI PINAR
No	1111 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Kupa
Hamur	Kırmızımsı gri: 2,5 YR- 6/1 Taşçık ve az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 4/1 Perdahlı.
İç Yüzey	Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 6/1
Ölçü	Ağız Çapı: 11,5 cm

EK.278

Buluntu Yeri	AŞAĞI PINAR
No	1119 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Kupa
Hamur	Kırmızı: 2,5 YR- 5/6 Taşçık ve az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 3/1 Perdahlı. Siyah alacalı
İç Yüzey	Koyu Kırmızımsı Gri: 2,5 YR- 3/1
Ölçü	Ağız Çapı: 7,8 cm

EK.279

Buluntu Yeri	AŞAĞI PINAR
No	524 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Sürahi
Hamur	Kırmızımsı Sarı: 7,5 YR- 6/6 Taşçık ve az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Gri: 7,5 YR- 5/1 Perdahlı. Koyu gri alacalı
İç Yüzey	Gri: 7,5 YR- 5/1

EK.280

Buluntu Yeri	AŞAĞI PINAR
No	2009/74 (Kırklareli Müz. Env.)
Adı	Sürahi
Hamur	Gri: GLEY 1- 5/N Katkısız. Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş. Çarkta şekillendirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Perdahlı. Çok koyu gri renk bezemeli
İç Yüzey	Koyu Gri GLEY 1- 3/N

EK.281

Buluntu Yeri	MENEKŞE ÇATAĞI
No	2902 (Tekirdağ Müz. Env.)
Adı	Sürahi
Müze Envanter Bilgileri	Mineral katkılı, yüzey dalgalı. İç yalın, dış donuk açkılı. Orta Dereceli ateşte pişirilmiş. El yapımı
Ölçü	Ağız Çapı: 20 cm

NOT: Eser Müze teşhir vitrininde olduğu için detaylı incelenememiş, müze kayıtları dikkate alınarak tanımlanmıştır

EK.282

Buluntu Yeri	MENEKŞE ÇATAĞI
No	2903 (Tekirdağ Müz. Env.)
Adı	Sürahi
Müze Envanter Bilgileri	Mineral katkılı, yüzey dalgalı. İç yalın, dış açkılı. Orta Dereceli ateşte pişirilmiş. El yapımı
Ölçü	Ağız Çapı: 16,5 cm

NOT: Eser Müze teşhir vitrininde olduğu için detaylı incelenememiş, müze kayıtları dikkate alınarak tanımlanmıştır

EK.283

Buluntu Yeri	MENEKŞE ÇATAĞI
No	2682 (Tekirdağ Müz. Env.)
Adı	Çift Kulplu İçki Kabı
Müze Envanter Bilgileri	Mineral katkılı, sık dokulu, iç siyah parlak açkılı, dış siyah kızıl devetüyü alacalı, parlak açkılı.
Ölçü	Ağız Çapı: 10,5 cm

NOT: Eser Müze teşhir vitrininde olduğu için detaylı incelenememiş, müze kayıtları dikkate alınarak tanımlanmıştır

EK.284

Buluntu Yeri	MENEKŞE ÇATAĞI
No	2792 (Tekirdağ Müz. Env.)
Adı	Derin Kase
Müze Envanter Bilgileri	Koyu gri hamurlu, açkılı. El yapımı
Ölçü	Ağız Çapı: 13 cm

NOT: Eser Müze teşhir vitrininde olduğu için detaylı incelenememiş, müze kayıtları dikkate alınarak tanımlanmıştır

EK.285

Buluntu Yeri	MENEKŞE ÇATAĞI
No	2681 (Tekirdağ Müz. Env.)
Adı	Kupa
Hamur	Gri: 7,5 YR- 6/1 Taşçık ve az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Gri: 7,5 YR- 5/1 Perdahlı.
Ölçü	Ağız Çapı: 5,9 cm

EK.286

Buluntu Yeri	MENEKŞE ÇATAĞI
No	2793 (Tekirdağ Müz. Env.)
Adı	Kupa
Müze Envanter Bilgileri	Koyu gri renk hamurlu,içi ve dışı açkılı. El yapımı
Ölçü	Ağız Çapı: 10 cm
NOT: Eser Müze teşhir vitrininde olduğu için detaylı incelenememiş, müze kayıtları dikkate alınarak tanımlanmıştır	

EK.287

Buluntu Yeri	MENEKŞE ÇATAĞI
No	2900 (Tekirdağ Müz. Env.)
Adı	Kupa
Hamur	Gri: 7,5 YR- 6/1 Taşçık ve az mika katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Gri: 7,5 YR- 5/1 Perdahlı. Siyah alacalı
Ölçü	Ağız Çapı: 5,9 cm

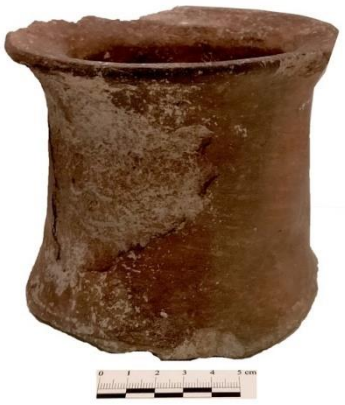
EK.288

Buluntu Yeri	MENEKŞE ÇATAĞI
No	2683 (Tekirdağ Müz. Env.)
Adı	Sürahi
Müze Envanter Bilgileri	Yoğun mineral katkılı, kaba hamurlu. Dış yüzey kurşuni tonlarda alacalı ve yer yer parlak açkılı. Boyun içinde donuk açkılı
Ölçü	Ağız Çapı: 12 cm
NOT: Eser Müze teşhir vitrininde olduğu için detaylı incelenememiş, müze kayıtları dikkate alınarak tanımlanmıştır	

Ek s.97

EK.289

Buluntu Yeri	MENEKŞE ÇATAĞI
No	2907 (Tekirdağ Müz. Env.)
Adı	Çömlek Altlığı
Müze Envanter Bilgileri	Yoğun mineral ve mika katkılı hamurlu. Kırmızı astarlı. Perdahlı. Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş. El yapımı
Ölçü	Ağız Çapı: 14,8 cm

NOT: Eser Müze teşhir vitrininde olduğu için detaylı incelenememiş, müze kayıtları dikkate alınarak tanımlanmıştır

EK.290

Buluntu Yeri	MENEKŞE ÇATAĞI
No	2605 (Tekirdağ Müz. Env.)
Adı	Minyatür Kap
Müze Envanter Bilgileri	İnce ve orta boy mineral ve bitkisel katkılı, kahverengi-siyah renk hamurlu. Siyah yalın astarlı.
Ölçü	Ağız Çapı: 2,9 cm

NOT: Eser Müze teşhir vitrininde olduğu için detaylı incelenememiş, müze kayıtları dikkate alınarak tanımlanmıştır

EK.291

Buluntu Yeri	MENEKŞE ÇATAĞI
No	2770 (Tekirdağ Müz. Env.)
Adı	Minyatür Kap
Hamur	Koyu Kahverengi: 7,5 YR- 5/6 Taşçık ve kum katkılı. Orta dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Koyu Kahverengi: 7,5 YR- 5/6 Kaba perdahlı. Siyah alacalı
Ölçü	Ağız Çapı: 6,7 cm

EK.292

BAĞLIKARKASI YERLEŞİMİ
YÜZEY BULUNTULARI

EK.293

ÇARDAKLI HÖYÜĞÜ
YÜZEY BULUNTULARI

EK.294

HAPİSHANE HÖYÜĞÜ
YÜZEY BULUNTULARI

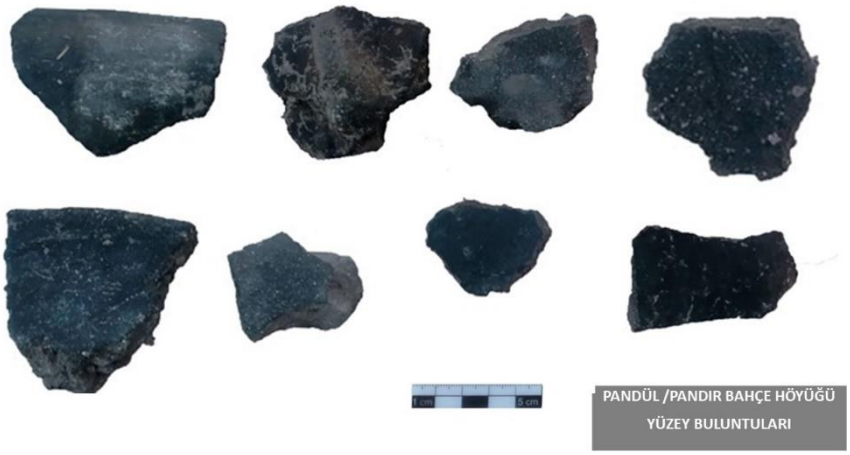
EK.295

EK.296

EK.297

Ek s.100

EK.298

Buluntu Yeri	ASSOS Akropol, 22 Kuzey Açması
No	ASS.1
Adı	Kap Gövde Parçaları
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Taşçık, kum ve az mika katkılı. Orta/Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı.
İç Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N

EK.299

Buluntu Yeri	ASSOS
No	ASS.46
Adı	Kap Ağız Kenarı Parçası
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Taşçık, kum ve az mika katkılı. Orta/Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı.
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N

EK.300

Buluntu Yeri	ASSOS
No	ASS.2011-11
Adı	Kap Gövde Parçası
Hamur	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N Taşçık, kum ve az mika katkılı. Orta/Yüksek dereceli ateşte pişirilmiş
Dış Yüzey	Siyah: GLEY 1- 2,5/N Perdahlı.
İç Yüzey	Koyu Gri: GLEY 1- 3/N

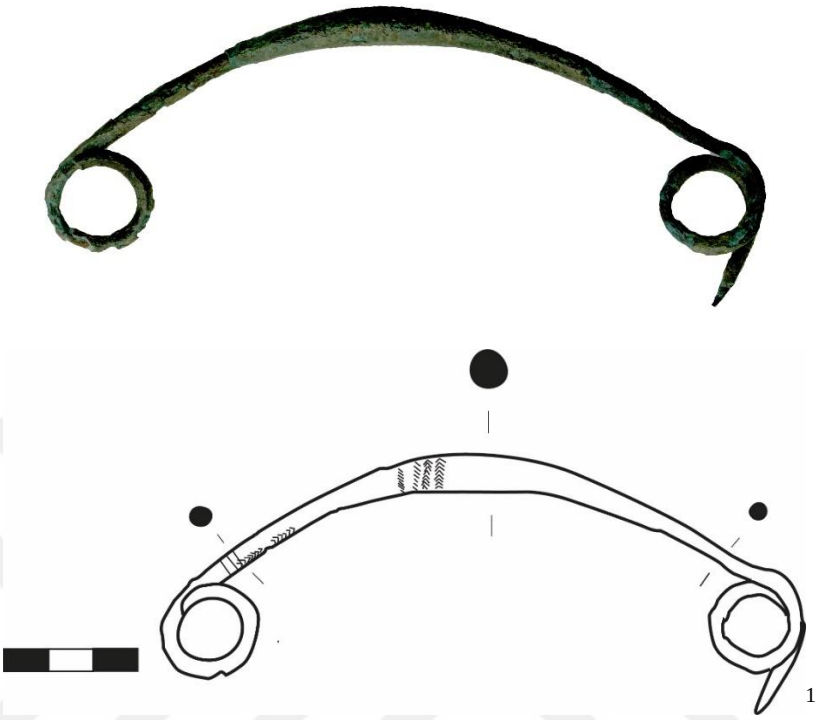
EK.301

ASSOS AKROPOLÜ
2012
AÇMA 22/ TABAKA 26
BULUNTULARI

EK.302

1 cm
EDİRNE
MÜZESİ
1368

EK.303

[1]

EK.304

[1] Çizim, Arkeolog Gizem Batur tarafından yapılmıştır. Yüksek lisans tezinde de kullandığı bu çizimi kullanmama izin veren meslektaşıma teşekkür ederim

EK.305

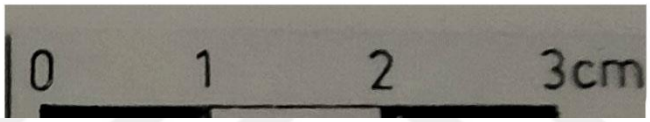

EK.306

EK.307

EK.308

2628

2610

2629

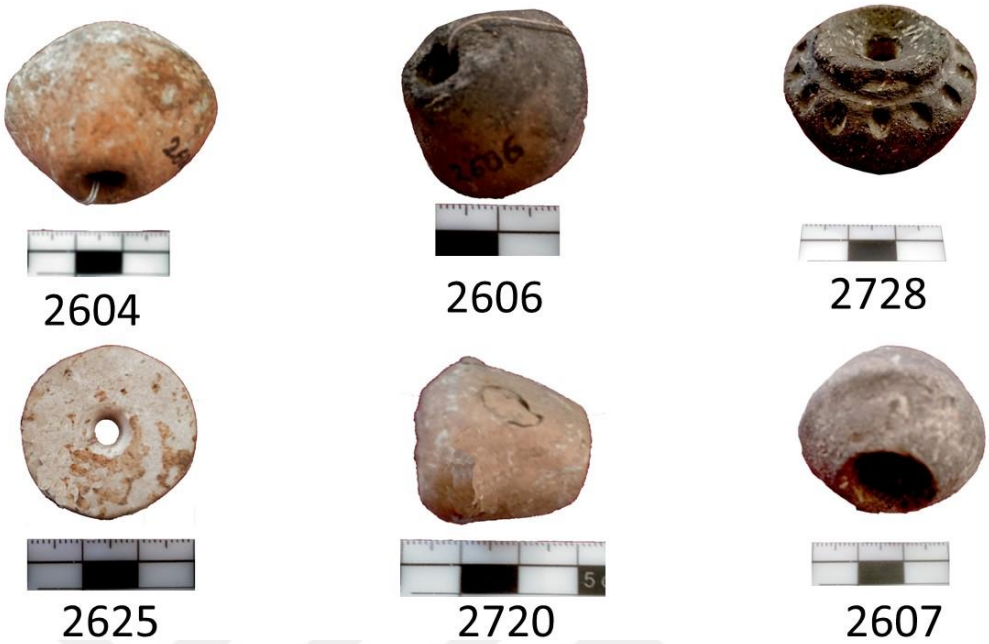

2910

2631

EK.309

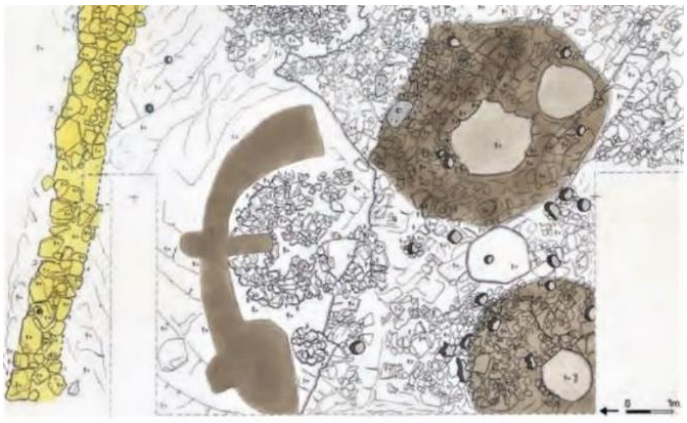
EK.310

EK- B.

ŞEKİLLER

Şekil 1: Hocaçeşme IV. Evre Yuvarlak Planlı Mekanlar

Kaynak: Yumaklı 2016

Şekil 2: Aşapınar 7. Tabaka Hendeği

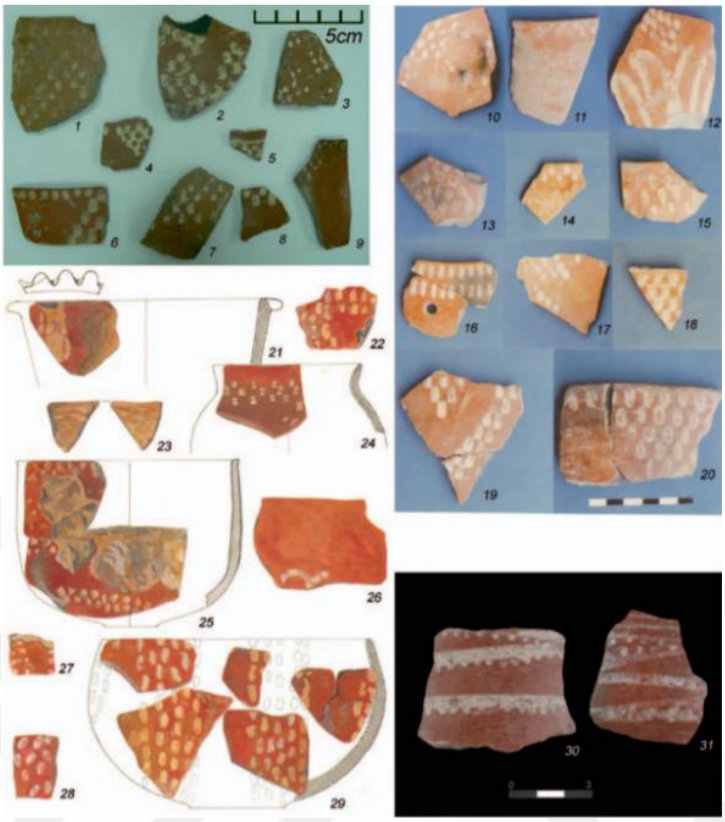
Kaynak: M. Özdoğan-E.Özdoğan 2017

Şekil 3: Yarımburgaz 5. Tabaka'dan İmpresso Bezekli Keramik Örnekleri

Kaynak: Yumaklı 2016

Şekil 4: Farklı Balkan yerleşimlerinden kırmızı astar üzerine beyaz boyalı Keramik Örnekleri

Kaynak: Krauß 2011

Şekil 5: Aşağıpınar, 6. tabakadan kırmızı astarlı açkılı çanak çömlek örnekleri

Kaynak: Özdoğan- E.Özdoğan 2007

Şekil 6: Hocaçeşme II. Evre'den Kazı ve Çizi Bezemeli Keramik Örnekleri

Kaynak: Yumaklı 2012

Şekil 7: Yarımburgaz 4. Tabaka Keramiği

Kaynak: Yumaklı 2016

Şekil 8: Yarımburgaz 3. Tabaka Keramiği Örnekleri

Kaynak: Özdoğan 2013

Şekil 9: Aşağıpınar 4. Tabaka (Geç Neo. Çağ/ Erken Kalk. Çağ) Konutu

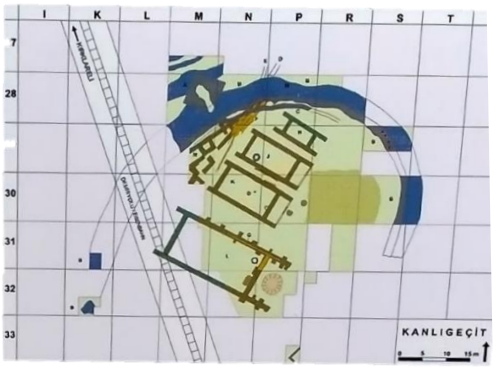
Kaynak: Yumuklu 2016

Şekil 10: Toptepe Buluntusu Antropomorfik Kap

Kaynak: Özdoğan- E. Özdoğan 2017

Şekil 11: Kanlıgeçit II. Tabaka Yerleşim Planı

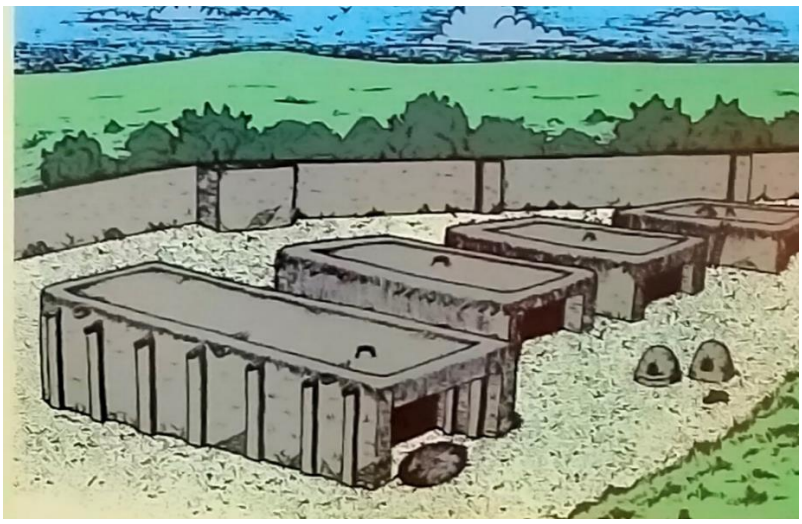
Kaynak: Kırklareli Müzesi

Şekil 12: Kanlıgeçit I Tabaka yerleşimi ve kule yapısı

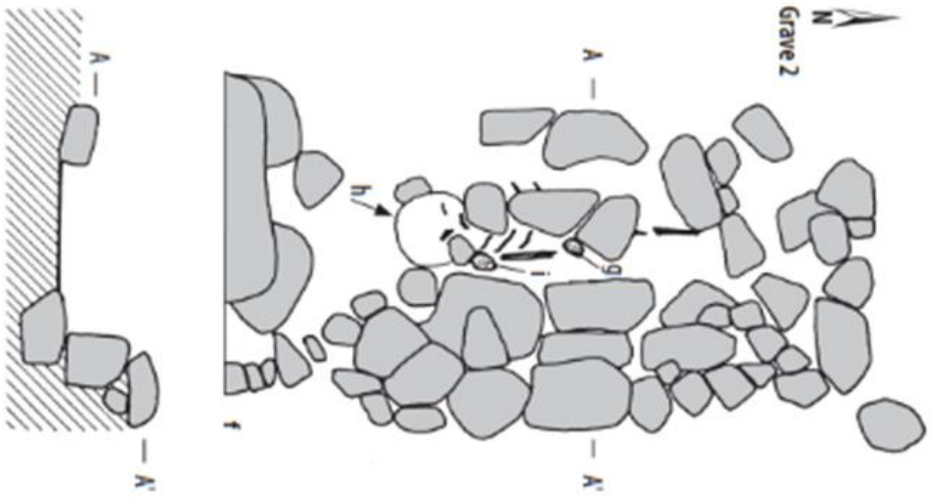
Kaynak: Kırklareli Müzesi

Şekil 13: Kanlıgeçit Megaron yapılarının görünüm modellemesi

Kaynak: Kırklareli Müzesi

Şekil 14: Güneybatı Bulgaristan, Sandanski GTÇ Mezarlığı 2 Nolu Mezar

Kaynak: Alexandrov vdğ. 2007

Şekil 15:Faia Petra Mezarlığı'nda Kazısı Yapılan Taştepe Mezarlardan Biri

Kaynak: Valla 2007

Şekil 16: Ada Tepenin Geç Tunç Çağı Sur Temelleri

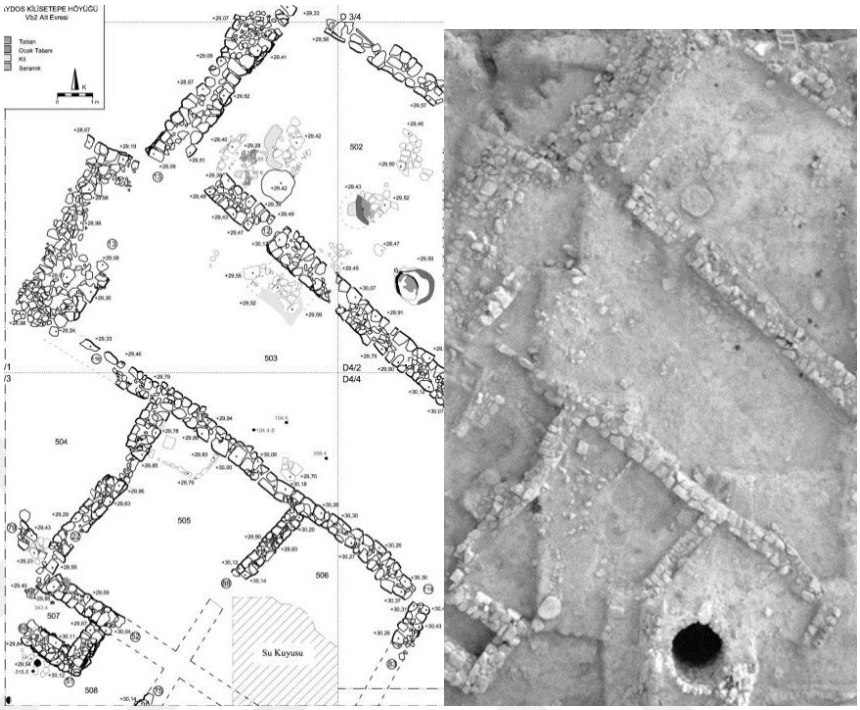
Kaynak: https://e-edu.nbu.bg/pluginfile.php/675326/mod_resource/content/

Şekil 17: Maydos Kilisetepe: OTÇ Yapı Kalıntıları ve üzerine açılan GTÇ Çukurları

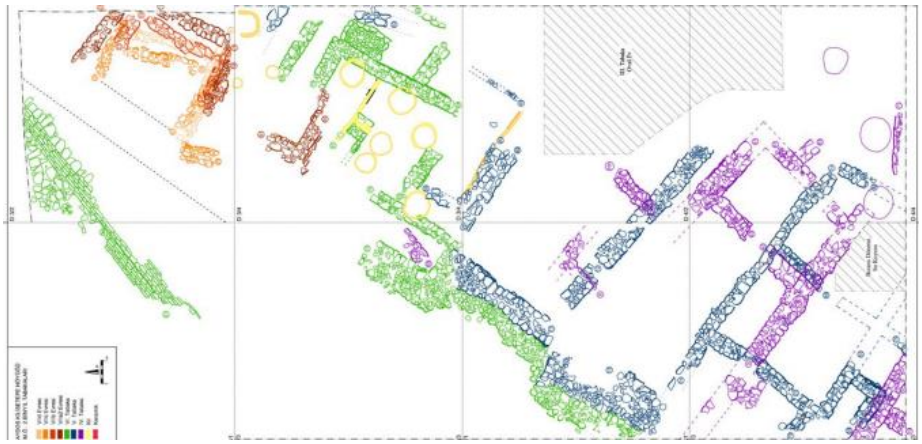
Kaynak: Başaran Mutlu 2018

Şekil 18: Maydos Kilisetepe: Vb evresine ait konut planının çizimi ve hava fotoğrafı

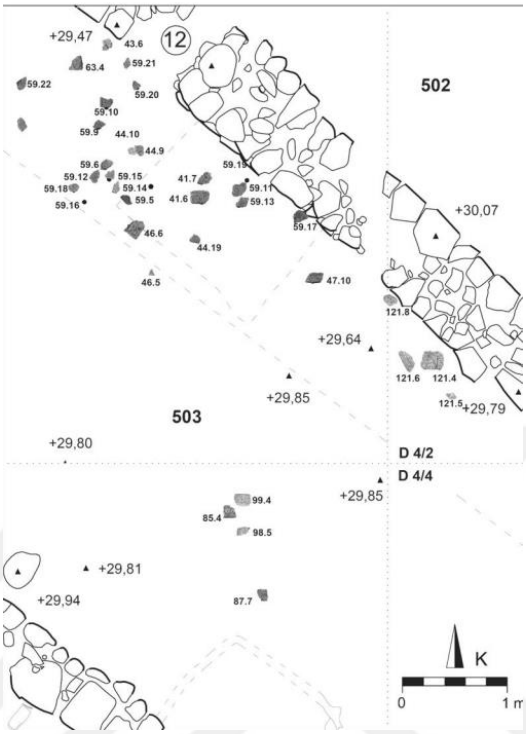
Kaynak: Başaran Mutlu 2018

Şekil 19: Maydos Kilisetepe'nin OTÇ ve GTÇ Mimarisinin Plan Dağılımı

Kaynak: Baraşan Mutlu 2018

Şekil 20: Maydos Kilisetepe Kabartmalı Kaplama Unsurlarının Buluntu Durumu Çizimi

Kaynak: Başaran Mutlu 2018

Şekil 21: Maydos Kilisetepe Geç Tunç Çağı, Oluk bezemeli, Kil Hamurlu Mimari Dekorasyon Öğelerinden Örnekler

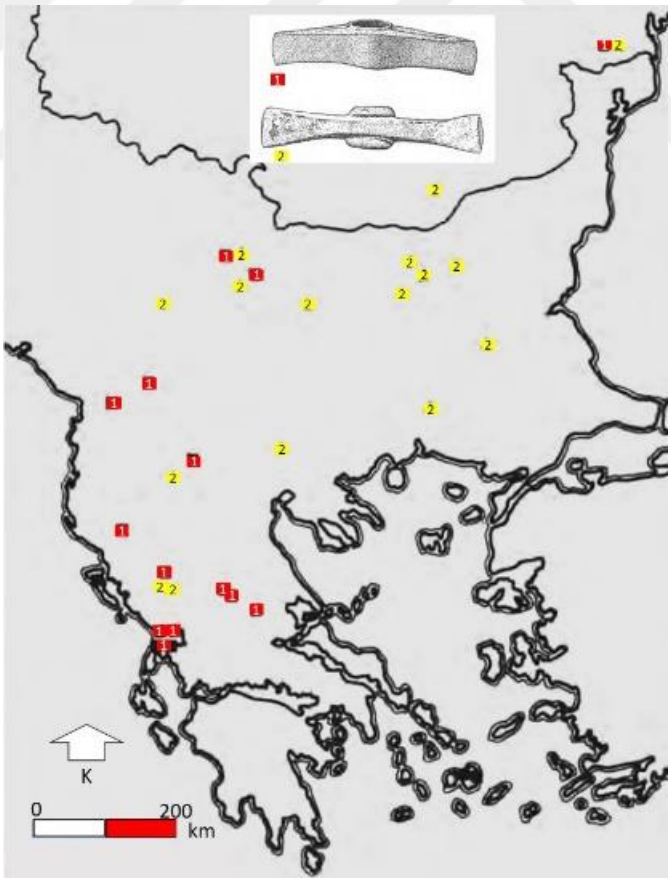

Şekil 22: Assiros Höyük'te Bulunan GH IIIA2/B İthal Myken Keramiği

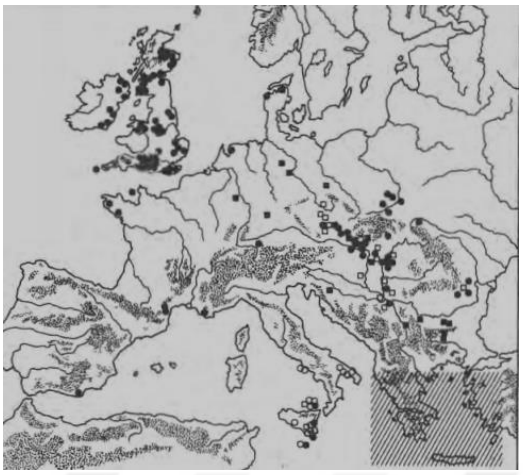
Kaynak: WardleveWardle 2007

Şekil 23: Ege Tipi Geç Tunç Çağı Baltalarının Kuzeyde Yayılım Alanı:
1: Hermones/ Kierion Tipi, 2: Kilindir/Bergunci Tipi

Kaynak:Harding 1984'den yararlanarak düzenlenmiştir

Şekil 24: Kuzeyde Myken Kültür Malzemesi Tespit Edilen yerler

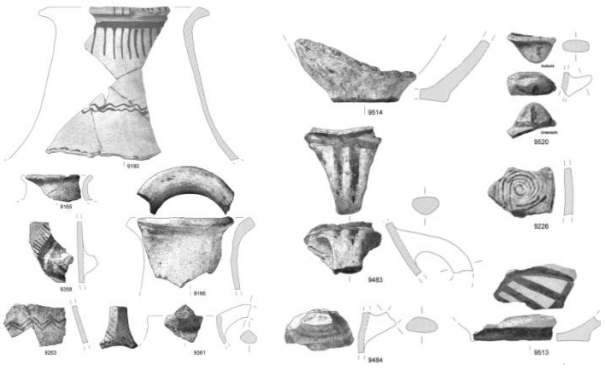
Kaynak: Harding 1984

Şekil 25: Vratitsa'dan Anadolu Kökenli Çark Yapımı Kase

Kaynak: Nenova 2019

Şekil 26: Olynthos'tan Mat Boyalı Keramik Örnekleri

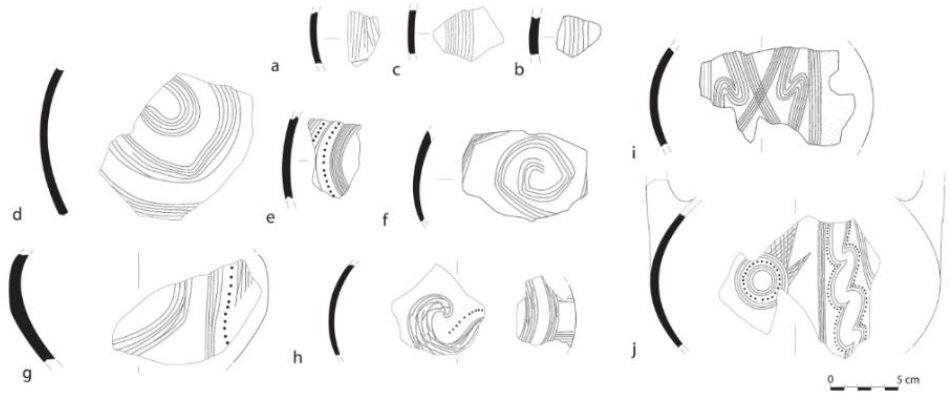
Kaynak: Horejs 2007

Şekil 27: Trakya Bölgesi'nde Saptanan Kaba Görünümlü Keramik Grubundan Örnekler

Kaynak: Nenova 2018

Şekil 28: Trakya Bölgesi GTÇ Kazıma Bezek Örnekleri

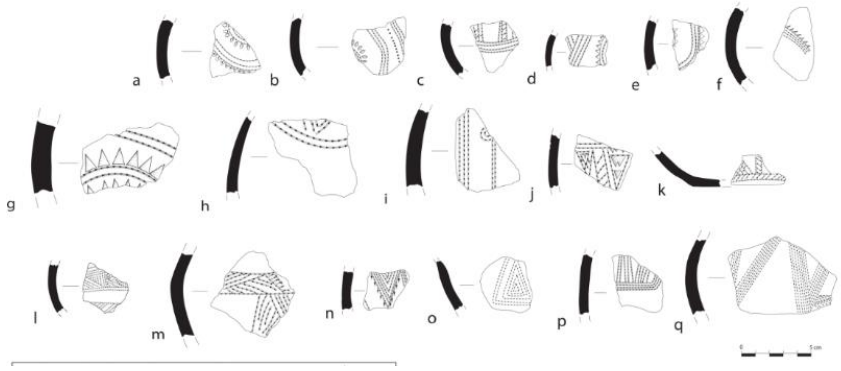
Kaynak: Nenova 2019

Şekil 29: Strymon Vadisi'nden Kazıma Bezemeli İki Kap Örneği

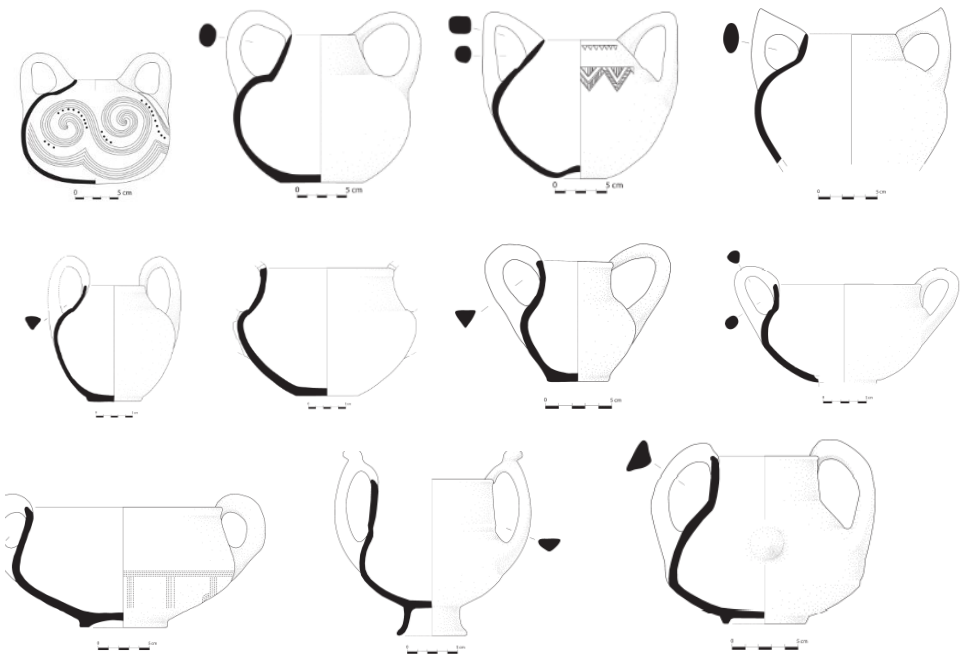
Kaynak: Valla 2007

Şekil 30: GTÇ Furhenstich Bezeme Tekniği Örnekleri

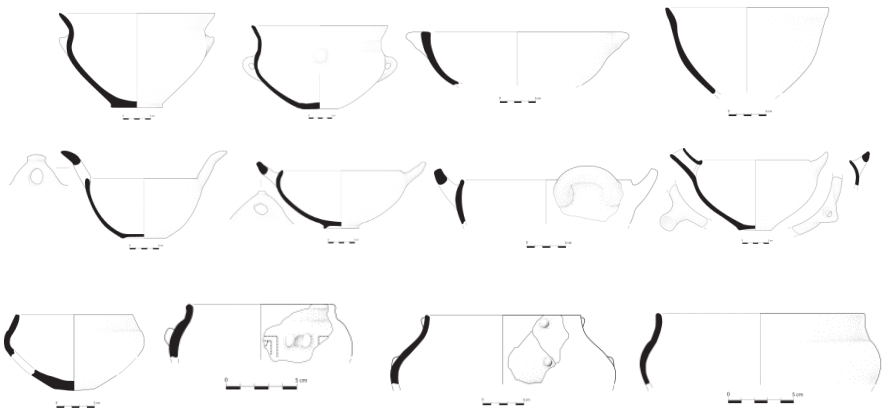
Kaynak: Nenova 2019

Şekil 31: Trakya Bölgesi Geç Tunç Çağı Kantharos Formları

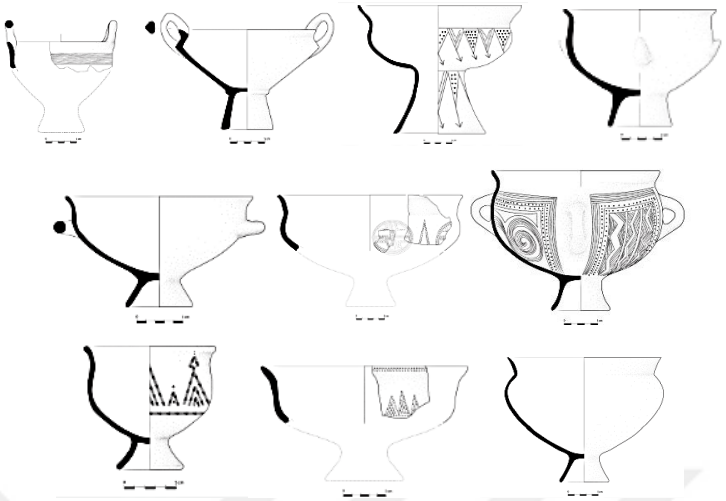
Kaynak: Nenova 2019

Şekil 32: Trakya GTÇ Kase Formları

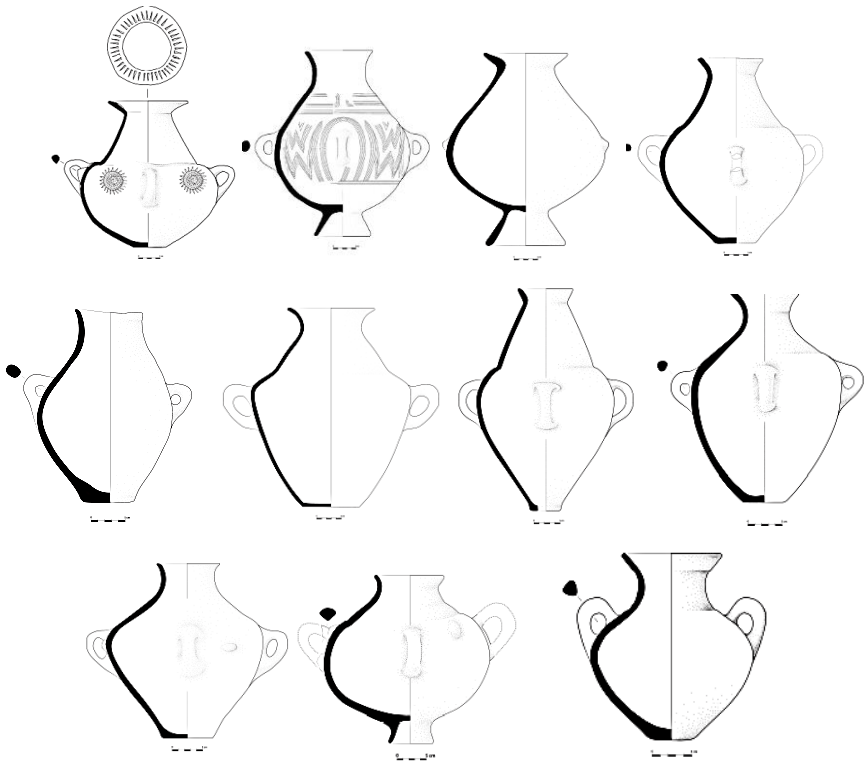
Kaynak:Nenova 2019

Şekil 33: Bulgaristan Kazılarından Bulunan Kyliks Örnekleri

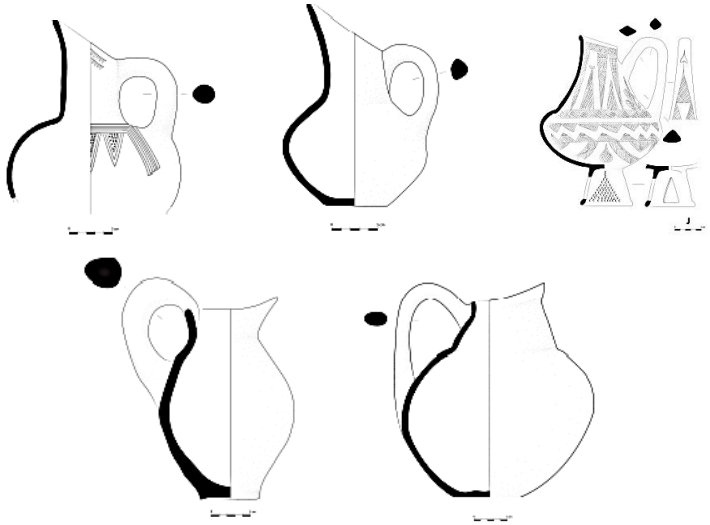
Kaynak: Nenova 2019

Şekil 34: Trakya Bölgesi GTÇ Amphora Örnekleri

Kaynak: Nenova 2019

Şekil 35: Sürahi Formları

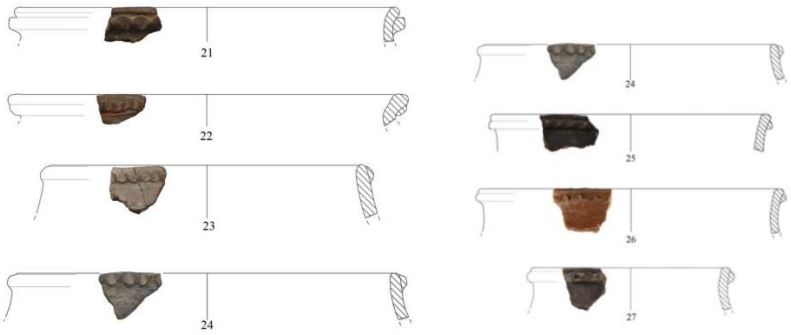
Kaynak: Nenova 2019

Şekil 36: Bardak Formları

Kaynak: Nenova 2019

Şekil 37: Maydos Kilisetepe V. Tabaka, Parmak Baskı Bezemeli Keramikler

Kaynak: Başaran 2019

Şekil 38: Trakya ve Çevre Kültürlerin Erken Demir Çağı Kronoloji Önerileri

Central European	BC	Čičikova 1968	Hänsel 1976	Tončeva 1980	Gergova 1977	Gotsev, Shalganova 1995	Bozhinova 2012	Aegean
Ha A1	1200	I period						LH III C
							"Fluted ware horizon" 1	
Ha A2	1100		"Chatalka" group		EIA I	"Fluted ware horizon"		LH III C Late
Ha B1	1050			I period		I period	"Fluted ware horizon" 2	Sub Myc
	1025							PG
	1000							
Ha B2	950						Pshenichevo 1	
Ha B3	900		"Pshenichevo" group	II period		II period		Geometr
Ha C	800	II period			EIA II, 1		Pshenichevo 2	Archaic
	750							
	700							
Ha D	650				EIA II, 2		Pshenichevo 3	
	600	III period						
	550							
	500							

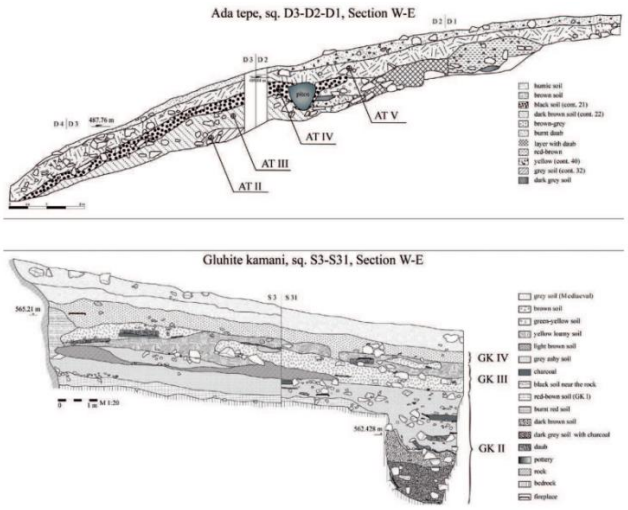
Kaynak: Nekhrizov ve Tzvetkova 2018

Şekil 39: Trakya Bölgesi'nden Erken Demir Çağı Arkeometrik Analiz Sonuçları

BC	Relative	Sites	BP	absolute - 1 σ cal BC	absolute - 2 σ cal BC
4-1 BC	Hellenistic	Ada tepe IV	n/a		
6-5 BC	LIA	n/a	n/a		
9-7/6 BC	EIA II	Kralevo	n/a		
		Svilengrad	2700±40	895-812	921-801
		Ada tepe IV	n/a		
		Gluhite Kamani IV	n/a		
11-10 BC	EIA I	Gluhite Kamani III	2730±30	901-836	930-812
		Stambolovo IV	2798±22	975-908	999-899
		Kazanlak	2850±40	1071-932	1120-910
		Stambolovo III	2871±20	1058-999	1109-987
		D. Cherkovishte	2885±30	1111-1017	1193-946
		Ada tepe III	?2880±30	1111-1012	1192-939
12 BC	Transitional	Gluhite Kamani II	2946±11	1158-1109	1184-1100
		Ada tepe II	2931±12	1189-1115	1208-1107
	LBA	Ada tepe I	?2980±30	1260-1130	1372-1112
		Stambolovo II	3129±28	1436-1321	1493-1301

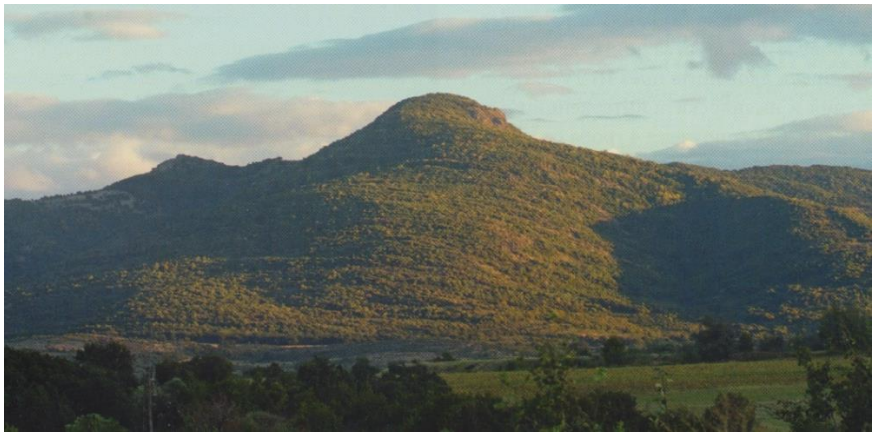
Kaynak: NekhrizovveTzvetkova 2018

Şekil 40: Ada Tepe ve Gluhite Kamani'nin EDÇ Tabakalanması

Kaynak: Nekhrizov veTzvetkova 2018

Şekil 41: 813 m Rakımlı Bir GTÇ/EDÇ yerleşimi: Dragoyna Tepesi, Bulgaristan

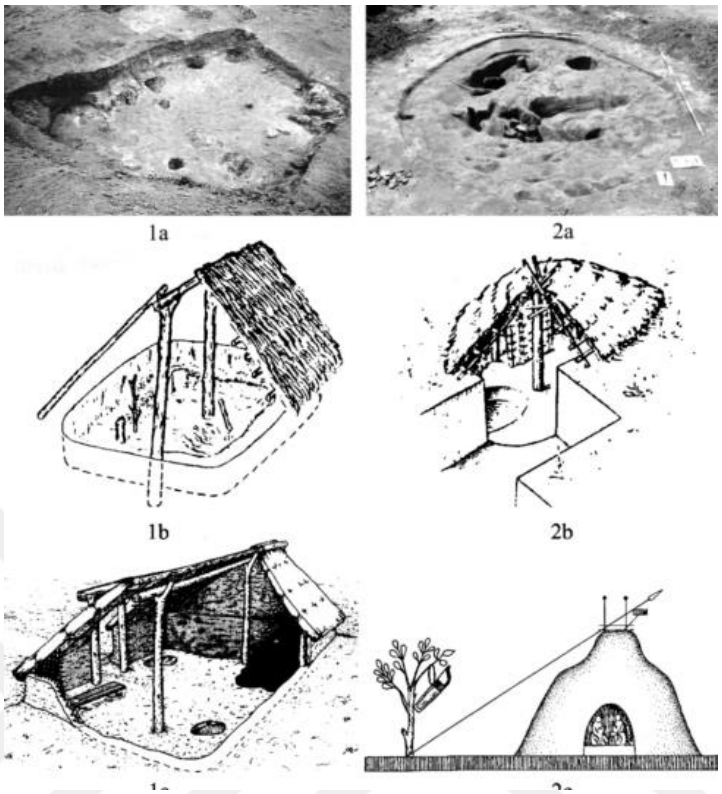
Kaynak: Vassileva 2021

Şekil 42: Güneybatı Karpatlar'dan 6x9 m ölçülerinde bir EDÇ Konutu

Kaynak:Uhnér vdğ. 2019

Şekil 43: Macaristan Ovası'nda Erken Demir Çağı Konutları ve Modelleme Önerileri

Kaynak: Scholtz 2010

Şekil 44: Saz-Çamur (Wattle and daub) Tekniği ile Yapılan Demir Çağı Evinin Modellemesi

Kaynak: Gheorghiu 2009

Şekil. 45: Kuzeybatı Balkanlar'dan GTÇ/EDÇ Taş Tepeli Tümülüs Örneği

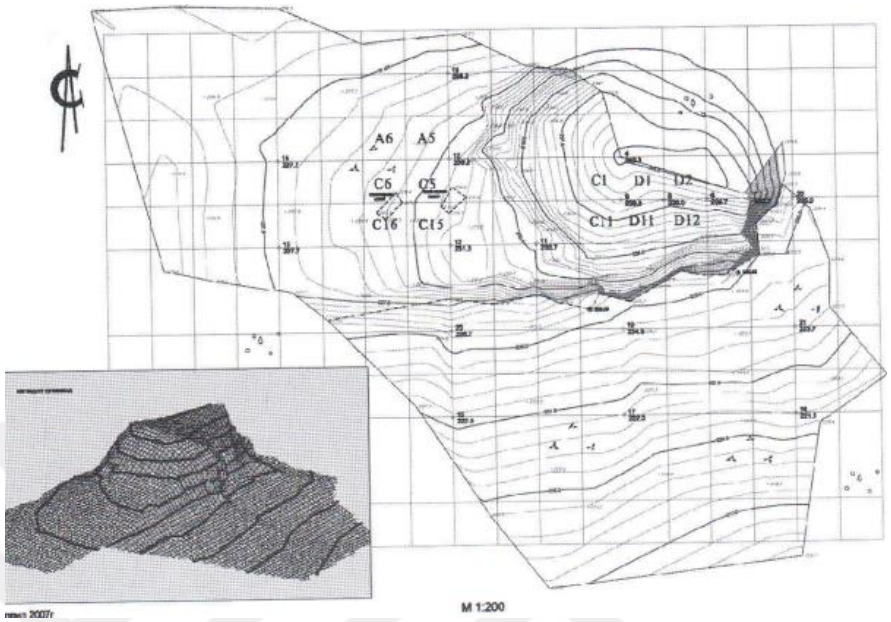
Kaynak: Bugaj vdğ. 2013

Şekil 46: Edirne, Lalapaşa Dolmeni, Kazı Sonrası Hava Fotoğrafı

Kaynak: Akman 2010

Şekil 47: Aul Kaya Kutsal Alanı Topografik Haritası

Kaynak: Zdravkova-Dimitrova 2008

Şekil 48: Babyak Tepe'nin Genel Görünümü

Kaynak: Dimitrova 2014

Şekil 49: Dolni Glavanak Cromlecki

Kaynak: http://www.jti-rhodope.eu/poi. Erş.Tar: 11.12.2022

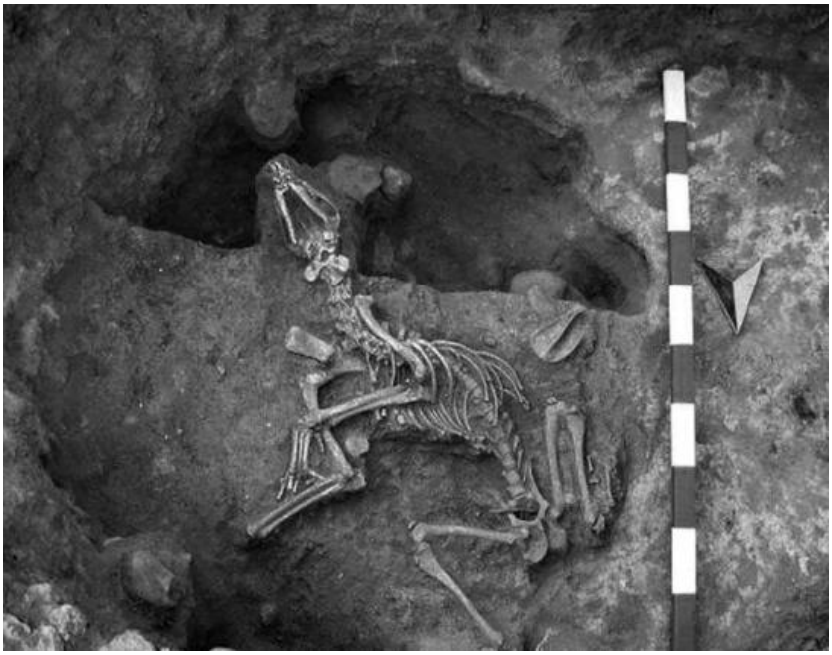
Şekil 50: Gluhite Kamani Kutsal Alanındaki Kaya Nişleri

Şekil 51: Menekşe Çatağı'ndan Köpek Adağı, Tekirdağ Müzesi

Şekil 52: Plovdiv Kurtarma Kazılarında Bulunan Köpek Kurbanı Sunu Çukuru

Kaynak: Nekhrizov ve Tzvetkova 2012

Şekil 53: Gledachevo Kutsal Alanı'nda Kült çukurunda Bulunan İnsan İskeleti

Kaynak: Tonkova 2010:fig. 5

Şekil 54: Trakya'nın Birçok Bölümünde Görülen ve Güneş Simgesi Olarak Tanımlanan Dairesel Biçimli Kaya Betimi

Kaynak: Kiotsekoglou ve Varvounis 2020: Fig. 2

Şekil 55: Magura Mağarası'nın Duvar Resimleri

Kaynak: https://tr.abcdef.wiki/wiki/Magura_Cave (27.12.22)

Şekil 56: Gluhite Kamani Kutsal Alanında Kayaya Çizilmiş Güneş (?) Sembolü

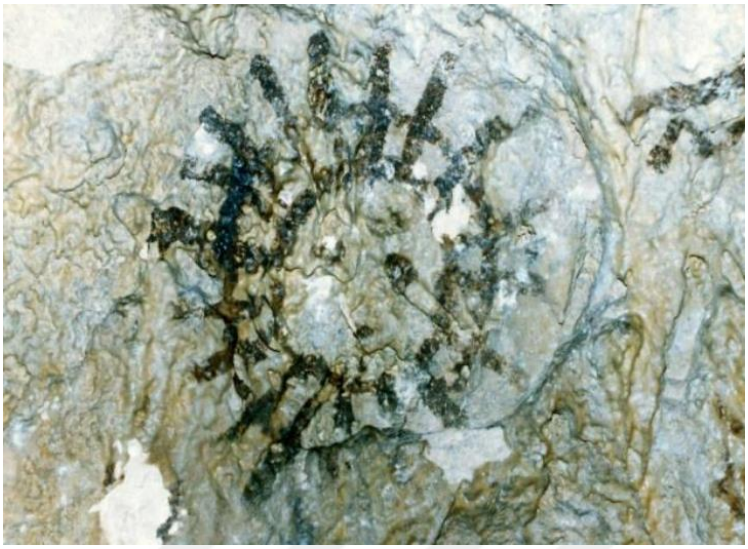

Şekil 57: Konevo Köyü'nden MÖ. 2. Bin yıla tarihlenen kült töreni sahneli grup

Kaynak: Fol ve Fol 2008: 138

Şekil 58: Baylovo Mağarası'ndaki Güneş Betimi

Maglova vdğ. 2016: Fig. 53

Şekil 59: Malko Tırnova Yakınlarında Bir Kutsal Alan: Güneş Diski Sembolü

Kaynak: Fol ve Fol 2008

Şekil 60: Erken Demir Çağı Kaba Görünümlü Keramiğinde Renk Farklılaşması, Edirne Müzesi

Şekil 61: Parmak Baskı Bezemeli EDÇ Kaba Keramik, Edirne Müzesi

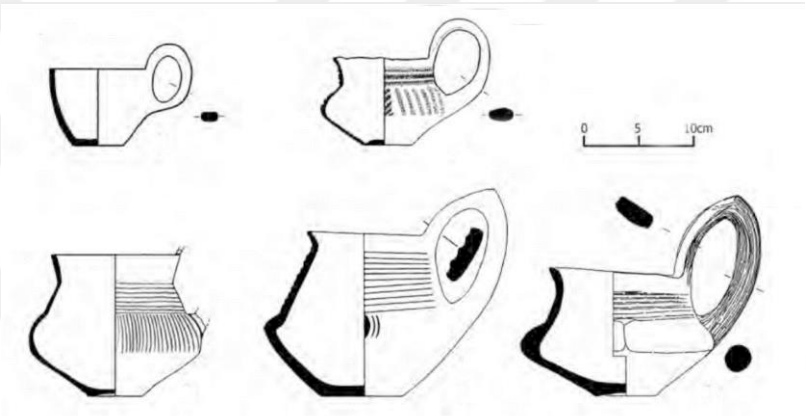

Şekil 62: Gluhite Kamani Minyatür Adak Kapları

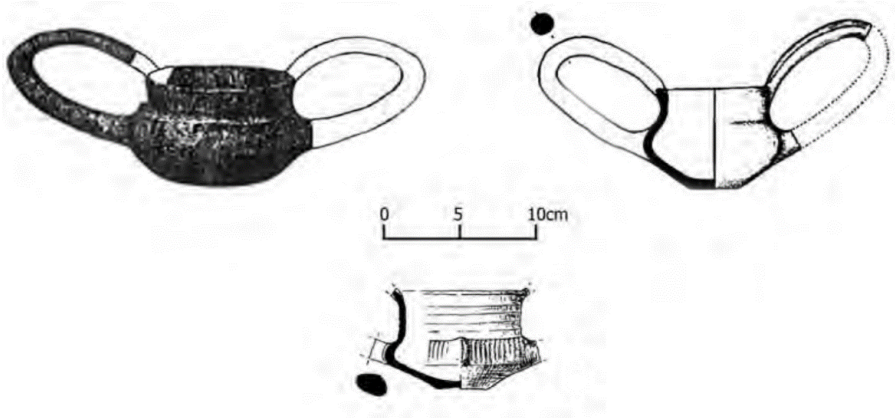
Kaynak: Nekhrizon vdğ. 2012

Şekil 63: Erken Demir Çağı Kupa Formları

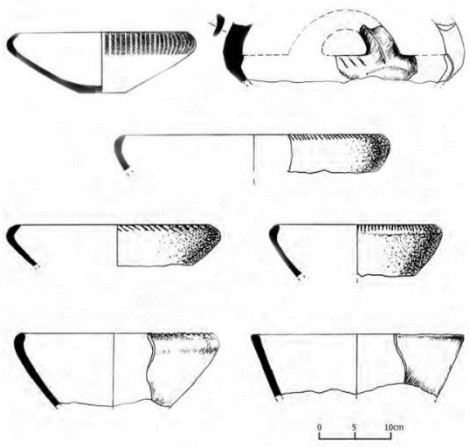
Kaynak: Hristova 2018

Şekil 64: Erken Demir Çağı Kantharos Formları

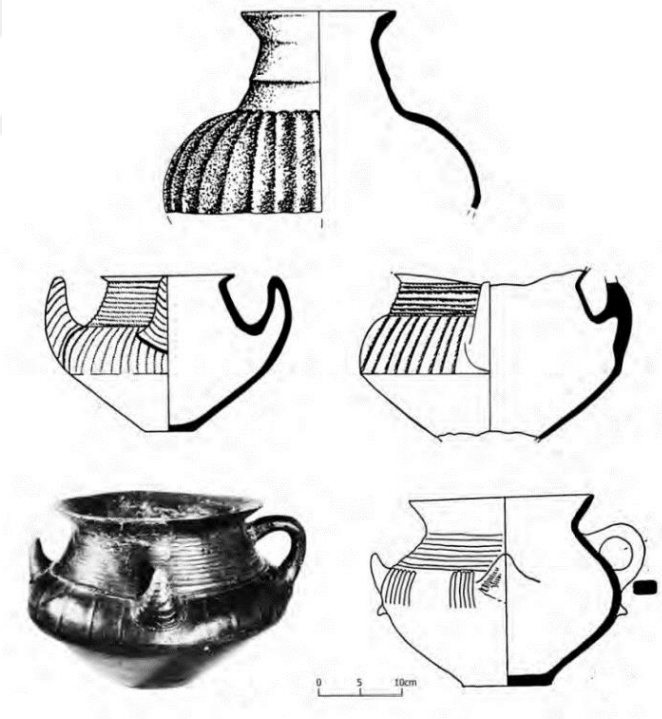
Kaynak: Hristova 2018

Şekil 65: Erken Demir Kase Formları

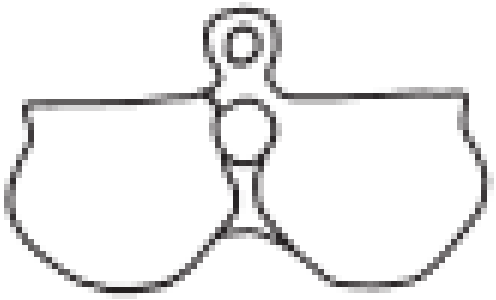
Kaynak: Hristova 2018

Şekil 66: Erken Demir Amphora Formları

Kaynak: Hristova 2018

Şekil 67: Çiftli Kase Örnekleri

aynak: Bozhinova 2012

Şekil 68: Sofya'dan Erken Demir Çağı'a Ait Yiv Bezemeli Altın Kase

Kaynak: Bozhinova 2012

Şekil 69: Güney Trakya'dan yiv ve boynuz bezemeli EDÇ pt. kap

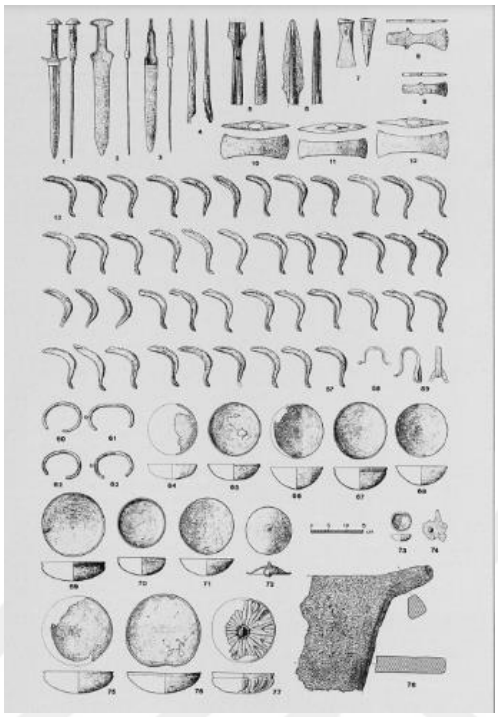
Kaynak: Bozhinova 2012

Şekil 70: Nova Zagora Höyüğü'nden Boyun Bölümünde iki İnsan Bezemeli Kap

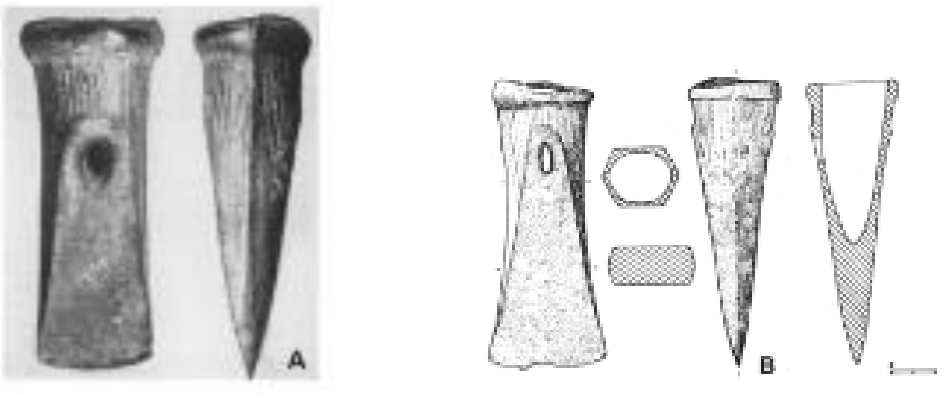
Kaynak: Hristova 2018

Şekil 71: Kozman Deresi Buluntuları

Kaynak: Hansen 2005

Şekil 72: Troas (A) ve Kozman Deresi (B) Buluntuları

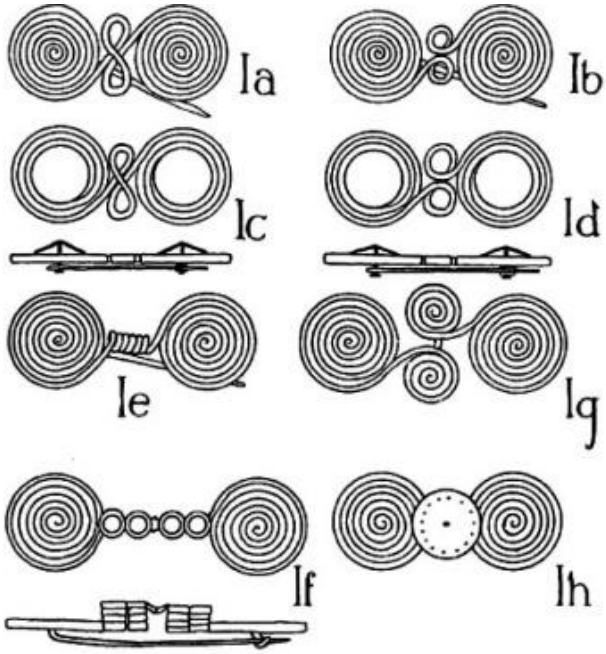
Kaynak: Dietrich 2016

Şekil 73: Gluhite Kamani Figürinleri

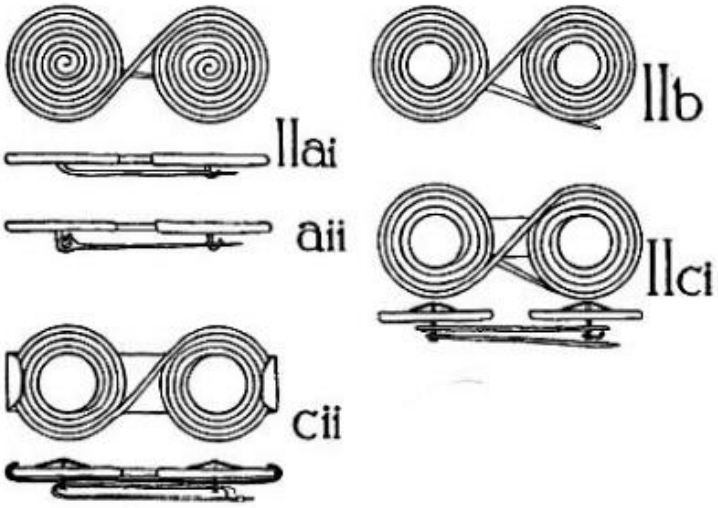
Kaynak: Nekhrizov vdğ. 2012

Şekil 74: Tip 1 Gözlük Fibulalar

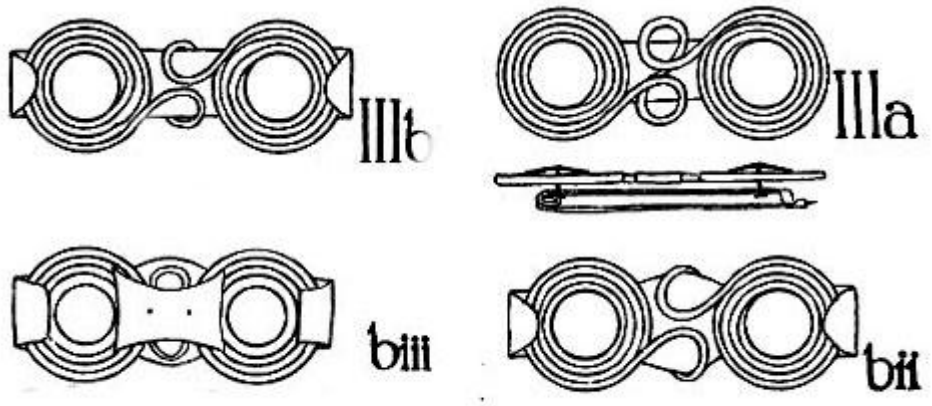
Kaynak: Alexander 1965

Şekil 75: Tip 2 Gözlük Fibulalar

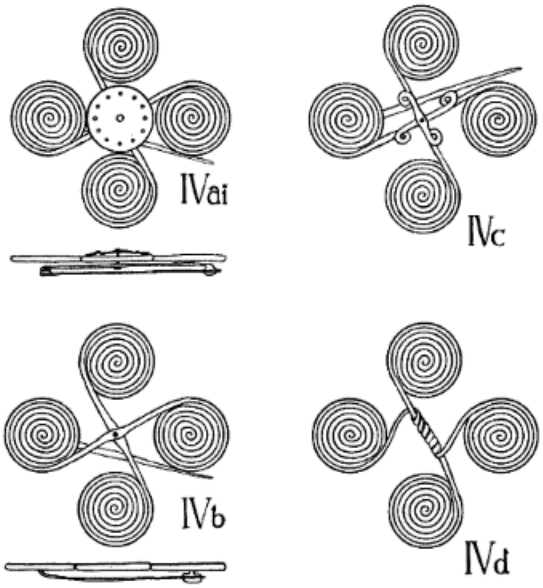
Kaynak: Alexander 1965

Şekil 76:Tip 3 Gözlük Fibulalar

Kaynak: Alexander 1965

Şekil 77:Tip 4 Gözlük Fibulalar

Kaynak: Alexander 1965

Şekil 78: İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nden Caner Tip Ia Violin Fibula

Caner 1983: Taf.1/1

Şekil 79: Avrupa Kıtasında Üretilen Bronz Çağı Camları

Kaynak: Henderson 1988: pl. I

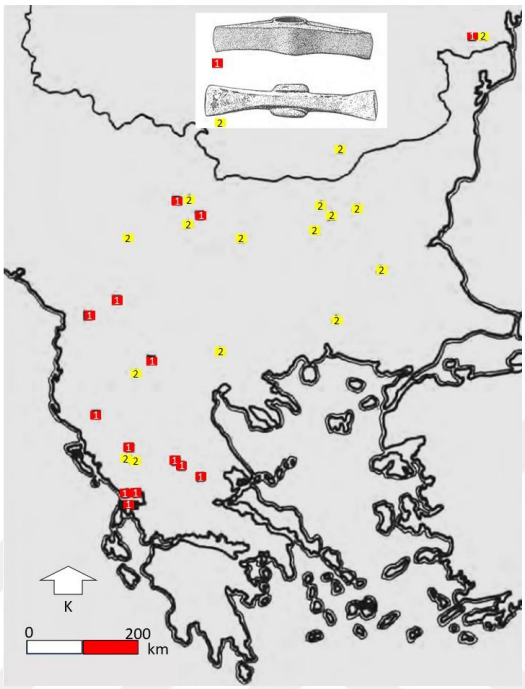
Şekil 80: Assiros Höyük'te Bulunan LH IIIA2/B İthal Myken Keramiği

Kaynak: Wardle ve Wardle 2007

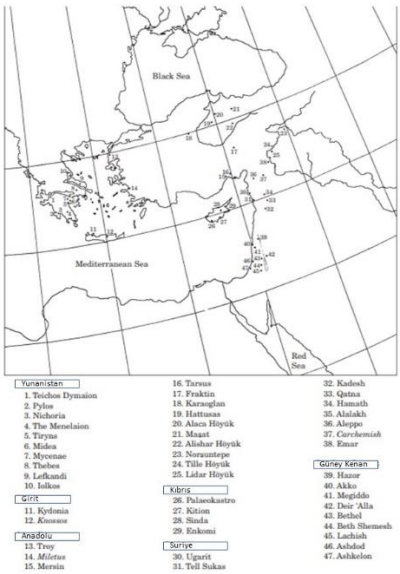
Şekil 81: Ege Tipi Geç Tunç Çağı Baltalarının Kuzeyde Yayılım Alanı:

1: Hermones/ Kierion Tipi, 2: Kilindir/Bergunci Tipi

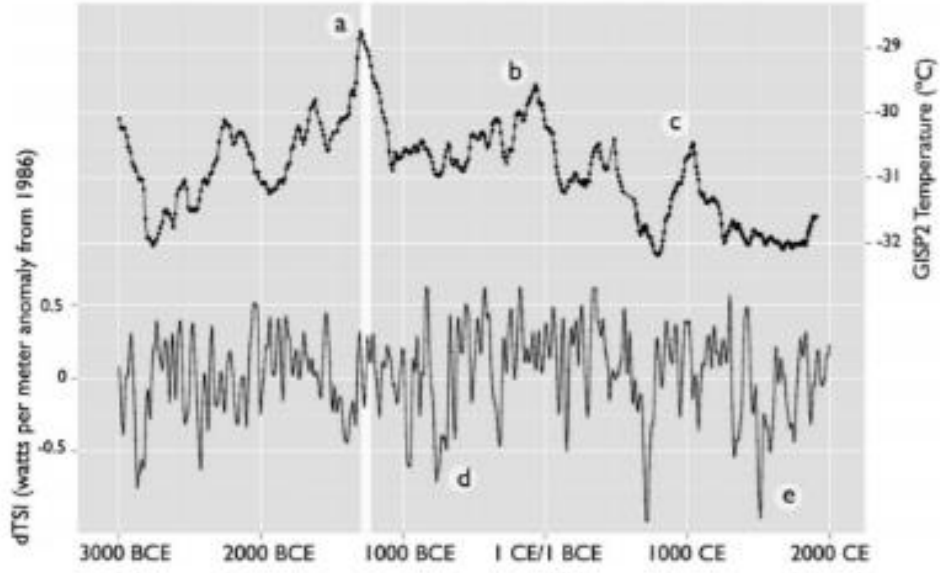
Kaynak: Harding 1984'den yararlanarak düzenlenmiştir

Şekil 82: Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz Coğrafyasında Yıkım Tabakası tespit edilen Yerleşimler

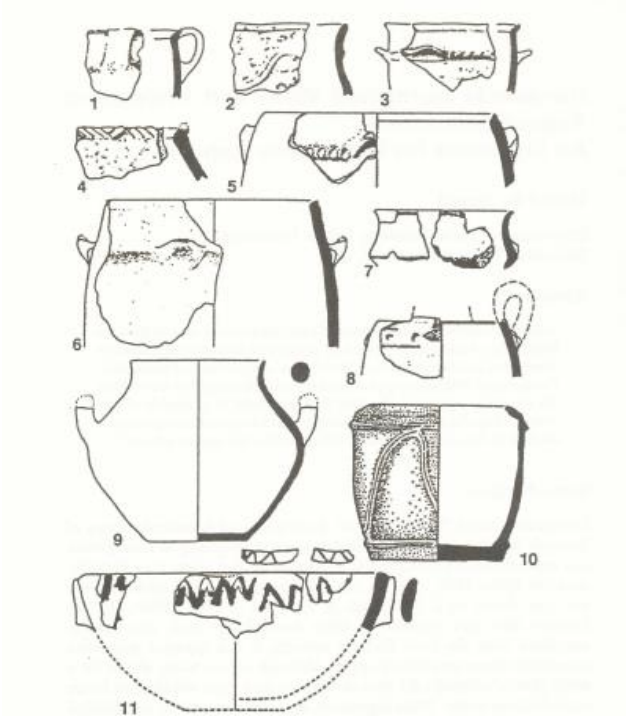
Kaynak: Nur ve Cline 2000

Şekil 83: Grönland Buz Levhası Projesi (GISP2) Sonuçlarına göre son 5000 Yıllık Sıcaklık (üst satır) Güneş Işığının ortalaması (alt satır)

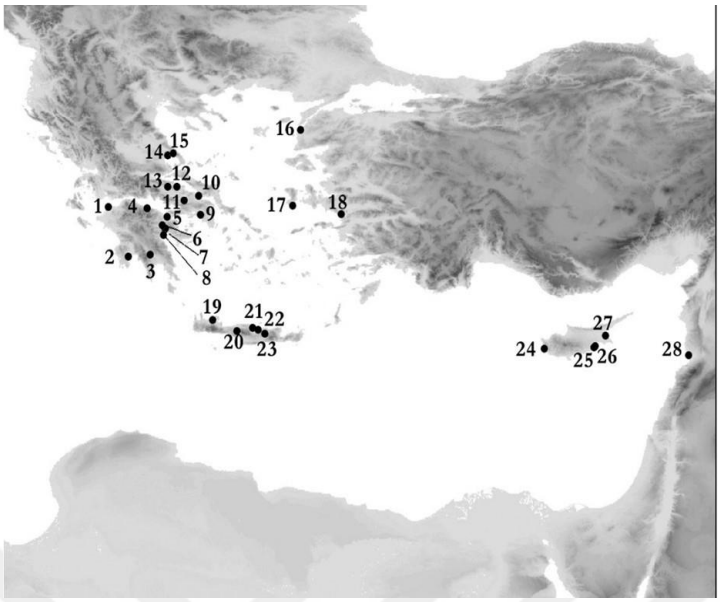
Drake 2012: Fig. 4

Şekil 84: Sparta, Tryns, Korakou'dan el yapımı, perdahlı keramik çizimleri

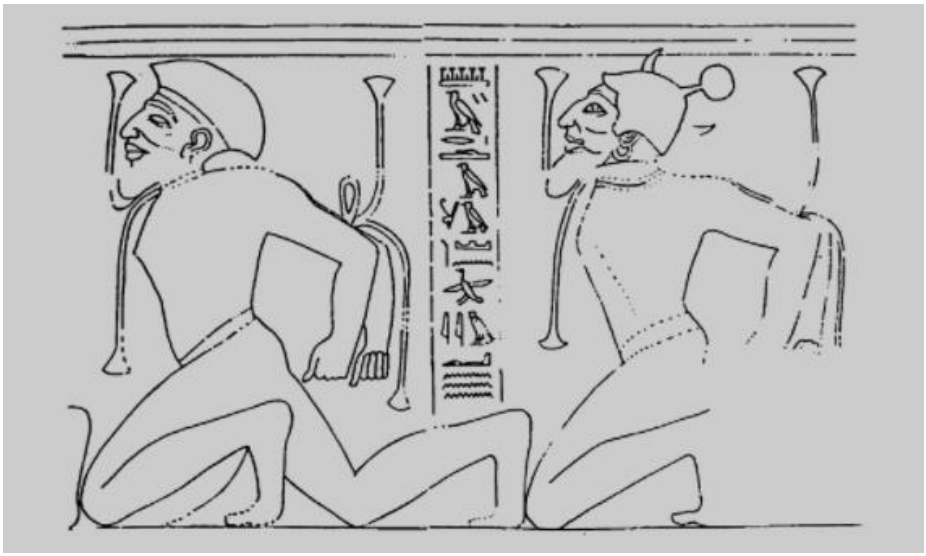
Kaynak: David 1990

Şekil 85: El Yapımı Perdahlı Keramiğin Doğu Akdeniz'deki Yayılım Alanı

Kaynak: D'Agata vdğ 2012

Şekil 86: Medinet Habu Tapınağı'ndan bir Esir Sahnesinin Çizimi: Soldaki figür esir alınmış Tjeker Şefi

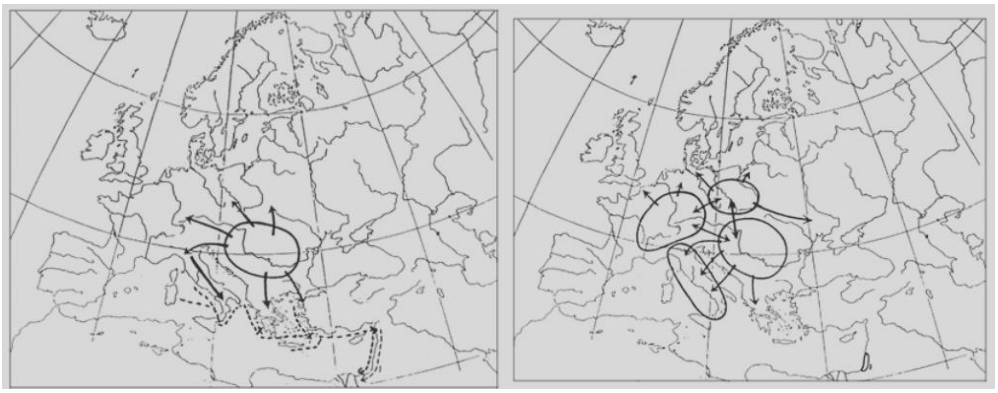
Kaynak: Robbinson 2001

Şekil 87: Medinet Habu Tapınağı'ndan Kuş Başlı Gemi ve Savaşçılar Tasviri

Kaynak: Wachsmann 1982

Şekil 88: Woudhouzen'e Göre Urne Kültürünün Yayılımı

Kaynak: Woudhouzen 2006

Şekil 89: Deniz Kavimlerinin Adının Geçtiği Mısır Kaynakları

Sea Peoples Group	Egyptian Text	Ruler/Dynasty
Denyen (Danuna)	Amarna letters (EA 151)	Amenophis III/IV
Denyen (Danuna)	Medinet Habu	Ramesses III
Denyen (Danuna)	Papyrus Harris	Ramesses III
Denyen (Danuna)	Onomasticon of Amenope	Late 20th–22nd Dynasties
Eqwesh	Great Karnak Inscription	Merenptah
Eqwesh	Athribis Stele	Merenptah
Karkiša	Kadesh Inscription	Ramesses II
Lukka	Amarna letters (EA 38)	Akhenaten
Lukka	Kadesh Inscription	Ramesses II
Lukka	Great Karnak Inscription	Merenptah
Lukka	Onomasticon of Amenope	Late 20th–22nd Dynasties
Peleset (Philistines)	Medinet Habu	Ramesses III
Peleset (Philistines)	Papyrus Harris	Ramesses III
Peleset (Philistines)	Rhetorical Stele (Chapel C at Deir el-Medina)	Ramesses III
Peleset (Philistines)	Onomasticon of Amenope	Late 20th–22nd Dynasties
Peleset (Philistines)	Pedeset Inscription	ca. 900 B.C.E. (?)
Shekelesh	Great Karnak Inscription	Merenptah
Shekelesh	Cairo Column	Merenptah
Shekelesh	Athribis Stele	Merenptah
Shekelesh	Medinet Habu	Ramesses III
Sherden (Shardana)	Amarna letters (EA 81)	Amenophis III/IV
Sherden (Shardana)	Amarna letters (EA 122)	Amenophis III/IV
Sherden (Shardana)	Amarna letters (EA 123)	Amenophis III/IV
Sherden (Shardana)	Stele of Padjesef	19th–22nd Dynasties
Sherden (Shardana)	Kadesh Inscription	Ramesses II
Sherden (Shardana)	Tanis Stele	Ramesses II
Sherden (Shardana)	Papyrus Anastasi I	Ramesses II
Sherden (Shardana)	Great Karnak Inscription	Merenptah
Sherden (Shardana)	Athribis Stele	Merenptah
Sherden (Shardana)	Papyrus Anastasi II	Merenptah
Sherden (Shardana)	Stele of Setemhebu	Late 19th/Early 20th Dynasty
Sherden (Shardana)	Medinet Habu	Ramesses III
Sherden (Shardana)	Papyrus Harris	Ramesses III
Sherden (Shardana)	Papyrus Amiens	20th Dynasty
Sherden (Shardana)	Papyrus Wilbour	Ramesses V
Sherden (Shardana)	Adoption Papyrus	Ramesses IX
Sherden (Shardana)	Papyrus Moscow 169 (Onomasticon Golénischeff)	Early 21st Dynasty
Sherden (Shardana)	Papyrus BM 10326	End of 20th Dynasty
Sherden (Shardana)	Papyrus Turin 2026	End of 20th Dynasty
Sherden (Shardana)	Papyrus BM 10375	End of 20th Dynasty
Sherden (Shardana)	Onomasticon of Amenope	Late 20th–22nd Dynasties
Sherden (Shardana)	Donation Stele	Osorkon II
Teresh	Great Karnak Inscription	Merenptah
Teresh	Athribis Stele	Merenptah
Teresh	Medinet Habu	Ramesses III
Teresh	Rhetorical Stele (Chapel C at Deir el-Medina)	Ramesses III
Tjekker/Sikila(?)	Medinet Habu	Ramesses III
Tjekker/Sikila(?)	Papyrus Harris	Ramesses III
Tjekker/Sikila(?)	Onomasticon of Amenope	Late 20th–22nd Dynasties
Tjekker/Sikila(?)	Report of Wenamun	22nd Dynasty
Weshesh	Medinet Habu	Ramesses III
Weshesh	Papyrus Harris	Ramesses III

Kaynak: Killebrew ve Lehmann 2013

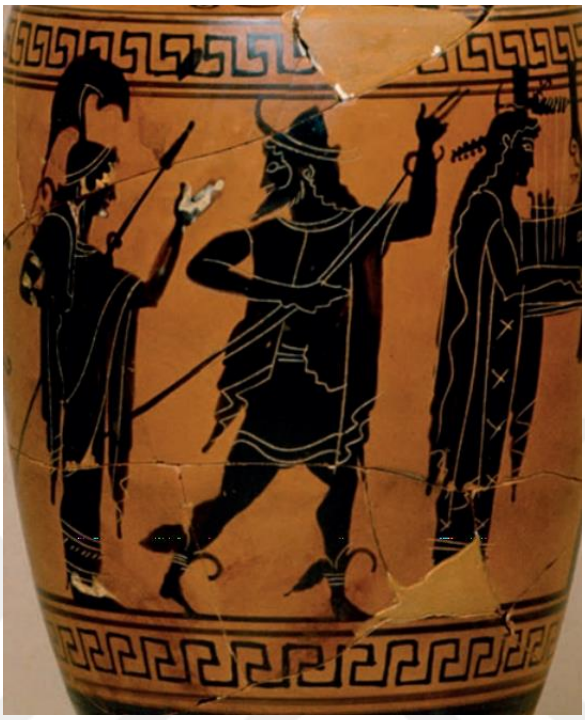
Şekil 90: Hermes Büstlü Sabazios Eli, Louvre Müzesi

Kaynak: Berndt Ersöz 2018

Şekil 91: Herakles'in Olymposa Kabulü Sahnesi olan Lekythos,

Agora Kazıları, Env. No: P24104

Kaynak: Berndt Ersöz 2018

Şekil 92: Tanrı Sabazios ve simgelerini gösteren Kabartma, Cophenag Calsberg Glypthotek Müzesi

Kaynak: Trckova Flamee 2010

Şekil 93: Sabazios ve Simgelerinin Yer aldığı Bronz Levhanın çizimi, Gerona Müzesi

Kaynak: Berndt Ersöz 2018

Şekil 94: Magura Mağarası Duvar Resimlerinden Bir Kesit

Kaynak: https://tr.abcdef.wiki/wiki/Magura_Cave (27.12.22)

Şekil 95: Razlog/Razlıg Steli, genel ve detay görünüm

Kaynak: Bouzek 2003

Şekil 96: Bahçelik Kurtarma Kazısı

Kaynak: M. Özdoğan arşivi

Şekil 97:Kazanova Höyüğü'nün Genel Konumu

Kaynak: Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 98: Kazanova Höyüğü'nün Konumu

Kaynak: Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 99: Kazanova Höyüğü. Güney Yönden Görünüm

Şekil 100: Gölsırtı Yerleşiminin Konumu

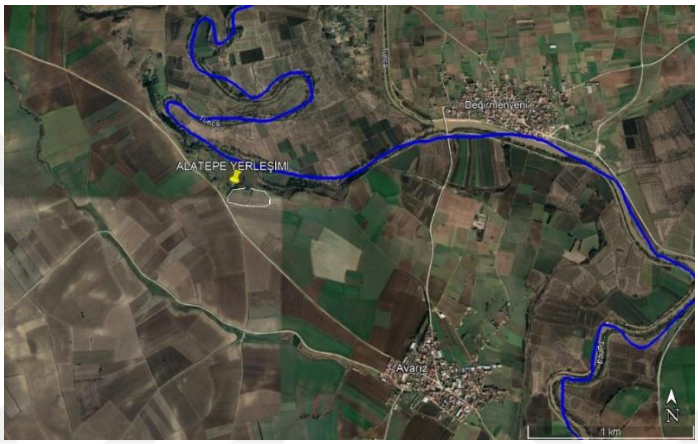

Kaynak: Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 101: Gölsırtı Yerleşiminin Genel Görünümü

Şekil 102: Alatepe Yerleşiminin Konumu

Kaynak: Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 103: Alatepe Yerleşiminin Batıdan Genel Görünümü

Şekil 104: Yedigöz Kemeri Yerleşimi Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 105: Adatepe Yerleşimi Uydu Görüntüsü

Kaynak: Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 106: Çardakaltı Höyüğü'nün Konumu

Kaynak: Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 107: Çardakaltı Höyüğü'nün Yaklaşık Konumunun Güneyden Görünümü

Şekil 108: Köprübaşı Yerleşimi Sit Paftası

Kaynak: Edirne KVKBK

Şekil 109: Köprübaşı Yerleşiminin Konumu

Kaynak: Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 110: Köprübaşı Yerleşimi, Batı Yönden Görünümü

Şekil 111: Suakacağı Kale Yerleşiminin Konumu

Kaynak: Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

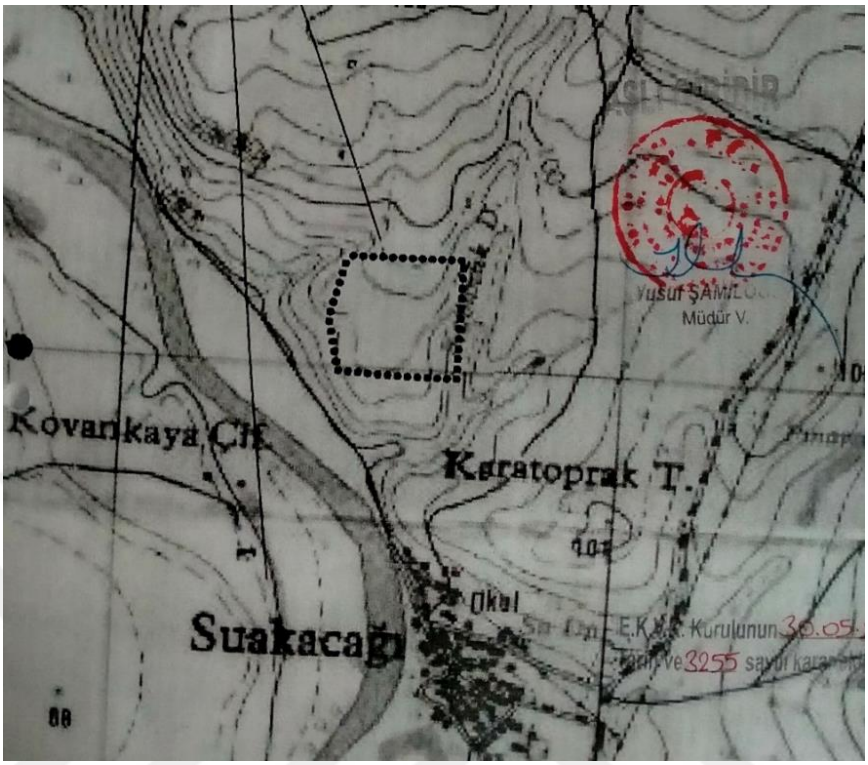
Şekil 112: Suakacağı Kale Yerleşiminin Kuzey Yönden Görünümü

Şekil 113: Suakacağı Kale Yerleşiminin Doğu Yönden Görünümü

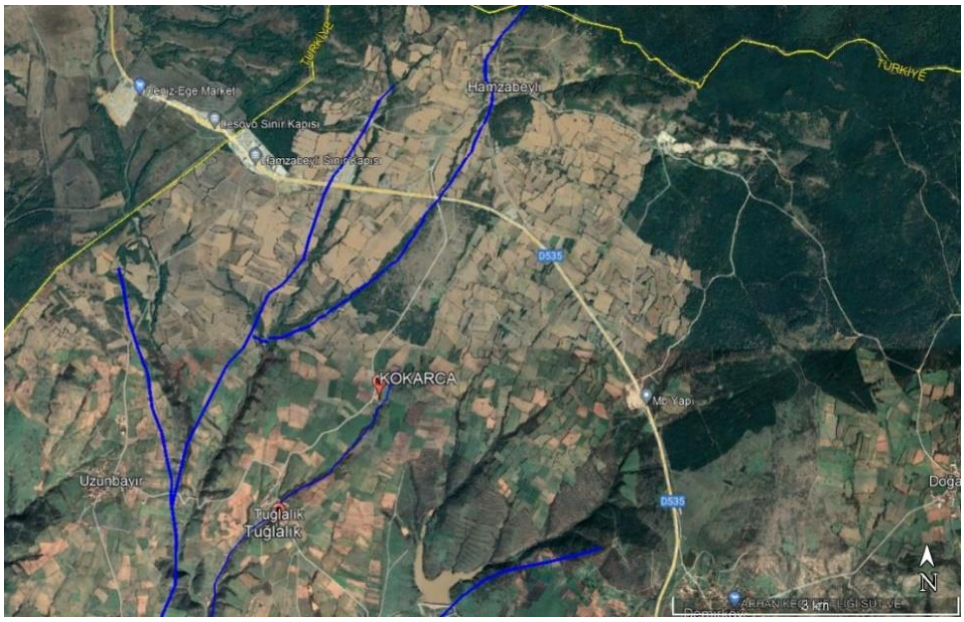

Şekil 113a: Suakacağı Kale Yerleşiminin Tescil Fişi

Kaynak: Edirne KVKBK

Şekil 114: Kokarca Mezarlık Alanının Konumu

Kaynak: Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 115: Kokarca Mezarlık Alanının Tahrip Edilmesi Sonucunda Oluşturulan Gölet Alanı

Kaynak: Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 116: Kokarca Veri Sahasının Tahribatıyla Yapılan Sulama Göleti, Güneydoğu Yönden Görünümü

Şekil 117: Bekçitepe Yerleşimi'nin Konumu

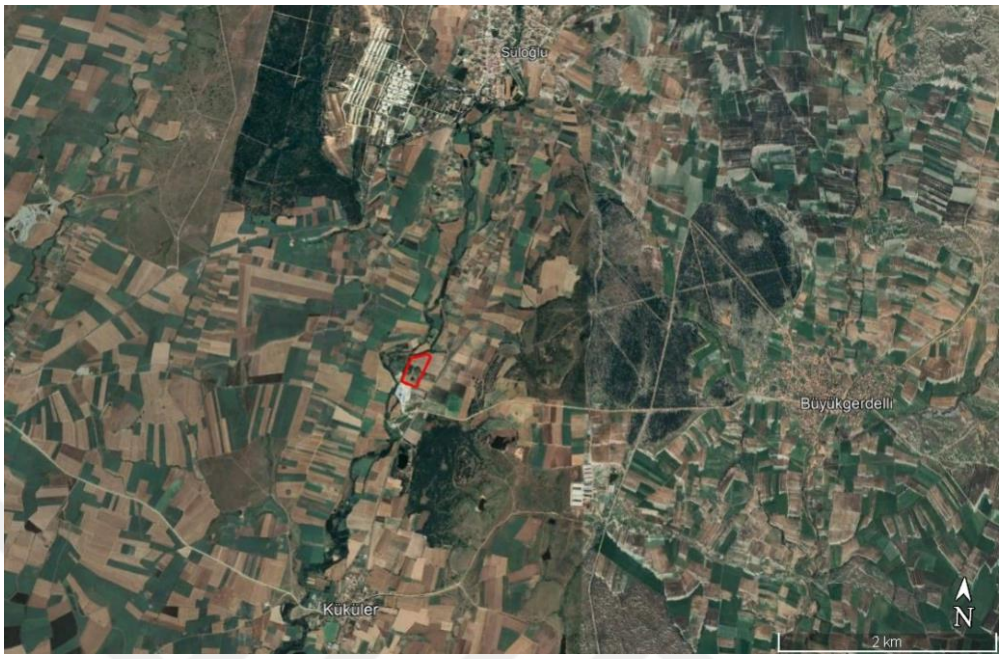

Kaynak: Görsel Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 118:Yerleşimin Güney Yönden Görünümü

Şekil 119: Kocatepe Yerleşiminin Konumunu Gösteren Uydu Görüntüsü

Kaynak: Görsel Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 120: Kocatepe Höyüğü'nün Yaklaşık Sınırlarını Gösteren Uydu Görünümü

Kaynak: Görsel Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 121: Yukarı Ova Yerleşimin Konumu

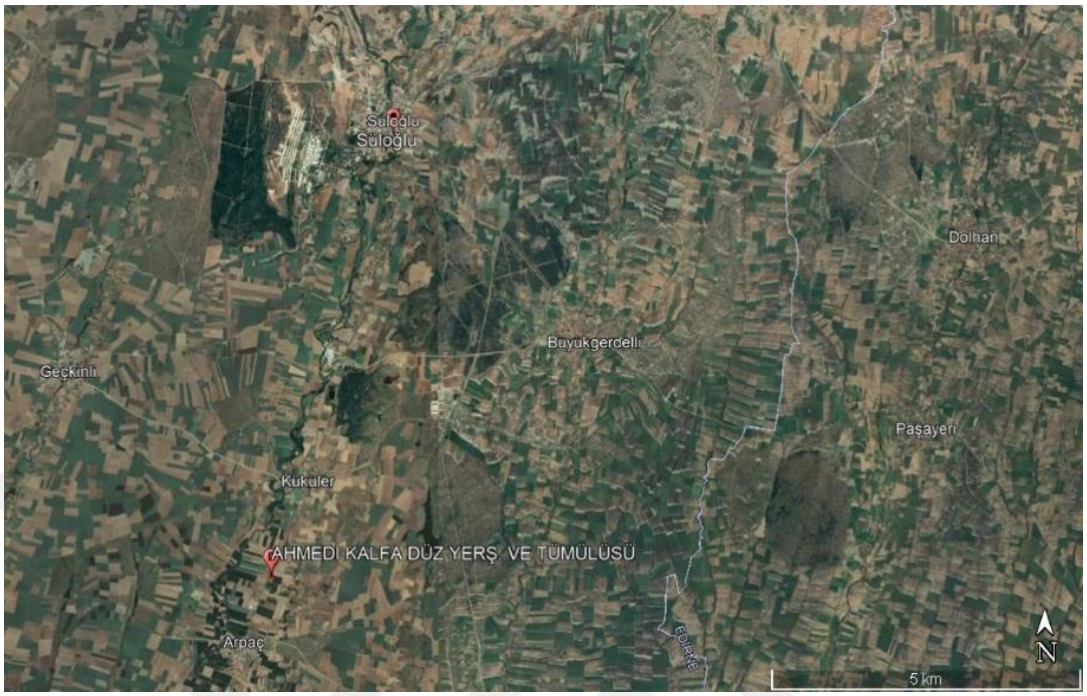

Kaynak: Görsel Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 122: Yukarı Ova Yerleşimi, Güney Yönden Görünümü

Şekil 123: Ahmedi Kalfa Mezarlık Alanının Konumu

Kaynak: Görsel Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 124: Ahmedi Kalfa Mezarlık Alanının Uydu Görünümü

Kaynak: Görsel Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 125: Bağlık Arkası Höyüğünün Uydu Görünümü

Kaynak: Görsel Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 126: Bağlık Arkası Höyüğünün Batı Yönden Görünümü

Şekil 127: Cevizlik Yerleşiminin Uydu Görünümü

Kaynak: Görsel Google Earth'dan alınarak düzenlenmiştir

Şekil 128: Cevizlik Yerleşiminin Güney Yönden Görünümü

Şekil 129: Enez İlçesi ve Ainos Antik Kentinin Lokalizasyomu

Dan vdğ. 2019: fig. 7' den düzenlenmiştir.

Şekil 130: Hoca Çeşme Höyüğü'nün Konumu

Kaynak: Görsel Google Earth'den alınarak düzenlenmiştir

Şekil 131: Hoca Çeşme Höyüğü'nde EDÇ Verilerinin Buluntu Alanı

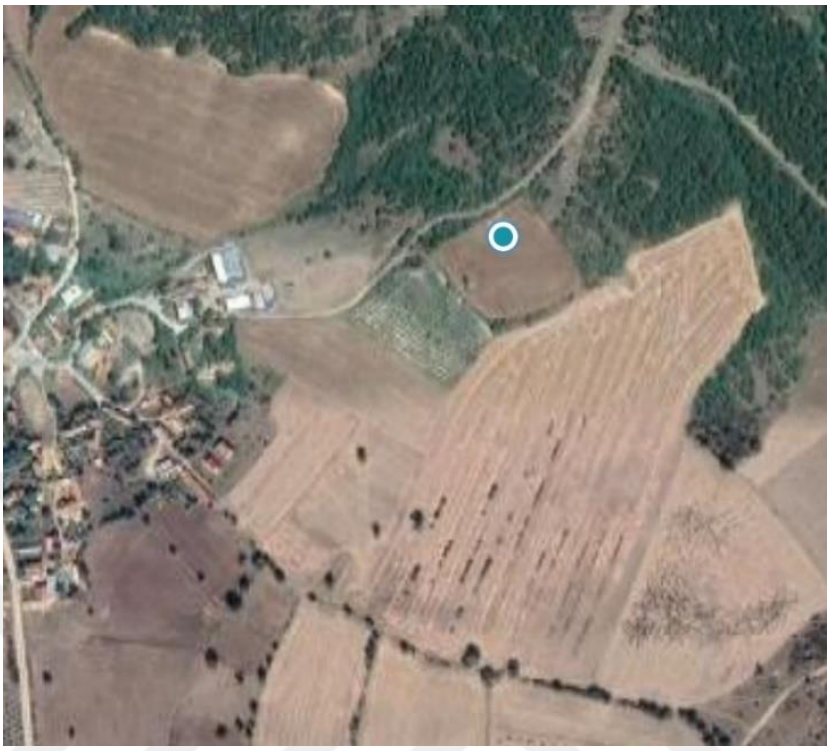

Kaynak: Görsel Google Earth'den alınarak düzenlenmiştir

Şekil 132: EDÇ Buluntu Alanından Hoca Çeşme Höyüğü'ne Bakış

Şekil 133: Değirmentepe Yerleşimin Konumu

Kaynak: Görsel Google Earth'den alınarak düzenlenmiştir

Şekil 134: Değirmentepe Yerleşimi. Güney Kesitteki Mimari Kalıntılar

Şekil 135: Hasköy Yamaç Yerleşimin Konumu

Kaynak: Görsel Google Earth'den alınarak düzenlenmiştir

Şekil 136: Yerleşimin güneybatı yönden görünümü

Şekil 137: Göztepe Yerleşimi. Doğu Yönden Görünümü

Şekil 138: Göztepe Yerleşimi. Kuzeybatı Yönden Görünümü

Şekil 139: Beşiktepe Yerleşimin Konumu

Kaynak: Görsel Google Earth'den alınarak düzenlenmiştir

Şekil 140: Beşiktepe Yerleşiminin Uydu Görüntüsü

Kaynak: Görsel Google Earth'den alınarak düzenlenmiştir

Şekil 141: Beşiktepe. Kuzeybatı Yönden Görünümü

Şekil 142: Ova Yolu Yerleşimin Konumu

Kaynak: Görsel Google Earth'den alınarak düzenlenmiştir

Şekil 143: Ova Yolu Yerleşi. Doğu Yönden Görünümü

Şekil 144: Batak Değirmen Höyüğü'nün Konumu

Kaynak: Görsel Google Earth'den alınarak düzenlenmiştir

Şekil 145: Batak Değirmen Höyüğü'nün Kuzeybatı Yönden Görünümü

Şekil 146: Musabeyli Vadisi'nin Yamaçlarında Tekil Bulgu EDÇ Keramikleri

Şekil 147: Menekşe Çatağı, İnsan Kurban Çukuru

Kaynak: Tekirdağ Müzesi

Şekil 148: Troia VIIb2 tabakasından Orthostatlı Yapı Temelleri

Şekil 149: Ovayolu Yerleşimi Kerpiç Parçası Buluntusu

Şekil 150: Bahçelik Yerleşimi Kerpiç Parçası Buluntusu

Şekil 151: Beşiktepe ve Değirmen Tepe'de Tahkimat İzleri

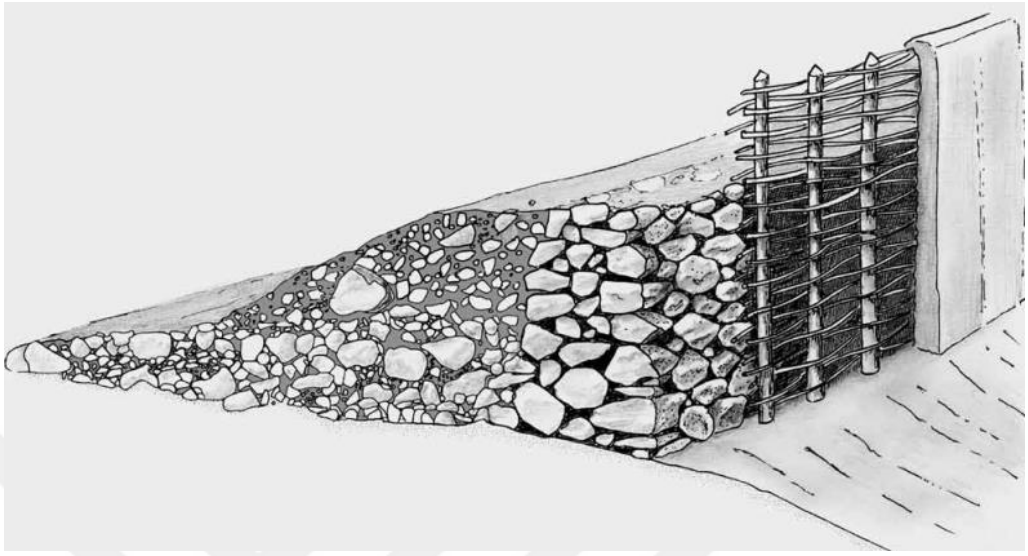

Beşiktepe

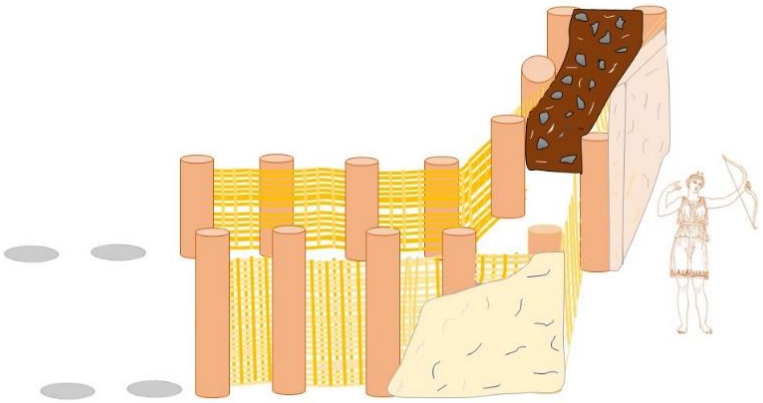
Değirmentepe

Şekil 152: Güney Almanya'daki Buchleite Yerleşiminin Orta Tunç Çağı Tahkimat Rekonstrüksiyonu

Kaynak: Schußmann 2017

Şekil 153: Ahşap-Kamış-Kerpiç Malzemeli Erken Demir Çağı Tahkimat Sistemi Önerisi

Şekil 154: Hisarlı Kalesi Tahkimat Duvarlarından Detay Görüntüler

Şekil 155: Hisarlı Kalesi Yüzey Keramiği

Şekil 156: Lalapaşa A3/30 Numaralı Tümülüs. Kazı Öncesi Görünüm

Kaynak: Edirne Müzesi Arşivi

Şekil 156a: Lalapaşa A3/30 Numaralı Tümülüs. Kazı Sonrası Görünüm

Kaynak: Edirne Müzesi Arşivi

Şekil 157: 2426 Envanter Numaralı Osthotek. Edirne Müzesi

Şekil 158: Tuğlalık Taştepe Tümülüsü

Şekil 159: Tuğlalık Taştepe Tümülüsü, Güney Yönden Görünümü

Şekil 160: Somuncu Pınarı Tümülüsü, Kuzeybatı Yönden Görünümü

Şekil 161: Domurcalı A Dolmeni, Doğu Yönden Görünümü

Şekil 161a: Domurcalı B Dolmeni, Güney Yönden Görünümü

Şekil 162: Hasköy Eski Mezarlık Tümülüsü

Şekil 163: Sarıgöl A,B,C ve D Tümülüslerinin Genel Görünümü

Kaynak: Edirne Müzesi Arşivi

Şekil 164: Kaynarca Fırınkaya (?) Anıtı

Şekil 165: Bağlık Fırınkaya Kompleksinin Güney Cephesinden Görünüm. Solda Fırınkaya A, sağda Fırınkaya B

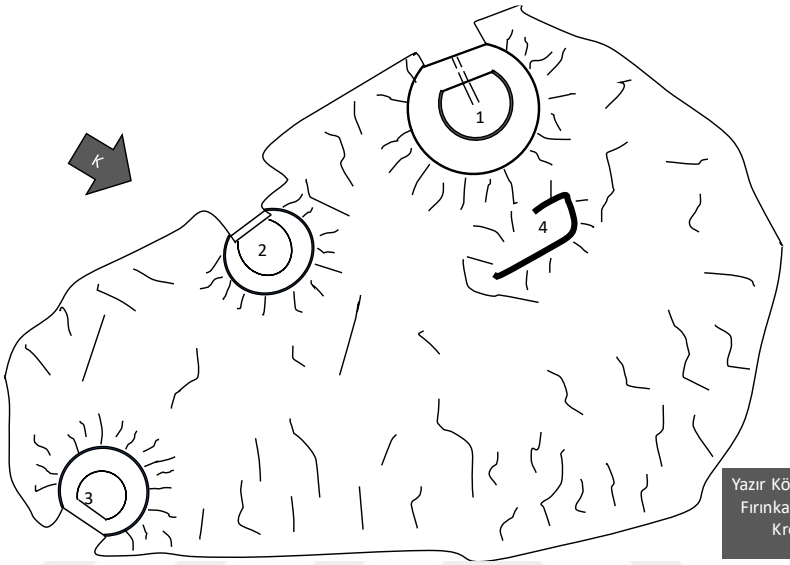

Şekil 166: Bağlık Fırınkaya Kompleksi: Fırınkaya A Üstten Görünümü

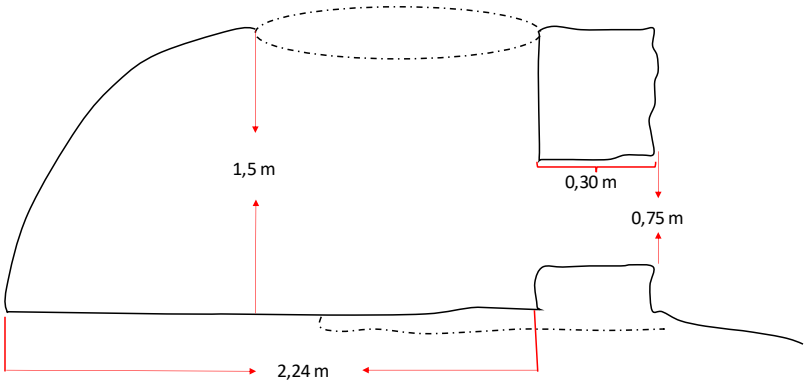

Şekil 167: Bağlık Fırınkaya Kompleksinin Kroki Çizimleri

a) Plan: 1) Fırınkaya A, 2) Fırınkaya B, 3) Fırınkaya C, 4) Sanduka Formlu Kaya Çukuru/ Kesit Görünümü

Yazır Köyü/ Eski Bağlık Fırınkaya Kompleksi Kroki çizimi
Çizim: M. U. DOĞAN

Yazır Köyü/ Bağlık 1 Nolu Fırınkaya K-G Kesit Krokisi
Çizim: M. U. DOĞAN

Şekil 168: Bağlık Fırınkaya Kompleksi: Fırınkaya A Oda Tabanı

Şekil 169: Yazır Köyü, Sarpdere Fırınkayası. Batı Yönden Görünümü

Şekil 170: Sarpdere Fırınkayası'nın doğusunda yer alan yarım işlenmiş Güneş Diski Kabartması ve Tahrip Edilmiş Kayalıklar[1]

Şekil 171: Yarım İşlenmiş Güneş Diski Kabartmasındaki Basit Keski İzleri

[1] Alanı birlikte incelediğimiz Yazır Köyü Muhtarı, fotoğrafın sağ kenarındaki parçalanmış kaya yüzeyinde de yakın zaman öncesine kadar daire şeklinde bir şekil olduğunu, ayrıca aynı alanda başka kaya şekillerinin de defineciler tarafından tahrip edildiğini bildirmiştir. Kendisine bilgiler için teşekkür ederim

Şekil 172: Araştırma Bulgularından Örnekler: Hamur ve Astar İçeriğini Gösteren Detaylar

Şekil 173: Taşlıcabayır Kazısı'nda Bulunan Kaplardan Farklı Hamur ve Astar Rengi Sunan Örnekler

Şekil 174: Kocatepe Yerleşiminden Hasır İzli Kap Tabanı

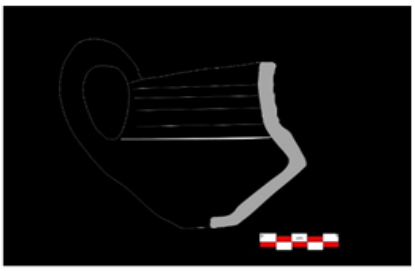
Şekil 175: Yukarı Ova Yerleşiminden Hasır İzli Kap Tabanı

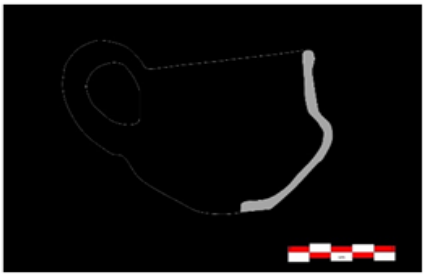
Şekil 176: Bir Demir Çağı Mekanının İç Düzenleme Denemesi (Plovdiv Müzesi)

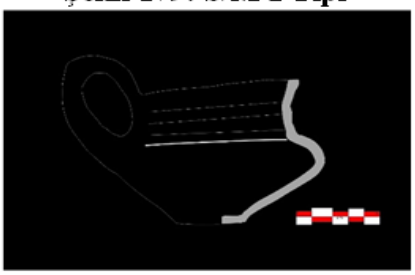
Şekil 177: S/M. 1a Tipi

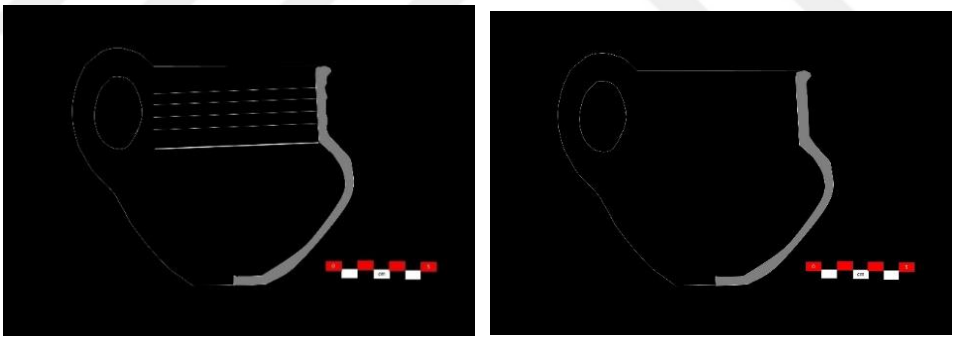
Şekil 178: S/M. 1b Tipi

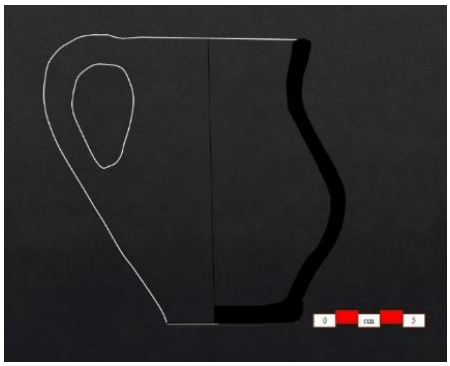
Şekil 179: S/M 2 Tipi

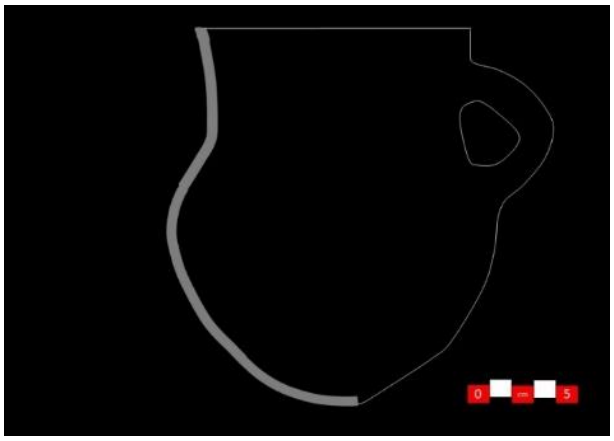
Şekil 180: S/M. 3 Tipi

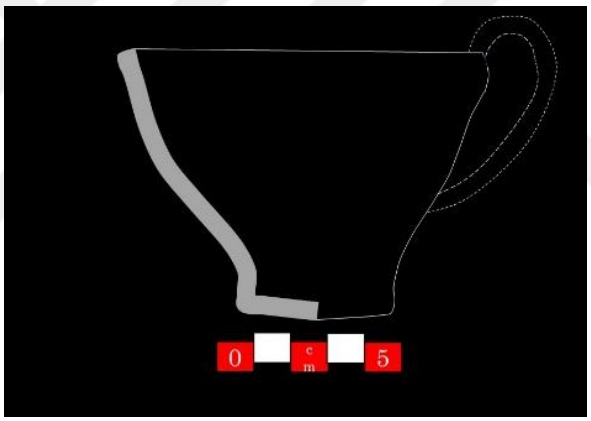
Şekil 181: S/M. 4 tipi

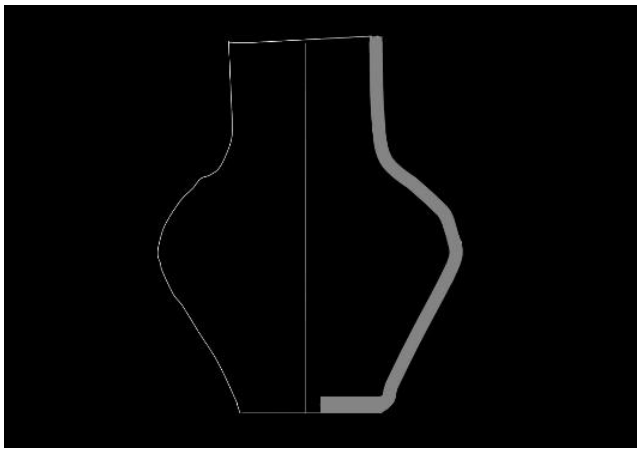
Şekil 182: S/M. 5 tipi

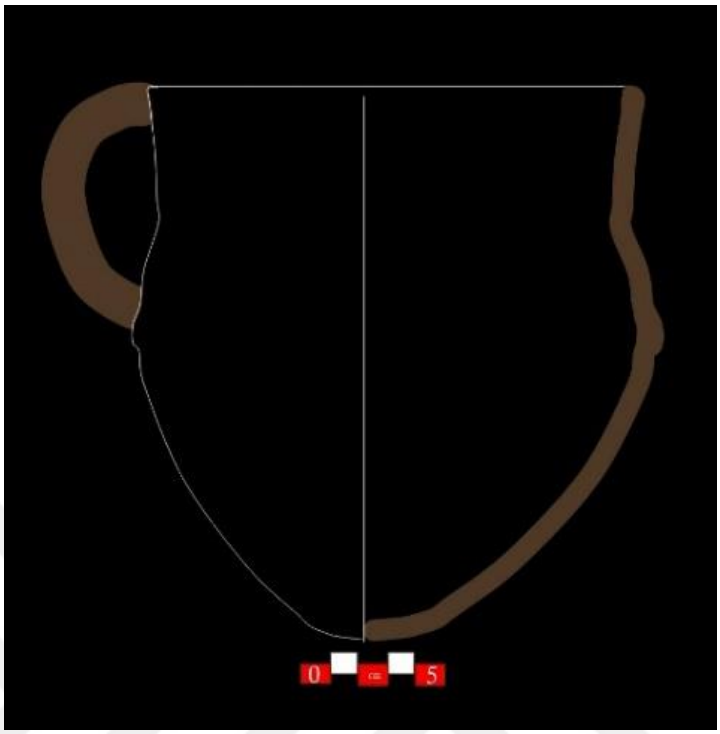
Şekil 183: S/M. 6 tipi

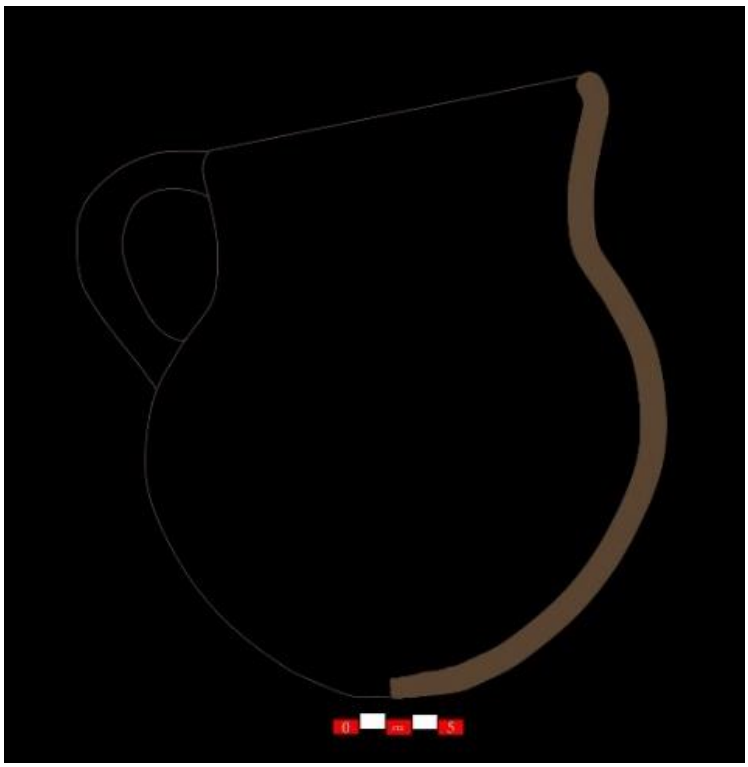
Şekil 184: S/M. 7 tipi

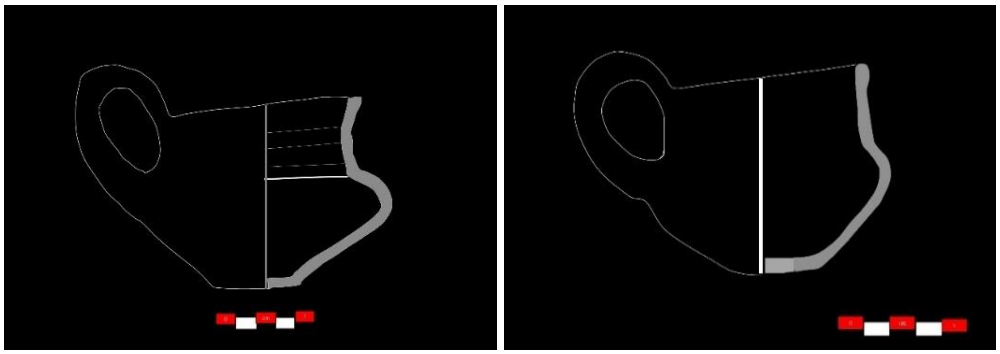
Şekil 185: S/M 8a Tipi

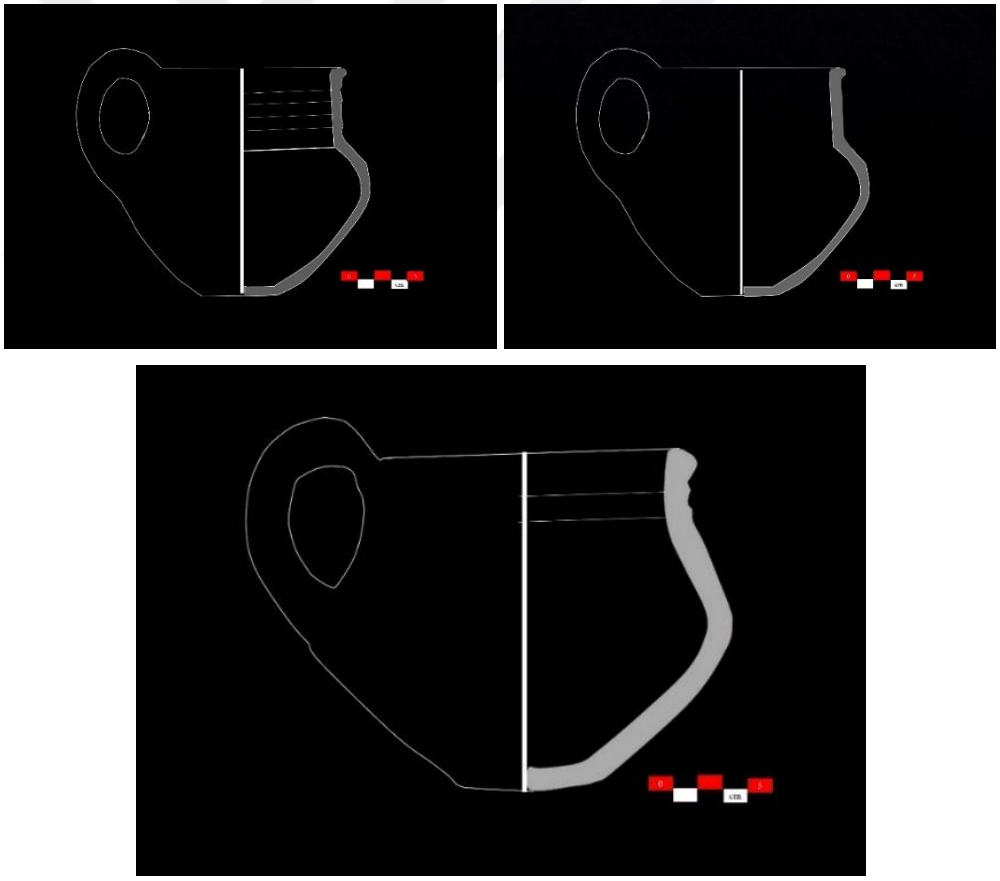
Şekil 186: S/M 8b Tipi

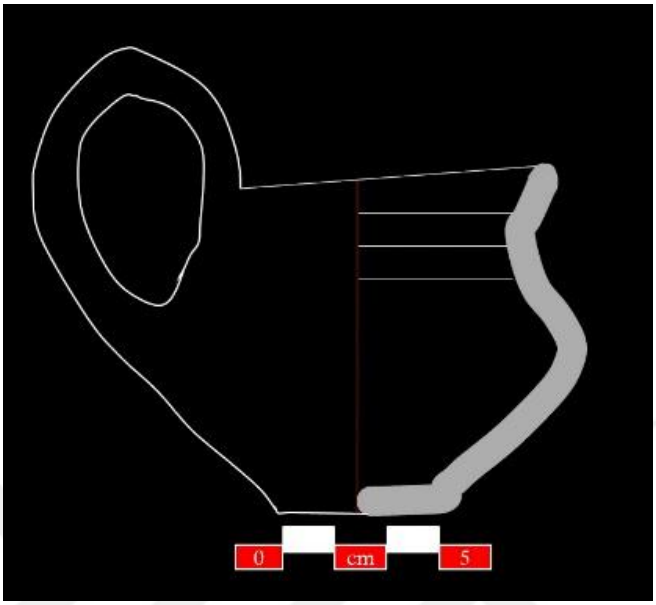
Şekil 187: K.1 Tipi

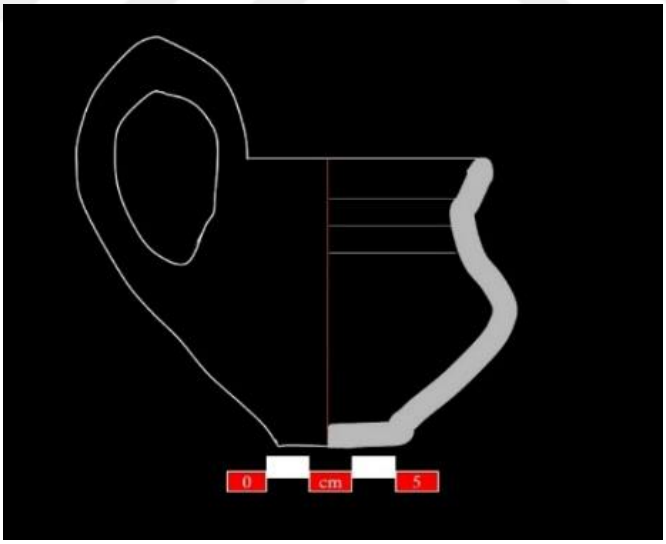
Şekil 188: K.2 Tipi

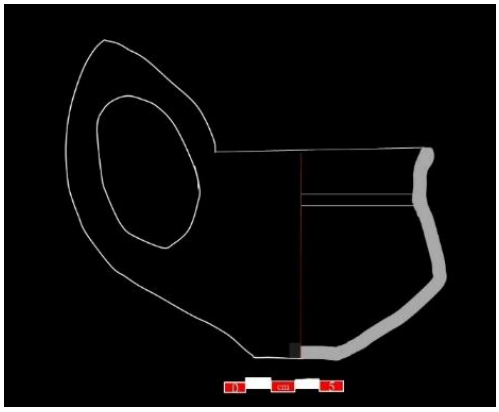
Şekil 189: K.3 Tipi

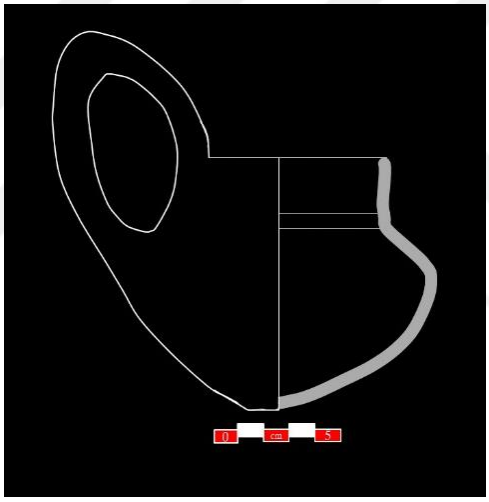
Şekil 190: K.4 Tipi

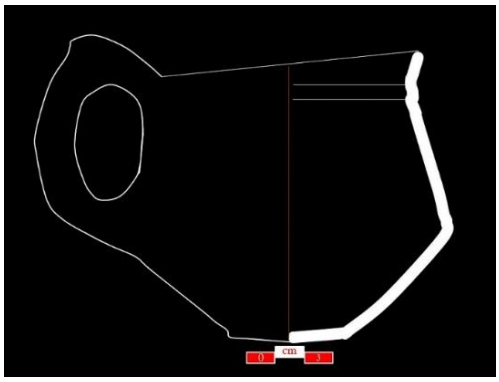
Şekil 191: K.5 Tipi

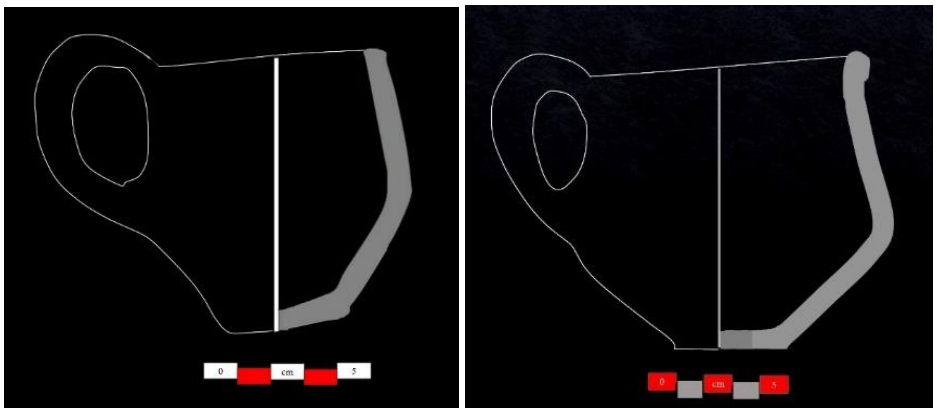
Şekil 192: K.6 tipi

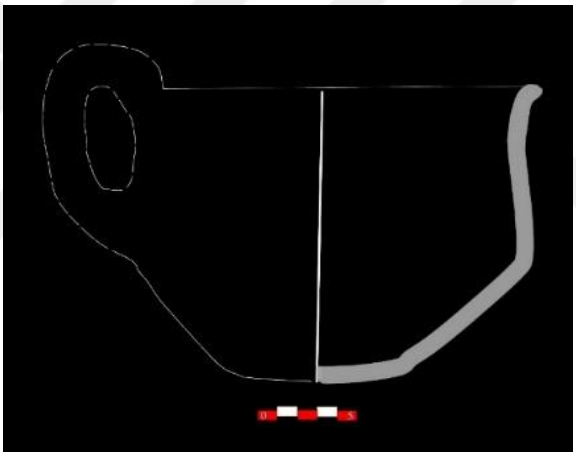
Şekil 193: K. 7 tipi

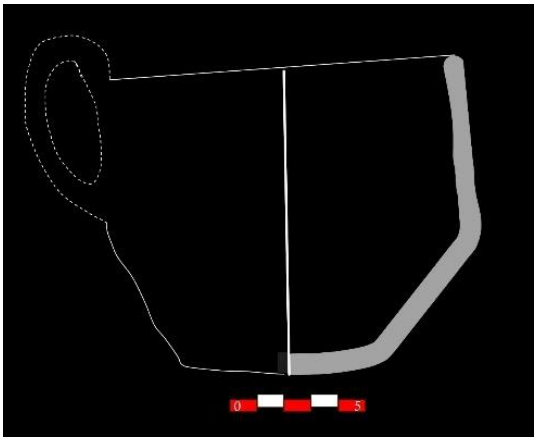
Şekil 194: K. 8 tip

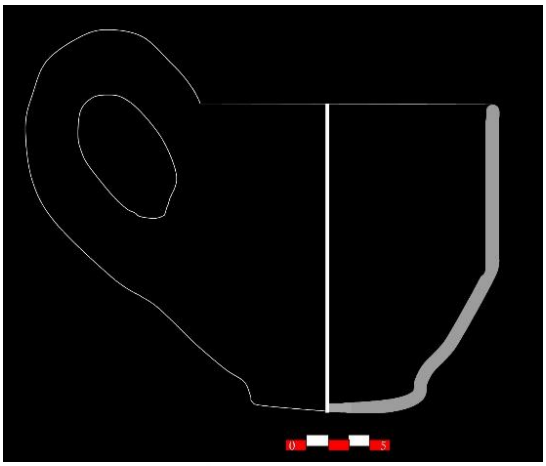
Şekil 195: K. 9 tipi

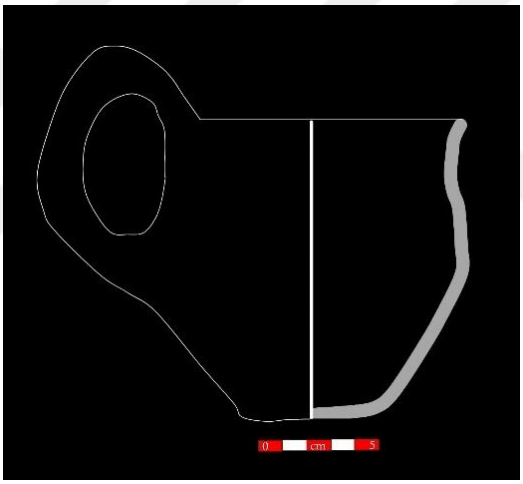
Şekil 196: K. 10 tipi

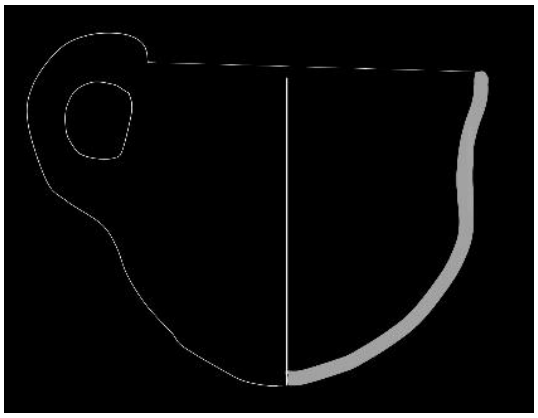
Şekil 197: K. 11 tipi

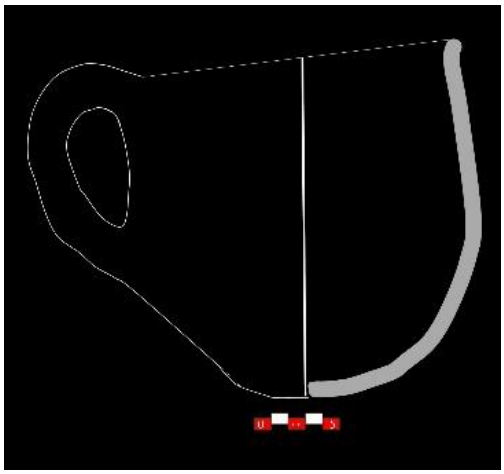
Şekil 198: K. 12 tipi

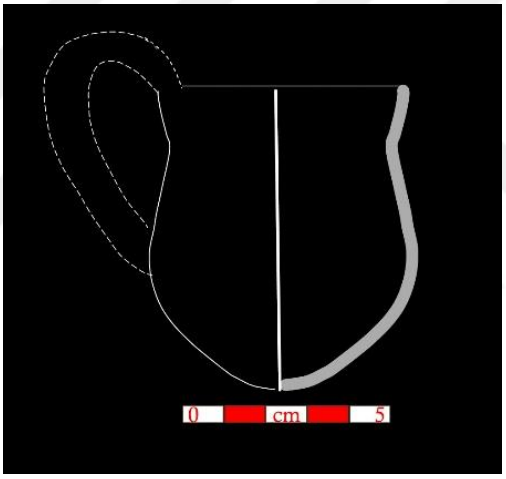
Şekil 199: K. 12a tipi

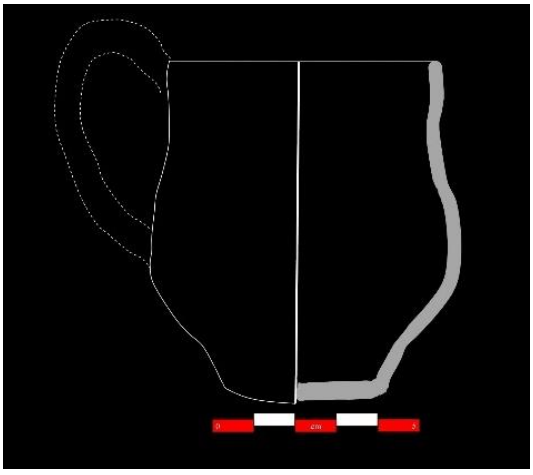
Şekil 200: K. 13 tipi

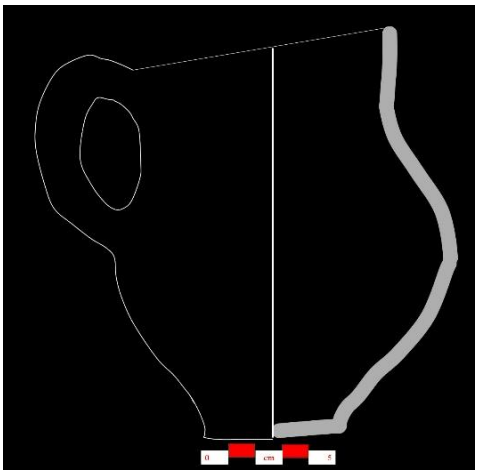
Şekil 201: K. 14 tipi

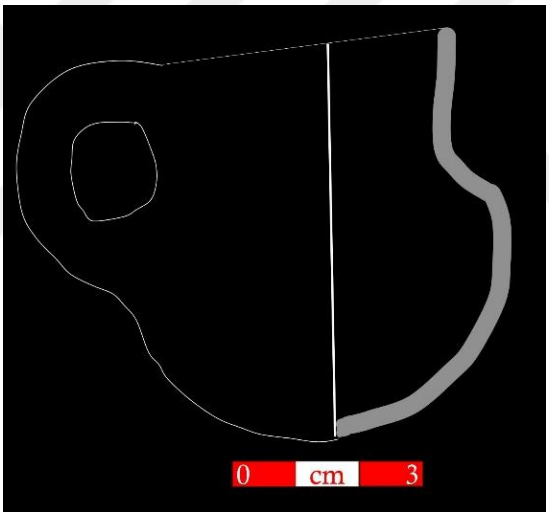
Şekil 202: K. 14a tipi

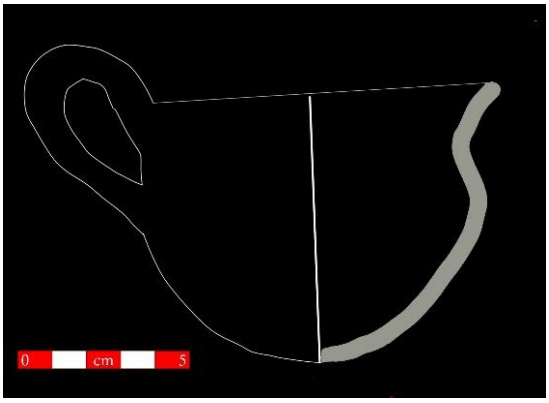
Şekil 203: K. 15 tipi

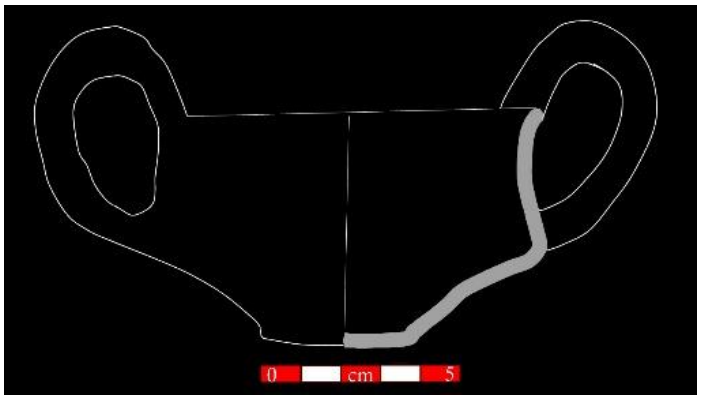
Şekil 204: K. 16 tipi

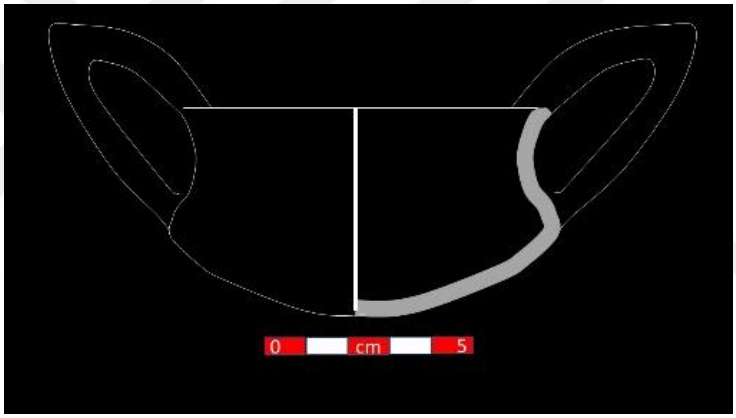
Şekil 205: K. 17 tipi

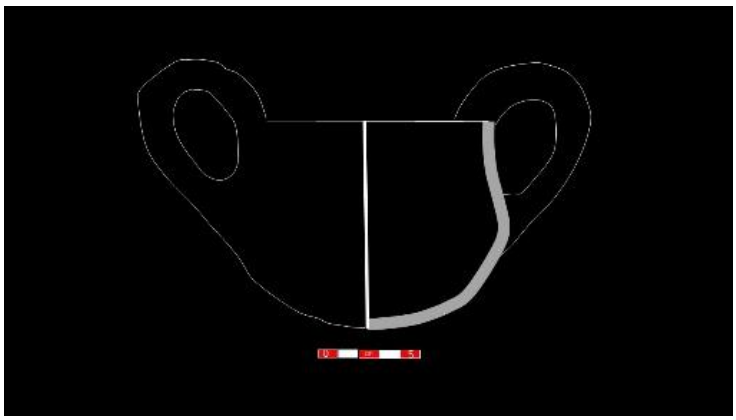
Şekil 206: ÇKK. 1 tipi

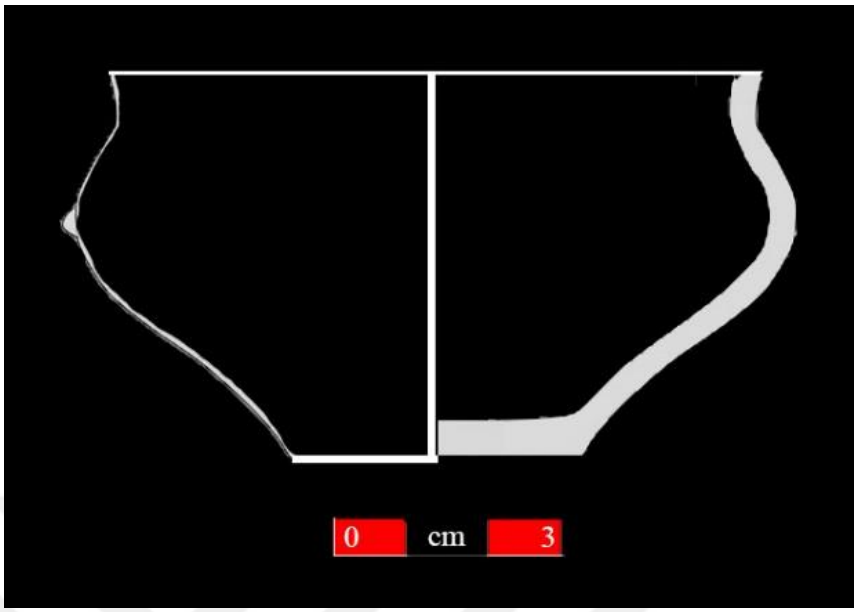
Şekil 207: ÇKK. 2 tipi

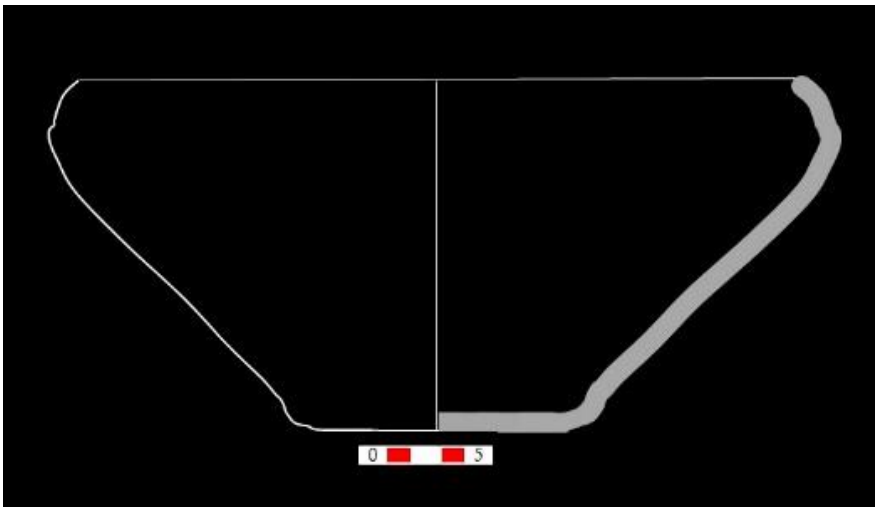
Şekil 208: ÇKK. 3 tipi

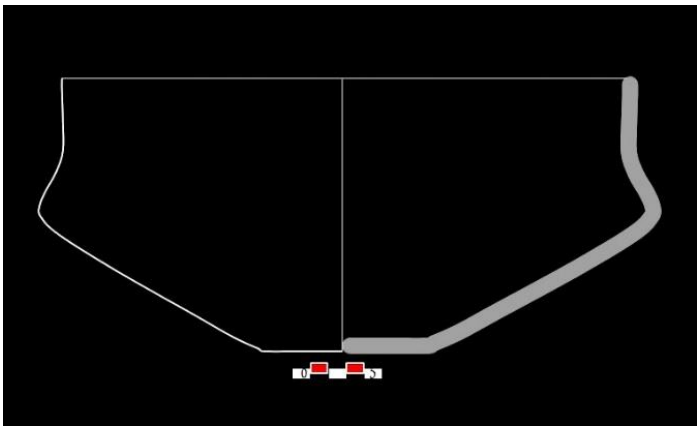
Şekil 209: YK. 1 tipi

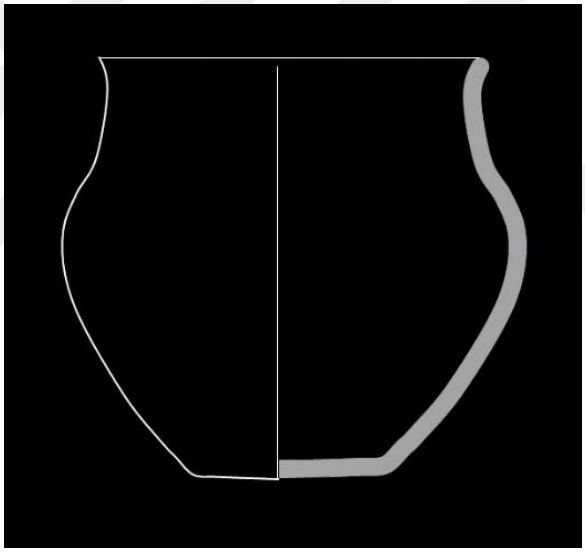
Şekil 210: YK. 2 tip

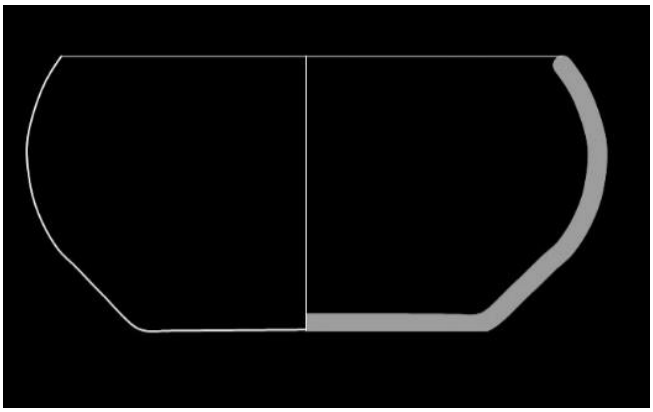
Şekil 211: YK. 3 tipi

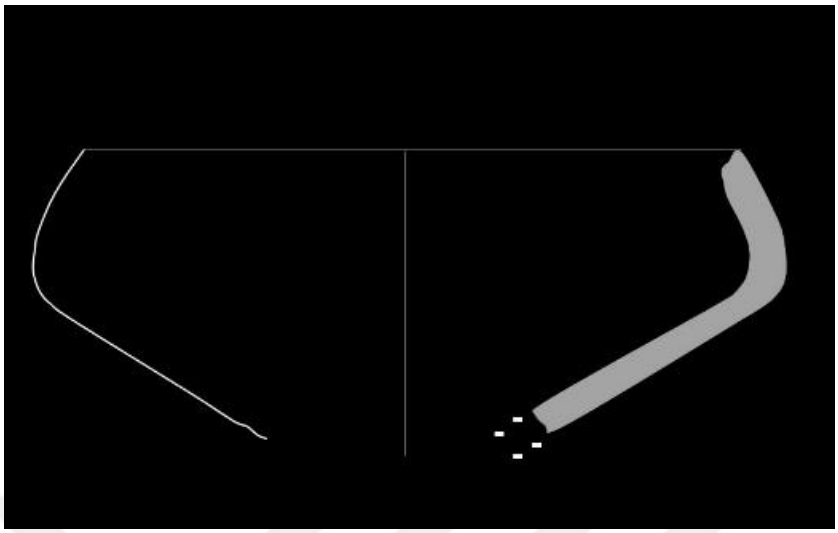
Şekil 212: YK. 4 tipi

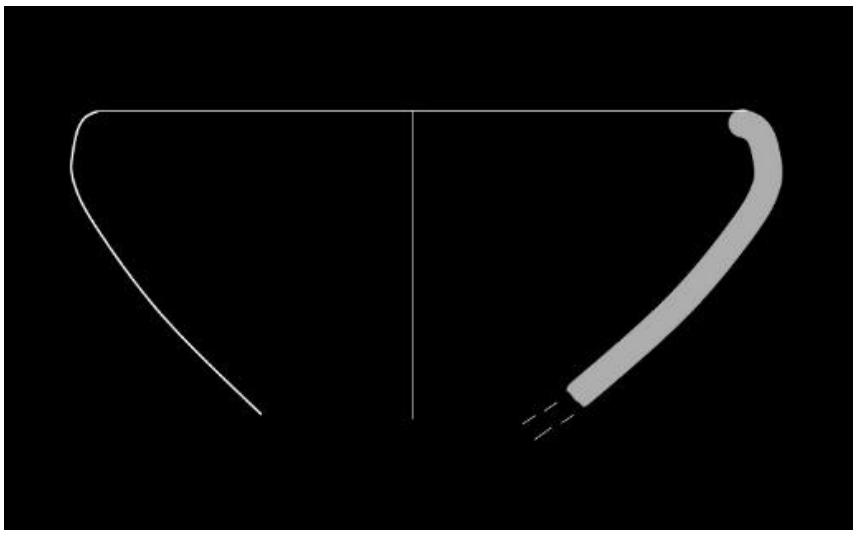
Şekil 213: YK. 5 tipi

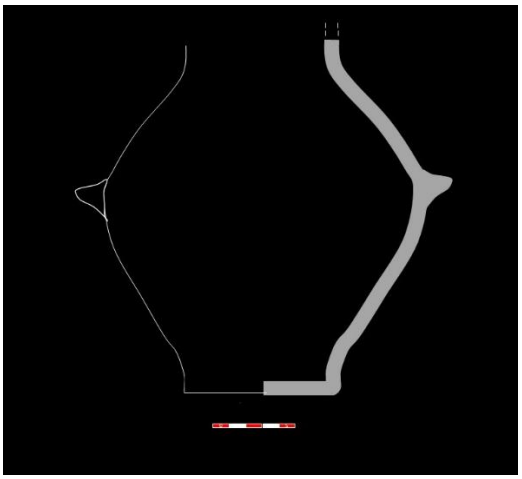
Şekil 214: YK. 5a tipi

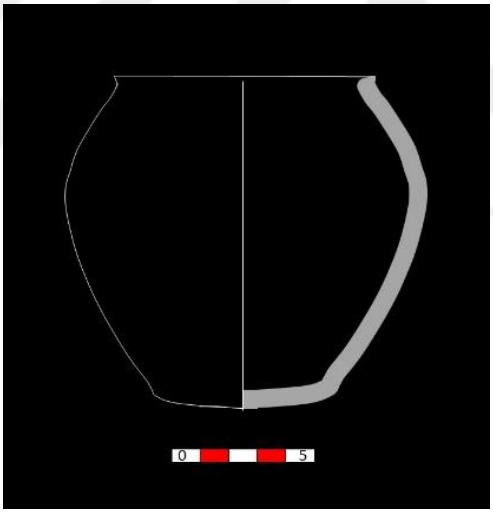
Şekil 215: YK. 5b tipi

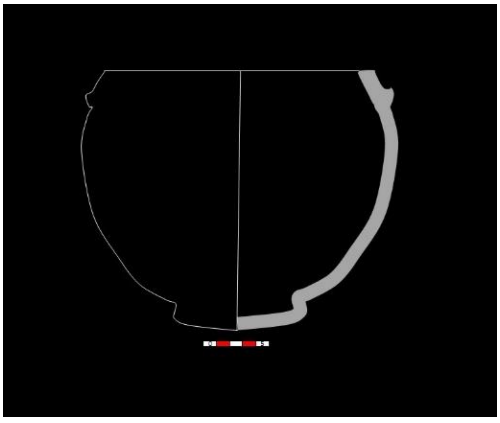
Şekil 216: DK. 1 Tipi

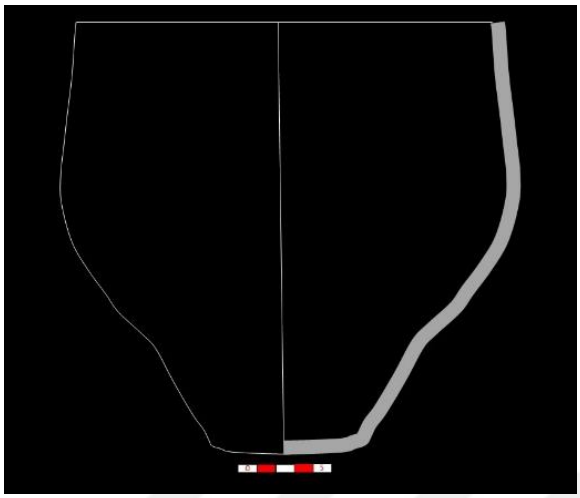
Şekil 217: DK. 2a Tipi

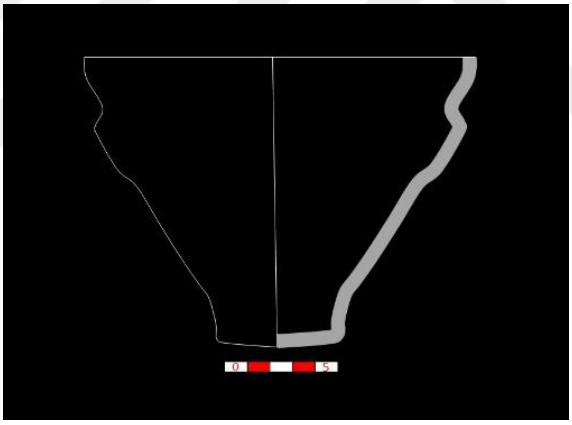
Şekil 218: DK. 2b Tipi

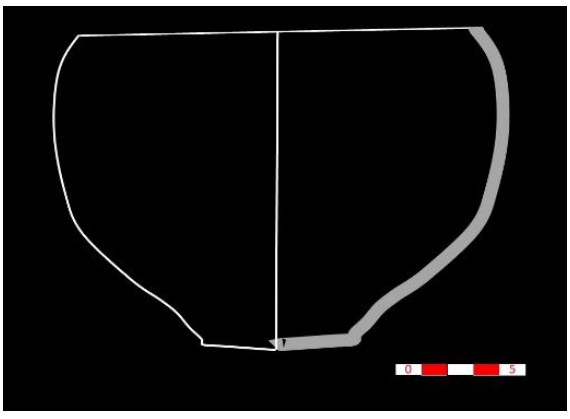
Şekil 219: DK. 3 Tipi

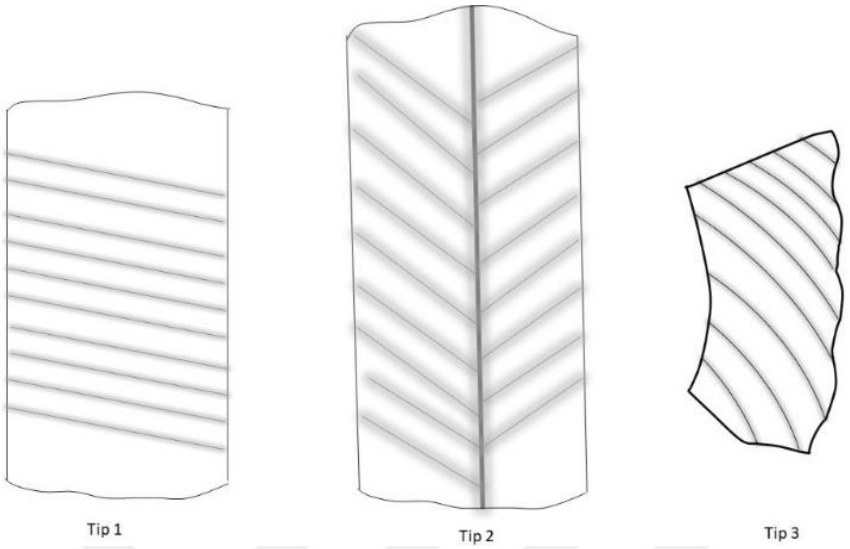
Şekil 220: DK. 4 Tipi

Şekil 221: DK. 5 Tipi

Şekil 222: Kulp Üzerinde Yiv-Oluk Bezeme Türleri

Şekil 223: Çömlek Süsleme Baskı Kalıpları ve Aletleri, Haskova Müzesi

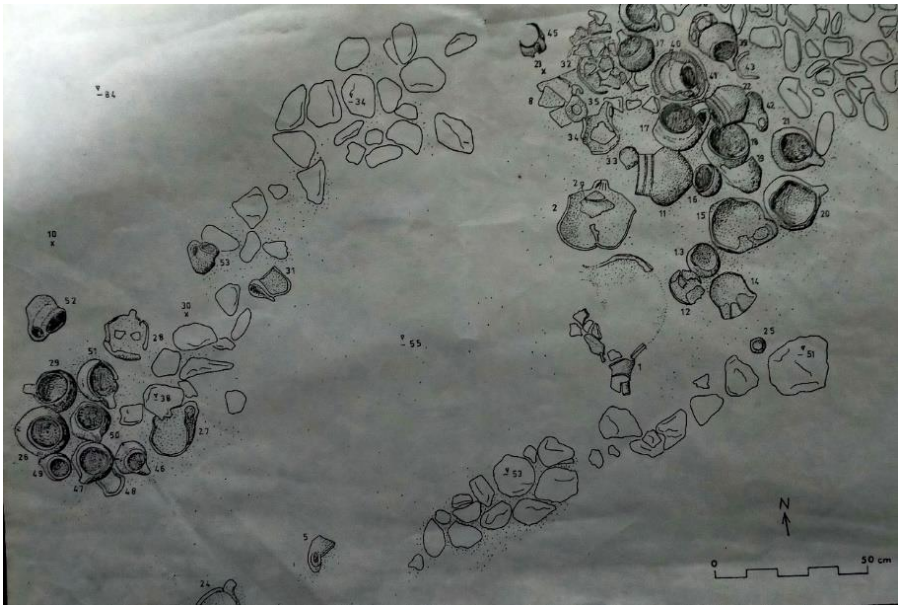

Şekil 224: 1796 Envanter Numaralı Kült Kabı

Kaynak: Edirne Müzesi

Şekil 225: Taşlıcabayır Buluntu Durumu Çizimi

Kaynak: Edirne Müzesi Arşivi

Şekil 226: Troia'dan S/M. 2 tipi (?) Maşrapa

Kaynak: Troia Müzesi

Şekil 227: Oresthes Kupası

Kaynak: Sofya Müzesi

Şekil 228 Dren-Deylan Nekropolü, 39 Nolu Mezar Buluntusu

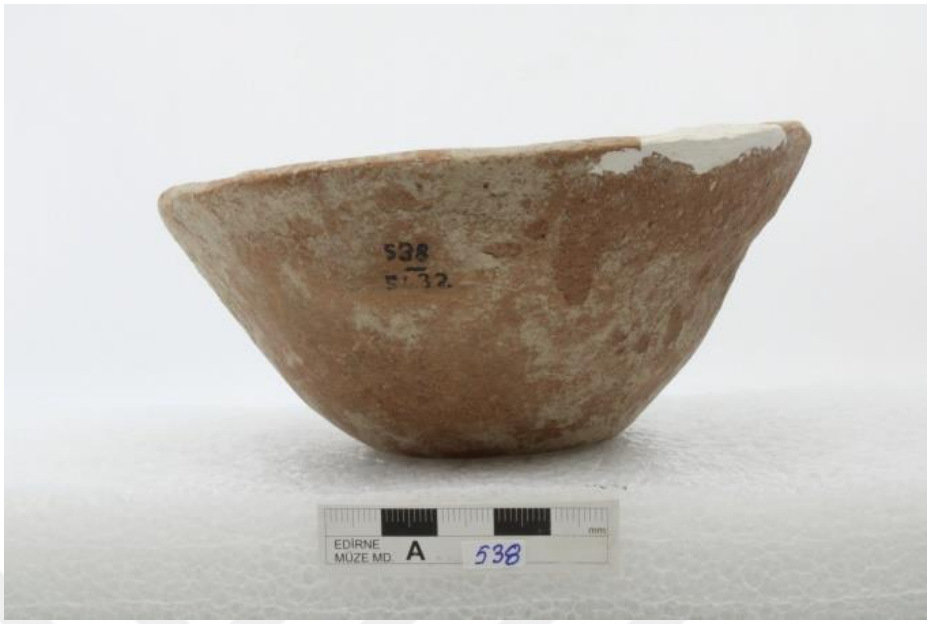

Kaynak: Mihaylov 2020

Şekil 229: ÇKK. 1 Tipine Yakın, Dirsekli Kulplu Bir İçki Kabı Haskovo Müzesi

Şekil 230: 538 Envanter Numaralı Kap

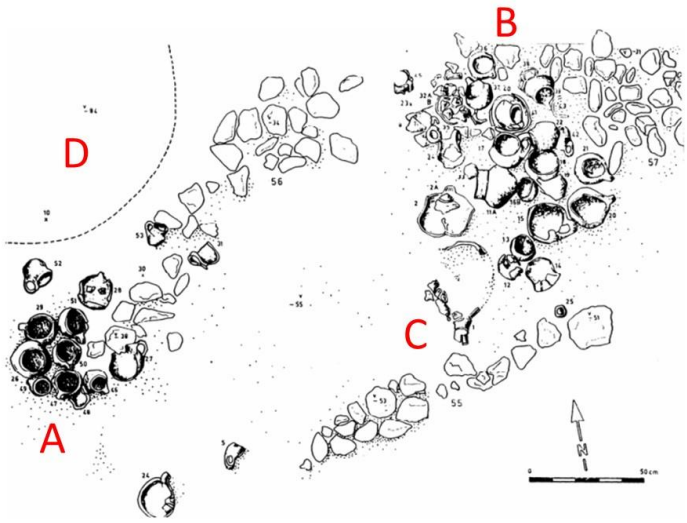
Kaynak: Edirne Müzesi

Şekil 231: Gradci Mezarlığı'ndan EDÇ Tören Kabı

Kaynak: Potrebika 2012

Şekil 232: Taşlıcabayır Tümülüsü Kazı Planı ve Buluntu Konumları

Kaynak: Czyborra 2001'den Alınarak Düzenlendi

Şekil 233: Erken Demir Çağı Bileziği. Sofya Müzesi

Şekil 234: Gluhite Kamani'den Boynuz Biçimli Süslemeli Kap

Kaynak: Nekhrizov 2019

Şekil 235: K.4 tipi Kupa Örnekleri .Haskovo Müzesi

Kaynak: Haskovo Müzesi

Şekil 236: 537 ve 539 Envanter Numaralı Pateli Kupaları

Kaynak: Edirne Müzesi

Şekil 237: 2335 envanter Numaralı Fibulanın İğne ve Plakası İçin Öneri Model

Şekil 238: Efes Artemision Buluntusu Cam Boncuk

Kaynak: Efes Müzesi

Şekil 239: Plovdiv Müzesi'nde K. 15 Tipine Yakın Formda Bir Kupa

Kaynak: Plovdiv Müzesi'

Şekil 240: Pateli Nekropolü Buluntusu, K. 16 tipine Yakın Formda Örnekler

Kaynak: Edirne Müzesi

Şekil 241: Troia'dan 14192 Envanter Numaralı Kupa

Kaynak: Troia Müzesi

Şekil 242: Dren Dalyan EDÇ Mezarlığı Buluntusu

Kaynak: Pernik Müzesi

Şekil 243: Plovdiv Müzesi'nden S/M. 7 formuna yakın GTÇ Kabı.

Şekil 244: Dren-Delyan Nekropolünde Bulunan S/M.7 Form Tipine Yakın Kaplar

Kaynak: Pernik Müzesi

Şekil 245: Sofya Müzesi'nde sergilenen S/M. 5 tipi Sürahi

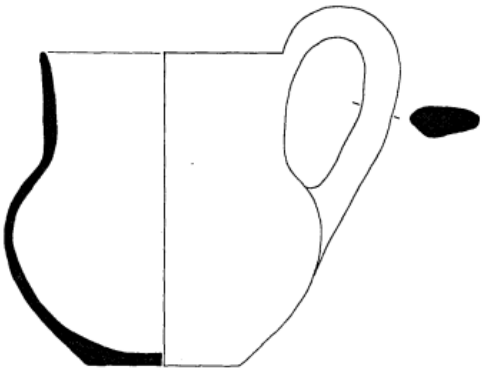
Kaynak: Sofya Müzesi

Şekil 246: C. Blegen Kataloğunda K.14 Tipi Kupa

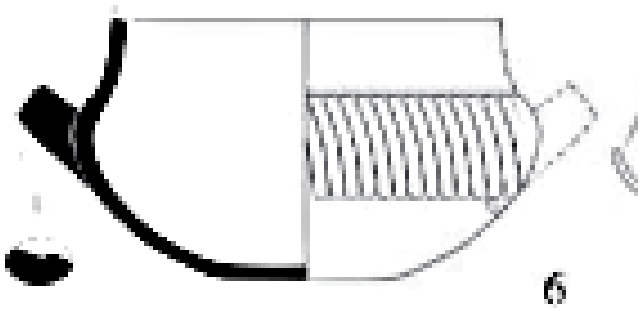
Kaynak: Hnila 2012

Şekil 247: Daskyleion'dan K.14. Tipine Yakın Formda Maşrapa

Kaynak: Polat 2002

Şekil 248: Gluhite Kamani II. Tabakadan ÇKK.3 Tipine Yakın Formlu Kap

Kaynak: Nekhrizov ve Tzvetkova 2018

Şekil 249: Erken Demir Çağı Pişmiş Toprak Figürinler.

Kaynak: Haskovo Müzesi

Şekil 250: GTÇ Kabı.

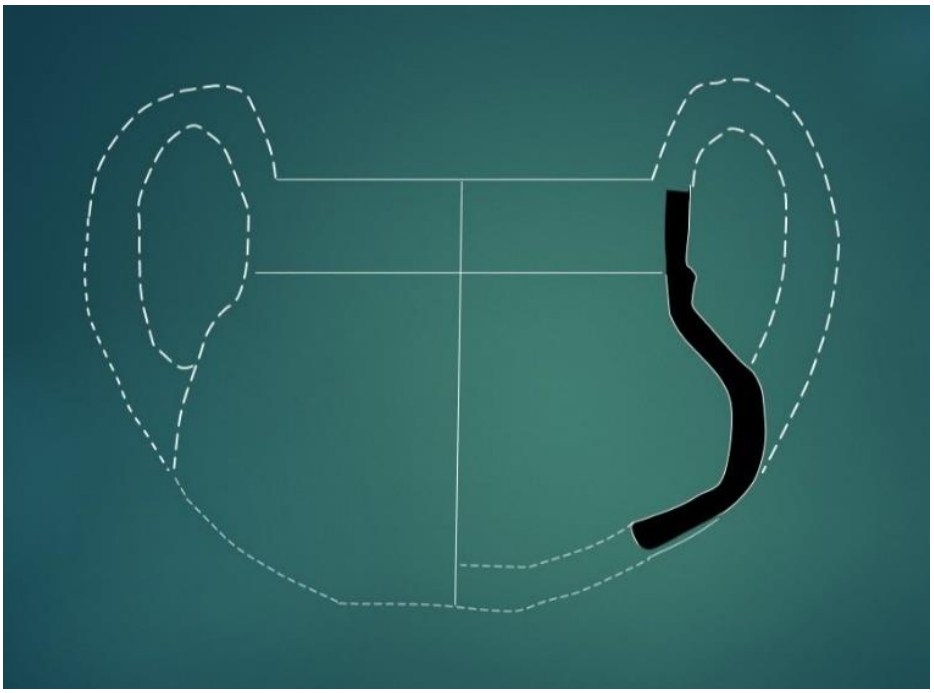
Kaynak: : Plovdiv Müzesi

Şekil 251: Eski Kadın/Bahçelik Kurtarma Kazısında Bulunan İskelet

Kaynak: Edirne Müzesi arşivi

Şekil 252: BAH. 1 Numaralı Keramik için form önerisi

Şekil 253: Çardaklı Höyüğü. Sit Paftası

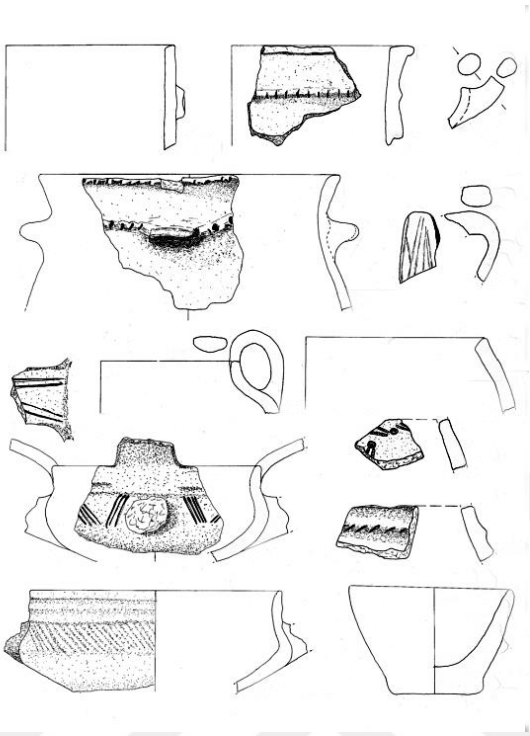

Kaynak: Edirne Müzesi arşivi

Şekil 254: Çardaklı Höyüğü. Höyüğün kuzeybatı yönden görünümü

Şekil 255: Bağlıkarkası GTÇ-EDÇ Buluntuları

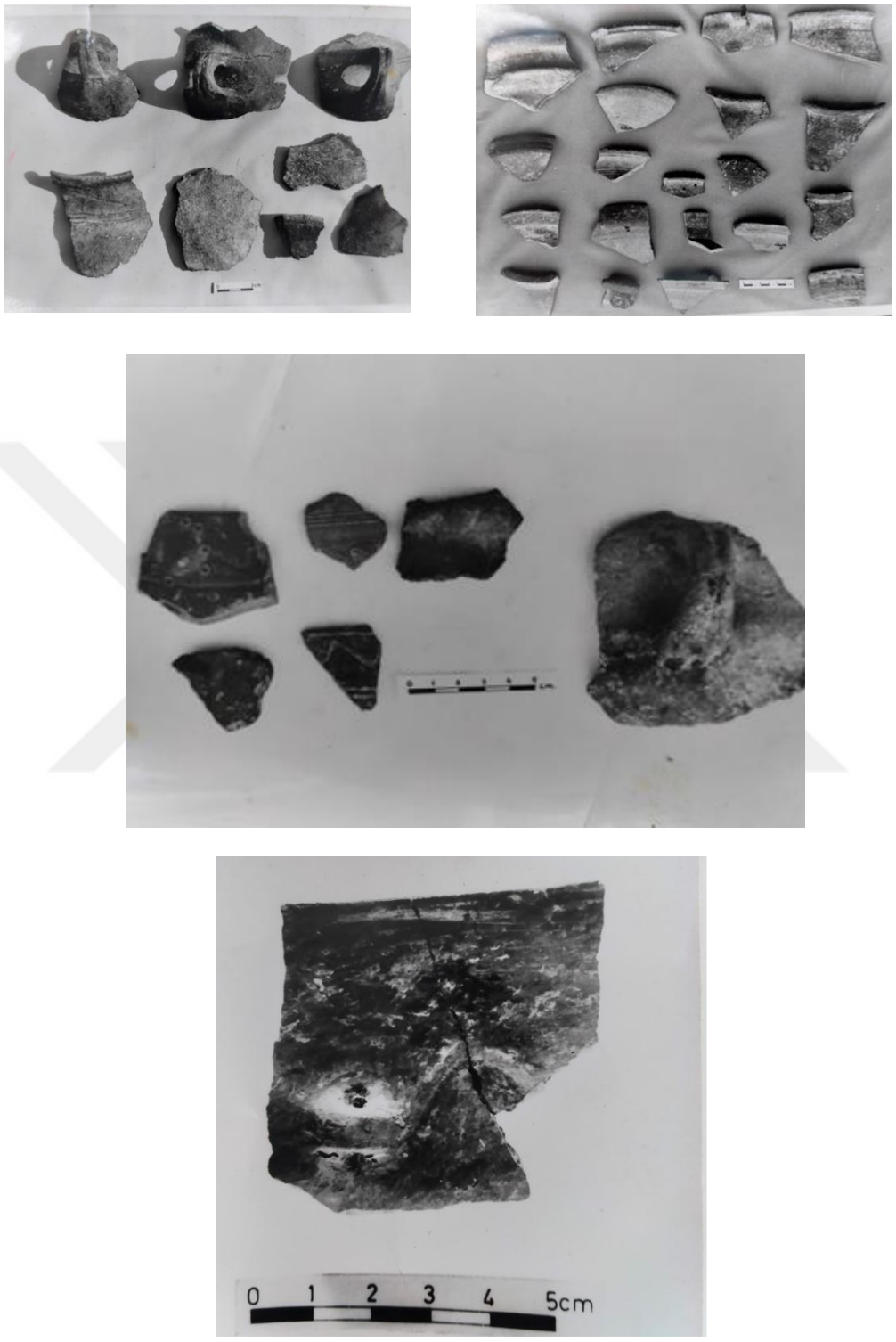
Kaynak: Czyborra 2001

Şekil 256: Ainos Akropolü IV. Tabaka Buluntusu Dikey Kulp Örnekleri

Kaynak: Prof.Dr. S. Başaran Arşivi

Şekil 257: Ainos'tan GTÇ/EDÇ Çanak Çömlek Örnekleri

Kaynak: Prof.Dr. S. Başaran Arşivi

Şekil 258: Troia VIIb1 Keramiği

Kaynak: Becks vdğ: 2006a

Şekil 259: Troia Gobletleri

Kaynak: Troia Müzesi

Şekil 260: Troia'dan Boynuz Kabartma Süslemeli Tören Kabı

Kaynak: Metzner Nebelsick 2012

Şekil 261: 14192 Env. Nolu Bardak

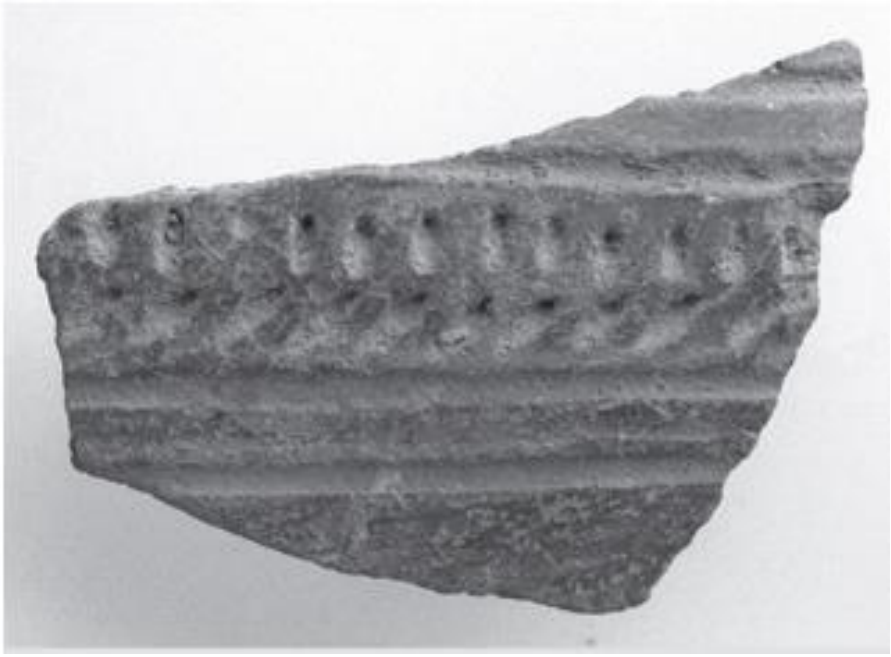
Kaynak: Troia Müzesi

Şekil 262: Troia kazılarından kanal süslemeli, yumrucuklu baardak/kaseler

Kaynak: Troia Müzesi; Hnila 2012

Şekil 263: Morgantina'dan (Sicilya) Balık Sırtı Bezemeli EDÇ Keramik

Kaynak: Buckingham ve Antonaccio 2018-2019

Şekil 264: Kebren Yerleşiminde Karamenderes Ovasına Bakış

Şekil 265: Kebren'de, zirvede yer alan Kaya Döşemi ve Kaya Çukurunun Genel Görünümü

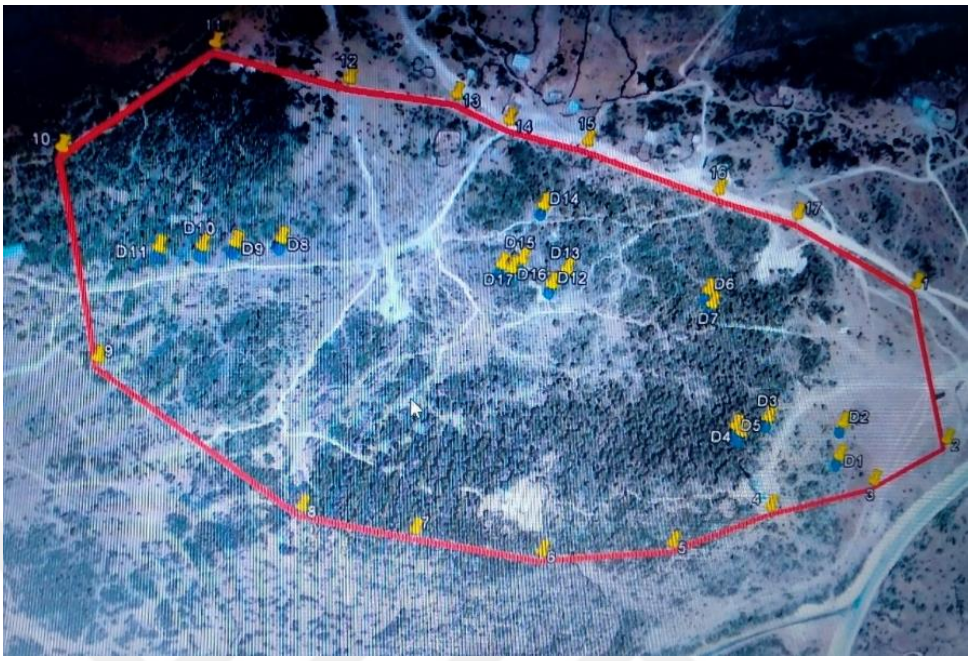
Şekil 266: Kebren'deki Kaya Döieminde yer alan Adak Çukuru (?)

Şekil 267: Kebren Zirvesi'ndeki Kült Döşeminin Gün Batımında Genel Görümü (Doğudan)

Şekil 268: Dedetepe Dolmen Alanı Sit Sınırları ve Tespit Edilen Dolmenler

Kaynak: Çanakkale KVKBKM

Şekil 269: 4 Nolu Dolmen cephe Görünümü

Şekil 270: 6 Nolu Dolmen Cephe Görünümü

Şekil 271: 6 Nolu Dolmen Arka (?) Cephe

Şekil 272: Yuvarlak Planlı Taş Yığmasının Hava Fotoğrafı Görüntüsü

Şekil 272a: Dedetepe, Sanduka Mezar Tipi Yapı Kalıntısı

Şekil 273: Bektaş Köyü Dolmeni, Ana (güneybatı) Cepheden Görünüm

Şekil 274: Bektaş Köyü Dolmeni, Yan (Kuzey) Cepheden Görünüm

Şekil 275: Bektaş Köyü Dolmeni ve dolmen kalınntısının genel görünümü

Şekil 276: Ürdün Bölgesi Dolmenlerinden Örnekler

Kaynak: Pozzi 2009: 166

Şekil 277: Troas Bölgesi, Dedetepe Dolmen Sahası Yüzey Keramiği Örnekler

Şekil 278: Hisarköy Basamaklı Kaya Altarı

Kaynak: Prof. E. Beksaç Arşivi

Şekil 279: Horoz Tepe Kaya Kutsal Nişi

Kaynak: Saka 2016

Şekil 280: Mandıra Tepe EDÇ Trakya Keramiği

Kaynak: Saka 2016

Şekil 281: BRG. 1 Numaralı Keramik

Şekil 282: BRG. 2 Numaralı Keramik

Şekil 283: Savaştepe, Sarıbeyler, Düğme Tepe Kaya Sunağı

Kaynak: Prof. Dr. E. Beksaç Arşivi

Şekil 284: Bulgaristan Burgaz Müzesi'nden GTÇ/EDÇ Kapları

Kaynak: Prof. Dr. E. Beksaç Arşivi

Şekil 285: İlimkaya Kült Kompleksi Genel Görünüm

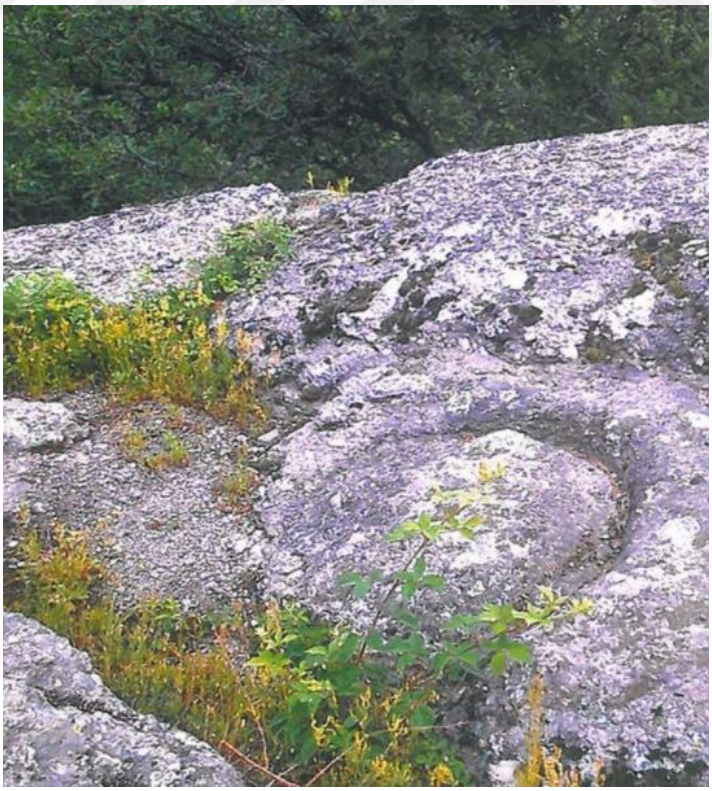
Kaynak: Prof. Dr. E. Beksaç Arşivi

Şekil 286: İlimkaya Kült Kompleksi Yüzeyindeki Güneş Diski (?) Sembolü

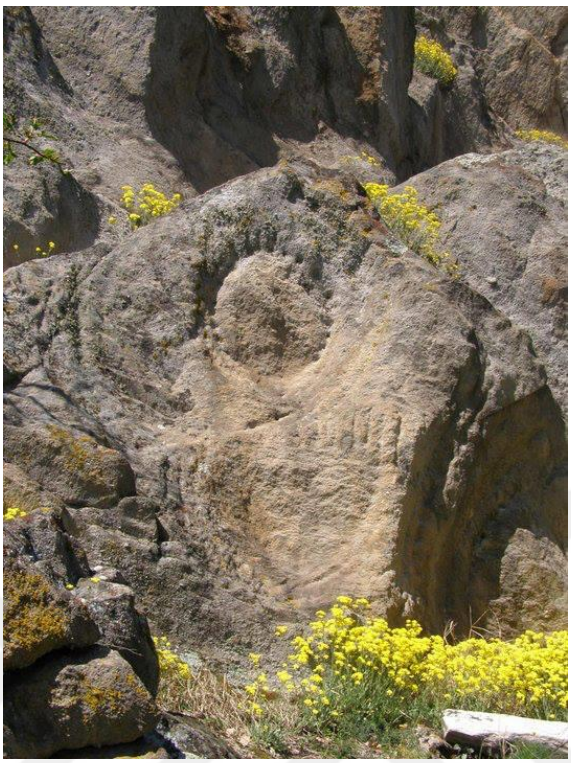
Kaynak: Prof. Dr. E. Beksaç Arşivi

Şekil 287: Tırnovacık, Kamukut Kutsal Alanı Güneş Diski

Kaynak: A. Fol ve V. Fol 2008

Şekil 288: Paleikastro Kutsal Alanındaki Güneş Diski

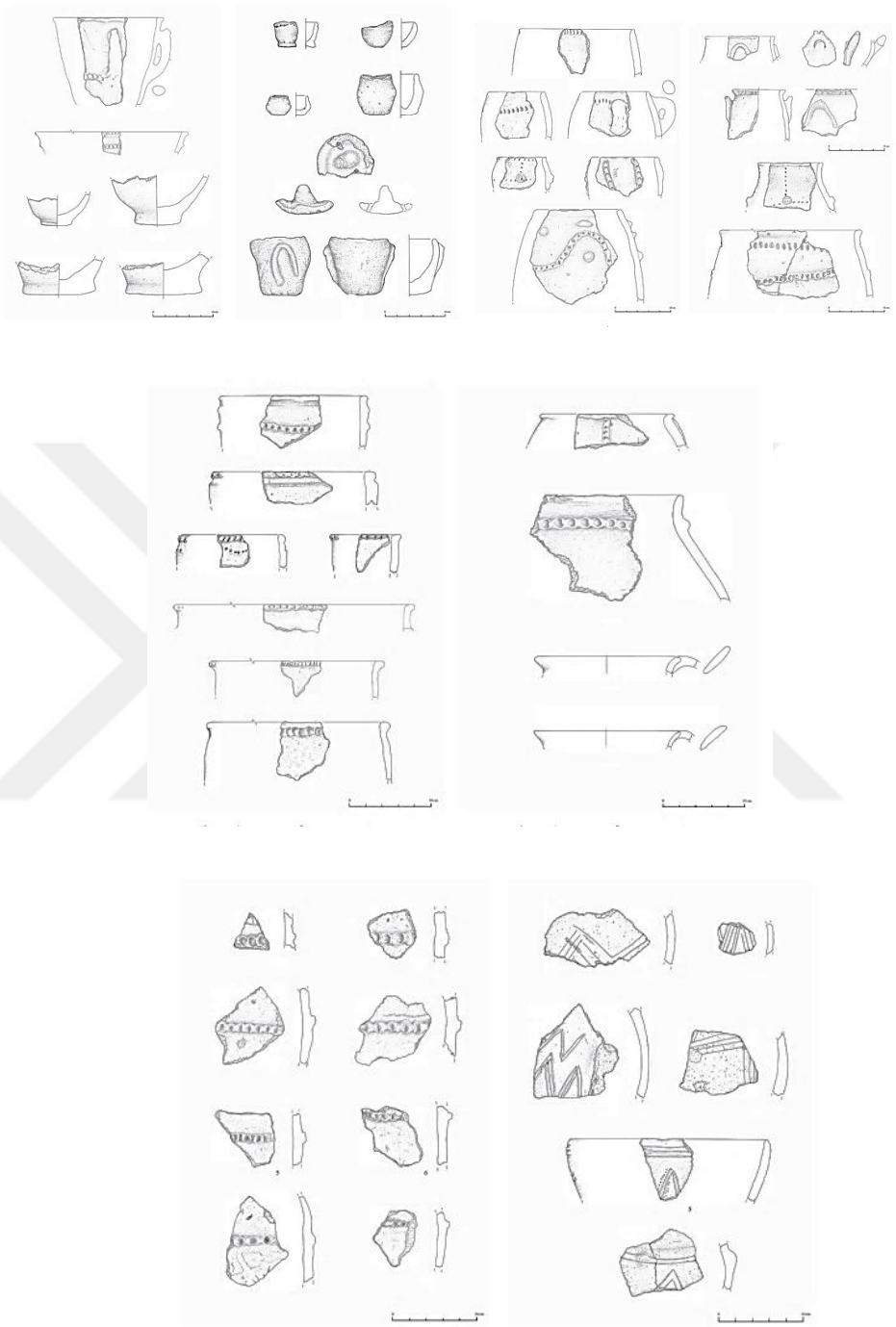
Kaynak: Prof. Dr. E. Beksaç Arşivi

Şekil 289: Dilovası Kaya Döşemi

Kaynak: Prof. Dr. E. Beksaç Arşivi

Şekil 290: İnönü Mağarası II. Tabaka El Yapımı Kaba Keramik Örneklerinden Çizimler

Kaynak: Ekmen vdğ. 2020

Şekil 291: İnönü Mağarası EDÇ Ağırşak Örnekleri

Kaynak: Ekmen vdğ. 2020

Şekil 292: Maydos Kilisetepe Buluntusu Kapakçık

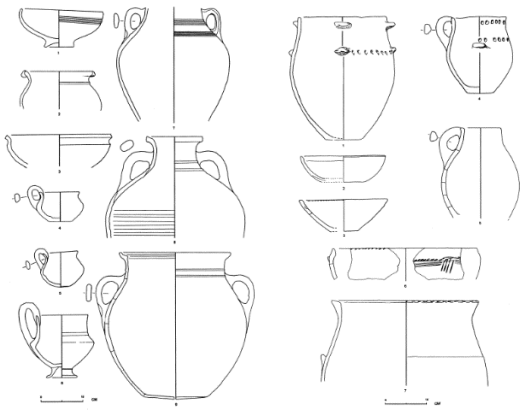
Kaynak: Troia Müzesi Arşivi

Şekil 293: Gordion/Yassıhöyük Kronolojisi

YHSS Tabaka	Dönem	Yaklaşık Tarih
1	Ortaçağ	MS. 10-12. Yy
2	Roma	MÖ. 1- MS. 3. Yy
3	Hellenistik	MÖ. 330-150
4	Geç Frig	MÖ. 550-330
5	Orta Frig	MÖ. 720?-550
6	Erken Frig	MÖ. 950-720?
7	Erken Demir	1100-950
9-8	Geç Tunç	1400-900
10	Orta Tunç	1600?-1400

Kaynak: Voigt ve Henrickson 2000'den uyarlanmıştır[2]

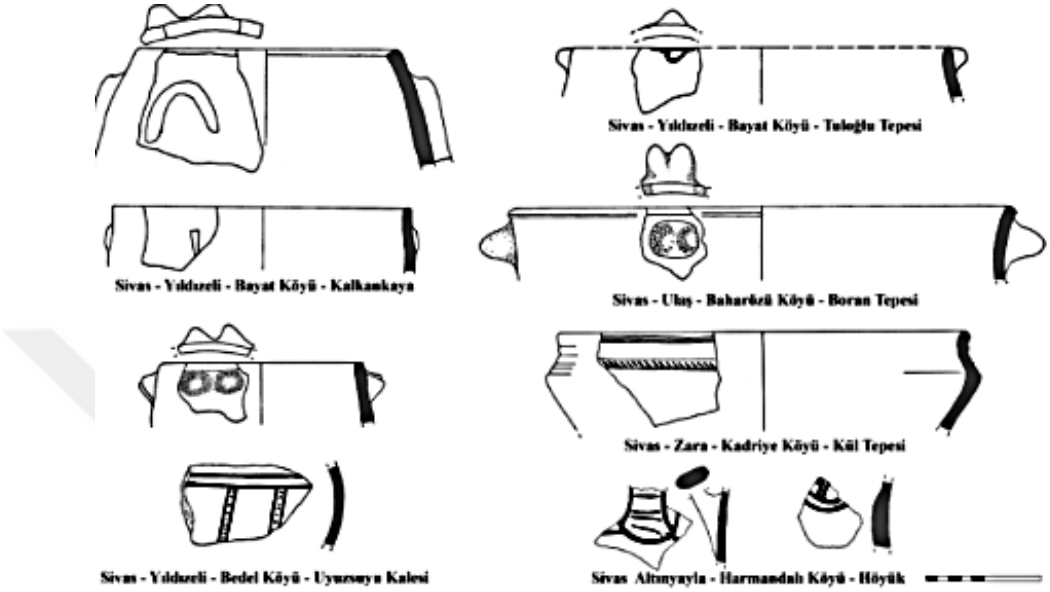
Şekil 294: Gordion/Yassıhöyük YHSS 7. Keramik Formlarından Örnekler

Kaynak: Voigt ve Henrickson 2000

[2] Erken Frig döneminin başlangıcı ve Orta Frig döneminin başlangıcı için önerilen tarih son yapılan analizler ışığında geri çekilmiştir. Bu çalışmanın ana konusu dahilinde olmadığı için detaylıca irdelenmemiş olan bu konu için bkz: Bernd Ersöz 2006: 89 vd

Şekil 295: Yukarı Kızılırmak Platosunun El Yapımı, Kazı ve Yumru Bezemeli Erken Demir Çağı Keramiği

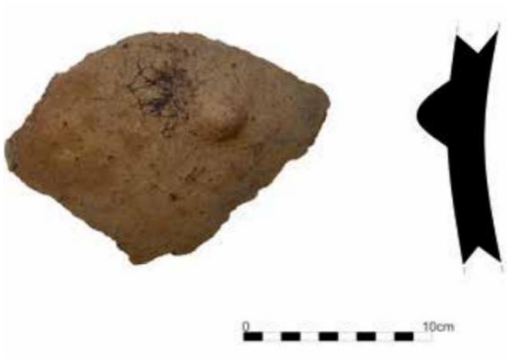
Kaynak: Ökse 2019

Şekil 296: TIS 18.178 Numaralı Keramik

Kaynak: Gür 2020

Şekil 297: TIS 18.219 Numaralı Keramik

Kaynak: Gür 2020

Şekil 298: TIS 19.264 Numaralı Keramik

Kaynak: Gür 2020

Şekil 299: TIS 19.167 Numaralı Keramik

Kaynak: Gür 2020

Şekil 300: TIS 19.166 Numaralı Keramik

Kaynak: Gür 2020

Şekil 301: Tisna, Kocakale Tepe basamaklı Kaya Anıtı

Kaynak: Erdan 2020a, fig. 90

Şekil 302: Kocakale Tepe Labrys betimleri

ynak: Erdan 2020a, fig. 85

Şekil 303: Limantepe Kazılarında Bulunan El Yapımı Perdahlı Çömlekler

Kaynak: Erkanal 1999

Şekil 304: 8594 Envanter Numaralı, Troia VIIb2 buluntusu El Yapımı Çömlek

Kaynak: Troia Müzesi

Şekil 305: Hacıgebeş Tepe Mezarlık Alanında Bulunan Sanduka Tipi Mezarlardan Biri

Kaynak: Ersoy ve Koparal 2009

Şekil 306: Hacıgebeş Tepesi Buluntusu olan Erken Demir Çağı Çömleği

Kaynak: Ersoy ve Koparal 2009

Şekil 307: Hacıgebeş Buluntusu, 2133 Etüt Nolu Kap

Kaynak: Ersoy ve Koparal 2009

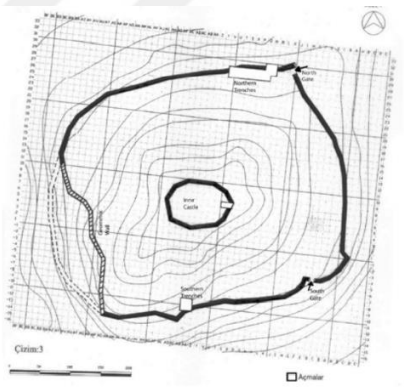
Şekil 308: Hacıgebeş Tepesi Buluntusu Tunç Kama

Kaynak: Ersoy ve Koparal 2009

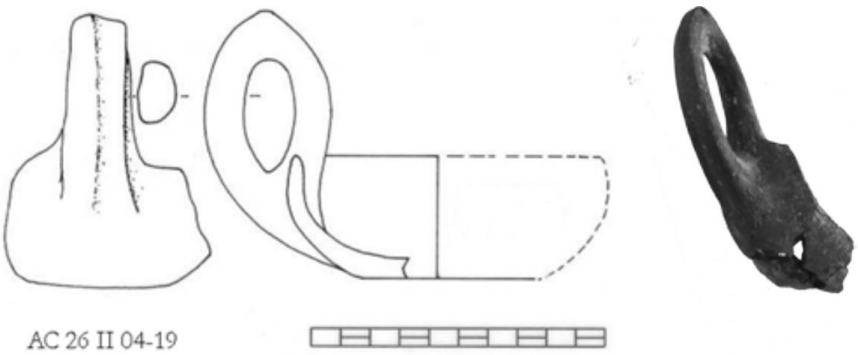
Şekil 309: Bademgediği Tepesi'nin Doğu Yönden Görünümü ve Yerleşim Planı

Kaynak: Meriç ve Öz 2014

Şekil 310: Bademgediği'nde bulunan el yapımı perdahlı Trakya tipi keramiklerden biri

Kaynak: Meriç ve Öz 2014

Şekil 311: Efes Artemision'da Bulunan Adak Eşyası: 3.1.99 envanter numaralı gözlük fibula

Kaynak: Efes Müzesi

Şekil 312: Efes Artemision'da Bulunan Adak Eşyası: 6/1/99 Envanter Numaralı Yay Biçimli Fibula

Kaynak: Efes Müzesi

Şekil 313: Efes Artemision'da Bulunan Adak Eşyası: 30/42/93 Envanter Numaralı Tunç Kolye Ucu

Kaynak: Wilfried 2008

Şekil 314: 1/12/99 Envanter Numaralı Tunç Balta

Kaynak: Efes Müzesi

Şekil 315: 87/61/87 Envanter Numaralı Gözlü Fibulanın ön ve arka Yüzü

Kaynak: Efes Müzesi

Şekil 316: 114/61/90 Envanter Numaralı Fildişi Fibulanın ön ve arka yüz görüntüleri

Kaynak: Efes Müzesi

Şekil 317: 204/61/87 Envanter Numaralı Fildişi Fibula

Kaynak: Efes Müzesi

Şekil 318: 46/51/91 Envanter Numaralı Fildişi Fibula

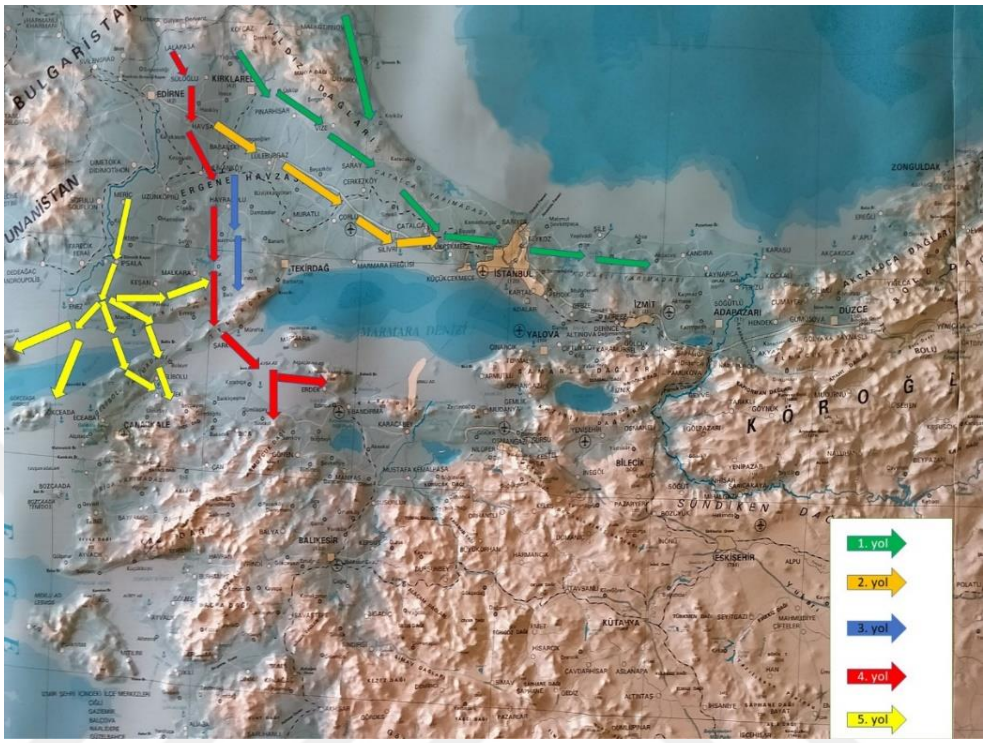
Kaynak: Wilfried 2008

Şekil 319: 22/42/94 Envanter Numaralı Fildişi Fibulanın ön ve arka yüz görüntüleri

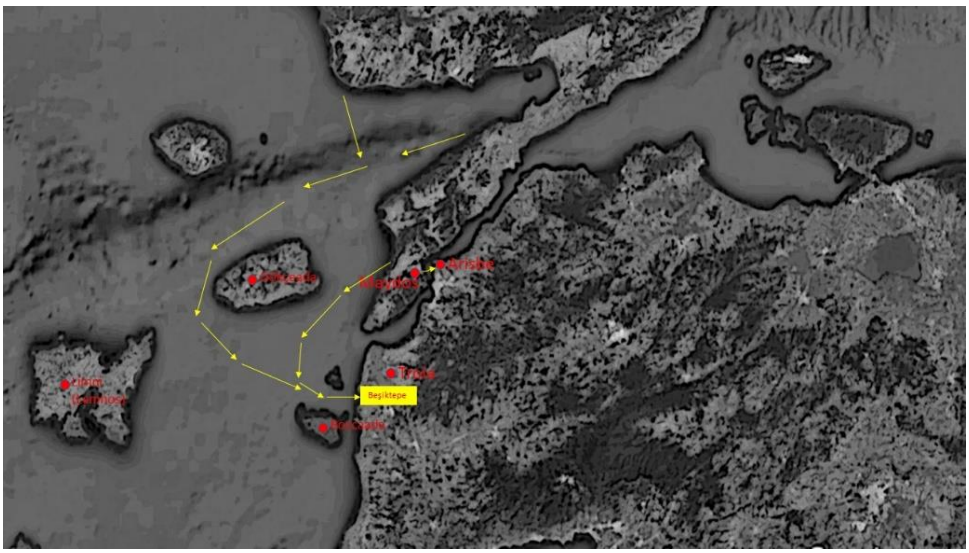

Kaynak: Efes Müzesi

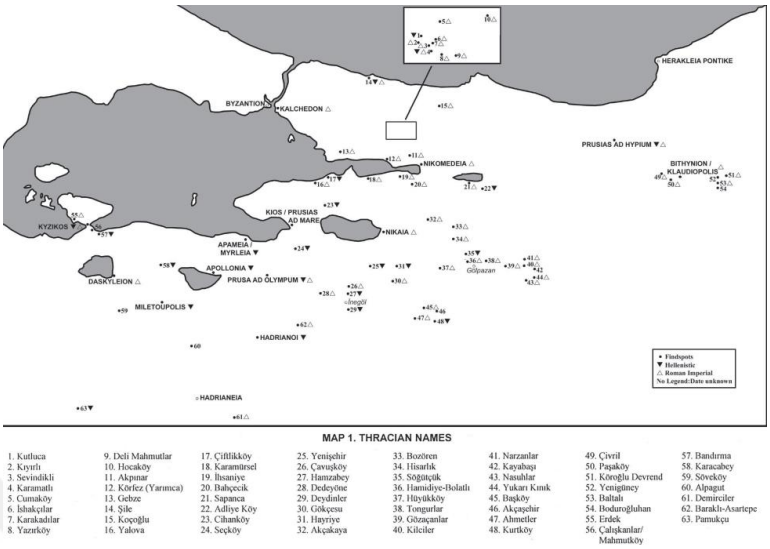
Şekil 320: Doğu Trakya'dan Anadolu'ya Geçiş İçin Yol Önerileri

Şekil 321: EDÇ'de Gelibolu-Troas Arası Deniz Ulaşım Rotası İçin Öneri

Şekil 322: Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemi Yazıtlarında Trak İsmi Tespit Edilen yerler

MAP 1. THRACIAN NAMES

1. Kutluca
2. Kıyırlı
3. Sevindikli
4. Karamatlı
5. Cumaköy
6. Ishakçılar
7. Karakadılar
8. Yazırköy
9. Dedi Mahmutlar
10. Hocaköy
11. Akpınar
12. Körfez (Yarımca)
13. Gebze
14. Şile
15. Koçoğlu
16. Yalova
17. Çiftlikköy
18. Karamürsel
19. İhsaniye
20. Bahçecik
21. Sapanca
22. Adliye Köy
23. Cihanköy
24. Seçköy
25. Yenişehir
26. Çavuşköy
27. Hamzabey
28. Dedeyöne
29. Deydinler
30. Gökçesu
31. Hayriye
32. Akçakaya
33. Bozüren
34. Hisarlık
35. Söğütçük
36. Hamidiye-Bolatlı
37. Hüyükköy
38. Tongurlar
39. Gözaçanlar
40. Kilciler
41. Narzanlar
42. Kayabaşı
43. Nasuhlar
44. Yukarı Kınık
45. Başköy
46. Akçaşehir
47. Ahmetler
48. Kurtköy
49. Çivril
50. Paşaköy
51. Köroğlu Devrend
52. Yenigüney
53. Baltalı
54. Boduroğluhan
55. Erdek
56. Çalışkanlar/ Mahmutköy
57. Bandırma
58. Karacabey
59. Söveköy
60. Alpagut
61. Demirciler
62. Baraklı-Asartepe
63. Pamukçu

Kaynak : Özlem Aytaçlar 2010

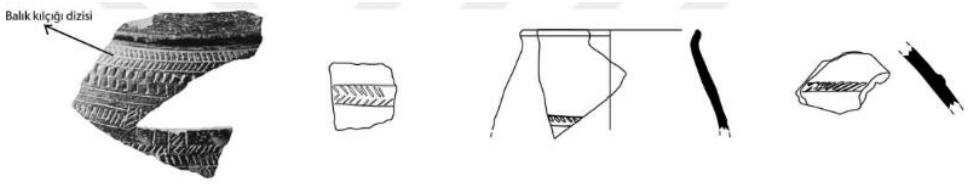
Şekil 323: Adapazarı Tarsos Antik Kenti'nde Bulunan Trak Aileye Ait Stel

Rumscheid ve Held 2001

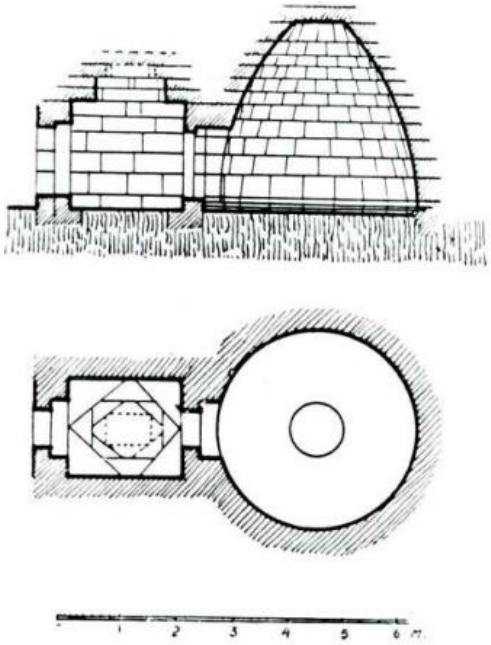
Ek. s. 258

Şekil 324: Balık kılçığı ve diyagonal çizgi motifli Keramik örnekleri

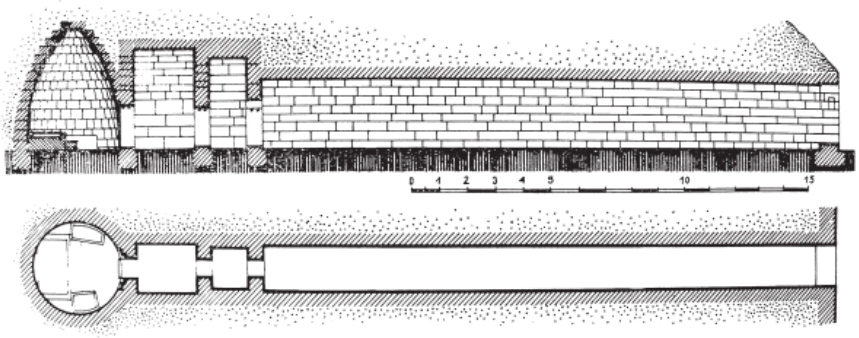
Kaynak: Ayaz 2021

Şekil 325: Kurtkale Tümülüsü Mezar Odası kesit ve Planı

Kaynak: Mansel 1946

Şekil 326: Maltepe Tümülüs Mezar Anıtı plan ve kesit görünümü

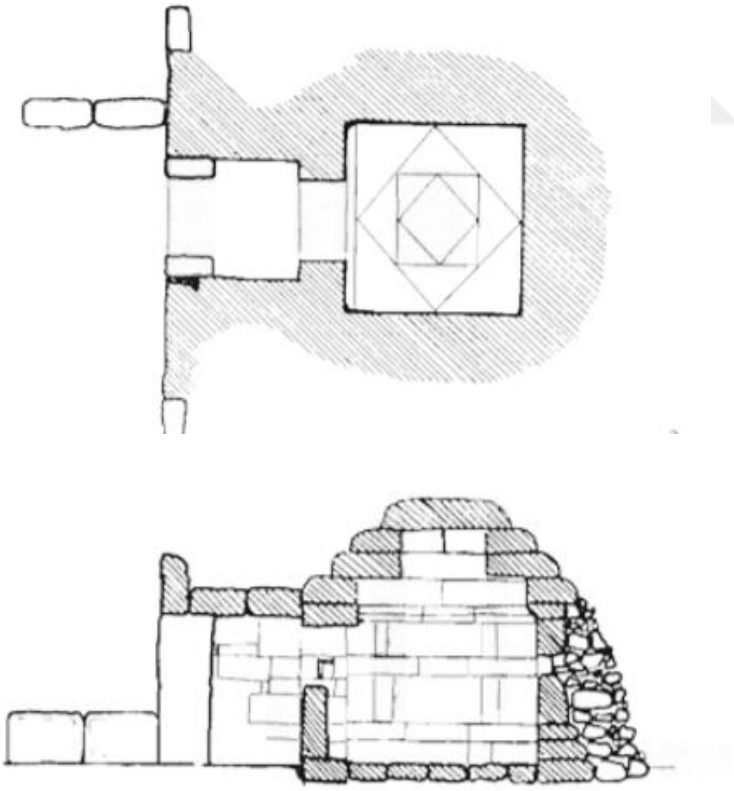
Kaymak: Tzochev 2014

Şekil 327: Zhaba Mogila Tümülüsü Mezar Odası ana cephesi

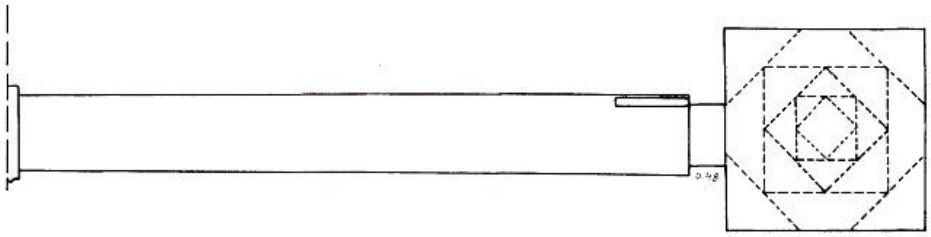
Kaynak: Dimitrova 2021

Şekil 328: Filibe Tümülüsü Mezar Anıtı plan ve kesit görünümü

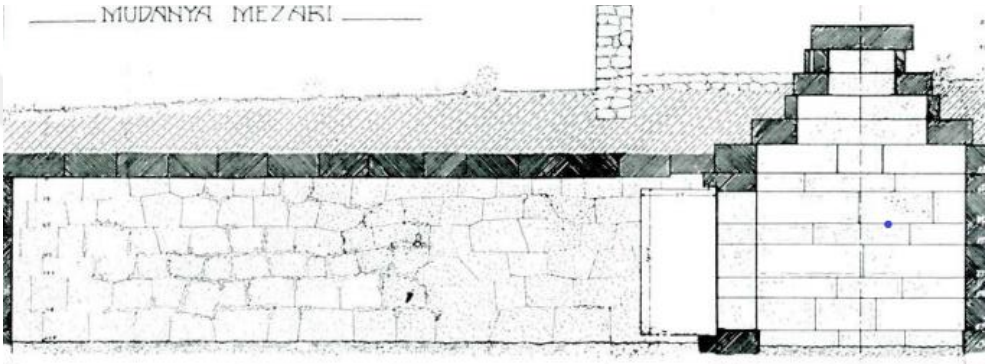
Kaynak: Archibald 1988

Şekil 329: Mudanya Tümülüsü Mezar Anıtı Planı

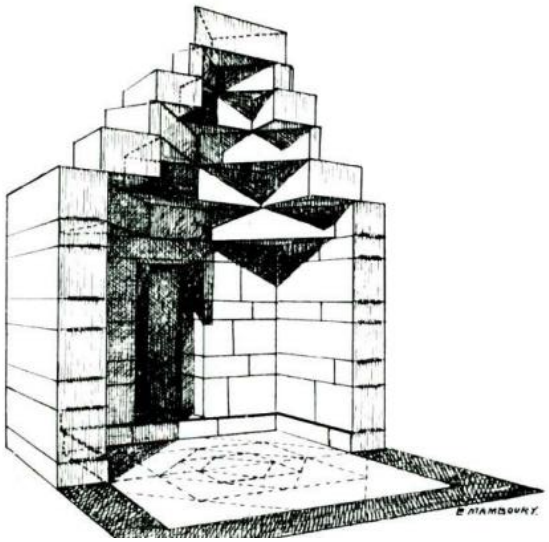
Kaynak: Ateşlier 1992

Şekil 330: Mudanya Tümülüsü Mezar Anıtı Kesiti

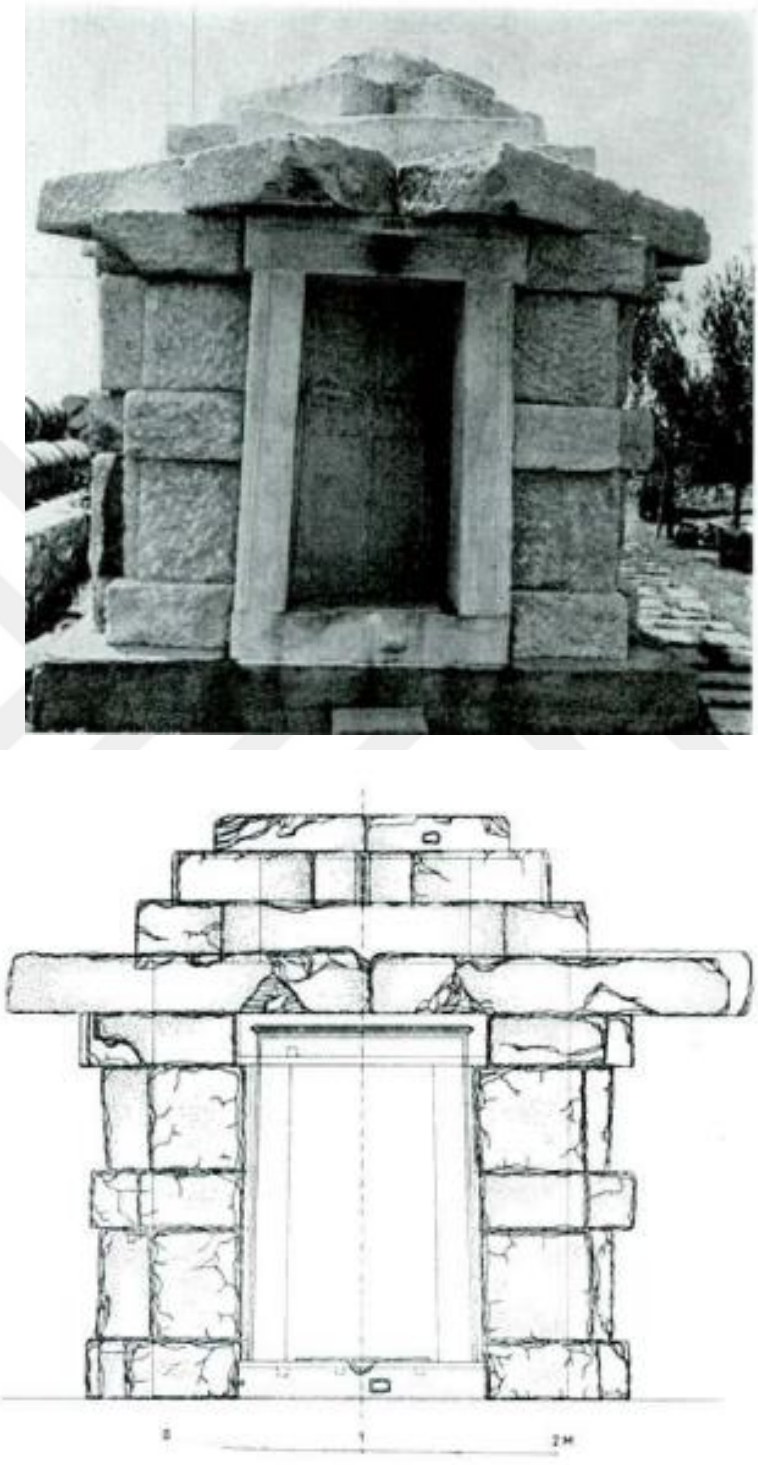
Kaynak: Mansel 1946

Şekil 331: Mudanya Tümülüsü Mezar Odası Kesit Görünümü

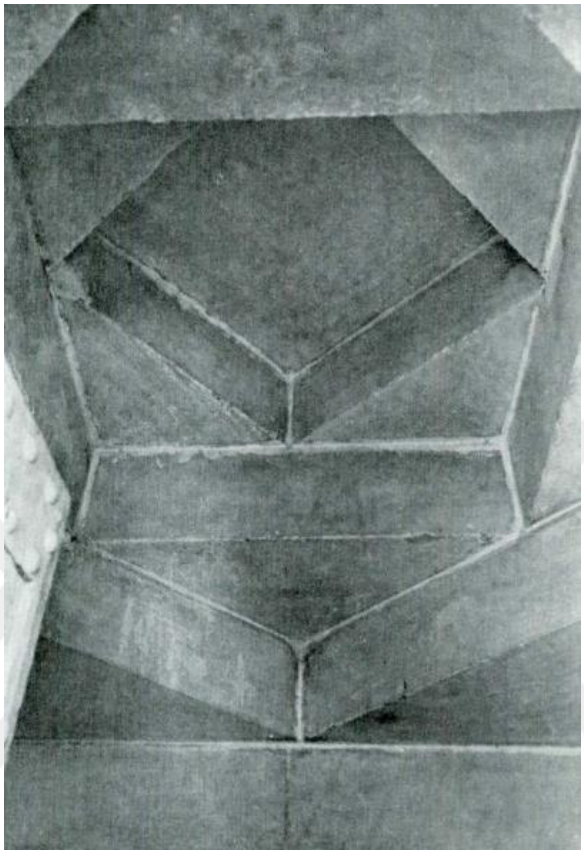
Kaynak: Mansel 1946

Şekil 332: Gemlik Tümülüsü Mezar Odası Ana Cephe Görünümü

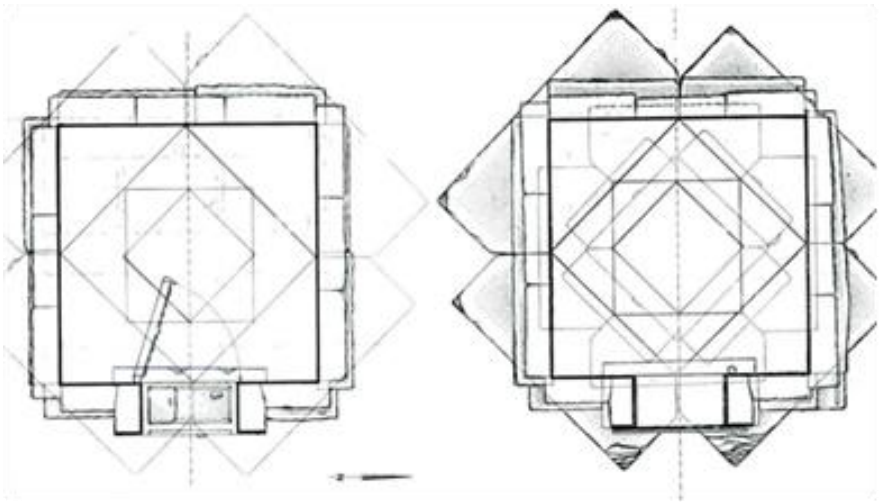
Kaynak: Mansel 1974

Şekil 333: Gemlik Tümülüsü Mezar Odası Tavan Örgüsünün İçten Görünümü

Kaynak: Mansel 1974

Şekil 334: Gemlik Tümülüsü Mezar Anıtı oda ve çatı planları

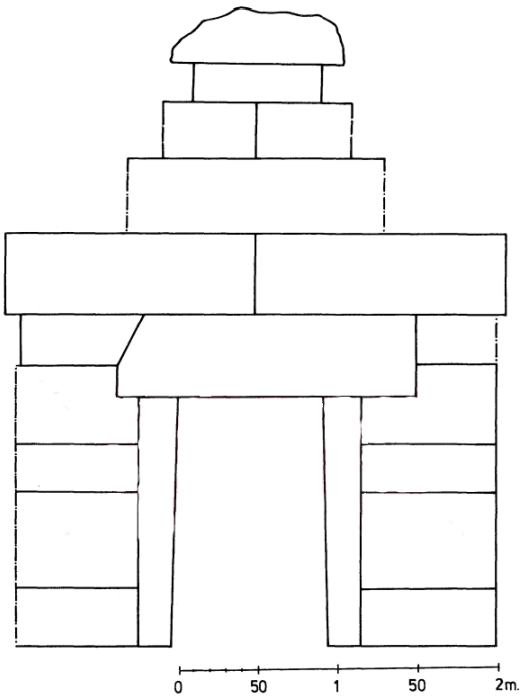
Kaynak: Mansel 1974

Şekil 335: Görükle Mezar Odası Tavan Görünümü

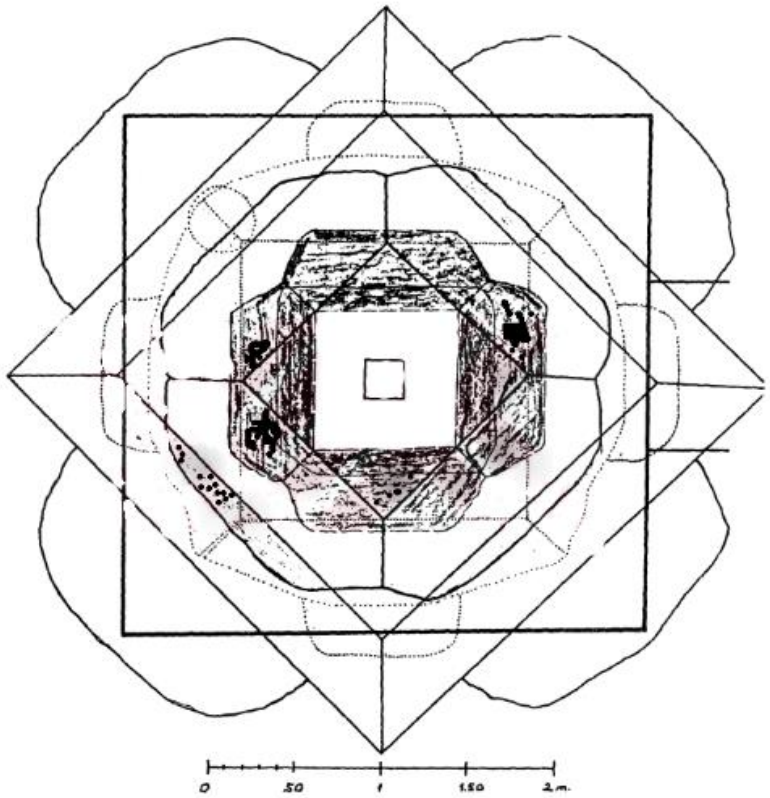
Kaynak: Şahin 2020

Şekil 336: Kösemtuğ Tümülüsü Ana Cephe Görünümü

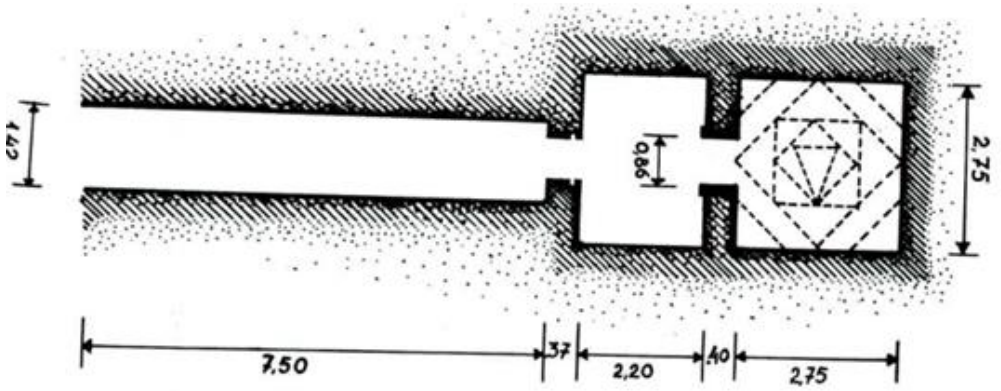
Kaynak: Ateşlier 1992

Şekil 337: Kösemtuğ Tümülüsü Çatı Sistemini Gösteren Çizim

Kaynak: Ateşlier 1992

Şekil 338: Musahocaköy Tümülüsü Mezar Anıtı Plan Krokisi

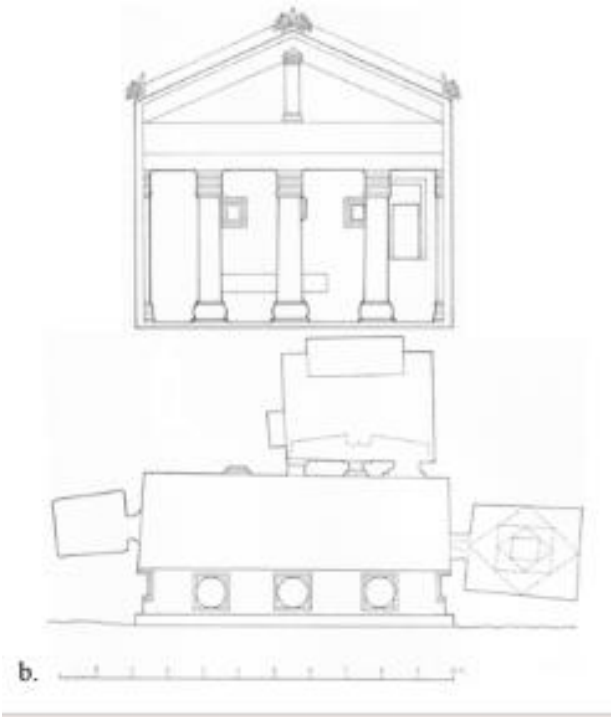
Kaynak: Mansel 1974

Şekil 339: Gerdek Boğazı Kaya Mezarı

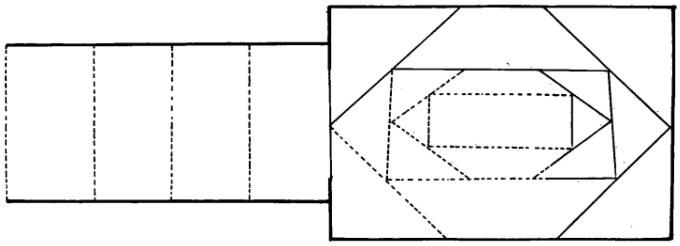
Kaynak: Johnson 2010

Şekil 340: Gerdek Boğazı Kaya Mezarı Cephe ve Plan Çizimi

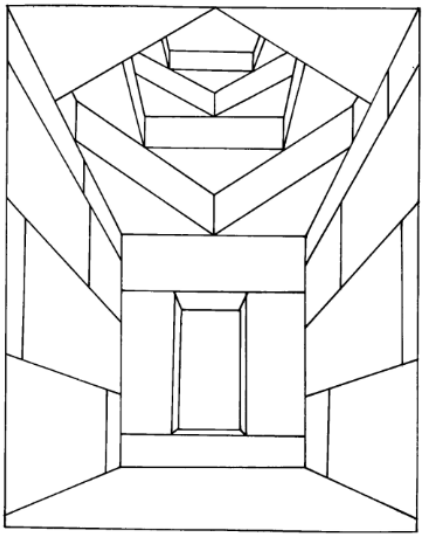
Kaynak: Johnson 2010

Şekil 341:Iğdır Tümülüsü Mezar Anıtı Plan Krokisi

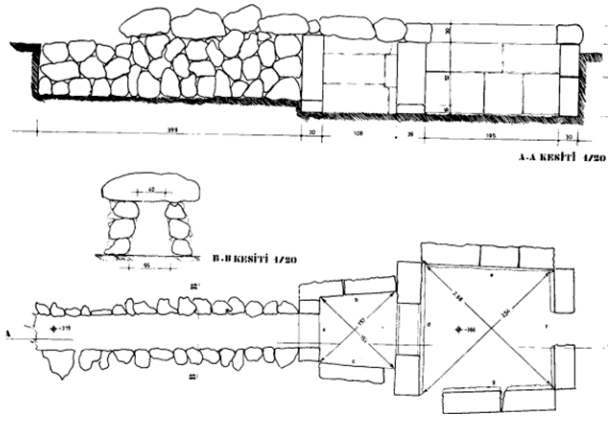
Kaynak: Tokgöz 1975

Şekil 342: Iğdır Tümülüsü Mezar Odası İç Görünümü

Kaynak: Tokgöz 1975

Şekil 343: Yalacık Tümülüsü Plan ve Kesiti

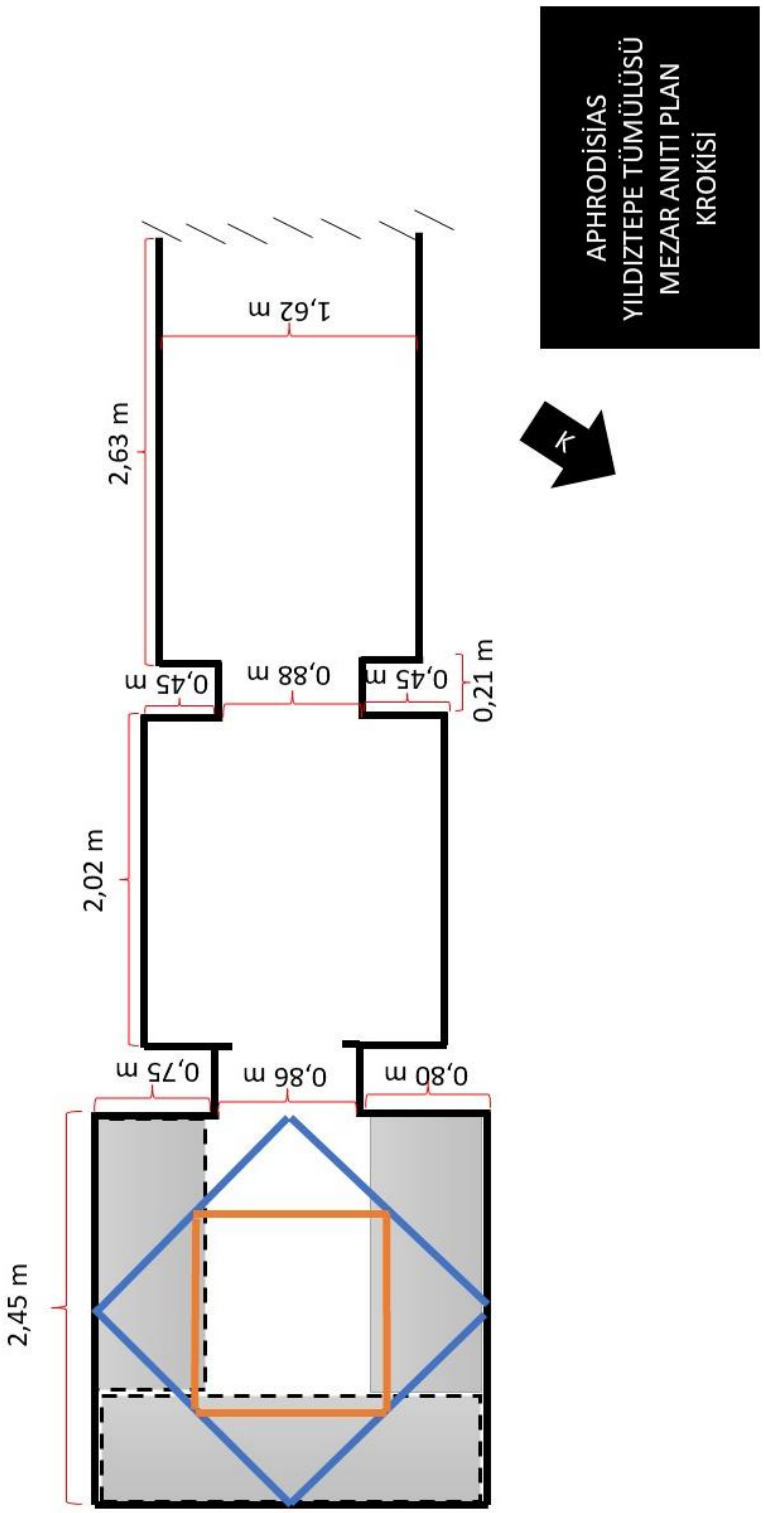

Kaynak: Mermerci ve Yağcı 1991

Şekil 344: Yıldıztepe Tümülüsü Batı Cephesinde Açılan Kaçak Kazı Alanı

Şekil 345: Yıldıztepe Tümülüsü Mezar Anıtı Plan Krokisi

Şekil 346: Aphrodisias Yıldız Tepe Tümülüsü Dromosun Batı Yönden Görünümü

Şekil 347: Yıldıztepe Tümülüsü, Dromostan Ön Odaya Bakış

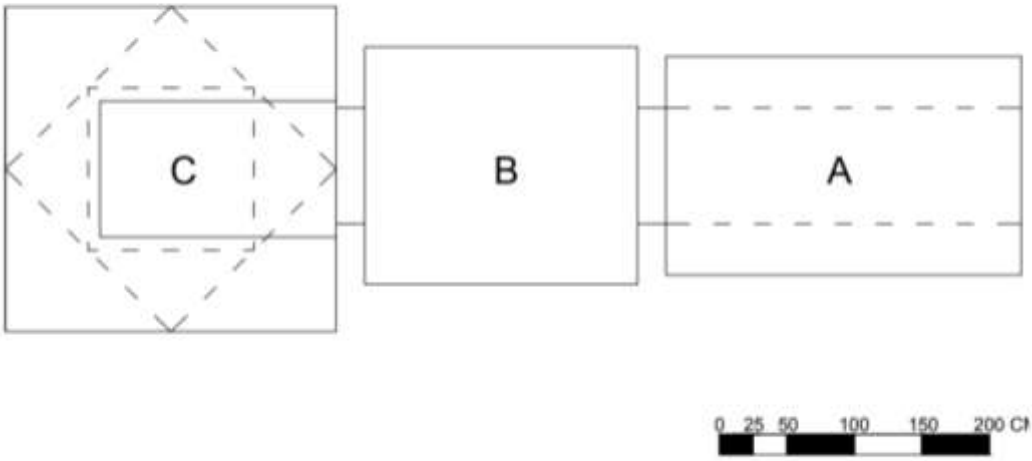
Şekil 348: Yıldıztepe Tümülüsü Ana Mezar Odası Tavan Örgüsü

EK- C.

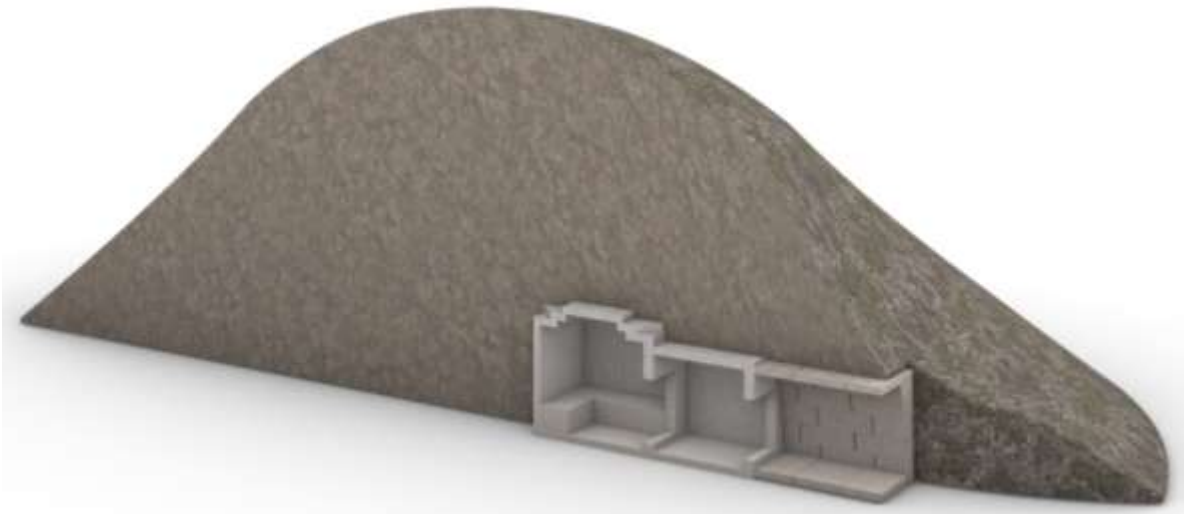
LEVHALAR

LEVHA. 1

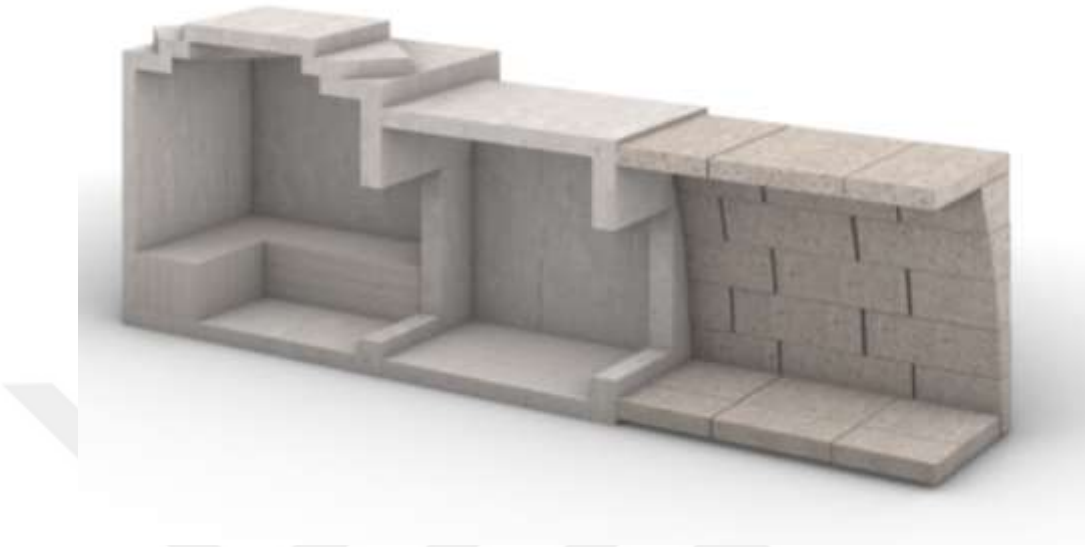
Yıldıztepe Tümülüsü Mezar Yapısı Planı

LEVHA. 2

Yıldıztepe Tümülüsü D-B Yönlü Kesit Görünümü

LEVHA. 3

Yıldıztepe Tümülüsü Mezar Yapısı D-B Yönlü Kesit Görünümü

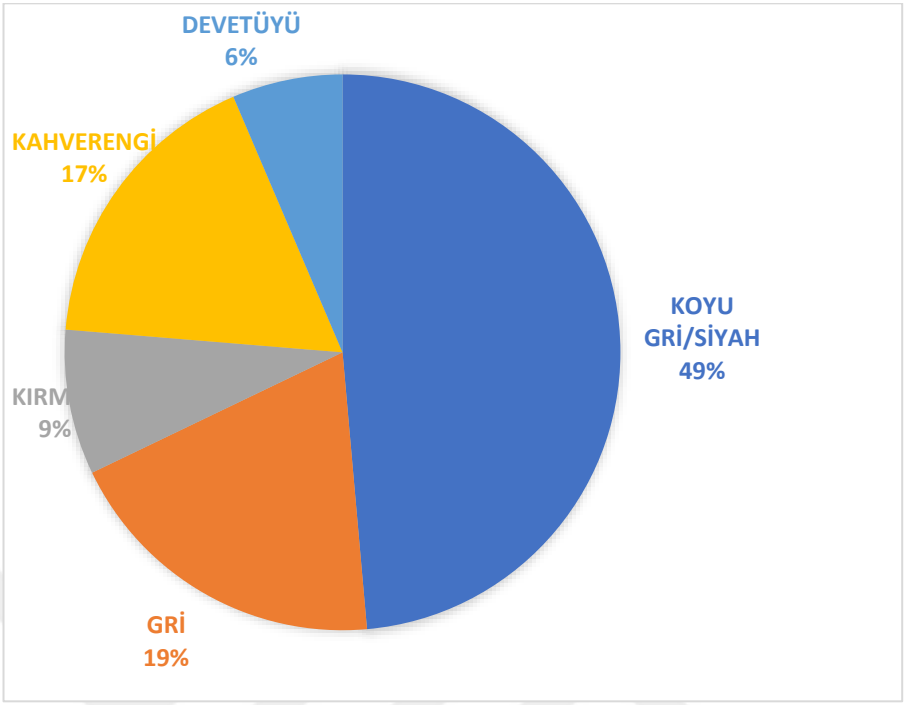
LEVHA. 4

Yıldıztepe Tümülüsü 3D Animasyon Genel Görünümü[1]

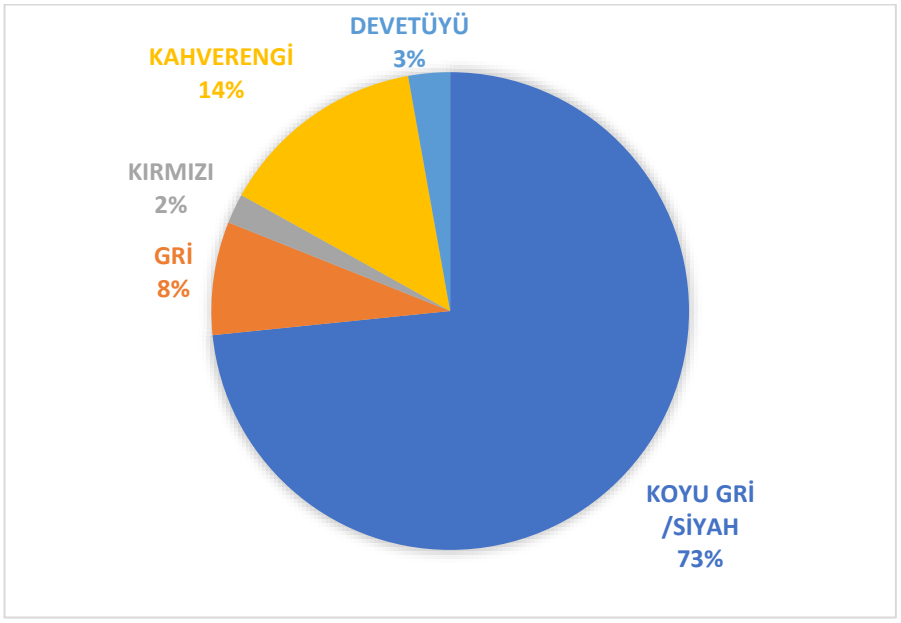
[1] Animasyonu izlemek için QR kodu okutunuz ya da https://youtu.be/QJCxWNFpk0g linkini tıklayınız. (Anamasyon müziği https://www.youtube.com/watch?v=pZavLsgMS4I adresinden alınmıştır

LEVHA. 5

İncelenen keramiklerin hamur renklerinin oransal dağılımı

LEVHA. 6

İncelenen keramiklerin dış yüzey renklerinin oransal dağılımı

LEVHA. 7

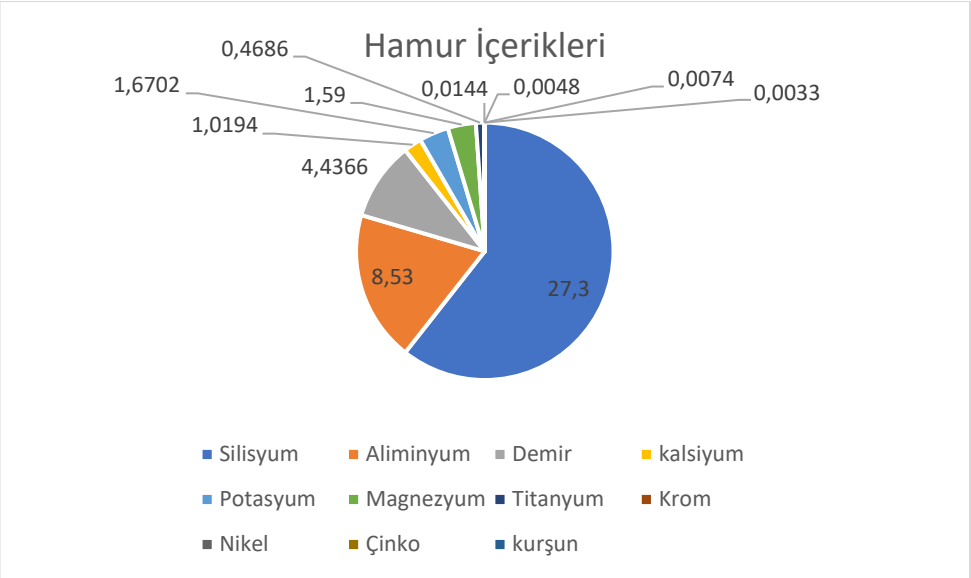
İncelenen keramiklerin hamur rengi sayısal dağılım grafiği

LEVHA. 8

İncelenen keramiklerin dış yüzey rengi sayısal dağılım grafiği

LEVHA. 9

Doğu Trakya Keramiklerin Hamur İçeriğinde yer alan Elementlerin Oransal Dağılımı
(Farklı Bölgelerden Toplanan 12 Keramikten Elde Edilen Sonuçlar)

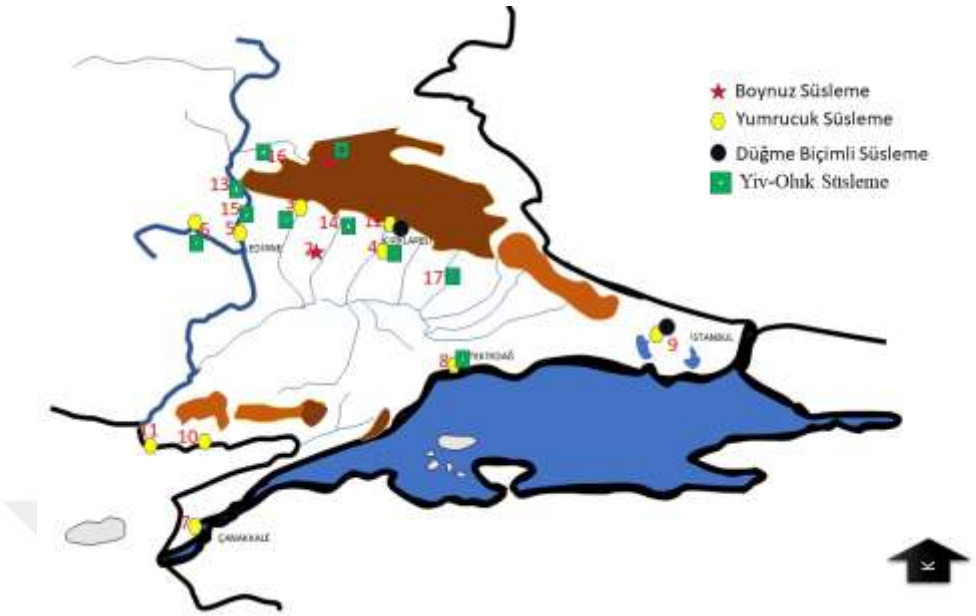
LEVHA. 10

İçerik	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	Yüzde (%)											
Silisyum	27,3	28,79	29,44	27,27	29,44	29,44	29,44	29,44	29,44	29,44	21,36	27,26
Aliminyum	8,53	8,52	8,91	8,88	7,43	8,89	9,2	8,62	9,14	7,86	9,41	10,71
Demir	4,4366	5,5533	4,0844	3,7747	4,2616	3,7796	4,5929	5,1323	4,4679	3,8834	9,0929	4,2932
kalsiyum	1,0194	5,1474	0,6754	1,1367	1,1742	1,255	0,5587	1,8228	1,0911	1,1723	0,6423	1,1704
Potasyum	1,6702	1,9156	1,9494	1,7306	1,4997	1,8039	1,7034	2,0259	1,4161	1,6944	1,6388	1,9812
Magnezyum	1,59	3,42	2,01	1,8	1,58	1,8	1,91	2,44	1,86	1,58	3,33	1,64
Titanyum	0,4686	0,4536	0,3715	0,4315	0,4281	0,4513	0,4538	0,5544	0,5048	0,4318	0,3491	0,4564
Krom	0,0144	0,0352	0,0185	0,0162	0,0081	0,0218	0,0128	0,0156	0,0218	0,0193	0,1033	0,0081
Nikel	0,0048	0,0213	0,0066	0,0049	0,0032	0,0018	0,004	0,0081	0,0071	0,0048	0,0762	0,0015
Çinko	0,0074	0,0096	0,0071	0,0062	0,0071	0,006	0,0066	0,0087	0,0062	0,0071	0,0335	0,0066
kurşun	0,0033	0,0021	0,0028	0,0031	0,0022	0,002	0,0023	0,0026	0,0025	0,0027	0,0363	0,0068

Doğu Trakya Keramiklerin Hamur İçeriğinde yer alan Elementlerin Oranları
(Farklı Bölgelerden Toplanan 12 Keramikten Elde Edilen Sonuçlar)

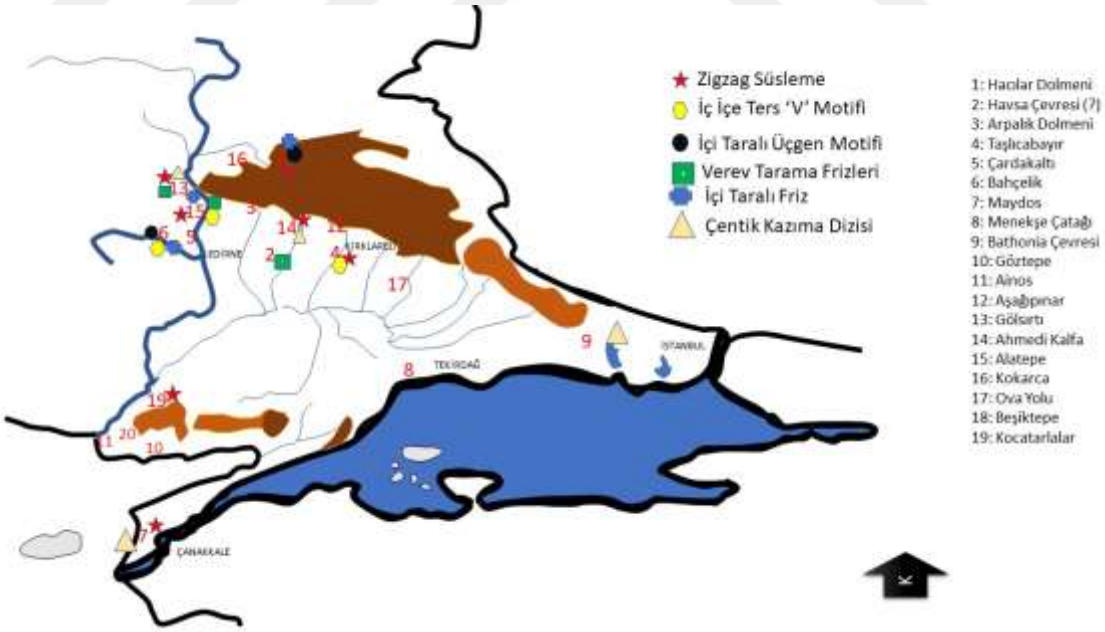
Ek. s. 277

LEVHA. 11

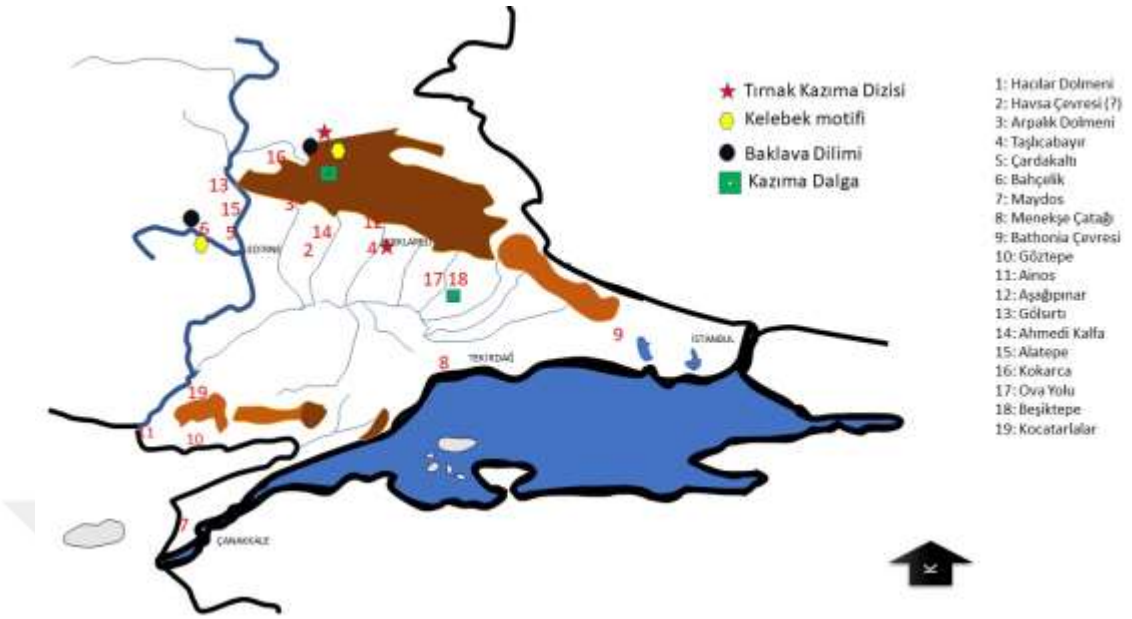
Doğu Trakya Keramiklerindeki Bezeme Dağılım Haritası

LEVHA. 12

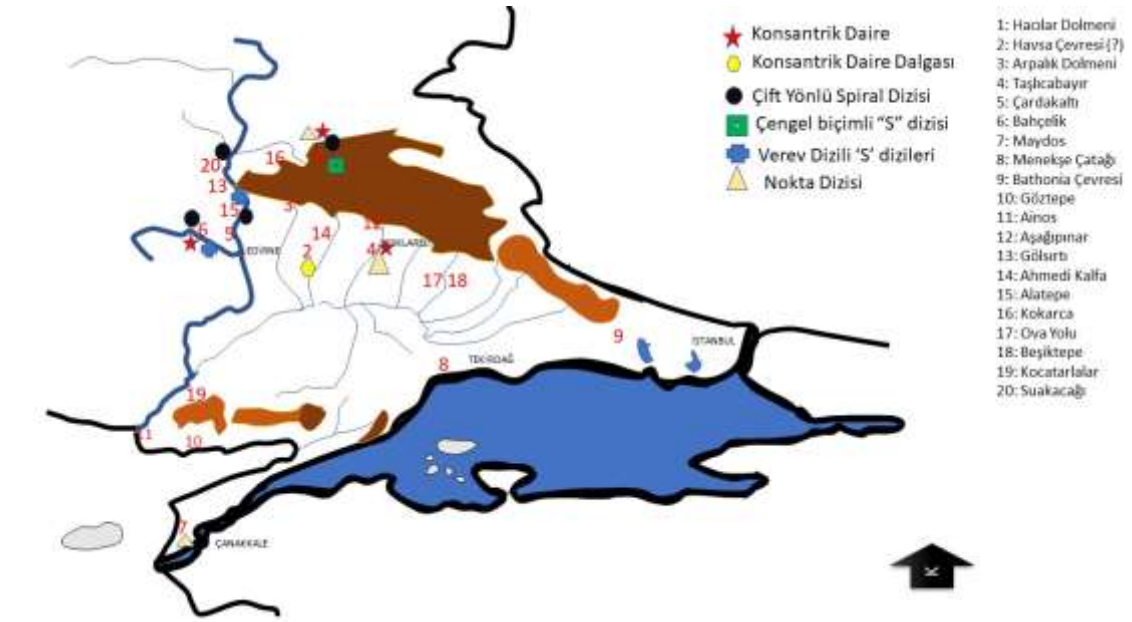
Doğu Trakya Keramiklerindeki Bezeme Dağılım Haritası

LEVHA. 13

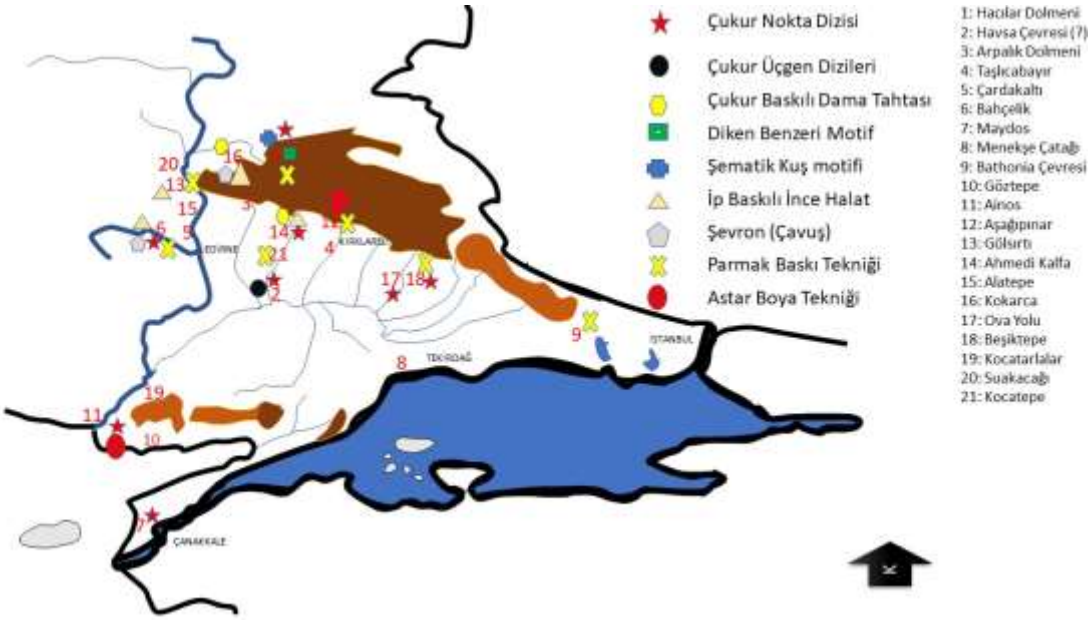
Doğu Trakya Keramiklerindeki Bezeme Dağılım Haritası

LEVHA. 14

Doğu Trakya Keramiklerindeki Bezeme Dağılım Haritası

LEVHA. 15

Doğu Trakya Keramiklerindeki Bezeme Dağılım Haritası

LEVHA. 16

Suakacağı Yerleşimi Kabartı Haritası

LEVHA. 17

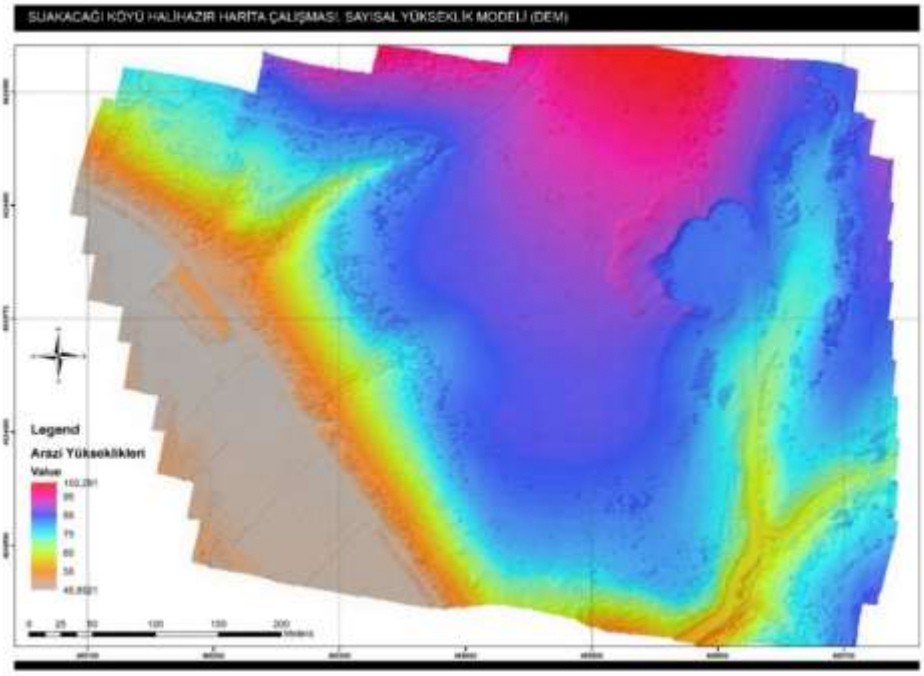
Suakacağı Yerleşimi Ortofoto Haritası

LEVHA. 18

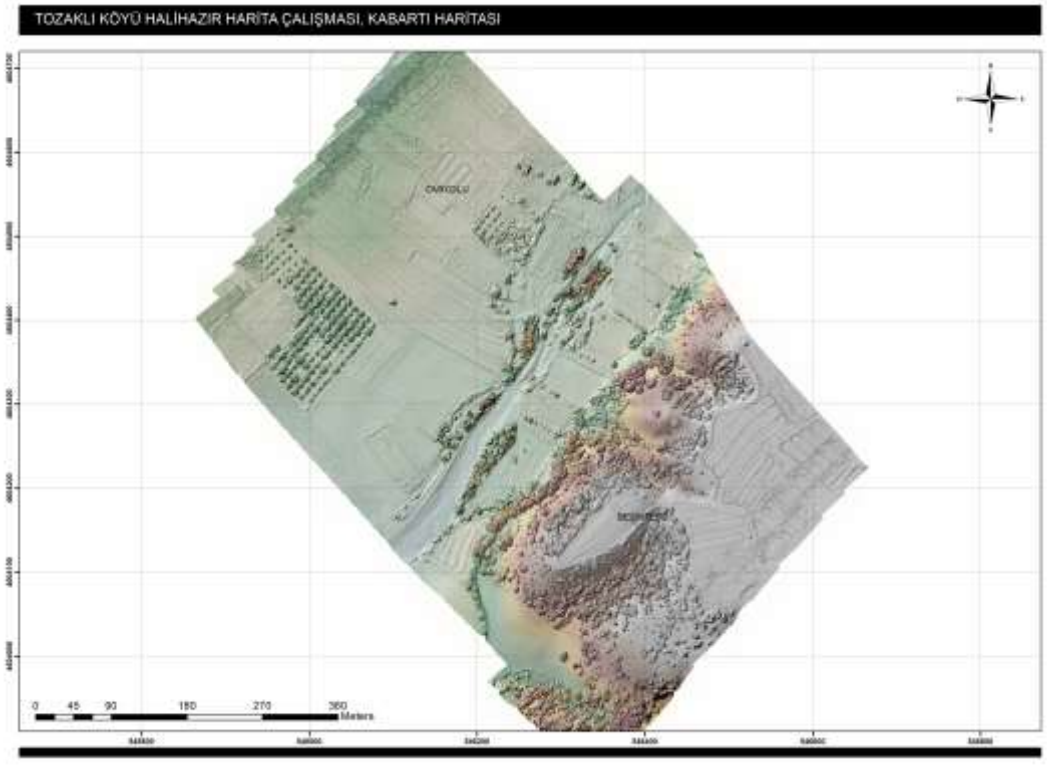
Suakacağı Yerleşimi Farklı Yönlerden 3D Model Görünümü

LEVHA. 19

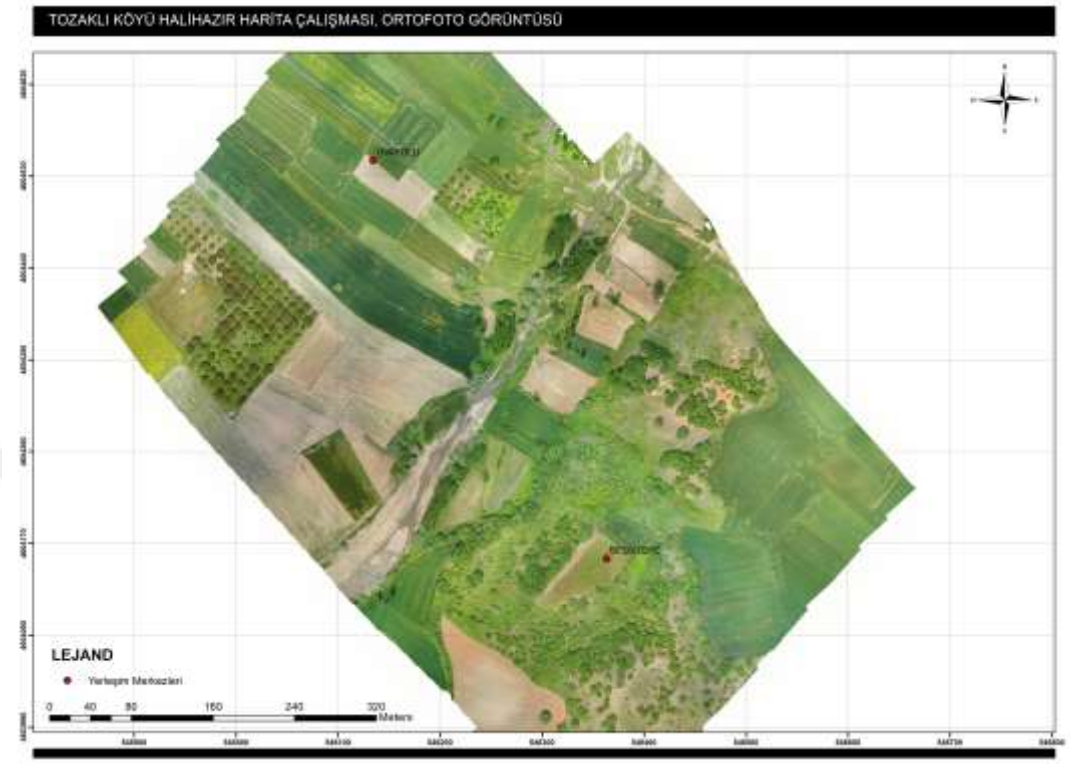
Suakacağı Yerleşimi Sayısal Yükseklik Modeli

LEVHA. 20

Beşiktepe ve Ovayolu Yerleşimleri Kabartı Haritası

LEVHA. 21

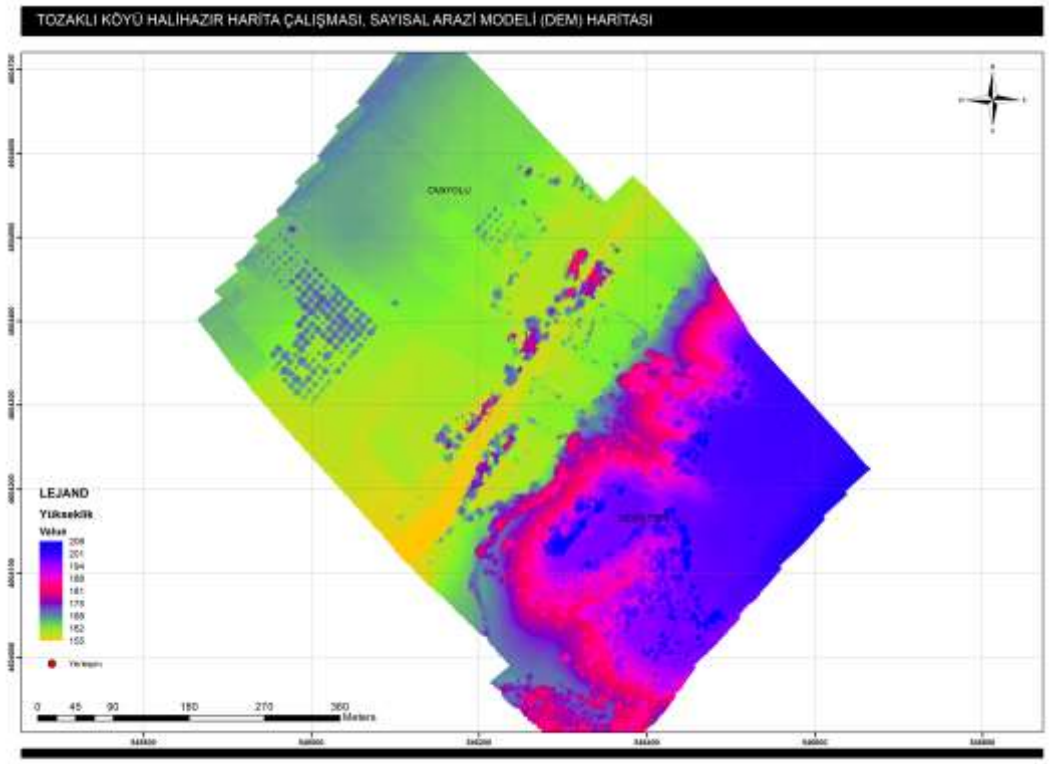
Beşiktepe ve Ovayolu Yerleşimleri Ortofoto Haritası

LEVHA. 22

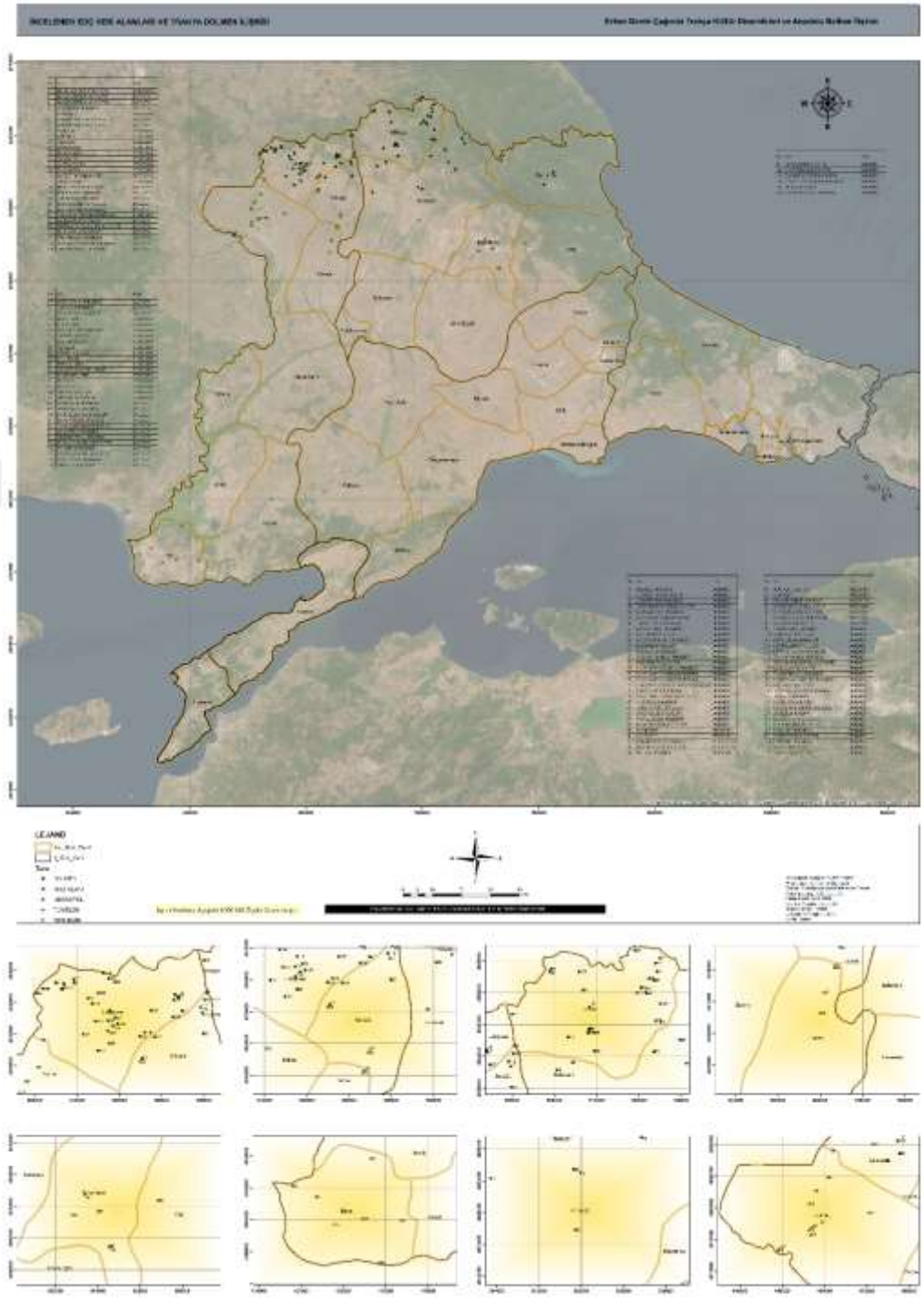
Beşiktepe ve Ovayolu Yerleşimleri 3D Model Görünümü

LEVHA 23

Beşiktepe ve Ovayolu Yerleşimleri Sayısal Yükseklik Modeli

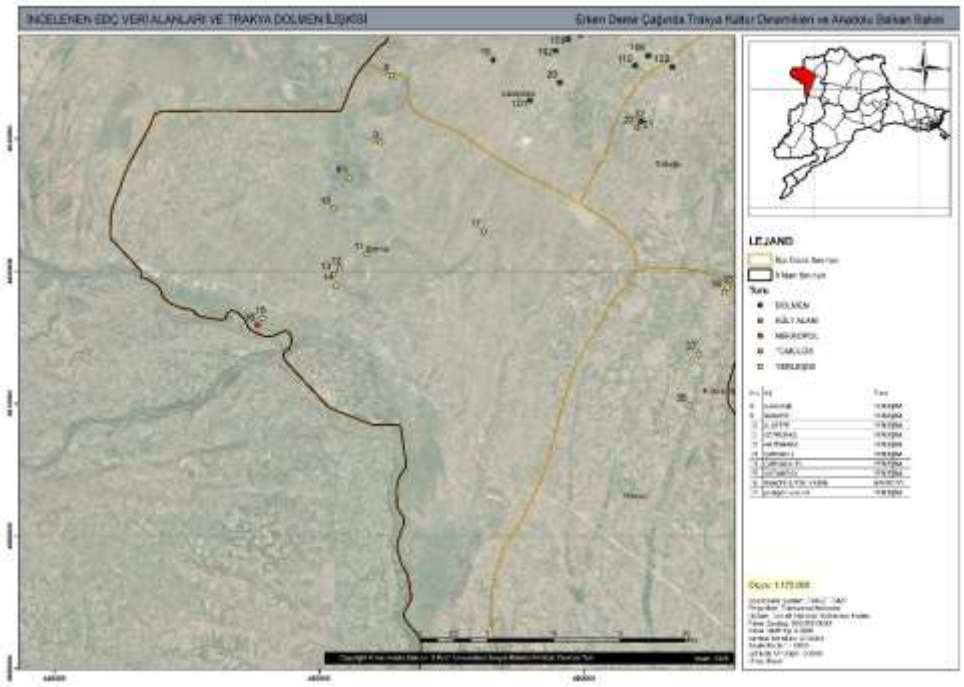
LEVHA 24

Doğu Trakya'da Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları

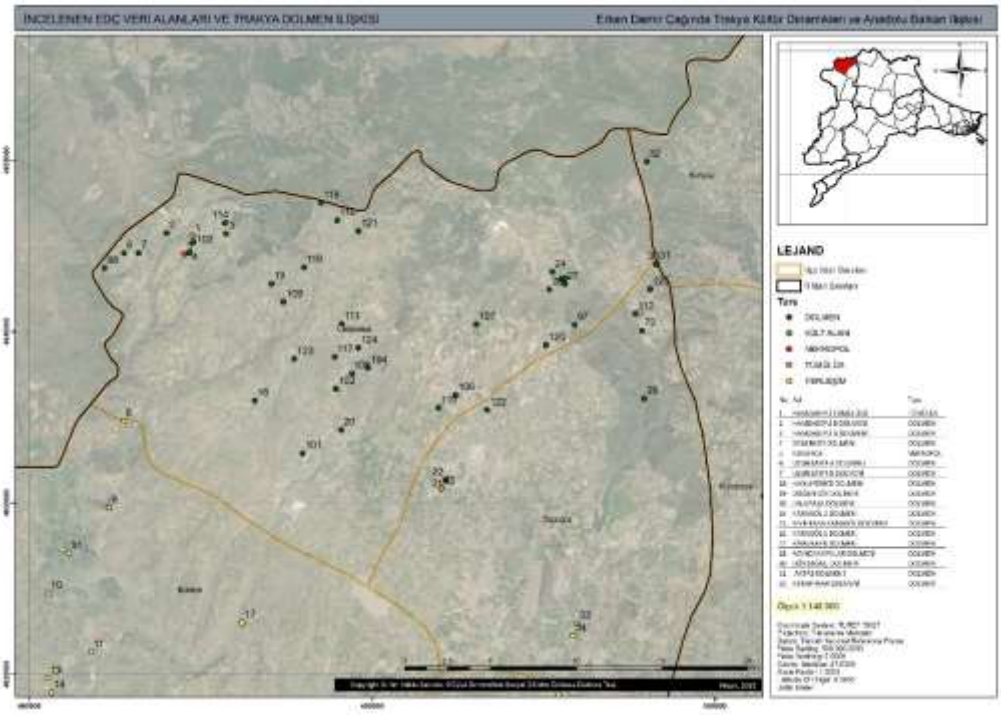
(Pafta Boyutu Arka Kapak İçindedir)

LEVHA.25

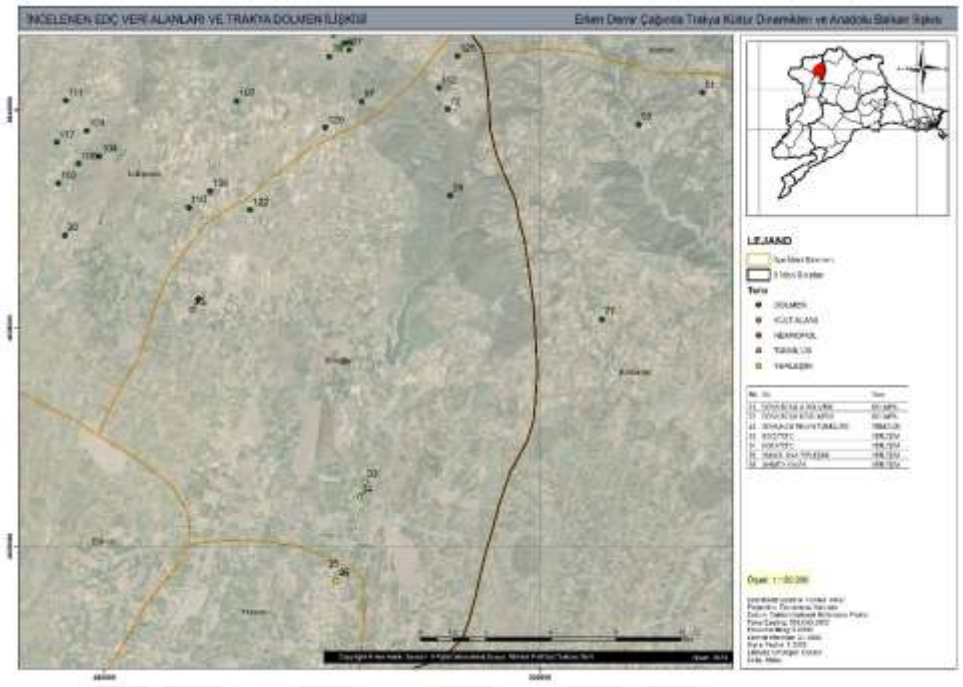
Edirne Merkez İlçede Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları

LEVHA. 26

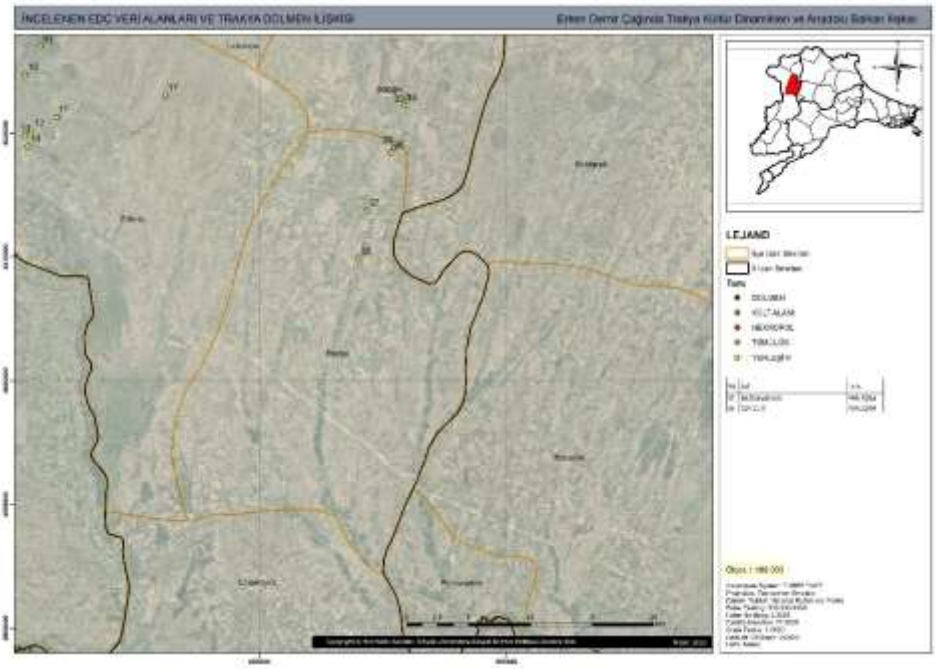
Edirne/Lalapaşa İlçesinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları

LEVHA. 27

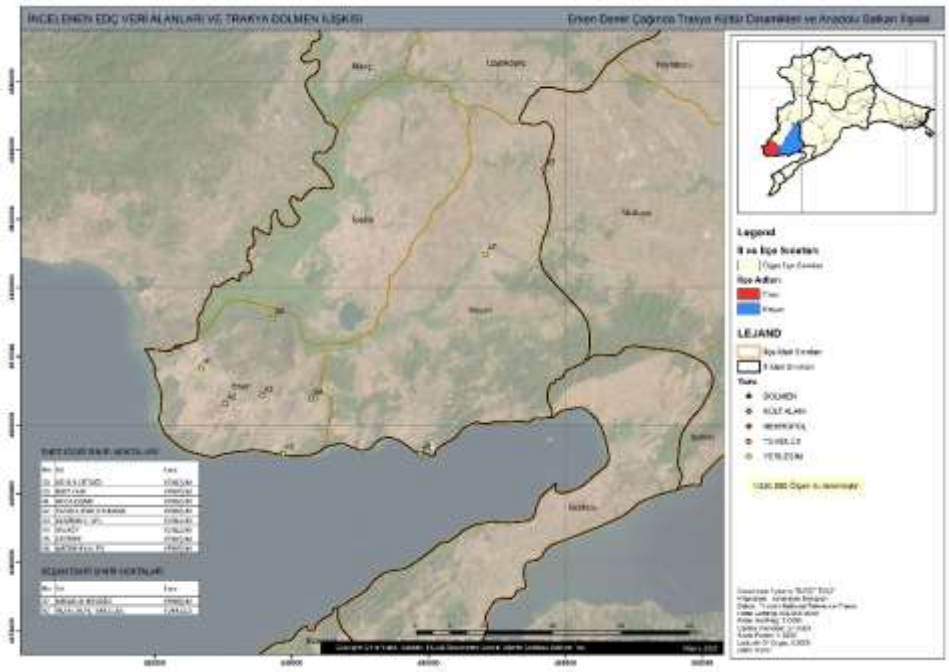
Edirne/Süloğlu İlçesinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları

LEVHA. 28

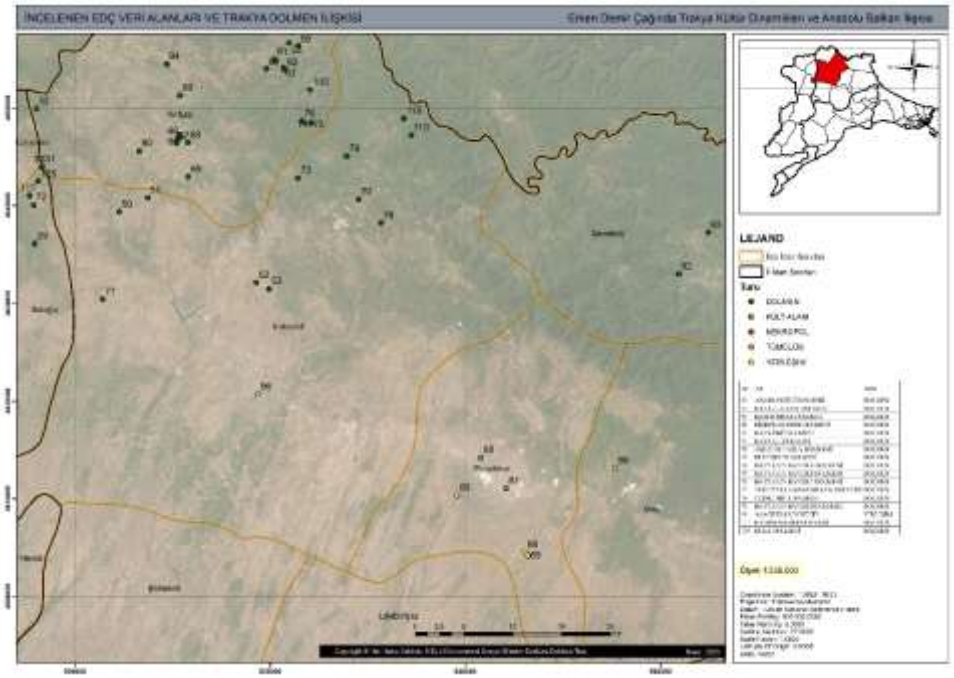
Edirne/Havsa İlçesinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları

LEVHA. 29

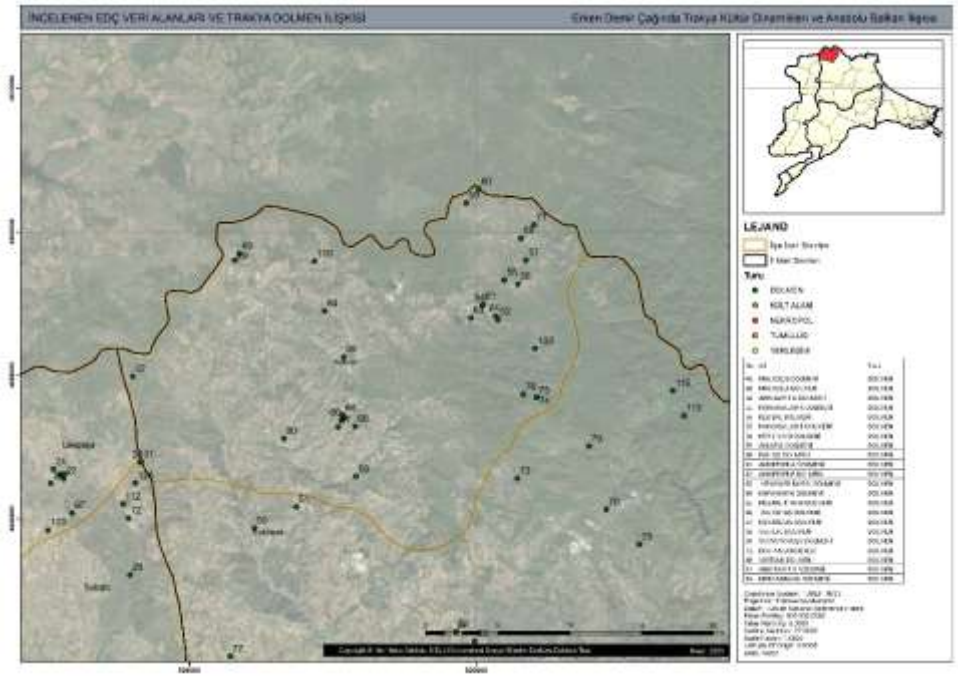
Edirne/Keşan ve Enez İlçelerinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları

LEVHA. 30

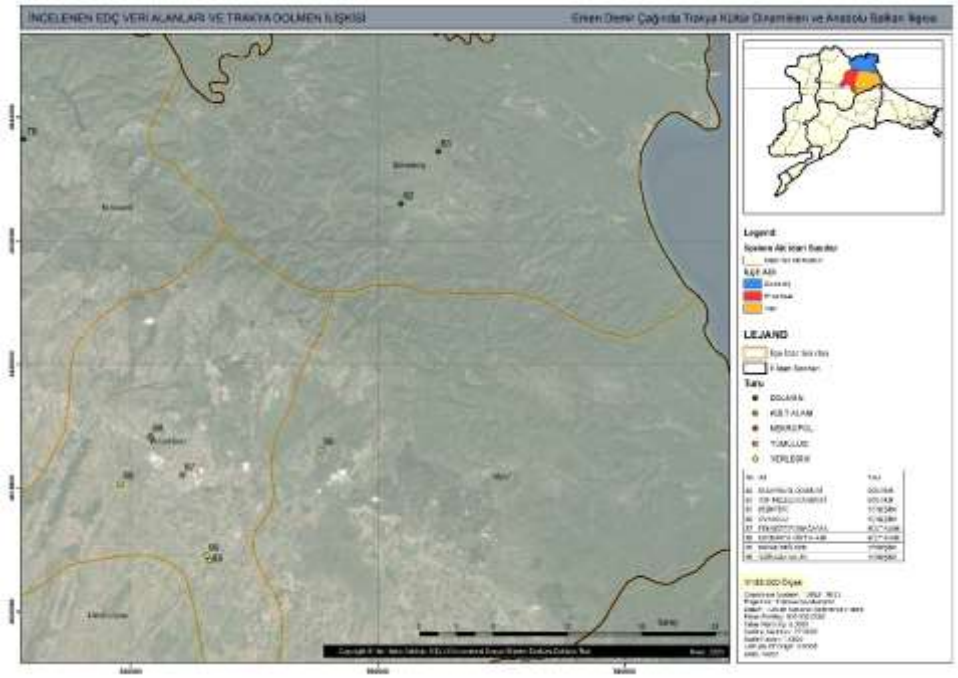
Kırklareli/Merkez İlçesinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları

LEVHA. 31

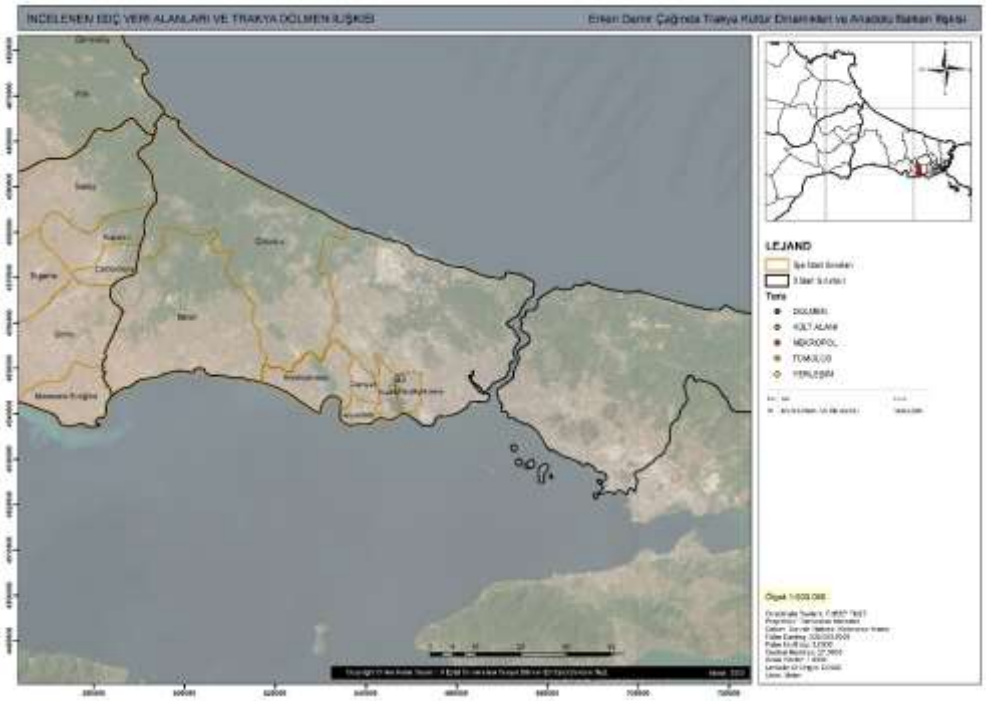
Kırklareli/Kofçaz İlçesinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları

LEVHA. 32

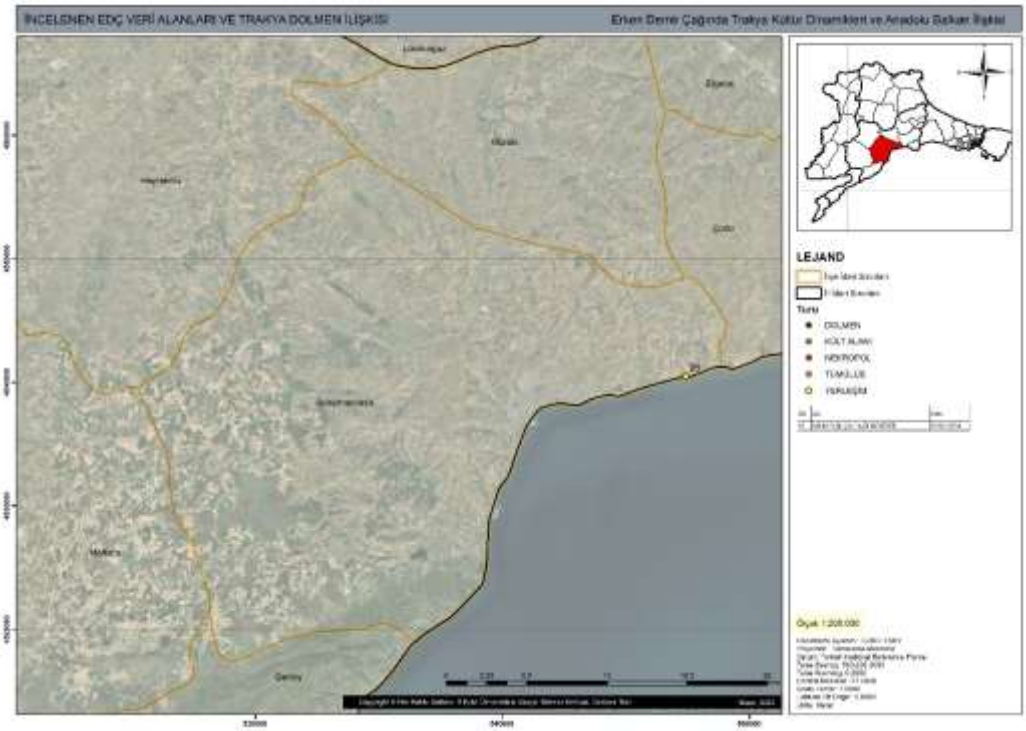
Kırklareli/Demirköy, Vize, Pınarhisar İlçelerinde Dolmen Yayılımı ve İncelenen EDÇ Veri Sahaları

LEVHA. 33

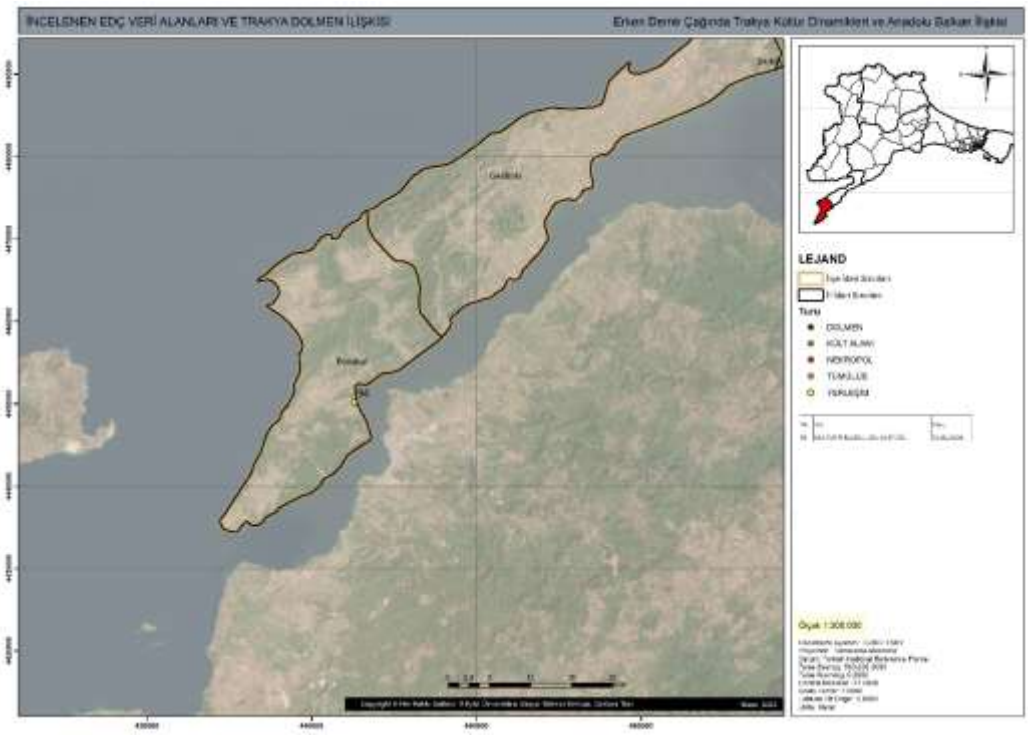
İstanbul Trakyası'nda İncelenen EDÇ Veri Sahası

LEVHA. 34

Tekirdağ'da İncelenen EDÇ Veri Sahası

LEVHA. 35

Gelibolu Yarımadası'nda İncelenen EDÇ Veri Sahası